

ترجمہ القرآن کا مکتبہ

یہ پہلی توڑیہ کنز اور لکھنؤ جامع منسلک، عام فہم اور تحقیقی متن
کنز علمی نقطہ

تَشْدِيقُ الْقُرْآنِ

تَفْسِيرُ آيَاتِ الْقُرْآنِ

مختصر و جامع

ترجمہ اور تفسیر قرآن مجید اور تفسیر قرآن مجید

مؤلف

شیخ القرآن و الحدیث حضرت مولانا اسید اللہ صاحب ہزاروی رحمۃ اللہ علیہ

المکتبہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَهْدِي إِلَى الْرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ. وَلَنْ نُشْرَكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾

یہ پینتوڑیہ کنبی آسان، عام فہم او تحقیقی انداز کنبی، علمی او الہامی نکتاتو باندی مشتمل، لاجوابہ علمی تحفہ

رشد القرآن

فی تفسیر آیات القرآن

خلورم جلد

له ابتداء سورة بنی اسرائیل نه تر آخر سورة مومنون پوری

تالیف

شیخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسید الله صاحب رحمة الله تعالى علیه

حنفی

بسم الله الرحمن الرحيم
کفایت دینی کتب خانہ

کفایت (للہ) لیع صدیق

دائیں کتب گروپ نیکی گرام پینٹل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعۃ، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تحریریں،
قدوسی درسی کتب غازی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ دین صدیق
+923052488551
+923247442395

easypaisa
WhatsApp
Telegram

مالکی

حنبل

د طباعت ٲول حقوق محفوظ دی

د کتاب نوم :

رشد القرآن «خلورم جلد»، فی تفسیر آیات القرآن

تالیف :

شیخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسید الله صاحب
رحمة الله تعالى عليه

ضبط و ترتیب :

مولانا ثناء الله صاحب 03449250706

تصحیح و نظر ثانی :

مولانا تقی الله صاحب 03005774523

تعداد :

۵۰۰ جلدہ

طبع :

دوم

د ملاویدو ٲتی :

حنفی شافعی

بسم الله الرحمن الرحيم
کفایت دینی کتب خانہ

کفایت الله لبيع صديقي

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل

اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

- ۱- مکتبہ رشیدیہ جدید قصہ خوانی !
- ۲- مکتبہ دیوبند، کمال پلازہ کوہاٹ
- ۳- مکتبہ رشیدیہ، اکوڑہ خٹک
- ۴- مکتبہ علمیہ اکوڑہ خٹک

کفایت اللہ ایچ صدیق

easypaisa

+923052488551
+923247442395

مالکی حنبلی

رکوع	سورة بنی اسرائیل	آیتونه
۱۲	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۱۱
خاص په نوم د الله سره چه بیحده مهربان او د یرحم کوونکې دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۱۷) وحسب النزول (۵۰)

سورة بنی اسرائیل مکی سورة دې سیوا دځوایتونو نه (۱۱۰، ۱۱۱) ایتونو باندې مشتمل دې په ترتیب قرانی کتب وولسم اوپه ترتیب نزولی کتب پنځوستم نمبرسورت دې دسورت القصص نه وروستو اودسورت یونس نه مخکین نازل شویدي زمانه دنزول ئی دور اخیردمکی معظمي دې دهجرت نه یو کال مخکین نازل شویدي، کل کلمات ئی ۵۳۳، اوکل حروف ئی ۲۴۶۰ دې

ربط: ربط اسمی دسورت النحل سره دادې چې په سورت النحل کتب نحل ته دالهام خیرذکروو اوپه سورة بنی اسرائیل کتبی انسانانوته دسبل الخیرذکردې چې: **وَإِنْ هَذَا آفْرَتَانِ يَدْرِي إِلَهِي هِيَ أَفْرَتُهُ** (ایت نمبر ۹)

ربط مضمونی ئی دماقبل سره دادې چې په سورة النحل کتب دمشرکتینو مطالبه دعذاب پوره کیدلوذکروو چې دوئ به حضور ﷺ ته وئیل چې کوم عذاب نه ته مونږ یره وي هغه عذاب نه واقع کیږي نوالله ﷻ په دوئ باندی قحط سالی مسلطه کړه چې دهغې ذکرپه (۱) سورة النحل ایت نمبر ۱۱۲ «ضرب الله مثلا فریة الخ کتب تیرشویدي اوپه سورة بنی اسرائیل کتب ددوئ مطالبه په باره دمعجزې کتب پوره کیدلوذکردې چې ستاسومطالبه دیوعظیم الشان معجزې وه نوهغه پوره شوه اوواقعه دمعراج یوه عظیم الشان معجزه ده، که بیاهم تاسوتوحیدنه منی نوهلاک به شی «جواهرالقران» اودغه (۲) شانتی مخکین سورت کتب اثبات دتوحیداوشوپه اکثردلالت غلیوسره اوپدیکتب اثبات دتوحیدکیږي په عظیم معجزې سره او (۳) دغه شانتی په سورت النحل کتب تخویف ذکروو دعذاب نه، په سورة بنی اسرائیل کتب ذکر داسبابودعذاب کیږي، چې هغه خلور (۴) اسباب دې (۱) توحیدنه انکارکول (۲) معجزاتونه انکارکول (۳) اخراج الرسل (۴)

استهزاء بالرسول او ۴: دغه شانتي دسورة النحل په اخير كښ دصبر تعليم وركړي سوي وو: ۵: سورة بني اسرائيل كښ انجام د صبر اودهغي نموني بيانېږي او: ۵: دغه شانتي دسورة النحل په اخير كښ په طريقه دعوت اوتبليغ كښ حكمت ذكروو په سورت بني اسرائيل كښ دهغي حكمت تفسير ذكر كيږي چې ﴿وَقُلْ لِّمَنَادِي يُقُولُوا اَلَيْسَ هِيَ اَحْسَنُ مِمَّا سَوَّاهُ بَنِي اِسْرٰٓءِٖلَ اِيتْ نَمِيْرَ ۵۳﴾

دعوه سورت دسورت مركزي دعوه هغه اثبات دتوحيد دې اودادعوه دسورت په اخير كښ ذكر كيږي چې ﴿قُلْ اَدْعُوْا اِلٰهَ اَوْ اَدْعُوْا اِلٰهَ كُنْ بِمَنِيْ اِسْرٰٓءِٖلَ اِيتْ نَمِيْرَ ۱۱۰﴾ اوورسره ورسره ذكر دڅلور ۴: اسبابو د عذاب هم بيانېږي لپاره د تحذير او طرق دفعيه د عذاب هم ذكر كيږي. **خلاصه:** دسورت د مضامينو مختصره خلاصه داده چې پدې سورت كښ يو دليل وحى شپږ دلائل عقليه، څلور دلائل نقليه، پنځه ځلي تخويف دنيوى، پنځه ځلي تخويف اخروي، څلور ځلي پكښ بشارتونه، اته ځلي پكښ زجرونه، څلور ځلي په كښ شكوى ديو سوال جواب. يو دليل عقلي براى اثبات حشر او څلور پكښ امور مصلحه ذكر كيږي او دغه شانتي بعض ايات معجزه او په مينځ كښ امور دفعيه د عذاب او تفسير دطريقي دتبليغ هم بيانېږي او اعلان كيږي چې دخپل ابائى دشمن شيطان او د ابليس دلمسه نه ځان بچ اوساتي.

تفصيل نى دادې چې په ايت (نمبر ۱)، ﴿سُبْحٰنَ الَّذِيْ﴾ كښ اثبات ددعوي اوله په دليل وحى سره كيږي او بيا دليل عقلي ذكر كيږي په ﴿اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيْرُ﴾ سره او ذكر د معجزه اسراهم ذكرده په ايت نمبر ۲، ۳ ﴿وَاَتَيْنَا مُوسٰٓى الْكِتٰبَ بِمَنۡ تَرٰٓى اِنَّهُ كَارِٓمٌ عَبْدًا شَكُوْرًا﴾ په پورې دليل نقلي ذكر كيږي دحضرت موسى عليه السلام نه، سره دترغيب نه توحيد نه، دايت نمبر ۴ نه تر ۸ پورې ﴿وَقَعَبْنَا اِلٰى بَنِي اِسْرٰٓءِٖلَ بِمَنۡ تَرٰٓى اِنَّكَ لَكٰفِيْرِيْنَ حٰصِيْرًا﴾ په پورې تخويف دنيوى نمونه ذكر كيږي ايت نمبر ۹ ﴿اِنَّ هٰذَا لَفَرَقَآءُ مَكِّنۡ ذِكْرٍ مَّعْجٰزِيْ دَقْرٰٓنِ دې سره دبشارت اخروي نه، په ايت نمبر ۱۰ ﴿وَاِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِمَكِّنۡ تَخْوِیْفٍ اَخْرٰوِيْ﴾ ذكر كيږي، په ايت نمبر ۱۱ ﴿وَيَذَعُ الْاِنۡسٰنُ﴾ كښ شكوه اوزجر ذكر كيږي په طلب كولو دشر سره. په ايت ۱۲ ﴿وَجَعَلْنَا اَلۡلِیْلَ﴾ كښ دويم دليل عقلي

ذکر کیری، په ایت نمبر ۱۳، ۱۴، ۱۵ ﴿وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْتُهُ بِهٖ تَرَةً حَتَّىٰ تَبْعَثَ رَسُولًا﴾ پوري کښ
 تخويف اخروي سره د حکمت دار سال رسل بيانيري، په ایت نمبر (۱۶، ۱۷) ﴿وَإِذَا أَرَدْنَا بِهٖ تَرَةً
 نَحْنُظُورًا﴾ پوري کښ دکفارو ديو اعتراض جواب ذکر کيري سره د تخويف او بشارت اخروي نه. په
 ایت نمبر ۲۱ ﴿أَنْظُرْ كَيْفَ يَكْنُسُ تَرْغِيبًا إِلَى الْآخِرَةِ بَيَانِيرِي، د ایت نمبر ۲۲ نه تر ۳۸ ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ
 اللَّهِ بِهٖ تَرَةً عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا﴾ پوري اعاده د توحيد کيري ثانيا او امور ثلاثه دفعيه د عذاب
 بيانيري چې (۱) شرک نه خان بچ کول دي ایت نمبر ۲۲ (۲) دويم احسان دمخلوق سره ایت نمبر ۲۳
 نه تر ۲۹ (۳) عدل کول او ظلم نه خان بچ کول، ایت نمبر ۳۱ نه تر ۳۸ او په مينځ کښ په ایت نمبر ۳۰
 ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ﴾ کښ دريم عقلي بيانيري، په ایت نمبر ۳۹ ﴿وَلَا تَجْعَلْ﴾ کښ ثمره د مقابل
 ذکر کيري سره د ادعا دې مسئله د توحيد نه په دريم خلي، په ایت نمبر ۴۰، ۴۱، ۴۲ ﴿أَفَأَصْفَنَّاكَ بِهٖ
 تَرَةً ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا﴾ پوري کښ زجر بيانيري په شرک بالملئکه او په نفرت د قرآن سره، په ایت
 نمبر ۴۳، ۴۴ ﴿تُسَبِّحُ لَهُ بِهٖ تَرَةً حَلِيمًا غَفُورًا﴾ پوري مسئله د توحيد ذکر کيري چې هر شی که
 هغه نباتات دي، جمادات دي يا وحوش او طيور دي د اتول د الله ﷻ پاکي بيان وي، په ایت
 نمبر ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ ﴿وَإِذَا قُرِئْتَ بِهٖ تَرَةً فَلَا يَسْتَعْجِلُ سَبِيلًا﴾ پوري د نه منلو وجوهات
 سره د خلوروز جرونو بيانيري (۱) زجر په انکار د قرآن سره (۲) زجر په انکار د توحيد سره (۳) زجر په
 انکار د رسول سره (۴) زجر په انکار د بعثت سره، په ایت نمبر ۴۹ ﴿وَقَالُوا أَوَإِذَا كُنَّا﴾ کښ شکوه
 ذکر کيري، په ایت نمبر ۵۰، ۵۱ ﴿فُلٌ كُنُوتًا﴾ نه تر ﴿أَنْ يَكُونَ قَرِينًا﴾ پوري جواب شکوه
 ذکر کيري، په ایت نمبر ۵۲ ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ﴾ کښ تخويف اخروي ذکر کيري، په ایت نمبر ۵۳، ۵۴ ﴿وَقُلْ لِّعِبَادِي بِهٖ تَرَةً وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾ پوري طريقه د تبليغ ذکر کيري، په ایت نمبر ۵۵
 ﴿وَرَبِّكَ أَعْلَمُ بِكُنُسِ خُلُومٍ د ليل عقلي بيانيري، په ایت نمبر ۵۶، ۵۷ ﴿قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ بِهٖ تَرَةً وَكَانَ
 مَحْذُورًا﴾ پوري دليل نقلي بيانيري د انبياء سابقين نه اود ملائکونه. په ایت نمبر ۵۸ ﴿وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ

﴿ کُنْ تَخْوِیفَ دُنْیَوِیْ ذَکْرِ کَیْرِ ۚ اَیْتُ نَمْبِر ۵۹. ۶۰ دَرِیْم اَیْتُ د مَعْجَزَه دَیْ بِدِکْشِ دَوِیْم سِر
 دَنزُول عَذَابِ ذَکْرِ کَیْرِ ۚ چَیْ هَفَه اَنکَار د مَعْجَزَاتُونَه چَیْ قَوْم نَمُود دَناقِی مَعْجَزِی نَه اَنکَار کَرِیْ وَو
 اومشَر کَیْنو د مَعْرَاج دَوَاقِعِی تَسْلِیْم کُولُونَه اَنکَار اَو کَرُو. دَایْتُ نَمْبِر ۶۱. نَه تَر ۶۵ ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِمَنْ
 تَر ﴿وَهَکُیْ ۚ یَرْثُکَ وَکَیْلًا ۚ بِیُورِیْ وَاقِعَه دَحْضَرَتِ اَدَم ۖ اَو اَبْلِیْس مَلْعُونِ بَیَانِیْرِ لِیَارَه دَدِی
 چَیْ شَیْطَان سَتَا سَوَازَلِیْ دَشْمَن دَیْ دَدَه لَمْسَه مَه مَنیْ. پَه اَیْتُ نَمْبِر ۶۶ ﴿وَرِثُکُمْ اَلَّذِیْ یُزَیْجِ ۚ کُنْ
 پَنخَم دَلِیل عَقْلِیْ ذَکْرِ کَیْرِ ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِر ۶۷ ﴿وَإِذَا مَسَّکُمْ ۚ کُنْ زَجَر دَیْ پَه مَشَر کَیْنو بَانَدِیْ پَه اَیْتُ
 نَمْبِر ۶۸، ۶۹ ﴿أَفَأَمِیْنُ ۚ نَه تَر ﴿عَلِیْنَا یَو ۚ نَبِیْعًا ۚ بِیُورِیْ تَخْوِیفَ دُنْیَوِیْ دَیْ پَه اَیْتُ نَمْبِر ۷۰ ﴿وَلَقَدْ
 کَرَمْنَا ۚ کُنْ تَر غِیْب اِلِی التَّوْحِیْدِ دَیْ پَه ذَکَر د نَعْمَتُونُوسَرَه. پَه اَیْتُ نَمْبِر ۷۱، ۷۲ ﴿وَمَنْ نَدْعُوا ۚ نَه
 تَر ﴿وَأَضَلُّ سَبِیلًا ۚ بِیُورِیْ بَشَارَتِ سَرَه د تَخْوِیفِ اَخْرَوِیْ بَیَانِیْرِ. دَایْتُ نَمْبِر ۷۳ نَه تَر ۷۵ ﴿وَإِنْ
 کَاثُوا ۚ نَه تَر ﴿عَلِیْنَا نَصِیْرًا ۚ بِیُورِیْ تَحْذِیْرِ دَیْ دَمْدَاهَنَتِ نَه پَه اَیْتُ نَمْبِر ۷۶، ۷۷ ﴿وَإِنْ کَاثُوا ۚ
 نَه تَر ﴿نَحْوِیْلًا ۚ بِیُورِیْ دَرِیْم سَبَب د عَذَابِ بَیَانِیْرِ ۚ چَیْ هَفَه اَخْرَاج دَرَسُلَانُو دَیْ. دَایْتُ نَمْبِر ۷۸ نَه
 تَر ۸۱ ﴿أَفِیْرِ الصَّلَاةُ ۚ نَه تَر ﴿وَهُوَ ۚ بِیُورِیْ خُلُورَادَابِ اَو اَمُور مَصْلَحَه بَیَانِیْرِ. پَه اَیْتُ نَمْبِر ۸۲
 ﴿وَنُتْرِلُ مِنْ اَلْقُرْآنِ ۚ کُنْ تَر غِیْب اِلِی الْقُرْآنِ بَیَانِیْرِ. پَه اَیْتُ نَمْبِر ۸۳، ۸۴ ﴿وَإِذَا أَتَعَمَّنَا ۚ نَه تَر ﴿هُوَ
 اَهْدَى سَبِیلًا ۚ بِیُورِیْ زَجَر دَیْ پَه سَبَب دَاعِرَاضِ کُولُوسَرَه. پَه اَیْتُ نَمْبِر ۸۵، ۸۶، ۸۷
 ﴿وَنُتْرِلُ ۚ نَه تَر ﴿عَلِیْکَ کَیْرًا ۚ بِیُورِیْ زَجَر اَو شَکُوَه دَه پَه سَوَال عِنَاد بَانَدِیْ پَه اَیْتُ نَمْبِر ۸۸
 ﴿قُلْ لِّیْنِ اَیْجَمَعَمَتْ ۚ کُنْ تَحْدِیْ دَه لِیَارَه دَاثِبَاتِ دَصَدَقِ دَقْرَان. دَایْتُ نَمْبِر ۸۹ نَه تَر ۹۳ ﴿وَلَقَدْ
 صَرَّفْنَا ۚ نَه تَر ﴿نُتْرًا ۚ رُشُولًا ۚ بِیُورِیْ زَجَرُونَه اَو شَکُوَه ذَکْرِ کَیْرِ سَرَه دَجَوَابِ شَکُوَه نَه پَه سُبْحَانَ نَبِیْ
 هَلْ کُنْتُ ۚ سَرَه. پَه اَیْتُ نَمْبِر ۹۴ ﴿وَمَا مَتَّعِ النَّاسُ ۚ کُنْ شَکُوَه بَیَانِیْرِ ۚ چَیْ کَا فَرَانُوَبَه پَه رَسَالَتِ

اوبشریت کنب منافات کنه لو، په ایت نمبر ۹۵، ۹۶ ﴿قُلْ لَوْ كُنْتُ﴾ نه تره خبیراً بصیراً پوري دهغي جواب ذکر کيږي، په ایت نمبر ۹۷، ۹۸ ﴿وَمَنْ يَدَّ إِلَهُهُ﴾ نه تره خَلْقاً جَدیداً پوري تخويف اخروي ذکر کيږي، سره د سبب دانکار دبعث نه، په ایت نمبر ۹۹ ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ کنب دليل عقلي ذکر کيږي لپاره داثبات دبعث، په ایت نمبر ۱۰۰ کنب ﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ کنب شپږم دليل عقلي ذکر کيږي په توحيد باندی، د ایت نمبر ۱۰۱ نه تر ۱۰۴ ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا﴾ نه تره ﴿لَفِيفًا﴾ پوري خلورم سبب د عذاب ذکر کيږي چې هغه استهزاء بالرسول ده او مثال نی ذکر شويدي په واقعه د حضرت موسی علیه السلام اوفرعون سره، په ایت نمبر ۱۰۵، ۱۰۶ ﴿وَبِالْحَقِّ أَتْرَكْتُهُ﴾ نه تره ﴿تَنْزِيلًا﴾ پوري ترغيب الی القرآن ذکر کيږي، په ایت نمبر ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۹ ﴿قُلْ ءَامِنُوا﴾ نه تره ﴿خُشُوعًا﴾ پوري دریم دليل نقلي ذکر کيږي په توحيد باندی د مؤمنين سابقين نه په ایت نمبر ۱۱۰، ۱۱۱ ﴿قُلْ أَدْعُوا إِلَهَ﴾ نه تره ﴿تَكْبِيرًا﴾ پوري په اخير کنب دعوه دسورت بطور خلاصه بيان کيږي

سُجِّنَ	الَّذِي	أَسْرَى	بِعَبْدِهِ	لَيْلًا	مِّنَ	الْمَسْجِدِ	الْحَرَامِ
۱، پاک دې هغه ذات چې بوتلې ئ ووبنده خپل په يوه حصي د شپې کنب دمسجد حرام نه							
إِلَى	الْمَسْجِدِ	الْأَقْصَا	الَّذِي	بَرَكْنَا	حَوْلَهُ	لِيلَتِهِ	
ترمسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولې دې مونږه چاپيره دهغي نه، لپاره ددې چې اوبنايو مونږه ده ته ۲							
مِّنَ	أَيُّهَا	إِنَّهُ	هُوَ	السَّيِّعُ	الْبَصِيرُ	①	
ځنی علامات د قدرت خپل ۳، بیشکه الله ښه همدې اوریدونکې لیدونکې دی							

۱، اشاره برای دلیل وحی و اول ایت معجزه

۲، نظاره قدرت باری تعالی یا هلاکت مشرکین در دبر بعد از انکار معجزه اسراء

۳، اول دلیل عقلي

﴿سُجُنُ﴾ دا اول ایت معجزه دې پدیکښ دعوه دسورت هم ذکر شویده چې توحید دې اودسه دلیل وحی هم ونیلی کیږي اودهغې داثبات لپاره معجزه د اسراء ذکر شویده. او سجن، د راجع قول مطابق مصدر دمجردو دې اوفعل ورله مقدر دې دمزیږونه. اوتقدیرد عبارت داسی دې چې «سبحوا سبحانا الذی الخ، اوحذف د عامل یاسماعی دې لکه دامشهور دې اویاقیاسی دې لکه دامسلک دشېخ رضي دې اولفظ دسجن اکثر په هغه امورو کښ استعمالیږي چې هغه عظام اوحیران کن وي اوهرکله چې واقعه د معراج یوه عظیم واقعه وه نو ددې وجه د دې سورت شروع هم به لفظ دسجن سره اوشو.

مباحثه متعلقه بواقعه معراج: دمعراج متعلق یوڅومباحث دی^(۱)، تحقیق دلفظ معراج اواسراء^(۲) تاریخ اومقام دواقعه معراج^(۳)، معراج جسماني وو یاروحاني فقط^(۴)، د منکرینود شبهاتو جوابونه.

(۱) اسری داسراء نه مشتق دې دشېي بوتلولوته ونیلی کیږي اومعراج دعروج نه دې په بره خیرولوته ونیلی کیږي اوپه اصطلاح دعلماؤ کښ، دَمکي نه بیت المقدس پوري دحضور ﷺ دشېي بوتلل بطریقه دمعجزې سره، ته اسراء ونیلی کیږي اودبیت المقدس نه په بره ترسدره المنتهی پوري سیاحت ته معراج ونیلی کیږي اوهرکله چې دَمکي نه تربیت المقدس پوري سفر په براق باندی وو اوبیاپه بره سیاحت دسیر یوپاوپو، په ذریعه وو نو ددې وجه نه اول سفر ته اسراء اودویم ته معراج ونیلی کیږي اگرچه کله کله ددواړو سفرونو په مجموعی باندی اطلاق داسراء اویامعراج کیږي.

(۲) معراج واقعه دحضور ﷺ دمعجزاتو نه یوه عظیمه معجزه ده دا کله واقع شوي ده؟ په تعیین کښ نی تقریباً لسو^(۱۰) پوري اقوال دعلماؤ نه مروی دي. پدې اتفاق دې چې داواقعه قبل الهجرت وه خودهجرت نه څو کاله مخکښ وه ددې تعیین ندې شوې، راجع قول دادې چې د حضرت خدیجه الکبریٰ ﷺ د وفات نه وروستو او د بیعت العقبه نه مخکښ دطائف دسفر نه بعد معراج واقع شویږي اوحضرت خدیجه ﷺ دحضور ﷺ سره په شعب ابی طالب کښ موجوده وه دشعب ابی طالب نه دوتلو نه ورسودحضرت خدیجه ﷺ انتقال شویږي اوحضور ﷺ دشعب ابی طالب نه په ۱۰ نبوی کښ وتلې وونو ددې وجه زیات راجع قول دادې چې دمعراج

سفر سن ۱۱ نبوی دسفر طائف نه وروستو واقع شویدي اوبعضوسن ۱۲ نبوی ته ترجیع ورکړي ده اودمیاشتی په تعیین کښ پنځه ۵ اقول مشهور دي ربيع الاول ربيع الاخر رجب شوال رمضان زیات مشهور قول دادې چې د رجب په ویشیم ۲۷ باندی شویدي

دمعراج واقعه په قرآن مجید کښ په دوه مواضعو کښ ذکر شویده په دې سورة کښ اوپه سورة النجم کښ لیکن په دواړو ځایونو کښ مختصره ده په احادیثو کښ داپه تفصیل سره ذکر شویده هغه صحابه کرام عليهم السلام چې دهغو نه واقعه معراج نقل شویده دهغو تعداد تقریباً ۴۴ ته رسیږي امام ابن کثیر رحمته الله په خپل تفسیر کښ داواقعه په پوره تفصیل سره ذکر کړیده اوپنځویشت ۲۵ صحابه کرامونو موږ ته ذکر کړيدي چې دهغو نه داواقعه مروی ده اوامام بخاري رحمته الله په خپل صحیح کښ په متعددو ځایونو کښ امام مسلم رحمته الله په کتاب الایمان اوامام نسائي رحمته الله په کتاب الصلوة کښ ذکر کړیده دتولو خلاصه داده چې حضور صلی الله علیه و آله یوه شپه د حضرت ام هانی رضی الله عنها په کور کښ ارام فرمائیلو چې دکورچت سورې شو او حضرت جبرئیل عليه السلام سره دنورو فرشتو راغې او حضور صلی الله علیه و آله یی دخان سره مسجد حرام ته بوتللو او حضور صلی الله علیه و آله هلته په حطیم کښ سلاستو بیا حضرت جبرئیل عليه السلام اومیکائیل عليه السلام حضور صلی الله علیه و آله بیرزم ته بوتللو او هلته ئی سملولو سینه مبارکه ئی ورله سیری کړه زړه مبارک ئی ورله راویستلو اودزمزم ورپه اوبو سره ئی وینځولو اویا دسرو زرو لوخی چې دایمان او حکمت نه ډک وو راوړې شو حضور صلی الله علیه و آله زړه ئی نه ډک کړو اوسینه مبارکه ئی په خپل اصل حالت باندی تهپیک کړه اوبیا براق راویستلې شو چې په هغی باندی جناب رسول کریم صلی الله علیه و آله تر مسجد اقصی پوري سفراو کړو په مسجد اقصی کښ انبیاء کرام حضور صلی الله علیه و آله ته په انتظار وو حضور صلی الله علیه و آله براق یوکانږی ته او تړلو او حضرت جبرئیل عليه السلام سره مسجد اقصی ته لاړلو او هلته یومؤذن اذان اوکړو او حضرت جبرئیل عليه السلام حضور صلی الله علیه و آله دلاس مبارک نه اونیسو او امامت ته ئی مخکی کړو اوبعض علماء فرمائی چې واقعه دامامت پس دراوکیدلو داسمانونو نه ده اوبیادغوره قول مطابق د جنت نه دزمرد اوزبرجدو سپړنی پاورنی راوړې شوې اوپه هغی سره حضور صلی الله علیه و آله اسمانونو ته اوختلو اودسیر یونی اوچپ طرف ته ملانک جلوه وو اول اسمان ته په رسیدو سره اودهغی دذاروغې سره خبرو کولونه پس دروازه کولاکړې شوه هلته د حضرت ادم عليه السلام سره سلام کلام او ملاقات او شوا هلته ئی د حضرت ادم عليه السلام ښي طرف ته اصحاب الیمین یعنی جنتیان اولاد اوکتلو په صور مثلیه سره اوچپ طرف ته جهنمیان اوکتلو اوپه دویم اسمان کښ د حضرت یحیی عليه السلام

او عیسیٰ علیہ السلام سره سلام کلام او ملاقات او شویه دریم آسمان کښ د حضرت یوسف علیہ السلام اوبه څلورم کښ د حضرت ادريس علیہ السلام پنځم کښ د حضرت هارون علیہ السلام او شپږم کښ د حضرت موسیٰ علیہ السلام اوپه اوم آسمان کښ د حضرت ابراهيم علیہ السلام سره ملاقات او شوو چې هغه بڼه المعمور ته تکیه لگولی وه او بیا حضور ﷺ سدرة المنتهی ته اوچت کړې شو او هلته حضور ﷺ حضرت جبرئیل په خپل اصل صورت کښ او کتلو بیا حضور ﷺ مشاهده د جنت او د جهنم هم او کړ، او مختلف قسم خلک ئی په جهنم کښ په مختلفو غذا بونو سره او کتلو چې دهغې تفصیل په احادیثو کښ ذکر دي، بیا حضور ﷺ صریف الاقلام مقام ته غړوچ او شو او بیا مقام د صریف الاقلام نه حضور ﷺ په یو (رُف) باندی کینولې شو او حجابات طی کولو نه پس مقام د (دق) فدق فکان قار قوسین اودق، ته او رسیدلو او دیدار الهی سره مشرف کړې شو او د الله ﷻ دیدار ئی په رؤیت بصري سره او کړو او الله ﷻ ته ئی تحفه د توحید پیش کړه چې (التحیات لله والصلوة والطیبات نوانه ﷻ ورته په بدله کښ او فرمائیل (السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته) نوحضور ﷺ بطور درخواست او فرمائیل (السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین) او الله ﷻ په تحفه کښ پنځوس مونځونه ورکړل په واپسئ کښ په موسیٰ علیہ السلام باندی راغې نوموسی علیہ السلام ورته او فرمائیل چې ستا امت دامونځونه نشي ادا کولې او واپس لار شه په الله ﷻ باندی ډاکم کړه، نو د حضرت موسیٰ علیہ السلام باریک اصرار سره پنځه پنځه مونځونه کمیدل حتی چې پنځه مونځونه پاتې شو حضور ﷺ صبر شو او حکم راغې چې د دې پنځو مونځو نوبدله او اجریه هغه میلاویگی چې کوم په پنځوس باندی میلاویده حضور ﷺ چې کله واپس راغې او خلکو ته ئی قصه د معراج اوکړ، نو کافرو تکذیب اوکړو او استهزاء ئی شروع کړه او اعتراضات ئی شړول کړل، ځني کافرانو وئیل چې بیت المقدس څنگه دي؟ نوحضور ﷺ ته بیت المقدس مخي ته راوړې شو او حضور ﷺ دوی ته ټول صفات د بیت المقدس بیان کړل چې دوی ئی تصدیق اوکړو. ابو جهل حضرت ابو بکر ﷺ ته د معراج واقعه بیان کړه چې تاسو به داهم منئ چې دمکي نه بیت المقدس ته او بیا آسمانونو ته او بیا جنت او جهنم سیرو وغیره چې دا ټول د شپي په یوه حصه کښ شوي دي؟ نوحضر ابو بکر ﷺ وینه جواب ورکړو چې فرشته په لږ وخت کښ د آسمان نه راځي نوحضور ﷺ د هم لار شي آسمانونو ته دا خود عقل نه بعیده نده.

۳، معراج جسمانی یا فقط روحانی وو دجہور سلف، و خلف عقیدہ دادہ چي دحضور ﷺ بہ حالت دیداری کبں روح مع الجسد معراج شويدي، دخی صحابہ کرام مثلا حضرت عائشہؓ حضرت معاویہؓ او امام بیہقي دحضرت ابن مسعودؓ نہ روایت نقل کړيدي چي دحضور ﷺ معراج صرف روحانی وويعی خوب کبں حضور ﷺ تلې وو او جسمانی نو، اودغه شنتی په تابعین کبں دحسن بصریؒ نہ ہم داسي نقل شويدي، او استدلال کوي ددې سورت په آیت نمبر ۶۰ وَمَا جَعَلْنَا آلَ رَءِیَا اِلٰی اَزْنَتِكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ ۝ سره لیکن جمهور علما ددینہ مختلف جوابونه کړيدي

(۱) بعض علماء فرمائی چي ددې آیت تعلق دمعراج سره ندې بلکه پدي آیت کبں دبدر خوب تذکرہ ده چي حضور ﷺ ته په خوب کبں درؤسامشرکین مقتولین ځایونه په خوب کبں بکار د کړي شوی وو.

(۲) بعض علماء فرمائی چي پدي آیت کبں واقعہ حدیبیہ دهغي خوب ذکردي چي حضور ﷺ صحابہؓ ته اوفرمائیل چي ماخوب کتلې دي چي عمره ادا کوو او بیاد عمري په ارادي دصحابہ کراموؓ دیوجماعت سره روان شو، چي په هغه موقعه کبں واقعہ حدیبیہ مخي ته راغله.

(۳) حضرت ابن عباسؓ ددې آیت په تفسیر کبں فرمائی (رؤایعین اریہار رسول الله ﷺ) یعنی رؤیا، په معنی درؤیت بصري سره دي چونکی واقعہ معراج یوعجیب او غریب واقعہ وه او پدي کبں حضور ﷺ مختلف عجائب او غرائب مشاهدہ کړي وو، نو ددې وجه نہ تعبیرورنه په رؤیاسره اوشو چي اکثر استعمال ئی په خوب کبں په یوشي کتلوباندی کيږي او په کلام عرب کبں ددي لپاره دیرشواهد دي چي کله کله لفظ د رؤیا په رؤیت بصري کبں هم مستعملیږي لکه دا قول دشاعر شو چي:

وکبر للروایا وهش فواده وبشر قلبا کان جہابلا

اوداجواب دتولونه غوره دي. او حضرت انورشاه کشميريؒ فرمائی چي رؤیادعالم غیب کتلوته وئیلی کيږي اورؤیت دعالم مشاهدہ کتلوته وئیلی کيږي نودلته لفظ درؤیادي نہ درؤیت باقی دحضرت عائشہؓ اودحضرت معاویہؓ روایات چي په هغي کبں تصریح ده چي معراج فقط روحانی وو، حضرت عائشہؓ فرمائی ما فقد جسد رسول الله ﷺ ولكن الله اسرى بروحه (طبری ص ۱۶ ج ۸) دحضرت معاویہؓ نہ چي کله تپوس او کړي شو په باره دمعراج کبں نواوفرمائیل

نِي، کانت رؤيا من الله (صادقة) (طبري ص ۱۶ ج ۸)، نو علماء فرمائی چې پدي دواړو رواياتو کښ
يوراوي محمد بن حميد دې چې هغه ضعیف دې ځني اصحاب الجرح والتعديل ورته ردې
المذهب او کذاب وئيلي دي، اود ویم راوي محمد بن اسحاق دې چې هغه مختلف فيه راوي دې
ځني ائمو ورته کذاب، اود جال وئيلي دي ځنونی تعديل کړيدې اوراجح خبرده داده چې په کوم
روایت کښ دې متفردوي یا عنعنه کړي وي نو هغه به مشکوک وي اوقابل حجت به نوي اوپدي
خای کښ دده روایت دتفه راویانو مخالفت کښ راغلیدې، اودغه شائتي حضرت عائشه دمعراج
واقعي په وخت کښ ډیره وړه وه اود حضور ﷺ سره ئی نکاح هم نوو شوې او حضرت معاویه ؓ
په هغه وخت کښ مشرف شوې نوو په ایمان سره، اوباقی حضرت ابن مسعود ؓ روایت چې
کوم بیهقي نقل کړيدې چې دهغي نه معلومیري چې دا د خوب واقعه ده نودهغي په سند کښ
ابوهارون عبيدې راوي دې چې ابن کثیر دهغه په باره کښ فرمائی چې دې اکذب من فرعون وو
اوبی اعتباره دې البته د حدیث انس بن مالک ؓ نه چې روایت کړيدې امام بخاري ؒ په هغي
کښ الفاظ دې فاسیظ وهو المسجد الحرام، دهغي نه معلومیري چې دا واقعه د خوب وه، لیکن ددې
په سند کښ هم یوراوي دې شریک بن عبدالله اودهغه په باره کښ د محدثین اتفاق دې چې دده
حافظه خرابه وه اودیریه خطا، کیدلو، امام نووي ؒ فرمائی چې دده په روایتو کښ ډیراوهام
دي اوصاحب دتهذیب حافظ ابن حجر ؒ دده په باره کښ لیکلي دي چې دې دتقدیرنه هم
منکروو، حافظ ابن حجر ؒ په فتح الباری په اخر کښ د حدیث شریک اغلاط شمار کړيدي
اوبیانی فیصله کړیده چې د شریک هغه روایت به قابل استدلال وي چې هغه د عام احادیثو
مخالف نوي

د جمهور وود مذهب لپاره ډیر شو اهدا وترجیحات دي

۱) لفظ د «سُجُن» هم پدي دلالت کوي چې دا واقعه د خوب نده بلکه د بیدارۍ ده، ځکه چې
په لفظ دسبح سره دواقعي عظمت ته اشاره وي، معراج روحاني څه امر عظیم اوقابل تعجب
ندي، بلکه امر عظیم اوقابل تعجب هغه معراج روح مع الجسد دې، فالنسیح انما یكون عند الامور العظام
فلو کان منام لم یکن له کیر شئ ولم یکن مستظما (ابن کثیر ج ۳ ص ۲۳).

(۲)، لفظ د ﴿أَسْرَى﴾ هم دال دې چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې داسره معنی بوتلل دې په جسد عنصري سره دبیدارۍ په حالت کښ خوب اویا صرف روح بوتللو ته اسره نه و نیلی کیږي او دالفظ په قران مجید کښ په متعد دوامواضعو کښ استعمال شویدې معنی ئی دبیدارۍ په حالت کښ په جسد عنصري سره بوتلل دي. لکه فاسرعبادي لیلالغ الدخان ایت نمبر ۲۳، وغیره شو.

(۳)، لفظ د ﴿عَبْدِهِ﴾ هم دلالت کوي چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې اطلاق دعبده په مجموعي دروح مع الجسد باندی کیږي (فان العبادة عن مجموع الروح والجسد) (ابن کثیر ج ۳ ص ۲۳) قران مجید کښ چې چرته هم لفظ دعبد ذکر شویدې نو مجموعه دروح اوجسد ورته مراد کیږي صرف روح نه مراد کیږي لکه وان کتم فی ربب ممانزلنا علی عبدنا (البقره ایت غیر ۲۳).

(۴)، ﴿وَمَا جَعَلْنَا آلَ رَبِّنَا آلِيَّكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ﴾ هم دلالت کوي چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې دخلکو لپاره فتنه اوازمانش صرف روحاني سیرنو وبلکه ازمائش اوفتنه دخلکو لپاره هغه معراج په جسد عنصري سره دې اوددې وجه نه کفارو داسې قسم مستبعد او کنړلو او تکذیب ئی اوکړو حتی که چې ځني نوي مسلمانان هم مرتد شو.

(۵)، مازاغ البصر و ما طفی النجم ایت نمبر ۱۷، هم دلالت کوي چې داپه جسد عنصري سره وو (۲)، لقد رای من ایت ربه الکبری النجم ایت نمبر ۱۸، هم دال دې چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې جسد عنصري سره نوې فقط روحاني وې نو دا څه لویه نشاني نده ولوکان منامالاکانت لیه ایه ولا معجزة (قرطبی)

اودغه شانتی دا حدیث نه هم معلومېږي چې دا واقع په حالت دبقظت او په جسد عنصري سره وه لکه (۱)، حضور ﷺ دحضرت ام هانی ﷺ په کور کښ ارام فرمائیل اوچت سورې کیدل دفرشتي راتلل، (۲)، حضور ﷺ مسجد حرام ته بوتلل، (۳)، دحضور ﷺ شق صدر کول، دحضور ﷺ زړه مبارک دایمان او حکمت نه ډکه ول، (۴)، براق باندی سوریدل حالانکه روح یولطف او غیر مرئی څیز دې نوهغه په براق څنگه سورېږي، (۵)، انبیاء کرامو علیهم السلام لره امامت کول، (۶)، حضرت جبرئیل علیهم السلام دلاس نه نیول او اسمان ته بوتلل، (۷)، انبیاء کرامو علیهم السلام سره سلام کلام کول، (۸)، حضور ﷺ ته شراب او پیښ کول اود حضور ﷺ پیښ شکل، (۹)، او خاص طور پر دحضرت ام

هاني ﷺ روايت چي فرمائي: «بات رسول الله ﷺ ليلة اسرى به في بيتي ففقدته من الليل فقال رسول الله ﷺ ان جبريل علي السلام اتاني فاخذ بيدي (الح، ۱۰)، اودغه شانتني د حضرت ام هاني ﷺ مسوره ورکول چي لا تحدث الناس فيكذبوا (که ۱۱)، اودغه شانتني لفضل ابوبکر بالتصديق (۱۲)، اودغه شانتني په دغه شپي باندی ذبیت المقدس دروازي نه بنديدل. لکه پدي گواهي ورکړی وه يو عالم ديهوديانو تفصيلي واقعه په ابن کثير (ج ۳ ص ۲۴) کښ مذکوره ده. دا ټول پدي دلالت کوي چي دا واقعه په جسد عنصري سره وه.

بعضي محدثينو د دواړو قولينو په مينځ کښ تطبيق کړيدې چي دا واقعات متعدد دي. نوبوخل دی په خوب کښ روحاني طور شوې وي او بل خل دی په جسد عنصري سره شوي وي. ليکن ابن کثير رحمه الله پدي رد کړيدې او فرمائي چي ومن جعل من الناس كله رواية خالفت الاخرى مرة على حدة فاثبت اسرآت متعددة فقد ابعثوا غربا وهرب الي غير مهرب ولم يتحصل على مطلب (ابن کثير ج ۳ ص ۲۲)، تفصيل په ابن کثير کښ دي من شاء فليطالع ثم

مازري په شرح د مسلم کښ داسی تطبيق کړيدې چي د مكي نه تربيت المقدس پوري د اسير په حالت د يقظت کښ وو او بيا په بره سیر د آسمانو نورو روحاني وود روح المعاني ج ۱۵ ص ۷، ليکن دي قول ته هم محدثين خاص کر حافظ ابن کثير ضعيف ونيلى دي، بعضي خلکو قول کړيدې په فرق باندی په مينځ د اسرا او معراج کښ، ليکن امام بيهقي پدي رد کړيدې او ثابته کړيده چي اسراء او معراج دواړه په يوه شپه کښ وو

حقه خبره داده چي کومه واقعه د معراج په قرآن مجيد کښ ذکرده دا په حالت د بيداري کښ په

جسد عنصري سره وه

(۴) خني گمراه فرقوا و د نفساني خواهشاتو متبعين د معراج رسول ﷺ نه د خني سانسني خبرو په بنياد انکار کړيدې. قادياني د جال اوسر سيد احمد خان په ډير جرات سره په خپلو کتابونو کښ د واقعی معراج نه انکار کړيدې او مختلف قسم شبهات ئي ذکر کړيدې چي دومره لږ وخت کښ دومره لوئی سفر څنگه اوشو؟ طبقات نار اوزمهر يرباندی تيريدل څنگه اوشولو؟ دا په حقيقت کښ د الله ﷻ د قدرت نه انکار کول دي، الله ﷻ د صريح خبره مقابلې کښ خپل ناقص عقل استعمالول دي، انما امره اذا اراد شيان ان يقول له كن فيكون نه څرگند انکار دي، حالانکه د الله ﷻ اود رسول الله ﷺ د خبره پس يو انسان په خلاف عقل امورو کښ چون چرانه کوي او خپل عقل

ناقص کړي او واقعہ معراج خود انساني عقل نه هم خلاف نده. سرعت حرکت او نیز رفتاری بواضا فی شی دې. دهغې څه حد او انتها، نده مقررہ او قدرت الهی نه بعیده نده چې بوجسم کشف په آن واحدہ کښ لري نه تر لري حده پوري اورہ سوی. لکه څنگه لهرونه د هوا په یوه لمحه کښ په حکم د الله ﷻ سره کروړ او کلومیتر مسافت طی کوي. ځني سیاري په یو ساعت کښ اته لاکه اتیازره (۸۸۰۰۰۰) کلومیله حرکت کوي د نمرنا په یو سیکندہ کښ یو کم دیرش ارب او د نوي کروړه پنځویشت لاکه (۲۹۹۷۲۵۰۰۰۰) کلومیتر رفتار کوي د حضرت سلیمان علیہ السلام وزیر اصف برخیا د سترگی په رپ کښ د بلقیس عظیم الشان تخت د اقصی دیمن نه تر اقصی شاه پوري راوړی وو. فرشته په آن واحدہ کښ د عرش نه فرش پوري د الله ﷻ په حکم سره رانلل کوي، نو د حضور ﷺ د شپي په یوه حصه کښ معراج ته تلل څنگه خلاف عقل شو؟؟

(۱) طبقات ناریه، اوزمهریبه د توهاماتو نه دې، (۲) په تقدیر د تسلیم سره حرارت او برود د دهغو صفات ذاتیو نه ندې بلکه عرضی دې او سلب د عوارضو بالا جماع ممکن دې لکه څنگه چې د حضرت ابراهیم علیہ السلام لپاره داورنه حرارت لري کړې شوې وو، (۳) دغه شانتی ممکنه ده چې د معراج په شپه حضور ﷺ جسد اطهر د حضور ﷺ د کثافت جرمی نه پاک کړې شوې وي او ټول انوارات او تجلیات وو، لکه چې دامعلومیری د بعض الفاظو د حدیث نه، (۴) دغه شانتی په جسد عنصري باندی د حرارت او برود اثرات په هغه وخت کښ ظاهریږي چې کله دهغه استقرار او قیام راشي او که چرته قیام او استقرار نی نوي راغلې لکه په اور کښ لاس په تیزی سره تیرو ل نو په هغې باندی بیا اثر هم نه ظاهریږي، د حضور ﷺ د براق رفتار یو قدم تر حد بصري هومره وو نو د طبقات ناریه اوزمهریبه اثرات به په څنگه ظاهر شوې وو؟؟

تنبیه (۱) د معراج په شپه حضور ﷺ د الله ﷻ دیدار کړې وو نومسلك د اهل سنت والجماعت دادې چې د ایدیدار اورویت بصري وو، پدې دلالت کوي هغه حدیث چې ذکر کړیدې امام مسلم په خپل صحیح کښ د حضرت ابو ذر رضی الله عنه نه فرمائی چې «سالت رسول الله ﷺ هل رأت ربك فقال نور انی اراه الحدیث».

(۲) واقعه اسراء او معراج په دلیل قطعی یعنی قران او په حدیث متواتره سره ثابتہ ده سره د اجماع د اامت مسلمه نه، نومنکرئی زندیق، او ملحد دې حافظ ابن کثیر رضی الله عنه فرمائی فحدیث الاسراء اجمع علیه المسلمون واعرض عنه الزنادقة والملحدون ابن کثیر، او واقعہ معراج په منکر کښ اختلاف دې او عند البعض ضال مضل مبتدع دې وجه داده چې اسراء ثبوت په ایت قطعی

غير محتمل التأويل سره شويده اومعراج اگرچې په احاديثو صحيحوسره ثابت دې خوا ب
ولقدراءه نزلۍ اخرى كئبن تاويل كيدلې شي نوددې وجه نه منكرته ئى عند البعض كافرشي وئبلى
(۲) دمعراج په شپه حضور ﷺ دانبيا، كرام ﷺ سره ملاقات كړې وو. اولاد ادم ﷺ نى دهغه
بنى اوچپه گس، طرف ته كتلي وو اوددې امت واعظان بى عمله ئى په جهنم كئبن ليدلي
وو. نوانبيا، كرام ﷺ كئبن دحضرت عيسى ﷺ په باره كئبن اتفاق دې چې هغه موجودوو اودې په
وجود حقيقي سره په اسمانونوكئبن اودغه شانتى دحضرت ادریس ﷺ په باره كئبن هم يو قول
دادې چې دجنت نه اسمانونوته راوستلې شوې وو دباقي انبيا، كرام ﷺ په باره كئبن اگرچې علامه
عينى رحمه الله فرمائي: قلت الانبياء احياء فقدرآهم النبي ﷺ حقيقة (عني ص ۴۸ ج ۴) خو ظاهر دحديث نه
دامعلوميري چې ارواح دانبيا، كرام ﷺ ممثل كړې شوې وولكه چې په حديث كئبن راغلندي
چې (مثل لى الانبياء، اوملاعلي قاري رحمه الله په مرقات شرح دمشق كئبن اوشيخ الاسلام علامه
شبيراحمد عثمانى رحمه الله په فتح الملهم كئبن تصريح كړيده چې ارواح ممثل كړې شوې
وو. اودقبرونونه اسمانونوته په وجود نو عنصر يسره نوومنتقل كړې شوي مرقات ج ۱۱ فتح
الملهم ج ۱، اگرچه انبيا، كرام په خپلو قبرونوكئبن ژوند دې، اوباقى اولاد ادم ﷺ اوواعظان بى
عمله بالاتفاق مماثلات وو.

﴿ اَسْرَىٰ ۖ بِيَدِيكَۙنَ تَجْرِدُ ۖ يُوَدِّيٰ ۖ بِهٖ مَعْنٰۙۤى دَمَطْلَق ۖ بَوْتَلُّوْا سِرَۤه دې بعده هر كله چې مقام
عبدیت اولی وو په نسبت دَمَقَام نُبُوْت اورسالت ته نوددې وجه نه دذكر دَعْبِد اوشولو. ددینه
معلومه شوه چې په انبيا، كرام ﷺ كئبن هم عبدیت اولی دې نو په نورامت كئبن په طریق اولی، دې
لوكان للنی رحمه الله اسم اشرف منه لسماء به فی تلك الحالة العلیة (قرطبی) اودغه شانتی وصف عبدیت ذكر
كولو لپاره دَسَدَ الْبَابِ الْغُلُوْدِي چې خوك په محبت كئبن غلواونكړي لكه چې نصاری وو كړې وود
حضرت عيسى ﷺ په باره كئبن روح المعانی، اودغه شانتی پدیکئبن اشاره ده چې درجات عالیه
اومراتب رفیعہ انسان ته په مقام عبدیت سره میل اوپېرې، صاحب دروح المعانی فرمائی
چې **الله** تعبيره عبدسره چې مضاف وي ضمیر دغائب ته بغیر دحضور ﷺ نه بل چاته ندې
كړې. له وجی دفرق نه په مینځ دَمَقَام حَبِيب اوكلیم كئبن

فانده مقام عبدیت چې دَمَقَام نُبُوْت نه اولی دې نووجه ئى داده چې په مقام عبدیت كئبن.
انصراف عن الخلق الى الحق وي اوپه نبوت، رسالت كئبن انصراف عن الحق الى الخلق وي، خوداتقابل

اولویت اوعدم اولویت دانبیاء کرامو ﷺ دخیلو اوصافوپه مینځ کښ دې مطلقا ندې والا لازم به شي افضلیت دمطلق عبدپه رسول باندی دباطل دې بلکه داداسی ده لکه قرآن مجیدچه خنی حصه نی اولی ده دخنی نورو نه لکه څنگه چې د ماترید یومذهب دې چې دقرآن مجید هغه حصه چې متکلم فیه پکښ ﷺ دې هغه اولی ده دهغی حصی نه چې متکلم فیه پکښ یو کافراومشرك دې نوقل هو الله احد اولی دې دتبت پدا ای لب نه نودغه شانتی دحضور ﷺ خنی اوصاف اولی دې دخنی نورو نه

﴿لَیْلًا﴾ تنوین لپاره دتقلیل دې پدیکښ اشاره ده چې معراج په ټولې شی نوو مشتمل بلکه دشی په یوه حصه کښ وو. ﴿مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ مرادورنه ټول حرم دې ﴿إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا﴾ مرادورنه بیت المقدس دې اوتوصیف نی په اقصی سره ځکه کیږي چې یالري دې دمسجد حرام نه چې ددواړو په مینځ کښ دخلوینست شیوفاصله ده اویاپه دغه وخت کښ اخری جماعت په مخ دزمکه باندی دغه وو، اویابعیددې دآقذارواوخبائت نه دظاهر ادیت نه اگرچه دامعلومیري چې حضور ﷺ بیت المقدس ته تلې وو اوبیت المقدس ته په دخول باندی ایت دلالت نه کوي خونفي نی هم نه کوي هغه ثابت دې په احادیثو صحیحو سره نودایت اود احادیثو څه تعارض هم نیشته دې ﴿الَّذِي بَرَكْنَا﴾ ملک شام کښ موجوده فلسطین، ﷺ ظاهری اوباطنی هر قسم برکات پیدا کړیدې نهرونو، ونو بوټو اوپه میوو باندی هم خسته دې اودانبیاء کرامو ﷺ مقرهم دې اوحشر به دمخلوقاتو دقیامت په ورځ دلته کیږي، ﴿لَتُرِيَهُ مِنْ هَاهُنَا﴾ لام لپاره دعاقبت دې اومراد په یتاسره هغه عجائب دې چې حضور ﷺ کتلی وو، لکه هراسمان کښ دانبیاء کرام ﷺ سره ملاقات، احوال جنت اوجهنم مشاهده اوملانوکو سره ملاقات دالله ﷺ دیداروغیره شو، پدې ایت کښ التفات شویدې دغائب نه متکلم ته لپاره دتعظیم دبرکاتو اویاتو، ځکه چې تعظیم دمضاف معلومیري دتعظیم دمضاف الیه، نه اوبعض مفسرین فرمائی چې ﴿أَسْرَى بِتَيْبِهِ﴾ کښ ذکردهغه سیروو چې هغه دعالم مشاهده نه عالم غیب ته وو نودهغی سره مناسب صیغی دغائب وې، او ﴿بَرَكْنَا﴾ کښی انزال دبرکاتو په تعظیم دنازل کونکی باندی وو نوتعظیماً نی اضافت متکلم ته اوشولو، او ﴿لَتُرِيَهُ مِنْ هَاهُنَا﴾ دلالت کوی چی داسفر

انھائی مسافت والا اونا ممکن وو، اوهلته رسائی دبلند وسعت نه خارج ده. اودا خاص اللہ تعالیٰ
 پہ کرم اومعونت وو... نومناسب ورسره صیغه دمتکلم وه نوخکه ضمیر دمتکلم ته نی افسر
 اوشولوروح ج ۱۵ ص ۲۳، ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ﴾ دا اول دلیل عقلی دی پہ توحید باندی.
 ان، هو ضمیر فصل او خبر معرف باللام داتول پہ حصر باندی دلالت کوی چي هرڅه اوريدونکی
 اودهرڅه لیدونکی صرف اوصرف اللہ تعالیٰ دی.

وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ

اور کرې وومونږه موسیٰ (عليه السلام) ته کتاب (توراة) اوگرځولې وومونږه هغه ذریعه دهدایب لپاره دبنی اسرائیل

أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ كُونِي وَكِيلًا ۖ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ

چي مه نیسئ تاسوسیا زمانه (څوک) کار سازئ، اې اولاده د هغه چا چي سواره کړې وو مونږه دنوح (عليه السلام) سره

إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ۝

³ بیشکه هغه ووبنده شکرگزار

﴿وَأَتَيْنَا﴾ دا اول دلیل نقلی دی په توحید باندی دحضرت موسیٰ (عليه السلام) نه په ماقبل ایت کښ
 اکرام دحضور ﷺ ذکر شو په سیر دمعراج سره اوپدې کښ اکرام دحضرت موسیٰ (عليه السلام) ذکر کیرې په
 عطاء کولود کتاب سره چي سیرنی کړې وو لپاره د دې کوه طورته، اوپدې ایت کښ دتورات
 خلاصه هم الله تعالیٰ ذکر کړیده چي دتول تورات خلاصه داده چي دالله تعالیٰ نه سیوا بل څوک
 کار سازمه جوړه ونی.

﴿وَجَعَلْنَاهُ﴾ ضمیر یاراجع دی کتاب ته یا موسیٰ (عليه السلام) ته او حمل د﴿هُدًى﴾ بمبالغة دی ﴿أَلَّا﴾

(۱)، اول دلیل نقلی

(۲)، حرف نداء محذوف ثمره شکر گذاری

(۳)، مقصود بالنداء محذوف ای اشکروا

تَتَّخِذُوا ﴿۱﴾ الْأَمْرَ كَيْفَ أَنْ أَوْلَانَهُ وَأَنْ يَأْمُرَ بِرَبِّهِ نَاصِبَهُ دې معنی ئی ده لئلا تتخذوا اویان تفسیریه دې لکه چې په وانطلاق الملاء منهم ان مشوا(ص ایت غیر ۶)، کښ ان تفسیریه دې نومعنی ئی ده ای لاتخذوا اویان زانده دې اوقلا پکښ مقدر دې نوتقدیرئی داسی دې فقلنا لاتخذوا الخ باقی نحو یانوجه کوم مواضع دزیادت د ان لپاره بیان کړیدی دااگرچه دهغه مواضعونه ندې خو هغه حصرهم عقلي ندې ﴿مِنْ دُونِ وَكَيْلًا﴾. وکیل په وزن دفعیل سره په معنی دمفعول سره دې یعنی کارسازچې هغه رب دې ای رباتکلون الیه امورکم غیری (روح) ﴿ذُرِّيَّةً﴾ پدې ایت کښ ترغیب ذکر کیري توحید منلوته په دوه طریقو سره اول دا چې ستاسونیکونه می دنوح ﷺ سره په کشتی کښ سواره کړي وو دویم داچې ستاسوپلار حضرت نوح ﷺ هم توحید بیانونکی وو، ذریه منصوب دې بنابرند، په اصل کښ یاذریه دې اودا قانمقام دریا(یاها الناس) دې اومقصود بالنداء محذوف دې چې اشکروا دې ځکه دحضرت نوح ﷺ سره په کشتی کښ دهغه دري ځامن وو سام، حام، یافث اوداتول انسانان دهغود ذریه نه دې اویانصب براختصاص یامدح دې اواختص یاامدح فعل مادحه مقدر دې، اویانمنسوب دې له وجی ددینه چې دامفعول ثانی دې لپاره لاتخذوا نوتقدیرئی داسی دې لاتخذوا ذریه من حملنا مع نوح من دوی وکیلا، ﴿إِنَّهُمْ كَانَتْ عَبْدًا شُكُورًا﴾ دمفعول به وزن دمالغی صیغه ده معنی ئی ده ډیرشکرکوونکې داپه حقیقت کښ علت دې دماقبل انجاء لپاره، چې حضرت نوح ﷺ اودهغه ملگروته نجات په برکت دشکر سره وو اوتنبیه په شکر باندی لپاره ددې ده چې شکر مستلزم دې توحیدلره اوشرک کول اعلی مرتبه ذکفران ده اودیکنښ ترغیب دې اقتداء دحضرت نوح ﷺ ته چې هغه ستاسوپلاروو چې هغه ناشکري اوشرک نووکړې بلکه توحیدئی اختیار کړې وؤ نوتاسوهم دهغوئی اقتدا اوکړئ، فکانه قیل کونوا موحدین شاکرین نعم الله مقتدین بنوح الذی اتم ذریته من حمل معه(بحر) ددې ایتونو په مینځ کښ ربط داسې شوچې اول دلیل وحی بیاعقلي اویانقلي چې وحی، عقل اونقل تول داوائی چې توحید حق دې.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَآئِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ

^۱ او فيصله اورولي وه مونږه بني اسرائيلو ته په كتاب تورات كېن چې خامخا فساد به كوي تاسو به زمكه نام كېن

مَزَّتَنِي وَلَتَعْلَنَ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ

دوه ځلي او خامخالوني به كوي لوني ډيره پس هر كله چې راغله نيته داوول ځلي فساد نو مسلط كړو مونږه په تاسو باندې

عِبَادًا لَّنَا أُولَىٰ بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ

بندگان زموږه چې خاوندان د جنگ ووسخت سخت جنگ والاو، پس ورننوتل دوي به په مينځ د كورونو كېن اووه

وَعَدًا مَّفْعُولًا ۝ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَكُمْ

دا وعده پوره كړې سوي بيا واپس در كړه د مونږه تاسو ته غلبه په هغوي باندې او امداد مو او كړو ستاسو

بِأَمْوَالٍ وَيَدِينَنَّ وَجَعَلْنَكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ۝

په مالونو سره او په خامو سره او اوگر ځولي مونږه تاسو ډيري ډلي والا

﴿وَقَضَيْنَا إِلَيْنَا تَخْوِيفَ دَنْيَوِي نَمُونَه بِيَانِيږي چې عذاب دنيوي په خلكو باندې په سبب

دانكار د توحيد سره راځي لكه څنگه چې بني اسرائيلو د توحيد نه انكار او كړو دوه (۲)، ځلي، نو

الله ﷻ په اول ځلي په دوي باندې سخت او ظالم بادشاهان مقرر كړل چې دوي نې ذليل كړل او د

كورونو بې عزتي نې ورله او كړه، او په دويم ځل بيا الله ﷻ دوي ته سخت عذاب وركړو،

﴿وَقَضَيْنَا لَهُمْ مَعْنَىٰ دَاعِلْمَانَهْم اوحيا اليهم سره دې ځكه متعدي شوپه الي سره او چې متعدي بنفسه

شي مفعول ته نومعني نې اعلام او اخباروي او چې په علي سره شي نومعني نې حكم او فيصله وي

او چې په لام سره شي نومعني نې اتمام وي (فتح القدير)

﴿فِي الْكِتَابِ﴾ غوره قول مطابق مرادورنه تورات دې ﴿لُتْفِيسُنْ﴾ دا جواب دې د قسم محذوف لپاره او متعلقات د قضايا هم محذوف دې نو تقدیر عبارت داسې دې وقضيا الى بنی اسرائیل فسادهم وعلوهم والله لتفسدن الخ (بحر) اوداهم جائزه ده چې قضايا دی جاری وي په مجری د قسم او ﴿لُتْفِيسُنْ﴾ دې ورله جواب قسم وي لکه عرب وائی چې قضاء الله لا قومن (بحر) ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ مراد ورنه یا جنس ارض دې یا ملک شام او یا مصر دې، ﴿مَرَّتَيْنِ﴾ دامفعول مطلق دې ﴿لُتْفِيسُنْ﴾ لپاره من غیر لفظه او مرادورنه دوه ځلي فساد کول دې او په تعیین د فساد باندی څه قطعي دلیل نیشته دې ان الله تعالى ذکره فسادهم فی الارض مرتین ولم یبین ذلك فلا یقطع بشئ لما ذکر (روح) او بعض مفسرینو دهغې فساد تعیین کړیدې چې اول ځلي فساد هغه مخالفت کول وو د شریعت د موسی ﷺ نه او قتل د حضرت زکریا ﷺ وو او سبب د قتل د حضرت زکریا ﷺ دا وو چې د دوئ بادشاه مړ شو نو دوئ په خپل مینځ کښ د بادشاهي لپاره جنگونه شروع کړل او یو بل نی قتل کول حضرت زکریا ﷺ دوئ ته وعظ او نصیحت کولو خودوئ دهغه د قتل منصوبه جوړه کړه نو هغه ورنه او تختیدلو او په یوه ونه کښ نی پناه واخسته نو شیطان د حضرت زکریا ﷺ د کپړی یوه حصه اونیوله چې هغه بهر پاتې شوه او خلکو ته نی او بنودلو نو هغوئ هغه اونه په مینځ باندی اړه کړه او حضرت زکریا ﷺ ورسره په مینځ باندی غوڅ شو او شهید شو.

او بعض وائی چې سبب د قتل هغه تهمت وو چې دوئ لگولې وو په حضرت زکریا ﷺ باندی د زنا (نعوذ بالله) د حضرت مریم ﷺ سره اوبیانی شهید کړه، او بعض مفسرین فرمائی چې اول فساد هغه حبس د حضرت شعیا، بن امصیا ﷺ وو په ارمیا کښ او قتل دهغه وو او په اونه کښ پناه حضرت شعیا، ﷺ اخیستی وه او حضرت زکریا ﷺ په خپل مرگ باندی وفات شوې وو او سبب د قتل دهغه دا وو چې په بنی اسرائیلو کښ یو بادشاه د داسې ښځې سره نکاح کولو چې هغه دده لپاره جائز نه حضرت شعیا، ﷺ هغه منع کړ او د الله ﷻ د عذاب نه نی ویر و ونو هغه قتل کړو او دهغې ښځې په باره کښ څلور اقوال دې (۱) دهغه خپله لورو (۲) دهغه وریره (ورور لور) وه (۳) دخپل ورور ښځه وه او دهغه په عقد کښ وه (۴) دهغه د ښځې ذیل خاوند نه لورو (زاد المسیر).

او دویم فساد هغې کښ راجع قول او د اکثر مفسرینو رائی داده چې هغه قتل د حضرت یحیی بن زکریا ﷺ وو او پدې جزم کړیدې ابن جریر طبري واما الفسادهم فی الارض المرة الاخرة فلا اختلاف بین

اهل العلم انه كان قتلهم يحيى بن زكريا عليه السلام (طبري ج ۸ ص ۲۵) اود حضرت يحيى قتل په سبب كښ دوه واقعات مفسرينو بيان كړيدي يوه (۱) واقعه داده چې بادشاه ديوي ښځي سره نكاح كولو چې دهغه لپاره جائزه نوه حضرت يحيى عليه السلام منع كړلو. بادشاه حضرت يحيى عليه السلام دهغې ښځې په مطالبي سره قتل كړو دويم (۲) واقعه داده چې حضرت يحيى عليه السلام ډير حسين وو دبادشاه ښځي د حضرت يحيى عليه السلام نه مطالبه دبدكاري او كړه او هغه انكار او كړو نو دبادشاه ښځې خپلې لور ته اوونيل چې دخپل پلار نه د حضرت يحيى عليه السلام دسر مطالبه او كړه نو هغې مطالبه او كړله او بادشاه دې قتل كړو و **﴿وَلْتَعْلَنَ﴾** پديكښ دهغوئ نورو معاصيو ته اشاره ده لكه په عامو خلكو باندې ظلم وغيره كول شواوپه **﴿عُلُوًّا كَبِيرًا﴾** كښ اشاره ده چې داگناهونه په دوى كښ په كثره سره ظاهر شوي وو **﴿فَإِذَا جَاءَ﴾** داول عذاب ذكر دې چې داول فساد دوجې نه راغلې وو **﴿وَعَدَ﴾** بمعنی دموعود سره دې مراد ورنه عقاب دې اويا وعده معنی دوعيسره دې **﴿بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ﴾** مراد ورنه بعثت تكويني دې تشريعي ندې مراد **﴿عِبَادًا لَّنَا﴾** ددې په تعين كښ څواقوال دې خومشهور قول دادې چې مراد ورنه بخت نصر دې چې هر كله بنى اسرائيلو ظلم او شرك شروع كړو نو الله ﷻ په دوى باندې بخت نصر مسلط كړو چې هغه ددوى قتل عام او كړو څلويښت زره **﴿۴۰۰۰﴾** بيا اويا زره **﴿۷۰۰۰﴾** بني اسرائيل ئى قتل كړلو اوباقى ئى دخان سره بطور غلامان بوتللو اوبيت المقدس ئى وران كړلو او قيمتي سامان ئى ورنه يوړلو. اويا **﴿۷۰﴾** كالو پوري بني اسرائيلو دغه شانتې دذلت ژوند تير كړو، چې پدې دوران كښ دايران يوبادشاه دبنى اسرائيلو ديو زنانه سره نكاح او كړو او دهغې په مطالبي باندې هغه په بابل باندې حمله او كړه اوبني اسرائيلو ته ئى نجات وركړلو اودوى بيا بيت المقدس ته راغلل اودخپلو بد اعمالونه توبه تائب شواو مسجد اقصى ئى په هغه زوړ طرز باندې ئى بيا تعمير كړو او هم دغه واقعي ته اشاره شويده په **﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ﴾** كښ رازي ج ۷ ص ۲۹۹ دې قول ته اكرتو علماؤ ذهاب كړيدي اوځني احاديث اوتاريخي روايات هم ددې شاهد دي **﴿أَوَّلُ بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾** داس توصيف په شديد سره تأكيد دې ځكه باس وئيلى كيږي شديد جنگ ته ،نودايشانته ته دظلم ظليل دې اويا پكښ

تجريد شويدي ﴿فَجَاسُوا﴾ دامتق دي دجوس نه او جوس ويلي کيري طلب الشئ باستقصاء نه نومعنى نى داده چې دوى به تجسس کولو او تلاشي به نى اخيستله ددوى دکورونوچي خوک خوژوندې پاتي نه دي اى مشواين منازلهم يتجسسون اخبارهم... ينظرون هل بقى احدلم يقتلوه (زاد المسير) اويا ﴿فَجَاسُوا﴾ په معنى دعائوا يعنى افسدوا سره دي او ﴿خَلَّلَ﴾ په معنى دوسط سره دي نومعنى نى داده چې ددوى په کورونو کښ به نى ددوى بې عزتي کوله ﴿ثُمَّ رَدَدْنَا﴾ دارد او غلبه دسلو (۱۰۰) کالونه ياد اوسوه (۷۰۰) کاله نه پس ووچي سل (۱۰۰) يا اوه سوه (۷۰۰) کاله بنى اسرائيلو دبخت نصرياد جالوت غلامي اختيارکړه دمشت ژوند نى تير کړلودهغې نه وروستوچي کله دوى دخپلو بد عملونو نه توبه اوويستله نوالله ﷻ ديو شاه فارس په وجي سره دوى ته نجات ورکړلو، په ﴿عَلَيْهِمْ﴾ کښ اشاره ده غلبي او فتح ددوى ته په هغه فاتح قوم باندې چې دوى نى خپل غلامان جوړکړي وو، ﴿وَأَمَدَدْتَكُمْ بِأَمْوَالِهِمْ مَالاً لَّهِمْ وَرَنَّهُمْ هَفْوًى لَّوْثٍ كَرِيٍّ وَوَاللَّهِ ﷻ دنيك عمل په بدلي سره ددوى په مالونو کښ اضافه اوکړه، ﴿وَوَيْبِهِمْ﴾ دپيرکسان ددوى قتل شوي وو څه غلامان شوي نوالله ﷻ ورله په اولاد کښ هم ترقي ورکړه او غلامان نى ورله ازادکړل، ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ﴾ خاندان اونسل کښ ورته هم الله ﷻ ترقي ورکړه.

٥	إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لَا تُفْسِدُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا
اونيل مونږه، که نيکى کوئ تاسو نو نيکى کوئ تاسو لپاره د فائدې خپلې او که بدې کوئ تاسو پس ضررنى خاص دي په تاسو پوري	
فَإِنَّا	جَاءَ وَعْدُ الْأَجْرَةِ لِيَسْؤَآ
پس کله چې راغله نيته دروستنى فساد مقرر کړل مونږه په تاسو باندې ظالمان چې وران کړې هغوى	
وَجُوهَكُمْ	وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبَرَّوْا
مخونه ستاسو اوچې داخل شي هغوى بيت المقدس ته لکه چې داخل شوې وو هغوى دپته اول ځلى اوتر نسر کړي	

مَا عَلَوْا تَعْبِيرًا ۚ عَسَىٰ رُكُومٌ أَنْ تَزَحَّكُم ۚ وَإِنْ

هغه څه چې غالب شي پري دوى سم ترس نس قريبه ده چې رب ستاسو مهرباني او کړې به ستاسو او کعبې

عُدَّتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ۝

بيا اوگر ځيدلى تاسو فساد ته، نو اوپه گر څومو نړه عذاب ستاسو ته، او گر څوليدې مونږه جهنم لپاره د کافرانو جيل ځانه.

﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ ۖ يُبْدِيكُنَّ قُلْنَا مُقَدَّرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾

اوپااعت دالله ﷻ دې، مقصدنى دادې چې که تاسوپه توحيد اوپه اطاعت دالله ﷻ باندې دغه

شانتي کله پاتې شوى نوخپله فائده ده او کچرته شرک او گمراهي کښ مبتلا شوى نوخپل نقصان

دې اوپه تکرار د احسان کښ اشاره ده چې رحمت دالله ﷻ غالب دې په غضب باندې اللباب، اولام

په ﴿قُلْهَا﴾ کښ دانتفاع والاندې بلکه لام لپاره داختصاص دې چې د احسان فوائد او د گناه نقصان

په تاسو پوري خاص دې بل چاته ندې متعدي، اى الاحسان والاساءه کلاهما مختص بانفسکم لا يبعد

النفع والضرر الى غيركم (کشاف) اويالام د استحقاق دې لکه په و هم عذاب کښ چې لپاره

د استحقاق دې اويالام په معنى دعلى سره دې اوياپه معنى دالى سره دې او متعلق نى محذوف دې

اى فاليها ترجع الاساءه (قرطبي) ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ ۖ هَذَا دَوِيمٌ خُلِي فساد دهغوئ ذکر کيږي چې هغه قتل

د حضرت يحيى عليه السلام وو او عزم د قتل د حضرت عيسى عليه السلام وو جواب د ﴿فَإِذَا﴾ محذوف دې چې

هغه بعثام دې په دې دلالت کوي جواب د اول اذا ﴿الْآخِرَةَ﴾ داصفت د ﴿الْكَرَّةَ﴾ لپاره دې اى فاد

جاء وعد عقوبة المرة الاخرة من المصادم بعثام الخ (زاد المسير).

دويم ځل په دوى باندې چې مسلط شوې وو نومشهور قول دادې چې هغه دروم بوياد شاه وو

چې هغه د دوى قتل عام او کړو مسجد اقصى نى وران کړو او ټول قيمتي جواهرات نى ورته

يوړلو، دهغه نوم يانطياخوس وو ياطيطس وو اوياسطنطين وو، ﴿لَيْسَتْهُنَّ﴾ يالام کښ دې

اويالام العاقبة دې او متعلق دې په جواب محذوفه د ﴿فَإِذَا﴾ پوري چې بعثام دې ﴿وَجُوهَكُمْ﴾

مراد دَ وجوه نه یا ٲول ذات مراد دې او مطلب دادې چې داسې خلك په تاسو باندې مقرر كړل چې هغوی ستاسو اهانټ او كړو او تاسوئی قتل كړئی اونسټ د اساءت وجوه ته ځكه اوشولو چې اټار د اعراض نفسانيه چې حاصل وي په زړه كښ هغه ظاهر يري په مخ باندې كبير، اويامرادر نه معنی حقیقه ده چې مخونه دې اومقصد دادې چې داسي ظالمان په تاسو باندې مونږه مقرر كړل چې هغوی ستاسو مخونه وران كړل اوياور نه مراد، سرداران اومشران دي (فتح القدیر، ﴿وَلْيَذْخُلُوا﴾ دالام هم يلام كئ دې اويالام العاقبة دې اوداعطف دې په ماقبل جار مجرور باندې اوهغه متعلق وو په بعثا مقدري پوري نوداهم په هغې پوري متعلق دې، ای بعثاهم ليذخلوا. ﴿الْمَسْجِدِ﴾ مرادور نه مسجد اقصی دې، ﴿كَمَا دَخَلُوا﴾ تشبيه په نفس دخول كښ نده مراد بلكه په قتل اذلال، قهر او غلبي كښ ده چې لكه څنگه اول ځل ددوی اذلال اوقتل عام كړې وو نودغه شانتي په دويم ځل باندې هم وو، ای افهم يذخلونه بالسيف والقهر والغلبة والاذلال (بحر)، ﴿وَلْيَتَرَوُا﴾ تير ونيلې كيږي اهدام سره د اهلاك ته نوپدي كښ اشاره ده چې دادویم ځلي سزا ډير سخته وه په نسبت سره اول ته، ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ﴾ اوياد (۷۰)، كالوپوري، يهوديانو بيا دغه شانتي دذلت او غلامی ژوند تير كړو اودهغې نه وروستو الله ﷻ په دوی باندې بيا خپل رحم او كړو اود غلامی زندگي نه ئی ورله نجات وركړو خو ورسره ورسره ئی تنبيه هم وركړه چې وان عدم عدنا يعني كچرته تاسو بيا افساد او كفرو غيره اختيار كړل نومونږه به هم دغه شانتي سزا په دنيا كښ دركړو او په اخرت كښ به په جهنم كښ قيد كړې شئ، چنانچه د حضور ﷺ دبعثت نه بعد دوی بيا خپل زاړه خباثتونه شروع كړل دحضور ﷺ دقتل اراده (العاذ بالله) په هغه باندې سحراو په خوراك كښ زهرور كول وغيره دٲول ئی او كړل نوالله ﷻ دمسلمانانو په لاس دوی ته سزاو وركړه دنوبو قريظه بالغان ئی ٲول قتل كړل، زنانه اوماشومان ئی ورله غلامان كړل، بنونصير ئی اوشړل، اوجزيه پري مقرر كړه اويياد حضرت عمر ؓ په زمانه كښ دجزيرة العرب نه هم اوشړې شول اود وضرت عليهم الذلة والمسكنة وباءوا بغضب من الله مصداق اوگر خيدلو. ﴿جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا﴾ حصير دتعيل په وزن په معنى دفاعل يعني حاصره سره دې ای وجعلنا جهنم حاصره لهم (كبير) اويابه معنى دمفعول سره دې ای وجعلناها موضعا محصورا لهم (كبير) اومقصد دادې چې عذاب ددنيا كه هرڅومره تكليف ده

شی خواهر کار خلاصی ورنه کبیری که نورخه نوي نوپه مرگ سره ورنه خلاصی راسی و عذاب دجنهم نه په هیڅ صورت خلاصی نه کبیری (اللهم اجرنا بفضلک وبکرمک وبعودک من النار امین غ امین).

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ

^۱ بيشکه داقرآن خوندنه کوي خلقونه دهغه لاري چې هغه سمه (نيغه ده) ^۲ اوزيري ورکوي مؤمنانونه هغه کسان

يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ۖ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

چې عملونه کوي نیکه موافق دسنت، چې بيشکه لپاره ددوي ثواب لوي دي ^۱ او بيشکه هغه کسان چې نه لري يې

بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۖ

په آخرت تيار کړي دي مونږه لپاره دهغوئ عذاب دردناک

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ پدې ایت کښ بشاره مع ترغيب الى القرآن ذکر کبيري ديتنه ایت معجزه

ونيلې شي او ددې تعلق دابتداء دسورت سحن سره دې چې داقرآن هم داسراء پشانتي يوه معجزه ده، نوکه ايمان موراوړو نوالله ^۱ به تاسوته اجر درکړي او که ايمان موراڼه وړو نو سخت عذاب

کښ به گرفتار شئ او هدا کښ اشاره ده تعظيم دقرآن ته ﴿يَعْمَلُونَ﴾ مفعول اول، ديهده لپاره محذوف دې چې هغه الناس دې او پديکښ اشاره ده چې قرآن دعام انسانيت لپاره ذريعه دهدايت ده د

يو مخصوص فرقي او قوم لپاره ندې ﴿لِلَّذِي﴾ مفعول ثاني دې الطريقة پکښ محذوف دې اي للطريقة التي الخ (روح) او يا ورله موصوف حالة محذوف دې اي للحالة التي هي اقوم الحالات واسداعا (كشاف

او مراد ورنه ملة اسلام او توحيد دې. ﴿هِيَ أَقْوَمُ﴾ اقوم صيغه داسم تفضيل ده او اسم تفضيل اکثر لپاره دزيادات على الغيروي خو کله کله دنفس زيادت لپاره هم راخي په معنى دفاعل

(۱)، دوم ایت معجزه

(۲)، بشارت اخروي

(۱)، تخويف اخروي

سره، لکه الله اکبر شو. چې په معنی د الکبر سره دي. نودلته هم اسم تفضیل لپاره د نفس زیادت دي ځکه چې توحید او دین اسلام نه علاوه بل دین صحیح او مستقیم نشته دي چې هغه مفضل علیه شي اودې ورله مفضل شي. نو «أَقَوْمٌ» معنی دې لکه فیها کتب قیمه شو (کبر، بحر).

«وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ» د ابشارت اخروي دي او مراد د «أَجْرًا كَبِيرًا» نه جنت او دیدار الهی دي. «وَأَنَّ الَّذِينَ» تخويف اخروي دي. او د اعطف دي په ماقبل «أَنْ هُمْ» باندی اود «وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ» ماتحت دي نو معنی ئی داده چې بشارت وړکړي مؤمنانوته په دوه انواعو د بشارتو نوباندی چې دوی ته به ثواب میلاویري او دشمن ته به ئی عقاب میلاویري. والمعنی انه تعالی بشر المؤمنین بنوعین من البشارة بنواهم وبعقاب ادعائهم (کبر).

فائدة: پدې ایت کس الله جل و علاه مکلفین دوه (۲) اقساموته منقسم کړل چې یو قسم مؤمنین صلحاء دي چې دهغوئ مقام جنت دي دویم قسم غیر مؤمنین چې دهغوئ مقام جهنم دي اودریم قسم ذکر نشو کوم چې معتزله ثابته وي نو معلومه شوه چې دریم قسم نشته دي کچرته دریم قسم وي نو خامخابه ذکر شوې وو اودهغوئ اخروي انجام به هم ذکر شوې وو.

علامه زمخشری په خپل تفسیر کښ د دینه جواب کړيدي چې هغه دهغه د علمي جلالت شان لره غیر مناسب دي لیکلي قلت کان الناس حينئذ امامون تقى وامامشرك وانما حدث اصحاب المعتزلة بين المولتين بعد ذلك (کشاف ج ۲ ص ۶۰۸) خود اجواب د مشهورې قاعدې العبرة لعموم الالفاظ نه هم مخالف دي اود قرآن مجید عدم جامعیت لره هم مستلزم دي او خلاف هم دي دواقي نه.

وَيَذَعُ الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ۝

^۱ او غواړي انسان شر لره پشان دغو خنلورده خیر لره، اودې انسان جلتی کوونکې. ^۲ او گرځولیده مونږه

الْيَلِّ وَالنَّهَارَ آتَتْكَ فَمَحَوَتْ آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً

شپه او ورځ دوه د لیلونه د قدرت خپل پس کمه کړیده مونږه علامه د شپې او گرځولیده مونږه علامه د ورځې رڼا والا

لَتَبْتَغُوا فُضْلًا مِّن رَّزْقِكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عِندَ السَّيِّئِينَ

لپاره ددې چې طلب کړئ تاسو فضل دجانبه درب ستاسونه اولپاره ددې چې اوبیژنئ شمار دکالونو

وَالْحِسَابِ وَكُلُّ شَيْءٍ فَضْلُهُ تَفْصِيلًا ۝

او حساب او هر څیز واضح کړې دې مونږه په کامل وضاحت سره

﴿وَيَذَعُ الْإِنْسَانُ﴾ پدې ایت کښ شکوې ذکر کيږي چې معجزه اسراء ددې لپاره او خودلې شوه چې دوی او یریرې او ایمان راوړي مگردوی داسې احمقان دې چې مسئله توحید منلو او دالله ﷻ دځوف په ځای التادعذاب مطالبه کوي، اودغه شاتني زجر دې په استعجال دعذاب سره. ﴿الْإِنْسَانُ﴾ مراد ورنه جنس انسان دې، اونسبت ورته دبعضوافریدیعی کفارو دعادت شویدي (روح) اویاورنه مراد مطلق انسان دې او مراد دبدهعانه هغه بددعاده چې کومه انسان دغصی په وخت کښ کوي مقصد دادې چې کچرته الله ﷻ بددعاپشانتته ددعازرقبوله ولې نوانسان به هلاک شوې وو ای ویدعو الانسان علی نفسه وولده وماله بالشرفیقول اللهم اهلك والعنه عندضجره وغضبه... فلواستجب له فی دعائه علی نفسه وماله وولده کما يستجاب له فی الخیر هلك (طبري) اوددې وجه نه منع راغلیده په حدیث کښ دبد دعانه چه حضور ﷺ فرمائی لاتدعوا علی انفسکم ولا علی اموالکم ان توافقوا من الله ساعة اجابة يستجاب فيها اویا الفلام عهدخارجي دې او مراد دالانسان نه مخصوص کافرنضربن الحارث دې چې هغه دخپل ځان لپاره بددعاکړې وه چې اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء (الانفال ایت نمبر ۳۲).

﴿وَيَذَعُ الْإِنْسَانُ﴾ پدې ایت کښ شکوې ذکر کيږي چې معجزه اسراء ددې لپاره او خودلې شوه چې دوی او یریرې او ایمان راوړي مگردوی داسې احمقان دې چې مسئله توحید منلو او دالله ﷻ دځوف په ځای التادعذاب مطالبه کوي، اودغه شاتني زجر دې په استعجال دعذاب سره. ﴿الْإِنْسَانُ﴾ مراد ورنه جنس انسان دې، اونسبت ورته دبعضوافریدیعی کفارو دعادت شویدي (روح) اویاورنه مراد مطلق انسان دې او مراد دبدهعانه هغه بددعاده چې کومه انسان دغصی په وخت کښ کوي مقصد دادې چې کچرته الله ﷻ بددعاپشانتته ددعازرقبوله ولې نوانسان به هلاک شوې وو ای ویدعوا الانسان علی نفسه وولده وماله بالشرفیقول اللهم اهلك والعنه عندضجره وغضبه... فلواستجب له فی دعائه علی نفسه وماله وولده کما يستجاب له فی الخیر هلك (طبري) اوددې وجه نه منع راغلیده په حدیث کښ دبد دعانه چه حضور ﷺ فرمائی لاتدعوا علی انفسکم ولا علی اموالکم ان توافقوا من الله ساعة اجابة يستجاب فيها اویا الفلام عهدخارجي دې او مراد دالانسان نه مخصوص کافرنضربن الحارث دې چې هغه دخپل ځان لپاره بددعاکړې وه چې اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء (الانفال ایت نمبر ۳۲).

دې، او پدیکېنې په دوئ پوري تهکم مقصود دې. او مبالغه فی العجلة لیستعمل الشئ والعذاب وهوا تیه
 لا محالة فیه نوع فکم به (روح) او یا وره مراد حضرت ادم عليه السلام دې لکه ابن جریر طبري رحمته الله او حافظ ابن
 کثیر پدې خائ کین د حضرت ابن عباس رضی الله عنه او سلمان فارسي رضی الله عنه نه د حضرت ادم عليه السلام تفصیلی واقعہ
 نقل کړیده چې کله الله تعالی په ادم عليه السلام کین روح واچولو او هغه نوم (ناف) پوري راغلو نو حضرت
 ادم عليه السلام پاسیدو نو او غور زیدلو او طاقت ئی نه لرلو چې اودریدلې وې نو اوئی وئیل یارب عجل قبل
 اللیل (طبري، ابن کثیر) ﴿وَجَعَلْنَا آيَاتٍ﴾ دادویم دلیل عقلي دې په توحید باندې چې شپه او ورځ د الله تعالی
 د قدرت او واحد نیت دوه عظیم نشانئ دي، نو مراد د ﴿ءَاَيَّتِنِ﴾ نه نفس شپه و نفس او ورځ ده چې دانفس
 شپه او نفس ورځ الله تعالی دوه دلیلہ پیدا کړيدي او پدو پوري د مخلوقاتو مصالح دنیوي اودیني
 متعلق دې، نو بناء پدې توجیه، ﴿فَمَحَوْنَا آيَةَ آلِّ لَيْلٍ﴾ کین اضافت د آية لیل او نهار ته اضافت بیانی
 دې نو تقدیر به ئی داسې شي فمحونا الایة اللتی هی اللیل وجعلنا الایة اللتی هی النهار مبصرة یعنی مونږ به
 نوره گرځولي ده یو نشانه چې هغه شپه ده او گرځولي ده مونږ به نشانه چې هغه ورځ ده رنډا، او یا مراد
 د ﴿ءَاَيَّتِنِ﴾ نه شمس و قمر دې او د آیت مقصد دادې چې پیدا کړيدي مونږه د شپي او ورځي لپاره دوه
 علامتونه چې هغه نمر او سپوږمئ دي، نو پدې تقدیر اللیل نه مخکېنې مضاف مقدر دې ای وجعلنا نیری
 اللیل والنهار ایتن الخ (کیر) او یا مراد آیتن نه په دي تقدیر دی ایتن دې، ای وجعلنا اللیل والنهار ذوی
 ایتن (روح) ﴿فَمَحَوْنَا﴾ تفصیلیه ده د اضافت بیانی په صورت کین مراد د ﴿فَمَحَوْنَا﴾ نه تیاره
 د شپي ده چې د دې رنډا الله تعالی محو کړي او تیاره د شپي راوړي، چې په هغې کین څه شئ په اسانه سره
 نه ښکاري ای وجعلنا اللیل محو الموضوء مطموسه مظلما لیستان فیه شئ (کشاف) اودویم تقدیر به بناء مراد
 د ﴿فَمَحَوْنَا﴾ نه کموالی د رنډا د سپوږمئ دې چې د سپوږمئ رنډا الله تعالی کمه کړیده او دا بیت ترکیب
 د قبیلې د ضیق فم الرکیة نه دې چې حصول د محو ابتداء وو وروستونه وو (روح) او یا په حقیقت باندې
 محمول دې چې اولاً د نمر او سپوږمئ دواړو رنډا یو شاتني وه خو بیا حضرت جبرئیل عليه السلام پخپل
 وزر سره، د الله تعالی په حکم سره سپوږمئ او وهله نو د هغې رنډا کمه شوه، دا تفسیر منقول دې د حضرت
 عکرمه رضی الله عنه نه او مراد د ﴿فَمَحَوْنَا﴾ نه هغه تور داغ دې په مخ د سپوږمئ کین (طبري، ﴿وَجَعَلْنَا آيَةَ

الْأَنْهَارِ مُتَجَرِّدَةً ۝ اسناد مجازي دې مراد ورنه بصر اهلها دې اویا ۝ مُتَجَرِّدَةً ۝ نه مراد مصیفة دې مجزایه
 علاقۍ دسیبیت سره ، ۝ لَتَبْتُمْ أَفْئَالَكُمْ فَضَلَّ ۝ دامتعلق دې په ۝ وَجَعَلْنَا آيَةَ الْآخِرَةِ ۝ پوري او مراد د فضل نه
 رزق دې ، او علت د ۝ آيَةِ الْآخِرَةِ ۝ محذوف دې چې هغه لستکوا دې . ۝ وَلَتَعْلَمُنَّ ۝ دامتعلق دې په ۝ آيَةِ
 الْآخِرَةِ ۝ او ۝ آيَةِ الْآخِرَةِ ۝ دواړو پوري او د دینه معلومه شوه چې حساب کول په شمسي سره جائز دي
 لیکن په قمری سره حساب کول فرض کفائی دې او مراد په ۝ وَالْحِسَابِ ۝ سره حساب دمیاشته
 اودهفتو اود وړخودې ، ۝ وَكُلُّ شَيْءٍ ۝ یعنی خومره منافع دینی دي یادنیوي دي هغه ټول مونږ په
 تفصیل سره واضح کړيدي ، څه قسم التباس پکښ نشته دې ، د دې ایت توضیح په سورة النحل ایت
 نمبر ۸۹ کښ تیر شویده .

وَكُلُّ إِنْسَانٍ لِّلزَّمَنَةِ لَظَرَةٌ فِي عُنُقِهِ ۝ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

۱۱ او هر انسان سره لازم کړيدي مونږ عمل دهغه ، په غاړه دهغه کښ ، اورا اوباسو په مونږه لپاره دده په ورځي د قیامت

کښا ټولگه منسوزا ۝ اِقْرَأْ كِتَابَكَ ۝ كَفَىٰ بِتَفْسِيكَ الْيَوْمَ

يو کتاب چې ميلو په سي ده ته خور وور او په ونيلى شي ورته ، اولوله عملنامه خپله کافي دي نفس ستانن ورځ

عَلَيْكَ حَسِيبًا ۝ مَن اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ

په تاباندي حساب کوونکې پس څوک چې په حق روان شو نو بيشکه دې په حق روان دې د نفع خپل خان لپاره

وَمَن هَضَلَّ فَإِنَّمَا يَهْضِلُ عَلَنَاهَا ۝ وَلَا تَزِرُ

او څوک چه چې واورېدو د حق نه ، پس بيشکه اوړي د حق نه چه وېال او تاوان ئ په خپل خان دي او نشي پورته کولې

وَإِذْ رَأَىٰ وَزَرَ أُخْرَىٰ ۖ وَمَا كُنَّا مُعْلِيَيْنَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿٥﴾

پیتی والایستی دگناهونودیل جا اونه^۱ یومونره عذاب ورکونکی ترهغه وخته پوزی چی ا ولیرو مونره رسول

﴿وَكُلُّ إِنْسَانٍ لِّدَيْهِ كَيْسٌ خَوْفٍ أُخْرَىٰ ذِكْرِكِي﴾ «وَكُلُّ» منصوب دې په فعل مقدر سره اودما اضر علی شریطة التفسیر د قبیلی نه دې ﴿الزَّمَنَةُ طَيْرُهُ﴾ مراد د طائر نه دهر انسان والاعمل دې خیریو او که بدوی د شپی وی او که دورخی وی بطور جز غیر منفک دده سره لازم دې. ای عمله الصادر منه باختیاره جسمانی قدرله خیراگان اوشرا (روح) و تشبیه په طائر سره ځکه ورکړې شوه چې طائر سره به دوی فال کولو اویا مراد ورته قسمت دې دانسان والا، چې دهر انسان سره د تقدیر په وجې سره سعادت یا شقاوت لازم دې اودهغې نه دې انحراف نشي کولې ای شقاوته وسعاده و ما کتب له من خیر و شر و مطارته من التقدير (قرطبی).

﴿فِي عُنُقِهِ﴾ دایا کنايه ده شدت لزوم او کمال ارتباط نه. ځکه چې په عرف کتب د نه جدا کیدونکی شی نه تعبیریه دې سره کیري، او تخصیص د عنق ځکه کیري چې په ټولو اعضاؤ کتب- عنق (غاړه)، داسې عضوده چې پدی کتب لگولې شوې شی دانسان د خااست یاد بیکار والی سره خصوصی تعلق لري (طبري)، اویاتنه مراد حقیقه عنق (غاړه)، ده امام مجاهد رحمه الله فرمائی چې مامن مولود یولد لاوی عنقه ورقة مکتوب فیها شقی اوسعید (خازن) ﴿وَنُخْرِجُ لَهُ﴾ مراد تنه ظاهره ول دي، چې هغه صحیفه او اعمال نامه چې دانسان نه مخفی ده قیامت په ورځ به ورته ظاهره کړې شي او حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چې صحیفه اعمال فرشتی دانسان سره په قبر کتب دفن کوي او قیامت په ورځ به د قبر نه راوځکلی کیري. ﴿أَقْرَأْ﴾ د دینه مخکې یقال له مقدر دې اوقائل د دې الله تعالى به وی په واسطه د فرشتو سره ﴿كُلُّ بِنَفْسِكَ﴾ بېا، زانده ده او ﴿بِنَفْسِكَ﴾ فاعل دکفی دې او ﴿حَسِبًا﴾ تمیز دې په معنی د حاسب سره اودا یت دلیل دې پدی چې هر انسان که هغه امی وی او که لوستونکي وی خپله عمل نامه به په خپله لولي، ﴿مَنْ أَهْتَدَىٰ﴾ دامتعلق دې په

ما قبل ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ پوري اويدي کنس اثار دعملونو اوتتيجه دحساب ذکر کيږي. چې هرانسان به دخپل عمل نتيجه مومي که خيروي اوکه شروي. ﴿فَإِنَّمَا يُضِلُّ﴾ يعني وبال اوگناه دکمرهڼ په هغه باندی دې بل چاته ندې متعدي، ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ داتاکيد دې ما قبل جملي دې چې ديو نفس گناه به په بل نفس نشي بوج کولې اودايت دُوليد ابن مغيره په باره کنس نازل شوې دې چې هغه خلکو ته اوويل چې خما اتباع اوکړئ اودحضرت محمد ﷺ انکار اوکړئ اوگناه ستاسوپه ماباندی دې، نودايت نازل شو، اودايت رد دې په هغه چاچې گناه کوي اووانی چې ماته فلانی وييلي دي گناه ئی په هغه باندی دې اوددې ايت تعارض وَلَيَعْمَلُنَ أَفْقَاهُمْ سره نشته دې خکه هلته يو عذاب دخپلي گمراهی دې اوبل عذاب داضلال دې اودغه شانتی ددې ايت تعارض دحديث ابن عمر ؓ سره هم نشته دې چې هغه روايت نقل کړيدې درسول الله ﷺ نه چې ان المیت يعذب بیکاء اهله عليه اگرچه حضرت عائشہ ؓ ددي ايت ظاهري منطوق دوجې نه حديث په يو مخصوص واقعه باندی حمل کړيدې، خو جمهور محدثين اومفسرين فرمائی چې ايت اوحديث کنس څه تعارض نشته دې حديث محمول دې په باره دهغه چاکښ چې وصيت علی البکاء ئی کړې وي، لکه څنگه چې رسم دجاهليت وو، نودغه تعذيب دقبيلي دجزاء داضلال نه ده، اويامراد ذميت نه محضر دې چې قريب المرگ وي اوميت اطلاق پدي مجازا شويدي اومراد تعذيب نه تکليف دنيوي دې نومقصددحديث دادې چې په ژړا اهل سره قريب المرگ ته تکليف رسيږي خوژړاپری نده پکار، ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ﴾ مراد دعذاب نه پدي ځای کنس عذاب دنيوي دې چې هغی ته عذاب داستيصال ويئلی کيږي، هغه موقوف دې په ارسال درسل باندی پس داتمام حجت نه اوچي کوم قوم ته رسول نوي مبعوث نوهغه قوم ته عذاب دنيوي نه ورکولې کيږي اوپه داسې قوم اوکس باندی ايمان په ذات دالله ﷻ اوپه توحيد باندی راول ضروري دي دخپل عقل دوجې نه. ددې وجه نه امام ابوحنيفه ؒ فرمائی چې کچرته يوسړې په داسې ځای کنس وي چې هلته ورته هيڅ داعي نوي رسيدلې نوبياهم داکس په توحيد دالله ﷻ باندی مکلف دې خکه چې دانسان لپاره تولونه لوئی داعي دهغه والاعقل دې.

بعض مفسرینو د عذاب نه مراد عام عذاب اخیستی دي او ددې ایت نه نې استدلال کړې دي په نفی د وجوب عقلي باندې. او دا ایت نې دلیل گرځولی دي پدې چې که یو قوم ته رسول نوي مبعوث نوهغه قوم اگرچه ایمان نوي راوړې نویا هم به ورته عذاب اخروي نه میل او برې خو حقیقت داده چې ددې ایت تعلق صرف د عذاب د نیوي سره دي. چې هغه عذاب استیصال دي او پدې آیت سره استدلال په نفی د وجوب عقلي باندې عقلاً نقلاً ضعیف دي.^۱

(۱) هر چه ده وجه ضعف نقلاً هغه داده: (۱) چې هر یغمبر خپل قوم ته اولادعوت په دلیل عقلي سره ورکړیدی، الله ﷻ فرمائی قالت رسلهم ان الله شک فاطر السموات والارض ابراهیم ایت نمبر ۱۰، نو دا واضح دلیل دي چې عقل داعي دي او ددې په وجه سره انسان مکلف په توحید گرځي (۲) حضرت ابراهیم ﷺ قبل النبوت اثبات د توحید په عقل سره کړیدی الله ﷻ فرمائی چې ابراهیم ﷺ کله ستوري سپوږم، نمرته او کتلونو او وني فرمائیل (هذا ربی) هذاری الانعام ۷۲، ۷۷، ۷۸، (۳) دغه شانتي حضرت ابراهیم ﷺ خپل پلار او قوم ته او فرمائیل چې ان ارنک وقومک فی صلال مین الانعام ۷۴، نو دوی ته ضلالت ثابته ول دوحی په ذریعې سره نو، چې دوی انکار د وحی نه کړي وو بلکه دوی توحید نو منلی د عقل د وحی نه چې دامتل پکاروو نو معلومه شوه چې عقل هم داعي دي او ددې په ذریعې سره انسان مکلف گرځي (۴) الله ﷻ د جهنمیانونه اخبار ورکوي فرمائی چې دوی به وائی چې لوکنا نسمع او نعمل ما کاف اصحب السعیر الملک، (۵) نو معلومه شوه چې ترک انتفاع د عقل د وحی نه دوی جهنم ته لاړل، لکه څنگه چې د ترک انتفاع د عقل وحی نه سری جهنم ته ځي (۵) د مشرک په باره کښ الله ﷻ فرمائی ان الله لا یغفران یشرک به ویغفر ما دون ذلك نو دا ایت مطلق دي چې الله ﷻ مشرک نه معاف کوي بطور عموم او اطلاق هر قسم مشرک ته شامل دي

هر چه دي عقلاً نوهغه داسې دي کچرته قول په ثبوت د وجوب عقلي اونشي نولازم بشي عدم د ثبوت د وجوب شرعي تالی باطل دي مقدم نې مثل دي په بطلان کښ، هر چه دي دلیل د ملازمی څکه چې وجوب شرعي مستلزم دي د وجوب عقلي لره او کچرته وجوب شرعي مستلزم عقلي لره نشي نولازم بشي اثبات الشی بنفسه یاد وریاتسلسل تالی په دري وارو شقوقو سره باطل دي مقدم نې مثل دي په بطلان کښ دلیل د ملازمی داده چې هر کله یو نبي دعوی د نبوت او کړي او معجزه ظاهره کړي نو په مستمع او مخاطب باندې ذخیره او ریدل او په دي معجزه کښ تامل کول واجب وي او بیا به نوي شق ثاني خو باطل دي بداهه و الا باطل به شي قول بالنبوة، او که واجب وي نو مدعی ثابته شوله او که په شرعي سره راغلي وي نو دا شرع مثبت چې ده نو دابه بعینه یا هغه مثبت چې مدعی هغه به وي او بیا به غیروي، که شق اول وي نولازم شوا ثبات الشی بنفسه او که شق ثاني وي نو په هغې کښ کلام کوم چې دهغې شرعي اثبات په عقل سره شويدي که په شرع اخر سره که په عقل سره وي دعوی ثابته شوه او که په شرع سره وي نو دا شرع به یا هغه اوله وي یا به بله وي کچرته اوله وي نو دور شو او که غیروي نو تسلسل لازمیږي، او هر چه دي عرفاً، نو عرف پدې شاهد دي چې اسباب د علم د مخلوقانو دري ۳ دي، حواس، خبر صادق او عقل خو څنگه چې خبر صادق چې هغه مشتمل دي په خبر متواتر او خبر رسول باندې سبب د علم دي نو دغه شانتي عقل هم سبب د علم دي، باقي په نفی د وجوب عقلي باندې چې کوم دلالت

وَ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا	او هر کله چې اراده او کړو مونږه ددې چې هلاک کړو یو کلی نو حکم او کړو مونږه
مُتَرِّفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا	عیش پرستو دهغې ته په اطاعت باندې پس نافرمانی او کړې هغوی په هغې کښ پس ثابت شي په هغو باندې
الْقَوْلُ فَدَمَرْنَهَا تَدْمِيرًا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ	فیصله د عذاب نو هلاک کړو مونږ هغوی لره په لوی هلاکت سره اوږه هلاک کړې دې مونږه د سپړیو نه ورستو
نُوحٍ وَكَفَىٰ يَرْبِّكَ يَنْذُوبٌ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۝ مَنْ كَانَ يُرِيدُ	د نوح (علیه السلام) نه او پوره دې رب ستا په گناهو نو د بندگانو خپلو باندې خبرداره لیدونکې ۱۱ څوک چې اراده کوي
الْعَاجِلَةَ غَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ	د دنیانو په تلوار به ورکړو مونږه ده لره پدې دنیا کښ څومره چې مونږه او غواړو د چا لپاره چې مونږه اراده کړې ده
ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ ۙ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَذْخُورًا ۝ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ	بیامقرر کړې دې مونږه لپاره دده جهنم داخل به شي دې ورته بدو نیلې شوې رتلی شوې او څوک چې اراده لري دا خرت
وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ۝	او کوشش کوي هغې لره کوشش مناسب دهغې او دې مومن وي پس دغه کسان کوشش د دوی قبول کړې شوې
كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۖ	هر یو سره مونږه امداد کوو ددې دنیا غوښتونکو سره او اخرت غوښتونکو سره د ادب بخشش درب ستانه دې

ونیلې دي علامه الوسی رحمه الله په روح المعانی کښ دهغې تفصیلاً جوابونه ذکر کړيدي، «من شاء فليطالع نفسه»
 نو خلاصه د بحث داده چې عقل حجت دې په ایمان بالله او و احدانیت په باري کښ او ارسال درسل لپاره د تنصه
 د دین او دهغې امور و لپاره دې چې دهغې وخت موقوف دې په شرع باندې
 (۱)، جواب سوال مقدر

وَمَا كَانَ عِظَاءُ رَبِّكَ مُتَقُورًا ﴿٣٥﴾

اونده ورکړه درب ستاېد کړې شوې

﴿وَإِذَا أَرَدْنَا﴾ پدې آيت کښ تخويف دنيوي بيانېږي اود ما قبل ايت تفصيل دې چې کله الله ﷻ د يوقوم د اهلاك اراده اوکړې نو د رسولانو په واسطه سره دهغې مالدارانو ته د اطاعت امر اوکړي ليکن هغوی په فسق او فجور کښ مبتلا شي نو الله ﷻ ئي هلاک کړي مراد د ﴿أَرَدْنَا﴾ نه اراده ازيله نه ده بلکه مراد ورته د نو او نزديکت د وخت دې، اى اذانا وقت اهلاك قوم ولم يبق من زمان امهالهم الا قليل (کشاف)، ﴿أَمَرْنَا مُتْرِكًا﴾ ماموريه محذوفه ده چې هغه اطاعت دې چې امرناهم بالطاعة والتوحيد، اوياء ﴿أَمَرْنَا﴾ نه مراد کثرت دې نومعنى ئى داشوه يعنې ډيرکړو مونږه مالدارانولره يعنى دهغوی مالونه وغيره په طور د استدرج سره ډيرکړو او علامه زمخشري فرماني چې ﴿أَمَرْنَا﴾ ماموريه محذوفه وه چې هغه فسق دې اى امرناهم بالفسق او امر په خپلي حقيقي معنى کښ مستعمل ندې ځکه الله ﷻ چاته د فسق حکم نه کوي بلکه مجازي معنى ورته مراده چې الله ﷻ په دوی باندې دخپلو نعمتونو باران اوکړې اودوی دهغې دوجې نه راحت پسند او عيش پرست شى او په فسق کښ مبتلا شى اويو قرائت د ﴿أَمَرْنَا﴾ په تشديد سره هم راغليدې نومعنى ئى داشوه چې مونږه دهغې مشران او حاکمان مترفين جوړکړو، نو هغوی فسق کوي نورعيت هم په فسق کښ مبتلا شي ځکه چې الناس على دين ملوکهم، او مترف وئيلي کيږي عيش پرست ته او تخصيص ئى ځکه اوشولو چې باقي خلق د دوی متبع وي، وخصوا بالامر لان غيرهم تبع لهم (قرطبي)، ﴿فَدَمَرْنَاهَا﴾ تدمير استعمال اکثر په هغه خائ کښ کيږي چې هلاکت په ټول قوم باندې په يوځای راشي اى استاصلاها بالهلاك (قرطبي) او ذکر د مفعول مطلق لپاره د تاکيد دې ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا﴾ د اهام تخويف دنيوي دې چې کله هم قومونه نافرماني شروع کړي اوفسق کښ مبتلا شي نو د الله ﷻ عذاب راشي او ټول هلاک شي د نوح ﷺ نه تراوسه پوري څومره قومونه الله ﷻ هلاک کړيدي چې هغوی دخپل پيغمبر خبره نوه منلې، ﴿وَكَمْ﴾ خبريه دې، ﴿مِنَ الْقُرُونِ﴾ ورله تميزدې او مراد د قرون نه اهل

قرون دې چې هغه مکذبین وو او اطلاق د قرن بابه څلویښت (۴۰)، بابه اتیا، ۸۰، بابه سلو، ۱۰۰ او بابه یوسل شلو (۱۲۰)، کالونوباندی کیږي، ﴿مِنْ بَعْدِ نُوحٍ﴾ پدیکېن اشاره ده چې دنوح عليه السلام نه مخکېن شرک نوو په توحید باندی خلک وو، نوح عليه السلام اول پیغمبروو چې قوم ورته تکلیف رسولې وو او د شرک ردئ کړې وو او قوم ئی په عذاب سره هلاک شوې وو او په ایت نمبر ۲ کېن هم دېته اشاره شوې ده. ﴿وَكُنْ يَرِيْكَ﴾ دا کلام په مقام د مدح کېن راغلیدی نوځکه په اسم باندی ئی بازانده داخله شویده (طبري، تفصیل ئی مخکېن تیر شویدي، ﴿خَيْرًا بَصِيرًا﴾ یعنی عالم دې به باطن او په ظاهره هرڅه باندی ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدْ﴾ پدې ایت کېن تخويف اخروي دې هغه چالو دې چې صرف د دنیا ژوند ئی مقصد اصلی گرځولې وی او د آخرت نه غافله وي او د کفارو دیو اعتراض جواب هم ذکر کیږي چې کفارو به اعتراض کولو کچرته دامتنه توحید او د ادین اسلام حق وې نومون ته به الله تعالی ولې مال، دولت او مختلف قسم رزق را کولو ځکه چې مونږه خود دې مخالف یو او مسلمانان به ولې غریبانان و و حالنکه هغوی ددې منونکي دي؟ نو جواب اوشولو چې په دنیا کېن مال، دولت او وسعت رزق د حقانیت او مقبولیت عند الله دلیل ندې بلکه کوم سرې چې د دنیا طالب شي او دنیا ته په آخرت باندی ترجیح ورکړي نو پدې دنیا کېن مونږه هغه ته مال دولت ورکولیکن په آخرت کېن ذلت، محرومی او د جهنم نه علاوه بل هیڅ شی به ورته نه میلاوېږي

﴿اَلْعَاجِلَةُ﴾ د اصفت دې موصوف ئی مقدر دې ای الدار العاجلة مراد ورته د دنیا زندگی ده یعنی دهغه هر کار صرف د دنیا د مقصد لپاره وي د دنیا عزت، ناموس، شهرت اوریا لټوي ﴿عَجَلْنَا لَهُ﴾ په معنی کومو مقاصد د نیوي لپاره چی عمل خیر کوي نو هغه ورته په دنیا کېن میلاوېږي، او په ﴿مَا نَشَاءُ﴾ کېن اشاره ده چې هغه په خپلو ټولو مقاصدو کېن نه کامیابېږي او ټولي تمناګانې ئی نه حاصلیږي، ددې ایت د سورة هودایت نمبر ۱۵ سره تعارض نیشته دې اگرچه هلته ایت مقید ندې په قید مشیت سره ځکه چې هلته پوره پوره بدله ورکول مشروط دي په شرط سره چې دهغې اعمالواضداد په نیک اعمالو باندی ژاندي ددې وجه نه ځني خلک عمل صرف د نیوي مقاصدو لپاره کوي خو بیا هم هغه تمناګانې ئی نه پوره کیږي او په ټولو مقاصدو کېن کامیابی ورته

نه حاصلیري اویاهغه ایت مطلق دې اودایت مقیددې. خو هغه مطلق ددې ایت دوجې نه هم مقیددې (قرطبی)، او په ﴿لَمَنْ نُزِدْ﴾ کنس اشاره ده چې دهرطالب دنیا ته هم دنیا نه حاصلیري نوهرخه موقوف دې په مشیت اوارادي دالله ﷻ باندی ﴿مَذْمُومًا﴾ داحال دې دضمیر د﴿يُضِلُّهَا﴾ نه پدې کنس اشاره ده اهانت اودم دهغه ته ﴿مَذْخُورًا﴾ په معنی دزتلې شوي سره دې ای مطرودا مبعدا من رحمة الله تعالى (روح) نویدې کنس اشاره ده چې دوی به دالله ﷻ درحمت مستحق نه گرخیري او همیشه لپاره به په جهنم کنس وي.

﴿وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ﴾ دابشارت اخروي دې دهغه خلکولپاره چې داخرت دنعمتونولپاره سعی کوي اونیک عمل کوي موافق دسنت رسول الله ﷺ اودالله ﷻ رضائی مقصودوي، ﴿وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا﴾ مرادورنه اطاعات اوقربیات دي چې ددې په وجه سره دې داخرت کامیابی مومي. اوبدعات اواخرافاتونه ځان بچ ساتي، اوعمل کول دې موافق دسنت رسول الله ﷻ ای طلب ذلك من طریقه وهومتابعة الرسول ﷺ (ابن کثیر)، ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ طاعات بغیردایمان نه بالکل نه قبلیري. نومعلومه شوه چې دعمل عندالله قبولیت لپاره شرطونه دي (۱) دتول نه لوی شرط ایمان دې (۲) نیت اواراده ده (۳) دعمل کوشش (۴) طریقه هم صحیح وي یعنی موافق دسنت وي. نوچې کله داخلورشروطونه پوره شي نوالله ﷻ فرمائی ﴿فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا﴾ چې متصف په دغه صفاتو سره ددوی عمل به مقبول وي ﴿كُلًّا نُمِدُّ﴾ ددې ماقبل ایت سره تعلق دې که څوک دنیا طلب کوي اومریدالعاجلة وي اویاخرت طلب کوي اومریدالآخرة وي اودهغې لپاره ساعی وي. نو دواړو قسموخلکوته الله ﷻ رزق ورکوي په دنیاکنس اوحاجتونه ئی پوره کوي. دنیاکنس څه فرق نیسته دې فرق به بعدالمات وي، تنوین په ﴿كُلًّا﴾ کنس عوض دمضاف الیه نه. دې ای کل الفریقین، اودامفعول به مقدم ده د﴿نُمِدُّ﴾ لپاره، ﴿هَتُوْلَا﴾ بدل دې د﴿كُلًّا﴾ نه اومشارالیه ددې طالبین ددنیا دې یعنی الله ﷻ اراده کونکو ددنیا ته هم مال اولاد رزق وغیره پدنیاکنس ورکوي. ﴿وَهَتُوْلَا﴾ مشارالیه ددې طالبین داخرت اودهغې لپاره سعی کونکی دې ﴿مِنْ عَطَاٰ رَبِّكَ﴾

عطاء په معنی د عطیه سره دې مراد ورنه عطاء دنیوي ده. «وَمَا كَانَ عَطَاءٌ بِهِ مراد ورنه عطاء عطا ده دنیوي وي که اخروي روح، او وضع د اسم ظاهر په ځای د مضمرباندي لپاره د مزید اهتمام شان د الله ﷻ دې اولپاره د اشعار په علت د حکم باندی.

أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ۚ وَلَآ أُخِرَةُ أَكْبَرُ

^{۱۱} او غوره ته چې څرنگه غوره والې وړ کړيدې مونږه څنی ددوی لره په څنی نورو باندی او خامخا څرته دیر لوی دې

دَرَجَتٍ ۚ وَ أَكْبَرُ تَفْضِيلًا ۝ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

په اعتبار د مرتبو سره او دیر لوی دې په اعتبار د غوره والی سره، ^{۱۲} او مه جوړه ته د الله ﷻ سره حق دار د بندگي بل څوک

فَتَقَعْدَ مَلُومًا تَحْلُولًا ۝

پس ناسته به پاتی شي بدو نیلی شوې رسوا شوې محروم کړې شوې

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ﴾ پدې ایت کبس ترغیب الی الاخره بیانېږي چې په دنیا کبس د خلکو په خپل مینځ کبس د مال په اعتبار سره حسن او قبح په اعتبار سره تفاوت دې خود اتفاوت معتبر ندې د فضیلت اعتبار په درجات د آخرت باندې دې دنیا کبس اگرچه اکثر اوقاتو کبس کافر د مؤمن نه په مال کبس زیات وي لیکن د آخرت و الادرات د مؤمن سره مختص دې او کافره ورنه محروم وي

﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ﴾ پدې ایت کبس نتیجه د ماقبل دلائل عقلیه او نقلیه او د واقعاتو بیانېږي چې ددې ټولو دلائل او د واقعاتو مقصد او نتیجه داده چې د الله ﷻ سره شریک مه جوړه ونی، او دغه شانتي په ماقبل کبس د درجات د آخرت ذکر کوو او پدې ایت کبس یو سبب د اسبابو د حصول د درجات د آخرت ذکر کېږي، او خطاب په ﴿لَا تَجْعَلْ﴾ کبس یا حضور ﷺ ته دې او مراد ورنه عام خلک دې او یا خطاب عامو خلکو ته دې په قاعدې د خطاب خاص مراد ورنه عام سره لکه ولوتری اذوقوا. ﴿فَتَقَعْدَ﴾ د اجواب نهی دې او تخويف دنیوي یا اخروي دې او معنی

(۱)، ترغیب الی الاخره

(۲)، نمره دلائل مذکوره

دَتَقَعْدَ صَارَدَه اویامکث ده ﴿مَذْمُومًا﴾ چې عیبونه اوبدئ په ده وئیلې شي خکه چې مشرک سرې کاذب وي او کاذب مستحق دذم وي ﴿مُحْتَذُولًا﴾ په معنی دمحروم سره یعنی کچرته دالله ﷻ نه علاوه بل څوک ځان لپاره کارساز او حاجت رواجوړ کړي نو په دنیا کښ به دذلت زندگی تیره وي او په اخرت کښ به هم ستاهغه خدایان چې دالله ﷻ سره دې شریک گرځولی وو هغه به ستامد اداونه کړي.

وَقَطِی رُتْکَ اَلَّا تَعْبُدُوْا اِلَّا اِیَّاهُ وَبِالْوَالِدَیْنِ

او حکم کړیدې رب ستا چې مه کوئ عبادت تاسو دبل چا مگر صرف دهغه او احسان کوئ، دموړ او پلار سره

اِحْسَانًا ۚ اِمَّا یَبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرُ اَحَدُهُمَا اَوْ کِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ

په نیکنی کولو سره، کچري اور سیري ستا په ژوند کښ بوډوالی ته یو ددې دواړو نه یا دواړه پس مه وایه

لَهُمَا اَبٍ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا کَرِیْمًا ۝ وَاخْفِضْ لَهُمَا

دوئ ته اف قدری اومه رته ته دوئ او کوه دوئ ته خبره ادبناکه (نرمه) او کوژ کړه دوئ ته

جَنَاحَ الذَّلٰی مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا کَمَا رَبَّبْنِیْ

وزرد عاجزئ دوجي دشفت نه او وایه ته اې ربه څما رحم او کړي په دوئ باندی لکه چې دوئ پالنه کړیده څما

صَغِیْرًا ۝ رَبُّکُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِیْ نَفُوْسِکُمْ ۚ اِنْ تَكُوْنُوْا ضَالِحِیْنَ

په وړ کوالی کښ رب ستاسو ښه خبردې په هغه څه چې ستاسو په زړونو کښ دې کچري یئ تاسو نیکان

فَاِنَّهٗ کَانَ لِلّٰہِ اَبۡیْنُ غَفُوْرًا ۝ وَاَبِیْ ذَا الْقُرۡبٰی حَقُّهٗ وَالۡیَسٰرِیْنَ

پس بیشکه الله ﷻ دې توبه کوونکو ته بخنه کوونکې دې او ورکو ه خپلوانو ته حق دهغوئ اومسکین ته

وَابۡنِ السَّبۡیِلِ وَلَا تُهۡدِ تَبۡدِیۡرًا ۝ اِنَّ الْمُبۡتَدِیۡنَ کَانُوْا اِخۡوَانَ الشَّیۡطٰنِ

اومسافرته اومه خراج کوه مال په بی ځایه خراج کولو سره بیشکه بی ځایه خراج کوونکې دي رونه دشیطانانو

وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ۝ وَإِنَّمَا تُوْعَضُونَ عَنْهُمْ بِبَعْثٍ رَحْمَةٍ

اودې شيطان دخپل رب نه ډير ناشکره اوکه ته مخ اوگرځوی ددوی نه دوجې دطلب کولو درحم

مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهُمْ فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ۝ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً

درب ستاچي اميدنی لري ته دهغې پس وایه ته دوی ته وینانزمره اومه گرځوه ته لاس خپل تړلی شوی

إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ۝

دخت خپل سره اومه پرانزه لاس په پوره پرانستلو سره پس ناست به پاتې شي ملاتمه ستوما نه

﴿وَقَضَىٰ﴾ پدې ایت کښ امور ثلاثه دفعیه د عذاب ذکر کړي پس ذواقه داسرا، نه اود دلائلو

عقلیه اونقلیه نه، امر اول د دفعیه لپاره توحید دې یعنی شرک نه بچ کیدل دي. د قضی لپاره معانی

کثیره دې کله په معنی دخلق سره وي لکه ققضهن سبع سموات، کله په معنی د حکم اوفیضلي سره

وي لکه فاقض مانت قاض، کله په معنی د فراغ سره وي لکه اذا قضیت الصلوة کله په معنی د ارادي

سره وي لکه اذا قضی امرا، کله په معنی د عهد سره وي لکه اذ قضینا لی موسی الامر. او کله په معنی

د امر محکم سره وي، چې نسخ نه قبولي، دلته ورنه دغه اخیره معنی مراد ده، ﴿وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِحْسِنُوا﴾

د دینه مخکښ فعل مقدر دې ای احسنوا احسانا، اودا دویم امر دې د امور ثلاثه لپاره د دفعیه

د عذاب، چې هغه د والدینو اود نورو خپلوانو سره احسان کول دې خود والدینو حقوق په نورو

خپلوانو اومساکینو اومسافرو باندی مقدم اوفائق وو نو د دینه وجه نه حقوق د والدینو په ټولو نورو

حقوقو باندی مقدم ذکر کړې شو او پنځه ادب ئی بیان کړې شو، الله ﷻ د والدینو سره احسان

اود هغوی اطاعت امر، دخپل عبادت امر سره متصل ذکر کوي او عطف د دې ئی کړیدې په ماقبل

جملي ﴿تَعْبُدُوا﴾ باندی وجه داده چې الله ﷻ د وجود انسانی لپاره علت او جاعل حقیقی دې

او موریلار علت مجازي دې نو د الله ﷻ شکر په داده چې صرف دهغه عبادت او کړې شي او بل

څوک ورسره شریک نه کړې شي، او د والدینو شکر په داده چې هغوی سره احسان او کړې شي

نو د دینه داهم معلومه شوه چې الله ﷻ سره په عبادت کښ والدین هم شریک کول ندې جائز چې

هغوئ علت مجازي دي نونورڅيزونه په طريقه اولی سره جائزندی اوتنوين په ﴿إِحْسَنًا﴾ کښ لپاره دتعظيم دې ای احساناعظيما کاملا (کیر).

قیه والدينوسره احسان اودهغوئ اطاعت واجب دې خوپه معاصي کښ دهغوئ اطاعت ندې ضروري دوجي ددي قول دالله ﷻ نه چې وان جاهداک علی ان تشک بی... فلاتطعهما سورة لقمان ایت نمبر ۱۵، اودوجي دقول درسول الله ﷺ نه چې لاطاعة لمخلوق فی معصية الخالق اودغه شانتی والدين اگرچه کافروي خوپه اولادباندي حسن سلوک اودهغوئ خدمت کول واجب دې، دوجي دعموم دآياتونو داحسان نه اودوجي ددي قول دالله ﷻ چې وصاحبهما فی الدنيا معروفا فامر بمصاحبة الوالدين المشرکین بالمعروف (جصاص) اودوجي دعموم دهغه احاديثونه چې په هغې کښ امر داطاعت اوفضيلت داطاعت دوالدينو راغليدي اودغه شان نزول دآيت لاینهکم الله عن الذين لم يقتلوه دحضرت اسماء ؓ دتپوس په باري دحسن سلوک دمشرکی مورسره شويدي، دوالدينو اطاعت فضيلت په باری کښ احاديث قرطبي، ابن کثير، درمنثور وغيره په تفصيل سره ذکرکړيدي

قیه ۲ والدين چې کله کافروي العیاذبالله، نودهغوئ سره داحسان طريقه داده چې هغوئ لپاره دهدايت دعااوکړې شي، هغوئ ته داسلام دعوت ورکول اودهغوئ خدمت کول په جان اومال سره

﴿إِذَا يَبْتَغْنَ﴾ امامرکب دې دان شرطيه اومازائده نه لپاره دتاکيدڅکه چې لحوق دنون ثقیله په فعل شرط پوري بغیر دزیادت دمانه جائزندی، پس نشي وئیلې چې ان تکرمن زیدا یکرمل (کشاف) ﴿عِنْدَكَ﴾ یعنی ستا زیر کفالت، ﴿الْكَبِيرَ﴾ تخصیص دبدو اوالی حالت څکه اوشولوچې پدې عمرکښ والدين ضعیف شي اودبچود خدمت محتاج شي اوددې وجه نه په یوحديث شریف کښ نبی ﷺ ارشاد وفرمایلو چې رَغْمَ اَنفِهِ رَغْمَ اَنفِهِ قِيلَ مِنْ يَارَسُوْلَ اللهِ ﷺ؟ قال من ادرك والديه عدلکرا حدما اوکلیهما ثم لم یدخل الجنة (مسلم کتاب البر والصله) ﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اٰیٌ﴾ دا اولینې ادب دې کلمه داف یا اسم دې دهرهغه صوت لپاره چې دزړه تنگوالی اودیوڅیز بدگنولو وخت کښ دخولی نه صادریري، او یا اسم فعل دې په معنی داتصجر سره اولفظ داف عبارة النص دې په حرمت داف کولو کښ اودلاله النص دې په هرهغه سلوک کښ دوالدينوسره چې په هغې سره والدين ته

تکليف رسيږي لکه په هغوئ باندې غصه کول شو دهغوئ خدمت نه تنگيدل اوسپکي سپور ورته وئيل. دهغوئ وهل، قيد کول، مزدور جوړول حتی که چې پلار دخپل اولاد په قتل کړ قصاصاً قتل کول ټول حرام دي، ﴿وَلَا تَهْتُمُوا﴾ دويم ادب دې مراد د دينه منع کول دي داظهار د مخالفت نه په قول کښ د والدينو علی سبيل الرد اویا علی سبيل التکذيب چې دهغوئ يوه خبره رد کړې شي اویا ورته د دروغو نسبت او کړې شي، مطلق نه ورنه ندې مراد ځکه هغه به دلالة النص سره معلوم شويدي د مخکښ جملې نه ﴿وَقُلْ لَّهُمَا﴾ د اديم ادب دې چې هغوئ نه خائسته اونر مه خبره کوئ چې دهغوئ ادب پکښ ملحوظ وي، ددې وجه نه حضرت عمر رضي الله عنه ددې ايت په ضمن کښ ارشاد اوفرمايلو چې مور او پلار ته په نوم سره اواز کول جائز ندي بلکه هغوئ لپاره به د ادب والا الفاظ استعماله ولې شي لکه يابانه يا ماه شو، ﴿وَأَخْفِضْ﴾ د اخلورم ادب دې چې دهغوئ سره داسی شفقت او مهرباني والاسلوك کوه لکه څنگه چې هغوئ تاسره دورو کوالی به حالت کښ کولو ﴿وَجَنَاحَ الذُّلَى﴾، الذل په معنی د مذلول سره دې يعني وزري د عاجزئ اوداکنه دانتهائ شفقت اود عاجزئ نه دهغوئ سره لکه څرنگه چې يو طائر ناست وي په زمکه باندې نوخپلي وزري نی لاندې کړي وي اوچې کله دالوتلو اراده اوکړي نوخپلي وزري کولاًؤکړي، اوبعض مفسرين فرمائی چې کلام مبني دې په استعاري باندې چې تشبيه ورکړي شويده دذل دطائر سره چې خوف زده وي نو دامکنيه ده او ثبوت د جناح، ذل ته تخيليه ده او ثبوت د خفص تر تشبيه ده ځکه چې کله طائر اويريږي نو وزري خپلي ملصقي کړي په زمکه پوري، ﴿يَبِزْ أَرْحَمَ﴾ يعني دا عاجزي او شفقت صرف دوجی د رحمت نه وي خوف او عار دوجي نه نوي، اونه ربا پکښ مقصود وي. ﴿وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا﴾ د اپنځم ادب دې چې هغوئ ته د عار رحمت هم کوئ قفال فرمائی چې چې لفظ د رحمت جامع دې هر خير لره چې ديني وي اوکه دنيوي وي، لفظ الرحمة جامع لكل الخيرات في الدين والدنيا والدين چې کله مسلمانان وي نو دهغوئ په حق کښ رحمت دعا کولو مقصد ظاهر دې او کچري کافروي نو د دعاء رحمت مقصد دادې چې هغوئ لپاره د هدايت سوال اودعاء اوکړې شي ځکه چې هدايت الی الاسلام عين رحمت دې، اوبعض علماء فرمائی چې

د آیات دعام مخصوص منه البعض دقبيلي نه دې او کافروالدين پکښ ندي داخل اوبعض دنسخ قائل دي په ايت دماکان للنبي والذين امنوا الخ التوبة ايت نمبر ۱۱۳) سره او ﴿وَقُلْ﴾ صيغه دأمرده اوامرچې کله خالي وي دقرائتونه نوحمل کيږي په وجوب باندې نوډدې وجه نه په اولاد باندې والدينوته دعاکول واجب دي، ﴿کَمَا زَيَّيْنِ﴾ کاف ياتشبيه لپاره دې نومطلب به داسي چې داسې رحمت په دوې باندې اوکړه لکه څرنگه چې دوې ځماتريبت اوپه ماباندې رحمت کړې وو اوهرکله چې تربيت مستلزم وورحمت لره نوپه جانب دَمشبه کښ ذکر درحمت اوشو اوپه جانب دَمشبه به کښ ذکر دتربيت اوشو، اوياکاف تعليليه دې نومعنی به ئی داسي چې دوجی د تربيت ددوې نه مالره، ای لاجل تربيتما ئی (روح) لکه څرنگه چې په واذکروا کماهداکم کښ کاف تعليل لپاره دې، بعض علماء فرمائی چې دادعادرحمت مختصه ده په بعدالموت پوري يعني دَهغوئ په حيات کښ دَهغوئ اطاعت کوئ اوپس دمرگ نه ئی ورته دعاکوئ کن بارا في حياقما وادع هما بعدموقما (بحر سمرقند) قرطبي پدي مقام کښ يوه عجيبه واقعه په خپل سند سره دحضرت جابر رضي الله عنه نه نقل کړيده چې هغه قابل ديده ده، ﴿زَيْكُرُ أَعْلَمُ﴾ اشاره ده تصحيح نيت ته په ټولو طاعاتو کښ اواخاص طورپه احسان کښ دوالدينو سره اوتهديداوزجر دې پدي چې دَهغوئ دخدمت نه تنگ شي اوبدئ گنډي په زړه کښ، ﴿يَمَا فِي نُفُوسِكُمْ﴾ يعني ستاسودزړونو رازونه الله تعالى ته معلوم دې کوم سرې چی په صدق زړه سره اوپه اخلاص سره دوالدينو حقوق اداکوي هغه هم الله تعالى ته معلوم دې اوکوم کس ريبايابل څه وجې نه خدمت کوي اوپه زړه کښ بدگنډي هغه هم الله تعالى ته معلوم دې ﴿إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ﴾ يعني کچرته قصدکوونکې دصلاح اوبرئ دوالدينو سره، نه بئ قصدکوونکې دنافرمانئ اودفساد اوپه زړه کښ صادق بئ اوڅه غلطې درنه اوشوه يادوالدينوپه خدمت کښ څه کوتاهي اوشوه نو ﴿فَإِنَّهُ كَانَ﴾ يعني الله تعالى به ستاسودغه تقصيرمعاف کړي داايت اگرچې په اعتبار دمتعلق سره خاص دې په والدينوپوري خوپه اعتبار دالفاظو سره عام دې ټولو طاعاتولره ﴿لَا يُؤْمِنُ﴾ پدیکښ تقريباترلسو (۱۰) پوري اقوال دعلماؤنه مروي دې، خو زيات غوره دادې (۱) چې مراد ددينه هغه څوک دې چې رجوع کوونکې وي دگناهونونه اطاعت دالله تعالى ته، (۲) مرادورنه هغه څوک دې چې په تنهائ کښ خپل گناه يادکړي اوبياپه هغې

استغفار کوي ۳، مراد ورته هغه څوک دي چې گناه ورته صادر شي نو توبه اوباسي بس ورته گناه صادر شي نو توبه اوباسي بيا صادر شي بيا توبه اوباسي ۴، مراد ورته محسن دي ۵، مراد ورته حسد، الضحی کوونکی دي. کومه خبره چې مشهوره ده لکه په روايت دابن المنکدر دي چې اوباس دمانبام په وخت کښ نفل کول دي دا خبره داصحيح نده په صحيح حديث کښ صلوة الاولين اطلاق په صلوة الضحی باندی شويدي.

﴿وَأَتِذَا الْقُرُوءُ بُدِيَ آيَتِ كُتِبَ عَلَيْكَ﴾ ۳، نور وحق دارانو د حقو ذکر کيږي چې ۱، دوالدين نه علاوه د نورو خپلوانو سره هم احسان کوي اوصله رحمي پالي ۲، مساकिन او غريبانو سره امداد کوي ۳، اومسافرو سره همدري کوي ﴿حَقَّهُ﴾ چې کله رشته داران مساकिन وي او سړي به خپله موسراو مالداره وي نو هغوي سره امداد کول واجب دي، ﴿وَلَا تُبَذِّرْ﴾ بعض علماء فرماني چې تبذير او اسراف مترادفين دي خو غوره خبره داده چې تبذير ونيلى کيږي اتفاق مال في غير حقه يعني مال په داسې مصرف کښ خرچ کول چې په هغې ځای کښ خرچ کول شرعا جائز نوي. لکه په شرع اوبدعاتو کښ مال خرچ کول شويالکه رقص او سرودشو وغيره، ﴿إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ﴾ مبذرتنه د شيطان ورور ځکه ونيلى شويدي چې شيطان کومې باطل لاري ته خلک رابلي نو مبذرتمال په ذريعي د شيطان امداد کوي. اود هغه سره مشاکل دي په معصيت دالله ﷻ کښ لاهم يواققوهم فيمايدعوفهم اليه ويشاكلوهم في معصية الله (زاد المسير) اويامراد داخوة نه مماثلت دي چې مبذرمماثل دي د شيطان سره په دي بدوصفاتو کښ ځکه چې عرب په ملازم للشئ باندی اطلاق داخ کوي لکه چې واني فلان اخوالکرم والوجود، فلان اخوالسفر (الالباب) اويامراد داخوة نه مقارنت دي چې مبذرمقارن دي د شيطان سره په اور کښی لکه الله ﷻ فرماني ومن يعش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطانا فهو نه قرين (زخرف ۳۶) اي قرناهم في النار على سبيل الوعيد (ابن سعود) ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ﴾ د اتمته دتعليل ده چې مبذراو شيطان دواړه ناشکره دي دالله ﷻ ځکه چې دمال شکر ادا کول دادي چې هغه دالله ﷻ اطاعت او په مرضی کښ خرچ شي ځکه چې شکر ونيلى کيږي صرف العبد جمع مانعمه الله تعالى ان ماخلق لاجله، اوکله چې دالله ﷻ مرضی او اطاعت خلاف مال خرچه شي نو دپسته کفران نعمت ونيلى کيږي، نو مبذرمهم د کفران نعمت مرتکب شو لکه څرنگه شيطان کفران د نعمت دالله ﷻ

کړېدې، «وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ» پدې ایت کښ ادب بیانېږي په وخت دعدم قدرت لرو د احسان کولو کښ، چې کچرې یوسړې د خپلوانو او مستحقینو سره مالی امداد او احسان کولو باندې قادر نوي نو هغوی ته سخته خبره او بې کاره جواب ورکول ندي جائز بلکه نرمه خبره او بڼې طریقې سره خپل عذریښ کړي. «عَنْهُمْ» ضمیر د غوره قول مطابق راجع دې مذکورینوته. «أَبْتِغَاءَ رَحْمَةٍ» د افعال له دې د اعراض لپاره او کنایه ده د فقر نه ځکه چې نیشوالې د مال سبب دې د طلب د مال لپاره او طلب د مال ورسره لازم دې نوددې وجه نه فقر ته نوم د «أَبْتِغَاءَ رَحْمَةٍ» ورکړې شو او یاد اچې «وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ» شرط دې او «فَقُلْ لَهُمْ» ورله جواب شرط دې او ابتغاء رحمة دامتعلق دې په جواب شرط پوري او تقدیم د متعلق جزایه جزا باندې په مذهب د کوفیانو باندې جائز دې مطلقاً نو مطلب د ایت دادې چې دوی ته نرمه خبره کوه نوته به د الله ﷻ رحمت طلب کړې دوجی د رحمت ستانه پدوی باندې ای فقل لهم قولاً سهلاً لینا، رحمة لهم وتطيباً لقلوبهم ابتغاء رحمة من ربك، ای ابتغ رحمة الله التي ترجوها برحمتك عليهم (کشاف) «فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا» مفعول په معنی د فاعل سره دې یعنې نرمه او خوږه خبره ورته او کړه ای لینا لطیفاً طیباً (قرطبی) او یاورنه مراد دعا دیسره چې دوی ته دعا او کړه چې الله ﷻ دی ستامشکل اسان کړي، «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ» پدې ایت کښ طریقه بیانېږي د مال د خرچ کولو او امر کړې په اختیارولو د میانې روى سره چې د مال په خرچ کولو کښ افراط او تفريط نه کار اغستل ندي پکار چې نه بالکل چاسره امداد کوي او بخل اختیار کړي او نه دومره سخاوت چې هرڅه ختم کړي چې بیا حسرت او ندامت کوي، بلکې خیر الامور او سطها باندې عمل پکار دې. «مَقُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ» د استعاره تمثیلیه د محسوس ده لپاره د معقول ځکه چې د مغلولة محسوس دې او بخل یوصفت قائمه دې په نفس د انسان پوري نومشابه کړې شو حال د بخیلانو د حال دهغه چاسره چې لاسونه ئی ترلی شوي وي په څنډ پوري، لکه څرنگه دهغه لاسونه بند وي د تصرف کولو نه په مال کښ نودغه شانتی بخل د بخیل هم مانع وي هغه لره د تصرف کولو نه په خپل مال کښ، او ذکر د لاس ځکه اوشولو چې په دې سره اخذ او اعطاء کیږي «وَلَا تَبْسُطْهَا» د استعاره ده د اذهاب د مال نه او سخاوت نه په مال کښ او د بسط په مقابله کښ قبض ذکر کیږي خو پدې ځای کښ د بخل نه تعبیر په غل سره او کړې شو ځکه چې دا زیات ابلغ وو په نسبت سره قبض ته

اودانهي اگرچې په اعتباردلفظ سره خاص ده خو مراد ورته عموم دې اوهرامني ورته مراد دې «فَتَقَعْدُ مَلُومًا»، دالف نشر مرتب دې «مَلُومًا» مرتب دې په «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ يَدًا مَلُومًا» او «مَلُومًا» مرتب دې په «وَلَا تَبْسُطْهَا يَدًا مَلُومًا».

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ط	
ايشكه رب ستافراخه وي رزق لپاره دهغه چاچې اوغواړي اوتنگه وي نى چاته چې اوغواړي.	
إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٦﴾	
بيشكه الله ﷻ دې په خپلو بندگانو باندې خبردار ليدونکي	خبردار ليدونکي

«إِنَّ رَبَّكَ» دادريم دليل عقلي دې په توحيد باندې چې درزق تنگي اوفراخي دالله ﷻ په اختيار کښ دې اوازاله دتوهم کيږي چې کچرته څوک سخاوت کوي اولاس اونه تري نوکيدې شي چې داسې غريب شي؟
نوددې ازاله اوشوله چې رزق فراخ کوونکې اوتنگې ورکوونکې الله ﷻ دې په سخاوت سره انسان غريب کيږي نه اوپه بخل سره انسان مالداره کيږي نه
«إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ» دا علت دې دماقبل لپاره چې الله ﷻ ځني بندگانو لره رزق فراخ کړي اوځني باندې تنگستيا راوړي، ځکه چې الله ﷻ دخپلو بندگانو په مصلحتونو باندې ښه خبردار دې.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَفِيَّةً ۖ إِنَّكُمْ تَرْتَكُهُمْ وَلِلَّهِ أَمْرُهُ ۖ وَرِثَتُهَا سِوَا أَوْلَادٍ ۖ خِطَابٌ لِّمَن دَلَّ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۖ وَتِلْكَ أَمْرُهُ ۖ وَرِثَتُهَا سِوَا أَوْلَادٍ ۖ خِطَابٌ لِّمَن دَلَّ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۖ وَتِلْكَ أَمْرُهُ ۖ وَرِثَتُهَا سِوَا أَوْلَادٍ ۖ
--

(۱) دليل عقلي سوم بر توحيد

(۲) امر سوم برائى دفعه عذاب

(۳) ظلم اول

إِنْ قَتَلْتَهُمْ كَانَ خَطَاً كَبِيراً ۝ وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ

بيشكه قتل ددوئ ده گناه لويه، ۴۱ اومه نزدی كبرئ تاسوزناته بيشكه دازنادی

فَاجِشَةً ۝ وَسَاءَ سَبِيلاً ۝ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا

دی حیانی کاراوبده لارده، ۴۱ اومه وژنی تاسوهغه نفس چې حرام كړيدې الله ﷻ (وژل دهغه، مگر

بِالْحَقِّ ۝ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا

په حق سره، اوخوك چې اووژلي شو په ظلم سره پس په تحقيق سره مگر خوليدې مونږه وارث دهغه لره اختيار غلبه،

فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ ۝ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ۝ وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا

پس ندې كوي زياتې په قتل كښ. بيشكه دده امداد كړې شويدي ۴۲ اومه نزدی كبرئ مال ديتيم ته مگر

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۝ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۝

په داسي طريقې سره چې هغه خائسته وي تردې پوري چې اورسيږي دې خواني خپلي ته، اوپوره كوي وعدي لره

إِنْ الْعَهْدُ كَانَ مَسْئُولًا ۝ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمُ وَزَنُوا

بيشكه دوعدي په باره كښ به تپوس كيدې شي، اوپوره كوي پيمانه چې كله پيمانه كوي تاسو اوتول كوي

بِالْقِسْطِ ۝ الْمُسْتَقِيمِ ۝ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝ وَلَا تَقْفُ

په تلي برابرې سره (انصاف سره)، د اكار برابروالي، دير غوره دې اوخائسته انجام والادي ۴۳ اوپيروي مه كوه

مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۝ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ

دهغې خيز چې نوي تالره په هغې باندې څه علم دليل، بيشكه غوږونه اوسترگي اوزړونه

- ۴۱، ظلم ثانی
- ۱، ظلم ثالث
- ۲، ظلم رابع
- ۳، ظلم خامس

كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُوْلًا ۚ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ؕ اِنَّكَ

ددې ټولو په باره كېن به تپوس كيدې شي ^{۱۴} او مه گرځه ته په زمكه كېن په تكبر سره بيسكه ه

لَنْ يَخْرُقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُوْلًا ۚ كُلُّ ذٰلِكَ

هرگز نشي شلولې زمكه او هرگز نشي رسيدلې غرونو ته په اوږدوالي كېنې ټول دغه مذكور.

كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوْهَا ۚ

دې منهيات ددې په نيزدرب ستاناخوښ

﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ د اذافعيه د عذاب لپاره دريم امر ذكر دې چې هغه د ظلم نه خان بچ ساتل

دې، او پدې كېن او منهيات ذكر كيږي، دا اوله نهې ده چې خپل اولاد مه قتلوي د فقر د خوف نه.

په دور جاهليت كېن عربو به خپلي، بچۍ دوه (۲)، وځونه قتلولې ځني خلكو به ددې وجه نه قتلولې

چې هغوي به خان لپاره دا خبره پيغور كړلې چې ځماليو سره بل څوك نكاح كوي نو څنگه به نې چې

بچۍ پيدا شوه نو فوراً به ئې ژوند ئې ښخه كړه (۲)، او ځني خلكو به د افكر كولو چې دا بچۍ څوڅه

كار روزگار نشي كولې نو د پته به رزق څوك وركوي؟ نو هغه به ئې قتل كړه، اودا وجه اكثرې

وه، نو پدې ايت كېن ددغي رد او كړې شو چې خپل اولاد د فقر د خوف د وجې نه مه قتلوي، او مراد

د قتل نه عام دې كه جسماني وي او كه روحاني وي، دا ورو قسموته ايت شامل دې، تفصيل ئې په

سورة الانعام ايت نمبر (۱۵۱)، تير شويدي. او مراد د ﴿اَوَلَدَكُمْ﴾ هغه بنات يعني بچۍ دي ﴿حَشَاةٌ

اِمْلَقٌ﴾، املاق فقر ته ونيلى كيږي او هر كله چې مراد د فقر نه پدې مقام كېن فقر متوقع وو نو ددې

وجه نه لفظ د حشاة ورسره ذكر شو او په سورة الانعام كېن ورته مراد فقر ناجزي يعني حالاً غريبت

مراد وو د د وجه نه هلته كېن من املاق بغير د زيادت د لفظ حشاة نه ذكر شو ﴿حَتَّىٰ تَرْزُقَهُمْ﴾ د اتعليل

د نهې د چې رزق وركوونكى مونږه يو او تقديم د ضمير چې راجع د اولاد ته په ضمير د خطاب

باندی کنس اشاره ده چې تاسوته هم رزق د اولاد په برکت سره میلا ویږي تقدیم ضمیر الاولاد علی المخاطبین علی عکس ماقع فی سورة الانعام للاشعار باصلهم فی افاضة الرزق (ای سعود) ﴿كَانَ خَطَا﴾ کان ناقصه د اسم نئی ضمیر مستتره د خطا ورته خبرد، او قرات مشهوره بکسر الخاء اویسکون الطاء د مصدر د خطا خطاء د اوچې بفتح الخطاء شي نویا اسم مصدر د وئیلی کیږي عمداً گناه ته، ﴿كَبِيرًا﴾ صفت د ﴿خَطَا﴾ لپاره، یعنی لونی گناه دې دادلیل دې پدي چې د خطاء اطلاق کله کله په گناه کبیره باندی هم کیږي،

﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزِّنَى﴾ پدي کنس دویمه نهی ذکر کیږي د ظلم نه، په ماقبل ایت کنس د قتل د اولاد نه نهی وه او پدي کنس نهی ده د ایجاد د ولد نه په طریقه غیر مشروع سره چې هغې ته زنا وئیل کیږي اود ﴿وَلَا تَقْرُبُوا﴾ نه مراد نهی د دواعی، مبای او مقدمات د زناده چې کوم خیزونه اسباب اود دواعی د زناده هغه هم مه اختیاره وئ هغه هم حرام دي اوزناخو په طریقه اولی سره حرام ده وهومی عن دواعی الزنا ولوارید بالهی عن نفس الزنا تقال ولا تنزوا (مدارک) ﴿إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً﴾ فحش اطلاق په هر لونی گناه باندی کیږي او په هری حیائی کار باندی کیږي، ﴿وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ سیلا منصوب دې بناء پدي چې تمیز واقع شویږي دساء نه او مخصوص بالذم ورله محذوف دې چې هغه هو ضمیر دې چې راجع دې زانی ته چې په هغې دلالت کړیږي زنا او پدي کنس اشاره ده چې د زنا لپاره مفاسد کثیره دي منجمله دهغې نه دادي چې پدي سره اختلاط په انسب کنس راځي، عدم تربیت د ولد الزنا، فساد په معاشره کنس راځي چې هغه مستلزم دې قتل مقاتلي لره وغیره، ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ دادریمه نهی ده د ظلم نه چې هغه قتل د نفس دې بغیر د سبب شرعی نه ﴿حَرَّمَ اللَّهُ﴾ مفعول به مقدره دې ای حرم الله قتلها او مراد ورته حرمت د هغه نفس دې چې محفوظ وي په اسلام سره یاپه جزئی سره اویاپه عهد سره. ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ قتل د نفس حرمت مغلظه دې او حل داعارضي دې د دې وجه نه اوله نهی د مطلق نفس د قتل نه اوشوه او په استثنا سره نئ حل ثابت شود و چې دیو د اسبابو شرعیونه چې هغه درې (۳) اسباب دي (۱) ارتداد (۲) قتل عمد مؤمن (۳) زنا بعد الاحصان اود دې ایت په ترکیب کنس متعدد اقوال راغلیدي (۱) بآ سبیه ده

جار مجرور متعلق دې په ﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ پوري او استثناء مفرغه ده يعنې مستثنى منه محذوف دى
 اى لا تفتلوا بسبب من الاسباب الاسبب الحق ۲، بآء لپاره د ملاسته ده او جار مجرور متعلق دى نه
 مقدر پوري چې هغه متلبس دې او جار مجرور سره د متعلق نه حال واقع شويدي دفعل نه
 اوياد مفعول نه تقدير د عبارت داسې دې لا تفتلوا الامتليس بالحق داپه هغه صورت کښ چې حال
 شي د فاعل نه، اوچې حال شي د مفعول نه نويابه تقدير د عبارت داسې شي لا تفتلوا الامتنس
 بالحق (۳) ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ د مفعول مطلق دې د ﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ لپاره په اعتبار د موصوف مقدره سره
 تقدير د عبارت داسې دې چې لا تفتلوا قتل ما الا قتل متلبسا بالحق، ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا﴾ يعنې بغيرد
 يوسبب نه چې مبيح للقتل وي، ﴿فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَةٍ﴾ مراد دولي نه هو الطالب بدمه شرعادي چې
 هغه وارث د مقتول دې برابره ده سرې وي که بنه وي غټ وي يا وړوکي وي خو على قدر
 الموارث چې اقرب به مقدم وي په ابعدي باندې او يا ورنه مراد سلطان او بادشاه دې په وخت د عدم
 د وارث کښ، ﴿سُلْطَنًا﴾ مراد ورنه تسلط او قدرت دې په قاتل باندې په قصاص يابه ديت
 سره، او يا ورنه مراد حجت دې لپاره د قصاص ﴿فَلَا يُتْرَفُ فِي الْقَتْلِ﴾ اسراف في القتل دادې چې
 ديو په خائ باندې دوه قتل کړي، يا د اصل قاتل په خائ بل څوک دهغه په رشته دارانو کښ قتل
 کړي، او يا د مقتول مثله يعنې اندامونه پريکړي، ﴿إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا﴾ علت دنهي لپاره دې
 ضمير راجع دې ولى ته، مراد ورنه دادې چې په دنيا کښ ورته الله ﷻ حق د قصاص ورکړي دې
 او حق ديت ورکړي دې او حکام ته ئې امر کړيدي لپاره د امداد دهغه، او يا ضمير راجع دې مقتول ته
 مطلب دادې چې الله ﷻ دده امداد او کړوچي په دنيا کښ به دده د قاتل نه قصاص ياديت اغستلي
 شي او په اخرت کښ به ده ته اجرا و ثواب ميلاويږي، يعنې انه منصور في الدنيا بايجاب القود على قاتله و في
 الاخرة بتكفير خطاياهم (خازن)

﴿وَلَا تَقْرُبُوا﴾ د داخلور مه نهى ده د ظلم نه چې د تيسيم مال په ناحقه سره مه خورئ او په نهى
 د قربت سره مبالغه مقصود ده په نهى د تصرف کښ ﴿إِلَّا بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾، موصول صفة دې

دَمُوصُوفٌ مَحذُوفُهُ لِبَارِهِ چې هغه خصله دې ای الابلخصله الی هی احسن الحصال. یعنی په هغه خصلت او طریقی سره پکښې تصرف جائز دې چې هغه ښه خصلت او ښه طریقه وي چې هغه دیتیم مال حفاظت دې، یادگټی او ربح پکښې مقصود وي او تجارت ورله او کړې وغیره وهی حفظه وطلب الریح فیک والسعی فیما یزیدبه (فتح القدیر) «حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ» داغایه د مذکور لپاره ند د بلکه دمفهوم لپاره ده چې هغه تسلیم او حواله کول دي، مطلب دایت دادې چې دیتیم د مال حفاظت کوئ او هغه ته ئی مه حواله کوئ ترڅو چې بالغ شوې نوې او چې بالغ شي او په خپلي نفع نقصان باندی پوهه شي نوییاورته حواله کړئ، او په "اشد" کښ اشاره ده کمال عقل دیتیم، والمراد ببلوغ الاشد کمال عقله ورشده بحيث یمکنه القيام بمصالح ماله (خازن) «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ» په ماقبل کښ خلورمنهيات ذکر شو او اوس په مینځ کښ درې او امر ذکر کیري اول امر دادې چې ایفاء عهد کوئ او مراد په ایفاء سره عمل کول دي دمقتضى دهغې اوعدم نقض دعهد دې او مراد دعهدنه ټول مامورات دالله ﷻ او ټول نواهي دالله ﷻ دي که هغه تعلق لري دحقوق الله سره یادحقوق العبادسره، «إِنْ أَلْفَ عَهْدٍ» وضع داسم ظاهر په ځای دَمَضْمُر باندی لپاره داهتمام شان ده «كَانَ مَسْئُولًا» پدیدکښ حذف الایصال شوی دې اصل کښ داسې دې (مسئول عنه) یعنی دعهد کوونکې نه به دعهد په باري کښ تپوس کولې شي چې خپل عهد دي پوره کړیدې کنه؟ اویا «مَسْئُولًا» په معنی دَمَطْلُوباً سره دې چې داعهد به طلب کولې شي دمعاهدنه، او یادا چې دا عبارت په حذف دَمُضَاف سره دې یعنی انّ الصاحب العهد کان مسئولاً، او یادا چې خودعهد نه به تپوس کولې شي په ورځ دقیامت لپاره دتبکیت دناکت او ناقض لکه څرنګه چې به تپوس کولې کیري دژوندئ ښځه کړې شوي جینی نه چې بای ذنب قلت (التکویر: ۹)، «وَأَوْفُوا أَلْکَیْلَ»، دادویم امر دې چې ایفاء دکیل او وزن کوئ، او مراد دایفاء نه اتمام یعنی پوراوالې دې په ټول کښ «إِذَا کَلَّمْتُمْ»، یعنی چې کله تاسو بل چاته ټول کوئ نو په هغې کښ پوراوالې کوئ، «وَزِنُوا» دادویم امر دې چې په وزن کښ کمې مه کوئ، نو دا امر دې په اتمام دوزن سره او ماقبل امر وو په اتمام دکیل سره، «بِالْقِسْطَاسِ» په نزد اکثرو علماء دالفظ عربي دې اسم دې لپاره دَمِیزان (تلی)، ځني علماء فرمائي چې دامشقت دې

دَقْط نه چې هغه انصاف ته وئيلی کيږي نوهرکله چې ميزان هم يوه اله ذاتصاف وه نو هغې ته قسطاس اووئيلې شو، خوصاحب دبحرعلامه ابوحيان پدي ردکړيدې چې دادواړه جدا جدا دي ځکه چې ماده دَقْط، ق، س، ط ده اوماده دَقْطاس، ق، س، ط، س، ده نولهدا داماخوذ دَقْطس نه دې نه دَقْط نه، اوپه نيزد بعض علماء دالفظ عجمي يعني رومي دې اوبيامعرب شويدي اوپه لغت رومي کښ قسطاس وئيلې کيږي ميزان ته اوداقول دامام مجاهد رحمته الله عليه اوابن دريد رحمته الله عليه اوابن جبير رحمته الله عليه وغيرهم دې اودې قول ته ترجيح ورکړيده علامه آلوسي رحمته الله عليه هغه فرمائي، وعلی القول بانه رومی معرب وهو الصحيح «روح ج ۱۵ ص ۷۲»، نولهدا دپته مطلقا غلط وئيل لکه بعض مفسرين ورته وئيلی دې داغير مناسبه ده اودامخالف د انازلنه قراناعربيا، سره ندې ځکه چې نقل کيدل ددغه شانتني الفاظو عربي ته اوبيامستعمل کيدل په کلام دَفصحاء کښ اواحکام دکلام عربي پدي جاري کيدل مثلا تعريف تنکېروغيره سره داعربي اوگرځی لانه بعد التعريف والسماع في فصيح الکلام يصير عربيا فلاحاجة الى انکار تعريبه (روح، ۲)، اوبياتول قرآن ته عربي وئيل تغليبا دي او (۳)، ياورنه مراد اسلوب عربي دې ﴿أَلَمْ نَسْخَرْ﴾ داناکيداً اوئيلی شوچې په هغه تلمميزان کښ څه قسم کوږوالې اوانحراف مه کوئ ﴿ذَٰلِكَ﴾ مشاراليه ئي ايفاء الکيل اواتمام دوزن دې ﴿حَتْمًا﴾ يعني په دنياکښ انصاف اوپوره وزن په خلکوکښ دنيک نامن اوپه کاروبارکښ دترقي ذريعه گرځيږي ﴿وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ اوانجام په اعتبارسره هم ډير بهتر دې ځکه چې الله تعالى دظرفه ثواب اوانعامات ميلاويري اوپه حديث کښ راغليدي چې القاجر الصدوق الامين مع النبيين والصديقين والشهداء والصالحين.

﴿وَلَا تَقَفْ﴾ دپانځمه نهې ده دظلم نه، چې بې حقيقه خبري مه کوئ اوبې دليله خبري اتباع مه کوئ، تقف، مشتق دقيالة نه دې دچاد نقش قدم باندی تللوته وئيلې کيږي، اوبديکښ دوه لغته راغليدي قفايقفو، اوقاف، يقوف ﴿مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ همراد دَعِلْم نه پدي ځای کښ اعتقاد راجع دې برابر خبره ده چی هغه دليل قطعی نه حاصل شوې وي اوکه ظنی نه، المراد بالعلم هو اعتقادالراجح المستفاد من مستندقطعي كان اوظنيا (ابي سعود) نولفظ دَعِلْم ظن اويقين دواړوته شامل دي اوهرکله چې

علم نکره ده اوپه سیاق دَنفې کښ واقع شویده چې مفید دَعموم ده نوداسالبه کلیه ده چی مستلزمه ده ایجاب جزئی لره. نودایت مطلب داشوچی دهغه خیزاتباع مه کوه چې په هغې بندی تاته هیڅ قسم علم نوي، چې کوم علم په هغه ځای کښ مطلوب وي لکه چې په باب دَعقاندو کښ علم قطعي مطلوب دې نوکه هغه وو نواتباع به کیدې شي کئی نه به شي کیدې اودغه شانتي په کوم ځای کښ دلیل ظني کافي وو اومطلوب وو نوهلته به دهغې اتباع کیدې شي. نوددینه معلومه شوه چې دَدې ایت نه استدلال کول پدې خبره چې خبرواحد مفیدللعلم ندې اویاتقلید دمجتهد ندې پکار، غلط دې اودغه شانتي داایت عام دې هر قسم اقوالواو افعالولره چې بې دلیل او بې تحقیقه وي مثلاً دروغ، بهتان، بغض عداوت، ناجائز تقلید رسم، رواج پابندي وغیره ته شامل دې، ﴿إِنْ أَسْمَعُ﴾ یعنی دَدې ټولو اعضاء په باره کښ به تپوس کیري دَسترگوپه باري کښ به تپوس کیري چې دَدې استعمال د په کوم ځای کښ کړې دې دغه شانتي دغوږ په باره کښ به تپوس کولې شي چې پدې سره دي څه اوریدلي وو، دزړه په باره کښ به تپوس کولی شي چې پده کښ د څه خیزعزم پت کړې وو، نوددې توجیه په بناء داتپوس به دانسان نه وي، نوپدې ځای کښ د ﴿أَلَسْمَعُ﴾ مخکښ مضاف مقدر دې یعنی ان صاحب السمع کان مسئولاً، ځکه چې سوال به دمکلف نه کیري اودا اعضاء خومکلف او عاقل ندي اویا (۲) مقصد دادې چې سوال به دَدغې اعضاء نه وي لپاره د رسوائی دَدغه انسان چې خپل اعضاء به پري په خپله گواهي ورکړي لکه په بل ځای کښ الله ﷻ فرمائی الیوم نخم علی الواهم (یس ۲۵)، اودغه شانتي ذکر په سورة حم السجدة ایت نمبر (۲۰)، کښ هم دې اویا (۳) مقصد دادې چې دَدې اعضاء نه به دانسان تصدیق طلب کولې شي چې یوسړې دعوی اوکړي چې داخبره ما اوریدلي ده نودغوږ نه به تصدیق طلب کولې شي چې آیاده رشتیا اوریدلي وه یاپدې دعوی کښ دروغژن دې، دغه شانتي دَسترگونه به تصدیق طلب کولې شي، زړه نه به تصدیق طلب کولې شي آیاداسړې په فلاني خیزباندي عالم وو اوپه هغې باندي ئي فکرکړې وو چې په کوم خیزباندي دعلم لرو دعوۍ کوي، یادې په خپلي دعوی کښ دروغژن دې، دَدې دواړو توجیهاتو په بناء تقدیر دَعبارت ضرورت نیشته اوتخصیص دَدې درې (۳)، اعضاؤ دَدې وجه نه اوشولو چې سمع اوبصر اسباب دَعلم دي اوفؤاد یعنی زړه اله دعلم ده اوهرکله چې سمع اوبصر په ذریعې علم زیات حاصلیدلو په نسبت سره نورو حواسوته نوددې وجه نه اکتفاء پدې اوکړې شوه اودانقّه، شامه لامسه ذکر اوشو.

وَلَا تَمْشِ ۖ داسپړمه نهې ده دظلم نه چې هغه غرور او تکبر دې، مَرَحًا ۖ . بدبخت دوه، ۲، قراءته راغلیدي عام او مشهور قرانت په فتح ذرا، سره دی. د مصدر حال واقع شوی دی دضمیر فاعل د ۖ تَمْشِ ۖ نه په اعتبار د مضاف مقدره سره ای د امرح او یا مفعول مطلق دی د فعل مقدر لپاره چې غرح دې ای غرح مرحا او یا مفعول له دې ای لاجل المرح او دویم قرانت په کسری سره دې اوصیغه د اسم فاعل ده او منصوب دې بنا برحالت او مراد دمشی نه فخر او تکبر دې او هرکله چې تکبر او تواضع دواړه د صفاتو د قلب نه دي یعنی په زړه کېن وي خواشونی په گرځېدلو کېن ظاهرېږي نو ددې وجه نه د تکبر سره لفظ دمشی راغې او په سورة الفرقان آیت نمبر ۳، کېن د مؤمنین په اوصافو کېن هم دمشی علی الارض هونا ذکر راغلیدې. ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرُقَ ۖ دا علت دې لپاره د نهې د تکبر نه او پدیکېن تهکم دې په لونی کوونکې پورې چې ای بنده ته ولې تکبر اولونی کوي؟ ته خو یو کمزورې اضعیف بنده نی دپاڅه اولاندې نه. گیر او محاط نی په دوه، ۲، انواعو د جمادینو سره. نه دومره طاقتور او قدرت والائی چې زمکه سیري کړي او نه دومره دنگ او غټ نی چې د غرونو سرته اورسي ځکه چې تکبر خوددغه دوه، ۲، څیزونو دوجې نه کیږي اودا دواړه په تا کېن مفقود دې او امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې مشي مستلزمه ده ارتفاع او انخفاض لره یعنی اوچت والې اولاندې والې په مشي کېن راځي، نوالله عز وجله تنبیه ورکړه چې په حالت د انخفاض کېن د زمکې په شلولو باندی قادر نه نی او په حالت د ارتفاع کېن د غرونو سرته په رسیدلو باندی قادر نه نی بلکه یو عاجز او کمزورې بنده نی، نوڅه لپاره تکبر کوي. قرطبي فرمائی استدال العلماء هذه الآية على ذم الرقص وتعاطيه، یعنی ددینه د کله احرامت هم معلومېږي ځکه چې په رقص او گډه اګېن مرح په طریقې د آشدیت سره موجود دې

ۖ كُلُّ ذَلِكَ ۖ مشارالیه د ذلك لپاره ماقبل ذکر کړې شوي خصلتونه او عادتونه دي نو بناء پدي اضافت به په سټه کېن به اضافت لامي وي او ذابه اضافه البعض الی الكل د قبیلې نه وي، نومعنی به نی داسې شي چې ټول دغه مذکور خصلتونه، منهیات دي الله عز وجله ته ناخوښ یعنی پدغه مذکور کېن کوم منهیات چې دي هغه الله عز وجله ته ناخوښ دي، نو مراد د سټه نه فقط منهیات شو. او تنبیه فقط په منهیاتو ځکه او کړې شوه چې تخلیه اولی وي د تخلیه نه اودفع د مضرت

اودمفاسدو اهم وي دجلب منفعت اومصالحونه. اويافاضت بياني دي اويده ذلك سرده اسره
تولومذكوروتده ده كه اومرددي اوكه نواهي دي خونواهي ورنه مراددي صراحه بعني هغه
صراحتامذكوردي اومامورات ورنه دلالة مراددي يعني ددي اضداد مراددي مثلاً «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ
﴿﴾ نه ددي ضديعني عدم ايفاء عهدوالاحرمث دلالة معلوميري نومطلب به ني داشي چي دغه تول
مذكوركه اومرددي كه نواهي دي داتول خراب اوبدخيرونه دي «بعض بعينه اودبعضو
اضدادياصراحتا اويادلالة، الله ﴿﴾ ته ناخوبن دي، اوداترجمه حضرت شيخ الهند رحمته الله عليه غوره كړيده
او «مَكْرُوهاً» خبردي د «كَانَ» لپاره اومراد د «مَكْرُوهاً» نه مبضاعيني ناخوبن دي وهوالذي لايرضاه
الله عزوجل ولايامربه، قرطبي، اومراد ورنه هغه ندي چي كوم مصطلح دفقهاودي اكر چي هغي ته هم
شامل دي خكه چي مبغض كله حرام وي اوكله مكروه اصطلاحي وي، نودلته ورنه مراد حرام دي
اوتعبيرورنه په لفظ دمكروه خكه اوشو چي اشاره راشي دي خبري ته چي يوشى الله ﴿﴾ ته مبغض
اومكروه وي نومجرد كراهت كافي دي ديوبنده لپاره په وجوب دمنع كبن دهغي خيزنه چي ده
خپل خان دهغي خيزنه منع كړي، ووصف بذلك بمطلق الكراهة مع ان اكثره من الكيانرلايذنان بان
مجردالكراهة عنده تعالى كافية في وجوب الكف عن ذلك (ابي سعود، روح).

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۚ وَلَا تَجْعَلْ

داجي ذكرشول اومراونواهي دبعضي هغه احكاماتونه دي چي وحى كړيده تاته رب ستادحكمت نه^۱ اومه گرخوه

مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَذْمُورًا ۝

دالله رحمته الله عليه سره معبود بل پس اوبه غورخولي شي ته په جهنم كبن ملامته كړي شوې رتلي شوې.^۲

أَفَأَصْفُكُمْ رَبُّكُمُ بِالْبَيِّنَاتِ وَأَتَّخَذَ مِنَ الْمَلِكَةِ إِنَاثًا ۚ

ايپس غوره كړي ني تاسورب ستاسوپه خامنوسره اونيو لي دي دملانكونه لونره

۱. نمره ماقبل واعاده توحيدبارسوم

۲. زجر

إِنكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ۝

بیشکه تاسو خامخاوانی کوئی خبره ډیره لویه

﴿ذَلِكَ﴾ مشارالیه ددې لپاره په تاویل د مذکور سره ماقبل ټول او امر او نواهي دي او پدیکې تفسیر دهغه حکمت ذکر کړې چې د کوم بیان په سوره النحل ادع الی سبل ربك ایت نمبر ۱۲۵ کې ذکر شوې وویي چې د مذکور ټول احکامات که او امر دي یا نواهي په حکمت الهي باندې مبنی دي او ددې احکاماتو په منلو کې د انسان خیر او فائده ده او من په ﴿مِمَّا﴾ کې د غوره توجیه مطابق تبعیضیه دې ځکه چې د مذکور بعض احکامات شرعیه دي او ټول ندي. من الحکمة، د حکمت ډیر معاني کړې شوي دي دلته تنه راجحه معنی د علم الشرائع ده چې په هغې سره انسان ته د الله ﷻ معرفت او په عمل سره ورته خیر حاصلېږي، او یا مراد د حکمت نه محکم دي چې نسخ نه قبلوي، نو مقصد دادې چې د مذکور هغه احکامات دي چې محکم دي نسخ نه قبلوي او عقل هم ددې په صحت باندې دال دي او صاحب دکشف د حضرت ابن عباس ؓ نه نقل کړې دي چې دا آیتونه په الواح د حضرت موسیٰ ؑ کې هم موجود وو او ﴿مِنْ الْحِكْمَةِ﴾ جار مجرور یا متعلق دي په ﴿أَوْحَى﴾ پوري ای اوحی من الحکمة، او من پکې یا تبعیضیه دې ځکه چې د بعضی د حکمتونو نه دي او یا ابتدائي دي او یا جار مجرور متعلق دي په مقدر پوري او په اعتبار د مقدر سره حال واقع شوي دي دما کې د موصول نه ای من الذی اوحاه الیک ربك کاتا من الحکمة روح او یا جار مجرور بدل واقع شوي دي د موصول نه.

﴿وَلَا تَجْعَلْ﴾ پدې کې اوومه نهی د ظلم نه ده چې هغه شرک دي، ددې مذکور احکاماتو ابتداء هم په نهی د شرک سره شوې وه او په اختتام کې ئې هم دوباره نهی د شرک نه اوشوه پدیکې اشاره ده چې د ټولو طاعاتو او حسناتو بنیاد توحید دي او د ټولو ظلمونو او شرونو بنیاد او جرړه شرک دي کرره لانه المقصود والتوحد راس کل حکمة (جامع البیان) او خطاب په ﴿وَلَا تَجْعَلْ﴾ کې امت ته دي په واسطه د حضور ﷺ سره، ﴿فَتَقْلَقُ﴾ د انتیجه او تخويف اخروي دي ﴿مُلُومًا مَذْحُورًا﴾ په مخکني

آيت کښ «مَذْمُومًا مَّحْدُولًا» ذکر شوې وو، نوفرقي په مينځ دملوم اومذموم کښ دادې چې مذموم استعمال په هغه ځای کښ کيږي چې کس په يوفعل قبيح کښ شروع کوي نوپه هغې وخت کښ دهغه فعل قبح اوگناه اونقصان ورته ذکرکړې شي، اودم ورته بيان کړې شي نوديته مذموم ونيلې کيږي، اوملوم ونيلې کيږي هغه چاته چې هغه ته دفعل دم بيان کړې شوې وي اوهغه دهغه فعل قبيح ارتکاب اوکړې نودهغې نه وروستو ملامت کولې شي اوورته ونيلې شي لم فعلت کذا(داکارتاولې اوکړو)، ماحمک عليه(څه باعث وو په تاباندي) نوديته ملوم ونيلې کيږي. ناول امر(دشک هغه دم دې په دنياکښ اواخري لوم دې په عقبی کښ اوفرقي په مينځ دمخدول اومدحور کښ دادې چې مخدول ونيلې کيږي هوالثروک اعانته ونصره والمفوض الی نفسه چې دهغه اعانت اوامداد پريخودلې شوې وي اوخپل ځان ته حواله کړې شوې وي اومدحور ونيلې کيږي المطرود المبعد علی سبيل الاهانة والاستخفاف به يعني چې هغه رتلې شوې اولري کړې شوې وي په طريقي دذلت اوسپکوالی سره، نودمشرکينومعبودان په دنياکښ ددوي نصرت اوامدادنشي کولې نومخدول شو اوپه آخرت کښ به دالله ﷻ درحمت نه لري اومطرود به وي علی سبيل الاهانة ورته به ونيلی شي اين شرکاؤکم ماکنتم تعبدون، نوخلاصه داده چې وصف دذم اوخذلان په دنياکښ دې، نوځکه هلته «فَتَقَعْدَ مَذْمُومًا مَّحْدُولًا» ذکرشو، اوعذاب جهنم ورسره ذکرنشواوصف د(لوم) او(دحور) په آخرت کښ دې نوځکه دلته ورسره جهنم ذکرشو اوداسې اوونيلی شو «فَتَقَلَقَ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا» اوهرکله چې افعال دانسان په دنياکښ اختياري دي اوپه آخرت کښ دې غيرخودمختاروي نوځکه په مخکني آيت کښ «فَتَقَعْدَ» ذکرشو، چې هغه يوفعل اختياري دې اودلته ذکر د«فَتَقَلَقَ» اوشو چې هغه دالقاء نه دې چې داپه اوصافو اوافعالو غيراختياريوباندي دلالت کوي(ولي القعود هناك واللقاء ههنا اشارة الى ان للانسان في الدنيا صورة اختيار بخلاف الاخرة، (اليشابوري)).

«أَفَأَصْفَنُكُمْ» پدي کين زجربيان پري به مشرکينو باندی به شرک بالسلنکه سره حی مشرکسو به ونيل. بعد الله جي فرشتي دالله ﷻ لونڙه دي. او استفهام انکاري دي اوداخل دي به مقدر باندی يعني مستقيم عنه مقدر دي اوفاء عاطفه ده او

«أَفَأَصْفَنُكُمْ» عطف دي په هغه مقدر باندی نوتقدير عبارت داسي دي افضلکم علی جنبه فحکم بافضل الاولاد روح، اويافاء استنافيه ده اوتقدير عبارت ته ضرورت نيسته اواصفکم باب افعال دي دصفوة نه دي اوداويلی کيري ترجيح ورکولوته، نومقصد دادې جي آيا الله ﷻ تاسونه فضيلت درکريدي اوتاسوته ئي ترجيح درکريده په نارينه اولاد سره او خان لپاره زنانه اولاد يعني لونڙه نيولي دي؟ چې هغه يوکمزوري مخلوق دي چې تاسو ئي خان لپاره هم نه خوښوئ اوتعبير دبنات نه په اثاث سره ځکه اوشو چې اشاره راشي ضعف دهغوئ ته «قَوْلًا عَظِيمًا» يعني يو دالله ﷻ لپاره اولاد ثابته ول چې هغه مستلزم دي ترکيب لره په الله تعالی کين چې منافي دي دقدم اوجوب سره دا يو جهل دي اوقول باطل دي اودويم اضعف الاولاد چې هغه بنات دي دهغي ثبوت الله ﷻ لره کول جهل عظيم دي.

وَلَقَدْ	صَرَّفْنَا	فِي	هَذَا	الْقُرْآنِ
۱۱	او خامخاپه تحقيق سره باربار بياننه کړيده	امثله	دتوحيد مونږه پدي قرآن کين	
لِيَذْكُرُوا	وَمَا	يَرِيدُهُمْ	إِلَّا	تُفُورًا ①
لپاره ددې چې نصيحت قبول کړي	دوئی او نه زياته وي	دقرآن دوئی لره	مگر لری والي دحق نه.	
قُلْ لَوْ كَان مَعَهُ إِلَهَةٌ	كُنَّا	يَقُولُونَ	إِذَا	لَا تَبْتَغُوا
اوپه به کجری وو دالله ﷻ سره نور معبودان لکه چې دوی وائی نو پدغه وخت کين خامخا تلاش کړي به وه	دوئی	واستی نو پدغه وخت کين خامخا تلاش کړي به وه		

إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ۝ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُقُولُونَ

خاوند دعرش نه يوه لاره. پاكي ده الله ﷻ لره اولوي دې دهغي نه چې دوي وائي به حق دانده ﷻ كېن

عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۝

به لوي ډيري سره. پاكي بيانه وي الله ﷻ لره اوه اسمانونه اوزمكه او هغه خوځ چې پدي كېن دي

وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيحَهُمْ

ويننه هېڅ شې مكر تسبيح وائي متلس دحمد دهغه سره ليكن نه پوهيږئ تاسو به تسبيح دهغوي باندې

إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۝

بيشكه اند ﷻ صبرناك بخښونكي دي

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيهِ دِي ايت كېن زجر ذكر كيږي په نفرت ددوي باندې دقرآن سره اوصرفنا

دباب تفصيل نه دي په لغت كېن تغييرته وئيلي كيږي او په اصطلاح كېن يوخيږامثله متعدده ته

تحويل كولوته وئيلي كيږي اولته مفعول چې هغه التوحيد دي مقدر دي نومقصد دادي چې مونږ

دامثله توحيد په مختلفو دلائلو سره بيان كړيده، كله په دلائلو عقليو سره كله په نقليو سره كله په

امثالو سره. كله په واقعاتو سره وغيره اوبعض مفسرين فرمائي چې مفعول مقدر هغه داقول سابق

د مشركينو دي چې الملكة بنات الله نوتقديرد عبارت داسې دي چې صرفهاذا القول خوقول اول

زيات راجع دي ﴿لَيَذَكَّرُوا﴾ مراد د تذكرنه، تدبر تفكر او وعظ قبولول دي اومراد تنه هغه ندي چې

بعد النسيان حاصل شي ﴿إِلَّا تُفَوِّرًا﴾ يعنى ددغى تصريف د وجه نه پكاروه چې دوي حق ته قريب

شوي وي خودضد اوعناد دوجي نه دوي دحق نه نورهم لري شولو. نومراد د﴿تُفَوِّرًا﴾ نه

تباعداولري والي دحق نه دي اى تباعدا عن الحق وغفلة عن النظر والاعتبار (قرطبي)

﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ ۞ دامتعلق دي په ۞ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ ۞ پوري اودارد دي شرك فى الالهيت

باندې اوعام مفسرين دايت مقصد داسې بيانه وي كچرته دالله ﷻ سره بل خدائ موجود وي

نودعادت موافق هغه به د ذى العرش الله ﷻ سره په سلطنت كېن جگړه كوله اودخپلي حسي

سلطنت مطالبه به ئی کوله چې هغه مستلزم دې امکان تمناع لره او امکان فساد لره او دا خو باطل دې نوم معلومه شوه چې بل خدای هم نیشته دې ددې تحقیق انشاء الله په سورة الانبیاء کښ به راشي، نو ددې توجیه په بناء مراد د «سَبِيلًا» هغه اسباب دغلبې او جگړې مراد دي یعنې لاره د جگړې ای بالغالبه والفهر لیزیلوا ملکه (خازن) او د حضرت شیخ الشیوخ رحمه الله په نیز راجحه توجیه دایت داده چې دادلیل دې په عجز د معبودانو مشرکینو، ځکه چې مشرکینو به دخپلو معبودانو په باره کښې به ئی وئیل چې مونږه د دوی عبادت ځکه کوو چې دازمونږه سفارشیان دي الله ﷻ ته نواله ﷻ او فرمائیل چې بیا خو پکار ده چې داسفارشیان دي الله ﷻ ته د قربت او نزدیکت لاره طلب کړي. ځکه چې سفارش کوونکې چې چاته سفارش کوي نواول دهغه قربت او نزدیکت حاصله وي او څوک چې نزدیکت او قربت طلب کوونکې وي نو هغه عاجزه وي او څوک چې عاجزه او محتاجه وي نو هغه اله نشي کیدې ځکه چې عجز او احتیاج خاصه او علامه د امکان او حدوث ده او اله واجب الوجود او قدیم وي، نو ددې توجیه په بناء مراد د «سَبِيلًا» هغه لاره د قربت او نزدیکت ده «سُبْحَنَهُ» پدې ایتونو کښ مسئله توحید بیانېږي او په «سُبْحَنَهُ» کښ اشاره ده نفی د شرک فی الوهیت ته چې هغه مستلزم وو امکان تمناع لره او مغالبه لره یعنې الله ﷻ د عجز او تصادم نه پاک دې او په «وَتَعَالَى» کښ اشاره ده نفی د شرک فی الملئکة ته چې هغه دا قول د دوی دې چې الملئکة بنات الله چې دامستلزم دې تماثل لره یعنې الله ﷻ لره مماثل راتلل د دینه الله ﷻ اعلی دې په لوی علوی سره او تقيید په وصف د «کَبِيرًا» سره لپاره د مبالغې دې په کمال تنزه کښ (کشاف) «تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ» پدې کښ علت بیانېږي لپاره د مسئله توحید چې ټول مخلوقات او دوکائناتو ذره ذره په زبان حال یا قال سره د الله ﷻ تسبیح او پاکی بیانه وي او د الله ﷻ د وحدانیت گواهي ورکوي نو اې مشرکینو تاسو الله ﷻ لره شریک جوړول او الله ﷻ لره اولاد ثابت ول ډیره شرمناک خبره ده «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا هُوَ» ان نافیه دې او من زانده دې اوشی نکره ده په سیاق د نفی کښ واقع شویده مفیده د عموم ده نو مقصد دادې چې زمکې او اسمانونه او په دیکښ کوم انسانان، جنات، ملائک

دي اود دینه علاوه نورخومره خیزونه چې دي که هغه نباتات دي یا جمادات دي ټول دالله ﷻ تسبیح

وانی پوه شه پدې چې تسبیح لپاره څلور اقسام دي (۱) قلبي (اعتقادي)، (۲) فعلی (۳) قولی (۴) حالی یا قهري، **قلبي یا اعتقادي** ویلی کیږي اعتقاد ساتل په تنزیه دالله ﷻ باندی دهر قسم عیوب اود نقصان نه، **تسبیح فعلی** ویلی کیږي هغه فعل ته چې دال وي په تنزیه دواجب تعالی باندی لکه مونځ وغیره شو او **تسبیح قولی** عبارت دې په ژبه باندی دالله ﷻ پاکې بیانونونه او **تسبیح حالی یا قهري** هغه دلالت دحال دمخلوق دې په تنزیه دخالق باندی لکه وجود اوصورة دانسان وغیره دال دې په تنزیه او په قدرت دالله ﷻ باندی نوملائکو والا تسبیح دغه څلور قسمه مذکور ټول دي اود مؤمن که دانس نه وي یادجاناتونه وي هغوی تسبیح هم دغه څلورواړه انواعه مذکوره دي اود کافر والاتسبیح اگر چې قلبي، فعلی، قولی خونشته لیکن حالی تسبیح نی شته دې اود نباتاتو، جماداتو کښ اختلاف دې بعض مفسرین مطلقاً دتسبیح حالی قائل دي اوبعض فرمائی چې نباتات که شنه وي نو تسبیح قالی ورله شته دې خوکچرته نباتات اوچ شي اویا جمادات مات شي نویبائی تسبیح حالی وي اوقالی نی ختمه شي اواستدلال نی کړیدې په هغه حدیث سره چې نقل کړیدې امام بخاري رحمه الله په کتاب الوضوء کښ، باب من الکبائر ان لا یستر من بوله، عن ابن عباس ؓ ان النبی ﷺ مر علی قبرین فقال انهما لیعذبان..... ثم قال لعله یخفف عنهما ما لم یسا، نو دینه معلومه شوه چې نباتات چې څوپوري شنه وي نو تسبیح قولی کوي اوچ شي نو تسبیح قولی نی ختم شي، لیکن راجح او غوره مذهب دادې چې دجماداتو، نباتاتو والا تسبیح هم دغه ټول اقسام مذکوره دي، هر چې دې اعتقادي دثوابت دې ددې قول دالله ﷻ نه وان منها لما یهبط من خشية الله (البقره، ۷۴)، او هر چه دې تسبیح فعلی دثوابت دې ددې قول دالله ﷻ نه، کل قد علم صلوته وتسبیحه (النور، ۴۱)، او هر چې دې تسبیح قولی نوهغه ثابت دې دوجهی ددې قول دالله ﷻ دالله ﷻ نه یا جبال اوی معه الخسباء، ۱۰)، اودغه شانتي اناسخرنا الجبال معه یسبحن بالعی والاشراق (ص: ۱۸)، اودغه شانتي په ځینو احادیثو کښ دنباتاتو او جماداتو تسبیح قولی ثابت دې لکه حدیث دابن مسعود ؓ چې نقل کړیدې امام بخاري رحمه الله په کتاب المناقب کښ چې حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چې مونږ به معجزات باعث برکت گنړلو اوتاسوئی سبب ډیری گنړئ مونږه درسول الله ﷺ سره په سفر کښ وو چې اوبه کمې شولې، حضور ﷺ ارشاد وفرمایه چې کومې اوبه چاسره باقي دي هغه ماله راوړئ نوصحابه ؓ، یولوڅې راوړو چې په هغې کښ لږې شانتي اوبه وي حضور ﷺ

خپل لاس مبارک په هغې کښ کيځودلو اويياني اوف مانيل چې دبرکت والا پاکو اوبونه راني او برکت دجانبه دالله ﷻ نه دې پس ماخپله اوبه کتلي چې راوتلي دمينځ دگنود حضور ﷺ نه اوبه تحقيق سره مونږ به اوريدلو تسبيح دخوراک حالانکه هغه به خوږه لې کيدلو. اودغه شاتني نورو احاديثو کښ دجماداتو وغيره تسبيح ثابت دې اودغه شاتني دجماداتو اوباناتو نه په لسان الغل سره خبري په ډيرو احاديثو اواناروکښ ثابت دي. دکانډي حضور ﷺ ته سلام کول. دغه شاتني دمؤذن په حق کښ شجر مدر، حجر گواهي ورکول يوغربل غرته اوازکول چې هل مرتب اليوم ذکرتک الله عزوجل؟ دغه شاتني دزمکي يوه حصه بلي حصي ته اوازکول هل مرتب اليوم عبدفصلي الله اودکراهه عليك اويياخا - ياورداسطواند حنانه ژړا اوسلگي وغيره داقصه عام مسلمانانوته هم معلومه ده داتول دصحيح احاديثو نه ثابت دي نومعلومه شوه هريوخيږ شعور اوداراک لري اوبه نسان الغل سره خبري وغيره کونې شي نولهدا دتسبيح نه مراد تسبيح قولي مرادکول زيات غوره اورايج دي، مزید تفصيل امام قرطبي اوابن کثير په خپلو تفاسيروکښ کړيدي

وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ ۖ كَجَرْتِهِ مَرَادُ تَسْبِيحٍ نَهَ حَالِي شَي نُوْدَاخْطَابِ بِيَاكْفَارُوتِه دې اوجلا تَفْقَهُونَ ۖ په معنى دلافتكرون سره دې چې اى مشرکينو تاسوددي اشيائو په تسبيح حالي باندې سوچ اوفکر نه کوئ، اوکه مراد دتسبيح نه قولي شي لکه داراجحه هم ده نوبياخطاب عام دې اوجلا تَفْقَهُونَ ۖ په خپلي معنى سره دې يعنې لاتعلمون تسبيحهم.

وَإِنَّا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

اوکه چې تلاوت کوي ته دقرآن نواوگرخوومونږ په مينځ ستاکښ اوبه مينځ دهغه کسانوکښ چې ايمان نه راوړي

بِالْآخِرَةِ جَاءَنَا مَسْئُورًا ۖ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ

په اخرت باندې پرده پته اوگرخولي دي مونږ په زړونو ددوي باندې پردې دوجي دبدکتولو ډېرهم دقرآن نه

وَفِي آخِزِهِمْ وَقُرْآ ۖ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ

اواگر خولې دې مونږه، په غوږونو ددوی کښ دږندوالې. اوکله چې یاده وې ته رب خپل په قرآن کښ

وَحْدَهُ وَلَوْ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ نَقُورًا ۝ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا

یواځې هغه. اوگر څې دوی په خپل شاگانو باندې تښتیدونکې. مونږه به یو هیږ یو هغې مقصد

يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ

چې غوږ دي دوی قرآن ته په هغې سره کله چې غوږ اږدي دوی تاته اوکله چې دوی پټې جرگې کوي

إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّشْهُورًا ۝

کله چې وائی ظالمان چې تابعدارۍ نه کوئ تاسو مگر دیو داسې سړي چې جادو پري کړې شويدي

﴿وَإِذَا قَرَأْتَ﴾ پدې ایت کښ دمسئله توحید نه دانکار علت اووجه بیانېږي سره دزجر نه په

انکار دقران سره چې دوی پدې ایتونو کښ غور او فکر نه کوي بلکه ددینه نفرت او پدې پوري

توقې کوي ﴿وَيَنْ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ وضع دموصل په ځای دضمیر لپاره دبالغې دې په ذم

دهغوی کښ اوهرکله چې ایمان بالاخره دمعظمو امورو دایمان نه وو اودا ایت تمهید وولپاره

درا تلو نکې ایت چې هغې کښ ددوی انکار بالاخره ذکر کيږي نو ددې وجه نه دلته کښ دکفارو

وصف دعدم ایمان بالاخره باندې تصریح اوشوله اونوراوصاف کفر به ذکر نشو ﴿حُجَابًا مَّشْهُورًا﴾

، مستورا یاپه خپلې معنی سره دې اوراد تنه حجاب معنوي دې ظاهري ندې مراد ځکه چې

دا کفار به دحضور ﷺ سره قریب اویوځای به ناست وو اوپه ظاهر کښ به نی کتلو خودنې ﷺ

داتباع نه ورله مانع هغه حجاب معنوي چې هغه ضد عناد او جهل دې اویا ﴿مَّشْهُورًا﴾ په معنی

دذاستر سره دې لکه سیل مفعم ای ذامفعم یالکه جاریه مغنوجۍ ای ذات غنچ شو اویا په معنی داسم

فاعل سره دې ای ساترالك اومراد حجاب نه حجاب حقیقی دې خوهرکله چې هغه حجاب به په

ظاهر کښ ښکاریدلو نه نوځکه نی توصیف په ساترا یاذاستر سره اوشولو اویادا کلام دقبیلي دحذف

الایصال نه دې ای مستور به الرسول ﷺ اوپدې احتمال هم دحجاب نه مراد حجاب حقیقی دی

اودي احتمال ته (حجاب حقيقي ته) ترجيح ورکړېده قرطبي اورازي اواکثرومفسرينو اودرواياتونه هم ددې احتمال ترجيح معلومېږي ځکه چې اکثرومفسرينو ددې ايت په ضمن کښ يوه واقعه بيان کړېده چې کله تبت پدا ابې له نازل شو نو دابولهب ښځې ام جميل يوکانړۍ رواغستلو اوراغلې چې العياذبالله، حضور ﷺ پرې اوولي اوحضور ﷺ پدغه وخت کښ دحضرت ابوبکر ؓ سره ناست وو ليکن هغې ته حضور ﷺ په نظررانغې او هغې دحضرت ابوبکر نه تپوس اوکړو چې ستا ملگرې څه شوهغه څماهجوکړېده؟ حضرت ابوبکر ؓ ورته اوفرمائيل چې په خدائ قسم! هغه خونه شاعردې اونه شعر ونه وائي نوڅرنگي ستاهجونۍ اوکړه نوهغې ښځې اوويل چې ماداکانړې دهغه لپاره راغستې وو کچرته ميلاشوې وې نومابه العياذبالله، هغه په سرويشتلې وې اوواپس لاړه، حضرت ابوبکر ؓ دهغې ښځې تللونه پس حضور ﷺ ته عرض اوکړو چې يارسول الله ﷺ هغې ښځې خوته اونه ليدلۍ څه وجه ده؟ حضور ﷺ اوفرمائيل چې څما اودهغې په مينځ کښ يوفورشته حائله شوې وه اوپه ځني رواياتوکښ داسې راغليدي چې حضرت ابوبکر ؓ عرض اوکړو چې يارسول الله ﷺ ائي اخاف ان تراك يعني زه يريدم چې تااونه گوري نوحضور ﷺ ورته اوفرمائيل چې دامانشي کتلې ځکه چې مادقرآن څه اياتونه تلاوت کړيدي، خوبهرحال ددې رواياتو نه داثابتېږي چې مراددحجاب نه حقيقي حجاب دې اوامام قرطبي اونورو مفسرينو دحضرت کعب ؓ نه روايت کړيدې چې کله به حضور ﷺ دکافرانو دسترگو نه پتيدل اوغوختلو نو دقرآن مجيد درې (۳) اياتونه به ئي تلاوت کړلو، نودهغې دائره برکت سره کفارو به بياحضور ﷺ نشوليدلې، يودسورة النحل ايت اولنک الذين طبع الله على قلوبهم وسمعهم وابصارهم (النحل: ۱۰۸)، دويم دسورة الکهف ايت اناجعلنا على قلوبهم اكنة ان يفقهوه وى آذانهم وقرالکهم (۵۷)، اودريم دسورة الجاثية ايت افرايت من اتخذ الهه واصله الله على علم وخم على سمعه وقلبه وجعل على بصره غشاوة (الجاثية: ۲۳)، اوامام قرطبي ؒ ددې درې (۳) مذکوره ايتونو سره سورة يسين ابتدا نه ترافهم لايصرون پوري اضافه هم کړيده اوبيائى خپله واقعه هم بيان کړيده وَوَجَعَلْنَا عَلَىٰ هٰمِدِي ايت کښ هم زجردي چې کله دوى ضداعناد شروع کړونوالله ﷻ ددوى په زړونوباندې مهرجارييت ثبت کړو (اَيُّكُنْ) جمع دکنان ده وئيلۍ کيږي پردۍ ته اومراد ته

معنوي پرده يعني مهر جباريت دي ﴿أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ دامفعول له دي په تقدیر د مضاف سره اي کراهه ان يفقهوا على کنهه ويعرفوا انه من عند الله تعالى.

حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې قرآن مجید ډیر مؤثر کلام دي خو په کفرو باندی د دي تاثیر ځکه نه ظاهر یږي چې هغوی طلب کوونکي ده دایت ندي او کوم سړي چې طلب کوونکي نوي نو په هغه باندی قرآن مجید اثر هم نه کوي او هدایت ورته نه میلا ویږي او ددي مثال داسې دي لکه نمر چې رنړائی تول جهان ته رسي او هر څیز د نمر د رنړانه فائده اخلي خو کچري یو سړي خان په ته خانه کښ بند کړي دروازي، کهر کئی، او روشن دان هم په خان پسي بند کړي. بلکه سترگي هم پتي کړي نو ده ته به د نمر رنړا اونه رسي اونه به ئی اوگوري، ﴿وَقَدْ ءَاذَنَهُمْ وَقَرَّ﴾ و قروئیلی کيږي ثقل او بوجه ته نومقصد دادې چې د غوږونو نه ئی د سماع قبول استعداد سلب شوي دي او په غوږونو کښ ئی ثقل او بوج دي نو په سماع قبول سره حق نشي اوریدلی

﴿وَإِذَا ذُكِّرْتُ﴾ زجر دي په انکار د توحید سره چې دا قرآن هسي پدوئی باندی بدنه لگي او ورته ناست وي خو چې کله هم پدي کښ د توحید ذکر راشي او ذکر د الله ﷻ وحده اوشي نو دوئی بیاد دي قرآن سره نفرت شروع کړي ځکه چې دوی دا خوښوي چې د الله ﷻ د ذکر سره زمونږ د الهه او معبودان باطله ذکر هم وي، ﴿تُفَوِّرَا﴾ دامفعول مطلق دي د ﴿وَلَوْ﴾ لپاره او مفعول مطلق من غیر لفظه او من غیر بابه په مذهب د سیبویه باندی جائز دي چې کله دواړه متحد المعنی یا متقارب المعنی وي ﴿تُحْنُ أَعْلَمُ﴾ پدي کښ زجر دي په استهزاء د رسول سره ځني مشرکینو به د حضور ﷺ نه قرآن اوریدلو او هغې ته به ئی غوږ کيږي خو دلو خود او ریدلو مقصده ئی فائده اخستل مقصود نه وو بلکه استهزا او اعتراض به ئی مقصد وو خو چې کله به ورته د حضور ﷺ په خبرو کښ او په قرآن مجید کښ څه قسم اعتراض موقعه میلا ونشوه نو بیا به ئی خپل مینځ کښ مشوره او کړه چې دا (حضور ﷺ) مسحور دي او د سحر د جی نداء (العیاذ بالله) دده دماغ خراب شوي دي نو ځکه دي داسې خبري کوي، نوالله ﷻ او فرمائیل چې مونږ ته علم دي چې دا ظالمان د څه مقصد لپاره دي قرآن ته او د حضور ﷺ خبرو ته غوږ کيږي او د هغې بدله به ورته میلا ویږي ﴿إِذْ يَسْتَمِعُونَ﴾ ظرف دي د ﴿أَعْلَمُ﴾ لپاره ای اعلم وقت استماعهم بابه یستمعون (کشاف) او مراد پدي اخبار سره تاکید دي په

وعید کښ او مراد تنه تنقید د علم د الله ﷻ پدغه وقت پوري ندې ﴿إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اۙ بَدَّلَ دِي د
﴿وَإِذْ هُمْ نَجَّوۙ اۙ مَنۙ اَوۙ وُضِعَ دَاسَمۙ ظَاهِرِهۙ خَائِ دَمۙضَرۙ بَانَدۙ اِشَارَهۙ دَهۙ چي داجرگي ددوي دظلم په
وجه دي، ﴿اِنْ تَكْفُرُوۙ اۙ مَنۙ نَافِيَهۙ دِي اودا کلام مبنی دي په فرض او تقدیر باندی یعنی انکم ان
تعموه فقد اتبعتم رجلا مسحورا کيس خکه چي پدغه وقت کښ مخاطبين ددي قول والا ايمان نوو
راوړي او مراد ﴿مَسْحُورًا﴾ نه دادي چي په هغه جادو کړي شوي دي اود ماغ نى خراب شوي دي
اوپا ﴿مَسْحُورًا﴾ په معنی د ساحر سره دي خکه چي مفعول کله په معنی د فاعل سره راخي نو مقصد
دادي چي د ابيغمبر ﷺ ساحر دي اودده په کلام کښ د سحر تاثیر دي اوپا ﴿مَسْحُورًا﴾ په معنی
د مخدوع دهوکه کړي شوي سره دي اوپا مسحور د سحر په فتح د سين سره، نه دي چي خوراک
او خبناک ته محتاج وي نو مقصد دادي چي دي ستاسو پشانتي يوبشر دي خوراک او خبناک کوي
تنبیه: دلفظ مسحور نه کوم مطلب کفارو مراد کولو د هغې د نفي نه دانه لازمه چي په
حضور ﷺ باندی د سحر عارضي طور پراثر نه کولو، اود آيت مکي دي اوپه حضور ﷺ باندی په
مدینه منوره کښ جادو او سحر کړي شوي وو چي د هغې اثرات عارضي طور حضور ﷺ باندی څه
وخت لپاره ظاهر شوي وو چي د اهوردنيوي کښ به ورته کله کله د هول کيدلو چي دا واقع په
صحيح احاديثو کښ ذکرده، نو لهذا د آيت او حديث په مينځ کښ څه تعارض نيشته دي، پوره
تفصيل به نى انشاء الله په معوذتين کښ راشي.

أَنْظُرْ كَيْفَ هَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۝

او گوره ته چي څرنگې بيانه وي دوي په تاپوري مثالو نه بد پس گمراه شول دوي پس طاقت نه لري دوي دسمې لاري

وَقَالُوا مَرَدًا مَّا كُنَّا فِي حَالٍ مَّرْءَا لَنَبْعَثُنَّوۙ خَلْقًا جَدِيدًا ۝

اواوني دوي آيا چي کله شومونږه هډوکی او ذري ذري نو آيا مونږ به دوباره ژوندي کړي شوپه پيدانش نوی سره

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۖ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْفُرُ

۲. ته ورته اوايه چې شئ تاسو کانه ی اویا اوسپنه. اویابل مخلوق دهغې نه چې لوی وی

فِي صُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِينُنَا

ستاسوپه سینو(زړنو) کښ. پس قریبه ده چې دوی به اوائی څوک به دوباره پیدا کړې مونږه ته ورته اوايه

الَّذِي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ

چې هغه ذات به موبیداکړې چې پیداکړې یی تاسو اول ځل. پس قریبه ده چې خوزوي به دوی تاته سرو نه خپل

وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ۖ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ

اواوبه وائی کله به وي داوخت؟ ته اوايه چې شاید چې وي داوخت ډیر نژدې، په هغه ورځ چې اواز به درکړي تاسوته

فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتُظَنُّونَ

پس قبوله به کړئ تاسو دا(بلنه)، چې متلبس به وئ په حمد دالله ﷻ سره اوگمان به کوئ تاسو

إِنْ لَّيْسَ لَكُمۡ إِلَّا قَلِيلٌ ۖ

چې ندې وخت تیر کړې تاسوپه دنیا کښ مگر ډیر لږ وخت

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ يَهْدِيكَ جَرَدِيْ كَفَارَوْتَه سره دتسلي نه حضور ﷺ ته﴾ ﴿الْأَمْثَالُ﴾ مراد ددینه بیکاره صفتونه دي چې کله به ئی(العیاذ بالله) حضور ﷺ ته ساحرونیل کله کاهن، کله شاعر، کله مفتری ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيْلًا﴾ مراد دسیلا نه ذرائع دي یعني دخپل کوشش باوجود دوی ته داسې ذرائع نه میلاویرې چې دوی هغه اختیار کړي اویونوم په تاباندی چسپان کړي اوپخپل مقصد کښ کامیاب شي اوځلک ستانه منع کړي اویاورنه مراد لاره دهدایت ده یعني دخپلواقوالو اوپه پیغمبر ﷺ پورې استهزاء کولو دوجي نه دسمې لاري نه بي لاري شول او اوس طاقت دهدایت نه

مومي، ﴿وَقَالُوا أَإِذَا هَمَّشْكُوهُ دَعَاكَ فَاوْنَهُ اوعطف دَدِي په ﴿صَرَرُوا﴾ باندی دې اود ﴿كَيْفَ﴾ ماتحت دې ای انظر كيف قالوا ااذاکنا چې پیغمبر ﷺ ته کله ساحر. کله شاعر. کله مجنون. کله مفتی وئیل خوقابل دتعجب دې خودهغې نه زیات دتعجب خبره داده چې دوی وائی چې دمرگ نه پس چې کله زمونږ بدنونه خاوري شي هډوکي ریزه ریزه شي نوآیا دوباره به مونږه ژوندي کیږو، داخوبالکل ناممکنه خبره ده، دابه څرنگه کیږي؟ اوهمزه په ﴿أَوَلَا لَمَبْعُوثُونَ﴾ کبر استفهامي ده او استفهام لپاره دانکار دې چې مفید دې لپاره دکمال استبعاد او استنکار چې دوی به دوباره ژوندي کیدل ډیر یعیید کتړلو، ﴿خَلَقًا جَدِيدًا﴾ مخلقا مفعول مطلق دې من غیر لفظ د﴿لَمَبْعُوثُونَ﴾ لپاره اویاحال دې دضمیر د﴿لَمَبْعُوثُونَ﴾ نه اوخلق په معنی دمخلوق سره دې ای حال کونا مخلوقین ﴿قُلْ كُونُوا﴾ هدا جواب شکوه ده، چې خاوري نه پیدا کیدل تاسو یعیید تصور کوئ حالانکه دخاوري نه یوخلي تاسو پیدا کړې شوي هم یی بلکه دمرگ نه پس کچري تاسو کانږی یا اوسپنه یابل داسې څیز چې دهغې نه پیدا کیدل تاسو ته ډیر مشکل ښکاري هغه هم جوړشئ نوالله ﷻ پدې قادر دې چې تاسو دوباره دهغې څیزونونه پیدا کړي، نو د﴿کُونُوا﴾ په مخکښ لفظ د نعم مقدر دې او مراد پدې امر سره امر تکلیفی ندې بلکه امر تقدیری دې چې په معنی دشرط سره دې ای لوکنتم حجارة اوحیددا اوجواب شرط ئی مقدر دې لما اعجزتم الله تعالی عن الاعادة اوبعض مفسرین فرمائی چې امر لپاره دتعجیز دې لکه په فاتوا بسورة کتب چې دې اوبعض مفسرین فرمائی چې دالفظ اگرچه امر دې خو معنی ئی دخبره اومقصد دادې چې الله ﷻ دوی ته خبر ورکوي چه کچري تاسو دکانږی یا اوسپني یادبل سخت څیز نه هم جوړ شوي وئی نویا هم ستاسو دوباره پیدا کول الله ﷻ ته مشکل نوو ﴿أَوَلَا حَلِيدًا﴾ هدا ترقي ده چې دکانږي نه خو هم یو مخلوق پیدا شویدی نو تاسو اوسپنه جوړشئ یعنی انسان دمرگ نه پس دغه انساني اعضا. اوجزاء په اوسپنه باندی هم بدل شي او اوسپنه تنه جوړه شي چې په هغې کښ دحیات څه قسم اثرات هم نیشته دي بیاباه هم الله ﷻ تاسو دوباره پیدا کړي ﴿أَوَلَا خَلَقًا﴾ په معنی دمخلوق سره دې یعنی داسې سخت مخلوق چې دهغې نه دوباره ژوندي کیدل ستاسو په زړونو کښ

ڊير مستبعد وي لکه اسمان حتی که مجسمه ڊمرگ جوږه شي نوبيا به هم الله ﷻ تاسو پيدا ڪري ﴿فَسَيَقُولُونَ﴾ داد هغوي اعتراض نقل ڪيري ڇي ڊوئ به ڊير حيرت سره سوال ڪوي ڇي مونڙه ڌري ڌري شو ياکانڙي شوي اوڀسپنه اويا بل ڄه مخلوق جوږهون مونڙ به ڄوڪ دوباره پيدا ڪوي نوجواب اوشو ڇي ﴿قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ﴾ يعني هغه ذات ڇي تاسو ئي ڊعدم محض نه امڪان ته اويائي ڌڄا ورونه وجود ته راوستي نودغه ذات پدي قادر ڊي ڇي دوباره هم تاسو ڌڌي خاورونه پيدا ڪري ڄکه ڇي اعاده اسانه وي ڊانشاء او ابداع نه، ﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ ڊاڊريم سوال ڊي ڌڌوئ بطور استهزاء ڌوئ به تپوس کولو ڇي ښه ڊاڊوباره پيدا ڪيدل به ڪله وي؟ نغض په ڪلام عرب ڪڻن ڪنه، بره حرکت ته وئيلي ڪيري النغض في ڪلام العرب اغماو حركة بارتفاع ثم انخفاض او انخفاض ثم ارتفاع (طبري) نونغض دراس مقصد ڊاڊي ڇي سرنسڪنه ڪوي اوييا اوچته وي اوڊا عمل باربار ڪوي اوڊا عمل به ڌوئ استهزاء کولو، ﴿قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ﴾ يعني ڊاوخت ڊير قريب ڊي اگرچه تعين علم ئي بغير ڊالله ﷻ نه بل ڇاته نيشته ڊي عسي په ڪلام ڊالله ﷻ ڪڻن لپاره ڌتيقن وي اوڊا لپاره تاڪيد ڌقربت ڊي ڇه دغه وخت ڊير قريب ڊي ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ﴾ ڊاڌا تخويف اخروي ڊي او حال ڌبعث بيانيري او ﴿يَوْمَ﴾ بدل ڊي ڌ ﴿قَرِيبًا﴾ نه اويامنصوب ڊي بناء پدي ڇي مفعول به ڊي ڌفعل مقدر لپاره ڇي اڌڪري او مراد ڌ ﴿يَدْعُوكُمْ﴾ نه يانفخه ثانيه ده ﴿دويمه شپيلي﴾ لپاره ڌبعث اوياتنه مراد آواز ڊي لپاره ڌحشر ڇي آوازيه او ڪري شي هلموا الى عرض الرحمن اوبعض فرمائي ڇي ڌڌينه مراد هغه آواز ڊي ڇي حضرت اسرا فيل ﷺ به په کانڙي ڌبيت المقدس اوڊيري اواهل قبور ته به په يونس ڪرڪڻن اعلان او ڪري ايها العظام البالية واللحوم المفترقة والعروق المقطعة اخرجوا من قبوركم. فستحيون باب استفعال لپاره ڌتاڪيد ڊي مراد تنه اجابت ڊي يعني تاسوبه موافقت ڪوي ڊبلنه ڪوونڪي ڇي ڪوم شي ته تاسو رابلي، او بآء، په ﴿يَحْمَدُوهُ﴾ ڪڻن ملا بست لپاره ده اي مطلبين بمحمد. او مراد ڌحمدنه ڊالله ﷻ تسبيح او تقديس ڊي مؤمنان به هم ڊالله ﷻ حمد بيانه وي ڇي الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن (ابن ڪثير) او ڪافريه هم تسبيح وائي لکه ڇي په ڄني رواياتو ڪڻن راغليسي ڇي ڪافريه ڊالله ﷻ تسبيح بيانه وي او وائي به سبحك اللهم وبحمدك (روح) ڄوڪ فرته به

داځه نفع نه ورکوي. او علامه زمخشری رحمۃ اللہ علیہ دعا. استجابت او حمد دري واړه په مجزې بندۍ حمل کړي دي چې مراد د ﴿يَذْكُرْكُمْ﴾ نه انبعاث دي او مراد استجابت نه مطاوعت دي دانبعاث او مقصد دادې چې په کومه ورځ مونږه ستاسو دوباره پيدا کيدل او غواړو نو فوراً به تاسو راپاسۍ اوڅه شئ به هم ستاسو لپاره مانع او رکاوټ د بحث نه نوي. او مراد د ﴿يَحْمَدُوهٗ﴾ نه مبالغه ده په انقيد کښ، او بعض مفسرين فرمائي چې مراد د حمد نه امر دي او بيا سببت ده يعني تاسو به استجابت او کړئ په سبب د امر د الله ﷻ سره، ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ مراد تنه يا هغه وخت دي چې کوم نۍ به دنيا کښ تير کړي وي يعني چې کله دا څرت والا سختيو معانته او کړي نو د دنيا والا عمر به ډير کم ښکاره شي او ياتنه مراد هغه وخت دي چې کوم نۍ په قبر کښ تير کړي وي چې دا څرت عذاب او سختيو د وچې نه د قبر عذاب او زندگۍ به ورته کمه محسوسه شي اى مالبشم فى القبر الا قليلا (روح) او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دي چې د دينه مراد هغه وخت دي چې ما بين النفتختين وې ځکه پدغه وخت کښ به پدوئ باندې عذاب نوي او چې کله نفخه ثانيه او وهلي شي او قبر ونونه راپاسي نو دا وخت به ورته ډير کم محسوس شي او دا به او وائى چې يا ويلنا من بهتامن مرقدا.

وَقُلْ لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ

۱۱۰ او اوبه بندگانو څماته چې کوی دي دوى هغه خبره چې هغه ځانسته ده، بيشکه شيطان فساد اچوي په مينځ ددوى کښ

إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ۚ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۚ إِنَّ يَشَأْ

بيشکه شيطان دي لپاره دانسان دشمن ښکاره، رب دستاسو ښه پوهه دي په حال دستاسو باندې که او غوړي

يَرْحَمَكُمُ ۖ أَوْ إِنَّ يَشَأْ يُعَذِّبَكُمْ ۚ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ

نورحم به اوکړي په تاسو باندې او که او غواړي نو عذاب به درکړي تاسوته، اونه نۍ ليرېلې مونږه ته په دوى باندې

وَكَيْلًا ۝

نگران ذمه وار،

﴿وَقُلْ لِّعِبَادِي هِدْيَ آيتُونُو كُنْ طَرِيقَهُ دَعَوْتَ اَوْ تَعْلِيمَ بِيَانِي بِرِي چي دهغي ذكر به سورة النحل ايت نمبر (۱۲۵)، ادع الى سبيل ربك كنس شوې وو، يعني په وخت د دعوت كنس نرمي كوي كچري يو جاهل ستاسو مذاق اوت مسخر كوي نوتاسو ورسره سختي مه كوي اومراد ﴿لِّعِبَادِي﴾ نه مؤمنان دي ځكه چې اكثر به آيات قرآنيه كنس د عباد نه مراد مؤمنين دي لكه په سورة الزمر ايت نمبر (۱۷)، فبشر عباد اوسورة الفجر ايت نمبر (۲۹)، فادخلی فی عباد اوسورة الدهر ايت نمبر (۲)، عنب اشرب بماء عباده وغير ذلك، اومراد پدي توجیه سره د ﴿اَلَيْهِ هِيَ اَحْسَنُ﴾ نه مراد نرمه اومدله خبره ده اوقرطبی فرمائی چې پدي ايت كنس خطاب مؤمنانوته دي اوهدايت بيانيري چې په خپل مينځ كنس په وخت دا اختلاف كنس سختي خبري مه كوي بلكه نرمي سره خبري كوي د سختو خبرو په وجي سره شيطان ستاسو په مينځ كنس اختلاف پيدا كوي.

﴿اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ﴾ نزع ونيلى كيږي الاغواء بالفساد ته يعنى چې شيطان ستاسو په مينځ كنس فساد پيدانكړي، د دې لپاره تاسو په دعوت كنس نرمي كوي. **فائدة:** داممانعت دهغه سختي نه دي چې هغه بي ضرورته اوبي محله وي او په وخت د ضرورت اوقتال كنس سختي كول ضروري دي.

﴿وَبُكَرُ اَعْلَمُ﴾ د دينه مخكښ لفظ د قولوا هم مقدر دي اودا خطاب مشر كينو ته دي پواسطه د مؤمنانو سره، اودا تفسير دي د ﴿هِيَ اَحْسَنُ﴾، او ﴿اِنَّ الشَّيْطَانَ﴾ دا دوه جملي په مينځ كنس بطور معترضې راغلي وي، اومراد په ﴿وَبُكَرُ اَعْلَمُ﴾ سره توفيق د ايمان دي يعنى تاسو دوى ته نرمه خبره كوي چې هغه داده چې تاسو دوى ته داسې وائي چې ستاسو رب به عالم دي په تاسو باندې اوهدايت دهغه په اختيار كنس دي كه خوښه شي نوتاسو ته به توفيق دهدايت او ايمان به دركړي يابه عذاب دركړي چې كله تاسو په شرك باندې مړه شئ اودوى ته صراحتا جهنمي يانورسخت قسم الفاظ مه استعماله وئ، اوي خطاب مؤمنانوته دي په طريقي د التفات سره لكه ماقبل كنس

اودامت محمدیه ﷺ فضل اوشرف ته اشاره ده خکه چې په زبور کښ د حضور ﷺ خاته النبین کیدل اود حضور ﷺ دامت فضل اوشرف ذکر وولکه الله ﷻ فرمائی ولقد کننا فی الربورم بعد الذکر ان الارض یرثها عباد الصالحون (انبیاء، ۱۰۵)، اوبعض علماء فرمائی چې په دې تخصیص کښ حضور ﷺ ته د غلبي اوریاست بشارت دې، اوحضرت مولانا عثمانی رحمه الله فرمائی چې وجه د تخصیص داده چې حضرت داود ﷺ به جهاد هم کولو اود زبور تعلیم به ئی هم ورکولو. نوهغه دوه خیزونه دلته هم دي قرآن اوجهاد، قرطبی فرمائی چې په زبور کښ احکامات دحل اوحرمت نوو بلکه په هغې کښ اذکار، تسبیحات اومواعظ وو، نوممکنه ده چې د جهاد حکم الله ﷻ په زبور کښ نوي ذکر کړې بلکه مستقلا ذکر شوې وی اوپه حدیث کښ ذکر دې چې کان لا یفر اذا لاقی.

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَزَعْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا مَمْلُكُونَ

۱. اوايه ته رااوېلی هغه بتان چې گمان پری کوئ تاسو د خدای سره د شریکانو، سیوا د الله ﷻ نه، پس اختیار نه لري هغوی

كُشِفَ الظُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ۝ اُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ

دلري کولو د تکلیف ستاسونه اونه دکمولو یا منتقل کولویل چاته، هغه معبودان چی دوی مشرکین بلنه کوی د هغوی

يَسْتَفْتُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ إِلَيْهِمْ أَقْرَبَ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ

تلاش کوی هغوی رب خپل ته نزدیکت چې کوم یو د دوی نه زیات نژدې دې الله ﷻ ته، اواوید لری دوی درحمت دهغه

وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ۝ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ

اوربړي د عذاب دهغه نه بیشکه عذاب درب ستادې چې یره تنه کیدې شي، اونیشته هیڅ یو کله مگرموڼه

مُهْلِكُومَهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ أَوْ مُعَذِّبُومَهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ

هلاک کوونکی یو دهغه مخکښ دورخي د قیامت نه یا عذاب ورکوونکی یو هغه ته عذاب سخت. ده دافصله

فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝

په لوح محفوظ کښ لیکلې شوې

﴿قُلْ أَذْعُوا الَّذِينَ﴾ دادلیل نقلي پیش کيږي په توحید باندی دملانکو اوانبیاء سابقینو نه، چې دکومو انبیاء کرامو یادملانکویاد نورو اولیاؤ تاسو عبادت کوئ اوخیل کارسز او حاجت روائی کنئ نو هغوی تاسوته هیڅ قسم فائده نشي رسولې اوضر درنه نشي دفع کولی بلکه هغوی په خپله الله ﷻ ته لاري اوزرائع دقربت تلاش کوي اود الله ﷻ درحمت امید اوعذاب نه ئی خوف لري، اوپدې کښ ردپه شرک فی الدعا اوشرک فی التصرف باندی هم دې اوشان نزول ددې ایت په حدیث دبخاري کښ چې روایت دې دأبن مسعود ؓ نه داسې ذکرشويدي چې مشرکینو کښ ځني خلکو دپیریانو عبادت کولو اوهغه پیریان مسلمانان شوخو دغه مشرکینو دهغوی عبادت نه پریخودلو، نودا ایت نازل شو، ﴿رَعَمْتُمْ﴾ زعم دوه مفعولینونه متعدي کيږي اودلته کښ دواړه مقدردي، اصل کښ داسي دې زعمتموهم شرکاء او ﴿مِنْ دُونِهِ﴾ کښ من بیانیه دې اودابیان د﴿الَّذِينَ﴾ نه لپاره دې اوامرلپاره دتهديد اوزجردي، قرطبی اوصاحب دمدارك اوصاحب دبحر وغيره ټول فرمائی چې پدي ایت کښ حضرت عیسیٰ ؑ، عزیر ؑ اوملائک وغیره چې عبادت شوي وي هغه داخل دې نودغه شانتی هغه اولیاء الله هم پدي کښ داخل دي چې دهغوی عبادت کيږي ژوندي وي اوکه مړه وي، ﴿كَشَفَ الْغُطْرُ﴾ کشف دضرر عبارت دې ددینه چې تکلیف بالکلیه ختم کړې شي اوهیڅ څیزهم پاتي نشي اوتحول عبارت دې بدلولو دیو حالت نه بل حالت اویادیومکان نه بل مکان ته، مقصد دادې چې تاسو چې دجاعبادت کوئ نو هغوی کښ څوک هم دومره اختیار نه لري چې ستاسو نه تکلیف بالکلیه ختم کړي، یانی کم کړي اویانی بل چاته منتقل کړي ﴿أَوَلَيْكَ الَّذِينَ﴾ دواعلت دې دماقبل ایت لپاره چې هغوی ستاسونه ضرر لري کولو باندي ځکه ندي قادر چې هغوی په خپله الله ﷻ ته تقرب لپاره لاري تلاش کوي اودالله ﷻ رحمت طلب کوي اودهغه دعذاب نه بیريږي ﴿إِلَىٰ رَبِّهِمْ أَلْوَسِيلًا﴾ اسم اشاره مبتداه

الذين يدعون بدل دي داسم اشاري نه او عائد پکښ محذوف دي يعني يدعوهم اويتغون ويرحون ويخافون معطوف عليه سره دمعطوفاتو خبر دي د مبتداء لپاره، اولي رهم الوسيلة نه مراد تقرب دي الله ﷻ په طاعاتو او عبادت سره او ايالي په معنى دمن سره دي او وسيله په معنى د حاجت سره دي لکه د تفسیر منقول دي د آين عباس عليه السلام نه نومعنى نى داده چې دوى خپل حاجتونه د الله ﷻ نه پوره کوي او الله ﷻ ته سوال کوي اى يتغون من رهم الحاجات، ﴿اَلَيْسَ اقْرَبُ﴾ د ابدال البعض دي د ضمير د ﴿يَتَغَفَّوْنَ﴾ نه او اى په شپږو معانيو کښ استعمال يږي (۱)، کله شرطيه وي لکه اياماندعو فله الاسماء الحسنی (۲)، کله استفهاميه وي لکه ايکم زاده ايمان (۳)، کله موصوله وي لکه ايهم اشد على الرحمن (۴)، کله لپاره د تعجب وي لکه سبحان الله اى رجل هذا (۵)، کله متصله دنداء سره راځي لکه يا ايها الرجل (۶)، کله لپاره د دلالت په کمال باندې راځي لکه زيد رجل اى رجل، نودلته يا استفهاميه ده نومعنى به نى داشي چې څوک په هغوى کښ اقرب دي الله ﷻ ته؟ او يا موصوله ده نومعنى به نى داشي چې په هغو کښ کوم کس زيات اقرب الى الله ﷻ دي هغه هومره زيات تقرب طلب کوي، ﴿تَحْذَرُوا﴾ يعنى لائق د دي چې هر څوک تنه ځان بچ کړي او وير يږي تنه

قريبه: مسئله توسل په تفصيل سره په سورة المائدة کښ ذکر شويده من شاء فليطالع فانه بحث اتق و تحقيق غريب، ﴿وَإِنْ مِّنْ﴾ د اتخوف د نيوى دي او ماقبل ايت کښ چې دکوم عذاب نه د ځان بچ کولو حکم وو نو پدي آيت کښ دهغې د وقوع خبر ورکولې کيږي چې دافصله حتمي اولوح محفوظ کښ ليکلي شويده چې د قيامت نه مخکښ مخکښ به په هر قريې باندې هلاکت او يا عذاب راځي او مشرکينو ته به خپل معبودان باطله هيڅ قسم نجات ورنکړي او څه مدد به نى اونکړي او ان نافيه دي او من زانده دي او د قريه نه مراد يا هر گناه گاره قريه ده او د آيت مقصد دادې چې د قيامت نه مخکښ به هره گناه گاره قريه به دخپل گناهونو د وجي نه به يا بالکليه هلاک شي کچري گناهونه نى سخت قسم وو او يا به په نورو انواعو د عذاب کښ مبتلا شي لکه قحط شوه، بدامني شوه وغيره کچري گناهونه نى د انتهاى لوى درجي والانه وو. او يا مراد د قريه نه لږه ظالمة ده چې د مشرکينو والا قريي دي او مقصد دايت دادې چې د مشرکينو او د ظالمانو والا قريه به د قيامت نه مخکښ مخکښ هلاک کړو په هلاکت استئصال سره او يا به نى په نورو عذابونو کښ مبتلا کړو لکه شکست او غلامى، جزيه وغيره شواو يا مراد د قريه نه عامه قريه ده

لکه چې داتقاضا دعموم ذات اودمن زانده هم ده، نو دايت مقصد دادی چې ددنياهره قربه به دقيامت نه مخکېن مخکېن ختمیږي، يابه په خپل طبعي موت سره چې هغه به دتعذيب نه خالي وي کچري مؤمنان وو اوسيدونکې دهغې اويابه سخت قسم عذاب سره کچري اهل دهغي مشرکين اوکفاروو نود﴿مُهْلِكُوها﴾ نه مراد طبعي موت دې اويابه طبعي موت باندی اطلاق دهلاکت په قرآن اوحديث دواړو کښ شويدي لکه حتی اذا هلك قلتم اويابه حديث کښ دي کما هلك نبی (الحديث) داتوجيه زياته غوره ده، ﴿كَانَ ذَلِكَ﴾ يعنی دافيصله لوح محفوظ کښ ليکلي شويده اوددنياهيخ قسم طاقت اواسباب دافيصله نشي بدله ولي، حضرت شاه عبدالقادر رحمته الله ددې ايت مقصد داسي بيان وي چې دهرشهر خلک ديوبزرگ عبادت کوي چې مونږ دده رعيت يو اودده په پناه کښ يوخوچې کله وخت دعذاب راشي نوبيا به هغه ورته پناه ورنکړي.

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَلَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ۝ وَآتَيْنَا

اونه يومنې کړې مونږه دليرلودفرمائشي معجزاتونه مگرداچې نسبت ددروغوکړې وودينه مخکونخلکو. اوورکړې وه مونږه

فَمُودَ النَّاقَةِ مُهْبَرَةً ۖ فَنظَّمُوا بِهَا ۝ وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخَوْفًا ۝

نموديانوته اونه معجزه ښکاره پس ظلم اوکړو هغوئ پدي باندی اونه ليرومونږه معجزې مگرلپاره ديولود

﴿وَمَا مَنَعَنَا﴾ دادریم ايت معجزه دې اويديکښ دويم سبب دنزول عذاب ذکرکيږي چې هغه انکاردي دمعجزاتونه اوکفاروبه باربار فرمائشي معجزات طلب کول لکه صفا، مروه دسروزرو غرونه جوړيدل، يادمکي نه غرونه ختمول اودمکي زمکه دزراعت قابله جوړول وغيره نوالله تعالى پدي ايت کښ ددغي متعلق ارشاد فرمائی چې داسې معجزاتو مطالبه پوره کول ستاسو په حق کښ ښه ندې ځکه چې کله هم ديوقوم فرمائشي معجزه پوره کړې شي اوهغوئ بياايمان رانوري نوبه هغوئ باندی عذاب راخي اوبالکليه هغه قوم هلاک کيږي لکه مخکني قومونو سره داسې شويدي لکه قوم ثمود ته دهغوئ دفرمائش معجزه ورکړې شوي وه چې ناقه وه بيانی هم

نکر و کړونواله ﷺ عذاب پري راوستونو او بېلکلیه هلاک شو او ماته ﴿وَمَا مَتَّعْنَا بِكَشٍ نَفْسِهِ دَهْ وَبِضْمِيرٍ مَفْعُولٍ دَمْنَعٍ لِّپَره دې او﴾ هَانُ نُزِيلُ بِمُورَله مفعول شنی دې او ﴿إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا﴾ لَاؤُلُونُ بحمله په تاویل دمصدر سره فعل دَمْنَع دې تقدیر د عَبرَت دادې چې ومانعا ارسال الآيات لا تکتذب الاولین (کشاف) او نسبت وقوعی دَمْنَع الله ﷻ خپل ځان ته کول مجازا او استعارة دې نه حقیقه ځکه چې منع ونیلی کیږي کف الغیر وفسره عن فعل یريد ان یفعله یعنی بندول دغیر او مجبوره کول دغیر د هغه فعل نه چې هغه د هغې دکولو اراده کړې وي روح او د معنی محاله ده په الله ﷻ کښ نوددې وجه نه دا استعارة ده د ترک الارسال د معجزاتو مطلوبه نه. دوجې دتخیر د حکمت نه دجه هغه عذاب مؤخر کول دي نو دایت مقصد دادې چې مونږه هغه معجزات چې تاسو نی طلب کوئ او فرمائش نی کوئ نو هغه مونږه پریځودلی دې دوجې د حکمت نه چې هغه تاخیر د عذاب دې روح ﴿وَمَا آتَيْنَا﴾ د یوفرد اویوه نمونه د اولون ذکر کیږي چې هغه شهودیان دي چې د حضرت صالح ﷺ نه نی فرمائشي معجزه طلب کړه چې دیوکانږي نه دلسو میاشتو بلاربه اوښه رااوبسه نو الله ﷻ ددوی دغه مطالبه پوره کړه خو چې بیاني هم انکار او کړو نواله ﷻ بېلکلیه هلاک کړل او وواو لپاره د عطف دې او دا جمله عطف ده د ماقبل کلام په فحوی باندی نو معضوف علیه ددې مذکور دې معنی چې په هغې باندی ماقبل کلام دلالت کوي چې هغه دکفارو اوښو فرمائشي معجزات طلب کول او بیا د هغې نه تکذیب کول دي (روح) او تخصیص په استشهاد سره د قوم صالح ځکه اوشو چې ددوی د هلاکت اثار او امثال ډیر قریب وو قریش مکه ته او هر تلونکې راتلونکې به کتلو (فتح. کشاف) اوځني محققینو یوه نکته ذکر کړیده دتخصیص دناقي لپاره چې فرمائی چې مراد پدي ایتونو سره اثبات د قدرت دې په اعادي باندی پس دمرگ نه ځکه چې کفارو به دا و نیل چې اِنَّا کُنَّا تَرَابًا وَعِظَامًا اِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خلقا جدیدا. نو د هغې په جواب کښ الله ﷻ او فرمائیل چې ﴿کُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا﴾ بېنوبایدې باندی دوه امرین مرتب کړل په طریقې دلف نشر غیر مرتب سره. نو په ذکر د داؤد ﷺ سره اشاره ده اثبات د قدرت ته په حمید باندی او په ذکر د ناقي د حضرت صالح ﷺ کښ اشاره ده په قدرت باندی حجارة ته

﴿مُبْصِرَةٌ﴾ داحال دې ﴿الْأَنفَاقَ﴾ په اعتبار د موصوف مقدره سره چې ایه دې او ﴿مُبْصِرَةٌ﴾ په معنی د مضمینه سره دې لکه والنهار مبصر شو او یا په معنی ذات ابصار او بصیرة سره دې ﴿فَقَظَلَمُوا بِهَا﴾ مراد ترینه انکار او تکذیب او کفر او قتل داویني دې ﴿وَمَا تُرْسِلُ﴾ مراد په ﴿بِالْأَنْتِ﴾ سره یا فرماني معجزات دي نود ﴿إِلَّا تَخَوِّفُ﴾ په مراد بیان زول د عذاب عاجله دې نو مقصد دادې چې دغه فرماني معجزاتو سره هم دوی د الله ﷻ نه، نه اویريې او ایمان رانه وړي نوبیا په دنیا کس پري عذاب راځي، او کچري مراد په بالایات سره معجزات غیر مطلوبه شي نوبیا مراد د ﴿إِلَّا تَخَوِّفُ﴾ نه عذاب اخرت دې نو مقصد دایت دادې چې کوم معجزات چې مونږه ظاهره وو لکه ایات قرانیه شوو غیره د عذاب اخرت نه ډیریدو لپاره دې (کشف).

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۚ

(او یاد کړه هغه وخت، چې کله اوئیل مونږه تاته چې بیشکه رب ستا هغه گیره اچولي ده په خلقو، په قدرت سره

وَمَا جَعَلْنَا الرُّمَيَّا الَّتِي آتَيْنَكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ

اوندې گرځولی مونږه هغه لیدل چې خودلی دې مونږه تاته مگرازمانش لپاره دخلکو او دغه شان هغه ونه چې لعنت کړ شوی.

فِي الْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ يَفْهَمْ ۚ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ۝

په قرآن کتب اویره وومونږه دوی لره پس نه زیاتوی دوی لره مگر سرکني لویه

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَكَ﴾ هرکله چې په مخکېني ایت کتب دکفارو فرماني معجزې نه پوره کولو سبب

بیان شو نو اوس پدې ایت کتب دهغوئ طعن او تشنیع باندې حضور ﷺ ته تسلي وړ کولې کیږي چې دوی طعن شروع کړو چې داخرنگه پیغمبر دې چې مونږ ته یوه فرماني معجزه نشي راوړې؟ نو الله ﷻ فرماني چې دتولو مخلوقاتو حالات که ظاهري دي یا باطني الله ﷻ په هغې باندې په اعتبار د علم او قدرت سره احاطه کړیده کچري ددوی مطالبه پوره هم کړې شي بیا هم دوی ایمان نه

راوړي بیا به هم دوی استهزاء کوي، اوده آیات بطور مثال الله ﷻ بنائی چې یوه واقعہ معراج چې څو مره عظیمه معجزه وه اودوی استهزاء ورپورې شروع کړه او دویم شجره ملعونه چې هغه په جهنم کښ ده نو په هغې پورې هم استهزاء کوی اودغه شاتني الله ﷻ تیزی ورکوي پیغمبر ﷺ ته په دعوت کښ چې ددوی خبرو ته التفات مه کوه خپل دعوت اوتبلیغ کوه اوالله ﷻ په اعتبار دقدرت سره په هر چا احاطه کړیده نو ستا حفاظت به هم الله ﷻ کوي. ﴿وَإِذْ قُلْنَا لَهُ ظِرْفَ زَمَانٍ دَفْعَلْ مَقْدَرًا لِّپَارِهِ﴾ چې اذکر دې ﴿أَحَاطَ بِالنَّاسِ﴾ مراد تنه یا احاطه په اعتبار دعلم سره ده چې الله ﷻ ته علم دې چې څوک ایمان راوړي او څوک نه راوړي او یا احاطه په اعتبار دقدرت سره ده چې داخلک ټول دالله ﷻ په قدرت کښ دي، نو دالله ﷻ دارادي نه بغیر دوی په هیڅ څیز باندې قادر ندي اوتاته هیڅ قسم تکلیف نشي درکولې، ستاحافظ اوانصار الله ﷻ دې، ددې دواړو توجیه په اعتبار الف لام په الناس کښ لپاره داستغراق حقیقي دې اوتول انسانان تنه مراد دي اویا عهدي دې اومراد تنه قریش مکه دي اومراد دا حاطي نه اهلاک دهغوئ دې نو دایت مقصد بیادادې چې واقعہ معراج دوی او کتله اودهغې باوجود ئی ایمان رانورو نواوس ددوی دهلکت وخت قریب راغلیدې اوبدرکښ الله ﷻ خپله وعده پوره کړه (قرطبي) او په صیغی دماضي سره ذکر کول لپاره دتحقق الوقوع دي.

﴿وَمَا جَعَلْنَا آلَآءَنَا هُدًى لِّلَّذِينَ آمَنُوا﴾ ایت بطور مثال بیانېږي چې دوی دفرمائشي معجزو په پیش کیدلو سره هم ایمان نه راوړئ لکه څنگه چې دوی تکذیب او کړو دعظیم معجزې دمعراج نه اوجه داده چې معجزې او آیات ټول خلاف عادت کیدلو کښي مشترک دي اوداناز لیرې دجانبه دالله ﷻ نه لپاره دتصدیق درسالت، نو تکذیب دبعضو معجزاتو مستلزم دې تکذیب لره دکل معجزاتو (ابی سعود)، اودغوره قول مطابق مراد د ﴿آلَآءَنَا﴾ نه رؤیت بصري یعنی په سترگو سره لیدل دي په شپه دمعراج کښ دا قول منقول دې دآبن عباس ؓ نه نقل کړیدې امام بخاري، تفصیل ئی په ابتداء ددې سورت کښ ذکر شوی دې. ﴿إِلَّا فِتْنَةً﴾ کفارو دا واقعہ بعیده او خلاف عقل ئی او کړله نوانکار ئی او کړو، حتی که بعض نوي مسلمانانو قدمونه هم اوخو یخیدل، اومخلص مسلمانانو تصدیق او کړو، ایمان کښ ورته ترقی اوشوه دا واضح دلیل دې چې معراج په جسد عنصری سره په حالت دیقظت یعنی په ویخه باندې وو، کچري په ویخه باندې نوې بلکه دخوب لیدل وې اوروحاني وې

نوپه هغه سره امتحان نه کيږي. ﴿وَالشَّجَرَةُ الْمَلْعُونَةُ﴾ دادويم مثال بيانيزي اودا عطف دي په ماضي
 ﴿الَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ كَبِهَادٍ﴾ اوبه ايت کښن تقديم اوتاخير دي اي ماجعلنا الرؤيا التي اريتك والشجرة الملعونة و
 القرآن الاية للناس (قرطبي)، چې هرکله الله ﷻ دوي ته خبر ورکړو ددوي دزقوم نه چې داپه جهنم کښ ده
 اود کافرانو خوراک به وي نو دوي استهزاء شروع کړه اوداښي اووئيل چې په جهنم کښ څرنگه ونه
 زرغونيزي حالانکه دغه اور به په کانړ وبليرې، نو داهم فتنه اوامتحان دخلکو لپاره وو. کفارو خلان
 عقل او کنړلو اوانکارني تنه او کړو، اومسلمانانو شي تصديق او کړو، اومراد ددي شجرة نه
 شجر دزقوم ده اوديته ملعونه وئيل يا مجازا دي په اعتبار داکلين سره چې خوړونکي ددي ملعونين
 في القرآن دي، چې هغه کفار دي چې اصل کښ حقيقه لعنت په قرآن کښ په هغوي وئيلې شوي دي
 او اوني دزقوم نه څه گناه ندې شوي چې په هغه باندې لعنت اوئيلې شي، اوياملعون په معنی
 دضارسره دي يعني تکليف رسونکي او عرب هر تکليف رسونکي خوراک ته ملعون وائي. نومطلب
 دآيت داشو چې دهغه وني تکليف رسول جهنميانوته ذکر دي په قرآن کښ کيږي، اوياملعون په معنی
 لغوي سره دي چې ابعاد لري والي ته وئيلې کيږي او اونه دزقوم هم مبعده ده دصفات الخيره اوبه
 هغه کښ صفات دخير نيسته دي نو دآيت مطلب داشو چې هغه ونه چې دهغه بد صفات بيان کړي
 شوي دي په قرآن کښ لکه چې په سورة الدخان کښ ذکر دي، والله اعلم بالصواب، ﴿وَنَحْنُ لَهُمْ مَعِينٌ﴾
 دي تخويف ددوي سرکشي نوره هم زياته کړه اومزيد شرارت ئي زيات کړو.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

اوبيا دکره هغه وخت چې کله اوئيل مونږه ملائکونه چې سجده اوکړئ ادم ﷺ ته نوسجده اوکړه دوي ټولو سوا دابليس نه

قَالَ مَا أَشْهَدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ۖ قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي

اوئيل ده آيا سجده اوکړم څه هغه چاته چې پيدا کړيدي نادختي نه، اوئيل ده دابليس خبر اکره ته چې دا هغه سړی دی

كَرَّمْتُ عَلَىٰ لَنْ أَهْرَجَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأَحْقِقَنَّ

جې عزت ورکړيدي تاده ته په ماباندی، کچري تاماله مهلت را کړو ترورځي دقيامت پوري نو خامخابه څه غلبه حاصله کړم

فَرِيكَةً إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٣٠﴾ قَالَ انْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ

په اولاد دده باندی سیوا دلبرو کسانونه. اوئیل الله ﷻ څه ته پس هغه چاچې تابعداري اوکړه ستا ددوئ نه پس بیشکه جهنم

جَزَاؤُكُمْ جَزَاءٌ مَوْفُورًا ﴿١٣١﴾ وَاسْتَغْفِرُ مَنْ اسْتَطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ

بدله ده ستا سپوره بدله برانگیخته (ماده) کړه ته هغه څوک چې وس پرې برشي ستاد ددوئ نه په اواز خپل سره اورا جمع کړه

عَلَيْهِمْ بِمَعِيكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُكُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدُّهُمْ

پدوئ باندی سواره خپل او پیاده خپل او شریک شه ددوئ سره په مالونو کښ او په اولاد کښ او وعده کوه ددوئ سره

وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٣٢﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ

اونه کوي وعده ددوئ سره شیطان مگرددهو کي، بیشکه بندگان ځمانشته دې تالره پدوئ باندی

سُلْطَانٌ وَلَا كَلْفٌ بِرَبِّكَ وَكَيْلًا ﴿١٣٣﴾

غلبه دگمراه کولو او کافي دې رب ستا دمه وار.

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَهُدَّا قَصَصَهُ اٰدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَوَابِلِيسَ مَلْعُونٍ ذَكَرْ كِبَرِي لپاره ددې چې شیطان ستا سواباتی

دشمن دې دده لمسه مه منی، اودا واقعہ معراج ددې لپاره ظاهره کړې شوه چې تاسو مسئله

توحید اومنی اود شیطان په لمسه کښ رانشی لکه څرنګه چې شیطان ذال الله ﷻ دیوایت نه

انکار کړې وو، اودهغې توهین نی کړې وو نودهغې دوجي نه ملعون او گرځیدو، نوتاسو چرته ددې

واقعي اوایت نه انکار اونکرئ کئی تاسو به هم ملعون او گرځیږئ، داواقعہ څوځلي مخکښ تیره

شویده، ﴿قَالَ ءَاَسْتَعِذُّ بِاَسْتَفْهَامٍ تعجبي لپاره دانکار دې، طینا دامنصوب بنزع الخافض دې ای

خلقت من طین، اویاحال دې د موصول نه اوعامل پکښ اسجد، فعل دې ای اَسجد له

وهو طین، نومقصد دادې چې څه هغه چاته سجده اوکړم چې هغه په اصل کښ خاوره ده یعنی ماده

نی خاورده ده اوځما ماده اور دې او اورغوره وي دڅاوري نه، نوڅه ولې سجده اوکړم نودالله ﷻ

دحکم په مقابله کښ خپل دلیل عقلي پیش کړو، ﴿قَالَ اَرَاَيْتَ لَكَ دَاذَكَرَدَحْسَدَ دَابِلِيسَ لعین دې

دحضرت ادم عليه السلام سره اوپه ذکر دقال کښ اشاره ده چې دابليس لعین داکلام په دي مخکښي کلام باندی ندې مرتب بلکه ددې ترتب واېتلاء په بل کلام ده اودا دماقبل سره ندې متصل او ﴿أَزْءَتَكَ﴾ کښ کاف حرف خطاب دې دتاکید دماقبل تاء خطاییه لپاره راغلیدې خوداتاکید نحوي ندې بلکه تاکید لغوي دې ځکه چې کاف ضمیر منصوب متصل دې او ت. ضمیر مرفوع متصل دې نوم منصوب تاکید دمرفوع لپاره نه واقع کیږي. اورؤیت نه مراد رؤیت علمي دې په معنی داخبرئ سره اودادوه مفعولین ته متعدي کیږي اوددینه وروستو اکثر جمله استفهامیه مقدره وي، نو ﴿هَذَا الَّذِي﴾ داجمله ورله مفعول اول دې اوجمله استفهامیه چې کومه مقدره ده هغه ورله مفعول ثانی دې، نو تقدیر د عبارت داسې دې اخبرئ عن هذا الذي کرمة علی لم کرمة علی؟ اوبعض فرمائی چې دلته حرف استفهام مقدر دې چې داخل دې په ﴿هَذَا﴾ باندی او ﴿هَذَا﴾ مبتدا ده، او ﴿الَّذِي﴾ موصول سره دصلي نه خبر دې ای اهَذَا الَّذِي کرمت علی؟ اودا استفهام ئی علی وجه الاستصغار واستحقار وو، چې داضعیف او کمزوری انسان چې دخټونه پیدا کړي شوی دې دده دوجې نه تا په مالعنت او کړو اوده ته دي فضیلت ورکړو په ماباندی په سجدې سره، ﴿لَئِنْ أَخَّرْتَنِ﴾ لامل موطنه للقسَم دې اومراد د تاخیر نه مهلت ورکول دي دژوند، ای لئن اخرت اهلاکئ الی یوم القيمة، ﴿لَا تَخْتِكَنَّ﴾ دا یا ماخوځ دې احتک الجراد الزرع، نه چې کله جراد ټول فصل ختم کړي اوبیخ کني ورله اوکړي، نو معنی ئی داده چې څه به د اولاد ادم بیخ کني اوکړم اودونئ به هلاک کړم په اغوا اواضلال سره، ای لاستاصلن فربه بالاغواء والاضلال (قرطی) اویا ماخوځ دې دحک الدابة نه چې دأس والا لاندې شونډ دبره سره میلاؤ کړې شي اوواگي پکښ واچولې شي ددې لپاره چې مالک کوم خواته غواړي نوهلته ئی بوخي، نو مقصد ئی داشو چې څه به اولاد ادم باندی غالب شم اوکوم خوا ته ئی چې غواړم نوهلته به ئی بوخم، ددوارو مقصد متقارب دي چې دسمي لاري اودتوحید دعقیدي نه گمراهئ اوشرک ته راوستل دې، اومراد په ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ سره مخلصین بندگان دې لکه چې په سورة الحجر کښ هم تیر شوي وو چې الاعدادک منهم المخلصین.

﴿قَالَ أَذْهَبَ﴾ تخويف اخروی ذکر کړي د متبعين دشيطان لپاره پس ذکر د عداوت دهغه نه د انسانانو سره، او مراد په ﴿أَذْهَبَ﴾ سره امر حقیقه په ذهاب سره ندې چې ضد مجي راتلل. دې بلکه مقصود پدې سره د ابليس لعین درخواست پوره کيدل دي د مهلت والا، اود امر ورته اهانت او خذلنا شويدي (کشاف) ﴿فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ﴾ کم ضمير خطاب يا تغليبا راوړې شويدي د مخاطبينو په غائبينو باندې اصل کښ داسې وو فان جهنم جزاؤهم و جزاؤکم خوييا غلبه ورکړي شوه مخاطبين ته په غائبين باندې او اوښلی شو ﴿جَزَاؤُكُمْ﴾ او يا التفتات شويدي د غائب نه حاضرته، چې ﴿فَمَنْ تَبِعَكَ﴾ کښ متبعين غائب ذکر شوې وو او پدې ځای کښ په صيغې د حاضر سره ذکر شو، او ياد اچې د کم ضمير سره مراد فقط ابليس دې او خطاب د وعيد فقط ابليس ته دوجي د اصالت نه دې په هر معاصي کښ چې دالعين دهر معاصی لپاره اصل دې (وفي الحديث من سن سنة فعلیه وزرها ووزر من عمل بها الى يوم القيمة) ﴿جَزَاءٌ مَوْفُورًا﴾ و فرلازمی او متعدي دواړه استعماليري، نوکه متعدي شي نوبيا په معنى د اسم مفعول سره دې يعنی جزاء موفرا يعنی داسې سزا چې پوره کړې شويده څه کمی به پکښ نوي، نوبنا پدې تقدير د دينه به مراد سزا دکافر او مشرک وي چې په هغې کښ به څه قسم کمی نشي کيدلې او د مؤمن گناه گار سزا ته به نوي شامل ځکه چې په هغې کښ به کمی کيدې شي، د عفو او مغفرت دوجي نه، او يا لازمي دې نو ﴿مَوْفُورًا﴾ په معنى د والرا يعنی پوره کيدونکې سره دې، يعنی جهنم به پوره پوره سزاوي ستاسو. ﴿وَأَسْتَغْفِرُ﴾ پديدکښ څلور طريقې دگمراه کولو بيانيري دشيطان والا، اود اعطف دې په ماقبل ﴿أَذْهَبَ﴾ باندې اود امر هم يا اهانت دې او يا تهديد دې او قرطبی فرماني چې امر د تعجيز لپاره دې يعنی ته خپل کوشش کوه خوته د اضلال په هيڅ چا باندې قادر نه ئی، او پدې باندې قرينه روستني آيت ﴿إِنَّ عِبَادِي﴾ پدې واستغزه په معنى دځو يولو، يو لوسره هم راځي د برانگيخته کول او د قطع په معنى سره هم راځي دلته په معنى د برانگيخته يعنی اماده کول مراد دې ﴿بَصَوْتُكَ﴾ د اوله طريقه د اضلال اود گمراه کولو ده او مراد په صوت سره هر هغه اواز دې چې د الله ﷻ معصيت ته

بلونکې وی، داشامل دې اواز دکفراوشرک بدعت ته اودغه شانتی مزاراوغنا، گانوته هم شمل دې اوبعض فرمائی چې مراد دَصَوْت نه شیطانی وسوسي دي، ﴿وَأَجْلَبَ عَلَيَّمْ﴾ جلب په اصل کښ ونیلی کيږي یو څیز د یو مقام نه بل مقام ته منتقل کول لکه حدیث کښ راغلیدې لاجلب چې غله د یو ځائی نه بل ځائی ته مه منتقل کوئ خو چې کله په صله کښ ئی علی راشي نو په معنی د جمع کولو سره وي، دادویمه طریقه ذکر کيږي، یعنی دانسانانو دگمراه کولو لپاره خپل ټول چلونه او کیدونه جمع او استعمال کړه ﴿يَجْلِكَ﴾ بهاء زانده ده او خپل اطلاق کيږي سوار لنښ کړ باندی. اولفظ خیل جمع ده مفرد ورله من لفظه نیشه دې اگر چې بعضو ورله مفرد ځانل ونیلی دې اورجل فعل په وزن په معنی دفاعل راجل سره دې دا اگر چې مفرد دې خو مراد تنه پدي ځائی کښ جمع ده، اوونیلې کيږي پیاده لنښ کړته، علامه زمخشری رحمته الله علیه فرمائی چې استفزاز په صوت سره، او اجلاب په خیل اورجل سره داتمثیل دې الله تعالی مثال اوتشبه د حال دابلیس په تسلط کښ د حال د هغه چا سره ورکړیده چې هغه په چاباندی حمله اوکړي اوپه هغوی باندی چیغي اووهي او اوئی یره وي او هغوی د خپلو مراکزونه اوتخته وي، نودغه شانتی الله تعالی شیطان ته هم تهدیداً یا تعجیزاً وائی چې ته هم دغسي اوکړه، اوامام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې دابطور محاوره اوضرب المثل ونیلی شویدي، اومراد تنه خپل ټول کیدونه اوچلونه استعماله ول دې لکه څرنګي چې یوسری په یوکار کښ کوشش مکمل کوي نوته ورته اووايي چې جنتا بخلک ورجلک، یعنی خپل ټول چلونه داستعمال کړل، اوداتوجیه زیاته غوره ده ځکه چې داهر قسه کیداو مکرته شامل دي، اودارنګي داشامل دي، هر هغه چاته هم چې په سورلئ یا پیاده گرځي په معصیت دالله تعالی کښ لکه چې دامنفول دې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه، ﴿وَسَارَ كَهْمُ﴾ دادریمه طریقه بیان یږي داغواو دشیطان اومراد په مشارکت فی الاموال سره اتفاق دمال دې په معصیت دالله تعالی کښ اوکسب کول دمال دې په طریقه حرام سره، اونذر لغیر الله، تحریمات لغیر الله اوسانبه وصیله وغیره داټول تنه مراد دي، اومشارکت فی الاولاد نه مراد اولاد ته ناجائز نومونه ایخودل لکه شرک په نومونه شول، عبدالعزی، عبدالدار اونن سبالکه عبدالرسول، پیربخش وغیره شول، دهغوی دا عطاء نسبت دالله تعالی نه علاوه بل چاته کول، اودغه شانتی پدیکښ دا اولاد غلط تربیت

هم شامل دې، چې والدين دخپل اولاد تربيت داسې اوکړي چې دهغه نه يهودې. يانصرانی يامجوسي جوړکړي لکه د نن سبا داکثرسکولونو اوکالجونو حال دې چې والدين پيسي هم خرجه کوي اودبچي تربيت عملي طور ديهوديت، نصرانيت په طريقي سره کوي، اولونی افسوس مقام دادې چې په هغې طريقي باندی والدين فخرهم محسوسه وي، بچي ته دسلام په خائ د تاتا لفظ اوداسلامي تعليم اوشعائرو اوتهذيب په خائ غيراسلامي تعليم پيښت، شرب اوتانی خونه ورته کوي والی الله المشتکی، وفی الحدیث کل مولود یولد علی فطرة الاسلام فابواه يهودانه اوينصرانه اومجسانه اوکما قال (ﷺ). «وَعَدَهُمْ» داڅلورمه طريقه بيانيري چې غلطي اوددروغو وعدي ورسره کوه اوبی اصله تمنگانو کنښ نی راوله، لکه دغه شريکان چې تاسوئی عبادت کوئی دابه ستاسو پکار راځي، اودوئی به ستاسو حاجتونه پوره کوي، زمخشری باوجود دخپل جلالت شان داعتزال دمجبورئی نه ډيره غلظه اونا جائزه خبره کړيده چې د «وَعَدَهُمْ» په مصداق کنښ ليکلي دېالاتکال علی الرحمة وشفاعة الرسول فی الکبائر والخروج من النار بعد ان يصروا حماینو(العیاذ بالله) زمخشری دالله (ﷻ) په رحمت باندی اعتماد، اودرسول الله (ﷺ) شفاعت اودگناه گارانومؤمنین دجهنم نه وتل داوتول دشيطان ددروغو وعدو اودبی اصله تمنگانو مصداق گرزوليدې اللهم ارزقنا شفاععة شفيع المذنبين (ﷺ) وصحبه اجمعين «وَمَا يَعِدُهُمْ هَذَا ادخال الهی اوجمله معترضه ده چې دشيطان وعدي سراسردهوکي دي اوحقيقت نی هيڅ هم نيشته، اوبديکنښ التفات شويدي د خطاب نه غائب ته، اودغه شانتی وضع داسم ظاهرشويده په خائ دمضمرباندی لپاره دتصريح په وصف دشيطينيت باندی اوغرور وئیلی کيږي چاته غلط خيز خانسته ښکاره کول پدسي طريقي سره چې هغه نی صحيح اوکړي، (روح) اونصب د «غُرُورًا» ياد وجي ددينه دې چې دامفعول مطلق دې د«يعد» لپاره په اعتبار د موصوف مقدره سره چې وعدا دې اويامفعول له دې ای ومايعدهم وعيهم الا لان يفرهم.

«إِنَّ عِبَادِي يَهْدِي كُنْ حَفَاطَت دَبْعُض بندگانو ذکرکيږي دابليس د اغواء نه اواضافت دعباد ياء متکلم ته تشريف دې مرادتنه مخلصين بندگان دې، «لَنْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ» هغی دسلطان نه مراد يا حاجت اودليل دې اويا تنه مراد عدم قدرت دې په گمراه کولود هغوی باندی

﴿وَكُنْ مِنْهُمْ رِيسًا﴾ خطاب يادابليس لعين سره دې، اوبياحضور ﷺ سره دې 'اوبدانسان سره دې' ځکه چې ماقبل کښ د شیطاني تسلط ذکر اوشونو دانسان په زړه کښ خوف پيدا کيږي نوانه دې تسلي ورکړه انسان ته چې څه ستاکارسازاومحافظ يم، پديکښ اشاره ده چې هرانسان به عصمت کښ محتاجه دي الله ﷻ ته.

رَبُّكُمْ الَّذِي يُرْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

¹ ٻڌ سٿاسو هغه ذات دي جي ڇلوي سٿاسو لپاره ڪشتي په دريا ب ڪڍن لپاره ددي جي طلب ڪري تاسو دفضل دانءَ جي.

إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿١٠﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ

سشكه هغه دى به تاسو باندې مهربانه، او كله چې اور سيري تاسو ته تكليف په درياب كېښ نو هيرشې تاسو نه هغه خوك پر

تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ، فَلَنَّا نَجْعَلَكَ إِلَى اللَّهِ

سوالونہ ترنہ کوئی عبادت کوئی سیوا دالہ ﷺ نہ، پس هرکله چی را خلاص کری الله تاسوا وچی خشکی،

أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿١٤﴾

نومخ گر خوی تاسو (الله تعالیٰ) اودی انسان ناشکره.

﴿وَيُحْمِلُهُمُ الْمَلِكُ﴾ دې په توحيد باندې چې په سمندر کې ستاسو کشر
 الله ﷻ په خپل فضل اورحم سره چلوي اوتاسو د هغې په ذريعي سره کاروبار، تجارت
 کوي، د درياب د غرقيدونه بچ کوي، د دې تقاضه داده چې تاسو د الله ﷻ شکر په ادا کړئ او خالص
 د هغه عبادت کوئ ﴿يُزِيحُ﴾، باب افعال نه صيغه د مضارع ده اواز جاء ويلي کيږي راځکه
 اوجلو لته اواز جاء الفلک دادې چې هغه په نرمو هواگانو ياه نورو آلاتو سره په سمندر کې محض

ذَالله ﷻ په حکم چلیږي. ﴿لَتَبْتَغُوا مِنْ﴾ من تبعیضیه دې اومراد دفضل نه رزق اونجارت دې. ﴿وَإِذَا مَسَّكُمْ﴾ پدي کښ زجر دې مشرکینوته چې کله په تاسوباندی په سمندر کښ طوفان راشي نوددغي سختی په وخت کښ خپل معبودان باطله پریږدی اواخالص الله ﷻ رابلی خوچې کله هغه تکلیف ختم شي اوصحیح سالم دسمندر نه رابهرشی نوییاورسره شریکان جوړه وئ. ﴿الضُّرَىٰ الْآخِرِ﴾ مرادتنه هغه سختي ده چې خوف غرقیدو یادنورو اهوالودسمندر دوجي نه وي ﴿وَصَلَ﴾ په معنی دزړه نه دغائب کیدلوسره دې ای ذهب عن خواطر کم. یعنی ستاسودزړونونه هم هغوی غائب شی اواستثناء په ﴿إِلَّا إِلَاهَ﴾ کښ غوره توجیه مطابق متصله ده ځکه چې مشرکینو به ذال الله ﷻ عبادت هم کله کله کولو اوخپل معبودان باطله به ئی ذال الله ﷻ سره شریک کړلو، اوکچرته دمن ﴿تَدْعُونَ﴾ نه مراد فقط معبودان باطله شي نوییااستثناء منقطع ده.

﴿أَعْرَضْتُ﴾ مراد تنه اعراض دایمان اواخلاص اوطاعت نه دې ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ﴾ مراد دالانسان نه یا هغه انسان دې چې متصف وي پدي صفات مذکور ه سره یعنی کافرته مراد دې اویاتنه مطلق انسان مراد دې اومقصد دادې چې دانسان په طبیعت کښ کفران نعمت دې خو په چاباندی الله ﷻ خپل فضل اوکړي نوهغه بچ کړي (فرطی).

أَقَامْتُمْ أَنْ يُخَسِّفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
یارااپس بی غمه ئی تاسوددینه چې ژوندې به خنګ کړې تاسوپه طرف دوجې زمکي یارااولیږي په تاسوباندی
حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ۝ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ
باران دکانړویبیا په اونه مومن خپل خانوو لپاره ذمه وار. اوکه یایی غمه ئی تاسو ددینه چې واپس بوخي تاسو
فِيهِ كَارَةٌ أُخْرَىٰ فَلْيُرْسِلْ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغَرِّقَكُمْ بِمَا
په دریاب کښ دوباره پس رااوبه لیږي په تاسوباندی تیزه ماتونکی سیلی پس غرق به کړي تاسوپه سبب دهغې

کَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٥﴾

جي کفر ڪريدي تاسو بيهه اونه مومن تاسو دڄانونو لپاره به مونڙ باندی ددي عذاب نه ڄوڪ بدلي اخوسونکي نبوس ڪوونکي

﴿اَفَاَمِنْتُمْ﴾ پدي کڻن تخويف دنيوي ذکر ڪيري، جي ستاسو دڄيال دي جي ڏسمندر دَعذاب نه رااووتلو اوپه اوچه کڻن به امن يو اوڏخيلو معبودانو په پناهه کڻن يو، داسي نشي ڪيدي ڪچري الله ﷻ اوغواڙي نوتاسويه په زمڪه کڻن تنه باسي، اويابه درياندی دکانو باران او وره وي واستفهام لپاره دانڪاردي يعني تاسوپه امن کڻن نه ئي، اوفاعاطفه ده معطوف عليه ورله مضمون دماقبل جملي دي اي الحسين بخروجكم الى البرآمتن من انتقامه وعذابه (ابن ڪثير)، اويامعطوف عليه ورله مقدر دي اوتقدير داسي دي انجوتم فامتنتم فحملكم ذلك على الاعراض (ڪشاف)، ﴿اَن تَخِيفَ﴾ لکه څنگه جي قارون خسف شوي وو اوباء، په ﴿يُكْم﴾ کڻن ياد مصاحبت ده او ﴿جَانِبَ﴾ مفعول به دي ﴿اَن تَخِيفَ﴾ لپاره اوجار مجبور په موضع دحال کڻن دي، نومعني به ئي داسي، جي دغه جانب دبر الله ﷻ به ته دزمڪي ته بوخي په دسي حال کڻن جي تاسو به مصاحب ئي ددغي زمڪي، يعني پدي باندی به اوسيري اويانصب د﴿جَانِبَ﴾ بنا برظرفيت دي اوباء لپاره دتعديت ده اومراد دجانب نه جهت دي دااحتمال زيات غوره دي، ﴿اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ حاصب دکانو باران ته وڻيلي ڪيري، لکه څنگه جي دحضرت لوط عليه السلام په قوم باندی وريدلي وو، ﴿اَمْ اَمِنْتُمْ﴾ داهم تخويف دي جي الله ﷻ پدي هم قادردي جي ستاسو يوضورت پيداکري اويي تاسو ڏسمندر سفراوڪري اويوه زبردسته سيلن راوليري اوتاسو هلاڪ ڪري ﴿اَمْ مِّنْقَطَعَةٍ﴾ په معنی دهل سره دي اوضمير د﴿يَه﴾ راجع دي بحرته، ﴿تَارَةً أُخْرَى﴾ تارَة منصوب دي بناء برظرفيت، په معنی دکره سره جمع ددي تير اوتارات رازي، اي وقتا غير وقت الاول، لهر لکم بماکفرتم (باء) سببه ده اي بسبب کفرکم، ﴿عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا﴾ تبيع په معنی دتابع سره دي لکه علیم په معنی دعالم سره دي اوتبيع په کلام عرب کڻن هر هغه چاته وائي جي هغه طلب

کونکې ددم یاد دین و غیره وي يعنی انتقام اوبدلي اغستونکې وي. و العرب تقول لكل طالب بدم اودین او غیره تبع (طبری)

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ
^۱ اوبدینا عزت ورکړېدې مونږه اولاد دادم الطیبه ته اوسواره کړېدې مونږه دوی په اوجه اوبه دریاب کښ اوروژي موور کړېده دوی ته
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ۝
د پاکیزه خوراگونو نه او غوره کړي مودي دوی په ډیرو باندې دهغه چانه چې مونږ پیدا کړېدې په ډیر غوره کولو سره
يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنثَىٰ بِأَمَامِهَا ۖ فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ
^۲ (یاد کړه) هغه ورځ چې را اوبه غواړو مونږه هریوکس ډله په نوم دېشوا ددوی سره پس هر هغه څوک چې ورکړې شي هغه ته عملنامه
بِصَوْنِهِ فَآوْلَيْكَ يَوْمَ يُفْرَمُونَ كِتَابُهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝
دهغه په بڼي لاس دده کښ پس دغه کسان لولي به عملنامي خپلي او ظلم به اونکړې شي پدوی باندې په قدر د تار د کجوري د هډو کي
وَمَنْ كَانَ فِي هَلَاكٍ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝
او هغه څوک چې وي په دي دنیا کښ روند (حق نه) پس هغه به په اخرت کښ روندوي او ډیر خطا دلاري نه

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا﴾ د اتد کیر بآلاء الله دې په وجوه اریعه سره لپاره د ترغیب الی التوحید (۱) ﴿کَرَّمْنَا﴾

بَنِي آدَمَ ﴿ دا اول نعمت ذکر کړېږي، اوداکرامت په مختلف وجوه سره دې په عقل، په نطق، په تمیز، په خط، په خائسته صورت، په معتدل قامت، په تدبیر د امر معاش اومعاد سره دې اودغه شانتی دانسان نه علاوه نور حیوانات خوراک په خلوسره کوي اوانسان په واسطه دکتوسره خوراک کوي دامنفول دي دابن عباس رضی الله عنه نه صاحب دکشاف واقعه نقل کړیده چې هارون رشید ته

^۱ ترغیب الی التوحید

^۲ بشارت وتغویف اخروي

یوځلي خوراك راوړې شو او هغه سره امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ ناست وو نو هارون رتبہ چمچي كاشوغ، طلب كړې نو امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ ورته اوفرمائيل چې ستانیکه دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه ددې ایت «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا» په تفسیر کښ منقول دي چې رجعلنا هم اصابع یا كلون ما. چې مونږ ددوئ لپاره گوتې وركړيدي چې دوئ د هغې په ذریعې سره خوراك كوي، اوته چمچي غواړي او پدغه وخت كښ چمچي راوړې شوي وي نو هغه چې كله داواوړيدل نو هغه چمچي واپس كړي او په گتوباندی ئی خوراك شروع كړو او دغه شانتي پدي كښ داخل دي اكرام دسړي به گيري سره او اكرام دښځي په كونه سره (۲)، «وَحَلَّلْنَاهُمْ» دادويم انعام دې چې په اوچه اوپه سمندر دواړو كښ تاسو لره تسلط دركړيدي په اوچه باندی سورلئ لكه موټر، اسونه. خجړي، اوبښان اوخرونه وغيره شو، اوپه اوبو كښ كشتی جهازونه وغيره شو (۳)، «وَوَزَّزْنَاهُمْ» دادريم انعام دې ددينه مرادمختلف قسم خوراكونه، څښكاك خيزونه، لباس اونور مزیدارمزیدارخيزونه دې چې هغه انسانانوته په خپل صنع یا بغير دصنع خپلي نه ميلاوړيې (۴)، «وَفَضَّلْنَاهُمْ» داڅلورم انعام دې چې الله تعالی انسان ته فضيلت وركړيدي په ډيرو مخلوقاتو باندی، په نيزد بعض مفسرينو داتاكيډ دې دماقبل لپاره چې «كَرَّمْنَا» دې څواكترمفسرين فرمائی چې داتاسيس دې، امام رازي رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې تكريم استعمال په صفات اوامورخلقیه طبعیه ذاتيه كښ كيږي، واستعمال دتفضيل په اموراكتسابيه بالعقل كښ كيږي، نومراد په «كَرَّمْنَا» سره امورخلقیه دې لكه عقل شو نطق، تميز وغيره شو او مراد په «وَفَضَّلْنَاهُمْ» سره اموراكتسابيه بالعقل دي لكه عقائد حقه او اخلاق فاضله شو.

«كَثِيرٌ مِّنْ» كثر يا په خپلي معنى سره دې او تفضيل دانسانانو په اكثر و مخلوقاتو دې نه په ټولو مخلوقاتو، او «مِنْ» په معنى دثما سره دې او مفضل عليه ورلره جمادات نباتات وغيره دي او يا «كَثِيرٌ» په معنى دكل سره دې قرآن، حديث اوپه كلام عرب كښ كثير په معنى دكل سره استعمال شويدي لكه واكتر هم كادبون مراد تنه ټول دي او «مِنْ» په خپلي معنى سره دې او تفضيل

په اعتبار د افرادو سره مراد دې خو "من" عام مخصوص منه البعض دې اودان تفصيل خاص دې به مؤمنين پوري او کافرته ندي مراد، نو ددې توجیه په اعتبار ثابت شو فضيلت د مؤمنانو په ملانکو باندې اودې احتمال ته راجح وئیلی دې امام رازی رحمته الله علیه اونورو مفسرينو اوتائيدنی پیش کړيدې په هغه حديث سره چې نقل کړيدې امام بيهقي، او ابن کثير وغيره چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمايه چې کله الله ﷻ حضرت ادم عليه السلام اودهغه ذريت پيدا کړو نوملانو کو عرض او کړو چې يا الله تاخود انسان پدسی طاقتنو سره پيدا کړو چې دې خوراک هم کوي خنکاک هم کوي بيبيانو سره نزديکت هم کوي، او په سورليو باندې سوري هم کوي نويس ته د دنيا ددوئی لپاره او گرځوه او اخرت زمونږ لپاره خاص کړه، نوالله ﷻ اوفرمائيلو چې کوم مخلوق مایه خپل لاس پيدا کړيدې او په هغه کښ ماخپل روح پوکلي دې هغه هغه مخلوق پشانتي نه گرځوم چې هغه مایه "کن" سره پيدا کړيدې اودغه شانتي بل روايت دې حضرت ابوهريرة رضي الله عنه نه چې المؤمن اکرم على الله تعالى من الملائكة الذين عنده، اوبعض مفسرين فرمائی چې تفصيل په اعتبار د جنس انسان سره مرادې چې جنس د انسان ته الله ﷻ فضيلت ورکړيدې په نورو مخلوقاتو باندې اوتفصيل د جنس مستلزم ندي تفصيل د افرادو لره، لکه الرجل څو من المراه ددي توجیه په اعتبار من په خپل عموم باندې برقرار دې.

قنیه: ځني مفسرينو پدي مقام کښ دابحث ذکر کړيدې چې په انسانانو او ملانکو کښ کوم افضل او کوم مفضول دې، خوصاحب دروح المعانی فرمائی چې اولاً خودايقینی نده چې پدي ځانی کښ د تفصيل نه مراد هغه متنازع فيه تفصيل مراد شي اوثانيا بتقدير التسليم افضليت د ملانکو پدي مقام کښ ثابتيري په اعتبار د مفهوم مخالف سره اودهغې په حجيت کښ اختلاف دې، نوزياته راجحه خبره داده چې دابحث ددې مقام سره غير مناسب دې اگرچه د احنافو اود جمهور شوافع او اشاعرو مسلك دادې چې انبياء کرام عليهم الصلوات والتسليمات په کل مخلوقاتو کښ بهتر دې او بيارسل د ملانکه لکه جبرئيل عليه السلام وغيره شو هغوئی افضل دې او عام ملانک په عامو بني ادم باندې افضل دي.

﴿يَوْمَ تَدْعُوهُمْ﴾ پدي دوه ايتونو کښ بشارت اخروي اوتخويف اخروي ذکر کړي، او ﴿يَوْمَ﴾ منصوب دې مفعول به دې د فعل مقدر لپاره چې ذکر دې ﴿يَوْمَ﴾ امام وئیلی کيږي لمن اتصوا به چې مقتدي او پيشوا د قوم وي که د هدايت والاوي يا د ضلالت والاوي، نو پيغمبر ﷺ امام

دې د خپل امت خليفه وقت امام دې دخپل رعبت. قرآن امام دې دامت مسلمه امام مسجد دخپلو مقتديانو اودهرانسان عمل خيروي كه شروي دهغه لپاره امام دې خكه چې دخان لپاره نى مخكنس ليرلې دې اودوئ وريسي روان دي. اوعلمنامي ته هم امام ونيلى كيږي اوهركله چې موافق دحشرديردى نوددې وجه نه بلنه به هم په مختلفو اسماوسره كيږي. كله به په نوه دپيغمبرسره چې هاتوا متبعي ابراهيم هاتوا متبعي موسى وغيره، اوكله به بلنه وركولې كيږي په نوه دكتاب سره چې ياهل التوراة ياهل الانجيل وغيره اوكله به بلنه وركولې كيږي په نوم دامام وقت سره لكه په روايت دحضرت علي ؓ كښ راغليدي چې قال رسول الله ﷺ يدعى كل قوم بامام زمانه وكتابهم وسنة نبيهم (ابن مردويه)، اودغه شانتي روايت نقل كړيدې قرطبي فقال (رحمه الله) كل يدعى بامام زمانهم وكتابهم وسنة نبيهم فيقول هاتوا متبعي ابراهيم.... ويقول هاتوا متبعي الشيطان هاتوا رؤساء الضلالة امام هدى وامام ضلالة، ددينه داهم معلومه شوه چې نن سبا كوم گمراه اوغيراسلامي (سيكولر) جماعتونه دي دهغوئى اتباع كول اودهغوپه جماعتونو كښ شامليدل داخرت درسوائى اودتاوان سبب دې اعاذناالله منها اللهم احشرونا فى زمرة العلماء.

اوكله به بلنه په خپل نوم سره كيږي، اوكله به بلنه په نوم دمورسره كيږي، اوابن كثير رحمه الله فرمائى چې غوره خبر داده چې مراد دامام نه پدې مقام كښ علمنامه ده په قريني دمابعد ﴿فَمَنْ أَوْفَىٰ كِتَابِهِ﴾، يعنى هر سړى به دخپلي علمنامى سره رابللې شي چې رادې شي اصحاب اليمين اورادې شي اصحاب الشمال.

﴿فَمَنْ أَوْفَىٰ كِتَابَهُ بِمِثْلِهِ﴾ مراد كتاب نه علمنامه ده اوپه بني لاس كښ وركول به لپاره دعزت اوتشريف دمؤمن وي اوپه اول الامر كښ به ورته خوشخبري وي چې ته كامياب نى، حضرت مولانا عثمانى رحمه الله فرمائى چې دقيامت په ورځ به څني خلكوته علمنامي دمخامخ طرف نه په بني لاس كښ ميلاوېږي اوچاته به دشا دطرفه په چپ لاس كښ ميلاوېږي گويا چې دابه يوحسي علامت وي دده دمقبول كيدلو يادمردود كيدلو، ﴿فَأُولَٰئِكَ﴾ من په اعتباردمعنى سره جمع وو نوځكه اسم اشاره جمع راوړې شوه، ﴿فَمَقْرُون﴾ قرائت دعلمنامي به اصحاب اليمين اواصحاب الشمال دواړه كوي خوتخصيص داصحاب اليمين خكه اوشو چې قرائت دهغوئ به

واضح اودخوشحالی والاوی، اونورخلکو ته به هم خپله عملنامه بنائی اودهغې دقرائت دعوت به ورکوي اهرچې دي اصحاب الشمال نوهغوی چې کله عملنامه اوگوري نوهیبت اوخوف به پري غالب شي اوږبه به ئی ترترئی شي نودهغوی قرائت پشانتنه دنه قرائت دې نوڅکه پدي ایت کبس تخصیص دقراات په مؤمنانو پوري اوشو.

﴿وَمَنْ كَانَ يَدَادُ أَصْحَابَ الْيَمِينِ﴾ په مقابلي کبس داصحاب الشمال حالت بیانیري اومشاراليه دَهذه لپاره دا دنیاده اومراد د اعمی نه عمی بصري نده مراد بلکه مرادتنه عمی قلبی ده چې دالله ﷻ په نعم اودلائل دقدرتونوکس سوچ اوفکرته کوي اوتوحید پریدي شرک کبس مبتلاشي. (ای عن حجة الله وآياته وبيناته) (ابن کثیر)

﴿فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى﴾ ددینه یامراد عمی باطنی ده چې دجنت دلاري نه رنديدل مراددي، نوداکنایه شوه دعدم دخول دجنت نه اویاتنه مراد عمی داعتذار نه ده چې په دنیا کبس ئ کومې خبري کولې اوځان لپاره ئ چې کوم عذرونه تیاره ول اوکوم اختراعي دلائل ئې جوړول نوهغه عذرونه اودلائل به ورنه هیرشي، اوهیڅ خبره به ورته هم یاده نوي لکه په سورة القصص ایت نمبر (۲۶)، فعمیت علیهم الانباء کبس ذکردي، اوبه دواړو موضعین کبس اعمی صیغه دصفت مشبه ده اوکوم مفسرین چي فرمائی چې دویم اعمی صیغه داسم تفضیل ده اوداقانون چې اسم تفضیل په وزن دافعل سره هغه وخت کبس رازي چې کله دده په مفهوم کبس عیب اولون(رنگ، نوي نودهغې نه مراد عیب ظاهري دې نه معنوي اوعمی دقلب داعیب معنوي دې نوڅکه اسم تفضیل په وزن دافعل سره راغې اوبعض فرمائی چې دویم اعمی نه مراد عمی دبصره یعنی سترگي به ئی رندې وي اوداړوندوالی به په بعض مواقف کبس وي، نواعترض نه واردیري چې دایت تعارض دې دایت دسورة ق(د سره چې هلته ورله اثبات دسترگو شويدي لکه فکشفنا عنک غطاؤک فبصرک الیوم حدید تفضیل به ئی انشاء الله په سورة طه کبس راشي،

﴿وَأَصْلُ سَبِيلًا﴾ داتاکیددې دمضمون دماقبل جملي لپاره، چې په اخرت کبس به داسې رانده وي چې دتدارک هیڅ قسم امکان به ئی نوي په خلاف دعمی په دنیا کبس چې دمافات دتلافی امکان په دنیا کبس شته دې اویامراد دسبیل نه لاره دجنت ده.

وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَفْعَلُنَّكَ عَنِ الْإِلَهِ أَوْحِينَا إِلَيْكَ لِتُفْهَرِ

ا! ویشکه غواري دوی مشرکان چې تیر یاسی واره وي تالره دییان دهغي نه چې وحی کړېده مونږه تاته لپاره ددی چې اوږی به

عَلَيْنَا غَمْرَةٌ ۚ وَإِنَّا لَمَخْلُوكٌ خَلِيلًا ۝ وَلَوْلَا أَنْ تَبْتَئُنَا

په مونږ باندی غیر دې قرآن نه اویدغه وخت کښ اوبه نیسي دوی تاپو پوخ دوست، او کچرنه نوې محکم کړې مونږه نه

لَقَدْ كُنْتَ تَرْكُنْ إِلَهُهُمْ شَيْئًا قَلِيلًا ۝ وَإِنَّا لَآذَقُوكَ

نوپه تحقیق سره نزدی وې ته چه میلان به دې کړې وؤ دوی ته لږ غوندې نوپه دغه وخت کښ خامخا کولی به وی مونږه تاته

يُضَعِفُ الْحَيَاةَ ۚ وَضَعْفُ الْمَمَاتِ كَمَّ لَا تَحْدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيبًا ۝

دوه ۲ چنډ عذاب په ژوند دنیا اودوه ۲ چنډ عذاب پس دمرگ نه بیابه اونه مومي ته خان لره په مونږ باندی مددگار.

وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَسْتَفْزُوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُفْجِرُوكَ مِنْهَا وَإِنَّا

اویشکه غواري دوی چې جلونه جوړ کړي تاته پدې زمکه دمکه کښ لپاره ددې چې اوباسی تاددینه اویدغه وخت

لَا يَلْمُزُونَ خَلْقَكَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ سُنَّةٌ مِّنْ قَدْ أَرْسَلْنَا

دوی به ژوند تیره نکړي ورستو ستانه مگر لږ شانی، طریقه جاري ده دهغه جاسره چې بیشکه لیبلی وومونږه

قَبْلَكَ مِنْ أَرْسَلْنَا وَلَا تَحْدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ۝

مخکښ ستانه در سولانو څمنگه نه او اوبه نه مومي ته زمونږ طریقي لره بدلیدل

وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَسْتَفْزُوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُفْجِرُوكَ مِنْهَا وَإِنَّا

تحدیر دې دمداهنت کولونه، چې مشرکانو کوشش دادې چې تاذق دلاړي اوتوحید نه گمراه کړي خومونږه تاته استقامت نصیب کړو، اودغه شانتي دکفارو کوشش دې چې ذق په بیانولو

کنس تاسونرمي اختيار کړئ اودهغوئی طرف ته میلان اوکړئ. نودوئی به ستاسو ملگرتیا اوکړي اودايت دوفدثيف په باره کښ نازل شويدې چې هغوئی راغلل اوحضور ﷺ ته ئی اوئیل چې مونږه ایمان راوړو خو په یوڅو شرائطو سره یو شرط دادې چې مونږ به په مونځ کښ رکوع اوسجده نه کوو دویم شرط دادې چې مونږ به خپل بوتان په خپل لاسونو باندی نه ماتوو، اودریم شرط دادې چې مونږ به تریوکال پوري هغه نذراني اوشکراني خورو چې کوم په لات اوغزی باندی دي، حضور ﷺ دوی ته داول شرط په باره کښ اوفرمائیل چې دکوم دین په عبادت کښ رکوع اوسجده نوي نوپه هغې کښ هیڅ خیرنیشته اوددویم شرط په جواب کښ ورته اوفرمائیل چې خپل بوتان په خپل لاس باندی نه ماتول ددې اختیارستاسوسره دې اوددریبه سوال په جواب کښ ورته اوفرمائیل چې ددغې نذرانو اجازت څه تاسوته شتم درکولې نوهغوئی اوئیل چې یارسول الله ﷺ زموږ خواهش دې چې عرب داخبره اوکړي چې مونږ ته څه خصوصي څیزونه تاسورا کړيدي چې بل چاته ندي ورکړي اوکچري څوک اعتراض اوکړي نوتاسو ورته اووائی چې دادالله ﷻ امرو، حضور ﷺ ددوی ددې خبري بدکنړولو دوجه نه غلې شو، اودوی داخیال اوکړو چې حضور ﷺ راضي شو، نوالله ﷻ دايت نازل کړونوپدي توجیه داایات مدني دې اوبعض مفسرین فرمائی چې داایات مکي دې لکه څنگه چې سورة مکي دې اوشان نزول داسې بیان وي چې حضور ﷺ ته مشرکین مکه راغلل اوورته ئی اوئیل چې مونږه ستا مجلس ته حاضریدل غواړو خوچونکه تاسره داکمزوري فقرا ناست وي نودوی سره کیناستل زموږ لپاره شرم دې چې کله مونږه راخونوته دوی دخپل مجلس نه باهر کوه، حضور ﷺ اراده اوکړه چې دامجلس ددوی لپاره فارغ کړم دڅه وخت لپاره نودايت نازل شو.

﴿وَإِنْ كَادُوا﴾ کښ "ان" مخففه عن المثقله دې اوضمیرشان مقدره ورله اسم دې په اصل کښ "انه" دې او﴿كَادُوا﴾ دأفعال مقاربه نه دې اولام په ﴿أَلَيْفَتُنُوتُكَ﴾ کښ لپاره دتاکید اودفرق دې په مابین دان مخففه او "ان" نافیه کښ، اومراد دفتنه نه پدي ځای کښ اړول دې دحق خبري نه یعنی قریبه وه چې دوی تادحق خبري دیبان نه واپوي اوداپه اعتباردزعم ددوی سره وو حقیقه نوو ځکه چې حضور ﷺ معصوم وو نودوی کوشش اوخواهش ددغې خبري وو(بحر) ﴿أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ مرادتنه اوامرانواهي وعد اووعید دې﴿لَتَفْتَرِي عَلَيْنَا﴾ لام تعلیلیه دې اودلام نه وروستو ان

ناصبه مقدرې یعنی ددې لپاره تادحق خبري نه واره وي چې ته په مونږ باندې دروغ اوتري. اويلاام العاقبت دې یعنی تادهغي خبري نه چې کوم تاته مونږ وحی کړیده دهغې نه تاواريه وي نوانجام به ئی داوي چې ته به په مونږ باندې دروغ اوتري. ﴿عَقِرَهُ﴾ مراد ددینه هغه خبره ده چې کوم بنی ثقیف نبی ﷺ ته کړي وه چې کچري څوک تپوس اوکړي چې تاولې دوی ته ترجیع ورکړه نوته ورته اووايه چې دادالله ﷻ امر وو، اودویم توجیه اوشان نزول مطابق مراد دافتراء نه بغیر داذن اواجازت دالله ﷻ نه فقراء صحابوﷺ نه دوی لپاره مجلس فارغ کول دي. ځکه چې دبنی هرکار په اذن دالله ﷻ سره وي، اوددې اذن خوالله ﷻ نوو ورکړې نوبغیر اذاجازت اواذن نه مجلس فارغه کول داگويا چې په الله ﷻ باندې افتراء وه.

﴿وَإِذَا لَأَتَّخَذُوكَ مُدَاجِبًا ذَا شَرِّطٍ مَحْذُوفٍ دِي اود﴾ ﴿وَإِذَا﴾ نه وروستو قسم مقدرې او

﴿لَأَتَّخَذُوكَ﴾ ورله جواب قسم دې والتقدير والله اذا اى الفتنت والفريت لاتخذوك (بحر) اوزمخشري

فرمانی چې ﴿لَأَتَّخَذُوكَ﴾ جواب دلو محذوفه دې اى لواتعت مراد هم لاتخذوك خلیلا (کشاف)

او﴿خَلِيلًا﴾ کچري ماخوذ شي د"خلة" بضم الخاء نه نوهغه دوست ته وئیلی کيږي چې هغه قریبی اومخلص دوست وي چې زړه دهغه دمحببت لپاره دنورچا دمحببت نه خالي وي، نودایت مقصد دادې چې کچري ته ددوئی خبره اومني اوپه الله ﷻ باندې دروغ اوواثی نودوئی به تاخیل قریبی اومخلص دوست کړي او اوس چې کومه دشمني کوي تاسره نوداصرف دتوحید اودحق بیانولو دوجي نه کوي اوکچري ماخوذ شي د"خلة" بفتح الخاء نه نوئیلی کيږي ضرورت مند اوحاجت مندته نودایت مقصد به داشي کچري تاددوئی اتباع اوکره اوددوئی خبري دي اومنلي نوته به دوی نه محتاجه شي اى فقرا بمحاجة اليهم (قرطبی) ﴿وَلَوْلَا أَن مَّيْدِي﴾ کښ نفی دمدهانت بیانیري دپیغمبر ﷺ نه، چې پیغمبر ﷺ دحق بیانولو کښ هیڅ قسم مدهانت نه کارندې اغستی بلکه دالله ﷻ دظرفه ورته تثبت حاصل دې اودادلایل دې په عصمت دپیغمبر ﷺ باندې، په دیرو تاکیداتوسره دانفی راغلیده (۱) ﴿يَكُنْ﴾ اول تاکید دې کاد افعال مقاربه نه دې په وقوع دفعل باندې دلالت نه کوي (۲) ﴿تَرَكَنْ﴾ اودویم تاکید دې ﴿تَرَكَنْ﴾ دزکون نه ماخوذ دې چې

دَڙه والا معمولی میلان ته وئیلی کیری (۳)، «شَیْئاً» دادریم تاکید دې (۴)، «قَلیلاً» خلورم تاکید دې (۵)، اوتوین پکښ لپاره دتقلیل دې، نومطلب داشو چې ته پیغمبر ﷺ ئی چې ستاحفاظت او عصمت مونږه په خپل خصوصي فضل سره کوو گني ته به هم ددوئ د مکر اوفریب دوجه نه دوی ته به ډیر معمولي غونته مانله شوې وې، نو دامعمولي غونته میلان هم نیشته یعنی امکان د میلان هم نیشته ځکه چې ته پیغمبر او معصوم ئی «وَلَوْلَا» راځي لپاره دانتفاء ثانی لوجود الاول نومیلان منتفی شول ه وجي دوجود د اول چې هغه تثبیت دې او عصمت دې او په روایت کښ راغلیدې چې کله دا ایت نازل شو نو د دینه وروستو به حضور ﷺ بیابه دادعا کوله لاتکلی الی نفسی طرفه عین طبری)

﴿إِذَا لَأَذَقْنَاكَ﴾ دازجر دې په مدهانت باندی او خطاب عام امت ته دې په واسطه د حضور ﷺ سره چې پیغمبر ﷺ که بالفرض والحال مدهانت او کړنوهغه ته مدهانت معاف ندې او عذاب پري ورته میلاوېري نوعام خلکوته په طریق اولی سره معاف ندې، «ضِعْفَ آخِرَةِ» بضعف منصوب دې بناء پدې چې داصفت دمفعول به محذوفه دې تقدیر د عبارت داسې دې «لَا ذِقَاكَ عَذَابًا ضِعْفًا فِي الْحَيَاةِ وَعَذَابًا ضِعْفًا فِي الْمَمَاتِ» (کشاف) بیاموصوف حذف کړې شو اوصفت دهغه قائمقام شو او بیاددغی صفت اضافت او کړې شو او مراد دضعف نه دوه چنده سزاء ده پدې دنیا کښ اود «وَضِعْفَ آخِرَتٍ» نه مراد عذاب دقبر او اخرت دې او پدې ایت کښ اشاره ده چې دمقرین سزاء په نسبت سره عام ابرار ته زیاته سخته وي، لکه چې مشهوره ده حسنات الابرا سینات المقرین.

﴿وَن كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُوْكَ﴾ پدې ایتونو کښ دریم سبب د عذاب بیانیرې چې هغه اخراج د رسل دې، د حضرت شیخ په نیزراجحه خبره داده چې دا ایت هم مکې دې لکه څنگه چې پوره سورت مکي دې او ددې ایت تعلق دابتداء دسورت سره دې چې واقعه معراج مونږه ظاهره کړه لپاره ددې چې دامشرکین توحید اومني اوایمان راوړي خودوئ بیاهم توحید منلوته تیارنشو بلکه دمکي نه ستا د اخراج او اوباسلو منصوبی جوړه وي، خو کچري دوی ته په اخراج باندی مجبوره کړي اوت هجرت او کړي نودوئ به هم په ارام سره زندگي تیره نه کړي او بیا دغه شانتی

اوشو هه چې د حضور ﷺ د هجرت نه پس کفار مکه په ارام سره زندگي تېره نه کړه قحط سالي او په مختلف قسم غذا بونو کښ گرفتار شو اخر کار چې د هجرت نه دوه کاله ورسو د بېر په موقعه کښ لونی لونی سرداران ئی مردار شو، اوبعض مفسرين فرمائی چې د آيت مدنی دې لکه څنگه چې دامقابل ايت دهغوئی په مذهب مدنی دې چې په حيله مدهنت کښ د ناکامی نه وروستو دوی ستاد اخراج کوشش کوی اومنصوبی جوړه وي اوشان نزول ئی داسې بيان کړې چې حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چې حضور ﷺ کله مدینی ته راغلونو يهوديانو ورسره حسد شروع کړو، نو يو ځلي دوی حضور ﷺ ته راغلل او ورته ئی اوونیل کچري ته په رښتيا پيغمبر ﷺ ئی نوشام ته لاړ شه ځکه چې هغه داکثرو انبياء کرام مسکن دې نودايت نازل شو ﴿وَإِنْ كَانُوا فِي ضَمِيرِ كُجْرَةٍ رَاجِعِ شَيْ يَهُودُ وَدَمْدِينَةٍ لَكِ څنگه چې دويم قول دې نوڅه اشکال نيسته دې اوکچرته راجع شي مشرکين مکه ته لکه څنگه چې قول اول دې چې راجع هم دې. نو پدې اشکال دې چې ددې ايت تعارض دې د آيت دسورت محمد وکاین من قرية هی اشد قوة من قريته التي اخرجك سره هلته نسبت وقوعی د اخراج شويدي اهل قرية يعنی مکی والوته اولته لفظ دکاد استعمال شويدي چې هغه دلالت په مقاربت کوي نه په نسبت وقوعی باندی، علامه ابوحيان فرمائی چې په سورة محمد کښ د نفس اخراج ذکر دې چې هغه واقع شويدي اولته د هغه اخراج ذکر دې چې هغه علت د استفزاز لپاره دې هغه ندې واقع شوې بحر ﴿لَيْسَتْ فِرَاقُكُمْ﴾ استفزاز ونیلی کيږي په چلو نواو مکرونو سره ويستل، ﴿مِنْ الْأَرْضِ﴾ اول قول په بناء مراد تنه مکه معظمه ده او دويم قول مدینه منوره تنه مراد ده، ﴿وَإِذَا لَا يَلْتَبِثُونَ﴾ پدې کښ اشاره ده عذاب ته، او ﴿وَإِذَا﴾ کښ تنوين عوض دجملي نه راغليدي ای وادا اخراج کول لا يلبثون او مراد دلېث نه خوشحالی اود راحت زندگي تيږول دې، نو دا اعتراض نه وارديږي چې نفی خود لېث يعنی دژوند تيره ولور اغليده حالانکه هغوئی خود اخراج رسول نه وروستو هم ژوندې وو، داتوجيه دحضرت والد صاحب نورالله مرقده ده، او حضرت تهانوئ ؓ فرمائی چې په بدر کښ کوم لونی لونی سرداران مردار شو هغه په منزله دکل سگان مکه وو نو ددې وجه نه ترتب ﴿لَا يَلْتَبِثُونَ﴾ پېږي صحيح دې اوکه قول ثاني مراد شي نوڅه اشکال نيسته ځکه چې ديهوديانو دطرفه اخراج

نو و متحقق، اگرچی په نفس کوشش کولوسره هم هغوی ته سزامیلاؤ شوه لکه قتل د بنو قریظه او اجلاء د بنو نضیر شو.

﴿سُنَّةٌ مَّا مَفْعُولٌ مَّطْلُوقٌ دې دَفْعَلٌ مَّقْدَرُهُ لپاره سَنَةُ اللَّهِ سنه یعنی د هرقریبې سره دَالله ﷻ سَنَةٌ داجاري دې چې کله هغوی پیغمبر ﷺ اوباسي نویيادوی هم هلاک کیږي (بحر، کشاف).

لَمْ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ

۱. «ثانمسم کوه ته مونځونه دوخت د زوال دنمرنه تر نیاري د شپې پوري اوقاتم کوه، مونځ د صبا

إِنْ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ۝ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ

بیشکه مونځ د سحرته حاضري کیدشي، او په ځني حصه د شپې کښ تهجدکوه تدیه لوستلو د قرآن سره

تَأْوِيلَهُ لَكَ عَنَّا أَنْ تَبْعَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ۝

د ازبانی ده ستالپاره. قریبه ده چې اوبه رسوي تارب ځای ستا ستائلی شوي ته

﴿أَقْرِ الصَّلَاةَ﴾ داذکر دامور مصلحه او دڅلورو آدابو کیږي، دا اول امر مصلح او ادب دې

پدیکښ د مونځ او دهغې داوقاتو ذکر دې، چې په خپل وختونو کښ مونځ او د تهجد اهتمام کوه

چې داپه صبر او استقامت کښ مدد ورکونکې دې، ﴿لِدُلُوكِ﴾ لام یاپه معنی د بعد سره دې ای

بعدد لوك الشمس، لکه دا قول د عربو شو کتبه ثلاث خلون ای بعد ثلاث خلون، او یالام تعلیلیه دې ای

لاجل د لوك الشمس، یاسبیه دې ای بسبب د لوك الشمس، او یالام په معنی د وقت سره دې ای من

وقت د لوك الشمس جلالین، او د لوك د ذلك نه دې مخلوته وئیلی کیږي بیضاوي فرمائی چې د ل،

ك، ماده دلالت په انتقال کوي بلکه فرمائی چې دال اولام چې په کومي کلمي کښ راشي دریم

حرف چې هریووي ورسره، د دې په مفهوم کښ به انتقال معنی وي، لکه د لك، دلج، دلج، دلف، دلف

وغیره شو او مالش او مخلوته ځکه د لك وئیلی کیږي چې په هغی کښ هم لاس مسلسل انتقال

کوي په یوځای باندی نوي او زوال او غروب ته د لك ځکه وائی چې پدیکښ هم انتقال د نمروي،

او اطلاق دذلولك په دوو معنیو باندی كېږي، زوال او غروب، خودلته راجحه معنی زوال ده. بن جریر طبری او ابن کثیر دا قول د ډیر تابعینونه نقل کړیدی او حدیث مرفوع نی هم په تائید کښ ذکر کړیدی، اودغه شانتی چې مراد تنه زوال شي نو پدیکښ به اشاره شي د ډري مونځونونه. ماسپڅین، مازیگر، اومانښام او کچري مراد تنه غروب شي نو صرف مابښام مونځ ته به اشاره اوشي، ﴿إِلَىٰ غَمَاقٍ﴾ پدیکښ اشاره ده ماسختن (عشاء) مونځ ته، ﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ دامصدر دې په معنی دقرات سره او مراد تنه دسحر مونځ دې اوهرکله چې قرائت رکن اعظم وو د مونځ لکه څنگه چې رکوع اوسجده ده نوڅکه تنه تعبیر دپوره مونځ نه په قرآن سره اوشو او پدیکښ اشاره ده دسحرمونځ کښ تطویل دقرات ته، او ﴿وَقُرْآنَ﴾ منصوب دې بنابر مفعولیت، دامفعول به دې دانه لپاره اعطف دې په ﴿الصَّلَاةِ﴾ باندی، ﴿إِنْ قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ موضع داسم ظاهريه ځای د مضمير دتاکید او اهتمام شان لپاره دې، ﴿كَانَ مَشْهُودًا﴾ یعنی وخت دحاضریدلو دملاتکودې یعنی دښې او دورځي ملاتک پدي وخت کښ جمع کيږي، او حدیث دابوهریره رضی الله عنه کښ راغليدي چې قال النبی ﷺ تجمع ملائكة الليل وملائكة النهار في صلاة الفجر ثم قال ابوهريرة اقروا ماشتم وقرآن الفجر ان قرآن الفجر كان مشهودا (بخاری، مسلم) او یامراد د﴿مَشْهُودًا﴾ نه شهود دډیرو مصلینو دې پدي وخت کښ او امام رازي رحمه الله فرمائی چې پدي وخت کښ شواهد دقدرت دې، چې هغه مختلف انقلابات دي په عالم کښ والتفصیل فی الکبیر.

﴿وَيَوْمَ الْآلِ يَوْمَ إِسْدَافِهِمْ﴾ امر مصلح دې چې دښې په ځني حصه کښ مونځ دتهجد کول دې من تبعیضیه دې اوجار مجرور متعلق دې په فعل مقدریوري چې "اقم" یا "اسهر" دې ای واسهرمن اللیل (روح) او (فاء) په ﴿فَتَهَجَّدْ﴾ کښ عاطفه ده معطوف علیه ورله فعل مقدر دې، او تهجد د هجود نه ماخوذ دې، بعض اهل لغت فرمائی چې دالفظ دأضدادونه دې اطلاق نی په نوم او په ترک نوم دواړو باندی کيږي، اوتعیین دأحدهما به په قرینه سره وي لیکن ځني نور اهل لغت دافرمائی چې هجود او هجد دمجردو نه معنی نی نوم یعنی خوب ده، خوباب تفعل نه چې کله راشي نومعنی نی ترک نوم ده ځکه چې د تفعل یو خاصیت سلب ماخذ الاشتقاق دې بعض مفسرینو دلفظ تهجد نه

داخبره ثابته کړیده چې صلوٰۃ تهجد به شرعا هغه مونځ ته وئیلی کیږي چې وروستو ډیډاریدلو دڅوب دښې نه وي او کچري یو سړي اولاً بیدار وو او اوده شوې نو نو دهغه والا نوافلو ته به تهجد نه وئیلی کیږي، اودغه شاتني قول دامام مجاهد وغيره نه هم منقول دې چې التهجد الاستیقاظ من النوم للصلوة، نو دا تقاضه دسبب نوم کوي، لیکن اکثر مفسرین فرماني چې اشتراط دسبب نوم دصلوة تهجد لپاره ددینه ایت نه، نه معلومیږي، ځکه چې ترک النوم عام دې حقیقه وي چې یوکس اوده وي او خوب پریږدي اوراپاسي، اویا حکماوي چې په وقت نوم کښ نوم پریږدي، دواړو ته ترک النوم او تهجد وئیلی کیږي او مبرد فرماني چې تهجد وئیلی کیږي وهوالسهر للصلوة اولذکراه تعالی نو ددینه معلوم شوه چې اشتراط داستیقاظ بعدالنوم صحیح ندې، البته دحضور ﷺ اودصحابه کرام عام معمول داوو چې په اولو حصو کښ به ئی خوب او کړواوپه ثلث اخر کښ به ئی صلوٰۃ تهجد کولو، ددې وجه نه داصورت افضل دې.

﴿ثُمَّ لَئِنْ كُنْتُمْ لَا تَفْعَلُونَ لَأَرْسِلَنَّ إِلَيْنَا الْمَلَائِكَةَ وَلَيَكُنَّ عَلَيْكُمْ أَقْدَارًا مِمَّنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾
تهجد ستا لپاره یوزائد حکم دې، یعنې دپنځه مونځونو نه علاوه په تاباندی تهجد هم فرض دي معناه انک مخصوص بوجوب ذلک وحدک (ابن کثیر) اوبیضاوي فرماني چې تخصیص ددې فرضیت په حق دښې ﷺ کښ لوجه دفضیلت نه دې، نو ددینه معلومیږي چې تهجد په حضور ﷺ باندی فرض وو، اوددې تائید په حدیث دحضرت عائشه رضی الله عنہا سره هم کیږي چې فرماني چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمايه ثلث علی فريضة ولامتی تطوع: قیام اللیل، والوتر، والسواک (مستبرک الحاکم، طبرانی) اوداقول مروی دې دآبن عباس رضی الله عنهما، امام شافعي رضی الله عنه نه اوداغوره کړیدې ابن جریر طبری هم، لیکن دجمهور مذهب دادې چې ابتداء کښ تهجد په حضور ﷺ اوامت په ټولوباندی فرض وو، لیکن په فرضیت دصلوة خمس سره فرضیت دتهجد ومنسوخ شو دحضور ﷺ نه هم اوامت نه هم، اوپه عدم فرضیت باندی ډیر احادیث دلالت کوي، چې نقل کړیدې مظهری اوشربینی اوجمهور د﴿ثُمَّ لَئِنْ كُنْتُمْ لَا تَفْعَلُونَ﴾

لک ۱ تفسیر کوي، چې داستا لپاره زائد دې په فرضو باندی ای عبادۀ زائده لک علی الصلوٰۃ الخمس (کشاف) ای تطوعاً وزیادة علی الفرائض (کبیر) او کچري څوک اشکال او کړي چې تهجد خود ټول امت په حق کښ نفل دې نو تخصیص ئی په حضور ﷺ پوري والې اوشولو؟ نوجواب ئی دادې چې نوافل او تهجد دحضور ﷺ په حق کښ زوائد محض وو، خالص رفع درجات ذریعه وه ځکه چې

حضور ﷺ معصوم وو په خلاف دامت نه چې امت لپاره كفاره دذنب گرځېږي. نو ددې وجه نه تخصيص نئ په حضور ﷺ پوري اوشولو اويانته مراد عطيه اوبخشش دې يعني دا عطيه اوبخشش ستالپاره دې، اوقربى احتمال اول رد كړيدې په دوه وجهينو سره (۱)، نافله نه زانده فريضه مراد كول مجازدې اوار كتاب مجازته بغير دتعذر دمعنى حقيقى نه غير صحيح دې ۲. كچري مراد دنافله نه فرض شى نوتعارض به راشي دذير احاديثو صحيحو سره چې هغه دال دې په فرضيت دصلوة خمس مطلقا په حق دهرچا كښن برابره خبره ده پيغمبروي او كه امتي وي. لكه په حديث صحيح كښن راغليدې خمس صلوات لرضهن الله على العباد، او دغه شانتې په حديث اسراء، كښن راغليدې، هن خمس وهن خمسون لايدل القول لد ، دا احاديث مطلق دې په حق دهرچا كښن. ﴿عَمَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ﴾ عسىٰ په كلام الهى كښن لپاره دوعدي وي اومراده مقام محمود سره مقام دشفاعت كبرى دې اوشفاعت كبرى هغه دې چې كله اولين اواخرين راجمع شي اوهريپيغمبر ﷺ ته خپل فرياد او كړي اوهريپيغمبر ﷺ به خپل عذر ظاهر كړي او دشفاعت كولونه به معذرت او كړي نواخر كښن به مخلوقات حضور ﷺ ته درخواست او كړي نوحضور ﷺ به دالله ﷻ په حضور كښن سجده او كړي اودالله ﷻ تعريفات به بيان كړي اواجازت دشفاعت به طلب كړي اخر كار حضور ﷺ ته به شفاعت اجازت ميلاوشي او ورته به اوښلى شي، يا محمد ارفع راسك قل تسمع، سل تعطه، واشفع تشفع الحديث، نوحضور ﷺ به شفاعت او كړي اومخلوقات به دتكليف نه خلاص كړي نو پدي وخت كښن به هر خوك دحضور ﷺ تعريف كوي اوالله ﷻ به هم دحضور ﷺ تعريف كوي دشان محمديت پورا پورا ظهور به اوشي دغه مراد دې دمقام محمود نه اوهم دغه مقام مراد دې چې لواء الحمد به په لاس دحضور ﷺ كښن وي.

وفي الحديث عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال من قال حين يسمع النداء اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقام محمودا الذي وعدته حلت له شفاعتي يوم القيمة (بخارى) احاديث دشفاعت حافظ ابن كثير رحمه الله او مظهرى په تفصيل سره ذكر كړيدي اوصاحب دمظهرى وغيره فرماني چې دحضور ﷺ لپاره درې قسمه شفاعتونه دي، ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح البارى ج ۱ ص ۲۵۰-۲۵۱، او علامه عيني په عمدة القارى كښن تفصيلا دا ذكر كړيدي چې حضور ﷺ لپاره لس (۱۰)، قسمه شفاعتونه ثابت دي اوبعض مفسرين فرماني

چې مراد د مقام محمود نه اعطاء دلواء الحمد ده حضور ﷺ ته. او بعض فرماني چې مراد نه زب ت قريت دې الله ﷻ ته، لکه د اقول منقول دې مجاهد ﷺ نه ليکن قول اول راجع دې لکه بعض مفسرينو پدې باندې اجماع نقل کړيده.

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ

اووايه ته چې اې ربه خما! داخل کړې مالره په داخلولو درشتيا سره او اويا سي ما په ويستلو رشتيا سره او اوگر خوی مالره

مِّنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ۝ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبٰطِلُ ۚ اِنَّ الْبٰطِلَ

له جانب خپل نه حجت مددگار، اووايه ته چې راغې حق او روک شوباطل بيشکه باطل دې

كَانَ زَهُوْۤقًا ۝ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاۤءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ

وروکيدونکې او نازله وومونږه دقرآن نه هغه چې هغه شفاده اورحمت دې لپاره دمومنانو،

وَلَا يَزِيْذُ الظَّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ۝

اونه زياتوي دافران ظالمانو لره مگرتاوان

﴿وَقُلْ رَبِّ اهد ادرېم امر مصلح اوداب ذکر دې اودامتعلق دې په ﴿وَزَن كَادُوا لَيَسْتَفْزُوْا نَلَك﴾

پوري، چې داکافرکه ستادوخکلو منصوبی جوړه وي نوته پرواه مه کوه اودادعا وایه ﴿رَبِّ

اَدْخِلْنِيْ﴾ اوستا دمکي ته وتل اومدیني ته داخلیدل داسلام دسربلندنی اودمسلمانانو لپاره دفتح

اوخیر باعث دې، ﴿مُدْخَلَ﴾ او ﴿مُخْرَجَ﴾ صیغی دمصدر میمی دې دباب افعال نه اوبعض فرماني

چې دامصدر ددخل اوخرج مجردو دې اودلته مصدرواقع شويدي دباب افعال لپاره من

غیرلفظه اوبعض فرماني چې دادواړه صیغی دظرف مکان دي یعنی خانی دداخلیدلو اوخائی

دخارجیدلو بحر او اکثر مفسرین فرماني چې مراد ددې ادخال اواخراج نه خاص ادخال اوخاص

اخراج دې چې هغه ادخال مدیني طبیعي ته دې اواخراج دمکي معظمي نه دې، داقول مروی دې

دأبن عباس ؓ نه اوامام ترمذی ؒ په کتاب التفسیر کتب په سند صحیحه سره دابن

عباس ؓ نه نقل کړيدي چې حضور ﷺ په مکه کنبس وو چې کله ورته امر وشو په هجرت سره

نودا ايت نازل شو، اوبعض فرمائی چې اذخال اواخراج دواړو نه مراد مکي ته اذخال اواخراج دي. اى اخرجی من مکه امنان المشركين وادخلنی مکه ظاهراً علیها بالفتح(خازن) اوبعض فرمائی چې اذخال قبرته مراد دې په وخت دوفات کښ اواخراج دقبرنه مراد دې په وخت دبعت کښ اونور اقوال هم پکښ راغلیدي لیکن صاحب دبحر فرمائی چې زیاته غوره خبره داده چې داپه خپل عموم باندی پریخودلې شي اومرادتنه عام اذخال اواخراج شي په جمیع مکان او اوامر اومصادر اوموارد دینیه اودنیویه پوری بحر، ج ۲ ص ۳۱، اوابن کثیر اوابن جریر قول اول ته ترجیح ورکړیده

اومراد د صدق نه متعارفه معنی نده مرادڅکه چې هغه صفت دکلام خبري لپاره واقع کیږي اوداکلام انشائی دې بلکه مراد تنه افضل اواعلی اواکمل دې لکه یوسړی ښه جنگ اوکړي نوعرب وائی هوصدق فی القتال اوددې وجه نه هرعمده اومرضی اوافضل شی توصیف په صدق سره کیږي لکه مقعد صدق قلم صدق اولسان صدق وغیره شو، نودلته هم مراد تنه دغه تمثیل اومحاورة ده نومعنی داشوه چې داخلیدل هم ځمپه عزت اوبښه طریقي سره وي اواخرجیدل هم په عزت سره وي اوڅه قسم بدحالت راته اونه رسي اواضافت ئی صدق ته مبالغة دي.

﴿سُلْطَنًا نَّصِيرًا﴾ مراد دسلطانا حکومت اوتسلط دي اود﴿نَصِيرًا﴾نه مراد طاقت دي چې په

هغې سره نفاذ دحدود اونورو قوانین داسلام اوشي، یعنی داسې حکومت راته راکړي چې دهغې دوجې نه په مخالفینو باندی غلبه حاصله شي اوداسې طاقت راکړي چې په هغې سره قیام اونفاذ ددین اواستحکام ددین راشي (کشاف) حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه فرمائی دنیا کښ چې کوم قانون وي که هغه سماوي یعنی الله ﷻ رالپلي وي، یا ارضي وي یعنې دانسانانو خودساخته وي دهغې دنفاذ لپاره ضروری ده چې دحکومت مدد وي ځکه چې کوم خلک دلائل اوبراهینو اوریدلونه پس هم عنادا په خپل کفر باندی مضبوط ولاړ دي دهغوئ ضرر اوفساد حکومت ختمولې شي اوحافظ ابن کثیر رحمته الله علیه فرمائی چې لابد مع الحق من قهر لمن عاداه وناداه ولها يقول تعالى ولقد ارسلنا رسلنا بالبينت..... وانزلنا الحديد الایه، ول الحمد ان الله لیزع بالسلطان مالا یزع بالقرآن اى لمنع بالسلطان عن ارتکاب الفواحش والاثام مالا یمنع کثیر من الناس بالقرآن وماله من الوعد الاکید والتهديد الشدید وهذا هو الواقع (ابن کثیر ص ۵۹ ج ۳) تفسیر عثمانی، ددیننه معلومه شوه چې دنفاذ اسلام لپاره دحکومت دحصول جدو جهد کول جائز نه بلکه یوه اهم فریضه اومطلوب شی

دې اوددې وجه نه حضور ﷺ ته دحکومت دغوختلو دعا حکم ورکړې شو اودهغې خلکو قول به الحاد او گمراهي باندې مېني دې چې علماء ته دحکومت دحصول لپاره جدوجهد کولو باندې پیغورورکوي، او اسلام اوسياست جدا جدا گنري ليکن ضروري خبره تصحيح نيت او اخلاص وللهيت دې اوضد، عناد، حسد او تکبر نه دخپل خان حفاظت پکار دې کني داممدوح په مذموم باندې بيا بدل شي اونن صباد امور کالعتقاء دی الاماشاء الله.

﴿وَقُلْ جَاءَ الْخَلُومُ امْرُصْلَحُ اَوَادِبِ بِيَانِيَرِي اَوَادِحْمُ پهُ طُورِ دِشْنِگُونِي دِي اِي قُلْ عِنْدِ خَوْلِكْ مَكَّةَ (جَلَالِيْن) يِعْنِي حُكُومَت اَو غَلْبِه بَه مِيلاوْشِي اَو چِي کَلِه پَه وخت دَفْتَحْ کُنْش مَكِي تَه دَاخِلِيَرِي نُوْدَاوَايِه چِي ﴿جَاءَ الْخَقُّ﴾ اَو مراد دحق نه دين اسلام اوتوحيد دې اوباطل نه مراد کفر، شرک دې اويِه حديث کُنْش راغليدې عبد الله بن مسعود نه روايت دې قال: دَخَلُ النَّبِيِّ ﷺ مَكَّةَ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سَوْنٌ وَثَلَاثُمِائَةٌ نَصَبَ فُجْعَلٍ يَطْعُنُهَا بَعُودٌ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ... جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يَدِي الْبَاطِلُ وَمَا يَغِيدُ (الْبَخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ) يِعْنِي حُضُورُ ﷺ دَفْتَحَ مَكَّةَ پَه ورځ مَكِي تَه داخل شونو د مَكِي نه گير چاپيره (۳۲۰) بَتَانِ پِرَا تَه وود حضور ﷺ پَه لاس مَبَارَكْ کُنْش لَرگي ووه هغې لَرگي سره به حضور ﷺ هَرِيْت وهلو او غورځلو به ئي اودا ايتونو به ئي تلاوت کول قُلْ جَاءَ الْحَقُّ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يَدِي الْبَاطِلُ .

﴿إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ دادويمه پشن گوني ده چي باطل هميشه لپاره ورکيدونکی دې چې کوم کفر د کعبې نه اووتلو بيا به کله هم واپس راشي، زهوق په وزن دَفْعُول سره صيغه د مبالغې ده معنی ئي ده د پريه تيز ئي سره زانله کيدونکې اويِه ﴿كَانَ زَهُوقًا﴾ کُنْش اشاره ده چي زوال د هرباطل د ذات سره لازم دې چې چرته حق راشي باطل نشي پاتي کيدلې، اگر چي وختي او عارضې طور باطل کله کله غلبه اومندي، اوداجمله په منزله دَعْلَت ده لپاره دما قبل.

﴿وَنُتِلَّ﴾ دامؤمنين ته بشارت اومنکرين ته زجربيانيري. اوترغيب الی القرآن دې چې دقرآن دالله ﷻ دطرف نه دامؤمنين لپاره رحمت، اودهر قسم باطني امراض لپاره شفاء ذريعه ده، اود منکرينو لپاره سراسر د نقصان ذريعه ده، اومن په ﴿مِنَ الْقُرْآنِ﴾ کُنْش بيانیه دې چې بيان ئي کريدې د ﴿مَا هُوَ﴾ اوتقدير د عبارت داسي دې ودرل ماهو شفاء الذي هو القرآن لکه فاجتنبوا الرجس

من الاولان دي او تقدیم دمن بیانیه په مبین باندی لپاره دأهتمام شان دې. اوبعض فرمونی چی من تبعیضیه دې اوتبعیض په اعتبار دانزال سره دې چې هره حصه دقرآن چې نازلې ده هغه بعض وه دپوراقران نه نوهغې هري یوي حصي په باره کښ اوئیلې شوچې داشفاء ده نوگو باچې ټول قرآن ته شفاء اوئیلې شو، (قرطبی) اوبعض فرمائی چې من تبعیضیه دې اومراد دشفاء نه دأمرضوجسمانیونه شفاء مراد ده اودقرآن مجید ځني حصي دأمرض جسمانیه لپاره ذریعه دشفاء ده لکه سورة الفاتحه وغیره سورتونه شولو اوصاحب دبحروغیره ترجیح ورکړیده دیته چې من دابتداء دغایه لپاره دې اوداقول زیات واضح دې

﴿شِفَاءٌ لِّمَرْدِئِهِمْ دَهْرَ قَسَمِ امْرَاضٍ دَى كَه رُوحَانِي وَي يَاجَسْمَانِي وَي. اِمَام رَازِي رَضِيَ عَنْهُ﴾
فرمائی چې امراض روحانيه په دوه قسمه دي بواعتقادات باطله اودويم اخلاق مذمومه دي. په اعتقادات فاسده کښ سخت هغه اعتقادات فاسده دی چې فساد داعتماد په باره دالهيات. نبوت، معاد، قضا و قدر کښ راشي، نو قرآن مجید مشتمل دې په دلائلو باندی لپاره دآيات دَمذهب حق اوبه ابطال دآديان باطلو باندی، اوهرچې دي اخلاق مذمومه نو قرآن دهغې تفصيلات تعريفات، مفاسد وغیره تفصيل ذکر کړیدی اودغه شانتی اخلاق فاضله، کامله او اعمال محموده ته ارشاد قرآن مجید په تفصيل سره کړيدې نوځکه قرآن مجید دټولو امراض روحانيه لپاره شفاء دې اودغه شانتی دأمرض جسمانيو لپاره هم ذریعه دشفاء ده، ځکه چې دأمرض جسمانيه لپاره دقرآن دم لوستل په احاديثو صحيحو کښ ثابت دې، لکه په روايت دحضرت انس رضي الله عنه وغیره کښ دی آن رسول الله ﷺ رخص فی الرقية من الحمة والنملة (رواه الترمذی) اودغه شانتی دحضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه مشهور روايت دې چې ان ناسا من اصحاب النبی ﷺ مروا بحی من العرب فلم یقروهم ولم یضیفوهم الی... فجعل رجل منا یقرأ علیه بفاعلة الكتاب فبراء فلما اتینا النبی ﷺ ذکرنا ذلك له، قال وما یبریک افارقة ولم یذکرهنا منه وقال کلوا واضربوا لی معکم بهسم (ترمذی) اودغه شانتی نور دیر روايات شو لکه هغه روايات چې دمعوذتین په باره کښ راغلیدی، علامه آلوسی رحمته الله علیه دقتشیری نه نقل کړیدی چې دهغه بچی بیمار شو اودیر سخت شو چې دې ددّه ژوند نه مایوس شونویوه شپه ئی دالله ﷻ دیدار په خوب کښ اوکړواودخپل بچی دمرض شکایت ئی اوکړو. نوالله ﷻ ورته اوفرمائیل چې آيات الشفاء راجمع کړه او هغه په ده باندی اولوله اویائی په

یو لږ ځي کښ او لیکله او هغه پده باندی او څکوه. نو قشیری دغه کار او کړو نو هغه بچی نی مسح یاب شو او آیات الشفاء هغه شپږ آیاتونه دي (۱) ویشف صدور قوم مؤمنین (۲) شفاء لما فی الصدور (۳) فیه شفاء للناس (۴) ونزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنین (۵) واذما مرضت فهو یشفین (۶) قل هولذین امنوا هدی وشفاء.

امام رازی رحمته الله فرمائی چې ټول جمهور فلاسفه او جادو و الايدي متفق دي چې هغه دمونه چې دهغې الفاظ مجهول المعنی دی په تحصیل دمنافع او په دفع دمناسد وکښ لپاره دهغې لوی اثر دې نو قرائت دقران چې مشتمل دې په ذکر الله تعالى باندی او په کبريائی ذالله تعالى باندی خامخابه سبب وي لپاره دحصول دنفع په دین او دنیا کښ او ددې وجه نه حضور عليه السلام ارشاد او فرمایه من لم یستشف بالقرآن فلا شفاء الله تعالی (کبير) او باقي تعویذ لیکل هم په نیز دجمهور جائز دی او ثابت دی په حدیث او په قول او عمل دصحابه رضی الله عنهم او تابعین او اسلافوسره (والتفصیل فی القرطبی) البته هغه تعویذات چې په هغې کښ استمداد دغیر الله نه وي، یا پداسې الفاظو باندی مشتمل وي چې هغې معنی او مقصد چاته معلوم نوي دا ناجائز دی او منع په احادیثو کښ ددغه شانتی تعویذونه راغلیده «وَرَحْمَةً» داعطف دې په «شِفَاء» باندی یعنی قرآن دأمراضو لپاره ذریعه دشفاء ده او دظاهري باطنی نعمتونو او صحت ذریعه ده، نو په «شِفَاء» کښ اشاره ده تخلیه ته او په «وَرَحْمَةً» کښ اشاره ده تخلیه ته او تخلیه مقدمه وي په تخلیه باندی نو ځکه شفاء مقدم شو په رحمة باندی (روح) «وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ» قرآن د مؤمنانو لپاره ذریعه دشفاء ده ځکه چې هغوی پدي سره نفع اخلي، او کافر تنه نفع نه اخلي نو امراض باطنی ورځ په ورځ زیاتېږي په سبب دأمراض سره لکه په سورة توبه کښ دي فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمْ رَجَسًا اِلٰی رَجْسِهِمُ الْاِيَةُ توبه: (۱۲۵)، او نسبت دزیاده دنقصان قرآن ته تسبیحادي چې ددوی اعراض عن القرآن داسبب دي لپاره دزیادت دخسران او دنقصان.

وَإِنَّا أَعْمَتْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَا بَحَالِهِ ، وَإِنَّا مَسَّهُ الشَّرُّ كَلَنَّا

«او کله چې انعام او کړو موږ به په انسان باندی نومخ او گرځوي اولري کړي خپله دده څنگ» او چې کله اور سپرې ده ته تکلیف نووي دي

يُوسَا ۞ قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ ۖ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ

نامیده. اوایه ته هرڅوک عمل کوي په طریقي خپلي سره پس رب ستاسوښه پوهه دې په هغه چا چې

هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ۞

هغه ښه موندونکی دې لاري لره

﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا ۖ بِدَاوُدَ ۖ وَيَسَّا ۖ﴾ د اواز جردې په کافر او مشرک باندې چې د انعام په وخت کېښ هم د الله ﷻ د یاد اوزکر نه غافل وي په سبب د تکبر سره او د الله ﷻ انعامات خپلو خودساخته معبودانو ته منسوب کوي، او د سختی په وخت کېښ هم د الله ﷻ د ذکر نه غافله وي او مایوسه ناامیده وي، او مراد د ﴿أَنْعَمْنَا ۖ بِمَنْ جَسَمَانِي صَحْتِ اَوْمَالِي وَسَعَتْ دِي اَوْمَرَادِ ۖ﴾ (الإنسن) نه دانوعه مذکوره دانسان ده چې کوم ذکر به ﴿وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ﴾ کېښ اوشو ﴿أَعْرَضَ﴾ مرادته اعراض دې د ذکر د الله ﷻ نه اوشکر نه ادا کول دې، ﴿وَتَقَا ۖ يَحْيَا ۖ﴾ د ادا تکیده د ماقبل لپاره، یعنی خپل ځان د بیان د حق نه لري کړې دوجي د تکبر نه، ﴿وَإِذَا مَسَّهُ الْفُتْرُ ۖ﴾ مرادته مرض، فقر، اونور تکالیف دی ﴿كَانَ يُّوسَا ۖ﴾ یوس فعول په وزن مبالغی لپاره دې ای شدید الباس من رحمتا (روح) سخت ناامیده شي د الله ﷻ درحمت نه، ﴿قُلْ كُلُّ ۖ بِدَاوُدَ ۖ وَيَسَّا ۖ﴾ د کافراو مدحه او بشارت د مؤمن ده چې هریو انسان د خپل نیت، طبیعت موافق عمل کوي، لیکن فیصله حقانیت د دین د دوی په طبیعتونو او خیالاتو باندې نده مبنی، الله ﷻ ته علم دې چې د هدایت والادین د چادې، او څوک په حق دین باندې قائم دې د الله ﷻ د علم محیط نه څوک هم بهرندي، د ﴿شَاكِلَتِهِ﴾ تفسیر، نیت، طبیعت او طریقي سره شوېدې او مقصد او مفهوم د ټولو متقارب دي چې هر انسان د خپل نیت او عادت اورسم رواج چې هغه دده فطرت ثانیه او گوزرېږي د هغې موافق عمل کوي، امام جصاص رحمته الله علیه فرمائی له تخذیرون الف الفساد والمساكمة الیه لېسمر علیه (احکام القرآن ج ۳)، چې پدې ایت کېښ تحذیر او تنبییه ده پدې خبره چې د غلط مجلسونو او غلط ماحول نه ځان بچ کول پکار دی، او بیا فرمائی چې ﴿شَاكِلَتِهِ﴾

معنی هم شکل جوړیدل هم رازي، مایساکله ویلیق به وبشبهه احکام القرآن، اودایت مقصد دادې چې هرسړی دخپل شکل اودخپل مزاج موافق سړی سره میلایویري. شریر دشیراونیک دنیك سره، لکه خرنګه چې په سورة النور کښ دي، الخبیثات للخیثین (النورایت نمبر ۲۲، قرطبی واقعه نقل کړیده چې صحابه کرامو ﷺ په خپل مینځ کښ مذاکره دقرآن اوکړه. نوحضرت ابوبکر ﷺ اوفرماښل چې ماقرآن اول نه تراخړه پوري اولوستلوپه ټول قرآن کښ خمالپاره دزیات امید والايت داايت مذکوره دې ﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ بِمِزَانٍ﴾ چې مزاج دښنده، عصیان دې اوعادت درب غفران دې، اوحضرت عمر ﷺ اوفرماښل چې ماقرآن داوول نه تراخړه پوري اولوستلو نوماته زیات امید والايت دسورة غافروالا اولنی ذري ایتونه ښکاره شو(حم) (۱) ټول الکب من الله العزيزالعليم (۲) غافرالذنب وقابل التوب (3) اوحضرت عثمان ﷺ اوفرماښل چې ماته (نبی عبادی ائی اناالفور الرحيم) (الحجر: ۴۹) زیات امیدوالا، ښکاره شو اوحضرت علي ﷺ اوفرماښل چې ماته قل یعبادی الذین اسرفوا علی الخ (الزمر: ۵۳) زیات امیدوالاښکاره شو، اوقرطبی رحمه الله فرمائی قرالت القرآن من اوله الی اخره فلم ارایه احسن وارجی من قوله تعالی (الذین آمنوا ولم یلبسوا ایمانهم بظلم الخ) (الانعام: ۸۲).^(۱)

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ

ټاوتیوس کوي دوئ ستانه په باره دروح کښ ته اوايه چې روح دامردرب څما، نه دې، اوندي درکړې شوې تاسوته دعلم نه

إِلَّا قَلِيلًا ۖ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ بِأَلَيْسَ إِلَيْكَ لَمْ لَا تَعْدُ لَكَ

مگرله غوندي، اوکچرته خوښه شي زمونږ نوبوڅويه مونږه هغه شی چې وحی کړیده مونږه تاته بیابه اونه مومي ته خپل خان لپاره

(۱)، تنبيه امام رازی رحمه الله فرمائی چې دآيت مذکوره دليل دې پدي چې تشکيک په ماهياتوکښ جائزدي اونغوس ناطقه مختلف دې په اعتباردماهييت سره، ځکه چې دقرآن دخنی خلکو لپاره رحمت اودخولپاره ذريعه د نقصان ده اوعلت ئی دبايان شو چې کلّ يعمل علی شاکلته، چې دقرآن والااثارکمال اودکا. په نفوس طاهره کښ ظاهريي، اوخزی اوضلال په نفوس کښ کدوره کښ ظاهريي اوداپه دي صورت کښ ممکن دې چې ارواح اونغوس مختلف وي په اعتباردماهييت سره، ولكن القول هذا الاستدل غير تام ولايغني امالي هذا علی من له ادق تامل. 2. شکوه

بِهٖ عَلَيْنَا وَكَيِّنَا ۝ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۝ اِنَّ فَضْلَهٗ

پدې سره به مونږ باندې څوك كار سازي كين دوجي درحمت درب ستانه نه بوځو بيسكه فصل ددې

كَانَ عَلَيْكَ كَيْدًا ۝

دې به تاباندى ډير لوى

﴿وَنَسْأَلُكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ هدا زجر او شكوى ذكر كيږي د مشر كينو په سوال عنادا باندې اورېط

ددې ايت د ماقبل سره ددې چې په ماقبل ﴿وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ كين اثبات درسالت ووعوم او پدې كين اثبات درسالت دې خصوصاً (تهانوئ) اوددي ايتونو په شان نزول كين روايت مختلف دي ددې وجه نه ددې ايت مكې اومدني كيدلو كين هم اختلاف راغليدي. يو روايت د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دى چې نقل كړيدې شيخينو چې فرمائي «يُنازع النبی ﷺ في حوث وهو متكى على عيب اذمرا ليهود فقال بعضهم لبعض سلوه عن الروح (بخارى ج ۲ ص ۲۸۲)» چې رسول الله ﷺ د مدني په يوباغ كين وو اوڅه ورسره ووم او حضور ﷺ د كهجوري په شاخ باندې تكيه لگولې وه چې د يهوديانو يو جماعت تير شو، نو پدوى كين ځنې كسانو ځنې نور وته اوښل چې دده نه (حضور ﷺ نه) د روح متعلق تپوس او كړئ، نو ځينو پكين اوښل چې مكوى داسې نه چې تاسوته جواب دركړي چې هغه بياتاسونه خوښوى، خو ځنواوښل چې ضرورتنه تپوس او كړئ، نو دوى د روح په بارى كين تپوس او كړو، حضور ﷺ خاموش شو او دوى ته ئې فوري څه جواب ورنه كړو، پس څه پوه شوم چې حضور ﷺ ته وحى كيږي، نو څه هم دخپل ځان نه پاڅيدم چې كله وحى نازل شو (يعنې وحى نزول كيفيت ختم شو) نو حضور ﷺ دا ايت تلاوت كړو. او بل روايت چې هغه د سير روايت دې چې منقول دې د ابن عباس رضي الله عنه نه چې قریش مكه دوه كسان نضر بن حارث او عقبه ابن ابى معيط د مدني يهوديانو علماؤ ته اوليږلو او ورته ئې اوښل چې تاسو دوى نه دمحمد ﷺ په باره كين تپوس او كړئ څكه چې دوى اهل علم دى چې دوى دده په باره كين څه وائي؟ دا كسان چې لارل او تپوس ئې او كړو نو دوى ورته اوښل چې تاسو دمحمد ﷺ نه ددرې څيزونو په بارې كين تپوس او كړئ نو كچري هغه ددرې واړو جواب دركړو او يانئ ديو څيز جواب هم درنه كړو نو پوه شئ چې دې نبي نه دې، او كچري ددو جواب ئې دركړو او دريم

جواب نی در نه کرو نو پوهه شی چې نبی دې اوهغه درې څیزونه دادی ۱ هغه نوجوانانو واقعہ څه ده اوهغه څوک وو چې دیوظالم بادشاه نه تختیدلې وو اوپه یوغارکښ ئ پناه اغستیوه ۲ هغه څوک وو چې د مشرق نه مغرب ته ئی سفرکړې وو (۳) روح څه شی دې؟ قریش د حضور ﷺ نه دادرې نیوسونه اوکړل نو حضور ﷺ ورته اوفرمائیل چې څه به صباستاسوددې سوالونو جوابونه درکړم وانشاء الله ئی اونه وئیلو اووحي کښ تاخیراوشولو اوداتاخير يانخلس اویاخلوینست ورځي وو، اواهل مکه مختلف قسم خبري شروع کړي اوحضور ﷺ ته به ډیر تکلیف رسیدلو. اویا اچانک وحي راغله اودا ایت ولاتقولن لشی افی فاعل نازل شواوبیاددرې واړو سوالونو جوابونه نازل شو، داول سوال په جواب کښ «ام حسب ان اصحب الکهف» نازل شواوددویم سوال په جواب کښ واقعہ دذوالقرنین نازل شوه اوددریم سوال په جواب کښ دایت نازل شولیکن قول اول ته ترجیح ده ځکه چې داروايت دصحیحینو دې اودویم وجه داده چې پدې روایت کښ حضرت ابن مسعود ؓ خپله واقعہ اوتزول کیفیت وحي په خپله بیانہ وي، اودحضرت ابن عباس ؓ په روایت کښ داترجیحات نیستہ دې سیواودې نه چې ایت مکي یادیري لکه څنگه چې تول سورت مکي دې، اوحافظ ابن کثیر ؒ تطبیق بین الروایتین کړیدې اوفرمانی چې قدتکون نزلت علیه بالمبنی مرة ثانية کما نزلت علیه بمكة قبل ذلك (ابن کثیر).

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ مسئول عنه چې روح دې دده په تعیین کښ اختلاف دې راجحه خبره داده چې مرادتنه روح انسانی دې، چې حقیقت اوماهیت دروح انسانی څه دې؟ لکه څنگه چې بدن انسانی اصل ماده خاوره ده اوماده تولیدنی منی ده نودغه شانتی دروح والاصل ماده اوماده تخلیق څه شی دې؟ اویادخال دروح انسانی اوحیوانی په جسدکښ کیفیت څه دې؟ نوجواب راغی چې ﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ یعنی روح دعالَم امرنه راکوزشودې اوپوره کنه اوحقیقت ئ صرف الله ﷻ ته معلوم دې اوانسان ته ددې په باره کښ تفصیلی علم ندې ورکړې شوې ځکه چې انسان په علم تفصیلی دروح باندی نشي پوهیدې اویامراد دروح نه قرآن دې اواطلاق په قرآن باندی دروح په مختلف مواضعوکښ شوبدې لکه «يَوَلِّ اللّٰهُ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» وکذلك اوحنا اليك روحا من امره (الشوری: ۵۲)، نوددوئ دسوال مقصد دادې چې دقرآن تادخپل خان نه جوړکړیدې یاجبرائیل ؑ دخپل خان نه رانازل کړیدې، ددې څه حقیقت

دې؟ نوجواب اوشو، ﴿الرَّوْحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ چې دآلله ﷻ کلام دې اودهغه په حکم سره نازل شوېدې، اوبامراد دروح نه حضرت جبرئیل ﷺ دې چې دهغه حقیقت څه دې اوهغه دڅه شی نه پیدا شوېدې، نوجواب ئی اوشو چې الروح من امر ربی چې ددې حقیقت علم صرف الله ﷻ ته دې په امر دالله ﷻ سره پیدا شوېدې، اوڅلورم احتمال پکښ داهم ذکر شوېدې چې دروح نه مراد حضرت عیسی ﷺ دې اوسوال دهغه دپیدائش متعلق دې چې حضرت عیسی ﷺ څرنگی پیدا شوېدې نوجواب اوشو ﴿مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾، چې په امر درب سره چې کن دې پیدا شوېدې. ددینه علاوه نوراحتمالات پکښ هم ذکر شوېدی لیکن په ټولو احتمالاتو کښ غوره اوظاهراولنی احتمال دې. اوامام رازی رحمه الله احتمال ثانی ته ترجیح ورکړیده ځکه چې مراد کول په روح سره قرآن دامناسب دې دسباق اوسباق سره، ځکه چې ماقبل کښ ذکر د ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ وو چې دقرآن شفاء، ده دآمراض روحانیه اوبدنیه لره، اودغه شانتي په راتلونکوايتونوکښ دقرآن اودهغې دحقانیت ذکر کېږي ﴿وَلَنْ شِفَاكَ لَنَذَهَبَنَّ﴾، ﴿قُلْ لِّیْنَ اَجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ﴾.

﴿مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ من تبعیضیه دې اواضافت دامررب ته تعظیماً اوتشریفادې اومراد په امر سره حکم دالله ﷻ دې یعنی هغه کلام دالله ﷻ چې په هغې سره دمخلوقاتو تدبیر اوتصرف په داسې طریقې سره اوکړې شي چې په هغې باندی دایجاد اودتکوین والا اغراض مرتب شي، لکه څرنگی یو مشین اودهغې دپرزو چلولو اوکاراغستلو لپاره دبجلی دکرنت وي هم دهغه شانتي ددي نظام دچلولو لپاره دالله ﷻ حکم چی هغه کلمه دکن ده د دبجلی دکرنت حیثیت لري چې دپته روح وئیلې شي، اوحديث کښ دغي خزاني کهربائییه ته اشاره شوېده چې الارواح جنود مجنده اوتعلق دهرمادي سره علی حسب الهیة والاستعداد دې، لکه هیئت انسانی سره خپل روح اوپه سترگه کښ دخپل استعداد موافق روح چې هغه په غوږ اوپوزه کښ نیشته دې، وعلی هذا القیاس نو خلاصه داده چې روح په اصل کښ شان اوصفت دالله ﷻ دې چې مبداء الحیات دې لپاره دبدن، یعنی اثرات ددغي امظاهریږي په بدن کښ علی حسب الهیة والاستعداد، نومظهری الله ﷻ دې اوظاهریدونکی هغه اثرات دی اوددغي اثراتونه تعبیر په مختلف الفاظو سره شوېدي څوک ورته جوهر مجرد وائی څوک ورته جسم لطیف وائی اوڅوک تنه تعبیر په هغه (عرض) سره کوي

چې بخار لطیف دې چې حلول نئ کړیدې به بدن کښ په حلول سربانی سره لکه ماء النور دې چې په ورد کښ حلول کړیدې، هذا خلاصة ما قال شيخ الاسلام وحكيم الاسلام نور الله مرقدهم اودروح متعلق پوره تفصیل امام رازی په تفسیر کبیر کښ او علامه الوسی په روح المعانی کښ لیکلي دي

بعض مفسرين فرمائی چې من په **مِنْ أَمْرِ رَبِّي** کښ بیانیه دې او امر عبارت دې دشن دان الله **ﷻ** نه او اضافت لپاره دا اختصاص دې ای هوجنس ما استأثر الله بعلمه من الاشياء التي لم يعلم ما عاده، فتح القدیر، ای من علمه الذي منع ان يعرفه احد، زاد المسیر یعنی علم ددې خاص دې په الله **ﷻ** پوري اوبل چاته نئ ددې علم ندې ورکړې او هم دا وجه ده چې دروح متعلق قدیه اوجدبد فلاسفو اومحققینو تحقیق سرته ندې رسیدلي اودروح په حقیقت باندی ندی متفق شوې، دودقدیم اوجدید محققینو اقوال ددې په باره کښ تقریباً ۱۱۸، یعنی یوسل اتلس ته رسیدلیدی اودهریونظریه ذبل نه جداده

هَؤُمَا أُوتِيْتُم مِّنْ هَٰذَا اشاره النص دې پدیکښ چې دروح په معامله کښ ډیر بحث اوتحصيص ندی کول پکار. ځکه چې انسان ته ددې په باره کښ علم للیل ورکړې شوېدې. چې څومره انسان ته ضرورت دې دهغې مطابق علم ورته الله **ﷻ** ورکړیدې چې داروح مبداء، دحیات ده چې حیوان په نفع دروح سره ژوندې کیري او په مفارقت دروح سره بدن مرکیري اویا یو بخار لطیف دې ساري دې په بدن کښ لکه ماء النور په ورد کښ، اوتنوین په **«قَلِيلًا»** کښ تنکیر اوتقلیل لپاره دې اوداحکام عام دې په پیغمبر او غیر پیغمبر **ﷺ** ټولوته اوداحصر حصراضافې دې په نسبت سره علم دان الله **ﷻ** ته دې او علم دممکن په نسبت سره واجب ته داسې دې لکه دمرغی په مخوکه کي اوبونست سمندر سره نولهذا دا اعتراض نه واریدیري چې ددې ایت تعارض دې دبل ایت سره چې یونی الحکمة من یشاء ومن یونی الحکمة فقد اوتی خیراً کثیراً البقره: ۲۲۹، اویارفع دتعارض لپاره جواب دادې چې په سورة البقره کښ ذکر د خیر کثیر دې اودلته ثبوت دعلم قلیل دې اوثبوت دعلم للیل منافی د خیر کثیر سره ندې بلکه لږ علم هم ذریعه د خیر کثیر گرځیري.

هَؤُلَٰئِ شَفَعْنَا پدې ایتونو کښ تسلي ذکر کیري پیغمبر **ﷺ** ته اوصدق دقرآن ذکر کیري چې د قرآن حی الله **ﷻ** تاته ددې علم درکړیدې که بالفرض مونږه او غواړو نولږ وخت کښ به مونږه

ستادزده نه وباسو لیکن ستادرب لویه مهرباني ده په تاباندی نوځکه ئی دانعمت عظمی سه درکړېدې اوستا دزړه نه ئی نه اوباسي، اولام په ﴿وَلَّيْن﴾ کښ موطنه للقسم دې اوجواب سه محذوف دې او ﴿لَتَذَهَبْنَ﴾ داجزاء ده دشرط ﴿شِفْتَا﴾ لپاره اوقائمقام ده دجواب سه نوتقدیردعبارت داسې دې لن شتاذهبا بالقرآن عن الصدورلنذهبن اومراد په دهاب سره محوه کیدل دي دقرآن دمصاحفونه اودسینودانسانانونه، ﴿أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ قرآن تنه مراددې. ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُ﴾ نه لپاره دتراخي دې يعني بعدالذهاب ﴿عَلَيْنَا وَكَيْلًا﴾، يعني داسي څوك نیشته چې هغه دقرآن دواپس کولو دمه داري واخلي ای مههدا وملزما استرداده بعدالذهاب به روح، ﴿إِلَّا رَحْمَةً﴾ استستا، منقطع ده په معنی دلکن سره ده ای لکن رحمة من ربك تمنع من ان تسلب القرآن (بحر) یعنی دالله ﷻ رحمت په تاباندی دومره زیات دې چې هغه مانع دې دذهاب دقرآن نه دستادسیني مبارکي نه. اودآیت دلیل دې پدې چې قرآن دانسان دسینونه وتلې شي اگرچې دې ئی حافظ وي، اوددې وجه نه حضرت عبدالله بن مسعود ؓ اوفرماثل چې اول ماتفقدون من دینکم الامانة واخرماتفقدون الصلوة وان هذا القرآن کانه قدنزع منکم تصبحون یوما ومامعکم منه شی فقال رجل کیف یكون ذلك یااباعبدالرحمن وقدنبتاه فی قلوبنا وابتاه فی مصاحفنا نعلمه ابناء نا ویعلمه ابناء نا ابناهم الی یوم القيمة قال: یسری به فی لیلۃ فیلهب بمای المصاحف ومای القلوب فتصبح الناس کالیهانم ثم قراء عباده ولن شتا لنهبن الخ اودغه شانتي روایت ذکرکړېدې امام ترمذی په خپل سنن کښ دحضرت ابودرداء ؓ نه چې فرمائی: کماع النبی ﷺ فشحص بصره الی السماء ثم قال هذا اوان یختلس العلم من الناس حتی لا یبقروامنه علی شی فقال زیادبن لیبید الانصارى کیف یختلس منا وقدقرانا القرآن فوالله لنقرائه ولنقرائه نسلنا وابنتا قال کلکلت امک یازایا ان کنت لاعدک من فقهاء اهل المذینة هذه التوراة والانجیل عبدالیهود والنصارى لفاذا لغی عنهم الحديث (ترمذی ج ۲ ص ۹۰ ابواب العلم) اودصحیحینو په روایت کښ چې ذکر دې چې ان الله لا یقبض العلم انتزاعا یتزعه من الناس ولكن یقبض العلم بقبض العلماء الحديث نوددې احادیثو په خپل مینځ کښ تعارض نیشته دې تطبیق ئی ممکن دې چې اولاً په دعلما، قلت راشی، نیکان، صلحاء، علماء به کم شي اویاباه دزړونو نه علم اوبنکلی شي، ﴿إِنَّ فَضْلَهُ

ڪان ٻه ڏيکڻس اشارہ ده عظمت شان در رسول الله ﷺ ته چي نزول دقرآن اوحفاظت قرآن ني سببہ
سينہ کڻس کريدي وغيره.

قُلْ لِّمَنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ

اوايه ته ڪچري جمع شي انسانان اوجنات په دي خبره جي راوي پيش ڪري په شان ددي قرآن

لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ۝ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا

نوئشي راوي دوي په شان ددي قرآن اگر ڪه وي بعضي ددوي لره دبعضو مددگار. اويہ تحقيق سره مڪرر بيان ڪريدي مونڙه

لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۚ فَالْيَ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ۝

لپاره دخلکو پدي قرآن کڻس دهرقسم مثال بيان نه پس نه کوي ڊيرخلل جبل ڪار، سڀوا دناشڪري نه.

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۝

اواوائ دوي چي هرگز مونڙايمان نه راويو په تاباندي ترهغه پوري چي جاري ڪري ته مونڙلره دزمڪي «مڪي» نه جيني

أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّحِيلٍ وَعَنْبٌ فَتَفْجُرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ۝

اويوي نالره باغ دکجورو اودانگورو پس روان ڪري نهرونه په مينڀخ دهغي کڻس په ڊيرو روانولوسره

أَوْ تُسْفِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بَالَهُ وَالْمَلَائِكَةُ

اويار اوغورزوي ته اسمان لکه څنگه چي ستا گمان دي په مونڙ باندی ٽکري ٽکري اوياراولي ته الله ﷻ اوملائڪولره

قَبِيلًا ۝ أَوْ يَكُونُ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرٍ أَوْ تَرْفَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُّؤْمِنَ

مخامخ. اويوي ستالپاره يوکور دسرو زرونه اويالوخيڙي ته اسمان ته اوهيڃ ڪله يقين نه کوومونڙه

بِرُؤْيَاكَ حَتَّىٰ نُثَلِّلَ عَلَيْنَا كِثَابًا نَّفْرُوهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ

به خلوس ستاباندي ترهغه پوري چي نازل ڪري ته په مونڙ باندی يوڪتاب خط، چي مونڙه اولولوهغه. اوايه ته پاڪي ده رب خماره.

هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلُكُمْ

نهيم مگريو بشر ليکي شويم

﴿قُلْ لِّئِنْ أَجْتَمَعْتُمْ يَهْدِيْ اٰيَاتِ كِتٰبِ ذٰلِكَ ذٰلِكَ دَرَجَاتٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ﴾

چې چا به داسوال کولو چې داقرآن منزل من عندالله ندې او ﴿وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مِثْرًا مِّثْرًا﴾ نوالله ﷻ تحدي اوچيلنج ورکړو چې تاسوانس اوچن ټول راجمع شئ اوډډي قرآن پشانتني فصيح بليغ قرآن پيش کړئ، خوتاسوقدرت نه لرئ ددغه شانتني فصيح بليغ قرآن په مثل باندې اگرچه تاسو ډيول نه مدد هم اوغواړئ، نوډيو پيغمبر ﷺ په مقابل کې ټولو انسانان او جنات راجمع شي اوډيول مدد هم کوي ټول په شريکه باندې ډډي قرآن نظير نشي پيش کولې نو معلومه شوه چې دا د انساني قوت او قدرت نه بهر دي. او د الله ﷻ کلام دې اوپه سورة البقرة کې تير شوې دي چې د عامو مفسرينو په نيز د تحدي څلور ځلي شوې ده، (۱) په پوره قرآن سره لکه دلته ۲، په لسو سورتونو سره لکه په سورة هود آيت (نمبر ۱۳) په يوه سورت سره لکه سورة البقرة کې (۴) او په يوې جملې سره لکه په سورة الطور کې او د حضرت والدا صاحب نور الله مرقده وېر دمضجعه واجعل رفاته ورفاقتامع النبي والصديق والشهداء والصالحين امين، په نيز پنځه ځلي تحدي شوې ده، څلور دا مذکوره دي او يو ځلي په يو حرف سره شوې ده، ن. ق. وغيره شو چې داسې پر معنی حرف پيش کړئ. ﴿لِّئِنْ أَجْتَمَعْتُمْ يَهْدِيْ اٰيَاتِ كِتٰبِ ذٰلِكَ ذٰلِكَ دَرَجَاتٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ﴾ دې يعنی والله لن اجتمع... لا يؤتون بمثل. اوډډي وجه نه دا جمله مرفوع ده او دا قول راجح دي او مراد په مثليت سره فصاحت او بلاغت کې مراد دي

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا هٰذَا جُرْءًا فِي الْقُرْآنِ ذِكْرًا لِّئِنْ أَجْتَمَعْتُمْ يَهْدِيْ اٰيَاتِ كِتٰبِ ذٰلِكَ ذٰلِكَ دَرَجَاتٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ﴾ قرآن کې مختلف قسم احکامات وعد، وعيد او دعبرت نموني، او دلالت د توحيد بيان کړې دي خو بيا هم دا د بختنه کفارتنه انکار کوي، پکار ده چې پدي ايمان راوړي وي خودوي په خائ د ايمان انکار کوي او مراد د ﴿صَرَّفْنَا﴾ بيان ول دي په مختلفو وجوهو سره او مراد د ﴿كُلِّ مَثَلٍ﴾ نه هر مقصد او هر معنی او عبرتونه، احکام، وعدا و وعيدونه دي، او تعبیرتنه په مثل سره ځکه

اوشو چي لکه څرنگي مثل مشنمل وي په حسن او غرايت اوندرت باندی دغه ساني قرآن مجید الفاظ اومضامین هم مشتمل دي په فصاحت اوبلاغت اوپه ندرت باندی. من کل معنی هو کامل و غرايه وحسنه کشف.

﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ أَلَنَّاكَ بِهِ دَارَ الْجَنَّةِ يُبْدِيهِ لَكُمْ صَافًى﴾
اوضدآباندی وروستو دبیان اعجاز قرآن نه، چي دوی به حضور ﷺ ته ونیل چي څو پوري تا: مونږ مطالبات نوي پوره کړي نومونږ په تاباندی ایمان نه راوړو او هغه فرمائشي معجزات چي پدي ځای کښ ذکر دي هغه او (۷)، مطالبات دي (۱)، په زمکه دمکي کښ چيني چيني راويستل چي اوبه دهغې دائمي وي نه ختمیدونکې وي (۲)، ستالپاره دې دکهجورو یو لوی باغ وي چي په هغې کښ داوبو نهرونه جاري وي (۳)، آسمان په مونږ باندی ټکري ټکري کړه اورا او غورزه په مونږ باندی (۴)، دخپل صداقت لپاره دآسمان نه فرشتي مخامخ راوستل (۵)، ستالپاره دسرو زرو کور کيدل (۶)، زمونږ په مخامخ آسمان ته ستاختل (۷)، زمونږ په نوم باندی دالله ﷻ دطرف نه دخان سره خط راوړل، او مطالبه کوونکي ددې رؤساء قريش اومکه وو لکه څرنگه چي دشان نزول نه معلومېږي، چي حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرماني چي رؤساء مکه ابو جهل، وليد بن مغیره، زمعه ابن اسود، عتبه بن ربیع، شيبه بن ربیع او نورو کسانو دحضور ﷺ ته اطلاع اوکړه چي ته زمونږ خواته راشه، حضور ﷺ پدي خیال چي کيدشي دوی ایمان راوړي نو دوی خواته لاړو، نو دوی ورته ټولونه اول مطالبه اوکړه چي ستاد دي خبرو او ددين د دعوت دوجه نه مونږ ته لوی تکلیف پیدا شوې، نو لهذا که ستا مقصد حصول مال وي نومونږ به تاته چنده اوکړو او مال به درکړو او کچرته ستا مقصد حصول عزت وي نومونږ به تاخپل سردار جوړ کړو او کچرته حکومت دمقصد وي نومونږ به تاخپل حاکم جوړ کړو او کچرته په تاباندی څه جنات مسلط شوې وي نومونږ به ستا علاج اوکړو، حضور ﷺ ددوی داتولي خبرې ټکراؤ کړې او ورته ئي او فرمائيل چي (ولکن الله يعنى الیکم رسولا وانزل علی کتابا وامر ان اکون لکم بشرا ونذیرا فبلغت لکم رسالات ربی ونصحت لکم ونصحت لکم فان قبلوا منی ما جنتم به فهو حظکم فی الدنيا والاخرة وان تردوه علی اصبر لمرأه حق بحکم الله بیتی وینکم) (ابن کثیر).

نودوی بیا دحضور ﷺ نه دغه مذکوره مطالبی اوکړي چي تاته علم دې چي زمونږ علاقه مکه ډیره ښکته ده گیر چاپیره تنه غرونه دي اومونږه ډیر غریبان یو اوزندگي زمونږه ډیره ښکته ده نوته

داغرونه ددي ځای نه لري کړه چې زمونږه داشهر وسيع شي اوزمونږ لپاره نهرونه جاري کړه لکه څرنګې چې په ملک شام کښ دي، اوبيازمونږ اباؤ اجداد راژوندي کړه چې په هغې کښ به خاص طور دقریش جداعلی قُصی بن کلاب وي چې زمونږه دهغه نه تپوس اوکړو چې ته رشتني نی که دروغژن نی، حضور ﷺ ورته بیا دغه مذکور جواب کړو چې (ولکن الله بعث الیکم رسولا الخ) نودوئ بیا دفرشتي مطالبه اوکړه چې هغه دي راشي اوستاتصديق دي اوکړي اودسرو اوسپنو زرو دځوانو مطالبه نی اوکړه نو حضور ﷺ ورته بیا دغه مذکور جواب ورکړو. نودوئ مطالبه اوکړه چې په مونږ باندی اسمان را اوغورزوه لکه څرنګه چې ستادغو ده چې الله ﷻ پدي قادر دي. حضور ﷺ اوفرماښل کچري الله ﷻ اوغواړي نوپه تاسو باندی به اسمان را اوغورزه وي. نويوکس پکښ داوئیل چې څوپوري الله ﷻ اوفرشتي مخامخ زمونږه نوي راغلي نومونږه ستاتصديق نه کوو، حضور ﷺ ددوئ دمجلس نه پاسیدلو نو عبدالله ابن ابی امیه ورته اوئیل چې ستا په خبرو باندی به مونږه هغه وخت يقين اوکړو چې ته زمونږه په مخامخ یوه سپر هی اولګوي او اسمان ته اوڅیږي اوبيازمونږ په نوم باندی یو کتاب خط، راوړي اود تصديق لپاره ورسره څلور فرشتي هم وي حضور ﷺ ددوئ ددي خبرونه ډیر غمژن شو نو الله ﷻ دا اياتونه نازل کړو اېن کثیر، قرطبی.

﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ ۖ إِذْ دَاوُودُ دَدَغِي مَطَالِبَاتُو جَوَاب دې په ﴿سُبْحَانَ رَبِّي﴾ کښ اشاره ده بظلام

دمطالباتو ددوئ ته لکه ﴿أَو تَأْتِي بَالَهُ ۖ وَالْمَلَكُ قَبِيلًا﴾ وغیره شواوپه هل کت الایهرا رسولا کښ اشاره ده عجز خپل ته اومقصد رسالت ته، کانه قال هل کت الایهرا والبشر لا قدرة له علی الایمان بذلك اودا مطالبات پوره کول ځمپاه فرائض منصبی کښ داخل ندی لکه څرنګه چې دنورو پیغمبرانو په فرائض منصبی کښ داخل نوو نوڅه هم دهغوئ پشاته بشریم او ﴿هَلْ﴾ نافیه دې اوتفصیل جوابات ددوئ ددي مطالباتو په نورو موضوعو کښ ذکر دې لکه سورة الانعام ایت (نمبر ۷)، اوسورة الحجر ایت (نمبر ۱۴)، وغیره شو.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ

الاندي منعہ کري خلك ددي نه چي ايمان راوري چي کله راغي دوي ته هدايت مگردي خبري چي دوي وائي آرا اولسروا نه چي

بَشَرًا رَسُولًا ۖ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مُلْكُكُمْ تَمُشُونَ مُظْمِئِينَ لَنَزَّلْنَا

بشره رسول، ته او ايه کجري وي په زمکه کښ ملاتک چي گرځيدلي اوسيدونکي وي نو خامخا نازله کري به وه مونږه

عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ۖ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي

په دوي باندې داسمان نه فرشته رسول، ته او ايه چي پوره دې الله ﷻ گواه فيصله کوونکي په مينځ خما

وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۖ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ

اوبه مينځ ستاسو کښ بيشکه الله ﷻ دې په بندگانو خپلوي باندې خبرداره ليدونکي، اوهغه څوک چي هدايت اوکري الله ﷻ هغه ته

فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ

پس هغه په سمه لار روان وي^۱، اوهغه څوک چي بي لاري شي کري هغه پس هيڅ کله به اونه مومي ته هغوي لره

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ ۚ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمِّيًّا

مددگاران سوا د الله ﷻ نه، اور اجمع به کړو مونږ دوي په ورځ د قيامت کښ په مخونو ددوي باندې چي رانده به وي

وَنُكِّنَا ۚ وَصُمَّا ۚ مَا أُولَهُمْ جَهَنَّمُ ۚ كُلَّمَا خَبَتْ زُلْفَتُهُمْ سَعِيرًا ۖ

او چاږاگان به وي، او کانږه به وي، ځاي ددوي دوزخ دې هر کله چي کمي شي لمبي نوزياته وو به مونږه دوي لره لمبي داوړ،

ذَلِكَ جَزَاءُ هُم بِآثَمِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا عَرَاكَ كُنَّا

دا اور بدله ددوي ده په سبب ددې چي دوي کفر کړي وو په ايتونو زمونږه باندې او وويل به دوي چي آيا چي کله شومونږه

۱. جواب شکوی

۱. تخريف اخروي

عَظَامًا وَرُفَاتًا ۖ أَمْ أَتَانَا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا

ههوکي اوڌري ذري دڅارو آيا مونږ به پياوړنه کړي سو ه سيد نس سوي سو

﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا بِالَّذِي نُنْزِلُ إِلَّا شَكٌّ﴾
 دَمَخْنِي شَكُوۤی پِه جَوَاب کَنِس اَوُوۤیَلِی شَو چِی ﴿هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَ رَسُولٍ﴾ نَو مُشْرِکِنُو اَوُنِی
 چِی مَوْنِرَه پِه بَشَر بَانْدِی اِیْمَان نَه رَاوِرُو ځکِه چِی رِسَالَت اَو بَشْرِیْت کَنِس مَنَافَات دِی بَشَر رِسُوۤل
 نَشِی کِیْدِی، اَمْرَاد دَ ﴿النَّاسُ﴾ نَه مُشْرِکِیْن دِی، ﴿أَنْ يُؤْمِنُوا﴾ مَفْعُول دَ مَنَع دِی اَو ﴿أَنْ قَالُوا﴾
 وِرْلَه فَاعِل دِی اَو ﴿أَنْ﴾ مَصْدَرِیَه دِی اَو ﴿قَالُوا﴾ پِه مَعْنِی دَقُولُهَم سَرَه دِی اَو ﴿إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى﴾
 جُمْلَه مَتَعْلَقَه دَه پِه ﴿مَنَع﴾ پُورِی اَو ظَرْف دِی دَمَع لِپَارَه اَمْرَاد پِه ﴿الْهُدَى﴾ سَرَه وَحِی اَو رِسَالَت
 دِی اِی مَامَنُهَم وَقْت مَحِی الٰوْحِی اَنْ یُؤْمِنُوۤا بِالْقُرْآنِ اَو یُنِیْزُکَ الْاَقْوَمُ اِبْعَثَ اللّٰهُ (روح) اَو یَاظِرُ
 مَتَعْلَق دِی پِه مَفْعُول پُورِی چِی ﴿أَنْ يُؤْمِنُوا﴾ دِی نَو مُطْلَب بَه نِی دَاشِی مَامَنُهَم اَنْ یُؤْمِنُوۤا وَقْت مَحِی
 الْقُرْآنِ الْاَقْوَمُ اِخ ﴿اَبْعَثَ اللّٰهُ﴾ اَسْتَفْهَام اَنکَارِی دِی اَو یَا اَسْتَفْهَام تَعَجُّبِی دِی

﴿قُلْ لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ لَخَرْنَا بِهِمْ فَوْقَ الْعَرْشِ بِغُورٍ وَعَذَابٍ يَتَخَذَتُهُ أَزْجَارٌ يَلْمِزُونَ﴾^۱ ڏاڄو جواب شڪو ۽ ڏهه ڇڻي رسول ڊمرسل اليهم ڊجنس نه پڪاروي نڊه مرسل ڊجنس نه، لپاره ڊڊي ڇڻي مرسل اليهم سره نئ التفات وي او هغوئ ورنه فائده حاصله ڪري، نومرسل اليهم خوبشردې نولهذا رسول به هم ورته بشراتل پڪاردي او ڪچرته رسول بشرنوي بلڪه ڊجنس ڊملانڪونه وي اونور محض وي نوهغه به بشرته څرنگي عملي تعليم ورڪري ڇڪه ڇڻي هغه به خود بشريت ڊضرورياتونه پاك وي، ﴿مُتَشَوِّبَاتٍ مُّطْمَئِنِّينَ﴾ ڊاقيڊ ڇڪه ڊڪرشو ڇڻي ملائڪ په زمڪه ڪئن موجودي خود انسان پشانتي په زمڪه ڪئن مقيم نڊي او په زمڪه ڪئن ژوند تيره ونڪي پشانته ڊانسان نڊي بلڪه هغوئ اسمانونوته ڇيڙي اوزمڪه ڪئن عارضي ڊي

﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ مَعَالِيقَ دِمَاقِيلَ﴾ (وَآتَانِي بِلَهُةٍ مِّنْهُنَّ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ مَعَالِيقَ دِمَاقِيلَ) مفسرین نے کہا ہے کہ اللہ تعالیٰ نے مجھے ان میں سے ایک سے عطا فرمایا ہے اور اس سے کفاروں کو نیل کی پھالوں سے بھی زیادہ کافی ہے۔

خما تصدیق کوي په خپل فعل سره چې څه دعوی د نبوت کوم او الله ﷻ ماته ضاهري اوباطني امورچه خارق العاده دي عطاء کړي دي او په خپل مقصد کښ څه ورځ به ورځ ترمي کوم او کذب کوونکی ورځ په ورځ ناکامه کيږي نو دادالله ﷻ شهادت دي په رسالت خما باندی. «شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ» «شهادت په معنی دگواه سره دي نو مراد تنه معجزات او فتوحات او ترقی عطاء کول دي چې د ايوفعلي گواهي ده، او يا مراد دگواهي نه علم دالله ﷻ دي. پدي خبره چې څه دالله رسول يم او ماناسوته تبليغ کړيدي او تاسو خما تکذيب کړيدي «إِنَّهُ كَانَ يعباده» يعنی الله ﷻ په ظاهر اوباطن په ټولو خبرداره دي، نو پدي هم خبردي چې سنا سو انکار او تکذيب محض عنادا او تعنتادي

«وَمَنْ يَدَّ إِلَهُهُ دَاتخويف اخروی دي او ذکر ددوه جماعتونو کيږي هدايت يافته او گمراه جماعت دالله ﷻ طرف ته رجوع کوونکي او جذبه صا دقه لرونکي خلکو ته الله ﷻ دصحيح لاري راهنمائي کوي او دمعاندينوپه زړونو باندی مهر دجباريت ثبت کوي چې سمي لاري ته دراتللو توفيق ورته هم نه ميلاويږي. (واو) په «وَمَنْ يَدَّ إِلَهُهُ» کښ استنافيه دي او من شرطيه دي په خپلي معنی باندی دي او قرطبي فرمائي چې «من يه معنی د'لو' سره دي او دايت مقصد دادي کچري الله ﷻ دوي ته جبرا هدايت کولې نودوي به هدايت موندلې وي اي، لوهدهم الله ﷻ لاهنوا قرطبي «وَمَنْ يُضِلَّ» يعنی کوم کس چې معاندوي او په اختيار سره ضلالت اختياره وي نو ده لپاره څوک امداد کونکی نوي، نونسبت داضلال الله ﷻ ته خلقا دي. او ددي ايت نه معلومه شوه چې خالق د هدايت او ضلالت الله ﷻ دي او نسبت نى انسان ته کسبا دي. «فَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ» «هم» ضمير جمع دي او «أُولَئِكَ» هم جمع دي او مقابل دجمع دجمع سره فائده کوي انقسام الاحاد على الاحاد نومعنی نى داشوه چې هيڅ يو کس لپاره به هيڅ څوک هم مددگار نوي او جمعيت دضميره اعتبار دمعنی دمن سره دي او په ماقبل کښ ضمير مفرد ارجاع په اعتبار دلفظ من سره وواو مراد په «أُولَئِكَ» سره هدايت ورکونکی دوستان دي، او مراد په «مِنْ دُونِهِ» سره من دون افنه دي يعنی پغير داذن او ارادي دالله ﷻ نه دوي ته څوک هدايت نشي ورکولې ځکه چې په هر شئ

پوري ارادہ دلالت فرماتا ہے متعلقہ کيری نوکے ہدایت ددوی ممکن وی نوحہ بہ پہ اذن اوار دی
 دالہ سرہ وي. اوددوی دَعْنَاد اوتعنّت دوجي نہ اللہ ﷻ ددوی پہ ہدایت پوري خیلہ ارادہ نہ
 متعلقہ کوي نودوی تہ ہدایت میلا وی دل ندي ممکن، ﴿وَنَحْشُرُهُمْ﴾ دالتفات دي دغیبت نہ نکہ
 تہ، ﴿عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ﴾ داذکر دبعض موافقو دحشر دي اودایاحمل دي پہ حقیقت باندی چي دوی نہ
 پہ خپلو مخونوباندی بہ حشر تہ روان وي لکہ پہ حدیث کنس ذکر دي چي نقل کړيدي امام بخاری
 اومسلم دحضرت انس ابن مالک ؓ (اَن رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ يُبَشِّرُ الْكَافِرَ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ قَالَ إِنَّ الَّذِي أَمَشَاهُ عَلَى رَجْلَيْهِ فِي الدُّنْيَا قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَمْشِيَهُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ) بخاری ومسلم))
 چي یوسری دحضور ﷺ نہ تپوس اوکړو چي څرنگہ بہ دکافر حشر دقیامت پہ وړخ پہ مخ باندی
 کيري نوحضور ﷺ ورته اوفرمائیل چي هغه ذات چي دي نی پہ خپوباندی گرځولیدی هغه
 قادر دي پدي چي دقیامت پہ وړخ دي پہ مخ باندی اوگرځوي، اوابن عباس ؓ فرمائی چي دوی
 بہ پہ اور کنس راڅکلې کيري بہ پہ مخونوباندی لکہ سورة القمر ایت نمبر ۴۸، کنس دی چي یوم
 بسحبون فی النار علی وجوههم اوابن الانباری فرمائی چي دامحاورہ استعمال کيري پہ تیزی اوبہ
 منو سرہ تللو لپار لکہ عرب وائی چي قدم القوم علی وجوههم، اذا اسرعوا، نو دایت مقصد داشو
 نحرهم مسرعین مبادین، یعنی پہ تیزی سرہ بہ نی بوځو، ﴿عُصْمًا وَبُكْمًا وَصُمًّا﴾، عیا دامنصوب
 دي بناء برحالیات حال واقع شو پدي دضمیر مجرورہ نہ، اومراد دژوندوالي، گونگوالي
 اوکونړوالي نہ یاحقیقہ دي چي دابہ ابتداء پہ وخت دقیامت دقبروکنس بہ وي بیابہ ورته اللہ ﷻ
 سترگي، غوړونه اوژبہ بہ ورکړي اودوی بہ جهنم اوگوري اودهغه اوازونہ بہ واورې بحر، اوبعض
 فرمائی چي دااستعارہ ده، چي دشدت حیرت اودھول دوجي نہ دوی بہ مشابہ شي دژندو،
 گونگويانو اودکنړوسرہ، اوبعض فرمائی چي دعدمی نہ مراد دادې چي دوی بہ پہ سترگوسرہ هغه
 څہ بہ نہ گوري چي دوی ورسرہ خوشحالہ شي اودصما نہ مراد دادې چي دوی بہ دخوشحالی
 خبري نہ اوري بغیر دتکلیف دخبرونہ اود﴿بُكْمًا﴾ نہ مراد دادې چي دوی بہ دخان لپارہ څہ حجت
 نشي پیش کولې،

﴿كَلِمًا حَبَتْ زِدْنَهُمْ﴾ مراد په خټ سره هغه حالت دې چې ددوی څرمني او غوښي د بدن اوسيزي نو داور په لمبو کښ به څه سکون راشي چې ددوی د څرمنو او د غوښي اعاده اوښي لکه چې په سور النساء (ایت نمبر ۵۷) کښ دي، اوددي وجه نه ابن عباس رضي الله عنه نه ددي ترجمه داسي منقوله ده کله فرغت من احراقهم فيسكن الله القائم عليهم قدماء بعدون (بحر) او (خبر) داور مستلزمه نده تخفيف لره په عذاب کښ داممکنه ده چې خپوداور دي راشي او تخفيف د عذاب دي نوي راغلي، نو ددي وجه نه ددي ايت تعارض نيشته دې د لا يخفف عنهم العذاب سره ﴿زِدْنَهُمْ سَعِيرًا﴾ مراد په زيات والي سره يابه نفس اور د جهنم کښ دې چې دهغې لمبې دهغې سختي اودهغې گرمۍ به زياته شي بعض مفسرين فرمائي چې زياتوالي په نفس اور کښ مستلزم دې دي لره چې حالت اولی د عذاب جهنم اسان وو په نسبت سره دي دويم حالت ته اودامعارض دې د لا يخفف عنهم العذاب سره نوددي وجه نه علامه ابو حيان فرمائي چې مراد په زياتوالي سره زياتوالي دې په حيز دهغوئ کښ او جهنم به په خپل حالت باندی وي په هغه به څه قسم رد بدل نه راځي، يعني چې هرکله دهغوئ څرمني او غوښي نوي راشي نودغه نوي څرمني او غوښي به د عذاب احساس زيات کوي. په ﴿زِدْنَهُمْ سَعِيرًا﴾ کښ مفسرينو نکته بيان کړيده چې الله تعالى پدي قادر دې چې دوی څرمني او غوښي دې داسي اونه سوزوي چې په دويم ځل اعاده پکښ راشي خويابهم الله تعالى دوی ته داسي سزا ورکوي چې څرمني او غوښي به نئ سوزي او يابه نئ اعاده کيږي ځکه چې دهر جرم سزا دهغې مشاکل وي، نو دوی هم د اعادي بعد الفناء نه منکروو، نو ځکه الله تعالى ددوی څرمني او غوښي به فناء کوي او يابه نئ اعاده کوي،

﴿ذَلِكَ﴾ بمشاراليه عذاب دې داعلت بيان کيږي د سزا لپاره ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ سببه ده او مراد په کفر سره ثبات علی الکفر دې، او مراد په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ سره ايات قرانيه اونوردلائل دتوحيد اورسالت اوقيامت دې ﴿وَقَالُوا﴾ دادویم علت دې د سزا لپاره چې انکار عن البعث باندی دوی ښه کوي چې آيا مونږه خاورو سره خاوري شو او ذري ذري شو نو يابه پيدا کيږو، او مراد په ﴿خَلَقًا جَدِيدًا﴾ سره اعاده مره ثانيده.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓ

آٰيٰتِهٖٓ غَوِيٍّ دُوًى جِي بيشكه الله هغه ذات دې چې پيداكړي دي اسمانونه اوزمكه قادري هغه سر

أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اٰجَلًا لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ فَاَبٰى الظَّٰلِمُوْنَ

چې پيداكړي مثل ددوي اومقرر كړي ددلياره ددوي يوه نيته چې نيسته شك به هغې كېن بس نه كوي ظالمين بل كې

اِلَّا كُفُوًا ۚ قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَايِنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذَا لَاَمَسَكُمْ

سيواد ناشكړئ نه اوايه ته كچري تاسو مالكان شي دخزانو درحمت درب خمانو به دغه وخت به ئي خامخا بندكړئ سر

حَفِصَةُ الْاِنْفَاكِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ۝

دبيري دخلاصيدلونه اودې انسان دپيرتنگ زړی

دادليل عقلي دې په ثبوت دقيامت باندې چې الله دانسان نه لونی لوی اجسام زمکي اواسمانونه پيداكړيدي نو دانسان پشانتي معمولي جسم والامخلوق پيداكول الله ته څه مشكل ندی بلکه الله پدي قادردې چې دوباره ئي پيداكړي اوددغي لپاره الله يواجل اونيته مقرره كړيده چې په هغې كېن هيڅ شك نيسته دې.

واستفهام په ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا﴾ كېن لپاره دتوبيخ دې اومراد په رؤيت سره رؤيت قلبي دې چې په معنى دعلم اوفكر سره راځي. ﴿عَلَىٰ اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ﴾ خلق په معنى داعادي سره دې اومراد په ﴿مِثْلَهُمْ﴾ سره نفس ذوات ددوي دى ځكه چې په كلام عرب كېن مثل كله كله په معنى د نفس ذات سره راځي، لكه چې ونيلې كيږي مذك لا يخل اى انت لا يخل نومطلب داشو. چې كوم ذات په پيدائش دزمكي اواسمانونو باندې قادر دې په اعادي دذوات دانسانانو باندې اقدردې، اوبعض فرمائى چې مثل په خپلي متبادري معنى سره دې اومقصد دايت دادې چې الله داموجوده

1، دليل عقلي بر اثبات حشر

2، دليل عقلي ششم بر اثبات توحيد

انسانان فناء کړي اوددوی په ځانی نور ددوی مثل پیدا کړي لکه په سورة التوبه بت
نمبر ۳۹، کښ دي لیکن داتوجیه دسیاق دکلام سره مناسبه نده. ﴿لَهُمْ وَأَوْعَافُهُ دې اوداعطف
دې په ﴿أُولَئِمَّ یُرَوُّا﴾ باندی اومعطوف علیه یعنی ﴿أُولَئِمَّ یُرَوُّا﴾ متضمن وو معنی دتقریر لره. نولهدا
ددې په معنی کښ هم تقریر دې نومطلب دایت دادې چې قدعلموا بدلیل العقل جعل هم الخ اوبعض
فرمانی چې واو استنافیه دې اوداجمله په سوال مقدره دسائل کښ واقع شویده گویا چې سائل
سوال اوکړو چې دادومره خلک مړه شوبدي نو داوولي دوباره ندي راژوندی کړې شوې؟ نو جواب
اوشو چې وجعل هم الخ (عثمانی)، او قرطبی فرمانی چې په ایت کښ تقدیم تاخیر دې نواصل کښ
داسي دې چې اولم یروا ان الله الذی خلق السموات والارض وجعل هم اجلا لارب فیه قادر علی اومراد
په اجل سره نیته دمرگ ده اویا دبعت ده، ﴿فَأَنیَ اَلْظَلِمُونَ﴾ وضع داسم ظاهر په ځای دمضمرباندی
لپاره دأشعار اوتنبیه ورکول دي پدي خبره چې انکار دقدرت دالله ﷻ نه دالونی ظلم دې اومخرج
عن الملة دې

﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ﴾ داشپړم دلیل عقلي دې په توحید باندی چې متصرف اومختار اومالك دکل
خزانو صرف الله ﷻ دې ځکه کچري دخزانو مالك دالله ﷻ نه علاوه مخلوقات اوگرځیري نودوی
دالله ﷻ درحمت خزاني په مخلوقاتو باندی به بند کړي اونه به ئی خرج کوي ددې یري نه چې دابه
ختمی شي. نومعلومه شوه چې مخلوقات استحقاق دتصرف اواختیار نه لري په خزانو دالله ﷻ
کښ. ﴿لَوْ أَنْتُمْ﴾ لو حرف شرط دې او حرف شرط داخلیري په فعل شرط باندی. نه په اسم باندی
نوددي وجه نه ﴿أَنْتُمْ﴾ فاعل دې دفعل مقدر لپاره چې تفسیر دهغې شوبدي وروستو فعل سره.
نوتقدیر دعبارت داسې دې لولعلکون انتم ، اولوانتم غلکون خزان رحمة ربی مقدم دې
او ﴿لَا مَسْکُمْ﴾ تالی دې او ﴿حَشِیةَ اَلْإِنْفَاقِ﴾ تعلیل دې دتالی لپاره، او ﴿وَكَانَ اَلْإِنْسَنُ قَتُورًا﴾
دلیل دملازمي دې نودلیل په نمط دقیاس استثنائي رفعي کښ داسي دې کچري تاسو مخلوقات
دخزانو مالکان ونی نولازم به وي امساك بوجه دخشیة دانفاق دستاسونه لکن تالی باطل دې یعنی
امساك خونیشته دې مشاهدۀ. نومقدم ئی مثل دې یعنی تاسو مالکان نه ئی اودلیل دملازمي
دادې چې انسان فطری طور بخیل اوحریص، تنگ زړي دې اوهرکله چې انسان مالک نه شو

باوجود دعلم او عقل نونور مخلوقات په طريقه اولی سره مالکان نشي گرځيدې دا ثبت صریح ږي.
دې په هغه خلکو باندی چې اولیاء الله یادانیږي کرامو لله نه امداد غواړي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَمَسَّ لَهُ الْكُفُورُ أَظْهَارًا ۝

اوپه تحقيق سره ورکړې وې مونږه موسى عليه السلام ته نهه معجزات واضحه پس تېوس ئی اوکړه دېی اسرائيلونه

إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يُمُوسَىٰ مَسْحُورًا ۝

هرکله چې راغی موسى عليه السلام دوی ته پس اوئیل ده ته فرعون بیشکه څه گمان کوم په تاباندی ای موسى عليه السلام دجادو کړی نوی

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَافِرٍ

اوئیل موسى عليه السلام په تحقيق سره پوهه ئی ته چې ندی نازلې کړي دامعجزې مگر رب داسمانونو او دزمکي واضع دلال

وَأَنِّي لَأَظُنُّكَ يُفْرِعَوْنُ مَقْبُورًا ۝ فَآرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَ مِنْهُمْ

اوبیشکه څه گمان کووم په تاباندی ای فرعون ته دلاک کړې شوې پس اراده اوکړه فرعون چې اوباسي دوی لږه

مِّنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَّعَهُ جَمِيعًا ۝ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ

دزمکي دمصر نه پس غرق کړو مونږه دې اوهغه څوک چې دده ملگری ووئول، او اوئیل مونږه ورستو دغرق کولو د هغه نه

لِيَبْنِيَ إِسْرَءِيلَ أَهْلَ الْكَثَافَةِ وَقَدْ جَاءَهُ وَعْدُ الْأَوَّلِ ۝ وَنُفِثْنَا بِهَبِ

بنی اسرائيلو ته چې اوسیرئ ناسو په زمکه کښ پس هرکله چې راشي وعده داخرت رابه ولومونږ تاسو گډوډ جمع، اوپه حق سره

أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلَهُ وَمَا أَزْسَلْنَكَ إِلَّا مُبْتَلًى ۝ وَلَنَبْلُوَنَّ

نازلول شروع کړیدی مونږه ددې قرآن اوپه حق سره نازل شوې دې اونه ئی لیرېلې مونږه ته مگر زیری ورکوونکی اویره وونکی

(۱) پنجم آیت معجزه

(۲) التفات بسوی اصل مکه

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا هَدٰىنَحْمَ اٰیٰتِ مَعْجَزَةٍ دِیْ اَوْ مُتَعَلِّقِ دِیْ یَادِ اِبْتِدَآءِ دَسُوْرَتِ سِرِهٖ چِ ۞ سَنَحٰنَ اُنْدِیْ اُسْرٰی یَغْنِیْهِ ۞ دِیْ مَقْصِدِ دَادِیْ چِ لَکِهٖ خَرْنِگِهٖ مُوْنِرِهٖ حَضْرَتِ مُوْسٰی ؑ تِهٖ نِهْمِ ۹﴾ معجزی ورکری وی لپاره ددی چِ فرعون اودهغه قوم ئی تصدیق اوکری اوایمان راوری خو هغوئی تکذیب اوکرو نوالله ﷻ هلاک کرل، نودغه شانتی ای مشرکین مکِه! که تاسو ددی معجزی کتلونه ورستوایمان رانورئ نوتاسوبه هم هلاک کرې شی، اویامتعلق دِی دَسْتَهٗ مِنْ قَلْتِ سِرِهٗ اَوْ مَقْصِدِ دَادِیْ چِ لَکِهٖ خَرْنِگِیْ فِرْعَوْنَ مُوْسٰی ؑ اودهغه قوم دَمَصْرَنِهٖ پِهٖ تَلُوْبَانْدِیْ مُجْبُوْرِهٖ کُرو نوخیله هم پاتی نشو، دغه شانتی مشرکین مکِه حضور ﷺ پِهٖ هَجْرَتِ بَانْدِیْ مُجْبُوْرِهٖ کُرو نووئی به هم دیروخت پِهٖ مکِه کنب پاتی نشی، ﴿تَشَعَّ ءَاٰیٰتِ ۞ تَنْوِیْنِ پِهٖ اَیْتِ کِنْبِ لِپَارِهٖ دَتَعْظِیْمِ دِیْ اَوْ مَرَادَتْنِهٖ هَغِهٖ نِهْمِ ۹﴾ لوئی لوئی معجزی دی چِ پِهٖ ژوند دَفِرْعَوْنَ کِنْبِ مُوْسٰی ؑ تِهٖ ورکړې شویدی، ورنه هسی خود موسی ﷺ معجزی دَنِهْوِ ۹﴾ نه زیاتی وی.

په تعیین دآیت کنب دَعْلَمَاوْ مُخْتَلَفِ اقوال راغلیدی غوره قول دادی چِ او ۷﴾ هغه دی چِ سورة اعراف کنب ذکر دی، قحط، میوو کنب کمی، طوفان، ملخان، سپړنی، سینخنی اووینه مسلط کول اوبله یدیبضاء او عصاء ده، دا قول دَعکرمه اومجاهد اودحضرت عطاء دِی، اوضحاک دابن عباس ؓ نقل کړیدی چِ نهه معجزات عصا، یدیبضاء، دژبی لکنت ختمیدل، انفلاق دبحر، طوفان، ملخان، سنخنی، سپړنی اووینه دی اوڅوک پکنب دَطْمَسِ دَصُوْرَتُونُوْ مَسْخِ کیدل اضافه کوي، څوک پکنب دکوه طور اوچتیدل اضافه کوي نو خلاصه داده چِ دسورة اعراف کنب مذکور پنځه معجزی فارسلنا علیهم الطوفان الخ اتفاق دی اودا باقی اختلافی دی، اوبعض مفسرینو د ﴿تَشَعَّ ءَاٰیٰتِ ۞ تَنْوِیْنِ پِهٖ مَرَادِ نِهٖ اَحْکَامِ مَرَادِ کړیدي چِ هغه مذکور دی په حدیث دَصُفْوَانِ بِنِ عَسَالِ ؓ کنب چِ ذکر کړیدی امام ترمذی ؒ اونسائی اوابن ماجه په خپلو سنن کنب چِ یویهودی بل یهودی ته اوئیل چِ څه لار شودې نبی ته او تپوس تنه اوکرو، نو هغه بل ورته اوئیل چِ نبی مه وایه گني دده سترگي به څلورشي «پرخوشحاله به شي» دوتی راغلل نبی ﷺ نه اویوبنسته ئی اوکړه ددی ایت ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوْسٰی تَشَعَّ ۞ پِهٖ بَارِهٖ کِنْبِ نُوْحُضُوْرِ ﷺ ورنه جواب کس اوفرمانل چِ لا تشرکوا بالله شینا، ولا تزنوا، ولا تقطوا النفس التي حرم الله الابالحق ولا تسرفوا، لا تسحروا، ولا تمشوا برئ الی سلطان لیقته، ولا تاكلوا الربا، ولا تقذفوا محصنة اوقال ولا تنفروا من الزحف

(هك شعبة) وعلیکم یامعشرالیهود خاصة ان لاتعدوا فی السبت الخ) امام نرمدی دی حدیث نه حس صحیح ونیلی دی اوحافظ ابن کثیر رحمہم اللہ پدی توجیه رد کریدی خکه چې مدار سند پدیکش عبدالله بن سلمه دې اودهغه په باره کښ حافظ ابن حجر رحمہم اللہ لیکلي دي چې صدوق الامام مری تغیر کړاوددي وجه نه ابن کثیر فرمائی چې شایدپه ده باندی اشتباه شوپده اووهم ورته سوسه اصل سوال چې کوم یهودیانو کړي وو نوهغه دلس ۱۰، کلماتو اود احکاماتو متعلق وو چې کوه په حدیث کښ مذکور دی نه ده نهه معجزاتو متعلق اودغه لس ۱۰، وصایا د قبیلې دحجت نه ندي اوپه ایت کښ ذکر دنهه معجزاتو دې چې هغه حجج اوبراهین وو په صدق دنبت دحضرت موسی رحمہم اللہ باندی اوعبدالله بن سلمه لپاره نورهم منکرو روایات موجود دی نولهذا داروایت ه دمناکیرد عبدالله بن سلمه نه دي نو دابن کثیرد عبارت خلاصه داده چې دایت سیاق اوسباق پدی دلالت کوي چې مراد پدی ایت کښ نهه معجزات دي نه هغه لس وصایا چې کوم په تورات کښ ذکر دي. لیکن دراوي نه التباس شوپدی نوهغه کلمات عشره په خانی تسع آیات ذکر کړو. لیکن دابن کثیردارد محل نظردې خکه چې ددې روایت ټول راویان ثقه دي. هر چې دې عبدالله بن سلمه نو هغه نه مطلقا ضعیف دې اونه ئی مطلقا حافظه خرابه وه بلکه د کبر سني دوجي نه ئی په حافظه کښ تغیر راغلې وو اوددغه شانتی راوي په باره کښ د محدثینورائی داده چې قبل التغیر روایات دده مقبول وي لکه اسحق سبعی وغیره شوباقی داتوجیه دسیاق دایت نه مخالفه کیدل هم دلیل دنگارت ندې خکه چې ممکنه ده چې دادي جواب علی اسلوب الحکیم وي چې معجزات دومره ضروري ندي لکه خومره چې لس احکامات ضروري دي والله اعلم بالصواب.

«فَنَقَلَ» بَنِي إِسْرَائِيلَ «بِخُطَابِ حُضُورٍ» ته دې اومراد په سوال سره سوال لپاره داستفادي دعلم ندې، بلکه لپاره داستشهاد اودتقریر دصدق دې، چې دابنی اسرائیل به هم ستاسره موافقت اوکړي چې کوم ته دغیبی نه خبرورکوی دونی ته، اوبعض مفسرین فرمائی چې خطاب حضرت موسی رحمہم اللہ ته دې اوبنابرقانون شیخ رضی چې کله هم امرحکایت وي دماضي نه نو قلنا به ورسره مقدروي نونقدیرد عبارت به داسي شي قلنا «فَنَقَلَ» او «بَنِي إِسْرَائِيلَ» بمفعول ثانی دې داسئل لپاره اومفعول اول چې فرعون دې محذوف دې اواسال په معنی دأطلب سره دې ای اطلبهم نه لنتعب هم الی الشام، جمل اوپه یوفرائت کښ په صیغی دماضي سره راغلیدي فسل اوافاعل

دهغي لپاره هم موسى ﷺ دې لیکن غوره توجیه اوله ده ﴿إِذْ جَاءَهُمْ﴾ دغوری او اولی توجیه مطابق دامتعلق دې په ﴿قَتَلَ﴾ پوری اوفسلل داپه مینځ کښ بطور جمله معترضه ذکر شوې ده. او د نورو توجیهاو مطابق د دې تعلق د قلنا مقدر سره دې یعنی قلنا اذ جاءهم. ای لا ظنک یا موسی مسحورا، ﴿مَسْحُورًا﴾ په معنی د ساحر سره دې لکه مشووم په معنی دشائم سره دې. دا قول د فرا دې یعنی ته په دي خپلو عجیبه معجزاتو اوافعالو کښ جادوگرئی ای ساحرا بغراب الفاعل (قرطبی) او یا ﴿مَسْحُورًا﴾ اسم مفعول خپلي معنی سره دې مقصد دادې چې په تاباندی سحر کرې شوې دي اود ماغي توازن دي خراب شوې دي ځکه داسي خبري کوي. لکه په سورة الشعراء کښ دي ان رسولکم الذی ارسل الیکم یغنون، او ابن جریر طبری فرمائی چې ﴿مَسْحُورًا﴾ معنی ده چې تاته تعلیم د سحر در کرې شوې دي. ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ د اد حضرت موسی ﷺ جواب دې فرعون ته چې ته هم پدي پوهه نی چې داسحر ندې بلکه د الله ﷻ د طرفه په ماباندی نازل کړی شوې معجزات دي ځماد صدقت لپاره اود خپل قدرت اظهار لپاره دلائل دي، او هر چه دې سحر نوهغه خوبصائر نوي بلکه تخیل وي حقیقت نوي، او مشارالیه د ﴿هَؤُلَاءِ﴾ لپاره ﴿تَشْعَ ءَايَاتِ﴾ دې ﴿بَصَائِرَ﴾ جمع دبصيرة ده مراد تنه واضح دلائل دی یعنی دا امور مذکوره هغه دلائل او معجزات دی چې ځماد صدق لپاره الله ﷻ نازل کړيدي، مگر ته ورنه عنادا انکار کوی او تعبیر د دینه په ﴿بَصَائِرَ﴾ سره ځکه اوشو چې فرعون دغي معجزاتو ته سحر و نیلی وو اوسحر تخیل وي نو دهغي په جواب کښ بصائر ذکر شو چې دا تخیلات ندي بلکه حقیقت دې چې عصاء په ماریباندی بدلیري داصرف داسې نده چې ناظرینو ته ماریبکاری اونور په حقیقت کښ لرگی دې بلکه الله ﷻ ماهیت دلرگی په ماهیت دمار سره بدل کړو اود دې فرق په اعتبار سره دساحرانو دسحر لپاره کلام داسي راوړي شوې دي چې یخيل من سحرهم الهاتسمی (طه ۲۲)، اود موسی ﷺ عصا په باره کښ الفاظ داسي راوړی شواذا هی حیة تسمی (طه ۲۰)، ﴿وَلِئَلَّا تُظَنَّنَا﴾ ظن په معنی دیقین سره دې ځکه چې ظن د موسی ﷺ په داسې علاماتو باندی مبنی وو چې هغه مفید دیقین وو په خلاف دظن فرعون نه ځکه چې هغه دآدله قطعیه مخالف وو نو ځکه دهغه ظن باطل وو ﴿مُتَّبِرًا﴾ دثبر نه. دې په معنی

دمحوس عن الحرسه. هلاك شوي ته. نالقي العقل ته او ملعون ته هم ونسلي كسري. ﴿فَأَرَادَ أَنْ يَهْدِي﴾
ظلم ذكر كيري دفرعون چې سبب د عذاب او گرځيدو دده لپاره چې موسى ﷺ ودهغه يوه سر
اسرائيل نى دمصر ته اوباسلو باندې مجبور كړو نو الله ﷻ فرماني چې دغه دفرعون و دده منكر
مونږه غرق كړل. ﴿أَنْ يَسْتَفْزَهُمْ﴾ د ادليل شومخكې تير شوي ايت لپاره چې ځوان كډ
لَيَسْتَفْزَهُمْ ﴿كَجَرِي﴾ اى مشركين مکه تاسو حضور ﷺ دمكي نه اوباسى نو تاسويه هلاك نى
لكه څرنگى چې فرعون موسى ﷺ اوباسلو باندې مجبوره كړو نومونږه غرق كړو ﴿مَنْ أَلْأَرْضُ﴾
مرا دته يازمکه دمصرده اوياته مراد ټوله زمكه ده اود ټول زمكي نه اخراج كښه ده دفتي
دهغوى نه استعلا

﴿فَأَغْرَقْنَاهُ﴾ د امر تب دې په ماقبل ﴿فَأَرَادَ﴾ باندې يعنى دوى دموسى ﷺ اود بنى اسرائيل
استفزاز كولو اود قتل منصوبى نى جوړه ولي نومونږه ددوى استفزاز او كړو په غرق جمعيره
(روح).

﴿وَوَلَّانَا مِنْ بَعْدِهِ﴾ د اذكر د انعام دې په بنى اسرائيلو باندې چې دفرعون د غرق كولو نه پس
مونږه بنى اسرائيلو ته او نيل چې تاسو په مصر او شام كښ په اطمينان اوسكون سره ژوند تيره وئ.
او ځما په هداياتو باندې عمل كړئ اود احكم وئيل په واسطه دموسى ﷺ سره وو. اوضمير دغه
راجع دې مفهوم د فعل سابق ته چې اغراق دې او اغراق مشتمل دې په فرعون اود هغه په قوم په
ټولوباندې نو افراد د ضمير په اعتبار د مفهوم د اغراقه اغ سره دې.

﴿أَتَشْكُرُوا أَلْأَرْضَ﴾ مرادته يامصر دې اوياشام دې اويامطلقا زمكه ده اويديكښ تسلي ده
حضور ﷺ اوصحابه مهاجرين ته چې څرنگى بنى اسرائيلو ته الله ﷻ غلبه وركړه اوفرعون نى
هلاك كړو اوبنى اسرائيل نى هلته اباد كړل دغه شانتى ستاسو دشمن به هم الله ﷻ هلاك كړي
اوتاسو به په مکه كښ اباد كړي اودسكون اواطمينان ژوند به نصيب كړي

﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ﴾ مراد تنه ورځ د قیامت ده چې په دنیا کښ زنده گي تیره ونی خو هامت وعدي نه مه غافله کیرئ، ﴿لَفِيفًا﴾ د اسم جمع ده ونیلې کیري هغه جماعت ته چې د مختلفو قبائلو نه وي مقصد دادې چې قیامت په ورځ به تاسو ټول جمع کیرئ که شقي وي یاسعید، مؤمن وي که کافر، هلاک شده وي یا نجات یافته اویا به اصل اودائمی فیصله به هلته کیري، ﴿وَيَلْحَقُ أَرْزَقُهُ﴾ ماقبل کښ د حضرت موسی عليه السلام معجزات بیان شو نو پدي ایت کښ ترغیب الی القرآن ذکر کیري چې داد حضور ﷺ لویه علمي معجزه ده چې نزول د دي قرآن په حق سره شوېدې او په حق سره زمکي ته رسیدلې دې په مینځ کښ پکښ هیڅ قسم تبدیلی نده کړې شوې نومراده په ﴿وَيَلْحَقُ﴾ سره په دواړو موضوعینو کښ محفوظ کیدل دې د تغیر او تبدیل نه اود شیطانو د رخصته (روح) اوبآء په دواړو موضوعینو کښ لپاره د ملا بست ده اوبعض مفسرین فرمائی چې مراده په ﴿وَيَلْحَقُ﴾ سره حکمت الهیه دې چې مقتضی دې د انزال د قرآن لپاره، اومراده په دویم ﴿وَيَلْحَقُ﴾ سره عقائدوا احکام شرعیه دی چې قرآن په هغې باندی مشتمل دې. نومطلب د ایت دادې چی نازل کړیدې مونږه د قرآن چې متلبس دې دهغه حکمت سره چې مقتضی دې د انزال د قرآن سره، اونازل کړیدې مونږه قرآن چې متلبس دې په عقائدوا احکام سره ﴿إِلَّا مُبَشِّرًا﴾ دواړه منصوب دي بناء برحالیته ای حال کولک مبشرا للمطیعین بالجنة ومنفرا للعاصین من النار.

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَعْقُرَاكَ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنُزْلُهُ نُزُولًا ۝

اوفرآن تقسیم کړیدې مونږه په حصو لپاره ددې چې اولولي ته دابه خلکو باندی په دمه دمه اونازل کړیدې مونږه د قرآن په نازلولو سره

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ

نه اوابه ایمان راوړئ تاسو پدي قرآن اوکه ایمان نه راوړئ، ^۱ اییشکه هغه کسان چې ورکړې شوېدې ورته علم مخکښ ددې قرآن نه

إِنَّا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يُخْرُجُونَ لِلْذِّقَانِ سُحُبًا ۝ وَيَقُولُونَ

ہرکله چې اولوستلې شي په دوئ باندی پریوځي دوئ په زنبوباندی سجدہ کوونکي اوواشی دوئ

سُحُبِن رَّبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ۝ وَيُخْرُجُونَ لِلْذِّقَانِ

چې پاکي ده درب زمونږه بیشکه ده وعده درب زمونږه خامخا پوره کړې شوې اوپریوځي به زنبوباندی

يَكُونُونَ وَيَرْيَدُهُمْ حُشُوعًا ۝

چې ژاړي دوئ اوزياتوي ددوئ عاجزي

﴿وَقُرْآنًا﴾ ایت هم ددې مخکني ایت سره متعلق دې اود منکرینو دیواعتراض جواب دې

چې دوئ په قرآن باندی کولو، چې کچرته دقرآن دالله ﷻ دطرفنه نازل شوې وی نوپکارده چې دادي په یوځل نازل شوې وي، لکه څرنګه چې تورات په یوځل نازل شوېدې، دالې لږ ولې نازلیري نومعلومه شوه چې داته دخپل ځان نه جوړه وی؟ نوجواب اوشو چې دالې لږ نازلیدل مقتضی د حکمت ده ځکه چې لږ لږ نازلیدلو کښ مخلوقاتوته په حفظ کښ، او عمل کولو کښ سهولت دې چې ته ورته په دمه دمه اولولي نودوئ به ئی یادکړي او عمل به پري په اسانئ سره اوکړي او﴿وَقُرْآنًا﴾ منصوب دې په فعل مضمر سره چې تفسیر ئی ورستوفعل سره شوېدې نودادقبیلی

دماضر علی شریطة الضمونه دې ای فرقانقرآنا، ﴿فَرَقْنَاهُ﴾ دلته دوه قراته دي یوپه تخفیف سره چې دااکثری دې اودویم په تشدید سره دې اودواړونه مراد تقسیم دقرآن دې ایتونواوسورتونه ته، اگرچه بعض مفسرین فرمانی چې دتخفیف په صورت کښ مراد نزول دقرآن دې لوح محفوظ نه اسمان دنیاته اودتشدید په صورت کښ تقسیم اوتفریق دقرآن دې سورتونو اویاتونوته، لیکن غوره خبره داده چې په دواړو صورتونوکښ تنه مراد تقسیم دې اونزول نجمادې ځکه چې ورستوورپسی ذکر د﴿يُنْقَرَأُ﴾ عَلَی النَّاسِ عَلَی مُكْثَرٍ دې، ﴿عَلَّی مُكْثَرٍ﴾ داصفت یادرسول لپاره دې چې خطاب ورته شوېدې په﴿يُنْقَرَأُ﴾ کښ نومکث داوصافودقاری نه شو، چې قاري صفت

دادې چې هغه به قرآن په دمه دمه لولې اویاصفت دمقرو، لپاره دې چې قرآن دې یعنی حق دقرآن دادې چې په دمه دمه اولوستلې شي، ﴿وَتَزَيَّلُوا﴾ فرقه دال ووبه نزول تدریجي باندی خوراجع وو سهل الحفظ اوفهم ته او ﴿وَتَزَيَّلُوا﴾ هم دال دې په نزول تدریجي باندی خوراجع دې حواشو اومصالحوته یعنی سورتونه اویتونه مودا جدانازل کړیدی لپاره ددې چې حفظ اوفهم کبس اساني وي اوتدریجي تدریجي نازل کړیدی لپاره ددې چې دحالاتومناسب هدایت تاسوته حاصل شي نولهذا تکرار نیشته دې، ﴿قُلْ ءَامِنُوا بِهِ اَوْ لَا﴾ دازجر دې د منکرینولپاره. چې حقانیت اوصدق دقرآن واضح شوېدي اوس که تاسوایمان راوړئ اوکه نه راوړئ ﴿اَوْ دَسَوِي﴾ لپاره دې اوجواب ددې جملي محذوف دې چې هغه فهو حق فی نفسه د (ابن کثیر) ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ﴾ دادریم دلیل نقلی دې په توحیدباندی د مؤمنینوسابقینونه یعنی دیهود اونصاری هغه علماء چې ایمان نی قبول کړیدې دهغوئ حالت دادې چې کله هم دقرآن ایتونه واورې نوپه سجده پریوځي اودالله ﷻ تسبیح اوتقدیس بیان وې، نومراده په ﴿اَوْتُوا الْعِلْمَ﴾ سره هغه علماء دیهود اونصاری ودي چې هغوئ به خپل کتابونه تلاوت کول مخکې دنزول دقرآن، اویه حقیقت دوحی باندی عالمان وو اودحضور ﷺ اوصاف نی اوکتلواایمان نی راوړلو، لکه عمروبن نفیل ورکه بن نوفل اوعبدالله بن سلام وغیره. ﴿يَخْرُونَ لِلْاَذْقَانِ﴾ خروروشیلې کیږي سقوط بسرعه په تیزئ سره غورزیدوته اولام په ﴿لِلْاَذْقَانِ﴾ کبس په معنی د علی سره دې اواذقان جمع دذق ده وئیلې کیږي ځني ته اومجازا اطلاق نی په ږیره باندی هم کیږي، اودغه شاتنی اطلاق نی مجازا په پوره مخ باندی هم کیږي، نومراده دلته مخونه یعنی تندې اوپوزه دې اوددې وجه نه ابن عباس ؓ ترجمه کوي بسقوطن بسرعه علی وجوههم (جصاص) اوپدي کبس اشاره ده زیاتوالې دخشوع ته چې دخشوع دوحی نه خپلې ځني اوگیري زمکي ته نزدې کوي اوددې وجه نه ﴿لِلْاَذْقَانِ﴾ اوئیلې شو اوعلی الاذقان اونه وئیلې شو، اوبعضی مفسرین فرمائی چې پدیکبس اشاره ده مشقت اوچتولوته په حالت دسجدي کبس په تندي اوپوزه باندی، چې دومره مشقت اوچتونکي وي چې گویاچې ځني نی دزمکي سره ملصق کړې وي (روح) اوصوفیه کرام فرمائی چې مراد د ﴿لِلْاَذْقَانِ﴾ نه دادې چې په

خله باندی څه وائی چې ځني حرکت کوي اوبعض صوفیه کرام فرمائی چې مراد تربینه تعفیر اللهاعیی الراب دې لیکن دتولوتوجیهاتو رجع کمال خشوع ته کیږي اوکه څوک اشکال اوکړي چې دومره اوږد عبارت اوئیلې شو داسې ولي نه اوئیلې شو چې یسجدون؟ نوامام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې پدیکېن اشاره ده مبارعت اوجلدی کولوته په سجده کېن، یعنی دالله ﷻ په عبادت اوسجده کېن دسستی نه کارنه اخلي، گویاځانونه غورزه وونکي وي، «سجدا» یعنی دالله ﷻ دتعظیم اودشکرلپاره سجده اداکوي چې سابقه کتابونوکېن کومه وعده درسول کړي وه دهغې ایفا، الله ﷻ اوکړه اودوئی رسول الله ﷺ اوموندلو اوپه هغه باندی ئی ایمان راوړلو، «وَيَقُولُونَ» یعنی په حالت دسجدي کېن دالله ﷻ تسبیح بیان نه وي دادلیل دې په جوازدتسبیح باندی په حالت دسجدي کېن، مسلم شریف کېن دحضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې فرمائی چې کان رسول الله ﷺ یکنران یقول فی سجوده وركوعه سبحك اللهم وبمعدك اللهم اغفرلي، اودحضرت عقبه ابن عامر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چې لما نزل فسیح باسم ربك العظيم، قال رسول الله ﷺ اجعلوها فی ركوعكم فلما نزل سیح اسم ربك الاعلی قال رسول الله ﷺ اجعلوها فی سجودکم اودحضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې عن النبی ﷺ قال اذا ركع احدکم فلیقل فی ركوعه سبحن ربی العظيم ثلاثا، فاذا فعل ذلك فقد تم ركوعه، وذكرك فی سجوده، سبحن ربی الاعلی ثلاثا (ترمذی).

فانته: په حالت دسجدي کېن دحضور ﷺ نه مختلف قسم تسبیحات مروي دي، دجمهور فقهاؤ په نیزمسنون تسبیحات په ركوع کېن سبحان ربی العظيم دې اوپه سجده کېن سبحان ربی الاعلی دې کم ازکم درې درې ځلي، ځکه چې حضرت علي رضی الله عنه اوابن عباس رضی الله عنهما اوعقبه ابن عامر رضی الله عنه نه مروي دی چې نور تسبیحات مخکېن دنزول دفسیح باسم ربك العظيم اودسیح باسم الاعلی نه ووروالفصل فی کتب الفقه،

﴿إِنْ كَانَ وَعْدُكَ بِمَنْ عَفَفَ عَنْ الظَّهْلِ دې اسم ورله ضمیرشان دې، او مراد په وعدې سره ارسال دمحمد ﷺ اوانزال دقرآن دې چې ددوئ په کتابونوکېن پیشنگوئی شوې وه، «وَيَعِزُّونَ» دانوراوصاف ددوئ ذکرکیږي چې دقرآن په اوریدلوسره دوئی باندی خوف الهي غالب شي

ژاپري، او خشوع او عاجزی نوره زیاته شي، او «وَيَحْزَنُونَ» مکرر ذکرشوعام مفسرين فرمائی چې داتکرار لوجي دا اختلاف دسبب نه دې چې داوولی سجدي لپاره سبب شکرکول وؤ په انجاز دوعدي باندی، اودویم وارسجدي سبب اوریدل دقرآن اودهغې اثرات دي چې بکاء او خشوع ده، لیکن حضرت شیخ نورالله مرقدہ فرمائی چې تکرار لوجي دبعدهد دوصف اول نه دې اودحضرت شیخ رائی زیاته الیقه ده دمقام سره، ځکه چې اختلاف داسبابو حقیقه نیشته دې، ځکه چې دواړه مرتب دي په «إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ» باندی، اوبعض مفسرين فرمائی چې داوول خورور نه مراد سجده ده اودویم وارخوورد نه مراد انحنایعني سرتیتول دي دژړالپاره. لیکن داتوجیه خلاف ظاهرده نولهذا دواړو کښ تنه مراد سجده کول دی.

فائدة: (۱) حالت دبکاء په فعل سره ذکرشو اوحالت دسجده په اسم سره ذکرشو وجه داده چې بکاء ناشی ده دتفکر نه اوتفکرمتجددوي نوحالت بکاء هم متجدده ده نو ددې وجه نه دي سره مناسب فعل وو چې هغه په تجدد باندی دلالت کوي اوحالت دسبحو هروخت کښ متجدد نه وي ددې وجه نه مناسب ورسره اسم وو.

فائدة: (۲) دقرآن وئیلو اوداوریدلو وخت کښ ژړا مستحبه ده اوکه ژړانه راخي نو دژړا صورت اختیاره ول پکار دی عن سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ابکوا فان لم تبکوا فباکوا (ابن ماجه) اودالله ﷻ دَخُوفِ اوخشیت دوجي نه ژړا کول ډیرممدوح دی، په احادیثو کښ ډیره مدحه راغلیده، حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی قال رسول الله ﷺ لا یبلغ النار رجل بکی من خشية الله تعالى حتى يعود اللبن في الضرع ولا یجمع علی عبد غاری سبیل الله تعالى ودخان جهنم) (مسلم، نسائی ترجمه حضور ﷺ ارشاد اوفرمایه چې کوم سړی دالله ﷻ دَخُوفِ دوجی نه اوژاپري هغه به جهنم ته نه داخلیري ترخوپوري پښ غولانخوته واپس نوي تلی (تعلیق بالمحال دي) اونه جمع کیري په یومومن بنده باندی دالله ﷻ دلاري دوره (گرد) اولوگی دجهنم یعنی په یومومن باندی دالله ﷻ په لاره کښ څه دوره (گرد) لگیدلې وي نو په هغه باندی دجهنم لوگی حرام دي ۲) دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چې سمعت رسول الله ﷺ يقول عینان لا تمسهما النار عین بکت من خشية الله تعالى وعین بنت غمرس لی سبیل الله ترجمه: یعنی مادنبی ﷺ نه واوریدل چې فرمائیل ئی چې دوه قسمه سترگي دي چې هغې ته به دجهنم اورنه رسیږي یوه هغه سترگه چې دالله ﷻ دَخُوفِ نه ئی ژړلې وي اودویمه هغه سترگه چې دالله ﷻ په لاره کښ پهره وړکوي ویخه پاتې شي ۳) حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ۖ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ

الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۝

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ

هَرِيكَ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبِّرَتْ تَكْبِيرًا ۝

﴿قُلْ اَدْعُوا اللّٰهَ﴾ ہدایہ اخیر کتب دعویٰ دسورت ذکر کیری اود مشرکینود یوسوال جواب

ذکر کبریٰ حضور ﷺ په حرم کښ ناست وو دعائی کوله چې یا الله یا رحمن یا رحیم

نومشركينو اوڻيل ڇي مونڙه ڏيڍرو معبودانو د عبادت نه منع ڪوي او خپله ڏيڍرو معبودانو عبادت ڪوي نودهڻي په جواب ڪنن دا آيت نازل شو ڇي په اسماء حسنى ڪنن په ڪوم نوم سره تاسودالله ﷺ نه غوښتنه ڪوئي نو ڪولې شئ، ستاسو اختيار ڊي ڪه يا الله وائي يا ايارحمن وائي تعبيرات اگرچه بدل بدل دي ليڪن مراد تنه ذات واحده ڊي.

عباراتنا شئي وحسبك واحد وکل الى ذاك الجملال بشر

نو او په ﴿اَوْ اَدْعُوا﴾ ڪنن لپاره د تخيير ڊي اودعا ڪله په معنى دنداء، يعنى بلني سره راڃي او ڪله په معنى د تسييح او تقديس سره راڃي، او ڪله په معنى د تسميه (نوم و رکول) سره راڃي. نوزمخشري فرمائي ڇي دعا ڀدي مقام ڪنن په معنى د تسمي سره ڊي اودعا ڇي ڪله په معنى د تسميه سره وي نودوه مفعولينو ته متعدي ڪيري ڇو ڪله ڪله مفعول اول حذف ڪري شي لوجه داستغناء نه اکتفاء بالمفعول الثانى، لکه دعوت زيدا نوييا مفعول اول ه ضمير حذف ڪري شو او وڻيل ڪيري دعوت زيدا، اودعاء ڀدي ڄاڻي ڪنن باب افعال ڊي نوم مفعول ثانى ته متعدي ڊي پواسطه د حرف جريعى باء سره، لکه دعوت والدى بزيد. شو خوبيا دلته باء حذف ڪري شو نومعنى د قل ادعو الله شوه سموا معبود ڪم بالله اوبالرحمن، اياما تدعوا 'اى' حرف شرط ڊي تنوين عوض د مضاف اليه نه راغليد ڇي هذين الاسمين ڊي اوما زانده د تاڪيد د ابهام د 'اى' لپاره راغليده اوجزاء د ڏي جملي شرطى لپاره مقدره ده ڇي فهو حسن ده ﴿قُلْ اَلْاَسْمَاءُ اَلْحَسَنٰٓى﴾ هدا جملة واقع ده په موقع د جزاء باندى اودا په حقيقت ڪنن تحليل ڊي د ماقبل جملي لپاره، يعنى د الله ﷻ لپاره اسماء حسنى دى اومن جمله دهڻي نه الله اورحمن هم دي.

فانده (۱)، امام رازي رحمه الله فرمائي ڇي تخصيص د ڏي دوه اسمينو په ذڪر سره دلالت ڪوي په اشرف والي د ڏي دواڻو په نورو اسماء باندى، او تقديم د لفظ الله په رحمن باندى لوجه د اعظم والي نه ڊي او امام غزالي رحمه الله فرمائي ڇي اسم د الله ﷻ په ٽولو اسماء باندى اشرف ڊي ڇکه ڇي لفظ د الله ﷻ دلالت ڪوي په ٽولو صفاتو ڪماليو باندى په خلاف د نورو اسماء نه ڇکه ڇي احاد دهغوئ دلالت ڪوي په احاد د معنى باندى لکه علیم، قدیر وغيره شو، نو د الله ﷻ لپاره اسم محضه ڊي اود ڏي وجه نه اطلاق ئي په غير د الله ﷻ باندى جائز ندي نه حقیقه اونه مجازا اودغه شائتي لفظ د رحمن هم ڊي ڇي اطلاق ئي په غير د الله ﷻ باندى جائز ندي اگر ڇي مشتق ڊي د رحمت نه.

فائدہ ۲، اسماءُ دَاللہ ﷻ توفیقی دی موقوف دی پہ ادلہ دشرع باندی اوادلہ دشرعی ہ یودلیل اجماع ہم ده نولہذا پہ کوم اسم چي اجماع منعقدہ شوې وي نواطلاق نئ بہ اللہ ﷻ باندی جائز دې. اودغه شانتی هغه اسماء اعلام چي موضوع وي پہ نورو لغاتو کښ نودھمی اطلاق پہ اللہ ﷻ باندی جائز دې لکه لفظ دَخْدَائِ پاک یاپروردگاروغیرہ شو اوپدي تصریح کړیدہ صاحب دروح المعانی چي فرمائی چي کوم اسماء اعلام چي موضوع وي پہ نورو لغاتو کښ نواطلاق نئ پہ اللہ ﷻ باندی کولوکښ دهیڅ چانزاع نیشته دې اوددي وجه نه صاحب دنبراس (ص ۱۷۰) کښ لیکي (قال بعض المحققين لا نزاع في جواز اطلاق اسمائه الاعلام الموضوعة في اللغات ك خدا في الفارسية وتكرى بالتركية الخ) نومعلومه شوه چي خداوغیرہ هم داسماؤداللہ ﷻ نه دی اگرچي داسماء الحسنی نه، ندی نولہذا پدي سره نداکول اودعاغوختل جائز دي. اوداقول دبعضومعاصرو مفسرینوچي ای خدایه ددعاپه وخت کښ چي خلک وائی ددي ایت اودسورة اعراف دایت نه صریح مخالفت دې ددي لفظ پریخودل ضروري دي قول باطل دې اوهرچي دې دلیل پدي قول چي لفظ خدا اگرچه معنی ده دمالک، لیکن تعبدپه معانوسره صحیح ندې الخ دلیل باطل دې ځکه چي مراد (تعبد نه کچرته مونځ وغیرہ وي نوهغه مراد زمونږ ندې اونه په هغې کښ دچانزاع شته اوکچرته مراد دتعبدنه دعاوي نوداتحکم دې اومخالف دې داجماع نه اودویم داچي موصوف فرق ندې کړي په مابین داسماء اعلام اوهغه اسماءوکښي چي ماخوډوي دصفتواودأفعالونه، لفظ (خدا) داسمائ اعلام نه، دې لکه قول دصاحب نبراس مصرح دې پدي اوموصوف دافهم کړیدہ چي داللفظ دهغه اسماءونه دې چي ماخوډدې دصفتواوأفعالونه لکه چي داواضح ده دقول دهغه نه، چي وائی (اگرچه دمعنی په لحاظ سره اطلاق نئ په طریقه دتوصیف اواخبارپه اللہ ﷻ باندی صحیح دې، اود ﴿قُلْ أَدْعُوا اللَّهَ﴾ بمقصد دانه دې چي دعاصرف په اسماء، حسنی سره جائزه ده اوپه نورو اسماءوسره جائزنده ځکه چي ایت نص دې په جواز دتوسل باندی په اسماء حسنی سره په وخت ددعاء کښ ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ﴾ داادب ددعاذکرکیري چي ډیرپه اوچت اوازسره هم دعامه غواړئ چي چیغې وهن اونه ډیره آهسته یعنی بالکل په چه سره دعاغواړئ بلکه درمیانی لاره اختیاره وئ، نومراد په صلوة سره دعاده داقول نقل کړیدی ابن جریرطبری دحضرت عائشہ ؓ، حضرت ابن عباس ؓ، حضرت زبیر ؓ، حضرت ابو عیاض،

حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، حضرت عطاء رضی اللہ عنہ او حضرت مکحول رضی اللہ عنہ نه او دسیاق اوسباق دکلام هم سره موافق داده چې مراد دصلوة نه پدي خائي کښ دعهاده اوبعضی مفسرين فرمائي چې مراد په صلوة سره مونځ دې اوعبارات په حذف دَمُضَاف سره دې يعنی ولا تَجْهَرُ بِقِرَاءَةِ صَلَوَتِكَ. نو مطلب داشو چې مونځ کښ هروخت کښ جهر قرات مه کوه اونه هروخت کښ پټ قرائت کوه بلکه درمياني لاره اختيار کړه، ځنی مونځونو کښ جهري قرائت کوه او په ځنو کښ سری قرائت. نو په «وَلَا تَجْهَرُ» سره مراد ماسپڅين اومازيگر مونځونه دي او «وَلَا تُخَافُتُ» سره اشاره ده دمانبام اوماسخوتن اوودسحرمونځونوته اووجه دايان کړي شوېده چې حضور ﷺ به په مکه کښ مونځ کولو په اوچت قرائت سره نو کفارو په قرائت دقرآن اوريدلو نورآن په حق کښ او دالله ﷻ په حق کښ به ئی ردې بدې وئيلې نوددي وجه نه ماسپڅين اومازيگر مونځونو کښ حکم داخفاء اوشولو. او دمانبام په وخت کښ به په خوراک اوڅښکاک کښ مصروفه وو، اوماسخوتن وخت کښ به اوده وو او دسحريه وخت کښ به هم دڅوب نه نوويدارشوې نوددې وجه نه پدي مونځونو کښ جهرا قرائت حکم راغلیدې، او دجمعي مونځ چونکه په مکی کښ نوو بلکه په مدیني کښ فرض کړې شوېدې نوددي وجه نه په هغې کښ هم جهرا قرائت حکم راغلیدې، اوبعضی فرمائي چې «وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ» سره ټول جهرمونځونه مراد دي، اودايت مقصد دادې چې په جهري مونځونو کښ ډير په اوچت اواز سره هم قرائت مه کوه اونه ډير خفيه قرائت کوه بلکه درميان اواز سره قرائت کوه، دا قول هم مروی دې دابن عباس رضی اللہ عنہ نه فرمائي چې حضور ﷺ به په مکه کښ دارارقم کښ په پټه باندی مونځ کولونو چې په اوچت اواز سره به ئی قرائت کولونو مشرکينو په قرآن ته کنځلي کولې او چې روربه ئی قرآن تلاوت کولونو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه به په اوريدلو کښ تکليف وونود هغې په باره کښ دا ايت نازل شو چې ډير په اوچت اواز سره هم تلاوت مه کوه چې مشرکين واوري اوبيا کنځل کوي اومه ډير په پټه تلاوت کوه چې صحابه ئی هم نه اوري بلکه متوسطه لاره اختيار کړه.

«وَقُلْ لِّلْحَمْدِ مَا دَاوُتُ سورت لب لباب او خلاصه اودسورت مرکزي دعوی ذکر کيږي چې داخومره دلائل عقليه نقلیه اومعجزې بشارتونه تخويفونه وغيره ذکر شول دادې لپاره چې نفی دشرک اوشي اووحدانيت ثابت شي، اوپدي ايت کښ نفی دشرک شوېده په درې (۳)،

اعتبار اتوسره ۱) لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا (۲) «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ» (۳). «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» هوجه داده چې شريك كله ادنى وي، كله مساوي وي او كله اعلى وي. نو «لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا» سره نفي د شريك ادنى راغله او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ» سره نفي د شريك مساوي راغله او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ» سره نفي د شريك اعلى راغله، اوبعض مفسرين فرمانى چې پديكس به دري فرقوباندی رد دي په «لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا» سره رد راغى په نصارى باندی چې هغوى د مسيح ابن الله قائل وو او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ» سره رد راغى په مشركينوباندی. او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» سره رد راغى په يهوديانو باندی ځكه چې (العباده) دهغوى عقیده وه چې حضرت يعقوب عليه السلام په كشتى كښ په الله جل و علا باندی غالب شوېدى، اودادري صفات سلبيه مستلزم دى درې صفات ثبوتيه كماليه لره «لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا» مستلزم دې كامل الذات لره چې الله جل و علا كامل الذات دې او «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ» مستلزم دې منفرد والي لره په خلاقيت كښ چې الله جل و علا په خلاقيت كښ منفرد دې، او «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» مستلزم دې منعم على الاطلاق لره چې الله جل و علا منعم دې على الاطلاق، نوددې وجه نه ترتب د حمد پري راغى چې هر ذات چې پدي اوصافو متصف وي نوهغه قابل د حمدوي.

«وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» قانون دادې چې كله نفي داخله شي په كلام مقيد باندی نونفي عام طور پر د قيد كېرې نه ده مقيد، نو د ظاهر د آيت نه معلومېږي چې (العباده) د الله جل و علا لره ناصريامانع شته دې خودوحي د كمزورى نه نيسته دې، نفس ناصريامانع ورله شته دې نوجواب دادې چې دلته «مِنْ الذَّلِيلِ» كښ من صله دې «وَلِيٌّ» لپاره، نومقصد آيت دادې چې الله جل و علا كمزورى ندې چې محتاج وي ولې ناصراو مانع ته (ابن كثير) اوبعض مفسرين فرمانى چې «وَلِيٌّ» په خپلې معنى سره يعنى دوست سره دې او من تعليليه دې اودايت مقصد دادې چې الله جل و علا لپاره دوستان لوجي د كمزورى نه نيسته دې او الله جل و علا كه خان لپاره يوبنده دوست نيسى نو دامحض

صطناع ده په شان دعبد کښ، نه ددې وجه نه چې الله ﷻ ورته محتاج دې. «وَكَيْفَ» مراد پدې سره یا تکبیر تحریمه ده او دآیت مقصد دادې چې کله براءت عن الشرك او کړئ نوعملی طور اثبات دتوحید او کړئ اوپه تکبیر تحریمه سره مونځ شروع کړئ، او بیا تنه مطلق تعظیم دالله ﷻ مراد دې چې کله نفي دشریک په اعتبارات ثلاثه سره اوشوله اوهیڅ قسم شریک الله ﷻ لره نیشته دې نوتاسودالله ﷻ تعظیم اولوئی بیان کړئ، اولفظ دتکبیر ابلاغ دې په معنی دتعظیم کښ اوتقیدنی په مصدر منکر سره اشاره ده دپته چې انسان څومره جهداومبالغه اوکړی په عبادت تحمید، اوتمجید دالله ﷻ کښ خودالله ﷻ حق نشي اداکولې، دخپل قصوراوعاجزی اووصف دعبدیت اظهار ورته پکار دې دسورت ابتداء په تنزیه دالله ﷻ سره شوې وه اوختتام نی په تعظیم سره اوشو، په ابتداء کښ پیغمبر ﷺ لپاره وصف دعبدیت ذکر شوې وو اوپه اختتام کښ دټولوانسانوعجزته اشاره شوله نومعلومه شوه چې عبادت لائق صرف الله ﷻ دې نوثابت شوچې لا اله الا الله.

تم تفسیر سورة بنی اسرائیل.

رکوع ٤٨	سورة الكهف مكية	آيتونه
١٢	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	١١٠
خاص په نوم د الله سره چه بيهده مهربان او ډير رحم کوونکې دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (١٨) وحسب النزول (٤٩)

سورة الكهف مكي سورة دې سيواډيو ايت واصله نفسك الخ (٢٨)، په نيزد ابن عباس ؓ او مقاتل فرمائي چي اول اتم (٨)، ايتونه يعني اول نه تر صعيدًا جُزْأً پوري مدنې دى اوباقى سورة مكي دې، سورة الكهف ١١٠، ١١١ ايتونوباندې مشتمل دې په ترتيب قرآني كښ اتلسم (١٨)، او په ترتيب نزولي كښ يوكم اوياوم (٢٩) نمبر سورت دې، د سورة النحل نه مخكښ او د سورة الغاشية نه بعد نازل شويدي، زمانه د نزول ئي دوراخير د مكي معظمي دې، كل كلمات (١٥٧٧)، او كل حروف ئې (٢٣٢٠) دى.

وجه قصيه: پدې سورت كښ چونكه واقعه د اصحاب كهف ذكر كيږي نو ددې وجه نه د اسورت پدې نوم سره موسوم كړې شو، تسمية الكل باسم الجزء.

فصليت: عن ابى درداء ؓ عن النبى ﷺ قال من حفظ عشر آيات من اول سورة الكهف عصم من الدجال (مسلم، ابوداؤد، نسائي، ترمذى). (٢) عن ابن عمر ؓ قال قال رسول الله ﷺ من قراء سورة الكهف فى يوم الجمعة سطع له نور من تحت قدمه الى عنان السماء يضى له يوم القيمة وغفر له ما بين الجمعين (ابن كثير بحواله ابن مردويه وقال ابن كثير احسن احواله الوقف) (٣) عن ابى سعيد عن النبى ﷺ انه قال من قراء سورة الكهف فى يوم الجمعة اضاء له من النور ما بينه وبين الجمعين (ابن كثير بحواله بيهقي) (٤) عن على ؓ مرفوعا من قراء سورة الكهف يوم الجمعة فهو معصوم الى ثمانية ايام من كل فتنة، وان خرج الدجال عصم منه.

حصه ټالنه: په سورة الفاتحه كېنې تفصیلا ذكر شوې وو چې د مضامینو په اعتبار سره ټول قرآن څلور حصو ته منقسم دې او د هرې حصې ابتداء په الحمد لله سره شویده اوله حصه د سورة الفاتحه نه تر اختتام سورة المائدة پورې، دویمه حصه د سورة الانعام نه تر اختتام سورة الاسراء پورې او د دریمه حصه ده چې ابتداء ئې د دې سورت نه کیږي تر سورة سبا پورې او څلورمه حصه د سورت سبا نه تر اخره پورې، په اولې حصې كېنې زیاده تر مضمون دخالقیت بیان شوې دې، دویمه حصه كېنې مضمون د ربوبیت بیان شوې دې، او پدې حصې كېنې مضمون د حاکمیت یعنی تصرف او برکت بیانېږي چې د ټول کائنات حاکم او مالک صرف ذات الله ﷻ دې، ټول تصرفات د هغه په اختیار كېنې دې، په خپلو اختیاراتو كېنې څه حصه یو پیغمبر ﷺ یا ولي یا بل چاته نده ورکړي او برکاتو او چوونکې هغه دې.

رېط: ربط اسمی د ماقبل سره دادې (۱) چې په سورة بني اسرائيل كېنې انسانانو ته د سبل الخیر ذکر وو چې «ان هذا القرآن یهدی للنی هی اقوم (آیت نمبر ۹)» او په سورة الکهف كېنې اشاره کیږي اسبابو د ربط قلبی ته پدې هدایت باندې چې «وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ (آیت نمبر ۱۴)» (۲) او دغه شاتې تعلیم ورکول کیږي د دعا چې «واربط قلوبنا علی هذا کما ربطت قلوب اصحاب الکهف» (۳) دغه شاتې په ماقبل كېنې ذکر د واقعه اسراء وو چې هغه اوله درجه ده دکمالاتو او پدې سورت كېنې ذکر د نزول کتاب دې چې هغه غایه ده د درجاتو دکمال (کبر باخصار) (۴) او دغه شان په سورة الاسراء كېنې مانع عادی دکفارو دایمان ذکر شوې وو ومانع الناس الخ (آیت نمبر ۹۴) او پدې سورة كېنې مانع حقیقي ذکر دې ومانع الناس الخ (آیت نمبر ۵۵).

رېط مضمونی: ربط مضمونی ئې د ماقبل سره په څو وجوه سره دې (۱) چې ماقبل كېنې مضمون دخالقیت او ربوبیت ذکر شو نو پدې كېنې ورپسې مضمون د حاکمیت یعنی تصرف او برکت ذکر کیږي

(۲) په ماقبل كېنې رد د شرك اوشو او د حضور ﷺ دخاقنیت لپاره د کوی عظیم الشان معجزې ذکر وو نو پدې سورت كېنې دفعیه دشهادتوده په توحید باندې چې د کومو شهادتو دوجې نه کفار په شرك كېنې مبتلا وو (۳) د سورة بني اسرائيل اختتام په حمد سره شوې وو او د دې سورة افتتاح په حمد سره اوشوه (۴) سورة بني اسرائيل افتتاح په تسبیح سره شوې وه چې هغه متعلق بالذات والتخلیه وه، او د دې سورة ابتداء په حمد سره کیږي چې هغه متعلق بالصفات والتخلیه دې ځکه

چې دتخليي نه وروستو تحليه پکاروي (۵) په سورة النحل کښ دتوحيد نه تعبير شوې ووپه روح سره دغه مضمون په سورة بني اسرائيل کښ دعوي په صورت کښ سره دذليله ذکر شو. قل ادعوا له الخ دعوه او قل الحمد لله الذي الخ ورله په منزله دذليل وو نودا تحقيق او شولو دمسئله توحيد او په سورة الكهف کښ دغه دليل دعوه او گرځيدله اوددې داثبات لپاره نور دلائل ذکر کيږي نو تدقيق دمسئله توحيد کيږي په سورة الكهف کښ اوسورة مريم او طه وغيره تتحات دى لپاره ددي سورت.

دعوه سورت: ددي سورت مرکزي دعوه اثبات دتوحيد دې په رد داقسام اربعو دشرک سره. چې شرک فى العلم، فى التصرف، فى العبادة او فى الدعاء دي. اونفي دعلم غيب کيږي دانبياء نه لکه موسى عليه السلام او خضر عليه السلام اود اولياء نه لکه اصحاب الکهف شو اود ملوکونه لکه ذوالقرنين شو.

شان نزول: دحضرت ابن عباس عليه السلام نه ددې سورت شان نزول داسې منقول دې چې قریش مکه نضر بن حارث او عقبه ابن ابى معيط مديني ته ديهوديانو علماؤ ته اوليرل و چې تاسو دهغوئ نه دحضور ﷺ په باره کښ تپوس او کړئ چې دابرحق پيغمبر دي او کڼه دې څکه چې دوى اهل علم دي. نو دادوه (۲) کسان چې مديني ته راغلل او اخبار يهود سره ميلاؤ شول او دهغوئ ته ئې دحضور ﷺ ځني احوال بيان کړل، نو دهغوئ ورته اوئيل چې تاسولاړشئ اوددې مدعي نبوت نه درې تپوسونه او کړئ که دتولو جوابونه ئې درکړل، يا بالکل جواب درنه کړو نو پوهه شئ چې داصحيح پيغمبر ندي او که دخنوجواب ئې درکړو او ديو جواب ئې درنه کړو نو بيا صحيح پيغمبر دي.

اول: تپوس تنه دا او کړئ چې مخکنى زمانه کښ يو څو ځوانان ديو ظالم بادشاه نه پټ شوى وو او په يو غار کښ ئې پناه اغستې وه دهغوئ واقعه څه ده؟؟

دويم: دهغه کس دحال تپوس تنه او کړئ چې هغه دمشرق نه تر مغربه پوري سفر کړې وو اودريم: دروح په باره کښ تنه تپوس او کړئ چې ددې حقيقت څه دي؟؟

نور هر کله چې دادوه کسان واپس مکي معظمي ته راغلل او کفارو ته ئې داتوله واقعه بيان کړه نو قریش مکه دحضور ﷺ نه دغه درې سوالونه او کړل، حضور ﷺ ته ورته او فرما ئيل چې څه به ستاسو دسوالونو جوابونه صبار دکریم اوانشاء الله ئې اونه وئيلو چې دهغې دوجې نه وحى کښ تاخير او شو، دولس يا پنځلس، يا څلورويشت بناء براختلاف او مشرکينو مختلف قسم غلطې خبرې

کولې چې دهغې دوجي نه حضور ﷺ ته به ډیر اذیت رسیدلو. آخر دغه مذکور وړخونه پس ددوؤ سوالونو په جواب کښ سورة الکهف نازل شو، اودروح په باره کښ دسورة بني اسرائيل ایت نمبر ۸۵ ویستلونک عن الروح الخ نازل شو.

خلاصه: داسورت یو تمهید، څلور وحصو او یوې خاتمي ته منقسم دي. دسورت دابتداء نه ترایت (نمبر ۸) پوري تمهید بیانېږي، (ایت نمبر ۹ نه تر ۴۹) پوري دسورت اوله حصه. دایت نمبر ۵۰ نه تر ۵۹) پوري دسورت دویمه حصه او دایت نمبر ۶۰ نه تر ۸۲) پوري دسورت دریمه حصه او دایت نمبر ۸۳ نه تر ۱۰۱) پوري دسورت څلورمه حصه ذکر کیږي او بیا په اخر کښ یعنی (۱۰۲) نه تر ۱۰۱) پوري خاتمه دسورت ذکر کیږي.

اول تمهید بیانېږي په (ایت نمبر ۱) کښ ﴿اتَّخَذَ لِلَّهِ الَّذِي﴾ دعوه دتوحید ذکر کیږي په (ایت نمبر ۲، ۳، ﴿فِيمَا تَأْتِيهِ أَبَدًا﴾ کښ مقصد د کتاب الله ذکر کیږي په انذار او بشارت سره. په (ایت نمبر ۴، ۵) ﴿وَيُنذِر﴾ کښ زجر ذکر کیږي په اتخاذ دودل سره په (ایت نمبر ۶) کښ ﴿فَلَعَلَّكَ يَنْخَع﴾ کښ حضور ﷺ ته تسلي ذکر کیږي په (ایت نمبر ۷، ۸) ﴿إِنَّا جَعَلْنَا﴾ تر ﴿صَعِيدًا جُرًّا﴾ کښ ترهید فی الدنیا بیانېږي، بیا دهغې نه وروستو دسورت اوله حصه ام حسب الخ نه شروع کیږي پدې حصه کښ د یوې شبهي اجمالي او تفصیلي جواب اوڅه متعلقات اوز جرونه او څلور امور متفرعه، اودرې (۳) امور مصلحه لپاره دمنکرینو ذکر کیږي.

په ایت نمبر ۹، ﴿أَمْ حَسِبْتَ﴾ تا (نمبر ۱۲)، ﴿أَخْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا﴾ پوري د شبهي مختصر جواب دې شبهه دکفارو دطرف نه داسې کیده چې اصحاب کهف یوڅو نوجوانان وو، درې سوه (۳۰۰) کالونه زیات وخته پوري په غار کښ صحیح سلامت پراته وو، دومره اوږدې مدي کښ دوی ته څه قسم تکلیف نوو رسیدلې، نومعلومه شوه چې دوی مافوق الاسباب قدرت اود طاقت مالکان اومتصرف وواووددې وجه نه دوی به اوه (۷) روتن داصحابو کهفو په نوم او یوه (۱) روتن به نې دهغوئ دسپي په نوم نذر کوله، نومختصر جواب ئې داسې کیږي چې داصحابو کهف واقعہ دالله ﷻ د قدرت د نشانونه یوه نشانې ده، پدې کښ داصحابو کهف خپل څه تصرف او اختیار څه دخل نیشته، دظالم بادشاه نه تښتیدل، په غار کښ پناه اغیستل، اوده کیدو ته محتاج کیدل، په راپاسیدلو کښ محتاج کیدل او دالله ﷻ نه ربط قلبی سوال کول داتول پدې دلالت کوي چې دوی

وَاللَّهُ عَاجِزَانِ، موحدان بندگان وو، بیاد ایت نمبر ۱۳، ﴿وَحُنْ نَقْصُ ۞ ۱۱﴾ تر ایت (نمبر ۲۱).
 ﴿وَكَذَلِكَ أَتَتْكَ ۞ پوري ددي شېهي تفصيلي جواب دي، پدايت نمبر ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵.
 ﴿سَيَقُولُونَ ۞ تر﴾ وَاَزْدَاوَا نَسْعًا ۞ پوري کنس زجربيانيري په اختلاف کولوسره په تعيين
 د عدد کنس اوڅه اداوب اوبعث د اصحاب کھف په غار کنس ذکر کيري، اودغه شانتي په ايت
 نمبر ۲۲ تا ايت نمبر ۳۰، پوري ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ ۞ تر﴾ مَن أَحْسَنَ عَمَلًا ۞ پوري څلور شېر تفریعات
 ذکر کيري پدي واقعه باندې، بیاد ایت نمبر ۳۲، ﴿وَأَضْرَبَ ۞ لَمْ مَثَلًا ۞ تر﴾ ایت نمبر ۴۴، ﴿وَحَقُّ
 عَقَبًا ۞ پوري اول امر ذکر کيري لپاره د اصلاح د منکړينو چې په کومي دنيا باندې تاسې مغرورنې
 اود الله ۞ احکاماتونه مومخ گرځوليدې هغه فاني ده دابه ستاسونه واغستې شي اودنيا کنس به
 ددي دوجه نه په عذاب کنس مبتلا شي په ایت نمبر ۴۵، ۴۶، ﴿وَأَضْرَبَ ۞ لَمْ مَثَل ۞ تر﴾ وَحَقُّ ۞ اَمَلًا
 ۞ پوري دويم امر لپاره د اصلاح د منکړينو ذکر کيري، چې دادنيا انتھائي حقيره ده قابل ترجیح
 اخرت دي دهغې تياري اوکړي پدايت نمبر ۴۷، ۴۸، ۴۹، ﴿وَوَيْتُمْ ۞ سَيَرُ الْجِبَالِ ۞ تر﴾ وَلَا يَظْلُمُ
 رَبُّكَ أَحَدًا ۞ پوري دريم امر لپاره د اصلاح د منکړينو ذکر کيري کچرته دغي حقير دنيا ته تاسو ترجیح
 ورکړه نوپه آخرت کنس به داستاسولپاره باعث عذاب گرځي، اوبيا حصه ثاني شروع کيري په
 حصه ثاني کنس ديوې شېهي جواب يو تخويف اخروي يو تخويف دنوي او څلور زجرونه ذکر کيري
 شبه: شبه داکيده چې کفاروبه په ځني حالاتو کنس دجناتونه استعانت غوځتلونو الله ۞ به
 دخپل تکويني قانون مطابق هغه کارپوره کولو، اودوي به دافهم کوله چې داکاردې
 جئاتو اوکړلونود هغوي عبادت اودهغوي په نوم باندې به ئې نذر ونياز کولو، نوپدايت نمبر ۵۰،
 ۵۱، ﴿وَإِذْ قُلْنَا ۞ تر﴾ عَصِيدًا ۞ پوري ددي شېهي جواب ذکر کيري چې داشياطين ستاسوزاره
 دشمنان دي، دوي به په مختلوط طريقوسره ستاسوعقیده خرابه وي، دوي ستاسودوستان
 اومددگاران نشي جوړيدې، اوپه ایت نمبر ۵۲، ۵۳، ﴿وَوَيْتُمْ ۞ يَقُولُ ۞ تر﴾ مَتَرَفًا ۞ پوري تخويف
 اخروي ذکر کيري مشرکينوته او ايت نمبر ۵۳ تا ۵۸، ﴿وَوَيْتُمْ ۞ الْجَبْرِ مَوْنُ الْآثَرِ ۞ تر﴾ مَوِيلًا ۞ پوري

خلورم جرونه ذکر کیري، اوپه ایت (نمبر ۵۹)، ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ﴾ کښ تخويف دنيوي ذکر کیري
وييادسورت دريمه حصه شروع کیري

په حصه نالته کښ ديوې شېهي جواب دې، شبه داسي کيدله چې حضرت خضر عليه السلام غيب
د ن وو خکه چې هغه څه امور غيبه حضرت موسی عليه السلام ته بيان کړي وو. نولهذا عالم الغيب صرف
ذات دالله عليه السلام ندې نوددي شېهي جواب لپاره دآيت نمبر ۲۰ نه تر ۸۲، ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لَنَه
تَرٰ مَعِيَ صَبْرًا﴾ پوري دحضرت موسی عليه السلام اودحضرت خضر عليه السلام واقعه بيانیري اوييادسورت

خلورمه حصه شروع کیري **په حصه رابعه** کښ ديوې شېهي جواب اوتخويف اخروي ذکر کیري
شبه: داسي کيدله چې الله عليه السلام ذوالقرنين ته لوني طاقاقت او قدرت ورکړې وو او هغه
کار ساز اومتصرف وولکه سفر دمغار يو اومشارقو، بندل دياجوج ماجوج شول، نوددي شېهي
جواب لپاره (ايت نمبر ۸۳ تا ۹۸)، ﴿وَنَسْفُكُوكَ﴾ نه تر ﴿وَكَانَ رَبِّيَ حَقًّا﴾ پوري واقعه
دذوالقرنين بيانیري چې ذوالقرنين ته بقدر ضرورت ظاهري اسباب ورکړې شوې وو اوماقوق
الاسباب يوخيژياندي هم قادرنو اوپه مانعت الاسباب اموروکښ هم محتاجه وواوپه ايت
نمبر ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ﴿وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ﴾ نه تر ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ مَعًَا﴾ پوري تخويف اخروي
بيانیري اويياخاتمه دسورت شروع کیري.

خاتمه مشتمله ده په تفريعاتو اوپه زجراوتخويف بشارت اوپه خلاصي دسورت باندې ايت
نمبر ۱۰۲، ۱۰۸، ﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ﴾ نه تر ﴿لَا يَتَّبِعُونَ عَمَّا جِوَلًا﴾ پوري اوله تفریع ده داد اولې
شېهي په جواب باندې بالذات اوددويمي شېهي په جواب باندې بالتبع متفرع ده چې دالله عليه السلام
نیک بندگان کار ساز اومتصرف ندي لکه اصحاب کهف شو نوجنات به څرنگه کار ساز اومتصرف
ني اوپه (ايت نمبر ۱۰۹، ۱۱۰)، ﴿قُلْ لَّوْكَانَ﴾ کښ دويمه تفریع ده اوداتفریع ددريمي شېهي په
جواب باندې بالذات اودخلورمي په جواب باندې بالتبع متفرع ده چې غيب دان صرف الله عليه السلام
دي بل هيڅ څوک ندې نولهذا متصرف هم فقط هغه دې اوېل څوک نيشته دې، اوييادسورت په
حري جملي ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا﴾ کښ دتول سورت خلاصه اولب لباب ذکر کیري چې کوم کس په

آخرت کنس دَالله ﷻ دملاقات اودهغه درحمت اميدواروي نوهغه دې نيك عمل كوي
اوتوحيدداومني، اصحاب كهف، حضرت خضر ﷺ، جنات، ذوالقرنين دكارساز. متصرف
كنري اوشرك جلي اوخفي دخپل خان بچ ساتي

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ

^۱ ټول صفات دخدای ^۲ خاص الله ﷻ لره دي هغه ذات چې نازل كړيدې په خپل خاص بنده باندې كتاب فرآن چې ندى كړوږ

لَهُ عِوَجًا ۝ قَيَّامًا لِّيُنْزِلَ بَاسًا شَدِيدًا ۝ مِّنْ لَّدُنْهُ

پدې كتاب كېن هيڅ قسم كوروالی. ^۳ سيدها برابردي لپاره ددې چې اوږه وي خلك دعذاب سخت نه دالله ﷻ دطوف نه دي

وَيُكَفِّرُ الْبُؤْسَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُونَ الظَّالِمِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ۝

اولپاره ددې چې زيري وركړې مؤمنانو ته هغه مؤمنان چې عملونه كوي نيك چې بيشكه لپاره ددوى بدله خاښته ده

مَا كُفِّرَتْ فِيْهِ اَبَدًا ۝ وَيُنْزِلُ الَّذِيْنَ قَالُوْا اَتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۝

ديره به وي په هغې كېن هميشه. ^(۴) او اوږه وي هغه كسان چې وائي هغوى نيولې دې الله ﷻ (خان لپاره، ولد بچي)

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۝ وَلَا لِاٰبَائِهِمْ ۝ كَثُرَتْ كَلِمَةٌ تَخْرُجُ

نيشته لپاره ددوى پدې باندې هيڅ علم اونه پلارانو ددوى لپاره ډيره لوى ده داخبره په قباحت كېن، چې رااوځي

مِنْ اٰفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ۝

دخلو ددوى نه نه وائي دوى مگر صرف دروغ وائي.

(۱) تمهيدبرائى ازاله شبهات ودعوى توحيد

(۲) موصول باصله علت ودليل

(۳) علت نزول قرآن

(۴) تخويف و اشاره به شبهات اربعه

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ بِدَدِي خَائٍ نَه دَقْرَان دَرِيْمَه حَصَه شَرُوع كِيرِي چِي دَسُورَه سَبَاء تَرَاخِرَه پُورِي دِه
نُو خُكِه دَدِي سورت ابتداء په ﴿الْحَمْدُ﴾ سره اوشوه او پدي حصه كُنِس زِيَادَه ترمضمون د حاكميت
بَيَانِيرِي چِي دَتُول جِهَان مالِك مَتَصَرَف اومختار صرف دَاللَه ﷻ ذات دِي. اوشوك ورسره هم پدي
كُنِس شَرِيك نِيَشْتَه دِي. او ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ تَمَهِيد دِي اودعوهُ دَتُو حِيد دِه چِي تُول صَفْتُونَه دَالُو هِيَت چِي
عِلْم غِيْب اوقدرت كامله دِي دا خاص دِي په اَللَه ﷻ پُورِي ﴿الَّذِي أُنزَلَ﴾ مَوْصُول سره دَصَلَه نِه
دَلِيل دِي چِي اَللَه ﷻ مَسْتَحَق دَتُولو محامدو خُكِه دِي چِي په پَخِيل بِنْدَه ﴿مُحَمَّدٌ﴾ بَانْدِي نَبِي
كِتَاب نَاَزَل كَرِيدِي چِي هَغَه مَشْتَمَل دِي په اَصْلَاح دَمْعَاش اومعَاد بَانْدِي. او پدي تَعْلِيل بَانْدِي
اَشْعَار لِيَارَه مَوْصُول ذَكْر شُوبِه خَائٍ دَوْصَف، ﴿عَلَى عَبْدِهِ﴾ هَر كَلَه چِي نَزُول دَقْرَان يُوَه عَظِيْمَه
مَعْجَزَه وَه چِي تُول مَخْلُوقَات دَهْغِي دَمَثَل پِيَش كُولُونَه عَاجَزَه وَو نُو دَدِي وَجَه نِه دَحْضُور ﷻ لِيَارَه
پَدِي مَقَام كُنِس وَصَف دَعْبِدِيَت غُورَه كَرِي شُولِيَارَه دَدَفَع تُوْهَم دَالُو هِيَت، اَوَاضَافَت (دَعْبِد، هَاء
ضَمِير تِه لِيَارَه دَتَعْظِيْم دَحْضُور ﷻ اُولِيَارَه دَتَعْظِيْم دَقْرَان دِي ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهُ﴾ وَاو حَالِيَه دِي
وَالَام، په مَعْنِي دَفِي) سره دِي اِي لَمْ يَجْعَلْ فِيْهِ عُوْجَا اَو دَادَعُوِي تُوْحِيد دَاوُل جَز لِيَارَه دَلِيل دِي يَعْنِي
اَللَه ﷻ عَالَم الْغِيْب دِي اَوْ عِلْم غِيْب صِفَت دَاللَه ﷻ دِي خُكِه چِي دَاسِي قُرْآن نَبِي په خِيل
بِنْدَه نَاَزَل كَرِيدِي چِي په هَغِي كُنِس هِيْخ كُوبُوَالِي نِيَشْتَه دِي دَقْصَاحَت اَو بِلَاغَت په اَعْلَى تَرِيْن
مَعْيَار كُنِس دِي بِيَانِي بِالْكُلِّ اَوَاضَح دِي اَو دَمُضَامِيْنُوبِه اَعْتَبَار سره كَامِل اَو جَامِع دِي نُو دَاسِي
كِتَاب نَاَزَلُول صرف دَهْغَه ذَات نِه مَمْكَن دِي چِي عِلْم دَهْغَه مَحِيْط الْكُلِّ اَوْ هَغَه عَالَم غِيْب وَي،
وَدَوْدُوْعِي حَصِي (قدرت كامله) لِيَارَه دَلِيل ﴿لَيَنْزِلَ بَأْسًا﴾ سره ذَكْر كِيرِي، اَوْ ﴿عُوْجَا﴾ كُوبُوَالِي تِه
وَنِيْلِي كِيرِي دَدِي اِسْتِعْمَال دُوَه قِسْمَه كِيرِي (۱) بَكْسَر الْعِيْن اَو (۲) بَفْتَح الْعِيْن اَكْثَر وَاَهْل لَغْت قَوْل
دِي چِي بَكْسَر الْعِيْن هَغَه نَقْصَان كُوبُوَالِي تِه وَنِيْلِي كِيرِي چِي مَعْنُوِي وَي اَو مَدْرَك بِالْبَصْرُونِي
وَبَفْتَح الْعِيْن هَغَه نَقْصَان تِه وَنِيْلِي كِيرِي چِي حَسِي وَي اَو مَدْرَك بِالْبَصْرُونِي اَو تَوِيْن په
﴿عُوْجَا﴾ كُنِس لِيَارَه دَتَنَكِير دِي يَعْنِي هِيْخ قِسْم نَقْصَان پَكُنِس نِيَشْتَه دِي نِه لَفْظِي اَوْنَه مَعْنُوِي يَعْنِي
مَصَحْح اَو بِلَاغَت خِلَاف نَدِي، په مَعَانِيُو كُنِس خَه تَعَارُض اَو اَخْتِلَاف نِيَشْتَه دِي اَو اَللَه ﷻ طَرَف تِه
دَعُوْت وَرَكُولُو كُنِس دَمَقْصَدَنَه اَنَحْرَاف نِيَشْتَه دِي، اَوْنَه په اِيْت كُنِس دَمَصْلَحَت نِه خُرُوج شَتَه

دې. اوبعض مفسرينودعوج ترجمه په مخلوق سره كړيده نود ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ معنی دحی دافران مخلوق ندې ځكه چې دابن عباس رضي الله عنه نه دغیر ذی عوج الزمر ۲۸ تفسیر په غیر مخلوق سره منقول دې خازن ﴿قِيَمًا﴾ دایامنصوب دې ددې وجه نه چې فعل ورله مقدر دې چې جعل دې د جعله قیما اویاحال دې د ﴿الْكِتَابُ﴾ نه اویادضمیر دله نه اویابدل واقع شویدې د ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ مجملې نه اوقانون په بدل کښ دادې چې دې مقصود بالحکم وي اومبدل منه په حکه دتنحې اوترک کښ وي، نومعنی به نې داسې شي چې الحمد لله الله انزل علی عبده الکتب وحسن قیما (کبير) بعض علماء فرمائی چې په ایت کښ تقدیم تاخیر دې اصل عبارت داسې دې انزل غنی عبده الکتب قیما ولم يجعل له عوجا، لیکن غوره توجیه اوله ده او ﴿قِيَمًا﴾ معنی ده چې متعفف دې په استقامت سره مضبوط مضمون والادې داسې کامل اوجامع دې چې موحد په توحیدباندي کلکوي اودمشرك شبهات دفع کوي، دعدم اعوجاج اودقیم مفهوم تقریبا یودې خو بیاهم د ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ نه ورستو ﴿قِيَمًا﴾ ذکرشووجه داده چې کله کله یوخیزقیم اواستقامت والا وي خومعمولي غوندې اعوجاج پکښ وي چې عام طورنه محسوس کیږي. نو ددې وجه په دواړواوصافوباندې تصریح اوکړې شوه امام رازی رحمته الله علیه اوخني نورمفسرين فرمائی چې داصفت لپاره دتاکیدندې بلکه لپاره دتاسیس دې اوددواړو په مفهومیونکښ فرق دې. ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ مقصود دادې چې دافران په خپله یعنی ذذات په اعتبار سره کامل دې اود ﴿قِيَمًا﴾ مقصد دادې چې دې مکمل دې دغیرلپاره یعنی دافران سبب دهدایت دې دمخلوقاتولپاره اوقران دمخلوقاتولپاره داسې دې لکه څرنګه چې یوقیم منتظم، مربی، وي دماشومانولپاره، نوارواح بشریه په شانتې داطفالو، ماشومانو، دې اوقران په منزله دیوشفیق، مهربانه مربې دې چې ددوی مصالحوباندې خیال کوونکې وي ددشمن نه بچ کوونکې وي دهرقسم مضراتوکه حالی یواستقبالی دهغې نه نې بچ کوي اوددې وجه نه اولاً ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ ذکرشو اوورپسي ﴿قِيَمًا﴾ ذکرشو اوداتوجیه زیاته الیقده.

﴿يُنذِرُ﴾ داتخويف ذکر کيږي اولام تعليليه دې اودامتعلق دې په انزال پوري نوداحکمت اوعلت دقرآن بيانږي، دقرآن مجيد د نزول دوه (۲) حکمتونه اومقصودونه بيان شويدي. چې يوه انذار اوبل تبشير دې، انذار دوه مفعولينوته متعدي کيږي چې يواښځر وي اوبل (منذر منه) وي پشانته دتبشير، لکه انا انذرکم عذابا قريبا نوپدي ايت کښ منذر منه مذکور دې اومنذر محذوف دې ځکه چې په هغې دلالت کوي ورستنې ايت ﴿يُنذِرُ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾ اوپه هغې کښ منذر منه، محذوف دې ځکه چې په هغې باندې دلالت کوي دا ايت اوهرکله چې مقصود پدي سورت کښ دمنکرينو دشبها توازله ده نو ددي وجه نه تخويف مکرر ذکر شو. اوبشارت مکرر ذکر شو اودعدم تکرار دبشارت نه په جملي دبشارت کښ مبشراومبشر به دواړه ذکر شو ﴿بِأَسَا شَيْدًا﴾ پديکښ اشاره ده چې مقصود بالکلام (منذر منه) دې اوتوصيف ئې په ﴿شَيْدًا﴾ سره اشاره ده سختی د عذاب (تعادنا الله منها) ﴿وَيُنشِرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دابشارت ذکر کيږي چې دويم مقصود احکمت دقرآن دې ﴿أَنْ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا﴾ دابمبشر به دې اومراد په اجر حسن سره جنت دې اوپه تقديم دجار مجرور کښ اشاره ده اختصاص د مؤمنينوته په جنت سره ﴿مُكَيِّدًا﴾ په منصوب دې بناء برحاليه چې داحال واقع شويدي دضمير مجرور د ﴿لَهُمْ﴾ نه اوهرکله چې مکث نفاضا دتايدنه کوله نو ددي وجه ورپسي ذکر شو ﴿أَبَدًا﴾ يعنی ددي مکث لپاره به څه انتهاء نه وي. ﴿يُنذِرُ الَّذِينَ﴾ داعطف دې په ﴿يُنذِرُ﴾ باندې اوپدي کښ منذرلهم مذکور دې اومنذر منه محذوف دې، عام مفسرين فرمائي چې پدي انذار اوماقبل انذار کښ فرق دې ماقبل انذار عام ووشامل وو هرکافرت ته اود انذار خاص دې هغه چاته چې داتخاذ ولدعقیده لري اوتخصيص ئې لپاره دشدت شناعة اوقباحه دکفر ظاهره وې اوحضرت الشیخ فرمائي چې پدي اوپه ماقبل کښ فرق نيسته بلکه دبعد عهد و دوجي نه دانذار اعاده اوکړې شوه اوتنبیه مقصود ده په منذرلهم باندې، يعنی هغه کوم منکرين دې چې دهغوئ انذار پدي ځای کښ مقصود دې اودهغوئ دشبها توازله مقصوده؟ پدي باندې تنبيه ده نو دا هغه څوک دې چې هغوئ عقیده داتخاذ ولدلري اوپه لفظ داتخاذ کښ اشاره ده چې مشرکين الله ﷻ لره اولاد حقیقه نه ثابتولو بلکه

مراد په اولاد سره متبني وو، چې الله ﷻ خپل ځني مخصوص بندگان انبياء کرام، فرشتي او اولي، خپل متبني يعنى ناتبين جوړ کړيدي او هغوئ ته الله ﷻ بعض مافوق الاسباب امور کښ تصرف او اختيار وړ کړيدي لکه څرنگه چې والد حقيقي خپل ولد حقيقي ته څه امورحواله کوي نو ددي وجه نه دوى بيا د انبياء کرام، ملائکو او اولياء عبادت ضروري کښي او «يُؤَيِّنُ» فعل دي او «الَّذِينَ» مفعول «يُؤَيِّنُ» لپاره دي او په صيغي دماضي اوموصول کښ اشاره ده په تحقق دکفر دهغوئ اوسوخ دشرک ته په زړونود هغوئ کښ «مَا لَهُمْ مِنْ عِلْمٍ» پدي کښ دهغوئ دقول رد دي اوضمير مجروره راجع دي دهغوئ قول اغاذول، ته چې ددوى داقول سراسر جهالت باندې مبني دي او پدي باندې دوى سره هيڅ قسم دليل نيسته دي، صرف دآبوتقليد کوي او من، په «مِنْ عِلْمٍ» کښ لپاره دتاکيد دنفی دي اوکه څوک اشکال اوکړي چې اتخاذ الله ﷻ ولد لره محال فی نفسه دي نو څرنگي به صحيح شي نفی دعلم ددوى نه په اتخاذ دولد باندې چې دوى سره په اتخاذ دولد باندې علم نيسته دي نوجواب دادي چې نفی دعلم ديوشئ نه ددوه وجوه نه وي ۱) کله هغه څيز فی نفسه موجود وي خوتعلق دعلم ورسره نوي راغلی او انسان جاهله وي هغي ته په رسيدلو باندې ۲) اوکله کله هغه څيز بالکل موجود نوي معدوم محض وي اوتعلق دعلم ورسره نوي ممکن نوبياهم نفی دعلم ورنه راخي اوددي وجه منطقيان وائي چې سالبه په وخت دعدم د موضوع کښ هم صادق وي، نودلته چې نفی دعلم راغليده نو دقسم ثاني دقبيلي نه دي، چې اتخاذ دولد معدوم محض دي محال فی نفسه دي نو ځکه ورنه نفی دتعلق دعلم هم راغله، (ونظيره قوله تعالى ومن يدع مع الله الها آخر لا يبرهان له المؤمنين: ۱۱۷)، «كَبُرَتْ كَلِمَةً» (کبرت، فعل دي ضمير مؤنث چې راجع دي «اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا» ته په تاويل د«مقالة» سره فاعل دي او کلمه منصوب دي تميز واقع شويدي دهغې فاعل نه ليکن قول دجمهور راجع دي چې کلمه منصوب دي او تميز دي او پدي کښ معنى دتعجب ده «فَخَرَجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ» دپه محل د نصب کښ صفت دما قبل يعنى «كَلِمَةً» لپاره دي او پديکښ مزيد تنقيح اوشناعت اوددوى والادالوى جرات په ددي دروغو باندې ذکر کيږي، او پديکښ اشاره ده چې وسوسه او حديث النفس دکفر په

خبر و قابل مواخذہ نہی، چي ترخوپوري تکلم اوعزم پري نوي راغلي **إِنْ يَقُولُوا** (اِلا کذباً) ان نافيہ دي اوداپہ منزله دذليل دي دماقبل لپارہ چي ددوي داقول قبيح دي خکہ چي دا کذب محض دي اودصدق شائبہ پکتن هم نيشته خکہ چي نسبت دولدالله **لَهُ** ته ممتنع دي عقلاً کما مراراً، اوثبوت دمتنع عقلي کول کذب محض وي اوددي وجه نه الله **لَهُ** فرمائي په سورة مريم کتن وقالوا اتخذ الرحمن ولدا لقد جنتم شيئا اذاً، تکاد السموات يتفطرن منه وتنشق الارض وتخر الجبال هدا (مريم: ۸۸، ۹).

فَلَعَلَّكَ بَاطِحٌ تَفْسِكَ عَلَى آثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحُبِيبِ

بس آياته هلاکت کتن اجوونکي ني خان خپل لره په دوي پسي کچري دوي ايمان نه راوي پدي خبره قرآن باندې

أَسْفًا ۝ إِنْآ جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا

نه وچي دغم نه بيشکه گرځولي دي مونږه هغه څه چي په زمکه باندې دي خايست لپاره ددي زمکي

لِتَبْلُوَهُمْ أَتَاهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝ وَآثَا لِيَجْلُوَنَ

لپاره ددي چي ازمايش اوکړو مونږه ددوي چي کوم يو ددوي نه ځانسته عمل والاډي، اوبيشکه خامغا گرځوونکي يومونږه

مَا عَلَيْنَا صَعِيدًا جُرُزًا ۝

هغه څيز لره چي پدي زمکه باندې دي ميدان هوار صفا بې گياه،

فَلَعَلَّكَ بَاطِحٌ هغه استنافيه ده پدي کتن تسلي ذکر کړي حضور **ﷺ** ته هرکله چي حضور **ﷺ**

دمشركينو دايمان راوړلونه مايوسه شونو سخت تکليف ورته اورسيدلو او پرېشانه شونودايت نازل شو، لعل دا کثرو مفسرينوپه نيز لپاره دترجي وي په محبوب څيز کتن اولپاره داشفاق وي په محذور کتن، نودلته لپاره داشفاق دي اوبعض مفسرين فرمائي چي لعل پدي ځاي کتن لپاره دنهي دي تشفيقا اي لاتبع نفسک بحر، اوبعض فرمائي چي لپاره داستفهام انکاري دي، اوعلامه زمخشري **رحمته** فرمائي چي دا کلام محمول دي په تشبيه باندې چي حضور **ﷺ** ته به دقرش مکه دايمان نه راوړو دوجي نه به ډير سخت تکليف او ډير فکر کتن مبتلاوو، دخضور **ﷺ** دا حال مشابه کړي شودهغه حالت سره چي هغه دخپل ديو محبوب په فراق کتن مبتلاوي اوصبر اونکړي شي

او خپل خان هلاکت ته اورسوي او ﴿بَنِیْعَ﴾ هصیغه د اسم فاعل ده وئیلې کیرې هغه چاته چې دغه اوفکر د وچي نه خپل خان هلاک کوونکې وي اوداپه اضافت اوپه ترك اضافت دواپه سره راغلیدې. ﴿عَلَىٰ أَثَرِهِمْ﴾ د استعاره فصیحیه ده (اثار) وئیلې کیرې نقش قدم ته چې یوسره لارشي او نشان ئې پاتي شي اودلته تنه مراد دادې چې د دوی د ایمان راوړلو نه مایوسئ نه ورستو اویاد د دوی موت علی الکفر نه ورستو ﴿إِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوا﴾ (ان) شرطیه دې او جمله ﴿لَنْ يُؤْمِنُوا﴾ هورنه شرط دې او جواب ئې محذوف دې چې په هغې باندې باع نفسک دلالت کړیدې او بعض فرمانی چې جواب شرط ﴿فَلَعَلَّكَ بَنِیْعَ﴾ همدې او هغه مقدم او حرف شرط سره د فعل شرط نه مؤخر دې او مراد په ﴿بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾ هسره قرآن دې اوقرآن ته حدیث په اعتبار د الفاظو د قاري سره وئیلې شویدې او ﴿أَسْفًا﴾ مفعول له دې لپاره د ﴿بَنِیْعَ﴾ او (اسف) وئیلې کیرې شدت غم ته. یعنی د دوی د ایمان نه راوړلو د وچي ته شدت غم نه خپل خان مه هلاک کوه ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ﴾ همدې ایتونو کتب ته هدی الدنیا ودمشکینو ایمان نه راوړلو علت او وجه بیانیرې. چې دوی ایمان د دې وجه نه. نه راوړي چې دوی سره مال اودولت دې باغات اومحلات دي حالانکه داخیزونه د فقر قابل ندي. د دنیا د ټول خیزونه دیوڅوورخوزینت دې اود انسان لپاره ابتلاء اوازماش دې نوپدي مه دهوکه کیرې اودغوره قول مطابق مراد د ﴿مَا عَلَى الْأَرْضِ﴾ هغه مراد عام دې که حیوانات وي. معدنیات اوکه نباتات وي او بعض مفسرینو ئې تخصیص په نارینو پوري کړیدې بعضو ئې په علما پوري او بعضو په نیکو بندگانو پوري کړیدې ﴿زَيْنَةً﴾ همدې د منصوب دې بناء پدي چې د مفعول ثانی دې د ﴿جَعَلْنَا﴾ لپاره اویا مفعول له دې دهغې لپاره اوپدیکتب اشاره ده چې اسباب اومال دولت د دې دنیا او اولاد. ازواج. عهده د ټول صرف د دې د نیا زینت دې اوداخرت زینت ندي. اودغه شانتي اشاره ده سرعت فناء د دې اسبابو ته ځکه چې د اقل زینت دې اوزینت عرض دې اوعوارض کلها په معرض د زوال کس وي اود دې وجه نه حضور ﷺ ارشاد اوفرمايه چې عن ابی سعید عن النبی ﷺ انه قال ان الدنيا حلوة خضرة وان الله مستخلفکم فیها فانظر ماذا تعملون فاتقوا الدنيا واتقوا النساء (مطوق علیه) ترجمه: یقیناً چې دنیا خوگه اورنگینه ده. اوالله ﷻ ورته تاسو لیرې

جی اوگوري چي تاسوخه عمل کوي، نودنيا اوبشخونه خان ساتي. اودحلوله حضرتد مقصد دادي جي صرف په خولي کنس خوند پيدا کوي اوسترگي ورته خوشحاله کيږي. دوام اوخه حقيقت نه لري **يَنْتَلُوهُمْ** دعا علت دزينت دې چي دادنيامونږه صرف زينت گرځوليدده لپاره ددې چي امتحان وازمائش ورسره واخلو اوامتحان کله لپاره دفاندي دممتحن وي چي هغه ته پته نه لري اودامتحان په ذريعي سره پته اولگوي چي څوک قابل اوڅوک نه ناقابله وي اوکله امتحان ددې لپاره وي چي امتحان ورکونکي دخپل خان دحقيقت نه واقفه شي ځکه چي دهغه دخپل خان په باره کنس گمان دلاتق وي نودامتحان په ذريعي سره ورته پته اولري چي څه څومره لائق يم. نودلته اوله معني اومقصد په الله **عَلَيْهِ السَّلَام** کنس محال دې ځکه چي هغه عالم الغيب دې بلکه دلته اودغه شاستي په نورو مواضعو کنس تنه مراد مقصدثاني دې اوددې وجه مفسرينوددي ايت ترجمه داسي کړيده **عَامِلُهُمْ** معامله المختبر (روح، رازي، شرييني، يعني دوي سره داسي معامله اوکړو لکه دامتحان اخستونکي يعني دوي ته دوي حقيقت حال اونيابو، اوبعضو جهلاء، لکه هشام بن الحكم وغيره شواستدلال کړيدي پدي ايت سره چي الله **عَلَيْهِ السَّلَام** دخواشوباندي قبل الوجود علم نه لري. ليکن دوي قول مبني دې په جهل باندې، تفصيل ئي امام رازي په تفسير کبير کنس کړيدي اومراد په **أَحْسَنُ عَمَلًا** سره دادي چي ددنيانه زهد اوبي رغبتي وي اواخرت ته رغبت وي. اوياتنه مراد هغه اعمال دې چي موافق دشرع اوسنت وي اوخالص دالله **عَلَيْهِ السَّلَام** درضا لپاره وي **وَأَنَّا نَجْعَلُونَ** يعني دانيا اوددي زينت، اوددي داشين والي به يوه ورځ ختم شي اوداتول څيزونه به فناء شي اودنيابه يوصفاميدان پاتي شي **صَعِيدًا** ونيلي کيږي وجه الارض ته او **جُرُزًا** ونيلي کيږي هغې ته چي څه وونې بوتې ورباندې نوي، تردې ځاي پوري داتمهيدوو.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۝

آيا تم کوي ته چې بيشکه غاروالا اورقيم والا وو دشانو، دقدرت زمونږه نه عجيبه

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا

بِإِذْ كَرِهَ هَفْهُ وَخَتَجِي كُلَّهُ مَالَهُ شَوْلِبَارَهُ بِنَاهُ اغْتَسَلُوا، خَوَانَانُ غَارَتِهِ بَسْ اَوْتِيلَ دَوِي اِي رَبِّهِ زَمُونِرَه رَاكِرِي مَوْنِرَه

مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١﴾ فَطَرْنَا

خِيَلِ طَرَفِ نَه رَحْمَتِ اسْتَقَامَتِ اَوَاسَانِ كِرِي مَوْنِرَه تَه زَمُونِرَه دَدِي كَارِهَجَرَتِ نَه كَامِيَايِي. بَسْ وَاچُولَه مَوْنِرَه پِرْدَه دَخَوْبِ

عَلَى أَفَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِتْرَيْنِ عَدَدًا ﴿٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنُعَلِّمَهُمْ

بِه غَوْبُونُودُوِي بَانْدِي بِه غَارَكُنِي خَوَكَالُونَه دَشْمَار. بِيَارَايِدَاكِرِلَ مَوْنِرَه دَوِي لِبَارَه دَدِي جِي اَوْنَايُومُونِرَه

أَيُّ الْحَزْنَيْنِ أَحْضَى لَنَا لَبِئْسَ أَمَلًا ﴿٣﴾

جِي كُومِ يُوْدُودُو اَوْرُو دُلوْزِيَاتِ صَحِيحِ شَمَارِ كُونَكِي دِي دَهْفُوِي دَاوَسِيْدُو مَدَتِ

﴿أَمْرٌ حَسِبْتَ﴾ هَذَا سُورَةُ أَوَّلُهُ حَصَّةُ شَرْعِ كِبِيرِي بِه اِبْتِدَاءُ كُنْزِ دَشْبِهِي اِجْمَالِي جَوَابِ دِي

اَوْبِيَا تَفْصِيْلِي جَوَابِ ذِكْرِ كِبِيرِي، اَوْ ﴿أَمْرٌ﴾ يَابِه مَعْنِي دَاَسْتِفْهَامِ اِنْكَارِي سِرِه دِي جِي كَفَارُو

دَاَصْحَابِ كَهْفِ وَاقَعَه دَحْضُورُ ﴿١﴾ دَصْدَاقَتِ مَعْيَارِ گَرْخُولِي وَه جِي دَاوِيرَه عَجِيْبِه وَاقَعَه دَه كَجَرِي

حَضُورُ ﴿٢﴾ تَه دَدِي بِه بَارَه كُنْزِ عِلْمِ وَيِ نُوْدِي بِه صَحِيحِ پِيْغَمْبُرِي نَوَالله ﴿٣﴾ دَدِي بِه بَارَه كُنْزِ

اَوْ فَرَمَانِيْلِ جِي ﴿أَمْرٌ حَسِبْتَ﴾ بِمَعْنِي دَاگَمَانِ مَه كُوِي جِي دَالله ﴿٤﴾ دَقْدَرَتِ دَنْشَانِيُونَه اَصْحَابِ

كَهْفِ وَاقَعَه لَوِيَه نَشَانِي دَه، بِلَكَه دَدِي نَه هَم لُوِي لُوِي نَشَانَاتِ شَتَه دِي لَكَه نَمْر، سَبُوِيْمِنِ

اَوْدِسْتُورُو عَجِيْبِ اَوْ غَرِيبِ نِظَامِ، دَاَسْمَانِ اَوْدَزْمَكِي تَخْلِيْقِ يَاوَاقَعَه دَمْعَرَاچِ وَغِيْرَه شُو

اَوْيَا دَاَسْتِفْهَامِ تَقْرِيرِي بِه مَعْنِي سِرِه دِي اَوْ ﴿حَسِبْتَ﴾ بِمَعْنِي دَعِلْمَتِ سِرِه دِي نُو مَطْلَبِ نِي دَادِي

آيَاتَاتِه پَتَه دَه جِي بِيَشْكَه اَصْحَابِ كَهْفِ اَوْرَقِيْمِ زَمُونِرَه دَعَجِيْبِه نَشَانَاتُونَه دِي بِعْنِي دَاپْتَه لُگُولِ

پِكَارِ دَه جِي دَا دَالله ﴿٥﴾ دَقْدَرَتِ عَجِيْبِ نَشَانَاتُونَه دِي، لِيكُنْ غُورَه خِيْرَه دَادَه جِي اَمِ پَدِي مَقَامِ

كُنْزِ اَمِ مَنْقَطْعَه دِي بِه مَعْنِي دَبْلِ سِرِه اَوْدَا دَاِبْطَالِ دَكْلَامِ لِبَارَه نَدِي بِلَكَه لِبَارَه دَاَضْرَابِ،

اَو اِنْتِقَالِ دَكْلَامِ دِي اَوْبِدِي سِرِه دَكْفَارِدَهْفَه شَبِهِي جَوَابِ مَقْصُوْدِ دِي جِي هَفُوِي بِه وَتِيْلِ جِي

اَصْحَابِ كَهْفِ هَم كَارَسَازِ اَو عَالَمِ الْغَيْبِ وَو، خُكَه جِي بِه سُوُو نُو كَالَه اَوْدَه وَو اَوْبِيَا پِكَشِ هَم خَه

قسم تغیرنو و راغلی نمو رته شه قسم تکلیف نو و رکړې د دینه معلومه شوه چې هغوی ته مافوق الاسباب قدرت تصرف حاصل وو، الله ﷻ د دوی دا خبره او شبه په اوه (۷) طریقو سره رد کړه (۱) «مِنْ ءَايَاتِنَا بِمَعْنَى دَاوَّاقَعَهُ دَالله ﷻ د قدرت یوه نشانی ده» (۲) «عَبَّأَ بِمَعْنَى مَخْلُوق لِبَارِهِ عَجِيبِهِ دِه اوددي علاوه نوري هم عجيبه واقعات شته دي» (۳) «إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ بِمَعْنَى غَارِكُنْ پناه اغستل د دوی په عجز باندې واضح دلیل دي» (۴) «فَقَالُوا رَبَّنَا ءَاتِنَا بِمَعْنَى غَارِكُنْ پناه اغستلونه ورستودوی د الله ﷻ نه په ډیري عاجزی سره په توحید باندې ثابت قدم پاتي کیدلو. درزق. اود دشمنانو نه د حفاظت لپاره دعا او غوڅتله اود صحیح رهنمائي دعائي او غوڅتله چې «وَهَيَّيْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا» (۵) «فَضَرَبْنَا عَلَىٰ ءَاذَانِهِمْ بِمَعْنَى د هغوی اراده صرف دمه کول وو په غار کښ اومونږ ورباندې خوب مسلط کړو او په سوونو کاله اوده پاتي شولو» (۶) «ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ بِمَعْنَى بِيَاپه راویخیدو کښ هم مونږ ته محتاجه وو، د دینه هم د هغوی متصرف کیدلو او کار ساز جوړیدلو نفی کیري» (۷) «لَقَدْ لَعَنَّاهُ أَيْ لَعْنَتَيْنِ بِمَعْنَى هَغَوَى د خپلي مدي مدت، د خوب نه هم بې خبره وو چا پکښ اونیل چې «لَقَدْ لَعْنَتْنَا يَوْمَآ» اوځنوپکښ او نیل چې «بَعْضَ يَوْمٍ» اوځنوپکښ علم د دهغي مدت الله ﷻ ته حواله کړو چې «رَبُّكُمْ أَغْلَرُ بِمَا لَبِثْتُمْ» بنودوي ټولونه معلومه شوه چې هغوی ته مافوق الاسباب هېڅ قسم قدرت تصرف حاصل نو و اونه هغوی کار ساز وو.

اودغه شانته پدې آیت کښ تسلي هم حضور ﷺ ته ذکر کیري چې دامعاندین کفار چې ستادشمني کوي او ایمان نه راوي نوالله ﷻ به دوی هلاک کړي لکه څرنگه چې د قیانوس نې په زندگي د اصحاب کھف کښ هلاک کړې وو.

«أَنْ أَصْحَابَ الْكَهْفِ» (کھف، وئيلي کیري لوی غار ته چې وسیع افراخ وي او چې وړوکي وي نوبیا ورته غار ويلي کیري) «وَالرَّقِيمِ» په تعیین د (رقیم) کې اختلاف دي اوقوال پکښ تقریباً (۱۰) ته رسیدلیدی دامام بخاري رحمه الله د صنع نه داسي معلومیري چې دهغه په نیردادواړه جدا جادادی، امام بخاري رحمه الله په اصحاب الرقيم ترجمي تحت د بني اسرائيلو دهغه

دري کسانو مشهوره واقعه ذکر کړېده چې په لاره روان وو سفرنې کولو چې بران پري راغې نودوئ په یو غار کښ پناه واغسته او د غار په خله کښ یو لوی گت راوغور زیږدولو او دوی لاره نر بنده کړه، نودوئ کښ هریوکس خپل نیک عمل الله ﷻ ته پیش کړ او د هغې په وسیله نر دعا وکړه نو هغه غار خله ورته الله ﷻ خلاصه کړه او دوی را وتلو په هغې کښ یوکس مستاجر وویل عقیف اویل بارالوالدین و و بخاری، لیکن شراح دبخاري لیکي چی دا د بعضو خلکو توهم دې چې هغوی دامام بخاري ﷺ ددې صنیع نه ددواړو والا محمل جدا جدا فهم کړیدی او دافهم خکه صحیح ندې چې دامام بخاري ﷺ نظر دیر دقیق دې په انعقد د تراجمو کښ، کله کله د یو معمولي مناسبت دوجي نه هم په یو باب کښ حدیث ذکر کوي. نوممکنه ده چې دامام بخاري ﷺ په نیز اصحاب الکهف او اصحاب الرقیم دواړه یووي خوجد حدیث په اصحاب الرقیم باندې ذکر کول ددې وجه نه وي چې په غار کښ دري کسانو والا واقعي اشران راغلیدی د اصحاب الرقیم د اصحابو کهف واقعي سره په ژوندی پاتي کیدلو کښ په غارونو کښ، نوددې اشتراک دوجي نه امام بخاري ﷺ په دواړو باندې علیحده علیحده ابواب قائم کړیدی، او داتوهم ځني خلکو ته ددې وجه نه راغلیدی چې واقعه د غار نقل کولو یو راوي حضرت نعمان بن بشیر ؓ نه دا اضافه مروی ده چې «انه سمع النبی ﷺ یذکر الرقیم فقال انطلق ثلاثة فكانوا فی كهف فوقع الجبل علی باب الكهف الخ» (فتح الباری) یعنی نبی ﷺ درقیم، تذکره کوله نو او فرمائیل چې درې کسان روان وو او یو غار ته داخل شونو د غار په خولي یو گت راوغور خیدو، لیکن په یو روایت کښ تصریح نیشته پدي باندې چې حضور ﷺ د اصحاب الرقیم مصداق دغه دري کسانو والا واقعه متعینه کړیده بلکه روایت مصرح دې پدي چې حضور ﷺ د اصحاب الرقیم واقعه بیان وه نو ددغه درې کسانو واقعه نې هم ذکر کړه (۲) او داهم ممکنه ده چې اصحاب کهف او اصحاب الرقیم دې یووي خو چې په کوم غار کښ اصحاب کهف پناه اغستې وه هم په هغه غار کښ ددغه دري کسانو هم پناه اغستوي، نو دپته اشاره کولو لپاره حضور ﷺ د اصحاب الرقیم په واقعه کښ بیان ددغه دري کسانو دا واقعي هم کړې وي، نو غوره خبره داده چې د «وَأَرْقِم» عطف په «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» باندې عطف تفسیري دې. او اصحاب الکهف او اصحاب الرقیم د یو جماعت دوه نومونه دې، لکه چې دامسلك د جمهورودې او د اظاهر دې د اسلوب د قرآن نه هم، چې د «وَأَرْقِم» ذکر صرف پدي ځای کښ په طریقۀ د عطف

تفسیری سره اوشولواوپه ٲول سورت کښ بیاچرته هم ذکرشولکه څرنگې چې اصحاب الکھف لفظ شپږځلي ذکرشويدي، کچري دواړه یونوې نوپکارده چې د «وَالرَّقِیْمِ» ذکرخوچرته شوې وي صراحتاً یا اشاره، اودغه شانتي ورستوايت «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ» چې داتفصیل ددي اجمال دې نوکچرته اصحاب الرقیم چې په اجمال کښ ذکردي غیروي داصحاب کھف نه نوپکارده چې تفصیل کښ دهغوئ واقعہ ذکرشوي وي لپاره دموافقت داجمال اودتفصیل البته دجمهورواختلاف صرف په وجه تسمیه کښ دي چې دوی ته اصحاب الرقیم ولي وئيلي کيږي نوپدي کښ زیات مشهوردرې (۳) اقوال دي:

۱) رقیم نه مرادهغه تختي اوکانډي دي چې په هغې باندې داصحاب کھف نومونه سره ددوی دانساب لیکلي شويدي دا قول مختار دسعیدبن جبیر، امام مجاهد اودقراء دې فتح کبیر، نوپدي صورت کښ «وَالرَّقِیْمِ» په معنی دالمرقوم فیه سره دې (۲) رقیم نوم دهغه وادي دې چې په هغې کښ هغه غردې چې دکوم غریه غارکښ اصحاب کھف پناه اغستې وه، (طبری ج ۸) (۳) رقیم نوم داصحاب کھف دقریب دې، دا قول مختار دکعب الاحباردې، یزعم کعب انهارالقریة (طبری ج ۸) ددي نه علاوه نورا قول یکښ هم راغلیدی.

«كَانُوا مِنْ ءَايَتِنَا عَجَبًا» عجايباً مفعول مطلق دې د «ءَايَتِنَا» لپاره په اعتبار د موصوف مقدره سره یعنی (آیه عجا) او حمل ئې په آیه باندې مبالغه دې اویا پکښ مضاف مقدردي یعنی (ذات عجب) «إِذْ أَوَى آلِفِرْعَوْنَ بِهٰدِي ایت کښ عجزه اصحاب کھف ذکرکيږي په هجرت کولوسره غارته. اودعادهغوئ ذکرکيږي اوعامل په اذکښ فعل مقدر اذکردي اومراده «أَوَى» سره نهکانه نیول دي، او «آلِفِرْعَوْنَ» جمع تکسیر دفی ده اوجمع قلته ده اومراد تنه اصحاب کھف دی داسم ظاهر په ځای داسم ضمیر راوړې شولپاره دآظهارددې چې ددین لپاره هجرت اوپه دین سې استقامت داتول په حالت دجواني کښ وو، بوداگان نوو، درجواني تویه کردن شیوه ئ پیغمبريست- وقت پیړی گرگ ظالم میشود پرهیزگار

﴿فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا هَذَا هَدًى﴾ دعوای هدایت و رستودر تپهکانی نیولونه جی بانه مونږ ته دخپل طرف

نه رحمت را کړي او مراد په رحمت سره هدايت، صبر، رزق او دشمنانو نه امر دې ډډه کړي لڼا هر دې پدې سره په امر او معامله دهجرت کښ صحیح رهنمايې او منزل مقصود ته رسول دی. او اېن کثیر عليه السلام فرمائی چې دادعا دحسن عاقبت ده چې زمونږ ددې هجرت عاقبت رشد او هدايت او گرځوي ﴿فَضَرَبْنَا عَلَیْهِ اَذَانَهُمْ﴾ دابل عجز داصحاب کهف ذکر کړي. چې دوی په خپل خوب کښ محتاجه وو الله ﷻ ته، دا کتايه ده دږوند او پوره خوب نه. ځکه چې کمال او دروند خوب هله وي چې په غوږونو سره څه نه اوري، په خلاف دسترگونو چې کله کله د خوب د وځي نه کتل نه کوي خوييا هم سړې ويخ وي او چې قوت سامعه معطله شي نو خوب خپل حد کمال ته او رسېږي او ددې وجه نه په حديث کښ داسي راځي، ذلک رجل بال الشیطن فی اذنه (بخاری ج ۱ کتاب التَّهْلُکَة) او پدیکښ اشاره ده چې دا اوده کول دڅه دشفقت نه وولکه څرنگې چې موریجي اوده کوي په غوږونو کې تپوي. او مفعول د﴿فَضَرَبْنَا﴾ لپاره مقدر دې چې حجاب دې اوفه، پکښ دتعقيب لپاره ده. او پدیکښ اشاره ده دپته چې کوم سړې ددين خدمت کوي نوالله ﷻ به ده ته دخپل طرف نه سکون او راحت ورکوي، ﴿ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ﴾ دابل عجز داصحاب کهفو ذکر کړي چې دطویل مدت داوده کولونه وروستويار او یخیدلو کښ مونږ ته محتاج وو او مراد په بعث سره دوباره راویخول دې او هر کله چې خوب په منزله دمرگ دې او خاص طور داصحاب کهفو خوب خلاف عادت دپيره زیاته مودي پوري یعنی (۳۰۹) کاله وو نو ددې وجه په ځای دایقظهم، ﴿بَعَثْنَاهُمْ﴾ ذکر شو او ددې وجه نه په حديث کښ د خوب بیداریدلو نه پس دعداسي منقول ده الحمد لله الذی احیاننا بعدما ماتنا و ایه النشور، ﴿لِنَقْلَهُ﴾ لپاره دغایه دې چې دطویل مودي نه پس را بیداره ولوغایت داوو چې مونږ به خلکو ته اوښايو چې کوم یو فریق حساب کوي دخپلي مودي، او مراد په ﴿لِنَقْلَهُ﴾ سره علم داظهار دې یعنی نورو خلکو ته ښکاره کول، ځکه چې نصوص قطعيه پدې دال دې چې الله ﷻ عالم المیب دې ﴿أَیُّ الْکَرِیْمِ﴾ مراد دحزبین نه یا هغه دوه ډلې په اصحاب کهفو کښ دي چې درابیدارنې نه پس یو ډلی او نیل چې ﴿لِنُقَاتِلَهُنَّ﴾ او بلې ډلې او نیل چې ﴿أَوْ بَعْضُ﴾ او یا ورنه مراد یوه ډله

د اصحاب كهف وده اوبله ډله دهغوئ معاصر د علاقې د ځل كوده چې هغوئ پدوئ كېن اختلاف كړې وو او د دینه علاوه نور توجیهات پكېن هم راغلي دي «أَحْصَى» صیغه د واحد مذكر غائب ده د باب افعال نه «أَمَدًا» مفعول د «أَحْصَى» لپاره دې یا احصى صیغه د اسم تفضیل ده او امداء ورله تمیز دې، او «أَمَدًا» امام راغب فرمایلې چې هغې مودې ته وئیلې کیږي چې دهغې لپاره حدوي، یعنی انتها ورله معلومه وي پخلاف د زمان نه چې هغه عام دې په مبدا او غایه كېن

فائده: پدې مقام كېن څو مباحث دي چې مفسرینو ذكر كړيدي (۱) اصحاب كهف څوك وو؟ او د دوی واقعه څه ده؟ (۲) دا غار په كوم ځای كېن واقع دې؟ (۳) د دوی مدت د څو څومره ده؟ او د دوی تعداد څومره وو؟ (۴) آیا اصحاب كهف اوس هم ژوندې دي یا نه؟

۱) اصحاب كهفو د واقعي دوه جهته دي یو جهت ئې هغه دې چې مذكور دې په قرآن مجید كېن او دویم جهت ئې هغه دې چې تاریخي روایاتو سره یا اسرائیلي روایاتو سره ثابت دې چونكه قرآن مجید هدایت او نصیحت والا کتاب دې مبشر او منذر دې، محض د تاریخ والا کتاب ندې نوددي وجه نه قرآن مجید د واقعاتو هغه اجزا ذکر کوي چې كوم سره انساني هدایت او تعلیمات متعلق وي، ددې وجه نه په سورة الكهف كېن هم الله ﷻ د واقعي هغه اجزا ذکر کوي كوم چې مسئول عنه دیهودیانوو او چې په كوم اجزا د انسان هدایت او تعلیم ورسره متعلق دي او د واقعي په ابتدا كېن تعلیم ورکړو چې دا دومه څه عجیبه واقعه نده چې انساني هدایت پدې باندې موقوف كړې شي «أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ» او هم دا وجه ده چې حضور ﷺ هم دا واقعه صاحب ﷺ، ته په اهتمام سره تفصیلا نده بیان كړې، باوجود ددې چې د حضور ﷺ د بعثت په ذمه داریو كېن یوه ذمه دارې داوه چې وپللمه الكتب اونه د حضور ﷺ نه په یو صحیح روایت سره نقل شویده، صاحب د بحر علامه ابو حیان اندلسی رحمه الله فرمائی، والرواة مختلفون فی قصصهم وكيف كان اجتماعهم وخرجهم ولم يأت في الحديث الصحيح كيفية ذلك ولا في القرآن (بحر ج ۲ ص ۹۸)، او د اسلافو ضابطه هم داده چې، اجمعوا ما مهمه الله (الاتقان) لیکن متاخرینو مفسرینو مختلف تاریخي روایاتو سره دا واقعه نقل كړیده تفصیلا چې دهغې خلاصه داده.

واقعه دا واقعه د حضرت عیسیٰ ﷺ د اسمان ته د ځتونو دوه نیم (۲۵۰) سوه كاله وروستو څه ره شوه. چې په روم باندې یو بادشاه چې نوم ئې د قیانوس وو مسلط شو، د بادشاه ډیر ظالم

اوبت پرست وو، خومره نيکان خلک وو هغه ئې قتل کړل او په خلکو باندې رعب اچولولپاره ئې دهغوئ جسمونه د شهریه مختلف چوکونو، لارو باندې زوړند کړيو

بادشاه اودده قوم به په کال کښ يوه مذهبي ميله (عرس) هم کوله. يوه ورځ چې بادشاه اودده قوم خپل مذهبي ميلي ته روان شو چې د ښار نه بهر منعقد وه، نو اصحاب کهف ورسره هم لاړل چې د دوی د سلطنت د عمائدو او د اشرافو او مشرانو ځامن وو، خوف ترې موحدین وو. د دوی چې هلته اوکتل چې د دوی قوم د ښانو عبادت کوي اودهغوئ په نوم باندې قربانيانې کوي نود دوی ورنه نفرت اوشو، نو په دوی کښ يو کس چې نوم دهغه په ځنې رواياتو کښ مکسلمينا. راغليدې جدا شو اود يوې اونې د لاندې کيناستلو، بيا ورپسې بل هم راغې دريم هم راغې څلورم هم راغې. اود دوی ټول پدې ځای کښ جمع شو يو بل ئې نه پيژندل، خو يو بل سره ئې محبت پيدا شو

د دوی ټول هلته دا ونې لاندې جمع شول يکځ هريو خپل مقصد او عقیده دېل نه پته وله. چې داسې نه چې څوک پکښ د بادشاه جاسوس نوي اود دوی ته پته هم نوه چې د ټولو مقصد يودې، آخريوکس پکښ ته اوښل چې په خدای قسم مونږ ټول چې د دې قوم نه جدا شوې يو اودلته راجمع شوي يو ددي څه وجه به ضرور وي؟ هريوکس دې خپل مقصد واضح کړي، نويوکس پکښ ته اوښل چې په خدای قسم! څه خوصرف ددي وجه نه جدا شوې يم چې ځما يقين دې چې ځما دا قوم چې په کوم دين باندې دې دا غلط دين دې، حق دار د ښدگي صرف الله ﷻ دې چې دهغه سره څوک هم شريک نېشته دې، او الله ﷻ هغه ذات دې چې تن تنهائې زمکي، اسمانونه او ټول کائنات پيدا کړيدې، بل اوښل چې څه هم دغسې خيال راجدا کړې يم، بل همدا اقرار او کړو حتی که ټول پدې يو خيال او په يوې کلمي موافق شو، اودا يو جماعت جوړ شو. د دوی د ځان لپاره يوه عبادت گاه جوړه کړه چې په هغې کښ به د دوی خالص د الله ﷻ عبادت کولو، رو رو د دوی خبر د شهر خلکو ته اورسيدلو او ځنې خلکو بادشاه ته اوښلو چې نور خلک د الله ﷻ د عبادت نه منع کوي خود زعماء سلطنت اولاد صرف د الله ﷻ عبادت کوي اوستادين نه نفرت کوي. بادشاه د دوی د حاضرولو حکم او کړو چې کله حاضر کړې شو نو بادشاه تنه تپوس او کړو چې تاسو د عبادت کوئ نود دوی په ډير همت او جرات سره د کلمي توحيد اعلان او کړو چې ﴿وَرَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ او بادشاه ته ئې هم د صحيح عقيدې او دين دعوت ورکړل او بادشاه اولاد د دوی د قتل حکم جاري کړو خود ځنې درباريانو په مشوري سره بادشاه د دوی ته مهلت ورکړو او د دوی

دَجَسْم نه نې قيمتي لباس اووځكلو او دوى ته نې اووئيل چې تاسو ځوانان يئ ځكه ستاسو په قتل كېن جلدي نه كووم، تاسو ته مهلت دركوم چې تاسو پدي خپلي عقيدې باندې سوچ او كړئ او دا پريدئ او خپل اصل دين ته واپس شئ.

دې مهلت دوى ته د بادشاه نه تختيدلو موقعه وركړه او چې دوى كله بهرته رااووتلو نو خپل مينځ كېن نې فيصله او كړه چې د خپل دين د حفاظت لپاره به او تختودوى د خپل خان سره دكورونونه لري لري پيسې هم رواغستلې، لاره كېن دوى سره يوشپونكې ميلاؤشو هغه هم ورسره شو او د هغه سره يوسپې وو چې هغه هم پدوى پسې روان شو دوى ډير كوشش دهغه دلري كولو او كړو خو هغه نه تلو او ځني رواياتو كېن راځي چې هغه ته الله ﷻ قوت گويانې وركړو او د دوى نه نې سوال او كړو چې تاسو مامه واپس كوى څه به ستاسو ته چوكيداري كووم، دوى تلل، تلل نو سترې شود آرام په خيال يو غار ته ننه وتل نو هلته پدوى خوب غالب شودوى په غار كېن دننه اوده شول او سپي ورته د غار په خوله كېن دوه (۲) څپي او گدي كړي او په هغې باندې نې سر كيځودلو او اوده شو او دوى دغه شانتي اوده پاتې كړې شو دري سوه (۳۰۰) كاله شمسي حساب سره، او يادري سوه او نه (۳۰۹) كاله قمري حساب سره، بل طرف ته د مهلت ورځي ختميدلو نه پس بادشاه بيا د دوى د حاضرولو حكم او كړو، ځلكو د دوى ډير تالاش او كړو خو چاته هم ميلاؤنشو، بادشاه په بندرگاه او سرحد اتو باندې بهري سختي كړې خود دوى هيڅ پته اونه لگيده اخر كار چې بادشاه مايو سه شونود دوى نومونه، نسب، پتي وغيره نې شائع كړې لكه څرنگه چې نن صبا په اشتهارې ملزم پسي كيږي او د انعام اعلان نې او كړو بعض مؤرخين وائي چې د دوى نومونه، بادشاه نو وليكلي بلكه د بادشاه په خاندان كېن دوه (۲) كسان نور مؤمنان وو چې هغوى خپل ايمان پتولو چې د يونوم بیدروس او د بل نوم راياش وو هغوى پدي خيال چې د اهل ايمان حكومت به راشي نو هغوى ته لپاره د عبرت دوى د اصحاب كهفو نومونه، نسب خاندان او ټوله واقعه اوليكله او بيا نې د تاني په يو صندوق كېن كيځودله او هغه نې دفن كړو

قيانوس الله ﷻ هلاك كړو، صدئ تيريدلي بادشاهان فناء كيدلو او اخر كار يو مسلمان بادشاه بیدروس، حكومت راغې، بیدروس، په خپله مسلمان وو ليكن دده سره يولوى جماعت حزب اختلاف د كافرانو هم وو چې هغوى دده سره په بعث بعد الموت كېن اختلاف كولو، او هغوى بیدروس ته وئيلې وو چې په بعث بعد الموت باندې مونږه ته تسلي بخش نشانې پيش كړ كنه مونږه ستاد حكومت نه بغاوت كوو، بیدروس، د الله ﷻ نه د شيي دعا، او كړه چې يا الله ماته يوه

داسي نشاني اوبناښې چې څه پري داخلک مطمئن کړم. نو چې صبا شو نو د اصحاب کهفو د بيدارنې واقع رو نما شوله.

اصحاب کهف چې کله غار ته ننوتل نو مازيگرې وخت وواو کله چې د خوب نه را بيد شو نو صباښې وخت وو. دوی چې خپل ځانونو ته او کتل نو بالکل تهېک تهېاک وو نو ځکه دوی اوښل چې «لَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْوَحْيِ بَعْضٌ يَوْمٌ يَّهْدِيهِمُ رَبُّهُمْ» ورسو دوی ته لوړه لگيدلې وه نو د دوی د يقين وو چې دقيانوس به زمونږ په تلاش کښ وي او بل طرف ته دوی سره د خوراک متبادل بندوبست هم نوو بغير د بازارته د تللو نه، نومشوره نې اوکړه اوپه مشوري سره نې يوکس (تمليخا، بازار ته اوليرلو، اونصاحت نې ورته هم اوکړو چې خپل ځان او خپل حالت پټ اوساته اوپه بازار کښ چې کوم زيات صفانېک، سرې وي نو دهغه نه روټي راوړه، تمليخا چې کله بازار ته راغې نو د علاقو او خلک ورته ټول ناشناغوندي ښکاره شو، دده ورسره څه غرض نو، دده مقصد خپلو ملگرونه طعام اوړل وو نو دې يوتوروالاته لاړ او هغه نه نې روټي راواغستله او پيسې نې ورته ورکړې تنوروالاچې کله د زړې زمانې پيسې اوکتلې نو حيران شو او بل کس ته نې اوخودلي هغه بل ته او هغه بل ته، کيد کيده چې په لږ وخت کښ ټول بازار خبر شو، بادشاه ته خبر اورسيدلو چې داسي يوکس دې چې هغه سره د زړې زمانې خزانه ده، تمليخا چې کله بادشاه ته حاضر کړې شو نو هغه ورته د نوم، نسب او د علاقې تپوس اوکړو نو دده ورته خپل نوم نسب اوښودلو، ورته نې اوښل چې هغه خودري سوه (۳۰۰) کاله مخکښ هلاک شويدي، نو بيا ورته تمليخا خپل ټول حقيقت بيان کړو، او بادشاه د سرکاري محافظ ځاني نه د دوی والا تاريخي، کاغذ هم رااوښتلو او بادشاه په ټول حقيقت باندې پوه شو، چې الله ﷻ ځماداعقبوله کړيده چې دا دبعث بعد الموت لپاره يوه لويه نشاني ده.

هغې نه ورستو بادشاه او دهغه ملگرې د اصحاب کهفو سره ملاقات ته غار ته لاړلو او ټولو سره نې ملاقات اوکړلو او د دوی ډير خوشحاله شو چې الله ﷻ د قيانوس هلاک کړيدي او دهغه په ځای د مسلمانانو حکومت راغليدي، بادشاه د دوی ته شهرت د تللو پېښکښ اوکړو خود د دوی معذرت اوکړو چې مونږ پدي غار کښ پدي حالت باندې خوشحاله يو، او ځادري نې په ځان واچولو او بيا اوډه شو چې ارواح نې قبض شو! ابن کثير، قرطبي، مظهری.

(۲) دا غار په کوم ځای کښ واقع دي؟ دا يوه تاريخي مسئله ده اوپه نصوصو کښ د دې څه ذکر نېشته او د دې وجه نه پديکښ اقوال د علما، و متعدد راغليدي

۱) ڄڻي علماء فرمائي ڇي ڏاڌترڪي په شهر افسوس ڪنن واقع ڏي. ڇي دهغي اسلامي نوه طرسوس ڏي اوداگر ڇي په کوم ڪنن داغار ڏي ڏشهرنه، (۱۵) ڪلوميٽر لري ڏي. علامه عيني رحمته الله عليه ڏدي په باره ڪنن فرمائي ڇي هوراي اڪثر المفسرين اوحضرت مولانا محمد تقی عثمانی صاحب فرمائي ڇي اڪثر و مسلمانانو مفسرينو دا قول ځکه اختيار ڪريدي ڇي مسيحي مصادر و ڪنن تقريباً په جزم سره ڏاڌ ڪر شويده ڇي ڏاڪهف په افسوس ڪنن ڏي.

۲) ڄڻي مفسرين فرمائي ڇي داغار په اندلس ڪنن غرناطه شهر ڪنن واقع ڏي امام قرطبي رحمته الله عليه متعدد اقوال ڏڪر ڪريدي اوپه اڪثر ڪنن ڏي غرناطه قول ڏڪر ڪريدي ڇي ڏاڌابن عطيه قول ڏي اودهغه مشاهده ٿي هم ڏڪر ڪريده فرمائي ڇي. اندلس ڪنن دغرناطه شهر ڪنن يوه قريه ده دهغي سره نزدي، يوغار ڏي ڇي په هغي ڪنن ڇه مري پرا ته دي اودوي سره يودسي والاهانچه هم يره ده، اڪثر و جسمونونه غوبنه ختم شويده صرف هڏوڪي دي اوپه ڄڻوپوري لاتراوسه پوري غوبنه هم شته ڏي اوفرمائي ڇي پدي باندي صدي تيري شوي خوجاته ٿي صحيح پته نيشته ڏي ڇي ڏاڄوڪ ڏي اوخلڪ دهغوي په باره ڪنن ڏاگمان ڪوي ڇي ڏااصحاب كهف دي اوبيادابن عظيم رحمته الله عليه مشاهده ڏڪر ڪوي، ڇي ڇه پخپله ڏي غار ڪنٿوته تلي يم، په سنه (۵۰۴) اودهغوي والاجسونو په خپل حالت وو اونزدي ورسره يوجماعت هم وو، اويورومي زماني تعمير هم ڏي جي هغي ته رقيم وٺيلي ڪيري اوبيامخڪنن ليڪلي ڇي دغرناطه په اوچته حصه ڪنن ڏديم شهر اٿار اونشانات هم موندلي شويدي ڇي هغه ڌروميانو په طرزي باندي دي، اودې شهر ته رقيوس وٺيلي ڪيري. ڏامام ابن عظيم رحمته الله عليه ڏدي قول نه معلوم ڪيري ڇي دهغه ترجيح ڏيته ده، ڇي په غرناطه ڪنن واقع دغه غار اوپه هغي ڪنن پرا ته جسمونه ڏاصحاب كهف دي، ليڪن امام فرضي رحمته الله عليه ڏصنيع نه معلوم ڪيري ڇي هغه پدي حق ڪنن ندي البته صاحب بحريه ڏيپرزورانداز سره غرناطه ته ترجيح ور ڪريده اوڄه اٿار اوخپل مشاهدات بيانولونه ورستو فرمائي وٽرجح ڪون اهل الكهف بالاندلس لکثره دين النصارى ماحتى الهامى بلاد ملڪهم العظمى، (خرج ۶ ص ۹۸).

۳) ڄڻي مفسرين فرمائي ڇي داغار په شام ڪنن دي امام قرطبي رحمته الله عليه دا قول هم ڏابن ابی عظيم رحمته الله عليه نه نقل ڪريدي اوديوغار مشاهده ٿي هغه والاڌ ڪريده.

۴) ڄڻي مفسرين فرمائي ڇي داغار ڌ فلسطين نه لاندي اوايله ته قريب واقع ڏي اوپه بلاد ڏيه ڪنن ڏي، ڏا قول منسوب ڏي ابن عباس رضي الله عنه ته، اومفسرينو ڏدي تحت روايت ڏڪر ڪريدي،

چې حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرماني چې مونږه دحضرت معاويه رضي الله عنه سره درومب نوسره جهادته اووتلو، نولاره کښ زمونږه تيريډل دأصحاب کهفوپه هغه غارواشو چې دهغې ذکرالله تعالى په قرآن کښ کړيدې حضرت معاويه رضي الله عنه اراده اوکړه چې غارته دننه لاړسي ود اصحاب کهفو دجسمونو مشاهده اوکړي نوحضرت ابن عباس رضي الله عنه منعه کړو.اوورته ني اوفرمانيل چې داسي مکوه، ځکه چې الله تعالى ددي مشاهدي نه هغه هستي منع کړيده چې هغه ستانه ډيرغوره ده يعني حضور صلی الله علیه و آله ځکه چې الله تعالى هغه ته فرماني لَوْ اَطَاعْتِ عَلَيْهِمْ لَوَلِيَتْ مِنْهُمْ فِرَارًا وَكُلْتُمْ مِنْهُمْ رُجْعًا ليکن حضرت معاويه رضي الله عنه دحضرت ابن عباس رضي الله عنه داخبره اونه منه اودغارکتلولپاره ئې څوکسان اوليرپلونوچې څنگه هغوي غارته داخليدل نوالله تعالى يوه سخته هواراوليرپله چې هغوي ټول ئي دغارنه اويستلو (روح المعاني بحواله ابن ابی حاتم).

ددينه دامعلوميری چې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه رائي داده چې دأصحاب کهفووالاغاريه روه کښ واقع دې لکه څنگه چې امام ابن عطية اوابوحيان وثيل ليکن ددي اودهغوي کښ فرق دادي چې هغوي تعين دمقام کړيدې چې لوشه ده اوپدي قول کښ ددي مقام تعين نيسته دي. اگرچې محدثونپدي اثرمنقوله باندې کلام کړيدې اوصحت ددي مشکوک دي.

(۵) دماضي قریب محققين علما. لکه مولاناابوالکلام آزاد،مولناحفظ الرحمن سيوهاروي رحمته الله مولناسيدسلیمان ندوي رحمته الله وغيرهم دځني تاريخي رواياتوسره دتورات په څونسخوسره اواثارکثيره سره داثابته کړيده چې دامذکوره مقام اوغارپه روم کښ موجوده پيتراچې دهغې اسلامي نوم بطراء ووهلته دې چې په مخکښي کتابونوکښ دهغې نوم راقیم،ياراقمه راغلیدې، اودحضرت مولانامفتي محمدشفيع رحمته الله رجحان هم دپته دي.

(۶) دآردن ځني محقيقينودډيرلوي تحقيق نه داثابته کړيده چې دأصحاب کهفوداغاريه اردن کښ دعمان سره نژدي يوغرکښ داغارواقع دې، محقق عالم رفيق وفالذجاني اوتيسيرظبيان په خپلوخپلوکتابونوکښ ددي لپاره ډيرقراڼ اواثارذکرکړيدي محقق العصرحضرت مولانامحمدتقی عثمانی صاحب مدظله هم ددوي رائي غوره کړيده،ليکن بهتره اواحوط خبره هغه ده چې حضرت مولاناډاکترشيرعلي شاه صاحب رحمته الله په خپل تفسيرتفسيرسورة الکهف کښ ليکلي ده چې والحق ان امثال هذه الوقائع لتعددت في مختلف الأزمنة والامكنة، لکمالماشعراخفاق على الدعاء ورجال الايمان اوالى الکهف من الکهوف حفاظا على عقيدتهم وایمانهم.... فکل ينسب لقصتهم

الى ماحداث لرجال بلدقم، واما الكهف المذكور في القرآن فلم يصرح القرآن ولا الحديث بموقعه. تفسير سورة الكهف ص ۲۲، يعنى حقه خبره داده چې دغه شانتې واقعي لکه څنگه چې د اصحاب كهفو واقع ده، په مختلفو زمانو او په مختلفو علاقو كښ واقعي شويدي او كله چې هم ظالمانو په داعيانو د حق او په ايمان والو خلكو باندې به سختي شروع كړه نوهغوئ به دخپلي عقيدې اود ايمان حفاظت لپاره به ئې په يوغار كښ پناه واغستله... نو چاته چې په خپل علاقې كښ دغه شانتې غار ظاهر شويدي نوهغوئ بس دغي مذكور في القرآن واقعي ته منسوب كړيدي او هر چې ده هغه واقع چې په قرآن كښ مذكوره ده نو په قرآن كښ دهغي دموقعي په تعين باندې تصريح نشته اونه په حديث كښ، اود آرائي د جمهورو مفسرينو هم ده لكه دامام قرطبي پشانته محقق عالم او مفسر د صنع نه هم معلوميري چې مختلف اقوال ذكر كولونه ورستويو جانب ته ئې ترجيح نده وركړې، او امام ابن كثير رحمته الله عليه فرمائي چې الله تعالى دا واقع مونږ ته بيان كړه ددي لپاره چې مونږ پدي باندې سوچ اوفكار وكړو (د عبرت لپاره)، اود اخبرئې رانكړو چې دا غار د زمكي په كوم يو شهر كښ واقع دي ځكه چې پدي كښ زمونږه څه فائده نيسته دي اونه څه شرعي مقصد ددي سره متعلق دي... او كچرته زمونږ لپاره پدي كښ يوديني مصلحت وي نو خامخابه الله تعالى مونږ ته او خپل رسول صلى الله عليه وسلم ته ددي غار هنمائي كړي وه ددي وجه نه چې حضور صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې دي چې ماندي پريخودلې يوداسي څيز (حكيم) چې هغه تاسو جنت ته نژدي كوي، او جهنم نه مولري كوي مگر ضرور ماتاسو ته دهغي علم در كړيدي نواحوط او البت داده چې ددي علم الله تعالى ته او سپارلې شي

(۳) ددوئ مده د خوب خومره ده؟ ددوئ موده د خوب د شمسي كال په حساب سره دري سوه (۳۰۰)، اوقمري په حساب سره دري سوه (۳۰۹) نهه كاله وه نو ددوئ د خوب نه بيداري كال سنه (۵۵۰) شو، او د حضور صلى الله عليه وسلم ولادت (سنه ۵۷۰) كښ شويدي نو گويان چې د حضور صلى الله عليه وسلم د ولادت مباركه نه محض شل (۲۰) كاله مخكښ دا واقع رونما شويده، اوتعداد دهغوئ اوه (۷) وو او په خني رواياتو كښ راخي چې اوه (۷) كسان اصل وو او يوو سره په لاره كښ شپونكې ملگرې شوي وو: (ابحث عن قريب راروان دي) او حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددوئ نومونه داسي منقول دي (۱)، مڪلمينا (۲) تملیخا (۳) مرطونس (۴) بينونس (۵) وسارينوس (۶) دنوانس (۷) كشفيطونس (۸) راعي (۹) وو، اود سبي نوم ئې قطميرو (واخان ج ۳ ص ۱۲۱)، او طبري دابن عباس رضي الله عنه نه نقل كړيدي

چې ټول دوى اتمه (۸)، كسان وو نومونه نې دادې (۱)، محسيميلنينا، ۲، يملينا، ۳، مرضوس ۴ كشوطوش (۵)، بيرونس (۶)، دينموس (۷)، ويطنوس (۸)، قالوس (طبرى ج ۸ ص ۱۸۳)، (۴) اصحاب كهف ژوندي دي كه مه؟؟ نوصحيح اوراجع قول دادې چې اصحاب كهفوبندى الله ﷻ موت طاري كړيدې او هغوى وفات دي، لكه څرنگه چې تفصيلي واقع كېن تير شويدي

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۖ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ

مونږه بيانوو په تاباندي قصه ددوى په حق سره بيشكه دايو څو ځوانان وو چې ايمان ي راوړى وو به رب خپل بندى.

وَرَبُّهُمْ هُدًى ۖ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ ۖ إِذْ قَامُوا

اوزيات كړې وو مونږه ددوى لره هدايت، اومظبوط كړ ومونږه زړونه دهغو كله چې اودريدل هغوى دبادشاه په مخكې

فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا

پس اوويلې چې رب زمونږه رب داسمانونو اودزمكي دي هيڅ كله نه بلو مونږه سږوا دالله ﷻ نه بل څوك حقدار دهست

لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ۖ هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ

خامخا په تحقيق سره وويلې به وي مونږه په دغه وخت كېن خبره ډيره دروغ، دا قوم زمونږه دوى نيولي دي سږوا دالله ﷻ نه

إِلَهَةً ۖ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ

خدايان نور. ولې نه راوړي دوى به خپلو خدايانو باندې دليل نيكاره پس څوك لوى ظالم دي دهغه چانه چې ترې

عَلَىٰ لِلَّهِ كَلِمَاتُهُ

په الله ﷻ باندې دروغ

﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِمَّخَكُن ايتونو كېن دشبهې اجمالي جواب وو، اوس تفصيلي جواب ذكر كيږي (قصه) په لغت كېن دجاد قدمونو دآثارو پيروي كولو ته ويلي كيږي، دلته تنه مراد په تفصيل سره دهغوى واقع بيانول دي، اوجمله اسميه غوره كړې شوه په فعلبي باندې لپاره

(۱)، جواب شبهه اولي تفصيلا بطرق چهارده

دټاكيد، ځكه چې جمله اسميه كېن دوام او استمرار وي، او پدې ځاى كېن تکرار داسندهم دې «تَبَاهُمْ» پدېكېن اشاره ده عظمت دواقعي ته ځكه نبا ونيلې كيږي دلوى شان والاخبرته «بِالْحَقِّ» په معنې دصدق سره دې اوجارو مجرور يا صفت دې دمصدر محذوف لپاره اى نقص قصصا متلبسا بالحق، او يا حال دې دضمير نقص نه او يا دضمير د «تَبَاهُمْ» نه اى نقصه حال كونا متلبسين بالحق او يا تقييد عبارت داسي دې، لحن نقص ناهم حال كوڼم متلبسا بالحق روح او پدې كېن اشاره ده چې دحضور ﷺ په دور كېن هم دا واقعۀ بيانيدله ليكن دروغ به ورسره خلط وو ﴿إِثْمَ فِتْنَةٍ﴾ دا جمع دفتي ده لكه چې صبيحة جمع دصبي، راخي او دابدل دې دضمير د «إِثْمَ» نه او پدې كېن اشاره ده چې دوى قبول دحق او دظالم بادشاه په مخ كېن كلمه حق ونيل دنوجوانن په اولي مرحلي كېن وو او دوى ته ددنيا هر قسم لذتونه او خواهشات ميسروو ليكن پدې عمر كېن دوى خواهشات او غورځول او په دين باندې صبرا واستقامت لپاره دغره او غار ژوند اختيار كړو او په اصحاب الكهف سره ملقب شو او حافظ ابن كثير رحمه الله فرمائي هم اقبل للحق واهدى للسبيل من الشيوخ الذين قدعوا وانغمسوا في دين الباطل، ولهذا كان اكثر المستجيبين لله تعالى ولرسوله شباهة ابن كثير ص ۹۳ ج ۳، يعنى نوجوانان دپربنده اوزر قبولونكى دحق دي او دپرزهدايت لاري موندونكي وي په نسبت سره هغه بوداگانوته چې هغوى سر كشي اختيار كړي وي او په باطل كېن درنتوي وي ﴿ءَامَنُوا بِرَبِّهِمْ﴾ پدېكېن التفات دې دتكملم نه غيبت ته او دپدېكېن اشاره ده چې ددنيا خواهشات پريخودل دځوانن په عمر كېن او اخرت غوره كول دادترتيت رباني، اثرو و ﴿وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ مراد دزيادت دهدايت نه ثمرات دهدايت دې، يعنى داوا مروا متثال او ترك دمنهياتو پدېكېن ورته ترقي ميلاؤشوه او يا مراد هدايت نه يقين دې چې دوى يقين به الله ﷻ باندې مضبوط شو او يا مراد په زياتد سره توفيق دې اعمال صالحو او ثبوت دې په خپلي عقيدې باندې، نور جمع ددي اقوالو تولوديته ده چې مراد په زياتد دهدايت سره نفس ايمان كېن زياتد ندې بلكه ثمراتو دايमान او توفيق او ثبوت على الايمان كېن زياتوالى مراد دې اودامستلزم ندې زياتد لره په نفس ايمان كېن، ﴿وَزَعَمْنَا عَلَٰى﴾ يعنى چې دوى په خپل رب ايمان راوړلو نودنيك اعمالو توفيق وركولو سره سره الله ﷻ دوى ته ربط قلبي، مرتبه هم وركړه چې دا دهدايت په

مراتبو کښ درېمه مرتبه ده چې په مقابلې کښ ئې ختم راځي. او تفصیل ددې مراتبو د هدايت او ضلالت په ابتداء د سورت البقره آيت نمبر ختم الله علی قلوبهم الخ کښ تیر شويدې او مراد به ﴿وَرَبَّنَا﴾ سره زړونه دهغوئ مضبوط کول او مطمئن کول دي. ځکه چې ربط قلبي دهغه قوت معنوي نه عبارت دي چې د سختیو او تکلیفونو په وخت کښ انسان ددې قوت په برکت سره په هغې باندې صبر لرونکې او په خپلې عقیدې باندې مطمئن وي او یاد هغه کیفیت اطمیناني نه عبارت دي چې حاصلیري په وخت د شدائدو کښ لکه څرنگي چې په محسوساتو کښ دیولذیکو خوراک نه ورستو چې کوم د سرور کیفیت حاصلیري

﴿إِذْ قَامُوا﴾ (اذ قاموا) ظرف متعلق دي د ﴿وَرَبَّنَا عَلٰی قُلُوبِهِمْ﴾ سره او مراد په قیام سره یاقیام اولاروالیدي دهغه ظالم بادشاه په مخ کښ، چې کله هغه دوی رااوغوختلونودوی دهغه په مخ کښ اودریدلو او په ډیر جرائت او بهادری سره ئې نعره توحید او چته کړه، او بیاد دوی ته د بت پرستي نه اختیارولو د وځي نه د قتل د همکي ورکړه، اوددوی د بدنونه ئې عمده لباس اوزیورات اویستلونوالله ﷻ پدې وخت کښ ددوی زړونه مضبوط کړل اودهغه د دهمکيونه مرعوبه نشو، اوبعض مفسرین فرمائی چې مراد د قیام نه، مضبوط عزم د هجرت ددوی دي، هرکله چې یوسې د یو کار مضبوط عزم او کړې نوعرب وائی قام فلان الی کذا چې فلانې سرې پدې کارېسي پاسیدلو، نودلته هم مراد ددوی مضبوط عزم مراد دي.

﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ چې کله بادشاه دوی ته اوئیل چې بتانوته سجده او کړئ نودوی انکار، او کړو اود اوئیل چې ﴿رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ چې زمونږه رب هغه دي چې هغه داسمانونو اوزمکي رب دي نودا توحید د ربوبیت دي.

﴿لَنْ نَدْعُو﴾ (لن ندعی) تا بیدلپاره دي او ﴿إِلَّهًا﴾ نکره ده په سیاق د نفی کښ واقع شویده نومفیده ده لپاره د عموم اوشمول او مراد په ﴿نَدْعُو﴾ سره عبادت دي، مقصد دادې چې مونږ د بت هیڅ چا عبادت نه کوو که هغه فرشته وي، نبي وي، یا ولي وي د اوتوحید د الوهیت دي، اوتوحید د ربوبیت په منزله د وسیلي دي اوتوحید د الوهیت په منزله د غایه او مقصود دي اوسيله مقدمه وي په اوغائي باندې نوددي وجه نه اولاً ذکر د توحید ربوبیت اوشراو ثانیاً

د توحيد اولو هيت ذکر اوشولو ﴿لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا﴾ بلام په ﴿لَقَدْ﴾ کتب لام موطنه للقسم دي اودلته قسم محذوف دي او ﴿إِذَا﴾ حرف جزاء دي نومعلومه شوه چې دا جمله جزاء ده اوددي نه مخکې جمله شرطيه مقدره ده ای لودعوناً وعبداً من دونه الها والله لقد قلنا اذا الخ او شطط، ونيلي کيري بعد اولري والي ته د حق نه اوتوصيف د قول په شطط سره يامجازي الحذف دي يعنی قولا شطط اوياحمل تي مبالغه دي اودوي په عبادت دغير الله باندې قول شطط مرتب کړو ځکه چې عبادت خالي نوي دا اعتراف دالو هيت دمعبودنه، چې څوک دچا عبادت هم کوي نو په قول اوپه خولي سره به دهغه دالو هيت اعتراف کوي

﴿هَتُولَاءَ قَوْمُنَا﴾ داهم دهغوي د بيان حصه ده چې دظالم بادشاه مخي ته کړې وو چې زموږ دقوم مشرکانوځان لپاره خودساخته معبودان جوړ کړيدي چې دهغي عبادت کوي کچرته دامعبدان صحيح اوبرحق وي نودوي ولي پدي باندې ثبوت اودليل نه پيش کوي ﴿هَتُولَاءَ﴾ مبتداده او ﴿قَوْمُنَا﴾ بدل يا عطف بيان دي او ﴿اتَّخَذُوا مِنْ﴾ جمله فعليه په محل دخبرکې ده، اوپه اسم اشاره يعنی ﴿هَتُولَاءَ﴾ سره ذکر کولوکې دهغوي دمعبودانو تحقير ته اشاره ده ﴿لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ﴾ لولا په معني دحرف تخضيض (هلا) سره دي اودامطالبه ددليل على سيل العجز والانكار ده او ﴿عَلَيْهِمْ﴾ په تقدير مضاف سره دي يعنی على الوهنتهم ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ﴾ دانتمه دهغوي د بيان ده چې دخدای سره شريك جوړه ول الله ﷻ باندې افتراء ده اودايرلوي ظلم دي

وَإِذْ اعْتَرَفْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ

اوهرکله چې تاسو جد اشوي ددوي نه اودهغه چانه چې عبادت کوي دوي سوا دانله نه پس لارېښ يو غار ته

يَنْهَضُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُنْهِي لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرَقًا ۝

مراخ به کړي لپاره دنا سوب دستاسو درحمت خپل نه اوپيدا جوړ کړي به کړي لپاره دستاسو ستاسوپدې کارکې ارام ځاني

وَكَرَى الشَّمْسُ إِذَا طَلَعَتْ تَوَارَوْ عَنِ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ

لوسې به نه نمرله دکجري ته هلته ته وي چې کله راخيژي ميلان کوي لپري دغار ددوي نه نبي طرف ته

وَإِذَا غَرَبَت تَّقَرَّبُ هُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فُجُوءٍ مِّنْهُ ۚ ذٰلِكَ

اوکله چې دویږي غروب کوي نو ږیرېږي دوی چېگس طرف ته اودوی په اړت خای کښ دې دغاښه د

مِنْ أَيْبِ اللَّهِ ۚ مَنْ يَّهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ

دتللو دقدرت دالله نه دی هغه څوک چې هدایت ورته اوکړي الله پس هغه هدایت موندونکی دی

وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ۚ

اوهغه څوک چې الله نې گمراه کړي پس هېڅ کله به اونه مومي ته لپاره دده دوست لاره خودونکی

﴿وَإِذْ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ فَدَا تَفْصِيلُ ذٰٓءِ اَوَى اَلْفِتْيَةُ اِلَى اَلْكَهْفِ هَدَى اودا خطاب دهغوی یوبل ته

دې اوداقول نې په هغه وخت کښ اوکړو چې کله بادشاه دوی ته مهلت ورکړو
نوددوی رئیس، مکسلمینا، یایلمیخا، دوی ته اوئیل چې کله تاسوددې مشرکانودین پریخودلو
اوددوی نه په دین کښ جداشولئ نواوس دخپل دین اودخان دحفاظت لپاره یوغارکښ پناه
واخلئ اویه بدن سره تنه هم جداشئ اوبعض وانې چې داکلام دالله دې یعنی الله دوی ته
اوفرمائیل چې تاسوغارته هجرت اوکړئ لیکن داقول ضعیف دې اواعترال وئیلې کيږي
جداکیدلو ته که په زړه سره وي یابدن سره وي ﴿وَمَا يَعْتَدُونَ﴾ (ما یاموصله ده اویامصدريه ده

په دواړو صورتونو کښ عطف نې په ضمیر منصوب متصل یعنی ﴿هُمْ﴾ باندې دې اوداعترال تحت
دې یعنی تاسودهغوی نه اودهغوی دمعبودانو نه جداشولئ ﴿إِلَّا اَللَّهَ﴾ استثناء یامتصله ده
کچرته داصحاب کهفوقوم دبتانو دعبادت سره دالله عبادت هم کولو اوکچري هغوی الله
نه پیژندلو اوصرف دبتانو عبادت نې کولونوبیا استثناء منقطعه ده بحر اومدارک وانې چې ﴿وَمَا
يَعْتَدُونَ﴾ ﴿إِلَّا اَللَّهَ﴾ جمله معترضه ده اوداکلام دالله دې چې اصحاب کهفوداعترال وجه نې
بیان کړه، چې دوی صرف دالله عبادت کولو اودبل چا عبادت نې نه کولو، اوپدې صورت کښ
مانافیه ده اواستثناء مفرغه ده ﴿فَأَوَّاهَا اِلَى اَلْكَهْفِ﴾ داجواب د اذاه دې ﴿فَنُفِثَتْ لَكُمْ﴾ دامتعلق دې

﴿زَيْنًا ءَاتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً﴾ سره یعنی الله ﷻ به خپل رحمت په تاخو باندې خورکړې او پدې هجرت په کار کښ داسانئ سامان به مهیا کړې او پدې کښ اشاره ده چې مهاجر دپاره په الله ﷻ په ذات باندې توکل او بهر سوسه کول پکار دی، ﴿مَرْفَقًا﴾ غوره قول مطابق (مرفق) بکسر المیم و بفتح الفاء او بفتح المیم و بکسر الفاء دواړو لغاتو معنی یوه ده منفعت، کامیابی او ارام ته و نیلې کيږي ﴿وَتَرَى الْمَشْمَسَ﴾ د ادتفصیل د ﴿كَانُوا مِنْ ءَاتِنَا غَنًّا﴾ دې احوالت د غار ذکر کيږي، چې الله ﷻ په خپل قدرت سره دوی ته داسي غار ورکړو چې پدوی باندې نمرنه لگیدلو لیکن تازه هوا به ورته هروخت رسیدله او په ﴿تَزَوَّرَ﴾ سره خطاب هر مخاطب ته او یا حضور ﷺ ته دې، تزاوړ داپه اصل کښ تزاوړ وو یوه تاء تخفیف حذف کړې شویده، او یو طرف ته کیدلو ته و نیلې کيږي، یعنی نمر چې کله طلوع او کړې د غار په ښي طرف ته په څنگ باندې د دوی نه تیر شي ﴿وَإِذَا غَرَبَتِ ثَقُرُهَا﴾ فقرض په معنی د ترک سره دې یعنی نمر چې کله غروب کوي د غار په چپ (ګس) طرف ته او ګرځي او په غار کښ دننه نه داخل یږي، نو د جمهورو په نیز دایت مقصد دادې چې نمر د طلوع او د غروب پدواړو وختونو کښ د دوی نه دده کوي او پدوی باندې نه لګي باوجود د دې چې دوی د غار په یو اړت ځای کښ پراته دې لیکن بعض مفسرین فرمائی چې د ﴿ثَقُرُهَا﴾ مقصد دادې چې د غروب په وخت کښ پدوی باندې نمر لګ وخت دپاره لګې او بیا په جلدنې سره تنه لري کيږي. لکه څرنګه چې قرض ورکړې شي او بیا په جلدنې سره او غوختلې شي (بحر) ﴿وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ﴾ (فجوه) و نیلې کيږي اړت ځای ته یعنی دوی د غار په اړت ځای کښ، پراته دي چې هلته نمر لگیدل ډیر ممکن وي ځوا الله ﷻ د دوی د بدنود حفاظت لپاره اودوی د ګرمی اود یخنی نه بچ کولو لپاره داسي انتظام کړې دې چې نه خو په دوی داسي نمر لګي چې رنگونه یې متغیر شي اونه تنه نمر داسي غائب دې چې دوی بدبویه شي او یا د یخنی دوجي نه په تکلیف کښ مبتلا شوي دي قرطبی، ﴿ذَلِكَ مِنْ ءَايَاتِ اللَّهِ﴾ په (ذلك) سره غور قول مطابق اشاره ده ﴿تَزَوَّرَ﴾ او (قرض) ته په طلوع او غروب کښ ﴿مَنْ يَتَدَبَّرْهُ﴾ یعنی د هدایت او ایمان توفیق ورکونکې صرف الله دي، او الله

توفیق هغه چاته ورکوي چه دحق اوهدايت طلب کونکي وي لکه اصحاب کهف، او معاندته الله
توفیق نه ورکوي لکه قوم داصحاب کهف

وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا وَهُمْ رُفُودٌ ۚ وَنَقَلْنَاهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۚ

اوته به گمان کوي هغوي باندې دويخو حالانکې دوي اوده دي، اواره وواره وو مونږ دوي ښي طرف نه اوکس طرف نه.

وَكَلَّاهُمْ بَاسِطٌ فِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ ۚ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ

اوسې ددوي غوږونکې دې دواړو ليجو خپلوره په درشل باندې په غار، کچري ورښکاره شوي نه په دوي باندې

لَوْلَيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَكُلَيْتَ مِنْهُمْ رُعبًا ۝

نواوېه گرځي ته ددوي نه تيخته کونکې اوډک به شي ته ددوي نه په رعب سره

﴿وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا﴾ دامتعلق دې ﴿فَقَضَرْنَا عَلَيْهِمْ﴾ سره پدي کښ داصحاب کهفو په غارکښ

دخوب کيفيت بيانپري اودغه شانتې دغاردرعب والامنظرذکرکيري يعنې چې کوم وخت کښ

هغوي په غارکښ اوده وو نوکه چاورته کتلې وې نوهغه به په دوي باندې دويخوگمان

کولو، اوالله ﷻ دوي په يواځ اويل اړخ اړل راولو، اوددوي سپي دغارپه خله کښ خپي مخي

ته اوږدي کړي پروت وو اوداغاردومره درعب نه ډک وو چې څوک هم ورته دننه نشوتلې ﴿آيَاتًا﴾

جمع ده يقظ ده ويخ ته ونيلې کيري، اوپه دوي باندې دويخوگمان کولو سبب څه شي وو؟ نويعض

مفسرين فرمائي چې سبب لپاره دگمان په دوي باندې دويخوهغه پرانستل دسترگوددوي وو،

چې دوي اوده وو خوسترگي به نې کولوي وي (قرطبي، بحر، اوابن كثيرﷺ دذنب نه نقل

کړيدي، چې دوي اوده وو خوسترگي به نې پته ولي اوپرانستلې لکه دويخ سړي پشانته، ليکن

محدثين فرمائي چې داوجه په يوصحيح سندسره نده ثابته نوددي وجه نه داوجه غيرمختاره ده،

اوختي مفسرين فرمائي چې علت ددي گمان لپاره تقليب (اړو راولو، ددوي وو چې دوي به کله

ښي طرف ته اوختلو اوکله چپ، گس، طرف ته، ليکن داوجه لپاره دحسبان وييل ځکه غوره نده چې

کچري دا علت اوسبب لپاره دحسبان وي نوپکارده چې دامقدم ذکرشوي وي، نوزياته صحيح وجه

دگمان هغه داده چې ددوي جسمونه بالکل تروتازه وو، کچري نې صاف ستهره وي چې څه قسم

خيري پرنوو، اونه ئې په بدن باندې څه قسم تګاوت او انقباض وو. حکمت پدې کښ د هغوئ د جسمونو حفاظت وو د روستيدلونه ﴿وَكُنْهُمْ بَسِطًا﴾ مراد تنه سپي دې اوزمړې تنه مراد کول بعيد او خلاف مشهور و اظهار دې او (باسط) صيغه د اسم فاعل ده غورولوته وئيلې کيږي. اودا هيات د چوکيدارۍ دې اود سپي پدسي هيات سره کيناستل لپاره د حفاظت د هغوئ وو، چې څوک انسان يا حيوان دننه داخل نشي، او ﴿بِالْوَصِيدِ﴾ وئيلې کيږي درشل او خارج د بيت ته، نو پدېکښ اشاره ده چې داسيې د غار نه بهروو او پدې کښ د الله ﷻ حکمت وو ځکه چې حديث کښ راځي ان الملك لا تدخل بيتا فيه كلب او تصاویر او دغه شانتي د آيت نه داهم معلومه شوه چې د چوکيدارۍ لپاره سپي ساتل جائز دې، او بلا ضرورت سپي ساتل سخت گناه اونا جائز دې او په احاديثو کښ معانعت راغلې دې عن ابی هريرة ؓ قال قال رسول الله ﷺ من اتخذ كلبا الا كلب ماشية او صيد زرع انتقض من اجره كل يوم قيراط (وفى رواية) قيراطان (متفق عليه) ترجمه نبي ﷺ فرمائي چا چې دا څارو يا فصل حفاظت نه علاوه بل څه دپاره سپي او ساتلو نور روزانه دهغه د اجر او ثواب نه يو قيراط ثواب کميږي او په بل روايت کښ ددوه قيراطونو ذکر دې.

قرطبي دابن عظيم ؒ نه نقل کړيدې چې هغه او فرمائيل چې ماته خپل پلار دا وئيل چې ما دا ابو الفضل جوهرې ؒ نه واوريدو چې هغه جامع مسجد مصر کښ وپوه سنه ۴۲۹، کښ چې هغه او فرمائيل چې کوم کس د نيکانو خلکو سره محبت ساتي نو د هغوئ د نيکۍ حصه ده ته هم ميلو ويږي، د اصحاب کهفوسپي چې کله خپل محبت او تعلق د هغوئ سره جوړ کړو نو الله ﷻ په قرآن مجيد کښ د هغوئ د سپي تذکره هم د هغوئ سره اوکړه، امام قرطبي ؒ فرمائي چې کله د سپي د حال دې چې د صلحاء او اولياء سره محبت او تعلق ساتلو دوجي نه دالويه مرتبه حاصله وي چې الله ﷻ دده ذکر په قرآن کښ د هغوئ سره کوي او په تلاوت ئې نيکي ميلو ويږي، نو ستاڅه خيال دې په هغه انسانانو باندې چې مؤمنان دې او موحدين دي چې محبت ساتي د اولياء وصال حینو سره بلکه پدې کښ تسلي ده هغه مؤمنانوته چې عملونه د هغوئ د لويو مراتبو حاصلولونه کوتاه دي.

د حضرت انس ؓ نه روايت دې چې فرمائي چې زه د حضور ﷺ سره د مسجد نبوي ﷺ نه بهر وتلم چې په دروازي کښ يو کس (اعرابي) ميلاؤ شو او د حضور ﷺ نه ئې تپوس اوکړو يا رسول الله ﷺ منى الساعة؟ اي د الله ﷻ رسوله ﷺ قيامت به کله وي؟ حضور ﷺ ورته او فرمائيل چې څه

تياري ڏي ڪريدي ڇي داسي تپوس ئي کوي، نوهغه سرې شرمندہ غوندي شويانہي اونيل ڇي يارسول الله ﷺ ڇي مادقيامت لپارہ تياري نہ پيرونفلي مونخونوسرہ ڪريده اونہ پيرونفلي روزوسرہ اونہ پيرونفلي صدقاتوسرہ ڪريده ليڪن دالله ﷻ اورسول ﷺ سرہ محبت سانہ نوحضور ﷺ هغه تہ ارشادوفرمايہ ڇي فانت مع من احيت، يعني تہ بہ دقيامت پي ورځ دھغہ چاسرہ وي ڇي تہ ورسرہ محبت ساتي حضرت انس رضی اللہ عنہ اورفانيل ڇي پس ڇہ محبت سانہ دالله ﷻ سرہ دھغہ رسول ﷺ سرہ اودابوبڪراوعمر رضی اللہ عنہ سرہ، ڇہ اميدساتم ڇي ځماحشر بہ دھغون سرہ وي اگرڇہ ځماعمل دھغون داعمالو پشانتي ندي.

فانہ: دسڀي داصحاب ڪهفوسرہ مماثلت ہم نوو، هغي باوجود دالله ﷻ دومرہ لوي مفا، ورڪرو، اودانسان ڇي داولياء سرہ مماثلت ہم دي اورسرہ مشارڪت ہم وي پي عقددايمان ڪين اولڪمي داسلام ڪين نوڇي ڪلہ محبت ہم راشي نوددہ مقام پياديرلوي شي اوداصحاب ڪهفو دسڀي پي بارہ ڪين داخبرہ مشهورہ دہ ڇي دي بہ دالله ﷻ جنت تہ دانسان پي شڪل ڪين داخلة وي، خوداپي حديث صحيحہ سرہ نذہ ثابتہ.

﴿وَأُطْلِقَتْ عَلَيْهِمْ دَادَ دَهْغُونِ دَغَارِ حَالَتِ بِيَانِي پي اوداهم دَهْغُونِ يوڪرامت وو ڇي دالله ﷻ﴾

دَهْغُونِ غار تہ داسي رعب ورڪري وو ڇي څوڪ ور تہ ہم دننہ نشوتللي اوسبب دَرَعب ڪين دمفسرينومتعدد اقوال راغليدي څوڪ وائي ڇي سترگي ڪولاوپاتي ڪيدل سبب دَرَعب وو، څوڪ وائي ڇي دَهْغُونِ ويخته اونوڪونہ اوڀدہ شوي ووڅوڪ وائي ڇي ارڇونہ بہ ئي پي ڪثرت سرہ بدلول رابدلول، اوڅوڪ وائي ڇي محل وقوع دَغَار داسي وڇي سر پي ہلتہ يريدلو څڪہ ڇي دآبادئ نہ لري پي يو اوچت غير ابادڄائي ڪين وو، ليڪن داتولي توجيہات خلاف ظاھراوخلاف متبادردي، صحيح خبرہ دادہ ڇي دالله ﷻ ددوي غار دَرَعب نہ ڊڪ ڪري وو، اوخطاب پي

﴿أُطْلِقَتْ﴾ او ﴿وَأُتْرِكَتْ﴾ ڪين اگرڇي حضور ﷺ تہ دي ليڪن مقصود پدي سرہ عام انسانان دي

نودحضور ﷺ مرعوبہ ڪيدل لازمي ندي څڪہ ڇي دالله ﷻ حضور ﷺ تہ ددي نہ لوي لوي قدر تونہ اوعجابات بنڪارہ ڪري وو، اوڪچري مقصود بالڪم ہم حضور ﷺ شي نوييما راد پدي سرہ پي اعتبار دنفس طبعيت بشر پي سرہ دي يعني نفس طبعيت بشر پي مرتبہ دلا بشر ط شئ دہ نود هغي پي اعتبار سرہ رعب اوفرار مراد دي، اوهر ڇي دي خطاب حضور ﷺ تہ مرتبہ دبشر ط شئ يعني نبوت دصفت پي متصف ڪيدلو ڪين نوپدي حڪم سرہ ندي متصف، څڪہ ڇي پدي مرتبہ ڪين دالله ﷻ

حضور ﷺ ته ددي نه هم لوی لوی عجائبات او قدرتونه خودلیدی چې دعام انسان لپره دهغې کتل ناممکن دي (۳) او یا تنه مراد اطلاع حاصل پدوی باندې بغیر داذن او اجازت دالله ﷻ نه ده. نو پدی صورت کښ رعب او فرار راځي، او بغیر داذن دالله ﷻ نه حضور ﷺ اطلاع نوده حاصل کړي اونه ده حضور ﷺ نه، داممکنه وه نوددي وجه نه ترتب دجزاء پرې نیشته دي

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ ۖ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ

اودغه شان بيدار کړل مونږه دوی لپاره ددې چې تپوسونه او کړي په خپل مينځ کښ او نيل يوويونکي ددوی نه چې څومره وخت

لَبِئْتُمْ ۖ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالُوا رُبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا

حصار شوئ تاسو دوی او نيل حصار شوی يو مونږه پوره ورځ يا نيمگړې ورځ. دوی او نيل رب ستاسو ښه خبردي په هغې

لَبِئْتُمْ فَلْيَتَّبِعُوا أَحَدَكُمْ يَوْمَ هَلِةٍ إِلَى الْمَيْمَنَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى

چې حصار شوئ تاسو پس اوليرئ تاسو يوکس پدي پيسو خپلو سره ښارته. پس اودي گوري چې کوه يوده دوی نه زيات پاکيزه

طَعَامًا فَلْيَأْكُلْكُمْ يَرْزِي مِنْهُ وَلْيَسْأَلْكُمْ وَلَا يُشْعِرَنَّكُمْ

خوراک والادي پس رای وړي تاسوته رزق دهغه نه اونرزي دي کوي اونه دي خبره وي په تاسو باندې

أَحَدًا ۝ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِينُوكُمْ

هېڅ خوک. بيشکه دوی کچري غالب شي په تاسو باندې سنگار به کړي تاسو بابه مواگرځوي «واړه وي،

فِي مَلْعَبِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ۝

خپل دين ته او هرگز به کامياب نشئ تاسو پدغه وخت کښ هېچرې هم

﴿وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ﴾ دامتعلق دې په ﴿ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ﴾ سره اودهغې تفصيل دي، او پدي کښ

دهغوئ دځوب نه دراييدارولو حالت او حکمت ذکر کيږي چې دوی ذيبول نه تپوس او کړې چې څومره موده دوی خوب کړيدي، نودابه معلومه شي چې اصحاب کهف دخپل حالت نه هم

خبر نو، او کاف په ﴿وَكَذَلِكَ﴾ کښ دعامو مفسرينو په نيزلپاره دتشبيه دي، مثبه

ایفاظدار ایدارولوځدوئ دې، اومشبه به دغه انامته اوده کول، ددوئ دې اووجه دشبۀ داده چې دواړه حالتونه دال دې په کمال قدرت دالله ﷻ باندې، نودعامو مفسرینو په مذهب دایت مقصد دادې چې الله ﷻ ددوئ په صحیح بدن سره بغیر د انقباض د نفس نه رابیدارولو حالت تسبیہ ورکوي، داوږود خوب باندې اوده کولو حالت سره، چې دادواړه حالت دالله ﷻ د قدرت لوی نشانی دي، یعنی څرنگي مونږه دوئ په اوږود خوب سره اوده کړي وو، اوهغه حالت دالله ﷻ به قدرت باندې دال وو، نودغه شانتی دوئ مونږه په صحیح بدن سره رابیدار هم کړل او دحضرت شیخ الشیوخ مولانا حسین علي صاحبہ ﷺ په نیز (کاف) لپاره دبیان کمال دې اود تشبیہ لپاره ندې اودایت مقصد دادې چې پدې کس دالله ﷻ کمال قدرت بیانیري چې الله ﷻ فرمائی چې دومره اوږدې مودې نه پس مونږه دوئ صحیح، سالم رابیدار کړل دازمونږه د قدرت کمال وو اودهغوئ په تصرف کس دانوه، اوداتوجیه زیاته الیقه ده ددې مقام سره ﴿لَيْسَ آتُوا﴾ دامتعلق دې په ﴿بَعَثْنَهُمْ﴾ پوري اولام دغوره قول مطابق لپاره دعاقبت دې اوبعض مفسرین فرمائی چې لام لپاره دعلت دې اوداحکمت اوعلت دبعت بیانیري ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ﴾ مرادتنه دغوئ مشر مکسلمینا دې ﴿كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ داسوال دې دعدد نه چې څومره ورځي تاسو خوب اوکړو؟ اوباعث پدې سوال باندې یاد هغوئ ظاهري حالت بدلیلد وو چې خپل ظاهري حالت ته ئې اوکتلونوهغه بدل بدل وو نوځکه ئې سوال اوکړو، اویاورته لوږه سخته لږیدلې وه نو دوی یقین پیدا شو چې دادومره سخته لوږه دذیروخت دتیریدلو دوجي نه ده اویادوئ داوقاتو دمونځ فوت کیدلو دگېهر اهب نه داتبوس کړې وو.

﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ نودوئ دشمار په باره کس دوه ډلي جوړې شوې یوې ډلې تعین اوکړو

اوبلې ډلې علم الله ﷻ ته حواله کړو، او﴿أَوَّلِيَّار﴾ دښک دې چې پوره ورځ خو خوب کړیدې یانیمه ورځ اووجه داوه چې امارات دخوب ددوئ دسترگونه نوو زانله شوي اودوئ خپل خانونه نووکتلي نوځکه ئې داخبره اوکړه، اویا﴿أَوَّلِيَّار﴾ داضراب دې چې اول ئې اونیل چې پوره ورځ خو خوب کړیدې بیانې اونیل چې ناپوره ورځ خوندي کړیدې بلکه څه حصه دورځي خوب موکړیدې، اووجه داده چې دوئ چې کله غارته داخلیدلو نو دورځي اوله حصه وه اوچې کله

دخوب نه رابيدار شو نومازيگر وخت وو، نودروخي اول حصي نه تراخر حصي پوري اکره ورځ وي او اکثر لپاره حکم دکل وي نوځکه ئې اولاً اوئيل ﴿لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ اوچې حکم دکل ورته ورنکړې شي نو او په خپل اصل باندې پريخودلې شي نو ﴿بَعْضَ يَوْمٍ﴾ هډې، اوياءو لپاره دتفصيل دې چې څو کسانو پکښ اوئيل ﴿لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ اوځني نورو اوئيل چې ﴿بَعْضَ يَوْمٍ﴾ بحر، اوداجواب ددوئ مېنې وو په ظن غالب باندې، اوپه اجتهاد باندې اودادليل دې پدي خبره چې دظن غالب دوجي نه قول کول او عمل کول جائز دی اوداپه دروغو کښ نه راځي اگرچې امکان دخطا، پکښ موجود وي.

﴿رَبُّكُمْ أَعْلَمُ﴾ دادرېمه ډله ده چې دما قبل ددواړو ډلو ردنې په احسن طريقي سره اوکړو چې څو نوئيل ﴿لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ اوځنو وئيل چې ﴿بَعْضَ يَوْمٍ﴾ نودوئ ورته اوئيل چې مودي دخوب نه تاسو نه يئ خبر، الله ﷻ ښه عالم دې پدي مودي باندې، اوبعض مفسرين فرماني چې قائلين ددي قول ﴿رَبُّكُمْ أَعْلَمُ﴾ ددوئ تول دي چې اول ئې خپل اقوال ذکر کړو تخميناً اوبيانې علم الله ﷻ ته حواله کړو تحقيقاً.

﴿فَاتَّبَعُوا أَحَدَكُمْ﴾ هرکله چې دوئ داوړ دخوب نه راپاسيدلو نودوئ ته لوږه لگيدلي وه نودمودي دخوب کښ بحث کول ئې پريخودلو اوچې کوم پدي وخت کښ اهم امرو، ددوئ لپاره چې هغه خوراک وو نوهغې ته متوجه شو، او ﴿فَاتَّبَعُوا﴾ مرتب دې په مقدر جملي باندې، چې تقدیر داسي دې، ربکم اعلم بذلك لا طريق لکم الی علمه فخذوا فی شی اخر مما يهيمکم (کشاف)

﴿يَوْمَ رَبُّكُمْ هَٰذِهِ﴾ مراد تنه هغه دراهم وو چې دوئ غار ته راتلو په وخت کښ دخپل خان سره راغستي وو، اودادليل دې پدي خبره چې اسباب مهيا کول حتی الوسع داخلاف دتوکل ندې، ﴿إِلَى الْمَدِينَةِ﴾ مراد تنه هغه معهود شهر دې چې دوئ تنه وتلي وو ﴿فَلْيَنْظُرْ أَيًّا﴾ مراد په نظر سره بانظر بصري دې اوياتنه نظر قلبي مراد دې، اوپدي کښ دري هدايات دهغوئ والا ذکر کيږي چې خپل مبعوث ملگري ته ئې کړي وو، اول هدايت داوو چې ﴿فَلْيَنْظُرْ﴾ ځکه چې دوئ ته پته وه چې پدي شهر کښ ځني کسان دطواغيتو او بتانوپه نوم باندې ذبيحي کوي، اودهغه دذبيحي نه خوراک

کول حرام دي، نوځکه ئې ورته اوښل چې د مشرک نه خوراک مه راوړه بلکه ﴿أَرْجَى﴾ يعنې چې ذبحه
 نې صحيح وي دهغه نه راوړه، نو ﴿أَرْجَى﴾ په معنې د (اطيب) يعنې حلال سره دې اودامعني زياته
 اليقه ده دمقام سره اوبعض مفسرينو ﴿أَرْجَى﴾ په معنې د اړخص سره يعنې د زيات ارزان پوښ سره
 کړيده ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾ هداوويم هدايت دې چې خپل حالت پټه ولولپاره دې د چاسره چپرچاپنه کوي
 بلکه په خبرو کښ او معاملاتو کښ نرمي دې کوي ﴿وَلَا يُفْهِرَنَّ﴾ بکُم اَحَدًا هداوويم هدايت دې
 يعنې خپل حال دي چاته نه ښکاره کوي، يعنې کچري گيرشي نو نور ملگري دې چاته نه ښانې
فائدة ددې ايت کریمه نه يوڅو مسائل مستنبط کيږي (۱)، کوم مسئلي پټه چې انسان ته نوي
 نودهغې علم الله ﷻ ته مغوض کول ضروري دي (۲)، مسافره زاد سفرانتظام کول ضروري دي (۳)،
 چې په کوم شهرکښ دغيرمسلمو، ياپه کوم هوتل کښ دحرام خوراک اکثريت وي نو هلته
 بغيرتحقيق خوراک کول جائزدي (۴)، شرکت په مال کښ جائزدي (۵)، مال مشترک دتصرف لپاره
 وکالت هم جائزدي (۶)، په مال مشترک سره اغستلې شوي خوراک اودغه شانتي شرکت په طعام
 کښ جائزدي اگرچې مقدار دخوراک مختلف وي څوک زيات خوراک کوي اوڅوک کم (احکام
 القرآن للجصاص).

﴿إِنَّمَا إِنْ يَظْهَرُوا﴾ داعتل دې دماقبل لپاره او ﴿إِنْ﴾ تعليليه ده يعنې تاسونرمي دخپل خان
 دپټولولپاره ځکه کوئ کچري دوئ خبرشي په تاسوباندې نو تاسوبه رجم کړي اويابه موهغوئ
 خپل دين ته واړه وي، عام طور دظهربه صلي کښ چې (علی، راشي) نوپه معنې دغلبي سره وي،
 دلته په معنې داطلاع سره د ﴿يَرْجُوْكُمْ﴾ رجم په معنې حقيقي سره يعنې په کانرو باندې ويشل
 سره دې اوداسزابه په هغه دورکښ هرهغه چاته ميلاويده چې دبادشاه بغاوت اوناframاني به نې
 اوکړه (روح) اوبعض مفسرين فرمانئ چې مراد درجم نه رجم بالسب يعنې سختي کنځلي کول دي
 چې داديو معزز اوشريف لپاره قتل نه هم سخته سزا ده، ﴿أَوْ يُجِدُّوْكُمْ﴾ مرادتنه اول خلي
 داخلول دي اواعاده استعمال په صيرورة کښ داپه کلام عرب کښ ډيرکيري، لکه وييلې کيږي
 ماعدت اهل کذا، چې څه به دې کارته اعاده اونکره امراءدې تنه ابتداء دکلام وي دکشاف، اوپه
 تقديم درجم کښ په اعاده باندې اشاره ده ثبات واستقامت دهغوئ ته په خپل دين باندې.

﴿وَلَنْ تَقْلَحُوا إِذَا أُنْذِرَ﴾ اذا حرف جزاء دې اوداجمله جزاء ده لپاره دجملي شرطي مقدري نو تقدیر عبارت داسي دې ان دخلتم فی دینهم ولن تفلحو اذا ایدا او مراد په دخول سره په کفر کین حقیقه دې یعنی چې تاسو مجبوره کرې شی او کفرته داخل شی حقیقه نولن تفلحو نو ترتب دجزاء په کفر حقیقه باندې ده او هرچه دې فقط تلفظ په کلمه کفر باندې نو دهغې اجازت شته دې او په هغې صورت کین عدم فلاح پري نه مرتب کیري، او بعض مفسرین فرمائی چې تلفظ په کلمه کفر باندې کله سبب او گرځیري داستدراج شیطاني لپاره چې دعامودنيوي مصلحتنو لپاره انسان په کلمه کفر باندې تلفظ کولو ته تیاروي چې دازیرعه گرځیري حقیقه کفر لپاره نوددي وجه نه پدي باندې ترتب دعدم فلاح راغې او ايماراد فلاح نه فلاح تام او کامله مراده. نو تلفظ بالكفر اگرچه په حالت داکراه کین جائزوي لیکن عزیمت اختیاره ول اولې وي اوفلاح کامله په هغې باندې مرتبه ده.

وَكَذَلِكَ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ

اودغه شان خبر کرل مونږ خلک پدوی باندې لپاره ددې چې پوهه شي چې بیشکه وعده دالله حقه ده او بیشکه قیامت

لَا رَيْبَ فِيهَا ۚ إِذْ يَتَنَزَّعُونَ مِنْهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا

نیسته هېڅ شک په هغې کین کله چې دوی جگره کوله په خپل مینځ کین په باري داصحابو کهغو کین پس او نیل هغوی

اَبْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَأَيْتُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا

جې جوړ کړې په دوی باندې یوه ابادی عمارت رب ددوی ښه پوهه دې په دوی باندې او نیل هغه کسانو چې زور او رو

عَلَى أَمْرِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ ۚ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ۝

په خپل کار باندې چې خامخا جوړه ووبه مونږه په دوی باندې جماعت عبادت گاه

﴿وَكَذَلِكَ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ﴾ پدي کین داصحاب کهغو ذرا بیدارولو حکمتونه ذکر کیري چې خلکو ته پدي یقین پیدا شي چې قیامت ضرور راځي، اود قیامت په راتلو کین څه شک نیسته پدغه زمانه کین خلک ذبعت بعد الموت په باره کین دوه فریقین وو، یو فریق ددې قائله وو چې هغوسره دهغه زماني بادشاه هم شامل وو او بل فریق چې هغودې انکار کولو، نو چې کله دا واقعہ اوشوه

نومسلمان فریق ډیر خوشحاله شوځکه چې هغوی ته په خپل موقف اومدعې باندې یوه مشاهده حاصله شوه اویاماني قوت ئې زیات شو اومشرکین ئې لاجوابه کړل اوکاف په ﴿وَكَذٰلِكَ كُنَّا دَجْمُورُوْهُ مَسْلٰكًا بَانَئِیْ لَپَارَه دَتَشْبِیْه دې اومشبه به دَهغوی اوده کول وو اویبادوباره رابیدارول دي اومشبه په هغوی باندې خلکو ته اطلاع ورکول دي اووجه دتَشْبِیْه حکمت دې یعنی لکه څرنگه چې دَهغوی په اوده کولو کښ اویاراپاسولوکښ حکمت وو. نودغه شان دَهغونې په حالت باندې خلک خبرولوکښ حکمت وو، چې هغه یقین دې په قیامت باندې. اودحضرت شیخ په نیزباندې کاف دلته هم لپاره دبیان کمال قدرت دې یعنی دازمونې کمال قدرت وو چې مونږ پدوی باندې خلک خبر کړل، اودعشر،(عشار)نه دې ونیلې کیږي پرمخي راغورځیدل (په مخ باندې، اویاپه عرف کښ دَهغې اطلاع لپاره استعمالیږي چې هغه بغیر دطلب نه وي یعنی دیوکار اطلاع کول نه غواړي اوهغه مشهورشي، اوخلکو ته ئې اطلاع اوشي اومفعول اول د﴿اَعْرَضْنَا﴾ محذوف دې چې هغه الناس دې.

﴿لَیَعْلَمُوْا اَنْتَ وَعَدَ اللّٰهِ حَقٌّ﴾ لَام لپاره دتعلیل دې، غوره قول مطابق مراد د﴿وَعَدَ اللّٰهُ﴾ بڼه بعث بعدالموت دبدنونوسره دارواحونه دې، اوبعض مفسرین فرمائی چې مراد تنه فلاح داصحاب کهفوده ناول مسلك په بناء ضمیر دجمع د﴿لَیَعْلَمُوْا﴾ راجع دې منکرینو دبعث ته اودمسلك ثانی په بناء ضمیر راجع دې اصحاب کهفوته ﴿اِذْ یَقْتَرِعُوْنَ﴾ داظرف دې لپاره د﴿اَعْرَضْنَا﴾ اوهغه مقدم ذکر کړې شولپاره دآظهار کمال عنایت، اویاظرف دې لپاره د﴿لَیَعْلَمُوْا﴾ اویاورله عامل مقدر دې چې اذکر دې ځکه چې تنازع مخکښ وه داعشارنه اومتنازع فیه یاامردبعث بعدالموت وو اوضمیر د﴿یُنْتَهُم﴾ راجع دې کافرانو اومسلمانانوته یعنی چې دوی تنازع کوله په خپل امر کښ چې هغه بعث بعدالموت دې اویاضمیر راجع دې اصحاب کهفوته یعنی دوی داصحاب کهفوپه امر کښ تنازع کوله اوهغه په اصحاب کهفوباندې بناء اوجمات جوړولوکښ تنازع وه، لکه ورستو الله ﷻ فرمائی ﴿فَقَالُوْا اٰتٰوْا عَلَیْهِمْ بُیِّنٰتًا﴾ اوخني مفسرین فرمائی چې مراد ددې تنازع نه دَهغوی په ژوند اومرگ کښ تنازع ده چې کله هغوی په دویم ځلي اوده شونوخلکو تنازع جوړه کړه چاویل چې مړه دي اوجاویل چې ژوندي دي اوڅوک وائي چې

ددې اصحاب كهفوپه حالت كېن تنازع مراد ده چې چا وئيل چې دانيكان صالحان وو او چا وئيل چې علم نې الله ﷻ سره دې اومونې پري څه حكم نشو لگولې اولنۍ دواړه توجيها ت غوره دي. ﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُونَ بِالْبَنَاءِ﴾ په ﴿فَقَالُوا﴾ كېن فصيحيه ده او تقدير د عبارت دارنگي دي چې فوفاهم الله تعالى بعدان حصل الغرض من الاعتراف قالوا الخ او ددويم قول په بناء فاء لپاره د تفصيل وعطف ده ماقبل كېن اجمالي منازع ذكر او شو او په ﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُونَ﴾ سره دهغې تفصيل بيانېږي، او ﴿بُنَيْنًا﴾ منصوب دي بناء بر مفعوليت چې دامفعول به ده د ﴿أَتُؤْمِنُونَ﴾ لپاره او يا مفعول مطلق دي دهغې لپاره او مراد ددي بناء او تعمير نه دهغوى حفاظت وو، ددې په ذريعي سره ﴿رَبِّهِمْ أَغْلَمَ بِهِمْ﴾ دايا جمله معترضه ده او دادمتنازعين كلام دي چې كله هغوى د اصحاب كهفو په نومونو، نسبونو كېن او په تعداد كېن تنازع او كړه ليكن څه حقيقت ته اونه رسيدل ونوعلم نې الله ﷻ ته حواله كړو او دائي اوئيل چې ﴿رَبِّهِمْ أَغْلَمَ بِهِمْ﴾ او يا د اكلام د الله ﷻ دي چې پدي متنازعينو باندې رد او كړو چې كله مجوسيانو اوئيل چې دامجوسيان دي، عيسائيانو وئيل چې عيسايان دي وغيره، نو الله ﷻ پدوى باندې رد او كړو، چې ددوى رب په دوى باندې ښه خبر دي، ﴿قَالَ الَّذِينَ عَلِمُوا﴾ مراد د دينه ياباد شاه او دهغه ملگري دي او ياتنه اولياء د اصحاب كهفودي او ياتنه مراد رؤساء دهغې شهردي خلاصه دكلام داده چې كوم خلکو ته غلبه حاصله وه نو هغوى دافصله او كړه چې مونږه د غاړه خولي كېن يو جومات جوړه وو چې هغه به د اصحاب كهفوياد گاروي او په هغې كېن به خلك د الله ﷻ عبادت كوي او مراد په ﴿مُتَّحِدِينَ﴾ سره دهغې امت د مؤمنانو معبد (عبادت خانه) ده.

فانهم بعضي خلکو پدي ايت سره استدلال كړيدي چې جمات جوړول په قبرونو دنيكانو حلكود اجازت دي، لكه خفاجي ذكر كړيدي په حاشيه ديبضاوي كېن، او يا ددي زماني خني سندنو ذكر كړيدي په خپلو كتابونو كېن، ليكن پدي ايت سره استدلال كول ځكه صحيح ندي چې پدي ايت كېن دهغوى مدحه پدي عمل نده ذكر شوي بلكه په ايت كېن صرف دهغوى غلبه دي ذكر دي او بيا خاص طور ابن جرير طبري رحمه الله فرمائي چې دامطالبه د كفارو وه او د مسلمانانو نه. **عن ابن عباس** قوله تعالى قال الذين غلبوا الخ قال يعنى عدوهم (طبري ج ۸ ص ۲۰۵)، نو كچري

دا عمل د کفاروشي نو په عدم جواز کښ بياڅه تامل نيسته دي. او کچري دا قول د مسلمانو وى نو بيا هم پدي سره استدلال کول صحيح ندي ځکه چې شرانغ من قبل زموږ لږه هغه وخت مستدل گرځيږي چې په هغې باندې انکارنوي وارد شوي د جنبه د شرع نه. او په جماتونو جوړولو په قبرونو د صلحاؤ باندې نهې او انکار وارد شوې د جنبه د شرع څخه نه. چې مفهوم دهغې تواتر سيدلې دي. اگرچې لفظا متواتر ندي. عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لعن الله زانرات القبور والمتخين عليها المساجد والسراج (ابوداؤد، ترمذی کتاب الصلوة، نسائي، ابن ماحه يعنى الله ﷻ لعنت وانې په هغه زمانو باندې چې ابې پرده. د سرو سره مخلوط، د قبرونو زيارتونو نه ځي، او په هغه چا چې په قبرونو باندې جماتونه جوړه وي او په قبرونو باندې ډيوې بله وي. او د مسلم په روايت کښ دي، الا ان من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور انبياءهم مساجد. الا فلا تتخذوا القبور مساجد انى اهاکم عن ذلك (مسلم ج ۱) يعنى خبردار چې ستاسونه مخکني امتونو په دخپلو انبياؤ قبرونو نه جماتونه جوړول، خبردار تاسو قبرونه جماتونه، مه جوړوئې بيشکه څه تاسو د دينه منع کووم. او دغه شانتې د بخاري او مسلم په روايت کښ دي، لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور انبيائهم مساجد (بخارى ج ۱ کتاب الجنائز) يعنى الله ﷻ دي په يهودو او نصاري باندې لعنت او فرمانى چې دوئ دخپلو انبيا، کرامو قبرونو نه جماتونه جوړ کړيدى.

دغه شانتې نور د يروايات چې ذکر کړيدى په تفصيل سره قرطبي او صاحب دروح المعانى په خپلو تفسيرونو کښ

فانده ۲: ددي مذکوره احاديثو مطلب دا اغستل هم غلط دى چې دمقبري سره نژدي جمات ندى جوړول پکار، يا قريب د قبر سره د مونځ عدم جواز باندې استدلال کول وغيره، بلکه علما، فرمانى چې کچرته يو قبر منفصل د جمات نه د جمات په چارديوارې کښ راشي او دهغه قبر تعظيم مقصد نوي نو دا جائز دى او کوم چې دا حديث نه معلوم يږي هغه د قبر تعظيم او قبر ته سجدي کول دي نفس مونځ او دهغوئ په قبرونو سره تبرک ناجائز ندي ددي وجه نه مدارک مقصديانوي چې بصلې فيه المسلمون ويتر کون بکافهم، مدارک، مظهرى، معارف.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ

قرينه ده چې څوک به وانې دوئ درې کسان دي څلورم دوئ سې دوئ دې اوڅوک به وانې چې دوئ پنځه تنه دي شپږم دوئ

كَلِمَتُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ ۚ وَيَقُولُونَ سَبْعَةُ وَثَمَانٍ وَسِتُّونَ وَاثْنَا عَشَرَ ۚ وَكَلِمَتُهُمْ كَلِمَتُهُمْ

سی ددوئی دی ویشتل کوی په غیبوسره اوڅوک به وائي چې دوی اوه^۷ کسان دي اواتم^۸ ددوئی سبی ددوئی دي

قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ

نه اویاه رب څما ښه پوهه دي په شمار تعداد ددوئی باندې نه پوهیږي ددوئی په شمار باندې مگر لږ کسان

فَلَا تُحَاسِبْهُمْ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا ۚ وَلَا تَنْتَفِتْ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ۝

پس جگړه بحثه کوه ددوئی په باره کښ مگر جگړه بحثه سرسري اومه کوه تپوس ددوئی په باره کښ ددې خلکو د هېڅ بونن نه

«سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ قَائِلِينَ دَدِي قَوْلَ ذَرَجٍ مُسَلِّكٍ مُطَابِقِ أَهْلِ كِتَابٍ أَوْ مُسْلِمَانَانِ دِي. خَوَاهِل كِتَابِيَّةٍ يَعْقُوبِيَّةٍ» دا وئيل چې ددوئی تعداد درې^۳ وو اوڅلورم ورسره سپي وو اوڅواهل كتابي (نسطوريه) دا وئيل چې هغوني پنځه وو او شپږم ورسره سپي وو. او مسلمانانو اوئيل چې هغوني اوه وو اواتم ورسره سپي وو، داول دوه قولونوسره «رَجْمًا بِالْغَيْبِ» او وئيلي شونو معلومه شوه چې هغه صحيح ندی اودريم قول داخل نه کړې شو «رَجْمًا بِالْغَيْبِ»، دلاندې، نو معلومه شوه چه دا اقرب الى الصواب دي او حضرت ابن عباس رضي الله عنه د هغوی اوه^۷ تعداد باندې جزم کړيدې او استدلال نې کړيدې په مخکني ايت سره چه «قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ بَنُو بَنِي كَنْزٍ تَبَسُّوا كَوْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ، أَوْ جَابِ وَرَكُونَهُ كَمِ اَزْكَمِ دَرِي^۳، يَقِينِي دِي. خُكْه چې صيغه جمع «قَالُوا» ذکر شويده. او اقل افراد جمع درې^۳ دي او کوم کسانو چې مودي د خوب والاعلم الله ﷻ ته حواله کړې وو نو د هغو تعداد هم کم از کم درې^۳ دي، ځکه چې هغه هم په صيغي جمعې سره ذکر شويده. «قَالُوا زَكَمْتُ مَنُودًا تَوَلَّى مَجْمُوعَهُ اَوْهُ شَوْدِمَارَكِ ج ۳ ص» او «ثَلَاثَةٌ» خبردې دمبتداء محذوفی لپاره يعني هم ثلثة او «زَايَعُهُمْ» جمله صفت ذخبردې، اوضمير په «زَايَعُهُمْ» او «كَلِمَتُهُمْ» دواړو کښ راجع دي «ثَلَاثَةٌ» ته او «زَايَعُهُمْ» د تکميل عدد لپاره دي او هر کله چې مرتبه او جنس دسې غيروو ددوئی نه او ددي وجه نه د هغوی دسې ذکر په هغي اسم سره اوشو چې دال دي په

مرتبې باندې. اویدیکنې اشاره ده چې اصحاب کُفْه دهرهغې درې کسانو پستان ندې چې سې ورسره وي بلکه ددوئ حکم دنورونه جدادې، اوددې وجه الله ﷻ ددوئ دصحبته په برکت سره سې هم په زمري دمتبتلين اومعتکفين کښ شمارکړو (روح) ﴿وَيَقُولُونَ خَسَفَ دَاوُودُ بِرُوحِ قَوْلِ دِي﴾ او ﴿وَيَقُولُونَ﴾ اگرچه صیغه دَمَضَارِع ده چې مشترکه ده بین الحال والاستقبال لیکن دلته تنه مرادصرف استقبال دې په قرینې دماقبل ﴿سَيَقُولُونَ﴾ سره، ځکه چې داعطف دې په هغې باندې اوهغه خاص وو په مستقبل پوري دوجي ددخول دسین نه نوداهم خاص دې په مستقبل پوري ﴿رَجَمًا بِالْغَيْبِ﴾ دامنصوب دې مفعول مطلق دې، دَفْعَل مقدر لپاره یعنی پرجون رجا بالغیب اویامفعول له دې ﴿وَيَقُولُونَ﴾ لپاره اومرادپه ﴿بِالْغَيْبِ﴾ سره خبر غائب یعنی هغه پت خبر چې دهرغې اطلاع دوئ ته نده ورکړې شوي په داسې امرکښ بحث کولو ته رجما بالغیب ونیلې کیري (کشف) اویامراد دَرَجَم نه ظن دې اویپه کلام عرب کښ هرېپه دلیل اویپه سند خبري ته رجما بالغیب ونیلې کیري، لکه څرنګه یوانسان مجهول ځای په کانرو باندې وولي اواطمینان ورته نوي خوپدي امیدوي چې کیدای شي صحیح ځای باندې اولرې، نودغه شان یې سند اویپه دلیل خبري هم وي.

﴿وَيَقُولُونَ﴾ ددینه هم مراد استقبال دې ﴿سَبْعَةً وَثَايُمًا﴾ جمله په موضع دَصَفت کښ ده لپاره دماقبل، ماقبل اقوال کښ عدد اودَصَفت په مینځ کښ (واو) نونو ظاهرکړې شوې اوپدې ځای کښ (واو ذکرشولو)، پدې واوکښ دَمفسرینو متعدد اقوال راغلیدي (۱) علامه زمخشری پدې جزم کړیدې چې داواو تاکیدیې دې، اواواو تاکیدیې هغه واو ته ونیلې کیري چې هغه داخلیري په هغه جملي باندې چې هغه صفت دنکري لپاره واقع شوې وي، اویاحال واقع شوې وي دمعرفي نه لکه وماهلکنا من قرية الآلها کتاب معلوم کښ چې واو دې.

اودینه واو تاکیدیې ځکه وانې چې ددي (واو) فائده داده چې دې پدې دلالت کوي چې داموصوف پدې صفت باندې متصف کیدل یاداذوالحال معرفه پدې کیفیت باندې متکيف کیدل امرثابت اومستقر دې، اوپدیکښ څه قسم تردد اوشک نیشته دې، اوهرکله چې داامرصحیح اوثابت وونوددي وجه نه واوپکښ ذکرشواوداخل نه کړې شودرجما بالغیب دلاندې.

۲) بعض مفسرين فرمائي چي داواو عاطفه دي اومعطوف عليه ورله جمله مقدره ده اودالپاره دتصديق دقائلي نو ددي قول ذكر شويدې تقدير د عبارت داسي دي ويقلون سعة نعم وثامنهم كلبهم نو دا جمله عطف ده په نعم، باندې، اوددي نظيرهغه قول دي چي يوسره اواني چي ان زيدا شاعرا نوته ورته اواني چي وفقه نو گويا چي داداسي ده چي تادده تصديق او كړو اوداسي دي ورته اوئيل چي نعم هو كذلك وفقه ايضا.

۳) بعض مفسرين فرمائي چي پدي (او) كنس اشاره ده دمجموعي عددته دمخني دواړو قولونو، چي دمخني دواړو قولونو چي كومه مجموعه حاصليري هغه مقصوده. چي مخني قولينو كنس يو قول ددري (۳) وو او بل دپنځه نومجموعه ئې اتم (۸) جوړيري، اودا صحيح عددوو، نو دپته اشاري كولولپاره پدي عدد ثامنهم باندې واو داخل كړي شو (زادالمسير).

۴) بزجاج اومقاتل او ثعلبي فرمائي چي دا واو استافيه دي (زادالمسير).

۵) بعض مفسرين فرمائي چي دا (و) ثمانية دي (و) او ثمانية اصطلاح دمتاخرينو نحويانو ده (او) او، ثمانية هغه (و) ته وييلې كيږي چي هغه ذاتم (۸) په عدد باندې داخليري، ځكه چي عرب تراوه (۷) پوري شماريغيرد او نه كوي اوچي په اوه باندې زيات شي نو بيا پري واو داخله وي لكه التابون العابدون الحامدون الخ (التوبه ۱۱۲) شوچي په اتم وصف وناهنون عن المنكر باندې واو داخل كړي شويدي يادغه شان عسى ربه ان يطلعن ان يبدله ازواج خيرا منكن مسلمات الخ التحريم ۴، شونودلته هم په اتم عددچي واپكارا دي باندې واو داخل شويدي. دا اصطلاح اگرچي متاخرينو نحويانو قائمه كړيده خو پدي باندې علامه قفال او بن قيم رحمهم الله رد كړيدي، اومنقوضه ده پدي ايت كريمه سره هو الله الذي لا اله الا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار الحكيم، چي پديكنس المنكر باندې واو ندي داخل شوې (كبير)، والتفصيل في كتب النحو

﴿قُلْ نَبِيٌّ أَعْلَمُ﴾ عدد كنس اختلاف نه وريستو اوس پدي جملي سره اشاره ده احسن طريقي ته په داسي مقام كنس، چي هغه الله ﷻ ته علم سپارل دي، حافظ ابن كثير رحمهم الله فرمائي چي الله ﷻ اول دواړه قولونه داخل كړل، ﴿وَرَجَعْنَا بِالْقَبْرِ﴾ ، دلاندې چي داخوياصحيح ندي اويكه صحيح دي خودوي اراده نوه كړي، اودريم قول ذكر شو اوسكوت تنه او كړي شو پديكنس اشاره وه چي دا قول في نفسه صحيح دي، خوليكن پدي پسي دا جمله ﴿قُلْ نَبِيٌّ أَعْلَمُ﴾ ذكر شوه نو پدي كنس ئې

دغه احسن طريقي ته اشاره اوکړه او ادب ئې بيان کړو چې په داسي مقام کښ علم الله ﷻ ته حواله کوئ ځکه چې د داسي مقام په تفصيل کښ ضرورت نېشته. البته چې کوم په صحيح دليل سره معلوم وي نو دهغې ونييل پکار دي ابن کثير ج ۳، ﴿مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ حضرت ابن عباس ؓ عدد د اصحاب کهفو او ده ذکر کړل او او فرمائيل ئې چې څه هم دهغه قليلونه يم چې کوم په صحيح عدد د دوي باندې خبر دي، ﴿فَلَا تُعَارِ فِيْهِمْ﴾ د ابل ادب ذکر کيږي چې ته د دوي سره د اصحاب کهفو پدي واقعه کښ د سري بحث نه سوا زيات بحث مه کوه، او د سري بحث مقصد دادي چې د دوي سره په تعين د عدد کښ مناظره مه کوه او تکذيب ئې مه کوه صرف د وحې مطابق واقعه ورته بيان کړه، او په عدد کښ توقف کوه، ﴿وَلَا تَشْتَفِ فِيْهِمْ﴾ د ابل ادب ذکر کيږي چې د اصحاب کهفو په باري کښ د اهل کتابونه څه قسم تپوس مه کوه څه چې هغوي صرف دخپل او هامونه خبري کوي او مستندي نوي اوتاته الله ﷻ د وحې په ذريعي ټوله واقعه بيان کړه، د آيت دلالت کوي چې واقعه د اصحاب کهفو په اهل کتابو کښ متداوله وه په زمانه ته د نزول د قرآن کښ په مختلف طرق او په مختلف تفاسيلو سره خوليکن هغه ټول غير يقيني وو او دروغ ورسره خلط وو، او دغه شان ايت دلالت کوي پدي چې مسلمانانولره جائز ندي چې دخپل دين او يا دهغه څيز چې دهغې ذکر په قرآن او حديث کښ موجود وي دغې په باري کښ د اهل کتابونه استفاده کوي البته په قصود اهل کتابو کښ چې عبرت وي ورکښ او مخالف نوي د قرآن او حديث سره دهغې نقل او ذکر جائز دي ﴿لَقَوْلِهِمْ﴾ حدوا عن بنی اسرائيل ولا حرج.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ اِنِّيْ فَاعِلٌ ذٰلِكَ عَمَّا هُوَ لَا اَنْ يَّمَاَءَ اللّٰهُ

او هرگز مه وایه په باري د یو کار کښ چې څه کوونکې یم دا کار صابمگر داسي وایه چې کجری خوښه شي د الله ﷻ

وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىْ اَنْ يَّهْدِيَنِيْ رَبِّيْ لَا اقْرَبُ

او یاداه وه رب خپل هرکله چې هیرکړي ته او اوایه چې قریبه ده چې اوبه ښائي ماته رب څما ویره نژدي (واضح، یا بهتر،

مِنْ هَذَا رَشَدًا ۝ وَلَئِيْنُا فِي كُفُوْهُمْ لَئِنْ مَّائِدُ سَيِّئِنِ

ددې، واقعې ته په اعتبار د هدايت سره، او حصار شوي وو دوى ته غاړ خپل كېن درې سوه كاله د سمي حساب موافق

وَأَرْكَانُوا تَسْعَا ۝

اوزيات نې تير كړل نه كاله د قمرې حساب موافق

﴿وَلَا تَقُولْنَ لِنُشَآئِ﴾ هدا جمله معترضه ده او پدې كېن د درې (۳)، ادا بو تعليم وركول مقصود دى

اول ادب دادې چې څه كار په مستقبل كېن كوي نو هغه د الله ﷻ د مشيئت سره متعلق كوه

شان نزول هر كله چې قريشو د حضور ﷺ نه دروح، اصحابو كهفو او د ذوالقرنين په بارې

كېن تپوس او كړو نو حضور ﷺ دوى ته او فرمائيل چې غذا اخير كم، يعنى صبا به څه تاسو ته

دهغوئ متعلق خبر دركړم او ان شاء الله نې نه اوئيل نو دهغې دوجې نه وحې پنځلس (۱۵)،

يا خلو بنسټ (۴۰)، ورځې بنده شوه، حضور ﷺ د پير پيشانه وو نو اخر كارو چې راغله او د ادب بيان

كړې شو

توئين په ﴿لِنُشَآئِ﴾ كېن لپاره د تنكيد دې اولام اجليه دې اى لاجل شى من الاشياء صغرا كان

او كبرا ﴿لَئِنْ﴾ فاعلٌ ذَلِكْ كېن اشاره ده الشئ ته، او مراد په ﴿غَدًا﴾ سره مطلقا زمانه مستقبل ده

عرفا، اگر چه لغتاً وئيلي كيږي هغه صبا ته چې دنن ورځې پسي وي، ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ دا استثناء

دهغې نه ده، او په كلام كېن باملا بست مقدره ده چې داخله ده په ان باندې مقصد دايت دادې چې

نه دهېڅ يو څيز په باره كېن مه وايه چې دابه څه كووم مگر چې متلبس وي په مشيئت د الله ﷻ

بوري يعنى انشاء الله ويونكي وي نو بيا وايه، اوبعض مفسرين فرمائى چې مستثنې منه

غير مذكوره ده چې هغه عموم د احوالو يا عموم د اوقاتو دې اى لا تقولن ذلك فى حال من الاحوال

الاحال ملاسته بمشيئة الله تعالى، او يا تقدير د عبارت داسي دې لا تقولن ذلك فى وقت من الاوقات

الاوقات ان يشاء الله ففتح القديس اوبعض مفسرين فرمائى چې استثناء قائم مقام ده په ځاى

د تاييد باندې، لكه په دې قول د الله ﷻ كېن وما يكون لانا ان نعود فيها الا ان يشاء الله (الاعراف: ۸۹)،

نوعود الى الكفر مشيت وَاللّٰهُ نَدِي نُوْدِي وَجِه نَه مَقْصَدِي نَبِي دَادِي چِي مَوْنِي بَه هَمِيْشَه لِيَارَه
عُودِ اِلَى الْكُفْر اَوْنَكِرُو، نُوْدَلْتَه هَم دَغَه تَايِيْد مِرَاد دِي اِي لَا تَقُولَه اِيْدَا (كشاف)

﴿وَأَذْكُرُ﴾ وَاللّٰهُ دَاوُوِيْم اَدَب دِي اَوْدَدِي جَمْلِي خُوْمَطْلُبُوْنَه مَفْسِر نَبِيِيَّان كِرِيْدِي ۱. اِدَا حَكَم
دَنْسِيَان بِيَانِيْرِي چِي اِنْشَاء اللّٰهُ دَرْنَه هِيرَشِي نُوچِي كَلَه هَم دَرْتَه رَايَاد شِي نُوْبِيَانِي اَوَايِم ۲. اِمْرَاد
ذِكْر نَه اسْتِغْفَار دِي، يِعْنِي چِي اِنْ شَاء اللّٰهُ دَرْنَه هِيرَشِي نُوپِيْدِي هِيرِيْدَلُو بَانْدِي اسْتِغْفَار كُوَه ۳.
بَعْض فِرْمَانِي چِي مِرَاد پَه ذِكْر سِرَه وَاللّٰهُ عَذَاب يَادَه وَل دِي، چِي كَلَه سَتَانَه يُو حَكَم هِيرَشِي
اَو پَاتِي شِي نُو وَاللّٰهُ عَذَاب يَادَكِرَه (۴) بَعْض فِرْمَانِي چِي مِرَاد پَه (اِذَا نِيْسِت، سِرَه (اِذَا غَضِبْتَ،
دِي يِعْنِي چِي كَلَه تَاغَصَه دَر شِي نُو وَاللّٰهُ يَادَكِرَه، اَوْلَه مَعْنِي زِيَاتَه غُورَه اَو لَا تَقَه دَه دِمَقَام سِرَه

فَانْدَه: (۱) اِنْشَاء اللّٰهُ اسْتِثْنَاء دَه چِي دَاخِلِيْرِي پَه كَلَام بَانْدِي لِيَارَه دَر فِع دَحْكَم يِعْنِي چِي
ذِكُوم كَلَام سِرَه اِنْشَاء اللّٰهُ اَوْتِيْلِي شِي نُوْدَهغِي كُوْل اَوْنَه كُوْل دَوَارَه بَرَابِرُوِي اَو فَاَنْدَه نَبِي دَاوِي چِي
پِيْدِي سِرَه اِنْسَان كَاذِب نَه گَر خِيْرِي پَه خِيْلَه خِيْرَه كُنِس اَو دَدِي وَجِه نَه حَضْرَت مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَام حَضْرَت
خُضْر عَلَيْهِ السَّلَام تَه اَوْتِيْل چِي سَتَجِدُوْنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرَا اَوْ صَبْرْتِي اَوْنَكِرِي شُو خُو كَاذِب هَم اَوْنَه
گَر خِيْدُو خُكَه چِي اِنْشَاء اللّٰهُ نَبِي وَنِيْلِي وَاوْدَدِي وَجِه نَه حَدِيْث شَرِيْف كُنِس دَ حَضْرَت اِبْنِ عَمْرٍ رَضِيَ
نَه مَرُوِي دِي فِرْمَانِي قَال رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى مَنْ حَلَفَ عَلٰى بَيْنٍ لِّقَالَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ فَلَا حَتَّ عَلَيْهِ يِعْنِي چِي
چَاپَه يُو كَارِيَانْدِي قِسْم اَوْ خُوْرَلُو اَو اِنْشَاء اللّٰهُ نَبِي اَوْتِيْل نُوْدَهغِي مَخَالَفَت كُوْلُوْنَه پَه دَه بَانْدِي خَه
گَنَاه نِيْشْتَه ۲. دَوَلُو اَوْتِيْل پِيْدِي اِتْفَاق دِي چِي كُچَرِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ دَكَلَام سِرَه مُوَصُّوْلَا اَوْتِيْلِي شُو
نُوْدَا مَبْطَل دَحْكَم دِي طَلَاق، نِكَاح، قِسْم وَغِيْرَه پِيْدِي سِرَه نَه وَاقِع كِيْرِي، كُچَرْتَه يُو سِرِي خِيْل بِي
بِي تَه اَوْتِيْل چِي تَه پَه مَابَانْدِي طَلَاقَه نَبِي اِنْشَاء اللّٰهُ، نُوْدَا طَلَاق نَه وَاقِع كِيْرِي، دَغَه شَانْتِي نِكَاح
اَوْ قِسْم شُو، لِيَكِن اِخْتِلَاف دَا نَمُوِيَه كَلَام غَيْر مُوَصُّوْلِي يِعْنِي مُنْفَصِل كُنِس دِي، يِعْنِي يُو سِرِي
دَخِيْل كَلَام سِرَه مُتَصِلَا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اَوْنَه وَاْنِي بَلَكَه مُنْفَصِلَا اَو وَاْنِي نُو آيَاد اِنْشَاء اللّٰهُ مُغْيِرِلِلْحَكَم
اَوْ مَبْطَل دَحْكَم دِي كِه نَدِي؟؟ نُوپِيْدِي كُنِس اِخْتِلَاف دِي، دَحَضْرَت حَسَن بَصْرِي رَضِيَ اَو دَحَضْرَت
طَاوُس رَضِيَ مُسْلِك دَادِي چِي تَر خُو پُوْرِي دِي پِيْدِي مُجْلِس كُنِس وَي نُوْدَدَه اِنْشَاء اللّٰهُ وَنِيْل
مَعْتَبِر دِي اَو دَابَه مُغْيِرِلِلْحَكَم وَي

دَحَضْرَت اِبْنِ عَبَّاس رَضِيَ، حَضْرَت مُجَاهِد رَضِيَ، حَضْرَت سَعِيْد اِبْن جَبْرِ رَضِيَ اَو دَحَضْرَت
اَبُو الْعَالِيَم رَضِيَ مُسْلِك دَادِي چِي كُچَرِي يُو سِرِي مُوَصُّوْلَا اِنْشَاء اللّٰهُ اَوْنَه وَنِيْل نُو تَر كَالَه پُوْرِي

ونيلې شي. كه كال ورستو ورته رايادشي نو دې دې انشاء الله اواښي او د جمهورو فقهاؤ مسلك دادې چې كچري انشاء الله موصولا وو نومغیر للحكم دې گني نه دې. د حضرت حسن بصري عليه السلام او د حضرت طاؤس عليه السلام استدلال د حضرت عكرمه روايت سره دې چې فرمائي. قال رسول الله ﷺ والله لا غزون قريشا والله لا غزون قريشا ثم سكت ساعة فقال انشاء الله نوددي معلومه شوه چې اتصال في الكلام ضروري ندې بلکه وجود د مجلس ضروري دې. ليکن جواب تنه دادې چې داروايت د سماء نه قيس هم نقل كړيدې او شريك هم نقل كړيدې، د قيس په روايت كښ اگرچه داسي راغليدي چې دوه ځلي حضور ﷺ او فرمايل چې والله لا غزون قريشا، ثم سكت ساعة. ليكن د شريك په روايت كښ داسي راغليدي چې حضور ﷺ دري (۳) ځلي او فرمايل چې والله لا غزون قريشا، ثم قال في اخرهن ان شاء الله، نو د دې روايت نه معلومېږي چې حضور ﷺ غلې شوې نو بلكه دريم ځلي سره نې متصلان شاء الله ونيلې وو، او كه په ماقبل كښ ايمان كښيره وو يعنې دير قسمونه خوړلي شوي وو خويه اخير كښ انشاء الله اوليلې شي نو دا استثناء به راجع وي ماقبل ټول كلام ته، او امام جصاص رحمته الله فرمائي چې وهو اولي لما ذكرنا، چې د شريك روايت اولې دې د قيس دروايت نه چې كوم مونږ اول ذكر كړې ووليكن د محدثينو پدې اتفاق دې چې ثقه راوي دې او شريك ضعيف او زيادت د ثقه معتبر وي او مخالفت د ضعيف د ثقه نه منكروي، نوزياته صحيح خبره هغه ده چې ابن كثير رحمته الله نقل كړيده د ابن عباس رضي الله عنه نه په حواله د طبراني سره چې فرمائي، هي خاصة برسول الله ﷺ وليس لاحد من ان يسنني الا في صلة من يمينه (ابن كثير)، والله اعلم. او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه او د هغه د متبعينو استدلال پدې مذكور ايت كريمه سره دې، ليكن د طبراني دروايت نه د معلومه نه ده چې د ابن عباس رضي الله عنه مذهب د عامو خلكو په باري كښ د اكثر فقهاؤ پشان دي. او انفصال صفت خص دې په رسول الله ﷺ پوري، او يا د «وَأَذْكُرُ رَأْيَكُمْ» نه مراد انشاء الله ونيل ندې بلکه نفس ذكر د الله ﷻ دې ځكه چې نسيان د شيطان د طرفه دې او په ذكر د الله ﷻ سره شيطان تنبتي، نوسبان هم ورسره ختمېږي (ابن كثير)، او د دې وجه نه ابن جرير رحمته الله د ابن عباس رضي الله عنه د دې قول بتر ولو بعد سنة يعنې كچري ان شاء الله د چانه هيرشي نو كه كال ورستو ورته يادشي د دواني مقصد دا بيان كړيدې چې د انشاء الله، ونيلو دوه فائدي دي.

(۱) تبرک حاصلول دوجي ڏاڏا کولو ڏسنت نه (۲) الغاء اوباطال دحکم دکلام نوکال ورستو وٺيلوسره اگرچي سنت به ئي ادا شي خوالغاء اوباطال دحکم ورسره نه راخي دهغي لپاره کلام سره اتصال داستثناء پکاردي طبري، اودجمهورو استدلال دقرآن نه اودمختلفورواياتوسره دي

(۱) حضرت ايوب عليه السلام قسم خوږلې وو اوخپلې بي بي ته ئي وئيلې وو چي خه به تاسل (۱۰۰) لختي وهم، نوالله تعالى دحسث نه ديج کيدلو طريقه ورته اوبنودله چي وخذيدك صغنا فاضرب به الخ نوکچرته متراخيا استثناء صحيح وي نوايوب عليه السلام ته به دهغي حکم کرې شوې وو (۲) دغه شان حديث شريف کنې مذکور دي حضور ﷺ ارشاد فرمائي من حلف على عين فرأى غيرها خيرا منها فلبلات الذي وهو خير واليكفر عن يمينه، نوکچرته استثناء صحيح وي نوييادکفارې ضرورت به نه وو بلکه استثناء به کافي وه (۳) اودغه شان دعقل تقاضا هم ده چي استثناء، دموصولا صحيح شي نه مفصولا گني لازم به شي خلل په نظام دزندگي کنې، عهد، اقرار، طلاق، عقود به قابل اعتبار پاتي نشي.

واقعہ: منقول دي چي خليفه منصور ته چاد امام ابوحنيفه رحمته الله خلاف چغلي اوکرې چي امام صاحب ستادنيکه حضرت ابن عباس رضي الله عنه دقول مخالفت کوي چي وائي انشاء الله به متصلا وئيلې شي اومفصولا اعتبار نه کوي، خليفه حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله طلب کرو اوتپوس ئي تنه اوکړو چي ته خمدانيکه حضرت ابن عباس رضي الله عنه دقول مخالفت ولي کوي؟ امام صاحب رحمته الله ورته اوفرمايل چي دهغه قول ستاخلاف گرځيري، ځکه چي ته درعايانه دوفادارنې اوطاعت بيعت واخلي ليکن هغوي ستاددربارنه وتلونه وروستوانشاء الله اوائې نو دحضرت ابن عباس رضي الله عنه دفتوي اودقول مطابق هغه بيعت به قابل اعتبار نشي پاتي، نوخليفه دامام صاحب قول تسليم کرو، اوهغه چغلي کوونکې ئي دخپل دربارنه اوشرلو

﴿وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِيْهُمُذُوْرُهُ قَوْلٌ مِّمَّا يَشَارُهُ يَدِيْ كُنْ بِهٖ هٰذَا اِهْمُرْهُ وَاَقْعِيْ دَاَصْحَابِ كَهْفُوْتِهٖ دِهٖ اودايت مقصد دادي چي دوي ته واقعہ داصحاب كهفودير عجيبه ښکاري نو ددي وجه نه ددي سوال ئي اوکړو نوته ورته اوايه چي قريبه چي څمارب به ماته زيات واضح واقعات اودلائل ددي واقعي نه اوبنائې لکه واقعات اوقصص دانبياءوسابقينو اودهغوي دامتونوشو، اويابه ﴿هٰذَا اِهْمُرْهُ اشاره شئ منسې هيرکرلې شوې ته ده اودايت مطلب دادي چي کله تاته هغه شئ چي ستانه هيرکرې شوي دي يادنه شي نوته اوايه چي څمارب به ماته ددي هيرکرلې شوې

خيزنه زيات غوره اوبهترخيزبه اوبنائې، اوياشاره وخت ته ده چې څمارب به ماته ځمادسوال جواب دهغې وخت نه مخکېن اوبنائې چې کوم ماتاسوته خودلې وو

﴿وَلْيُؤْثِرُوا فِي كَهْفِهِمْ﴾ دجمهورو دقول مطابق واو استنافيه دې اواخباردې دالله ﷻ اواصل واقعي ته عود دې اومتعلق دې په ﴿فَصَرَفْنَا عَلَىٰ أَذَانِهِمْ﴾ پوري اودهغې اجمال تفصيل دې اوبعض مفسرين فرمائي چې واو عاطفه دې اوداعطف دې په بقولون باندې. اوداهم قول دې داهل کتابو، دامروي دې دآبن مسعود ﷺ اوابن عباس ﷺ نه

﴿ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾ پدي کښ دوه قرائته دی يوقرائت دجمهورودې چې هغوی په مائة باندې تنوين وائي اوسنين منصوب وائي چې دايابدل دې د﴿ثَلَاثَ مِائَةٍ﴾ نه اوياعطف بيان دې اوتميزندې ځکه چې تمیزد مائة مفرد اومجرور راځي لکه چې پدي باندې تصريح کړيده نحاتو، دويم قرائت دحمزه اوکسانې دې چې هغوی ﴿مِائَةٍ﴾ بغيرد تنوين نه مضاف وائي سنين ته. اوسنين دهغوی دمذهب موافق تمیزدې د﴿مِائَةٍ﴾ لپاره اوداقاعده چې تمیزد مائة مفردوي اکثري ده کلي نده بلکه کله کله تمیزجمع راشي په موضع دمفردباندې لکه دلته په ځانې دمفرد راغليده. اودفراء نه منقول دې چې ځنې عرب سنين يعنی جمع په ځانې دسنه يعنی مفرد استعماله وي اودغه شان دابوعلی الفارسي نه منقول دې چې ددې اعدادو اضافت اگرچې احادوته مشهوردې خولیکن کله کله ئې اضافت جموع ته هم کيږي البحرالمحيط، فتح القدير، اوسماع مقدمه وي په قياس باندې

﴿وَأَزْدُوا بِتِسْعًا﴾ مرادپه تسعاسره نهه کالونه دې اومختصره جمله اونه ونيلې شوه چې ثلث مائونع سربلکه داجمله جدا ذکرکړې شوه، وجه داده چې پدي اسلوب سره ذکرکولوکښ حساب شمسي اوقمرې دواړوته اشاره کيږي ځکه چې اهل کتابوبه حساب دشمسي مطابق کونواوعربوبه دقمرې مطابق کولو.

نودري (۳۰۰) سوه کاله په اعتباردشمسي حساب سره دې اودري (۳۰۹) سوه نهه کاله دقمرې حساب سره دې، ځکه چې دشمسي حساب په سلوکالونوکښ دقمرې حساب دري کاله زياتيږي، نوپه درې سوه کالوکښ نهه کاله قمرې حساب سره زياتيږي نوددې وجه

نَهْ وَأَزْدًا ۖ وَتَسْعًا ۚ جَدَارٍ ۚ وَرِي شَوْ، اوعام طور باندې به سرب کښ اکر کسر کله پوره کيږي چې نصف ياد نصف نه زانډوي، او کله حذف کيږي چې کله د نصف نه کم وي، نو دلته هم کسر حذف کړي شويدي ځکه چې فرق پوره نهه (۹)، کاله ندي بلکه څه مياشتي او ورځي پري زاندي دي، ځکه ې شمسي کال ټول (۳۶۵)، ورځي او پنځه گهنتي او په (۲۹)، منډ دي او قمري کال ټول (۳۵۴)، ورځي اته (۸)، گهنتي او (۴۸)، منډ دي، نو سالانه فرق د شمسي او قمري (۱۰)، ورځي (۲۱)، گهنتي او يو (۱)، منډ دي او د سل (۱۰۰)، کالو فرق (۱۰۸۷)، ورځي (۱۳)، گهنتي او څلور منته دي چې د دينه جوړيږي درې (۳)، کاله (۲۴)، ورځي (۱۱)، گهنتي (۱۲)، منته، نو پدي حساب سره د درې سوه کالو فرق په مينځ د حساب شمسي او قمري کښ راځي، نهه (۹)، کاله، (۷۳)، ورځي (۹)، گهنتي او (۴۸)، منته (روح)، خود کسر اعتبار ندي شوي نو ځکه ې تسعاً ذکر شو.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيْفُوا ۚ لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ

۱. روايت ته چې الله ښه پوهه دي په هغې مودي چې دوى پکښ حصار شوي وو ۲. خاص الله لره دي علم ديت څيزونو د اسمونو

وَالْأَرْضِ ۚ أَبْصِرْ بِهِ وَاسْمِعْ ۚ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ

او د زمکي څه ښه ليدونکي دي او څه ښه اوريدونکي دي، نيسته لپاره د دوى سيواد الله ښه څوک مددگار

وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۚ وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۚ

اونه شريکي الله په خپلو اختياراتو کښ هېڅوک، ۱. اولوله بيان وده هغه چې وحى کړي شويده تاته د کتاب درب ستله

لَا مُبْتَدِلَ لِحُكْمِهِ وَلَنْ نَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ۚ

نيسته څوک بدلونکي دکلماتو دهغه لره او هرگز به اونه مومي ته سيواده نه بل ځاى دپناه.

(۱)، امور متفرغه اول امر متفرغ

(۲)، شمره قصه

(۳)، دوم امر متفرغ و دليل وحى

﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِقَدْرِ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ﴾ ايت کين شپرامور متفرغه ذکر کيږي په واقعي د اصحاب كهفو باندې. د نونه تفریع ده په دې واقعي باندې. چې د اصحاب كهفو صحیح مدت الله ﷻ ته معلوم دې او په وټ لټ یعنی «وَلْيَبْثُوا فِي كَهْفِهِمْ سَرَهُ» سره مراد مدت د خوب د هغوی دې او پدې لټ سره مراد بعد النوم یعنی د خوب د بیداریدلو نه ورستو تر مرگه پوري وخت دې چې دا دخلکونه مجهول دې. نو جمهور و مفسرینو باندې اعتراض نشي کیدې چې کچرې «وَلْيَبْثُوا فِي كَهْفِهِمْ» اخبار د الله ﷻ شي نویيادی ایت سره د هغې رد ولي کيږي؟؟ اوځنې مفسرین فرمائی چې دامتعلق دې «وَأَنزَلْنَا لَهُمْ فِي الْكَهْفِ فَتَاتًا» چې په «تَتَعَا» کټن خلکو اختلاف او کړو چې ځنونیل چې د تسعانه مراد نهه ساعات دې، چا وټیل مراد ورته نهه ورځي دې چا وټیل چې نهه میاشتي مراد دې او چا وټیل چې نهه کاله تنه مراد دې، نو الله ﷻ او فرمائیل چې «قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِلَيْكُنْ غُورُهُ تَوَجُّهُ» اولنې ده اود «تَتَعَا» نه مراد نهه کالونه دې حتما، ځکه چې عدد پدې کلام کټن دکالونو بیانیږي نه د میاشتو وغیره، «لَهُمْ فِي الْكَهْفِ أَلْسِنُونَ» پدې سره شمره د واقعي د اصحاب كهفو ذکر کيږي. اصحاب كهفو ددې عجیب او غریب واقعي دوجي نه مشرکین مکه ته داشبه شوي وه چې اصحاب كهف غیب دان او مختار دې، الله ﷻ د هغې تفصیلی رد او فرمایلو اوس په اخر کټن دتولي واقعي شمره او نتیجه بیانه وي چې غیب دان او مختار کل صرف او صرف الله ﷻ دې او هر چه دي انبیاء کرام او اولیاء لکه اصحاب كهف نو هغوی د الله ﷻ نیکان بندگان دی نده چا په منع قادردی اونه ضرر اونه ورته علم غیب ثابت دې، لام په «لَهُمْ» کټن لپاره د اختصاص علمي دې او تقدیم دله لپاره د افادي د حصر دې، چې د آسمان اود زمکي د پټ څیزونو علم الله ﷻ سره دې. او هر کله چې الله ﷻ په پټ څیزونو باندې عالم دې نو په څرگند څیزونو باندې په طریق اولي سره عالم دې نو د دینه په ټولو مخلوقاتو باندې علم د الله ﷻ ثابت شو «أَبْصَرَ بِهِ» وَأَسْمِعَ «دا دواړه صیغې د تعجب دی او کلام مندرج دې د «قُلِ» دلاندې یعنی قل الله اعلم او قل ابصره واسمع و. په ضمیر راجع دې الله ﷻ ته او واقع دې په محل د رفع کټن ځکه چې دې فاعل دې د فعل عجب لپاره، اوبه، پکټین زانده ده نو دا تعجب د الله ﷻ د طرف نه ندې او مراد پدې تعجب سره

مبالغه ده په اوریدلو او کتلو کښ اوپدي سره اشاره مقصود ده چې علم د الله ﷻ دمکت نوپښ یو اسطې د حاسي سره ندې بلکه علم د الله ﷻ مطلقاً حضوری قدیم دې اودغه شان د ادلیل دی پدي چې استعمال د صیغود تعجب په ځنې صفاتو د الله ﷻ کښ جائز دي

اویا دادواړه صیغې د امر دې اوضمیر د ښه په راجع دې و چې یادین اویا هدایت ته قرطبی اویا په پدي صورت کښ هم زانده ده، یعنی ابصروحي الله، یا ابصر دین الله، یا ابصر هدی الله. او مراد په کتلو سره د زړه کتل مراد دې یعنی خپل ځان ښه پوهه کول، او مراد په ﴿وَأَسْمِعْ﴾ سره نور و خلکو ته اورول دي، خواوله توجیه زیاته غوره ده ﴿وَالْفَصِيلُ فِي الرُّوحِ﴾ ﴿مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ﴾ غوره قول دادي چې ضمیر د جمع راجع دې اهل السموات والارض ته اواهل اگرچه صراحت ندې مذکور خو حکما مذکور دې ځکه چې د امدلول دې ﴿وَلَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ لپاره. او مراد په ﴿وَلِيٍّ﴾ سره اختیار مند، او کار ساز دي، اویا ضمیر راجع دې اصحاب کهف ته او مراد په ﴿وَلِيٍّ﴾ سره محافظ دې ای لم یکن لاصحاب الکهف ولی یتولی حفظهم دون الله (قرطبی) ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾ مراد په حکم سره قضاء او قدر دي، یعنی الله ﷻ په خپل تصرف او اختیار او قضاء او قدر کښ څوک هم ندې شریک کړې اویا مراد د حکم نه علم غیب دي، یعنی الله ﷻ په علم غیب کښ څوک هم ندې شریک کړې، ای لایشرک فی علم غیه احد (فتح القدیر)، دا ایت دلیل دې په نفی د علم غیب عطانی باندې.

فانده: قصه د اصحاب کهف په ډیرو فوائدو باندې مشتمله ده او ددې د معظم نتائجو کښ یوه نتیجه د احم ده چې د دیننه معلومیږي چې کرامات د اولیا حق دي او د انکار گنجاش پکښ نیشته، دامسلك ذاهل اسنة والجماعت دي او ثابته په قرآن حدیث او عقل سره، اوصاحب دشرع عقائد فرماني والدلیل علی حقیه الکرامات ماتوا تر عن کثیر من الصحابة ومن بعدهم بحث لایمکن انکاره، هرچه دې ثبوت په قرآن سره لکه (۱) واقعه د مریم ﷺ چې هغې ته به تازه میوه اوروزق راتلو، تفصیل نې په سورة آل عمران کښ تیر شوی دي، اودغه (۲) شان واقعه دوزیر د سلیمان ﷺ چې اصف بن برخیا وو چې د بلقیس تخت نې د سترگي په رپ کښ راوړې وو (۳) اودغه شان واقعه د اصحاب کهف شوه چې (۴) درې سوه کاله پراته وو پخیر د څه تغیر نه اهر چې دې احادیث نیولکه روایت

مبالغه ده په اوریدلو او کتلو کښ اوږدې سره اشاره مقصود ده چې علم د الله ﷻ دممکن نویسن پواسطې دحاسي سره ندې بلکه علم دالله ﷻ مطلقاً حضوری قدیم دې اودغه شان دادلل دز پدې چې استعمال دصیغودتعجب په ځنې صفاتو دالله ﷻ کښ جائز دې

اویادادواړه صیغې دامردې اوضمیرد«یه» راجع دې وځي یادین اویاهدایت ته قرطی اوباء پدې صورت کښ هم زانده ده، یعنی ابصروحي الله، یا ابصر دین الله، یا ابصر هدی الله. اومراد په کتلوسره دزړه کتل مراد دې یعنی خپل ځان ښه پوهه کول. اومراد په «وَأَسْمِعْ» سره نور و خلکونه اورول دې، خواوله توجیه زیاته غوره ده «والتفصیل فی الروح» «مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ» غوره قول دادی چې ضمیر دجمع راجع دې «اهل السموات والارض» ته اواهل اگرچه صراحت ندې مذكور خو حکما مذکور دې ځکه چې دامدلول دې «لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» لپاره. اومراد په «وَلَيْ» سره اختیار مند، او کار ساز دې، اویا ضمیر راجع دې اصحاب کهفوته اومراد په «وَلَيْ» سره محافظ دې ای لم یکن لاصحاب الکف ه ولی یولی حفظهم دون الله (قرطی) «وَلَا يُنْزِلُكَ فِي حُكْمِهِ» أَحَدًا اومراد په حکم سره قضاء اوقدر دې، یعنی الله ﷻ په خپل تصرف اواختیار اوقضا، اوقدر کښ څوک هم ندې شریک کړې اویامراد دحکم نه علم غیب دې، یعنی الله ﷻ په علم غیب کښ څوک هم ندې شریک کړې، ای لایشرک فی علم غیبه احدا فتح القدیر، داایت دلیل دې په نفی دعلم غیب عطائي باندې

فائدة: قصه داصحاب کهفوپه ډیرو فوائدو باندې مشتمله ده اوددې دمعظم نتانجو کښ یوه نتیجه داهم ده چې دذینه معلومیږي چې کرامات داولیاء حق دې اودانکار گنجائش پکښ نېشته، دامسلك ذاهل اسنة والجماعت دې او ثابت په قرآن حدیث او عقل سره. اوصاحب دشرح عقائد فرمائی والدلیل علی حقیه الکرامات ماتوا ترعن کثیر من الصحابة ومن بعدهم بحيث لا یمكن انکاره، هرچه دې ثبوت په قرآن سره لکه: ۱) واقع دمریم ﷺ چې هغې ته به تازه میوه اورزق راتلو، تفصیل نې په سورة آل عمران کښ تیر شویږي، اودغه ۲) شان واقع دوزیر دسلیمان ﷺ چې اصف بن برخیا وو چې دبلقیس تخت نې دسترگي په رب کښ راوړې وو، ۳) اودغه شان واقع داصحاب کهفوشو چې ۳۰۰ درې سوه کاله پراته وو پغیر دڅه تغیر نه اهر چې دې احادیث نولکه روایت

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه چې نقل ڪريدي امام بخاري رحمته الله عليه جي ۱۰ حديث نڪلم في المهددي انه قال عليه السلام لم يتكلم في المهد الاثلاثة الخ يادغه (۲) شان حديث الغار شو نور دغه شان ڊير احاديث شو جي تفصيل سره ذڪريدي خطيب شرييني په خپل تفسير ڪنن شرييني ج ۲ ص ۴۰۷، اوصاحب د نبراس په خپل ڪتاب ڪنن نبراس ص ۴۷۷، من شاء فليطالعهما

﴿وَأَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ﴾ د ابل امر متفرع دي په واقعي د اصحاب كهفو باندې جي هغه په ڪثرت سره تلاوت كول دي د قرآن مجيد لپاره د تقرب الى الله. اودغه شان دليل وحى هم ذڪر ڪيري په دي جي عالم الغيب اومتصرف في الامور صرف د الله ﷻ ذات دي اويل څوك نيشته دي. او ﴿وَأَتْل﴾ بيا مشتق دي د تلاوت، نه اوياتلونه په معني د اتباع سره اوا مر لپاره دايجاد د فعل ندي بلكه ابقاء د فعل لپاره دي نوپه اول صورت ڪنن معني ئي داده چې لازم تلاوة ذلك على اصحابك چې په خپلو اصحابو باندې د دي قرآن تلاوت لازم اونيسته (روح) اودويم صورت ڪنن ئي معني داده چې پدي وحى باندې عمل كول لازم اونيسته، ﴿مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ﴾ ۱۰۱ همن بيان په دي اودايان دي لپاره د ﴿مَا أُوْحِيَ﴾ ﴿لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَتِهِ﴾ د غوره قول مطابق مراد د ﴿لِكَلِمَتِهِ﴾ نه تول قران دي، اودايت مقصد دا دي چې د قرآن كلماتو بدلولو قدرت بغير د الله ﷻ نه بل جاته ندي حاصل، او قرآن مجيد د تحريف لفظي اومعنوي دواړونه محفوظ دي، اود دي ايت تعارض د سورة النحل ايت نمبر ۱۰۱، واذا بدلنا اية مكان آية، سره نيشته دي ځكه چې دلته مراد د مبدل نه محرف يعنى تحريف كوونكي اوتبديلي كوونكي بغير د الله ﷻ نه مراد دي، اوهرچه دي الله ﷻ نوهغه قادر مطلق دي كه يو حكم منسوخ كوي يائي برقرار پريدي څوك پري اعتراض نشي كولې، اوبجواب دا دي چې نسخ جداشتي دي اوتبديلي جداشتي دي، بدلول ونيلي ڪيري ديت په يوشې اويحكم ديو عارض دوجي نه پريخودلې شي اودهغه په ځاني بل اختيار ڪړې شي، اونسخ عبارت دي د بيان دمدت دانتهاه الحكم نه چې كوم زمونږ په اوهامو ڪنن ثابت وو دانما، اومطلق تبديلي نه نسخ نه ونيلي ڪيري، اوځني مفسرين فرمائي چې مراد د ﴿لِكَلِمَتِهِ﴾ نه خصوصي طور وعد او وعيد دي چې الله ﷻ د خپلو موحدينو، صالحينو بندگانو سره كومي وعدي ڪريدي، او مشر ڪينو نبره كوم وعيدونه دي هغه څوك نشي بدلولې ﴿وَلَنْ يَجْذِبَ مِنْ ثَمَرِهِ﴾ اواو تحليله دي

اوداجمله ذماقبل لپاره علت دې يعني دالله ﷻ دكلماتو لره څوك بدله وونكي نيشته دې څكه چې دالله ﷻ نه علاوه بل دپناه ځاى نيشته دې. اوپديكېن رددي په شرك فى التصرف باندې

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشيِّ يُرِيدُونَ

۱. اوتينگ كړه خپل ځان دهغه كسانوسره چې بلي عبادت كوي،درب خپل صباڼي اوبيگاني اراده كوي غواړي ددو

وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنُكَ عَنْهُمْ ، تُرِيدُ رِزْقَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ، وَلَا تُطْعَمَنْ

ذات رضا دهغه ۲. او مه اړه و سترگي خپلي ددوي نه چې غواړي ته ځانست د ژوند ددې دنيا ۳. او خبره مه منه دهغه جاجي

أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنِ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا ۝

غافل كړيدي مونږه زړه دهغه دپادزموږنه او تابعداري ښې كړيده دخواش خپل اودې كاردهغه دحدنه تيريدل

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ۚ

۴. او اويو ته چې داقرآن حق دې دجانبه درب ستاسونه پس څوك چې غواړي ايمان دى اوڅوك چې غواړي نو كفري او كړي

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِنْ يَسْتَوِيْنُوا

هيشكه مونږه تيار كړيدي لپاره دظالمانو اوږچې چاپيره به وي په دوي باندې ديوالونه دهغې او كچري دوي فرياد او كړي دتندي

يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَاتِبٍ يَشْوَى الْوُجُوهَ ۚ

نوفريادوسي به ښې او كړې شي په داسي ابوسره چې پشان دويلي كړي شوي گرمي تاشي به وي چې ورسته وي به مخونه ددوي

۱. سوم امر متفرع

۲. چهارم امر متفرع

۳. پنجم امر متفرع

۴. ششم امر متفرع

۵. تخويف اخروي

بِسْمِ الشَّرَّابِ وَوَسَاءَتِ مُرْتَفَعًا ①

ناکاره ځکه اوبه «ي اوډیریدی دوزخ، ځای داسوینی

«وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ» ددیریم امر متفرع دې چې کوم خلک سحر او ماښام الله ﷻ ته دعاگانې غواړنې اودهغه سره څوک شریک نه جوړه وي نو دهغوئ په مجلس کښ کینه او مشرکینو او دنیا پرستو سره مجلسونه مه کوه اوهغوئ نه جدا شه لکه څرنګه چې اصحاب کهف دهغوئ نه جدانې اختیار کړي وه، او مراد په صبر النفس سره دوام او ثبات دې دهغوئ مجالسوکښ شرکت کولو باندې چې ددوئ مجلسونو ته څه اوډچا دوجي نه دوی دځان نه مه جدا کوه

«مَعَ الَّذِينَ يَدْغُورُونَ» مراد ددي نه هغه فقراء صحابه دي چې اکثر و اوقاتوکښ به دحضور ﷺ سره ناست وو لکه عمار، صهیب، سلمان، ابن مسعود او بلال ؓ شو

شان نزول: ددې ایت په شان نزول کښ دوه (۲)، واقعات مفسرینو ذکر کړيدي، یوه واقعه داده چې دکفار مکه رئیس امیه بن خلف وغیره حضور ﷺ ته راغلو او ورته ئې اونیل چې کچري ته دافقراء دخیل ځان نه جدا کړي اوزمونږ سره ئې په مجلس کښ نه شریکه وي نومونږ به ستادین قبول کړو اوستادین ته به ترقي میلاوښي، نو پدي مشوري باندې الله ﷻ دا ایت نازل کړو چې ددې کفارو دامشهوره اونه مني اوداغریب افقراء مسلمانان دمجلس نه جدا کول خودرکناربلکه ددوئ مجالس لازم اونیسه روح، اودویمه واقعه امام بغوی ؒ نقل کړیده دحضرت سلمان فارسي ؓ نه چې عیینه بن حصین فزاری ؓ داسلام راوړلونه مخکښ حضور ﷺ ته حاضر شو چې په هغه وخت کښ دحضور ﷺ سره فقراء صحابه کرام ناست وو، چې دهغوئ سره کمزورې لباس، اوفقیرانه هیئت وو، نو عیینه فزاری ؓ درخواست اوکړو چې مونږ لپاره بستاندمجلس نه مانع دغه شان خلک دې داسي کمزوري اوفقیرانو خلکو سره مونږ نشو کیناستلي، یاخودوئ دخیل ځان نه مستقل لري کړه اویاکم ازکم زمونږ لپاره جدامجلس قائم کړه، اودوئ لپاره جدا، نو پدي باندې دا ایت نازل شو، اوطبری ؒ دحضرت عبدالرحمن بن سهل بن حنیف ؓ اودحضرت قندهر ؓ اودحضرت سلمان فارسي ؓ نه نقل کړيدي چې کله دا ایت نازل شونو حضور ﷺ بسیدو اودغه فقراء صحابه کرام ئې تالاش کړل حتی که چې دوی دجماعت په اخیرې حصي کښ

اوموندل چې دالله ﷻ ذکرني کولو نو حضور ﷺ ارشاد او فرمايه. الحمد لله الذي لم يمتني حتى امري ان اصبر نفسي مع رجال من امتي معكم اغيا ومعكم المات ترجمه شکر دي دالله ﷻ چې ماته يي مرگ رانکړو تردي چې ماته يي حکم او کړو چې څه خپل ځان ټينگ اوساته دخپل امت څه کسانو سره، تاسو سره ځما ژوند او تاسو سره ځما مرگ دي (طبري ج ٨ ص ٢١٥) ﴿يَا لَعْدُوهُ﴾ ددښه يامراد دوام دي په عبادت باندې په اعتبار د عموم داوقا تو سره. ځکه چې دغسي عبارت محاوره استعمال يري د عموم داوقا تو لپاره چې مبدا او منته يي ذکر شي او مراد تنه کل وقت شي اوياته مراد سحر او ماښام مخصوص اوقات دي او تخصيص ددي اوقاتو ځکه او شو چې دا اوقات معظم او مقدس دي او عام طور پر ځلک پدي اوقاتو کښ غافل وي دوجي داشتغال بالا موره. ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ دا جمله په موضع د حال کښ ده دفاعل د﴿يَذْعُرُونَ﴾ نه يعنى ددوئ عبادت خالص دالله ﷻ د رضا لپاره وي او رياء او شهرت لپاره نوي اونه څه دنيوي اغراضو لپاره وي.

﴿وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ﴾ دا څلورم امر متفرع دي او مراد په نهې سره نهې ده د حقير کړلو د هغوئ نه. اودهغوئ ملگرتيا پريخودل دي يعني ددنيوي منافعو لپاره هغوئ حقير مه کړه اودهغوئ ملگرتيا مه پريږده ﴿تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ (تريد فعل مضارع په موضع د حال کښ ده د﴿عَيْنَاكَ﴾ دکاف ضمير نه، يعنى دوئ پريږدي او رؤسا قريش مجالس اختيار کړي داسي مه کوه. نو مراد دزينت ددنيانه د رؤساؤ او مالدارو مشر کينو مجالس اختيارول دي اود احکم اگر چې حضور ﷺ ته دي په فرض او محال سره ليکن مقصود تنه عام امت دي. ځکه چې حضور ﷺ ددي امورونه معصوم او پاک وو ﴿وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْلَقْنَا﴾ دا پنځم امر متفرع دي چې دکومو خلکو زړونه دالله ﷻ د ذکر او يادنه غافل دي او دخپلو خواهشاتو اتباع کوي نوته د هغوئ اتباع مه کوه، اونهي په ﴿وَلَا تُطِيعُ﴾ کښ د تحريم لپاره ده اود دليل دي پدي چې د فساق اتباع کول حرام دي، او مراد په ﴿مَنْ أَغْلَقْنَا﴾ سره يا شغل بال دنيادي چې د هغوئ زړونه دنياسره دير مشغول وي اي شغل عن الدين ابن كثير، اوياته مراد ختم قلب دي، چې ددوئ په زړونو باندې مهر د جباريت لگولې شوې دي (قرطبي)، او مراد په ﴿مَنْ﴾ سره اميه بن خلف دي اونسبت د﴿أَغْلَقْنَا﴾ دالله ﷻ خپل ځان ته خلقا

وتكونا كريدې، اودامذهب ذاهل السنة والجماعت دې اومعتزله چې انسان دافعال اختياريو خالق گنېږي نو هغوى تاويل كوي چې غافلا عن الذكر بالخذلان اويا ﴿أَغْفَلْنَا﴾ ترجمه كوي و جده نه عافلا عنه، كشاف، اومراد په ﴿ذِكْرٍ﴾ سره قرآن، توحيد، تسبيحات وغيره ټول كيدې شي ﴿وَأَتَّبَعْهُنَّ﴾ مراد په هواء سره شرك اوبدعت دې ﴿وَكَاثِبٌ أَمْرُهُ قُرْطًا﴾ يعنى په عقيدې اواعمالوكېس تجاوزكړونكې دې. چې دالله ﷻ اودرسول الله ﷺ دلاري اتباع هم نه كوي اومحبت ورسره هم نه ساتي (ابن كثير) ددينه معلومه شوه چې ددوى دمتكبرانه سوالونووجه دري خيزونه دي (۱)، زېونه دالله ﷻ دپاد نه غافله كيدل (۲)، دنېوى لذتونو اوخواهشاتو كېس غرق كيدل (۳)، ددين په امورو كېس افراط كول ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ داشپېرم امرمتفرع دې چې خلکوته دااعلان اوکه چې توحيد اوداقرآن چې په دې كېس مسئله توحيداونورا احكامات بيان شويدي دالله ﷻ دطرفه په حق سره نازل شويدي ﴿الْحَقُّ﴾ خبردې لپاره دمبتداء محذوفى چې (هو، دې) او ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ حال مژكده دې اويا خبر بعدالخيردې اويا ﴿الْحَقُّ﴾ دمبتداء ده او ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ څورله خبردې، اومبتداء خبردواړه معرفي دې نومفيدلپاره دحصر دې، نومقصداشو چې حق صرف اوصرف هغه دې چې دجانبه دالله ﷻ نه وي، اومراد په ﴿الْحَقُّ﴾ سره توحيد دې لكه چې دامنقول دې دضحاك رحمه الله نه. اوياتنه مراد قرآن دې اودامنقول دې دمقاتل نه، ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ﴾ داتهديد اوتخويف بيانېږي چې حق الله ﷻ واضح كريدې اوس كه څوك مني نوخپله فائده ئې ده اوکه انكاركوي نوخپل نقصان ئې دې، الله ﷻ ته فائده اوضر نشي رسولې، (فاء، لپاره دترتب ده پماقبل باندې اوامر لپاره دتهديد دې اوتخيير اووجوب وغيره لپاره ندې (كبير، اوپديكېس دليل دې پدي چې بنده ته اختيار حاصل دې، مجبور محض ندې، ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا﴾ داقرينه ده پدي چې امر لپاره دتهديد دې ﴿أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا﴾ دا تخويف اخروي اوتاكيد دې په دغه تهديد كېس اوسردق، خنې مفسرين فرمانى چې مفرد معرب دې ځكه چې په كلام عربي كېس پدي وزن مفرد ندې راغلې اوبعض فرمانى چې داجمع ده اومفرد ورله سرادق دې اوبعض فرمانى چې مفرد عربي دې وېدي وزن مفردات راغليدي لكه قرايى، علابط وغيره شو اوددې متعددې معاني

راغليدي ۱، فسطاط النار یعنی داور یوه خیمه ده. نو دایا یوه مخصوصه خیمه ده او یو ددی جهنم تشبیه ورکړې شویده دځیمي سره لکه څرنگه خیمه محاط وې نو دغه شان دې اوری به هم پدوئ باندې احاطه کړیو نو دا استعاره تصریحیه ده او احاطه ترشیخیه ده. ۲، اوبعضي فرمائی چې سراقق هغه بارته وئیلې کيږي چې دځیمي نه گیرچاپیره وي. نو مطلب دادې چې په جهنم کښ به دجهنميانونه گیرچاپیره بارلگیدلې وي چې دوی به دجهنم نه نشي وتلې. ۳، بعض فرمائی چې مراد دسراقق نه لوړې دې چې هغې به دجهنميانونه احاطه کړي وي لکه په سورة المرسلات کښ دي. انطلقوا الى ظل ذي ثلث شعب (۴) حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائی چې دلوري او اور مجموعي نه سراقق وئیلې کيږي (۵) بحر محیط دې چې په دنیا کښ احاطه دتولي دښانه کړیده او په اخرت کښ به داداؤر سمندر او گرځي په اوپه کفارو باندې به محیط وي، وعن يعلى ابن امية ان رسول الله ﷺ قال ان البحر مومن جهنم ثم تالانرا احاط بهم سراققها (ابن کثير) ترجمه نبي ﷺ فرمایلي دې چې سمندر دجهنم یوه حصه ده، بیایي دآیت تلاوت کړو. (۷) څلور (۴) ډیوالونه دې دجهنم چې دهر دیول غټ والی (پلنوالی) دڅلویښت کالو مزل برابر دې، لکه په حدیث دترمذی کښ دي

﴿وَلَنْ يَسْتَفِئُوا﴾ داباب استعمال دې وئیلې کيږي مدد طلب کولو ته فریاد کولو ته. او دفریاد به دوی دشدت عطش (سختي تندي) دوجي نه به کوي، اوبعض فرمائی چې (استغاث) وئیلې کيږي طلب الغیث تعریعنی باران غوځتلو ته، یعنی دجهنم مختلف الانواع غذا یونو اودسخت گرمی دوجي نه به دوی باران رحمت طلب کړي ﴿يُقَاتِلُوا بِمَاءٍ﴾ داتهکما وئیلې شويدي مراد تنه عذاب دې (او مهل) وئیلې کيږي هغه گند او خیري ته چې دتیلو په آخر کښ پاتي شي یعنی داسي گنده اوبه به ورته پیش کړې شي چې بدمزگي کښ په دتیلو دڅیرې پشان وي اودحضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه نه روایت دې چې حضور ﷺ ارشاد اوفرماييلو چې انه کعکرا الزيت فاذا قرب اليه سقطت فروة وجهه (ترمذی) یعنی دا اوبه به دتیلو دڅیري پشان وي او هرکله چې قریب کړې شي (دسخت گرمی دوجي نه) دمخ څرمه به ئې په هغې کښ او غورځيږي. او ابن مسعود رضي الله عنه نه نقل دې چې مهل وئیلې کيږي ویلي کړې شوي تانبي، اوسپني، اوسره، سپین زروته. او مجاهد رضي الله عنه دمهل تفسیریه وینو اوزوو دجهنميانو سره کړيدي، لکه چې په سورة ابراهيم کښ تیر شويدي چې یسعی من ماء صديد، يتجرعه الخ اوبعض فرمائی چې دایو قسم دباران دې ﴿يَشْرَبُو

أَلَوْجُوهُ كَمَا دَوِيْمَ صَفْتِ دَهْفِي ابودې. اول صفت ئې ماقبل كېن تير شو چې بدمزگي وه اودويم صفت ئې حرارت «سخت گرموالي» دې يعنى داسي سختي گرمې اوبه به وي چې دگرموالي دوجي نه به ئې مخونه وريته شي «اعاذنا الله منها بفضلِه ومنه وكرمه» ﴿يُسْرَ الْأَثْرَابِ﴾ مخصوص بالذم محذوف دې چې «مآء» دې اوپدي سره اشاره ده چې اوصاف ذميه ددي اوبو ډيرزيات دې لكه گرموالي شو. بدبوشوه تنده پري نوره زياتيدل شو، وغيره چې انساني عقل ئې ادراك نه قاصر دې پدي دنيا كېن، ﴿وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾ مراد د «مُرْتَفَقًا» نه مقام دې اواصل كېن مرتفق وئيلې كيږي په څنگلي سره تكيه لگولو ته اودا كناية ده په اطمينان سره كيناستلونه اوپه جهنم كېن به اطمينان نوي. نواطلاق پدي مقام باندې د «مُرْتَفَقًا» مشاكلة شويدي خكه چې ورستو دجنتيانو لپاره دالظ استعمال شويدي، اوياجهنم ته مرتفق وئيل تهكمادي اوبعض فرماني چې ارتفاق وئيلې كيږي دپته چې څنگله اودرولې شي اولاس دځني لاندې كيخودلي يس شي اودا حالت او كيفيت دحزن اود تحسروي، نومطلب داشو چې جهنم ځان دغم اوپريشانۍ دې روح.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ

يشكه فغه كسان چې ايمان ئې راوړې دي او عملونه ئې كړيدي نيكله دست برابر، بيشكه مونږه نه برياده وو ثواب دهغه چا چې

أَحْسَنَ عَمَلًا ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

حسنت يې كړې دي عمل، دغو كسانو لپاره جنتونه دي دهيمشه اوسيدلو، چې بهيږي به لاندې ډنگلودهغې نه نهرونه

يُخَالِفُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ عَلَيْهَا حُظْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَأَسْتَرَرِي

جړې به شي دوي ته په هغې كېن بنگري دسروزرو واغوندي به دوي جامي شي دنري رينيمونه واغور رينيمونه

مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۖ نَعَمَ الْغَوَابُ ۖ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ۖ

تكيه به ئې وهلې وي په هغې كېن په پالنگونو باندې ډيره ښه بدله دهجنته اودهيرځاسته ځان دې دستورېني

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا بِحَدِيثِ بَشَارَتِ أَخْرَاجِي مُؤْمِنَانِ﴾ أَنْ حَرْفُ مِشْبَهٍ بِالْفِعْلِ
 دِي ﴿الَّذِينَ﴾ مَوْصُولٌ أَوْ ﴿آمَنُوا﴾ مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ أَوْ ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ مَعْطُوفٌ. دَالِمْ دَنْ
 شَوْ، أَوْ ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ﴾ بِتَوَلُّوهُ جُمْلَةُ اسْمٍ سَرَّهْ دُخْبَرِهْ دَاخِرْ شَوْ دَنْ أَوَّلِ لِبَارِهْ. أَوْ رَابِطُ مِهْمِ دِي جِي
 هَفَهْ مَحْذُوفِ دِي أَوْ يَدِيكُنْ اِشَارَهْ دِهْ دِيتهْ جِي نِيكْ عَمَلْ هَفَهْ وَخْتِ قَبُولِ دِي جِي اِيْمَانِ وَرْسَرِهْ وَي
 أَوْ بِلَا اِيْمَانِ نِيكْ عَمَلْ حِطْ وَي قَرَطْبِي، أَوْ عَطْفُ ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ بِهْ ﴿آمَنُوا﴾ بَانْدِي دَلِيلِ
 دِي پَدِي جِي اِيْمَانِ أَوْ عَمَلْ صَالِحْ كُنْ مَغَايِرْتِ دِي، اِيْمَانِ نَفْسِ اِذْعَانِ أَوْ تَصْدِيقِ قَلْبِي تَهْ وَتِيلِي
 كِيرِي ﴿أَجْرٌ مِّنْ أَحْسَنٍ﴾ وَضَعُ دَاسْمِ ظَاهِرَهْ بِهْ خَانِي دَمْضَمِرِ بَانْدِي أَوْ يَدِيكُنْ اِشَارَهْ دِهْ جِي نِيكْ
 اَعْمَالِ مَكْمَلَاتِ دَايْمَانِ دِي، أَوْ مَرَادُ دَاخِسْنِ، نَهْ اَخْلَاصِ دِي أَوْ دُودِي اِيْتِ تَعَارُضِ دَحْدِيثِ عِبَادَتِهْ
 بِنِ مَسْعُودِ سَرَّهْ نِيشْتَهْ دِي جِي مَنقُولِ كِرِيدِي اِمَامِ بَخَارِي رَايِ اَوَّغِيرَهْ جِي فَوَاقِهْ اَنْ اَحْدَكَمْ
 اَوْ (قَالَ) الرَّجُلُ لِيَعْمَلَ بِعَمَلِ اَهْلِ التَّارِحَةِ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُا غَيْرُ ذِرَاعٍ اَوْ قَالَ ذِرَاعٌ فَيَسْقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ
 فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا اَوْ اَنْ الرَّجُلُ لِيَعْمَلَ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُا غَيْرُ ذِرَاعٍ اَوْ
 (قَالَ) ذِرَاعٌ فَيَسْقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ التَّارِ فَيَدْخُلُهَا (بخاری ج ۲ کتاب المقدر) تَرْجَمَهْ بِهْ
 خَدَايِ دِي قِسْمِ وَي جِي يُوْسُرِي بِهْ دَجْنَتِيَانِو عَمَلْ كُوِي تَرْدِي پُورِي جِي جَهَنَّمَ اَوْدَدَهْ بِهْ مِيْنَخْ
 كُنْ بِهْ گَزِيَادْ گَزَنَهْ كَمَدَهْ بِهْ اَخْتِلَافِ رَوَايَاتِ، فَاَصْلَهْ پَاتِي شِي، نَوْتَقْدِيرَهْ رَا مَخْكِي شِي اَوْدِي بِهْ
 دَجْنَتِيَانِو عَمَلْ شُرُوعْ كَرِي اَوْ جَنْتِ تَهْ بِهْ دَاخِلْ شِي، اَوْدَهْفَهْ شَانِ تِي يُوْسُرِي بِهْ جَنْتِيَانِو اَلْعَمَلْ
 كُوِي تَرْدِي پُورِي جِي جَنْتِ اَوْدَدَهْ بِهْ مِيْنَخْ كُنْ بِهْ گَزِيَادْ گَزَنَهْ كَمَدَهْ بِهْ اَخْتِلَافِ رَوَايَاتِ، فَاَصْلَهْ
 پَاتِي شِي نَوْتَقْدِيرَهْ رَاوَا نْدِي شِي نُوْدِي بِهْ دَجْنَتِيَانِو عَمَلْ شُرُوعْ كَرِي اَوْرْتَهْ بِهْ دَاخِلْ شِي، دَلْتَهْ
 خُوْدِيْنَهْ مَعْلُومِيرِي جِي يُوْسُرِي بِهْ نِيكْ عَمَلْ كُوِي كُوِي بِهْ آخِرْ كُنْ بِهْ دَدَهْ هَفَهْ نِيكْ عَمَلْ بَرِيَادِي
 شِي، خُكَهْ جِي دَحْضَرْتِ سَهْلِ سَهْلِ بِهْ حَدِيثِ كُنْ وَرْسَرَهْ اِضَافَهْ رَاغَلِيدَهْ جِي مَا يَدُوْلُ لِنَاسِ، جِي بِهْ
 ظَاهَرِ كُنْ بِهْ خَلْقَوْتَهْ نِيكْ عَمَلْ بِنَكَارِي خَوْحَقِيْقَتِ كُنْ بِهْ نُوِي خُكَهْ دَغَهْ نِيكْ عَمَلْ بِهْ دِي بِطُورِ
 رِيَا، كُوِي فَتْحِ الْبَارِي ج ۳ ص ۳۲۳، نُوخُكَهْ بِهْ دَدَهْ اَعْمَالِ ضَاْنَعِ شِي اَوْ جَهَنَّمَ تَهْ بِهْ دَاخِلْ شِي،
 اَوْ خُكَهْ وَرْسَرَهْ دَلْتَهْ پَدِي اِيْتِ كُنْ هَمْ ذَكْرُ دَاخِسْنِ وَرْسَرَهْ اَوْ شُولُو، اَوْدَا نَهْ ضَاْنَعِ كُولِ يَعْنِي پَدِي
 سِيكْ اَعْمَالِو بَانْدِي اَجْرِ وَثُوبِ وَرْ كُولِ دَالْتَهْ دَطَّرَفِ نَهْ تَفَضُّلَا دِي بِهْ مَسْلُكِ دَا هَلِ السَّنَتِ

والجماعت باندې ﴿أُولَئِكَ هُمْ﴾ داتفصيل دې په بشارت اخروي کښ او ﴿عَدَن﴾ په اصل کښ ونيلې کيږي اقامت ته او د جنت توصيف په عدن سره ځکه کيږي چې جنت هم مقام د اقامت قائمه دې او د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه مروي دې چې عدن د يو مخصوص جنت نوم دې ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾ اول (من) ابتدائيه دې اودويم (من) بيانيه دې دا ذکر د لباس دې وروستو د ذکر د مکان نه، اول لباس په دوه قسمه دې (۱) يولباس تستراو (۲) دويم لباس تحلي. نو په ﴿يُحَلَّوْنَ﴾ سره لباس تحلي ذکر کيږي، او په ﴿يُؤْتَوْنَ﴾ سره لباس تستر ذکر کيږي. او تقديم د لباس تحلي په تستر له وجي د تعظيم نه دې، ځکه چې جنتيانو ته لباس تحلي وراچونکې يابه پخپله الله تعالى وي او يابه فرشتې وي په حکم د الله تعالى سره. او ځکه چې لباس تحلي وراچونکې بل څوک دي د دې وجه نه ﴿يُحَلَّوْنَ﴾ صيغه د مجهول ذکر شوه په خلاف د لباس تستر نه چې دهغې اچونکې به په خپله جنتيان وي د دې وجه نه ﴿يُؤْتَوْنَ﴾ صيغه د معلوم ذکر شوه، او د دې ايت تعارض د آيتونو د سورة الدهر وحلوا اساور من فضة الدهر، او د سورة الحج يملون فيها من اساور من ذهب ولؤلؤا (الحج) او د سورة فاطر جنت عدن يدخلونها يملون فيها من اساور من ذهب ولؤلؤ فاطر) سره نيشته دې (۱) ځکه چې د اکالی (اساور) به ځني د سرو زرو، ځني د سپينوزرو او ځني به د ملغلرونه جوړ شوي وي، (۲) او ياد چې اصل بنگري به د سرو زرو وي او اوبه به ورته د سپينوزرو ورکړې شوې وي او په صفاتي کښ به د ملغلرو پشان وي (۳) او ياد چې ځني حصه به د سپينو او ځني به د سرو زرو وي او گل کاري به پکښي په ملغلرو سره شوي وي او دا اعتراض هم نه واريديږي پدې مقام کښ چه ﴿أَسَاوِرَ﴾ ملاتړ او مناسب ندي د سرو سره بلکه دا خو د زنانو لپاره زينت دې او د سرو لپاره ندي، ځکه چې د دې دنيا او دهغې ځانې په احکاماتو کښ فرق دې لکه څرنگه د يوې علاقې او د بلې علاقې په عرف کښ فرق وي د يوې زماني او د بلې زماني دخلکو په رسم اور و اچ کښ فرق وي، نو دغسي کوم خيز چې دلته عيب دې هغه به هلته حسن، زينت او اعزاز به وي، حضرت شاه ولي الله صاحب فرماني

احکام آنجا دي گرانند و احکام اينجا دي گرانند.

﴿وَلْيَسْئُرْ إِنِّبَاا حُضْرًا مَّحْضُرٌ جَمْعُ دَاخِضْرَه شَيْنِ تَه وَثِيلِي كِيرِي. اَوْ ذَكَرْدَ حُضْرًا. حَصْرَ اَنْدِي
 خُكِه چي الله ﷻ فرماني وفيها ماتشيه الانفس وتلذذ الاعين الزخرف ۷۱، اوتخصيص ني خُكِه اوشو
 چي شين رنگ په تولورنگونو کښ خائسته دې اوفنس ته ورسره سرور او خوشحالي ميلويږي.
 وقيل ثلاثة مذهبة للحنن الماء، والحضرة، والوجه الحسن (روح) ﴿يَمِينُ سُنْدُسٍ﴾ من، بيانيه دې اوسندس
 باريک ريشم ته ونييلې کيږي، او (استبرق) غنيمه موتا، ريشم ته ونييلې کيږي

﴿مُتَكَيِّنٍ فِيمَا عَلَى الْأَرْبَابِ﴾ د ا کيفيت د جلوس بيانيږي او اړانک جمع د اړيکه ده هغې پالنک
 ته وائي چي د ناوي لپاره تيار کړي شوي وي، څلورو طرفونو ته ورته پردي لگيدلي وي. اودا کنابه ده
 د نعيم اواسائش نه، ځکه چي دغسي پالنکونو باندې تکیاگانې لگول د متنعمين نعمت کښ روزلي
 شوي، خلکو کار دي

قنبيه: حقيقه دارانک اوداساور اودسندس اود استبرق وغيره د جنت والا پدي دنيا کښ
 مجهول دې انساني فهم دهغې ادراک نه قاصر دې اود دنيا والا پالنکونو او ښکړو اوريشم سره
 مشابهت صرف په لفظ کښ دې نه په حقيقت کښ

وَاضْرِبْ لَهُم مَّقَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ

۱۱۱ اوبيان کړه ته دوي ته يو مثال ددوه سړو چي ورکړي وو مونږه يوددوي ته دوه باغونه دانگورو

وَحَفَفْلَهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ۝ كَلْتَا الْجَنَّتَيْنِ

اوبت کړي وو مونږه هغه دواړه په کجورو سره او بيدا کړي وومونږه په مينځ دهغې کښ فصل، دي دواړو باغونو په

أَنْتَ أَكَلَهَا وَأَمَّا تَقْلِيمُ فَمِنْهُ شَيْءٌ ۝ وَفَجَّرْنَا خِلْفَهُمَا نَهْرًا ۝

ورکولې ميوي خپلي اونه به ئې کمولو دهغې نه څه شې اوروان کړي وو مونږه په مينځ دهغې دواړو کښ يونه

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ ۝ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا

اووه لپاره دده نور آمدنې، پس اونيل ده ملگري خپل ته چي ده خبري اړه ولي دهغه سره چي څه زيات يم ستانه په اعتبار مال سره

وَأَعَزُّ نَفَرًا ۖ وَوَدَّخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ ۚ قَالَ مَا أَظُنُّ

او غالب یم په اعتبار دولي سره، اوورنوتولدئ باغ خپل ته حال داچې دئ ظلم کوونکی وو به خپل خان باندې ونښل نې چې څه نه کوم

أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۖ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ۚ وَلَئِنْ رُدِّدْتُ إِلَى رَبِّي

ګمان چې هلاک به شي دا باغ چرته، اونه کوم څه ګمان به قیامت چې قائم واقع به شي او کهرته او ګرځولې شوم څه بونلې شوهر ب خپل

لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۖ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ

ته نو خامخابه او مومم څه غوره ددې باغ نه ځائی دور تللو، او ونیل ده ته ملګري خپل حال داچې هغه ده له جواب ورکولو

أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُفُوفٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ۖ

آینه کفرکوي دهغه ذات سره چې پیدا کړې نې ته دځاورونه بیا دنظفي نه بیاني برابرکړي نه سړي

لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝

نېکن څه وایم چې الله رب څمادې اونه شریک کوم څه دخپل رب سره هېڅ څوک

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمُ هَذَا أَوَّلَ أَمْرٍ مَصْلَحَ ذِكْرٍ كِبَرِيٍّ أَوْ أَوَّلَ بَيَانٍ لِيُزَيِّنَ لِبَارِهِ دَاصِلَاحَ دَمَنَكِرِيْنُو چې

هغو نې دنيوې شان وشوکت او مال، دولت دوجي نه حق سره ټکړاو کوي اودنيوي مال متاع باندې فخرکوي

بعض مفسرين فرمائی چې دا ايت ذقبيلي دتمثيل محض نه، دې اووجود خارجي ددي واقعي لپاره نيشته دې، اوداصرف دافهام اوتوضيح لپاره بيانيري، اوبعض مفسرين فرمائی چې داتمثيل دې دحالت ذعبينه بن حصين اودهغه ذملګرو اودحالت ذسلمان فارسي ؑ اودهغه ذملګرو ذبنی اسرائيلو کښ ددوه (۲) رونيودحالت سره، چې په هغوکښ يومسلمان وو لپونوم دهغه يهودا اوياتعليخاوو، اوبل کافروو اونوم دهغه فرطوس، فطروس ياقطفروو چې دادواړه يونه وو ذپلاريه وراثت کښ دواړوته (۸۰۰۰) اته زره ديناره اورسيدلو، دواړو په خپل مينځ کښ تقسيم کړل اوخپله خپله حصه ئې واغستله، کافرځان له په زړو دينارباندې يوعظيم الشان باغ واغستلو، نوهغه مسلمان (۱۰۰۰) زردديناره صدقه کړل اودعا ئې اوکړه چې يالانله ؑ څما

ورور په زرو دينارو باندې زمكه واغستله اوڅه ستانه په جنت كېن زمكه غواړم. هغه كافر په زرو دينارو باندې ځان له كوراو بنگله جوړه كړه نو دې مسلمان زر ديناره صدقه كړل او دعاني او كړه چې يا الله ﷻ څه ستانه په جنت كېن بنگله غواړم، هغه كافر زر ديناره خرچ كړل او ځان له نې واده او كړو، نو مسلمان زر ۱۰۰۰ ديناره دالله ﷻ په لاره كېن صدقه كړل او دعاني او كړه چې يا الله ﷻ څه ستانه سوال كووم چې ته ځمنا كاخ دجنت دڅورو سره او كړې. هغه كافر بيا زر ۱۰۰۰ ديناره خرچ كړل ځان له نې دكور اسباب خادمان، غلامان وينځي واغستلي. نو مسلمان زر ۱۰۰۰ ديناره دالله ﷻ په نوم صدقه كړې او دعاني او كړه چې يا الله ﷻ څه ستانه په جنت كېن اسباب او خادمان وغيره غواړم.

هركله چې دي مسلمان خپل ټول مال دالله ﷻ په لاري كېن صدقه كړل نوڅه وخت ورسره دته څه حاجت پېش شو، نوخيال نې او كړو چې خپل ورور پسي به لاړشم چې كيدې شي چې دهغه نه ماته څه، شئ ميلاوشي، نو دې دهغه په لاره كېن كيناستو، نوچې كله دغه كافر ورور دخپلو نوكرانو سره په لاره كېن تيريدلو نوخپل ورور نې او پيژندلو تيوس تري نه او كړو هغه ورته اوښل چې څما څه حاجت پېښ شويدې تاته، نو هغه كافر ورته اوښل چې ما وتاته خويوشان پسي ميلاؤ شوي وي نو تاخپلي پسي څه كړي، هغه ورته خپله دصدقاتو واقعه بيان كړه. نو هغه كافر ته دخپلو باغونو، مال، دولت او د نوكرانو، خادمانو ذكر او كړو، او په ځني رواياتو كېن دې چې دې كافر هغه مسلمان دلاس نه او نيسنو او خپل باغونو كېن نې ورته چكر وركړو خپل اولاد، مال وغيره نې ورته اخودلو او ديريپه فخر او غرور سره نې ورته اوښل چې «أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا» بڼو دي مسلمان ورور ورته داسلام تعليم او تلقين او كړو، او د قيامت نه نې او يرو لوليكن هغه كافر ورته جواب كېن اوښل چې «وَمَا أَظُنُّ الشَّاعَةَ» چې اول خوڅه دا گمان نه كووم چې قيامت به راشي او كچرته قيامت راهم شي نو بيا به هم ځمنا انجام ښه وي، او هغه غريب مسلمان نې هي اوشړلو، نو الله ﷻ عذاب راا وليږو دهغه كافر مغرور باغات او هرڅه نې ورله تباه كړل. او بعض مفسرين فرماني چې مصداق د«رُجُلَيْنِ» دوه (۲) كسان (رونه)، دمكي اوسيدونكي دي چې قبيله بنى مخزوم سره نې تعلق لرلويو مسلمان وو چې هغه دآم المؤمنين حضرت ام سلمه ؓ اولنې خاوند حضرت ابو سلمه ؓ عبدالله بن عبدالاسود دې اودويم كافر چې دهغه نوم اسود بن

عبدالاسود بن عبدالليل وو﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا﴾ (مثلا، مفعول به دي دأضرب، لپاره او﴿وَرَجُلَيْنِ﴾ وورنه بدل دي او عبارت په حذف دمضاف سره دي اي حال رجلين اوياء﴿وَجُلَيْنِ﴾ مفعول ثاني دي د﴿وَأَضْرَبَ﴾ لپاره چې دامتضمن دي معني داجعل لره اوضميرد﴿لَهُمْ﴾ راجع دي مؤمنانوته، اوداهم ممكنه ده چې دواړو ته (مؤمنانو کافرانو) راجع شي﴿مِنْ أَعْتَصِرَ﴾ پديکين اشاره ده کثرت دميوو ته اودهغي انواغو متعددوته، دا اول صفت ددغي باغ دي

﴿وَوَحَفَفْتَهُمَا بِتَخَلٍ﴾ دواوويم صفت دهغي باغ دي چې هيڅ يوځاي هم ددي باغ بيکاره نه وو چې په مينځ کين فصلونه او مختلف قسم ميوي وي، اوگير چاپيره تنه کهجوري اوميوي وي ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا﴾ دريم صفت دي اوپديکين اشاره ده وسعت ددغي باغ ته. اوحسن نظم اواخاست دباغ ته، ﴿يَكُنَّا الْجَنَّتَيْنِ﴾ داخلورم صفت ددغي باغ دي عام طور باندې باغونه يو کال ميوه زياته اونيسي نويه بل کال کمه ورکوي، خوددي باغ نوعيت دنورو باغونونه بدل وو، هر کال به نې ميوه زياته ورکوله او کموالي به نې پکين نه راويستلو، لفظ د﴿يَكُنَّا﴾ اودغه شان کلا دبصريانو دمذهب موافق مفرد دي خومعني تشبيه دي واستعمال نې بغير داضافت تشبي نه، نه کبري. اوسيويوه وانې چې کلتا په اصل کين کلوي وو الف لپاره دتانيث دي اوواو بدل کړي شوي تاء سره، نو کلتاشو اوبعض نحويان لکه ابو عمرو نحوې فرمائي چې تاء داصل کلمي نه نده بلکه تاء ملحقه ده لپاره دفرق دکلا سره افراء وانې چې کلتا تشبيه مونث دکل ده په اخير کين الف دتثبي زائد کړي شو، اولام تخفيفا ساکن کړي شونو کلتا تنه جوړ شو، خوراجع مذهب دبصريانو دي نو ددي وجه نه ورستو ضمير په﴿ءَاَتَتْ﴾ کين مفرد مونث ورته راجع شو، ﴿اَلْكَلْبَاءُ﴾ جمع داکل ده دمفرد اوجمع فرق په سکون دکاف اوپه ضمي دکاف سره دي، اول مفرد اوثاني جمع ده، ﴿وَفَجَّرْنَا﴾ داينخم صفت ددي باغ دي چې ددي باغ په مينځ کين يوعظيم الشان نهر هم وو چې هغي دباغ په حسن کين نورهم زياتوالي کړي وو، اوپه باغ کين دکوهي ضرورت نې ختم کړي وو، واو و﴿وَفَجَّرْنَا﴾ کين دمطلق جمع لپاره دي نولهذا دا اعتراض نه راريديري چې تفجير دنهر مقدم وي نه اعطاء دشرباندي عقلا، نولهذا دلته کين هم مقدم کول پکاروو اونکته په تاخير دتفجير کين

داده چې داتفجير يو مستقل نعمت وو، اوباغونوددي نه بغير هم فصل ميوې ورکولې لکه چې په سورة البقرة ايت نمبر (۲۲۵)، کښ دي، فان لم يصها وابل فطل (روح) ﴿وَكَانَ لَهُ شَرٌّ دَاعِظٌ دې په ماقبل ﴿جَعَلْنَا﴾ باندې اورماد په ﴿ثَمَرٌ﴾ سره نور قسم اموال دې ځکه چې عطف تدف دمعافيت کوي، نو پديکښ اشاره ده چې دده لپاره نور د پير اموال وو اود آمدني ذرائع ديروو اوپه ځنې قرائتونو کښ ثمر بضم الشاء دې چې هغه ونيلې کيږي اموال کښيره ته، نو په اول «يفتح لنا» صورت کښ داکتايه ده داموال کښيره نه اوپه دويم «بضم الشاء» صورت کښ خپله وضعي معني نې اموال کښيره ده ﴿فَقَالَ لِصَاحِبِهِ﴾ هغه لپاره دتفريع ده، ماقبل کښ دکافرو الامال اوباغونه اودهغې حسن ترتيب وغيره ذکر شو اوس دهغه تکبر او غرور بيانېږي چې هغه په غريب مسلمان باندې په خپل کثرت مال او اولاد سره فخر او غرور کولو ﴿وَهُوَ مُخَاوِرُهُ﴾ هو او حالیه دې اود اجمله حال واقع شويده دضمير ﴿فَقَالَ﴾ نه، اوضمير په ﴿مُخَاوِرُهُ﴾ کښ راجع دې کافرت او «يحاوِر» باب مفاعله دې ونيلې کيږي مراجعت دکلام ته نومقصد دادې چې دي کافريه هغه مسلمان سره جگړه اومخاصمت کولو په شرک بالله اوپه انکار بالبعث سره اوپه خپل مال او کثرت اولاد سره په مسلمان باندې فخر او غرور کولو (بحر).

اوبعض مفسرين فرماني چې داحال دې د﴿لِصَاحِبِهِ﴾ نه، يعني هغه مسلمان به ورته وعظ، نصيحت کولو اوده به فخر او غرور کولو ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ﴾ داسبب دتکبر او غرور دمالدار ذکر کيږي، او اکثر اسم تفضيل دې، اورماد په ﴿وَأَعِزُّ نَفَرًا﴾ هسره يا خدمتگاران اونوکران دي اوياتنه اولاد مراد دي، اودي احتمال ته ترجيح ورکړې شويده ځکه چې ورستو دفقير مسلمان قول ددي په مقابل کښ ذکر کيږي نو هغې کښ ذکر دې، ﴿إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ نومعلومه شوه چې دلته هم په ﴿نَفَرًا﴾ هسره مراد اولاد دي ﴿وَوَدَّخَلَ جَنَّتَهُ﴾ داکلام په تقدير دعبارت سره دې «ای مع صاحبه» ورسره مقدردې اواضافت دجنت، ه، ضمير ته لپاره داستغراق دې اورماد دجنت نه ټول هغه مال او څيزونه دي چې هغه به ورته فائده اغستله، برابره خبره که هغه يوباغ وو يادوه، ۲، يازيات يادباغونونه علاوه نور اسباب وو، او جنت مفرد ذکر کولو کښ اشاره ده دپته چې

کافر لپاره جنت صرف دا دنیا اوډدي اسباب دي اونور جنت ورله نیشته دي کشف. کبر. اویاجنت ددي وجه نه مفرد ذکر شوچی دکافر داقول اوفخراو غرور اول باغ ته دداخلیدلویه وخت کب کړې وو ځکه چې دواړه باغونوته په یوځل داخلیدل ممکن ندي. نوډې چې څنگه اول باغ ته داخل شو اودهغې حسن اومال ئې اوکتلو نوبه غرور کب مبتلا شو (بحر) اویادې وجه نه مفرد ذکر شوچی دادواړه باغونه یوبل سره متصل وو اوډدواړو لپاره جداریعني دیوال یوو. لکه دسې نه نقل کړې شويدي چې ددې باغونوبه مینځ کب یونهر وو اودیوال ډدواړو یوو. نوجنتین، ورته پدي اعتبار سره وئیلې شويدي چې نهترتقسیم کړې وو اوجنت ورته پدي اعتبار سره وئیلې شويدي چې دیوال ئې یوو (روح) ﴿وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾ دایاجمله معترضه ده چې واقع شویده ددوه (۲)، کلامینودکافر په مینځ کب لپاره دتنیبه ددې خبري چې په مال باندې غرور اوتکیردې کفرته اورسولو چې هغه په حقیقت کب په خپل ځان ظلم کول دي. اویاجمله حالیه ده اوحال واقع شویده دضمیر فاعل د ﴿ذَخَلَ﴾ نه، ﴿قَالَ مَا أَظُنُّ﴾ دایاجمله مستانغه ده واقع شویده په سوال دسائل کب چې گویاسائل سوال کولوچې ده پدي وخت کب څه وئیل نوجواب اوشوچې ﴿مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ﴾ (ان، مصدريه دې او ﴿تَبِيدَ﴾ دباد بید نه وئیلې کیري هلاکت ته. او ﴿أَبْدَأَ﴾ نه مراد حیات ابدې ندي ځکه چې دکفاروهم داعقیده نده چې انسان (بشخصه، به همیشه لپاره ژوندې وي اوچرته به هم نه مړ کیري. بلکه ددې نه مراد دادې چې دانعمتونه به یواوږده زمانه ځماسره وي، نو ﴿أَبْدَأَ﴾ نه مراد طول مکث اوحیات دې اویاتنه مراد حیات ابدې دې خوداقول په لسان حالی سره دې نه په لسان قالی سره. ځکه چې دهغوئې حالت اوعمال. اوتکیر پدي دلالت کولوچې گویاچې دده یقین اوعقیده داوه چې په ده باندې قطعاً مرگ نه راځي لکه چې داحالت ډاکثرو اغنیاوډې. (کشف) ﴿وَمَا أَظُنُّ أَلْكَاعَةَ﴾ دایزادات دهغه دې په کفراوطفیاني کب چې منکراوگرځیدلودبعث نه ﴿قَائِمَةً﴾ مرادتنه تحقق دقیامت دې، ﴿وَلَّيْنِ رُّبَدَتْ﴾ پدي کب خپل کرامت اوعزت ثابتوي چې کچري بالفرض قیامت راهم شي لکه څنگه چې نه گمان کوي نویابه هم ځمانجام ښه وي، او هلته به هم ماته دعیش وعشرت زندگي نصیب وي. اوامام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې پدي غلط فهمی کب واقع کیدلوسبب داوو چې ده د گمان

وو چې په دنيا کښ مال ميلا ویدل ددده استحقاق ذاتي دې اودا استحقاق به بعد الموت هم باقي وي، نوځکه به دده خيال وو چې اخرت کښ به هم ځمانجام ښه وي. حالانکه دنيا کښ اکثر دمنان کثرت لپاره داستدراج وي (کبير) ﴿يَتَّبِعُهَا﴾ ضمير راجع دې باغ ته ای خيرا من هذه الجنة. او بعض قرانو کښ ضمير دتثنيي راغليدي ﴿مُنْقَلَبًا﴾ دظرف مکان دې يعنی ځای دواپسي. اودامنصوب دې بنابر تميز ﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ﴾ دادمشرك په جواب کښ دموحدرورد کلام ذکر کيږي اوخپل مشرک ورته وعظ اونصیحت کوي اودهغه دهرې خبرې جواب په طريقي دلف نشر غير مرتب ورکوي، ﴿اَكْفَرْتَ بِالَّذِي﴾ داجز او توبيخ دې په شرک باندې. اواستفهام انکاري دې اوداپه جواب دهغه قول دکافر کښ دې چې هغه وئيلې وو چې ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ﴾ اوپديکښ اشاره ده چې منکر دبعث اوشک کوونکې دبعث کافر دې، اودااعتراض نه واريږي چې دې خومنکر دبعث نه نووځکه چې ده وئيلې وو چې ﴿وَأَيْنَ يُرْدُّهُ إِلَىٰ رَبِّي﴾ داقول دهغه دليل دې پدي چې دې مقر دبعث وو، ۱) ځکه چې دده دامذکوره کلام بطورشک دې ځکه چې داجمله شرطيه ده اوجمله شرطيه دال ده په تردد باندې او ايمان شرعي داعتقاد جازمه نه عبارت دې ۲، اودغه شان دده داکلام علی سبيل الفرض دې نه علی سبيل التيقن دې ۳، اودغه شان داکلام مذکوره دال دې په نفس معرفت باندې اونفس معرفت مستلزم ندې ايمان لره، ځکه ډير عارفین منکرين داخرت وي اواعتمادې په خپل اموالو باندې وي ۴، اويامراد دکفر نه پدي ايت کښ کفر اوانکار دې دتوحيد دالله ﷻ نه ځکه چې دې مشرک وو لکه چې دده خپل اعتراف مخکښ ذکر کيږي چې ﴿بَلَّيْتَنِي لَمَّا أَشْرَكْتُ بِرَبِّي﴾ أَحَدًا بمنومراد د﴿اَكْفَرْتَ﴾ نه اشركت دې روح، ﴿خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ﴾ دادلل عقلي دې په بعث باندې، چې هغه ذات چې ته ئې اولاد ځاورونه پيدا کړې ئې نوهغه په اعادي دستاباندې هم قادردې اودانسان دپيدائش لپاره سبب بعیده تراب يعنی خاوره ده ځکه چې ابوالبشر حضرت ادم ﷺ دځاورونه پيدا کړې شوې وو، اودغه شان نطفه جوړيږي دويني نه اوويني لپاره سبب غذا گرځيږي اوغذا انساني دځاورونه پيدا کيږي، نوددې وجه نه داقول دؤمن چې ﴿خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ﴾ صحيح دې ﴿ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ﴾ لپاره دتراخي زمانې دې، ځکه چې دځاورونه غذا حاصله

شي دهغې نه وينه جوړه شي اوبيا دويني نه نطفه جوړيږي اودانطفه سبب قريه دي دانسان دتخليق لپاره، ﴿ثُمَّ سَوَّاهُ رَجُلًا﴾ سوې باب تفصيل نه دي ددې استعمال په دوه، ۲، معانيو کښ کيږي، کله په معني دبرابرولو سره راځي، چې دائې اصلي وضعي معني ده اوکله استعماليږي په معني دخلق اوايجاد کښ، لکه ونفس و ماسواها، الشمس، ۷، قانون پدي لفظ کښ دادي چې کله دي متصل ذکرشي دخلق سره نومراده ده نه هم خلق وي په کامل اواتم طريقي سره، بغير دافراط اوتفريط نه، نودلته تنه مراد دامعني ده چې ته ئې برابر سړي پيدا کړي ئې او ﴿رَجُلًا﴾ بيا منصوب دي بناء پدي چې حال واقع شويدي دکاف ضمير نه، اويامفعول ثانی دي د﴿سَوَّاهُ﴾ لپاره نومقصد دادي چې هغه ذات چې ته ئې ديو حالت نه بل حالت ته اوديو طور نه بل طوره منتقل کړي، نوهغه پدي قادر دي چې تادخاورونه دوباره راپاخوي، اودبعث نه انکار کول اويادهغې په وقوع کښ شک کول دالله ﷻ دقدرت نه انکاراوياپه هغې کښ شک کول دي اويپه ذکر د﴿رَجُلًا﴾ کښ اشاره ده تذکيره په نعمت درجلت سره چې رجلت دالله ﷻ يونعمت دي ﴿لَيْكُنَا هُوَ اللَّهُ رَبِّي﴾ دااقرار اواظهار توحيد دي دمؤمن دطرف نه، اوداستدراک دي دماقبل ﴿اَكْفَرْتُ﴾ نه يعنی ته خوکفر کوي په توحيد باندې ليکن څه چې يم نوڅه دالله ﷻ دوحانيت اوربوبيت اقرار کوم، او ﴿لَيْكُنَا﴾ صيغه دواحد ده جمع نده، اودامرکب دي د﴿لکن انا﴾ نه همزه د﴿انا﴾ نه حذف کړي شوه اونون په، نون کښ مدغم کړي شو، اويپه اخير کښ الف ليکلي کيږي اوويلي کيږي نه، اوددي جملي تركيب داسي دي چې انا مبتداء اول، هوضمير شان مبتداء ثانی، اواسم الله ﷻ مبتداء ثالث، او ﴿رَبِّي﴾ خبر دمبتدائالهي لپاره، مبتدا خبردا جمله اسميه خبرشولپاره دمبتداء ثانی، مبتدائانی اوخبردا جمله اسميه بياخبرشو دمبتدا اولي لپاره، اوبعض مفسرين فرمائي چې تقدیر دعبارت داسي دي، لکن انا قول، نودلته لفظ داقول مقدر دي، نور تركيب به ئې داسي وي چې انا مبتدا او قول فعل فاعل هوضمير شان مبتدا، اواسم الله ﷻ مبتدائانی او ﴿رَبِّي﴾ ورله خبر، مبتدا سره دخبره دا جمله اسميه خبرشولپاره دمبتدا، اومبتداء ثانی سره دخبره دامقوله شوه لپاره دقول، قول سره دمقولي نه خبرشولپاره دمبتداء اول ﴿وَلَا أَشْرُكَ بِرَبِّي﴾ پديکښ تعريض دي خپل رور مشرک طرف

ته. نوداجمله دال ده پدي چې دې مشرک وو. اوبعض مفسرين ددي جملي مقصد داسي بڼه وني چې څه، دالله ﷻ سره په اعطاء، کښ شړک نه کووم. که غناوي اوکه فقر داتول دالله ﷻ دطرف نه دي پدي تصرفاتو کښ څوک دالله ﷻ سره شريک نيشته دي. اوداهم ممکنه ده چې مراد په شړن سره نفس کفرشي، ځکه چې کله کله ذکر دشرک اوشي اومرادتنه مطلق کفر وي لکه ان الله لايعترف بيشرك به الخ (روح).

وَلَوْلَا اِذْ كَخَلْتُ جَنَّتَكَ قُلْتُ مَا شَاءَ اللّٰهُ ۚ لَا قُوَّةَ

اولوي نوي ته چې کله ننوتلي خپل باغ ته چې ونيلي دي وي چې هغه ډکيري چې اوغواړي الله ﷻ نښه فوب دهغ کړ.

اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ اِنْ تَرٰنِ اَنَا اَقْلَ مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا ۝ فَعَسٰى رَبِّيْ

مگرپه توفيق دالله ﷻ سره دي اگرکه ويني ته ما کم خپل ځان نه په اعتبار دمال او اولاد سره. نواميددي چې رب څه

اَنْ يُؤْتِيَنِيْ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلْ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَآءِ فَيُصْبِحَ صَعِيدًا

به راکړي ماته غوره دباغ ستانه اورا اوبه ليري په باغ ستاباندې عذاب ديره طرف نه نواوبه گرځي دباغ ميدان

زَلَقًا ۝ اَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيْعَ لَهٗ ظَلَمًا ۝ وَاُحِيطَ

خوبه همواراوبابه شي اوبه ددې اوچې نو هرگز به ته طاقت اونه لري دهغې درابکاره کولو اوراگير کړې شوي په عذاب سره

بِفِتْرَةٍ ۚ فَاصْبَحْ يَقْلِبُ كَفِّهِ عَلٰى مَا اَتَقَىٰ فِيْهَا

مالونه دهغه پس اوگر خپل لودي چې مغل شي ورغوي لاسونه، خپل په هغه مال باندې چې خرڅ کړې شي وو پدي باغ کښ

وَهِيَ حَآوِيَةٌ عَلٰى عُرْوَتِهَا وَيَقُوْلُ يٰلَيْتَنِيْ لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّيْۤ اَحَدًا ۝

اوهغه باغ راغور خپلې ووبه چتونو خپل باندې اوونيل ده چې مان افسوس دي مالرو ته مي وي گرځولي شريک درې خپل مېخ څوک

وَلَمْ تَكُنْ لَّهٗ فِتْنَةً يَّتَضَرَّوْهُ مِنْ كُوْنِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ۝

اونه وه لپاره دده څه ډله چې مددني کړې وې دده سبوا دالله ﷻ نه اونه وو دي بدله اخستونکي

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ۝

پدي وخت کښ اختياريوالله ﷺ حق لره دې هغه غوره دې بدلې والاوغوره نتيجه وړکونکي دی

﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ دَمَشَقَ﴾ دَمَشَق اندازخپل باغ ته د داخلیدلو په وخت کښ ډیرمتکبرانه وو
نومسلمان ورور ورته نصیحت اوکړو چې کله خپل باغ ته داخلېږي نو دالله ﷻ شکرپه اداکوه،
ځکه چې هرڅه دالله ﷻ په مشیت او ارادي سره کیږي ﴿وَلَوْلَا﴾ حرف تحصیض دې داخل دې په
قت باندې حروف تحصیض کښ قانون دادې چې کله هم داخل شي په ماضي باندې نودابه لپاره
د زجر او توبیخ وي لباب، او ﴿إِذْ دَخَلْتَ﴾ په محل د نصب یا په محل د جر کښ واقع دې او متعلق دې
د ﴿قُلْتَ﴾ سره، او هرکله چې ظروف په منزله د محارمودي او توسع ده پکښ نوددي وجه نه تقدیم نې
په عامل او محضض باندې جائز دې، او په تقدیم کښ اشاره ده دپته چې دا الفاظ ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ﴾
فور او نیل پکار دې بغیر دڅه تاخیر نه دهر نعمت په وخت کښ ﴿روح﴾ ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ پدي کلام
کښ یا شرطیه ده په معنی دا شی سره ده په محل د نصب کښ واقع ده او منصوبه ده په (شاء) سره
او (شاء الله) شرط دې او جز او رله محذوفه ده تقدیر د عبارت داسي دې ای شی شاء الله کان یعنی څه
شي چې الله ﷻ او غواړي نو هغه کیږي که مالداري وي یا فقیري وي او څه چې پدي باغ کښ دي
دالله ﷻ په مشیت سره دي که الله ﷻ او غواړي باقي به نې پرېدي او که او غواړي خراب به نې
کړي او یا ما موصوله ده په محل د رفع کښ ده او داجمله یعنی موصول سره دصلي نه یا مبتداء ده
او خبرنې محذوف دې، تقدیر نې داسي دې ماشاء الله کائن او یا خبر دې او مبتداء نې محذوف دې ای
الامر ماشاء الله او دټولورجعه یوي معنی ته ده، چې هرڅه دالله ﷻ په مشیت سره کیږي ﴿لَا قُوَّةَ إِلَّا
بِاللَّهِ﴾ پدی کښ اعتراف د خپل عاجز دې چې دانسان په طاقت او قوت او تصرف کښ هیڅ نیشته
هرڅه دالله ﷻ په قوت او تصرف کښ دې.

دحضرت انس رضی الله عنه نه مروی دي چې فرمائی قال رسول الله ﷺ ما نعم الله تعالی علی عبیدنعمه فی
هذه اموال او ولد لبقول ماشاء الله لا قوة الا بالله الا دفع الله تعالی عنه کل آفة حتی تاتيه منيته وقراء ولولا

ادخلت الخ ترجمه حضور ﷺ ارشاد او فرمايه چې الله ﷻ په خپل يوبنده باندې دهغه داهل مائ او اولاد په بارې کښ چې کوم يونعمت يې پري کړې وي چې هغه په هغې نعمت باندې ماشاء الله الخ او اې نوضرور الله ﷻ دهغې نعمت نه هر قسم تکليف لري کوي حتی چې ده ته مرگ راشي، او حضور ﷺ دا ايت ولولا ادخلت الخ تلاوت کړو دا حديث اگر چې ضعيف دې لکه څرنگه حافظ ابن کثير فرمايلې دي ليکن حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله په المطالب العاليه کښ د حضرت انس رضي الله عنه نه په څه زيادت سره په سند صحيح سره نقل کړيدې

د حضرت انس رضي الله عنه نه د ادم منقول دي چې فرمائي چې څوک د چال مال او گوري او هغه ورته به ښکاره شي او دې ماشاء الله او اوانې نوده مال ته به چرته هم تکليف اونه رسيږي او د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه مروي دي چې حضور ﷺ ارشاد او فرمائيلو چې اې ابو هريره آيا څه تاته د جنت د څزانو نه يوه څزانه چې لاندې د عرش نه، ده اونه ښايېم فرمائي چې ما ورته اوئيل چې څما موږ، پلار په تا قربان وي ضرور او ښايېم، نو حضور ﷺ ارشاد او فرمائيلو چې ته لاحول ولا قوة الا بالله وايه، د ځني اسلافو په باره کښ نقل دې چې هغوې په خپلي دروازي باندې دا کلمات ليکلي وو، او د زوياتو د مجموعي نه د املو ميري چې څوک يونعمت او گوري دده لپاره وي يادېل چاوي نو دا کلمات وئيل مستحب دي او د نظريد د لگيدلو نه د دفعيې لپاره مجربه نسخه ده

﴿إِنْ تَرَنْ أَنَا هَدَاهُ كَافِرٌ دَهْغِي خَبْرِي پَه جَوَاب كښ دې چې وئيلو چې﴾ **أَنَا أَقْلٌ مِنْكَ مَا لَا**

وَوَلَدًا ﴿إِنْ﴾ حرف شرط دې ﴿تَرَنْ﴾ فعل شرط دې چې په اصل کښ "ترنی" وو او ﴿أَنَا﴾

ضمير تاکيد د ضمير منصوب متصل لپاره دې چې په "ترنی" کښ دي، او ﴿أَقْلٌ﴾ بيا مفعول ثاني دې

د ﴿تَرَنْ﴾ لپاره کچري مراد د ترن نه رؤيت علمی وي، لکه چې د ظاهره ده او يا ﴿أَقْلٌ﴾ حال دې

د ضمير منصوب يعنی مفعول د "ترن" نه او ﴿مَا لَا وَوَلَدًا﴾ بيميز دې د ﴿أَقْلٌ﴾ نه او ﴿فَقَسَىٰ نَفَا

﴿فَقَانْمَقَامُ دَجْزَاءِ دې اواصل جزا محذوفه ده چې فلا باس دې نو تقدیر عبارت داسي دې ان ترن کذلک فلا باس، يعنی که څه د مال او اولاد په اعتبار سره ستانه کمزوري يم نوڅه پرواه نيشته دې

الله ﷻ به ماته ددې باغونو نه بهتر باغ به را کړي او بعض مفسرين فرمائي چې ﴿فَقَسَىٰ نَفَا﴾ بجملة

جزاء ده او مقصد دادې که چري څه ستانه کمزوري يم نوڅه د الله ﷻ نه اميد لرم چې هغه به

خفافه غني بدل کړی ماته به جنت را کړي. اوستانه به خپل نعمت سلب کړي اوستا داب غونه به ختمه کړي روح، ﴿وَيُرْسِلْ عَلَيْنَا حُسْبَانًا﴾ حسابانا، مصدر دي د غفران، اوبطلان پشان. په معني د حساب او محسوب يعني مقدر سره نومراد تنه هغه عذاب دي چې د الله ﷻ د ظرف نه مقدر دي چې هغه حکم دي په تخریب دباغ سره، اوياتنه دگناهونو برابر عذاب مراد دي. اويادلته کښ مضاف مقدر دي د قبيلې د مجازي الحذف نه دي (اي عذاب الحساب) يعني چې کوم عملونه دوي کړيدي دهغي د حساب موافق عذاب ورته راو ليري

(۲) اوياحسبان جمع ده اومفرد ئې حسابانه راځي. وئيلې کيږي هغه کانړوته چې د آسمان نه نازليري اوياورته اوياتندرتنه وئيلې کيږي، اود حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مقول دي چې مطلق عذاب چې آسمان نه نازليري هغې ته حسابان وئيلې کيږي اوابن کثير رحمه الله فرماني چې ددينه مراد سخت طوفاني باران دي چې فصلونه اووونې د ويخ نه رااوباسي ﴿فَتَصْبِحُ صَعِيدًا﴾ صعيد وئيلې کيږي وجه الارض ته يعني ستاداباغ خالي زمکه پاتي شي ميوي او وني به ورنه ختمي شي. او ﴿زَلَقًا﴾ تاکيد دي لپاره د ﴿صَعِيدًا﴾ اوزلق وئيلې کيږي خويه خانې ته چې خپي پري نه ټينگيږي اوغوره خبره داده چې مراد دزلق بلکه مراد تنه دادې چې پدي کښ به هيڅ قسم فصل اوبوتې وغيره پاتي نشي نو مقصد دادې چې دابه بدترين زمکه اوگرځيري ورستو ددينه چې نافع نرين زمکه ده (قرطبي)، نو دا يو قسم د عذاب ذکر شو چې عذاب سماوي دي.

﴿أَوْ يُصْبِحُ مَاثُهَا غُورًا﴾ دادويمه نوعه د عذاب ذکر کيږي چې افت اوعذاب ارضيه دي او او، په ﴿أَوْ يُصْبِحُ﴾ کښ لپاره د تنويع اومانعة الخلو دي، ندې لپاره د مانعة الجمع، او ﴿غُورًا﴾ په معني د غائرا سره دي يعني دا اوبه به الله ﷻ په زمکه کښ دننه کړي اواوچي به ئې کړي ﴿فَلَنْ تَنْطِيعَ لَهُمْ طَلَبًا﴾ ضميره (له) کښ راجع دي غائراوچ شوو، اوبوته، اومراده نفي د استطاعت د طلب سره نفي د استطاعت د وصول اورسيدلو دي يعني ته به هغې اوبوته د رسيدلو طاقت هم نه نري. اونفي د استطاعت د طلب ځکه اوشوه چې داسي اوبوته رسيدل ناممکن دي اوعاقل سرې دنمکنانو طلب هم نه کوي او داوولد هلاکت ذکر اونشو حالانکه هغه په خپل اولاد باندې هم نڅرکيو لکه څرنګه چې په مال کولو، حضرت تهانوي رحمه الله فرماني چې وجه داده چې مال

دهلاکت نه پس د اولاد کثرت و بال جان او ذریعه د عذاب او گرځي نو ددی وجه نه اولاد هلاک نکړي شو

فانده دامذکوره کلام د مسلمان اخبار پور کشف وو او کشف او کرامات د اولیاء الله حق دي او یاد اجمله دعائیه ده معنی اوصورتا اخبار دي لکه رضی الله عنهم و رضوانه

﴿وَأَحِيطَ بِثَمَرِهِ﴾ پدیدکښ ذکر د عذاب الهی دي اودا ماخوږ دي د احاط العذوبه کله چی څوک د دښمن په گیري کښ راشي او هغه پري غلبه حاصله کړي او په عرف کښ مستعمل پري په عموم د عذاب کښ، چې مکمل عذاب پري راغی او ټول مال یې ور له هلاک کړ و قرطبی،

﴿فَأَصْحَبُ﴾ فاء د تعقیب ده دایا په معنی د نصار سره دي او یایه معنی د سحر په وخت کښ داخلیدلو سره دي، نو دابه بیاقربنه وي پدي چې دا عذاب د شپي په یوه حصه کښ راغلې وو. ﴿يَهْلِكُ كَفًى﴾ هلاکنايه ده د حسرت او ندامت نه ځکه چې د ندامت او حسرت په وخت کښ انسان خپل لاسونه مروړي اودا فعلی حسرت وو او وروستو په ﴿يَلَيْتُنِي﴾ لَمْ أَشْرِكْ په سره حسرت قولى ذکر کړي او تقدیم د حسرت قولى په فعلی باندې ځکه اوشو چې اشاره راشي دهشت د عذاب ته چې دا عذاب ډیر سخت وو چې پدي سره دده نه قوت گویانې سلب شو او صرف لاسونه یې په اول وهلت کښ مروړل وروستو بیا گویا شو ﴿وَهِيَ حَاوِيَةٌ عَلَى عُرْوَتِهَا﴾ مراد د عروشه نه هغه ځانې دي چې د انگور په بوټي کښ د دانو لپاره جوړ شوې وي

﴿وَقَوْلُ يَلَيْتُنِي﴾ لَمْ أَشْرِكْ هداقرینه ده پدي چې دي مشرک وو او پدیدکښ اشاره ده سبب د عذاب ته، اودا ندامت د دي مشرک په خپل شرک باندې بطور توبه وو د شرک نه اوکه مجرد حسرت او ندامت وو په تلف کیدلو د مال باندې؟؟ د مفسرینو نه دواړه اقوال راغلي دي خو محققینو مفسرینو لکه علامه آلوسی رحمه الله و غیره د بته ترجیح ورکړیده چې داتاسف او تحسره زوال او د تلف کیدلو د نعمت باندې وو اودا ندامت په خپل کفر او معصیت باندې نه وو، او توبه هغه ندامت ته وئیلې کيږي چې په هغې کښ بیا گناهونو ته عود نه کولو باندې عزم وي، اولدته دده ندامت اورغبت الی التوحید وو خو صرف د طلب د دنیا لپاره وو (کبیر) اودغه شان مجرد ندامت په کفر باندې ایمان ندي چې څو پوري ضروریات د شرعي نې تسلیم کړي نوي

مدارك او كشاف ليكلي چې يجوز ان يكون توبه من الترك ندما على ماكان منه ودحولا في
 الايمان (مدارك، كشاف، ترجمه كيدلې شي چې دادشرك نه توبه وي اوپه هغې ندامت ددې
 اود اسلام قبول وي، ليكن ظاهر دقرآن دهغه دايمن نه ساكت دې اوددوي خبره ظاهر دسباق سره
 مناسبه نده چې «وَلَمْ تَكُنْ لَهُ» ددې اوكه څوك اشكال اوکړي چې ظاهر دآيت معارض دې دآيت
 دسورة الزخرف، ولولا ان يكون الناس امة واحدة لجعلنا لمن يكفر بالرحمن ليوهم سقفا من فضة ومعارج
 النخ (زخرف ۲۳، سره اودغه شان دحديث سره چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمايلوچې خص البلاء
 بالانبياء ثم الامثل فالامثل (ترمذي) يعني اكثر اوزيات تكليفونه په انبياوو رازي اويياچې څوك څومره
 دهغوئ مشابه وي هغه راځي. نوددې ايت مذكوره نه معلومېږي چې زوال دنعمت دنيا لپاره
 ذريعه دهغه كفروو دنورو مذكوره ايتونو واحاديثونه معلومېږي چې ازمائش او تكاليف اكثر په
 مؤمنانو باندې واقع كيږي؟ جواب دادې چې دسورة الزخرف په ايت كېن دكافر لپاره
 كومو نعمتونو ددنيا دكردې هغه استدراجا دي، اود انجام په اعتبار سره الله ﷻ بيا په هغه باندې
 په مختلف طريقو سره عذاب رالېږي چې دذنبوي اوديني دواړو، نعمتونو نه محروم پاتې شي
 او مؤمن باندې تكاليف راتلل به طور ازمائش وي، چې په هغې ازمائش كېن مؤمن ته سكون بلکه
 لذت ميلاويږي، اوديني نعمتونو كېن ورته ترقي حاصلېږي لكه څرنگه يوسړې چې خوراك كېن
 چكۍ استعماله وي چې په هغې سره لذت هم حاصله وي او هضم ورسره هم برابريږي (والله اعلم)
 «وَلَمْ تَكُنْ لَهُ» مشرك په خپل خاندانې جمعيت اوقوت باندې نازوو، او كوم معبودان باطله
 چې هغه متصرف او كار ساز كني لرونو د تكليف په وخت كېن يوه پكار رانغلل، اود الله ﷻ عذاب
 نې ورته نې دفع نه كړو «لَهُ» خبر دكان دې او «وَفِي» ورله اسم دې او تقديم دخبر په اسم باندې لپاره
 دا اختصاص دعجز او ذلت دې په هغه پوري، او مراد په «وَفِي» سره دهغه خاندان اولاد اونوكران دي
 چې هغه پري فخر كولو «يَتَصَوَّرُونَ» من دُونِ اللَّهِ «دا جمله په محل دصفت كېن واقع ده اوددې
 مقصد داندې چې دالله ﷻ نه علاوه بل چا دده مدد اونكړو بلکه دآيت مقصد دادې چې څوك دده
 په مدد باندې قادر نو، او الله ﷻ دده په مدد باندې قادر ووليكن دحكمت دوجه نه نې دهغه مدد
 اونكړو، (مدارك، «وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا» ددې نه مراد دهغه په خپل قوت سره بچ كيدل دي، يعنې نه نې

قوم اوځانداڼ دالله ﷻ د عذاب نه بچ کړو او نه په خپل قوت سره بچ شو. او بعض مفسرين فرماني چې داول نه مراد دنيوي عذاب وو او ددې نه مراد عذاب اخروي دې چې د عذاب اخروي نه هم بچ نه شو بحر، هُنَالِكَ الْاُولَئِیْهُ پدیکېښ اثبات دتوحید فی التصرف دې چې ددې واقعي نه معلومه شوه چې ټول اختیارات اوتصرفات دالله ﷻ په قبضه او قدرت کېښ دی هُنَالِكَ ظَرْف دې او عامل کېښ نې اختلاف دې. بعض فرماني چې عامل پدیکېښ وَلَمْ تَكُن لَّهُ دې اوددې تعلق دما قبل سره دې. یعنی ددې عذاب په وخت کېښ دده امداد اونکړې شو نو معلومه شوه چې قدرت مالک صرف الله ﷻ دې اویا عامل پدیکېښ ورستو الْاُولَئِیْهُ دې او په ظروفو کېښ توسع ده نو ددې وجه نه دوی په خپل عامل باندې مقدم کیږي، نواصل عبارت داسي دې الْاُولَیْهُ الله الحق هنالک. او مراد تنه د قیامت ورځ ده قرطبی، او لایه په کسري دواو او په فتحی دواو سره ونیلې کیږي سلطنت او قدرت ته. اوزمخشرې فرماني چې په فتحی دواو سره نصرت ته ونیلې کیږي نو مقصد دادې چې پدې شتاندو کېښ مدد اونصرت دالله ﷻ د ظرف نه وي مدارک، او په کسري سره ونیلې کیږي سلطنت اوبادشاهي ته هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا کلمه د خیر پدې مقام کېښ صفتي ده اوتفصیلي نده ځکه چې دالله ﷻ سره څوک په نفس ثواب ورکولو کېښ شریک نېشته. اوصاحب د جلالین فرماني چې خیر په خپلي معنی یعنی تفضیلي دې، او کلام یعنی نسبت غیرته په فرض سره دې چې کچري بالفرض بل څوک ثواب ورکوونکې موجود وي نویا هم دهغه نه الله ﷻ بهر ثواب ورکوونکې دې

وَاُظْهِرَ لَهُمْ مَقَلَّ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَا اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاَنحَلَطَ
 ۱۱۱ او بیان کړه دوی ته مثال د ژوند د دنیا په شان دهغه اوبو چې رااوړوو مونږه د طرفه داسمان نه پس گمراوځیزې
 په تَبَاكَ الْاَرْضِ فَاصْبَحَ هَسِیْمًا تَلْعٰوُهُ الرِّیْحُ ۝ وَكَانَ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 په هغې سره بوټي دزمکي پس شي بیاڅري چې الوځوې هغې لره بادونه اودې الله ﷻ په څرخیږاندې

مُقْتَدِرًا ۝ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ

فدتر لرونكي، مال او اولاد ځانست دژوند ددنيادي اوباقې پاتې كيدونكي نيك عملونه غوره دي

عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ۝

په نيزدرب ستا په بدلي كېن او غوره دي په اميد كېن

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمُ هَدَادُومٍ﴾ امر مصلح دمنكرينو لپاره ذكر كيري چې دنيا قابل فخر څيز ندي دافانې كيدونكي څيز دي صرف دنوي زينت دي اواصل څيز او باقي پاتې كيدونكي څيز اعمال دي اوضمير دجمع راجع دي هغومنكرينو اومتفخرينو ته چې ددنيا په زندگي اودنيوي مال ومتاع باندې فخر كولو ﴿مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ مفعول اول دي داضرب لپاره يعنې ددنيا والا زندگي صفت او حالت په يومثال سره ورته بيان كړه ﴿كَمَا أَتْرَقَتْ﴾ دكما، يا خبر دي دمبتدا، محذوفي لپاره اي مركما، اويامفعول ثاني دي لپاره د﴿وَأَضْرَبَ﴾ كچري اضرپ په معني دصير سره شي، اويامتعلق دي په معني مصدري پوري ۱. اضرپ هم ضربا كماً الخ اودايان دمثال دي، اوحاصل دمثال دي چې لكه څرنگه چې يوه زمكه وي په هغې باندې باران اوشي گټر اومختلف بوټي را اوڅيزي بيا څه وخت ورستواوچ شي اودري، ذري شي اوهواگانې والوخي اوخالي ميدان پاتي شي. نودغه شان حالت د دنيا دژندگي اوپه هغې باندې د فخر كوونكو هم دي، چې دوي ددنيا په نعمه باندې فخر كوي اودهغې په خوږوالي اوشين والي باندې مغروره دي نواچانك پدوي. باندې مرگ راشي اوهرڅه ورنه پاتې شي، اوداتمثيل دي چې پدي كېن ديو مركب حالت تشبيه د مركب څيز د مركب حالت سره وركړې شويده، مشبه به هغه مركب كيفيت دي چې منتزع دي د مجموعي ډبران. شنواو گټر بوټو، اوبياد دغي بوټو اوچيدلو اوبياد هواگانو په ذريعي سره يوطرف اوبل طرف ته منتشر كيدلونه، اومشبه هغه كيفيت دي چې منتزع دي د مجموعي دروح اوبدن انسانې دهغې دشونما اوانساني فخر اوغرور اوبيافانې كيدلونه.

حضرت شاه عبدالقادر ددي ايت په تطبيق كېن فرماني چې څرنگه باران داسمان دطرف نه وريږي. نودغه شان روح انسانې داسمان نه راغليدي اوڅرنگه چې په باران سره زمكه راژوندې كسري دغه شان بدن انسانې په روح سره ژوندې كيږي، چې دي هم دځاوري نه جوړ دي، اوبيابه

دِهغې په نتيجي کښ بوتې رازرغون شي اوسرسيزه پيداشي نودغه شان دروح په نتيجي کښ انسان ورځ په ورځ ترقي کوي، حتی که چې دې حدکمال ته اورسيږي. دده لپاره مال، اولاد، اودوستان جوړشي اودې په هغې باندې اعتماداوکړي نومرگ پرې راشي اودې دهرڅه نه لاس اووينځي اووجه دسبهي ظاهره ده.

﴿فَأَصْبَحَ هَشِيمًا﴾ (اصبح) په معني د(صار)سره دې اوبعض مفسرين فرمائي چې ددې نه مراد عذاب راتلل دې په وخت دسحرکښ، اوعذاب الهي اکثريه وخت دصبا کښ راځي. او﴿هَشِيمًا﴾ په وزن دَفْعِيل سره په معني دَمَفْعُول سره دې ونيلې کيږي چې وچ کړې شي اودري ذري شي ﴿مُغْتَدِرًا﴾ دامبالغه ده په قدرت کښ په معني دکامل القدرة سره ﴿الْعَمَالِ وَالْأَنْبُونِ﴾ پماقبل ايت کښ ذکرشوچې دنياسرع الزوال ده اوقابل فخرڅيزنده. نوپدي ايت کښ دِهغې دوه(۲)، متاع دنويي اواسباورد بيانيري چې عام طورپرمتکبرين په هغې باندې فخراوغرور کوي. چې هغه مال اواولاد دې، اوصورت دقياس په نمط دآقتراني سره داسي دې چې مال اواولاد زينت دحياة دنويي دې، اوکوم څيزچې زينت دحياة دنويي دې هغه سرع الزوال اوانقضاء وي، نونتيجه داشوه چې مال اواولاد سرع الزوال والانقضاء دې، اوداشکل اول دې بديهي الانتاج دې اودانتيجه به بياصغرې شي اوکبرې به ورسره ضم کړې شي، چې مال او اولاد سرع الزوال دې، اوکوم څيزچې سرع الزوال وي قابل دَفَخْرُنُو، نومعلومه شوه چې مال اواولاد قابل فخرڅيزونه ندې، نوددينه دامعلومه شوه چې کوم کس په مال او اولاد ياددنيا په نورو څيزونوباندې فخرکوي هغه احمق وي ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَصْلَابُهُم مَّطْبُوعَةٌ﴾ هرکله مال اولاد قابل توجه فخرڅيزونه ندي نوقابل توجه څيزڅه شئ دې نواوفرمائيل چې باقيات صلحت قابل توجه دي. اوددې به تفسيرکښ دمفسرينو نه ډيراقوال راغليدي، بعض مفسرين فرمائي چې ددينه مراد تسبيح، تحميد، تهليل، تکبير اولا حول ولا قوة الخ دې، دحضرت ابوسعيدالخدري ؓ نه روايت دې چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمائيلو، استکثروا من الباليات الصالحات قبل وماهن يارسول الله ﷺ قال التكبير والتلهيل والتسبيح والتحميد ولا حول ولا قوة الا بالله (درالمنثور، طبري)، دحضرت ابي درداء ؓ نه فرمائي چې قال رسول الله ﷺ سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله هن الباليات الصلحت، وهن محططن الخطايا كما محط الشجرة ورقها وهن من كنوز الجنة (درالمنثور، ترجمه

سبحان الله، الحمد لله، لا اله الا الله والله ولا حول ولا قوة الا بالله دایاکیات صالحات دی. اوداگناهونه داسی غورزوي لکه څرنگه چې ونه پانړي غورزوي. اودا دجنت خزانو نه دې. اودغه شان دحضرت انس رضی الله عنه، حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت عائشه رضی الله عنها، حضرت ابن عباس رضی الله عنه اودنور صحابه کرام اوتابعینو نه دغه شان روایات منقول دي، چې امام سیوطي رحمته الله علیه اوطبري رحمته الله علیه په خپلو تفاسیرو کښن نقل کړيدي

۲، اوبعض مفسرين فرماني چې ددينه مراد پنځه وخته مونځونه دي، دا قول دحضرت سعيدبن جبیر رضی الله عنه، ابن عباس رضی الله عنه اودحضرت ابراهيم نخعي اودحضرت ابي میسره نه منقول دي ۳، اوبعض فرماني چې ددينه مراد الکلام الطيب يعنى ځانسته خبري دي خوزیات ۴، بهتر قول دادې چې ددينه مراد هر عمل صالح دې که قولا وي او که فعلا وي ځکه چې هر نیک عمل هغه دخپل عمل کوونکې لپاره اخرت ته باقي وي او په هغې باندې ده ته بدله اواجرميلا وېږي. طبري،

اوباقی په ډیرو روایاتو کښ چې داراغلیدی چې ددينه مراد سبحان الله، والحمد لله الخ دي اویامونځ وغیره دهغې نه مراد داندۀ چې ټول باقیات صالحات دادی اویا باقیات صالحات صرف دادی اونور نیشته دې بلکه مراد دهغې نه داده چې دا امور هم په باقیات صالحاتو کښ داخل دی. **﴿خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾** خیر اسم تفضیل دې مفضل علیه ورله اعمال فانیه اومور فانیه دې لکه اموال او اولاد وغیره شو ځکه چې دمال او اولاد امیدونه به برباد شي اودنیکی اعمالو امیدونه اواجرونه به باقي وي او کارآمد به وي اویاورله مفضل علیه هغه دې چې کوم دوی کمال وو اویا اسم تفضیل په معنی صفتي سره دې زیادت علی الغیر پکښ ندي معتبر لکه اصحاب الجنة خیر مستقرا واحسن مقیلا (فرقان: ۲۴)، قرطبي.

وَيَوْمَ نُسَوِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ۖ وَخَشَعَتِ الْجِبَالُ

نوبدکړه هغه ورځ چې روان به کړو مونږ غرونه اوویني به ته دازمکه هموارمیدان اوراجمع به کړو مونږ دوی

لَقَدْ نَعَّادُوا مِنْهُمْ أَحَدًا ۝ وَعَرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفَا

پس پرې به ننگدو مونږ ددوئ نه هيڅوك، او پيش به كړې شي دوى به رب دستا باندې صفونه صفونه او به ونيلى سي چې

لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ

په تحقيق راغلئ تاسو مونږ ته په هغه حالت سره لکه چې څنگه پيدا کړې وئې مونږ ته تاسو اول ځلي، بلکه گمان کوئ تاسو

أَلَنْ تَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ۝ وَوَضَعَ الْكِتَابَ فَتَرَىٰ الْمُجْرِمِينَ

چې هرگز به مونږ مقرر نه کړو ستاسو لپاره ځان دوعدي قيامت، او کيږدې به شي عملنامې نووېني به نه مجرمانو!

مُشْفِقِينَ ۖ مَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يُوْتِلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ

چې پرېږي به دهغې نه چې پدې کيښ وي او وائي به هائي افسوس دې مونږ لره څه وجه ده ددې کتاب چې ندې پرېځودلې

صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً ۖ إِلَّا أَنْصَحَا ۖ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاقِرًا ۚ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ۝

وړو کي گناه اونه غټ گناه مگر راگير کړيدې ټول او اوبه مومي دوى خپل عملونه حاضر او ظلم نه کوي رب ستا په هيڅ جلدنې

﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ السَّيِّئَاتِ﴾ ۱۳ دادرېم ۳) امر مصلح دې چې ددنيا لپاره دين مه پرېږدئ كوم خلك چې

دنيا دځا طره دين پرېږدي نو ددنيا به دهغه لپاره په آخرت كېن ذريعه ددر دناك عذاب وي.

او ﴿وَيَوْمَ﴾ منصوب دې په فعل مقدار ذكر سره او مراد په ﴿نُسَيِّرُ﴾ يعنى چلولو سره غرونه دويځ نه

رااو باسل دې، چې دقيامت په ورځ به داغرونه دخپل ځايونونه رااو يستلې شي او په هوا به كړي

شي او بعض مفسرين فرمائي چې ددينه مراد افناء، فناء، كول، ده مجازا، ځكه چې تسيير سبب دې

دافناء، او ددې ايت تعارض دسورة الواقعة دآيت (نمبر ۷)، (فكانت هباء منبثا) سره او دآيت دسورة

المزمل و كانت الجبال كسيا مهيلاً (مزمل: ۱۴)، سره نيشته دې ځكه چې په هغې ايتونو كېن اول

احوال ذكر دى او پدي مذكوره ايت كېن، اخرې حالت مذكور دې، علماء فرمائي چې وقوع قيامت

كېن به غرونه اول دشگو، ديرنې جوړ شي او بيا به ذري ذري شي او په هوا كېن به والوخي او بيا به

هغه ذري هم فناء شي ﴿وَتَرَىٰ الْأَرْضَ﴾ بخطاب هريوكس چې صلاحيت دكتلو پكېن وي هغه ته دې

او مراد په «بَارِزَة» سره دا دي چې کومه حصه د زمکي په غرونو سره او وونو سره پټه وه هغه به ظاهره شي لکه په بل ځاني کښ فرماني (لاترى فيها عوجا ولا مئا) «وَحَثَرْتَهُمْ» د تعبيرته په صغي دماضي سره او شولوجه دتيقن نه، او علامه زمخشري فرماني چې «وَحَثَرْتَهُمْ» صيغه دماضي ذکر کولو کښ اشاره ده دپته چې حشر د انسانانو په اول وي اودهغي نه ورستوه بياتيسير دغرونو وي اوبيابه دهغي دوجي نه بروز دزمکي وي، لکه چې داتقاضا دصيغود مضارع ده چې «نَسِيرًا» او «وَتَرَى» ذکر شويدي ليکن دا قول ځکه صحيح ندې چې تسيير دغرونو او دعماراتو دابه په نفخه اولې کښ وي، او حشر به په نفخه ثانيه سره وي، اودغه شان ورستو نوري صغي هم دماضي ذکر کيږي چې «وَعَرِضُوا»، «وَوُضِعَ الْكِتَابُ»، «وَوُجِدُوا»، دې نوبياخوپکارده چې عرض او وضع د کتاب او دخپلو اعمالو ثمره ټول دې دتسيير او بروز نه مقدم شي، «فَلَمَّ نُفَاذِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا» (غادريغادر) باب مفاعله نه لپاره د مبالغې او مجردې راځي، ذباب ضرب يضرب نه، وئيلې کيږي، پريخودلو (ترك) ته او ووعي نه پوره کولو ته هم غدر ددې وجه نه وئيلې کيږي چې په هغي کښ هم ترك ايفاء وي، او «وَأَحَدًا» ښکړه ده په سياق د نفي کښ واقعه شويده نومفيده د عموم ده نومقصد دا دي چې څوک به هم نشي پريخودلې که غټ که وړوکې وي، پيغمبروي که امتې وي، اميروي که غريب وي، «وَعَرِضُوا عَلَى رَبِّكَ» پدي کښ كيفيه د عرض ذکر کيږي ورستو ذکر دحشر نه، او مراد د عرض نه پيش کيدل او حاضريدل دې دالله ﷻ قضا او فيصلي ته، صفا داحال دې ده «وَعَرِضُوا» دضمير نه، او «صَفًا» بيا په معني د ظاهر سره دې چې داتول مخلوق به الله ﷻ ته صف بسته يعنى ظاهر ولاړوي، او ددينه «صَفَّصَ» هم دې چې وئيلې کيږي صحرا ته ځکه چې هغه هم ظاهروي وې او بوتې پکښ نوي، او بيا مراد دصف نه، صفوف يعنى جمع ده لکه بخرجکم طفلان غافر ۲۷ ته مراد (اطفال)، دې، اودقيامت په ورځ به دهرچا ځان ته جدا جدا صفونه وي، دانيب، کرامو، دملانکو، اودصديقينو، شهداء، اوصالحينو ځان ځان ته صفونه وي چې ديو صف و لا فارغ شي نوبيا به بل صف والاړاندي شي (کبير)، اوبعض فرماني چې مراد دصف نه جميع دي، وفي الحديث عن معاذ بن جبل رضي الله عنه ان النبي ﷺ قال ان الله تعالى ينادي يوم القيمة يا عبادي انا الله لا

اله الاانا ارحم الراحمين واحكم الحكمين واسرع الحاسين احضروا حجتكم ويسروا جوابا فانكم مسئولون محاسبون ياملائكني اقيموا عبادى صفوفا على اطراف انامل اقدامهم للحساب (روح بحواله ابن مند) وفى الحديث الصحيح يجمع الله تعالى الاولين والاخرين فى صعيد واحد صفوفا يسمعون الداعى وينفذه البصر الحديث (بخارى).

﴿لَقَدْ جِئْتُمُونَا بِمَا مَعْمُولٌ دَقَلْنَا مَحْذُوفٌ لِّبَارِهِ دِيْ اَوْ هَكَمَا خَلَقْتُمْ﴾ مصحف دى دمصد: محذوف لپاره، تقدیر د عبارت داسی دې ای مجینا مثل مجی خلقکم اؤل مرة بحر، یعنی څرنګه چې تاساول پیدائش وو بریند، غیر مختون نودغه شان به ستاسو حشرهم وي ددنیا زینتونه به خنه شي. وفى الحديث عن عائشة ؓ قالت سمعت رسول الله ﷺ يقول يحشر الناس يوم القيمة حفاة عراة غرلا، قلت يا رسول الله ﷺ الرجال والنساء ينظر بعضهم الى بعض قال ﷺ يا عائشة الامر اضلع ان ينظر الى بعض (مسلم) ترجمه حضرت عائشه ؓ چې مادر رسول الله ﷺ نه واوریدل چې د قیامت په ورځ به خلق خپي ابله، بریند، او په داسې حالت چې سنت شوي به نوي غیر مختون رااوچت کړي شي، نوماورته اوویل اې دالله ﷻ رسوله دخځي اوسري به یوبل ته نه گوري نونبي ﷺ او فرمائیل اې عائشه! چې هغه به دومره سختي وي چې خلق به یوبل ته غافلې وي او ددې ایت او د مذکورې حدیث تعارض د حضرت ابوسعید خدری ؓ نه روایت سره نیشته دې چې په هغې کښ دې چې کله د حضرت ابوسعید خدری ؓ ته وفات قریب راغې نو نوې کپړې نې او غوختلې او فرمائیل نې چې مادر رسول الله ﷺ نه ووریدلې دی چې حضور ﷺ ارشاد او فرمائیلو چې کومو کپړو کښ انسان مړ شي نو په هغې کښ به پاڅولې شي! ۱) ځکه چې دهغې نه مراد ثیاب عمل «دعمل والا کپړې» مراد دی او په عمل باندې د ثیاب اطلاق په قرآن کښ شوی دې ولباس القو ذلك غیر. او حضرت ابوسعید خدری ؓ د حدیث په ظاهر او باطن دواړو باندې عمل کولو لپاره نوې کپړې طلب کړې وې خولیکن دغه شان یو روایت د حضرت معاذ بن جبل ؓ په باره کښ هم راغلیدې چې هغه خپلې مورتې د نوې کپړو کښ و اچولواو او فرمائیل چې مړوته په ښه کپړو کښ کښ ورکوئ ځکه چې هغوئ پدغه کپړو کښ پاڅولې شي فتح البارې، کتاب الرقاق، او دغه شان یو روایت د حضرت عمر ؓ نه هم مروی دې، نو ددې وجه نه بعض محدثینو د اجواب کړیدې چې د ۲، بعضو خلکو حشر به عاریا کپړې او د بعضو به د کپړو سره کپړې ۳، اولابه حشر عاریا او ورستو به بید کپړې و اچولې شي لکه چې دا د ظاهر د حدیث تقاضا هم ده، ۴، اویا به خروج عن القبور د هغه

کېږو سره وي چې په کومو کښ دفن شويدي او بيا به ورنه ابتداء د حشر کښ کپړې لري کړې شي. نواحاديث د کپړو محمول دي په بعث باندې او حديث د عاريا محمول دي په حشر باندې ۵، اوب احاديث د ثياب والا محمول دي په شهداء باندې او عاريا والا محمول دي په غير شهداء باندې ۶ بَلْ رَزَعْتُمْ ﴿٦﴾ بل، لپاره د اضراب دي او دامبالغه ده په توييخ کښ او موعده ظرف زمان دي مراد تنه قيامت دي. ﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ د اعطف دي په ﴿وَعَرْضُوا﴾ باندې او پديکښ تخويف اخروي او د قيامت يو بل حالت ذکر کيږي چې عمل نامې به کيڅودلې شي نومجرمين به ډير افسوس او کړي او اوبه وائي چې داڅرنگه عمل نامې دي چې نه ئې زمونږه وړوکې جرم پريځي دي اونه غټ. او مراد په ﴿الْكِتَابُ﴾ سره کتب او صحائف د اعمالو دي نو پدې دواړو تقديرينو مراد په وضع سره يا اخودل دي په ميزان کښ او يا اخودل دي په لاسونو د مخلوقاتو کښ نومؤمنانوته به په نبي لاس کښ عمل نامي ورکړي شي اوجهنميانوته به گس چپ لاس کښ. او الف لام پکښ لپاره د جنس دي چې اطلاق ئې په قليل او کثير ټولو باندې کيږي. او يا الف لام د استغراق دي مراد تنه جميع صحائف د اعمالو دي. اوبعض مفسرين فرمائي چې د ټول انسانانو والا عمل نامې به په بورجستر او يو کتاب کښ جمع کړي شي او بيا به هغه کتاب په مينځ کښ کيڅودلې شي لپاره د محاسبې د مخلوقاتو، نو پدې تقدير مراد په وضع سره ابراز او ظاهره ول دي.

﴿يَنۢبِئُكُلۡتُمَا﴾ ويل په معني د هلاکت سره دي نودوي به په دغه وخت کښ خاص هلاکت ته اواز کوي دوجي د حشر او افسوس نه ځکه چې ددوي به يقين وي چې پدي سخت ساعت کښ ويل او هلاکت ددوي ملگري دي. نو گوياجې ددوي د اواز مطلب به داوي چې يا هلاک اقبل فهذا اوانك روح اوبعض مفسرين فرمائي چې ددي مقصد دادي چې دوي به تمنا د مرگ کوي ځکه چې ددوي به يقين وي چې اوس ددي دردناک عذاب نه د خلاصي بل صورت نيشته دي لکه په سورة نبياء کښ ذکر دي چې ويقول الکفريليتي کنت ترابا، اوبعض فرمائي چې دخيلي بي قراري اظهار او په دوي باندې نازل شوي مصيبت نه نور خلک خبرولو لپاره به دا اواز کوي

﴿مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ﴾ استفهام تعجبې دي په معني دای شی سره دي او صاحب د نظم الدرر فرمائي چې په ﴿مَالِ هٰذَا﴾ کښ لام مجروره منفصل ذکر شويدي پديکښ اشاره ده چې کله

مجرمين خپل عملنامې او گوري نوډیر گبراهټ اوډ ويري وجه نه به خبري سمي شي کوي الفاظ به جدا جدا وائي. ﴿لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَّكَبِيرَةً﴾ دا ګناه ده دا حاطي د ځمکې ګناهونو نه چې نه نې وړوکی ګناه پريځيډي اونه غټ ګناه اوباقې فرق پمايښ د ګناه صغيره او کبيره کښ په سورة النساء. ايت نمبر (۳۱)، کښ تفصيل سره ذکر شويدي من شاء، فليطالع ثمه، ﴿وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا﴾ يعنی چي کوه عملونه نې په دنيا کښ کړيدي هغه به په عملنامو کښ ثبت وي. ﴿وَلَا يَظْلُمُ رُكُوكًا أَحَدًا﴾ يعنی چي کوم عمل نې نوې کړي نو هغه به ليکلې شوې هم نوي. او چي کوم نې کړې وي هغه به پاتې سوي نوي. غير مستحق د عذاب ته به عذاب نه ميلاويږي. اونه بل څوک د بل چا په جرم کښ به گرفتار کيږي. اوداد الله ﷻ عدل دي، اودا عدل د الله ﷻ سنت دي او وجوب نې په الله ﷻ نيشته دي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۝

۱. اوبيا دکره هغه وخت چي اوبيل مونږه فرستوته چي سجده اوکړي آدم ﷺ ته پس سجده اوکړه دوي مکرابليس اوکره.

كَانَ مِنَ الْإِجْرِ فَقَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۝ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ

وودي د پيريانونه پس نافرمانې ئ اوکړه د حکم درب خپل نه. آيانو نيسئ تاسو دي او اولاد دده لره دوستان سواوخت نه

وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۝ يَتَّبِعُ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ۝ مَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ

او حالانکه دوي ستاسو دشمنان دي بدي شيطان د ظالمانو لپاره په بدل د الله ﷻ کښ ندي حاضر کړي مادوي پيدانش د اسمانونو.

وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسِهِمْ ۝ وَمَا كُنْتُمْ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ۝

او زمکونه اونه پيدانش دخانو دودوي ته اونه يم څه نيونکې گمراه کوونکولره مددگار، دخان لپاره.

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِهَٰذَا سُوْرَتٌ حِصَّةٌ ثَانِي شُرُوعِ كِيَرِي اودا دويم شهبې جواب دي. شهبه دا کيدله

چي دعوي د توحيد څکه صحيح نده چي اوليا، کرام ته او جناتو ته اختيار د تصرف فی الامور حاصل

دې اودغه شان ځنې غیبو خبرو هغوئ ته پته لگې. لکه چې دهغوئ استعانت اوغوختلې شي نو امداد کوي، یادغه شان د اولیاء کرامو د مزارات نه ونې کټ کولو د وجې نه هغوئ هغه سرې ته ضرر او نقصان رسوي. اودغه شان د نذرانو ورکولو د خوب په ذریعه حکم کوي نو د دېنه معلومه شوه چې هغوئ ته هم تصرف او علم غیب حاصل دي، د جواب خلاصه داده چې اولې - کرامونه د دې بدعاتو او خرافاتو پته هم نه لگې بلکه هغوئ به د قیامت په ورځ قسمونه خوري چې انا کما عن عبادتکم لفعلین) نوددې وجه نه دا ټول دستاسو ازلي دشمن ابليس شرارت دي چې هغه په مختلفو طریقو سره ستاسو د گمراه کولو کوشش کوي. نو ستاسو خپل دشمن اودهغه د ذريت سره دوستي کوئ اودهغه حکم منئ اود توحید نه انکار کوئ اوددې ایت تفسیر په سورة البقره کښ تیر شويدي ﴿كَانَ مِنَ الْآلِجِنِ﴾ غوره قول مطابق داجمله مستانفه ده چې واقع شويده په سوال دسائل کښ گویا چې سائل سوال کولو چې ماله لم یسجد؟ چې ده ولي سجد اونکړه؟ جواب او شو چې ﴿كَانَ مِنَ الْآلِجِنِ﴾ دا ایت صریح دي پدې کښ چې ابليس د جناتو نه وو. او په جماعت دملانکو کښ به پاتې کیدلو. اودملانکو دجنس نه نوو، اوبعض مفسرینو رائي داده چې دې نوع دملانکونه وو، او ﴿كَانَ مِنَ الْآلِجِنِ﴾ کښ په ده باندې (۱) اطلاق دجن لغوی دي ځکه چې جن ماخوژدې د اجتنان نه وئیلې کيږي پت ته، نوملانکه هم پدې معنې سره جنات دی (۲)، اویامراد په ﴿مِنَ الْآلِجِنِ﴾ سره دادې چې دې خازن الجنة وو لکه چې دامروی دی دابن مسعود ؓ نه (۳)، اویاکان په معنې دصارسره دي. ۱. صارمن الجن، لیکن دا ټول توجیهات ضعیف او کمزوري دي (۱) ځکه چې په اعتبار دلغت سره اگر چې جن پت ته وئیلې کيږي، لیکن په حسب د عرف دامختص دي په جناتوپوري، لکه لفظ د دابه چې په اعتبار دلغت سره وئیلې کيږي کل ما یدب عنی الارض ته، لیکن په عرف کښي سره اطلاق ئې کيږي په ذات قوائم الاربع باندې (۲)، اودا ناویل کول چې ﴿مِنَ الْآلِجِنِ﴾ ښه مراد خازن الجنة دي داهم باطل دي ځکه چې پدې مقام کښ ﴿كَانَ مِنَ الْآلِجِنِ﴾ بتعلیل دي دترك سجود لپاره چې ده سجده ځکه اونکړه چې دې جنی وو، او کچري مراد د﴿كَانَ مِنَ الْآلِجِنِ﴾ ښه داسي چې دې خازن الجنة وو نو بتعلیل نه صحیح کيږي (۳)، اودا ناویل کول چې کان په معنې دصارسره دي داهم صحیح ندې ځکه چې کان په معنې د صارسره وئیل

تاویل دې په خلاف ظاهر او خلاف ظاهرته رجوع کول ضرورت په وخت کښ وي. اوبلا ضروريه خلاف ظاهر مراد کول غیر صحیح دې اهرچي دې دلیل پدي چې دې دجنس دملانکونه نو، بلکه دنوع دجناتونه وو، نو پدي باندې دلائل کثیره دی (۱)، اول دلیل دادې چې ددوئ دواړو په ماده خلقت کښ فرق دې. ماده دملانکو نور دې اوماده دابلیس او شیطان نار دې لکه په روایت دزهرې کښ چې نقل کړیدې حضرت عائشه رضی الله عنها نه فرمائی عن رسول الله ﷺ انه قال خلقت الملائكة من نور وخلق الجن من مارج من نار اودغه شان په ډیروایتونو کښ ماده دجن نار ذکر شویده (۲)، دویم دلیل دادې چې دابلیس لپاره ذریت او اولاد دې لکه الله ﷻ فرمائی ﴿أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ﴾ اودملانکو لپاره اولاد اود ذریت نښته دې

(۳) ۳: یم دلیل دادې چې ملانک معصوم دی دگناهونو نه لکه الله ﷻ فرمائی لا یعصون الله ما امرهم، اوابلیس خوکا فر دې (۴)، اوخلورم دلیل دادې چې ملانک رسولان اوقاصدان دی دالله ﷻ لکه الله ﷻ فرمائی جاعل الملئكة رسلًا فاطر (۱)، اوابلیس خوقاصد نه بلکه دالله ﷻ دشمن دې (۵)، پنځم دلیل دادې چې الله ﷻ فرمائی بل کانوا یعدون الجن (سورة السباء ۴۱)، پدیکښ جنات جدا نوع خودلې شویده (۶)، او شپږم دلیل چې بالکل صریح هغه دامذکوره ایت دې چې ﴿كَانَ مِنْ أُمَّةٍ﴾ اوباقې دااعتراض کول چې هرکله دې په جنس دملانکو کښ ندې داخل نو دې مامور بالسجود هم نوو ځکه چې امر دسجدي ملانکو ته شوې وو، وغیره اعتراضونو جوابونه په سورة البقرة کښ تیر شوی دی

﴿فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾ لپاره دسببیت ده اوفسق په معنی دخروج سره دې اودا ماخوژدې ددې قول دعربونه چې هغوئ وائې فسقت الرطة عن قشرها ۱. خروجها منه، نومطلب دایت داشو چې په سبب دکیدلودده جنې دې اولود اطاعت دالله ﷻ نه اوسیبویه فرمائی چې فسق په خپلي معنی سره دې چې فجر دې ای اناه الفسق، ځکه چې کله الله ﷻ ده ته امر دسجدي اوکړو نوده انکار اوکړو نوداعصیان اونا فرمانې سبب دفسق اوگیر خیدلو (زاد المسیر).

﴿أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ﴾ استفهام لپاره دانکاراوتعجب دې، اوفاء لپاره دتعقیب ده ای عقب علمکم لصدور تلك القبائح عنه تغفلونه الخ (ابوسعود)، وذرئته مراد ذریت نه یا اتباع دابلیس دی

اوطلاق پرې دذريت مجازاً دې، اويامراد دذريت نه حقيقه اولادې لکه چې منقول دې دام. مجاهد رحمه الله نه چې دابليس حقيقه اولاد اودريت دې. چې ديونوم (زلبور) دې چې دې په بازارونو کښ گرځي اودابليس جهنمه ورسره وي.

دويم نوم (شردې) چې دې صاحب المصائب دې، ددريم نوم (اعور) دې چې دې خلک په زنا باندې برانگيخته کوي، دخلورم نوم (مسوط) دې چې هغه په خلکو ددروغو خبري مشهوره وي. اودبل نوم (داسم) دې چې دې دهغه سړي سره کورته ننه وځي چې هغه په خپل اهل او کور والو باندې سلام وانه چوي، اودهغه سره په خوراک کښ شريک کيږي چې کله بسم الله اونه وائي اودغه شان نورهم دې لکه ولهان، او (خنز، هفاف) وغيره شو چې تفصيل ئې ذکر کړيدې طبري اومظهري اوخازن اوداقول دجمهور و مفسرينو دې.

﴿أُولَئِكَ هُمُ الرَّاغِبُونَ إِلَىٰ عَذَابِ اللَّهِ﴾ يعني تاسو شيطان دی، يعني تاسو شيطان اودهغه ذريت سره دوستانه کوئ چې دهغه خبره منئ اودهغه اطاعت کوئ ﴿مِنْ دُونِ﴾ مقصد دانه دې چې څمسره ئې په عبادت کښ شريک کړئ اوځمانه بغير صرف دهغه عبادت مه کوئ بلکه مقصد دادې چې ځما نه تجاوز هغه ته مه کوئ دامعني داستبدال ده نومعني د ﴿مِنْ دُونِ﴾ داده چې مجاوزين عني اليهم، اوددې وجه نه مفسرينو معني داسي کړيده تسبدلوهم بي فطيعوهم بدل طاعى (روح، ابى سعود) ﴿وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ﴾ ضمير دجمع مذکر غائب راجع دې ابليس اودهغه ذريت ته اوداجمله حال واقع ده دماقبل نه يعني تاسو ئې په دوستانه سره نيسي حالانکه هغو ئې ستاسو دښمنان دې. نودښمن سره دوستي کول ډيره عجيبه غوندي خبرده اوهرکله چې لفظ د ﴿عَدُوٌّ﴾ اسم جنس وو نو دې وجه نه مفرد راوړې شو.

﴿هَٰؤُلَاءِ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾ مراد دظالمونو هرهغه څوک دی چې اطاعت اوخبره مني دشياطينو (گرچې صدق دظلم په خپلو افرادو باندې متفاوت دې ځکه چې داكلي مشکک دې، او ﴿بَدَلًا﴾ منصوب دې تمیز واقع شويدي د ﴿بَدَلًا﴾ نه اوافاعل دده ضمير مستقره دې چې (هو دې، ومخصوص بالذم محذوف دې چې ابليس اودهغه ذريت دې، ای بس البدل من الله ابليس) (کشاف،

﴿مَا أَشْهَدُكُمْ﴾ «داعلت دې د ماقبل لپاره چې ابليس اودهغه ذريت چې تاسو نې عبادت كوي اودوستي ورسره كوي آيا دزمكي اواسمانانو دپيدائش په وخت كېن يايخپله دهغوني ديدانن په وخت كېن دوي سره مونږه مشوره كړي وه يامونږه دوي دخان سره پديكېن شريك وو؟» و نه الله ﷻ ددوي مدد ته محتاج دې. نوتاسو څرنگه هغوي په عبادت كېن دالله ﷻ سره تړيكوني. ضميردفعول راجع دې ابليس اودهغه ذريت ته اومراد په اشهاد سره حضوردهغوي دې لپاره د مشوري يعنې دوي مونږه دمشوري لپاره نوو حاضر كړې چې آيا مونږه دا تخليق او كړو كنه «يعنې دوي سره مومشوره نه وه كړي، (قرطبي) ﴿وَلَا خَلَقْ أَتُفَيْهِمْ﴾ «داعطف دې پماقبل خلق باندې مرادپدي سره نفې دمشوري ده په تخليق دخنو نورو نه، چې مونږه دبعض مخلوقاتوپه پيدائش كېن په دوي كېن دبعضوسره مشوره هم نده كړي. لكه څرنگه چې «فَاتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ» كېن مرادانفسكم نه بعضكم بعضاً مراد دې، اوامام رازي ﷺ فرمائي چې ضمير «هم» «مفعول راجع دې كفاروته چې هغوي دحضور ﷺ نه مطالبه كړي وه چې داغريب مسلمانان دخپل مجلس نه لرې كړه كېن مونږه ايمان نه راوړو چې هغوي مدكوردې په ﴿يَتَسَنَّ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾ كېن. اوايت مقصد دادې چې دوي ته يعنې دې كفاروته څه خصوصيت اوفوقيت ندې حاصل چې دوي مطالبه كوي چې داغريب مسلمانان دې دحضور ﷺ مجلس ته نه راځي كچري مونږه دوي حاضر كړي وي دمخلوقاتودپيدائش پوخت كېن ياموددوي نه مشوره اوڅه مدد غوختلې وي نوبيا به خودوي نه فوقيت حاصل وي ليكن داسي خومونږه ندې كړي. نودوي هم دنورو مخلوقاتو پشان دې ﴿وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ﴾ «مراد دمضلين نه ابليس اودهغه ذريت دې. اووضع داسم ظاهرپه موضع دمضمر باندې لپاره داظهاردمذمت دهغوي دې، چې دوي متصف دې حقيقه په وصف دضلال سره. اوقيد د﴿الْمُضِلِّينَ﴾ «احترازي ندې بلكه اتفاقي دې اوددوي دذم لپاره راوړې شويدي اوالله ﷻ دهېڅ چانه هم مدد ندې اغستلې، نه ده هادين نه اونه دمضلين نه، او﴿عَصُدًا﴾ په اصل كېن مته بازو، ته ونيلې كيږي، مرادتنه معين اومدگادې، او﴿عَصُدًا﴾ جمع ذكرنشوڅكه چې دانكره ده په سياق دغني كېن واقع شويده نومفیدده لپاره دعموم ده، اولپاره درعايت درؤس

دايتونو چي په اول کښ هم مفرد دې نو په اخير کښ هم مفرد ذکر شولېږه درعايت د حرد ول سره. اوبعض مفسرين فرمائي چي جمع ځکه ذکر نشوه چي اشاره راتي ديته چي عدم صلاحيت واعتضاد اومداد کښ دوي جميع په منزله دواحد دې. چي لکه څرنگه واحد اوبوکښ صلاحيت اومداد دالله ﷻ نشته دې نودغه شان په جميع اوتولوکښ نيشته دې نوخلاصه دايت داشوه چي کله دوي ځمامد دگاران ندې په تخليق کښ بلکه دخپل ځان په تخليق کښ نې هم څه قسه دخل اوکردار نيشته دې نوڅنگه تاسو ددوي عبادت کوئ. (مدارک، اوعلامه زمخشري يويل احتمال هم ذکر کړيدې چي (کنت، په فتحې سره دې يعنی مخاطب صيغه ده اويديکښ خطاب دې حضور ﷺ ته چي ددې کفارونه امداد مه اخله ددوي نه امداد اغستل ستالپاره صحيح ندې اوصاحب دروح المعاني فرمائي چي په دې تقدير ددې ايت نه بعض ائمه واستدلال کړيدې چي دکافرنه مدد طلب کول جائز ندې. اود دې تفصيل دادې چي کافرنه په امور دينيه کښ مدد اغستل دائمو په نيزيوه مختلف فييه مسئله ده. لکه دهغوئ نه په جهادمع الکفار باقتال مع البغي کښ مددغوختل جائز دې که ندې. خوليکن په اموردنيوي کښ دهغوئ نه مدد غوختل بالاتفاق جائز دې. برابره خبره ده که هغه امداد په ممتن امر کښ وي لکه دهغوئ کنيغه، عبادت خانه، ورانه ول ياغير ممتن وي لکه منبر او محراب اوکپري جوړول شو

وَيَوْمَ يَقُولُ نَأْتُوا شُرَكَائِي أَلَيْسَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ

اوبادکره هغه، ورځ چي اوبه وايي الله ﷻ اواز اوکړئ هغه شريکانو څخه چي گمان کولوتاسوپه هغوي باندې دسريکانو

فَلَعَمْرُهُمْ قَلَمٌ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ۝

بس دوي به ورته اواز وکړي نو ورپه نکرې جواب هغوي دوي ته اواوبه گرځوو مونږه په مينځ ددوي کښ ځای دې

وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا

اوبه ويني مجرمان اور لره نو يغيښ به نې راشي چي بيشکه دوي پريوتونکي دي پدي کښ اونه به مومي دهغې نه ځای لاره

مَصْرَفًا ۚ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَقَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ

داویدلو نجات،^{۱۲} و په تحقیق سره باربار بیان کړېدی مونږه پدې قرآن کتب خلکونه دهر قسم بیان نه اودی انسان

اَكْثَرُ شَيْءٍ جَدَلًا ۝

زیات دهر خیزنه به جگړې کتب

﴿وَيَوْمَ يَقُولُ﴾ پدې کتب تخويف اخروي ذکر کيږي چې قيامت په ورځ به الله ﷻ مشرکینونه تبکيتاً حکم او کړې چې دخپل امداد لپاره هغه څوک را او غواړئ چې خماسره مو شريک جوړ کړې وو نومشركين به هغوی ته ډیر او اوزونه اود امداد درخواست په ورته او کړې خو هغوی به ورته څه قسم جواب نه ورکوي او ټول به په جهنم کتب جمع کړې شي، ﴿وَيَوْمَ﴾ منصوب دې او متعلق دې فعل مقدر پوري چې اذکر دې او اضافت د شرکاء، دې د متکلم ته مبنی دې په زعم دهغوی باندې ندې حقیقه او مراد په ﴿شُرَكَاءِ﴾ سره غوره قول مطابق بتان دی او گمراه متبوعین دی او ملانک او انبیاء هم مراد کیدې شي او امر به ﴿فَادُّوا﴾ لپاره د تبکیت دې، ﴿فَلَمَّا يَتَسَوَّوْا﴾ هُم مراد داستجابت نه نصرت دې چې نصرت به یې اونکړي نولهذا ددې ایت تعارض د سورة یونس ایت وقال شرکانهم ما کنتم ایانا تعبدون (۸۲)، سره نیشته دې ځکه چې دلته نفی د اجابت کامله یعني نصرت ده او هلته کتب اثبات دمطلق اجابت دې یعنی نفس جواب ورکول دې

﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا﴾ موبق صیغه د ظرف مکان ده په معنی دخائ د هلاکت او مراد تنه او رد جهنم دی، دا قول دابن عباس رضی الله عنهما و افراد و غیره دې.

او حضرت عبدالله بن عمرو او ابن عربی و غیره فرمائی چې موبق په معنی د حاجز سره دې، ابن عربی فرمائی کل حاجزین شینین فهو موبق (فتح القدیر) نو په دې تقدیر بیا موبق نه مراد د جهنم هغه کنده ده چې په هغې کتب ویني زوي وي نو الله ﷻ به ددې په ذریعې سره د اهل الضلالة او اهل الهدی په مینځ کتب تفریق اوجدائی راولي (زاد المسیر) نو کچري "شرکائی" نه مراد مطلقاً شرکاء.

شي که انبياء وي که ملائک وغيره وي نوبیاد موبق نه دامعني مراد کول اولي دي. اوکه به ترک سره مراد دانبياء او ملائک و اودا اولياء نه علاوه بتان او گمراه متبعين مراد شي نوبيا اوله معني زياته اولي ده، ﴿وَرَهَآ الْمَجْرُمُونَ﴾ داهم تخويف اخروي دي او وضع داسم ظاهره خائي دمضمير لپاره دتصريح ده په جرمونو ددوي باندې او تصريح ده په سبب باندې د دخول ددوي جهنم نه، او مراد په رؤيت سره رؤيت بصری دي او په حديث دابی سعيد خدری عليه السلام کښ دی چې حضور عليه السلام او فرمايل چې ددوي ليدل د جهنم به دخلوينست کالو د مسافت باندې وي. عن ابي سعيد عليه السلام عن رسول الله عليه السلام انه قال ان الکافر يری جهنم فيظن انها موافقه من مسيرة اربعين سنة، طبري ج ۸ ص ۳۴۱، ﴿فَطَنُوا﴾ ظن په معني دقيقين سره دي اي فايقتوا (کشاف) اويانن په خپلي معني سره دي اودايت مقصد دادي چې دخلوينست کالو د مسافت برابر لري نه چې کله دوي جهنم او گوري اودهغي اواز او غصه واورې نودوي به په هغه وخت کښ دا گمان کوي چې اوس اوس بغير د خه مهلته اوتاخيره مونږ پدي کښ غور زیدونکی يو اابن کښ، اودي معني واحتمال ته ترجيح ورکړيده امام رازي عليه السلام، ﴿وَلَمْ يَجِدُوا عَنَّا مَصْرَفًا﴾ او او حالیه دي اومصرف يا صيفه دمصدر ميمي ده په معني دواپس کيدلوسره اوياصيفه دظرف مکان ده خانې دواپس کيدلو. يعني دوي ته به خه دامن پناه والاخاني به نه ميلاوېږي اوفرشتي به ئې جهنم، ته را کاږي اللهم اعننا منها،

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا﴾ پديکښ زجر ذکر کړيږي ﴿صَرَّفْنَا﴾ باب تفعل دي تقاضا دتکرار کوي اومرادته مختلف طريقوسره مضامين بيانول دي لکه وعدو وعيد وغيره شو اوبعض فرماني چې مرادته نزول دقرآن دي مجامعا، ﴿لِلنَّاسِ﴾ مرادته ټول انسانان دي اوجنات تابع دانسانانودي نوخکه دهغي ذکر اونشو، اومن په ﴿مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ کښ زانددې، اوياتبعضييه دي اومراد په کل سره کل کلي جنسي دي نو معني به ئې داسي شي چې بعضي دهرجنس نه «روح» اومراد په ﴿مَثَلٍ﴾ سره يا مشهوره معني ده چې مثالونه دي چې الله عليه السلام دانسانانو د هدايت لپاره په قرآن مجيد کښ ذکر کړيدي لکه واضرب لهم مثلا الرجلين وغيره شو، اويانته مراد مضامين دي، اودا عبارت ورسره مقدر دي چې لهم بملوه ولم يتركوا المجادلة الباطلة، يعني دوي قبول نه کړواوبلاوجه اودليله مناظره

بازي يې پري نخوده. او پدي باندې دلالت مابعد جمله کوي چې «وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شُكْرًا جَدَلًا»^۱ منسوب دې ښاير تميز رفع د ابهام کړېده د اکثر نه او مراد په «الْإِنْسَانُ» سره خوک وائي چې نضرين حارث دې چې هغه خصومت او جهگړه کوله پدې قرآن کښ. او خوک وائي چې ابي بن خلف تنه مراد دې اوزجاج نه منقول دی چې مراد په «الْإِنْسَانُ» سره انسان کافر دې خکه چې جدال په باطل سره دکا فرکار دې لکه الله ﷻ فرمائي چې وَيَجِدُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَطْلِ آوِيَةً ددي درې واپرو احتمالاتو په تقدير مراد به د جدل نه جدال باطل وي

ليکن غوره قول دادې چې مراد په «الْإِنْسَانُ» سره مطلق انسان دې لکه په روايت د بخاري ج ۲، کښ د حضرت علي عليه السلام نه مروي دی ان رسول الله ﷺ طرفه وفاطمة بنت رسول الله ﷺ ليله، فقال الاتصيان فقلت يا رسول الله ﷺ انما انفسنا بيد الله فاذا شاء ان يعثنا بعثنا، فانصرف حين قلت ذلك ولم يرجع الى شيتا ثم سمعته وهو مولى يضرب فخذه وهو يقول وكان الانسان اكثر شيا جدلا ترجمه يعني يوشپه نبي ﷺ دوي خواله راغي او اويي فرمايل چې تاسو مونځ نه کوئ؟ نو ما ورته اووي چې زموږ ځانونه د الله تعالي په قبضه قدرت کښي دي، چې کله هغه زموږ پاپاسول او غواړي نو موږ پاپاسو، کله چې ما دا اووي نو نبي ﷺ واپس شواو مال هېڅ جواب رانکړو. او خپل «نبي» وهلو او د آيت يې لوستلو «وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شُكْرًا جَدَلًا»^۱

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ

^۱ اوندې منع کړې خلکو لره د دينه چې ايمان راوړي هرکله چې راغي دوي ته هدايت او چې بخښه او غواړي درې خپل نه

إِلَّا أَنْ كَانَتْ لَهُمْ سُلَّةٌ الْآوِلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ۝

مگر انتظار کولو، ددې خبرې چې راشي دوي ته طريقه «عذاب» دېخوا نو خلکو او يا راشي دوي ته عذاب مخامخ

وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا

آونۀ ليرۀ مونږۀ رسولان مگرزيږي ورکونکي اوږۀ ورکونکي^۱ اوچگرۀ کوي هغۀ کسان حي کفران دي

بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آلِهَتِي وَمَا

بۀ باطلو، شهباتو، سرۀ لپارۀ ددې چې اونږۀ وي پدي سرۀ حق اونيو لي دي دوي ايښۀ خما او هغۀ حي

أَنذَرُوا هُزُوا ۖ

دوي له پريږيږۀ ورکړي شوي وه توقي

﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يَرْجِعُوا وَهُمْ لَا يَذْكُرُونَ﴾ مانا فیه ده او په ﴿النَّاسُ﴾ سره

مراد مشرکین مکه دي ﴿أَن يُؤْمِنُوا﴾ ان مصدریه ده په محل نصب کنش واقع شويده اود دې نه

مخکنس من مقدار دي ای من ایمانهم بالله تعالی (روح) او پدي سرۀ اشاره ده توحیدنه منلوته، ﴿وَإِذْ

حَاذَرَهُمُ آلُ هَٰدٍ﴾ دامتعلق دي په منع پوري او په "الهدى" سره مراد قرآن مجید او حضور ﷺ دي.

او په دوي باندې اطلاق د "هدى" مبالغۀ دي ځکه چې دوي سراسر هدایت ذریعې

دي ﴿وَنَسْتَفْرِئُهُ﴾ د اعطف دي په ﴿أَن يُؤْمِنُوا﴾ باندې او مراد پدي سرۀ توبه ويستل دي دشرک نه

اواضافۀ داستغفار بعد ایمان نه یالپارۀ دتعمیم ده چې ایمان او استغفار دواړۀ پکار دي

خبریني، او یا پدي کنش اشاره ده چې ایمان سرۀ داستغفار نه اکمل وي په نسبت سرۀ فقط ایمان

بۀ ځکه چې استغفار دافع د عذاب او قهر الهی دي. لکه الله ﷻ فرماني چې وماکان الله معذبهم وهم

بمعصرون. او یالپارۀ دتاکید ده چې هغۀ ایمان چې سرۀ داستغفار نه وي نو هغۀ پاک وي دمخالطت

دنفاق نه. ﴿إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ﴾ استثناء مفرغۀ ده اوداجملۀ په تاویل دمصدر، مفرد سرۀ فاعل دي

دۀ منع لپارۀ. اوداکلام په حذف دمضاف سرۀ دي چې هغۀ لفظ دطلب دي یا انتظار دي او مراد

په سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۞ بَسْرَه عذاب استیصالی دې چې ټول هلاک شي. لکه څنگه چې د تیرتوؤ قومونو حال وو، او اضافت د سُنَّةُ ۞ الْأَوَّلِينَ ۞ ته مجازاً دې ځکه چې داسنت د الله ﷻ وو چې کله به تیر قومونو تکذیب زیات کړو نو د الله ﷻ د طرف نه به بیا عذاب استیصالی رانللو. لیکن داسنت د الله ﷻ جاري وو په دوی باندې نوځکه ئې اضافت دوی ته اوشولو. ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ۞ قبل په ضمي د قاف اوباء سره مخامخ ته هم وئیلې کیږي او فجاۃ ناسیپې، ته هم وئیلې کیږي نو مطلب به ئې داسي شي چې یاراشي دوی ته عذاب مخامخ. اچانک. نوبیا به دوی ایمان راوړي. اویا قبل جمع د قبیل ده وئیلې کیږي داسي متفرق ته چې په یوبل پسي وي نو مراد تنه یې درېی عذابونه دي معانی القرآن للفرآء، او امام رازی فرمائی چې قبیل، وئیلې کیږي. انواوته نومعنی ئې داده چې دوی ته مختلف الانواع عذابونه راشي. او اوبه ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ۞ کښ یاپه معنی د او سره دې چې هغه دمطلق جمع لپاره راځي، اویا لپاره د تنويع دې. اوبعض فرمائی چې اوتبعیضه دي. ای ان بعضهم یقع به هذازادالمسیر، اوکه څوک اعتراض اوکړي چې هرکله مراد په سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۞ بَسْرَه عذاب وو نودوباره په ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ ۞ ذکرکولوڅه فائده ده؟ نو جواب دادې چې سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۞، افاده د عذاب مبهم کړې وه اوبه ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ۞ بَسْرَه تعین دنوع دهغې عذاب مبهمه کیږي

فائده: په ظاهر کښ ددې ایت تعارض معلومیري دایت دسورة الاسراء سره، ځکه چې هلته په حصر سره دایمان راوړلو لپاره مانع وصف بشریت وو د رسول لپاره لکه چې په ایت نمبر (۹۴)، وَمَنْعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا ابْتَغُوا إِلَهُاتَكُمْ كَذِبًا ۚ ومانع الناس ایت کښ دایمان راوړلو لپاره مانع په حصر سره انتظار هلاکت او عذاب ته ذکر شولو. نولهذا په دواړوایتونو کښ تعارض دې، خو علماً فرمائی چې تعارض نیشته دي، ځکه چې مانع په دوه قسمه دي ۱ مانع حقیقي ۲ مانع عادي، مانع حقیقي هغې ته وئیلې کیږي چې په هغې کښ شی ممنوع ارتکاب محال وي اوتخلف دمانع نه نشي راتللې اومانع عادي هغې ته وئیلې کیږي چې په هغې اتیان شی ممنوعه ته محال نوي اوتخلف دمانع نه راتلې شي. نوپه سورة الاسراء ایت نمبر (۹۴) کښ ذکر دمانع عادي وو اوپدې ایت کښ ذکر دمانع حقیقي دې اوددې وجه

نه ديروخلکو چې ابتداء کافروو نورسالت به ئې دېسر سره منافى کړلو اودا ورله مانع وو داسلام لپاره خودهغې باوجود ايمان ئې راوړې وو، اوپه کوموخلکو باندې فيصله دالله ﷻ دعدم ايمان شويده نوهغوئې دعذاب استيصالى انتظارکوي اوداواڼې چې ان کان هذاوالحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء، الخ

اوکه څوک اعتراض اوکړي چې هرکله انتظار دهلاک مانع وولپاره ددوئ دايمن نه نوپکارود چې انتظارمقدم وي په عدم ايمان باندې اوحالانکه ددوئ ايمان نه راوړل مقدم دې. په انتظارباندې نوجواب تنه دادې چې انتظارمانع دايمن سابق لپاره ندې بلکه انتظارمانع دهغې ايمان لپاره دې چې هغه دانظارنه ورستومتحقق کيږي. چې هغه عدم ايمان مرتبه دختم ده اوياجواب دادې چې دانتزيل داستحقاق دې په منزله دطلب باندې. لکه يوسړې خپل خادم، نوکر، ينجې ته اواڼې چې کله هغه نافرمانې اوکړې. ته وهل غواړې. حالانکه هغه وهل غوختلي نوي اوظل ئې دوهلونوي کړې خوچونکه هغه په سبب دعصيان سره مستحق دوهلو گرځيږي نودغه استحقاق په منزله دطلب نازل کړې شو، نودلته هم داسي ده، نوگوياجې اصل عبارت داسي دې، مامعهم من ذلك الاستحقاق الهلاك الدنيوى والعذاب الاخر(روح).

﴿وَمَا تُزِيلُ﴾ پدې ايت کښ حکمت دارسال درسل ذکرکيږي، اوديو سوال مقدرجواب ذکرکيږي، چې مشرکينوبه ونييل حضور ﷺ ته، ته مونږباندې عذاب ولې نه راولي حالانکه مونږه ستاخره اوحکم نه منو؟ نوجواب تنه اوشولو چې انبياء کرام راليږلي شوي دي لپاره ددفعي عذاب چې خلکوته په ايمان راوړلوسره خوشخبري ورکړې اوپه نه راوړلوسره ئې دالله ﷻ دعذاب نه اوږه وي اودمنکرينودشبهاتو جوابونه ورکړي چې اتمام حجت اوشي اوکه بياهم څوک اونه مني نوعذاب به پرالله ﷻ دطرف نه راځي ﴿إِلَّا مَبْثُورِينَ﴾ داجمله حال واقع شويده دماقبل نه، ﴿وَيُجَنَّبُ الَّذِينَ﴾ دازجرده په مجادلينو باندې، يعنى دوى باطل شبيهي پيش کوي اودحق دباؤکولوکوشش کوي، اومختلف قسم تعنتي سوالات کوي اوبا، په ﴿يَا أَبْنِيطِل﴾ کښ سببيه ده اومراد په دي سره غلط دلائل اوشبهات اوعتراضونه کول دې لکه دوى به ونييل، لوشاء الله لاتزل ملکه مال هذا الرسول ياكلوا الطعام ويمشى فى الأسواق، وغيره شو واتصاف دجدال په باطل سره نيزه دبيان دمذموم منه دې ﴿يُذْهِبُ حُضُوءًا﴾ دماخوذ دې داداحاض القدم، نه دقدم خويدلوته ونيلي

کیري. اوضمیر په ډیره کښ راجع دې جدال ته ای لیولوا وییونوا باجدال «النکھ» او مراد په حق سره هغه احکامات او شرائع دې چې انبیاء کرام راوړي وو «وَأَتَّخِذُوا عَآئِنَتِي» مراد په «آبَتی» سره معجزات دي که هغه قولاً دې لکه قرآن مجید او یا فعلاً دې لکه نور معجزات شو. او مراد به «وَمَا أَنْزَلُوا» سره اخبار ددې نزول د عذاب متوقعه نه که د نیوی وي یا اخروي. او مایه «وَمَا أَنْزَلُوا» کښ یا مصدر په ده په معنی د انذار هم سره دې او «واو» بمعنی مع دې ای واخلدوا ایی مع انذار هم الخ او یا ماموصوله ده او انذروا جمله ورله صله ده او عا ئدیه صلی کښ «ه» ضمیر دې محذوف دي ای مانذروه دکشاف او «هزوا» په معنی ده مهزوا سره دې. او یا حمل نې مبالغه نې

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَلْيَقُلْ

اوخوت یو ظلم دي دهغه چا نه ورنه یاد کړي شي ایتونه درب خپل نومغ واره وي دي دهغی نه او یرکړي

مَا قَدَّمَتْ يَدُكَ ۚ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ

هغه عملونه چې مخکښ لیرلي دي لاسونودده بیشکه مونږه گرځولیدي په زړونوددوئ باندې پردې دیوهي دقرآن نه

وَقَىٰ أَفَانِهِمْ وَقُرْآ ۚ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِلَّا

اونه غوږونوددوئ کښ دروندوالی دي او که ته رابولي دوئ سمي لاري ته نو هرگز لاره نه مومي دوئ بدغه وخت کښ

أَبْنَا ۚ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ لَوْ يَوَاجِدُهُمْ بِمَا كَسَبُوا

مېجرې اورب سباهیريخښونکی دي رحمت والادي کجري نیولي نې دوئ به سب دهغه عملونوجی دوئ کمږی

لَعَجَل لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَّنْ يَجْعَلُوا مِنْ دُونِهِ

نودږبه نې رالیرلي وی دوئ نه عذاب بلکه شنه دي لپاره ددوئ خا ئدو وعدی حی هرگز به اونه مومي دوئ بغیر دهغی به

مَوْئِلًا ﴿وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا﴾

بل خائى دپناه، اودا دكلو خلك هلاك كړل مونږه هر كله چې ظلم ئې او كړواو مقرر كړې وو مونږه لپاره دهلاك ددوى يو وخت مقرر

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ هَدَاهُم زُجْرَدِيَّ بِه اعراض كوونكو باندې دقرآن نه چې دقرآن تلاوت اوريدلو نه مخونه واړه وي او په تيرشوي گناهونو باندې توبه نه اوباسي. او استفهام انكاري دې ﴿بِقَائِيَّتِي رَيْبَةٍ﴾ مراد په ايتونوسره قرآن مجيد دې اوددي وجه نه ورستو. ﴿أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ كېن ضرورت ده دمفرد مذكر راجع شويدي، اوبعض مفسرين فرمائي چې مراد تنه جنس آيات دې كه قرآن وي يا نور معجزات. ﴿فَأَعْرَضَ عَنْهَا﴾ پديد كېن اشاره ده چې دقرآن مجيد په ايتونو كېن سوچ. فكر اوند بېرته كول اعراض دې دقرآن نه ﴿وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾ مراد تنه اعمال اوافعال سينه دې (اين كثير، او مراد په نسيان سره عدم تفكر دې په عاقبت اوانجام ددې كېن او يا مراد په نسيان سره ترك توبه ده (قرطبي).

﴿إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً﴾ دا جمله مستانفه ده واقع ده په سوال دسائل كېن گوياجې سائل سوال او كړو چې ماعلة الاعراض والنسيان؟ نوجواب اوشو چې علت دا اعراض لپاره دادې چې ﴿إِنَّا جَعَلْنَا﴾ اكنة جمع ده كنان ده پردوته ونيلي كيږي. اوتنوين لپاره دتعظيم دې، او مراد په دې سره مرتبه دطبع او ختم، ده اودانتيجه دا اعراض ددوي ده لكه څرنگه دزهر خوړونكي باندې نتيجه اواثر دمرگ مرتب كيږي نو دغه شان په اعراض كوونكي باندې نتيجه د ختم اوطبع مرتب كيږي چې دا پمنزله دموت معنوي دې. او پدي كېن څه دليل دجبريه لپاره نيشته دې او (ان، په ﴿أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ كېن مصدريه دې ﴿وَقِيءَ﴾ اذاهيم ﴿داعطف دې په ﴿عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ﴾ باندې او ﴿وَوَقَّرَ﴾ ونيلي كيږي بوج ته نومراده تنه دادې چې ددوي غوږونه په سماع قبول سره حق نه اوري ﴿وَإِنْ نَذَعُهُمْ﴾ داشرط دې او ﴿فَلَنْ يَّهْتَدُوا﴾ ورله جزاء ده. اوجزاء مرتبه وي په شرط باندې، نو په ظاهر كېن اشكال كيږي چې دعوت دحضور ﷺ خودريعه دعدم هدايت لپاره نه گرځيږي اودحضور ﷺ په دعوت الى الاسلام باندې ترتب دانتفاء دايمان اوهدايت نه كيږي نو څرنگه به

دلته ﴿فَلَنْ يَنْتَدُوا﴾ مرتب په ماقبل ﴿وَإِنْ تَدْعُهُمْ﴾ باندې صحيح شي؟ نو جواب دادې چې دانته،
 نه حقیقه بلکه داخباردې دستقبل نه اوییشگونې ده او جواب دې د سوال تقدیري لپاره چې
 گویا چې حضور ﷺ ددوئ په ایمان باندې د پیر حرص دوجي نه نیوس او کړو چې مالی لا دعوهم؟
 نو الله ﷻ ورته او فرمائیل کچري ته دوئ دعوت هم ورکړې خودوئ ته هدایت نه میلاویږي ځکه
 چې الله ﷻ ددوئ په زړونو باندې مهرد جباریت ثبت کړیدې، «طبری، اود» إِذَا ﴿ لپاره مضاف الیه
 جمله مقدره ده یعنی چې پدغه وخت کښ چې کله ددوئ په غوږونو باندې بوج او غور ځولې شي
 اویه زړونو باندې پردي راوستلې شي نو بیادوئ ته هدایت نه میلاویږي. او تقید په ﴿أَبْدًا﴾ سره
 مبالغه ده په نفی هدایت کښ دهغوئ نه ﴿وَزَيْتُكَ﴾ پدې ایت کښ هم زجر ذکر کیري هغه
 خلکو ته چې دالله ﷻ دصفت مغفرت اورحمت نه غلط مطلب اخلي اویه گناهونو باندې جرأت
 کوي پدې خیال چې الله ﷻ غفور اورحیم دې لیکن داخیال نه کوي چې دبداعمالو په سبب
 دالله ﷻ قهر اوغضب هم نازلیري چې بیادهغې نه ئې څوک خلاصولې نشي ﴿وَزَيْتُكَ﴾ مبتداء ده
 او ﴿الْغُفُورُ﴾ او ﴿ذُو الرَّحْمَةِ﴾ ورله خبر بعد الخبر دې اوصفت دمغفرت په صیغې د مبالغې سره
 ذکر شو اوصفت درحمت د مبالغې سره نشو ذکر وچه داده چې مذکوریدي مقام کښ عدم مواخذه
 ده فی الحال ددوئ په لوئې لوئې جرمونو باندې اوپدې لوئې جرمونو باندې عدم مواخذه ددوئ
 مغفرت عظیمه دې اوصفت درحمت دالله ﷻ پدې دنیا کښ عام دې پدوئ باندې خوتام ندې ځکه
 کچري تام شي پدوئ باندې نودوئ به ایمان راوړي وو او عذاب نه به بچ شوې وې مکمل، اگرچه
 رحمت دالله ﷻ ته سبقت حاصل دې په غضب باندې روح بحواله خفاجی،

﴿لَوْ يُؤَاخِذُهُمُ﴾ دا استشهاد دې لپاره دترك مواخذي اودمغفرت چې داهل مکه دلوی
 جرمونو باوجود ددوئ په مواخذه کښ جلتې او تعجیل الله ﷻ ندې کړې او کچري الله ﷻ دوئ
 سره دمغفرت والامعامله نوې کړې اودوئ ته ئې مهلت نوې ورکړې نوبه عذاب کښ به ئې جلتې
 کړیوه په دنیا کښ به ئې فوري عذاب راوستې وو اودوئ ټول به ئې هلاک کړي وو او دما په ﴿يَمَّا
 كَسَبُوا﴾ کښ یا مصدریه ده ای بکسهم اویا موصوله ده موعده صیغه دظرف زمان یعنی وخت

دوعدي اومرادرته عذاب دي يادنيوي لکه يوم البدرکين ددوي قتل اودلت شوې وو
ويانوردغه شان فتوحات شو. اوياتنه دمرگ والا ساعت اووخت مراددي. اوياتنه داخرت
ولا عذاب مراد دي. اوبعض مفسرين فرمائي چې موعصيفه دظرف مکان ده مراد تنه جهنه دي
«هين دونه» ضمير راجع دي "موعده" ته او "مول" ويلي کيږي ځاني دپناه ته اوپدي کين مبالغه
منصوده په عدم نجات کين چې دنيوي عذاب نه ديچ کيدلواود خلاصي گنجائش ممکن وي
نکين عذاب اخروي نه ديچ کيدلوهيخ صورت به نوي (اللهم اعذنا منها بفضلک وبمناک امين).

﴿وَنَزَّلْنَا الْقُرْآنَ﴾ پدي کين تخويف دنيوي دي. چې دغه کلي چې تاسو کين دهغوني واقعات
مشهور اومعروف دي دخپلو گناهونو په سبب هلاک شويدي. او ﴿وَنَزَّلْنَا﴾ سره اشاره محسوس ته
نډه ځکه چې هغوني خو هلاک شوي وويلکه معهود في الذهن ته ده. اوقري نه مخکين مضاف
مقدر دي چې اهل دي اومرادرته عاد. شمود. قوم لوط وغيره دي. اوهرکله چې ددوي حالات
اواقعات پدوي کين مشهور اومعروف وو نودکمال معلوميت دوجي نه نازل کړو په منزله
محسوس نوځکه ورته اشاره په ﴿وَنَزَّلْنَا﴾ سره ورته اوشوه ﴿لَمَّا ظَلَمُوا﴾ مرادتنه کفر دي اومفعول
﴿ظَلَمُوا﴾ حذف کړي شويدي لپاره دتعميم دظلم چې ددوي ظلم په هرڅيز کين وو. اوداتعليل
وسبب دي لپاره داهلاک دهغوني ﴿وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ﴾ مهلك په معني داهلاک سره دي اوياصيفه
دقره ده اي وقت هلاکهم. او ﴿مَوْعِدًا﴾ هم ياظرف زمان دي يعني دهرقوم دهلاک کولولپاره يوه
سبه معلومه ده اويامصدر دي په معني دوعدي سره اوپدي کين اهل مکه ته تعليم ورکول دي
دهغوني ته تخويف دي چې څرنگه دغي قومونو ظلم اوکړواودخپلو بدو عملونونه واپس
سيوانه ﴿وَنَزَّلْنَا﴾ ددوي دهلاکت لپاره يوه ورځ اونيته مقرره کړي وه چې کله هغه نيته راغله
نډه هلاک کړل دغه شان ستاسونيته چې راشي نوتاسوبه هم هلاک شي

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ

^۱اويادڪڙهه هغه وخت جي اوييل موسيٰ ڪڍڻ ۾ خادم خپل ته جي ڪه به هميشه روان ۾ بردي جي ورسيره

مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ۝ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ

خائي ڊجيم ڪيڊلوددوه دريابونوته اويابه تيره شي ڊيره زمانه. پس هرڪله جي اورسيدل دوي دواڙه خائي ڊجيم ڪيڊنو

بَيْنَهُمَا نِسْيًا حُوقُومًا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۝

ددوه دريابونوته نو هيرڪڙلو دوي دواڙو مهڻي خپل پس اونيوله مهڻي شي لاره خپله په درياب ڪڍڻ په سانته دسورنگ.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنِّي لَفِي غَرَابٍ وَارٍ لَّكُم مِّنَ الْمَوْجِ

پس هرڪله جي دوي تيرسور دهڻي خائي نه، اوييل موسيٰ ڪڍڻ ۾ خادم ته رواڙه مونته ناشته زمونڊه په تحفيق سره

لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ۝

رسيدلي دي مونڊه ددي سفرنه سترې والي

۱. وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ إِنِّي لَفِي غَرَابٍ وَارٍ لَّكُم مِّنَ الْمَوْجِ

جي حضرت خضر ڪڍڻ ۾ ته خني امورغيبه خودل ددي علامه ده جي حضرت خضر ڪڍڻ ۾ غيب

دان او عالم الغيب وو نولهذا عالم الغيب صرف الله ذات ته وئيل صحيح نشو. نوددي جواب

اوشو جي حضرت خضر ڪڍڻ ۾ عبدو و لکه جي الله فرمائي ۽ فَوَجَدَا عَبْدًا ۽ او عبد محتاجه

وي الله ۽ او تصرف اختيارورته نوي حاصل، او هغه ته دخني اموروتڪوينيه علم لدني ورڪڙي

شوي وو. او ٽول امورخارقه للعادت په حڪم دالله سره ڪڙي وولکه جي هغه خپله اقرارڪڙي

ووجي ۽ وَمَا قُلْتُمْ عَنْ أَمْرِي ۽ او حضور فرمائي جي حضرت خضر ڪڍڻ ۾ موسيٰ ڪڍڻ ۾ ته

اوفرماييل جي ۽ اُن لى علما لاينبي لک ان تعلمه وان لك علما لاينبي لى ان اعلمه، الحديث يعني

ماسره داسي علم دي جي هغي زده ڪڙه تاسره مناسب نده اوتاسره جي كوم علم دي هغي زدڪڙه

مـ سره مناسب نده. نو حضرت خضر عليه السلام دخيلي عاجزني اوخني امورو په باري کښ دلا علمي نظر هم اوکړو. بلکه حديث کښ راخي چې کله دوي په کښي کښ کښاستلو نو يوه مرغی ر غله چې د سمندر نه ني په خپله خوله کښ او په راوغسلي نو حضرت خضر عليه السلام موسی عليه السلام ته ونيل چې والله ما علمي وعلمک في حب علم الله الا كما اخذ هذا الطائر عصفاره من البحر الحديث يعني خدا و ستا علم دانده تعالي علم په مقابله کښي دومره دې خومره چې ددې مرغی په خوله کښي او بونست سمندر سره دې. او دا قول دخضر عليه السلام صرف لپاره د اقرار عجزو و کښي د بندگ نو علم نسبت دانده عليه السلام د علم سره د فطري او د سمندر هم ندې ځکه چې قطره منتهي ده او سمندر هم منتهي دې نو هلته د منتهي نسبت منتهي ته دې او علم دانده عليه السلام غير منتهي دې او علم دانبياء کرامو منتهي دې نو دلته د منتهي نسبت د غير منتهي سره دې

او مراد د موسی عليه السلام بنه موسی بن عمران بن قاهت بن لای بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام دې او مراد په «لِقَتْنَه» سره دهغه خادم حضرت یوشع بن نون بن افراتيم بن یوسف بن یعقوب عليه السلام دې. او اطلاق په هغه باندې د فتي تاديادي او ددې وجه نه خپل خادم. نو کريغلام نه فتي ونيل مستحب او مسنون دې لکه حديث کښ راخي چې حضور عليه السلام ارشاد او فرمايلو چې لا یقل احدکم عبدی ولا منی ولیقل فتای وفتای «مسلم» او په ځني روایاتو کښ راخي چې حضرت یوشع عليه السلام دخضر موسی عليه السلام خوره ئې وو بحر او کوم وخت کښ چې دې خادم دو نوهغه وخت کښ ورته نبوت نوو میلاؤ او ییاد حضرت موسی عليه السلام د وفات نه پس ورته نبوت ورکړې شو

فانده پدې ایت کښ دلیل دې په جواز داستعانت باندې دخادم نه او په امورو شرعيه کښ استعانت دغير نه سنت دانبياء دې.

ولا اَنْزَحْ جابر ح د افعال ناقصه نه دې او خبرنې محذوف دې چې اسر دې او قربنه په حذف د خبر باندې دا قول دانده عليه السلام دې چې «أَبْلَغُ مَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ» ځکه چې بلوغ مجمع البحرين ته غايه ده او د تقاضا دهغه فعل کوي چې کوم فعل لپاره دا غايه گرځيدلېدې نوهغه سیر دې او دغه شان قربنه حالیه هم پدې باندې موجوده ده چې دلته اسیر مقدردې ځکه چې دا حالت د سفرو و مدارک. او امام بخاری عليه السلام پدې واقعي باندې باب منعقد کړيدې په کتاب العلم کښ او مقصد ئې دادې

چې علم لپاره خروج او طلب د علم لپاره کوشش او مشقت برداشت کول پکار دي او که یو ځای کېږي علم حاصل نشي نوبل ځای ته ورپسي تلل پکار دی اگر چې په سمندر کېږي وړپسي سفر کول وي ﴿مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ﴾ موسی عليه السلام ته دوحې په ذریعې خودلې شوي وه چې کله هغه تېوس او کړې ای رب این^۱ې ربه هغه کوم ځای کېږي دې نواله عليه السلام ورته او فرمائیل چې بمجمع البحرين یعنی په مجمع البحرين کېږي دې مجمع ظرف مکان صیغه ده یعنی ددوه بحرونو میلادو والا ځای او په تعیین دمجمع البحرين کېږي ډیر احوال راغلي دي منجمله دهغې نه دادی چې ^(۱) بعض فرماني مراد ددینه بحر فارس او بحر روم د میلادو والا ځای دي. دا قول د حضرت قتاده رضي الله عنه نه مروی دي او ددې قول په اعتبار مراد به دمجمع نه قرب اتصال وي ځکه چې بحیره فارس او روم یو بل سره میلایږي نه بلکه قریب تیرېږي ^(۲) بعض فرماني چې دامقام په خرطوم سوډان کې واقع دي چې هلته د دریائي نیل دوه شاخونه یو بل سره میلایږي چې نیل ایض او نیل ازرق دي. اودې احتمال ته ځني مفسرینو ترجیح ورکړیده چې دا واقع د سفر په هغه وخت کېږي پېښه شوي وه چې کله موسی عليه السلام په مصر کېږي قیام فرماوو ^(۳) بعض فرماني چې مراد په دې سره مقام طنجه دي او طنجه په اسپین کېږي د جبل الطارق سره قریب واقع دي او د بته مضیق جبل طارق هم ونیلې کیږي او په دغې مقام کېږي بحرایض المتوسط او بحر محیط اطلسي میلایږي او ددینه علاوه نور احوال هم راغلي دي خو چونکه قرآن او حدیث کېږي تعیین ندې کړې شوې او په تعیین کېږي څه حکم شرعي ندې متعلق نوددي وجه په اثبات د تعیین کېږي وخت صرف کول ندې پکار. اونه بالجزم یو مقام متعین کیدې شي بلکه مفسرینو د آثار او قرآن دوجي نه متعدد مقامات بیان کړيدي او ځني مفسرینو دخپل مزاج مطابق ځنوا احتمالاتو ته ترجیح ورکړیده. خو بهر حال مقصود دادې چې حضرت موسی عليه السلام د حضرت خضر عليه السلام نه د علم د حصول لپاره سفر او کړو.

﴿أَوْ أَمْتَصَى حَقْبًا﴾ د حق ب مفرد دي او جمع ئې احق ب او احقاب راځي. ابن عباس رضي الله عنه نه د حق ب په باري کېږي مروی دي چې ددې اطلاق په مطلق زمانې باندې کیږي او حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه او د حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرماني چې د حق ب اطلاق په اتیا ^(۸۰) کالو باندې کیږي. او د حضرت حسن بصری رضي الله عنه مروی دي چې حق ب او یا ^(۷۰) کالو باندې اطلاق کیږي. خو غوره خبره داده چې پدې ځای کېږي د حق ب نه مراد ډیره زمانه ده او پدې کېږي اشاره ده د حضرت موسی عليه السلام عزم ته په حصول د علم باندې. چې دخپل سفر لپاره ئې دوه غاڼې ذکر کړي چې یوه بلوغ اور سیدل مجمع

البحرين ته دي او ملاقات د حضرت خضر عليه السلام سره دي او يايوه اوږده زمانه سيراو سفر کول دي او او او او لپاره دا حد الامرين دي روح او بعض مفسرين فرماني چې او په معني د الا سره دي او ددي نه ورستو ان ناصبه مقدردې او استثناء مفرغه ده نومقصد دادې چې خه هميشه لپاره به سفر کوم حتی چې مجمع البحرين ته اورسيږم مگر داچې دومره سفر او کړم چې مي يقين راشي چې اوس خپل مقصود نشم حاصلولې

فائده (۱) د دينه ايت نه معلومه شوه چې د طلب علم لپاره عزم او مشقت برداشت کول ضروري دي او سفر لپاره د علم عظيم عبادت دي اگر چې ديوي کلمي لپاره ولې نوي؟ او ددي وجه نه امام شيعي عليه السلام نه مروی دي چې فرماني لوان رجلا سافر من اقصي الشام الى اقصي اليمن لسمع كلمة ما ريت ان سفره ضاع او حضرت والد صاحب به دلته اشعار فرمايلو چې دست از طلب نه دارم تا کالم بر آيد من رسد بجانان يا جان زتن بر آيد

۲ ددي ايت نه داهم معلومېږي چې داستفادي علمی لپاره خه انتها نيشته دي حتی که انبياء کرام عليهم السلام د کمال علم باوجود مزید علم ته محتاجه وو او دغه شان واقعات د صحابه کرامو عليهم السلام او تابعينو نه هم مروی دي حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ديو حديث اوږيدلو لپاره د حضرت عبدالله بن انيس رضي الله عنه ته شام ته تللي وو او ديوي مياشتي سفر ته کړې وو او دغه شان حضرت قيس بن كثير رضي الله عنه نه مروی دي په ترمذی شريف باب فضل العلم کس چې فرماني: كنت جالسا مع ابي الدرداء في مسجد دمشق وجاءه رجل فقال يا ابا الدرداء اني جئت من مدينة رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث بلغني انك تحدثه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما جئت حاجة الخ يعني خه ابو الدرداء رضي الله عنه دمشق په جماعت کښي ناست وم چې يوسرې راغي او اويل يي اي ابو الدرداء خه دمديني نه صرف ديو حديث داوږيدلو لپاره راغلې يم بل هيڅ حاجت مي نشته چې هغه مي هم دي سفر نه مقصودوي

۳ ددي ايت نه داهم معلومېږي چې څوک د سفر اراده کوي نو پکار ده چې خان له دي رفيق سفر اوگوري او يواځي سفر دی نکوي او په احاديثو کښ د خني اسفار يواځي کولونه منع هم راغليده

قصه موسى عليه السلام او خضر عليه السلام

امام بخاري رحمه الله او مسلم رحمه الله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه نقل کړيدي چې هغه د حضرت ابي بن كعب رضي الله عنه نه روايت نقل کړيدي چې حضور صلى الله عليه وسلم او فرمايل چې يو ځلي حضرت موسى عليه السلام بني

اسرائيلونه وعظ او نصيحت او کړو حتی که چې دخلکو دسترگونه او ښکي روانی شوی او زیږه
نې نړه شولو. یوکس ورته تپوس او کړو چې د زمکي په مخ ستا نه لوني عالم بل څوک سته دي؟
نوموسی عليه السلام او فرمائیل چې نه، اود اجواب اگر چې فی نفسه صحیح وو ځکه چې پیغمبر ص
هغه اعلم الناس وي خو چونکه دی پیغمبر ص د شان اود مقربینو سره د اجواب مناسب نو نو دخپل
شان سره غیر مناسب جواب ورکولو د وجي نه، د الله ج د عتاب لاندې راغې. نو ورته اوونیلې یو
هاؤستانه لوني عالم شته دي. موسی عليه السلام تپوس او کړو چې ای ربه! په کوم ځاني کښ دي؟
نوالله ج ورته او فرمائیل چې په مجمع البحرين کښ دي. حضرت موسی عليه السلام هغه نه
در سید لولپاره یوه نشاني طلب کړه. نوالله ج ورته او فرمائیل چې یو مهې په توکړی کښ دخل
خان سره واخله او کوم ځای کښ چې دامهې ژوندې شو نو هلته به هغه موجود وي. حضرت
موسی عليه السلام په توکړی کښ مرمهې دخان سره واغستلو او خپل خادم حضرت یوشع عليه السلام ته ی
او فرمائیل چې کله هم دامهې ژوندې شي نوماته خبرا کړه اودواړه روان شو حتی که چې دوی
دواړه یو ځاني نه اور سیدلو چې هلته یو کانرې اوشکه او اوبه وي حضرت موسی عليه السلام آرام
او فرمائیلو او اوده شو. نو په دغه دوران کښ اچانک مهې حرکت او کړو او ژوندې شو او سمندر نه
نې توپ کرل او په کوم ځاني کښ چې اوبو ته ننوتلو نو هلته کښ یو سرنگ غوندې جوړ شو.
حضرت یوشع عليه السلام دخان سره او نیل چې حضرت موسی عليه السلام به پخپله راپاسي اوڅه نې نه
راوینوم او چې کله خپله راوین شي نویابه ورته اوایم. کله چې موسی عليه السلام راوین شو
نویوشع عليه السلام نه واقعه هیره شوي وه او په سفر روان شو حتی که چې دوی کافي سفراو کړو
نوحضرت موسی عليه السلام خپل خادم ته او فرمائیل چې **إِنَّا غَدَاءَنَا** چې دا خوراک راکړه چې
او خورو پدي سفر کښ ستوماتیاراته ډیره اور سیدله، حضرت موسی عليه السلام تر کوم وخته پوري
خپل منزل ته نوو رسیدلې نو سترې کیدلونه، اوکله چې په خپل منزل مقصود تیر شولو نویاو ورته
ستوماتیا اور سیدله. نوحضرت یوشع عليه السلام ته واقعه راياده شوله او او نیل نې چې کوم کانرې
سره مونږه ارام کړي وو نو مهې خو هلته ژوندې شوې وو او ځمانه دا خبره هیره شوي وه او شیطان
ځمانه هیره کړي وه او مهې په سمندر کښ عجیبه لاره هم جوړه کړي وه. نوموسی عليه السلام ورته
او فرمائیل چې دا خو مونږه منزل مقصود وو اودواړه واپس دخپل قدمونو په نشاناتو باندې واپس
شول حتی که چې هغې ځاني ته را اور سیدل نو هلته ورته حضرت خضر عليه السلام میلاؤ شو چې خپل
خان نې په کېږو کښ پټ کړي وو. حضرت موسی عليه السلام ورته سلام او کړو، نو هغه دخپل مخ نه

خادرلري ڪړو او اوښل ئې چې دزمکي نه سلام داڅرنگه؟ او تپوس ئې اوکړو چې ته څوک ئې؟ موسی ﷺ ورته او فرمائیل چې څه موسی ﷺ یم. هغه تنه تپوس اوکړو چې دینې اسرائیلووالاموسی؟ موسی ﷺ او فرمائیل هاؤ. هغه بیاتپوس اوکړو چې ته څرنگه راغلي موسی ﷺ ورته او فرمائیل چې ددې لپاره راغلي یمه چې کوم علم تاته درکړې شوي دې چې هغې نه ماته هم تعلیم راکړې. هغه ورته او فرمائیل چې ای موسی ﷺ ستا لپاره ډاکافي نده چې تورات درسره دې اووحي درته راځي، بیشکه ماته چې کوم علم راکړې شويدي هغې نه ته شي واقف کیدلې. او کوم علم چې تاته درکړې شويدي هغه ځما لپاره مناسب ندې او ای موسی ﷺ ستانه به صبرونه کړې شي. نوحضرت موسی ﷺ او فرمائیلو چې انشاء الله څه به صبرکوم نوهغه ورته اوښل که چري ته ځما اتباع کول غواړي نو ځمانه په دڅه کار په باره کښ تپوس نه کوي چې ډاکاردې ولي داسي اوکړو، ترڅو پوري چې مادرته نوي وښلې نوره قصه بیا په تفصیل سره په ایتوغو کښ ذکر کړي.

فانله ددې صحیح حدیث نه داهم معلومه شوه چې پدې ایت کښ مراد د موسی ﷺ نه مشهور موسی بن عمران دې، او موسی بن میشابن یوسف بن یعقوب ندې مراد لکه څرنگه چې قول کړې وو پدې باندې نوف البکالی لکه چې په صحیح حدیث کښ دي چې سعید بن جبیر رضی الله عنه فرمائی چې ماحضرت ابن عباس رضی الله عنه ته عرض اوکړو چې نوف البکالی خیال دادې چې خضر رضی الله عنه ته سفرحضرت موسی بن عمران نووکړې بلکه هغه بل موسی وو نوحضرت ابن عباس رضی الله عنه او فرمائیل چې کذب عدوالله اویبائی دامذکوره حدیث بیان کړو، اوحضرت ابن عباس رضی الله عنه دهغه په باره کښ عدو الله الفاظ استعمالول تغلیظا او تشدیدا او په حالت دغصی کښ وو، ورنه حضرت نوف البکالی صادق مسلمان اوتابعی وو اوهغه دا قول (چې پدې ایت کښ موسی نه مراد موسی بن عمران ندې بلکه بل موسی یعنی موسی بن میشا دې، ځکه کړې وو چې دې اول یهودی وو او دیهودیانو په کتابونو کښ او په هغوئ کښ دامشهوره وه چې حضرت موسی بن عمران رضی الله عنه حضرت خضر رضی الله عنه ته سفر نوو کړې ځکه چې یهودیانو به دا خبره ډیربعیده کتره چې حضرت موسی رضی الله عنه بن عمران دعلم حاصلولولپاره په بل چا پسې سفراوکړي نو نوف البکالی هم دهغوئ نه متاثره شوې وو اودا قول مذکورئې کړې وو اوکله چې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه حدیث مذکوره واورید دهغې نه ورستو بیانوف بکالی نه خپل قول باندې اقرارندې راغلي. والله اعلم بالصواب.

«فَلَمَّا بَلَغَا أَفْءَاءَ فَصِيحِيهِ» ده ددینه مخکښ کلام محذوف دې ای فذهبا عثیان الی مجمع البحرین فلما بلغا او مجمع البحرین. نه حسی دریابونه مراد دی چې داقول راجع دې اوضمیر دتثنیی به «بَيْنَهُمَا» کښ راجع دې بحرین ته «نَسِيًا حُوتَهُمَا» دامهې الله ﷻ ددوئ لپاره نشانی ګرځولې وه دتعیین دمقام خضر. اونسبت دنسیان دواړو ته یعنی موسی ﷺ او یوشع ﷺ ته شویدي اگرچې نسیان صرف دیوشع نه راغلې وو ځکه چې موسی ﷺ اوده وو خودانسبت دنسیان په اعتبار دحالت دحوت سره دې اولفظ دحال یعنی مضاف مقدر دې ای نسیاحال حوتمما اگرچې حال ددواړو یویل نه مختلف دې هغه حالت دنسیان چې نسبت حضرت موسی ﷺ ته کیږي هغه حالت دتفقداود تذکر دې یعنی هغه نه داهیر شو چې دماهي په باره کښ دحضرت یوشع نه تپوس اوکړو چې ماهې موجود دې اوکه ندې موجود؟ اوحضرت یوشع ﷺ نه هغه حالت یادول حضرت موسی ﷺ ته چې کوم هغه کتلې وو هیرشو، اوبعض مفسرین فرمائی چې اصل ناسې صرف یوشع وو اونسبت دواړو ته ځکه اوشو چې حضرت موسی ﷺ دهغه سره مصاحب وو اوکله کله فعل اگرچې دیوکس نه صادرشې خونسبت پوره جماعت ته اوشي دوجي دمصاحبت نه لکه داقول دالله ﷻ دې، يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان. اوحالانکه ملغلرې صرف دمالح نه راخي نه دغبر نه. «فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ» فءاء فصیحیه ده اوددینه مخکښ جمله مقدره ده تقدیر دعبارت داسي دې فحی وسقط فی البحر فاتخذ الخ (روح) مهې ژوندې شو اودالله ﷻ په حکم سره په سمندر کښ ننوتولو اوپه کوم ځانې کښ چې مهې ننوتلې وو نو هلته کښ دسورنگ په شکل یودرې طاق، جوړ شو. اوداماهې مشوې یعنی وریت کړې شوې وو، اوپه ځنې روایاتو کښ دې چې ددینه دوئ نیم خوړلې وو اویدی کښ اشاره ده په قدرت دالله ﷻ ته په بعث بعدالموت باندې، اوپه سبب دژوندې کیدلودماهي ځني روایاتو کښ داسي راځي چې وفی اصل الصخرة عين يقال لها الحیة لا یصیب من مآنها شی الا حی فاصاب الحوت من ماء تلك العين قال فتحرك وانسل من المکتل فدخل البحر بخاری ج ۲ کتاب التفسیر ص ۲۹۰، یعنی چټان په ویخ کښي آب حیات چینه وه، چي په هغي به څه شي هم لگیدلو هغه به ژوندي کیدو. نوپه دي مهې باندې هم د هغي اوبه لگیدلي نوژوندي شو. لیکن علامه الوسی ﷺ پدې سبب اعتراض کړیدې چې په روایاتو کښ راخي چې حضرت یوشع ﷺ ددې جینې نه اوبه ځکلي وې او اودس ئې پرې هم کړې وو اوباوجود

ددې چې هغه خو هميشه لپاره ژوندې پاتې نشو نولهدا داصحيح ندد، روح ج ۱۴ ص ۳۱۵. اقول
چې په الفاظو حديث كېن فكر كولونه ورستودامذكوره اعتراض ختميدلې شي خكه چې
حديث الفاظ داسي دې لا يصيب من مانها شي الاحى چې كچرته بوحوان مروو او هغه ته داوبه
اورسيدلې نو هغه به ژوندې كيدلو اودامقصد ندي چې كه يوزوندي هغه اوبه او خكې نو هغه به
هميشه لپاره ژوندې وي والله اعلم بالصواب، اوسرب په نيزدا كتر اهل لغت سرنك ته ونيلې
كيږي. نو چې به كوم ځانې كېن ماهې تلې ووپه سمندر كېن نوهلته يو سرنك پستان لاره جوړه
شوې وه لكه په صحيح حديث كېن دې، ان الله تعالى امسك عن الحوت جريح الماء فصارع عليه مثل
الطافه بخارى. مسلم، ﴿فَلَمَّا جَاوَزَا﴾ لهماظرفيه دې په معني دحين سره متضمن دې معني دشرط
لږد، او ﴿قَالَ لَقَتْنُهُ﴾ بجمله ورله جواب دې، حضرت موسى عليه السلام دمېنې ژوندې كيدلو وخت كېن
اوده وو، او حضرت يوشع عليه السلام دا واقع او كنه خو حضرت موسى عليه السلام پاخول ئي مناسب اونه
كړل او ځان سره ئي او نيل چې ورستوپه ورته واقع بيان كړم او كله چې موسى عليه السلام راويخ
تونو يوشع عليه السلام نه هير شوې وو، اودا اگر چې ډيره عجيبه واقع وه اود عامو خلكونه داسي
واقعي نه هير بېرې خو حضرت يوشع عليه السلام چونكه موسى عليه السلام سره به هروخت وو، اوداسي
خرق للعاده، واقعات به ئي ډير ليدل نوددې وجه نه ورته هير شو. اودوئ يوه شپه اوبوه ورځ
مزيد سفر او كړو لكه چې په صحيح حديث كېن ذكر دې، اودا دليل دې په نفي دعلم غيب دحضرت
موسى عليه السلام نه ﴿إِنَّا عَدَاءُكَ﴾ غداء ونيلې كيږي هغه خوراك ته چې دورځي په اوله حصي كېن
كېږي اودا دليل دې په عجز دحضرت موسى عليه السلام باندې چې محتاج وو خوراك ته ﴿لَقَدْ لَقِينَا مِنْ
سَفَرِنَا هَذَا﴾ مشاراليه د هَذَا هغه سفر دې چې دارام نه اود صخري نه ورستوو. اوبه حديث
صحيح كېن راغلېدې چې لم يجد موسى شيئا من النصب حتى جاوز المكان الذى امر به بخارى. مسلم.
او بديكېن لطيفه اشاره ده چې كوم سفر لپاره د حصول دمقصدوي نوبه هغې كېن احساس
دسترياكم وي او كوم سفر چې بلامقصده وي نوبه هغې كېن دستريازياته وي، اوددې ايت نه
ده ثابتيږي چې دتكيلف او الم اظهار كول جائز دې اومنافي درضا بالقضاء ندي اونه مخالف
نر سليم للقضاء سره اوددې وجه نه حضور ﷺ هم دحضرت ابراهيم په وفات باندې دتكيلف
مخبر وو چې اوفرمانيل شو وانا بفارقك يا ابراهيم مخزونون، ۲، اودغه شان ددې ايت نه داهم

معلومه شوه چې دلورې په وخت کښ خوراک غوڅتل جائز دي ۳، اودغه شان ددي ايت نه داه معلومه شوه چې خدمت اغستل دشاگرد اودخادم نه اوځان لپاره نوښه سفر اغستل جائز دی اوخلاف توکل ندي

قَالَ ارْعَيْتَ اِذْ اَوَيْنَا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا اَنْسِيْهِ

اونیل هغه خبره نه کله چې مونږه ځای دارام اونیولو گڼ نه نویښکه ماهیر کړې دي مهی اوندي هیر کړې ځانه ده

اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرْهُ ۝ وَاَتَّخِذُ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ عَجَبًا ۝ قَالَ

مکړشطان چې یاد کړې می وی هغه تاته، او اونیوله هغه لاره خپله په دریاب کښ عجیبه. اونیل موسی

ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۝ فَارْتَدَّا عَلَى اَتْرَاجِنَا قَصَصًا ۝

داهغه ځای ووجې مونږه طلب کولو پس واپس روان شودواړه په نخود قدمونو خپلو تلاش کول ئې بلوه

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ

پس او موندلودوى بوښده دښکړونو مونږه چې ورکړې وو مونږه هغه ته نبوت دخپل طرف نه اوڅودلې وومونږه هغه ته

مِّنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ۝

دخپل طرف نه خاص علم

۱. قَالَ ارْعَيْتَ ۱. داجمله مستانغه ده گویا چې سائل سوال اوکړو چې کله موسی علیه السلام خوراک طلب کړونویوشع علیه السلام ورته څه اونیل اومراد په رؤیت سره معرفت تام دي اومشاهده کامله ده اوپه استفهام سره تعجب دموسی علیه السلام مقصود وو اوداسي قسم جمله په عرف کښ دتعجب لپاره استعمالیږي. لکه چې مونږه په پښتو کښ وایو اودااوگوره وغیره. اومفعول ددي لپاره محذوف دي دوجي دلالت نه په هغه باندې دمابعد کلام چې هغه نسیان دي اوزمخشرې علیه السلام فرمائی چې ۲. ارْعَيْتَ په معنی داخبرنی سره دي اودااستخبار یعنی استفهام دي دیوشع علیه السلام دموسی علیه السلام نه اومقصود کلام دادې چې کله موسی علیه السلام دیوشع نه ناشته. طلب کړه نوهغه نه دمهی دژوندی کیدلو هغه ټوله واقعه راباده شوه نوحیران اوپریشان شو نوموسی علیه السلام نه ئې

تپوس شروع کرو، چې ته ماپوهه کړه چې په ماباندې داپريشاني او حيرانگي ولې راغله چې کله مونږ ارام کولو هغه صخرې سره؟ کشف، نو صاحب کشف دقول مطابق فاء: «فَلْيَنْتَبِهْ» کتب بيه ده ليکن صاحب دبحر علامه ابو حيان رد کړيدې پدي توجه باندې اوفرمانې چې کله هم «أَرْبَعَتِه» معني دا خبرنې سره وي نو هلته کتب دوه امرين ضروري دي: ۱. يودا چې اسم مستخبر عنه يعني مستفهم عنه به ددې سره وي. او اسم مستفهم عنه دلته موجود دې. ۲. اودويم دا چې هغه جمله چې دهغې نه ورستواستفهام راځي نو هغه به هم موجوده وي او حالانکه دادواړه نرائط پدي ځانې کتب مفقود وي اوبيا داخشف نه قاعده نقل کړيده چې کله هم د ارايت ته ورستوداسي جمله چې مصدره وي په فاء سره راشي. او استفهام او اسم منصوب نوي نوايت به په معني دتنبه يعني خبرشه، يا اما سره وي، نو دلته هم داپه معني دتنبه سره دې يا اما سره دې وفا، په

فَلْيَنْتَبِهْ کتب په جواب ددي کتب راغليده، او ذکر دصخرې اوشواود مجمع البحرين اونشو لپاره دزيادات تعيين دمکان ځکه چې مجمع البحرين وسيع مکان وو

فَلْيَنْتَبِهْ کتب آگوت مخکې دالله ﷻ په کلام کتب نسبت دنسيان دواړو ته شوي وو او دلته حضرت يوشع عليه السلام نسبت دنسيان صرف خپل ځان ته او کړو او موسی عليه السلام نې ځان سره شريک نکړو دوجي د ادب نه، او يوشع عليه السلام تصريح په حوت باندې او کړه او غداء نې ذکر نکړه لپاره دروراو خوشحالي د موسی عليه السلام ځکه چې په فدا او ورکيدلو دماهي کتب حصول دمقصود وو.

فَوَإِنْ أَسْنَيْتُمْ هذا الاعتذار او عذريش کول دې د حضرت يوشع عليه السلام اونسيان يوا مربي دي خوځني امور طبعه منسوب کيږي شيطان ته ځکه چې شيطان سبب گرځي د صدور دهغې تغول لپاره لکه تشاؤب (ارگي کول) نسبت شويدي شيطان ته ځکه چې په انسان باندې غفلت ولې او دهغې په نتيجه کتب تشاؤب راځي نو دغه شان دلته هم نسبت دنسيان شيطان ته شويدي سبا اودغه شان نسبت دحيض واستحاضي رکض د شيطان ته هم تسيباواستعاره دې کمرح به المحدثون، امام رازي رحمه الله فرماني چې پدي نسيان کتب الله ﷻ تنبيه تعليم ورکول مقصود وو حضرت موسی عليه السلام ته، ځکه چې موسی عليه السلام خپل علم لوڼې کترلې وو نو الله ﷻ نهغه دخادم د زړه نه علم بديهي زائل کړو لپاره دتعليم ددې چې علم بغيرد توفيق او تعليم دالله ﷻ

نه نه حاصليري اوبغير دحفاظت دالله ﷻ نه يه ذهن اوحافظي کښ نه حاصليري. او «أَنْ أَذْكُرُهُ»
 ٢٥١ بدل اشمال دې دضمير بارز د (انسته) نه (روح)

«وَأَتَّخِذُ سَبِيلَهُ» فِي الْبَحْرِ غوره قول دادې چې دا جمله دتتمه دکلام ديوشع ﷺ نه ده
 اوضمير د «وَأَتَّخِذُ» راجع دې حوت ماهي ته اوبعض مفسرين فرمائي دا کلام دالله ﷻ دې اود
 ديوشع ﷺ اود موسى ﷺ دکلام په مينځ کښ جمله معترضه ده اوددې دواړو توجيها تپه
 بناء «عَجَبًا» مفعول ثاني دې د «وَأَتَّخِذُ» لپاره اوبعض فرمائي چې ديوشع ﷺ کلام «فِي الْبَحْرِ»
 باندې پوره شو. او «عَجَبًا» کلام دحضرت موسى ﷺ دې اودامفعول مطلق دې دفعل
 محذوف عجب لپاره ای قال عجت من هذا عجا بياضوي، اوبعض فرمائي چې «عجا» استيف
 دې ديوشع ﷺ اواصل کلام ئې په «فِي الْبَحْرِ» باندې پوره کړو اوييائي اوفرمايل عجا هذا
 الامر قراطي.

«قَالَ ذَلِكَ مُشَارًا إِلَيْهِ» ذَلِكَ واقعه دژوندي کيدلودمهي اوپه سمندر کښ تلل دې او «تَنَبَّعُ»
 په اصل کښ تنبيه دې خوعاند دموصل محذوف دې يعنى زمونږ دمنزل مقصود علامت
 خودغه وو.

او «قَصَصًا» بيا مفعول مطلق دې دفعل محذوف لپاره ای يقصان قصصا اويامصدر په معني
 داسم فاعل سره حال دې د «فَأَرْتَدَّا» دضمير نه ای فارتدا حال کونهم مقتضين على اثارهما اويديکښ
 اشاره ده چې اساتذه دې دخپلوشاگردانو عذرقبليوي اوهغوي سره دي دنرمي معامله کوي
 «فَوَجَدَا عَبْدًا» حضرت موسى ﷺ اويوشع ﷺ دواړه واپس لاړل مجمع البحرين ته
 اورسيدل نو حضرت خضر ﷺ تكيه لگولي په کپړه کښ ئې خان رانغختلې وو. موسى ﷺ
 پري سلام اوکړو نوهغه سلام جواب ورکړو اوحيران شو او اونې ونيل اني بارضك السلام؟ چې
 دا طريقه دسلام دزمکي نه څنگه اوشولېو ځکه چې په هغې ځاي کښ دسلام طريقه دانوه.
 نوموسى ﷺ خپل تعارف اوکړو. اودلته دخضر ﷺ لپاره وصف عبديت ذکر شولوپدي کښ

اشاره ده چې هغه بنده وو اومحتاجه وو الله ﷻ ته. اوتنوين په «عَبْدًا» کښ لپاره دتعظيم دې اوبه نوم دحضرت خضر ﷺ کښ اختلاف دې امام مجاهد ﷺ نه منقول دې چې دهغه نوم اليسع بن ملکان بن فالغ بن عابرين شالخ بن ارفحشذبن سام بن نوح ﷺ دې اومقاتل ﷺ نه مروي دې چې نوم دخضر ﷺ بليابن ملکان الخ دې اوبعضو دبليابه خانې ايليا ونييلې دې اودکعبه ﷺ نه مروي دي چې دهغه نوم خضرون بن عمايل وو اود اولاد داسحاق ﷺ نه وو (عمدة القاري) اوددينه علاوه نورهم ډيراقوال پکښ راغليدي چې حافظ ابن حجر اوعلامه عيني په تفصيل سره ذکر کړيدي اوخضر لقب دهغه وو اوده ته خضردې وجه نه ونييلې کيږي چې دې دزمکي په کومې حصي باندې کيناستلو اويابيه پاسيدلو نو هغه خانې به شين کيدلو. لکه چې په حديث صحيح کښ ذکر دې لانه جلس على فروة بيضاء فاذا هي فتر من خلفه خضراء (بخاری) اوبعض فرماني چې چهره مبارکه ئې تروتازه اوخائسته ده اودزمانې په پيدائش کښ هم ډيراقوال دی څوک وائ چې دحضرت ادم ﷺ صلي اولادنه وو اوڅوک وائ چې اولاد دياث نه وو اودذوالقرنين وزيروو څوک وائ چې دحضرت ابراهيم ﷺ په عهد کښ پيداشوې وو اوداهل بابل کښ دهغه سړی بچې وو چې په حضرت ابراهيم ﷺ باندې ايمان راوړې وو اودهغه سره ئې هجرت کړې وو اوڅوک وائ چې دحضرت الياس ﷺ ورور وو اوددې علاوه نورهم ډيراقوال دی ليکن حقه خبره داده چې داتول محض احتمالات دی اوبه تعيين باندې څه دليل يقيني نيسته اونه ورسره څه حکم شرعي متعلق دې.

دغه شان دحضرت خضر ﷺ په نبوت کښ هم اختلاف دې چې دې نبي وو که صرف ولي؟ نوراجع مسلك دادې چې حضرت خضر ﷺ نبي وو، «۱» ځکه چې دده په باري کښ الله ﷻ فرماني «آتَيْنَاهُ رَحْمَةً» اورحمت اطلاق په نبوت باندې په ډيرو مواضعو کښ شويدي لکه اهم بقسمون رحمة ربك (الزخرف: ۳۳) وماکت ترجو ان تلقى اليك الكتب الاربعة من ربك (القصص: ۸۶) نوپدي مواضعو کښ مراد درحمت نه نبوت دې اگرچې هررحمت نبوت نوي اوهرنوبت رحمت وي (۲) بل ددې وجه نه چې دهغه په باري کښ الله ﷻ فرماني «وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا» چې دهغه علم بغيردواسطي دبشرنه دې. اوکم علم چې بغيردواسطي دبشرنه وي هغه وحی وي اوهغه کس نبي وي. اگرچې علوم ضروريه هم بغيردواسطي دبشرنه وي. خو حضرت

خضر عليه السلام ته مطلقاً علوم که بديهی دي یا نظری دنیوی دي او که دینی ټول ورته بغیر د واسطې د بشر نه الله تعالی ورته ورکړې دي اود اصفت د نبي وي. ۳۰ بل ددې وجه نه چې موسی عليه السلام ده ته عرض او کړو چې

﴿هَلْ أَتَيْكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ ۖ أَوْ نَبِيٍّ أَوْ رَسُولٍ دَغِيرَ نَبِيٍّ أَوْ غَيْرِ رَسُولٍ نَهْ عِلْمَ نَهْ حَاصِلَهْ وَيْ اونه ورته په علم کنس محتاجه وي اونه غیر نبي د نبي نه او چټیدلې شي (۴) بل ددې وجه نه چې حضرت خضر عليه السلام د خپلو ټولو امورو په باري کنس دا او فرمائیلو چې ﴿ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِ ۖ چې دا امور ثلاثه کشتی خرابول، قتل د نفس، دیوال صحیح کول، صرف او صرف په حکم د الله تعالی سره وواو د خپل ځان نه مې ندې کړې اونه دیونې اور رسول یو واسطې سره مې کړیدې، اود و مه یرقینی او جزمي خبره او کار صرف نبي کولې شي او بل څوک نشي کولی. (۵) اودغه شان دهغه اظهار تر رفع په موسی عليه السلام باندې اود موسی عليه السلام اظهار تواضع دهغه په مخکنس هم دلالت کوي چې هغه نبي دي لکه الله تعالی فرمائی ﴿ وَكَيْفَ تُصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ ۖ خُبْرًا ۖ اوموسی عليه السلام ورته عرض او کړو

﴿ وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ۖ اودغه شان تنوین په عبادا کنس او اضافت د عبادا ضمیر متکلم ته

هم مؤیدات د نبوت دهغه لپاره دی

او حافظ ابن حجر رحمته الله روایت نقل کړې چې کله موسی عليه السلام په خضر عليه السلام باندې سلام و اچولو نو هغه ورته جواب داسې ورکړو چې وعلیک السلام یا موسی، نوموسی عليه السلام تنه تپوس او کړو چې تاته څنگه پته اولگیده چې څه موسی عليه السلام یم؟ نو حضرت خضر عليه السلام ورته جواب ورکړو چې ادانی بک الذي ادراک بي (فتح الباری ج ۸ ص ۴۱۷) داروایت اگر چې معارض دي دنورو صحیحو روایاتو سره څو کچري تطبیق او کړې شي او تاویل او کړې شي نو د اهام صریح دلیل دي په نبوت دهغه باندې

اوبعض فرمانی چې حضرت خضر عليه السلام ولي وو. او په رحمت سره رزق حلال عدم احتیاج مخلوقاتو ته. او طول حیاة وغیره اراده کوي او په ﴿ وَعَلَّمْنَاهُ سره علم لدنی چې حاصلېري بغیر د کسب نه او یو کرامت وي هغه مراد کوي اودغه شان د موسی عليه السلام په هغه پسي تلل اود هغه نه د زده کړې کوشش کول اگر چه دهغه په فضیلت باندې دلالت کوي خودا فضیلت جزئی دي

خوليكن راجحه خبره داده چې هغه نبي وو اوداتاويلات مذكوره تكلفات دي اويوضيف قول دماوردی نه دامتقول دې چې دې فرشته وه ليكن داضيف بلكه اضعف دي

اوخني خلکو ډير په جرات سره داخبره کړيده چې حضرت خضر عليه السلام ولي وو او مرتبه دولي اوجنه ده دمرتبي دنبي نه بلکه بعض جهالوداهم ويلي دي چې دا احکام شرعيه صرف دانبيانو اودعاموخلکو لپاره دي اوهرچه اولياء او اهل الخصوص دي هغه محتاجه ندي نصوصوته، ځکه چې دهغوئي قلوب دا کدارونه پاک وي، اوهغوئي ته براه راست علوم الهيه منکشف او واضح وي اواستدلال نه کړيدې پدي واقعي سره چې حضرت موسی عليه السلام نبي وو او خضر عليه السلام ولي وو اوني په ولي پسي سفر کړيدې اوهغه واقعات چه حضرت خضر عليه السلام په خپل سفر کښ کړي وو چه په ظاهر کښ مخالف وو دشريعت نه او حضرت موسی عليه السلام برداشت نه کړلو خو حضرت خضر عليه السلام لپاره جائزو وليکن امام قرطبي رحمه الله فرماني چه داسي قول کول زندقيت او کفر دي

قال شيخنا رحمه الله وهذا القول زندقه وكفر يقتل قائله ولا يستاب، يعني داسي عقيدې ساتونکي زندیق او کافر دي اوداسي کلام کوونکي به قتل کول شي، اودهغه توبه هم نه قبليري قرطبي ج ۵ ص ۳۳۴، اوتفسير مدارک ليکې چه تفضيل ثابتول دولي په نبي باندې اوقياس پدي واقعي باندې کول قياس مع الفارق دې ځکه چه حضرت خضر عليه السلام نبي وو، پدي قول کول چه ولي افضل دي دنبي نه کفر دي مدارک ج ۲، والتفصيل في القرطبي.

اودغه شان اختلاف په حيات دخضر عليه السلام کښ دي چه دي اوس هم ژوندې دي اوکه وفات دي؟؟ مسلک دصوفياو دادې چه هغه اوس هم ژوندې دي او خوراک او څښاک کوي دنیکانو، صلاوسره ملاقاتونه هم کوي اوديته ميلان کړيدي امام قرطبي رحمه الله هم حافظ ابن حجر رحمه الله به مختلفواسانيدوسره دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت نقل کړيدي اودعمر بن عوف عن ابيه عن جده سره نقل کړيدی چې په هغې کښ دخضر عليه السلام سره دهغوئ دمکالمي وغيره تذکره ده ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله په هغې ټولواسانيدوباندې رد کړيدي بلکه ځني پکښ موضوعی دي الاصابة ج ۲ ص ۲۵۸ حرف الخاء،

اودغه شان حديث دتعزيزت چه منقول دي دحضرت انس رضي الله عنه نه چه نقل کړيدي امام بيهقي وغيره چه فرماني، لما قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم احدث به اصحابه فيكوا حوله واجتمعوا لدخل رجل اصبه ناعم جسم صحيح فتحطى رقاهم وبكى ثم التفت اليهم فقال ان في الله عزاء من كل مصيبة وعوضا من كل آفة وخلفا من كل هالك فالي الله فابيو واليه فارغبوا فانما المصاب من لم يجبر بالثواب وانصرف. فقال

بعضهم لبعض تعلمون الرجل؟ فقال ابوبكر وعلى نعم هذا اخو رسول الله ﷺ الخفي، اودا حديث په مختلفو اسانيدوسره مروى دې حافظ ابن حجر رحمته الله په تفصيل سره ټول نقل كړيدي خو هغه هم ضعيف دي، حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني وچې ماورد في حياته لا يصح منه شيء (الاصابة ج ۲ ص ۲۵۳)، اودغه شان حافظ رحمته الله د ديرو صلحاؤ واقعات ملاقات دخضرسره هم نقل كړيدي او اكثر و محدثينو او جمهور مسلك دادې چې حضرت خضر عليه السلام وفات شويدي اود ټولونه قوي اومضبوط دليل ددوي هغه حديث دي چې نقل كړيدي امام بخاري وغيره په كتاب العلم باب السمرقي العلم كېن حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه فرماني. صلى لنا رسول الله ﷺ العشاء في اخر حياته فلما سلم قام فقال ارايتكم ليلتكم هذه فان علي راس مائة سنة منها لا يبقی من هو على ظهر الارض احد بخاري، يعني دشيبي نه پس چې ځل كاله پوره شي نوبه مخ زمكه چې څومره ژوندي دي دي كښي به يوه نوي پاتي، اودغه شان استدلال كوي په آيت دقرآن سره چې الله تعالى فرماني، وما جعلنا البشر من قبلك الخلد (الانبيا ۳۴)، اودغه شان استدلال كوي په ايت دسورة آل عمران سره: واذا اخذناه ميثاق النين لما تيتكم من كتاب وحكمة الخ چې دهرنبي نه الله تعالى وعده اغستي ده كچري آخر الزمان عليه السلام ستا په زمانه كښ راغې اوته ژوندي وي نوت به دهغه اتباع كوي اودهغه نصرت اوامداد به كوي نو كچري خضر عليه السلام ژوندي وي نو پكار ده چې حضور عليه السلام ته دبيعت لپاره حاضر شوې وي، اودهغه سره په غزواتو كښ حاضر شوې وي اودهغه نصرت اوامداد ئې كړې وي، حالانكه دهغه بيعت اونصرت اوشركت په غزواتو كښ ندي منقول، اوپدي باب كښ سخت رد امام ابن تيميه رحمته الله او قاضي ابو علي رحمته الله كړيدي او په مختلفو دلائلوسره ئې ثابته كړيده چې خضر عليه السلام وفات دي اوبعیده نده هغه خبره او حل چې منقول دي دبعض صلحاؤ اسلافو او اكابرونه، چې حضرت خضر عليه السلام او الياس عليه السلام دواړه وفات دي خود الله تعالى دطرف نه ددوي روحو نوته داسي قوت اوطاقت وركړې شويدي چې دوي لباس دجسم اچوې اودخلكوسره ملاقات اوخبري كوي، اودايوروحاني قوت دي چې الله تعالى خپلو بعضونيكانوندگانوته وركړې لكه واقعه دتكم بعد الموت دربيع بن خراش رحمته الله ياد مسعود بن خراش رحمته الله شوه طبقات ابن سعد، تهذيب الكمال، عيني.

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ رَحْمَةٌ مِّنَّا﴾ مراد په رحمت سره نبوت دي ﴿وَعَلَّمْنَاهُ لَدُنَّا﴾ علما مراد په علماسره مخصوص علم دي چې دهغه په كنه باندې څوك نه پوهيږي چې هغه علم الغيوب او اخبار دي

د مفياتونه يعني وحي مرادده، اوتخصيص فهم كيږي دلطف د «لَدُنَّا» ښه هم اودتقديم د «لَدُنَّا» په
«علماء» باندې دودينه هم.

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَ مِنَّا عِلْمَكَ

اونيل هغه ته موسى (عليه السلام) چې آيا اجازت دې چې څه تابع شم ستلېدې شرط چې تعليم به راكوي ته ماته دهغي نه چې خودلې شويدي

رُشْدًا ۝ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۝ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا

تاته دهدايت خبري، خضر (عليه السلام) اونيل بيشكه ته طاقت نه لري څماسره دصبر كولو. اوته به څرنگه صبر او كړي به هغي باندې

لَمْ تُحِطْ بِخَبْرًا ۝ قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ

چې احاطه پرې نوي كړي تايه اعتبار دعلم سره، موسى (عليه السلام) اونيل چې زرده اوبه مومي ته مالره كه او غواړي الله (تعالى)

صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ۝ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْتَلِئَنِي

صبر كوونكي او نافرماني به نه كوم ستادهيڅ حكم، خضر (عليه السلام) اونيل پس كه ته څما اتباع كوي نو تپوس مه كوه ځمانه

عَنْ هَؤُلَاءِ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۝

دهيڅ څيزه باري كېن تر دې چې څه په خپله بيان كړم تاته دهغي ذكر حكمت،

«قَالَ لَهُ مُوسَى» هداستيناف بيانې دې چې گويا چې سائل سوال كولو چې ددوي په مينځ

كېن څه خبري اوشولې؟ نو جواب اوشو چې قال الخ اوپديكېن اشاره ده چې طالب ته پكار دې چې
داستاد نه دې اجازت طلب كوي اودهغه اتباع دكوي

«عَلَى أَنْ تُعَلِّمَ» على لپاره د شرط دې يعني څه ستا اتباع بشرط ددې چې ته به ماته تعليم

راکوي کولې شم؟ اوداصوليانونقانون وضع کړيدې چې على کله کله په داسي کلام کېن
مستعمل کيږي چې مابعد دما قبل لپاره شرط وي لکه يايمنک على ان لايشرکن الخ اووضع دعلى
حقيقه دشرط لپاره ده اوکنه ده؟ نوپديکېن دنحويانو اوفقهاو اختلاف دې

﴿يَمَّا عَلَّمْتُ لُؤْلُؤًا مِنْ تَبْعِيضِهِ دَيِّ اودلته مجاز في الحذف دَيِّ اى علما دارشد او مراد پدې سره هغه علم دې چې انسان پري هدايت مومي او خيسته رسيدل پري كيږي او پديکېن اشاره ده چې انسان دې طلب دعلم په هروخت کښ کوي اگرچه دې دعلم يو لوني حدته رسيدلې وي اودغه شان پدې کښ اشاره ده چې انسان دې دځان نه اعلم ته اظهار تواضع کوي او که څوک اشکال او کړي چې رسول خوا علم وي په خپله زمانه کښ نوڅرنگه به دې دبل چانه علم حاصل کړي، نو علامه زمخشرې رحمته الله ددينه جواب کړيدې چې نبی اور رسول اعلم وي په نسبت سره غير نبی ته اونبی دبل نبی نه علم حاصلولې شي او علامه آلوسي رحمته الله فرماني چې نبی اور رسول اعلم وي خو په عقائد او هغه امورو کښ چې هغه دده د شريعت سره متعلق وي نه مطلقا، اوددې وجه نه حضور صلی الله علیه و آله صحابو رضی الله عنهم ته ته ارشاد او فرمايلو چې اتم اعلم باموردنيا کم.

فائده: موسى عليه السلام اعلم وو يا خضر؟؟

ظاهر د نص نه معلومېږي چې حضرت خضر عليه السلام اعلم وو، اودغه شان د حديث د الفاظونه په ظاهر کښ داسي معلومېږي چې «بلى عبدنا خضر يا ان لى عبدا بمجمع البحرين هو اعلم منك» دې ددې وجه نه بعضو اهل علم ذهاب کړيدې اعلميت دخضرته اوڅنې اهل علم ذهاب کړيدې اعلميت دموسى عليه السلام ته، ليکن راجحه خبره پديکښ هغه ده چې صاحب دروح المعاني کړيده چې حضرت موسى عليه السلام اعلم وو دخضر عليه السلام نه من وجه او حضرت خضر عليه السلام اعلم وو دموسى عليه السلام نه من وجه، حضرت موسى عليه السلام ته علم حقيقت چې مسمې دې په علم باطن او علم لدنې سره حاصل وو خولیکن حضرت خضر عليه السلام ورته پدې اعلم وو، او حضرت خضر عليه السلام نه علم شريعت چې مسمې کيږي په علم ظاهر سره حاصل ووليکن حضرت موسى عليه السلام ورته پدې کښ اعلم وو، نو هريو دبل نه من وجه اعلم وو، او د بلى عبدنا خضر، مقصد داندې چې هغه من کل الوجه اعلم دې بلکه مرادته په بعض علومو کښ اعلميت دې خوهرکله چې دا کلام «بلى عبدنا او يا ان لى عبدا الخ» خارج وو په مخرج د عتاب او تاديي کښ نوددې وجه نه ظاهراً په عموم کښ پريخودلې شو، اودا خبره علامه ابن حاجب په امالى القرآن کښ دومانريهم من آية الاهي اکبر من اختها په ضمن کښ کړيده چې د ظاهر د ايت ته معلومېږي چې هغه روستو ورکيدونکي معجزه به

دسابقې معجزې نه به اکیره وه او حالانکه ځنې سابقه معجزې به روستو نو معجزونه به اکيرې وي نو هغه فرماني چې اکبريت من وجه مراد دې چې هره يوه معجزه به دبېلې نه به من وجه اکيره وه

﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ﴾ حضرت خضر عليه السلام ډير او کد کلام ذکر کړو. ان حرف تحقيق ئې ذکر کړو. لن ئې راوړو چې هغه نفې د تاکيد لپاره راځي. نفې داستطاعت ئې او کړه او صبراً نکره راوړې شوه چې عموم فائده کوي. اودا دومره مؤکد کلام حضرت خضر عليه السلام ځکه ذکر کړو چې هغه ته علم وو پدې چې حضرت موسی عليه السلام مرسل اونې دې صاحب شريعت او کتاب دې نو شان د نبی دادې چې هغه په ظاهر کتب خلاف شريعت کار او گوري نو هغه ئې نه شي برداشت کولې.

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ﴾ د اتعليل دې د ماقبل لپاره چې انسان دکوم څيز علم نه لري نو په هغې باندې صبر هم نشي کولې. او ﴿خُبْرًا﴾ مفعول مطلق دې د ﴿لَمْ يَحْطُ﴾ لپاره من غير لفظه او يا تميز محول او منقول عن الفاعل دې اې معالم يحط به خبر کبحر ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي﴾ دا وعده ده دموسی عليه السلام چې معلقه ئې کړه په مشيت د الله تعالى پوري اودا انشاء الله د ابطال د کلام لپاره ندې بلکه اظهار تواضع لپاره دې چې ځما عزم خود صبر دې خو کله کله انسان د يوشې عزم او کړي او هغه مراد د الله تعالى نوي نو انسان خپل عزم پوره نه کړې شي

﴿وَلَا أَغْصَىٰ لَكَ أَمْرًا﴾ د اتخصيص بعد التعميم دې ځکه چې مفهوم د صبر څرنگه شامل دې صبر على الطاعات او صبر على الشدائد ته فدغه شان شامل دې صبر من العصيان ته هم نودا تاکيد لپاره ذکر شو او پديکې اشاره ده چې شاگرد لپاره دخپل استاذ نافرمانې کول بلا امر شرعې جائز ندې

فائده دا اشکال نه وارد يږي چې حضرت موسی عليه السلام د نافرمانې نه کولو وعده او کړه او بيا ئې صبر او نکره او وعده ئې پوره نکره او خلاف وعده کول خو گناه دې؟ ځکه چې وعده خلافې هغې ته ونيلې کيږي چې وعدې کولو په وخت کين دنه پوره کولو نيت ئې کړې وي، او ورستو ورته د پوره کيدلو نه څه شرعې مانع هم نوي موجود نوديته خلاف عهد او وعده ونيلې کيږي، او کچري د پوره کولو عزم ئې وو خو څه مانع دوجي نه پوره نکرې شوه نودا گناه نده، او يا جواب دادې چې خلف وعده کين شرط دادې چې التزام دامرواجب وي او په ترک سره دې بل چاته ضرر او نقصان

رسی. او کچرته التزام دامرواجب نوو اوپه ترك سره ئې بل کس ته نقصان نه رسيدلونوبيا هغې ته خلف وعدنه ونييلې کيږي لکه څرنگه چې دلته دې

﴿قَالَ فَإِنَّ أَتَّبَعْتَنِي﴾ داشرايط دې د حضرت خضر عليه السلام د طرف نه اوپديکښ اشاره

ده چې استاذپه شاگردباندې مناسب شرطونه لگولې شي، اوفاء ﴿فَإِنَّ أَتَّبَعْتَنِي﴾ کښ لپاره دتفريع دپه شرط مقدرباندې تقديردعبارت داسي دې ان عزمت على الصرفان اتباعن الخ ﴿فَلَا تَسْأَلْنِي﴾ فواء جزائيه ده اوپديکښ ادب دې دشاگردلپاره چې دخبري په مينځ کښ رادانگل ندې پکار ﴿حَتَّىٰ أَخْبُرَ﴾ حتى لپاره دغاښې دې، ندې لپاره دتعليل يعنى ترڅوپوري چې ماتاته دهغې حکمت نوي بيان کړې په خپله نوته دهغې نه مخکښ تپوس مه کوه، اوبعض مفسرين فرمائي چې دالپاره دتاييددترك سوال لپاره دې چې ته بالکل سواله مه کوه حکمت دهغې کار څه به تاته پخپله بيانه ووم، اوبعض فرمائي چې حتى تعليليه ده يعنى ته تپوسونه مه کوه ځکه چې حکمت به تاته پخپله ذکرکړم، ليکن اول قول غوره دې.

فَأَنْطَلَقَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ

۱. پس روان شودواړه تردې چې دواړه سواره شويې کشتی کښ نوسورنې کړه خضر عليه السلام کشتی، موسی عليه السلام اوئیل

أَخْرَقَهَا لِيُغْرِقَ أَهْلَهَا ۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ۖ قَالَ

آياسورئ کړه ناکشتی چې غرق کړي سواره ددې په تحقيق سره راتلل دې اوکرل تاکاډيرلوئ ته، اوئیل خضر عليه السلام

أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۚ قَالَ لَا تَوَاخِذْنِي بِمَا

آيانووئیلی ماتاته چې بيشکه ته هرگز طاقت نه لري ځماسره دصبر موسی عليه السلام اوئیل مه نيسه ته مالره په هغې

لَسِيْمَتٌ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ۝ فَانْطَلَقَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا

جې مابه هيره سره اوکړو اومه اچوه په ماباندې دکارخانه تنگسيا^۲ پس روان شو دواړه بردي چې مخامخ سول يوهلک ته

فَقَتَلَهُ ۖ قَالَ اقْتُلْ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ

نوقتل ئې کړوهغه خضر عليه السلام، اوئيل موسى عليه السلام آياقتل کړو تا يونفس پاک بې دبدلي دبل نفس نه

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا كَبْرًا ۝

په تحقيق سره تارا تلل اوکړو کاره بريدته

﴿فَانْطَلَقَا﴾ دادهغوئې دسفر علمي ذکر دې او اوله واقعه ده دهغوئې دسفر چې دملقات

اوخبرونه پس دوى په ساحل دسمندر باندې، سفر شروع کړو نويوه کشتى راغله نودوى ورسره خبره اوکړه دسوريدلو، نوهغوئې خضر عليه السلام اوپيژندلو نوبغير دکرائې اغستلونه ئې سوار کړل، نو حضرت خضر عليه السلام دکشتى نه يوه تخته اوويستله اوپدي ځانې کښ صيغه دتشين استعمال شويده اگر چې دوى درې (۳) کسان وو خو چونکه حضرت يوشع عليه السلام تابع وو نوددې وجه نه دهغه ذکر استقلال او نشواو پديکښ اشاره ده چې شاگرد دې داکابرو په مخکښ خاموشي اختياره وي او خپل ځان دى اصل نه گنې او بعض مفسرين فرماتى چې حضرت موسى عليه السلام حضرت يوشع عليه السلام واپس اوليږدو حضرت هارون عليه السلام دمعاونت اوامداد لپاره، خوداقول ضعيف دې اوقول بلا دليل دې ځکه چې په ځني رواياتو کښ راځي چې کله موسى عليه السلام په حضرت خضر عليه السلام باندې اعتراض اوکړو نو حضرت يوشع عليه السلام ورته خپل عهد چې دخضر عليه السلام سره ئې کړې ووياد کړو فتح الباري، اودغه شان په صحيح حديث کښ صيفي دجمعي استعمال شويدي چې داقول دحضور ﷺ دې فرمت سفينة لکموهم ان يحملوهم فرموا الحضر لحملوه بغير نول (بخاري ومسلم).

اوځنې مفسرينو پدې ځانې کښ اسرائيليات ذکر کړيدي اوليکلي دي چې حضرت يوشع عليه السلام دحضرت موسى عليه السلام داجازت نه بغير آب حيايت ځکلي وي نو حضرت موسى عليه السلام

دغصې نه سمندر ته او غورځولو او د قيامت پوري به د سمندر په چپو کښ ژوندي وي دا قول مخالف دې دنصوصونه او موضوعي او غلط دي او الف لام په «السَّفِينَةِ» کښ لپاره د تعريف جنسي دي. «خَرَقَهَا» کله چې کشتی د سمندر مينځ ته شوه نو حضرت خضر عليه السلام په تير سره د کشتی نه نحت ماته کړه خو د حضرت خضر عليه السلام معجزه وه چې کشتی ته اوبه نه را ختلې «لَتُغْرِقَ أَهْلَهَا» حضرت موسی ته دا کار د خضر عليه السلام په ظاهر کښ غير شرعي ښکاره شونو ځکه ئې پرې اعتراض او کړو چې هم حملو نا بغرنول الخ يعني دوی مونږ کرایه هم وانخسته اوته ورسره داسي سلوک کوي. حافظ ابن کثير رحمه الله فرمائی چې لام په «لَتُغْرِقَ» کښ لام العاقبة دي، چې عاقبت اوانچه د تختی ماتولو دادي چې ددې اهل به هلاک شي او لام تعليلي نه دي ځکه چې پديکښ سوء ادب دي ليکن صاحب دروح المعانی فرمائی چې لام تعليلي هم صحيح دي، بلکه انصب دي دمقام سره ځکه چې استفهام لپاره دانکار دي، او «لَتُغْرِقَ» علت لپاره دانکار دي «لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا» (امر!) په معني د (منکرید) سره دي او توتوين لپاره د تعظيم دي، يعني تا پريد کار سره «خلاف شرع» راتگ او کړو. او قتاده رحمه الله نه د «إِمْرًا» تفسير په عجايب سره منقول دي چې دا کار د دير نا اشنا او کړو، او مخشري او امام رازي وغيره مفسرين فرمائی چې «إِمْرًا» ماخو ددي د امر الامر نه چې کله څوک يو غټه واقعه او حادثه او کړي چې دهغې توقع ور نه نه کيږي اونه ئې څه سبب معلوم وي نو عرب دهغې لپاره لفظ د امر استعماله وي. نو معني به ئې داسي چې تا په يو دير غټ کار سره راتگ او کړو. «قَالَ أَلَمْ أَقُلْ» هدا د حضرت خضر عليه السلام د طرف نه موسی عليه السلام ته شرط يادول دي، «قَالَ لَا تُؤَاخِذُنِي هَذَا عِذَارًا وَاعْذِرْ بِيَشْ كَيْدَلِي» د حضرت موسی عليه السلام د طرف نه په نسيان سره. او موسی عليه السلام داسي اوڼه ونييل چې اَنَ . نسبت بلکه اضافه ئې د «قَالَ لَا تُؤَاخِذُنِي» او کړه چې دا بلع ده په اعتذار کښ ځکه چې د حضرت خضر عليه السلام خواته هم نسيان يو امر محقق وو. او ما په «يَمَّا نَسِيْتُ» کښ يا مصدر په ده اوباء صله ده د مواخذي لپاره، اي لا تؤاخذني نسياني وصيتك في ترك السؤال روح، او يا بآء سببه ده او نسيان اگر چه سبب قريب د مواخذي لپاره خو ندي

بلکه سبب قریب لپاره دمواخډې سوال کول او عمل نه کول ووپه وصیت باندې لیکن سبب بعیددې او پدیکښ اشاره ده چې په انبیاء کرامو باندې دمقتضې بشریت دوجې نه په هغه امورو کښ چې تعلق دامورشعوب سره نوي نونسیان پري طاري کیدلې شو. او په امورو دوحې کښ انبیاء کرامو باندې نسیان قطعاً نه راتلو. اودغه شان پدیکښ اشاره ده چې په نسیان باندې مواخذه او گناه نیشته «وَلَا تُرْهَقْنِي» پدې کښ اشاره ده چې استاذنه عذرقبول پکار دې او کله کله تسامح هم پکار ده او «مِنْ أَمْرِی» به مراد یانسیان دې او یامتابعیت اوشاگردې ده

﴿فَانْطَلَقَا﴾ دادویمه واقعه ده چې کله ددوئ ددریاب نه پوري لارل نوڅه نوجوانان ئې اوکتل چې لوبې ئې کولې نوخضر عليه السلام په هغوئې کښ یوکس زاونیسلاو قتل ئې کړونو حضرت موسی عليه السلام برداشت نه کړې شوه اوبیا پرې اعتراض اوکړو چې یویيگناه کس دې قتل کړوداڅوتادیریدکار اوکړو اوفاء په ﴿فَانْطَلَقَا﴾ کښ فصیحیه ده اوتقدیرد عبارت داسي دې چې

فَقُلْ عَنْهُ فَمَنْ جَامِنُ السَّفِينَةِ فَاَنْطَلَقَا

﴿إِذَا لَقِيَا غُلَامًا﴾ نوم دهغه نوجوان جیسور یا حیسور یا حیسون وو اوپه صحیح حدیث کښ دې چې ده دنورو هلاکانوسره لوبې کولې اودې په هغوئولو کښ خائسته اویاک وو، نو حضرت خضر عليه السلام دې رااونیولوقتل ئې کړو اوپه کیفیت دقتل کولو کښ روایات متعدد راغلیدی، دبخاری شریف په یوروايت کښ راغلیدی الله اخبراسه من اعلاه لافعله یدیه چې سرنې ورله په لاس سره دڅټ نه راویستلو اوپه څنې روایاتو کښ راغلیدی چې دې ئې سملولو اوبیانې په چارې سره ذبح کړو

اوپه څنې روایاتو کښ داسي ذکر دې چې دده سرنې دیوال له راواچولو، اوڅوک وائي چې په سرنې ورله په کانې باندې اویشتلو او علماؤ ددې ټولوروايتو کښ تطبیق داسي کړې دې چې دیوال په یو کانې باندې ئې اول اویشتلو اوبیانې په زمکه باندې راوغورزولو اوبیانې ذبح کړواوبیانې ورنه سرپه لاس سره جدا کړو (فتح، قرطبی، روح).

مسلك دجمهورو په دې غلام کښ دادې چې دې نابالغ وو دليل دادې چې دده لپاره لفظ دغلام استعمال شويدي او غلام اطلاق په صغير کيږي لکه څرنگه چې اطلاق دجارية په صغيرې باندې کيږي

اودغه شان دده لپاره صفت د﴿زَكِيَّةٌ﴾ راغليدي چې داهم دليل دې په عدم بلوغ دهغه باندې. اودغه شان دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم د﴿زَكِيَّةٌ﴾ تفسيرپه صغيره سره نقل کړې شوې دې اوبعض علماء فرمائي چې دې بالغ وو دليل دادې چې ونيلې شويدي 'بغيرنفس' نوکچري صې وي نو دصې قتل قصاصا نيشته دي نوبيا به بغيرنفس قيد ضرورت نوو اودابه نوې ذکر شوې،

خو ددينه علامه کرمانې رحمته الله عليه اونووي رحمته الله عليه جواب کړيدي چې قيد د'بغيرنفس' تاکيد لپاره دې چې قتل ددې صې بالکل ناحق وو، لکه په يقتلون النين بغير حق، کښ قيد د'بغير حق' تاکيد لپاره دې اوياجواب دادې چې دموسى عليه السلام په شريعت کښ په نابالغ باندې هم قصاص وو

لکه امام بيهقي فرمائي چې زمونږ په شريعت کښ هم ابتداء قصاص على الصبي وو خويياورستومنسوخ شولو، دويم دليل دادې چې ورستوخضر عليه السلام دهغه په باره کښ داسي فرمائيلې دي

﴿طُفَيْنَا وَكُفِّرَا بَهْرَهغه ته نسبت دطغياني اوکفر شويدي اوماشوم نابالغ کافرونې ليکن جواب ددينه هم ممکن دي چې نسبت دکفرده ته په تاويل دمايول اليه. سره دې ځکه چې حضرت خضر عليه السلام نبى وودامورباطنيه، نوالله ﷻ ده ته ددې ماشوم دکفر اطلاق ورکړه لکه څرنگه چې

دغاصب اوظالم بادشاه اطلاع اولورکړې وه لیکن راجحه خبره هغه ده چې امام طحاوی رحمته الله علیه نه نقل کړې شویده چې داغلام د عمر په اعتبار سره نابالغ وو خود عقل او پوهې په اعتبار سره بالغ وو.

﴿قَالَ أَقْتَلَتْ نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ هدا اعتراض دې دموسی عليه السلام په خضر عليه السلام باندې قصدا اول اعتراض نسیاناوو او په ځنې قراعتو کښ زاکیه راغلیدې، بعض علماء فرمائی چې زکیه اوزاکیه کښ فرق نیشته دې اوبعض مفسرین فرمائی چې زاکیه وئیلې کیږي هغه ته چې بالکل ئې گناه نوې کړې اوزکیه هغه ته وئیلې کیږي چې گناه ئې کړې وي اویانې توبه ویستلې وي اومراد په ﴿يَقْتُلُ نَفْسًا﴾ سره دادې چې ده بل څوک هم ندې قتل کړې ځکه جواز د قتل دیونفس لپاره موجودیدل دایوامردې ددرې امورو نه چې ۱) زنا دمحصن ده ۲) قتل دنفس دې ۳) اوارتداد دې

﴿لَقَدْ جَفَّتْ شَيْئًا نَكَرًا﴾ هرکله چې قتل دنفس سخت جرم دې اوفساد ئې ظاهر دې نوځکه پدې ځانې کښ لفظ د ﴿نَكَرًا﴾ ذکر شو ځکه چې داهم ابلغ دې په انکار کښ د ﴿إِمْرًا﴾، نه ځکه چې ﴿نَكَرًا﴾ استعمال په هغه بدکار کښ کیږي چې دهغې نقصان دیروي اوبنکاره وي چې تدارک ئې نشي کیدلې، په خلاف د امرانه چې دهغې استعمال په هغه بدکار کښ کیږي چې نقصان ئې کم وي اوتدارک ئې کیدلې شي نو قتل النفس تدارک نشي کیدلې نوځکه دلته نکرا استعمال اوشو، په خلاف دکشتی دتخته اوباسلونه چې دهغې تدارک کیدلې شي نوددې وجه نه هلته کښ

﴿إمرا﴾ استعمال شو. او بعض مفسرينو بالعكس خبره كړېده چې ﴿إمرا﴾ سخت دې د ډنگر. او دكشتي دورانولو په صورت كېن اغراق د ډيرو كسانووو نوهغه جرم ډير سخت وو دفتا. د يونفس نه نوڅكه هلته كېن ﴿إمرا﴾ او دلته ډنگر استعمال شو.

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۖ قَالَ

اوتيل خضر ؑ چي آيا مانوو وئيلي تاته چي بيشكه ته هرگز طاقت نه لري خماسره صبر كولو. اوتيل موسى ؑ

إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّبْنِي قَدْ بَلَغْتَ

كچري ماتيوس او كړو ستانه په باره ديوكار كښ پس ددې نه پس مه ملگري كود ته مالرو په تحقيق سره اوبه رسي ته

مِنْ لَدُنِّي عُلْدًا ۖ فَإِنْ طَلَعَا ۖ فَاغْلُظْ ۖ وَإِنِ اتَّيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا

خما دطرف نه عذرته. پس روان شول دواړه تردې چي كله راغلل يوكلې والوته توخوران ئي اوغوختلو داوسيدونكو دهغي نه

فَاتَّبَعُوا أَنْ يُصَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ

نو انكار او كړو هغوى چي ميلستيا وركړي دوى دواړوته پس اوموندلو دوى په هغه كلي كښ يوديوال نژدي وو چي برونلې وئ

فَأَقَامَهُ ۖ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَجَدَّكَ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ

نونځ كړوهغه ديوال موسى ؑ ورته اوتيل كچرته ستا خوښه وي نواغستي به دي وي په دې باندې مزدوري

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ﴾ هدا حضرت خضر ؑ دظرف نه بيا عهد ياده ول دې اواضافه ﴿لَكَ﴾

لپاره دتاكيد دې اوترقې ده په غصې كښ خكه چي دادويم اعتراض قصد اوودجانبه

دموسى ؑ نه ﴿قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ﴾ هدا شرط لگول دې دموسى ؑ اوعتراف دې پدي چي

كچرته په دريم خلې هم ماصبر اونكړونويابيه عذر ختم وي اوته مادخپل مصاحبت اوسفرته

جدا كړه. اوبه حديث شريف كښ راخي حضور ﷺ ارشاد او فرما ئيلو چي الله ﷻ دې رحم او كړي په

موسى ؑ باندې كچرته ده صبر كړې وي دشرط ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ﴾ ښوې لگولې نومونږ به

نور عجائبات هم اوريدلې وو اوبه خنې رواياتو كښ راخي چي حضرت موسى ؑ دخپل

ملگري د خضر ؑ نه حيا او كړه نو خكه ئې دشرط اولگولو ايوه اود.

﴿فَلَمَّا بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي﴾ ښوې كښ اشاره ده چي دوه خلې پوري دانسان عذر قبلولې شي

﴿فَأَنطَلَقَا حَتَّىٰ يَمْدَادِرِيْمَهُ وَاقَعَهُ دَهغُوئِي ذَكَرَ كِيْرِي فِي دَوِي رَوَانٍ وَوَحْتِي فِي يُوْكَلِي تِه رَاغَلِل اودوئِي اوږي شوې وو نوډكلي خلكونه ئې خوراك طلب كړو خو هغوئې ورته انكار او كړو، هلته دوي يوديوال اوكتلوچې كوړ شوې وو او غورزيډلوته نژدې وو حضرت خضر عليه السلام هغه ديوال بغير داجرت او مزدورنې نه صحيح كړلو، حضرت موسي عليه السلام ورته اوښل كچرې تاددوي نه څه مزدوري اغستي وې نومونږ به پرې خان ته دخوراك بندوبست كړې وې، نو حضرت خضر عليه السلام ورته اوښل چې بس اوس ځماو ستا دجدانې وخت راغليدي

﴿أَهْل قَرْيَةٍ﴾ په تعيين دقريې كښ ډيرا قوال دې څوك وانې چې ددينه مراد انطاكيه، ده څوك وانې چې عراق كښ دبصرې سره نژدې ابله قريه ده، څوك وانې چې د فلسطين يوه عظيمه قريه ناصره تنه مراده، څوك وانې چې داردن يوه قريه ايله ورته مراد ده ددينه علاوه نورا قوال هم راغليدي خو په تعيين باندې څه قوي دليل نيشته دې اولفظ د اهل كښ اشاره ده چې دې كلي ته راتلل ددوي دخلكوسره ملاقات وو اوصرف پدي لاره باندې تيريډل نوو مقصود.

﴿أَسْتَطَعْمَا أَهْلَهَا﴾ سين اوتا، لپاره دطلب دي يعنى طلب دطعام ئې او كړو او مراد پدې سره طلب دضيافت دې، خودلته پرې اطلاق دطعام او كړې شو او ورسو ورباندې اطلاق دضيافت كيږي پدي كښ اشاره ده چې يوقسم خوراك چې نسبت او كړې شي سائل او خوراك كوونكي ته نوطعام ورته وئيلې كيږي او هم دغه خوراك چې نسبت ئې او كړې شي مسئول او كوروال ته نوضيافت ورته وئيلې كيږي، او وضع داسم ظاهر په ځانې دمضمرباندې ﴿استطعماهلها﴾ په ځانې داستطعماهم راوړې شولپاره دي چې پدي كښ دهغوئې په بخل او بدسلوك باندې تصريح ده چې حضرت خضر عليه السلام او موسي عليه السلام ددې قريې داهل نه طعام طلب كړې وو اوداجانب ياد مسافرينونه ئې نوو طلب كړې اوددې قريې اهل ورته انكار او كړو، حالانكه دا قريه وه اومصرونو چې پكښ څوك مسافروي بلكه ټول ددغې ځاي خلك وو، اودغه شان په شهر كښ سرائې وغيره وي او په قريو كښ داسهولت نوي بلكه هلته خلك دمسافرو انتظامات په كورونو كښ كوي اودغه شان دقريو خلك دشهرې خلكوپه نسبت مهمان نوازوي خوددې قريې خلك ډيريخي لان وو اوددې وجه نه په يوروايت كښ داسي راغليدي چې حتى اذاتيا قريه لاما

طاماني انجالی فاستطعما اهلها (نسائی). اوپدي کين دليل دي چې مسافر لپاره خوراک طلب کول داهل قريه نه جائز دي.

﴿فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمْ﴾ بمقصد پدي سره هم پوره کيدې شوچې وئيلي شوې فليضيقوها

خو اضافه د ﴿فَأَبَوْا﴾ لپاره د بخل ظاهره ولو او دهغوی د سپکوالي ظاهره ولو لپاره او شولو

فانده: علامه آلوسي رحمه الله رد کړيدي پدي مقام کين په هغه واقعاتو باندې چې امام رازي رحمه الله وغيره نقل کړيدي چې کله دا ايت نازل شونودغه قريې خلک د یر او شرميدلو اواندام شو او حضور ﷺ ته ئې ډير سره زړپيش کړل او درخواست ئې اوکړو چې بآء د ﴿فَأَبَوْا﴾ په ثاء سره بدله کړه، خو حضور ﷺ انکار اوکړو، او بعضو دا واقعه حضرت علي عليه السلام ته منسوب کړيده ليکن ددې واقعي په صحت باندې څه دليل نيشته دي اونه د قريې په تعيين باندې څه دليل شته دي

فانده ۲: بعض خلکو پدي ايت سره استدلال کړيدي په جواز د سوال باندې لکه صاحب مقامات وئيلي دي- فان رددت لمالي الرد منقصة، علي قدر موسى والحضر قبل، حالانکه حرمت د سوال بلا ضرورت په حديث سره ثابت دي، او علامه قرطبي رحمه الله فرماني چې داسي قول کول لويې دي د دين سره (قرطبي ج ۵ ص ۳۲۳)،

﴿يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ﴾ انقضا د باب انفعال نه وئيلي کيږي سقوط بسرعة ته او بعض علماء

فرماني چې د ايا ب افعال دي لکه احمر چې د احمرانه راځي په معني د صاړه احمره سره او اسناد ارادې جدار ته کول ياد قبيلي د مجاز مرسل نه دي، علاقه پکين ده سببیت ده ځکه چې اراده کوونکې قريب وي فعل ته نو اراده سبب د قربت ده نودغه شان قريب السقوط څيز ته نسبت دارادې کيږي، اودغه شان مجازات عرب په خپلو محاوراتو کين په کثرت سره استعماله وي. لکه وائي داری نظري دارفان نسبت دنظر کولو دارته مجازادي، او مجاز او پرل په کلام کين دايوه شنبه ده دفصاحت او بلاغت اوددې وجه نه قرآن مجيد کين هم مجازات استعمال شويدي. اود اقول د جمهور ودي او امام ابواسحاق اسفرائي اودهغه متبعين منکر دي داستعمال تود مجازنه به قرآن کين ځکه چې د دليل دي دعجز تعالی الله عن ذلك علوا کيوا، خوليکن دادوي وهم دي والفصيل في القرطبي والروح وغيره، اوياسناد دارادي جدار ته استعارة او تشبيها دي چې

قرب السقوط مشابه کړې شويدي ډارادي سره ځکه چې په دواړو کښ ميل وي ﴿فَأَقَامَهُ﴾ يعنى هغه ديوال سيده کړو او په کيفيه دسيدو کولو کښ مختلف اقوال دي څوک وائي چې ستنه عمود، نې ورته اودروله اوڅوک وائي چې ديوال نې وران کړو او بيا نې جوړ کړو. ليکن غوره توجيه هغه ده چې دابن عباس رضي الله عنه نه مروی ده چې حضرت خضر عليه السلام خپل لاس په ديوال باندې راځکلو. نوهغه بالکل سيده شو، اودا په حديث دابن کعب رضي الله عنه کښ هم راغليدي.

﴿قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَخَذْتَ﴾ دعا اعتراض د موسى عليه السلام دې چې مونږ ته دخوراک ضرورت دې اودوئ زمونږ دضيافت کولونه انکار هم اوکړو نوتاو رسره ولې دا احسان اوکړو چې بغير داجرت نه دې ديوال ورله جوړ کړو بلکه دضرورت په بناء باندې به دې ورته اجرت اغستلې وو. نودا ايت دليل دې په جواز داجرت باندې اوپه کسب دمعيشت باندې اوبعض مفسرين فرماني چې داتعريض وو د موسى عليه السلام په خضر عليه السلام باندې چې هرکله ته دديوالونوپه جوړولوباندې پوهيدلې نوابتداء به دې داديوال جوړ کړې وو اواجرت به دې اغستلې وو اومونږ به پري خان ته طعام اخستلې وو، اوددوئ نه به موخوراک نوې طلب کړې.

فائدة بعض مفسرين ولکه ابن الجوزي او ثعلبي وغيره شو، لطيفه ذکر کړيده چې کشتي سورئ کيدل اوددوئ بچ کيدل داداسي ولکه موسى عليه السلام چې مور په صندوق کښ اچولې وو اوپه درياب کښ نې لاهو کړې وو، اومعامله دقتل دغلام داسي وه لکه چې حضرت موسى عليه السلام قبطني قتل کړې وو، اومعامله دديوال جوړولوبلا اجرت داسي وه لکه چې حضرت موسى عليه السلام دحضرت شعيب عليه السلام لونړوله بغير داجرت نه څاروي اوبه کړې وو، خود حضرت موسى عليه السلام نه خپل واقعات هير شوي وو. کچري يادوي ورته نوبيا به نې په حضرت خضر عليه السلام باندې اعتراض نوې کړې خوليکن محقيقنويدي مناسب باندې رد کړيدي، اولاخودانده ثابته چې حضرت موسى عليه السلام نه خپل واقعات هير شوي وو اوثانيا ددې واقعاتوپه مينځ کښ ډير لوڼې فرق دې، ځکه خرق دسفينه اختياري وو، اوپه صندوق کښ بنده ول اوپه درياب کښ لاهو کول د موسى عليه السلام په حق کښ اضطراري اوغير اختياري وو، دغه شان قتل دقبطي د موسى عليه السلام نه خطا وو او قتل دغلام دخضر عليه السلام نه عمداوو، دغه شان اوبه کول دڅاروو داپه سفر دهجرت کښ ووچې په هغې کښ حضرت موسى عليه السلام خپل خان نصرت غيبية ته حواله کړي وو اوپه هغه وخت کښ هغه ته دخوراک ضرورت هم نوو، اودحضرت شعيب عليه السلام لونړه قابل رحم وکرم

اواحسان هم وي. اودا سفيرد خضر الطاهر سره سفير علمي وو جي به هغي کين خپل مشقت دفع کول پکاروو، اودوئ خوراک ته محتاج هم وو اوبيا دهغي کلي دخلکو رويه هم دوي سره ښه نوه. نوددي واقعاتو به خپل مينځ کين څه مناسبت نيشته دي، والله اعلم بالصواب، امام قرطبي پدي مقام کين تفصيلي بحث کريدي په ثبوت ذکر امانود اوليا، کين. اوعلامات دولي ئ ذکر کريدي جي دابحث قابل ديد دي

قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنْتِكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ

خبر ښه اونيل جي داجداني ده به مينځ ځما او په مينځ سنا کين زرده جي خبره درکرم تاته به حقيقت دهغي جي طاقت نه لرو تا

عَلَيْهِ صَبْرًا ۝ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ

به هغي باندې دصبر کولو، ^{۱۰}هرچې هغه کشتي ده نو وه هغه لپاره دعا جزا نو، غريبانو، چې مزدوري به ئي کوله په درياب کين

فَارْتَدَّتْ أَنْ أَعْيَبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ

پس اراده اوکره ما ددي چه عيب ځنه کرم داکشتي اوڅکه چه يو ددوي مخې نه بادشاه جي نيونه ئي هر دروغه

سَفِينَةٍ غَصْبًا ۝ وَأَمَّا الْعُلَمَاءُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا

کشتي به زور زير دستي ^{۱۱}اوهرچه هغه هلک وو نووومور پلار دهغه مومنان پس اوپریدلو مونږه دښه چې اوبه غورزوي دي دواړو لره

طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۝ فَارْتَدَّا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا فَاخْرَاجًا مِنْهُ زَكَاةً

به سرکشي اوکفر کين نو اوغوختله مونږه چې بدل به ورکړي دوي ته رب ددوي غوره دده نه به پاکي کين

وَأَقْرَبَ رُحْمًا ۝

اوډير نژدي به مهرباني کولو کين

﴿قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَ هَذَا انْكَارًا وَاعْتَاضَ ثَلَاثَ دِيَّ اَوْ اَقُولُ خَضِرَ الْعَفْوَ﴾
 دهغي شرط موافق دي چي حضرت موسى عليه السلام په خان باندې ضروري كړي وو. او تكرار د دين
 اوشو اوداسي اونويلي شو چي "هذافراق بينا" لپاره دتاكيد اوعلامه زمخشري رحمه الله فرماني
 چي مشاراليه دهذا لپاره فراق دي اودامتصوراومعهود في الذهن وو پدي قول سره چي **﴿إِنْ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ﴾** دي لكه چي ونيلي كيږي، هذا اخوك نوپدي كښ اشاره په هذا سره داخ نه
 علاوه بل خيزته نده (كشاف) **﴿سَأَلْتُكَ بِتَأْوِيلِ﴾** تاويل ونيلي كيږي رد الشئ الى مآله ته اودلته تنه
 هم مراد مال او عاقبت دي او **﴿مَا بِهِ﴾** معني دالذي سره عبارت دي دهغه افعالونه چي صادر شوي
 وو دحضرت خضر عليه السلام نه او **﴿لَمْ تَسْتَطِعْ﴾** داجمله صله ده دموصل اوموصل لپاره صله عدم
 استطاعت دموسى عليه السلام راوړي شواوداسي اونه ونيلي شو چي **﴿مَا فَعَلْتَ﴾** يا **﴿مَا رَأَيْتَ﴾** څكه چي
 پديكښ تعريف دي په موسى عليه السلام باندې چي تادصبر طاقته نه لرو څكه ځما اوستارفاقت نورنه
 كيږي اويديكښ اشاره ده چي داعتراض په صورت كښ په انسان باندې جواب ور كول ضروري
 دي **﴿أَمَّا السَّفِينَةُ﴾** داداولي واقعي حكم بيانېږي چي حضرت خضر عليه السلام اوفرمانيلو چي دكشتي
 مالكان ډير غريبانان وو اودهغوي ذريعه معاش صرف دايوه كشتي وه اودوي ته مخكښ
 يوبادشاه وقت ډير ظالم وو نوم دهغه جيسون وو قرطبي هغه به هره صحيح كشتي رانيوله
 اوغصب كوله ئي نوماپدي كښ عيب پيدا كړو ددي لپاره چي بادشاه ئي غصب نكړي **﴿أَمَّا الْحَرْفُ﴾**
 تفصيل دي اوالف لام په **﴿السَّفِينَةُ﴾** كښ عهد خارجي دي **﴿فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ﴾** مساكين جمع
 دمسكين ده ضعيف عاجزه ونيلي كيږي، علامه آلوسي فرماني چي اطلاق دمسكين په هر هغه
 چا باندې كيږي چي عاجزه وي يادمال په اعتبار سره يادبدن په اعتبار سره اودوي ته مساكين په
 دي اعتبار سره ونيلي شويدي چي دوي لس^{۱۰} ږونه وو نوپنځه پكښ شل (معذوره) وو
 اوپنځوبه كار كولو نودوي تولوته مساكين ونيل داموالوپه اعتبار سره ونيل تغليبادي، اوام
 مفسرين دافرماني چي دوي ته مساكين پدي اعتبار سره دي اوامام شافعي رحمه الله پدي ايت سره
 استدلال كړيدي چي فقيراشدوي په احتياج كښ دمسكين نه څكه چي مسكين هغه ته ونيلي
 كيږي چي هغه سره مال وي خونصا ته نوي رسيدلې اوفقير هغه ته ونيلي كيږي چي هغه سره

بالکل مال نه وي. پدې ځای کېښ پدغي کسانو باندې اطلاق د مسکین شويدي حالانکه دوی سره کشتی وه او دوی د هغې مالکان وو او پدې سره به هغوی معاش ځان ته پیدا کولو. لیکن علامه آلوسی رحمته الله علیه فرماني چې پدې واقعي سره استدلال کول ضعیف دي^۱، خو ددې وجه نه چې مسکین هر عاجز ته ونیلې کیږي برابره خبره که دې د مال په اعتبار سره عاجزوي یادېدن په اعتبار سره^۲، او د اهام ممکنه ده چې لام په «لَمَسْکِین» کېښ لپاره دا اختصاص وي اوندې وي لپاره د ملک او دا کشتی دې هغوی عاریه یا اجاره اغستی وي دېل چانه^۳، او یا اطلاق د مسکین په دوی باندې د تر حماً وي اگر چې په حقیقت کې دوی فقراء وو. یعنی مال ورسره وو چې هغه ته فقیر ونیلې کیږي، عند الاحناف، خو لیکن پدوی باندې د مسکین اطلاق، چې هغه عند الاحناف هغه چاته ونیلې کیږي چې بالکل مال ورسره نوي، تر حماً شويدي.

«يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ» نسبت د عمل ټولو ته کول یا تغلیبا دي او یا عمل دوکلاً په منزله د عمل د موکلینو دي. «فَأَرْسَلْتُ» حضرت خضر عليه السلام خپل فعل یعنی خرق السفینه په لفظ دارادي سره ذکر کړو او داسي ئې اونیول چې فاعل لپاره دا شاري دینه چې څما مقصد صرف کشتی عیب داره کول وو او اغراق مقصد ئې نو، وکان وراهم لفظ د وراه د اضدادونه دي اطلاق ئې په مخکېن ورسټو، د واهو باندې کیږي دلته تنه مراد امام یعنی مخکېن دي او د اسب او علت دي د عیب دار کولو د کشتی لپاره چې کشتی مې ځکه عیب داره کړه چې غاصب بادشاه هره صحیح کشتی غصب کوله او دلته تقدیم د مسب راغلیدي په سبب باندې، حالانکه سبب مقدم وي په مسب باندې، نو دا تقدیم عنایه دي، او دغه شان پدیکېن اشاره ده «په تقدیم د مسب کېن» چې اخراق د سفیني لپاره صرف خوف د غصب سبب نو بلکه هغه مالکان مساکین هم وونوهرکله چې او غصب او مسکنت سببېن وو د فعل لپاره نو مسکنت ئې مقدم کړو په غصب باندې لپاره د عنایت ځکه چې دا قوې سبب وو، (کشاف) او مراد په «كُلِّ سَفِينَةٍ» (سفینه صالحه)، یعنی هره روغه کشتی مراد ده. پدې آیت کېښ تعلیم دي په رضا بالقضاء باندې د تکلیف زده خلکو لپاره چې د دوی تکلیف دېل لوی تکلیف نه دیچ کیدلو ذریعه گرځیږي، او دغه شان پدې کېن اشاره ده چې ددېرې فاندې لپاره لږ نقصان برداشت کول پکار دي. اولو ئې ضرر نه ځان بیچ کولو لپاره وړو کې ضرر برداشت کول پکار دي. «وَأَمَّا أَلْفَلَمُ» د ادویمي واقعي حکم بیانو، چې قتل د غلام دي چې

هغه غلام ماڅکه قتل کړو چې هغه ضيعا بدکرداره وو او کافروو او دهغه والدين مؤمنان صالحان وو. نوموړې سره دا خطر وه چې دې به خپلو والدينو ته تکليف رسوي او هغوی به په کفر باندې مجبوره کړي، نو ماڅکه دده د قتل اراده او کړه او ددې په بدله کښ به الله ﷻ هغوی ته بهترين ولېدور کړي چې هغه به دين داره هم وي او په هغوی باندې به شفقت کوونکې هم وي او صاحب د مدارک ددې غلام نوم حسين ذکر کړيدې. او په يوشاذ قرائت کښ اما الغلام فکان کافرا راغلیدې. اوددې وجه نه بعض مفسرين فرمائي چې دا غلام بالغ وو. ځکه صبي نه متصف کيږي په کفر او ايمان سره اوحاکم ﷺ وغيره نه منقول دي چې ده په نقصانات کول او موريلارته به ئې تکليف ورکولو او بعض فرمائي چې ده به ډاکې کولې او موږ او پلارته به ئې قسم خوړلو چې دا ځما خپل دي او موريلارې دده د طرف نه مدافعت کولو. اودده په خبره به ئې اعتبار کولو. او ﴿وَأَمَّا﴾ حرف تفصيل دي ﴿الْعُلَمُ﴾ مبتداء ده او ﴿فَکَانَ﴾ ناقصه دي ﴿أَبَوَاهُ﴾ اسم دي او ﴿مُؤْمِنَيْنِ﴾ ورله خبر دي او په يوقرائت کښ ابواه مؤمنان راغلیدې نو په هغې تقدير کان کښ ضمير دي چې راجع دي غلام ته او يا ضمير شان دي چې اسم دي دکان او جمله يعنی ابواه مؤمنان ورله په موضع دخبر کښ ده. ﴿فَخَشِينَا﴾ ان يرهقهما الخ داسبب دقتل دغلام بيانېږي چې پده باندې مهزلگولې شويدې اودې کچرته ژوندې پاتي شوې وې نو دخپلو والدينو لپاره سبب دکفر گرځيدل نو ددې وجه نه ماهغه قتل کړو. اود حضرت خضر ﷺ دا خشيت محض عقلي نوو بلکه دوحې په ذريعي سره ورته علم ورکړې شوې وو او کچري څوک اشکال او کړي چې هرکله دخضر ﷺ غلام قتل کول په ذريعي دوحې سره وو نو بيا ولې هغه داسي اوئيل چې ﴿فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا﴾ ځکه چې خشيت خوپه هغه مواضعو کښ وي چې دهغې خلاف واقع کيدلې شي اودوحې په ذريعي سره حاصل شوي علم کښ خلاف واقع کيدل نه وي؟ نو جواب تنه دادې چې خشيت راجع دي تعديې دکفر والدينو دهغه ته او خشيت په قتل دهغه کښ ندي مراد ابن جرير طبري ﷺ فرمائي چې خشيت په معني دعلم سره دي ځکه چې عرب خشيت او خوف نه علم يقيني دهغې معني مراد کوي چې دهغې ادراک په حواسو سره نشي کيدلې والخشية والخوف توجههما العرب الى معنى الظن وتوجه هذه الحروف الى معنى العلم بالشئ الذى يترك من غيرة الحس والعيان طبري ج ٨ ص ٢٦٢، اوز مخشري فرمائي چې داهم ممکنه ده چې خشينا دي کرهنا په معني کښي وي ځکه

چې عرب خوف او خشیت الفاظ په کراحت کښ په کثرت سره استعماله وي. ﴿طغیانا وکفرا﴾، مراد پدې سره یاطغیانې او کفردغلام مراده او علت دې دقتل دهغه لپاره اویاطغیانې او کفردوالدینودهغه مراده. عطف دکفر په طغیان باندې لپاره دتقییح دامردهغه دې. اویاپه طغیانا، سره اشاره ده خلط کیدلودایمان دهغوئ دگناهونوسره اولاً، په کفرا سره زائله کیدلودایمان دهغوئ ته ثانیاً اویاعطف تفسیرې دې اومراده په کفراسره کفردون کفر، مراد دې^(۱)

﴿فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا تَرْغُمَا﴾ دادواړه صیغې یعنی ﴿فَخَشِينَا﴾ او ﴿فَأَرَدْنَا﴾ دجمعې ذکرشولې بعض مفسرینووجه دایبان کړیده چې په قتل دغلام کښ دحضرت موسی عليه السلام دطرف نکیرنه سخت وو نوددې وجه نه حضرت خضر عليه السلام په بیان دحکمت کښ صیغې دجمعې ذکرکړې چې

(۱) اوکه څوک اشکال اوکړي چې علم تابع دی دمعلوم اوصحت دعلم موقوف دی په تحقق خارجي دمعلوم باندې چې معلوم په خارج کښ موجودوي نواوس کچرته دالله تعالی په علم کښ داخبره وي چې دی په کفراو طغیانۍ کوي اوموروپلاربه هم په کفرباندې مجبوره وي نوپکارده چې په خارج کش هم دامتحق شوی وی. اوحالانکه کفردهغه اومجبوره ول دهغه خپل موراپلاربه په کفرباندې ندی موجود شوی نولازم شو عدم صحت دعلم دالله تعالی الله عن ذلك علوا کبیرا

نوجواب ددینه داکرمی شویدي چې داقانون مذکوره چې علم تابع دمعلوم وي الخ دادممکناتولپاره دی اویپه الله تعالی کښ معامله برعکس ده هلته معلوم تابع دعلم وي خو لیکن داجواب کمزوری دی یوددې وجه نه چې په تخصص دعلم دواجب تعالی باندې دقانون مذکوره څه دلیل نیشته دی. اودویم ددې وجه نه که تابع علم شي بامعلوم په هر تقدیر مطابقت اوموافقت بین العلم والمعلوم ضروری دی. اوهرکله چې معلوم په خارج کښ موجود ندی نومطابقت به څرنگه راشي، نوددې وجه نه صحیح جواب دادی چې دامذکوره کلام حقیقت کښ جمله شرطیه ده اوحکم په شرطی کښ بین المقدم والتالی دی اوحکم صرف په تالی (جزا)، کښ نوي کماهمذهب اهل العربیه اوصدق دشرطین (متصلی)، مینی دی په صدق دلزوم باندې یعنی مقدم اوتالی کښ علاقه دلزوم صحیح ونوقضیه شرطیه به صحیح وي اوکچرته علاقه دلزوم کاږه وه نوقضیه شرطیه به هم کاږه وي. اوصدق دشرطین موقوف ندی په تحقق بالفعل دمقدم یادتالی باندې. بلکه کچرته وجود دمقدم یادتالی محال هم وي نوییاهم صدق دشرطین راځي. لکه لویکان فیهما الهة الا الله لغسدا، نومقدم چې الهه دی محال دی اوییاهم دافضیه صادقه ده اودغه شان لویکان زید حمرا لکان ناهقا هم صادقه ده. نو لهذا دا کلام مذکوره جمله شرطیه ده اویپه علم دالله تعالی کښ داخبره چې دی به کفراو طغیانۍ کوي وغیره. داپدې شرط سره وو کچرته دی بالغ شي نوکافربه وي اوخیل والدین به هم په کفر مجبوره کړیو لیکن هغه دبلوغ نه مخکښ قتل کړی شو. اویدې مقام کښ داشکال نه واردیږي چې دا کلام مذکوره یعنی کچرته دی بالغ شوی وی نوکافربه وی خوقضیه شرطیه منصله لزومیه ده اولزوم مقصد، دادی چې مقدم علت وي دتالی لپاره اویامقدم اوتالی دواړه معلولین وي دعلت اخره ثاله لپاره اودلته خودادواړه محال دی نوڅرنگه به لزوم راشي ځکه چې جواب تنه په دې طریقې سره ممکن دی چې دلته دادواړه معلولین دی دعلت ثاله چې هغه علم آری دالله تعالی دی اوهغه ورله دادی چې دا کلام فحشیا الخ دخضر عليه السلام حاکی دی دعلم ازلي دالله تعالی نه اوعلم ازلي دالله تعالی لپاره به ازل کښ معلومات هم شته دي په وجود اجمالی سره نولهته کښ مطابقت راغلیدی اوفحشیا الخ صرف حکایت دی دهغې نه

داهم دلالت کوي په اظهار او په ارادي د قوت باندې، اونسبت د ابدال يعنی بدل ورکولو صرف
 الله ﷻ ته اوشو ځکه چې عوض ورکول د صرف او صرف د تصرفاتو د الله ﷻ نه دې ځکه وَاَقْرَبَ
 رُحْمًا ۝ زکوة منصوب دې بنابر تمیز او زکوة وئيلي کيږي صفاته يعنی دې به د گناهونو او د اخلاق
 رذيله نه به پاک وي، اَوْ رُحْمًا په سکون د حا او په ضمي د حاء دواړو سره راغليدې اوالف پکښ
 د تانيث لپاره دې يعنی دې به د مور او پلار ډير فرمانبردار وي او په هغوی به ډير رحم کوونکې وي
 او اقرب اگرچه اسم تفضيل دې خومعني نې د مبالغې ده ځکه چې په اول ولد کښ رحم بالکل نوو.
 بعض علماء فرماني چې دهغې ولد په بدله کښ الله ﷻ هغې مور او پلار ته بل ولد ورکړو چې هغه
 مسلمان وو، ابن جرير طبري رحمه الله فرماني چې کله خضر عليه السلام داهلک قتل کولو نو مور دهغه حامله
 وه نو يانې يو مسلمان بچي پيداشو ليکن د جمهور قول دادې چې ددې مقتول ولد په بدله کښ
 الله ﷻ دوی ته لور ورکړه چې دهغې سره يونبي نکاح اوکړو او بيا دهغې د بطن هم نبي
 پيداشو اوبعض علماء فرماني چې دهغې په نسل کښ دولس (۱۲) انبياء کرام اوبعض فرماني چې
 اويا (۷۰) انبياء کرام پيداشويدي

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَتَيْنِ فِي الْبَيْتَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا

۱۱. اوهرچه هغه دیوال وونوو ددوه هلکانو یتیمانو په هغې ښارکښ اووه لاندې دهغې نه خزانه ددې دواړو

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا

اوووپلار ددوی نیک سړې پس اوغوښتنله رب ستاچې اورسیري دوی دواړه ځوانی خپلي ته اوراواوسي به خزانه خپله

رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۝

دوچي د رحمت درب ستاڼه اوندي کړې مادا کار به خپل اختیار سره دادې حققت دهغې چې طاقت نه لرلو با په هغې باندې د صبر کولو

۱۲. وَأَمَّا الْجِدَارُ ۝ دواړيمني واقعي حکمت بيانيزي چې دغه دیوال ددوه یتیمانو وو چې دهغوی

پلار ډير نیک وو اوددې دیوال دلاندې دهغوی خزانه دفن وه چې دوی ته دپلار نه په میراث کښ

پاتې شوي وه اوددې کلي خلک بیکاره وو کچرته دیوال غورزیدلې وې اودغه خزانه څرگنده شوي وې نوددغې علاقې خلکو به لوټ کړې وه ، نوددې وجه نه الله ﷻ دااوغوخته چې دادواړه ماشومان غټ شي اوخپله خزانه په خپل استعمال کښ راوړي نوددې وجه نه ماته حکم اوکړې شو ددیوال دجوړه ولو.

﴿فَكَانَ لِقَلَمَيْنِ يَتِيمَيْنِ﴾ راجحه خبره داده چې دادواړه نابالغه وواونومونه ددوئ احرم اوصريم

منقول دې ﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾. په کنزکښ اقوال متعدد راغليدي يوقول دادې چې پدي سره مراد سره اوسپين زردې، اوداقول مرفوعا نقل کړيدې حضرت ابودرداء ؓ دحضور ﷺ نه . دويم قول دادې چې داتختی وي دسروزرو اوپدي باندې دبسم الله الرحمن الرحيم نه ورستو دايوڅوکلماټ ليکلې شوي وو(۱)، تعجب دې په هغه چاچې تقدير باندې يقين وي اوبياهم غمژن وي(۲)، تعجب دې په هغه چاچې درزق په ميلاويدو باندې يقين وي اوبياهم خان سترې کوي(۳)، تعجب دې په هغه چاچې مرگ باندې يقين وي اوبياهم بې غمه خوشحاله گرځي(۴)، تعجب دې په هغه چاچې په حساب کتاب باندې يقين وي اوبياهم غافله وي(۵)، تعجب دې په هغه چاچې په زوال ددنيا باندې يقين وي اوبياهم پري مطمئن وي(۶)، لاله الا الله محمدرسول الله اوبعض فرماني چې پدي سره مطلق اموال مزاددې. اوبوقول دحضرت ابن عباس ؓ نه داهم مروي دې چې مراد پدي سره خزانه دعلم ده، ليکن داقول ضعيف دي

فراء قانون بيان کړيدې چې کنزکله بغيرداضافت نه يعنی مفرداورلې کيږي اوکله سره داضافت نه ذکرکولې شي نوچې په کوم ځای کښ مفرد ذکرکړې شوي وو نوراد تنه مال مدفونه نه، اوچې په کوم ځای کښ په اضافت سره ذکرکړې شي نوراد به تنه کثرت اوعظمت دمضاف اليه وي لکه چې وئيلې کيږي کوالعلم کوالفهم، نودلته هم مفرد ذکرکړې شويدي نوڅکه مال مدفونه تنه مراددې ﴿وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾. ظاهره داده چې مراداداب نه دهغوئ خپل پلارمراد دې چې نوم دهغه کاشح ذکرکړې شويدي اودمور نوم ئې دهنا نقل کړې شويدي اوبعض فرماني چې مراد اب نه دهغوئ اوومې(۷)، پيرئ نيکه دې اوڅوک وائې چې دلسمي(۸)، پيرئ نيکه تنه مراددي، ليکن اول قول راجح اوظاهردي چې دغه خزانه دددوئ خپل پلاردفن کړې وه اودااشکال چې مال دفن کول باندې خوشديدوعيدراغليديواللذين يکرون الذهب والفضة ولاينفقوها في سبيل الله ليشترهم بعداب الميم(التبوة ۳۴)، نوڅرنگه دې صالح وو؟ داڅکه نه وارديږي چې مراد په دي

وعید سره هغه خلك دې چې هغوئ په خپل مالونو كښ دالله ﷻ حقوق يعني زكوة نه ادا كوي. كه چې دابن عباس رضی الله عنه او ابن عمر رضی الله عنه نه منقول دې چې دكوم مال نه زكوة ادا كړې شي نو هغه كنز. ندې اگر چه هغه مال مدفون وي او كوم مال نه چې زكوة ادا نكړې شي نو هغه كنز دې يعني چې په كوم كنز باندي چې وعید وارد شويدي، نوممكنه ده چې دوى دخپل مال نه زكوة ادا كړې وي. اويابه هغوئ باندي زكوة نو فرض كړې شوې.

فانده: پدي ايت كښ دليل دې چې دوالدينونيكان چوريدل داو لاد دجان اومال دحفاظت ذريعه گرځيږي يوروايت كښ دې چې الله ﷻ دخپل نيك بنده تراوه (۷) نسلونوپوري حفاظت فرمائى (قرطبي ج ۵ ص ۳۳۳).

محمد بن منكدر فرمائى چې الله ﷻ دخپل يونيك بنده دوجي نه دهغه داو لاد اوداو لاد اولاد (نسبو) اودتولي علاقي حفاظت فرمائى، امام قرطبي رحمه الله واقعه نقل كړيده چې حضرت علامه شبلي رحمه الله به فرمائيل چې څه ددې شهر او پوره علاقي لپاره ذريعه دامن يم. نو چې كله هغه وفات شواودفن كړې شو نو كفار ديلم په دريائ دجله باندي راپوري وتل او بغداد باندي نې قبضه او كړه نو خلكوبه وئيل چې په مونږياندي دوه (۲) مصيبتونه نازل شوا (۱) مرگ دشبلي (۲) اوقبضه كيدل دبغداد (قرطبي ج ۵ ص ۳۲۲).

دغه شان پدي ايت كښ اشاره ده چې خلك دې دعلماء اودصلحاؤ اولاد باندي دشفتت كوي اودهغوئ درعايت كوي.

فانده (۲): بعض معاصرو مفسرينوپدي ځاى كښ ليكلي دي «بعض مبتدعين ددې نه استدلال كوي چې ددې ايت نه وسيله ثابته شوه، جواب دادې چې پديكښ وسيله شرقيه اوبدعيه نه ثابتيږي، بلكه دمستثلي شرعي په وجه سره ددوى دمال حفاظت او كړې شو اوديته وسيله وئيل جهالت دې. هان الله ﷻ كله ديوصالح په وجي سره دهغه په اولاد باندي اودهغه په تابعدارئ كوونكو باندي رحم او بركت كوي، ليكن په بادې النظر كښ دا كلام ديرضعيف دې په وجوه سره من جمله دهغې نه دادې (۱) چې سوق دكلام اگر چه دشوت اوجواز دوسيلي لپاره ندې شوې ليكن په اشاره النص سره وسيله ددې ايت نه ثابتيږي چې هر كله ديوصالح بنده دوجي نه دهغه داو لاد اوخاندان وغيره حفاظت الله ﷻ كوي خوبلاتوسل نوبه توسل سره به په طريقه اولې كيږي (۲) بل ددې وجه نه چې «صلحا» پدي ځاى كښ خبرد «وَكَانَ» دې ليكن تخصيص ذكر ي ددې وصف په

منزله دعلت دې دحفاظت داموال دهغوئ لپاره اوداداسي دې لکه چې وئيلې کيږي اکرمت زيدا علما ای لاجل علمه نوددي نه معلومه شوه چې ددې يتيمانودمال حفاظت دصالح پلار په برکت سره وو

﴿فَأَزَادَ رُكُّهُ﴾ اضافت درب موسی عليه السلام ته کول تشریفا دې ﴿أَنْ يَتْلِفَا أَشْدُهُمَا﴾ اشد جمع دشدۀ ده اوبعض فرمائی چې داجمع ده خومفردورله من لفظه نيشته دې اوددې اطلاق کيږي دامام ابوحنيفه عليه السلام په قول پنخويشت کالو عمر باندې، چه دامعردانسانې عقل دکمال عمر دې څکه چه په دومره عمر کښ انسان نيکه جوړيدل ممکن دې اوعلامه جوهرې فرمائی چې داشداطلاق داتلسونه ترديريشته ۳۰ کالو عمر باندې کيږي اوبعض علماء فرمائی چې مرتبه داشديت په څلويښت کالو عمر کښ حاصل کيږي، لکه چې الله تعالى فرمائی حتی اذابلع اشدۀ وبلغ اربعين سنة ﴿وَيَسْتَخْرِجَا﴾ استخراج په معنی داخراج سره دې س اوتاء لپاره دمبالغې دې اومفسرين فرمائی چې دي يتيمانوته علم نووېدي کنز باندې اوددوئ لپاره يووصي وو خوېدي وخت کښ غائب وو، او ﴿وَرَحْمَةً﴾ مفعول له دې ﴿وَمَا قَلَّ لَهُمُ الْبُحْرَانُ﴾ ددشبهې اصل جواب دې چې ما پدي دري واقعاتو کښ چې څه هم کړيدې نوپه خپل اختيارمې ندې کړې اونۀ راته څه علم غيب حاصل وو بلکه دالله تعالى په حکم باندې مي کړيدې ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ يَمُشِرْ إِلَيْهِ دَلِيلُ﴾ لپاره مذکور واقعات دی او ﴿وَقَطْعٌ﴾ په اصل کښ تستطع وو يوه تاد تخفیف حذف کړې شوه، اوپه تخفیف ددې ځای اوکړې شواوپه ايت نمبر ۷۸، کښ تاء تخفیف نوها حذف کړې شوې ددې وجه نه چې داپه دويم ځلي ذکر کيږي نودې مکرر شواوتکرار سره تخفیف مناسب دې نوڅکه دلته تاء حذف کړې شوه.

فائدة: حضرت خضر عليه السلام دکشتي په واقعي کښ داسي اوفرمايل چې ﴿فَأَزْدْتُ أَنْ أُعَيِّتَا﴾ نسبت دارادي خان ته ئې صرف کړيدې، اوپه واقعي دقتل دغلام کښ ﴿فَأَزْدْتُ﴾ وئيلې دې يعني الله تعالى اوخپل خان دواړوته ئې نسبت کړيدې، اوپه واقعي دديوال کښ نسبت ئې صرف دالله تعالى نه کړيدې ددې څه حکمت دې؟ نوغوره توجیه داده چه پديکښ هغه کمال ادب ملحوظ کړيدې ځکه چې کشتي عيب داره کول فقط شروو ظاهرا نودکمال ادب تقاضا داده چې دشرنسبت الله تعالى

ته اونکري شي نکه حضرت ابراهيم عليه السلام افرمائيل چي واذا مرضت فهو يشفين، نوهرکله چي مرض شروو اوشفا خيروو نو ابراهيم عليه السلام نسبت دمرض خپل خان ته اوکړو اونسبت دشفاني الله ﷻ ته اوکړو. اويه اقامت دجدارکنش فقط خيروو. اودشرجانب پکښ نوو نوددي وجه نه دهغي نسبت فقط الله ﷻ ته اوکړو. اويه قتل دغلام کنش يوجانب دشروو چي قتل دې اويل جهت پکښ دخيروو چي هغه ددغه مقتول غلام په بدلي کنش صالح اولاد ورکول وو نودامشترکه بين الخيروالشروه نوددي وجه نسبت ئي هم په طريقي داشارک سره اوکړواوضميردجمعي متکله راوړي شو

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ

^۱ اونپوس کوي دوي ستانه په باره دذوالقرنين کنش ته اوايه چي زرده چي بيان به کړم په تاسوياندي دواقعي، دهغه نه

ذِكْرًا ۝ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْاَرْضِ وَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۝

خه خبري دنصيححت بيشکه مونږه طاقت ورکړې ووده ته په زمکه کنش اوورکړې وومونږه ده ته دهرقسم نه سامان دضرورت

فَاَتَّبَعْ سَبَبًا ۝ حَتَّىٰ اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ ۝

پس روان شوي په يوي لاري يعني مغرب تردې چي اورسيدلوخائ دپناه کيدلودنمرته نواوموندلو ده نمرچي پناه کيدلو

فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۚ قُلْنَا يَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّمَا اَنْ تَعْلَبَ ۝

په يوي چيني دريابتوره کنش اوامندلوئې دهغي سره يوقوم کافر، اوئيل مونږه چي اي ذوالقرنين ياخوعذاب ورکړه دوي ته

وَاِنَّمَا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۝

اويادچه اونيسه ته ددوي په باره کنش يوه ښه لار

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ﴾ هدا دسورت څلورمه حصه ذکرکيږي اودڅلورمي شېهي جواب

کيږي. چې شېه دا کيدله چې ذوالقرنين سره ډيرلوي طاقت وو او هغه متصرف في الامورود نودتوحيددعوي کول غلط دي، نوجواب راغي چې ذوالقرنين محتاجه وو اوکوم طاقت چې

ورکړې شوهغه هم دالله ﷻ دطرف نه وو اودظاهري اسباب ماتحت وو اوددغې ظاهري اسبابوبوجود په ځني اموروکښ محتاجه وو، اودخلکونه ئې دامداد:خواست کړې وو لکه چې په ايت(نمبر ۹۵)کښ دې، اودغه شان په ځنولغاتوباندې هم نه پوهيدلولکه ايت(نمبر ۹۳)کښ دې

تعارف: قرآن مجيدکښ دذوالقرنين تعارف صرف دومره حدپوري ذکرشويدي چې دې يونيک اوصالح،عادل بادشاه وويه ټوله دنياباندي بادشاهې کړي وه مشرق،مغرب، اوجانب شمال سفرنې کړې وو، په جانب شمال کښ يوقوم چې ياجوج ماجوج ورته ونيلي کيږي هغوى په يودري کښ داوسپني دديوال په ذريعي سره بندکړيدي اودهغې علاقې خلکوته ئې دهغوى دشرنه حفاظت ورکړيدي. اوددينه علاوه دهغه نوم،سلسله نسب،دهغه زمانه وغيره غيرضروري مباحث دي چې قرآن اوحديث صحيح کښ دهغې نه بحث ندې کړې شوې، اونه يوانسان ددغې معلوماتومكلف دې، البته ځني تاريخي رواياتواودقرآنونه ځني مفسرينودهغه اصل نوم،نسب، زمانه وغيره تعين کړيدي، دده په نوم کښ متعدد اقوال راغليدي راجحه داده چې دده نوم اسکندروو، خوداسکندريه نوم باندې هم ډيربادشاهان تيرشويدي. دټولونه اخيرکښ داسکندريه نوم چې کوم بادشاه تيرشويدي هغه کافروو چې دهغه نوم اسکندرين فيليس المقدوني اليوناني وو ارسطاطاليس چې مشهورپه ارسطو دې دهغه وزيروو اوهغه اسکندريه شهرپه خپل نوم باندې ابادکړې وواودهغه جنگ د دارا بادشاه سره شوې وواوهغه ئې قتل کړې وو اوفارس وغيره معالک ئې فتح کړې وو اودهغه تاريخ باندې دفارسي يوکتاب اسکندرنامه ليکلې شويده، اوکوم اسکندردذوالقرنين چې قرآن کښ مذکوردي دهغه په نبوت کښ اختلاف دې اوپه نيک صالح مسلمان کيدلوکښ اتفاق دې، اوددوى دواړوپه مينځ کښ تقريبادوه زره(۲۰۰۰)کاله فرق دې، يعنى مسلمان اسکندردکافرنه دوه(۲۰۰۰)زره کاله اول تيرشويدي، اودهغه وزيرحضرت خضرﷺ وو.

وجه قسميه: ده ته ذوالقرنين ولې وائي؟ نويديكښ هم متعدداقوال راغليدي، راجح پکښ دادې(۱)چې دې دوه عظيم سلطنتونوفارس،اوروم بادشاه وو(۲)ياقرنين نه مراد ښکړې دې اوداکنايه ده دشوکت اوددبې نه(۳)ياقرنين نه مراد قرنې الارض،يعنى مشرق اومغرب دې ځکه چې ده دمشرق نه ترمغربه پوري علاقې قبضه کړي وي(۴)بادده دوه(۲)زلفان وو پمزنله دقرن چې په اوگوباندې به ئې پراته وو(۵)دده په سرکښ يوطرف ته اوبل طرف ته دزخم دوه(۲)نشانونه وو اودهغې په بارې کښ حضرت ابى الطفيلﷺ حضرت علىﷺ نه داوجه نقل کړيده چې

ذوالقرنین خپل قوم دالله ﷻ ددين دعوت وركړونو قوم دې په سرباندې اويشتلونوډېر مړشواله ﷻ بياژوندې كړو نوبيايې دعوت وركړونوهغوئ بيا اويشتلو دسړپه بل طرف باندې اومړشونودې وجه نه ده ته ذوالقرنين ونيلې كيږي ۲، اوياددې وجه نه چې ده ته علم ظاهر اوباطر دواړه وركړې شوي وو ۷، اوياددې وجه نه چې ده په ابتداء كښ خوب ليدلې وو چې مادنر دواړه طرفونه نيولې دې ۸، اوياددې وجه نه چې دده مدت دحيات دوه ۲، قرنه يعنى صدئ وه ۹ اوياددې وجه نه چې الله ﷻ ده ته بطور كرامت يامعجزه دوه ۲، نشاني سپين اوتورو وركړې وې چې كله به تكه توره شپه به وه خوچې ده به هغه سپينه نښه راويستله نوټوله علاقه به دورځي پشان رنراشوله اوكه په سپيني ورځې كښ به ئې توره نښه راويستله نوتوره تياره به شوه تاريخ الخميس ۱۰، اوياددې وجه نه چې دې دسپين اوتورو دواړو اقوامو مالك وو، اوددينه علاوه نورهم ډير اقوال مفسرينو ذكر كړيدي.

دده زمانه كومه وه؟ نواكشر مفسرينو دده زمانه دحضرت ابراهيم عليه السلام دورخودليدې، چنانچه ابن كثير عليه السلام پدې جزم كړيدې چې ده دحضرت ابراهيم عليه السلام سره يوځای طواف كړې وو، اوبعض فرمائي چې دده اول ځلي ملاقات دحضرت ابراهيم عليه السلام سره په بيت المقدس كښ شوې وو، اوپه هغه ئې سلام كړې وو اوپه حضرت ابراهيم عليه السلام باندې ايمان راوړې وو، بعض علماء فرمائي چې دده زمانه دحضرت ابراهيم عليه السلام نه ورسودحضرت دانيال عليه السلام دوركښ وو، چې تقريبا ۵۰۰ ق م زمانه وه، اودده دوفات اوپه مدفن كښ هم اختلاف دې حافظ ابن كثير عليه السلام په البدايه كښ داسي ليكلي دي، چې كله ده ياجوج بندكړل اودچين علاقه تبت وغيره ئې قبضه كړه نوواپس بغداد ته راغې اوبيمارشو اويوه مياشت ورسوتوبيا وفات شو اوڅوك وائې چې په روم كښ وفات شويدې والله اعلم، اوپه ځني رواياتو كښ راغليدي چې څلوركسان دي چې هغوئ په ټولي دننيابادشاهي كړيده، دوه ۲، مؤمنان وو سليمان او ذوالقرنين اودوه كافروو نمرود اوبخت نصر، اودده په نبوت كښ اختلاف دې راجحه داده چې دې نبي نوو بلكه نيك صالح بادشاه وو او كوم خلك چې دده دنبوت قاتل دی نواستدلال كړيدې هغوئ په ايت نمبر ۸۶، **﴿قَالُوا يَنْذَا لَآلِهَتَيْنِ﴾** سره چې الله ﷻ ده ته خطاب كړيدې په وحې سره، ليكن جواب تنه ممكن دې چې كيدې شي چې داخطاب په واسطه دخضر عليه السلام دي چې هغه دده وزيروو.

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ أَوْدَاقِصِهِ عَطْفَ دِهِ پِه قِصِي دِمُوسَى ﷺ بَانْدِي اومَناسِبَتِ دَدِي دِوَارُو واقعاتوپه خپل مينځ كېن دادي چې دحضرت موسى ﷺ واقعه په رحلاتودعلم باندې مشتمله وه اودذوالقرنين واقعه په رحلاتو دجهاد باندې مشتمله ده اودغه شان دِمُوسَى ﷺ په واقعي كېن ددري (۳) امورو ذكروو اواخيروي امراقامت دجدار وو نود ذوالقرنين په واقعه كېن ددري (۳) امور ذكرذكردې اواخيروي امرسدسكندري مذكوردې. اودغه شان حضرت موسى ﷺ دعلم انتهاء ته رسيدلې وو په انسانانو كېن اوحضرت ذوالقرنين دعمل انتهاء ته رسيدلې وو په انسانانو كېن، اودغوره قول مطابق تپوس كوونكي قريش مكه ووپه مشوره ديهوديانوسره، اوسب ددې سوال داووچې دهغه تاريخذوالقرنين تاريخ، اوواقعه دخلكونه هيره شوي وه، نوددې وجه نه ددې صحيح جواب وركول دحضور ﷺ دنبوت دليل وو اوصيغه دمضارع ذكركولو كېن اشاره ده استحضرادصورة ذهنيه ددې واقعي ته چې تيره شوي وه په زماني ماضي كېن.

﴿عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ﴾ عبارت په جذف دمضاف سره دې اي عن خبرذی القرنين، ځكه چې تپوس ذات اوحقيقت دذوالقرنين نه وو، بلكه دهغه دواقعي نه وو، ﴿قُلْ سَأَتْلُوهُمُ حَسِينٍ لِّپَارِهِ دتاكيددې چې دلالت كوي په تحقق دفعل باندې، اولپاره داحضاردسامعينوي اوضميرمجروړه د منه دغوره قول مطابق راجع دې ذوالقرنين ته اوبعض وائي چې راجع دې الله ﷻ ته او من تبعيضيته ده اويديكېن اشاره ده چې قرآن مجيددهغه ضروري واقعات بيان كړيدي اوتول حالات يې دهغه ندي ذكركړي او كچرته ضمير راجع شي الله ﷻ ته نوبيا به من ابتدائيه وي، چې داواقعه بيانول دالله ﷻ نه دي يعنى دهغه په توفيق سره دې او ﴿ذِكْرًا﴾ به مراد واقعات دهغه دې اوپه ﴿ذِكْرًا﴾ بهمره اشاره ده چې واقعات قرآنيه محض تاريخي ندي اونه قرآن مجيدغيرضروري واقعات ذكركوي بلكه واقعات دقرآن لپاره دتذكيراونصيحت دې اوقرآن هغه اموردذكركوي چې په هغې سره انسان ته عبرت اونصيحت حاصليري ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ﴾ دتمكين متعدي كيږي بالواسطه هم اوبلاواسطه هم وئيلي كيږي قدرت اوبادشاهي اوغلبې ته، اونسبت يې ضمير دمتكلم ته كولو كېن اشاره ده چې ده ته قدرت اوغلبه وركول دالله ﷻ دطرف نه وو، اوبعض مفسرين فرمائي چې داتمكين في الارض په سبب دنبوت سره واودې نبي وو خوليكن دااحتمال

غير راجع دې ﴿وَأَيَّتَنُ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ سبب په لغت كښ وئيلې كيږي رسن ته اوياسه استعارې باندې اغستلې شويده دهرغه څيزلپاره چې په هغې سره رسيدل كيږي مقصوده. نوددې اطلاق په علم قدرت. اوآلات حرب په ټولوباندې كيږي. او من، په من كل مَثَلُ كښ بيانېه دې اودلته كښ مضاف مقدر دې اى من اسباب كل شئ اوكل لپاره داستغراق حقيقي ندې بلكه استغراق اضافى لپاره دې او اضافت دكل شئ ته لپاره داستغراق حقيقي ندې، بلكه عرفى دې يعنى چې كومو اسبابو او سائلو ته دې محتاجه وو دملكونو په فتح كولو كښ اود دشمنان په ختمولو كښ وغيره هغه ټول ورته وركړې شوي وو. او پديكښ اشاره ده چې دهغه فتوحات اويادشاهي وغيره ماتحت الاسباب وو اوداسبابو استعمالولوته محتاجه وو.

﴿فَاتَّبَعَ سَبَبًا﴾ فصيحیه ده تقدير عبارت داسي دې اراد بلوغ المغرب فاتبع سببا اودسبب اطلاق په لاري باندې هم كيږي ځكه چې داهم منزل مقصود ته درسيډلو ذريعه ده نومعني ئې داده چې دې روان شويه يوي لاري باندې حتى چې مغرب ته اورسيډلو اويادسبب نه مراد ذرائع دسفر دې نومعني ئې داده چې ده اسباب استعمال ئې شروع كړو دمغرب په طرف تللولپاره اوابتداء ئې دمغرب نه ځكه اوكره چې هغه ورته قريب وو اوداداللت نه كوي په تفصيل دمغرب باندې په نورو جهاتو باندې ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ﴾ مغرب صيغه دظرف مكان ده په معني دخانې دغروب شمس اودلته تنه مراد انتها او اخردزمكې دې په جانب دمغرب كښ اومرادتنه اخري مقام دغروب شمس ندې ځكه چې غروب دشمس ممكن ندې په سمندر كښ ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ﴾ وجد اطلاق كله په موندلو باندې كيږي يعنى استعماليري په معني دوجود خارجي سره نوپدي معني سره شين معلوم دنفس الامر اواقعي سره مطابقت ضروري دې، اوكله په معني داحساس سره راخي يعنى محسوس كول اومشاهده كولو سره راخي نوپدي معني په اعتبار سره دشين مرئې مطابقت دنفس الامر سره ضروري ندې، نودلته هم دادويمه معني مرادده يعنى ذوالقرنين داسي محسوسه كړه چې گويادې په تور درياب كښ پتيري اگرچه حقيقه اوپه نفس الامر كښ داسي نده ځكه چې نمرخودزمكي نه په څوچنده سره غټ دې نوپه يودرياب كښ څرنگه غروب اوكرې ﴿فِي غَوْرٍ حَمِيٍّ﴾ عين اگرچه چشمي چيني ته وئيلې كيږي خومرادتنه سمندر دې

او ﴿حَمِئَةً﴾ ماخوذ دي دحمت البير. نه چي کله په کوهي کښ توري خټي راوځي. او حمل دحمته په عين باندې صحيح ندې ځکه چي چشمه دځيوني نوددي وجه نه دلته ذات لفظ مقدردي اې ذات حماة (روح) او په خټي قرا توکښ حامية راغليدي يعنى گرمه چينه. ددې ايت مقصد ددې چي ذوالقرنين داسي ځاي ته اورسيدلو چي هلته اوبه وي اوسمندروو او مخکښ نوره ابادې نوه اوده داسي محسوسه کړه چي گويا داشمس پدې اوبوسمندرکښ غروب کوي اوداحساس په نسبت سره مواضعوته مختلف دي. چي په کوم ځاي کښ غرونه وي نو هلته داسي محسوس کيږي چي داندرغره نه شاطرف ته غروب کوي او په خټي مواضعوکښ لکه صحرا وغيره شوهلته داسي محسوس کيږي چي گويا دانمريه شگوکښ غروب کوي وغيره نودغه شان ذوالقرنين داسي مقام ته اورسيدلو چي هلته نوره ابادې نوه اونه مخکښ دې تللې شو نوده داسي محسوس کړه چي گويا چي دانمريدي اوبوکښ غروب کوي اوهرکله چي دې دسمندريه کناري باندې وو چي ده ته ترلري حدپوري پلندي ښکاري دې نوددي وجه نه ﴿حَمِئَةً﴾ قيد ورسره ذکرشو

دامقام اوځاني کوم يووو؟ نوداتديد او تعين کول مشکل دي. ځکه چي قرآن کښ الله ﷻ صرف دومره ذکرکړيدي چي دې يومقام ته اورسيدلو چي هلته ډيري اوبه، وې او ورسره گيرچاپيره خټي (پلندي) هم وي، چي هغې ته حما وئيلي کيږي. ددې نه زيات دمقام تصريح په قرآن کښ يابه احاديثوکښ نيشته دي البته ځني مفسرينودقراننوپه بنياددا مکان په درجي کښ د تعين کوشش کړيدي، نوبعض مفسرين دافرماني چي دامقام بحراسود، دې ځکه چي دهغې اوبه توري دې اوداسي معلوميږي چي خټه پکښ اوداذوالقرنين شمالي مغرب ته طرف واقع وو اودا علاقه گروزي او يوگوسلاوبه ده اودې ته بحراسودواني چنانچه مولانا عبدالماجد دريا ابادي رحمته الله عليه پدي جزم کړيدي اودغه شان نورمعاصرو مفسرينو هم ذکرکړيدي. ليکن دا خبره ځکه محل نظره چي بحراسود هغه بحيره ده اوبحرندي اومفسرينو ليکلي دي چي دې بحرته رسيدلې وو اودويم ددې وجه نه چي مفسرينو تصريح کړيده چي دې کوم ځاني ته رسيدلې وو نودهغې نه مخکښ نوره ابادې نوه او اوچه زمکه هم نوه چي دې تللې وې. اوبحيره اسودنه مخکښ نورې ابادياني شته دي او اوچه زمکه هم شته دي. نودقرا نئو مذکورونه دامعلوميږي چي دې بحراوقيانوس شمالي ته رسيدلې وي چي داد مغرب طرف باندې هم واقع وو، اودهغې نه مخکښ اوچه زمکه هم

نیشته دي، چې دايوه حصه دبحر محیط ده اوصاحب دفتح القدیر لیکي، لان من وراء هذه النهاية بحر محیط وهو لا يمكن المضی فيه، فتح، اوبه کوموقراتونو کښ چې حامية یعنی گرمي اوبه راغليدي نودهغې توجیه هم داسي ممکنه ده چې دبحر تقسیم دوه (۲)، اقساموته دي یو بحر منجمد اوبل غیر منجمد، غیر منجمد هغه دي چې دهغه لپاره لهرونه چپي، وي اودیته دوی گرم سمندر او گرمي اوبه هم وائي نوکوم سمندر چې (۲۰۶)، نه پورته خط باندې واقع دي نوپه هغې کښ لهرونه نیشته دي، اوهغه منجمد دي اوددینه لاندې هغه غیر منجمد دي اودیته گرم سمندروائي، والله اعلم،

﴿وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا﴾ یعنی په ساحل دبحر باندې یوقوم ابادوو، دلته ﴿وَجَدَ﴾ بمعنی اولې کښي استعمال دي اودغه قوم کافروو لکه دراتلونکې جملي نه معلومیږي ﴿إِنَّمَا أَنْ تُعَذِّبَ﴾ ده اوقاضي بیضاوي فرمائي چې ددوی لباس دسباع خرمنې وو اوددوی خوراک دسمندر حیوانات وو ﴿فَلَمَّا يَبْدَأِ الْفَرْقَنَ﴾ جمهوریه نیزداخطاب په ذریعه دښي سره دي، اودکومو حضراتوپه نیز چې ذوالقرنین نبی دي نوهغوی په نیز خطاب بالذات هغه ته دي ﴿إِنَّمَا أَنْ تُعَذِّبَ﴾ ذوالقرنین ته دالله ﷻ دطرف نه اختیار میلاؤشو ددغي قوم په بارې کښ چې یانې قتل کړه اویانې پري احسان اوکړه اوژوندې نې هږیده، اودااختیار په اصلح الامرین کښ اجتهاد لپاره وو، چې کوم امر تاته اصلح ښکاره شي نوهغه اختیار کړه لکه پدي قول دالله ﷻ کښ هم مذکور دي، فامامتاً بعداً خ او مراد په تعذیب سره قتل دهغوی دي، اوبه ﴿حُشِّنَا﴾ سره مراد ژوندي پریخودل دي بغیر ددنې یاسره ددینې نه، اوحضرت تهانوي ﷺ توجیه داده چې مراد (تعذب) نه بغیر ددعوت نه جهاد کول دهغوی سره اودحسناً نه مراد پس ددعوت ورکولونه جهاد کول دي اوددې نه معلومیږي چې دي قوم ته یوخل دعوت رسیدلې ووبلکه ځنې روایاتونه معلومیږي چې په دوی کښ ځنې کسان اوس هم مسلمانان دي لکه حدیث دخروج دیاجوج ماجوج کښ راځي چې کله الله ﷻ ددوی دخروج اراده اوکړي نودوی به انشاء الله اووايې اودغه شان علامه عینی دمقاتل نه نقل کړيدي یعنون الیه فی کل یوم فیعالجون حتی یولدیهم رجل مسلم فاذا غدوا الیه قال لهم المسلم قولوا باسم الله فیعالجونه حتی یترونه رفقا

ڪشربلبي ويري ضوء الشمس فيقول المسلم قولوا بسم الله عدا نرجع انشاء الله تعالى فنفحه (عيسى

ج ۱۵ ص ۲۳۸)

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ

اويل ده جي هر هغه ڇوڪ جي به ظلم (شڪ باندې پاتي شونوزده جي عذاب به ورکرو مونزه ده ته بيهه سس ڪري سي

إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكَرًا ۖ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ

حلي رب ته نو عذاب به ورکري ده ته سخت عذاب اوهر چاچي ايمان راوړو او عمل ئي اوکړو نڪ موافق دستت پس لبار ده ده

جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۖ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۝

بله ده خالسته جنت دي، او خامخا اوبه وايو مونزه ده ته دکار ددين زمونږه اسان بياروان شوي په بله لار

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ يَجْعَلْ

نهي جي کله اور سيدلوي خائي دختلودنمرته اوني ليدلودانمر جي راخنلوبه داسي قوم باندې جي نوؤگر خولي مونزه

لَهُمْ مِنْ قَوْمِهَا سِتْرًا ۖ كَذَلِكَ ۖ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ

لبار ده دوي دنرمخي ته هيڇ پرده دا کار همدارنگي وو او په تحقيق سره احاطه ڪري وه مونزه په هني خيزونوباندې جي دده سره وو

خُبْرًا ۖ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ قَوْمِهَا

به اعتبار دعلم سره بياروان شوبه بله لار تره هني پوري جي اور سيدلومينځ ددو غرونو ته اوموندلوني شانه دهقونه

قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۖ

يوداسي قوم جي نوو نردي جي پوهه شوي وي په خبروده باندې

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ ۖ هَذَا ذُو الْقُرْنَيْنِ جَوَابِ دِي پَس د تخيير ميلويدلونه جي کوم کس د دعوت

نوحينه پس هم په خپل ڪفر او شرڪ باندې قائم وي نوهغه ته به سزا ورکرم، او آخرت کني به

نڌه هم سخته سزا ورکري. مراد په ظلم سره شرڪ دي ځکه جي دتولونه لوي ظلم شرڪ دي، او

نعذبه نه مراد قتل كول دي دهغوئ او مضارع صيغه راوړل اوييا په ابتداء كښي ﴿فَسَوْفَ﴾ راوړل .
 اشاره ده دپته چې حضرت ذوالقرنين هغوئ ته سزا وركولو كښ جلتې نده كړي . بلکه بارياري
 ورته دعوت وركړو ﴿وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ﴾ يعنې چاچې خمداعوت قبول كړو او ايمان ئې راوړو او توحيد
 ئې اومنلو او د ايمان دمقتضي مطابق نيك عمل ئې او كړو . نوهغه ته به ډيرينه بدله وركړي
 شي ﴿فَلَهُمْ جَزَاءُ الْكَفَى﴾ ، جزاء يا منصوب دې لكه چې د اقراءت د اكثرو دې اويامرفوع دې كچري
 منصوب شي نودي يا مصدر په موضع د حال كښ واقع شويدي . د الحسنې نه نو تقدير د عبارت
 داسي دې فله الحسنی حال كونه جزاء اوياحال دې د ضمير مجروره دله ، نه اوجزاء په معني
 دمجزيا سره دې اى فله الحسنی حال كونه مجزيا ، اويامفعول مطلق دې د فعل مقدر لپاره چې يږي
 جزاء دې اويامنصوب دې بنابر تميز او كچري مرفوع شي نودې مبتداء دې او ﴿الْكَفَى﴾ ورله
 خبردي اوبعض فرماني چې داپه اضافت سره دې ، يعنې جزاء مضاف او الحسنې مضاف اليه
 اواضافت بيانې دې اومراد په الحسنې سره دغوره قول مطابق جنت دې ، ځكه چې ددنيوي
 انعامانو په مقابل كښ ډير بهتر دې (بحر) ﴿وَسَقُولُ لَهُ﴾ يعنې دنيا كښ به په ده باندې سخت
 احكامات نشي كيخودلې چې دده د طاقت نه باهروي ، بلکه احكامات د شرعي ټول اسان دې ،
 (بحر) او حمل د ﴿يُسْرًا﴾ په امرياندې يا مبالغه دې اوياپه حذف سره دې ۱ . ذابسر ﴿ثُمَّ أَتَتْ سَبِيًّا﴾
 د ابل سفرد هغه ذكر كيږي چې دې دمشرق په طرف روان شولو ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ﴾ مطلع په فتحه
 دلام او په كسرې دلام سره دواړه قرانه راغليدي يا مصدر ميمې دې اوياظرف مكان دې ، كه
 مصدر ميمې شي نولفظ دمكان به بيادلته مقدروي ، اود مطلع الشمس نه مراد عين مشرق ته
 رسيدل ندې ځكه چې هغې ته درسيدلو امكان نيشته دې ، بلکه داسي خائ ته رسيدل مراد دې
 چې مطلع شمس ته نزدي علاقه وه اومشرق طرف ته ابادي ختموه ﴿وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ﴾ داقوم
 يو وحشي قوم وو ، او اكثر مفسرينورائ داده چې دازنج يعنې دسودانيانو يونسل وو چې درنگ نه
 تورو غتي غتي شوندي بي وي ، اوبعض فرماني چې دهند دنسل نه وو چې دمكران
 اوسيدونكې وو ﴿لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ﴾ پديكښ دهغوئ وحشيت طرف ته اشاره ده چې داقوم دتهذيب

نه هم ډیر لري وو او دوحشیانو او دځناو وروپشان زندگی نه تیروله. نه ورسره کپري وي نه نه کورونه وو بلکه په غارونو کښ به نه ديځنی او گرمی او دباران نه پناه اغستله «يَسْتَرُ» و نیلي کپري هر هغه څیز ته چې هغه پتوونکي وي او په هغې سره سپې پتيري. نودلته تنه مراد هر هغه څیزونه دي چې په هغې سره ډگرمی او بځنی وغیره نه بچ کپري. نوداشامل دي غرونه ته. ونوبوتو ته. کپړوته او کورونه ته، نوددي وجه نه مفسرين فرمائی چې دوی په داسي علاقه کښ آبادوو چې هلته نه غرونه وو نه بوټي وو. اونه دوی سره کپري وي او نه نه کورونه وو او په غارونو کښ به پراته وو او دوی بالکل په خط استواء پراته وو او ددوی زندگی د حیواناتو پشان وه کپري به هم ورسره نوي «كَذَلِكَ» غوره قول دادې چې مشارالیه د ذلك هغه حکم دي چې کوم نه په مغرب کښ کړې وو. یعنی ذوالقرنین په مشرق کښ اهل مشرق سره هم هغه سلوک او کړو چې کوم سلوک نه په دمغرب والو سره کړې وو. اوبعض مفسرين فرمائی چې کذلك کښ (ک، لپاره دبیان کمال دي اوداجمله لپاره د تاکید اودتحقیق دي اومقصد دادې چې دذوالقرنین واقعه هم دغه شان ده لکه څنگه چې مونږه بیان کړه.

«وَقَدْ أَحْطْنَا بِمَا» عام مفسرين فرمائی چې پدیکښ دذوالقرنین وسعت حکومت او کثرت د فوج او جنگي آلاتو ته اشاره ده. چې دهغه حکومت وسعت او جنگي آلات او فوج دومره زیات وو چې دهغې علم فقط مونږ ته دي اوبل چاته دهغې څه اندازه نه لري، لیکن حضرت الشیخ رحمه الله فرمائی چې پدي کښ دهغه دالوهیت نفی ته اشاره ده چې زمونږ علم دهغه په ټول ساز و سامان، فوج لشکر، او جنگي الاتوباندې حاوي دي، دا ټول څیزونه مونږهغه ته ورکړي وو اوزمونږ په حکم او ارادي سره هغه پدي څیزونو کښ متصرف وو او خپل قدرت ورته نوو حاصل

«ثُمَّ أَتَبَعَ» دادذوالقرنین دریم سفراو مهم ذکر کپري اودادريم سفر کوم طرف ته وو؟ قرآن اوحديث کښ ددې تعین ندې کړې شوې خو مفسرینود قرائتو په بنیاد دا و نیلي دي چې داسفر جانب شمال ته ووځکه چې قدیم ابادیانې به شمال طرف ته وي او خلک به زیاده تر هلته پاتې کیدل اوداسفر نه د مطلع الشمس یعنی دمشرقې طرف ته شروع کړې وو «بَيْنَ السَّدَيْنِ» بېین په غالب احوالو کښ منصوب دي. خو چونکه دي دظروف متصرفه نه دي نوددي وجه نه کله به رفع کله نصب او کله به جرراشي خودلته منصوب دي بناء بر مفعولیت چې دي مفعول به واقع شويدي

دبلغ لپاره (کشاف) سويلې کيږي هر هغه څيز ته چې هغه حائل او رکاوټ وي د بل څيز لپاره. دلت ته مراد غرونه دي او اطلاق پدې غرونو باندې د سدين مجاوره دې گويا چې دادي جوج او م جوج د بندش لپاره يو قدرتي ديوالونه وو. او اکثر اهل علم فرماني چې سديده فتحې سره اوسديده ضمي سره ددواړو معني يوه ده. اوبعض فرماني چې پدې کيس فرق دې سديده په ضمي سره ونيلې کيږي هغه حاجزه چې په سترگو کتلې کيږي. اوسديده فتحې سره هغه ته ونيلې کيږي چې په سترگونه کتلې کيږي. قال ابن اسحق الاول مازاته عينك والثاني مالاتريانه (روح المعاني) اوبعض فرماني چې په فتحې سره ونيلې کيږي هغه حاجزه چې هغه صرف په خلق د الله ﷻ سره وي اود انسان سعې لره پکېن دخل نوي. او په ضمي سره ونيلې کيږي هغې ته چې دانسانې سعې لره پکېن دخل وي ﴿وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا﴾ (دون په معني د وراء (شاته) سره دې، او اکثر فرماني چې په معني دامام (مخي ته) سره دې اود احتمال راجح دې ځکه چې شاته ددرې نه يا جوج ماجوج وو بهر تقدير مقصد دايت دادې چې ددې درې او غرونو سره قريب يوقوم وو چې هغوی په خبرو هم نه پوهيدلو. ځکه چې ژبه ئې بدله وه اوفطانت پکېن هم نوو چې په قرائتو سره پوه شوې وې، اولايکا دون بفقهون، اکثر و مفسرينورائ داده چې پديکېن نفی دمطلق فهم دکلام ته اشاره ده چې داقوم دذوالقرنين اودهغه داتباعوپه خبرو باندې بالکل نه پوهيدلو او هغوی به په اشارو پوه کولولکه څرنگه چې کون سړې وي، (کشاف) اوبعض مفسرين فرماني چې پديکېن اشاره ده چې هغوی به دذوالقرنين په خبرو باندې پوهيدل خوپه تکليف سره اود سوچ او فکر کولونه ورستوبه ددوی په ذهن کيس به خبره راغله اودالقرنين به هغوی پوه کولو ځکه چې نفی دکاد دلالت کوي په وجود دڅيز باندې په تعسر سره، ليکن داقول ضعيف دې ځکه چې نفی دکاد کله کله دتاکيدد نفی لپاره هم راځي چې مرادته عدم امکان دمداخل ثابتول وي، کما هو الظاهر. اودويم قرائت دمزيدونه دې چې ﴿يَفْقَهُونَ﴾ هم په ضمي دې) سره دباب افعال نه دې نوم معني ئې داده چې دوی بل څوک نشو پوه کولې په خپلو خبرو باندې اوداقوم دترك نه وو، اودادوه قسمه وو يوهغه وو چې په بحر خذرياندي وو هغوی ته کاسپين ونيلې کيدلو، اودويم کاليساره نژدې وو چې هغوی ته کوليشي ونيلې کيدلو.

قَالُوا يَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّكَ يُاجُوجُ وَمَأْجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ

اونيل دوی چې اې ذوالقرنين بيشکه يا جوج ماجوج وراني کونکي دي په ملک کيس پس آيا راجع کرو مونږه تاره

خَرَجَاعِلَ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًا ۖ قَالَ مَا مَكْنِي

خرجه ٻڌي ڇي جوڙ ڪري ته به مينڻخ زمونڙا ٻه مينڻخ ددوئي کڻن ديوال هغه اونيل جي هغه مال جي طاقت ۽ اڪريدي مانه

فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ

به هجي کڻن دتصرف ڪولو رب خدا پير غوره دي. نو امداد اوکري تاسو خدا به قوت دسرو سره جوڙ به ڪڙه ڇه به مينڻخ دستاسو

وَبَيْنَهُمْ رَقْمًا ۚ اَلْأَوْتَىٰ زُبَيْرُ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ

اويه مينڻخ ددوئي کڻن يويند ديوال. راوڙي مانه ٽڪري داوسينو تردي ڇي برابر ٿي ڪڙي به مينڻخ دسرو نو دغرونو کڻن

قَالَ انْفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۖ قَالَ ائْتُونِي

ده اوئيل ڇي به ٺٺي اويو کڻن تردي پوري ڇي اوگر ڇولوئي دا ديوال پشانتنه، داوڙ نو اونيل ٺٺي ڇي (اوس) راوڙي مانه

أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا ۖ

ڇي واروم پڌي باند ٺٺي تانبه ويلي ڪري شوي

﴿قَالُوا﴾ دا خبره ورته ودوئي پواسطي د ترجمان سره ڪري وه اونسبت ٺٺي ددوئي ته مجازا شويدي

اوداهم ممڪنه ده ڇي ددوئي ذوالقرنين ته بالذات وٺيلي وي بناء پڌي ڇي ذوالقرنين ددوئي به خبرو باند ٺٺي پوهيد لو اودوئي به خيلو خبرو پوهه ڪولي شواو دا افهام اوتفهيم دي داخل وي دان الله ﴿فَإِذَا﴾ ددي قول تحت ڇي واٽناه من ڪل شئي سبا، دي ڇڪه ڇي افهام اوتفهيم هم هغه اشيا وٺنه دي ڇي ذوالقرنين ورته په فتوحات حاصلو ڪيئن محتاجه وواو بعض فرمائي ڇي داپه اشارو سره وو، اوتعبير تنه په قول سره مجازا دي.

﴿إِنْ يَأْجُوجُ﴾ ددي قوم اولڪ اوڊيا جوج ماجوج دملڪ په مينڻخ کڻن دوه (۲)، غٽ غرونه وو،

ڇي په هجي باند ٺٺي راختل يا جوج ماجوج ته مشڪل وو خوپه مينڻخ کڻن يوه دره وه ڇي هغه خلاصه وه، نو هغوي به راتل پڌي دري په لاري باند ٺٺي، اوددي قوم فصلونه حيوانات وغيره به ٺٺي هلاڪ ڪول اوڇي ڪله به ٺٺي فصلونه وغيره اونه موندل نو ڇڪل به ٺٺي قتل ڪولو، نو ددي وجه نه دي قوم ذوالقرنين ته درخواست اوکروچي ته زمونڙا اوددوئي په مينڻخ کڻن زمونڙا د حفاظت لپاره

يَوْمَ مَضْبُوطٌ دِيوَالٌ اَوْ كَرِهَ. اَوِيدِي چي كومه خرچه راځي هغه به زموږه ادا كړو. اكر چه ته زموږ نه دټيكس په صورت كښ اخلي. **يَا جُوجُ وَمَا جُوجُ** هداپه وزن ديفْعُول اومَفْعُول سره دې. بعض علماء فرمائي چي دا اسمين عربي دې. ماخوډدې داجيج النار نه دكثرت تعداد دوجي نه داور شغلو سره اوداور بسركوسره تشبيه وركړې شويده. اوياماخوډدې دآج الظليم نه يه معني دسرعت سره. اوبعض فرمائي چي دادواړه اسمين عجمي دې اوعير منصرف دې له وجي دعلميت اوتانيت نه اويادوجي ده علميت اودعجمه نه. ځكه چي دادواړه نومونه دې دقبيلو لپاره

ياجوج ماجوج دغوره قول اودجمهورو دقول مطابق قبيلې دي دبنې ادم. اوداولاد دياقت بن نوح **عليه السلام** نه دي. حضرت قتاده **عليه السلام** فرمائي چي دوئ دوه ويشته (۲۲)، قبائل وو. پدوئ كښ يوويشته (۲۱)، قبائل ذوالقرنين دديوال دشاته بندكړل چي هغه وحشي قبائل وو اويوه قبيله ئې پريخوډله چي هغې ته ترك ونيلې كيږي، بعض مفسرينو ددوئ په بارې كښ اوددوئ داوصافوپه بارې كښ عجيب اوغريب اقوال نقل كړيدي، مثلا بعض وائي چي ددوئ قديوه وليشته دې بعض فرمائي چي يوگزدوئ قدونه دې، بعض فرمائي چي د دوئ قدونه (۱۲۰) گزاوږده دې بعضو (۱۳۰) گزاوږدوالی ونيلې دې اوهم دومره ئې پلنوالی هم ذكر كړيدې، اودامام بغوي **عليه السلام** نه داهم منقول دې چي ددوئ غوږونه دومره غټ دې چي غوږواوغوږه وي اوپه هغې سملې اول غوږ دخان دپاسه واچئ اوواغوندې ئې اوداسي نورااقوال پكښ هم راغليدي. ليكن داتول اقوال اسرائيليات دي. صاحب دبحر فرمائي وقد اختلف في عددهم وصفاهم ولم يصح في ذلك شيء (بحر) يعنى ددوئ په تعداد اوصفات كښ اختلاف كړې شويدي ليكن پدي سلسلې كښ صحيح روايت ندې راغلي په احاديثو كښ دياجوج ماجوج چي كوم ذكر شويدي هغه صرف ددوئ په كثرت باندي دلالت كوي اوددوئ خروج قرب قيامت علامت بيان كړې شويدي. امام بخاري دياجوج متعلق صرف دوه، ۲، احاديث ذكر كړيدي چي په هغې كښ يو حديث دهغوئ په لوى شرباندي دلالت كوي وعن زينب ابنة جحش **عليها السلام** ان النبي **ﷺ** دخل عليها فرعا يقول لا اله الا الله ويل للعرب، من شرفد اقرب فتح اليوم من ردم ياجوج وماجوج مثل هذه. وحلق باصبعه الالهام والى تليها. قالت زينب ابنة جحش **عليها السلام** فقلت يا رسول الله **ﷺ** اهلك وبنوا الصلحون. قال نعم اذا كثروا الخبث (البخاري). كتاب احاديث الانبياء، ترجمه ام المؤمنين حضرت زينب بنت جحش **عليها السلام** نه روايت دې فرمائي چي بيشكه حضور **ﷺ** يوځلې ځما كورته راغي په حالت دگېرا هت كښ چي داني ونيل لا اله الا الله هلاكت دې

دعربود هغه شر نه چې نزدې راغلیدی. خلاص کړې شو نن ورځ ددیوال دیاجوج ماجوج نه دومره سورې. او حضور ﷺ ابهاما (قچنی) گوته اوورسره نزدې گوته میلاؤکړه او حلقه ئې تنه جوړه کړه. حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنہا فرمائی چې ماعرض اوکړو چې یارسول الله ﷺ آیا مونږ به هلاک کیږو حالانکه مونږه کښ په نیکان خلک هم موجودوي، حضور ﷺ او فرمائیلو هاؤ چې گناهونه زناگانې زیاتې شي

اوسد سکندرې کښ سوري کیدل کنایه ده دکمزورې کیدلودهغې دیوال نه. اوبعض فرمائی چې په حقیقت باندې محمول دې، اودورستوایت ﴿وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُمْ نَقْبًا﴾. سره دحدیث تعارض ځکه نیشته دې چې دهغې نه مراد په هغه وخت کښ نقب مراددې، اویادنقب نه مرادهغه سورې دې چې هغه دننه اوبهریوري راپوري دواړو ته وي، اوپه حدیث کښ صرف یو طرف ته سوري کول مراددې. اویا (ردم) مذکور فی الحدیث کنایه ده دشیوعواو ظهور دفتنونه، اودا حدیث امام ترمذی اومسند احمدو غیره کښ په مختلفو سندونوسره اویه مختلف متنونوسره ذکر شویدي. بهرحال مقصد ددې حدیث دادې چې حضور ﷺ دیاجوج ماجوج شره یولوی شراوښودلو. اودویم روایت دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه منقول دې چې هغه داسي دې، عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه عن النبی ﷺ قال یقول الله تبارک وتعالی یا ادم فیقول لیک وسعدیک والخرفی یدیک، فیقول اخرج بعث النار قال وما بعث النار؟ قال من کل الف تسعمائة وتسعة وتسعين فعنده یسبب الصغیر وتضع کل ذات حمل حملها وتر الناس سکاری وما هم بسکاری ولكن عذاب الله شدید، قالوا یارسول الله واین ذلك الواحد؟ قال انشروا فان منکم رجلا ومن یاجوج ماجوج الفالح (البخاری: کتاب احادیث الانبیاء).

ترجمه. حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه دحضور ﷺ نه ارشاد نقل کړیدی چې حضور ﷺ ارشاد او فرمائیلو چې الله ﷻ به حضرت ادم علیہ السلام ته اواز اوکړي چې ای آدم! حضرت ادم علیہ السلام به جواب ورکړي چې حاضریم ټول خپرونه ستا په قدرت کښ دې. نوالله ﷻ به ورته او فرمائی چې دخپل ذریت نه جماعت داوراوباسه، نو آدم علیہ السلام به عرض اوکړي چې یا الله ﷻ، څومره جماعت داور والادي. الله ﷻ به ورته او فرمائی چې په هر زړو (۱۰۰۰) کښ نهه سوه نهه نوي کښ داور دې اویوکس دجنت دې. حضور ﷺ او فرمائیلو، چې دابه هغه وخت وي چې یوماشوم چې به ددهشت اویري نه بوداشي، اوهر حمل والاخیز به خپل حمل اوغورزوي. اووینه به تداي مغاظه، خلکولره بې هوشه خولیکن هغوی به څه نشي وجه نه بیهوشه نوي لیکن دالله ﷻ عذاب

ډير سخت دې نوصحابه کرام عرض اوکړو چې يارسول الله ﷺ دا يوبه څوک وي؟ حضور ﷺ ورته او فرمايل چې تاسو زيرې قبول کړئ دستاسو نه به يوکس وي اود ياجوج ماجوج نه به زړه (۱۰۰) کسان وي الخ نو پدې حديث کښ د هغوئ د تعداد کثرت ته اشاره ده. اود ټولونه جمع حديث پدې سلسلې کښ د حضرت ابونواس بن سماعيل رضي الله عنه نه مروې دې چې امام مسلم غل کړيدې په خپل صحيح کښ، چې په هغې کښ د دجال تذکره ده. او په هغې حديث کښ دې چې حضرت عيسيٰ عليه السلام به د جال په باب لد سره قتل کړې. بيا به الله ﷻ حضرت عيسيٰ عليه السلام ته وچې رااو ليرې چې څه اوس خپل هغه مخلوقات بهرته رااوباسم چې دهغوسره د جنگ ضقت څوک هم نه لري، ته ځمابندگان کوه طورته د ځان سره د حفاظت په غرض بوځه. حضرت عيسيٰ عليه السلام به تعميل حکم اوکړي اوياجوج ماجوج به د هراوچتي غونډئ نه به را کوږي او خوريزي به، اود هغوئ اول جماعت چې کله په بحيره طبريه بحر مردار باندې راشي نو ټولي اوبه به اوڅکي نو چې کله د دوئ دويم جماعت بحيره طبريه ته راشي نو هغوئ به صرف هلته کښ لوند والی اوگوري او اوبه به نوي، نو هغوئ به وائي چې دلته هم په يوزمانه کښ اوبه موجودي وي الخ اوبه ځني رواياتو کښ راغلیدې چې هغوئ به يوي غونډئ ته اوڅيږي او اسمان ته به غشي ولي الله ﷻ به ورته په خپل قدرت سره د غشي سرونه سره رنگ کښ به واپس کوي نو دوی به وائي چې مونږ د زمکي والا مخلوق ختم کړو اوس د اسمان والا هم ختموو او مستدرک حاکم کښ د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې چې حضور ﷺ ارشاد او فرمايلو چې الله ﷻ ټول انسانان لس (۱۰) حصي کړيدې. پدوئ کښ نهه حصي ياجوج ماجوج دې اويوه حصه انسانان دې روح بحواله مستدرک، نو ددې رواياتونه معلومه شوه (۱) چې ياجوج ماجوج د نوع بني آدم نه دي، (۲) اودغه شان دادتنه هم معلومه شوه چې د هغوئ تعداد د عامو انسانانو په نسبت ډير زيات دي، (۳) اودغه شان د هغوئ شرافتنه به هم د عظيمو فتنونه، به وي (۴) اود هغوئ خروج د علامان کبري د قيامت نه ده (۵) اود هغوئ خروج به پس د نزول د عيسيٰ عليه السلام او مهدي او ظهور د دجال نه به وي. نو لهذا قول د هغو خلکو باطل دي چې هغوئ وائي چې ياجوج ماجوج د مخلوقاتو کښ د بني آدم نوعي نه علاوه يوه بله نوعه ده، او يادا چې د حضرت آدم عليه السلام نه احتلام په صورت کښ نطفه د خاورو سره خلط شوي وه دهغې نه داپيدا کړې شويدې، لکه چې دا قول منسوب دې کعب اجارته. اودغه شان قول د هغو خلکو هم باطل دي چې وائي چې ياجوج ماجوج تاتاريان دي يادجين او يادروس خلک ياجوج او ماجوج دي، نو کچرته مقصد ددې قول داوي چې فتنه تاتاريه

مشابه وه دفتنودياجوج ماجوج سره اوپدي اعتبارپه هغوي باندې اطلاق مجازي دياجوج ماجوج
خوصحيح کيږي، خو کچرته مقصد ددغي خلکوپدوباندې اطلاق حقيقه وي نودانصوصو نه
مخالفه ده اودغه شان دروس اوچين خلکوته پدي اعتبارسره يا جوج ماجوج ونييل چي دوي به
دهغو ملگرتياکوي نودصحت امکان شته دې خو حقيقه پدوي باندې دياجوج ماجوج اطلاق کول
غير صحيح دې علامه آلوسي رحمته الله عليه په روح المعاني کين فرماني ولعمري ان ذلك الزعم من الضلالة
بمكان، وان كان بين يا جوج و ما جوج و اولئك الكفرة مشاهة تامة لا تخفى على الواقفين (روح) (والفصل في
الفرطى، و روح المعاني، وفي البداية والنهاية لابن كثير).

﴿مُفْسِدُونَ﴾ مراد دفساد دخلکو خوراک اودهغوي قتل اودهغوي فصلونوته نقصان

رسول دې، (کشاف) ﴿فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا﴾ «خرج او خراج» دواړه په يوي معني سره دې، لکه
نول اونوال، اوبعض فرماني چي خرج مصدر دې او خراج اسم دې دهغه لپاره چي کوم دزمکي
نه رااوي، اوفاء لپاره دتفريع ده اوداتفريع ده په صورت دعرض اودرخواست کين ددهغوي
په فسادباندې چي مونږ به تاله څه چنده جمع کړو اوته زمونږ اودياجوج اوماجوج په مينځ
کين ديوال اوکړه.

﴿سَدًّا﴾ مرادتنه حاجز اورکاوت دې، (روح) ﴿قَالَ مَا مَكِّي﴾ «داد ذوالقرنين جواب دې چي

ماته ددولت او اجرت ضرورت نيشته دې کوم دولت چي الله تعالى ماته راکړيدې هغه څما لپاره
پوره دې تاسو څما صرف افرادې قوت سره امداد اوکړئ څه په خپل خرج سره يومضبوط
ديوال جوړوم ﴿فَأَعْيُونِي﴾ يقيوي پديکين هم دذوالقرنين نفى دالوهيت ته اشاره ده چي ديوال
جوړولوکين محتاجه وو ﴿وَرَدَّمَا﴾ . ردم ونييلې کيږي مضبوط ديوال ته اودادسد نه غټ وي،
حاجزا حصينا موثقا والردم اکبر من السد (مدارک) اوپديکين اشاره ده چي ديانت داراوصالح
بادشاه درعيت مال بلا ضرورت نه اخلي

﴿فَانْدَه﴾ ددي ايت نه معلوميري چي درعيت دتحفظ لپاره اجرت اومحصول اغستل

جانزدي اودغه شان ددي ايت نه داهم معلومه شوه چي اجرت لکه څرنګه چي مال سره صحيح
کيږي نودغه شان په محنت اومزدوري سره هم صحيح کيږي چي ديته اجرت بدنيه ونييلې
کيږي، اودغه شان مفسرين فرماني چي پدي ايت کين دليل دې په جيلونو جوړولو اودفساد

کونوکوپه جیل کولوباندې، اودغه شان حکمران ته تعلیم دې چې دخپل رعیت خیال ساتي اود هغوی دجان اومال تحفظ دي کوي

﴿اَتَوْنِي زَيْرَ الْحَدِيدِ﴾ (زیر) جمع ده دزیر، وئیلې کیري ټکړو ته مرادتنه داوسپني ټکړي دې یعنی داوسپنوخښتې، بعض مفسرین فرمائی چې ذوالقرنین بنیادونه دومره اوکستل چې لاندې اوبه څرگندې شوې اوبیاني هغه بنیادونه دغټو غټوکانرونه اودتانبی نه ډک کړل اویاڅه ئې پري داوسپنې دیوال اوکړو چې په مینځ کښ لرگي اوکوئله ئې کیخودله. چې کله دیوال دغرونو سرونوسره برابرشو نویياني اور ورله ورکړو حتی چې لرگي اوکوئله اوسوزیدله اودیوال داوریښان سورشنویياني حکم اوکړو چې اوس ماته ویلي کړې شوي تانبه راوپړئ نوخلکو ورله راوپړه هغه ئې په دیوال باندې چې توئې کړه نورلرگي اوکوئله خوسوزې لیدلې وه اوتانبی دهغې ځای اونیولولکه چې سیمت چې په دیوال کښ اولگې

﴿حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَدَاغِيهِ دَمَحْذُوفٍ لِّپَارِهِ دَهْ ۱﴾ فاتوه ایاها فاخذینی شینا فشینا حتی اځ یعنی خلکوورله ټول سامان اوسپنې وغیره راجمع کړل نوډه به یوه یوه بنخته لگوله حتی که چې دغرونوسرونوسره ئې برابرکړو، ﴿بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾ صدف دتصادف نه دې مخامخ ته وئیلې کیري، یعنی داوسپنوبلاکونوسره ئې یوبل ته مخامخ دیوالونه ئې ډک کړل اوسرونه ئې یوبل سره برابرکړل. ﴿قَالَ أَنفَحُوا﴾ په مینځ کښ چې کوم لرگي اوکوئله ئې ورکړې وه نوهغې ته ئې اورورکړو اوبیاني عمالو یعنی مزدورانوته اوئیل چې دااور ښه بل کړئ یعنی ښه پوکې ورله ورکړئ چې ښه بل شي. ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا﴾ دباغیه هم لپاره دمحذوف ده اوپه کلام کښ تقدیردې، ای فنفعخوا حتی اذاجعله نار(بحر) او﴿جَعَلَهُ نَارًا﴾ دقبیلې دتشبیه بلیغ نه دې، ای اذاجعله کالنار، اووجه دشبې حرارت اوهیئت دې، اوضمیرمرفوع دجعل راجع دې ذوالقرنین ته. اواوراگرچې هغه نووبل کړې بلکه عمالوبل کړې وو، لیکن نسبت هغه اصالة دې ځکه چې هغه آمریعی امرکونکې وو. ﴿أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا﴾ دقطرنه مراد ویلي کړې شوي تانبه ده او﴿قَطْرًا﴾ دباب دتنازع الفعلین، نه دې چې پده کښ ﴿أَفْرِغْ﴾ او﴿اَتَوْنِي﴾. تنازع کړیده او عمل ورکړې شویډې فعل ثانی یعنی افرغ ته چې افرغه ندې وئیلې شوې اودامذهب دبصرینو دې

واستدلال ئې پدي ايت اودغه شان نوروايتم. نوسره كړيدې په اعمال كېن فعل ثانى ته په وخت دتنازع كېن

فانده داسدسكندرى كوم كئى كېن واقع دې؟ نوپدي سلسلې كېن ډيراقوال راغلېدى، دجمهورومسلك دې چې داغيرمعلوم دې اگرچه موجود دې په خارج كېن اودعدم مشاهده مستلزمندۀ عدم دوجود اړه، اوبه تعيين باندې څه نص اودليل يقينى نسته دې. اوځنې موجودات خارجيه داسي دي چې انسان ته دهغې په وجودباندې اطلاع نوي وركړې شوې. لكه چې وئيلې كيږي چې په جنوب امريكه كېن يوه حصه دزمكې داسي ده چې په هغې باندې مارغه هم دتيريدلو طاقت نه لري، اودغه شان مروي دې چې دكوه قاف نه شاته څه داسي مخلوقات اوسيري چې علم ئې بغيردالله ﷻ نه چاته هم نيشته، معجمه البلدان، اودغه شان امريكه هم ورسو دريافت شويده، نودغه شان الله ﷻ ياجوج ماجوج هم دانسان نه پټ كړيدې اوددوئ دمكان په باره كېن عاموا انسانانو ته علم ندې وركړې. اوبعض مفسرينودانارو اوقرائنو په بنياددتعين كوشش كړيدې، مشهورمورخ ابن خلدون ﷺ ديتۀ ترجيح وركړيده چې داسدسكندري دكوه قاف سره واقع دې چې دهلته ددوه قبايل اباددي چې هغوته قنجاك اوچركس وئيلې كيږي اوددې قبايلو دشاتۀ ياجوج ماجوج دې اوددواړو په مينځ كېن داسدسكندري واقع دې، اوزائق بالله چې عباسي خليفه وو هغه خوب اوكتلوچې داسدكولاؤ شويدي نوديرگېراؤشو اويوترجمان ئې دتفتيش لپاره اوليرلونوهغه واپس راغې نوددې سدحالات اواوصاف ئې بيان كړل بعض مفسرينوديتۀ ترجيح وركړيده چې داسدبخارا نه (۱۵۰) ميل لري جنوب مشرق كېن دريند. نوم علاقي كېن واقع دې چې دهغې عرض البلدشمالاً ۳۸، درجي باندې دې اوطول البلدشرقاً ۲۷، درجي باندې دې. بعضوديوال چين ته سدسكندري وئيلې دې ددې نه علاوه نوراقوال هم پكېن راغلېدى. ليكن غوره خبره هغه ده چې حضرت شاه انورشاه كشميري ﷺ فرمانيلې ده چې دهغې خلاصه داده چې په مختلف زمانوكېن دمختلفو مفسدينواودشرپسندونه دحفاظت لپاره ديوالونه جوړكړي سويدي لكه ۱، ديوال جن چې په چين كېن واقع دې. ۱۵۰، مبله اوږد دې. ۲، دويم بخارا اوترمز په مينځ كېن واقع دې په دريند كېن ۳، دره به روس كېن په داغستان كېن واقع دې چې دهغې نوم هم درينددې. اوداپه باب الابواب سره مشهوردي

۴) څلورم په روس کښ به کاکیشکښ واقع دې چې داپه قفقازياکوه قاف په سدره مشهور دې. پدي ټولوکښ حضرت شاه صاحب عليه السلام دې اخري ته يعنی کوه قاف والا سده ترجيح ورکړيده. اوبعض مفسرينو کاکيشادربند کښ واقع سده ترجيح ورکړيده. والله اعلم بالصواب

فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۝ قَالَ

پس دوى طاقت نه لري چې رااوځي پدي ديوال اونه طاقت لري دهغې دسوري کولو اونيل هغه

هَذَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّي ۚ فَإِنَّا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ

داخاص رحمت دې دطرقه درب ځمانه پس هرکله چې راشي وعده درب ځماو به گرځوي داديوال ريزه ريزه اوده

وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۝ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ

وعده درب ځما يقيني صحيح. اوپرې به پردو بعضي ددوى په دغه ورځ چې توخي به په بعضونوروکښ

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَعَلْنَاهُمْ جَمْعًا ۝ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ

اوبوکې به اوکړې شي په شپيلۍ کښ اوراجمع به کړومونۍ دوى په جمع کولوسره. اوراښکاره به کړومونۍ جهنم پدغه ورځ کافرانو ته

عَرَضًا ۝ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِنَا وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا

ښه ښکاره. دا هغه کسان دي چې دې سترگي ددوى په پردو کښ دذکر ځمانه اوو دوى چې طاقت نې نه لرلودحق داوردلو

﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا﴾ استطاعوا په اصل کښ 'استطاعوا' وو. تاء تخفيفا حذف کړېې شويده اوډ

﴿أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ ښه مراد پدي ديوال باندې راختل دې چې داديوال خويه اودير اوچت دې ددې وجهه

هغوى په دې ديوال باندې نشي راختلې. بعض مفسرين فرماي چې ددې ديوال

اوچتوالى (۲۰۰ دوه سوه گز دې اوڅوک وانې چې (۱۸۰) گزدې او ﴿نَقَبًا﴾ ښه مراد دادې چې پدي

ديوال کښ هغوى سورې سوراخ نشي کولې ځکه چې ډير مضبوط دې ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّنْ رَبِّي﴾

عظيم الشان ديوال جوړولونه ورستودوالقرنين دا قول اوکړو چې داديوال اوماته پدي باندې

نمکین او قدرت را کول خالص دالله ﷻ رحمت او فضل دې. په همدې سره اشاره ده هغه سده، او یا تمکین او قدرت ته پدې دیوال باندې ده ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ مرادته قرب قیامت دې چې هغه وقت خروج دیا جوج ماجوج دې.

فانده: سدسکندرې په قیام کښ اختلاف دې چې داتراوسه پوري قائم دې او کڼه دې؟ نو پدې سلسلې کښ څه نص قطعي نېشته دې اگر چې پدې باندې نصوص قطعيه قائم دې چې خروج دیا جوج ماجوج به قریب د قیامت سره وي او پس دخروج دجال اونزول عیسیٰ علیه السلام نه وي خو لیکن په سدسکندرې تر نن ورځې پوري په قیام باندې څه دلیل قطعي نېشته دې. بعض مفسرینو ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ سره استدلال کړې دې خودا لیت هم محتمل دې. قطعي ندې. ځکه

چې د ﴿وَعْدُ رَبِّي﴾ نه مراد خروج دیا جوج ماجوج هم مراد کیدې شي او قیامت هم مراد کیدې شي لکه چې داتیر شوی دې، او هغه حدیث چې کوم امام ترمذی رحمه الله وغیره نقل کړې دې چې یا جوج ماجوج روزانه دادیوال سورې کوي کڼې حتی که چې دوی د نمرشعاکاني او وینې نودوی او وانی چې نن واپس شی اودانوربه صبا کولاً کو، نودوی چې بیاصباراشي نو هغه دیوال نورهم زیات سخت کړې شوې وي حتی که چې دوی تربومدي پوري داسي کوي نو کله چې الله ﷻ ددوی دخروج اراده او کړي نودوی کښ هغه یوکس او وانی چې ځی اوس لار شی اونوربه انشاء الله صبا وکتو، نوددې انشاء الله ویلیوپه برکت سره چې دوی سحر راځي نو هغه دیوال هغه شانتې وي چې دوی څرنگه پریخودلې وو نودوی به هغه پاتې دیوال هم اونړه وي او بهرته راوځي الخ. دې حدیث ته حافظ ابن کثیر معلول ونیلې دې فرمائی چې «استاده جید قوی ولکن متنه فی رفعه نکارة» او وجه دنکارت ې دا ذکر کړې ده چې دظاهر دایت سره ې تعارض دې اوفرمائی چې ممکنه ده چې دا قول دې دکعب اجباروي او هغه ځنې اسرائیلي روایات نقل کوي. لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په اسناد صحیح سره چې په هغه کښ دځني سند رجال دبخاري دې اومرفوع الی النبی ﷺ ې نقل کړې دې. نوراجحه خبره داده چې دامذکوره حدیث صحیح دې اودایت سره تعارض نېشته دې لکه لږ مخکښ دا خبره مونږه دبل حدیث په ضمن کښ ثابته کړې ده. خو پدې حدیث کښ داتصریح نېشته دې چې دادیوال سورې کول به اودوی خروج به متصل وي اودغه شان په حدیث کښ داتصریح هم نېشته چې دیا جوج ماجوج ټول قبائل ددې دیوال داشاته دي

سمکته ده چې يوه قبيله دې دهغوئې نه ديوال دشاتو وي اوديوال دې سوري کړي شوې وي اونور قبائل دې په نور لاروباندې راشي

خلاصه داده چې سدسکندرې تر قرب قيامت پوري قائم کيدلو باندې نص قطعي نېشته دې. اگرچې احتمالات راجحه دادې چې ددې انهدام به قريب القيمة وي چې کوم وخت کښ هغوئ راوځي په هغه وخت کښ به وي والله اعلم بالصواب

﴿وَتَرْكُنَا بِعَضْفِهِمْ يُؤْمِنُو﴾ غوره خبره داده چې ضمير راجع دې خلافتوته او ﴿يُؤْمِنُو﴾ نه مراد ورځ دقيامت ده اوداتخويف اخروي دې دهغه خلکولپاره چې دتوحيدنه ئې ځان لونړکړيې دې. اوبعض مفسرين فرمائي ضمير راجع دې ياجوج ماجوج ته او ﴿يُؤْمِنُو﴾ نه مراد دهغوئ دخروج والا ورځ ده. ﴿يُؤْمُوْجُ فِي بَعْضِ الْمَوْجِ وَيُلْهِي كَيْدِيْهِمْ صُورُهُمْ﴾ ته مرادتنه دلته اضطراب اوپريشانې ده مجازا يعنى چې کله دالله ﷻ وعده دقيامت راشي نوداخلک به ډير مضطرب اوپريشانه وي. اودهديرې پريشانې دوجي نه به يوبل کښ ننوځي ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ مرادتنه نفخه ثانيه ده ځکه چې دمابعدجملي ﴿وَعَرَضْنَا سِرَاجَ دُجَاهٍ﴾ ډيرمناسب دې. ﴿وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ﴾ مراد عرض نه ابتداء جهنم ښکاره کول دې کافرانوته اوداښکاره کول لپاره دسختې اوددوئ دپريشانې لپاره به وي وفی الحديث يؤتى جهنم لها سبعون الف زمام مع كل زمام سبعون الف ملك يخرجونها (مسلم).

﴿الَّذِينَ كَانَتْ اَسْمُ مَوْصُولٍ﴾ داصفت ذامه دکافرانودې اوسبب دعذاب دهغوئ دې اوداکنايه ده دشدت انصراف اوعراض دهغوئ نه دقبول حق نه (کبير) تعبيرددينه په ماضي استمراري سره اوشواشاره ده دپته چې ددوئ اعراض على سبيل الاستمراروو، اومراد په ﴿يُؤْتِي السَّحَابَ مَوْدِيْنًا﴾ توحيددې اوداهم ممکنه ده چې قرآن ترينه مرادشي ﴿وَكَاُنُوا لَا يَسْتَطِيعُوْنَ سَمْعًا﴾ دلته داسي اونه وييلې شو چې (كانوا اصمًا)، حالانکه دازيات مختصردې. لپاره ددې چې مبالغه راشي په انتفاء، دسمع يعنى اوريدلوکښ دهغوئ نه، ځکه چې کونړسې کله کله واورې اوداوريدلو طاقت پکښ وي چې کله ورته په چيغه سره اوازوکړې شي، اودوئ داسي دې چې بالکل طاقت هم داوريدلونه لري (کشاف).

أَحْسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّعِلُّوا عِبَادِي مِنْ ذُنُوبِ أَوْلِيَائِهِ إِنْآ أَعْتَدْنَا

التيامان کوي هغه ڪسان جي ڪفر تي ڪريدي جي اونيبي دوي بندگان خماسواخمانه مددگارن. بيشڪ تيار ڪريدي مونڙه

جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزْلًا ۝ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ

جهنم ڪافران لره ميلستيا اوايه ته آيا خبر در ڪرم تاسوته په باره دهير تاوان موندونكو په اعمالو ڪن. دافه ڪسان دي

هَلْ سَعَدْتُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝

جي ضائع دي عبث دي عملونه ددوي په ژوند دنيا ڪن اودوي گمان کوي جي بيشڪ دوي خاسته عمل کوي دي

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَبُطِطْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ

دافه ڪسان دي جي ڪفر تي ڪريدي په ايتونو درب خيل باندي اوپه ملاقات دده سره پس بريادي عملونه ددوي نواوبه نه دروو مونڙه

لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا ۝ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا

لپاره ددوي قيات په ورځ تولد عمل. داچي ذڪر شو، بدله ددوي جهنم دي په سبب ددي جي دوي ڪفر ڪريدي

وَاتَّخَذُوا إِلَهًا غَيْرَ اللَّهِ

اونيولي ئي وواياتونه خماسواخمانه رسولان خماسواخمانه توفوسره

﴿أَحْسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ سورت خاتمه ده پدي ڪنن تخويف اخروي دي، اودا داولي شبيهي په جواب

باندي بالذات اودويمي شبيهي په جواب باندي بالتبع تفرع ده، چې كله دالله ﷻ نيك بندگان

اصحاب كهف وغيره متصرف او ڪار سازندي نوشيطانان جي ڪفارتي عبادت، کوي په طريق اولي

سره ڪار سازندي، واستفهام لپاره دتوبيخ دي ﴿ابوالسعود﴾ او ﴿الذين﴾ موصول قانعقام دي

دمنقولينود ﴿أَحْسِبَ﴾ مواصل عبارت داسي دي اي الحسب هم انهم يتخذونهم اولياء من

دوني ابوسعود، اوبعض فرمائي چې موصول مفعول اول دې اومفعول ثاني محذوف دې چې هغه نافعا دې اى افحسوا اتحادهم نافعاهم ابوالسعود، اوجواب داستفهام محذوف دې چې كلاً بل هم اعداء هم بيرون منها زاد المسير، نومقصد دايت داشو چې كافران دې داگمان نه كوي چې مونږ به دالله ﷻ نه علاوه دهغه دمخلوقاتو عبادت كوو اوهغوى به مونږ ته نفع راکړې داگمان دهرگز نه كوي بلكه دغه معبودان به ددوى دشمنان اوگرځي اوددوى نه به دبراست اعلان كوي. ﴿عِبَادِى مِنْ دُونِى﴾ مراد په عباد سره بقول حضرت ابن عباس ؓ شياطين دي، اواكثرمفسرين فرمائي چې مرادتنه عام معبودان دي كه شياطين وي يابتنان اوياملائكه اويالنبيا او اولياء وي. ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا خَرِيفًا﴾ وضع داسم ظاهر په خائى دضمير اوشوله لپاره داشاري دې خبري ته چې دااعتداد دجهنم په سبب دكفر ددوى سره دې، او ﴿تَزَلَا﴾ وئيلې كيږي ميلمستياته، اوبعض فرمائي چې هر هغه خيزته وئيلې كيږي چې هغه دميلمه لپاره تيار شوې وي هغه كه مكان وي ياخوراك وي، والزول موضع الزول والزول ايضاً مايقدم للضيف ويهاى له وللقادم من الطعام بحر، اودلته دواړه معني صحيح كيدي شي اوبعض فرمائي چې ﴿تَزَلَا﴾ جمع دنازل ده اومنصوب دې بناء برحاليه ليكن اول احتمال زيات راجح دې، اوجهنم اودهغې سزاگانوته نزل وئيل تهكمادې. ﴿قُلْ هَلْ يَدْعُوا مِنْ دُونِى عِبَادًا أُولُوا مَالًا وَبَنِينَ﴾ اوعلامه آلوسي ؒ فرمائي چې كله استفهام حمل كړې شي په استيزان باندې نوپه هغې كېن اشاره وي تهكم ته، او ﴿أَعْتَلَا﴾ منصوب دې بنا برتميز اوقانون په تميز كېن دادې چې كله دې جنس وي نومفرد به وي وجوبا لكه چې دكافيه عبارت دې ليفرد ان كان جنسا، نوعمل خومصدر جنس دې نوقانون مطابق مفرد راوړل پكاروو. خودلته جمع څكه راوړې شوه چې دعمل لپاره انواع مختلفه دې اوكله چې دتميز نه انواع قصد كړې شي نوبيا جمع كيدلې شي اودلته هم انواع تنه قصد كړې شويدي چې هغه متعدد دي اهل كتاب يهود، نصاري وغيره دي

﴿الَّذِينَ ضَلَّوْا سَبِيلَ اللَّهِ﴾ ادهغوى دبدانجام بيان دې، چې دامشرकिन اومبتدعين دخپلو عملونو په باره كېن داخيال كوي چې مونږ به عملونه كوو حالانكه ددوى داعملونه عبث اوضائع دې او

﴿الَّذِينَ﴾ داجمله يامحلا مجروره ده بناء بريدليت چې دابدل دې د﴿بِالْأَخْسَرِينَ﴾ نه اويامنصوب ده په فعل مقدر سره چې اخص دې اويامرفوع ده او خبر واقع شويده دمبتداء محذوفي لپاره چې هم دې او﴿صَلَّ﴾ په معني د بطل سره دې او ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ متعلق دې په سعي پوري اوندې متعلق په صل پوري، ځکه چې بطلان دسعي دهغوئ دامختصه نده په ژوند ددنيا پوري فقط بلکه دنيا و اخرت دواړو کښ ددوئ سعي عبثه ده، اوددې په مصداق کښ اختلاف دې چې ددينه څوک مراد دې، ۱) حضرت سعد بن ابى وقاص ؓ نه مروي دې چې ددينه مراد يهود اونصارا دې لکه چې په روايت دبخاري ج ۲ ص ۲۹، کښ راغليدي، ځکه چې دوئ به خپل ځانونه په حق باندې کنړل اودخپل دين موافق به ئې عمل کولو حالانکه ددوئ اديان منسوخ وو، ۲) حضرت علي ؓ نه يوروايت دا ددې چې ددينه رهبان اواصحاب الصوامع تارک الدنيا خانقاه نشين راهب مراد دې، ۳) اوروايت تنه دادې چې ددينه خوارج مراد دې اونورا قول هم پکښ راغليدي، ليکن حقه خبره داده چې دا ټول اقوال محمول دې په تمثيل باندې نه په حصر باندې، اومراد دينه هرهغه څوک دې چې عمل کوي داسلام اود سنت نه مخالفې طريقې سره، اوياريا کاروي، يابده عتي وي (بحر).

﴿وَهُمْ يَحْسِبُونَ﴾ داجمله حال ده دفاعل د﴿صَلَّ﴾ نه، او﴿يَحْسِبُونَ﴾ داحسن نه دې ونيلي کيږي، عبادت او عمل کول په هغې طريقې سره چې هغه لاتفه وي، اوداپه حقيقت کښ حسن وصفي دې خومستلزم دې حسن ذاتي لره، يعنى د﴿يَحْسِبُونَ صُنْعًا﴾، نه مراد صرف صحيح طريقه نده بلکه ددينه مراد صحت دنفس اعمالودې، يعنى ددوئ عقیده داده چې مونړکوم عملونه کوو دابالکل صحيح عمل دې، ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دادويم خلي مکرر ذکر شولپاره دتاکيد اولپاره د اشاري دینه چې دوئ دشقاوت اود بدبختي انتهاء ته رسيدليدي، اومرا دپه، ﴿وَلَقَايَهُ﴾ سره بعث بعد الموت دې

﴿فَلَا يُقِيمُ هُمْ﴾ ضمير راجع دې موصوفينو ته په صفات مذکوره سره، چې کوم خلک دتوحيد اوقيامت نه منکر دي نوددوئ لپاره به وزن هم نشي اودره ولې، اومراد پدي سره ددوئ بې قدرې ادبې عزتي اظهار دې چې قيامت په ورځ به ددوئ هيڅ قدراوعزت نوي لکه چې په حديث

دبخاری ج ۲ کتب دې عن ابی هريرة رضی اللہ عنہ عن رسول الله ﷺ قال انه لباتي الرجل العظيم السمين يوم القيمة لايزن عند الله جناح بعوضة، وقال اقروا ان شئتم فلانقيم لهم يوم القيمة وزنا ترجمه حضرت ابوهريرة رضی اللہ عنہ نه روايت دې چې حضور ﷺ نه نبي نقل کړېدې چې حضور ﷺ ارشاد افرمائيلو چې رابه وستلې شي دقيامت په ورځ يو غټ سORB سړې، اودالله ﷻ په نيزد هغه قدر دماشي دوزر برابر به هم نوي. او اوئي فرمائيل کچرته غواړئ تاسو دليل نودايت تلاوت کړئ. فلانقيم لهم الخ اوبعض مفسرينودايت دظاهر نه استدلال کړېدې چې اعمال دکفارو به وزن نشي کيدلي ليکن دجمهورو رائ داده چې وزن داعمالوبه دهرچا کيږي، مسلمان وي که کافروي، په دليل ددې قول دالله ﷻ والوزن يومئذ الحق فمن ثقلت موازينه فاولئك هم المفلحون، ومن خفت موازينه الخ نودايت عام دې مسلمان او کافردواړو وزن دانعالموته شامل دې. اودغه شان الله ﷻ فرمائي ونضع الموازين القسط ليوم القيمة الخ اودغه شان بل خائي کتب الله ﷻ فرمائي ومن خفت موازينه فاولئك الذين خسروا انفسهم في جهنم خلدون (سورة المؤمنون: ۱۰۳)، اودغه شان بل خائي کتب الله ﷻ فرمائي وامامن خفت موازينه فامه هاوية، القارعة، نودايتونوصريح دې چې وزن به داعمالود کفاروهم کيږي اودايت نه جواب دادې چې (۱) دکا تيا به ده دې قدرئ نه (۲) اويامراد دنفی دوزن نه وزن نافع دې. (۱) فلانقيم لهم يوم القيمة وزنانافعا، (۳) اويامراد په نفی سره مطلقانده، بلکه نفی دمثل ده يعنی نفی دهغه وزن ده چې هغه پشان اعمال صالحووي، يعنی هغه وزن به ددوي داعمالولپاره به نشي قائم کولې چې هغه دنیک اعمالولپاره وي، اوممکن دې تطبيق پدي طريقي سره چې خني کسان دکافروبه بغيردوزن نه اوحساب نه به جهنم ته داخله ولې شي، لکه څرنگه خني کسان دمؤمنانوبغير دحساب نه جنت ته به داخليري (والله اعلم).

او وزن به څه شي والا کيږي؟؟ نو پدي کتب درې اقوال داهل سنت والجماعت نه راغلیدي يودا چې وزن به صاحب عمل کيږي لکه چې پدي حديث مذکور کتب چې دې اودغه شان به هغه حديث کتب چې کوم نقل کړېدې امام محمد رضی اللہ عنہ چې حضور ﷺ د عبدالله ابن مسعود رضی اللہ عنہ په باري کتب افرمائيلو چې اتعجين من دقة ساقيه والذى نفسى بيده لهمالى الميزان اقل من احد ترجمه تاسودده پندوپوري خاندئ، قسم دپه خدای چې داپه تله کنيي دا دغدرنه هم درني دي، اودويم قول دادې چې وزن به دصحائف داعمالوبه کيږي لکه چې په حديث دبطاقه کتب راغلیدې چې نقل کړېدې امام ترمذی رضی اللہ عنہ وغيره، اودريم قول دجمهورو علماء دې چې وزن به دنفس اعمالوبه کيږي، چې

نیک اعمالو ته به یوځانسته صورت ورکړې شي اوبداعمالو به به بیکاره صورت ورکړې شي. لکه چې دامضمون په ډیرواحادیثو کښ راغلیدي اویدي هم الله ﷻ قادردي چې بغیردصورت ورکولونه دنفس اعمالو وزن اوکړې، اوتطبیق پدي درې اقوالوکښ ممکن دي. چې دقیامت په ورځ دې ځنې اشخاصو وزن اوکړې شي. اودځني خلکو دصحائفو وزن اوکړې شي اودځنې خلکو داعمالو وزن اوکړې شي، والتفصیل فی کتب الاحادیث والعقائد، اودایت صریح رددي په مذهب دمعتزلوباندې چې هغوی انکارکړيدي دوزن داعمالونه، چې اعمال اعراض دي اوپه عالم مشاهدکښ داعراضو وزن نشي کیدلې، لیکن ددوی داقیاس، قیاس مع الفارق دي. اومستلزم دي ترددلره بلکه انکارلره دقدرت دالله ﷻ نه. اوجدیدتحقیقاتو، ددوی دانظریه هم غلطه ثابته کړه، بلکه حرارت اوبرودت مقدار معلومول شو، دغه شان هوا وغیره وزن اومقدار معلومول شو. وغیرذلك ﴿ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ﴾ دادوه اسباب بیانیري دترك اقامت دوزن. لپاره ددوی، چې ددوی لپاره به وزن ولي نه قانمیري، ځکه چې یو خودوی شرک کولو، اودویم داچې دالله ﷻ ایتونو اورسولانو پوري به نې توقي کولې، نوپه ﴿ذَٰلِكَ﴾ سره اشاره ده ترك اقامت وزن ته. اودلك پدي تقدیرمبتداده ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ ورله خبردي، او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله خبربعدالخبردې اوبعض مفسرین فرمائی چې په ﴿ذَٰلِكَ﴾ سره اشاره مذکورافرادوته ده، نوپدي تقدیر ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ مبتداده او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله خبردي، اوبعض مفسرین فرمائی چې ذلک نه مخکښ الامرلفظ مقدردې اودامتعلق دي دماقبل سره یعنی فلانقیم لهم يوم القيمة وزنا الامرذلك، او ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ مبتداده او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله خبردي اوخلورم ترکیب پکښ داسي راغليدي چې ﴿ذَٰلِكَ﴾ مبتداده ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ خبردي، او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله عطف بیان دي. ددینه علاوه نوراقوال پکښ هم راغليدي ﴿يَمَّا تَفَرُّوْا﴾ بآء سببیه ده اوماصدريه ده اوپه ﴿وَاتَّخَذُوْا مَآبِیْ﴾ کښ اشاره ده ددوی ترقي ته په کفرکښ، چې دوی صرف په کفرباندې اکتفا، اونکړه بلکه دالله ﷻ داحکاماتو اودانبیاء کرامومذاق هم کولو

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ

ایشکه هغه کسان چې ایمان ئې راوړېدې او عملونه ئې کرېدې نیک موافق دسنت وي به ددوی لپاره جنتونه دفرېدوس

نُزُلًا ۝ خُلِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ۝ قُلْ لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ

میلستیا تیاره همیشه به وي دوی په هغې کښ نه به غواړي دهغې نېبل ځای ته بدلیدل. ۱۲۰ اوایه ته کچري شي دادریابونه

مِنَادًا لِكُلِّ نَبَّاتٍ لَتَهْدَى الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَقَ دَرَاهِمُكَ رَبِّ

سیاهي لپاره دلیکود کلماتو درېدب ځما نوضرور ختم شي دریا بونه مخکښ ددینه چې خلاصی پوره شي کلمات درېدب ځما

وَلَوْ جُمْنَا بِمِثْلِهِ مَدَنًا ۝ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ

اگر که راوړومونږه په مثل دده بل دریا ب همدگار اوایه ته چې بیشکه څه سرې بنده یم ستاسو پشان چې وحی کولې شي مانه

أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا

چې بیشکه هقدار بندگي ستاسو معبود یو دې پس څوک چې لري امید د ملاقات پیش کیدلو، درېدب خپل پس عمل دکوي

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ۝

نیکه موافق دسنت، اوشریک دي نه جوړه وي په بندگي درېدب خپل کښ هېڅ څوک

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا بِآبَاثَارِ آخِرِي دې ګانته ګم به صیغه دماضي یا لپاره داشاري دتحقق

اوتیقن ته ده اوایامراد تنه تقررفی علم الله دې، او ﴿جَنَّتُ الْفِرْدَوْسِ ګنه مصطلح شرعی جنت

الفردوس، مراد دې چې دهغې صفت په حدیث کښ داسي مذکور دې، عن ابی هريرة ؓ قال قال

رسول الله ﷺ اذاسالتم الله فاستلوه الفردوس فانه وسط الجنة واعلى الجنة واولوه عرش الرحمن ومنها

تفجر انهار الجنة (متفق علیه).

۱، بشارت اخروي

۲، متفرع بر جواب ثالث بالذات وبرابع بالتبع

ترجمہ: حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ نے روایت دی فرمائی ہے حضور صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد فرمائیلو چہ کلمہ تاسود اللہ تبارک و تعالیٰ نہ سوال اودعاء دجنت کوئی نوجنت الفردوس ورنہ غواپی، چہ داپہ تولو کنبہ بہتر او اوچت جنت دے دے دپاسہ اللہ تبارک و تعالیٰ عرش دے، اوددینہ دجنت نہرونہ جاری کیری، اودحضرت کعب نہ مروی دے چہ دجنت الفردوس نہ اعلیٰ او اوچت جنت بل نیستہ دے اوپدی کنبہ بہ امر بالمعروف اونہی عن المنکر کوونکی بہ وی، اوپہ یوروایت کنبہ داهم راغلیدی چہ ان اہل الفردوس لیسعون اطیط العرش چہ دجنت الفردوس والابہ دعرش جرہ قاری او اوزنہ بہ ہم اوری، اودغہ شان نورہ بر احادیث دے چہ ہفہ دلالت کوی چہ جنت الفردوس یومخصوص جنت دے اوہغے کنبہ بہ مخصوص جنتیان وی، نوکہ مراد بہ ایت کنبہ دمخصوص جنت شی دجنت الفردوس نہ نویابہ پہ إِنَّ الَّذِينَ کنبہ موصول دعهذ لپارہ وی اوپدی سرہ بہ مراد مخصوص مؤمنان وی لیکن اکثر علماء فرمائی چہ مراد پہ جنت فردوس سرہ مطلق جنت دے اومخصوص جنت تنہ ندے مراد اواضافت دجنت فردوس تہ بیانی دے، اوفردوس معنی دانگور پہ باغ سرہ ہم شویدہ والعرب تسمی البستان الذی فیہ الکرم فردوس، ازاد المسیر، اوددیرو وونو والاباغ تہ ہم فردوس وثیلے کیریو نو معنی بہ ئی داشی چہ ددوئ لپارہ باغونہ دجنت دے، داترجمہ غورہ کریدہ حضرت شیخ الہند رحمۃ اللہ علیہ اوحضرت تہانوی رحمۃ اللہ علیہ ہم داتوجیہ غورہ کریدہ حضرت تہانوی رحمۃ اللہ علیہ دجنت الفردوس ترجمہ کریدہ پہ بمخت کے باغ سرہ اوفرمانی چہ اشار الی ان المراد بالفردوس المعنی الشرعی لکن لا بمعنی درجۃ الخاصۃ العلیا نزل حال دے دجنت نہ، اوجنت تہ نزل، وثیل پہ اعتبار دشمار یعنی دہغے دمیوو پہ اعتبار سرہ دے، نو عبارت پہ حذف دمضاف سرہ دے نو پہ اصل کنبہ داسی دے، ہم غارجات الفردوس نزل، اوداہم ممکنہ دہ چہ حمل د نزل پہ جنت باندے علی سبل المبالغۃ وی.

فائدہ بعض اہل علم نہ مروی دے چہ جنت اودہغے نعمتونو تہ نزل وثیلے شویدے نوپدی کنبہ اشارہ دہ چہ مقصود اعظم اولوئ نعمت دجنتی لپارہ ہفہ جنت اودہغے میوی ندے، بلکہ لوی نعمت اومقصود اصلی دیدار الہی دے اللہم شرفنا منها آمین، اوجنت پہ منزلہ دیو انتظار گاہ دہ لَا يَنْفُونَ عَنْهَا جِوَلًا محولا مجرد پہ معنی مزید و تحولا سرہ دے، اوتحول وثیلے کیری دیو حالت نہ بل حالت اریدل، اویامفعول مطلق دے دفعل مقدر لپارہ اوماخوذ دے دحال من مکانہ حولا، نہ

بهر تقدیر مطلب دایت دادې چې جنتیان به په جنت کښ په یو حالت وي. بیماری. مرگ. بل څه تکلیف به ورته نه راځي، لکه په حدیث دمسلم شریف کښ دې چې منادې به اعلان او کړي. یا اهل الجنة ان لکم ان تصحوا فلا تمضوا ابدًا وان لکم ان تعيشوا فلا تموتوا ابدًا وان لکم ان تشبوا فلا تمروا ابدًا وان لکم ان تقيموا فلا تظعنوا ابدًا (مسلم) ترجمه: اې اهل جنت! تاسو به همیشه تندرسته وئ. کله به هم بیماری گڼ نه، تاسو به همیشه ژوندي وئ، مرکیرئ به نه، اودلته به همیشه دپاره اوسیرئ. بل خواته به نه زئ! اللهم ارزقنا بفضلک وکرمک وجودک.

اوداهم ممکنه ده چې دتحول مقصد داشي چې دوئ جنت پریږدي اوبل طرف ته راغې شي یا اوچتې رتبې ته راغې شي ځکه چې کوم جنتي ته جنت ورکړې شوې وي نوهغه ته به دهغې نه بل عمده شې نه ښکارېږي. نوطلب دتحول کولوپه هغه وخت کښ وي چې ده ته بل ځای عمده اوبهتر ښکاره شي، اوداجمله ﴿لَا يَتَّغُونَ عَنْهَا حِوَلًا﴾ ځکه ذکرشوه چې په دنیا کښ کله کله، دیوسرې ډیر بهتر کور او مکان وي خودده پکښ طبیعت نه لگې اودې ورسره موافق نوي نویادبل کور او مکان کوشش کوي، نو جنت به داسي نوي په هغې کښ به جنتي دبل جنت خواش نه لري، ددې وجه نه صاحب دبحر فرمائی، قال بعض المفسرين تمام النعمة انهم لا يتمنون التحول لانهم لو تمنا التحول عنها لتقص النعم عليهم (بحر).

﴿قُلْ لَوْ كَانَ آلَ الْبَخْرِ﴾ داپه شېهي ثالثې په جواب باندې بالذات اودشېهي رابعې په جواب باندې بالتبع تفریع ده، اودالله ﷻ دمعلوماتو وسعت ذکر دې پکښ، یعنی کچرته دالله ﷻ دمعلوماتو لیکلو لپاره ددنیا ټول سمندرونه سیاهې جوړه شي، نوداسمندرونه به ختم شي خودالله ﷻ معلومات به پوره نکړې اودهغې احاطه به اونکړې شي، نومعلومه شوه چې دبندگانو، علم متناهی دې او علم دالله ﷻ غیر متناهی دې نوانبیاء کرام ﷺ او اولیاؤ ته صرف دومره علم ورکړې شويدي څومره چې دالله ﷻ مرضې وه، نوثابته شوه چې انبیاء کرام او اولیا، غیب دان ندې او کار ساز اومتصرف ندې، اوالف لام په البحر کښ جنسې دې نومراده ﴿آلَ الْبَخْرِ﴾ نه جنس بحر دي

او ﴿لِكَيْمَنْ رَبِّي﴾ نه مراد معلومات او حکمتونه دالله ﷻ دي ﴿لَتَفِدَّ آلَ الْبَخْرِ﴾ ځکه چې دامتناهی دې ﴿قَبِلَ أَنْ تَفِدَّ﴾ ځکه چې معلومات دالله ﷻ غیر متناهی دی. نومتناهی دغیر متناهی احاطه

نشي کولې، اود ﴿قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ﴾، معنې داندې چې داسمندر و نه مخکېن ختم شي او کلمات دالله ﷻ ورستو ختم شي، ځکه چې «قبل» دلته په معنې د(غیر) یا (دون) سره دې، لکه صاحب دجمل فرمائی چې قبل هناعنې غیر او معنې دون(جمل) نولهذا دااعتراض نه واردیږي چې ظاهر د نص دلالت کوي په تناهي د معلومات باري تعالی باندې ﴿وَلَوْ جِئْنَا بِعِلَالٍ مَدَدًا﴾ جواب دلو محذوف دې یعنی لنفد یعنی کچرته نور سمندونه هم دمد دلپاره روارې شي نو هغه به هم ختم شي

فائدة: (۱) بعض اهل علم نه مروي دې چې که څومره مخلوقات دې هغه متناهي دې او په هغې فنار اخی، ځکه چې الله ﷻ فرمائی، انا کُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ، او کوم شې چې د قبيلې د مخلوقاتو نه ندې نو هغه غیر متناهي وي او د هغه لپاره ختميدل نوي نوددې ايت نه معلومه شوه چې کلمات دالله ﷻ د قبيلې د مخلوقاتو نه، ندې او کلام نفسي دالله ﷻ قديم غیر مخلوق دې ځکه چې داهم نه ختمیږي او نه فنا کیږي.

فائدة: (۲) حضرت ابن عباس ؓ ته يو کس خپل شکايت او کړو چې څه اراده او کړم چې د شپي به د عبادت لپاره پاڅم، خوپه ماباندې خوب غالب شي او راويځ نشم، نو حضرت ابن عباس ؓ ورته او فرمائيلو چې کوم وخت هم ستا د پاسيدلو اراده وي نو داوده کيدلو په وخت کېن دامذکوره ايت، قل لو کان تراخير دسورت پوري تلاوت کړه نوالله ﷻ به تا په مقرر وخت باندې راپاسوي قرطبي ج ۵ ص ۳۵۹.

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ الْوَحْيُ وَأَنَا نَذِيرٌ﴾، په دې ايت کېن نفی د علم غیب ده په ذریعہ دا اعلان د حضور ﷺ سره چې څه غیب دان او کار ساز نه یم، بلکه ستا سوپشان بشریم او الله ﷻ د طرف نه نبوت رتبه راته راکړې شوید، ﴿إِنَّمَا﴾ دادا و اتود حصر نه دې او مقصد پدې سره حضور ﷺ ته وصف بشریت ثابتول دې، اود اقصرد صفت دې په موصوف کېن او قصر قلب دې، ځکه چې د کفارو عقیده دا وه چې پیغمبر ﷺ بشر نشي کیدلې، وصف نبوت او بشریت به ئې په خپل مینځ کېن متنافی کنرل، لکه نن صباه دخې فرقودا عقیده چې حضور ﷺ ته نور واثې او د عقیدې د بشریت قائل ندې، او ملکم تا کیدلپاره دې یعنی چې څه بشریم ستا سوپشان، او معائلت (اشتراک فی النوع) ته وئیلې کیږي، یعنی څه هم

ستاسوسره پدي نوع دبشریت کښ، شریک یم او ﴿يُوحَىٰٓ اِلَیَّ﴾ مابه الامتیاز دې چی خما او سنا سو په مینځ کښ امتیاز، دادې چې ماته وحې کیري اوتاسوته وحې نه کیري ﴿اَنَّمَا اِلَهُكُمْۢ بَدَاۤءُۢ بُولُۢ سورت خلاصه ده

﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا۟﴾ داتفریع ده پماقبل باندې، اوترغیب دې نیک اعمالوته اونفی دشرک فی العبادۃ ده، او ﴿يَرْجُوا۟﴾ درجا نه دې طمع ته وئیلې کیري، اوکله کله په معنې دخوف سره هم راځي، اوپدې کښ اشاره ده چې مؤمن دالله ﷻ درحمت امید اودعذاب نه خوف ساتې اومشهوره خبره ده چې الايمان بين الرجاء والخوف،

اوپه حدیث دابن ماجه کښ دې، اَن النَّبِیِّ ﷺ دخل علی شاب وهوفی الموت فقال کیف تجددك؟ فقال والله یارسول الله ﷺ انی ارجو الله واخاف ذنوبی فقال رسول الله ﷺ لا یجتمعان فی قلب عبد فی مثل هذا الموطن الا اعطاء الله ما یرجو وامنه مما یخاف (ابن ماجه)

ترجمه: بیشکه داخل شو حضور ﷺ په یونوجوان باندې چې هغه مبتلاو په حالت دمرگ باندې څښکندن، نوحضور ﷺ تنه تپوس اوکړو چې ستا اندرونې څه کیفیت دې؟ هغه عرض اوکړو چې خمدې په خدای ﷻ قسم وي یارسول الله ﷺ څه دالله ﷻ نه درحمت امید ساتم اودخپلو گناهونو په باره کښ تنه یریریم نوحضور ﷺ ورته ارشاد اوفرمائیلو چې نه جمع کیري دیوبنده په زړه کښ دغه شان حالت مگر الله ﷻ ده ته هغه څیزورکوي چې دکوم دې امید ساتې اودهغې نه نې په امن کوي چې دکوم نه دې یره کوي

اومراپه لقاء ﷻ سره دغوره قول مطابق رویت دالله ﷻ دې، ځکه چې لقاء، حقیقت دې په رؤیت کښ، اوبعض فرمائی چې مرادتنه دالله ﷻ په مخ کښ اودریدل دې اوکچرته، رجاء، په معنې دخوف سره شي نوییابه دلته لفظ دسوء، مقدروي ای من خاف سوء لقاء ربه (روح)،

﴿فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا﴾ داتفریع ده په رجاء باندې چې رجاء دلقاء لپاره نیک عمل پکار دې، اودالله ﷻ نه دخوف علامه داره چې نفس نیک اعمالو طرف ته راغب شي اودگناهونو نه نفرت پیدا شي

﴿وَلَا تُفِرْكُ بِعِبَادَةِ رَبِّكَ﴾ مشڪك دې صدق نې په خپلوافرادو باندې على السويه ندې په ځنې افرادو باندې اولې واټوې او په ځنوباندې غير اولې اضعيف دې وغيره اومحدثين ته تعبير كوي په شرك دون شرك سره، نوشرك په دوه قسم دې يوشرك خفى دې اوبل شرك جلې. دشرک خفى اطلاق په احاديثو كښ په ربا، سمعت اوشهرت باندې شويدي. اودشرك جلې اطلاق دالله ﷻ سره په ذات ياصفاتو كښ شريك جوړه ولوباندې شويدي. اوبعض خلكو آيت خاص كړيدي په شرك جلې پوري،

ليكن علامه آلوسي رحمه الله فرماني چې تقديم دامرياطاعاتواعمالوالصالحوباندې قرينه ده پدي چې نهى دشرک نه پدي مقام كښ عام دې خواه كه شرك جلې وي ياخفي. اوفرماني ويدخل فى العموم قراءة القرآن للموتى بالاجرة فلا ثواب فيها للميت وللالقارى اصلا (روح) چې پدي عموم كښ هغه قرآن خوانې اوقرآن ختمونه چې دمړولپاره كيږي په اجرت سره هغه پكښ هم شامل دې. پس ثواب نه ميلاوېږي مړې ته اونه ختم كوونكي ته، اوپه ديرواحاديثو كښ دشرک خفى نه دخپل خان بچ كولو حكم راغليدي، وعن سعيد بن فضالة رحمه الله قال سمعت رسول الله ﷺ يقول اذا جمع الله تبارك وتعالى الناس ليوم لا ريب فيه نادى منادى من كان يشرك فى عمل عمله لله فليطلب ثواب منه فان الله تعالى اغنى الشركاء عن الشرك (رواه الترمذی).

ترجمه: دحضرت سعيد بن فضال رحمه الله نه روايت دې فرماني چې مادر رسول الله ﷺ نه واوريدلو چې هغه اوفرمايلو چې كله الله ﷻ مخلوقات په داسي ورځي چې په هغې كښ شك نيشته (قيامت په ورځ) راجمع كړي يواوازكوونكي به اوازاو كړي چې چاپه خپل عمل كښ دالله ﷻ سره څوك شريك گرځولي وي نوهغه دې دهغه شريك نه اجر طلب كړي پس الله ﷻ ډيرغني دې دشريكانو دشرک نه،

اوپه روايت دابوسعيد خدری رحمه الله كښ دي چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمايلو. الا خبركم معا وخوف عليكم من المسيح عندى قال قل: بلى قال الشرك الخفى ان يقوم الرجل يصلى لمكان الرجل (ابن كثر) چې آياخه تاسوته خبردرنكرم دهغې نه چې څه په تاسو باندې دهغې خطره دمسيح دجال دفتي نه هم زياته محسوسه وم، راوي وايي چې مونږه اوئيل چې هاواوښايه، حضور ﷺ اوفرمايلو چې هغه شرك خفى دې چې مونځ كوي يوسړې لپاره دبل سړې يعنى هغه ته

دنبودلولپاره «رياء» لپاره مونځ کوي. نورډيراحاديث دې چې ابن کثيروغیره په تفصيل سره ذکرکړيدي

اودسورت اختتام په نفی دشرک سره اوشو اودسورت په ابتداء کېن مسئله توحيد ذکرشوې

وه چې «الْحَمْدُ لِلَّهِ» چې دتول کائنات مالک خالق کارسازمتصرف الله ﷻ دې.

حمداوصفاتودالوهيت مستحق صرف هغه دې. اودسورت په اخيرکېن ذکرشوچې عمل

صرف الله ﷻ لپاره پکاردي. اودالله ﷻ سره څوک شريکول ندي پکار.

تم تفسير سورة الكهف بحمدالله وعنته.

رکوع	سورة مريم مکیه	آیتونه
۶	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۹۸
خاص په نوم د الله سره چه بیجده مهربان او ډیر رحم کوونکي دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۱۹) وحسب النزول (۲۲)

تفسیر سورة مريم سورة مريم مكي سورة دې دترتيب نزولي په اعتبار سره څلور څلوېښتم نمبر سورت دې او ترتيب قرآني په اعتبار سره نولسم (۱۹) نمبر سورت دې. سورت الفاطنه ودرستو او سورت طه نه مخکښ نازل شويدي. زمانه د نزول ئې دهجرت دحشې نه مخکښ ده اوپه (۹۸) اياتونوپه شپږرکوعاتو، په اوه سودوه شپيته (۷۲۲) کلماتو او درې زره اته سوه (۳۸۰۰) حروفو باندې مشتمل دې.

وېب: ۱) ربط اسمی د ماقبل سورت سره دادې چه په سورة الکهف کښ د اصحاب کهفو د ربط قلبي ذکر وو، او پدې سورة کښ د حضرت مريم او دنورو انبياء کرامو عليهم السلام د ربط قلبي ذکر دې، ۲) او دغه شان ماقبل سورة مشتمل ووپه قصي عجيبه د اصحاب کهف، د حضرت موسی عليه السلام او خضر عليه السلام او ذوالنون باندې نودغه شان د سورة هم مشتمل دې په قصصو عجائبو باندې. يحيى عليه السلام پيدائش او د حضرت عيسى عليه السلام پيدائش په غير دآب نه.

وېب مضمونی: ربط مضمونی د ماقبل سره په خووجه سره دې ۱) په سورة الکهف کښ د ښو خوشبها تو جوابونه ذکر او شولو او په سورت مريم کښ د باقي شهبها تو جوابونه ذکر کيږي. نو گويا که سورت مريم د سورت کهف لپاره په منزله دتنمی دې ۲) په سورة کهف کښ نفی د علم غيب اورد د شرک ووپه اثبات د عجز سره د عباد وصالحيو لپاره او په سورت مريم کښ رد د شرک دې په اثبات د عبدیت سره ۳) په سورت کهف کښ اثبات د نبوت، اثبات د معاد او ذکر جزا او سزا وو او په سورت مريم کښ هم دامضامين بيانيري ۴) په سورة الکهف کښ ذکر د ويندوالدين قالوا لعن الله ولدا شو. او د سورة مريم په اخير کښ دهغې تفصيل ذکر کيږي: «فَإِنَّمَا يَشْرَتُهُ بِبِلْسَاتِكُمْ» ۵)

دسورة كهف په اخير كښ دحضور ﷺ د رسالت ذكر و نو دغه شان ددې سورت په اخير كښ ه دځنې انبياء ﷺ ذكر دې

خلاصه دمضامينوپه اعتبار سره سورة مريم دوه (۲) حصوته منقسم دې. اوله حصه دايت نمبر ۱ نه تر ايت نمبر (۲۵) «هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا» پورې ده، اودويمه حصه ددې ځای نه تر اخير پورې ده. په اولي حصي كښ د مشركينو د يو څو شبهاتو جوابونه ذكر كيږي.

اوله شبهه: دحضرت زكريا ﷺ په باره كښ وه چه دحضرت زكريا ﷺ په آخر عمر كښ بچي پيدا كيدل ددې خبرې دليل دې چه هغه ته يوقوت او طاقت مافوق البشريت حاصل وو د تصرفاتو، چه څه ئې غوځتل نوهغه ئې كولې شو، ددې شېبې جواب ذكر كيږي دايت نمبرانه ترايت نمبر ۱۵ پورې، چه دحضرت زكريا ﷺ بچي پيدا كيدل امر خارق للعادة په حكم دالله تعالى سره وو، اوهغه دالله ﷻ نه سوال كړې وو دبچي لپاره.

دويمه شبهه دحضرت مريم ﷺ اودحضرت عيسى ﷺ په باره كښ وه، چه حضرت مريم ته بهي موسمه ميوي راتلل، مافوق الاسباب بچي پيدا كيدل، اودحضرت عيسى ﷺ مړي ژوندی كول وغيره مافوق البشريت قدرت او طاقت وو، نومعلومه شوه چه هغوي ته قدرت او تصرف حاصل وو.

دايت نمبر (۱۲) «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ» ځه ترايت نمبر (۴۰) «وَالَيْنَا يُرْجَعُونَ» پورې ددې شېبې تفصيلي جواب ذكر كيږي، چې حضرت مريم ﷺ په خپله الله ﷻ ته عاجزي كوله او خلاف عادت بچي پيدا كيدل الله ﷻ مخلوقاتو ته دخپل قدرت نشاني بنسكاره كوله، اوحضرت عيسى ﷺ هم صاف اعلان كړې ووجه، ان الله ربّي وربكم فاعبدوه.

دويمه شبهه دحضرت ابراهيم ﷺ متعلق وه، چه حضرت ابراهيم ﷺ الله ﷻ ته دومره قريب اونزدې ووجه الله ﷻ وزته قدرت دتصرف په مخلوقاتو كښ ور كړې وو، دايت نمبر (۴۱) «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ» ځه ترايت نمبر (۵۰) «إِنْسَانَ صِدْقٍ عَلِيمًا» پورې ددې شېبې تفصيل جواب ذكر كيږي چه حضرت ابراهيم ﷺ ددې معبودان باطله مخالف وو، اود هغې خلاف ئې اواز اوچت كړې وو، اوبيا په ايت نمبر (۵۱) «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى» ځه ترايت نمبر (۵۸) «خُذُوا سُبْحًا وَيَكُنَّ» پورې دحضرت موسى ﷺ، هارون ﷺ، اسماعيل ﷺ.

ادرس **الانسان** ذکر کبریٰ چه دئی هم الله ﷻ ته محتاجه وو، اوکا رساز اومتصرف نه وو اودغه شان اجمالی طور باندې دتولو انبیاء کرامونه دغه دعویٰ را نقل کیری، په ایت نمبر (۵۹)، ﴿خَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ کتب دیو سوال جواب ذکر کیری، سوال دا کیدلوچې کله دتولوانبیاء کرامومدعی توحید وو اوهغونی خلکو ته دتوحید حکم اوتعلیم ورکولونویا دغهغونی عبادت ولې اوکړې شو اوغلط ادیان څنگه پیدا شو، نوپه ایت مذکوره کتب ورنه جواب اوشوچه داناخلف خلکو پیدا کړي علماء سوء خلکو ته داغلطه عقیده اوبنودله، اوهغونی ته ئی دشرک تعلیم ورکړواوبیادایت نمبر (۶۰)، ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ﴾ ته تر ایت نمبر (۶۳)، من کان تقیاً پورې، دتیکانو خلکو صفات اوهغونی ته بشارت ذکر کیری اوپه ایت نمبر (۶۳)، ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ﴾ کتب دفرشتوپه باره کتب دیوې شبهې جواب ذکر کیری، چې فرشتوته الله ﷻ قدرت دتصرف ورکړیدې چې اسمانونوته څیزې راکوزیږي، نویه ایت مذکوره کتب ددې جواب اوکړې شوچه ددوی اسمان ته ختل اوزمکې ته راکوخیدل دالله ﷻ په حکم سره دې، اودوی دالله ﷻ محکوم دې، اوپه ایت نمبر (۶۵)، ﴿وَبِالْأَرْضِ﴾ کتب بطورشرمه داصل دعویٰ ذکر دې.

فَسُورَتِ دَوِیمه حصه: دایت نمبر (۶۶)، نه دسورت دویمه حصه شروع کیری، پدې حصې کتب شپږ (۶) زجرونه، درې (۳) شکوې، څلور (۴) ځلې تخویف اخروی، دوه (۲) ځلې تخویف دنیوی اوڅلور (۴) پکښ بشارتونه ذکر کیری، اودغه شان رد دشفاعت قهریه هم پکښ کیری.

تفصیل ئې دادې چه په ایت نمبر (۶۶)، ﴿وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ﴾ کتب شکوې ذکر کیری په ایت نمبر (۶۷)، ﴿أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ﴾ کتب جواب شکوې سره دزجرنه ذکر کیری، دایت نمبر (۶۸)، ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ﴾ ته تر ایت نمبر (۷۱)، ﴿مُقَصِّبًا﴾ پورې تخویف اخروی ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۲)، ﴿ثُمَّ كُنْجِي الَّذِينَ﴾ کتب بشارت ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۳)، ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ﴾ کتب زجر ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۴)، ۷۵، ﴿وَنَزَّاهُكُنَّا قَتَلَهُمْ﴾ ته تر واضعف چندا پورې تخویف دنیوی ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۶)، ﴿وَنَزَّاهُكُنَّا قَتَلَهُمْ﴾ کتب بشارت بیانیری په ایت نمبر (۷۷) ته

تا (۸۰)، ﴿أَفَرَأَيْتَ﴾ نه تر ﴿وَأَنْتَ بِنَا قُرْذَا﴾ پورې شکوې سره د تخويف. اخروی نه ذکر کړې. په ایت
 نمبر (۸۱)، ﴿وَأَتَّخِذُوا﴾ کښ زجر دې. او په ایت نمبر (۸۲)، ﴿كَلَّا﴾ سَيَكْفُرُونَ ۖ کښ تخويف اخروی
 دې. په ایت نمبر (۸۳)، ۸۴، ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَا﴾ تر ﴿فَعُدُّ لَهُمْ عُدًّا﴾ پورې زجر ذکر کړې. په ایت
 نمبر (۸۵)، ﴿يَوْمَ نَخْشِرُ الْمَشْجِقِينَ﴾ کښ بشارت اخروی ذکر کړې. په ایت نمبر (۸۶)، ﴿وَنَسُوفُ
 الْمُجْرِمِينَ﴾ تخويف. اخروی ذکر کړې. په ایت نمبر (۸۷)، ﴿لَا يَمْلِكُونَ الشَّفْعَةَ﴾ کښ رد دې په
 شفاعت قهریه باندې. د ایت نمبر (۸۸) نه تر (۹۲)، ﴿وَقَالُوا أَخَذَ الرَّحْمَنُ مِنْهُ﴾ تر ﴿أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾
 پورې شکوې مع جواب شکوې اوزجر ذکر کړې او په ایت نمبر (۹۳)، ۹۴، ۹۵، ﴿إِنْ كُلُّ مِنْهُ
 تر ﴿قُرْذَا﴾ پورې دعوی د سورت بیانېږي. په ایت نمبر (۹۶)، ﴿إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ﴾ کښ بشارت دې. په ایت
 نمبر (۹۷)، ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْهٖ﴾ کښ تر غیب الی القرآن ذکر کړې او په اخیری ایت نمبر (۹۸)، ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا
 ۖ کښ تخويف د نبوی ذکر کړې

۞	كَهَيْعَصَ ۖ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدُكَ زَكَرِيَّا ۖ
اللهم	عالم دې په مراد خپل سره د دین ۱ د یادداشت درجتم درې ستادې په بنده خپل باندې چې زکریا علیه السلام دی
إِذْ كَادَىٰ رَبُّهُ يَدَّأْ خَفِيًّا ۖ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ	کله چې اواز او کړو د درې خپل نه اواز پې. او نېل ده اې په خما بیشکه کمزوری شويدي هډوکي خما او شغلي وهی سرخما
شَيْبًا ۖ وَلَمَّا كُنُ بُدْعَاكَ رَبِّ شَقِيًّا ۖ	له جهنمه د بوداوالی نه. اونه به څه ستانه دعاغو ختلوبه وجه اې په خما محرومه

ۖ کښ تخويف د احروف مقطعات دی چې په مراد باندې عالم الله ﷻ دې. او د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چې د ائنه ده د الله ﷻ د طرف نه په خپل ذات باندې نو د کاف معنی ده

1. حصه اول سورت جواب از شبه اول متعلق بزکریا.

کافِ خَلَقَهُ هَاءَ، معنی ده هاءِ لمباده، یاء معنی ده یلُءُ فوق ایدیهیم، عین معنی ده عالم بهم. صا معنی ده صادق فی وعده یعنی الله ﷻ دَخِلُوْهُمُ مَّخْلُوْقَاتِیْ لپاره کافی دې، هادی دې دَخِلُوْیَنْدِ گانولره قاردې په هغوئی عالم دې په هغوئی اورشتونې دې په پوره کولو دعو وخیلو کین.

او دحضرت علی ؑ نه مروی دی چې دآسم دې دآسماؤدالله ﷻ نه قرطبی، اوبعض فرمائی چې دانوم دې دقرآن، اوبعض فرمائی چې نوم دې دسورت ﴿ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ﴾ داد اولی شبهی جواب دې چې په باره دحضرت زکریا علیه السلام کین وه، اویدې تولې واقعی کین دحضرت زکریا علیه السلام عجز، ثابتول مقصوددی، چې حضرت زکریا علیه السلام ته دخدائی قدرت اوتصرف حاصل نوو، بلکه هغه عبودو چه الله ﷻ پرې خپل رحمت کړې وو، الله ﷻ ته محتاجه ووځکه ئې دعاکړې وه اضعف اوبود اولی پرې راغلی وو، خوف اوخطره ئې محسوسه کړې وه دموالی (تربرانو) نه محتاجه ووبچي وارث ته محتاجه وودبچي په پیدائش کین علامی ته وغیره، نوداتولی علامی دعجزدی، ددې ایت مختلف ترکیبونه شویدی (۱)، اول ترکیب دادې چې ﴿كَهَيِّصٍ﴾ مبتداه او ﴿ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ﴾ ورله خبردې، لیکن پدې باندې قرطبی رد کړیدی

۲) دویم ترکیب دادې چه ﴿ذِكْرُ﴾ خبردې دَمبتدا محذوف لپاره، چې هذا دې نو هذا مبتداء، ذکر خبر مضاف ﴿رَحْمَتِ﴾ مضاف الیه، مضاف ﴿رَبِّكَ﴾ مضاف الیه، مضاف ک ضمیر مجرور مضاف الیه اواضافت د﴿رَحْمَتِ﴾ هرب ته دقبیلی دأضافت دمصدر نه دې فاعل ته. او ﴿عَبْدُهُ﴾ مبذل منه او ﴿زَكْرِيَّا﴾ هورله بدل مبذل منه سره دبذل دامفعول دې درحمت لپاره اودامجموعه توله ذکر لپاره مضاف الیه شوه، اومضاف سره دَمضاف الیه نه خبر شود مبتدا لپاره.

۳) اوبعض مفسرین فرمائی چې ﴿رَحْمَتِ رَبِّكَ﴾ دامتداده اوخبر ورله مقدر دې چې فیماستلی حکم دې اوددینه علاوه نور ترکیبونه هم شویدی.

﴿إِذْ نَادَىٰ رَبُّهُ﴾ ظرف متعلق دې په رحمت پورې داعجز ذکر کیری دحضرت زکریا علیه السلام

به دعاسره. او ﴿نَادَىٰ﴾ مفعول مطلق دې دَنَادَى لپاره او ﴿خَفِيًّا﴾ یاهه هغه معنی سره دې چې مدد جهر دې یعنی په رو و آهسته آواز سره ئی دعا واکړه. او په آهسته آواز سره دعا کول اقرب الی

الاجابت وی اومحفوظ وی دَریانه، اوزیاته الیه وی داخلاص سره، اوبعض فرمائی چې چونکه دادعا د یودنیوي امر لپاره وه اودخپل قوم اوموالی دملامت کولونه دبیج کیدلولپاره نې په پته اوکړه. (قرطبی) غوره اوراجح توجیه داده چې ﴿حَفِیًّا﴾ په معنی دَمستورا عن الناس سره دې یعنی دخلکونه نې په پته اوکړه چې په شپه کښ دتهجدوپه وخت نې دعا کړې وه اودامطلب اغستل ضعیف دې چه په آهسته اواز سره نې اوکړه ددوه (۲)، وجهونه (۱)، دلته لفظ دنداء ذکر شویدي اودا، په جهرسره آواز ته وئیلې کیږی (۲)، بل خائ کښ په سورة ال عمران، کښ دحضرت زکریا علیه السلام ددعا اجابت وخت مونځ ذکر کیدې فادته الملكة وهو قائم یصلی فی الغراب الخ نومعلومه شوه چې دادعا هم په حالت دمونځ کښ کړې وه اوپه خپل محراب کښې وو، نوددینه معلومه شوه ﴿حَفِیًّا﴾ په معنی دَمستورا عن الناس سره دې، اوپدې وخت کښ دده (زکریا علیه السلام) عمر دغوره قول مطابق شپږ شلې (۱۲۰)، کاله وو، اوبعض فرمائی چې (۹۹)، بعض فرمائی چې (۹۲)، بعض فرمائی (۶۰، ۷۰، ۷۵)، وغیره وو.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي بِدَاجِلِهِ تَفْسِيرُ دَنداء لپاره اورب په اصل کښ نیارب دې اوپدې کښ دحضرت زکریا علیه السلام ددعا کیفیت ذکر کیږي چې حضرت زکریا علیه السلام په خپلې دعا کښ توسل کړیدې په خپل دوه (۲)، جسمانی کمزور بوسره، یوداچه هډوکی نی کمزوري دي، دویم داچې دبودوالي دوجې نه نې دسروخته سپین شویدي، اودادلیل دې په عجز دغه باندې اونسبت د، وهن، عظم یعنی هډوکوته ځکه اوشولوچې هډوکی دبدن لپاره په منزله ددعائم (ستون، ستند، دي)، چې کله په هډوکو کښ ضعف ظاهر شي نوپه ټول بدن کښ بیاضف ظاهر یږي، اوددې وجه نه چې په بدن کښ دټولونه اقوی اوسخت اجزاء هډوکی دي نوهرکله چې په هډوکښ ضعف راشي نوپه نور بدن کښ په طریق اولی سره ضعف راځی او ﴿الْعَظْمُ﴾ اسم جنس دې اطلاق نې په قلیل اوکثیر ټولوباندې کیږی اوجمع رانورې شوه ځکه چې دهغې اطلاق په کل افرادوباندې کیږی، بیابه مطلب داووخما دبدن ټول هډوکی ضعیف شویدي اوممکنه ده چې دحضرت زکریا علیه السلام ټول هډوکی نووضعیف شوي لکه چې داظاهره هم ده.

﴿وَأَشْتَعَلَ الْأَرْسُ بِدَاجِلِهِ﴾ محمول دې په استعاراتوباندې، تشبیه دویختوسپین والي اوپه سر کښ دخوریدوورکړې شویده دآوردلمې سره، اوبیاضافت دأشتعال کړې شویدي محل

دوختوته چې هغه سردې، چې دافاعل گرځولې شويدي د. استعمل لپاره. او ﴿شَيْكًا﴾ پوره تمیز واقع شويدي او تمیز محول عن الفاعل په حقیقت کښ فاعل وی. نو گویا چې اصل فعل ﴿شَيْكًا﴾ دي، او نسبت د اشتعال سرته مجاز دي، او دا جمله د زیادت ترجمه لپاره ده ځکه چې سپین ويخته ډیر قابل رحم وي او الله ﷻ تنه هم حیا کوی کماورد فی الحدیث. نو دایت مقصد دا دي چې بدن مې هم کمزوري دي او ويخته مې ټول داسې سپین دی لکه دا ورلمې ﴿وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ﴾ داتوسل دي په عادت مستمره د فضل د الله ﷻ سره چې ستا عادت دا دي چې ځماد عا قبولوي د دي نه مخکښ دي هم قبوله کړیده څه دي نامراده کړې نه یې، او بیا په ﴿بِدُعَائِكَ﴾ کښ سببیه ده او ﴿کان﴾ ناقصه دي او ضمیر چې تعبیر ورته 'انا' سره کیږي ورله اسم او ﴿شَيْكًا﴾ پوره خبر دي، اومنفې دي په ﴿وَلَمْ﴾ سره نولهذا مراد تنه زمانه تیره شوې ده، او دعاء مصدر دي او اضافت نېك ضمیر ته شويدي چې هغه ورله مفعول دي، ای لم اکن بدعائی ایاک شفا ای لم تخیب دعائی اذا دعوتک (قرطبی) او دا هم جائزه ده چې نېك ضمیر فاعل دمصدرشی اومفعول نې محذوف شی اوتقدیر دعبارت داسی شی چې لم اکن بدعالت ایاک شفا، یعنی چې کله هم تاماته دایمان دعوت راکړيدي نو څه بد بخته شوې نه یې چې ایمان مې پریځي وی بلکه مادایمان دعوت قبول کړيدي نو دایمان په برکت سره ځماد عا قبوله کړي، لیکن اوله توجیه ډیره غوره ده

وَلَا يَخْفَىٰ التَّوَالِي مِنْ وَرَائِهِ وَكَانَتِ امْرَأَتِي غَائِبَةً فَهَبْ

اوبیشکه څه بیرېم د تریورانونه په باري د دین کښ، ورستو د مرگ خپل نه اوده بنځه ځمابې اولاده (شنه) پس راوبځي

لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا هَؤُلَاءِ نِسَاءُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۖ وَاجْعَلْهُ

ملره دخپل طرف نه یو وارث چې وارث شي (د دین ځما او وارث شي) د دین د اولاد د یعقوب (عليه السلام) او اوگرځوي دي

رَبِّ رَحِيمًا ۝ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا كُنْزُكَ يٰعْلَمُ اسْمُهُ يَحْيٰى

ای ډیره ځما غوره کړې شوي، ای زکریا (عليه السلام) بیشکه مونږه زیرې درکو و تاته په یو هلك سره چې نوم د هغه یحیی دی،

لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ اَنْتَ يَكُونُ لِىْ عِلْمٌ

ندی گر خولی موته ده لره مخکین ددینه همام. وبل زکریا حی ای ربه حاسبه خه طریقی سره به خمشدن

وَكَانَتْ اَمْرًا اِيْ عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۝

او حاصل دا دی چه ده بنجه خماشتمه اوبه تحقیق سره رسیدنی به خه دیو داوالی نه اخیرى حده

وَإِنِّي خِفْتُ ۝ داهم توسل دی به ذکر دا احتیاج خیل سره. چپ خه ولدته محتاجه یم. خکه چپ

خماخیل خیلوان ددی اهل ندی چپ دادین خما دمرگ نه پس سنبال کری نورمادپه ۝ اَلْمَوْلٰی ۝ سره

خیلوان اوتربوران دحضرت زکریا ۝ دی او هغوی بی دینه وو نوحضرت زکریا ۝ داخطره

محسوسه کپه چپ هغوی به دادین خراب کری اویدیکین به رد و بدل اوکری. (مدارک) اورمادپه

۝ مِنْ وَرَآئِ ۝ سره من بعد موتی. دی اوجار. مجرور متعلق دی په محذوف پورې اوندی متعلق په

خفت پورې تقدیر د عبارت داسې دی. ائی خفت فعل الموالی من بعدی الخ

وَكَانَتْ اَمْرًا ۝ پدیدکین اشاره ده نیشتوالی د اسباب ظاهریوته نوم دهغې کوروالا. اشاع

بنت فاقود بن میل وو. چپ خوروه د حته بنت فاقود چپ هغه د مریم بی بی موروه. او عمر د اشاع پده

وخت کبش عمر ۹۲ کاله وو. او ۝ عَاقِرًا ۝ صفت د مؤنث او مذکر د وارو واقع کیری هغه چاته وئیلی

کیری چپ اولادنی نه کیری که بود اوی که غیری بود اوی اودلته ۝ عَاقِرًا ۝ په معنی د معقوره سره

دی تفصیل نی په آل عمران ایت نمبر ۴۰ کبش تیرشوییدی ۝ فَهَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ ۝ د ا مقصود

بالدعا اوبالنداء دی چپ خه هم کمزوری یم بود ایم او کوروالامی هم عقیمه شنه ده دهغې باوجود

ته په ولدور کولو باندی قادر نی نوماته بچی راکری. نومرادی ۝ وَلِيًّا ۝ نه صلی ولد او بچی دی.

۝ فَرِيًّا ۝ وَفَرِيًّا ۝ د ادواړه په رفع سره صفتین دی د ۝ وَلِيًّا ۝ لپاره. او په کوم قرائت کبش چپ په جزم

سره راغلیدی بناء پدی چپ جوابین دی د ۝ اِذْ نَادٰی ۝ لپاره نوهغه ضعیف دی اورمادپه وارث

سره وراثت د دین دی په نیز د اهل السنة والجماعت. او استدلال د شیعه گانو پدی آیت سره لپاره

ددې چې په اموال دانبياء کرامو عليهم السلام کښ وراثت جاري کيږي. نولهذا حضرت فاطمه عليها السلام د حضور ﷺ د مال مستحقه وه او هغه ده ميراث نه محروم وول. باطل دي ۱، يو ددې وجه نه چې حضور ﷺ ارشاد دي. انا معشر الانبياء لانور مبرکنا صدقه (رواه البخاري) نو پدې حديث کښ د ټولوا نبياء کرامو په باره کښ دي چې لانورث. چې انبياء کرام عليهم السلام ميراث نه پريدي بلکه کچرته مال ئې پاتې شى نو هغه به صدقه وي. او دا حديث مؤيد باجماع الصحابة عليهم السلام دي. ۲، او دغه شان روايت نقل کړيدي امام ابو داؤد په کتاب العلم کښ چې ان العلماء ورثة الانبياء لم يورثوا دينارا ولا درهما ورثوا العلم الخ. ابو داؤد (د نروايت هم صريح دي پدي چې انبياء کرام د دينار او درهم وراثت نه پريدي. بلکه ذهفوي وراثت په دين کښ دي او دا روايت اگرچه صحيح لذاته خوندي ليکن صحيح لغيره دي. ځکه چې ددې مدار په حفص بن سليمان باندې دي او هغه متکلم فيه دي خوليکن په طرق متعدد سره مروي دي، نوددې وجه نه حسن لذاته او صحيح لغيره مرتبي ته رسيږي. او ددې وجه نه امام نووي رحمته الله عليه ددې حديث په باره کښ فرمائي انه ضعيف وان كان صحيحا او دا روايت په خپله دشيعه گانولو ئې امام محمد بن يعقوب کليني په خپل جامع کښ دامام جعفر صادق عليه السلام نه پدي الفاظونقل کړيدي. عن ابي عبدالله جعفر الصادق عليه السلام انه قال ان العلماء ورثة الانبياء وذلك ان الانبياء لم يورثوا درهما ولا دينارا وانما ورثوا احاديث من احاديثهم فمن اخذ بشئ منها فقد اخذ بحظ وافر، او پديکښ په حصر سره (انما ورثوا) ذکر شويدي چې دانبياء کرامو ميراث په علم او احاديثو کښ وي، او په مال، دنيا کښ نوي. ۳، او دغه شان سياق د ايت هم دلالت کوي چې دلته دميراث نه مراد په علم او دين کښ ميراث مراد دي. ځکه چې ايت داسې دي . يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يٰعْقُوبَ هَجِيْ كُنْ د ټول آل يعقوب دميراث ذکر دي نو کچرته ميراث نه مراد مال کښ ميراث مراد شى نو حضرت يحيى عليه السلام به څرنگه د ټول آل يعقوب ميراث اغستلو. د ابا لکل ممکنه نده

او دايت په تاويل کښ داسې قول کول چې (يرثني مالا ويرث من آل يعقوب النبوة والحكمة)، لکه چې دامقول دي د حضرت حسن بصرى عليه السلام وغيره نه نواولا خوددې په اتصال کښ کلام دي اوتانيا دا قول مبروک او مهجور دي ځکه چې مخالف دي د صحيح حديث نه. او امام قرطبي رحمته الله عليه

فرمانی چې وکل قول بخالف قول النبی ﷺ لهو مدفوع مهجور (قرطبی) چې هر قول چې مخالف وی د قول د حضور ﷺ سره نه وهغه به مدفوع او مهجور وی.

(۴) اودغه شان قرینه عقلیه هم پدې موجوده ده چې پدې خائ کښ د میراث نه مراد، دیني میراث دې نه دنیوي، ځکه چې حدیث کښ دې چې حضرت زکریا علیه السلام نجار وو یعنی ترکانی به نی کوله اوهغه به نی هم د قوت لایموت په درجې کښ وه ورنه اکثر اوقات به نی په عبادت کښ تیرولو، نو د یو عام انسان او مسلمان په باره کښ دا گمان نشی کیدلی چې هغه سره یوه روپی یادوه روپی وي او په اخیری عمر کښ صرف د بچې دعا ددې لپاره کوی چې خمدادیوه روپی خمایرث خورو ته پاتی نشی نو د جلیل القدر پیغمبریه شان کښ د داسی بخل تصویر به څرنگه کیدی شي او که څوک اعتراض او کړی چې وراثت حقیقت دې په انتقال د مال کښ او استعمال نی په اخذ د علم کښ مجاز دې، ځکه چې کله هم وراثت لفظ خالی عن القرآن وی نو متبادرالی الفهم د مال والا معنی ده اودا قرینه ده چې اوله معنی نی حقیقی ده اوبلا ضرورت مجاز ته ارتکاب کول جائز ندی؟

جواب دادې لفظ وراثت مشترک دې په اشتراك معنوی سره وراثت د علم، منصب اوما ل ټولو کښ، او هر چه دې اختصاص نی په مال پورې دا د قبیلې د منقولات عرفیونه دې لکه: د ابته چې لغت کښ کل مایدب علی الارض ته وئیلی کیږی خولیکن په عرف عام کښ استعمال نی په ذات قوائم الاربع پورې خاص کړې شوی دې، او کچرته تسلیم کړو دا خبره چې استعمال د میراث لپاره د علم مجاز دې نویيادامجاز متعارف دې چې دا اولی دې د حقیقت نه او خاص طوریه قرآن کښ استعمال د میراث د علم لپاره شوی دې لکه ثم اورثنا الكتب الذین اخ دغه شان ان الذین اورثوا الكتب، دغه شان دا قول د الله ﷻ فخلف من بعدهم خلف وورثوا الكتب الخ شو.

اوپه مال کښ استعمال نی ډیر کم دې اوپه قرآنو سره دې، مزید تحقیق علامه، آلوسی رحمه الله په روح المعانی کښ کړیدی.

﴿وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا﴾ مرضی په معنی د مرضیا سره دې، یعنی دې په اخلاقو او افعالو کښ بهترین او گرځوی، او یا په معنی د راضیا سره دې چې دې ستا په قدر او قضا باندې راضي وي، او که څوک اشکال او کړی چې پیغمبر ﷺ خووي معصوم نویياددې جملی ضرورت څه وو؟

نوجواب دادې چې دا جمله په حقيقت کښن تاکيد دې دما قبل لپاره نو دايت مقصد دادې چې ده ته دانبياء کرامو والا اعلى اخلاق واصفات ورکړې يعنى پيغمبرنى اوگرځوى، (فتح القدیر).

﴿هَتَمَكِرِيَّا إِنَّا بِمَدْيِ كُنْ ذَكَرْدَاسْتَجَابَتْ دَدَا دَحَضَرَتْ زَكْرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ﴾ دې اودلته عبارت مقدر دې نوتقدیر عبارت داسی دې، لاستجاب الله له دُعائه فقال يازكريا الخ اويہ مينځ دَبشارت اوولادت بجي کښن صرف يوه مياشت فرق وو، اوغوره قول دادې چې دابشارت اوخطاب پواسطه دفرشتي سره وو، لکه په سورة ال عمران کښن فناده الملكة الخ ﴿أَسْمُهُ يَحْيَى﴾ تعيين دَنوم دتاکيد دَوعدې لپاره، اودحضرت يحيى عليه السلام شرافت لپاره دې اويحيى لفظ عربى اودمضارع ده په اصل کښن ده 'يحيى' دين الله اوداجمله علم واقع شويده اويپه کلام عرب کښن ددې نظير ديريدي لکه يعمر، يموت وغيره شو اويالفظ عجمي دې (تفصيل ثى عمران کښن تير شويدي).

﴿لَمْ يَجْعَلْ لَّهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾، 'سَمِي' په معنى 'دَهَم' نام سره دې، نوم مقصد دايت دادې چې ددينه مخکښ د'يحيى' نوم دچاهم نوو، بجې هم عظيم اونوم نى هم عظيم، اوعلامه زمخشرى فرمائى چې پديکښ دليل دې پدې چې خائسته اوصحيح نوم ايخودل دځان دانى شرافت تقاضه ده اواهل علم سره زيات مناسب ده (کشاف).

اوپا ﴿سَمِيًّا﴾ په معنى دشبیه اونظير سره دې لکه چې په دي سورت کښن روستوراځى، هل تعلم له سَمِيًّا، چې مونږه دده شبیه اونظير ندي پيدا کړې

اودانفى دمعائل په څه کښن ده؟ (۱)، نوحضرت تهانوى عليه السلام فرمائى چې دا په خاص اوصافو کښن ده چې دې ولدت په څه خاص اوصاف مونږه ورکړو چې هغه اوصاف به په هغې درجې کښن بل چاته نوي ورکړې شوى مثلاً دخشيت الهى خاص درجې والارقت قلب وغيره اودافضيلت جزئى قاذح ندي دمرتبي دنوروانبياء کرامو عليه السلام لره، اوامام رازى عليه السلام فرمائى چې ددينه مراد هغه اوصاف دي چې په سورة عمران کښن ذکر دى چې 'سَيِّدًا وَخَصُورًا' دې اوداجمله په جواب دهغې جملې کښن ده چې حضرت زكريا عليه السلام اوفرمايلو چې ﴿وَأَجَعَلَهُ رَبُّ رَاضِيًا﴾ نونگويا چې داغايه رضاده (۲) بعض فرمائى چې هرولد لپاره نوم خپل والدين وغيره ايريدى خوورستود پيدا کيدلونه اوحضرت يحيى عليه السلام خصوصيت داووجې قبل الولادة دده نوم الله ﷻ ايخودلى وو نونگويا چې پدي خاصيت کښن دده څوک

مثل په تیره شوي زمانه کښ نېشته ۴، اوبعض فرمانی چې دده پلار حضرت زکریا عليه السلام بود او او مورنی بودنی او عاقره وه نوددغه شان والدینونه یې پیدا کیدل ډیر نادر دی نو پدې وصف کښ نفی د مثل مراده. اود دینه علاوه نور اقوال پکښ هم راغلیدی: «قَالَ رَبِّ اَنْي» داجمله مستانغه ده گویا چې سائل سوال او کړو چې فماد ا قال عليه السلام چنډ؟ نو جواب او شو چې قال ا خ او ائی په معنی دکیف سره دې اودا سوال د حضرت زکریا عليه السلام په باری د کیفیت کښ دې چې دا بې پیدا کیدل به په کومی طریقې سره وي آیامونږ به دوباره خوانان کیږو یا به نوی واده کوم یا به پدې حالت کښ یو؟ نولهذا داسوال د حضرت زکریا عليه السلام لپاره دانکار یا استبعاد نو. اودا هم ممکنه ده چې ائی په معنی دَمِنْ اَيْنَ سره شی اومقصود تنه انکار اواستبعاد شی فقط صورة لپاره د تکرار د بشارت چې په دویم ځلی بیاد بشارت ورته واوره ولی شي اود خوشحالی په موقع کښ داسې کلام شائع او کثیر دې «يَكُونُ لِي غُلَامٌ»، «كَانَ يَتَامَهُ دَه» او «غُلَامٌ» نئی فاعل دې اویا کان ناقصه دې او غلام نئی اسم دې او خبرنی یا «اَنْي» دې چې مقدم دې اویا خبر ورله «لِي» جار مجرور سره د متعلقه دې

«وَكَاَنَتِ امْرَأَتِي» د دادوه مانعه د ولادت ذکر کوی چې کوروالا می هم شنډه ده او په خپله هم بودايم. اوداجمله په تقدیر د قد، سره حال واقع شویده د ضمیر متکلم نه اوددغه شان. «وَقَدْ بَلَغْتُ مِنْ الْكِبَرِ» هم حال واقع شویده د ضمیر متکلم نه اودا دواړه جملی د تاکید د تعجب یا استبعاد لپاره دې او «عِیَّ» د عتی یعنونه دې ونیلی کیږی سرکشی اوانتهاء ته، دلته تنه مراد د بوداوالی اخری حد ته رسیدل دی

قَالَ كَذَلِكَ ، قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىٰ هَٰئِنٍ وَقَدْ خَلَقْنَاكَ

او نیل الله عليه السلام همدغه شان به یې ناسو. ونیلی دی رب ستا چې داکار به ماباندې اسان دې اویه تحقیق سره ماییداکړې وي ته

مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ۚ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً ۚ قَالَ اِنَّكَ

مخکښ دده نه. اونوی ته هیڅ څیز. او نیل ده اې ربه خما او گرځوه مالره یوه نښه او نیل الله عليه السلام چې نښه ستاداده

أَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ لَيْلًا سَوِيًّا ۝ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ

جې خبرې به نشي کولی ته دخلکوسره درې شيې حال داچې، روغ به ئی. بس را اوولوبه قوم خپل باندې

مِنَ الْخَرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ۝ يَتَعَلَّى

دعبادت ځاني نه پس اشاره ئی اوکره دوی ته چې تسبیح وائی صباڼی او ییگانۍ اونیل مونږه، ای حسی

خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ۚ وَاتَّبِعْهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ۝ وَوَحَاثًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً

نېسه ته کتاب په کلکه سره اوورکړې وه مونږه دته پوهه ددین په وړو کوالی کس. اوترس کول په مخلوقاتو د طرفه زموږ نه. یو کوالی

وَكَانَ تَقِيًّا ۝ وَبَرًّا ۙ بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ۝ وَسَلَّمْ عَلَيْهِ

اوو دې تقوی دار. او احسان کوونکی دمور پلار سره اونو وظم کوونکی په خلکو اونا فرمانه. او سلامتباده په ده باندې

يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ۝

په کومه ورځ چې دې پیدا کړې شو او په کومه ورځ چې مړ کولې شي او په کومه ورځ چې دوباره ژوندې کړې شي

﴿قَالَ كَذَلِكَ ۖ أَجَابَ دې دجانبه دالله ﷻ نه چې خبره هم دغه شان ده چې ته اوستایي

بي په هم پدغه حالت باندې به یی اوداگر چه دتعجب خبره ده ستا لپاره خواله ﷻ باندې ډیر اسانه ده او الله ﷻ به درنه بچې پیدا کړي

﴿كَذَلِكَ ۖ﴾ په محل درفعي کس دې او خبردې دمبتدا مقدر لپاره په اصل کس داسي دې

الامر کذلک اویامبتداء 'انتماء' دې یعنی 'انتماکذلک' اوبعض علماء فرمائی چې داپه محل د نصب کس دې اومفعول مطلق دې د 'قَالَ' لپاره په اعتبار دموصوف مقدره سره، ای قال قولا مثل ذلك.

او په ﴿كَذَلِكَ﴾ سره اشاره ده یوامر مبهم ته چې تفسیرنی په، ﴿هُوَ عَلَىٰ هَيْئٍ مَّسْرُودٍ﴾ لکه په

ولعنا الیه ذلك الامر، کس مشار الیه دذک امر مبهم دې چې تفسیرنی ان دابره ولاء الخ سره شویدي

﴿وَلَوْ ذَاكَ خَلَقْنَا ۖ مِنْ قَبْلِ ۚ﴾ بمضاف الیه دقبل لپاره ﴿يَتَخَيَّ﴾ هده ای قبل محیی ﴿وَلَوْ ذَاكَ﴾ شیا ۖ

مرادته معدوم دې اوپدې سره اهل السنة والجماعت استدلال کړيدي چې معدوم شی نوی

اومراڊيڊي سره ابتدائي تخليق ڏسڻي، ڇڪه ڇي ٻه هفتا وخت ڪٽڻ انسان معدوم محض هو. اوداسي اونيولي شوق ڌڻي ٻاڪ ولم ٿڪ ٿيڻ لپاره ڌاڪيڊڌجت اولپاره ڌڻوڌيڌي ڌڻي، ڇي ادم عليه السلام نوو موجود نواولادئي خوبالڪل معدوم محض هو اوت هه معدوم محض وي نواله عليه السلام دومره عظيم قدرت والادي ڇي انسان له ئي ڌڄاورو نه وجود ورڪيو صورت ئي ورله ورڪيو اوموجود ئي ڪيو نوڊيڪٽي ڇه قسم استبعاد اوتعجب نيشته ڊي ڇي ستالپاره به ولدستانه پيدا ڪري، اوبعض مفسرين فرمائي ڇي مراڊيڊي سره تخليق ٻه طريق ڌڻوالد اوانتقال سره ڊي، نومقصدادي ڇي ته موجود نوي نواله عليه السلام ٻه طريقي معتادي سره ڌڄيلوالدينونه مختلف اطواروته منتقل ڪيڊلونه بس پيدا ڪري نودغه شان به الله عليه السلام ستاولدهم دنيا ته راولي

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي إِمَادًا رَاغِبًا﴾ اود ادرخواست نى لپاره دأستعجال بالتبشيروو اولپاره دشكر ادا كولوو دأبتداء دزمانى دعلوق نه ترانتها دزمانى دؤلادت پورې اوچونكه حمل اوعلوق لپاره قرينه ظاهره بندش دحيض وى اودحضرت زكريا عليه السلام بي بي دكبرسنى يودنى والى دوجي نه آيسه گرځيدلى وه يعنى ماهوارى ورته نه راتلله، نوددې وجه نه حضرت زكريا عليه السلام دشكر ادا كولولپاره دأبتدائى زمانى دعلوق لپاره قرينه اوعلامه اوغوخله، ﴿قَالَ إِنِّي أَكْتُفَى﴾ هركله چې حضرت زكريا عليه السلام نشاني طلب كوله لپاره دزيارت شكر، نوالله تعالى دطرف نه ورته نشاني هم داسى ميلاؤشوه چې هغه معينه اومددگار وه په زيارت دشكر كولوكېن چې هغه دانسانانوسره خبرى نه كول وو، اوصرف دالله تعالى ذكر كولوباندې استطاعت اوقدرت وو، اوغوره قول دادې چې ﴿أَلَا نَكْتُمُ النَّاسَ﴾ نفي ده چې ته به دخبروطاقت نه لرى دخلكوسره، اوبعض فرماني چې دانهي ده دخبروكولونه دخلكوسره اومقصد دادې چې ته درې ورځې دخلكوسره خبرى مه كوه، نوگويا چې داروزه شوه دخبرونه، اودادهغوئى په دين كېن جائزوو، لكه ورسو دحضرت مريم عليها السلام په واقعي كېن هم دى چې ﴿إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا﴾ ..

﴿ثَلَاثَ لَيَالٍ﴾ په سورة آل عمران كښ ايت نمبر (۴۱)، كښ لفظ د آیام ذكر شوې ووهغه قصه اود اواقع يوه ده، نولهته كښ اكتفاء شوې ده په ذكر د ژور خوباندي اگرچه ليال يعنې شپې ورسره هم مراد وي، اولته اكتفاء اوشوله په ليال باندې اگرچه آیام ورسره هم مراد دي، اودا اكتفاء په

عرف کتب شائع ده البته هلته دایام ذکر اوشواودلته دکیال ذکر اوشواوبالعکس اوتشونکنه داده چې سورة مریم په اعتبار د نزول سره مقدم دې ځکه چې مکي دې اوشپه هم مقدمه ده په ورځي باندې طبعاً او سورة آل عمران مدني دې مؤخر دې او ورځ هم مؤخره ده طبعاً په شپي باندې، نو ددې وجه نه مقدم طبعی ذکر د مقدم نزولی سره اوشولواو مؤخر طبعی ذکر د مؤخر نزولی سره اوشولو، او هر کله په لاس باندې اشاره د شپي نه ښکارېږي بلکه د ورځي په وخت کتب ښکارېږي نو ددې وجه نه په سورة آل عمران کتب ورسره، الا رمزا هم ذکر شوې وو او ﴿سُوْرًا مِّنْهُمُ رَاٰ دَادٰی﴾ چې ته به بالکل تهیک تاک وی اودا خبری نه کول به د وچې د مرض نه نوی بلکه په طریقې د اعجاز سره به وی چې صحیح سالم به وی خلکو سره به خبری نشی کولی اود الله ﷻ ذکر به کولی شی (ابو السعود).

﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ﴾ منودغه شان اوشوله چې کله وقت مقرره راغی نو حضرت زکریا (عليه السلام) په خبرو کولو باندې قادر نوو او خلک ورته په انتظار ناست وو نو دې د خپلي کمری او محراب (خانقاه) نه راوتلو او خلکو ته ئی په اشاری باندې اوښل چې تاسو خپل مونځونه کوئ، نو مراد په ﴿الْمِحْرَابِ﴾ سره هغه اوچته کمره ده چې حضرت زکریا (عليه السلام) به پکښې عبادت کولو او محراب صیغه د اسم ظرف ده یعنی ځای د جنگ کولو او چونکه دامقام هم د شیطان سره د جنگ کولو والا دې نو ځکه ورته محراب وښلی کیږي

او مراد په ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ﴾ سره معنی لغوی ده یعنی اشاره کولو او په ال عمران کتب تنه تعبیر به، الا رمزا، سره شوي دې اودا اشاره یاپه لاس سره وه او یاپه شونډوسره وه، او امام مجاهد (رحمه الله) فرمائی چې مراد تنه کتابت دې، یعنی هغوی ته ئی اولیکلو، لیکن اوله معنی زیاته راجحه ده.

﴿أَن سَخُوا﴾ ان تفسیر به دې او ﴿سَخُوا﴾ نه په نیز د اکثر اهل علم مراد مونځ دې، ځکه چې مونځ مشتمل دې په تسبیح باندې، او ﴿بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ نه د سحر او مازیگر مونځونه مراد دې، اوبعض علماء فرمائی چې د ﴿سَخُوا﴾ نه مراد مطلق د الله ﷻ ذکر او تسبیح دې او هر کله چې حضرت زکریا (عليه السلام) مامور وپه ذکر د الله ﷻ باندې نو هغه خپل قوم ته هم د احکم او کرو، (روح) او ﴿بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ سره مراد کل اوقات دی او تخصیص ددې دوه اوقاتو د افضلیت د وچې نه

دې وَيَنْتَحِي حَذَّ الْكِتَابِ دلته عبارت مقدر دې تقدیرنی داسی دې. فلما ولد يحيى وكره بلع السر الذي يورثه قال الله له الخ (بحر) یعنی چې كله حضرت يحيى عليه السلام پيدا شو او غم شو او د عمر هغه حدته اور سیدلی وو چې په هغې کښ حکم کولی شي چاته نو په هغې وخت کښ ورته الله تعالی او فرمائیلو چې. يا يحيى الخ اوالف لام په الْكِتَابِ کښ عهدی دې مراد تنه توراۃ دې. او بِقُوَّةِ سره اشاره ده پوراپورا عمل کولو ته وَوَاتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبًا. دا اول وصف د حضرت يحيى عليه السلام ذکر کړې. چې وړو کوالی په حالت کښ ورته د دین پوهه ورکړې شوې وه. اود الْحُكْمِ پیر معانی ذکر کړې شويدي، غوره معنی داده چې حکم نه مراد فهم او پوهه د دین ده په یو مرفوع روایت کښ د ابن عباس عليه السلام نه مروی دې چې حضرت يحيى عليه السلام ته یو ځلی هلکانو او ټیل راځه چې لوبی او کړو نوهغه ورته او ټیل چې آیامونږ د لوبو لپاره پیدا کړې شوی یو؟ راځی چې مونږ او کړو او ابن عباس عليه السلام نه داهم مردوی دې چې کوم بچي د بلوغ نه مخکښ قرآن مجید او ټیلو نوهغه هم پدې صفت کښ داخل شو، عن ابن عباس عليه السلام قال قال رسول الله ﷺ من قرأ القرآن قبل ان يحلم فهو من اولي الحكم صبا (مستدرک حاکم).

او بعض مفسرین فرمائی چې الْحُكْمُ نه مراد نبوت دې اود حضرت يحيى عليه السلام اود حضرت عیسی عليه السلام خصوصیت دادې چې دوی ته په وړو کوالی کښ قبل البلوغ نبوت میلاؤ شويدي نورو انبیاء کراموته به نبوت د څلور پښت کالونه پس میلاویدلو (وَخَنَانًا مِّن لَّدُنَّا) پدیکښ بل وصف د حضرت يحيى عليه السلام والا ذکر کړې اود اعطف دې په الْحُكْمِ باندې. دامشتق دې د ځین نه ونیلی کړې بی حده اشتیاق ته اود اچاپه فراق کښ جزع ته او بیا استعمال یې د رحمت په معنی کښ. یعنی د يحيى عليه السلام په زړه کښ الله تعالی د انسانانو سره شفقت اورحم کولو جذب په پیدا کړه. (وَزَكُوۡةً) د ادبیم وصف دې. مراد تنه برکت اود ښه اخلاقو و بالا کیدل دی (وَكَانَ تَقِيًّا) څلورم وصف دې، چې نه ئی گناه کړې وو او نه د گناه اراده ورته راغلی وه (وَبَرًّا بِوَالَدَيْهِ) داپنځم وصف دې یعنی د مور او پلار دواړو سره احسان کوونکی وو. ما قبل صفت (وَخَنَانًا). نسبت عامو خلکو ته وو

اودا وصف نئی خاص دی ﴿وَلَمْ یَكُنْ﴾ «دشپریم وصف دی. او ﴿جَارًا﴾ او «عصیا» صغی دمبالغی دی خودلته مراد مبالغه پہ نفی کتب ده نه نفی دمبالغی ده نواعراض نه واردیری چی که ډیر جبار او عاصی نوو لیکن لږ لږ به وو. ﴿وَسَلَّمْ عَلَیْهِ﴾ پدی ایت کتب نوردی اوصاف دحضرت یحییٰ علیه السلام ذکر کیری. اومراده پہ ﴿وَسَلَّمْ﴾ سره امن اوسلامتیاده ﴿یَوْمَ وَلَدَ﴾ دابتدائی ورخ وی دانسان په دنیا کتب اوشیطان بچی ته تکلیف رسول غواری ﴿وَوَیَوْمَ یَمُوتُ﴾ د دنیا اخیر ورخ اود فیر او عالم برزخ اوله ورخ وی انسان د فیر د عذاب اودهغی دمخلوقاتو اود خیل خپلوانو د فراق نه وحشت محسوسه وی ﴿وَوَیَوْمَ یُنْفِثُ﴾ حیًا د عالم آخرت اوله ورخ وی د قیامت سخت هولناک منظروی دجهنم عذاب خوف او خطر وهی اهرکله چی انسان په دې درې احوالوکش ډیرضعیف وی اومحتاجه وی امدادته اوجی پدی درې احوالوکش ورته امن اوسلامتیاحصله شی نوپه نورو احوالوکش په طریق اولی حاصلیری نو ددی وجه نه ددی درې احوالو تخصیص او کرې شو. اوبعض مفسرین فرمائی چی مراد دسلام نه تحیه متعارفه یعنی معروف اومشهور سلام مراددی یعنې په دغی درې حالاتوکش په ده باندی دالله تعالی دجانب نه بطورتشریف اوتکریم سلام په کوی لیکن اول قول زیات راجع اوغوره دی

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَاتًا شَرًّا ۝

۱. اویان کړه ته په کتاب قرآن کتب واقعه دمريم علیها السلام کله چی یو طرف ته شوه داخل خپل نه یو مکان دنمرخانه طرف ته

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا ۝ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا

پس اونیوله ددوی نه یو کیدلو ډپاره پرده نواولیدلو موند هغی ته روح جبرئیل دخپل طرف ته. پس اختیاری کړوسکل هغی ته

بَشَرًا سَوِيًّا ۝ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ۝

بشری خاسته. اوئیل دې چی بیشکه څه پناه نیسم په رحمن سره دستانه. کچرته ئی ته بریدونکی دالله تعالی نه ماته څه مه وایه.

قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ۝ قَالَتْ

هغه اونیل چې بیشکه څه رالیږلی شوې یم دطرفة درب ستانه چې درکړم تالره خوئ پاکیزه، اونیل هغې څرنگ

أَلِي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۝

به وي مالره بچي او لاس ندې لگولې څماسره هيڅ یو بنده اونه يمه څه بدکاره

﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ﴾ هدا دويمې شېهي جواب دې چې دحضرت مريم او دحضرت عيسى عليه السلام

په باري کښ کيدله چې حضرت مريم عليها السلام ته بي موسه ميوې راټلل، مافوق الاسباب بچي پيدا کيدل، او دحضرت عيسى عليه السلام مړي ژوندي کول اونوره یرعجيه اونااشنا امور ظاهریدل پدي دليل دې چې دوی متصرف او حاجت روادې، نو پدي رکوع کښ ددغي شېهي تفصيلي جواب ذکر کيږي، چې دحضرت مريم عليها السلام پناه طلب کول په الله تعالى سره حضرت جبرئيل عليه السلام نه پيژندل، دېچي پيدا کيدل او دهغې درد او تکليف محسوسول، دمرگ تمنا کول اوندر وروژه نيول دا ټول دلائل دعجز دهغي دي، او حضرت عيسى عليه السلام په خپله خپل عجيبان کړيدې او خپل ځان ته نبي عبدیت ثابت کړيدې، او خپل ځان په باره کښ نى فرمائيلي دي چې څه نبي یم مامور یم په عباداتو، او په سلامتيا کښ الله تعالى ته محتاجه یم، او په ډير صراحت سره نبي اعلان کړيدي چې ﴿وَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾ نو دا ټول پدي دليل دې چې حضرت عيسى عليه السلام ته تصرف کامله حاصل نوو.

﴿فِي الْكِتَابِ﴾ هغه مراد قرآن دې ﴿إِذْ أَنْتَبَتُ﴾ دامشتق دې دَنَبذ نه اونیډ (مجرد)، وئیلی کيږي رمی او غورځولو ته او مزید، باب افتعال نه وئیلی کيږي اعتزال عن الناس ته يعني دخلکو نه ځان ته یو طرف ته کيدلو ته وئیلی کيږي او دابدل اشتغال دې دماقبل مريم ته نولهذا مقصود ذکر دحضرت مريم نه دې بلکه مقصود اصلي ذکر دهغي وقت دې چې داعجيب او غريب واقعه پکښ رونما شوې وه (کشاف) او ﴿مِنْ أَهْلِهَا﴾ داجار مجرور متعلق دی په ﴿إِذْ أَنْتَبَتُ﴾ پوري، او اهل نه مراد هغه خلک دی چې هلته يعني په مسجد اقصی کښ موجود وو، او ﴿مَكَانًا﴾

ثُمَّ إِنَّا جَعَلْنَا جَانِبَ شَرْقِيِّ دَبِيبَتِ الْمَقْدَسِ مَرَادِدِي (ابن كثير) اوبعض فرمائی چې جانب شرقي دهغې د کور مراد دې.

اونصب د «مَكَانًا» کښ اختلاف دې بعض فرمائی چې دامنصوب دې ښاير ظرفيت اوبعض فرمائی چې دامفعول به دې د «إِذْ أَنْتَبَذْتَ» لپاره، او «أَنْتَبَذْتَ» متضمن دې معنی ذاتيان لره، لیکن غوره قول دادې چې مکانا مفعول به دې د فعل مقدر لپاره، نواصل کښ داسي دې، وات مکانا شرقيا (ابو السعود).

اوجانب شرقي ته راتلل دڅه لپاره وو؟ نوبعض فرمائی چې د غسل لپاره وو چې کله دیته حیض رغی نوبیاد طهارت حاصلولولپاره دخپل کورنه لري یو شرقي جانب ته لاړه اوبعض فرمائی چې غسل طهارت لپاره نوه تللي بلکه خپل سروینځلو اود مونزو کولو لپاره تلی وه، اوبعض فرمائی چې تېری شوي وه نوداوبوځکولو لپاره تلی وه، لیکن غوره خبره داده چې دا جانب شرقي ته د عبادت لپاره راغلي وه ځکه چې دابه په مسجد اقصی کښ پاتي کیدله او هلته کښ به نور عابدین هم وو، نودا دخلکونه جدا شوه او په جانب شرقي کښ ئی عبادت شروع کړلو، اوابن عباس ؓ نه منقول دی چې نصاری چې د جانب شرقي تعظیم کوي نودهغې وجه هم داده، لیکن دادعیسیانو یو بدعت دې ځکه چې د حضرت مریم ؑ جانب شرقي ته جدا کیدل محض اتفاقي وو، د جانب شرقي د تعظیم په بنیاد نه وو.

بهر حال: د عبادت لپاره: یاد کورنه لري جانب شرقي ته د غسل کولو لپاره لاړه، نو په هغې ځای ورته حضرت جبرئیل ؑ د الله ﷻ په حکم سره دیوځانسته انسان په صورت کښ ظاهر شو لکه چې الله ﷻ فرماني «فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا» ښه مراد حضرت جبرئیل ؑ دې اوبعض مفسرین فرمائی چې روح نه مراد د حضرت عیسی ؑ روح دې چې انسانی صورت کښ حضرت مریم ؑ راغلی وو، لیکن دا قول ضعیف دې حافظ ابن کثیر ؒ فرمائی وهدا فی غایة الغرابة والکرامة وکانه اسرائیلی (ابن کثیر).

«فَتَمَثَّلَ لَهَا» تمثیل و نیلی کیږی تشکل ته یعنی د بل چاشکل اوصورت اختیاره ول، نوحضرت جبرائیل ؑ حضرت مریم ؑ ته په یوځانسته شکل اوصورت انسانی کښ ظاهر شو، او په شکل انسانی کښ ظاهریدلو وجه داوه چې حضرت مریم ؑ گېراؤنشي اودهغه په

خبرو باندې پوهه شي او کچري حضرت جبرئیل علیه السلام په صورت دملک او فرشتي کښ راغلی ویی نویبا په حضرت مریم علیه السلام گڼه راوشوی هم وه او دهغه په خبرو باندې به پوهه شوي هم نوه (کبر).
 اوبعض فرماني چي پدي تمثيل کښ دحضرت مریم علیه السلام دغفت او پاکدامني په باره کښ ازمانش او امتحان اغستل وو. چي حضرت جبرئیل علیه السلام په یوحسین صورت کښ راغي خو حضرت مریم علیه السلام ورته تعوذ او پناه اوغوختله نومعلومه شوه چي دادپاکدامني په اعلي معيار باندې فائقه ده (کشاف).

فائده ددې ايت نه معلومه شوه چي ملائکوته الله جل جلاله قوت ورکړيدي چي انساني شکل باندې متشکل کيدي شي اوکه څوک اعتراض اوکړي چي دحضرت جبرئیل علیه السلام جسد خودیرلوي دې نوڅنگه به ديووروکي انسان په صورت کښ راشي؟ نوجواب تنه دادې (۱)، (عندالمقدمين) چي دحضرت جبرئیل علیه السلام راتلل په شکل انساني سره ثابت دې په نصوص قطعيه سره نو نه! نسلمه او ايمان پري راوړل ضروري دی او کيفيت ئي مفوض دې الله جل جلاله چي الله جل جلاله به ئي صحيح علم دې (۲)، امام رازي فرماني چي دحضرت جبرئیل علیه السلام لپاره دوه قسمه اجزاء دی. اجزاء اصليه او اجزاء فاضله، نواجزاء اصليه دحضرت جبرئیل علیه السلام ډير کم دی او اجزاء فاضله ئي ډيرزيات دی نوکله چي حضرت جبرئیل علیه السلام په صورت دانسان کښ راخي نواجزاء اصليه ورسره وي فقط او اجزاء فاضله ورسره نوي او اجزاء فاضله چرته لارشي نوبعض علماء فرماني چي اجزاء فاضله فنا کيږي شي دامذهب دامام الحرمين دې اوبعض علماء فرماني چي فنا کولی نشي بلکه هسي ورته جداکړي شي اوبيا ورته اولگولی شي.

(۳) حافظ ابن حجر رحمه الله د خپل استاد په حوالي سره فرماني چي حضرت جبرئیل علیه السلام په خپل اصل حالت کښ راخي خواله الله جل جلاله حضرت جبرئیل علیه السلام ته داقوت ورکړيدي چي هغه خپل خان رااونغاړي چي کله په صورت دانسان کښ راخي، اوچي کله اوغواړي چي خپل اصلي حالت ته واپس شي نورانغختي اجزاء دوباره کولاؤکړي، اوددې مثال داسي دې لکه مالوج، چي کله اوسپړولی شي نو ډير ښکاريري اوچي کله راټول کړي شي اوامندلی شي نویباوړوکي شي، خودابحث په هغه صورت کښ دې چي راتړ دحضرت جبرئیل علیه السلام روح مع الجسد دی. اوکه چرته راتړ دحضرت جبرئیل علیه السلام صرف ذروح په اعتبار سره وي لکه چي دپته ذهاب کړيدي بعض محدثينو نویبا خو پکښ بالکل څه بحث اواشکال نيسته دې.

﴿قَالَتْ إِنَّ أَعُوذُ بِكَ استعاذه دَمَرِيمٌ﴾ ده په رحمن سره، نو معلومه شوه چې حضرت مریم ؑ محتاجه وه الله ﷻ ته. ﴿إِنْ كُنْتَ نَقِيًّا﴾ ددې لپاره جزاء مقدره ده چې په هغې باندې سياق دکلام دلالت کړېدې نو تقدیر عبارت داسی دې ان کنت تقيافان عائذة به منك. او یا جواب ورله. "فلا تعزلی" دې چې کچري متقي نی او الله ﷻ نه خوف کوونکی نی نوماته څه مه وایه که څوک اعتراض او کړي چې استعاذه خود فاجره نه پکاروي، نو څنگه حضرت مریم ؑ ﴿إِنْ كُنْتَ نَقِيًّا﴾. او بیلو، نوجواب دادې چې، ﴿إِنْ كُنْتَ نَقِيًّا﴾ شرط لپاره داستعاذی ندې بلکه داشروط دې لپاره مکافه او منع لپاره خوهرکله چې تقوی، مؤثره وه په منع دغلط اقدام او فعل کتن نوددي وجه نه شی داصورتا شرط او ګرځولو، اوددې مثل دا قول دالله ﷻ دې چې: وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الزَّيْنِ ان کتم مؤمنین (البقرة نه ۲۷).

اوبعض فرمائی چې ﴿إِنْ كُنْتَ نَقِيًّا﴾، شرط دې او ﴿أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ﴾ ورله جزاء مقدم ده او کلام محمول دې په مبالغی باندې، یعنی ته کچري نیک او متقي ئ نوڅه په الله ﷻ سره ستانه پناه نیسم، او کچرتنه فاجرئ نویاڅوپه طریق اولی سره پناه نیسم، اودا قول کول چې تقی نوم دینیک سړی وو او حضرت مریم ؑ په جبرئیل ﷺ باندې گمان د هغه اوکړو. یا تقی نوم دیوبدکارسړی وو چې په بنځوپسي به ګرځیدلو او حضرت مریم ؑ په حضرت جبرئیل ﷺ باندې د هغه گمان اوکړو او استعاذه ئی طلب کړه، داضعیف دې.

﴿قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ﴾ هرکله چې جبرئیل ﷺ دهغې خوف او کتلونو خپل تعارف ئی ورته اوکړو چې په کوم رب سره ته پناه نیسي نوڅه د هغه طرف نه رالیږلی شوې یم ﴿لَا هَبْ لَكَ﴾ دا حکمت اوسبب دارسال دې چې ددې لپاره الله ﷻ رالیږلی یم چې تاته بچي درکړم. او په ﴿لَا هَبْ لَكَ﴾ کنس یا اسناد مجازی دې، چې حضرت جبرئیل ﷺ د وولد ورکولو نسبت خپل خان ته کړېدې دانسبب مجازا دې ځکه چې حضرت جبرئیل ﷺ سبب ګرځیدلی وو د وولد لپاره په نفخ سره او یا مجازفی الحذف دې په تقدیر د قول سره نواصل عبارت داسي دې چې ای ربک الذی قال أرسل هذا الملك لاهب لك (روح) اوددې تاثیر په قرأت دابوعمر و اونا فاع سره شویدې چې په هغې

کنس دَ ﴿لَا هَبَ لَكِ بِهِ خَائِ لِيَهَبْ لَكَ رَاغِلِي دِي، بهر تقدیر دَدِي ایت نه داهل بدعت استدلال باطل دې چې فرشته هم بچي ورکولی شي، بلکه اولاد ورکونکي فقط دَالله ﷻ ذات دې بل څوک نشي کیدلی ﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي بِمَا قَوْلِ دَحْضَرْتِ مَرْيَمَ﴾ بطور تعجب دې اودا تعجب دَوحي دَاسْتِعَاد دَقَدْرْتِ دَالله ﷻ نه ندې، چې حضرت مریم ﷺ دَالله ﷻ دَقَدْرْتِ نه دابعیده کنړه له چې دیته بغیر د یو بشردنزدیکت نه بچي ورکړي بلکه دا تعجب په اعتبار د عادت سره دې، ځکه چې عادت پدې جاري دې چې بچي بغیر دنزدیکت دسړي نه نه کیږي، اگرچه خلاف عادت باندې الله ﷻ قادر دې، او یا ﴿أَنَّى يَهَبُ مَعْنَى دَکِیْفِ سَرِه دې، اودا سوال دکیفیت اود وحي دې چې آیا څه به واده کووم یا به بغیر د واده کولونه به بچي پیدا کیږي، لیکن اوله توجیه غوره ده.

﴿وَلَمْ يَمَسَّ يَنْفَرٌ بِدَاوَجِه دَتَعَجَب دِه چې بچي کیدل دیوزنانه یاخوپه حلال اوشري طریقي سره وي چې نکاح نشي شوي وي او خاوند ورسره جماع اوکړي او بچي پیدا شي او یا په حرام اونا جائز طریقي سره وي چې یوه زنانه بدکاره وي او بدکاری په نتیجې کښ بچي اوشي اودا دواړه دلته مفقود دي، نو ﴿وَلَمْ يَمَسَّ يَنْفَرٌ﴾ نه مراد جماع ده په حلال طریقي سره او ﴿وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا﴾ نه مراد زناده، اوبعض مفسرین فرمائی چې ﴿وَلَمْ يَمَسَّ يَنْفَرٌ﴾ نه مراد مطلق جماع ده خواه که په طریقي شرعي سره وي یا غیر شرعي طریقي سره وي، او ﴿وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا﴾ د تَاکید د تنزیه لپاره دې، اولفظ د بَغِيّ یا په زون د فَعُول دې په اصل کښ بَغِيّو، نو، وَاو ساکن دَ یاء سره جمع شونو د قانون مرمی مطابق واوپه یاء سره بدل کړي شواو یا په یاء کښ مدغم کړي شواو یا، مناسبت دوجهي نه ماقبل ضمیر په کسره سره بدل کړی شواو، نو بَغِيّ تته جوړ شو او یا په وزن د فَعِيل سره دې نو فقط ادغام پکښ شويدي او ابدال پکښ نیشته دې اوفعیل بمعنی الفاعل دې اوداصفت د مَوْث واقع شويدي او پدیکښ اگر چې تاء لږیږي خودلته ورسره لحوق تاء ندې شوې ځکه چې دې په معنی د فَعُول سره دې لپاره د مبالغې، او په فَعُول کښ مذکراو مَوْث دواړه برابر وي اوتاء د مَوْث ورسره نه زیاتیري نو دغه شان دلته هم تاء زانده نشوه.

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىٰ هَٰئِهِ وَلَنَجْعَلَنَّهُ

ونیل هغه چې دغسي به یی لکه چې دی او نیل و نیلی دی رب ستا چې دا کار به ما باندې اسان دي او گرځو دی هلك لره

يَا لَيْلَاسٍ وَرَحْمَةً مِنَّا ۚ وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ۝ فَحَمَلَتْهُ

نه د قدرت دپاره دخلکو، اورحمت دطرفه زمونږ نه، اودې دا کار فيصله کړې شوې پس حامله شوه داپه بجي سره

فَاتَّبَعَتْ بِهِ مَكَآ تَقْصِيًّا ۝ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ النَّخْلَةِ

څنگ ته شوه سره ددغي حمل يوداسي ځای ته چې لري وودخلکونه، نومجوره کړه هغه درد دپيدائش يوي تني ته دکجوري

ثَلَاثَ يَلَيَاتِي مِثْقَلِ قَبْلِ هَٰذَا وَكُنْتَ نَسِيًّا مِّنْ نَّسِيًّا ۝

ونیل هغې ځای افسوس چې مړه وي څه مخکې ددې نه، اووې څه هيره تيره

﴿قَالَ كَذَلِكَ﴾ هدا جواب دې دفرشتی چې ستارب دافرمانی چې څنگه اوس نی هم دغه حالت

نښ به بجې پيدا کيږي (بغير دمس بشرنه) اوداماته اسان دي، ﴿وَلَنَجْعَلَنَّهُ يَا لَيْلَاسٍ﴾ هدا يعا علت

دې دعملل اوفعل محذوف لپاره چې نخله د ای نخله لنجمله آيه للناس (قرطی) او يعاطف دې په

ییل تعلیل باندې چې هغه مضمر دې نو په اصل کښ داسي دې لنين به قدرت اولنجمله آيه

المصدرک اوددي په حذف باندې ﴿هُوَ عَلَىٰ هَٰئِهِ﴾ دلالت کوي، نودايت مقصوداشو، چې الله ﷻ

فرمانی چې دا کاراماته اسان دي لپاره ددې چې پدي سره څه دخپل قدرت اظهار اوکرم اودې به

وگرځوم دخپل قدرت يونشانی دخلکولپاره ﴿وَرَحْمَةً مِنَّا﴾ همرادتنه نبوت دي ﴿وَكَانَ أَمْرًا

بظاهره داده چې داتتمه دهغه کلام جبرئیل ﷺ ده چې مریم ﷺ ته نی کړې وو، چې

دا ستا بجې پيدا کيدل دالله ﷻ په علم کښ واقع دي، او په لوح محفوظ کښ ليکلي

شويدي، او امام رازی رحمه الله فرماني چې ددي جملي په اضافي سره مقصود حضرت مریم ﷺ ته

نسلي ورکول وو، چې دا بجې بغير دپلار نه پيدا کيدل معلوم دعلم دالله ﷻ دې اوکوم خيز چې

معلوم دعلم الله ﷻ شی نود هغې خلاف واقع کيدل معتنع وي نو وقوع واجب شو، اوهرکله چې

نوع نی واجب شونو تاسف او حزن بلا فائدي شو نو ددې وجه نه ته حزن مه کوه (۲)، اوداهم ممکنه

ده چې داخبار دالله ﷻ شي حضور ﷺ ته، چې دحضرت عیسیٰ علیہ السلام بغیر دآب نه پیدا کیدل منډر وو او دالله ﷻ اته فیصله وه (ابن کثیر).

﴿فَحَمَلَتْهُ﴾ فهاء فصیحیه ده ددینه مخکنې عبارت مقدر دې ای فاطمات الی قوله ﷺ

لذنا منها فنفخ فی جیب درعها فوصلت النفخة الی بطنها فحملت (کشاف) یعنی حضرت مریم ﷺ دفرشتې په خبرې باندې مطمئن شوله او فرشتې (جبرئیل علیہ السلام) دهغې ذکر تې په گریوان گیر پوکړلو، اوهغه پوکې دهغې گیلې ته اور سیدلونو هغه حامله شوه، او پدې وخت کېن ددې عمر خومره وو؟ نو پدیکېن اقوال متعدد راغلیدی، بعض فرمائی چې لس (۱۰) کاله عمروو، بعضونه دولس کاله بعضونه دپارلس (۱۳) کاله او بعضونه څوارلس کاله منقول دی. او امام مجاهد رحمه الله او حضرت وهب بن منبه رحمه الله نه مروی دی چې حضرت مریم ﷺ

عمر پنځلس (۱۵) کاله وو (بحر) ﴿فَإِنْتَبَذَتْ بِهٖ﴾ نو هر کله چې حضرت مریم ﷺ حمل محسوس کړو نو د کور کلي نه لرې دشرم او دپیغور دځوف نه یو طرف ته لاړه، او حضرت وهب بن منبه رحمه الله نه منقول دی چې حضرت مریم ﷺ بیت اللحم ته لاړه چې د بیت المقدس نه څلور میله لري دې قرطبی اوبه کنې باء د مصاحبت لپاره ده ای مصحوبة به ای اعتزلت وهوې بطنها (بحر) او یابادسییه ده ﴿فَإِجَاءَهَا الْمَخَاضُ﴾ ﴿فَإِجَاءُ﴾ ماضی دباب افعال ده دجاء نه او همزه لپاره دتعدیه ده، او علامه

زمخشری او نور جمهور مفسرین ددې قائل دی چې داجاء معنی صرف راوستل ندی بلکه یوکس مجبور کړې شي او په زبردستی سره راوستلی شي نو په هغې ځای کېن استعمال داجاء کیږي، لکه عرب دهغې کس په باره کېن چې ډیر مجبور شي او چاته راشي نو داسي وائی، شُرْما جاءك الی محنة عروپ. نو لهذا دایت مقصد دادې چې حضرت مریم ﷺ د ولادت ددرد نه مجبوره شوه نو دغې مجبورۍ دوني یوي ستی ته راوستله، او په مدت دحمل دهغې کېن اختلاف شویږې بعض مفسرین فرمائی چې حمل او ولادت کېن وخت ډیر کم وو ځکه چې دلته ﴿فَحَمَلَتْهُ﴾ ﴿فَإِنْتَبَذَتْ﴾

او ﴿فَإِجَاءَهَا﴾ کېن فاء راغلیده چې دادلالت کوي په تعقیب مع الوصل یعنی تراخي بلامهلت باندې. نو معلومه شوه چې دنفخ نه پس متصل ظهور دحمل شویږې او بیازر او فورا ولادت شویږې او ددې وجه نه دځنو مفسرینو نه منقول دې چې دحمل ظهور او ولادت داتول په یو ساعت کېن شویږې او بعض فرمائی چې داتول په درې ساعتو کېن شویږې، لیکن دابن عباس رحمه الله نه مروی

دی چې حمل ددې ممتد وولکه څنگه چې دعاموزنانووی، نودابن عباس رضی اللہ عنہ په نیزمدت دحمل نهه میاشتی وو اودحضرت عطاء اوابوالعالیه اودضحاک قول دادې چې اوه (۷) میاشتی وو. اودبعضونه شپږمیاشتی هم راغلیدی علامه آلوسی رحمۃ اللہ علیہ دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول ته ترجیح ورکړیده.

﴿إِلَىٰ جَذَعِ الْتَحَلَّةِ﴾ دکجوری تنی (ستی) ته راتلل لپاره دتکیه وهلووو، لکه چې عام طورزنانه پدې وخت کښ تکیه وهلوته محتاجه وي، اودامقام دَبیت اللحم وو ﴿قَالَتْ يَلَيْتَنِي﴾ پدې باندې شبه واردیږي چې حضرت مریم علیہا السلام تمنا دمرگ ولي اوکړه حالانکه تمنا دمرگ جائز نده، اوحضرت مریم علیہا السلام ته جبرئیل علیہ السلام اطمینان هم ورکړې وو؟

۱) جواب دتنه دادې چې تمنا دمرگ هغه جائزه نده چې ديوه دنیاوي تکلیف دوجي نه وي، لکه په حدیث شریف کښ راځي چې لا یمنین احدکم الموت لضرر نزل به الخ (رواه مسلم) اودحضرت مریم علیہا السلام تمنا دمرگ ده وجي دَخوف دطعن وو په خپلي دیندارۍ باندې چې ځمابه دیندارۍ باندې به طعن اولگي، اودایوه دیني فتنه ده اوددیني فتنې دوجي نه تمنا دموت جائزه

۵۵

۲) دویم جواب دادې چې دحضرت مریم علیہا السلام تمنا ددي وجه نه وه چې ځمادوجي نه به خلک په گاهونو کښ مبتلاشي ځکه چې خلک به په ماباندې تهمت اوبهتان لگوي نو ددي خوف دوجي نه حضرت مریم علیہا السلام تمنا دمرگ اوکړه.

۳) دریم بعض دا جواب کړیدې چې دحضرت مریم علیہا السلام دخولي نه داالفاظ بی اختیاره وتلی وو اودمذموم هغه دې چې په قصد اوارادي سره وي.

۴) اوداهم ممکنه ده چې دبنی اسرائیلوپه دین کښ دي تمنا دمرگ جائزه وي، لیکن اول دوه جوابونه زیات غوره دي.

﴿وَكُنْتَ نَسِيًا مِّنْهُمْ﴾ (نسی) په فتح دَنون اوپه کسري دَنون دواړوسره راځي، لغت کښ دنیلی کیږي هیرکړې شوي څیزته اوعرف عام کښ نسی - اطلاق په هر هغه څیز باندې کیږي چې هغه قابل التفات اوتوجه والانوي، معمولی څیزوی، کخرقة الطم (دحیض کپړا) (روح)

بعض نحویان فرمائی چې نسی، ماخوذ دې دَنسات اللب، چې کله په لږوپو کښ ډیراوبه واچولی شي اودپیو وجود ختم شي اوپه اوبو کښ سپین والی وي، نو گویا چې دې تمنا اوکړه چې کاش څه هم

دَهْغوپيويشان دَخَلَقوزرونونه وتلی وی چې نه کتلی کيږي اونه ئی دَاوَبونه جدا والی راځي بچر.
لیکن اول احتمال زیات غوره دې اواضاډه دَمَسِيَّاڅکه اوکړې شوه چې دَمَعْنی عرفي احتمال پاتې
پاتې نشي

فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِينَ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ

پس اواز وركړو دې ته (جبرئيل عليه السلام) دلاندې ځای دَهغې نه چې مه خفه كيږه بيشكه پيدا كړيده ستا رب

تَحْتِكَ سَرِيًّا ۝ وَهَزَيْتَنِ إِلَيْكَ أَلَيْكَ الْغَلَّةُ نَسْفُطَ عَلَيْكَ

په لاندې ځای كېن ستانه روانه چينه، اوووزوه خپل ځان ته تنه دكجوري چې راغورځوي به په ناباندې

رُطْبًا جَنِيًّا ۝ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۚ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي

كجوري تازه انډولی شوي نو خوره اوڅكه ته اوبځي لږه سترگي په بچي سره، پس كچري اوليدلوتاد انسانانونه څوك نواوبه

إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ۝

چې بيشكه مامنځته كړيده دَرَحمان دپاره روژې دچپوالي نوهرگز خبري نه كوم نن ورځ دَهېڅ انسان سره

﴿فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا﴾ دَغوره قول مطابق ضمير د﴿فَنَادَاهَا﴾ راجع دې جبرئيل عليه السلام ته او ﴿مِنْ تَحْتِهَا﴾

﴿كېن ها ضمير راجع دې مريم عليه السلام ته، نو دايت مقصد دادې چې كله حضرت مريم عليه السلام ته دُولادت

تكليف شروع شونو حضرت جبرئيل عليه السلام پدغه وخت كېن يولاندې ځای ته منتقل شو او حضرت

مريم عليه السلام په يو، اوچت ځای باندې وه نو حضرت جبرئيل عليه السلام ورته دلاندې ځای نه اواز وكړو چې

ته مه غمژنه كيږه اوبعض علماء فرمائی چې ﴿فَنَادَاهَا﴾ كېن فاء فصيحیه ده اوفاعل د﴿فَنَادَاهَا﴾

لپاره حضرت عيسى عليه السلام دې نوتقدیردكلام داسې دې فولدت غلاماً فانطقه الله تعالى حين الولادة

فنادها المولود من تحها الخ (روح) او ﴿تَحْتِهَا﴾ ضمير راجع دې حضرت مريم عليه السلام ته، لیکن اول احتمال

غوره دې، ﴿أَلَا تَحْزَنِينَ﴾ الا مركب دې دَانْ او لَا نه او ان مفسره دې يعني ته مه پريشانه كيږه په

خوراك خكاك نيشتوالی باندې اويادخلكو دَمَلاَمَتِي دَخوف نه ﴿سَرِيًّا﴾ غوره قول دادې چې

سَرِيًّا وړوكی نهرته وئیلی كيږی، لكه چې په يوروايت كېن راغلیدلی سئل النبي صلى الله عليه وسلم عن السري

قال هو الجندول، داروایت اگرچه مرفوعا ضعیف دی لیکن موقوفا صحیح دی اور جال فی دشرط
 دمسلم باندی دی لکه چې امام حاکم په مستدرک کنس ذکر کړیدی، حضرت عباس رضی الله عنه نه منقول
 دی چې داوړوکی نهر قریب وو دکهجوری سره اوددی اوبه اوچي شوې وي نوالله رضی الله عنه حضرت
 عیسی صلی الله علیه و آله په برکت سره دوباره جاري کړي، اوبعض فرمائی چې دامشتق دی دسرو نه شریف
 اوسردارته وئیلی کیږي اومرادتنه حضرت عیسی صلی الله علیه و آله دی ﴿وَهُزِّي إِلَيْكِ﴾ (هز وئیلی کیږي
 خو خولوته، اودلته تنه مراد خان طرف راځنډه ول دی نوځکه متعدي شوپه الی سره او ﴿إِلَيْكِ﴾ نه
 مراد الی جهتك دی ﴿يَجْذَعُ الْتَخْلَةَ﴾ بآء زانده ده لپاره دتاکید راغلیده، ﴿تُسْقِطُ عَلَيْكَ﴾ په دیکنس
 نه، قراته دی علامه زمخشری په کشاف کنس نقل کړیدی غوره داده چې داپه اصل کنس
 تناسط وو. بیه تاء تخفیفاً حذف کړې شوه اوافاعل دتناسط لپاره نخله دی اوداجواب امر دی
 بعنی دهری امر لپاره جواب واقع شیدی ددی وجه نه مجزوم دی ﴿رُطَبًا جَنِيًّا﴾ دامنصوب دی بناء
 برمفعولیت، چې دامفعول واقع شیدی دتناسط، لپاره، اویامفعول واقع شیدی دهری لپاره
 اویامنصوب دی بنابر تمیز، او ﴿جَنِيًّا﴾ فعیل په معنی دمفعول سره دی بعنی چې قابل ددی وي
 چې سری فی وانړه وي راټولې فی کړي، اوبعض فرمائی چې فعیل بمعنی الفاعل دی، وئیلی کیږي
 بخوکهجوروته، یعنی هغه کهجوري چې هغه دشوکولو قابلې وي، اوتخصیص دَرطَب ځکه
 اوشو چې دادبجي دپیدائش په وخت کنس دزنانونولپاره ډیر بهتروي لکه چې دعمروبن میمون رضی الله عنه
 نه مروی دی فرمائی، ما من شیء خیر للنساء من التمر والرطب ثم تلا هذه الآية الكریمه (ابن کثیر) اودغه
 شان پدیکنس اشاره ده دیته چې کوم ذات دپخنی په موسم کنس داوچې کهجوري اونی نه تازه
 کهجوري ورکولی شي نوهغه ذات پدی هم قادر دی چې بغیر دپلار نه بجي پیداکړی.

قاله: (۱) علما فرمائی چې حضرت مریم علیها السلام لپاره الله تعالی بی موسمه میوی پیداکړي، خود
 فذالك لپاره فی ورته حکم اوکړو چې خان طرف ته فی رااوځنډه وه. بغیر دڅوزولونه الله تعالی ورته
 میوی ورنکړي نوپدیکنس اشاره ده چې په تحصیل درزق کنس سعی کول پکار دي اودرزق لپاره
 سعی اوکوشش کول خلاف دتوکل ندی.

قاله: (۲) حضرت جبرئیل علیه السلام حضرت مریم علیها السلام سره مخاطبه اوخبري کول. د
 بنه جاري کیدل داوچي تنی نه تازه کجوري راپیدا کیدل داتول حضرت مریم علیها السلام کرامات وو

﴿فَكُلْ وَاشْرَبْ﴾ هرکله چې حضرت مریم علیها السلام ته دوه قسمه پریشانۍ وې، یوه جسماني اوبله روحاني، نوجسماني مضرت او پریشانۍ دفعي لپاره ورته حکم اوشو چې ﴿فَكُلْ وَاشْرَبْ﴾ اوروحاني مضرت او پریشانۍ ددفعي لپاره ورته حکم اوشو چې ﴿وَقَرَىٰ عَيْنًا﴾ اوکه څوک اشکال اوکړی چې روحانی الم او تکلیف ډیر سخت وي په نسبت سره جسمانی ته، ځکه چې الم دروح اقوی وي دالم اودرد دجسم نه لکه امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې یوشاة(پسه) اوگي کړې شي اویا ورته واخه اوپانړي کیخودلی شي اوورسره نژدي، ذنب(لږه)، اوترلی شي نوهغه اوگي پسه ډیري اوخوف دوجي نه واخوته نه نژدي کیږي اوکچرته دغه اوگی پسه ته خپه ماته کړې شي اویا ورته وهاخه نژدي کړې شي نو دجسماني درد او تکلیف باوجود داپسه ځان وخوته رسوي اوهغه خوري نومعلومه شوه چې روحاني اذیت سخت وي دجسمانی نه نوپکارده چې دفع دمضرت روحاني مقدم کړی شوې وه په دفع دمضرت جسماني؟ (۱)، امام رازی رحمته الله علیه تنه جواب کړېدې چې مضرت روحاني دمضرت مریم علیها السلام کم ووپه نسبت دمضرت جسمانی سره، ځکه چې ددي مضرت روحاني اظهار حضرت مریم علیها السلام یوځلی اول هم کړې وو چې ﴿قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ اوبه هغه ځای کښ ورته دمضرت جبرئیل علیه السلام دطرف نه ورته تسلي هم میلاؤشوي وه، په خلاف دمضرت جسمانی نه چې دهغې په باري کښ ورته اول تسلي نوه میلاؤ شوې، نوځکه دفعیه دمضرت جسمانی مقدم کړې شوه په روحانی باندې (۲)، اوداهم ممکنه ده چې دفعیه دمضرت روحانی محتاجه وه تفصیل ته اوجسمانی محتاجه نوه تفصیل ته، نوځکه جسمانی مقدمه کړې شوه په دفعی روحانی باندې.

او ﴿وَقَرَىٰ عَيْنًا﴾ کنایه ده دخوشحالی نه، او قری ماخوځدې دقرنة: ونیلی کیږي یخوالی ته، نو دخوشحالی والاوخکي یخي وي اودپریشانۍ والاگرمي وي، اوددې وجه نه محبوب ته قره العین ونیلی کیږي اوغیرمحبوب څیزته، سنخه العین، ونیلی کیږي اوبعض فرمائی چې داماخوځدې دقرانه اوکنایه دخوشحالی نه ځکه ده چې کله سترگي یوځانسته منظر اوگوري نو اودریري اوقرار اونيسي نومطلب دآیت دادې چې په حضرت عیسی علیه السلام سره خوشحاله شه، اوخپلي سترگي پی یخه وه اوبعض مفسرین فرمائی چې داکنایه ده دخوب نه، ځکه چې څوک

پريشانه وي نودهغه سترگي قرار نه نيسي او خوب ورته نه راځي، نو دايت مطلب دادې چې ته اوده شه ليکن اول احتمال زيات غوره دې.

فَإِنَّهُ **اللَّهُ** **تَسْلَى** داسبابوپه ذکر کښ دټولونه اول ذکر داوبو اوکړو، اوکله چې داستعمال نوبت او مرحله راغله نو ييائي ترتيب بدل کړو او اول حکم ئی دخوراک اوکړو، ددې نکته علامه آلوسي **رحمته** دايان کړيده چې دانسان عادت دادې چې داوبواهتمام دخوراک نه اول کوي، يعني اوبه اول په دسترخوان باندې ايږدي او بيا خاص طور باندې چې خوراک هم داسي وي چې دهغې د وجه نه تنده لگي نو يا خو خامخا داوبواهتمام کوي، ليکن په استعمال کښ ترتيب داوي عام طور چې اول خوراک کوي او بيا ځکاک کوي (روح).

فَمَا تَرَىٰ داتفصيل دې ددفع مضرت روحاني، او غوره توجيه داده چې داهم دحضرت جبرئيل **عليه السلام** کلام دې چې حضرت مريم **عليها السلام** ته ئی دطعن نه دپچ کيدلو طريقه اوخودله، چې خپل بچي واخله اوکورته څه اوکچرته په لاره کښ تاسره څوک ميلاوشي اودبچي په باره کښ درنه تېوس اوکړي نوته ورته اوايه چې مانن ورځ دچپوالی روژي نذرمنلې دې.

فَقُولِي إِنِّي بِجواب دې **فَمَا تَرَىٰ** لهپاره، او **صَوْمًا** نه مراد روژه دچپوالی ده، والذی علیه جمهورالمفسرين ان الصوم ههنا الصمت (فتح القدیر) اودادبني اسرائيلوپه دين کښ عبادت وو، اوددې وجه نه الله **تعالى** حضرت زکريا **عليه السلام** هم دري ورځوپوري دڅبرونه منع کړې وو، اوزمونږ په دين کښ دامنسوخه کړې شويدي، وهذا منسوخ بما روی عن النبي **صلى الله عليه وسلم** انه لم يمت يوم الى الليل (احکام القرآن للجهاد) اوداهم ممکنه ده چې د **صَوْمًا** نه دې مراد صوم حقيقي شي اود بنی اسرائيلو په دين کښ په حالت دروژی کښ دمفطرات ثلاث (خوراک، ځکاک، جماع) نه احتراز سره سره دڅبرو کولونه هم احتراز ضروري وو يعني دهغوئ په دين کښ په روژه کښ چې څرنگه خوراک، ځکاک او جماع جائزه نوه نودغه شان خبری کول هم جائز نوو، (مدارک، اوزمونږ په شريعت کښ داهم منسوخ دې اوخبري کول جائز بلکه ضروري دی، وروی عن ابی بکر **رضي الله عنه** انه دخل على امرأة فدنذرت ان لا تکلم فقال **صلى الله عليه وسلم** ان الاسلام هم هذا لتکلمي (روح).

فَلَن أَكَلِمَ آتِيَوْمَ که څوک اعتراض اوکړي چې داخو مبطل دې دعمل اودنذر دهغې لهپاره، ځکه چې دی نذرمنلی وو دچپوالی اوکله چې ئی قوم ته دخپل نذراخبار اوکړو نوچپ پاتی

نشوه، نولهذا ايفاء دَنذَرُئِي اونه کړه، نوبعضو تنه جواب ۱) دا کړيدې چې دا خبرور کول دَنذَرِه مستثنی وو، يعنې چې دې نذرمنلی وو چې دابه دانسان سره خبری نه کوي بغير ددې اخبارنه. (روح) ۲) اوبعض فرماني چې نذر ددې اخبارنه پس شروع شوې وو نوگوياجې دا کلام په اخيري وقت کنښ هغې کړيدې او ددينه بعد وجوب دَنذَرِ اغليدې (مدارك) ۳) اوبعض فرماني چې دومره قدري کلام کول دهغې لپاره جائز کړې شوې وو، من جانب الله، ۴) اوبعض فرماني چې داتول کلام حضرت مريم ښه په اشاري سره کړيدې او په اشاري باندې کله کله مجازا اطلاق دتول کيږي، او پدې باندې دليل داورستو کلام فاشارت اليه هم دې

فَأَنذَرْتُ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ۖ قَالُوا لِمَرِّمُ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا

پس راغله دا دېچې سره خپل قوم ته چې په غيږ کښ يې رااوچت کړې وو، دوی اونيل، اي مريم: يقيناً تاراتلل اوکړل په کار

فَرِيًّا ۖ يَأْتُكَ هُزُونٌ مَّا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَوِيًّا ۖ

د یرنا آشنا سره. ای خور د هارون نوو پلار ستا سړی ښاکاره اونوه مور ستا بدکاره

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ صَبِيًّا ۖ

پس اشاره اوکړه دی بچي طرف ته اونيل هغوی چې څرنگه مونږ خبري اوکړو دهغه چاسره چې دې په غيږ کښ وړوکې بچي

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ۖ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي

اونيل دښېچې بېشکه څه د الله ښه يم راکوي به ماته کتاب اوجوړه وي به ما پيغمبر اوجوړه وي به ما

مُزَكَّاتًا ۖ إِنَّ مَآئِدَتِي بِالسَّلَاطَةِ ۖ وَالزُّكُورَ ۖ مَا خُمْتُ حَيًّا ۖ

فانده مندرځای چې يم څه اوچکم به کوي ماته دمانځه اودزکوة ترڅوپورې چې يم څه زوندې

فَأَنذَرْتُ بِهِ قَوْمَهَا ۖ يَهْوَاهُ كَلِمَةً ۖ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي

غير راواغستلو او قوم ته راغله او قوم ته داراتگ څومره وخت ورستووو. قرآن او حديث کښ ددې تعين ندې راغلی، خوبعض مفسرينو دقراتوبه بنياد دافرماني چې داراتگ څلو بېسته ۴۰ ورزي روستووو دولادت نه، چې کله ددې نفاس ختم شو، اوبعض فرماني چې فوراً يو ساعت دولادت نه

س خپل قوم ته راغله، نوبه په به کښ یا د صاحب لپاره ده او یا د تعدیه لپاره ده او ﴿تَحْمِلُهُ﴾ جمله حال واقع شویده دَضْمِیرِ مَریم نه ﴿قَالُوا يَنْزِلُ﴾ هرکله چې حضرت مَریم ؑ کورته راوړسیدله نوهغوی پري اولادیرغصه اوکړه او په ځنوروایاتو کښ راځي چې کله قوم د حضرت مَریم ؑ سره په غیر کښ بچي او کتلونوپه ژړاشو ځکه چې داځاندان ډیرپاک وو او نیکان وو، نوهغوی پري انکار اوکړو ورته نی اوئیل ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا قَرِيبًا﴾ «فَرَى» وئیلی کپړی عظیم ته اوبعض فرمائی چې «فَرَى» عجیب اونا درته وئیلی کپړی، یعنی تاخوداسي عجیبه حرکت اوکړو چې د دینه مخکښ دی نووکړي.

﴿يَتَأَخَذَ هَنُوزَ﴾ د هارون نه مراد مشهور او معروف پیغمبر حضرت هارون ؑ ندې مراد، ځکه چې دهغه او د دې واقعي په مینځ کښ د زرو (۱۰۰۰) نه زیات کالونه تیر شوی وو، بلکه د دینه مراد دهغې زمانې یونیک سړی وو چې مسمی ووپه هارون سره، لکه په روایت د مسلم کښ دې چې حضرت مغیره بن شعبه ؓ فرمائی چې کله څه حضور ؐ نجران ته اولیرلم، نو چې څه هلته اورسیدم نواهل نجران ماته اوئیل چې تاسوپه قرآن کښ دا ایت لولئ چې ﴿يَتَأَخَذَ هَنُوزَ﴾ او حالانکه د حضرت موسی ؑ زمانه د حضرت عیسیٰ ؑ نه ډیره مخکښ ده، نو څنگه به مَریم د هارون ؑ خور شي، فرمائی چې ماددې خبری تپوس د رسول الله ﷺ نه اوکړو نو رسول الله ﷺ او فرمائیلو چې هغې خلکو به خپل نومونه د انبیاء کرام ؑ او د مخکښو نیکانو خلکو په نوم باندې ایخودل رواه مسلم، نو مقصد د دې چې د دینه حضرت هارون ؑ ندې مراد بلکه یونیک سړی وو چې مسمی ووپه هارون سره هغه مراد دې، بعض مفسرین فرمائی چې دغه هارون د حضرت مَریم ؑ علاتی رور وو، اوبعض فرمائی چې رورنی نو بلکه هغه نیک وو او حضرت مَریم ؑ هم ډیره عابده اوزاهده وه، نو د مَریم ؑ ته دهغه اخت او خور وئیل تشبیها دی یعنی ډیر عبادت اوزهد او تقوی د وچي نه خلکو هغې ته د هارون خورا وئیلو لکه چې فضول خرچي کوونکو ته د شیطان نورونه وئیلی شویدی پدې قول د الله ﷻ کښ. اِنَّ الْمُبْرِنِ کَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ (بنی اسرائیل).

﴿مَا كَانَ أَبُوكَ﴾ داتقریردې دماقبل زجرچې ﴿لَقَدْ جَفَّتْ شَيْقًا فَرِيًّا﴾ دې اوپدیکس اشاره ده چې اصول نیک وي یعنی مور، پلارنیکان وی نو اولادنی هم غالباً نیکان نی اودغه شان پدیکس اشاره ده چې دنیکانود اولادنه دبدکاری او گناه صدور دیرقیح وي

﴿فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ﴾ هرکله چې حضرت مریم ﷺ نذرمنلی وو دڅبرونه کولو او حضرت جبرئیل علیه السلام دپته بشارت هم ورکړې وو چې ستادبچې به دغیرې په زمانی کس به خبری کوی لکه چې په سورة ال عمران کس دی، ویکلم الناس فی المهدو کهلا، نوڅکه حضرت مریم ﷺ حضرت عیسی علیه السلام طرف ته اشاره اوکړه چې ددې واقعي حقیقت تاسودده نه معلوم کړئ.

﴿قَالُوا كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَ﴾ استفهام لپاره دانکار دې اویالپاره دتعجب دې، په یوروايت کس دي چې کله حضرت مریم ﷺ بچي ته اشاره اوکړه چې دده نه تپوس اوکړئ نوخلک ورته نورپه غصه کس شواورته ئي اوئیل چې یوخودې جرم اوکړو اوبل په مونږ پوري توقي هم کوي. په ظاهر دایت باندې اشکال کیږي چې ﴿كَانَ﴾ څودلالت په ماضي باندې کوي، نو دایت مقصد داشو چې، کوم کس په زمانه ماضي کس په غیر کس وروکی بچي وونودغه سره څرنگه خبري اوکړو، اوداڅومحل دتعجب اوانکارندې، لکه چې ظاهره ده، جواب تنه مفسرینو په متعدد وجوه سره کړيدي.

(۱) امام ابو عبیده فرمائی چې ﴿كَانَ﴾ زانده دې دمجرد تاکید لپاره، راغليدي (۲) بعض فرمائی چې ﴿كَانَ﴾ په معنی دوجود اوحدوث سره دې لکه پدي قول دالله ﷻ کس راغليدي، وان کان دوعسرة، نوپدي قول په بناء کان، تامه دې، لیکن پدي دواړو توجیهاتو باندې ابن الانباری رد کړيدي هرچه دې کان، زانده، نوهغه فرمائی کچرته کان، زانده وي نوبیا به ئي ﴿صَبِيًّا﴾ ته نصب نوی ورکړې، اودغه شان کچري کان تامه وي نوهغه مستغني وی دڅبرنه نوبیا به ئي ﴿صَبِيًّا﴾ ته نصب نوی ورکړې.

(۳) قرطبی رحمه الله فرمائی چې زیاته صحیح خبره داده چې ﴿كَانَ﴾ په معنی دیکن سره دې یعنی ماضي په معنی دمستقبل سره ده اوداجمله ﴿مَنْ كَانَ﴾ فی المَهِدِ په معنی دجزاء مقدمي

سره ده، او ﴿كَيْفَ نَكَلِّمُ﴾، شرط مؤخر دې نوتقدیرد کلام به داسي شي چې ﴿كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَتْ فِي الْآلَمِهِدِ صَبِيًا﴾ (۴)، اوبعض مفسرين فرمائي چې کَانَ لپاره د دوام او استمرار راغلیدې (۵)، او علامه زمخشری رحمته الله علیه تنه دا جواب کړیدې چې دا اعتراض به په هغه وخت کښ واریدې دې کچري، کَانَ د ماضي بعید لپاره وي فقط، او حقیقت داسي ندې بلکه کَانَ وضع کړې شوی دې لپاره د دلالت په ایقاع د مضمون د جملي په زمانه ماضیه مبهمه کښ، که هغه قریبه وي او که بعیده ده، نو د دې جواب په اعتبار سره ﴿مَنْ كَانَتْ﴾ کښ من موصوله دې، عیسی عليه السلام تنه مراد دې (۶)، او بل جواب تنه زمخشری رحمته الله علیه داسي کړیدې چې ﴿كَيْفَ نَكَلِّمُ﴾ حکایت دې د حال ماضیه نه، او ﴿مَنْ﴾ موصوفه نه دې، او مطلب به داسي، چې څنگه مونږ خبرې او کړو او داسي کس سره چې دده نه مخکښ خومه کسان په دې صفت سره متصف وونو د هغوی سره مونږه خبرې ندې کړی نو دده سره به څنگه او کړو (کشاف)، او ﴿فِي الْآلَمِهِدِ﴾ وئیلی کیږي ځانگوته، دلته تنه مراد د مور غیر ده.

﴿قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ دا جمله مستانغه ده په جواب د سوال کښ واقع شویده چې د ماقبل نه واقعي نه پیدا کیدلو، گویا چې سائل سوال او کړو چې بیا څه اوشو؟ نو جواب او کړې شو چې هغه اوئیل، ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ او حضرت عیسی عليه السلام د ټولونه رومین خبره هغه اعتراف د عبودیه وو الله تعالى لره او بیا د هغې نه ورستو خپل نورلس صفتونه او حالات ئی ذکر کړو، چې په هغې کښ رد دې په نصاری او یهودو باندې، او غوره قول دادې چې حضرت عیسی عليه السلام په وړوکوالی کښ دا خبرې صرف کړي وي او په وړوکوالی کښ بیانوري خبرې ندې کړي، او پدې اولي جملي کښ رد دې په عیسا یانو باندې.

﴿إِنِّي الْكِتَبُ﴾ غوره قول دادې چې مراد په ﴿الْكِتَابُ﴾ سره انجیل دې او ماضي په معنی د مستقبل سره ده، او دغه شان ﴿وَجَعَلْنِي نَبِيًّا﴾ هم دې چې ماضي په معنی د مستقبل سره ده او ذکر د ماضي لپاره د تیقن دې، او قرطبی رحمته الله علیه فرمائي چې ماضی په خپلي معنی سره دې،

اَوْءَاتَيْنِي ﴿اَوْءَجَعَلَنِي﴾. مقصد دادې چې څما لپاره د کتاب اونېرېت مېلاوېدو فیصله به ازل کښ شویده

﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا﴾ مبارک په معنی د نفع سره دې او حضرت عیسیٰ ﷺ کښ هر قسم نفع موجوده ده، هم دنیوی او هم دینی، دنیوی نفع داده چې اکمه او ابرص به ئی به حکم د الله ﷻ سره تهېک کولو. اودینی نفع داوه چې خلکو ته به ئی د الله ﷻ د طرف نه خیرته دعوت ورکولو او د بدونه به ئی منع کولو، اوبعض فرمائی چې مبارک، ماخوډې د بروک البعیرنه (داوین کیناستل، اودا کنايه ده د ثابت قدمی نه په دین کښ، المعنی جعلنی ثابتاً فی دین الله (فتح القدیر).

﴿أَيْنَ مَا كُنْتُ﴾ بشرط دې اوجزاء ئی محذوفه ده، چې هغه جعلنی مبارک ده چې په هغې باندې دې اول ﴿وَجَعَلَنِي﴾ دلالت کړېدې اودانده جائزه چې داشرط مؤخرشي، او ﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا﴾ ورله جزاء مقدمه شي، ځکه چې ﴿أَيْنَ مَا﴾ کښ این شرطیه دې ځکه چې استفهامیه کیدل ظاهر البطلان دې او نو د دې وجه نه هغه جزاء د دې لپاره نشي جوړیدلی، ﴿وَأَوْصَنِي﴾ مرادتنه حکم مؤکد دې ﴿بِالصَّلَاةِ﴾ مراد تنه مونځ دې اویادعا ده ﴿وَالزَّكَاةِ﴾، د زکوة دوه معنی مراد کړې شويدي، یاتنه مراد فرائض مالیه یعنی زکوة مالي دې خو په شرط د وجود مال سره، یعنی کچرته څماسره مال وي نوماته حکم راکړې شوې دې چې مابه په هغې کښ زکوة ویستلو اویاداحکم د حضرت عیسیٰ ﷺ امت ته وو، او حضرت عیسیٰ ﷺ ته حکم د رسولود دې حکم شوې وو نو په اصل کښ داسي دې، اوصاف بان امرکم بالصلاة والزكاة (مدارک) اویاد زکوة معنی دلته تزکیه د نفس ده یعنی خپله عقیده، اعمال او اخلاق د گناهونو اود شرک نه پاک ساتل دی.

﴿مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ پدیکښ اشاره ده چې مدة اوزمانه د تکالیفو شرعیو هغه مدت حیات دنیوی دې، یعنی ترخوېوري چې انسان ژوندې وي نو مکلف وي، او چې کله مړشي نو تکلیف شرعی ور نه رفع شي، خود دې مقصد داندې چې د دنیوی زندگی د ختمیدلو نه پس څوک هم عبادت نشي کولی، ځکه چې په صحیح حدیث کښ د حضرت موسیٰ ﷺ نه مونځ کول ثابت، دی پس د وفات نه، اگر چې مکلف نوؤ.

وَبَرًّا ۚ يَوَالِدَيْنِ ۖ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ۝ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ

او جوړه وي به ما احسان کوونکي د مور سره اونه يم گرځولی څه سرکش منکېر او بد بخته، او سلامتيا ده د الله طرف نه، په ماباندې

يَوْمَ وَلَدْتُكَ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ۝

په هغه ورځ چې څه پيدا کړې شوم او په هغه ورځ چې څه مړ کيږم او په هغه ورځ چې څه دوباره راژوندي کړې شم

ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۖ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ۝ مَا كَانَ لِلَّهِ

دانسان والا عيسى بن مريم دې (وايم څه) وينا ريښتوني هغه چه دوي يهود نصاري پکښ شک کوي، نده مناسب الله ﷻ سره

أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۚ إِذَا قُطِعَ أَمْرًا فَأَمَّا يَقُولُ لَهُ كُنْ

چې اونيښي هيڅ يوي چې پاکي ده الله ﷻ لره ددي نه، کله چې اراده اوکړي ديو کار پس صرف دا ورته اواښي هغه ته اوشه

فَيَكُونُ ۝ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَلُمَّا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ ۝

نوهغه اوشي، او بيشکه الله ﷻ رب څما ورب ستاسودې، پس بنديگي کوئ دهغه، دالارده برابر ښهغه.

﴿وَبَرًّا يَوَالِدَيْنِ﴾ د اعطف دې په ﴿مُبَارَكًا﴾ باندې او بربه معنی د بار سره دې او بعض فرماني چې

د اعطف دې په ﴿بِالْصَّلَاةِ﴾ باندې اوده ﴿وَأَوْصِنِي﴾ تحت واقع شويدي، يعنی اوصی برأ

بولتنی، يعنی ماته د احکم شويدي چې څه دخپلي مور سره ښه سلوک کوم، او امام رازی رحمته الله

فرماني چې پدي کښ اشاره ده تنزيه د حضرت مريم عليها السلام ته ځکه چې حضرت عيسى عليه السلام

رسول وو اورسول معصوم وي او حضرت عيسى عليه السلام ماموروو په تعظيم د مور خپل، کچره هغه

پاکه او معصومه نوي بلکه بدکاره وي نو د بد کاري زنانه تعظيم جائز ندي نورسول او پيغمبر به

دهغې تعظيم نه کولو

﴿وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾ هجبار ونيلى کيږي هغه چاته چې د تکبر دوجي نه په ځان باندې د چا حق

نه مني، (صح) او شقي ونيلى کيږي، نامراد ته دخير نه اود مور پلار نار فرمان ته ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ﴾

بديکښ د حضرت عيسى عليه السلام عجز ذکر کيږي په دري حالاتو کښ چې حضرت عيسى عليه السلام په

دغي دري حالاتو کښ دالله ﷻ سلامتيا ته محتاجه وو. اوبعض مفسرين فرمائي چې الف لاء په (وَالسَّلَام) کښ دعهد لپاره دې اومعهود پدي سره هغه سلام دې کوم چې په يحيى عليه السلام باندې وو اوعلامه زمخشرى رحمه الله فرمائي چې الف لام جنسى دې اوبدي سره تعريض مقصود دې دلغنت په يهوديانو باندې ځکه چې کله حضرت عيسى عليه السلام دا وفرمائيلو چې جنسي سلام مختص دې په ماپوري نوپدې سره اشاره اوکره ددې ضدچې هغه لغنت دې مختص دې په تاسوپوري، ځکه چې دامقام مقام دغناددې اوپدغه شان مقام، کښ چې يوصف مختص شي په يوفردپوري نوزددهغې وصف مختص گرځي په شخص مخالف پوري، اوددي نظيرداقول دالله ﷻ دې والسلام على من اتبع الهدى، نوچې کله جنس سلامتيا مختص شوه به متبعينود هدايت پوري نوزدددې چې عذاب دې مختص شوپه مخ گرځونکي دهدايت نه اوتکذيب کوونکوپوري چې ان العذاب على من كذب وتولى، اوداتوجيه غوره ده اوداسلام اگرچه حضرت عيسى عليه السلام په خپله په خپل ځان باندې ونيلى دي خوپه حقيقت کښ دطرفه دالله ﷻ نه دې

﴿ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ داده ایتونه بطور جملي معترضی ذکر کیری او په ﴿ذَلِكَ﴾ سره اشاره ده متصف پدغي اوصافو مذکورو سره. او په ﴿ذَلِكَ﴾ سره اشاره اگرچه محسوس مشهد بالبصرته کیری او حضرت عیسیٰ عليه السلام محسوس مشهد بالبصره اگرچه ندې خوپه اوصافو سره ئی کمال وضاحت حاصل شونونازل کړې شوپه منزله دمحسوس باندې نوڅکه په ذلک سره ورته اشاره اوشوه، اوییا اشاره بعیده راوړی شوه لپاره ددې چې دلالت اوکړي په بعدرتبی اوپه علودشان دهغه باندې، او ﴿ذَلِكَ﴾ مبتدا ده ﴿عِيسَى﴾ ورله خبردې او ﴿ابْنُ مَرْيَمَ﴾ ورله یاصفت دې اوداقول غوره هم دې اویاخیر بعدالخبردې اویابدل اویاعطف بیان دې اودیکن رد مقصود دې په نصاری باندې

﴿قَوْلُكَ الْحَقُّ﴾ قول، په نصب سره هم راغليدي او په رفع سره هم هرچه دي په نصب سره نودامصدر دي چې تاييدي کړيدي د مضمون د جملې ما قبلې او قول ورته مقدر دي او ﴿الْحَقُّ﴾ په معنی صدق سره دي او اضافت د قول حق ته د قبيلي د اضافت د موصوف دي خپل صفت ته، نو مقصد آيت دا دي چې دا واقعات او اخبار چې حضرت عيسى عليه السلام د مريم په نه بغیرد اب

نه پیداشویدې وغیره ریستونی واقعات دی اویا منصوب دې بنا، اهر چې دې په رفعی سره نو یاد خبر دې د مبتداء محذوفی لپاره چې هغه هو دې اواضافت بیانی دې ای هو قول الحق. اویاصفت دې د عیسی لپاره او قول نه مراد کلمه ده او الحق نه مراد الله ﷻ دې ﴿الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ هېچ نصاری ورته ابن الله وئیل اویهودیانو ورته ساحر وغیره وئیل.

﴿مَا كَانَ لِلَّهِ بِهَذَا جَرْدٌ﴾ د نصاری وو لپاره چې هغوی الله ﷻ ته نسبت ډولد کولو، من وکد من زانددې د استغراق د نفی لپاره دې ﴿سُبْحَنَهُ﴾ د ادلیل دې په نفی د اتخاذ ډولد باندې، چې اتخاذ ډولد مستلزم دې نقص لره په واجب تعالی کښ څکه چې په اتخاذ ډولد سره لازمیږي تماثل چې مستلزم دې زیادت د وجود لره په واجب تعالی کښ، دغه شان لازمیږي تکافؤ، دغه شان لازمیږي امکان د واجب تعالی، امر مرکب او امر منفصل کیدل د الله ﷻ اود اتول نقصانات دی په الله ﷻ کښ اوالله ﷻ د دې نه منزله دې ﴿إِذَا قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ د تعلیل دې د عدم اتخاذ ډولد لپاره په بلی وجی سره، چې اتخاذ ډولد خو علامه د احتیاج ده اوالله ﷻ کښ احتیاج نیشته دې، امام رازی رحمه الله دلته تفصیلی بحث چیرلیدې چې دهغې خلاصه حضرت والدمحترم نورالله مرقده وبرد مضجمه په سورة بقره په ایت نمبر (۱۱۷) کښ په مختصر لیکن په ډیر جامع انداز سره پیش کړیده.

﴿وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي﴾ ظاهره داده چې داتمه ده دکلام د عیسی ﷺ اود جمله عطف ده په ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ هېاندې اود قال ماتحت ده اهر کله چې دا کلام د وړو کوالی په حالت کښ نوو نو د دې وجی نه دهغې مخکښ کلام نه جدا ذکر کړې شواوپه مینځ کښ دوه (۲) ایتونه د جملې معترضی سره ذکر کړې شو، اوبعض مفسرین فرمائی چې دلته کښ لفظ دقل معقدردې اود خطاب دې حضور ﷺ ته ای قل یا محمد ﷺ ان الله اخ (روح) ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ په «هذا» سره اشاره ده ماقبل مذکوره، چې هغه توحید اوربوییت دې د الله ﷻ چې صرف د الله ﷻ عبادت کول اود الله ﷻ د ربوبیت اقرار کول بالکل برابره لاره ده.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝

یا اختلاف اوکړو ډلو په خپل مینځ کښ، پس هلاکت دې هغه کسانو لره چې کفرنی کړیدې د حاضرئ دورخی لوی نه

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْعِرْ يَوْمَ يَأْتُوكَ لِلْإِثْمِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ

څه ښه اوریدونکی به وي اوڅه ښه لیدونکی به وي، په هغه ورځ چې پېش به شي دوی مونږ ته لیکن ظالمان نن ورځ په گمراهی

مُتَّبِعِينَ ۝ وَاللَّهُ هُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ ۖ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ

ښکاره کښ دي او اوږده وه دوی د ورځي د افسوس نه کله چې فیصله کړې شي کارونه او دوی اوس په غفلت کښ دي او دوی

لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا نَحْنُ رَبُّ الْأَرْضِ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ۝

ایمان نه راوړي بیشکه مونږ «حقیقي» مالکان یو د زمکي او دهغې څه چې پدې زمکه باندې دي، او خاص مونږ ته به دوی راگرځولی شي

﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ﴾ د داديو سوال جواب دې، سوال د اکیدو چې کله حضرت عیسیٰ عليه السلام

په وړوکوالی کښ اعلان او کړو چې ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ نو بیا هغه ته ولي خداښی او نیلو شو؟ نو جواب
اوشو چې د حضرت عیسیٰ عليه السلام د رفیع الی السماء نه بعد په نصاری وکښ مختلف ډلي جوړي
شوې، (۱) یو غټه ډله پکښ نسطوریه وه چې هغوی دا قول او کړو چې حضرت عیسیٰ عليه السلام ابن
الله (د الله بچي) دي، (۲) دویمه ملکانيه وه چې هغوی د دي قائل شو چې خدايان دري دي او دریم
پکښ حضرت عیسیٰ عليه السلام دي (۳) او دریم یعقوبیه وه چې هغوی د دي قائل وو چې حضرت
عیسیٰ عليه السلام بعینه خدای دي، زمکي ته راکوز شوې وو، په صورت د عیسیٰ عليه السلام کښ
او بیادوباره اسمان ته اوختلو (قرطبی) او یاد احزاب نه مراد مسلمانان، یهودیان او عیسایان دي،
عیسایانو د حضرت عیسیٰ عليه السلام په باري کښ افراط او کړو، بعینه خداښی، یاد دریم خداښی او یانی
ورته د خدای بچي ورته او نیلو او یهودیانو تفریط او کړو چې «العیاذ بالله» ولد الزناء نسبت ئي ورته
او کړو، او مسلمانانو اعتدال او صحیح قول او کړو چې حضرت عیسیٰ عليه السلام د الله ﷻ بند
اورسول دي.

﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ﴾ د اتخویف اخروي دي او مراد تنه یهود او د نصاری و فرقي دي، او ﴿قَوْلٌ﴾

جمله اسمیه په ځای د جملي فعلی راوړی شویده لپاره د دوام او استمرار، او ﴿مُتَّبِعٌ﴾
یا مصدر میمی دي او یا ظرف زمان، یا ظرف مکان دي او یا مشهد په معنی د شهادت سره دي یعنی

چې په کومه ورځ ددوی په کفر او فسق باندې ملاتړک انبياء کرام او ددوی خپل اعضاء گواهی ورکړي

﴿أَشْمِعْ يَوْمَ وَأُبْصِرْ﴾ د احم تخويف مع الزجر ذکر کيږي او ﴿أَشْمِعْ﴾ او ﴿أُبْصِرْ﴾ دواړه صيغې د تعجب دي او تعجب په مبالغي د اوریدلو او کتلو ددوی باندې او په کلام د الله ﷻ کښ تعجب د تعجب لپاره وي نو گویا چې دا تعجب دې په تیزوالی قوت د اوریدلو او کتلو ددوی کښ، (روح) او یا تعجب لپاره ددې چې ددوی حالت او دغه مقام به قابل د تعجب وی د ممکناتو لپاره، یعنی په دنیا کښ کانه لاندې وو او په آخرت کښ به په ښې طریقي سره اوری نو دالاتفه ددې ده چې تعجب پری او کړې شي.

﴿وَأَنْذِرْهُمْ﴾ پدې کښ هم تخويف اخروی دې، او ﴿يَوْمَ الْآخِرَةِ﴾ د قیامت نوم دې او یوم الحسرة ورته ځکه وئیلی کيږي چې منکرین به په دغې ورځې به ډیر افسوس کوی، او قاضی بیضاوی رحمه الله فرمائی چې قیامت په ورځ به بدکار او نیکو کار هر سړی به افسوس کوی، بدکار به په خپلي بدکاری باندې او نیکو کار به په خپلو کمونیکو باندې به افسوس کوی، لکه چې په روایت د حضرت معاذ رضی الله عنه کښ د رسول الله ﷺ نه منقول دی چې اهل جنت ته به په جنت کښ د هیڅ څیز، افسوس او قلق نوی سیوا دغه ساعت نه چې بغیر د الله ﷻ د ذکر نه تیر شوې وي (طبری) او د ﴿إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ په مراد حساب کتاب ختمیدل او د هغې نه فراغت دې،

او ﴿إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ یابدل دې د ﴿يَوْمَ الْآخِرَةِ﴾ نه او یا متعلق دې په فعل مقدر پوري چې بنحسرون دې ای يتحسرون اذقضى الخ ﴿إِنَّا نَحْنُ نَرُثُ﴾ پدې کښ اثبات د تصرف د الله ﷻ دې چې په نفخه اولی سره به دا ټول نظام عالم الله ﷻ ختم کړي، مخ په زمکې باندې چه خومره څیزونه دي ټول به فنا کړي، د الله ﷻ نه علاوه هیڅ څوک به باقی نوي، ظاهراً باطناً بلا شرکت غیري ملکیت او تصرف به الله ﷻ شي لکه څرنګه د یومورث په مرګ سره د هغه اموال وغیره وارث ته پاتی شي، دغه شان چې کوم ظاهري او مجازي تصرف ددې زمکې انسان ته میلاؤدې په نفخه اولی سره به د احم ختم شي او بیا به په نفخه ثانی سره دوباره مخلوقات ژوندي کړې شي او د الله ﷻ عدالت ته ښې پېښې کيږي

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ ۖ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ۖ إِذْ قَالَ

۱۱) اویسان کره ته په کتاب دالله ﷻ کښ واقع د ابراهيم ﷺ بيشکه دې ډير رشتني وو پيغمبر وو. کله چې اونیله

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ۚ لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ

خپل پلار ته اې پلاره خدا په څه دليل ته عبادت کوي دهغه چاچه نه اوري اونه ويني څه څيز، اونه لري کولی شي ستانه تکليف

شَيْئًا ۖ لِيَأْتِيَ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي

دهيڅ څيز، اې پلاره خدا! بيشکه راغليدي ماته دوحی نه هغه چې ندې راغلی تاته نوتابعداري اوکره خدا

أَهْلِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ۖ لِيَأْتِيَ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ۖ

اوبه ښایم تاته لاره سمه نيغه، اې پلاره خدا ښه يدي مې کوه دشيطان بيشکه شيطان دې، درحمان نه نافرمانه

لِيَأْتِيَ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ۖ

اې پلاره خدا! بيشکه څه يريږم پدې چې اوبه رسيږي تاته عذاب دطرفه درحمن نه پس شي به ته دشيطان ملگری

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ﴾ همداريم شېهي جواب دې چې د ابراهيم ﷺ متعلق وه، دحضرت

ابراهيم ﷺ متعلق مشرکينو، يهودو اونصاري دتولوداخيال وو چې دۀ ته قدرت دتصرف

حاصل وو ځکه چې دې دالله ﷻ ډير مقرب وو، اوهم ددې وجه نه مشرکين مکه دحضرت

ابراهيم ﷺ صورت په کعبي کښ کيخودلی وو اوپه لاس کښ نی ورله ازالام ورکړي وو، پدي

خيال چې دې دانسانانوپه قسمت اوتقديرکښ تصرف لري نوجواب نی اوشوچې حضرت

ابراهيم ﷺ دانبياکرامو ﷺ جد امجد دې او هغه پخپله خپل پلار ته دتوحيد دعوت ورکړې

وو، اودشوک دوجي نه نی دخپل پلار نه برانت کړې وو اولله ﷻ ته عاجزي اوسوال کوونکي وو،

نوخرنګه به هغه معبود لوبوگرځي، اومراد په ﴿الْكِتَابِ﴾ سره قرآن دې، اوپديکښ اشاره ده چې

واقعات د ابراهيم ﷺ دالله ﷻ د کتاب موافق بيانول ضروري دي.

۱۱) شبه ناله از يهودونصاري، ومشرکين عرب متعلق بابراهيم ﷺ.

﴿إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا مَّحْصِدًا﴾ صیغه دَمَالِغِي ده لکه ضحیک، نطیق و غیره لغوی معنی په اعتبار سره و نیلی کیږي ډیر ریښتونی، ته چې په زندگۍ کېښی کله هم دروغ نوي و نیلی الصديق من کثرت الصدق و قيل بل يقال لا یكذب قط (راغب) او په اصطلاح او عرف کېښی اطلاق په صحت د اعتقاد قول، فعل په ټولوباندې کیږي، او صدیقیت کلي مشکک دې ټولونه اعلی او اوقی مرتبه هغه ده چې مراد ده د رسالت اونبوت سره او ټولونه ادنی مرتبه هغه ده چې دهغې په انتفاء سره انتفاء دایمان راځي او دغه شان کذب هم دې چې اعلی مرتبه ټی مراده ده د کفر سره اومانې ده دایمان سره اولاندې درجي ټی منافي دایمان سره ندې او امام بخاري تنه تعبیر په کفردون کفر سره کړې دې، ددې وجه نه د حدیث مفهوم دې چې مؤمن دروغ ژن نشي کیدې، نودې نه د معلومه شوه چې د ټبی او صدیق په مینځ کېښ نسبت د عموم خصوص مطلق دې هر ټبی صدیق وي او هر صدیق ضروري نده چې ټبی شي او ددې وجه نه حضرت مریم عليها السلام ته وصف د صدیقیت په قرآن کېښ ثابت دې چې واته صدیقه لیکن هغه ټبی نوه عندالجمهور، او ﴿تَبَيَّنَا﴾ ذکر کول ورستو د ﴿صَدِيقًا﴾ نه د انحصار بعد التعميم دې او بعض فرماني چې صدیق ورته و نیلی شويدي قبل الوحی او تنبیا ورته بعد الوحی و نیلی شويدي، او داجمله یعنی ﴿إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا﴾ جمله معترضه ده په مابین د بدل او مبدل منه کېښ چې ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ﴾

فائدة: که څوک اشکال او کړې چې په حدیث کېښ حضرت ابراهیم عليه السلام نه د دروغ صادریدلو نبوت راغلیدې لکه حدیث کېښ دی، لم یکذب ابراهیم عليه السلام الا ثلاث کذباتٍ ثنتين منهن فی ذات الله عز وجل الخ (بخاری کتاب الانبیاء).

نو د صدیق کیدلو باوجود ارتکاب د کذب څرنگه اوشولو؟ نو جواب دادې چې د ثلث کذبات، نه مراد فی الحقیقت دروغ ندې مراد، بلکه دهغې نه مراد توریه ده چې مخاطبین چې کوم مقصد د حضرت ابراهیم عليه السلام د کلام نه فهم کړې وو نوهغه د حضرت ابراهیم عليه السلام په اعتبار سره خلاف واقع وو، لیکن د حضرت ابراهیم عليه السلام کلام او مقصد د نوو، بله معنی وه، چې هغه د نفس الامر سره موافق وه، او د ضرورت په بناء باندې ددې جواز د احادیثونه ثابت دې، خو هر کله چې د توریه د حضرت ابراهیم عليه السلام د بدلندرتی په اعتبار سره خلاف اولی وه نو د حسنات الامرار سینات

المقرین، قانون مطابق اطلاق پري د کذب اوشولو، باقي تفصیل به انشاء الله په سورة الانبياء کښ راشي

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ بِمَدِيكُنْ بَيَان دَدَعُوت دې دحضرت ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته اودا بدل واقع شويدې د ابراهيم نه اوپلار د ابراهيم عليه السلام تارح وو چې لقب ئی ازروو، تفصیل ئی په سورة انعام کښ تیر شويدې، اوتاء په ياباب کښ عوض دياء متکلم نه راغليده. په اصل کښ وو يابابى وو اود دې وجه نه يابابى، وئيل جائزندی خکه چې لازميږي جمع په مابين دَعُوض اومعوض منه کښ ﴿لَمْ تَعْبُدْ﴾ حضرت ابراهيم عليه السلام د دعوت توحيد ابتداء په طلب د دليل او علت سره اوکړه په عبادت د غير الله باندې اود معبودان باطلو بطلان ئی په صورت د انتفاء دهغې دري ۳ صفاتو کښ بيان کړو چې هغه په معبود برحق کښ ضروري دي، چې سمع ده بصردې اوحاجت روانى ده، اود دري ۳ صفات په منزله د علت دي د عبادت د يو معبود لپاره، اوپدي باندې هر عقل سليم والامتفق دې اود دعوت د اسلوب او طريقه ډير بهتره ده اونر مه ده دهغې نه چې ورته ئی وئيلی وي چې ته گمراه ئی وغيره، واستفهام لپاره دانکار اوتوبيخ دې اود ﴿لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ﴾ لپاره مفعول به يامقدره دې اويامحذوف دې په حذف د نسيامنسياسره چې شَيْئًا، دې ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾ يامفعول مطلق دې اويامفعول به دې ﴿تَبَأْتِ إِلَى قَدْ﴾ د حضرت ابراهيم عليه السلام علت ذکر کړو خپل پلار ته دخپلي اتباع لپاره، اوتقديم د علت اودليل اوشو په اتباع باندې لپاره د دفع د توهم د بى ادبى چې خوک د اتوهم اونه کړي چې د ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته حکم کول چې ته خما اتباع اوکړه داخوبى ادبي ده؟ نوخکه اول دليل ذکر شو اويباحکم د اتباع اوکړو، اود ﴿قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ﴾ به مراد وحى ده اوحضرت ابراهيم عليه السلام خپل خان ته عالم اوپلار ته جاهل اونوئيلو، بلکه خپل خان ته ئی ثبوت دوحى اوکړو اوپلار نه ئی دوحى را تلل نغي کړل، لپاره د رفق اونرمئ په دعوت کښ ﴿أَهْدِكَ صِرَاطًا﴾ پديکښ اشاره ده چې په اتباع د پيغمبر ﷺ سره صراط مستقيم ته رسيدل کيږي ﴿تَبَأْتِ لَا تَقْبَلُ الشَّيْطَانُ﴾ عبادت په معنى د اطاعت سره دې اود شيطان اطاعت په حقيقت کښ دهغه عبادت کول دى. (قرطبي).

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ يُدَاعِلُ دَنَهِي﴾، او وضع داسم ظاهريه خائى دَمَضمر باندې لپاره دَدير وضاحت او تتريره، او ﴿عَصِيًّا﴾ فعيل په معنى دَعاصيا يعنى اسم فاعل سره دې او د شيطان په ټولو اوصافو کښ صرف وصف دَعصيان ذکر کولو کښ اشاره ده چې معصيت دگناهونو جوړ او بنياد دې کماورد فى الحديث بيبضاوى.

﴿يَتَابَعُنِي أَخَافُ﴾ داتخويف اخروي دي او بل علت دې دَنهي داتباع د شيطان نه، او غوره قول دادې چې 'خاف' په خپلي معنى سره دې ځکه چې حضرت ابراهيم عليه السلام ته د خپل بلار د خاتمي علم نوو چې دې به په حالت د کفر کښ مړ کيږي يابه ايمان راوړي او ځکه ئى ورته نصيحتونه هم کول ﴿فَتَكُونُ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا﴾، وليا، نه مراد ولايت او دوستي حقيقتانه ده مراد لقوله تعالى الاخلاء يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اَلْخِزْفِ ۲۷، بلکه مراد تنه شراکت دې په عذاب اولعتن کښ چې په سبب د دوستي د شيطان سره راځي اى قريناي النار (قرطى) او يا ولي په معنى د قريب سره دې اى تګون للشيطان قريامنه فى النار (فتح) او بعض فرمائى چې ولى په معنى د تالي يعنى تابع سره دې.

قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي لِأُزْهِيمُ ۚ لَيْنَ لَمْ تَنْتَهُ لَأَرْجُمَنَّكَ

اوئيل ئى بلار ايامخ گرځوى ته د خدايانو ځمانه اې ابراهيم کچرته منع نه شولي ته نو خامخابه دي په کاترو اوولم

وَاهْجُرْنِي مَرْثَا ۝ قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ

اولرى شه ځمانه روغ يا ډيره موده، اوئيل ابراهيم عليه السلام سلام د جدين دې په تا، زده دعا بڅښى به او غواړم زه ستادپاره

رَبِّي إِنَّهُ كَانَ فِي حَقِّي ۝ وَأَعْتَرَلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ

درب خپل نه بيشكه هغه په ماباندې ډير مهربانه دي، اوڅه جدا کيږم ستاسونه او دغني بتانونه چې تاسونى عبادت کوئ

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَادْعُوا رَبِّي ۚ عَسَىٰ آلَا أَكُونُ بِدُعَايِ

سوا د الله تعالى نه اوڅه عبادت کوم (دعا غواړم) درب خپل اميد دې چې نه به شمع څه په عبادت غوښتى،

رَبِّي شَقِيًّا ۖ فَلَمَّا اعْتَرَاهُمُ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ وَهَبْنَا

درب خپل باندې محرومه پس هرکله چه جدا شو ددوی نه او دهغونه چه دوی نی عبادت کولو ماسیوا دالله ﷻ نه او ورکړو مونږه

لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ۖ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا

ده ته اسحاق او یعقوب او هریو مونږ ګرځولی و و نی او او ورکړو مونږه دوی ته ډیر ذخیرنو خپلونه. او ګرځولی و و مونږه

لَهُمْ لِسَانٌ صَدِّقٌ عَلِيًّا ۖ

دوی لره ذکر خیر نیلک اوچت

﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ دَعَاكَ رَبُّكَ أَنْ تَبْعَنِي أَلَمْ يَهِدْكَ لِرَبِّكَ ذَلِيلًا﴾ نه ډیلا رد طرفه ده مکی آمیز جواب دې، دحضرت ابراهیم ﷺ دتصاحوپه مقابلي کښ ډیلا رد طرف نه دجواب انداز او اسلوب ډیر سخت دې. دحضرت ابراهیم ﷺ هر نصیحت شروع په ﴿يَا أَبَتِ﴾ سره شویده، او ډیلا رد طرف نه دپاښې په خائ د نوم تصریح او کړې شوه چې دادلالت کوي په غلظت 'په غصي باندې او هرکله چې دا ابراهیم ﷺ ډیلا راعتقاد پدې جوړ شوې وو چې دابتن قابل دعبادت دي او ددوی دعبادت نه اعراض کول مناسب ندي نو ددې وجه نه ئې جواب په صورت داستفهام تعجبي او انکاری کښ ذکر کړو، او درغبت په صلي کښ چې 'عن' راشي نو په معنی دا اعراض او ترک سره وي، والرغبة عن الشيء ترکه عمدا (بحر) او علامه زمخشری فرمائی چې ﴿أَرَأَيْتَ﴾ خبر مقدم دې او ﴿أَنْتَ﴾ مبتدا مؤخر دې او تقدیم دخبر داهتمام شان لپاره دې چې داخما معبودان داسي دې چې ددوی نه اعراض او نفرت قطعاً ندې پکار، لیکن غوره خبره داده چې ﴿أَرَأَيْتَ﴾ صیغه داسم فاعل ده، او داسم فاعل دعمل لپاره یو شرط دادې چې اعتماد به ئې راغلی وي په شپږ څیزونو کښ په یو څیز باندې چې په هغې کښ حرف استفهام هم دې، نو چونکه دلته هم داسم فاعل نه مخکښ حرف استفهام راغلی دې چې دده اعتماد په هغه دې نو ددې وجه نه، انت ورله فاعل شو، او اضافت دالله. یا عدم کلم او شوی دیکښ اشاره ده مبالغې دتعظیم ته دهغه دخپلو معبودان باطلو سره، او صیغه دجمعي ذکر شوه نو پدیکښ اشاره ده دپته چې دحضرت ابراهیم ﷺ پلار به ددیرو آلهو عبادت کولو،

﴿لَا زُجْمُكَ﴾ هدا جواب شرط اوقسم دې، اورجم نه مراد يارجم باللسان، يعنى كنځل كول دي اويارجم بالحجارة، سنگسار كول دي، يعنى څه به تاته سخت كنځل اوكرم اويابه دې سنگسار كړم، اوياته مراد سخت ضرب اووهل دي ﴿وَأَهْجُرْني مَلِكًا﴾ واو عاطفه ده اوداجمله عطف ده په معطوف عليه مقدر باندې چې فاحذرني، دې چې دلالت پری كړيدې، لا زجمتك، ځكه چې ﴿لَا زُجْمُكَ﴾ هدا تهديد لپاره دې، او ﴿مَلِكًا﴾ په معنى دسالما سره دې، يعنى تاته به ځماد طرف نه تكليف اورسي بڼه به داوي چې ته ځمانه روغ لري شي اوبل طرف ته لار شي (قرطبي) نو پدې صورت كښ مليا، منصوب دې بڼا، برحاليت اوبعض فرماني چې ﴿مَلِكًا﴾ معنى ده دهرا طويلا يعنى اوږده زمانه ياهميشه لپاره، نو پدې صورت كښ بيا دې منصوب دې بڼا برظريت، قال ﴿قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ﴾ هدا سلام د تحيه ندې عندالجمهور چې هغه ممنوع دې په كافر باندې، بلكه دا سلام يالپاره دتمارتك اومفارتك يعنى دجدائى دې اومطلب ئى دادې چې بس څما اوستاپه مينځ كښ په خير اوسلامتيا سره جدا كيدل دي لكه چې په سورة القصص ايت نمبر (۵۵) كښ دى لنا اعمالنا ولكم اعمالكم سلم عليكم الخ (قصص: ۵۵) اوهم داطريقه داهل حلم اودنيكانوده دجاهلانوسره، اودادليل دې پدي چې كله ناصح ته دمنصوح له، دجانبه دهمكئ اوسخت الفاظ استعمال شي نو دې نصيحت پريخودلى شي اوياسلام دمسالمت اودامن دې، مطلب دادې چې ستاد طرف نه اگرچه دهمكئ دي خو ځماد طرف نه تاته امن اوسلامتيا ده ځكه چې په ابراهيم عليه السلام باندې قتال فرض نوو، خواوله توجيه زياته غوره ده پدليل داورستني ايت ﴿وَأَعِزِّلْكُمْ﴾ سره ﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ بعض مفسرين فرماني چې دلته داستغفار نه مراد دعا كول دي دهاديت اودتوفيق دايمان چې څه به دالله ﷻ نه ستالپاره دعا غواړم چې تاته هدايت او كړې اوتير شوي گناهونه درته معاف كړې، (روح) اواستغفار پدي معنى سره دكافر لپاره غوښتل جائز دې، ترڅو پوري چې دهغه خاتمه په كفر باندې يقيني شوي نوي، او كه دهغه خاتمه على الكفر يقيني شي يعنى يويي غمبر ته دوحې په ذريعه پته لگيدلي وي نو بيا دهغه كافر لپاره هم دامذكوره دعا غوښتل جائز ندي ځكه چې دا طلب دمحال دې، ليكن پدي توجيه اشكال وارد يري چې سورة الممتحنه، كښ الله ﷻ دحضرت ابراهيم عليه السلام ذاتبع حكم كړې دې اودهغه

استغفار لپاره د خپل پلاردانی تنه مستثنی کړيدې چې ددې اتباع مه کوئ. الا قول ابراهيم لایه لا سغفرن لك، نو کچرته استغفاریدغي مذکوره معنی سره وي نو استثناء به ئی ولي کیدله ځکه چې دا استغفار خود مشرک لپاره جائز بلکه مستحسن دې، نوددې وجه نه غوره خبره داده چې استغفاريه خپلي معنی سره دې، اودا استغفار د ابراهيم عليه السلام قبل العلم وو، او تفصیل ئی په سورة التوبة ایت نمبر (۱۴۴) کښ تیر شويدي.

فائدة: کافر باندې ابتداء په سلام سره کول جائز دی یا جائز ندی، مسلک د جمهور وودادې چې په کافر باندې ابتداء بالسلام جائزه نده، ځکه چې په صحیح حدیث کښ راغلیدی چې رسول الله ﷺ ارشاد فرمائی، لا تبذروا اليهود والنصارى بالسلام فاذا لقيتم احدهم في الطريق فاضطروه الى اضيقه (مسلم) او حضرت سفیان بن عیینة رضي الله عنه د جواز قائل دې چې په کافر باندې ابتداء په سلام سره کولی شي او استدلال ئی کړيدې په ظاهر ددې ایت سره چې ﴿سَلِّمُوا عَلَیْکُمْ﴾ اودغه شان استدلال ئی کړيدې په هغې روایت سره چې مروي دې د حضرت اسامه رضي الله عنه نه او ذکر کړيدې امام بخاری په متعدد مواضعو کښ، په کتاب التفسیر کښ په باب قوله ولستم من الذين الخ کښ اودغه شان په کتاب الاستیذان، باب التسليم في مجلس فيه اخلاط من المسلمين والمشرکين په هغې طویل حدیث کښ دی، فاذا في المجلس اخلاط من المسلمين والمشرکين وعبدة الاوثان واليهود والمسلمين..... فسلم رسول الله ﷺ عليهم الخ (رواه البخاری ج ۲ ص ۴۵۶) لیکن مذهب د جمهور و راجح او غوره دې او هرچه دې استدلال د حضرت سفیان بن عیینة رضي الله عنه په ایت سره نوهغه ځکه ضعیف دې چې ایت مذکوره محتمل دې د متعددو معانیو او غوره داده چې دلته د سلام نه مراد سلام د تمارکت او ودیعت دې، لکه ورستو ایت پري قرینه ده او په تقدیر د تسلیم سره جواب دادې چې شرائع من قبلنا زموږ لپاره حجت هله گرځي چې نهې پري نوي وارده شوي او حالانکه دلته نهې وارده ده، لکه حدیث مذکوره اودغه شان نور احادیث شو، او هرچه دې حدیث نو علامه عینی، کرمانی، وغیره فرمائی چې چونکه دا مجلس مشتمل ووپه مسلمانانو او کافرو باندې نو ممکنه ده چې رسول الله ﷺ په سلام سره نیت فقط د مسلمانانو کړي وي اود کافرو نیت ئی د نوي کړي اود اهام ممکنه ده چې داپه ابتدا د اسلام کښ وو او ورستو بیا دا حکم د جواز منسوخ شوې وي لکه چې دا معلومیري ظاهر د حدیث نه چې، وذلك قبل ولعة بدر چې د رسول الله ﷺ د کفارو پدي مجلس باندې تیریدل او سلام اچول وغیره د جنگ بدر نه مخکښ وو، او امام قرطبی رحمته الله تطبیق کړيدې چې احادیث د نهې محمول

دې په عموم باندې او حديث داسامه ﷺ معمول دې په خصوص باندې چې بلا ضرورت سلام اېول جائزندی په کافر باندې خو کچرته څه، حاجت چاته پېښ شي نوبيا جواز شته دې، باقي تفصيل په قرطبي او طبري کښ دې من شآء فليطالع شه.

﴿وَأَعْرَضْنَاكُمْ﴾ د اعطف دې په ﴿سَأَسْتَغْفِرَ لَكَ﴾ باندې چې تاته ځماد طرف نه سلام اوڅه ستانه اوستاد معبودانونه بس جدائی اختياره وم اودلته په اعتزال سره مراد هجرت کول دی، حضرت ابراهيم ﷺ ارض مقدسه يعني شام ته بيا هجرت او کړو (مدارك) ﴿وَأَذْعُوا رَبِّي﴾ د دعان مراد يا عبادت دې او اياته مراد دعائ استغفاره دخپل پلار لپاره، او اياته مراد مطلق دعاده، لکه په سورة الشعراء کښ ده، رب هب لي حکما والحق بالصلحين، او اياته مراد دعاده د طلب د اولاد والکله په سورة الصافات کښ دي، رب هب لي من الصلحين، ﴿يُدْعَا رَبِّي شَقِيًّا﴾ پدې کښ اشاره ده چې د الله ﷻ نه غوښتونکي په خساره اونقصان کښ نوي او درې العلمين، درنه نامراده واپس کيدل نشته، په خلاف د مخلوقاتونه چې دهغوئ نه په غوښتنه کښ ذلت هم دې اونا مرادي هم شته

﴿فَلَمَّا أَعْرَضْنَاكُمْ﴾ هرکله چې حضرت ابراهيم ﷺ خالص د الله ﷻ لپاره خپل خپلوان پريخودل نودهغې په بدله کښ ورله الله ﷻ معزز او پيغمبران اولاد ورکړل، او ذکر د اسحق ﷺ او د يعقوب ﷺ څکه اوشو چې د حضرت اسمعيل ﷺ ذکر لېوړستو مستقلا کيږي او ياد دې وجه نه چې د حضرت اسحق ﷺ او يعقوب ﷺ په نسل کښ دانبياء کرامو تعداد د پروو اودوئ اصل وو دانبياء کرامو ﷺ لپاره.

﴿وَوَقَّعْنَا لَهُمْ مِن رَّحْمَتِنَا﴾ هراد درحمت نه بعض فرمائی چه نبوت دې، بعض فرمائی چې کتابونه، دي ليکن غوره خبره داده چې مرادتنه هر قسم خيږدې، دنوي وي او که ديني وي. (روح) ﴿وَوَقَّعْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ﴾ دلسان، نه مراد هغه کلمات اوالفاظ دي چې د ژبي نه ادا کيږي، نودلسان صدق نه مراد هغه خبري دي چې په هغې باندې فخر کيږي اوتعريف ئي پري کيږي اوحضرت ابراهيم ﷺ شخصيت ټولو قومونو ته مسلم دې او په هر قوم کښ تابا ددهغه

ذکر خير کيري. دلسان اضافت صدق ته اوييادلسان لپاره صفت تعلياً. ذکر کولو کيس اشاره ده دت چې ددوئ چې کوم تعريف او ثناء کيري دې دهغوي مستحق دي

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ۝

۱۱۱ اوييان کړه ته په دې کتاب کيس واقعه دموسی ﷺ بيشکه هغه پاک سانلي شوې وو. او وو رسول سي

وَتَكْنِيَهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ۝ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا

او اواز ورکړو مونږ هغه ته دخي طرف دطورنه اونزدي کړې وو مونږه رازدار. اوگرخولې وومونږه ده ته دوجي درحمت خپل.

أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ۝ وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ

ورور دده هارون ﷺ نبي. اوييان کړه پدي کتاب کيس حالت داسماعيل ﷺ بيشکه دې وو رشتني لوظ والا اوودئ

رَسُولًا نَبِيًّا ۝ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ ۖ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ

رسول نبي، اووو دې چې حکم به ئي کولوخپل اهل متعینونه دمانځه اوزکوة اداکولو او وو دې په نيزدرب خپل

مَرْهُومًا ۝ وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ۝

غوره کړې شوې، اوييان کړه ته پدي کتاب کيس حالت دابراهيم ﷺ بيشکه چې دې وو ډيررشتني نبي

وَرَفَعْنَاهُ مَكَاتًا عَلِيًّا ۝

اوپورته کړې وومونږه دې مرتبي اوچتي ته

﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى﴾ ددري(۳) انبياء کرامو ﷺ تفصيلي واقعات بيانولونه پس

ددري(۳) انبياء کرامو ﷺ واقعات په اختصار سره بيانېږي چې موسی ﷺ اسمعيل ﷺ

اواوديس ﷺ دی چې دوی هم الله ﷻ ته محتاجه اوعاجزي کوونکي وو ﴿إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا﴾

مخلص معنی داده چې غوره کړې شوي اوخالص کړې شوي دالله ﷻ دعبادت لپاره اودشرک

(۱) جواب شبهه متعلق به باقی انبياء کرام ﷺ.

اوگناهونونه پاك ساتلي شوي، اوپه يوقرائت كېن په كسري دلام سره مخلصاً راغليدي چې صيغه داسم فاعل ده نومعنى نى داده چې دې خالص كوونكې وو الله ﷻ لره خپل عبادت. (جلالين، قرطبي).

﴿أَحَآهُ هَرُونَ نَبِيًّا﴾ ظاهراشكال واردېږي چې مرتبه درسالت افضله ده دمرتبي دنبوت نه ځكه چې هر رسول نبي خامخاوي په خلاف دنبي نه، چې ضروري نده چې هر نبي درسل وي. نوذكدردسل نه پس ذكردنبي عبث دې؟ بعضوته جواب كړيدې پدي شان چې دلته نبي ماخوډدې دنبوت نه په معنى درفعت اوعلوسره دې نومطلب دادې چې. دې دالله ﷻ عالي مرتبه رسول وو يعنى په ډيرو انبياء كراموپه ډيرو مخلوقاتوباندې ده ته الله ﷻ بلندي اووچته مرتبه وركړي وه. (روح) (۲)، اوبعض فرماني چې درسل اونبي دواړونه لغوي معنى مراده اوشرعي معنى تنه نده مراد، اوپه دواړو كېن فرق نسبتي دې، رسول يعنى مرسل وو دجانبه دالله ﷻ نه، اونبي يعنى خبردارى وركوونكى وو مخلوقاتو، نورسل ووپه نسبت سره الله ﷻ ته اونبي وو په نسبت سره مخلوقاتو ته. (۳)، اوبعض فرماني چې نبي عام دې اورسلو خاص دې اوام طورباندې عام دخاص نه مخكېن ذكركېږي خويلته، دعام قانون نه خلاف اوكرې شو اوذكد دعام بعدالخاص اوشو لپاره درعايت دفواصلو، لكه چې څرنگه په سورة طه ايت نمبر (۷۰) برب هارون وموسى كېن دفواصلو درعايت لپاره تقديم دهارون ﷺ شويدي په موسى ﷻ باندې (تفسيرنشاپوري).

﴿وَوَسَّيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ﴾ طورنه مراد كوه طوردې چې دمصراومدين په مينځ كېن واقع دې. اونوم دهغه په بعض رواياتو كېن، زبير، راغليدي. او ﴿وَالْأَيْمَنُ﴾ صفت دجانب لپاره دې اويمن ديمين نه دې چې مقابل ديساردي اوداجانب ايمن، په اعتباردموسى ﷻ سره دې. ځكه چې دغزلپاره يمين اوشمال بنفسه نوي. نو دايت مقصددادې چې كله حضرت موسى ﷻ دمدين نه مصر ته روان شونوپه كوه طوركېن ديوې ونى نه ورته اواز اوشو اوهغه اونه دموسى ﷻ جانب يمين كېن واقعه وه، اوبعض فرماني چې ايمن ديمين نه دې په معنى دبركت سره، اوداصفت دې دطورلپاره ﴿وَوَكَّرْتَنَاهُ يَحْيَا﴾ اقربيت په اعتباردمرتبي مراددې چې دينه تقريب شريف اواكرام ونيلى كيږي، اوداتمثيل دې چې حالت دموسى ﷻ مشابه كړې شويدي دحالت دهغه چاسره چې دبادشاه سره نژدي ناست وي اوبادشاه ورسره درازخبري كوي اوحضرت

سعیدین جبیر ﷺ دآبن عباس ﷺ نه نقل کریډي چې داقربت په اعتبار د مکان اومنزلت سره دې، چې موسیٰ ﷺ الله ﷻ خپل خان ته د مکان په اعتبار سره قریب کړو حتی که چې حضرت موسیٰ ﷺ دهغه قلمونو آواز هم واوریدو چې په کوم سره تورات لیکلی کیدلو. عن سعیدین جبیر ﷺ عن ابن عباس ﷺ قال ادق حتى سمع صريف الاقلام (طبری ج ۸ ص ۳۵۱) اود دې ایت نوره تشریح به په سورة طه کښ راشي (انشاء الله).

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا﴾ "من" یا جلیبه دې ای من اجل رحمتنا اویا تبعیضیه دې او ﴿هَارُونَ﴾ عطف بیان دې او ﴿نَبِيًّا﴾ حال دې د هارون نه او په کلام مقید کښ عام طور باندې مقصود قیدوي، نو د دې وجه نیاد مقصود او موهوب دې او ذات او شخصیت د هارون ﷺ موهوب ندې ځکه چې حضرت هارون ﷺ د عمر په اعتبار سره د موسیٰ ﷺ نه مشر وو، او تخصیص د دې موهوب یعنی د حضرت هارون ﷺ نبي جوړیدل حضرت موسیٰ ﷺ پوري اوشو، اوداسي او نیلی شو چې ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ﴾، خالص دده لپاره مونږه حضرت هارون ﷺ نبي جوړ کړو، دا ځکه چې حضرت موسیٰ ﷺ دده په باره کښ دعا کړې وه چې، واجعل لی وزیرا من اهلی، هارون اخي (طه: ۲۹، ۳۰).

﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ﴾ دا د حضرت اسمعیل ﷺ اثبات د عبدیت کیږي ﴿إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ﴾ صدق او ایفاء د وعدې د هریغمبر شان اوصفت دې خوهر کله چې دا وصف خصوصي او امتیازي وو په اسمعیل ﷺ کښ د دې وجه نه دهغه سره خصوصاً ذکر شو، او حضرت اسمعیل ﷺ که د الله ﷻ سره وعده کړې وه یاد انسانانوسره نو دهغه د پوره کولو اهتمام به نی په ډیر کله سره کولو، خپل پلار حضرت ابراهیم ﷺ سره نی وعده او کړه چې، ستجدن ان شاء الله من الصرین، اویانی خپل خان بلاچون چرا قربانی ته پیش کړو، اودغه شان په روایت د ابوداود کښ دی چې، حضرت اسمعیل ﷺ د یوکس سره وعده کړې وه چې ترخو پوري ته نوي راغلی نوڅه به پدې ځای کښ وم، نو هغه سړي نه خیره هیره شوه اودري ورځ ورستو ورته یاده شونوچه راغی نو حضرت اسمعیل ﷺ په خپل ځای باندې ناست وو، او په

خني رواياتو کښن يوه شپه اويوه ورځ راغليدي، (ابوداود کتاب الادب باب فی العدة، طبری ج ۸ ص ۳۵۱، ۳۵۲).

﴿وَكَانَ رَسُولًا﴾ حضرت اسمعیل عليه السلام ته امت نوې ورکړې شوې وو اونه ورته نوې شریعت ورکړې شوې وو، لیکن کومو خلقو طرف ته دې مبعوث شوې اولیږلی شوې ووهغو اعتبار سره دادین نوی وو، نو ددې وجه نه رسول ورته اوښلی شو ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ﴾ یعني حضرت ابراهیم عليه السلام دالله ﷻ دومره فرمانبردار وو چې خپل اهل ته به ئی هم مالي، بدني، قولي عباداتو تلقین کولو، او مراد په اهل سره یا خپل اهل و عیال دې، اویا تنه قوم جرهم اویا تنه ټول امت دهغه مراد دې. او په صلوٰة اوزکوٰة سره مراد عبادات بدنیه اومالیه دی اوبعض فرماني چې په زکوٰة سره مراد ترکیه د نفس ده.

﴿وَأَذَرُ فِي الْكِتَابِ﴾ ادریس عليه السلام د حضرت ادریس عليه السلام اثبات د عجز او عبدیت کيږي اکثر علماء فرماني چې ادریس عليه السلام د پلارانوم اخوخ وو اودې نیکه وود حضرت نوح عليه السلام لکه چې امام بخاري رحمه الله په ترجمه الباب کښ فرماني، وهو جد ابی نوح عليه السلام ويقال جد نوح عليه السلام بلکه حافظ ابن حجر رحمه الله فرماني چې بعض علماء پدي اجماع نقل کړیده، او په قرآن مجید کښ دده ذکر د ابراهیم عليه السلام نه ورستو کیدل مستلزم ندي چې زمانه هم دده ورستوده لکه داتوهم کړیدې بعض معاصر مفسرینو، ځکه چې بعدیت ذکرې مستلزم ندې بعدیت زمانی لره، لفظ د ادریس کښ اختلاف دې بعض فرماني چې دالفظ عربي دې ماخوډې ددراسة نه اوده ته ادریس ځکه وئیلی کیدو چې ده دالله ﷻ د کتاب درس ډیر کولو، لیکن پدي توجیه اشکال کيږي چې لفظ ادریس چې کله مشتق شي ددراسة نه اولفظ عربي شي نویا خوډې غیر منصرف کیدل صحیح ندي ځکه چې عجمیت پکښ نشته، اوحالانکه دې غیر منصرف دې له وجې دعلمیت او عجمیت نه، نو ددې وجه نه اولی خبره داده چې دالفظ عجمي دې اوبعض علماء فرماني چې لفظ ادریس عليه السلام دتوافق اللغتين دقبیلی نه دې، چې عربي کښ هم وئیلی کيږي کثیر الدرس، ته او په بله ژبه کښ هم دغه معنی ده، حضرت ادریس عليه السلام دعلم نجوم او حساب موجد دې، دټولونه اول هغه په قلم سره، خط لیکلی دې، او گندلي شوي جامي ئي اچولي وې.

﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ به مَراد شرف نبوت اود الله ﷻ خواته نزديكت اوقريت دي، بعض علماء فرمائي چې رفع الى السماء تنه مرادده چې الله ﷻ په څلورم اسمان كښ ده نه تهكانه ور كړيده، اوحضور ﷺ دمعراج په شپه ورسره ملاقات كړې وو. باقي دحضرت ادریس علیہ السلام جنت ته تلل ياهلته وفات كيدل داټول واقعات اسراييليات دي لكه چې پدي تصريح كړيده حافظ ابن كثير رحمه الله.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ

١٠. داهغه كسان دي چې انعام كړې وو الله ﷻ په دوئ باندې دانبياؤنه ځني داولاد ادم ﷺ نه دي اوځني داولاده، دهغه چنه

حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۖ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَٰءِيلَ وَمِمَّنْ

چي سواره كړې مونږه سره دنوح ﷺ نه اوځني داولاد دابراهيم ﷺ اويعقوب ﷺ نه وو اودهغه خلكونه

هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذِذَا تَكَلَّمُ عَلَيْهِمْ أَيْكَ الرُّحْمٰنِ حَزُوا

چې مونږ ورته هدايت كړې وو اومونږ غوره كړې وو، هر كله چې لوستلى شو پدوئ باندې ايتونه درحمن نوغورخيدل به ددوئ.

سُجَّدًا وَبُكْيًا ۝ فَخَلَفَ مِنْ بَٰعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوٰتِ

سجده كوونكى اوژباكونكى، پس راغلل ددوئ نه وروستونااهله ناټيان چې پردبانې كړومونځ اوروان شودنفس په خواشتو پسې

فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا ۝ إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ

نوزده چې مخامخ به شي سزاؤسركشي ته مگرهغه څوك چه توبه ئي اويستله اوايمان ئي راوړواو عمل ئي اوكړد

صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ۝ جَنَّاتٌ عَدْنُ

نيك موافق دښته نودغه كسان به داخليږي جنت ته او ظلم به نه كيږي پدوئ باندې هيڅ قدر، جنتونه دهميشه اوسيدلو

(1) دايت تمام مذكورين انبياء كړاؤ ﷺ سره متعلق دي، اودكردشپږواوصافو لپاره دنفی الوهيت.

(2) جواب دسوال مقدر

الَّذِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ ۖ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا ﴿٣١﴾

هغه جي وعده ڪريده رحمان دٻندڙ کانو خپلو سره جي نه ئي دي ليدلي داچئون نه. جيئن ته ده وعده دالله ﷻ راتلونڪي پوره ڪيڏونڪي

﴿پدي ايت ڪنڊ دعوى دسورت يعني دانبيآ ڪرامو عجز بيان پري اودهغوى نفي دالوهيت ڪيري په شپرو (۲) طريقو سره (۱)﴾ «أَنْتُمْ اللَّهُ عَلَّيْكُمْ» جي الله ﷻ پدوى باندې انعام ڪري وو (۲) ﴿مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ﴾ آدم جي دوى اولاد دحضرت ادم ﷺ وو ﴿هَدَيْنَا﴾ جي مونڙه دوى ته دتوحيد لاره خودلي وه (۴) ﴿وَأَجَعَلْنَا﴾ جي مونڙه دوى ته لوي مرتبي وركري وي (۵) ﴿إِذَا تَنَافَسَ عَلَيْهِمْ﴾ الرَّحْمَنُ خَرُّوا سُجَّدًا﴾ جي ڪله په دوى باندې دالله ﷻ اياتونه تلاوت ڪري شي نواظهار عجز لپاره به سجدو ته لاڙلو (۶) ﴿وَوَكَّلْنَا﴾ يعني دالله ﷻ دَخُوف دوجي نه به ئي ڙل، نودوى به څرنگه متصرف اوڪار ساز اوگرخي

﴿أُولَئِكَ﴾ اشاره ده عام مفسرين فرماني جي دده مشاراليه پدي سورت ڪنڊ، مذڪور انبياء ڪرام دي، دحضرت زڪريا ﷺ نه ترحضرت اديس ﷺ پوري، اواشاره بعیده ددوى بعدرتبي لپاره راوڙي شوه، ليڪن حافظ ابن ڪثير ﷺ فرماني جي مشاراليه جنس انبياء ڪرام دي خودجنس په خائي ذڪر داشخاصواشو ﴿أَنْتُمْ اللَّهُ عَلَّيْكُمْ﴾ مرادتنه هر قسم نعمتونه دي ڪه ديني دي اويادنيوي ﴿مَنْ أَلْتَمِسْ﴾ من بيانيه دي اودا بيان دي دموصول يعني ﴿الَّذِينَ أَنْتُمْ اللَّهُ﴾ خڪه جي تول انبياء ڪرام منعم عليهم دي ﴿مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ﴾ دامن تبغيضيه دي، اومصداق ددي حضرت اديس ﷺ دي فقط، خڪه جي هغه ادم ﷺ ته قريب وو، اوبعض فرماني جي ﴿مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ﴾ دابدل دي د﴿مَنْ أَلْتَمِسْ﴾ نه په اعادي دحرف جرسره نوپدي اعتبار سره بيان بيانيه دي، نه تبغيضيه، نومطلب به ئي داشي جي دمنعم عليهم دذريه دآدم ﷺ، نه دي ليڪن اوله توجيه زياته غوره ده خڪه جي ذريت دآدم ﷺ عام دي اومنعم عليهم پڪڻ خاص دي، نوڪچرته دابدل شي نودقانون مطابق جي بدل مقصود بالحكم وي، نوڪل ذريت دآدم په منعم عليهم

او گرخی ﴿وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ﴾ داعطف دې په ﴿آدَمَ﴾ باندې او د ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ﴾ ماتحت دې، ی
ومن ذرية من حملناهم معه عليه السلام (روح) او مصداق د دې حضرت ابراهيم عليه السلام دې خکه چې هغه
بالاجماع د اولاد د سام بن نوح عليه السلام نه وو، او پدیکېن اشاره ده نعم دنیویو ته ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ إِنْرَهُمْ﴾
مرادتنه حضرت اسماعیل عليه السلام، اسحاق، او یعقوب عليه السلام دی. ﴿وَإِسْرَءِیلَ﴾ مرادتنه موسی
عليه السلام، هارون عليه السلام، زکریا عليه السلام، یحییٰ عليه السلام، او عیسیٰ عليه السلام و غیره دی او پدیکېن اشاره ده
نعم دینییه ته، او د دلیل دې پدی چې د لور اولادهم په ذریعت کب داخل دی ﴿وَمِمَّنْ هَدَيْنَا﴾ داعطف
دې په ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ آدَمَ﴾ باندې او غوره قول مطابق من دلته هم د تبعیض لپاره دې مراد په هدایت
سره هدایت الی الاسلام والوحدیدې ﴿وَآجَنَيْنَا﴾ مرادتنه اعطاء د نبوت ده هغوی ته ﴿وَعَزَّوْا سَجْدًا﴾
وَبِكِيًّا﴾ د اخبار دې دهغوی د خشوع او خوف خداوندی ته ﴿وَبِكِيًّا﴾ صیغه جمع اسم فاعل ده مفرد
باکی دې او پدی خائ کب د ادعا غوختل مستحب دی اللهم اجعلنی من عبادک المنعم علیهم المهتدین
الساجدین لک الباکین عند تلاوة آیاتک.

﴿خَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ د ادیو سوال جواب دې، سوال د اکیدلو چې کله ټول انبیاء کرام پدی متفق
وو چې متصرف او کار ساز صرف الله ﷻ دې او صحیح لاره د توحیدده نوبیا خرنګه خلکو دوی ته
متصرف او نیلواو شرک نی او کرو، نو جواب تنه اوشو چې د انبیاء کرامو ﷺ نه ورسود هغوی
صحیح دین غلطو او ناکاره خلکو بر باد کړلو، هغوی د الله ﷻ نه علاوه د معبودان باطله عبادت
شروع کړو، مونږونه نی ضائع کړل او دخپلو خوا هشا توابع نی او کړه او خلف په سکون دلام
سره و نیلی کبې نالاتق او بد جانشین ته او په فتحی دلام سره و نیلی کبې صحیح اونیګ جانشین
ته، ﴿أَصَاعُوا أَلْسُلُو﴾ هرکله چې مونږ بنیاد اوستنه د دین ده نوددې ضیاع مستلزمه ده عرفا
ضیاع د نور ټول دین لره، او د دې وجه نه حضرت عمر رضی الله عنه ارشاد او فرماتیلو چې ومن ضیعا لله
لما سواها اضع، نو پدی بنیاد خاص طور ذکر د ضیاع د مونږ اوشو اوضیاع د مونږ شامله ده
پریخودلو د مونږ ته، دغه شان تعدیل نه کولو ته په ارکانو کب اودغه شان مؤخر کولو د مونږ ته
اوقات مکروهو ته و غیره، او بعض فرمائی چې دلته د صلوٰة نه مراد دعاده، او تضییع د دعا مقصد

دادې چې دوى دالله ﷻ نه علاونه بل چاته حاجت روا اوئيل اودهغه نه دعااوغوختل ﴿وَأَتَّبِعُوا
الشُّرُكَ﴾ يعنې چې كوم كارددوى نفسانى خواهش وو بس هغه به ئي كولو دَحلال اوحرام
امتيازنوولكه شراب خكل، زناكول وغيره ﴿فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾، غي: يوه كنده ده په جهنم كښ
اوحضرت ابن عباس ؓ فرمائى چې ددې كندى نه دجهنم نورى حصي هم پناه غواړي. اوبعض
فرمائى چې مرادتنه خسران اونقصان دې اوبعضوتنه شمرادكړيدې، اودزجاج نه منقول دي چې
دغى نه مراد ضلالت اوگمراهي ده اوعبارت په حذف دمضاف سره دې اوجزاء الغى اودامعنى
زياته مناسبه ده ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ﴾ پدې خوايتونوكښ بشارت اخروي ذكركېږي، اودغه شان پدې
ايت كښ اوصاف دمؤمنين هم بيانېږي واوشتثناء يامقطعه ده «عند الزجاج» اويامتصه ده لكه
چې دظاهره هم ده اودغه شان غوره خبره داده چې مستثنى داټول كلام ده يعنې ﴿مَنْ مِمَّا
أَوْتَابَ﴾ سره دمعطوفاتونه ورله صله ده، نوداټوله مبتداء مستثنى ده ځكه چې په وعيدسابقه
كښ مؤمن فاسق تارك الصلوة وغيره، هم داخل دې، اگرچه په سزاكښ ئي فرق شته دې، اوددې
وجه نه بعض مفسرين فرمائى چې ﴿تَابَ﴾ مقابل دې ﴿أَصَاغُوا الصَّلَاةَ﴾ چې داضاعت صلوة نه
توبه اوباسي اوصحت دتوبي لپاره يوشرط داهم دې چې دكوم حكم تضييع ئي كړې وي نودهغې
قضا به راوړي، نوددې وجه نه لفظ دتَاب ذكرشواوصرف داقامت الصلوة، ذكراونشواواتباع
دشهواتو سره كله كله انسان كفراختياركړې نودهغې لپاره ذكر د﴿وَمَنْ﴾ اوشواوكله هسي فسق
اوفجوروكښ اوپه بدعاتوكښ مبتلاشي نودهغې لپاره ذكر د﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ اوشو، چې خپل
نفسانى خواهشات پريدي اودسنت موافق عمل شروع كړې (والله اعلم).

﴿فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ همرا ددخول نه دخول كامل اودخول اوکي دې، نه مطلق دخول،
نوداايت مستدل نه گرځي دمعتزلولپاره چې عمل شرط گرځوي ددخول جنت لپاره اومرتكب
دگناه كبيړه مخلدفى النارگنترى اويالاف لام په الجنة كښ دعهدلپاره دې اومعهود پدې سره
جنات عدن دې چې تفسيرئى په دې دويم آيات كښ راځي، اوهغې ته دخول لپاره نيك اعمال
شرط دى ﴿حَسَنَتِ عَدْنٍ﴾ داپه نصب سره دې اونصب ئي تابع دجردي، نودابه بدل البعض شي

﴿وَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ نه ڇڪه ڇي مطلق جنت په جنات عدن باندې مشتمل دي د قبيلي داشتمال دڪل نه په جزه باندې، او عدن علم دي د اقامه لپاره او يا علم دي د زمكي د جنت لپاره

﴿وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ﴾ داجمله صفت دي د ماقبل جنت عدن نه او اضافت د عباد د ضمير ته لپاره دعهدي دي، او معهود پدي سره مؤمنين، تائبين دي اي اللقي يدخلها التائبون من ذنوبهم (ابن كثير) (۱) او بيا نه بالغيب ڪنن يا د ملا بست لپاره ده او داجمله په موضع د حال ڪنن ده د (التي) نه او يا د (عِبَادَهُ) نه او غيب بمعنى الفاعل يعني د غائب په معنى سره دي نو تقدير د عبارت نى دارنگى شو، اي وعدها اياهم متلبه او متلبين، بالغيب اي غايه عنهم غير حاضره او غايبين عنها لا يرونها (روح) يعني الله ﷻ دخپلو، بندگانو سره د جنت وعده كړيده حال دادي ڇي د اجنت غائب دي، يعني حاضر او مخامخ ندي او يا حال دادي ڇي بندگانو ڪنن ڇي دوى غائب دي يعني د اجنت نه وينى، (۲) او يا به سببيه ده او مراد تنه ايمان دي په هغه مغيباتو باندې ڇي ذكر كړنى په حديث جبرئيل ڪنن شويدي (۳) او بعض فرمائى ڇي د ابا، صله ده د (عِبَادَهُ) لپاره او مراد په غيب سره پته يعنى سر دي، نو مطلب د ايت دادي ڇي عبادت كوي د الله ﷻ په پته يعنى ربا، كاري نه كوي، وعد الرحمن للذين يكونون عبادا بالغيب اي الذين يعبدونه في السر بخلاف المنافقين فافهم يعبدونه في الظاهر ولا يعبدونه في السر (ڪير).

﴿إِنَّهُمْ ضَمِيرٌ يَارَاجِعُ دِي﴾ (الرَّحْمَنُ) ته او يا ضمير شان دي (كَانَ وَعْدُهُ) په وعده په معنى د موعود سره دي ڇي هغه جنت دي (مَائِي) د ايا صيغه د ظرف ده يعنى ځائى د راتللو، او مراد تنه جنت دي يعنى جنتيان به جنت ته ضرور داخليري، او يا صيغه د اسم مفعول ده بمعنى الفاعل، يعنى الله تعالى وعده ضرور اتلونكى ده، او د دواړو مقصدي دي، ځكه ڇي كوم څيز تاته راځي نو ته به ورته هم ځي، لكه څرنگه ڇي د عربو محاوره ده، انت على خمسون سنة واتيت على خمسين سنة ڇي په ما باندې پنځوس كاله تير شوي او يا به پنځوس كالو تير شوم، د دواړو يك يو مقصد دي (ابن كثير).

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ۖ وَلَهُمْ فِيهَا رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةٌ

نه به اوري دوى په هغې ڪنن بى فائدي خبري ليكن اوري به سلامونه اووي به دوى لپاره رزق دوى په هغې ڪنن صائى

وَعَمِيئًا ۝ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ۝

اوبه ګانې «اوبه ونيلى شي دوى ته» دا هغه جنت دې چې ورکوومونږه د بندگانو خپلونه هغه چاته چه وي برهيزگار

وَمَا تَنْتَقِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۚ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا

^۱ اوواڼى ملاتړ نه نازلير وومونږه مگر په حکم د رب ستاسره دهغه په اختيار کښ دې هغه څه چې زمونږ نه مخکښ دې

وَمَا خَلَقْنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ۝ رَبُّ السَّمٰوٰتِ

او هغه څه چې زمونږ نه ورستوي او هغه چې په مينځ ددې کښ دې اوندي رب ستاڼې خبره. ^۲ رب د اسمانونو

وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ

اود زمکې دې اود هغه څه چې په مينځ ددې کښ دې پس بندگي کوه خاص دهغه اوځان کلک لره بندگي دهغه ته. آيا

تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ۝ وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ؕ اِذَا مَا مِثْلُ لَسَوْفَ اُخْرَجَ حَيًّا ۝

بيزني ته هغه لره همنامي ^۳ اوواڼى انسان کافر آيا هر کله چې څه مړ شم نو خامخابه غنږېب څه راويستلې کيرم ژوندي؟

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا﴾ لغو ونيلى کيږي هر هغه کلام ته چې دفاندي نه، خالي وي او باطل

وي. (قرطبي) او ابن عباس رضي الله عنه نه مروي دې چې هر هغه کلام چې دالله ﷻ ذکر نه خالي وي هغه

لغوي، نو ددې وجه نه دايت التزامي معنى داشوه چې د جنتيانو کلام به په جنت کښ دالله ﷻ

تسبيح او تحميدوي (قرطبي) ﴿اِلَّا سَلَمًا﴾ استثناء منقطعه ده او سلام ياپه معنى مشهورې

او معروفې سره دې او مرادته د جنتيانو په يو بل باندې سلام اچول اود ملائکو سلام اودالله ﷻ

سلام اچول دي په جنتيانو باندې او يا دسلام نه مراد کلام سالم دې د عيب او نقصان نه، چې جنتيان

به په جنت کښ د عيب او نقصان نه خالي کلام اوري محبوبې خبرې به اوري اوداسي خبرې به نه

۱. جواب از شبه متعلق بملاتړ.

۲. دعوى سورت

۳. دويمه حصه دسورت داشکړ ده

اوري چې دوى ته پرې تكليف رسيږي (روح) اوبعض فرمائى چې استثناء متصله ده اوداكلام دقبلى دتاكيدالمدح بمايشبه الذم دقبلى نه دي.

﴿وَلَمْ يَرْزُقْهُمْ فِيهَا فُكْرًا وَعَيشًا﴾ مرادته يادوام دې لكه چې داكنايه معروفه ده اوياته مراد مقدار دشپي اوورخي دې ځكه چې په جنت كېن به شپه نوي خودشپي اوورخي مقدار به په ځني اثاروسره پيژندلى كيږي، لكه چې په يوروايت كېن دحسن بصرى عليه السلام وميسره نه مرسله مروي دې چې يوكس راغى عرض ئى او كړو: يا رسول الله صلى الله عليه وسلم هل لى الجنة من ليل؟ چې اى دالله تعالى رسول آيا په جنت كېن به شپه وي؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمايلىو چې نه، بلكه هلته به دنوروالا يوچمك اوپړق به وي، دسحر به ماينام باندې اودماينام به په سحر باندې توارد اوپيش كيدل به وي فقط، اودالله تعالى دطرف نه په هغه اوقاتو كېن چې دوى به پكېن مونځونه كول عجيب عجيب تحفي به راځي اودغي اوقاتو كېن به فرشتي په دوى سلامونه وائي (روح بحواله النواذر لحكم الترمذى) اودغه شان نور اثار هم دي لكه طبري وغيره په تفصيل سره ذكر كړيدي.

﴿بَلْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَخْرَجٌ﴾ محذوف دې، اواشاره ده په ﴿بَلْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَخْرَجٌ﴾ سره دبعدرتي لپاره ده، يعنى قيامت په ورځ به مؤمنانوته اوئيلي شي چې داعظيم الشان جنت دهغه خلكو لپاره دې چې خپل ځان ئي دشرک نه بچ كړيدي ﴿ثَوْرٌ مِنْ عِبَادِنَا﴾ جنت ته ميراث وئيلي شويدي (۱) چې داكنايه ده داعطاء اوتملك نه، خولفظ دميراث ددي وجه نه اختيار كړې شو چې چونكه وراثت دملكيت اوداستحقاق قوي ذريعه ده ځكه چې نه مورث دافسخ كولى شي اونه ئي دوارث نه واپس اغستلوڅه امكان وي، اونه داردكولى شي اونه ددي اسقاط ممكن دي (۲) اوياورته ميراث ددي وجه نه وئيلي شويدي چې جنت كېن ځنى منازل اومكانات به جنتيانوته داسي هم ميلادويږي چې هغه به په واقع كېن دجهنميانو لپاره وو كچرته هغوى كفرنوي كړي، خو چې هغوى كفر او كړو نوالله تعالى جهنم ته بوتلونو دهغوى والامكانات اومنازل جنتيانوته به ميلادوي شي اودامضمون په يوصحيح حديث كېن هم راغليدى چې دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد اوفرمايلىو چې په تاسو كېن دهر يوكس لپاره دوه (۲) كورونه دي (۱) يو كور به جنت كېن اويو كور به جهنم كېن اوكله چې يوكس دمركيدلونه پس جهنم ته لاړ شي نو دهغه دجنت والاكور وارث اهل جنت شي اودامطلب دې دالله تعالى دقول چې

اولئك هم الوارثون (رواه البيهقي) ليكن داتوجيه ضعيغه ده خكه چې ظاهر د حديث پدي دلالت كوي چې موروث بعض منازل د جنت دى او نظم د قرآن دال دې په موروث دكل جنت باندې (۳) او داهم ممكنه ده چې جنت ته ميراث ونيل تشبيهاوي لكه څرنگه چې يوسړى مرشي اومال موروث چې هغه نمره ددې ميت ده ورثاؤ ته پاتي شي، نودغه شان جنت نمره د اعمالوده نوقيامت كېن به ذات دعمل ختم شي اودهغې نمره چې جنت دې هغه په پاتي وي او عمل كوونكي ته به ميلاؤ شي (۴) او داهم ممكنه ده چې تشبيه پديكېن وي چې څرنگه په مال موروث كېن د وارث دكسب دخل نوي، صرف قرابت دميت دوجي نه ده ته مال ميلاؤيري، دغه شان دخول جنت هم دې چې پديكېن دانسان كسب لره دخل نيسته، محض په فضل دالله ﷻ سره وي، الا ان يتعلمن الله بفضل (الحديث) اوهرچه دې اعمال نوهغه اسباب بعیده دي دخول جنت لپاره، په منزله دقرابت دې لپاره دفضل الهی ﷻ نواعتراض نه وارديري په تلك الجنة التي اورثتموها بماكنتم تعملون، سره (۵) او داهم ممكنه ده چې جنت ته، وراثت په اعتبار دسكنى اولي سره ونيلى شوي وي، چې حضرت آدم ﷺ اولاً جنت ته داخل كړې شوې وو، اوبياشيطان دهغه دخروج لپاره سبب اوگرځيدلو، نومسكن ابائى دانسان هغه جنت دې نونيك اعمالوسره به انسان دغه وراثت گټي، او بداعمال او كفراو شرك حاجب دې دغي وراثت لپاره، او پديكېن غيرت وركول دي انسان ته په نيك اعمالو باندې، چې غيرت مندانسان هغه دې چې دخپل پلار، نيکه ميراث اوگټي، او جنت دستاسونيكه ميراث دې په نيك اعمالوسره گټلى كيږي والله اعلم او ددينه علاوه بعض محدثينو نور توجيهات هم كړيدي.

﴿مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾ داسبب داستحقاق دې دخول جنت ته، او تقى نه يالغوى معنى مرادده يعنى خان بچ كوونكى دشرک نه، من كان تقيا عن الشرك (مدارك) او ياتنه اصطلاحى او عرفى معنى مرادده اوهركله چې په مسلك د احنافو باندې په نصوصو كېن اعتبار دمفهوم مخالف ندي معتبر نو ددې وجه نه داايات ساكت او خاموش دې دغيرمتمقي يعنى دصاحب الكبرائه چې هغه به جنت ته داخليري ويانه؟ اود نورو نصوصونه داثابت ده چې صاحب الكبرائه جنت داخليري اگرچې كه دخول اولى نوي، امام رازى رحمه الله باوجود ددې چې شافعي المسلك دې پدي مقام كېن داعتراض نېج كيدلونه ئي ترجيح د احنافو مسلك ته وركړيده فرمائى، والجواب: الآية تدل على ان التقى بخلها وليس فيها دلالة على ان غير التقى لا بدخلها (كبير ج ۲۱ ص ۵۵).

﴿وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ داد فرشتو متعلق د یوې شېهي جواب دې چې شبه د اکیده چې فرشتي د اسمانونو نه زمکي ته را کوږيږي او بیا څیږي نو معلومه شوه چې دوی ته د تصرف قدرت حاصل دې، نو جواب تنه اوشو پدې ایت سره حاصل د جواب دادې چې فرشتي د الله ﷻ عاجز او د هغه د حکم پابند مخلوق دې، د الله ﷻ په حکم سره را کوږيږي او څیږي. الله ﷻ حکم ته محتاجه دې، د هغه د حکم نه بغیر زمکي ته نشي راتلی نو څرنگه متصرف شو؟

وېط: د دې ایت د ماقبل سره څه ربط دې؟ ځکه چې په ظاهر کښ ربط نه معلومیږي ځکه چې ماقبل ایت کښ د متقینو حالت اخروي ذکر شو او اوس د حضرت جبرئیل علیه السلام نزول بیانېږي نو په ظاهر کښ ربط نه ښکاري؟ (۱) بعضی مفسرینو د ربط لپاره داسي قول کړیدې چې دلته د نزول نه د حضرت جبرئیل علیه السلام نزول ندې مراد بلکه نزول د متقینانو مراد دې جنت ته، نو دا اخبار دې د اهل جنت نه یعنی چې کله هغوی جنت ته داخلېږي نو دابه وائی چې ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ دا قول د تعلبی وغیره نه منقول دې، لیکن دا قول ضعیف دې، ځکه چې مخالف دې د احادیثو صحیحونه، ځکه چې په احادیثو صحیحو کښ دا وارد دې چې دلته د نزول نه مراد د حضرت جبرئیل علیه السلام نزول دې، ځکه چې دا ایات د حضور ﷺ د هغې قول په جواب کښ نازل شو چې حضرت جبرئیل علیه السلام ته ئی او فرمائیلو چې، مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَزُورَنَا أَكْثَرًا مِمَّا تَزُورُنَا (البخاری) نو د دې قول په جواب کښ دا ایات نازل شو، نو د دې وجه نه دا اخبار د اهل جنت د قول نه گرځول بعید دی، (۲) د نقاش علیه السلام او د ځني اهل علم نه دا منقول دی چې دا ایت، متصل دې د، اِنَّمَا اِنَّا رُسُلٌ رَبِّكَ اِخْ سَرَه، او هغه هم کلام د جبرئیل علیه السلام وو، او داهم د هغه کلام دې، لیکن د دې توجیه ضعف او استبعاد هم ظاهر دې.

(۳) بعض اهل علم فرمائی چې دا ایت په منزله د دلیل او علت دې د ماقبل لپاره چې دا ماقبل ټول کلام صحیح او صادق دې ځکه چې دا کلام حضرت جبرئیل علیه السلام د الله ﷻ په امر او حکم سره نازل کړیدې، (۴) حضرت علامه مولانا شبیر احمد عثمانی علیه السلام د دې ربط په مختلف طریقو سره بیان کړیدې، الف) فرمائی چې په ماقبل ایت کښ د دې ذکر او شو چې د جنت وارث اتقیا، دی. نو پدې ایت کښ د دې ذکر کېږي چې، تقوی او خوف د هغې ذات نه پکار ده چې د هغه په قبضي کښ زمکي، اسمانونه، اوزمان او مکان دې او د هغه د حکم او اجازت نه بغیر یوه لویه فرشته وزرشي رپه ولی، ب) دغه شان په ماقبل ایت کښ ذکر او شو چې جنت ته به متقین ځي، پدې ایت کښ

نومنه داطاعت بیانیری چې که څوک جنت وارث، جوړیدل غواړي نو دفرشتو غوندي دالله ﷻ دحکم مطیع او منقاد دشي، (ج دغه شان په ماقبل ایتونو کښ دانبیاء کرامو ﷺ تذکري اویا امتقیانوته بشارت دجنت ورکړې شونواوس پدي ایت کښ اشاره دایانیری چې دالله ﷻ نیک بندگان به ضرور جنت ته داخلیری خودهرڅه لپاره یو وخت مقرر دې، نو جنت ته داخلیدل هم په وقت مقرره سره دي.

شان نزول په روایت دبخاري ج ۲ کتاب التفسیر، کښ ددي ایت شان نزول دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه داسي منقول دی چې حضور ﷺ حضرت جبرئیل رضی الله عنه ته افرمائیلو چې مامعک ان ترورنا اکثر ماترورنا، نو دا ایت نازل شو، اوبعض مفسرینو طبری وغیره داسي نقل کړیدی چې کله مشرکینو د رسول الله ﷺ نه داصحاب کهف، روح اودوالقرنین په باره کښ تیوس اوکړو نو حضور ﷺ ورته افرمائیلو چې صبا به څه جواب درکړم اوانشاء الله، ئي هیرشو، نو وحي کښ تاخیر اوشو څه وخت ورستو چې وحي نازل شوه نو حضور ﷺ دحضرت جبرئیل رضی الله عنه نه د دومره وخت نه راتللو وجه او پوښتله نو دا ایت نازل شو چې ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ﴾ او تنزل باب تفعل دې، باب تفعل کله په معنی دافعال سره راځي اوکله په معنی دتفعیل سره، اوکله په خپلي معنی سره وي نو کچرته باب افعال په معنی سره شي نومعنی به ئی نزول دفععه واحده شي، اوکه په خپلي معنی سره شي نومعنی به ئی نزول علی الاطلاق شي اوکه په معنی دتفعیل سره شي نومعنی به ئی نزول احياناشي، نودلته دادریمه معنی زیاته یقنه اومناسبه ده، اوغوره قول دادې، چې ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ﴾ داحکایت دې دکلام جبرئیل رضی الله عنه نه ﴿لَهُ تَقْدِيمٌ دَجَارٍ مَجْرُورٌ دَحَصْرٍ اَوْ اخْتِصَاصٍ لِّپَارِهِ دې، اوداپه منزله دذلیل دې دماقبل لپاره چې مونږه دالله ﷻ دحکم نه بغیرنشوراتللی ځکه چې ﴿لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِيَنَا﴾.

﴿وَمَا بَيْنَ أَيْدِيَنَا﴾ بعضو مفسرینو ددینه ازمه مراد کړیدی چې د﴿أَيْدِيَنَا﴾ نه مراد زمانه مستقبل ده نه ﴿وَمَا خَلْفَنَا﴾ مراد زمانه ماضی ده ﴿وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ﴾ نه مراد زمانه حال ده اوبعضوته اماکن مراد کړيدي چې د﴿وَمَا بَيْنَ أَيْدِيَنَا﴾ نه مراد دنیا و احوال ددنیا دی. او ﴿وَمَا

خَلَفْنَا بَعْدَهُ مَرَادِ آخِرَتِ اَوْ هُنِي اَحْوَالِ دِي. اَوْ «وَمَا يَتَّبِعُ ذَلِكَ» نَهْ مَرَادِ حَالَاتِ دَدُو ۲، نَفْخُوهُ مِينِخْ كُنْ مَرَادِ دِي، لِيكِنْ غُورَهْ قَوْلِ دَادِي چي دَدِينَهْ مَرَادِ عَامِ شِي، كِهْ اَمَاكِنْ وَي اوكِهْ اَزْمَنَهْ وَي. اَوْ تَعْمِيمِ زِيَّاتِ الْيَقِ دِي دَسْبَاقِ اَوْ سِيَاقِ دِكَلَامِ سَرَهْ، نَوْدَايَتِ مَقْصِدِ دَاشُو، چي دَالله ﷻ پِهْ قَبْضَهْ قُدْرَتِ اَوْ تَصْرَفِ كُنْ دِي هَرْخَهْ كِهْ زَمَانِ دِي كِهْ مَكَانِ نُونَهْ مُونِرَهْ پِهْ يَوَهْ زَمَانَهْ اَوْنَهْ پِهْ يَوْمِ مَكَانِ كُنْ دِهْفَهْ دَاجَازَتِ نَهْ بَغِيرِ نَشُورَاتْلِي، (رُوح).

«وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» پِهْ مَعْنَى دَغْفَلَتِ اَوْ بِي خَبَرِي سَرَهْ دِي، يَعْني سِتَّارِ بَ دِهْيَخْ خِزْنَهْ بِي خَبَرَهْ نَدِي هَرْخَهْ دَالله ﷻ پِهْ عِلْمِ كُنْ دِي (مَدَارِك) اَوْ بَعْضِ فَرْمَانِي چي دَا پِهْ مَعْنَى دَتَّارِ كَأْ سَرَهْ دِي، نَوْدَايَتِ مَطْلَبِ دَادِي چي سِتَّارِ تَا پَرِيدِي اَوْ سِتَّارِ فِ تَهْ مُونِرِ بِالْكُلِّ نَهْ رَا زَوِ اَوْ سِلْسِلَهْ دَوَحِي سِتَّانَهْ خْتَمِ كَرِي دَاسِي نَدَهْ، بَلَكِهْ تَاخِيرِ دَوَحِي مَبْنِي دِي پِهْ حَكْمَتِ بَانْدِي، چي دِهْفَهْ نَهْ اَلله ﷻ وَاَقِفِ دِي «رَبُّكَ اَلْأَرْضُ وَالْأَرْضُ لِلَّهِ» دَلِيلِ ذِكْرِ كُولُو اَوْ دَشَبَهَاتُو، جَوَابُو نَوْرُ كُولُونَهْ بَعْدِ، اَوْ سِ دَعْوِي دَسُورَتِ ذِكْرِ كِي بِي، چي دَاسْمَانُونُو اَوْ دَزْمَكِي اَوْ دَتُولِ كَانَتَاتِ مَالِكِ صَرَفِ اَوْ صَرَفِ اَلله ﷻ دِي نُولَهْذَا عِبَادَتِ هَمْ دِهْفَهْ پِكَارِ دِي «فَاتَعَبْتَهُ» فَا، دَتَرْتَبِ لِبَارَهْ دَهْ يَعْني چي هَرَكَلَهْ دَاسْمَانِ اَوْ دَزْمَكِي اَوْ دَكُلِ كَانَتَاتِ رَبِّ اَلله ﷻ دِي نَوْعِبَادَتِ هَمْ دِهْفَهْ كُوَهْ، اَوْ عِبَادَتِ نَهْ مَرَادِ تَوْحِيدِ دِي، اِي وَحْدَهْ لَدَلِكِ (قُرْطُبِي) «وَأَصْطَفَى» دَا اَمَرِ دِي دَبَابِ اَفْتَعَالِ نَهْ دَبَابِ اَفْتَعَالِ فَا، كَلْمِي پِهْ مَقَابِلَهْ كُنْ بِي صَادِرَاغِي، نَوْدَقَانُونِ صَرْفِي مَطَابِقِ تَا، پِهْ طَا، سَرَهْ بَدَلَهْ شُوَهْ، اَوْ مَرَادِ تَنَهْ اِسْتِقَامَتِ دِي پِهْ عِبَادَتِ بَانْدِي، اَوْ صَبْرِ اَكْرَجَهْ مَتَعَدِي كِي بِي پِهْ عُلَى سَرَهْ لَكِهْ پِهْ سُورَهْ طَهْ كُنْ، اَوْ صَبْرِ عَلِيْهَا، خَوْدَلْتَهْ مَتَعَدِي شُو پِهْ لَامِ سَرَهْ اَوْ پِهْ صِلَهْ كُنْ نِي لَامِ رَاغِي، وَجَهْ دَادَهْ چي صَبْرِ بِي مَقَامِ كُنْ مَتَضَمِّنِ دِي مَعْنَى دَتَّبَاتِ لَرَهْ، اَوْ عِبَادَتِ نِي وَرْلَهْ پِهْ مَنَزَلَهْ دَمَقَارِنِ (مَلَكِرِي) سَرَهْ مَرُخُولِي شَوِيدِي نَوْدَدِي وَجَهْ نَهْ دَدَهْ پِهْ صِلَهْ كُنْ لَامِ رَاوَرِي شُو اَوْ نَظِيرِ دَدِي دَادِي چي يَوْسَرِي مُحَارِبِ جَنْجِ كُوونَكِي، تَهْ اَوَانِي اَصْطِفَى لَقَرْنِ اَوِيدِي كُنْ اِشَارَهْ دَهْ چي پِهْ عِبَادَتِ سَرَهْ بَهْ تَكَاْلِيْفِ اَوْ مَشَقَّتُو بَهْ رَاخِي خَوْدِهْفَهْ دَوَجِي نَهْ سَسْتِي نَدَهْ پِكَارِ بَلَكِهْ ثَابِتِ قَدَمِي پِهْ عِبَادَتِ بَانْدِي پِكَارَدَهْ. (كَبِير) اَوْ بَعْضِ مَفْسَرِينِ فَرْمَانِي چي لَامِ پِهْ «لَعِبْنَدَتِي» كُنْ لَامِ اَجَلِيَهْ دِي اَوْ مَفْعُولِ بِي دَوَّاصْطَفَى

همصبور عليه محذوفه ده، نوتقدیرد عبارت داسی دی. واضطر علی المشاق لاجل عبادة الخلاق (مدارك).

﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ سَمِيًّا په اصل کنس شریک فی الاسم ته وئیلی کیري همنام، خوهرکله چې شریک فی الاسم تقاضه دمائلت کوي نوډدي وجه مراد تنه مماثل اوپه الوهیت اوعبادت کنس شریک مراددي، واستفهام لپاره دانکاردي.

فانده: ذایت دعبادة النص نه دامعلومیري چې دالله ﷻ اسماء مطلقا دچالپاره، نوم گرځول جائزندی، خوعلماؤپدي کنس تفصیل کړيدي چې مختصره خلاصه ئی داده، چې په لفظ دالله ﷻ کنس اتفاق دي چې دادچالپاره علم نشي گرځيدي اونه ئی دالله ﷻ نه علاوه په بل چا اطلاق جائزدي اوپه لفظ درحیم کنس اتفاق دي چې اطلاق ئی په غیرالله ﷻ باندې جائزدي، اوپه لفظ درحمن کنس اختلاف دي، عند البعض اطلاق ئی په غیرالله باندې مطلقا ناجائزدي لکه داقول دابن مالک رحمه الله وغيره دي، واستدلال ئي کړيدي پدي قول دالله ﷻ سره قل ادعوا الله اودعوا الرحمن اى، طرزاستدلال ئی دادې چې رحمن هم دلفظ الله ﷻ پشان دالله ﷻ لپاره علم دي نوځکه ئی اطلاق په غیرالله جائزندی، اوبعض محققينوعلماؤفرق کړيدي په مینځ دمعرف باللام اوغيرمعرف باللام کنس، چې ناجائزپه غیرالله باندې هغه اطلاق دالرحمن یعنی معرف باللام دي اودنکري په صورت کنس یعنی غيرمعرف باللام په صورت کنس درحمن اطلاق په غیرالله جائزدي چنانچه دعلامه سبکي قول په شامي کنس داسي ذکرشويدي والحق ان المنع شرعي لالغوى وان المخصوص به تعالى المعروف (شامی ج ۱ ص ۵) اوديته اشاره معلومیري دحافظ ابن کثیر رحمه الله په قول کنس چې هغه فرمانی عن ابن عباس ؓ لیس احدیسمی الرحمن غیره تبارک وتعالى (ابن کثیر) چې دعدم جواز اطلاق په صورت دمعرف باللام کنس دي نه مطلقا (والله اعلم بالصواب).

﴿وَقُولُوا لِلْإِنْسَانِ﴾ ډډي خائ نه دسورت دویمه حصه شروع کیري چې پدي کنس څو شکوي، زجرونه، تخویفونه اوبشارتونه ذکرکیري چې تفصیل ئی مخکنس تیرشويدي، نوپدي ایت کنس شکوی ذکرکیري چې دانادان انسان داسوال کوي چې دمرگ نه ورستوبه څه دوباره څرنگه ژوندې کیرم؟ اوالف لام په ﴿الْإِنْسَانِ﴾ کنس یاجنسی دي اویديکنس مجازفی الطرف شويدي چې ذکرذکر اومرادتنه بعض دي، اویامجازی الاستناد دي چې نسبت دماصذر عن البعض. کل افرادوته

شويدي له وجه درضاء دتولو کفارو پدي قول باندې اويالډ لام دعهديلپاره دې اومعهود پدي سره ياجماعت دکفارو دې اويامعهود پدي سره شخص معين دې چې هغه ابی بن خلف دې. په روايت کښ دې چې ابی بن خلف يوزور وروست شوی هډوکی راوغستلو او په لاس کښ نی ټکري ټکري کړو اويياني اونيل چې، زعم محمد ﷺ انا نبعت بعد الموت، چې دمحمد ﷺ داخيال دې چې مونږ به دهرگ نه ورستويياژوندي کيږو، نودهغه په باره کښ الله ﷻ داايت نازل کړو (قرطبي)

﴿أَيُّدَا مَا مِثُّ﴾ استفهام لپاره دانکار دې او ﴿أَيُّدَا﴾ ظرفيه دې متعلق دې په فعل مقدر پوري چې 'اخرج' دې اوپه مذکور مابعد اخرج پوري ندې متعلق ځکه چې په هغه باندې لام داخل شويدي اودخول دلام مانع دې دماقبل کښ دعمل کولونه، اوبعض علماؤ توسط دسوف هم په مانعينو کښ شمار کړيدي

﴿لَسَوْفَ أُخْرِجُ حَيًّا﴾ لام په 'لَسَوْفَ' کښ دمجرد تاکيد لپاره دې، لام دابتداء ندې، ځکه چې لام دابتداء چې په مضارع داخل شي نومعنی دمضارع خاصه شي په حال پوري نويياني جمع دسوف سره جائز نوي، اودلته چې ني جمع راغليده نومعلومه شوه چې دا لام دتاکيد لپاره دې (والغصیل فی الکشاف).

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا ۝

آيا! فکر نه کوي دانسان چې بيشکه مونږه پيداکړې وو دې وړاندې ددينه، اونوو دې هيڅ شي ^{۱۲}

فَوَرَبِّكَ لَنَعْصِرَنَّهٗمۙ وَالشَّيْطٰنُ نُهُمۙ لَنُعْصِرَنَّهٗمۙ

نوقسم دې په رب ستا باندې چې ضروريه يوځای کوو مونږ دوی اوشيطانان بيا به ضرور حاضره وومونږ دوی

حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًا ۝ لَنُلْزَعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ اِيَّهٖمۙ اَشَدُّ

چاپيره دجهنم نه به زنگونانو باندې پراته، بيا به رااوکاگومونږ دهر دلي نه هر هغه کس ددوی نه چې ډير سخت وو

۱، جواب شکوی

۲، تخويف اخروي

عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ۝ ثُمَّ لَتَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ بِهَا صِلِيًّا ۝

به رحمان باندې په نافرمانۍ کښ بيا مونږ به خبريو په هغه کسانو چې هغوی نه حقدار دي جهنم ته د داخلیدلو

وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَتِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝

او قسم دې نېشته ستاسونه څوک مگر ورځي به جهنم ته. ده ستا په رب باندې دا خبره، يقيني فيصله کړې شوي

ثُمَّ لَنُنَجِّيَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَلْدُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ۝

بيا به مونږ بچ کړو هغه کسان چې ځان ښ ساتلي وو د شرک نه او پريږدو به ظالمان په هغې کښ په زندگونو باندې پراته

﴿أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ﴾ دا جواب د شکوه دې، چې دا انسان پدې هم نه پوهیږي او سوچ نه کوي چې دې هېڅ هم نوو، معدوم وو مونږ پیدا کړو او وجود ته موراویستلو، نو اعاده ثانیه اهو نه اوسانه ده د ایجاد اول نه اودغه شان دلیل الله ﷻ په سورة یسین ایت نمبر (۷۹)، سورة الروم ایت نمبر (۲۷)، سورة اعراف ایت نمبر (۲۹)، کښ هم ذکر کوي، او مراد په ذکر سره پدې ځای کښ فکر کول دي. ځکه چې ذکر په خپلي معنی سره هلته وي چې اول عمل حاصل وي او بیا هیڅ شي، او استفهام لپاره د توبيخ دې او په من قبل سره هغه حالت دې چې دې پري اوس دې یعنې حالت بقاء، او بعض فرماني چې د من قبل، نه مراد د دې قول کولونه مخکښ حالت دې.

﴿فَوَرَبِّكَ لَنَخْشَرَنَّهٗمْ﴾ دا تخويف اخروي دې، او دا قسم د الله ﷻ په خپل ذات باندې او مضاف

کړيدې رسول الله ﷺ ته لپاره د تشریف او تغخيم شان او و او په ﴿وَالشَّيْطَانِ﴾ کښ یا لپاره د عطف دې او یا په معنی د مع سره دې او مراد د شیاطینو نه عام دي که انسي وي یا جني، چې په دنیا کښ د کومو انسانانو دوی اتباع کړیده، او دوی گمراه کړيدي او یا اجنات دي ټول به میدان حشر ته راویستلی شي، هم ضمیر جمع دې، او ﴿وَالشَّيْطَانِ﴾ هم جمع دې نو لهدا د آیت مطلب دادې چې هر کافره د شیطان سره په هتکړو کښ راوستلی شي (قرطبي و کشاف).

﴿ثُمَّ لَنُخْصِرَنَّهٗمْ﴾ په شتم کښ اشاره ده چې د حشر نه ورستو کافي مدت پوري به خلک د جهنم

نه گیر چاپیره به وي، او ﴿جِثِيًّا﴾ یا جمع ده د جاثیه و نیلی کيږي په زندگونو باندې پروت اوناست

کس ته. اودا دډیره هیبت اورعب دوجي نه کوي، امام رازي علیه السلام فرمائی چې قیامت په ورځ به هر سړی پدې حالت کښ وي لکه چې الله تعالی فرمائی وتری کُلّ اُمَّةٍ جائیه. خود کافر یدی حانت باندې کیدل به لپاره دذلت د هغه وي اود مسلمانانو به دا حالت د عادت جاريه دوجي نه وي چې دخلکو عادت پدې جاري دې چې په وخت دمطالبي دبادشاه کښ دبادشاه درعب دوجي نه د کیناستلو داصورت اختیاره وي اوحسن بصری علیه السلام نه مروي دي چې داصورت اختیاره ول به دخائی دتنگوالي دوجي نه وي (قرطبی) او یا (چیتا) جمع دجثوة ده اوجثوة وئیلی کیري جماعت ته، دا قول دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دې.

﴿ثُمَّ لَنَزَعَهُ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أُخْرَجَ تَهْ فِي سَخْتٍ سِرْهُ اَوْ شِيعَةٍ دَبَابِ ضَرْبِ يَضْرِبُ نَهْ فِي مَعْنَى دَخَوْرِيْدَلْوَ اَوْ دډيريدلو سره دې، اومرادتنه، اتباع اوفرقی اوجماعتونه دي، اودايت مقصد دادې چې الله تعالی به اولاً تول دجهنم نه گیرچاپیره راجمع کړي بیا به مسلمانان الله تعالی جنت ته داخل کړي او په کفارو کښ چې کوم سرکش کفار دي هغه به الله تعالی د عذاب عظیم لپاره خاص کړي اوهغوئ به اولاً جهنم ته او غورځوي، او بیا به ورپسي، بالترتیب نور اغورځوي، نوذ ﴿اَلَيْسَ اَشَدُّ عَلَى الْكَافِرِيْنَ عِيْنًا﴾ نه مراد هغه سرکش کفار دی چې په گناهونو باندې ئی جرات کولو، اویاتنه مراد رؤسادي اودهغوئ جرم ځکه زیات سخت دې چې دهغوئ تقلید کړې شوي دي، نوزال هم دي اومضل هم دي، او ﴿عِيْنًا﴾ منصوب دې بناء پر تمیز چې دې تمیز دې ﴿اَلَيْسَ اَشَدُّ﴾ جملي نه، اود ﴿اَلَيْسَ﴾ ترکیب دمشکل مقاماتونه دې او پدیکښ دنحویانو لونی اختلاف دې (۱) مسلک دجهورو اودسیبویه دادې چې ای اسم موصول دې اودامینی دې ځکه چې صدر دصلي ئی محذوف دې اوکله چې هم دای صلي صدر حذف کړې شي نودې به مبنی وي (عند السیبویه) نودې مبنی دې په ضمي سره اگرچه دې په محل د نصب کښ واقع دې اومفعول به دې د ﴿لَنَزَعَهُ﴾ لپاره، نوسیبویه ترکیب داسي کوي چې ﴿لَنَزَعَهُ﴾، فعل، فاعل ﴿اَلَيْسَ﴾، اسم موصول مبنی برضم، منصوب محلاً مفعول به، او ﴿اَشَدُّ عَلَى﴾ خبر دې دمبتدا محذوفی لپاره، چې هو، دې نومبتدا سره دخبر نه صله شوه دموصول.

۲) دویم مذهب دخیل دی چې هغه فرمائی چې حرکت ددی حرکت اعرابیه دی او ﴿أَلِیْم﴾ مرفوع دی بنابر ایدانیت، او ای استفهامیه دی او ﴿أَشَدَّ﴾ ورله خبردی، تقدیر عبارت عندالخلیل داسی دی، لنوعن من کل، شیعة الذین یقال فیهم اشدالخ
 ۳) دریم مذهب دقراء دی چې هغه فرمائی چې ﴿أَلِیْم﴾ منصوب دی اوداجمله مفعول به واقع شویده د﴿لَنْتَرَعَنَّ﴾ لپاره.

۴) خلووم مذهب داخفش دی هغه فرمائی چې من په ﴿مِنْ كُلِّ شِیْعَةٍ﴾ کنس زانددی، اوداجمله مفعول به ده د﴿لَنْتَرَعَنَّ﴾ لپاره، او ﴿أَلِیْم﴾ داجمله مستانفه ده چې واقع شویده په سوال دسائل کنس، اومرفوع ده بناء برابتدائیت نوتقدیر عبارت عندالافخش داسی دی، ثم لنوعن من کل شیعة، نوسائل سوال اوکړو چې من هم نوجواب نی اوکړې شو، انهم اشد الخ ددینه علاوه نورمذاهب هم دی تفصیل لپاره بحرملاحظه کړئ.

﴿ثُمَّ لَنْتَخُنَّ أَكْثَرُ﴾ هم پدی خای کنس دتعقیب ذکر لپاره ده، اوتعقیب زمانی یار تبی لپاره نده چې اعتراض اوکړې شي چې ظاهر دآیت نه دامعلومیږي چې دخول دجهنمیانوبه جهنم ته اول وي اودهغې نه ورستوبه بیا الله ﷻ ته علم حاصلیږي، بلکه دآیت مطلب دادی چې بیاداهم اوره چې جهنم ته داخلیدل به هسی نوي بلکه مونږ ته ښه علم دی چې مستحق دجهنم څوک دی، اوپدوی کنس به دټولونه اول جهنم ته څوک داخلیږي، او اسم تفضیل یعنی، ﴿أَكْثَرُ﴾ یاپه معنی دمبالغی یعنی علیم سره دی، اویاتفضیل په اعتبار دعملنامی لیکونکي فرشتو (کراماً کاتبین) سره دی، چې کراما کاتبین به داعمالونه دامعلوم کړي چې سعید څوک دی اوشقی څوک دی؟ خواصل علم په ټولو احوالو په سرائرو اوعلا نیو باندې الله ﷻ دی.

﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ مقرطبی فرمائی چې واو متضمن دی معنی دقسم لره اوداقسم دی دجانبه دالله ﷻ نه پدی چې دهر انسان ورود دداخلیدل، به جهنم ته خامخاکیري اودلیل پدی چې انسم دی هغه حدیث دی چې نقل کړیدی امام بخاری رحمه الله په کتاب الجنائز کنس (باب فضل من مات له ولده فاحسب) چې روایت دی دحضرت ابوهریره رحمه الله نه چې رسول الله ﷺ ارشاد

او فرمايولايوت لاحد من المسلمين ثلاثة من الولد قسمه النار لاثلاثة القسم. چې يو کس د مسلمانانو داسي نډې چې دهغه درې بچي (دورو کوالی کښ) مړه شي اوبيا دې جهنم ته لاړ شي داسي نښي کيدې مگر صرف او صرف د قسم حلال ولولپاره (به ځي) يعني چې کوم قسم الله ﷻ کړيدې نو صرف دهغې دپوره کيدو لپاره به ځي (قرطبي)

ورود کله په معنی د دخول سره رازي، کله په معنی د اطلاع سره راځي او کله په معنی د عبور سره راځي اوبيا په ﴿مِنْكُمْ﴾ کښ دوه (۲)، احتمالات دی يودا چې خطاب صرف کافرانو ته شي، اودويم داچې خطاب عام شي، کافرانو او مسلمانانو دواړو ته شي. نو که چرته خطاب کافرانو ته شي نو بيا ورود په معنی د دخول سره دې اوبه ﴿ثُمَّ تُنْجَى﴾ کښ ثم لپاره د تعقيب ذکر ده. او که خطاب عام شي مسلمانانو او کافرانو ټولو ته نو بيا يو احتمال دادې چې ورود په معنی د دخول سره شي نو مؤمن او کافريه الله ﷻ جهنم ته داخل کړي خو مؤمن لپاره به جهنم، برد او سلما، شي او کافر لپاره به گرم وي او هغه ته به عذاب ميلاوېږي، اود اتوجيه راجحه ده يو د مذکوره حديث دوجي نه چې لايوت لاهل من المسلمين الخ اوبل دهغې حديث دوجي نه چې نقل کړيدې حکيم ترمذي رحمه الله د ابوسمير رحمه الله نه چې هغه فرمائي، اختلاف الورود فقال بعضنا لا يدخلها مؤمن وقال اخر: يدخلونها جميعا ثم ينجي الله الذين اتقوا فلقيت جابر بن عبد الله عليه السلام فذكرت له فقال: واهوى باصبعه الى اذنيه صمنا ان لم اكن سمعت رسول الله ﷺ يقول لا يلقى برون ولا فجر الا دخلها فتكون على المؤمن بردا وسلاما كما كانت على ابراهيم الخليل عليه السلام الخ (قرطبي وغيره بحواله حکيم) نو ددي احاديثونه معلومه شوه چې د کافراو مسلمان دواړو دخول به جهنم ته کيږي اوبيا به الله ﷻ مؤمنانو ته نجات ورکړي لکه ورستويت کښ چې دې او فوائد ددي ورود اوبيا خروج دادې چې (۱) پدې کښ سرور او خوشحالي به مقصود وي د مؤمنانو چې کله هغوئ اوگوري چې مونږ الله ﷻ ددي سخت عذاب نه خلاص کړي يو اومونږ ته ئي نجات را کړيدې (۲)، اودغه شان پدي کښ به مزيد تکليف ورکول مقصود وي اهل النار ته چې دوي اوگوري چې ددوي مخالفين مؤمنانو ته الله ﷻ نجات ورکړو نو دوي به ډير خفه شي (۳)، اودغه شان پدي کښ به مقصود مزيد التذاذ او خوند اغستل دي وي د نعمتونو د جنت نه ځکه چې کله دوي د جهنم عذاب اوگوري اودهغې سختي معينه کړي نو دهغې نه ورستوبه د جنت نعمتونه ډير لذت او خود به ورکوي.

کما قال الشاعر: وبضدها تبين الاشياء، او نورهم فوئددی چې امام رازی رحمته الله په خپل تفسیر کښ ذکر کړېدی

دویم احتمال دادې چې ورود په معنی دعبور سره دي. دا توجیه دحضرت حسن بصري رحمته الله نه منقول ده مقصد ذات دادي چې هریوکس به په پل صراط باندې تیرېږي. او په روایت کښ دی چې پل صراط دجهنم دپاسه دي او جنت الله رحمته الله دپل صراط دپاسه پیدا کړېدي. نو کافر او مشرک به دپل صراط نه لاندې جهنم ته او غورزېږي او متقیانوته به الله رحمته الله نجات ورکړي مدارک وبيضاوي.

دریم احتمال دادې چې ورود په معنی داطلاع سره دي چې جهنم به دقیامت په ورځ موضع دحساب سره به قریب وي. نو په حالت دحساب کښ به ئي ټول اوگوري، کافران دي که مؤمنان اوبیابه الله رحمته الله مؤمنانوته نجات ورکړي ولصاحب المظهری فی هذا المقام تحقیق انیق من شاء فیطالعه ثم.

﴿كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مِّمَعْتَرًا لِّبَدِي سِرَ اسْتِدْلَالِ كَوِي چې کافرانو او فاسقانوته عذاب وړ کول واجب دي په الله رحمته الله باندې، ځکه چې علی په وجوب او حتم په لزوم دلالت کوي نو معلومه شوه چې په الله رحمته الله باندې وجوب شته دي، اهل سنت والجماعت ته جواب دا کوي چې هر کله الله رحمته الله یو امر فیصله او کړي نو دهغې خلاف واقع کیدل ممکن ندي نودائي قائم مقام او گرځولود وجوب، نه داجه داعین واجب دي.

﴿ثُمَّ نُخَيِّ إِلَيْنَ هَمْ يَادَ تعقيب زماني لپاره دي کچرته دورود نه مراد دخول شي او ياد تعقيب ذکرې لپاره دي کچرته ورود په معنی دعبور شي او پدي کښ سبب دنجات دجهنم اود زړعه ددخول دجنت ته ذکر کړېږي چې هغه تقوی ده

وَاِنَّا نُنْزِلُ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا يَتْلُوْنَ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ

او کله چې اولوستلې شي په دوی باندې ایتونه زمونږ واضح بیان والا وائي هغه کسان چې کفر ئي کړېدي هغه کسانوته

أَمْتُوا ۚ أَلَى الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيمًا ۚ وَكَمْ أَهْلَكْنَا

چې ايمان نى راوړيدې، چې کوم يو ددې دواړو ډلونه ښه ځای والا دې اوځانسته مجلس والا دې^۱ او بيره لاندې کړي موب

قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاكًا وَرِئًا ۚ قُلْ مَن كَانَ فِي الضَّلَالَةِ

وړاندې ددوى نه قومونه ديو زمانې چې هغوى ځانسته سامان والا دواواو شکل والا^۱ ورته اوبه څوک چې وي په گمراهۍ کې

فَلْيَمْنُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًا تَحْتَىٰ ۖ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ

نومهلته به ورکړي هغه ته رحمان مهلت ددي، چې کله اوبيني دوى هغه چې دوى سره نې وعده کيږي يا عذاب دنيوى

وَأِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَن هُوَ شَرٌّ مَّكَالًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ۝ وَيَزِيدُ اللَّهُ

اوبيا قيامت نوزده چې پوهه به شي چې څوک دې ډير بد ځای والا او ډير کمزوري لښکروالا، اوزياته وي الله^{جبار}

الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبُحَيْنِ الضَّلِيلِ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا

هغه کسانو لره چې هدايت موندونکي دي نور هدايت اوباقې پاتې کيدونکي نيك عملونه ډير غوره دي په نيز د ژب ستا په بدله کس

وَحَيْرٌ مَّرَدًّا ۝

او ډير غوره دي په اعتبار د ځای دورگرځيدلو سره.

﴿وَإِذَا تُنْفَخَتِ عَلَيْهِمْ﴾ داشکوه ده يعنې چې کله دقرآن ايتونه پدوى باندې لوستلى شي نو دوى

ازروى تکبر داواي چې مسلمانانوته پدې قرآن سره څه حاصل شو؟ زمونږه محفلونه څومره

ځانسته اوشان وشوکت والادي اومسلمانان د فقر او غربت زندگي تيره وي، اولام په ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾

کس لام التبليغ دې لکه په وقال لهم ليهم کس لام تبليغ دې.

(2) تخويف دنيوي اوجواب شکوى

(1) زجر

﴿خَيْرٌ مَّقَامًا﴾ بمقام یا اسم ظرف دي په معنی دخائی دا قامت سره او یا مصدر میمی دي په معنی د قیام سره او ﴿نَدِيًّا﴾ په معنی دمجلس سره دي ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ﴾ داتخويف دنیوي دي. چې ددي دنیا په شان وشوکت باندې مغرور خلکو ته داهم سوچ کول پکار دي چې مونږه ددوی نه زیات مال ودولت والاخلک. شان وشوکت والا امتونه هلاک کړي دي. او قرن ونیلی کیږي امت او جماعت ته ﴿هُمْ أَخْسَرُ أُنْثَى﴾. اثاث. سامان دکورته ونیلی کیږي وهومناع البیت من الفرش والنباب وغیرها (روح) اوکله کله نې اطلاق په مطلق مال باندې هم کیږي ﴿وَرِيًّا﴾ ونیلی کیږي منظر او شکل وصورت ته. یعنی دذیر خائسته منظر والاوو. اوداکنایه ده په نازا ونعمه کښ دکیدلونه. اوبه یوقرائت کښ بغیر دهمزي نه ریا. راغلیدي په معنی دسیرایي سره. ددواړو مقصد یو دي

﴿قُلْ مَن كَانَ يَدَّاجِبًا﴾ شکه اوزجر دي، چې کوم خلک ددنیا په مال دمتاع باندې تکبر کوي. اویمان نه اعراض کوي الله ﷻ دغه شان خلکو ته ډهیل اومهلت ورکوي تردې چې دوعدي مطابق یادوئ ته په دنیا کښ عذاب راشي اویا په قیامت قائم شي اود کفر په حالت کښ به دالله ﷻ سره ملاقات اوکړي نویا به ورته پته اولگی چې دچاتهکانه ښه ده اودچامجلس کمزوری اوضعیف دي

﴿فَلْيَمْدُ لَهُ﴾ دالامر بمعنی الخبر دي. یعنی الله ﷻ دغه شان سرکش ته مهلت ورکوي اوصیغه دامر راوړی شوه چې پدي کښ اشاره ده دپته چې بتقاضائی حکمت دالله ﷻ سره مناسب داده چې دوی ته مهلت ورکړي، لپاره ددي چې عذرونه ئي ختم شي، لکه چې په سورة فاطر ایت نمبر (۳۷)، کښ دی، اولم نعمر کم مایذکرفیه منن تذکراخ نو دالله ﷻ دطرف نه په دنیا کښ دوی ته ترقي ورکول دلیل دحقانیت ندي بلکه استدراج دي. اودغه شان ذکر الله ﷻ په سورة آل عمران ایت نمبر (۱۷۸)، کښ هم فرمائی، اویا امر په معنی ددعاسره دي ﴿إِنَّمَا أَلْغَاةٌ﴾ داتفصیل دي ﴿وَمَا يُوعَدُونَ﴾ په طریقي دمانعة الخلو سره، اود ﴿إِنَّمَا أَلْغَاةٌ﴾ ښه مراد عذاب دنیوي نیدکول، قتل کیدل، اوبه حالت دنزع کښ سزا ورکول مراد دي. اود ﴿وَمَا أَلْغَاةٌ﴾ ښه مراد

دقیامت عذاب او یا پس دمرگ نه عذاب مراد دې، ځکه چې په اصطلاح دشرع کښ دقیمت اطلاق کله کله په مرگ نه پس زندگۍ باندې هم کیږي کما فی الحدیث، من مات فقد قامت علیه القيامة، ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا﴾ داجواب دشرط دې اوغایه ده دحتی لپاره یعنی دعذاب وخته پوري دوی ته مهلت وي خو چې دعذاب وخت شروع شي نو بیا مهلت ختم شي. نو پدې وخت کښ به دوی پوهه شي ﴿مَنْ هُوَ شَرٌّ﴾ داپه مقابل د﴿وَأَضَعُفٌ جُنْدًا﴾ کښ دې ﴿وَأَحْسَنُ نَدِيًّا﴾ داپه مقابل دأحسن ندیا کښ دې.

﴿وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا﴾ دابشارت دې چې الله ﷻ په خپل توفیق سره مؤمنانوته په ایمان باندې ثبات او استقامت ورکوي، لکه څرنگه چې کافرانوته ئي استدراج او مهلت ورکولو، اودهغوی کفر اوسرکشی به زیاتیدله. نودامقابل د﴿فَلْيَعْدُدْ﴾ دې، نو دایت مطلب، دادې چې کفاروته مال دولت کښ ترقي دادهغوی دحقانیت دلیل ندې اودمؤمنانوداري دهغوی دباطل کیدلودلیل ندې بلکه دنیوی عیش وعشرت سره الله ﷻ کفاروته په کفر او طغیاني کښ ترقي ورکوي او په ناداری، فقر وفاقي سره مؤمنانو مراتب بلندکوي.

﴿وَالْبَقِيَّةُ الصَّلَاحُ﴾ ددې تفسیر په سورة الکهف کښ، تیرشوی دې، چې نیک اولاد، نیک اعمال، تسبیحات وغیره داباقي پاتي کیدونکي څیزونه دي، او په اخرت کښ به اجر او بدله ددې میلا وېږي، او ﴿خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ﴾ کښ خیراگرچه اسم تفضیل دې خودلته تفضیل فی نفسه مراد دې اوتفضیل علی الغیرندې مراد د﴿وَحَيْرٌ مَرَدًا﴾ مرد اسم ظرف دې یعنی ځای دواپس کیدلو مراد تنه جنت دې، په سورة الکهف کښ څیراملا، ویلی شوي وو، اودلته د﴿مَرَدًا﴾ او ویلی شو. وجه داده چې هلته داکلام دهغه سړي په جواب کښ ذکر شوې وو چې مال اولاد ئي ذریعه دنفعي دانمي گرځولو، او پدې باندې ئي سهارا وه، اودلته په مقابل د﴿شَرٌّ مَكَانًا﴾ کښ ذکر شوی دې نوځکه ورسره د﴿مَرَدًا﴾ ذکر شو.

أَقْرَمَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأَوْتِيَنَّ مَا لَا

آيات خبرنی په حال دهغه کس باندې چې کفرې کړېدې به آیتونو موږ باندې اوواڼی چې خامخا به را کولی سی مانه مال

وَوَلَكَا ۞ أَظْلَعَ الْغَيْبِ أَمْ أَتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۞ كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ

اوولاد آیا دې خبر دې په غیب باندې اوکه باڼي اخستی ده درځمن ته وعده دجات، هرگز داسې نده. ضرور موږ به لیکو

مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ۞ وَنَزِيلُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا

مغه خبرې چې دی وایي اوزمانه وو ده لره د عذاب نه په زیاتولو سره. اوواخلو موږ دده نه هغه چې دی وایي اوزاخي به موږ به

فَرَكًا ۞ وَاتَّخِذُوا مِنْ كُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ۞

بلک یواځې ۱۱ اونسولي دي دوی سیوا دانف ۱۲ نه حقداران ښځگي ددي لپاره چې شي ددوی دپاره مددکاران

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ۞

هرگز نشي کیدې زرده چې انکار به اوکړي ښځگي ددوی نه. اوسي به پدوی باندې دشمنی کوونکی

﴿أَقْرَمَيْتَ الَّذِي ۱۱ هداشکوه مع التخويف دي، دآيت شان نزول امام بخاری رحمه الله او نور

محدثینوداسي نقل کړيدي چې حضرت خباب بن ارت ۱۲ فرماني چې څه لوهار (آهنگر) وم،

نوماعاص بن وائل ته څه څيز(توره) جوړکړي وه چې دهغې پيسي دهغه په ذمي ځماقرض وې

نومانته مطالبه اوکړه چې ځماپيسي راکړه نوهغه اوښل چې لا والله لا افضيک حتی تکفر ۱۳ بمحمد ۱۴

يعنی هغه وخته پوري څه ستاحق تاته نه درکوم ترڅوپوري چې تابه محمد ۱۵ سره کفرنوي

کړې، حضرت خباب ۱۶ فرماني چې ماورته جواب کنس اوښل چې څه هرگز کفر نه کوم اگرچه ته

مرشي اوبيياژوندې کړې شي، نوعاص اوښل چې آيا څه به مرکييم اوييا به ژوندې کييم؟

خباب ۱۷ فرماني چې ماورته اوښل چې هاو، نوده اوښل چې کله څه دوباره ژوندې شم نوهلته به

۱. شکوي مع تخويف اخروي

۱. بجر

هم ځما اولاد او اموال وي نويابا به ټي هلته درله، درکړم. نوالله ﷻ دا ايت نازل کړو. او ﴿اَفَرَأَيْتُمْ﴾ په معنی دا خبر سره دې، ځکه چې رويت د اشي او ذريعه د علم ده او خبر ورکول ورسره صحيح وي نو ځکه رايه په معنی دا خبر سره راځي، اوفاء، ياد تعقيب ذکرې لپاره ده لکه چې دا ظاهره ده او استفهام مجاز عبارت دې دامرنه په بيانولو د واقعي سره. او مقصد دايت دادې چې د کنډو سابقه حالات ذکر کولو نه ورستو بيا دوي ته واقعه د دې کافر هم ذکر کړه. اي اذکر حديثه غيب حديث اولنک (مدارک) او ايفاء عاطفه ده او معطوف عليه ورله مقدر دې. اي انظرت فرايت الذي کفر الخ (روح) يعنی آياته نه گوري چې بيا خبر شي په حالت دهغه کس چې کفرئ کړيدې انخ او استفهام لپاره د تعجب دې، يعنی دده د اجرائت شنيعه قابل تعجب دې ﴿مَالًا وَوَلَدًا﴾ بلام موضه للفهم دې. يعنی ځما د قسم وي چه ماته به په اخيرت کښ ضرور مال او اولاد ميلا ويري

﴿اَطْلَعِ الْغَيْبِ﴾ د اجواب د قول د مشرک دې چې د امشرك (عاص) چې دا وائي چې ﴿لَا وَتَبْتَ مَالًا وَوَلَدًا﴾. آياده ته څه غيب باندې علم ورکړې شويدي او که يائي د الله ﷻ سره عهد شويدي ﴿اَطْلَعِ﴾ په اصل کښ اطلع، په وزن د افعال باندې وو، شروع کښ همزه استفهاميه ده. فاع افتعال په مقابلي کښ طاء واقع شوه. د قانون صرفي مطابق تاء په طاء سره بدل کړې شوه او طاء په طاء کښ مدغم کړې شوه او په شروع کښ تنه همزه وصلي حذف کړې شوه، او اطلاع على الغيب. نه مراد علم غيب حاصليدل دي يعنی ده ته الله ﷻ په خپلي ارادي باندې علم ورکړيدې چې دې دومره مضبوط قسم خوري، او د ابن عباس ؓ نه مروې دی چې اطلاع على الغيب، نه مراد په لوح محفوظ کښ کتل دي، يعنی آياده خپل قسمت په لوح محفوظ کښ کتلي دي؟

﴿اَمَّا اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا﴾ عهد نه مراد يا اعمال صالحه، ايمان او توحيد دي. نو دايت مقصد دادې چې آياده نيك اعمال، ايمان، او په توحيد باندې عقیده شته دې چې په هغې ده سره د جنت وعده شويده، او يا عهد په خپلي معنی يعنی د وعدي سره دي، نو دايت مطلب دادې چې آياده سره الله ﷻ وعده د نجات کړيده ﴿كَلَّا سَتَكُنُّ﴾ كَلَّا، لفظ د قرآن مجيد په نصف اول کښ نيشته دې او په نصف اخير کښ درې ديرش (۳۳) ځلي راغلیدې، اودا اول موضع دې، لفظ د کلا، په دوه (۲)، معنیو کښ مشترک دې، کله په معنی د حقا سره وي او کله په معنی د لا، سره وي، کله چې

په معنى دحقا سره وي دېته كلا حقا. وائى اوچې په معنى د. لا. سره وي دېته ردعيه وائى اوددينه علاوه كله كله مجازا استعمال ئى په ايجاب او كله په تنبيه كنى هم كيږي. ابن الانبارى دابوالعباس نحوى نه نقل كړيدى چې په كلا، باندې وقف كول جائز ندي مطلقا. ليكن دجمهورو راي داده چې په كوم خائى كنى. كلا. صله دقسم لپاره. واقع شي لكه كلا والقمرا، المندر ۳۲، يالكه كلا ورب الكعبة. شو چې پدې مواضعو كنى. كلا. په معنى داي حرف ايجاب سره دې اوصله دقسم لپاره واقع شويده نو په كلا باندې وقف كول جائز ندي. اوددينه علاوه په كوم خائى كنى چې كلا حقه وي نوهلته په ماقبل دكلا، باندې وقف كول مستحسن دى او په كلا باندې ابتداء مستحسنه ده اودا په قرآن مجيد كنى په ديارلس (۱۳) مواضعو كنى راغليدي. اوچې په كوم خائى كلا، ردعيه وي نوهلته په كلا، باندې وقف مستحسن دې. مانحن فيه هم ددغي قبيلي نه دې او كوم خائى كني په كلا كني دواړه احتمالات وي هلته وقف هم مستحسن دې او ابتداء هم مستحسنه ده اودا په قرآن كنى لسو (۱۰) مواضعو كنى راغليدي، اوددينه علاوه دوه (۲) مواضع داسي دې چې هلته نه وقف مستحسن دې او نه ابتداء مستحسنه ده بلكه وصل مستحسن دې دمقابل سره، يو (۱) ثم كلا يعلمون (النبا: ۵) او (۲) ثم كلا سوف تعلمون (النكاثر: ۱)، ابتداء ځكه مستحسنه نده چې وقف راخي په حروف عاطفو باندې، او په كلا باندې وقف ځكه مستحسن ندي چې فائده (كلا) په مابعد كنى ده.

﴿سَنُكَبُّ﴾ (۱) مراد تنه محفوظ كول دى لپاره دبدلى وركولو، اى سنحفظ عليه قوله، فنجازيه به ف الاخره (قرطبي) (۲) اوياتنه مراد ظاهره ول دي يعنى مونږ به ده ته اوښايو چې ستا خبري مونږه ليكلي وي، (كشاف) (۳) اوبعض فرمائي چې (سين) لپاره دتاكيد دې او ﴿سَنُكَبُّ﴾ كتابت حالى مراد دې او مجازفى الاسناد دې په كلام كنى ځكه چې كتابت ملائك كوي په حكم دالله ﷻ سره. اود ﴿مَا يَقُولُ﴾ په مراد دهغه والادعوى ده چې ﴿لَا أُوتِيَتْ مَالًا وَوَلَدًا﴾.

﴿وَنَزَّلْنَاهُ مَا يَقُولُ﴾ مراد تنه اغستل اوسلب كول دهغه مال او اولاد (بحر) وياتينافردا فرد په معنى دمنفرد سره دې يعنى بالكل تن تنها به زمونږ مخي ته راخي. نه به ورسره اولادوي نه به مال وي نو نه به قبيله وي (قرطبي).

﴿وَاتَّخَذُوا مِن دَابَل زَجْرَدٍ﴾ په آلهونيو لوسره ﴿لِيَكُونُوا لَهْمَ عِزًّا﴾. عز په معنی د غون دانصاروسره دې، چې د اسبب د عزت اونصرت دې په دنيا کښ. ﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ﴾ کلا. لپاره دروغ دې آورد دې د مشرکینو د خیال، چې دوی د کوم مقصد لپاره د الله ﷻ سره شریکان گرځونې دي چې په آخرت کښ زموږ سفارش کوي اوزموږ نه به عذاب لري کوي نوداغرض اومقصد به د دوی هرگز پوره نشي، بلکه دامعبودان به د قیامت په ورځ د دوی د عبادت نه به انکار کوي. اوددې مشرکینو مخالف به شي، اوضمیر په ﴿سَيَكْفُرُونَ﴾ کښ د غوره قول مطابق راجع دې. معبودان او، آلهو، ته اوبعض فرمائی چې ضمیر راجع دې کفارو ته یعنی قیامت په ورځ به د اکفار په د عبادت نه منکر شي لکه په سورة الانعام کښ دی، والله ربنا ما کنّا متحرکین (انعام: ۲۳).

﴿وَيَكُونُونَ عَلَيْنَا ضِدًّا﴾ ضديه معنی د مخالف سره دې، اودامقابل دې د عزا. اولفظ د ضد مفرد راوړی شو حالانکه دا خبر دې د جمعې نه، نوبعض وجه دافرمانی چې ضد، مصدر دې اومصدر سره توصیف د جمعې کیدې شي، (بحر) اوبعض فرمائی چې ﴿ضِدًّا﴾ مفرد مقابله ذکر شوی دې ځکه چې دې په مقابله د ﴿عِزًّا﴾ کښ راغلیدې او ﴿عِزًّا﴾، مصدر دې نولهذا ﴿ضِدًّا﴾ هم مقابله مفرد ذکر کړې شو، اوبعض فرمائی چې ضمیر د ﴿وَيَكُونُونَ﴾ راجع دې کفارو ته، او ﴿عَلَيْنَا﴾ ضمیر راجع دې معبودانو ته یعنی د اکفار په د خپلو معبودانو سخت مخالف به شي، اوضدًا، مفرد ځکه راوړی شو چې دوی ټول به په ضدیت کښ داسي متفق وي لکه چې دوی په منزله د واحدوي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَسُّمَهُمْ آيَاتُ

آيات نه شی خبر چې بیشکه موږه پریځي دی شیطانان په کافرانو باندې چې راخوټکوي (تیزه وی) دوی په راخوټکول سره

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذَابًا ۖ يَوْمَ

^۲ نونلوارمه کوه ته په دوی باندې «عذاب» بیشکه مونږه شماريوره کوو دوی لږه به شمارلوسره ^۳ به کومه ورځ

نَحْمُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَلَا ۖ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِثًا ۖ

چی راجع به کرو مونږ متقیان رحمن ته په حیثیت دمیلانو ^۴ او اوبه سړو مجرمان جهنم ته سړي.

لَا تَحْمِلُكُمُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَتَىٰ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۖ

^۵ اختیایه نه لري دسفاش کولومگرهغه څوک چې اختی ده په نیزدرحمن وعده

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّا جَعَلْنَا دَابِلَ زَجْرَدِي﴾ په اتباع دشیطانانوسره، چې مونږ په دوی باندې شیطاین مسلط

کړیدی چې هغوی دوی په گناهونو باندې تیزه وي، مراد په ارسال سره تسلط ورکول دي

شیاطینو ته لکه په سورة بنی اسرائیل، ایت نمبر (۷۴) کښ هم تیرشویږي، او یا ارسال، ماخوځ دي

داړسلت البعیر، نه چې اوښ ازاد پریخودلی، نو دایت مقصد دای چې مونږه شیطاین او کفار دتعلق

جوړه ولولپاره په خپل مینځ کښ ازاد پریخی دي، اوڅه قسم رکاوټ موندې پیدا کړې او کچرته

الله ^۶ اراده کړې وی نو په زبردستی سره به ئی منع کړي وو (کشاف) ﴿تَوَّزَّهُمْ أَزًّا﴾، از، هر،

استغزاز، ټولومعنی یوه ده، ونیلی کیږي په یو کار باندې څوک تیزه ول، رااوچتول وغیره، نو دایت

مطب دای چې شیطاین دوی ته وسوسي واچوي او گناهونه ورته ځانسته ښکاره کوي نو دوی په

هغې پسي روان شي، او دخواهشاتو اتباع او کړي، او داجمله په محل دنصب کښ واقع ده بناء

برحالیته مقدره د ﴿الْشَّيْطَانُ﴾ نه او یا جمله مستانغه ده چې واقع ده په سوال دسائل کښ، چې کله

اونیلی شو چې ﴿أَرْسَلْنَا الشَّيْطَانَ﴾ نو سائل گویا چې سوال او کړو چې، فماداً تفعل الشیطان هم؟

^۲ نسلی برائ رسول الله ﷺ

و شاربث اخروی

و تعویف اخروی

قصص سورت، نفی شفاعت قهري.

﴿فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ﴾ داتسلي ده رسول الله ﷺ ته، یعنی ته ددوئ دسرکشی دوجي نه په ډیر باندې د عذاب تلوار مه کوه، عذاب پدوئ باندې خامخا راتلونکی دی. خود هغې لپاره یو وخت مقرر دې ﴿إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ﴾ عد شمار ته ویلی کیږي نومراده تنه یا شمار د شیو، ورځو، مسو اود کالونو دې، نو دایت مقصد دادې چې ددوئ د زندگۍ شپې او ورځې محدودې پاتې دي. او یا تنه د انفاسو شمار مراد دې، اود اهرم کنایه ده قرب هلاکت ددوئ نه. ددواړو توجیهاو په ټوله دا جمله علت دې د ما قبل جملي یعنی نهی، لپاره.

﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ﴾ د ابشارت اخروی دې او ﴿إِلَى الْآخِرِينَ﴾ نه مراد ذات درحمان ندې بلکه د دینه مراد هغه مقام د عزت او کرامت دې چې په هغې کښ تجلیات او انوارات درحمان به وي چې هغه جنت دې، (فتح) او وفد ویلی کیږي د هغې کسانو جماعت ته چې هغوئ یو بادشاه یا یو لوی امیر ته په اعزاز او اکرام سره ځي، او بیا چونکه غالباً دغه شان کسانو سره سورلۍ هم وي نو ددې وجه نه د وفد، اطلاق په رښتیا باندې هم کیږي، نو دایت مقصد دا شو چې د قیامت په ورځ به متقین خلک به د الله ﷻ میلمانه وي او په ځانسته، ځانسته سورلو باندې به سواره وي او د الله ﷻ دیدار او د هغه جنت ته به روان وي، اللهم ارزقنا بفضلک و بکرمک امین) اود سورلۍ به یادوئ اعمال وي یعنی ددوئ اعمال نه به ددوئ لپاره محبوبې سورلۍ جوړې کړې شي، لکه ابن کثیر رحمه الله د ابن ابی حاتم په سند سره د ابن مرزوق رحمه الله نه نقل کړې دي چې، مؤمن چې څرنگه د قبر نه راپاسي نو ددعمل به د یو ځانسته صورت او پاکي خوشبوسره دده قبر سره ولاړ وي، نو دا مؤمن به ورته تپوس او کړې چې ته څوک ئی؟ نو عمل به ورته او ئی چې ته ماته پیژنی؟ مؤمن به ورته او ئی چې نه، صرف دومره دی پیژن چې یو ځانسته صورت او پاکي خوشبو والا ئی، نو دې به ورته او ئی چې څه ستانیک عمل یم او څه په دنیا کښ هم دغه شان ووم، او څه په دنیا کښ یو اوږد وخت پوري په تاباندې سوړووم نن ته په ما باندې سورشه، اود دې برعکس د کافر، فاسق عملونه به د یو بیکاره او بدبوداره سورلۍ په صورت کښ به راویستلی شي (اعاذنا الله منها) او بعض فرمائی چې د سورلۍ به د جنت نه راویستلی شي او هر نیک انسان ته به د هغه محبوبه سورلۍ پیش کړې شي او په هغې به کښي او جنت ته به روان شي.

فانده په حديث دبخاری اومسلم کښ دی چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرماني، قام فيارسول الله ﷺ عوطة فقال يا ايها الناس انكم تحشرون الى الله تعالى حفاة عراة غللا نوډينه معلومه نوډه چې حشر دانسانانو به پيدل کيږي. اودماقبل نه معلومېږي چې په سورلي به سواره وي. نوبعضو طبق. داسي کړيدې چې ترميدان حشر موقف پوري رانلل به حفاه وي اوبيا دهغي نه س مراحل جنت ته داخليدل وغيره، دابه په سوار يوسره وي. اوبعض فرماني چې خني نيل بخته خلک به داسي وي چې دقبر نه پاسيدلوسره هغوي ته سوازی اولاره وي. اوميدان حشر ته اوبيا دهغي نه ورستومنازلوته په سوازی لارشي نوابن عباس رضی الله عنه روايت عام مخصوص منه البعض دي

﴿وَنُسِقُ الْمُجْرِمِينَ﴾ سوق وئيلي کيږي رابنکلو. اوزبردستې بوتللو. ته او ورد. په اصل کښ وئيلي کيږي اوبوته راتلونکي جماعت ته. اوبيانوم اوگرځيدلود تېر لپاره ځکه چې څوک اوبوته راخي نو هغه غالباً تېر وي. (کبير) اونصب د ﴿وَرَدًا﴾ بناء برحاليته دي، چې دې حال واقع شويدي د ﴿الْمُجْرِمِينَ﴾. نه نو دايت مقصد دادې چې مجرمانو په جهنم ته بوتللو حالت به داسي وي لکه څرنگه تېرې اوبيان اوبوته شړلې کيږي، نو دا کلام محمول دې په تشبيه باندې، مشبه به محذوف دې نو تقدير عبارت داسي دي، ونسوق المجرمين کما تاسق الهائم الى جهنم وردا (روح) اوداتشبيه په استخفاف اواهانت کښ ده. اوبيا ﴿وَرَدًا﴾ منصوب دې بناء پدي چه دې مفعول له دې د ﴿وَنُسِقُ﴾ لپاره، نواصل کښ داسي دي، الى جهنم للورد لکه جنتک اکراما اي لاکرام.

﴿لَا يَمْلِكُونَ﴾ پدي کښ نفي دشفاعت قهري ده، اوبدي ايت کښ ډير توجيهات دي. ځکه چې ضمير دجمعي ١، اوباراجع دې ټولومخلوقاتوته چې په هغې دلالت کړيدې ذکر د دور ٢، فريقتو چې متقيان، اومجرمان دي ٣، اوباراجع دې ماقبل کښ مذکور دور ٢، فريقتوته، ٣، اوباراجع دې فقط متقيانوته ٤، اوباراجع دې فقط مجرمانوته، اودشفاعت نه مراد ديا، شافعين دي اوبيا مشفوع له مراد دې.

١، که ضمير راجع شي ټولومخلوقاتوته اودشفاعت نه مراد شفاعت د شافعينو شي نواستثناء به، إلا من اتخذ كذباً متصلاً شي اود عهدا که نه مراد ياعهدتوحيددي يعنى لا اله الا الله.

ويونكى، اوياتنه مرادحکم او اذن، دې اوماخوذ دې دَعَهْد الاميرالى فلان، نه چې په معنى دامراو حکم سره دې، نومعنى به ئى داشي دآيت چې هيڅ څوك به دشفاعت مالک نوي مگر هغه څوك به شفاعت کولى شي (الف) چې موحدوي (ب) ياهغه څوك چې رحمان ورته اجازت ورکړې وي

(۲) که ضمير راجع شي ټولو مخلوقاتو اوشفاعت نه مراد مشفوع له په حق کښ شفاعت شي نو دعهده نه مراد توحيد دې، اواستثناء پدي صورت کښ هم متصله ده، دآيت معنى به داشي چې څوك به هم مالک نوي دشفاعت کولو دبل چالپاره مگر د هغه مشفوع له لپاره به کولى شي چې هغه موحدوي يعنى خاتمه ئى په توحيد شوي وي (۳، ۴) دغه شان دادواړه احتمالات په هغې صورت کښ هم دې چې ضمير راجع شي متقيان او مجرمانوته.

(۵) که ضمير راجع شي فقط متقيانوته، اوشفاعت نه مراد دشافعينوشي اوعهدا نه مراد به اذن وي، نواستثناء پدي صورت کښ هم متصله ده، دآيت معنى به داشي چې مالکان به نوي متقيان دشفاعت کولو مگر په اذن درحمن سره.

(۶) که ضمير راجع شي فقط متقيانوته اودشفاعت نه مراد مشفوع له شي، نو دآيت معنى به داشي چې، مؤمنان به مالکان نوي چې دچاپه حق کښ شفاعت اوکړي مگر د هغه مشفوع له په حق کښ به کولى شي چې د هغه خاتمه په توحيد باندې شوې وي.

(۷) که ضمير راجع شي مجرمانوته اوشفاعت نه مراد شافعينو شفاعت شي نو دعهده نه مراد په عهد توحيدوي، اواستثناء به پدي صورت کښ منقطعه وي دآيت معنى به داشي چې مالکان به نوي مجرمان دشفاعت کولو دهيچالره، ليکن هغه څوك به دشفاعت کولو مالک وي چې حاصل کړې وي عهد دتوحيد

(۸) که ضمير راجع شي مجرمانوته اوشفاعت نه مراد شفاعت ياب کيدل مصدر مجهول شي، اوعهدا نه مراد به عهد توحيد شي، اواستثناء پدي صورت کښ هم منقطعه ده نو دآيت مقصد به داشي چې نوي به مالکان دامجرمان چې شفاعت ياب شي ليکن موحدين به شفاعت ياب کيدلى شي ددينه علاوه نور توجيهاات هم دى چې ذکر کړيدي علامه زمخشري وغيره په خپلو تفاسيرو کښ

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ۖ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا ۖ تَكْلَافُ

١. دوانی دوی چی نیولی دی رحمن خان له ولد نائب. بیستکه راغلن ناسوخیری ډیری ناکاري نه چی نزد دي چی

السَّمَوَاتِ يَتَّقُظْرَنَ مِنْهُ وَتَنْشُقُ الْأَرْضُ وَتَخْرُ الْجِبَالُ هَذَا ۖ أَنْ

سمانونه اوچوی ددی خبری دوجی نه او اواسلیری زمکه اورا پیروخی غرونه ډی وې. ددی دوجی نه

دَعَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ۖ وَمَا يَلْبِغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ۖ إِنَّ كُلَّ

چی بلي دوی رحمان لره ولد اونده مناسب رحمان لره چی اونسی ولد. ندی ټول هغه چی

مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا ۖ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ

په اسمانونو کښ دي او په زمکه کښ دي مگر راځي رحمان ته په بندگي سره بیستکه راگیر کړي دي الله ﷻ دوی اوشمار کړيدي

عَدًّا ۖ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا ۝

په شمار سره. او دوی ټول به راځي الله ﷻ ته په ورځ د قیامت یواځي یواځي تش تور

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ هَذَا عَادَهُ دِه دَشکوی دَسُورَة الکهف، دَسُورَة الکهف په ابتداء کښ

الله ﷻ فرمانيلی وو چی وينرالدين قالوا اتخذ الله ولدا. نوبیادهغې نه ورستوپه سورة الکهف

اومريم کښ د مشرکينو د شبهاتو ازاله اوکړې شوه، دا زالي د شبهاتو نه پس دَسُورَة الکهف دَشکوی

اعاده اوکړې شوه. چې دوی الله ﷻ ته نسبت دُولد کوي. او دالله ﷻ لپاره نائب

متصور کوي. حالانکه دالله ﷻ لپاره نائب اويادالله ﷻ نه علاوه بل جاته، کار ساز او متصرف

ونيل عظيم جرم دي. ﴿لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا هَذَا﴾ التفات دي د غيبت نه خطاب ته لپاره د اظهار دکمال

شفاعت د دوی د قول. ﴿إِنَّا﴾ په معنی د عظيم المنکري معنی ډیر ناکاره سره دي

﴿تَكْلَافُ السَّمَوَاتِ﴾ هدا په موضع د صفت کښ ده د ﴿إِذَا﴾ لپاره. چې د دوی قول داسي ناکاره

دي چې قریبه ده چې اسمانونه ټکري ټکري شي اوزمکه اوچوي او غرونه ډري وړی شي د دوی

ددي خبري دوجي نه. پديکين اشاره ده چې شرک مفضي دې فساد د نظام ته او توحيد مفضي دې صلاح د عالم اونظام ته، کمايدل عليه الحديث لا تقوم الساعة حتى يقال في الارض الله الله الخ ان دعوا الخ دلته لام تعليليه مقدر دې. دا علت دې دما قبل (فساد عالم) لپاره. دعا يابه معنى د تسمي سره ده اى سموا للرحمن ولدا (فتح)، اويابه معنى د نسبت سره دې. اى نسبوا للرحمن ولدا

«وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ» پديکين رد دې د قول د مشرکينو په اعتبار د مانع عقلي سره چې د اتحاد ولد لره مانع عقلي موجود دې. اود ماينبغى. استعمال په دوو (۲) معانيو کين دې (۱) په معنى دغه جواز سره دې (۲) په معنى د غير مناسب سره دې. اول معنى په صورت کين. ينبغى به د باب انفعال نه. شي چې مطاوع د باب تفعليل دې نودې به مطاوع شي د بغي، په معنى د طلب سره. او وجود د شئ مطلوب ورستو د طلب نه وي. لکه کسرته فانکسر. نودلته هم وجود دولت ورستو د طلب د الله ﷻ نه وي. نودلته نفي د طلب دولت راغلیده چې د اديراو کده ده په، نسبت د نفي د ذات ولد نه، نودايت معنى به د اشي الله ﷻ طالب دولت ندې اوکه چرته بالفرض الله ﷻ د خپل خان لپاره د اولاد طالب وي نوبياهم د الله ﷻ لپاره ولد راتلل ممکن نوو (کشاف) اودويمى معنى په صورت کين هم د ايت مقصد بالکل واضح دې چې، ولدد الله ﷻ د ذات سره مناسب ندې دهغه د شان خلاف دې ځکه چې نقص لره مستلزم دې په واجب تعالى کين ځکه چې دامستلزم دې ترکيب لره، ځکه چې والدوئيلي کيرې د يته چې دهغه انفضال د جزاوشي اوده دهغه د مثل لپاره مبدا او گرځي. او انفعال د جزد مستلزم دې نقصان لره په منفصل عنه کين، اودغه شان تماثل وغيره هم لازميرې چې تفصيل ئى مخکين تير شويدي.

«إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ» د امانع شرعي ذکر کيرې د اتخاذ ولد لپاره چې څرنگي عقلا د الله ﷻ لپاره ولد راتلل محال دي. نودغه شان شرعاهم محال دې ځکه چې هرڅه چې پدي کائنات او مخلوقاتو کين دي د اتول د الله ﷻ ملوک دي، او دولت لره لومملوکيت په مينځ کين منافات دې. ولد ملوک نشي جوړيدې او ددې وجه نه چې ولد ملوک نشي جوړيدې الله ﷻ ولد لره او عباديت په طرفينو د تقابل کين ذکر کړل. نومملوکيت ئى ثابت کړو او ولد لره خود بخود نفي شونو معلومه شوه چې الله ﷻ د پاره ولد نيشته، (قرطبي) او ان نافية دې، او کله د استغراق حقيقي لپاره دې.

﴿لَقَدْ أَخْصَنُمْ وَعَدَّهُمْ﴾ احصی، په معنی دا حاطي سره دي. يعنی هرڅه دالله ﷻ دامر اوتديرو دقدرت دلاندې دي اوالله ﷻ په ټولوباندې محيط دي. اودټولو په تفصيلوباندې عالم دي (کبر) ﴿وَكُلُّهُمْ آتِيهِ﴾ داهم رد دي په عقيدې ددوي باندې په اعتبار دآيات دعجزسره اوفردا. نه مراد منفرد اوخالي والی دي دمددگارانو اواموالو وغيره نه

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ

لشېکه هغه کسان چې ايمان نى راوړيدي او عمل نى کړيدي نيك زړه چې بيدابه کړي دوى لږه رحمن

وَدَا ۝ قَائِمًا يَشْرُهُ يَلْسَانُكَ لِيُبَشِّرَ بِهِ

مينه به زړونو دخلکو کښې^۱ پس بيشکه اسان کړيدي مونږ داقرآن په ژبه ستالپاره ددي چې زيرى ورکړي به دي سره

الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَبْرِ هَلْ تَحْسِبُ

متقيانوته اواويره وي په دي سره قوم جگړمار^۲ اودهيره هلاک کړيدي مونږه مخکښ ددوي نه قومونه آياوښي ته

مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوَلَسَمِعَ لَهُمْ رُكْزًا ۝

ددوي نه يوکس اوبالاوري ته دوي لږڅه کشار

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ پدي کښې بشارت دي مؤمنانوته اوپه لفظ د﴿وَدَا﴾ کښې واو په

حركات ثلاثوسره منقول دي، ود، ود، وود، اودامضدرهم راخي، صفت هم راخي اود وديد، دبالغي په معنی سره هم راخي، پدي ايت کښې خلور^(۴) توجيهات دي^(۱) ددي مطلب دادې چې دخلکو په زړونو کښې به الله ﷻ دنيکانو محبت واچوي، اوددي تائيدپه مشهور حديث سره هم کيږي چې دحضرت ابو هريره ؓ نه منقول دی فرمانی چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرماښلو. ان الله

(۱) بشارت

(۲) دامتعلق دی ټول سورت سره اواعاده دشکوى دسورة کهف، بطريقه لف نشرغير مرتب

(۳) تخويف دنيوی

اذا احب عبدا دعا جبرئيل عليه السلام فقال ان احب فلانا فاحبه، فيحبه جبرئيل الخ عليه السلام كله ديوبند سره محبت كوي نوجبرئيل عليه السلام ته اواني چي خه دفلاني بنده سره محبت كوم ته ورسره مه محبت كوه نوحضرت جبرئيل عليه السلام ورسره محبت شروع كړي. بياحضرت جبرئيل عليه السلام اسمانونو والوته اعلان اوکړي چي الله عليه السلام دفلاني سره محبت كوي نوتاسوهم ورسره محبت كوي. نواسمانونوالاورسره محبت شروع كړي، اوبيا دهغه لپاره په زمكه كښ مقيبليت اومحبوبيت پيدا كړي شي.

دويمه توجيه داده چي ديك اعمالوپه وجه سره ددوي په زړونوكښ خپل محبت به واچوي. **دويمه توجيه** داده چي په خپله به الله عليه السلام دوي سره محبت كوي. او **خلوومه توجيه** داده چي د ﴿وَوَدَّاهُ﴾ مراد مقام محبت دې چي جنت دې.

﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ﴾ دامتعلق دې دآبتداء دسورت سره. چي د اتخاذ ولد دنسبت نه خان بج كونكولپاره خوشخبري اوره ول اودالله عليه السلام ته دولدنسبت كوونكوته بړه اوره ول دي. تيسيره مراد نازله ول دي ﴿يَلْسَانُهُ﴾ بآه په معني دعلي، سره ده اوفاء په ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ﴾ كښ دتعليل لپاره ده. اودلسان نه مراد لغت عربيه دې نو دايت مطلب دادې چي ته تبليغ كوه اوپدي قرآن سره خلكوته بشارت وركوه اودالله عليه السلام دعذاب نه ئي بړه وه خكه چي مونږ تاته داقرآن اسان (كشاف).
﴿وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدُنْهُ﴾ لد جمع دالداده ويلى كيږي شديدالخصومة په باطله سره اوډيردروغزن ته هم ويلى كيږي، دلته تنه مرادهغه خلك دي چي نسبت دولدني الله عليه السلام ته كړيدي.

﴿وَوَكَّمْ أَلْهَكْنَا﴾ داتخويف دنيوي دې په اخيركښ، اودتخويف په ضمن كښ درسول الله عليه السلام سره دمشركينو دهلاك وعده هم كيږي، يعنى ددوي نه مخكښ ډيرمعاندين هلاك كړي شويدي اونوم نشان ئي په دنياكښ نيشته دي، نوستاددښمنانو حشرپه دغه شان وي، (روح) او﴿وَوَكَّمْ﴾ پدي مقام كښ خبري دي، ﴿هَلْ نَحْنُ﴾ خمس يابه معني دتجسره دې اويابه معني دتري سره دي. اوركړا ويلى كيږي الصوت الخفي، يعنى كشارته چي نطق په حروفوسره پكښ نوي، اوداكنايه ده دهلاك استيصال نه چي نوم اونشان ئي هم پاتي نشوداسي موهلاك كړل (روح).

ربط اول مع الاخر نومعلومه شوه چې نيك اعمال سبب درحمن الهي دي ﴿ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَّرِيًّا﴾ او بد اعمال سبب د هلاکت دی، او د نیک اعمالو په وجي سره، نداء خفی، ته شرف قبولیت حاصلیږي ﴿إِذْ تَأَذَىٰ رَبُّهُ يَدَأْ خَلِيًّا﴾ او په بد اعمالو سره صوت خفی هم د انسان هلاک کيږي او ختمیږي. والله اعلم

ختم شدتفسير سورة مريم. بتوفيق الله تعالى وعونه، ۱۱ رمضان سنه ۱۴۳۲ هـ يوم الجمعة المباركة

رکوع	سورة طه مکه	آیونه
۸	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۳۵

خاص په نوم د الله سره چه بیجده مهربان او ډیر رحم کوونکې دې شروع کوم

رقمها حسب التسلسل (۲۰) وحسب النزول (۴۵)

تفسیر سورة طه: سورة طه مکی سورت دې. استثنی بعضهم الایة فاصبر علی ما یقولون (۱۳۰) وبعضهم الایة، ولا تمدن الخ (۱۳۱) فانها مدنیة اودیتة سورة کلیم هم وائی خکه چې پدیکښ واقعہ حضرت موسی کلیم الله ﷺ په تفصیل سره ذکر شویده.

ترتیب قرآني کښ شلم (۲۰) نمبر او په ترتیب نزولي کښ پنځه څلویښتم (۴۵) نمبر سورت دې زمانه د نزول نبي د حضرت عمر رضی الله عنه نه د اسلام راولونه مخکښ ده، (۱۳۵) ایتونو (۸) رکوعاتو (۱۳۴۱) یا، (۱۲۴۱) کلماتو او (۵۲۴۲) حروفو باندې مشتمل دې.

فَضَّلَ: عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ان الله تبارك وتعالى قرأ طه وتس قبل ان يخلق السموات والارض بالفی عام فلما سمعت الملائكة القرآن قالت طوبی لامة یزل علیها هذا، طوبی لاجواف تحمل هذا، طوبی لالسنة تکلمت بهذا. ترجمه: حضرت ابوهريرة رضي الله عنه روایت دې فرمائی چه رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه بیشکه الله ﷻ د آسمانونو او د زمکې د پیدائش نه دوه (۲۰۰۰) زره کاله مخکښ د سورة طه اویس تلاوت او کړو نو چه کله ملائکو قرآن او وړیدلو نو اوییل نبي چه خوشحالي ده دهغې امت لپاره چې د قرآن پري نازلیري، خوشحالي ده دهغې زړونو لپاره چې د قرآن به اوچته وي (یاده وي) خوشحالي ده دهغه ژبو لپاره چې پدي قرآن سره به تلاوت کوي.

دې حدیث ته حافظ ابو حاتم بن حیان موضوعي وئیلی دي او نورو محدثینو ورته ضعیف او منکر وئیلی دی، اوحقه خبره داده چې ضعیف دې خکه چې ددې په سند کښ ابراهیم بن مهاجر بن مسمار او دهغه شیخ عمر بن حفص بن ذکوان ضعیف رواة کښ دي.

عن ابي امامة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال كل قرآن يوضع عن اهل الجنة فلا يقرؤن منه شيئا الا سورة طه ونس لانهم يقرؤن بماء الجنة. ترجمه: حضرت ابو امامة رضي الله عنه د نبي ﷺ نه نقل کوی چې رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائیلو چې د جنتیانو به د قرآن مجید د ټولو سورتونو تلاوت ذمه داری ساقطه کړې شي، سیوا د طه اویس چې جنتیان به ددې تلاوت په به جنت کښ کوي.

ربط: دسورة طه ربط اسمي ذما قبل سره داسي دي چې په سورت مريم کښ دحضرت مريم عليها السلام د حالاتو نه معلومه شوه چې هغه اوحضرت عيسى عليه السلام متصرف او کار سازانو نو اوس په سورة طه کښ اعلان کيږي چې **﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾** يعنې اى موسى عليه السلام دتولو مخلوقاتو کار سازخه يم نولهذا خماعبادت کوئ (۲) دغه شان په سورة مريم کښ ربط قلبى دحضرت مريم اوعيسى عليه السلام وغيرهما ذکر شو په سورت طه کښ ربط قلبى د رسول الله د موسى عليه السلام اودهغه متبعينو ساحرانو والا ذکر کيږي.

ربط مضموني: دسورت مريم سره داسي دي (۱) چې په سورت مريم کښ دحضرت مريم عليها السلام عيسى عليه السلام، ابراهيم عليه السلام اووغيرهم ذواقعاتوپه ضمن کښ مسئله توحيد، رسالت اوقيامت ذکرکړې شوه، په سورة طه کښ دحضرت موسى عليه السلام ذواقعي په ضمن کښ دغه مضامين ذکرکيږي (تهانوى عليه السلام) (۲) دغه شان په سورت الکهف اومريم کښ په توحيدباندى دشبها توجوابونه اوکړي شونوپه سورت طه کښ دتوحيد په تبليغ باندى تشجيع ورکولى کيږي چې دامثله په بهادرئ سره بيان کړه لکه چې څرنگى موسى عليه السلام بيان کړي وه (۳) دغه شان په سورت مريم کښ نفي دشفاعت قهري شوي وه نوپه سورت طه کښ هم دغه نفي په تاکيد سره کيږي (۴) دغه شان په سورت مريم کښ حکم وو دصبراوداستقامت په عبادت باندى نوسورت طه کښ په مشقت کښ خان غورخولونه ممانعت، اودصبراواستقامت نمونه ذکرکيږي په واقعي د موسى عليه السلام سره، (۵) دغه شان دسورت مريم په اخير کښ دمنکړينو هلاکت اجمالاً ذکر شوې وو نوپه سورت طه کښ دهغې تفصيل ذکرکيږي. **دعوى دسورت** دسورت دعوى تشجيع ده په دعوت اوتبليغ باندى. **مختصره خلاصه:** پدي سورت کښ دوه (۲) مضامين بنيادي طور مذکور دي يوتوحيد اودويم تشجيع، آيتونه دتوحيد پنځه دي، اوايتونه دتشجيع هم پنځه دي اويوه پکښ تفصيلاً واقعه ده، موسى عليه السلام اوبله واقعه دمختصراً دحضرت آدم عليه السلام بيانيري لپاره دتشجيع، اوڅه پکښ دلائل عقليه، زجرونه، بشارتونه ذکرکيږي، اوپه اخير کښ امرمصلح هم ذکرکيږي.

تفصلي خلاصه: په ايت نمبر (۲، ۳) کښ تشجيع ده اوپه ايت نمبر (۴ تا ۹) کښ مسئله توحيد ده ايت نمبر (۹) نه ترايت نمبر (۹۸) پوري واقعه د موسى عليه السلام ذکرکيږي چې دامثله ده به شير ومقاماتوباندى اول مقام دايت نمبر (۹) نه ترايت نمبر (۲۴) پوري دي، اوبياد ايت

نمبر(۲۵)نه ترايت نمبر(۴۳)پوري دويم مقام ذواقي مذکور دې. اودريم مقام دایت نمبر(۴۳)نه ترايت نمبر(۵۲)پوري دې، اوپه ایت نمبر(۵۳، ۵۴، ۵۵)، کښ ادخال الهی دې لپاره د ذکر ددلائلو عقلیو په توحید باندی، او بیادایت نمبر(۵۲)نه څلورم مقام ذواقي ذکر کولی شي ترايت نمبر(۷۲) پوری، چې پدي کښ د ساحرانو ایمان راوړلو ذکر دې. اودایت نمبر(۷۷)نه ترايت نمبر(۸۲)پوري پنځم مقام دې چې پدي کښ نجات د مؤمنانو او هلاکت د فرعونیانو ذکر کيږي. اودایت نمبر(۸۳)نه ترايت نمبر(۹۷)پوري شپږم مقام دې چې پدي کښ د موسی عليه السلام کوه پورته تلل اود قوم گمراه کیدل او بیاتوبه ویستل وغیره ذکر کيږي، اوپه ایت نمبر(۹۸)، کښ بیامسئله توحید ذکر کيږي، اوپه ایت نمبر(۹۹)کښ تشجیع ده اودایت نمبر(۱۰۰)تا(۱۰۸)، کښ تخويف اخروي ذکر کيږي اوپه ایت نمبر(۱۰۹)کښ نفي د شفاعت قهري ده، اوپه ایت نمبر(۱۱۰، ۱۱۱) کښ دلیل عقلي دې په نفي د شفاعت قهري باندی، په ایت نمبر(۱۱۲)، کښ بشارت. اوپه (۱۱۳)کښ تر غیب الی القرآن ذکر کيږي اوپه ایت نمبر(۱۱۴)، کښ شمه د توحید بیان کيږي، اوپه آیت نمبر(۱۱۵)تا(۱۲۳)پوري واقعه د حضرت ادم عليه السلام ذکر کيږي، اوپه ایت نمبر(۱۲۴)تا(۱۲۷)، کښ تخویفات اخروي ذکر کيږي، اوپه ایت نمبر(۱۲۸، ۱۲۹)، کښ تخويف د نیوي ذکر کيږي، اوپه ایت نمبر(۱۳۰)، کښ بیاتشجیع ده، اوپه ایت نمبر(۱۳۱، ۱۳۲)، کښ امر مصلح او ترهید فی الدنیا ذکر کيږي، اوپه اخيري دري(۳) ایتونو کښ زجر او تخويف د نیوي ذکر کيږي.

طه ﴿مَّا أَرْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ۖ إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ﴾

طه^۱ دې نازل کړې مونږ په تاباندی د قرآن چې په تکلیف شي ته، مگر د نصیحت دې دپاره دغه چاچه یره لري

﴿تَنْزِيلًا لِّمَن خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمُوتَ الْعُلَىٰ ۖ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ ۝﴾

د^۲ نازل کړي شوي دغه ذات د طرف نه چې پیدا کړي ئ ده زمکه او اسمانونه او جت، هغه مهربانه ذات په عرش باندی متصرف دې

﴿طه﴾ غوره قول دادې چې د آدم تشابهاتونه دې، چې په مراد باندی الله عز وجل عالم دې، او بعض فرمائی چې ﴿طه﴾ په لغت عک، نبطیة، اوحشیة کښ په معنی دیارجل سره دې.

(۱)، اول ایت د تشجیع

(۲)، اول ایت د توحید.

اوبعض فرمائی چې دا په معنی د یاحیبی سره دې نو گویا چې دا اسم صفتی دې د رسول الله ﷺ اوبعض فرمائی چې د احراف مقطعات دی او هر حرف په خپلی معنی باندی دال دې او په تعیین د معانیو کښ دیر اقوال دی چې طا دال دې په طوی او ها دال دې په هاویه. نو دا کنایه ده د قسم نه په جنت او جهنم باندی، دغه شان نور هم دیر اقوال دی خو ټول تکلفات او تعسفات دی

﴿مَا أَرْزَلْنَا عَلَيْكَ مَدَاقِلَ آيَاتٍ تَشْجِعُ عَلَيْكَ﴾ او ﴿لَتَشْفَىٰ﴾ شفاء نه دې اوشفاء لفظ استعمال په تعب او مشقت کښ کښیر دې لکه وئیلی کیرې چې سیدالقوم اشفاهم، اشفی من راضی مهر. نو دایت مقصد دادې چې مونږ د اقرآن په تاباندی ددې دپاره ندې نازل کړې چې ته د کفارو د ایمان نه راوړلو د وجې نه په تکلیف او په مشقت کښ او غور زيرې او خپل ځان په هلاکت کښ واچوي بلکه ستا کار صرف تذکیر او تبلیغ دې. اوبعض فرمائی چې دامانعت د مشقت نه په باري د مونځ کښ وو، چې رسول الله ﷺ به دیر اوږد قیام کولو حتی چې په خپو مبارکو کښ ئې ورم (پر سوب) پیدا شونو پدې سلسلې کښ دا ایت نازل شو، دا واقعہ اگر چه په خپل ځای باندی بالکل صحیح ده. لیکن په کوم روایت کښ چې ددې واقعي ذکر دې نویه هغې کښ د تصریح نیشته دې چې دایت د نزول لپاره سبب دا واقعہ او گرځیدله اودغه شان دایت د سباق اوسباق سره هم مناسب اول تفسیر دې.

﴿إِلَّا تَذَكُّرَةً﴾ دا استثنا منقطعه ده په معنی دلکن سره، او قرآن اگر چه د ټولو مخلوقاتو دپاره ذریعه د تذکری، ده خو تخصیص د، ﴿لَمَن تَخَشَّيْ﴾ ځکه اوشو چې فائده اخستونکي په دې سره هغه صرف هغه خلک دي چې په زړونو کښ ئې د الله ﷻ خشیت وي، او که څوک اشکال او کړي چې خشیت خواتر د تذکری دې چې تذکره راشي نو خشیت پیدا شي، نو د قرآن خشیت والو دپاره تذکره، کیدل تحصیل د حاصل دې، (۱) جواب دادې چې دلته د، ﴿لَمَن تَخَشَّيْ﴾ نه مراد بالفعل صاحب خشیت ندې مراد بلکه بالقوه صاحب خشیت تنه مراد دې یعنی دهغه شان داوي چې هغه ته پدې قرآن اوریدلو سره خشیت حاصلیري یائي الله ﷻ ته علم وي چې په دې قرآن اوریدلو سره او په تخویف سره ده ته به خشیت حاصل شي (۲) او یا جواب دادې چې دایت مقصد دادې چې د اقرآن الله ﷻ نازل کړیدې او ددې تاثیر دادې چې پدې سره یو داسي جماعت تیار شویدې چې هغه صاحب خشیت دې اودا مطلب ندې چې دوران خشیت کښ تذکره ده (۳) او یا مراتب د خشیت

لا تفت عندده، دې نوپه دوران دڅښت کښ هم تذکره ده چې دهرې مرتبي دڅښت نه ئي فوقاني مرتبي ته رسوي (۴) او بيا تنه مراد تثبت او پوخ والی دې په څښت باندی.

﴿تَزِيلًا يُعْنِ﴾ دا ايت توحيد دې چې کچره تاته پدي دعوت او تبليغ کښ څه تکليف ميلاؤشي نوپه ښه په بهادرئی سره ئي برداشت کوه، ځکه چې دادهغې عظيم بادشاهه اوشه نشاه حکم دې چې دزمکو او اسمانونو خالق دې، او هرڅه دهغه په علم او قدرت کښ دې، او ﴿تَزِيلًا﴾ منصوب دې بڼه پدي چې دې بدل دې، ﴿تَذَكُّرَةً﴾ ښه او هغه حال دې د ﴿الْقُرْآنِ﴾

نه او يا ﴿تَزِيلًا﴾ مصدر دې د فعل مقدر لپاره، اى نزل تويلا، او انتقال د تکلم نه غيبت ته لپاره. د تفخيم شان د قرآن دې، ځکه چې اولاً نسبت د انزال د قرآن الله ﷻ خپل ځان ته او کړو چې د قرآن ځکه عظيم دې چې نازله وونکى عظيم ذات الله ﷻ دې، او په دويم ځلى اسناد د تنزيل په صيغې د غائب سره خپل ځان ته او کړو خوپه هغې صفاتوسره چې صفات د عظمت او د تمجيد دى. نو تفخيم د وچند شو، او ﴿الْقُرْآنُ﴾ جمع د علياده لکه کُبرى جمع کُبراً و صغرى جمع صغراًخي او توصيف د آسمانونو په علاسه لپاره د دلالت دې په کمال قدرت باندی، او صرف ذکر د تخليق د زمکى او اسمانونو ځکه او شولو چې د اعام خلکو په مشاهده کښي د اتولو نه لوئى مخلوقات دى **فائدة:** ظاهر د ايت نه دامعلوميرى چې په پيدائش کښ زمکه په اسمان باندی مقدمه او مخکښ ده نو پدي کښ د ايتونو تعارض دهغې حل او د مفسرينو اقوال او تعين د راجع او مرجوح حضرت والد صاحب نور الله مرقدۀ و پر د مضجعه سه سورة البقرايت نمبر (۲۹)، کښ په ډير جامع انداز کښ کړيدې فجزاه الله خيرا ومن شاء فليطالع غه.

﴿الْكَرْهَيْنِ عَلَى الْعَرْشِ﴾ دا کنايه ده د حکومت او سلطنت نه ځکه چې کله اوښلى شي، اسوى فلان على العرش، نو مراد تنه دهغه بادشاهي وي اگرچه دې په تخت باندی بالکل نوي ناست، او بعض خلکو پدي اعتراض کړيدې چې اسوى على العرش کنايه وئيل د سلطنت او بادشاهى نه باطل دې ځکه چې په نصوصوسره وجود د عرش ثابت دې لکه، ويحمل عرش ربك فوهم يومنذغانية دغه شان په صحيح حديث کښ دى، فاذا انا بموسى اخذ بقائمة من قوائم العرش، دغه شان اهتر عرش الرحمن لموت سعد، وغيره د اتول پدي گواه دي چې عرش په خپله موجود دې، نو لهذا دا کنايه گرځول

دَسُلْطَنَت نہ صحیح ندی، لیکن قول دَدِی بعضو خکہ صحیح ندی چي یو وجود دَنفس عرش دِی چي داپہ نصوصو قطعاً سہ ثابت دِی، اوانکارتنہ جائز ندی، اویو دِی اسوی علی العرش، نواستوی بہ خِلی معنی سہ پہ اللہ ﷻ کُنس محال دِی، ہم عقلاً اوهم نقلاً، ہرچہ دِی نقلاً دَدِی وجہ نہ چي اللہ ﷻ فرمائی، لیس کمثلہ شی، پدیکُنس نفی دُمثلیت عامہ دہ پہ جمیع وجوہ کُنس نوکچرتہ استوی پہ خِلی معنی سہ شی نولازم بہ شی مثلیت پہ جلوس کُنس، نومعنی دایت بہ باطلہ شی، دغہ شان اللہ ﷻ فرمائی، وعمل عرش ربک فوقہم یومذغایہ نوکچرتہ ﴿أَسْتَوِی﴾ پہ خِلی معنی سہ شی نوملائک بہ حاملین شی دَاللہ ﷻ لپارہ اواللہ ﷻ بہ ﴿العیاذ باللہ﴾ پہ خِیل حفاظت کُنس بہ دَغہ فرشتومحتاج بہ شی، دغہ شان اللہ ﷻ فرمائی، قل هو اللہ احد، اواحدوئیلی کیري ہغہ ذات تہ چي پہ ذات اوصفاتو کُنس ئی مثل اونظیرنوی، نوکہ ﴿أَسْتَوِی﴾ پہ خِلی معنی باندی شی نوذایت معنی بہ باطلہ شی، اوهرچہ دِی عقلاً نوہغہ دَدِی وجہ نہ چي عرش حادث دِی اودات دَاللہ ﷻ قدیم دِی نوخرنگہ بہ قدیم محتاجہ شی پہ جلوس کُنس حادث تہ، دغہ شان جلوس پہ عرش دااحتیاج دِی عرش تہ، اواحتیاج صفت دَمَمکن دِی، دغہ شان کہ جلوس علی العرش متحقق شی نولازم بشی ترکیب پہ واجب تعالی کُنس اوداباطلہ دہ بداهۃ نوجلوس ہم باطل دِی، دلیل دَملازمی دادِی چي ہرکلہ جلوس متحقق شی نوجہات بہ ہم متحقق شی چي دالوازم دَمکان دِی نوجہت یمین دَاللہ ﷻ بہ غیروی ہغہ جہت نہ چي ہغہ شمال تہ دِی اودغہ شان ہغہ حصہ چي اتصال ئی راغلیدِی دَعرش سہ غیریہ وی، دہغی نہ چي اتصال ندِی راغلی اوداترکیب دِی، دغہ شان کچرتہ جلوس متحقق شی نولازم بہ شی بطلان دَکبریائی دَاللہ ﷻ، اویاہ اللہ ﷻ ذات محدودا وگرخی، اوتالی پہ دواروشقوقوسرہ باطل دِی بداهۃ، نومقدم ئی مثل دِی، دلیل دَملازمی دادِی چي اللہ ﷻ پہ عرش باندی جلوس متحقق شی نویاہ عرش لوی وی اویاہ اللہ ﷻ لوی وی، کچرتہ عرش لوی وی نوکبریائی باطلہ شوہ اوکہ اللہ ﷻ لوی دِی نوذَاللہ ﷻ بے ارمحدور اودگرخیری مزید تفصیل پہ کتب دَعْقاندو کُنس اوتفسیر کبیر کُنس ملاحظہ کریئ.

نورکلہ چي دَاستوی ظاہری معنی مراد کول صحیح نوو نوذَدِی وجہ نہ پہ داسی الفاظو کُنس چي دیتہ متشابہات وئیلی کیري دَوہ (۲)، قولہ ذَاہل السنۃ والجماعۃ نہ راغلیو یقول دَمتمد مینودِی اوبل قول دَمتاخرینودِی، متقدمین فرمابی چي ﴿عَلَى الْعَرْشِ أَسْتَوِی﴾ ہنہ ظاہری

معنی نده مراد بلکه ددینه مراد یوصفت دې دالله ﷻ چې مونږ ته په قطعي طریقې سره ندې معلوم نوددې وجه نه تفویض دعلم به ئی الله ﷻ ته کیږي، اوددې نوجه نه امام احمدبن حنبل رحمه الله نه چې کله داستوی په باره کښ تپوس اوکړې شونوهغه اوفرمانیل چې.نومن هانصدق هابلاکيف، اومتاخرين په زمانه کښ فرقي دمشبه اومجسمه رااوتلی اوزورني اونیولونوهغوی ددې فتنوددفعي لپاره پدغه شان نصوصوکښ تاویل غیرمفضی الی التعلیل ئی اوکړو لکه چې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دساق، تاویل په شدت سره اود باید تفسیرئ په "بقوة" سره کړیدې، اوطریقې ددواړو صحیح دی البته طریقه دمتقدمینواحوطه اود متاخرینو اسلمه ده، اودصفاواودمتشابهاتوپوره تحقیق په یوجامع مانع اندازکښ حضرت والدصاحب نورالله مرقده وبردمضجع(امین ثم امین) په سورة آل عمران اوپه سورة اعراف اوپه سورة یونس کښ کړیدې، اودمسلك اهل السنة والجماعت دترجمانی حق ئ اداکړیدې، امام رازی رحمه الله فرمائی چې استوی په معنی داستیلاء سره دې، اوبیانی داستیلاء تفسیرپه اقتدار اومطلق سلطنت سره کړیدې، لپاره ددې چې اعتراض وارد نشي چې استیلاء ویلی کیږی حصول دغلبې ته پس دعجزنه نوددې مطلب بعدالعاذبه داشي چې الله ﷻ په عرش باندی غلبه حاصله کړه پس دعجزنه، اودغه شان استیلاء په هغه خائ کښ متحققه کیږي چې کله منازع له موجودوي، نودالله ﷻ سره خوځوک هم منازع په عرش باندی نیشته، اودغه شان استیلاء په هغه صورت کښ متصوره وي چې مستولی علیه مخکښ نه موجودوي نوعرش حادث دې موجوددې په تخلیق اوپه تکوین دالله ﷻ سره نوددې اعتراضاتوددفعي لپاره امام رازی رحمه الله داستیلاءنه مطلق سلطنت مراد کړیدې

دامام رازی رحمه الله اودنورمتاخرینوپه قول کښ فرق دادې چې عام متاخرین استوی کنایه گرځوي دسلطنت اوبادشاهی نه، اوامام رازی رحمه الله فرمائی چې داستوی معنی استیلاءنه البته بیاپکښ تجریدشویدې دسلطنت حصول بعدالعجزنه نفس سلطنت ته.

فانده: بعض معاصر مفسرینویدي خائ کښ ذهاب کړیدې مذهب دمجمسوته اوالله ﷻ لره ئی مکان ثابت کړیدې، چنانچه هغه لیکنی استواء اوعرش معنی ښکاره ده چې دعرش دپاسه دې اوعرش دآسمانونودپاسه دې، هان دهغې کیفیت دمخلوق سره هیڅ مشابها نه لری، ددې عبارت په ساده اوواضح الفاظوکښ مقصودادې چې دالله ﷻ لپاره مکان شته دې اوالله ﷻ

ممكن في المكان دي، او په يوجھت كښ دي، اويادېر افسوس خبره داده چې دې عقيدې ته ئي دټول سلفو صالحينو او ائمه مجتهدينو، عقیده وئيلی ده. حالانكه داسلا فوعقیده داده چې دداسي الفاظو ظاهري معنی نده مراد اكرچه ددي لپاره لغوي معنی شته دي. خو هغه معنی مراد نده، او كومه معنی چې مراد ده هغه مونږ ته معلومه نده. لكه چې دامام مالك رحمته الله عليه نه د **«الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى»**، په سلسله كښ داسي منقول دي چې، كما وصف به نفسه. اودغه شان امام محمد رحمته الله عليه نه چې كوم منقول دی چې، نؤمن بما نصدق بها بلا كيف ولا معنى (كتاب الاسماء والصفات ص ۴۰۸) ولا معنى صريح دي پدې كښ چې دآيت مطلب دايانول چې الله عز وجل دعرش دپاسه دي، اوعرش داسمانونو دپاسه دي، دسلفو صالحينو او دائمه مجتهدينو تفسير ندي او امام ترمذی رحمته الله عليه هم په ترمذی شريف كښ په حديث د نزول الرب تبارك وتعالى كښ دمحدثينو اود سفيان ثوري رحمته الله عليه، سفيان بن عيينه، مالك بن انس رحمته الله عليه، عبدالله بن مبارك، اووكيع وغيره مسلك ئي داسي بيان كړيدي چې، ان تروى هذه الاشياء كما جاءت ويؤمن بها ولا تفسروا لا توهم ولا يقال كيف، ددينه هم معلومه شوه چې دآيت ظاهري معنی مراد كول دمحدثينو او داهل السنة والجماعت مسلك ندي.

بيا افسوس بالا فافسوس پدي دي چې امام ابو حنيفه رحمته الله عليه ته ئي غلط قول منسوب كړيدي او په هغې سره خپل مذهب ثابتولو كوشش كړيدي، چنانچه دې ليكي امام ابو حنيفه رحمته الله عليه نه روايت دي چې چاداسي اوئيل چې څه نه پوهيږم چې څما رب په اسمان كښ دي ياپه زمكه كښ دي نو هغه سري كفو او كړو، ځكه چې الله تعالى فرمائي: **الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى** آه اوددي نسبت ئي كړيدي فقه اكبر ته خوداهغه فقه اكبر نه دي چې هغه دامام صاحب نه دهغه ځوي حماد روايت كړيدي، بلكه داعبارت دهغه فقه اكبر دي چې هغه دمطيع په روايت سره منقول ده، چې هغه دالفقه الاوسط. په نوم سره معروفه ده، اوييا په الفقه الاوسط كښ دري (۳) نسخي دي (۱) يوه نسخه دعلامه بياضي رحمته الله عليه ده. چې دهغې الفاظ داسي دي قال ابو حنيفه رحمته الله عليه من قال لا اعرف ربي في السماء اوفى لا ارض فقد كفر، وكذا من قال انه على العرش ولا ادري العرش افي السماء اوفى الارض.

۲، دویمه نسخه دأبوللیث ده. دهغې عبارت داسي دې قال ابوحنيفة من قال لا اعرف ربي في السماء اوف الارض فقد كفر قال الله تعالى الرحمن على العرش استوى. بان قال اقول بهذه الاية ولكن لا ادرى اين العرش في السماء ام في الارض فقد كفر.

په دې عبارت کښ امام ابوحنيفة رحمته الله دوه، ۲، اعتقادي مسئلي بيان کړې دی او که مسئله داده چې من قال لا اعرف الخ يعنى چي چا داسي اوئيل چې څه نه پوهېږم چې څمارب په اسمان کښ دې يابه زمکه کښ دې نوډه کفر او کړو. اوفتوى دکفر لپاره علت شارح ابواللیث داسي بيان کړې دې. لان بهذا القول يوهم ان يكون له تعالى مكانا، فکان مشرکا، يعنى ددې قول دوجي نه توهم ددې خبري کيديشي چې دالله ﷻ لپاره دې مکان وي نوډمکان ثابتولودوجي نه داسې مشرک او کافراو گرځيدلو، يعنى ددينه دامعلومېږي چې ددې قول قائل الله ﷻ لره مکان ثابت کړو. چې الله ﷻ په زمکه يا اسمان کښ په يوځای کښ خودې ضرور، ليکن په تعيين د مکان کښ مشکوک دې، چې ځای متعينه ئي کوم يودې، اوددې نظير دادې لکه يوسړى اوانى چې. لا ادرى زيد في السوق ام في المسجد، چې ماته ددې علم نيتشه، چې زيد په بازار کښ دې که په جماعت کښ دې مطلب دادې چې پدې باندې يقين دې چې زيد په يومکان کښ دې ضرور. ليکن په تعيين دأحد الامرین، کښ مشکوک دې چې هغه مکان کوم يودې، نودغه شان لا اعرف الخ دامذکوره عبارت هم دې، چې دى سړى الله ﷻ لره مکان ثابت کړو نوځکه کافر دې.

دويمه مسئله داده چې، وکذا من قال انه على العرش الخ يعنى چې يوسړى دا اوئيل چې الله ﷻ په عرش باندې دې ليکن ماته داعلم نيشته دې چې عرش په کوم ځای کښ دې اسمان کښ دې که په زمکه کښ دې، نوډه کفراو کړو اوپدې قائل باندې دکفر فتوى لگولوعلت علامه ابوالليث رحمته الله اوعلامه بياضي رحمته الله دواړو مشترکه طور باندې داسي بيان کړې دې چې، هذا يرجع الى المعنى الاول في الحقيقة، يعنى ددې رجعه په حقيقت کښ اول مقصد او مطلب ته کيږي، حاصل ئي دادې چې ددې سړي اعتقاد او عقيدة داده چې الله ﷻ په عرش باندې استوى اوناسته کړې ده، اوالله ﷻ متمكن فى المكان دې، ليکن د مکان تعيين ئي ندې کړې، ځکه چې دده مطلب دادې کچرته عرش په زمکه کښ وي نويابه الله ﷻ هم په زمکه کښ جلوه افروز وي، اوداعقیده کفریه عقیده ده، اودادواړه نسخي صحيح نسخي دى، اوهرکله چې ځني خلکو ته ددې صحيح نسخه خپل غلط مطلب حاصل نشو نو هغوى په يوې بلي دريښي نسخي باندې تکیه اوکړه چې دهغې

عبارت داسي دې، من قال لا اعرف ربّي في السماء ام في الارض فقد كفر لان الله تعالى قال الرحمن على العرش استوى فان قال انه تعالى على العرش استوى ولكنه يقول لأدري العرش في السماء ام في الارض فهو كافرانته انكر كون العرش في السماء لان العرش في اعلى عِلَيْن. اوددريمي نسخي دا مذكوره عبارت غير مقلدين په زور او شور سره پيش كوي او خپل مطلوب ثابتولو ناكام كوشش كوي. پدي سره ددوي مطلوب چې كومه غلطه عقیده ده نه ثابتېږي^۱، يوددې وجه نه چې كوم صحيح نسخ دې په هغې كېن داسي عبارت اوداتعليل موجودندې بلكه درحقيقت داعبادت اوتعليل دابو اسمعيل هروي دې چې هغه دخپل مذهب تجسيم. دترويج لپاره خپل طرف نه اضافه كړيدې.

قافيا كچرته بالفرض تسليم هم كړې شي نوبياهم دغير مقلدينو مذهب پدي سره نه ثابتېږي، ځكه چې پدي نسخي كېن اثبات دمكان ذكر نيسته بلكه صرف استوى على العرش، كما يليق بجلاله تذكره ده لكه چې دامسلك داهل السنة والجماعة متقدمين دې، اود لا ادري الخ په قائل باندې دكفر فتوى ځكه لگولي ده چې هغه د الله ﷻ لره دمكان جواز قائل دې، اوتجويزه باب دا اعتقادياتو كېن په منزله او په حكم دتنجيز كېن وي، نو ددې وجه نه پده باندې فتوى دكفر لگولي ده. او پدي باندې قرينه په خپله دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه عبارت دې چې هغه لږ مخكېن پدي نسخي كېن ذكر دې، چې، قلت ارايت لوقيل اين الله تعالى يقال له، كان الله تعالى ولا مكان قبل أن يخلق الخلق وكان الله ولم يكن اين، ولا خلق ولا شيء وهو خالق كل شيء، يعني كچرته دا اوښلي شي چې الله ﷻ په كوم ځاى كېن دې نوجواب به داوركولى شي چې الله ﷻ دمخلوقاتو دپيداكولونه مخكېن هم موجود وو. او مكان نو، الله ﷻ وواو ځاى اين، نو، نه څه مخلوق وو اونه يو بل شى موجود وو سوا دالله ﷻ نه او الله ﷻ دهرڅه خالق دې، نو پدي عبارت كېن صريح نفي دآينيت ده چې آينيت، صرف په حادث كېن متصوردې، اودغه شان دمذهب، احنافو ترجمان امام طحاوي رحمته الله عليه په خپل كتاب كېن هم دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه امام ابو يوسف رحمته الله عليه او امام محمد رحمته الله عليه عقیده نقل كړيده فرماني چې، ومن لم يتوق النفى والتشبه زل ولم يصب الحرية فان ربنا جل وعلا موصوف بصفات الوحدانية بمعوت بنعوت الفردانية وليس في معناه احد من البرية تعالى عن الحدود والغايات والاركان والاعضاء والادوات الخ داعبارت جلي او واضح دې پدي كېن چې احناف (كثرهم الله سوادهم) دالله ﷻ لپاره دآينيت قائله هرگز ندي خوداهل باطلو طريقه هميشه لپاره داسي ده چې دوي

داکابرو مبهم عبارات ذکر کړي او په هغې سره خپلو غلطو او باطلو عقائدو ته ترویج ورکوي (والی الله المشتكى والله يهدى الى الحق والى صراط مستقيم).

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا

خالص دهغه اختيار کښ دي هغه څه چې اسمانونو کښ دي او هغه څه چې په زمکه کښ دي او هغه څه چې

بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ ۚ وَإِن تَجَاهَرْ بِأَقْوَ

ددې دواړو په مینځ کښ دي او هغه څه چې لاندې د ژوندي خټې نه دي. او که ته په اوچت اواز سره خبرې کوي

فَاتَهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۚ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ

نویښکه الله ﷻ پوهیږي په پټه او په ډیر پټه خبرې باندې هم الله هغه ذات دي، نیښته حتی دار د بندگي بل څوک سیوا دهغه نه.

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۖ إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ

خاص هغه لره دي نومونه خاښه او آیا (یقیناً) راغلی ده تاته واقعه د موسی (علیه السلام)، کله چې اولیدلوده اورنو وي وښل

لَأَهْلِهِ امْكُفُوا إِنِّي أَنسُكُ نَارًا لَّعَلَّ آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ

خپلې بې بې ته چې حصارش تاسو بیشکه مالیدلې دې اور، کیدې شي چې څه راوړم تاسو ته دهغې نه یوه شغله

أَوْ آجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ۖ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ بِمُوسَىٰ ۖ

اوبابه اوموندم داوړ خواته لاره ښودونکې. پس هرکله چې راغی دې اور ته آواز ورکړې شو چې ای موسی

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى ۖ

بیشکه څه رب ستايم نواو باسه ته پېزار، خپلې، خپل بیشکه ته په میدان پاک کښ بې چه نوم ئې طوی دې،

وَإِنَّا أَخَذْنَا نَعْلَكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ۖ

او ماته غوره کړې ئې (د نبوت لپاره) نوغور کیده ته هغې ته چې تاته ئې وحې کیدې شي.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَدَا تَوْصِيحَ دَه دَمَاقِبَلِ ايت چي الله داسي عظيم سلطنت اوبادشاهي والا دي چي دزمكي اواسمانونو اوداتول نظام عالم دده په قبضه اوقدرت کنس دي﴾ ﴿وَمَا تَحْتَ الْكُرْسِيِّ﴾ شری ونیلی کیری لوندي اونصاك ختي ته، نو دَ، ﴿تَحْتَ الْكُرْسِيِّ﴾ نه مراد داومي زمکي نه لاندې چې خه دي نودهغي علم الله ﷻ سره دي، اوپدي مقام کنس چې کوم خبري دحضرت کعبه ﷻ نه مروي دی چې دزمکي دلاندې اوبه دي اوبيازمکه ده اوبيااوبه دي حتی چې پنخه (۵)، زمکي اوخلور (۴)، سمدرونه دي اوبيادهغي زمکي دلاندې يوغت کانری دي اوبيادهغي دلاندې يوه فرشته ده اوبيادهغي دلاندې يوماهی دي چې دهغي لکنی اوسر دعرش سره ميلاؤدي، اوبه خنی رواياتر کنس تنه غوايه ذکر راغليدي چې هغه غت کانری ديوغوايه په بنکرباندي دي اوداتولي زمکي په هغي باندي قائم دي، اوهغه غوايه په شری باندي ولاړدي، وغيره تول دروغ اواسرائيليات دي اوکوم روايات چې پدي سلسلي کنس راغليدي هغه ضعيف بلکه موضوعي دي، حافظ ابن کثير رحمه الله به تفصيل سره ذکر کړيدي ﴿وَإِنْ تَحْزَنْ بِالْقَوْلِ﴾ داهم دالله ﷻ دوسيع علم اوقدرت بيان دي چې الله ﷻ به هرڅه عالم دي ظاهر، باطن سراوعلانيه تول الله ﷻ ته معلوم دي اوهرکله چې دقول اودکلام يوقسم دادې چې سړي ئي دچانه هم نه پته وي نودهغي ذکر په ان نجرسره اوشو اودويم قسم دادې چې دعامو خلکونه پته وي اوصرف رازدارته ئي بنکاره کوي نودهغي ذکر په ﴿فَإِنَّهُمْ يَعْلَمُ الْغَيْبُ﴾ سره اوشو، اودريم (۳) قسم دادې چې دراز دارنه ئي هم پته وي اوصرف په زړه کنس وي نودهغي ذکر په ﴿وَأَخْفَى﴾ سره اوشولو اوبعض فرمائي چې دجهربالقول، نه مراد اوجتي خبري يعني چې دخلکونه ئي نه پته وي هغه تنه مراددي، ليکن د﴿الغيب﴾، او﴿وَأَخْفَى﴾ نه مراد اقوال ندي بلکه مرادتنه افعال دي، نو دسرنه مراد هغه افعال دي چې انسان ئي عزم کړي وي اوداخفي نه مراد هغه افعال دي چې جدعزم ته نوي رسيدلي بلکه په مرتبه دم کنس وي، نو دايت مطلب داشو چې الله ﷻ به سر، اوبه اخفي باندي عالم دي چې غير موجود اوبغير محسوس دي نوستاسودعاگاني اوبخبري به څرنگه نه اوري کبير او﴿وَإِنْ تَحْزَنْ﴾ داشروط

دې اوجزاء ئې محذوفه ده او ﴿فَإِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ أَلَيْسَ﴾ پورله علت دې اودجزاء محذوفې قائمقام دې نوتقدیرد عبارت داسې دې. وان تجهر بالقول فاعلم ان الله يعلمه فإنه يعلم السرّ وأخفى (روح).

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دادعوى دتوحيد ده چې ذات دالله تن تنهادې او اسماء صفاتی ورله ډیردې نودعبادت اوبندگي لائق صرف اوصرف هغه دې په کوم نوم سره چې تاسورابلی نوجانزدي اوتقدیم دظرف په ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ کنس دافادي دحصر لپاره دې، اوحسنی مؤنث داحسن دې اودې صفت دجمعی اسماء واقع شویډې نوځکه مؤنث راوړی شو. اوپه ټولونومونوکنس دالله ﷻ نومونه ځکه خائسته دي چې ددې معانی دټولو دمعانیوته اعلیٰ اوافضلي دي ځکه چې دوئ دلالت کوي په معانیودتقدیس، تمجید، تعظیم اوپه ربوبیت باندې. اوداسماء الحسنی متعلق بحث په سورة الاعراف ایت نمبر (۱۸)، اوسورة بنی اسرائیل ایت نمبر (۱۱۰) کنس تیرشویډې ﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾ دابیل ایت تشجیع دې چې دمستله توحیدلپاره حضرت موسی ﷺ خومره مصائب اوتکالیف برداشت کړي وو نولهدا ته هم صبرکړه په تکالیفو اومصائبوباندې پدې لارکنس، واستفهام لپاره دتقریردې نوپه معنی دالیس قدأتک. سره دې اوبعض فرمائی چې هل، په معنی دقدسره دې یعنی قدأتک حدیث موسی.

﴿إِذْ رَأَىٰ نَارًا﴾ ددې ځای نه دحضرت موسی ﷺ دقصي ابتداء کیري دااول مقام دواقعي دې پدیکنس دحضرت موسی ﷺ دمدين نه دواپسئ حالت اورسالت میلاییدل وغیره ذکرکیري، موسی ﷺ چې کله په مصرکنس قبطي مرکرو اویبائی هجرت اوکرو مدین نه دحضرت شعيب ﷺ سره دلوظ اومعاهدي مطابق لس (۱۰) کاله خدمت اوکړو اویبادخپلې بی بی سره دحضرت شعيب ﷺ نه رخصت شو اومصرته روان شودخپلې مورواخورزیارت لپاره، نودادسخت یخنې موسم وو حضرت موسی ﷺ دشپي سفرکولو اوسفرني هم په عامه لاري باندې نه کولولیکه غیرمعروفې لاري باندې روان شوځکه چې کوروالا په امیدکنس وه اودملوک شام خطرهم په عامي لاري باندې وه، نوپه لارکنس ورته داواقعہ پیش شوه چې په بی بی باندې دبحي پیداکیدلو حالت راغی اودیره تیاره وه اوساره هم ډیر وو اوموسی ﷺ نه لاره هم خطا شوي وه اوشعيب ﷺ ورله څه بیزي ورکړې وي هغه تنه هم کډې ودی شوي اوپه ځني روایاتوکنس دي چې دادجمعي مبارکي شپه وه، نوپدې وخت کنس داورسخت ضرورت

و، نوح حضرت موسیٰ عليه السلام دلاړي چپ طرف ته په کوه طور کښ ظاهرې صورت دآور او کتلو لکه چې الله تعالی فرمائی: ﴿إِذْ رَأَىٰ نَارًا﴾ بعض مفسرین فرمائی چې دحقیقتاً او روو خوسوزولو (احراق) صفت پکښ نوو لیکن راجحه داده چې دحقیقتاً اورنوو بلکه دالله تعالی دجلال نوروو چې حضرت موسیٰ عليه السلام ته دآور په صورت کښ ښکاریدلو او ددي تائیدیه روایت دمسلم سره هم کیږي چې هلته دنار په خائ نور، لفظ راغلیدي نو موسیٰ عليه السلام خپل کوروالوته اوئیل چې: «أَمْ كُنْتُ لَكَ نَارًا﴾ چې تاسو دلته کینی اوماور او کتلو څه هغه راوړم، اوصیغه دجمعی یاددي وجه نه استعمال کړیده چې هغوی هم دري کسان وو یوه بي بي اویو بچي اویو خادم وو، اویا خطاب صرف بي بي ته دې او تعظیماً صیغه دجمعی استعمال کړیده ځکه چې هغه دحضرت شعيب عليه السلام بچی وه. اویا ظاهر دلفظ دآهل دوجي نه ئي صیغه دجمعی راوړه ځکه چې اطلاق دآهل په جمعی باندی هم کیږي لکه څرنګه چې په مفرد باندی کیږي او امر دمکث، هغوی ته ددي وجه نه نوو چې هغوی چرته بل طرف ته تلل بلکه عام طور باندی په داسي مواقعو کښ بیاتول کسان په هغه خیزسي څي نوح حضرت موسیٰ عليه السلام دوی منع کړل چې تاسوپه ما پسي دآور لپاره مه راځئ: ﴿لَعَلَّيْ أَتَيْكُمْ﴾ د اور صورت په کتلو کښ حضرت موسیٰ عليه السلام ته څه قسم شک نوو نوځکه ئي هلته ان حرف تحقیق راوړو او اور راوړلو کښ ورته یقین نوو چې دابه وړم اوکه نه نو ددي وجه نه دانی په لفظ دلعل، ترجي سره ذکر کړو: ﴿يَقْسِ﴾ شغله راوړل دګرموالي لپاره چې څه به تاسوله دګرموالي حاصلولو لپاره دآور شغله راوړم، او د﴿أَوْ أَجِدُ عَلَىٰ النَّارِ هُدًى﴾، مقصد دادې چې اور سره کوم خلک دي دهغونه به دلاړي تپوس او کړم ځکه چې دحضرت موسیٰ عليه السلام نه لار ورکه شوي وه، او امام مجاهد عليه السلام نه مروی دي چې حضرت موسیٰ عليه السلام سره سوچ د دین دآمورو په باره کښ زیات وو نو ددي وجه نه ددهی نه مراد هادي دې په ابواب ددین کښ لیکن اوله معنی زیاته راجحه ده او علی په ﴿عَلَىٰ النَّارِ﴾ کښ په معنی د عند، سره دې اویا علی ځکه راوړی شو چې دبخن په موسم کښ دآور نه فائده اخستونکي داسي وي لکه چې په اور باندی پراته وي ددي وجه نه متعدی په علی سره شو.

﴿فَلَمَّا أَتَتْهَا نُودِيَ﴾ ۛ نوح حضرت موسیٰ ﷺ ھغه اور طرف ته راغی چي کله هغی ته را اور سیدلو نو یو عجیب حالت نی اوکتلو چي دآور داشغلی دیوی ونی نه را اوخی اوخومره چي اورتیزیری نوهومره دؤنی په خانگو اوپانړو کښ شین والي اوخاستت نورهم زیاتیری. حضرت موسیٰ ﷺ اورته نزدی تللواراده اوکړه چي شاید داؤنی نه یو بناخ به اوسوزي او اوغورزیری به نوخه به نی خان سره یوخم، لیکن خومره به چي حضرت موسیٰ ﷺ ونی ته نزدی کیدلو نو اوږبه تنه لري کیدلو، اوپه خنی روایاتو کښ دي چي حضرت موسیٰ ﷺ څه اوچ واخه را ټول کړل او اور طرف ته ورنزدی کیدلو خواروږبه تنه لري کیدلو اوچي کله موسیٰ ﷺ گهبر او شو نو پدغه وخت کښ ورته اواز اوکړي شو چي ﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ﴾ ، اودا اواز موسیٰ ﷺ ته داؤنی د طرف نه اکړي شولکه چي په سورة القصص کښ دی، اودا وونه دڅه شي وه؟

نومفسرینو پدیکښ متعدد احوال راغلیدلی خو په تعین باندی څه قوي دلیل نیشته دي ﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ﴾ ۛ نوح حضرت موسیٰ ﷺ ته دؤونی د طرف نه اواز راغلی چي ای موسیٰ ﷺ څه ستارب یمه، اوپه روایت کښ راخي چي حضرت موسیٰ ﷺ ته دا اواز د هرجهت نه راتلو او د بدن په هرعضواو هر وړوخیته سره نی اوریدلو، او حضرت وهب بن منبه رضی الله عنه فرمائی چي حضرت موسیٰ ﷺ چي کله، ﴿يَمُوسَى﴾ واوریدلو نو خوخلي نی لیک، او نیل یعنی پدي اواز کښ داسي کشش اوخوند اولدت اوسروروو چي حضرت موسیٰ ﷺ بي اختیاره خو خوخلي لیک او نیل، اویبائی عرض اوکړو چي څه ستا آواز اورم خوتانه وینم، ته کوم خائی کښ نی نو آواز ورته شو چي څه ستا د پاسه ستانه مخکښ، ستانه ورستو او ستاسره یمه، ستا د نفس نه زیات تاته قریب یمه

فانده ۱: کوم کلام اونداء چي حضرت موسیٰ ﷺ اوریدلی وه نو دا کوم کلام وو آیا کلام نفسي وو که کلام لفظي، نومعتزله خود کلام نفسي بالکل قائل ندي دهغوی په مذهب خود امتعینه ده چي کلام لفظي وو، او اهل السنة والجماعة چي د کلام نفسي د وجود قائله دي نو په هغوی پدي ندا کښ صرف اختلاف دي، اکثر اهل السنة والجماعة د دي قائله دي چي دا کلام کلام نفسي وو چي حروفواصوت، نه پاک بلاتشبییه کلام وو، او بعض اهل السنة والجماعة (ماوراء النهر)، نوهغوی د دي قائله دی چي دا کلام لفظي وو او الله ﷻ دغه آواز په اونه کښ پیدا کړي وو او استدلال نی کړیدي چي الله ﷻ ندا مرتبه کړیده په راتگ دموسیٰ ﷺ

باندی اور طرف ته، اودهغه راتگ اورته حادث وو، اورتب په حادث، حادث وي نولهذا دانداء هم محدثه ده، لیکن استدلال ددوئ ځکه ضعیف دې چې یوه مطلق نداء ده اویواسماع نداء ده نوسیاق دکلام پدي دال دې چې دلته ترتب داسماع راغلیده په اتیان دهغه باندی نارت، اگرچه تعبیرته شویدي په تودی، سره (والله اعلم).

فائدة ۲) حضرت موسی عليه السلام ته څرنگه علم اوشو چې منادي اوآواز کوونکی الله ﷻ دې نویدیکنی دمفسرینونه مختلف آراء راغلیدي بعض فرمائی چې الله ﷻ حضرت موسی عليه السلام لره پدي باندی علم ضروري اوبدیهي ورکړو چې پدي معرفت کښ دې هیڅ سوچ، فکر اودلیل ته محتاج نوو، اوپدي باندی الله ﷻ قادردي اوبعض فرمائی چې دامورخارقه للعادت، نه حضرت موسی عليه السلام دامعلومه کړه چې اوازکوونکی الله ﷻ دې اوددې تائیدپه هغه روایت سره هم کبري چې په هغې کښ دي چې الله ﷻ آواز اوکړو، «يَمُوسَى» نوحضرت موسی عليه السلام عرض اوکړو چې مَنْ الْمُتَكَلِّمُ؟ نوالله ﷻ ورته اوفرمائیلو «أَنَا رَبُّكَ»، نوپدغه وخت کښ شیطان وسوسه واچوله، اوحضرت موسی عليه السلام ته ئي اوئیل چۀ کیدیشی چې داآوازکوونکی دی شیطان وي نوحضرت موسی عليه السلام اوفرمائیلوچې ماته علم دې چې آوازکوونکی الله ﷻ دې، ځکه چې څه داآواز دهرجهت نه اوپه هرعضوي سره آورم، والراجح عندی (والله اعلم بالصواب) ان نداء الله تعالى من قبيل البديهيات الوجدانيات، ځکه چې ددنیا دخوږ څیزونو خوږلت اویودنیوي محبوب په خلي دعاشق نوم راتلل دعاشق لپاره دهغي سرور، دهغي خوږلت اوسرور سره دقطري اوسمندر نسبت هم نیشته کوم خوږلت انسان ته په هغه وخت کښ حاصلیري چې کله الله ﷻ ده سره ازروئ رحم همکلام شي اوکوم سرورچې انسان ته په هغه وخت کښ میلاویري چې کله الله ﷻ دده نوم واخلي، اوددې وجه نه دحضرت وهب عليه السلام نه امام احمدبن حنبل عليه السلام نقل کړيدي چې کله حضرت موسی عليه السلام داورنه خوف زده شونوپه هغه وخت کښ، ورته نداء اوکړې نوو باموسی، نو دحضرت موسی عليه السلام خوف ختم اوانس ئي پیداشو اوباربار ئي لیک، وئیل شروع کړو اودملاقات خواهش ئي پیداشوورنه دتنهائ اودخوف په حالت کښ غیبی آواز راتلل نورهم ذریعه دخوف گرځیري.

اللَّهُ ﷻ حضرت موسیٰ ﷺ ته افرمائيلو چې څه ستارب يم او ورسره ټي دا حکم هم ورکړو چې ﴿فَاَخْلَعْ نَعْلَيْكَ﴾ چې خپلي پڼي پيزار، اوباسه، او د پيزار ويستلو حکم بعض فرماني چې د ډي وجه نه ورته اوکړو چې په دهغې پوري نجاست گندگي، وه، اوبعض فرماني چې داددسي څرمني نه جوړي شوي وي چې دهغې د باغت نوو شوې، اوبعض فرماني چې دا کنايه ده د فارغ کولو د زړه نه د بي بي او د بيچي د معاملي نه خالص الله ﷻ ته، ليکن راجحه داده چې دا حکم وه د پيزار ويستلو او دا حکم ځکه اوکړې شو چې د طريقه ډيره ابلغه ده په تواضع کښ او قربه ده تشریف او تکریم او حسن ادب ته، او د ډي وجه نه تعليل ټي بيان کړې شو په ﴿إِنَّكَ بِأَلْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ سره، او د دينه معلومه شوه چې مقدس مقاماتو کښ پيزار، ويستل پکار دي اگرچه پيزار صفاوي، او کچرته نجس وي نو بيا جماعت وغيره کښ ويستل واجب دي، او طوى دهغې وادي نوم دې چې په کوم کښ دا واقع پيش شوې وه، او طوى، ورته ځکه وئيلی کيږي دا برکات راغونډ کړې شويدي، او په روايت کښ دى چې کله موسیٰ ﷺ ته دا حکم اوشو چې خپل پيزار اوباسه نوهغه فوراً ويستلو او دهغې وادي او ميدان نه ټي بهرته او غورځولي، نو بيا ورته الله ﷻ د وادى طوى، ته راوستلو مقصد واضح کړو چې، ﴿وَأَنَا أَخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ﴾ چې ماته د رسالت لپاره منتخب کړې ټي نو چې دکوم څيزو حى درته کيږي هغه ښه په غور سره واوره او پدیکښ اشاره ده چې نبوت او رسالت د چا استحقاق ندي، او دغه شان پدیکښ د بته هم اشاره ده چې د الله ﷻ کلام په توجه سره اوريدل پکار دي. د حضرت وهب بن منبه رحمه الله نه مروی دى چې د قرآن مجيد د اوريدلو آداب دادي چې اعضاء دانسان په سکون او آرام سره وي او په بل کار کښ نوي مشغول، او سترگي ټي کته وي چې بل شي ته ټي زړه ميلان اونه کړي، او غوږ ټي ورته ايخي وي او زړه ټي ورته حاضروي، او په قرآن باندی عمل کولو عزم ټي وي او حضرت سفيان بن عيينه رحمه الله فرماني چې اول پاورئى د علم استماع (اوريدل) دى بيا پرې خان پوهه کول، بيا ياده ول بيا پرې عمل کول او بياني نشر کول دي او چې کله هم يو انسان د الله ﷻ کتاب او يا د رسول الله ﷺ احاديث په صحيح نيت سره واورې نو الله ﷻ ده ته فهم دهغې ورکوي او الله ﷻ ده لپاره دده په زړه کښ نور او گرځوي (قرطبي).

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي
ايستکه خه چې یم الله یم نیشته دې حقدار دیندگي بل هیڅ څوک سواځمانه نوښدگي کوه ځما
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ۝ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا
اوبابندی کوه دمنوخ دپاره دیاداشت ځمايیستکه قیامت راتلونکی دې غواړم چې پټ شي اوساتم
لِيُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ مِّمَّا تَعْمَلُ ۝ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا
دپاره ددي چې بدله ورکړي شي هر نفس ته دهغي عمل چې ده کړيدي. نوهرگزدي نامنع نه کړي په ایمان راوړلوباندی ددینه
مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ۝
هغه څوک چې یقین نه لري پدي (قیامت) باندی اوتابع وي دخپلوخواهشاتو نولهلاک به شي

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ﴾ هداودیم آیت دتوحیددې اوپدیکنس مقصد درسالت ذکرکړي چې دارسالت مي ځکه درکړو چې نعره توحیدبلنده کړی چې ځمانه علاوه بل کارساز اومتصرف نیشته دې، نوصرف ځماعبادت کوه، نوپه. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾ سره توحیدقلبي اوعتقادي ته اشاره شوه، اوپه ﴿فَاعْبُدْنِي﴾ سره عمل بالارکان ته اشاره شوه، یعنی توحیدعملي ته، ځکه چې عبادت وئیلی کیري دپته چې چاته غایت تذلل اوعجزکول، نوهمدا د ﴿فَاعْبُدْنِي﴾ مقصدداشو چې عملي طورباندی غایت عجزاوتذلل ماته کوه اودااگرچه شامل دې ټولوعباداتوته که بدنیه دي اوکه مالیه دي خوهرکله چې مونځ په ټولوعباداتوکنس اهم عبادت وونوږدي وجه نه دهغي ذکرني خاص طور اوکړو، اوددینه معلومه شوه دایمان راوړلونه پس لویه اواهم فریضه هغه مونځ دې، هغه دلیل علی انه لافریضه بعدالتوحیداعظم منها (مدارك) اویبالله ﷻ موسی علیه السلام ته دمونځ مقصد هم واضح کړو چې ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ چې دمونځ مقصدالله ﷻ یاده ول دي. ځکه چې

صحيح مونځ دادې چې په هغې کښ د انسان ژبه زړه او اعضاء ټول د الله ﷻ په ياد کښ مشغول وي او داسي نوي چې په خله باندې الله ﷻ ياده وي تلاوت وغيره کوي خولاس. سترگي او نور اعضاء ئي په ارام اوسکون سره نوي د ژړه توجه ئي برابره نوي په حديث کښ د دغه شان مونځ کوونکي د پاره سخت وعيد بيان کړې شويدي، اوبعض فرماني چې لام په ﴿لِذِكْرِي﴾ کښ وختي ده يعنى اقم الصلوة لاوقات ذکرى (مدارك) او مراد تنه مواقيت الصلوة دى، اوبعض فرماني چې لام اجليه دې او ذکر په معنى د توحيد سره دې يعنى لاجل توحيدى. يعنى د توحيد په تبليغ باندې د صبر او استقامت حاصلولولپاره مونځ کوه ځکه چې مونځ په مصائبو او تکاليف برداشت کولو کښ ممد او معاون وي، اوبعضو و﴿لِذِكْرِي﴾ محمول کړيدې په هغه ذکر چې بعدالنسيان وي. او عبارت په حذف دمضاف سره دې يعنى اقم الصلوة لذكر صلوتى، چې مونځ درنه هير شي يا اوده پاتى شي او په خپل وخت ئي ادا نه کړى نو چې کله درته رايادشي نوبيانى ادا کړه خود اتوجيه محموله ده په تعسف او تکلف باندې د توحيد او رسالت نه ورستوالله ﷻ پدې آياتونو کښ حضرت موسى عليه السلام ته د قيامت ذکر فرماني چې اِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ اَخِ چې قيامت خامخارا تلونکى دې خود هغې وخت ما پټ ساتلى دې او مخلوقاتو کښ مي هيڅ چاته دهغې علم ندې ورکړې پدې آيت کښ د مفسرينو متعدد اقوال دى، چونکه لفظ د، اخفاء د اصدادونه دې اطلاق ئى په اظهار تنسكاره کولو باندې هم کيږي او پټ والي باندې هم کيږي، نو اکثر و مفسرينو د اخفاء معنى پټ والى کړيده، نو پيدى صورت کښ بيا (۱) د اکثر و مفسرينو قول دادې چې دلته من نفسى، مقدر دې، او کلام محمول دې په مبالغې باندې په اخفاء کښ، ځکه چې عرف پدې جاري دې چې کله هم څوک د يو څيز په پتوالي کښ مبالغه کوي نو داسي وائي چې داڅه د خپل خان هم پتومه نو دايت مقصد داشو چې، د قيامت راتللو وخت مادهر چاته پټ ساتلى دې حتى که کچرته ماد خپل خان نه هم پتولى شو او داممکنه وه نو د خپل خان به مى هم پټ کړې وى ليکن داممکنه نده (۲) بعض فرماني چې لفظ د ﴿اُكَاد﴾، زانددې او دايت مقصد دادې چې قيامت راتلل ماد مخلوقاتو نه پټ ساتلى دي (۳) بعض فرماني چې ﴿اُكَاد﴾ په کلام الهي کښي دوجوب لپاره وي لکه څرنگه عسى، دې او کلام محمول دې په تاکيد باندې (کيږ) (۴) بعض فرمايى چې

﴿اَکَادَ﴾ په معنی د اَریدُ سره دې، یعنی څه داغواړم چې د قیامت راتګ د مخلوقاتو نه پټ اوساتم، (۵) او بعضی مفسرین فرمائی چې، اخفاء، دلته په معنی د اظهار سره دې، یعنی قریبه ده چې څه به ئې ظاهر کړم یعنی واقع به ئې کړم (۶) او د بعضو قول دادي چې ﴿اُخْفِیَا﴾ باب افعال دې، او د باب افعال یو خاصیت سلب د ماخذ الاشتقاق دې، نو دلته هم د سلب لپاره دې، وقال ابو علی هذامن باب السلب وليس من باب الاضداد (قرطبی) نو معنی ئې داشوه چې قریبه ده چې څه به ورنه ازاله د خفاء او کړم، او ازاله د خفاء اظهار دې، نو ځکه ئې مطلب داشو چې قریبه ده چې ظاهر یعنی واقع به ئې کړم، کچري ﴿اُخْفِیَا﴾، نه مراد پټ والی شي نوبیا ﴿لِئُجْزَى﴾، متعلق دې په ﴿اَکَادُ اُخْفِیَا﴾، پوري، او کچري ﴿اُخْفِیَا﴾ په معنی د اظهار سره شي نوبیا متعلق دې په ﴿اَیْتِه﴾ پوري.

﴿فَلَا يَصُدُّكَ﴾ الله ﷻ حضرت موسی ﷺ ته وعظ او نصیحت او کړو چې د دې دنیا پرست کافرانو سره مدهانت اختیار نه کړی او په دین باندې عمل کولو کښ سستي اونه کړی کنی د بلند مقام نه به لاندې رااو غورزیږی، او د نهی د یو څیز نه امکان د وقوع نه لازمیږي، نو لهذا ایت متعارض ندې دهغې نصوصو سره چې دال دی په عصمت دانبیاء کرامو باندی.

قنیه: دلته مقصود د آیت دادي چې موسی ﷺ ته حکم دې چې ته د دین په کار کښي سستي اختیار نه کړي نو صراحتاً داسي تعبیر ذکر نه شولکه دا او یلي شو چې کافر دي ستاده پاره د دین په کار کښي رکاوټ نوي، په دې کښي نکته داده چې کافر چې یو مسلمان د دین نه منع کړي نو دا په حقیقت کښ د مسلمان په دین کښ د سستی وجه وي او په دین کښ د ضعف وجه وي نو گويا چې دا حضرت موسی ﷺ ته په دین باندی استقامت حکم او کړې شو چې په خپل دین کښ ضعف او کمزوری مه اختیاره وه چې بیا کافران د دین نه منع کړي، کانه قبل لا تکن رجوا بل کن فی الدین شیدا صلبا (کیږ) او په من لا یؤمن سره مراد فرعون دې خو په اوصافو سره ئې ځکه ذکر کړو چې اشاره راشي عموم او جم غفیر دهغوی ته، یعنی ان من لا یؤمن بالاخرة هم الجمل الغفیر (کشاف).

﴿فَتَرَدَّى﴾ یو نیلی کیږی، بری نه ځکنه راغورزیدلوته، او مراد تنه هلاکت دې، او پدیکښ اشاره ده چې د دعوت په کار سره الله ﷻ ترقي ورکوي مسلمانانوته، او د دعوت په پریخودلو سره دلت راځي

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى ۚ قَالَ هِيَ عَصَائِي أَتَوَكَّلُوا عَلَيْهَا

اوداځه شی دې ستا په نبي لاس کښ ای موسی. او نیل هغه داهمساه ده ځما تکیه لگوم ځه پدی باندی

وَأَهْشَأْ بِهَا عَلَىٰ غَمَمِي وَلَئِي فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَى ۚ قَالَ

اوارځنځوم پدی سره پانړی په خپلو گډو بیزو باندی اوحماډپاره پدی کښی فاندی نوری هم ځی او نیل الله جل جلاله

أَلْقَهَا يَا مُوسَى ۝ فَالْقَمْهَا فَإِنَّا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى ۚ قَالَ

اوغورځوه دا ای موسی پس او غورځوله هغه داهمسانو پدغه وخت هغه مارشومندی نی وهلی او نیل الله جل جلاله

خُلْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ۝ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ

اونیسه دا اومه بیرپه ته زرده چه اوبه گرځوو مونږ دا خپل اولنی حالت ته. اوجوخت کړه لاس خپل ترڅ سره چې را اوبه اوځي

بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى ۝ لِيُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ۝

تک سپین بغیر دځه عیب نقصان نه نشه بله ده، ډپاره ددې چې اوبنایو مونږه تاته د نخوز مونږه لویونه

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ﴾ ددې ځای نه د منصب رسالت تمهید شروع کیږي او هرکله چې

مقصود حضرت موسی عليه السلام لیرل وو فرعون ته سره د معجزونه، نو ددې وجه نه پدی ایتونو کښ

ذکر دوه (۲)، عظیمو معجزو کیږي، او ما استفهامیه ده په معنی دای شی؟ سره، دامبتداء ده

او ﴿تِلْكَ﴾ په معنی د هغه، سره خبردې، او ﴿بِيَمِينِكَ﴾، حال دې د معنی د اشاري نه او سوال کول

د الله جل جلاله باوجود ددې نه چې ښه عالم وو نو دامبني دې په ډیر حکمتو نو باندی من جمله دهغې نه

دادي چې پدی سره تقریر د امر مقصود وو چې حضرت موسی عليه السلام په خپله اعتراف او کړو چې

دا خما عصا همسا، ده نوبیا الله جل جلاله هغه په مار سره بدله کړه نوده ته ښه علم حاصل شو چې دامعجزه

ده اودغه شان پدی کښ مقصود د حضرت موسی عليه السلام نه یوه خوف، هم لري کول وو ځکه کچرته

بغیر د تپوس نه الله جل جلاله ددغې عصانه، مار، جوړ کړې وی نو د حضرت موسی عليه السلام خوف به

ډیر زیات وو، او بعض مفسرین فرماني چې پدی سره مقصود استیناس حضرت موسی عليه السلام

انس پیدا کول، وو ځکه چې کله په موسی عليه السلام باندی بار نبوت، کیخودلی شو او مشقتونه ورته

بيان ڪري شو نوح حضرت موسى عليه السلام په دهشت، او تحرير ڪنن مبتلا شو نواله عليه السلام دهغه دهشت
 او تحرير ختمو لولپاره اوانس پيدا ڪولو لپاره داسي طرز تڪلم اختيار ڪرولکه ڇنگه يونانسان ڏيل
 سره اختيارى. **﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ﴾** حضرت موسى عليه السلام جواب و رکرو ڇي داخما همساده،
 او حضرت موسى عليه السلام دهغې هسانسبت خان ته اوکرو ځکه ڇي دهغه په لاس ڪنن هم وه
 او ورستو ذکر کيدونکی فواندتنه هم هغه اخستل د حضرت مقاتل عليه السلام نه مروي دی ڇي ددي
 عصا نوم، تبعه، وو اوداهغه عصاده ڇي آدم عليه السلام د خان سره جنت نه راکوزه ڪري وه،
 اوداشعيب عليه السلام ته رارسيدلى وه اوبياتنه حضرت موسى عليه السلام اخستي وه، او حضرت
 موسى عليه السلام د عصفائو مقاصد بيانول شروع ڪرل ڇي **﴿أَتَوَكَّؤُا عَلَيَّ﴾**، ڇي سترى شم
 نونکيه ورته اولگوم **﴿وَأَهْشُ بِمَا عَلَى غَنَمِي﴾**، اوگه وبيزوله پري پانري رخندوم **﴿وَلِي فِيهَا مَقَارِبُ**
أُخْرَى﴾ يعنى نور حوائج اوضروريات هم ورسره پور ڪووم، لکه گهي بيزي به ئي ورسره شپلي
 دشمن اوليوگانونه به ئي پري ڏخيل خان حفاظت ڪولو، بويي ته به ئي واچوله نواوبه به ئي پري
 دکوهي نه را اويستلي، وغيره اومفسرين فرمائي ڇي حضرت موسى عليه السلام لپاره دومره جواب
 ور ڪول ڪافي وو ڇي، **﴿هِيَ عَصَايَ﴾** ليکن دالله عليه السلام سره هم ڪلام کيدولذت دوجي نه ئي ڪلام
 اوڀر ڏکرو، خو ڇي ڪله ځني فوائده اومنافع ئي ذکر ڪره نو دحياد دوجي نه خبره مختصره ڪره
 او افرمانيلو ڇي **﴿وَلِي فِيهَا﴾** اوبعض فرمائي ڇي پدي نورومنافعو ذکر ڪنن اختصار ځکه اوکرو
 ڇي د حضرت موسى عليه السلام خيال داوو ڇي کيدې شي ڇي الله عليه السلام رانه بياتپوس اوکري نو په لذت
 او اڪرام ڪنن به نوره اضافه اوشي. **﴿قَالَ أَلْقِهَا يَمُوسَى﴾** نواله عليه السلام ورته افرمانيلو ڇي د اڪثير المنافع
 عصا، او غورخوه **﴿فَأَلْقَاهَا فِإِذَا﴾** عصا غورخول وو ڇي دهغې نه يوه عظيمه اژدها اوغٽ مارتنه
 جو شو اومندى ئي وهلي، امام رازي عليه السلام فرمائي ڇي ڪله موسى عليه السلام د عصفادير منافع
 ذکر ڪرلو نواله عليه السلام ورته هم دغي عصانه بطور معجزه مار جو ڀر ڪرو، حالانکه بلي معجزې
 وړ ڪولوباندى هم الله عليه السلام قادرو، لپاره د تعليم ددي ڇي ماسوى الله ڇي څومره دی هغې ته
 التفات ڪول اوپه هغې ڪنن مشغول کيدل دادانسان لپاره دمهلك مارپشان دی او ددي وجه نه

حضرت ابراهيم عليه السلام او فرماييلو، فانهم عدو لى الآ رب العلمين. او ددي وجه نه په حديث كښ دهغې مال چې مالك پكښ زكوة نوي ادا كړې په باره كښ داسي راځي چې. مثل له يوم القيمة شجاعا اقرع (الحديث). ﴿فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ﴾ يعنې دهغې عصانه مار جوړ شو. دلته دحى. ذكر دې چې د اسم جنس دې اطلاق نى په هر قسم مار باندې كيږي وړوكى وي او كه غټ وي او په سورة النمل او سورة القصص كښ داسي فرماييلي دي، كانه جان، جان. ويلى كيږي نري مارتو. او په سورة الاعراف او شعراء كښ داسي فرمايلى دى چې، فاذا هي ثعبان مين، او ثعبان. ويلى كيږي اژده او ښامارتو. نو تطبيق مفسرينو داسي كړيدې چې ددې عصانه به ښامار جوړيدلوفى الحقيقت ليكن په تيزئ او سرعت كښ داسي وو لكه چې جان وړوكى او نرى ماروي. او ددي وجه نه چې په سورة النمل او قصص كښ تشبيه مقصوده وه نو كانه جان، او ويلى شو او داسي او نويلى شو چې فاذا هي جان، او بعض فرمائي چې په ابتداء كښ په وړوكى وو (وجان، ورته او ويلى شو او چې بيا به ورو، ورو غتيدونو ښامارتو به جوړ شو ځكه ورته په اعراف او شعراء كښ، ثعبان، ويلى دي، ليكن اوله توجه غوره ده، او بيا هر كله چې په دې ايت مذكوره كښ مقصود صرف د عصا د حقيقت انقلاب خودل وو په مرتبه د، لا بشرط شى، كښ نو ځكه دلته ذكر صرف د، حية، اوشو، او په اعراف او شعراء كښ مقصود انقلاب سره وصف زائد (عظيم الجسمات) خودل هم وو په مرتبه د بشرط شى، كښ نو ځكه هلته ذكر د ثعبان، اوشو، او په سورة النمل او القصص كښ مرتبه د بشرط شى، په صورت د تشبيه كښ مراد وه نو ځكه كانه جان، ذكر او شولو.

فائدة: امام رازي رحمه الله فرمائي چې د حضرت موسى عليه السلام په خپو كښ پيزاروو اولاس كښ عصاوه، نو خپي اله د هرب ده اولاس اله ده طلب ده، نوالله ﷻ ورته اولاحكم او كړو چې ﴿فَأَخْلَعَ نَعْلَيْكَ﴾، نو پدي سره اشاره مقصود وه ترك هرب ته او بيا ورته حكم ﴿أَلْقِهَا﴾، پدي سره اشاره مقصود وه ترك الطلب، ته نو گوياجې تر څو پوري انسان په مقام د هرب، او طلب، كښ وي نو مقام د محبوبيت نشي حاصلولى، او كله چې هرب پريدي استقامت اختيار كړي او طلب، پريدي د الله ﷻ په ذات باندې توكل او پوره اعتماد راشي نو بيا مقام ته رسيږي، او معرفت الهى ورته نصيب كيږي.

﴿قَالَ خُذْهَا﴾ حضرت موسیٰ عليه السلام چې کله داعجيب انقلاب او کنترولونو بمقتضائ بشریت اوريدو، او چونکه داسي خوف، طبعي وو چې دهر بشر په طبيعت کښ الله ﷻ پيدا کړيدي نو ددې وجي نه دا د انبياء کرامو په جلالت شان کښ عيب اونقص ندې. نو الله ﷻ ورته او فرمائيلو چې بيرته مه مونږه دا واپس اصل حالت ته اړه وو. او هر کله چې د عصانه مار جوړيدل او بيا د مار، نه عصا جوړيدل معجزه وه، او په اختيار د موسیٰ عليه السلام کښ نوه نو ددې وجه نه ددې امر نسبت الله ﷻ خپل ځان ته او کړو، او غورځول او بيا راغستل د امعجزه نوه بلکه اختياري کارونه وو نو ددې وجه نه نسبت ئي حضرت موسیٰ عليه السلام ته او کړو.

﴿وَأَضْمُ يَدَكَ﴾ د اداويمي معجزې ذکر دې چې خپل لاس د گريوان سره لاندې د ترخ سره جوخت کړه نو چې بيا راوباسي نو دابه خليدونکي اور وښانه به وي او د اسپين والی به د بيماري برص برکي، د وجي نه به نوي، بلکه بطور معجزه به وي، نو مراد په جناح سره مټ دې، اگرچه اطلاق د جناح، د مار غه ياد فرشتي په وزر باندی کيږي خو توسعا اطلاق ئي د انسان په مټ او اړخ باندی هم کيږي، او ترخ، مجزوم دې ځکه چې د اجواب د امر يعني د، ﴿وَأَضْمُ﴾ لپاره دې چې هغه په معنی دا دخال سره دې، ليکن صاحب د بحر فرمائي چې په ايت کښ صنعة الاحتباك شويدي، چې د ﴿وَأَضْمُ﴾ امر لپاره جزا حذف کړې شوه او د ﴿تَخْرُجُ﴾ جزاء لپاره شرط محذوف دې، ځکه چې هر موجود د شرط اوجزاء نه دلالت کړيدي په محذوف باندی نواصل کښ تقدير دکلام داسي دې، اضمم يدک الی جناحک تنضم واخرجه تخرج (بحر). او د ﴿مِنْ عَقْرِ سُوٍّ﴾ ښه مراد بيماري د برص ده، او هر کله چې په عربو کښ، برص، ابغض او د بريد نفرت والي بيماري وه او مريض به ډير خفه کيدلو نو ددې وجه تعبير تنه په سوء، سره اوشو، او حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دی چې کله به حضرت موسیٰ عليه السلام خپل لاس ترخ کښ کيخودلو او بيا به ئي چې راويستلو نو هغه به د سپوږمۍ ښان خليدلو (ابن کثير).

﴿لِيُتْرِكَ مِنْ أَيْدِيَّتَا﴾ لام، متعلق دې په فعل محذوف پوري چې خذدي ﴿أَيَّةَ أُخْرَى﴾ ورله مفعول به دې يعنی د عصانه علاوه د امعجزه هم واخله او د اداوړه معجزې زمونږ د هغې عظيمو نشانينو نه دي چې تاته خودل مقصود وو، او بعض فرمائي چې ددې لپاره

عامل مقدر، فعلنا، دې او تقدیر دکلام داسي دې. فعلنا مافعلنا لنریک الخ او من. په من
 ءَايَتِنَا ۞ کښ څوک دآبتداء لپاره وائي. او څوک وائي چې من بیانیه دې لیکن غوره خبره
 داده چې من. تبعیضیه دې، یعنی چې دادوه (۲)، کومي معجزی تاته درکړې شوي دآزمونې
 د عظیم نشانیونه بعض دي، او حضرت الشیخ رحمه الله فرمائی چې «من ءَايَتِنَا ۞ سره
 اشاره ده اغراق دفرعون سره دلنښکره اونجات دبنی اسرائیلوته اومطلب دادې چې
 مونږ به تاته نوري هم غټی غټی نشانی دخپل قدرت چې هغه هلاکت فرعون وي. به درته
 خایو، او ۞ اَلْکُبْرَى ۞ یا صفت دې د ۞ ءَايَتِنَا ۞، لپاره اویامفعول ثانی دي. د ۞ لَنْرَکَ ۞
 لپاره، صاحب دبحر فرمائی چې ۞ من ءَايَتِنَا ۞، دامفعول ثانی دې. او ۞ اَلْکُبْرَى ۞. ددې
 لپاره صفت دې اوداغوره دې ددوه (۲)، وجهونه (۱)، چې کله داصفت شي دآیات لپاره
 نو ددې به معلومه شي چې آیات دالله ۞ تُول عظیم دي. په نسبت سره مخلوق ته اگرچه
 ددوئ په خپل مینځ کښ یوي بلي په نسبت سره صفرو کبرشته دي، کماق الایة ومانرهم
 من ایه الاهی اکبر الخ (۲)، کچرته دامفعول شي نوعظمت، او کبردمعجزی به صرف یوي ته
 راجع شي یابه عصاته راجع شي اویابه یدته، اوحالانکه ورکړې شوي دواړه، معجزی
 عظیمي وي نوپکارده چې بیا الکبریین، ونیلی شوی وی.

إِخْتَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ۝ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝

لارښه ته فرعون ته بیشکه ده سرکشي کړیده،^{۱۱} اونیل موسی علیه السلام ای ربه څما پرازي ماله سینه څما

وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۝ هُوَ أَخْلَى عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۝ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۝

^{۱۲}اوسان کړې ماته کارڅما^{۱۲} اوکولاکړې غوټه دزبی څما چې پوهه شي خلک به ويناڅما.

(۱)، اول سوال د موسی علیه السلام

(۱)، دویم سوال

(۲)، دریم سوال

وَأَجْعَلْ لِّي وَلِيًّا مِّنْ أَهْلِي ۖ هَؤُلَاءِ سَوَّيْتُ لَهُمْ ذِي الْقُرْبَىٰ ۖ وَآسَرْتُكُمْ فِي

١٥٠ جوڙ ڪري ماله مددگار ڏکوري خُمانه هارون ورور ڇما. ڪلڪه ڪري به ده سره ملاخما ١٥١ اوسريڪ ڪري دي به

أَفْرِقْ ۖ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَوَيْدًا ۖ وَتَذْكُرَكَ كَوَيْدًا ۖ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ۝

ڪار ڏنوت ڇما کين ڏي ڊٻاره جي ستا سبيح اووايوهريه اوجي يادوو نا ڏير. بي سڪه ته ني مون ٻرله ليدونڪي

﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ﴾ ۽ دم معجزا تو وور ڪولونه پس الله ﷻ حضرت موسى ﷺ ته ڏرسالت منصب ڏمه ڌاري بيان ڪري ڇي فرعون ته لاڙ شه او هغه ته ڏتوحيد و ايمان راو ڀلود دعوت ور ڪري. اوز ڪر فقط ڏفرعون اوشو حالانڪه موسى ﷺ ٽولوته مبعوث وو ڇڪه ڇي قوم تابع وو ڏهغه ڪبير. ﴿إِنَّهُمْ طَغَىٰ﴾ ۽ طغي: ڏطغيان نه ڏي به معنيٰ ڏانتھائي سرڪشي سره، اوداعلت ڏي ڏرسول ليڀلو ڇي فرعون ته ڇڪه لاڙ شه ڇي هغه به سرڪشي ڪين ڏندنه تير شويد ڏي ڏخدائي دعوى ني ڪريده.

﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي ۖ وَدَدِي خَائِنٌ﴾ نه ڏواقعي دويم مقام شروع ڪيري، ڇي هر ڪله موسى ﷺ ته نبوت ڏمه ڌاري ور ڪري شوه او هغه محسوسه ڪري ڇي نبوت يوه مشڪله ڏمه ڌاري ده نوڏي ڏمه ڌاري ڏتڪميل لپاره ني الله ﷻ نه پنڇه درخواستو ڪيو، ڇي هغه ورته الله ﷻ پوره ڪرل، اول درخواست ني دا وڪرو ڇي ﴿اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾ ۽ شرح صدر نه مراد توفيق ڏصبر و استقامت ڏي ڇي ڏرسالت ڏمه ڌاري اڏاڪو لوڪن ڪوم تڪاليف او مشقتونه راڻي ڇي هغه برداشت ڪرم. اود تڪاليف وڏو ڇي نه په زړه ڪين ني اضطراب پيدائشي، اودغه شان په زړه ڪين شجاعت پيدائي ڇي بغير ستانه ڏبل هيڇ چانه، نه بيربرم، امام رازي رڻي فرمائي ڇي شرح صدر، حقيقت ڏاڏي ڇي ڏانسان په زړه ڪين دنيا ته التفات بالڪل پاتي نشي نه په اعتبار ڏرغبست سره اونه په اعتبار ڏرهبست سره، بلڪه ڏده په زړه ڪين ڏدنيا اهميت ڏماشي، اومچ برابر هم نوي، زړه ني معلق نوي په اهل

اولاد پوري اونه په بل خيزپوري، اونه ديوډنيوي شان وشوكت والانه خوف. خطره محسوس كوي، نوحضرت موسى عليه السلام خپل اهل وعيال پريخي وو اوډيوم تكبر. مغرور بادشاه ته د حق دعوت لپاره تللو نوځكه ئي د شرح صدر دعا وغوځتله ﴿وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾. دادويم درخواست دې يعنى ځما پدي كار كښ يعنى رسالت كښ آساني پيدا كړي او آساني پيدا كولو مقصد ظاهري اوباطني اسباب مهيا كيدل دي، اوحضرت موسى عليه السلام د شرح صدر، اوتسهيل الامر، كښ انداز د دعاداسي اختيار كړو چې اول ئي شرح اوتيسير، مبهم ذكر كړو اوبيا په ﴿صَدْرِي﴾ او ﴿أَمْرِي﴾ سره ئي تفصيل بيان كړو لپاره د تاكيد، ځكه چې پديكښ تكرار دې.

﴿وَأَخْلَلَ عُقْدَةَ مِنَ لَسَانِي﴾ دادوريم درخواست دې چې ځما د ژبي غوته پرانزي چې ځما په خبروباندي خلك پوهه شي، د حضرت موسى عليه السلام ژبه مباركه په وړو كوالي كښ سوزيدلى وه، چې يوه ورځ فرعون موسى عليه السلام په غير كښ اغستى وو نوموسى عليه السلام دې د ژبيري نه اونيولواوپه مخ باندې ئي ورله يوه زبردسته سپړه راواچوله، نوفرعون خپلي بي بي حضرت اسيدې ته اوښل چې ځما يقين دي چې دې ځمادشمن دې اوداهم هغه بچې دې چې ځمابادشاهي به دده دلاسه ختمېږي، حضرت اسيدې ورته اوښل چې دانا پوهه بچې دې دنا پوهنى دوجي نه ئي په تاباندې گزار كړيدې اود دشمنى دوجي نه ئي ندې كړې اوته پري تجربه او كړه دې په ياقوت اوسكرو تو كښ فرق نشي كولى، نوفرعون حكم او كړو نوپه يو پليټ كښ سكروتي اوپه بله كښ ياقوت راوړى شو اوموسى عليه السلام ته كيخودلى شو، نوحضرت موسى عليه السلام لاس مبارك، ياقوتوته اوړو، خوحضرت جبرئيل عليه السلام ورله لاس، سكروتوته يوړو، نوحضرت موسى عليه السلام يوه سكروته رااوچته كړه اوخولي ته ئي واچوله اوژبه مبارك ئي اوسوزيده اوپه هغې كښ غوته گنده، راغله اوخبري به ئي صحيح نشي كولى نوپدي ايت كښ دهغې نقصان د ختمولو دعاودرخواست دې.

فائدو (۱)، دايت نه دامعلومېږي چې پدي سكروتي سره د حضرت موسى عليه السلام ژبي مباركي ته نقصان رسيدلوليكن لاس ته ئي ورسره ضرر رسيدلى وو او كه نه؟ بعض مفسرين لكه قرطبي رحمه الله وغيره فرمائي چې لاس ئي هم سوزيدلي وو اوفرعون دهغې د علاج لپاره ډير كوشش كړې وو خوصحيح نشو، نو بيا چې كله موسى عليه السلام ده ته دعوت وركړو نوفرعون ورته اوښل چې

نه ما کوم رب طرف ته رابلی؟ نو حضرت موسی عليه السلام ورته او فرمائیلو هغه رب طرف ته چې کوم لاس، تان شو تهلیک کولی او هغه صحیح کړو هغه رب طرف ته دعوت در کوم

قائده (۲): د حضرت موسی عليه السلام د ژبې غوټه مکمل طور باندې پرانستلی شوي وه او که نه؟ نو پدیکېن هم د مفسرینو اختلاف دي. بعض مفسرین ددې قائله دي چې دغوټه ټوله خلاصه شوي وه. ځکه چې الله تعالى فرمائی: ﴿قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَى﴾. چې ستاد درخواست پوره کړې

شو استاد عاقلوبه کړې شوه. نو معلومه شوه چې د حضرت موسی عليه السلام د ژبې غوټه مکمل ختم کړې شوي وه، لیکن اکثر مفسرین ددې قائله دي چې دانقصان بالکلیه نو، زانله کړې شوي بلکه دومره حد پورې زانله کړې شوې وو چې حضرت موسی عليه السلام به خلک په خپلي خبرې باندې پوهه کولی شو، او خلک به دهغه په خبره باندې پوهیدلو، یعنی بقدر الحاجة، الله تعالى دده د ژبې نقصان

زانله کړې وو، او حضرت موسی عليه السلام هم سوال صرف د دومره نقصان دازالي کړې وو چې هغه بقدر الحاجة وو لکه پدې دلالت کوي ورستوجمله چې ﴿يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾ ده او که حضرت موسی عليه السلام د ټول نقصان دازالی سوال کړې وي نو الله تعالى به ورله ټول نقصان ختم کړې وولیکن

هغه سوال د ټول نقصان دازالي نو کړې (ابن کثیر) او ددې وجه چې کله موسی عليه السلام فرعون اودهغه قوم ته دعوت ورکړو نو فرعون قوم ته داسې اوښل چې، ام انا خير من هذا الذی هو مهين ولا یکاد بین (الزخرف: ۵۲) نو دلایکاد بین، مقصد دادې چې صحیح اوپه پوره فصاحت سره

خبرو کولو باندې قادر ندې ﴿وَأَجْعَلْ لِي وِزِيرًا﴾ دا څلورم درخواست دې مخکېن درخواستونه ئي د خپل خان په باره کښ وو او دادرخواست ئي د خپل ورور حضرت هارون عليه السلام په باري کښ دې

چې خما ورور هارون عليه السلام هم خما سره پدې امر نبوت کښ شریک کړه، او وزیر مشتق دې د وِزَر، نه معنی ده لوني اودروند بوج اوچتول اویا داصفت اسم اوگر خیدلو، معاون، دبادشاه لپاره ځکه چې هغه هم دبادشاه نه د مملکت امور و پیتی (بوج) اوچتوي، (روح) او بعض فرمائی چې داماخوذ

نې د وِزَر الجبل، نه ویشلی کیږي هغه غر ته چې پناه لپاره استعمالیږي پناه گاه، او د تکلیف اودخطري په وخت کښ ورته رجوع کیږي او وزیر، ته هم ځکه وزیر ویشلی کیږي چې بادشاه د حکومت په معاملاتو کښ ده ته رجوع کوي او د تکلیف او پریشانی وخت کښ یعنی بني مشوري

ورکوي. اودلته دوزير نه مراد مشارک اومعاون دې. چې دابوج درسالت دیرگران دې نوماته یو قریبی مددگار اومعاون پیکار دې

﴿هَنُورُونَ أُخِي﴾، وزیرګا او ﴿هَنُورُونَ﴾ مفعولین دی داجعل، لپاره، خو ﴿هَنُورُونَ﴾ مفعول اومؤخر ذکر کړې شو او ﴿وزیرګا﴾ مفعول ثانی مقدم ذکر کړې شولپاره داهمیت دامروزارت اولپاره دعنايت دامروزارت چې وزارت خماوور ورته عنايت اوفرمانی اویا ﴿لِي﴾ او ﴿وزیرګا﴾. دواړه مفعولین دی او ﴿هَنُورُونَ﴾ عطف بیان دې د ﴿وزیرګا﴾ لپاره او ﴿أَخِي﴾ بدل دې د ﴿هَنُورُونَ﴾ نه ﴿أَشْدَدُ بَعْدَ أَزْرَى﴾ ازرباپه معنی دقوت سره دې، اویاپه معنی دظهر. سره دې یعنی خماوورورخماسره شریک کړې اوخماپه قوت کښ اضافه اوکړې، یاخماولا ورسره مضبوط کړې ﴿وَأَشْرَكَ فِي أَمْرِي﴾ دانخمه دعاده چې خماوورور نبي اوگرځوي اوپه رسالت اودعوت کښ خماسره شریک کړې، اوحضرت هارون علیهما السلام دموسی علیهما السلام نه په عمرکښ دري (۳)، یاڅلورکاله مشروو، اوقدکښ هم، ورنه اوچت وو اوجسم کښ ورنه هم غټ وو، اودحضرت موسی علیهما السلام نه دري کاله مخکښ وفات شوې وو ﴿وَكُنْ نَصِيحًا كَثِيرًا﴾ داغايت ددغي آخري دعاوگانو ذکرکیرې، چې خماوورور ځکه خماسره نبي اوگرځوه اوماسره ئي پدي امرکښ شریک کړه چې مونږ ستاعبادات اوکړو، اوستا توحیدپه ځي طریقي سره بیان کړو. اوغوره خبره داده چې دتسبیح، اودکرنه مراد مونځ، اوهسې ذکر، اودتوحید دعوت ټول مراد دی ﴿إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا﴾ داتوسل دې په صفت دالله جل جلاله سره،

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يٰمُوسَى ۝ وَلَقَدْ مَتَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ۝

اویل الله جل جلاله یتکه درکړې تو تالره غوڅتلی شوي غیزونه ستا ی موسی: اویقینا احسان کړیدې مونږ په تاباندی بل ځلي

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُؤْتَى ۝ أَنِ اقْضِيهِ فِي السَّاتِطِ

١. کله چې حکم اوکړو مونږه ستامورته دهغې چې حکم ورکیدې شوچه واچوه ده لره (موسی علیهما السلام)، په صندوق کښ

فَأَقِمْ وَفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْهِمِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي

یا او غورخوہ صندوق پہ دریاب کنس پس او بہ غورخوہ دہ لڑہ دریاب پہ غاڑہ باندی او بہ نیسی دہ لڑہ دشمن خما

وَعَدُوٌّ لَهُ ۚ وَالْقَيْمُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي ۖ وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي ۝

اودشمن ددہ ۲ او اچولہ ما پہ تاباندی مینہ دخیل طرف نہ او دیارہ ددی جی بالہ اوشی ستا بہ حفاظت خما کنس

﴿فَأَقِمْ وَفِيهِ فِي الْيَمِّ﴾ پیدی کنس زیری دی پہ قبولیت ددعاگانو سرہ، سرہ دپنخوانعاماتونہ جی اللہ ﷻ پہ موسیٰ علیہ السلام باندی ددی نہ مخکنس کړی وو، یعنی ستاسوال می قبول کړو اوستاسوال قبولول خہ نوي خبرہ ندہ ددی نہ مخکنس ہم مونږ بہ تاباندی احسانات کړی وو، نو دپنخہ دعاگانو قبولولو پہ جواب کنس دتیرشوو پنخوانعامات ذکرہم کوي سؤل فعل پہ وزن پہ معنی دمفعول، مسئل، سرہ دی لکہ خبز پہ معنی دمخبوز، سرہ دی ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا﴾ داد اول انعام ذکر دی، فرعون تہ جی کلہ نجو میانواطلاع ورکړہ جی بني اسرائيل کنس بہ بجی پیدا کیري اوستابادشاهی بہ دہغہ دلاسه ختمیري نو فرعون حکم اوکړو جی پہ بني اسرائيلو کنس کوم بجی پیدا کیري ہغہ قتل کوئ نو پدی شپوورخو کنس حضرت موسیٰ علیہ السلام پیدا شونوددہ والدہ دیر فکر مندہ شوہ جی کچرتہ فرعونیانوتہ پتہ اولگی نو دی بہ قتل کړی، نواللہ ﷻ دحضرت موسیٰ علیہ السلام والدہ تہ پہ زړہ کنس دفرشتی پہ ذریعی سرہ اویادخوب پہ ذریعی سرہ ، داندیبرو اچولو جی دی پہ یوتابوت کنس بندکړہ او دریاب تہ ئی او غورخوہ، نو ہغی ہم دغسی اوکړونود ﴿أَوْحَيْنَا﴾ نہ مراد الہام دی، اویاتنہ پہ خوب کنس خودل مراد دی

﴿إِنْ أَقْرِبِهِ﴾ داتفسیر دی ﴿مَا يُوحَىٰ﴾ او ﴿الْیَمُّ﴾ نہ مراد دریائی نیل دی جی دمصر پہ مینخ کنس بہیدلو ﴿فَلْيُلْهِمِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ﴾ یعنی داسمندر بہ دی ساحل تہ اورسوي، نو دحضرت موسیٰ علیہ السلام والدی موسیٰ علیہ السلام پہ تابوت کنس بندکړو او بہ ہغی باندی ئی، زفت، پترو ل اولگولو اودریائی نیل تہ ئی او غورخولو نو ددریائی نیل نہ یولوی نہر دفرعون باغ تہ ہم تلی وو

نوهغه تابوت تلو ساحل د سمندر ته اوبيا په هغه نهر کښ روان شو کوم چې د فرعون، باغ ته تلی وو. نو په ځني رواياتو کښ دی چې فرعون په دغه وخت کښ دخپلي بي بي آسیه عليها السلام سره په باغ کښ ناست وو چې اچانک د تابوت راغی او په ځني رواياتو کښ دی چې تابوت د فرعون وينخواو نيولی او بياني فرعون بي بي ته پيش کړو او هغې به بيا فرعون ته اطلاع او کړه. نو فرعون حکم او کړو چې د اکولاؤ کړی، نو چې کله ئی تابوت کولاؤ کړو نو يو ډير خائسته بچي په کښ وو. نو فرعون چې څرنگه او کتلو نو فوراً محبت ئي ورسره پيدا شو او دده بي بي. آسیه عليها السلام ورته اوښل چې مونږ به دې خپل بچي جوړ کړو ځکه چې ددوی خپل بچي نو، بعض رواياتو کښ دي چې فرعون په زړه کښ الله تعالى دا خبره هم واچوله چې داهم هغه بچي دې چې دده دلاسه به ستا بادشاهي ختمیږي او ددې اظهار ئي خپلي بي بي ته هم او کړو، لکه چې په روايت د نسانی کښ دی چې کله د فرعون بی بی هغه ته اوښل چې قره عین لی ولک، نو فرعون ورته اوښل چې یكون لك یعنی ستا لپاره د وي اوماته حاجت نیشته دې، د نبی عليه السلام ارشاد دې، لواق فرعون بان یكون قره عین له، کما قالت امراته لعنه الله تعالی کما هدی به امراته، ولکن الله حرمه ذلك ترجمه: که چرته فرعون هم داسي وئیلی وي چې دې به زما سترگو یخ والی وي لکه څنگه چې اسیه وئیلی وونواله عليها السلام دله هم هدایت ورکړي وو (النسانی) لیکن الله تعالى د حضرت موسی عليه السلام حفاظت کولو نو فرعون دخپل بي بي په اصرار باندی موسی عليه السلام د بچي پشان پرورش اوساته ئي شروع کړه او فرعون ته عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَكُمْ چې وئیلی شوی دی نوهغه د الله تعالى دشمن ځکه وو چې د الله تعالى د دین مخالف وو او دخدای تعالى دعوی ئي کړي وه او د موسی عليه السلام دشمن ځکه وو چې دادومره قتلونه ئي د موسی عليه السلام د قتل کولو لپاره کولو، نواصل دشمني ئي د موسی عليه السلام سره وه او دهغه دوجي نه ئي د بني اسرائیلو بچي قتل کول، او داهم ممکنه ده چې فی الحال ئي ورسره عداوت نو ویلکه محبت ئي ورسره وو لیکن په اعتبار د مایول الیه سره ورته وَعَدُوٌّ لَكُمْ وئیلی وي چې راتلونکی وخت کښ به دې دده لوی دشمن وي (کبیر)، وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ حَبْرَةً مِّنِي متی - یامتعلق دې په وَالْقَيْتُ پوري نوم مطلب به داشي چې، القیت متی عليك محبة، چې ما خپل محبت په تاباندی واچولو یعنی ستاسره مي محبت او کړو نو چې الله تعالى ورسره محبت او کړو د مخلوقاتو په

زړونو کښ هم ورسره محبت پيدا شو، (کشاف) او يا متعلق دې په حاصله محذوف پوري چې هغه صفت دې د محبة لپاره نو دايت مقصد به داسي اى القيت عليك محبة حاصله مې بخلفي (کبير کشاف) يعنى ما په تاباندى دخپل طرف نه اثر د محبت واچولو او دخلکو په زړونو کښ مې ستاسره محبت پيدا کړو، او ددې وجه نه چې چا به هم موسى عليه السلام ته کتلو نو فوراً محبت به ئې ورسره پيدا کيدلو ﴿وَلْتَصْنَعْ عَلَىٰ عَيْنِي﴾، لام په تصنع کښ لام کى دې اودا علت دې دالقاء د محبت لپاره اوتصنع على الخ نه مراد په خپلي نگرانى کښ تربيت کول دى ماخو ددې د صنع الفرس نه چې کله آس به اوساتلى شي نو دايت مطلب دادې چې څه ستا محافظ اونگران يم اوستا تربيت مې په خپله او کړو (مدارك) او علامه آلوسى رحمه الله فرماني چې ﴿وَلْتَصْنَعْ عَلَىٰ عَيْنِي﴾، استعاره تمثيلية ده د حفاظت نه، قرطبي ددې ايت په تفسير کښ ليکي اى تربى وتغذى على مرأى منى قال النحاس وذلك معروف فى اللغة يقال به صنعت الفرس واضمنته، اى احسنت القيام عليه (قرطبي) يعنى ستا تربيت او پرورش څه په خپلي نگرانى کښ او کړم او داسي کناني الفاظ استعمالول په عرف اولغت کښ مشهور او معروف دي، او علامه زمخشرى دايت په تفسير کښ داسي ليکلي لربى وبخسن اليك وانامراعيك وراقبك كما يراعى الرجل الشئ بعينه، نو ددې ټولو عبارتونه معلومه شوه چې ﴿وَلْتَصْنَعْ عَلَىٰ عَيْنِي﴾ كناية ده د حفاظت اود نگرانى نه، او عبارت محمول دې په استعارى باندې، او امام رازى رحمه الله فرماني چې د ﴿عَيْنِي﴾ نه مراد ارادتى دې لکه څرنگه چې يوسرى څه خيز جوړه وي نو په خپله ورته اولاروي او گوري ورته نوهغه شى ورته داسي جوړشي چې څرنگه ئې دې خوښه وي اودده اراده وي او يا دعينى، نه مراد عين العلم، دې اودا كناية ده د حفاظت اونگرانى نه اكبر نو ددې ټولو اقوالونه دامعلومه شوه چې پدې ځاى كښ دعينى، تفسير په سترگو، سره كول مخالف دى د تفسير د سلف، او خلف نه اورجحان دې تجسيم ته، اودا ونييل چې تاويل پكښ هم ندې جائز، ډير لوى جراعت دې په اسلا فو باندې (والى الله المشتكى) لكه چې دا عام عادت دې دبعض معاصر مفسرينو، باقى عين، دالله تعالى د قبيلى د متشابهاتونه دې چې ددې په باره كښ تفصيل

بار بار تیر شویدی او د عینی اضافت د تشریف او تکریم لپاره دي. ورنه مخلوقات ټول د الله په نگرانی کښ دي

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَا

کله چې روانه سوه خورستا او وئیل ی آيا اوبنایم تاسوته هغه څوک چې پالنه به اوکړي دده نو^۲ واپس اورسولي مونږ ته

إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۖ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ

خپلی مور ته. دی دپاره چې پخې شي سترگي دهغې اوچه خفه شي^۳ او مرکړ ونايو تن پس بچ کړې مونږ ته ددغي غم نه

وَقَتَلْتَ فَتُورًا ۖ فَلَيْسَتْ سِينٌ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ۚ ثُمَّ جِئْتَ

اواز مینستونه او کړو مونږ ته په نابندی د پراز مینستونه بیا حصار شوي ته څو کاله په مدين والو کښ بیا راغلي نه

عَلَىٰ قَدَرٍ مِّنْ مَّوْصَىٰ ۖ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ۚ

په وخت مقرر مقدار باندی ای موسی او غوره کړې ماته دپاره د ځان خپل

﴿إِذْ تَمْشِي﴾ د ادویم انعام او احسان ذکر دې چې کله حضرت موسی عليه السلام والدي تابوت په دریاب کښ پریځودلو نو د موسی عليه السلام خور چې نوم دهغې مریم دې، ته ئي اوئیل ته لاره شه اوبه پته ئي پته اولگوه چې څه اوشو، نوهغه چې کله د فرعون ځای ته راغله نو دې اوکل چې د موسی عليه السلام لپاره ډیري مرضعي راغوختلی شويدي، لیکن حضرت موسی عليه السلام د الله تعالی په حکم سره دیوي زنانه پئ نه څکل، کما قال الله تعالی وحرمانا علیه المراضع، نو د حضرت موسی عليه السلام خور اوئیل چې څه تاسوته یوه زنانه اوبنایم چې هغه به ستاسو لپاره دده پالنه اوکړي اوخیر خواهه هم وي، نو د موسی عليه السلام مور رااوغوختلی شوه، نو څرنگه چې هغې موسی عليه السلام د سینی سره نژدي کړو نوهغه پئ څکل شروع کړل فرعون په کور کښ ډیره خوشحالي شوه او د موسی عليه السلام

(۱)، ذکر د دریم انعام

(۲)، د څلورم انعام ذکر

(۳)، پنځم انعام.

مورته نى اوښل چې ته به دلته وي اودا بچې به ساتي هغې ورته اوښل چې څه خودلته نشم پاتي كېدلى البته كه ستاسو حكم او خواهش وي نو بچي به څه كورته بوځم او هلته به نى ستاسو لپاره غټ كړم، نو هغوى پدې هم راضى شو او موسى عليه السلام مورته نى وظيفه هم مقرر كړه، نو بچې هم واپس شو او پيسى هم ميلاويدل شروع شو، نو پدې آيت كښ ددغى انعام ذكر دې، نوره تفصيلي واقعه په سورة القصص كښ به راشي انشاء الله تعالى.

﴿وَقَتَلَتْ نَفْسًا بِحَادِرِمْ احسان ذكر دې، كله چې حضرت موسى عليه السلام لوى شو، نو يوه ورځ نى بهرته تشریف راوړو نودوه كسان نى اوكتلو چې جهگړه نى كوله يوقبطي وو او بل بني اسرائيلى وو، نو بنى اسرائيلى د موسى عليه السلام نه مدد اوغوختلو اوو هم مظلوم چې قبطي پري ظلم كولونو موسى عليه السلام بلا اراده قتل صرف د ظلم نه منع، كولو لپاره قبطي نى په يوسوكه (موكه)، او هولو نهغه مړ شو او پدې وخت كښ د موسى عليه السلام عمر دولس (۱۲) كاله وو، نو حضرت موسى عليه السلام ته دوه (۲)، قسم خوف او خطر ه لاقه شوه، يوداچه آخرت كښ رانه ددې په باره كښ نبوس كيږي ځكه چې بغير اذن الله تعالى نه قتل وو، اودويمه دا چې د فرعونيانو په گرفت كښ به هم راځم هغوى به مې هم گرفتاره كوي، نوالله تعالى ورته ددواړو قسمو، غمونونه نجات دركړو، داخروى غم نه د نجات لپاره نى او فرمائيلو، هغه رله، اودنيوى غم او پریشانۍ د نجات لپاره نى مصر نه مدين ته اورسولو، چې هلته نى د حضرت شعيب عليه السلام د بچۍ سره نكاح او كړو، تفصيلي واقعه په سورة القصص كښ به راشي انشاء الله.

﴿وَقَتَلْتَ نَفْسًا بِحَادِرِمْ مصدردې لكه صبور، شكور، وغيره شو او يا جمع ده دقتن يادقتنه نو كچرته دقتنه جمع شي نو داخيري تاء اعتبار بيا ندې كړې شوې ځكه چې دا په حكم د منفصل كښ ده لكه حجوز جمع د حجة ده چې هلته هم دتاء اعتبار ندې شوې نو ځكه جمع په صورت د مذكر كښ راغلیده اوددې نه مراد مختلف قسم تكاليف دى، (۱) لكه ولادت د حضرت موسى عليه السلام په هغه زمانه كښ كيدل چې فرعون به د بني اسرائيلو بچې قتل كولو (۲)، بيا د موسى عليه السلام په درياب كښ غورځول (۳) او بيا د فرعون كورته رسيدل او هغه دده د قتل اراده كوله (۴)، بيا د حضرت موسى عليه السلام منع كول د نورو زنانو د پيوند (۵) بيا فرعون د پيري نه رانيول او سپيره وركول او هغه بيا دده د قتل عزم كوله (۶) بيا قتل د قبطي او د مصر نه تخيدل مدين ته چې لاره ورته هم نوه معلومه، او بيا واپس د فرعون مقابلې ته بي سروسامانۍ راتلل وغيره داټول

تكاليف او پریشانۍ وي چې الله ﷻ د حضرت موسى ﷺ حفاظت كړې وو او موسى ﷺ ته ځي د دينه نجات وركړې وو.

﴿فَلَبِثْتَ مِثْنَيْنِ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ بِمَا دَخَلْتَهُمْ أَنْعَامَ ذَكَرَدِي﴾. حضرت موسى ﷺ چې كله قبضي قتل كړو او دهغې اطلاع فرعون ته اوشوه نو فرعون حكم جاري كړو چې موسى ﷺ گرفتار كړئ او بياني قتل كړئ نو موسى ﷺ ته يو كس دشهرنه راغلو او دا اطلاع ئي ورته او كړه چې خان او باسه فرعون ستاد قتل لپاره كسان ليرلي دي او ستاد قتل فيصله ئي كړيده. نو موسى ﷺ فوراً مدين ته روان شو، اگرچه دمدين لاره موسى ﷺ ته نوه معلومه خو به الله ﷻ باندې ئي توكل او كړو او او فرمائيلو چې، عسى ربى ان يهدينى سواء السبيل (القصص) نو چې كله مدين نه بهر دخاروو وبه كولو الاځائ ته او رسيدلو نو هلته ئي خلك او كتل چې ډير بي مړوته وو خپل خاروي ئي اوبه كول اودوه (۲)، زنانه هغه لري اوجداناستي وي او دهغوئ خاروو به اوبوته زور كولو او هغوئ به نه راپريخولو، نو چې موسى ﷺ تنه تپوس او كړو چې داڅه واقعه ده چې تاسو خپل خاروي نه پريدئ اوبوته، نو هغوئ ورته اوښل چې زمونږ پلار بوډا دې او د اسلام دوجي نه داخل ك زموږ مخالف دي نو چې كومي اوبه ددوئ دخاروو نه پاتي شي نو هغه بيا مونږ خپلو خارووته وركړو، نو موسى ﷺ ددوئ خاروي اوبه كړل، نو هغوئ په وخت كورته لاړي نو حضرت شعيب ﷺ تنه تپوس او كړو د وختي راتللو، نو هغوئ ورته ټوله قصه بيان كړه، بهر حال نو هغه موسى ﷺ رااوغوختلو يو بل سره تعارف او دمصر نه مدين ته راتللو قصه موسى ﷺ هغه ته بيان كړه او هغه ورته تسلي وركړه، او بيا هغه ورته خپل بچئ په نكاح كړه څه وخت پوري هلته پاتى شو او چې كله د فرعون غصه سره شوه او د قبلى په قتل باندې ډيروخت تير شونو بيا مصر ته واپس راوان شو، نو مراد په سنين، سره هغه لس (۱۰) كاله دى كوم چې په عوض دمهر كنب د اجرت والا مقرر كړې شوې وو، او د حضرت وهب بن منبه راجه منقول دى چې حضرت موسى ﷺ په مدين كنب دشعيب ﷺ سره اته ويشته (۲۸) كاله تير كړى وو، چې (۱۰) كاله دهغې نه دمهر والاوو او اتلس (۱۸) كاله نور هسي ئي تير كړى وو، او دشعيب ﷺ د بچئ نه ئي اولاد هم شوې وو اونوم دهغې بچئ دشعيب ﷺ چې بى بى وه دموسى ﷺ صفورا، وو. ﴿ثُمَّ جَعَلَ عَلَى قَدَرٍ﴾ اكثر مفسرين فرماني چې قنبر، نه مراد تقدير دې د الله ﷻ چې هغه څلوېښت كاله عمر دې دپاره دنبوت اورسالت يعنې ته د عمر هغه وخت ته رااو رسيدلى چې

الله ﷻ هغه دَنبوت اورسالت ورکولودپاره مقرر اوفصله کړيدې، اوبعض مفسرين فرمائي چې مراد ددينه هغه نيټه پوره کول وو کومه چې دَشعيب عليه السلام سره مقرر کړې وه يعنې تاهغه نيټه پوره کړه چې کومه تامقرر کړې وه.

فانده: کچرته دآيت مطلب هغه واخستلی شي چې کوم دآکثرومفسرينورائ ده چې قدر، نه مراد تقديري عمر دې دَنبوت لپاره چې هغه څلويښت کاله دی نوبيادوه بن منبر عليه السلام قول القرب الی الصواب دې څکه چې حضرت موسی عليه السلام چې مدين ته تللی وو نوعمرنی دولس (۱۲) کاله وو اوچې نبوت ورته ميلادشونوعمرنی څلويښت کاله وو، نومعلومه شوه چې ټوله مده چې په مدين کې تيره کړې وه هغه اته ويشت (۲۸) کاله وو. ﴿وَأَصْطَفَيْنَاكَ﴾ دا ذکر دپنځم انعام دې اوداډټولونه لوي انعام دې چې الله ﷻ درسالت اونبوت ورته ورکړو، حضرت ابن عباس رضی الله عنه د﴿لِتَفْسِي﴾ ترجمه په لوحی ورسالتی، سره کوي، اوعلامه زمخشری اوامام رازی رحمه الله وغيره فرمائي چې لنفسي داکنايه ده اومتثيل دې دهغې منزلت اومرتبي دتقريب اوتشريف اوتکليم نه چې کومه الله ﷻ موسی عليه السلام ته ورکړې وه، يعنې الله ﷻ تشبيه ورکړي ده دَموسى عليه السلام حالت دهغه چادحالت سره چې بادشاه هغه دَخه اخلاقواوکمالاتودوجي نه په خپلواعزازاتو، اواکرام سره خاص کړې چې دده نه علاوه بل څوک بادشاه ته زيات قريب اودبادشاه دمهربانيوزيات حاصله وونکی نوي.

إِنهْبَ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِإِلَهِينِ وَلَا تَلِينَا فِي دُكْرَتِي ۝ إِنهْبَا

لرښه ته اوستاورور څمپه نخوسره اوناړاستي مه کوئ په بيان دتوحيدڅماکښ، لارښ تاسو دواړه

إِلَىٰ دُكْرَتِي إِنَّهُ طَلِي ۝ فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ۝

فرعون ته بيشکه هغه سرکشي کړيده نواوکړئ هغه ته خبره نرمه کيدې شي چې دې نصيحت قبول کړي يااویريږي

قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى ۝

نوښل دواړو اې ربه زمونږ بيشکه یريرومونږه چې زياتي به اوکړي دې په مونږباندي يابه سرکشي اوکړي

قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى ۖ هَآئِنَهُ فَقُولَا

اوښل الله ﷻ مه یرېږي تاسو بېشکه څه تاسو سره یم اورم اووینم پس ورش دواړه هغه ته اوایی هغه ته

إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَآءَ يَلُّ ۚ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۚ

بېشکه مونږ الیرلی شوی یو ستاد زب د طرف نه نو پرېږده مونږ سره بني اسرائيل او تکلیف مه ورکوه دوی ته.

قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۚ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی ۝

بېشکه راغلی یو مونږ تاته په معجزې سره د ستاد زب د طرف نه او عذاب نه یچ کیدل دي هغه چاره چې تابع داروي د هدایت

﴿أَذْهَبَ أَنتَ وَأَخُوكَ﴾ د انعاماتو ذکر کولونه ورستواوس ورته بیا د نبوت مقصد ذکر کوي

چې ته او ورور دي دواړه لار شئ او ځمادو تحید تبلیغ او کړئ، او ځمابه یاد کښ څه قسم سستي مه

کوئ، او ﴿وَأَخُوكَ﴾ عطف دي په ضمیر متصل د ﴿أَذْهَبَ﴾ باندی نوځکه ئی اولاً تاکید په منفصل

سره اوشو، او که څوک اشکال او کړي چې عطف د، ﴿وَأَخُوكَ﴾ په ضمیر د اذهب باندی صحیح ندې

چې د هغې لپاره فاعل ضمیر وي نه اسم ظاهر او ﴿وَأَخُوكَ﴾ اسم ظاهر دې، نوجواب دادې چې

﴿وَأَخُوكَ﴾ لپاره فی الحقیقت فعل مقدر دې چې لینهب دې خودلته ظاهرا په صورت د عطف کښ

په ضمیر متصل باندی ذکر کړې شو لپاره ددې چې اشاره راشي اتحاد ته د دوی دواړو په دعوت

کښ چې د دعوت په سلسلي کښ به تاسو دواړه داسي ئی لکه یک جان و دو قالب، او یا لپاره

د اشاري د تبعیت د حضرت هارون علیه السلام ته، چې حضرت هارون علیه السلام اگرچه عمر کښ مشر دې

خود د دعوت په سلسلي کښ به تابع وي ستا، او مراد په ﴿يَا أَيُّهَا﴾ سره هغه معجزات دی چې کوم

موسی علیه السلام ته ورکړې شوی وو، او کوم وخت کښ چې حضرت موسی علیه السلام ته رسالت ورکولی

کیدلونو په هغه وخت کښ حضرت هارون علیه السلام په مصر کښ وو، نو چې کله موسی علیه السلام راروان

شونو حضرت هارون علیه السلام ته هم وحی اوشوه چې د موسی علیه السلام سره د میلا ویدلو لپاره مصر نه

بهره اوزه، نوچې کله هارون عليه السلام د مصر نه یو منزل بهرته راغی نو د دواړو ملاقات شو، نو په هغې ځای کېښ دواړو ته په صیغې د تشنې مخاطبې سره خطاب اوشو چې ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ﴾ ﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِدَدَيْ خَائٍ نَه د ریم مقام دا واقعي شروع کیږي او ﴿أَذْهَبَ﴾ بدل دې د ماقبل ﴿أَذْهَبَ﴾ نه، ﴿فَقَوْلًا لَهُ قَوْلًا﴾ د طریقې د دعوت بیانېږي، چې دعوت په نرمي لهجې سره اود محبت په انداز سره ورکول پکار دی لکه دعوت ورکوونکي ته د هغه کښت یاداسې لقب ذکر کړې شي چې هغه پرې خوشحاله شي چې د داعي خبره واورې، اودغه شان هغه ته بشارتونه واوره ولي شي، یعنې تبشیر په لوبه وای او د انداز مغلوبه وي.

﴿لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ﴾ پترجي راجعه نده الله تعالى ته ځکه چې الله تعالى د شک نه منزله او پاک دې بلکه د اترجي راجعه ده داعی، یعنې موسی عليه السلام او هارون عليه السلام ته یعنې تاسو پدې امید اوجذبې باندې دعوت ورکوي چې دې به نصیحت حاصل کړی او اوبه بیرېږي، (کېږ) او یا لعل په معنی د لامل کی، سره دې یعنې ستاسو د دعوت مقصد د فرعون ایمان راوړل دی لیکن اوله توجیه ډیره غوره ده او تذکر او خشیت کېښ فرق دادې چې د تبلیغ نه متاثره شي او ایمان راوړي نو د یته تذکر، وئیلی کیږي، او که فقط د مخالفت نه منع شي نو د یته خشیت، وئیلی کیږي او حضرت الشیخ د شیخ الشیوخ رحمته الله نه نقل کوي چې بغیر د کتلو او د مطالبې د معجزې نه چې ایمان راوړي د یته تذکر وئیلی کیږي او چې د معجزې کتلونه ورستو ایمان راوړي د یته خشیت وئیلی کیږي، اوله درجه اعلی ده او دویمه درجه ادنی ده، او د قرآن اسلوب هم داسې دې چې اول اعلی مرتبه تذکر، ذکر کوي او بیا دویم نمبر کېښ، خشیت، یعنې ادنی ذکر کوي، لکه پدې ایت کېښ شو اودغه شان په سورة النازعات کېښ دی، هَلْ لَكَ إِلَىٰ اَنْ تَرْكَبَ وَاَهْدِيكَ اِلَىٰ رِبْكِ فَخَشَىٰ اَوْ اَوْبَه يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشَىٰ کېښ د مانعة الخولپاره دې ﴿قَالَ رَبَّنَا اِنَّا اَمْرًا نَحْنُ﴾ کله موسی عليه السلام د هارون عليه السلام سره میلا شو او دواړو ته حکم او کړې شو چې فرعون ته لاړشی د دعوت لپاره نو هغوی خپله یوه خدشه ظاهره کړه چې فرعون به د خپلي بادشاهۍ په نشي کېښ مست زموږ خبره به واورې هم اوکنه، موږ دا خطر محسوسه وو چې هغه به د خبرې اوریدلونه مخکېښ موږ ته تکلیف راکړي او یا د خبرې اوریدلونه بعد د هغه سرکشي نوره زیاته شي، چې ستا په شان کېښ به

گستاخي اوکړي اوبابه مونږه قتل کړي، فرط، اوطغيان، کښ فردق ادې چې دڅبري اوریدلونه مخکښ انکار اوکړي دپته فرط، ونیلی کیږي اوددینه فارط، هم دې مخکښ کیدونکي، ته ونیلی کیږي، نومطلب داشو چې خبره به دسرنه وانوري اومونږ به گرفتار کړي سزابه راکړي، اوطغيان، دپته ونیلی کیږي چې دڅبري اوریدلونه ورستوانکار اوکړي اوبدي ردي اواني، نودایت مقصد دادې چې دتوحید خبري اوریدلونه ورستوداسي نه چې ستا په شان کښ ردي بدي اواني (روح) امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې فرط، مقصد دادې چې خبري اوریدلونه تیار نشي. اوطغيان مقصدای چې خبره به هم وانوري اومونږ به قتل کړي، اودپته ترجیح ورکړیده حضرت شیخ الشیوخ رحمته الله علیه، اوحضرت موسی عليه السلام اوهارون عليه السلام باوجود ددې چې پیغمبران وو لیکن بشروو، نودبشريت دتقاضی دوجي نه ددوئ په زړونو کښ دامذکوره خوف اوخطره پرته وه اوامام قرطبي رحمته الله علیه فرمائی چې خوف طبعي دشمنانونه دهرني اویلی په زړه کښ الله تعالی پیدا کړیدې اودامخالف دثبوت اویادولایت سره ندې، باوجود ددې چې هغوی په زړونو کښ دالله تعالی په نصرت، امداد باندی مکمل یقین هم وي، اوهم ددې وجه نه رسول الله ص دمدیني نه گیر چاپیره خنډقي، کنستلي دي، بلکه دالله تعالی دانسان په فطرت اوطبعیت کښي ایخودلی دي، ددې وجه نه که یوسړی دخپل خان په باره کښ دداسي خیزاطلاع اوخبرورکړي چې هغه خلاف وي دهغه تقاضو چې الله تعالی په انسانانو کښ پیدا کړیدی نودې به دروغژن گنرلی شي (والله اعلم بالصواب). ﴿قَالَ لَا تَخَافَا هُنَا اللَّهُ﴾ دوی ته تسلي اوطمینان ورکړو چې تاسولارشی اوخماپیغام اورسوئ خمامدبه ستاسوسره وي، نومراد په معکما، سره کمال حفاظت اونصرت دې ﴿أَسْمَعُ وَأُزَيِّدُ﴾ اودانا کیدې لپاره دماقبل چې خمامداد اونصرت به ستاسوسره وي ستاسو چې کومې خبري دهغه سره کیږي هغه اورم اوکوم فعل اوکار چې کیږي هغه وینم نوستاسو مناسبت مددبه کوم اوستاسونه به تکلیف دفع کوم، (روح) اوبعض مفسرین فرمائي چې ﴿أَسْمَعُ وَأُزَيِّدُ﴾ د ﴿أَنْ يَفْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْفَنَ﴾ په جواب کښ ونیلی شويدي، چې موسی عليه السلام اوئیل چې زمونږ خبره به وانوري نواله ص اوفرمائیلو چې ﴿أَسْمَعُ﴾ چې څه ستاسو خبره اورم نوڅه به هغه ستاسولپاره اوستاسو خبري ته غوږ ایخودولپاره مسخرکړم، اوچې موسی عليه السلام اوئیل چې ﴿أَنْ يَطْفَنَ﴾ چې

مونږ به قتل ڪري نوانه ﷻ دهغې په جواب ڪښ او فرمائيلوچې «واری». چې څه دهغه والا افعال او حرکات گورم نوڅه به هغه تاسوته د نقصان لپاره نژدي کيدلوته نه پريږدم «فَأَيُّهَا فَقُولَا بِمَوَانِهِ» ورته او فرمائيلوچې تاسو فرعون ته لارښی او هغه ته د څلورو خبرو متعلق دعوت ورکړئ، چې ستايعني د فرعون او د ټولو مخلوقاتو يو رب دې چې هغه رسول ليري نومونږ دهغه د طرف نه رسولان يو ۲، بني اسرائيل ته ازادي ورکړه او نور تکليف ورته مه ورکوه دوی پريده چې چيرته دوی ځي او آزاده زندگي تيره ول غواړي چې هلته لار شي ۳، د اثبات د توحيد او رسالت لپاره ورته معجزې او بنائې ۴، چې دنيا او په اخيرت ڪښ سلامتې او نجات دهغه چالپاره دی چې اسلام قبول کړي، نو سلام په «وَالسَّلَام» ڪښ په معنی د سلامتيا سره دې د عذاب نه او سلام د تبيحه. ندې مراد، «خازن» او په حديث کتاب هرقل، او مسيلمه الکذاب، ڪښ دې چې حضور ﷺ په هغوئ باندی سلام پدي طريقي سره اچولی وو، سلام علی من اتبع الهدی، نومعلومه شوه چې کافر ته ابتداء بالسلام. پدي الفاظو سره جائزه ده.

إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ۝

بيشکه وحی کړې شويده مونږ ته چې بيشکه عذاب په هغه چا باندی راځي چې دروغ ژغړي گټي حق لره، او مخ او گرځوي

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يُمُوسَى ۝ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ

او تيل فرعون نوڅوځ دې رب د ستاسواي موسى، ۱۱ او تيل موسى ﷺ رب زمونږه هغه ذات دې چې ورکړيدې هر څيز ته

خَلَقَهُ ثُمَّ هَذَى ۝ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى ۝ قَالَ

بيدائش شکل دهغه بياني ورته لاره خودلی ده. او تيل فرعون پس څه حال دې د بهر يو مخکينيو، او تيل موسى ﷺ

عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ۝

خبر دهغې څما درب سره دې په کتاب لوح محفوظ، ڪښ، نه غافل كيږي رب څما اونه ترينه هيرېږي

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا

(الله ﷻ) هغه ذات دې چې جوړه کړېده ستاسودپاره زمکه دارام ځای اوتیارۍ کړېدی ستاسودپاره پدیکې لارې

وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن تَحْتِ ثَلَاثِ شُعْبٍ ۝

اورا ورولی دې دطرفه دآسمان نه اوبه پس راویستلې راځیزولې دي مونږ پدې سره جوړې جوړې دبوټو مختلفونه

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّعُولِ

خوړئ تاسواوڅوړئ څاروي خپل بیشکه پدیکې شته ډیرې نخې دپاره دغفل والو

﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا﴾ پدې آیت کېن تخويف دې چې داطريقه ددعوت ده چې موسی ﷺ

اوهارون ﷺ فرعون ته يره ورکړه چې مونږته دالله ﷻ دطرف نه دااطلاع اوخبرپه ذريعه دوحې راکړي شويدي چې ددنیاواوآخرت عذاب دهغه چالپاره دې تکذيب اودايمان نه اعرض اوکړي

﴿قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ يَا مُوسَى﴾ هموسی ﷺ اوهارون ﷺ چې کله فرعون ته اورسيدلواوهغه

ته ئي دايمان بالله دعوت ورکړو نوفرعون ورنه سوال اوکړوچې ستاسو رب څوک دې چې تاسودهغه رسولان ئي اوماته په هغه باندې دايمان راوړلودعوت راکوئ، اودهغه دعذاب نه مي يره وي، اوفرعون لعين رب اضافت دوي ته اوکړو اوخپل ځان ته ئي مضاف نکړو دوحې دډيرتکبرواوغرورنه اونداء ئي صرف موسی ﷺ ته اوکړه حالانکه هارون ﷺ هم موجودوو، ددې وجه نه چې تبليغ اوخطاب ورته حضرت موسی ﷺ کولو اوياددې وجه نه چې موسی ﷺ سره ئي تعلق زوړوو.

فائدة: دلته دفرعون سوال په ﴿مَنْ﴾ سره ذکرکړې شواوپه سورة الشعراء په آيت نمبر (۲۳)، کېن

په ماسره ذکرشويدي وجه داده چې دادواړه سوالونه جداجدادی، اگرچه واقعه يوه ده اوسوال کول دفرعون په مَن سره مقدم وو دسوال نه په ماسره نودلته سوال په مَن سره لپاره دبيان دكيفيت دربوبيت دې، نوچې کله موسی ﷺ ده ته دالله ﷻ په ربوبيت باندې دلائل ذکرکړل اوده ته معرفت هم حاصل شو نوبيا ئي سوال اوکړو په ماسره چې لپاره دطلب دماهيت راځي، نودالله ﷻ ماهيت ئي طلب کړو

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَمَّا دَرِيمَ ایت توحید دې اود موسیٰ ﷺ جواب دې فرعون ته حاصل
 د جواب دادې چې زموږ رب هغه ذات چې ټول عالم ئی پیدا کړیدې او هر مخلوق ته یو مخصوص
 صورت او هیئت ئی ورکړیدې اویائی چې څه شی مخلوق ته ورکړیدې نود هغې نه د نفع
 اخستلو طریقه ئی هم ورته خود لې ده، اکثر مفسرین فرمائی چې ﴿خَلَقَهُ﴾ مفعول اول مؤخر دې
 د ﴿أَعْطَى﴾ لپاره، او ﴿كُلُّ شَيْءٍ﴾ مفعول ثانی مقدم دې نو د ایت مطلب دادې چې هر څه ته وجود
 الله ﷻ ورکړیدې او هر شی په خپل وجود کښ الله ﷻ ته محتاجه دې، (مدارك) اود اهام ممکنه ده
 چې ﴿كُلُّ شَيْءٍ﴾ مفعول اول شي او ﴿خَلَقَهُ﴾ ورله مفعول ثانی شي اود خلق نه مراد صورت شي،
 نو د ایت مطلب به داسې چې الله ﷻ هر څیز ته الله ﷻ دهغه څیز مناسب صورت ورکړیدې، انسان
 ته ئی صورت د انسان ورکړیدې داسې نده چې وي انسان او صورت ډېل څیزوي اودغه شان بیا په
 انسان کښ هر عضو ته دهغې مناسب صورت ورکړیدې، سترگي ته د سترگي صورت غوږ ته د غوږ
 والا صورت وغیره ورکړیدې.

﴿ثُمَّ هَدَىٰ﴾ همدینه مراد دادې چې مخلوق ته چې څه ورکړیدې نود هغې نه منفعت
 اخستلو طریقه ئی ورته هم ښودلې ده فطري طور باندې، یو ماشوم بچي ته ئی ځله ورکړیده نو فطري
 طور هغه ته ئی د هدایت هم کړیدې چې د دینه به څرنگه فائده اخلي، د چرگي بچي د اگي نه رااخي
 نو هغه ته فطري طور د ښودلې ده چې ته به څه شی خوري او څرنگه به خوري وغیره، او خپل بقاء
 او حد کمال ته د رسیدلو تدبیر ئی هم مخلوقاتو خود لې دې، (ابوالسعود).

﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ﴾ هر کله چې فرعون د موسیٰ ﷺ مسکت جواب اود لائل ظهريه
 وباره واوریدلو نو دا خطر ئی محسوسه کړه چې داسې نه چې داعوام د حضرت موسیٰ ﷺ
 تصدیق او کړي اویان راوړي نو د داعوام د موسیٰ ﷺ نه متنفر کولو لپاره د تیر شوو خلکو چې
 د هغوئ آباء واجداد وو د هغوئ په باره کښ تنه تپوس او کړو چې کله دا الله ﷻ په وجود او په
 توحید باندې دومره واضح دلائل موجود وو نو هغوئ ولي ایمان ندې راوړی، او هغوئ ولي
 د بتانو عبادت کولو؟ د هغوئ په باره کښ ستاڅه راي ده؟ اود دې سوال نه د فرعون مقصد صرف
 اوصرف خلک ئی د موسیٰ ﷺ نه متنفره کول غوڅتلو چې حضرت موسیٰ ﷺ به د دې خلکو

دآباؤ واجدادويه باره کښ نازيبا الفاظ استعمال کړي نو خلک به تنه ناراضه شي. (فتح) نو حضرت موسى عليه السلام د حکمت نه دك فصيح بليغ جواب ورکړو چې، ﴿قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّ فِي كِتَابٍ﴾ چې دهغوئ علم خُما د رب سره دې چې هغه عالم الغيب دې اودهغوئ حالات په لوح محفوظ کښ ثبت دي ماته علم نيشته څه څه عالم الغيب خونه يمه، څه ستاسو پشان انسان يم (کشاف).

غوره خبره داده چې ﴿عَلِمَهَا﴾ مبتداده ﴿عِنْدَ رَبِّ﴾ ورله خبرا ول دې او ﴿فِي كِتَابٍ﴾ پوره خبرثانی دې اودا هم ممکنه ده چې داترکيب دې دقبيلي دهذا حلوحامض نه شي، يعنی مجموعه د ﴿عِنْدَ رَبِّ فِي كِتَابٍ﴾ دي خبرشي، اود ﴿كِتَابٍ﴾ نه مراد لوح محفوظ دې، او علم دالله ﷻ ته په کتب کښي ثبت وئيل مجازا دي ځکه علم دالله ﷻ صفت ازليه دې چې قائم دې په الله ﷻ پوري، اوندې قائم په لوح محفوظ پوري، لوح محفوظ پوري قائم هغه نقوش دی چې دال دی په هغې الفاظو باندې چې متضمن دي دشرح اودوضاحت د معلوماتو دالله ﷻ لره، اوبعض فرماني چې مراد په کتب سره دفتردې، اوايت محمول دې په تمثيل باندې، چې څرنگه يو عالم خپل علم اوليکي اومحفوظ ئي کړي، نوده ته خپل علم يادوي اوپه هغې باندې ورته تمکن اوقدرت حاصل وي نودغه شان الله ﷻ ته هم احوال دتولومخلوقاتوياد اومحفوظ دي، ليکن اوله توجيه ډيره غوره ده، ﴿لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى﴾ يعنی الله ﷻ نه څه خيزغائب کيدې هم نشي اونه ورنه هيريرې خوبياهم په لوح محفوظ کښ ليکل د حکمتونو اومصالحوپه بنياد باندې دې، اوفرقي په مينځ دضلال اودنسيان کښ دادې چې ضلال وئيلي کيږي دپته چې ابتداء علم ورسره نوي اونسيان دپته وئيلي کيږي چې ابتداء خوعلم وي خوبقاء ورسره بيانوي، نوپديکښ اشاره شوه چې علم دالله ﷻ ازلی ابدې دې، اوبعض فرماني چې ﴿لَا يَضِلُّ﴾، په معنی دلا يخطي، سره دې اوفرقي په مينځ دخطا اودنسيان کښ دادې چې په دواړو کښ عمل خلاف واقع صادریدل دی، خو په خطا کښ ئي صدور يلا اراده وي اگرچه او علم ورته حاصل وي، اوپه نسيان کښ ئي صدور، بالاراده وي خوعلم دحافظي نه وتلی وي، اوپه خزانه کښ موجودوي،

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِهَذَا اِدْخَالَ اَلْهَى اَوْتَوِيْرِدْ دَمَاقِبَل لپاره هرکله چې موسى عليه السلام دوه ۲۱ صفات سلبه الله ﷻ والا ذکر کړو نومزيدوضاحت ددغي مسئلي لپاره الله ﷻ خپل

صفات فعلیه ثبوتیه پیش کوی اودلائل دقدرت ذکرکوی په خلوراموروسره (۱) ﴿جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾ (۲) ﴿وَسَلَّكَ لَكُم فِيهَا سُبُلًا﴾ (۳) ﴿وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ (۴) ﴿فَأَخْرَجْنَا بِمِيزَاتِنَا﴾ اومراد په ازواج سره یاجورې دي چې هرڅیزالله ﷻ جوړه جوړه پیدا کړيدې يعنی نرواماده اویاتنه مراد اصناف، اوقسمونه دي ﴿كُلُوا وَارْزُقُوا﴾ پدیکښ اشاره ده اختلاف دمنافعوته، لکه چې په ماقبل کښ اشاره وه اختلاف دانواعوته، يعنی ځني څیزونه داسي دي چې تاسوئي خورئ اوفاندي تنه اخلئ اوځني داسي دي چې ستاسوڅاروي تنه فاندي اخلی. اوامرلیاره دآباحت دي

﴿لَا يَسِرُّ لَآوِلَىٰ آلِهِ﴾ نهی جمع د نهیه و نیلی کیري هغه څیزته چې دهغې په ذریعې بدکارونونه بچ کیدل کیري، اومرادتنه عقل دې ځکه چې د عقل په ذریعه هم انسان د غلط کارونونه د بدو خبرونه بچ کیري

مِنْهَا خَلَقْنَكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ٥٠
ددې زمکې نه پیدا کړي ئی مونږه ناسو اوپدي کښ به دوباره تاسو بوځو اوددینه به رااوباسو تاسو یوځل بیا
وَلَقَدْ آتَيْنَا آدَمَ كُلَّ شَيْءٍ فَكَذَّبَ وَأَبَى ٥١ قَالَ
اوبیشکه اوخودلي مونږ ده ته هر څه ورنه څي زمونږ ټولي نودروغزن اوگنړلي ده اوانکارئي اوکړو، اوئیل فرعون
أَجْمَعَتَا لِيُخْرِجَآ مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكِ يٰمُوسَى ٥٢
آیانه راغلی ئی مونږته دي دپاره چه اوباسي مونږه دوطن زمونږنه دخپل جادو په زورسره اي موسى.
فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ
نوخامخابه مونږه راولولتاته جادو ددي پشان پس مقررکړه زمونږ اوخپل مينځ کښ وعده چې خلاف به نه کوو
نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَلًا سُوَّى ٥٣ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ
نه مونږ دهغې نه اونه ته، یوځای برابرهموار، موسى ﷺ اوئیل مقرر وخت دستاسورڅ دخوشالي (ستاسوده

وَأَنْ يُخَشِّرَ النَّاسَ صُغًى ۝ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ

او چې راجع کړې شي خلک په وخت دچاشت کښ، نو واپس لاړو فرعون پس راجع ئی کړل خپل جل والار

ثُمَّ اَتَىٰ ۝ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلٰى اللَّهِ كَلِمًا

بیاراغی ځای مقررته، اوئیل دوی ته موسی (علیه السلام) هلاکت دې تاسولره مه جوړه وئې په الله (جل و الاکبر) باندی دروغ

فَيُسْحِتَكُم بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ ۝

پس پیڅ به او بای ستاسوپه عذاب سره اویشکه ناامیده دې هغه څوک چې دروغ ئی جوړکړې

﴿مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ د ادلیل عقلی دې په بعث بعد الموت چې د کومې زمکې نه

تاسوته روزي درکولی شي نوتاسوهم د دینه پیداکړلی شوي یی، اومرگ نه پس به تاسودوباره

دیده ځی، اویابه د قیامت په ورځ به دوباره د دینه ژوندي کولی شی، اودلته ﴿مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ﴾

یعنی د ټولوانسانانو پیدائش د ځاورونه وئیل په اعتبار د اصل آدم (علیه السلام) سره دې، اویاپدې

اعتبار سره دې چې د اسبب بعید دې اوسبب قریب نطفه ده، اوداڅاوره سبب بعید څکه ده چې نطفه

او حیض، دواړه د غذانه، حاصلیري او غذا که حیواني ده یانباتاتي نوهغې لپاره ذریعه خاوره

گرزیري نوڅکه خاوره هم سبب بعید دې.

﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنٰهُ اٰیٰتِنَا﴾ د اصل مقصود ته رجوع ده اود دې ځای نه د واقعی څلورم مقام شروع

کیږي، پدې کښ د ساحرانوسره مقابله اود هغوئ ایمان راوړل وغیره ذکر کیږي، اوپدې ایت کښ

د فرعون ضداوعناد بیانیري چې فرعون ته هر قسم دلائل په توحید باندی اوتول معجزات

اونبودلی شو خو بیاني هم ایمان نه راوړلو، اوانکار ئی کولو، نومراده ایتاسره یادلائل دي په

توحید باندی نو ﴿اَرْسَلْنٰهُ﴾ په معنی د عرفنا سره دې اویاتنه مراد هغه نهه (۹) لوثي لوثي معجزات دي

چې دهغې ذکر په سورة بنی اسرائیل ایت نمبر (۱۰۱)، کښ دې، نواریتیاپه خپلي معنی سره دې،

یعنی رؤیت بصري، په معنی سره دې. کل لپاره د استغراق اضافي دې اواضافت لپاره د عهد دې

يعنى ټول هغه معجزات چې د حضرت موسى عليه السلام په لاس ظاهري شوي وي او موسى عليه السلام ته ورکړي شوي وي.

﴿فَكَذَّبَ وَلَّىٰ﴾ هغه لپاره د تعقيب ده يعنى د معجزات ظاهريدلونه پس ده د موسى عليه السلام نكذيب او كړو چې د معجزات د الله جل و علا د طرف نه ندی اودهغه د تسليمولونه نى انكار او كړو (حداد). ﴿قَالَ أَجِئْتَنَا بِحَدِثٍ أَمْ جِئْتَنَا بِلَاغٍ﴾ واقع شويده په سوال د سائل كېن گوي چې سائل سوال كولو چې، فمادا قال فرعون؟ نوجواب او كړي شو چې ﴿قَالَ أَجِئْتَنَا﴾ چې دايمان راوړلو په خائى فرعون موسى عليه السلام ته ساحراوو ټيول چې ته ساحرئى اود سحر په ذريعي زمونږ په ملك باندې قبضه كول غواړي، اود اقول چې ﴿لِنُخْرِجَنَّهُ مِنْ أَرْضِنَا﴾ فرعون ددې دپاره او كړو چې داخله د موسى عليه السلام په مخالفت كېن نور تيز شي، چې د موسى عليه السلام اراده صرف بني اسرائيلو ته آزادي وركول ندي بلكه قبطيانو ته دهغوئ اموال اوزمكي اخستل هم دي.

﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ﴾ هغه لپاره د ترتب ده د مابعد په ماقبل باندې اولام موطنه للقسم دې اوتيان په معنى د معارضي اومقابلي سره دې، اوهركله چې فرعون هم پدي پوهيدلو چې معارضه اومقابله د سحر سره كيدې شي اود معجزې سره نشي كيدې نو ددې وجه نه داسي ئي او ټيول چې ﴿يَسْخَرُ بِكُمْ﴾ اوداسي ئي اوتو ټيول چې آية منله، ﴿فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا﴾ فرعون د مقابلي لپاره دوخت او خائى تعين اختيار موسى عليه السلام ته وركړو او غوره قول دا دې چې ﴿مَوْعِدًا﴾ مصدر ميمي دې اوظرف زمان يامكان ندې ځكه چې ددې توصيف شويدي په ﴿لَا تَخْلِفُهُ﴾ سره او په اخلاف سره وعده متصف كيږي اوزمان يامكان نه متصف كيږي، اوفرعون چې دخپل طاقت په نشي كېن مست او غرور او تكبر كېن غرق وو نو ددې وجه نه د مقابلي لپاره دوخت او خائى تعين اختيارئى موسى عليه السلام ته وركړو.

﴿مَكَانًا سَوًى﴾ هدا مفعول دې د فعل مقدر لپاره چې هغه وعدې چې دلالت پري موعد كړيدې، اوبعض فرمانئى چې د مفعول ثانئ دې داجعل لپاره يعنى صاف خائى مقرر كړه د مقابلي لپاره.

اويابدل دې د «مَوْعِدُهُ»، نه او «سُوْي» هفت د «مَكَانًا» لپاره دې، په معنی د مستوي سره دې يعني داسي ځای چې په هغې کښ غر، غونډی اولاندې باندی ځایونه نوي، صفامیدان وي چې د کتونکو نه څه پټ نوي، (حداد) او بعض فرمائی چې «سُوْي» د استواء نه دې او مراد تنه نصف دې د مسافت په اعتبار سره، نو مطلب د ایت دادې چې داسي مکان مقرر کړه چې تاته اومونږ ته د مسافت په اعتبار سره برابر وي (روح).

﴿قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزَّيْنَةِ﴾ هرکله چې فرعون د ځای اود وخت تعین لپاره د مقابلې اختیار موسی عليه السلام ته ورکړو نو موسی عليه السلام ورته اوفرمانیلو چې کومه ورځ ستاسواختروي نو په هغه ورځ د چاشت په وخت کښ به مقابلې اوکړو، د «يَوْمُ الزَّيْنَةِ»، نه مراد د هغوی د اختر والا ورځ ده چې پدې ورځ به خلکو نوي کپړي واچولي او جشن به ئي کولو، او په مصر کښ به د جشن لپاره مختلفي ورځي وي، نوروز، باندی به هم جشن کیدلو، د فرعون د پیدائش په ورځ به هم جشن کیدلو، وفاء النیل، په نوم سره هم د هغوی یولری جشن به کیدلو، نو بهر حال مراد تنه د هغوی د جشن اود خوشحالی کولو والا یوه ورځ ده «وَأَنْ تَحْكُمَ الْأَنْفُسُ» د اعطاف دې په یوم الزینة باندی، یعنی چې د مقابلې د چاشت په وخت کښ کوو چې خلک راجمع شوي وي، اود حضرت موسی عليه السلام د الله تعالى په ذات باندی کامل اعتماد او توکل وو نو ددې وجه نه ئي ورځ هغه مقررې کړه چې خلک تماشو ته فارغ وي اوشوق ئي هم د تماشې وي او وخت ئي هم داسي مقرر کړو چې دغې وخت ته دلري لري نه خلک ځانونه بشارته رارسوي، اوبیا شپې ته ځان واپس کورته رسوي.

﴿فَتَوَلَّىٰ رِجْعًا﴾ غوره خبره داده چې «فَتَوَلَّىٰ» په معنی د انصراف سره دې، یعنی فرعون د مجلس برخاست کړو اوددې ځای نه لاړو اود مقابلې لپاره تیاري شروع کړه، او بعض فرمائی چې «فَتَوَلَّىٰ» په معنی د اعراض سره دې، یعنی د حق قبولونه ئي مخ واړولو، لیکن د معنی ضعیفه ده. ﴿فَجَمَعَ كَيْدَهُ﴾ مراد تنه دوی کید، یعنی هغه اسباب چې په هغې سره ده مقابلې کوله، چې هغه ساحران وو، یعنی د ملک د مختلفو حصونه ئي ساحران راجمع کړل، اوددې ساحرانو په تعداد کښ روایات مختلف دی، بعض فرمائی چې دولس زره (۱۲۰۰۰)، وو، بعض

مَنْ اسْتَعْلَ ۝ قَالُوا يُمُوتُ إِمَّا أَنْ تُلْقَىٰ وَامَّا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ۝

هغه څوک چې برې نى اومندلو اوښل دوى اې موسى ﷺ ياته اوغورځوه اويابه مونږه شاول دغورځوونکو نه

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِنَّا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ

اوښل موسى ﷺ بلکه اوغورځوى تاسو نوناځاپه رسى دهغوئ اومساگانې دهغوئ، په خيال کښ راتلى موسى ﷺ ته

مِنْ سِجَرِهِمْ أَنَّهُمْ تَسْمَعُ ۝

دوې دسحردهغوئ نه چې بيشکه دامندى وهى

﴿فَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمْ الْمَوَاطِنُ﴾ دوى ته وعظ اونصیحت اوکړو نو دساحرانو په راي کښ اختلاف پيداشو چا وښل چې دا خبرې دښت دي اودې نې دې اوچا وښل چې، ﴿إِنْ هَٰذِهِ لَسِجَرَةٌ﴾ دوى دواړه ساحران دى اودسحر په زورتاسو دخپل ملک نه اوباسي اوپدي باندې قبضه کوي

﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى﴾ غوره خبره داده چې ددينه مراد دساحرانو په خپل مينځ کښ خفيه فيصله ده چې دوى پته جرگه اوکړه اوفصله ئي اوکړه کچرته دې ساحروي نومونږ به پري غلبه حاصله کړوخو کچرته دې په مونږ، باندې غالب شونويابه دې نبي وى مونږ به پده باندې ايمان (طبرى) ﴿قَالُوا إِنْ هَٰذِهِ إِلَّا دَأْدَاءُ قَرَعُونَ﴾ اودهغه دمشيرانو اووزيرانو قول دې چې دحضرت موسى ﷺ اوهارون ﷺ خلاف پروبيگنده کوله چې دادواړه ساحران دى (حداد) ﴿إِنْ﴾ مخففه عن المظله دې اوبه قرامت دابن کثير رحمه الله کښ په تشديدان سره راغليدي، او﴿هَٰذِهِ﴾ ئي اسم دې، اولام په ﴿لَسِجَرَةٍ﴾ کښ لام فارقه دې چې دادفرق لپاره راځي په مينځ دان مخففه اودنافيه کښ، هرکله چې داپه قرات دتخفيفان سره شي نوپه آيت باندې څه اشکال نيشته دې چې﴿هَٰذِهِ﴾، ولى مرفوع دې، ځکه چې اسم دان خودمنصوباتونه دي؟ اوداشکال دتخفيف قرامت په صورت کښ ځکه نه واردېږي چې اکثرنحاتوپدي تصريح کړيده چې کلمان په فعل باندې داخل شي نواهمال

ني واجب دې، او کچرته په اسم باندې داخل شي نو اکثر پکښ افعال دې او کله کله پکښ اعمال دې، لکه چې په يوقرأت کښ، ان کلاً، راغليدې کنى اصل قراءت په رفع سره دې، تفصيل ئى په رضى، حاشية الخضرى على شرح ابن عقيل او حاشية الصبان على شرح اشمونى کښ دې، البته د تشديد په قراءت باندې اشکال واريديږي چې، هذان، اسم د ان دې نوبيا خو هذين وئيل پکاروو، او حالانکه دلته په رفعى سره هذان راغليدې، ددي نه متعدد جوابونه شويدي غوره جواب دادې چې داموافق دې دبعض عربودلغت سره لکه، بلحارث کنانه وغيره چې ددوئ لغت دادې چې تشنيه، يا يائى ساکنه چې ماقبل تنه فتحه وي نودابه په الف بدليږي، لکه چې دوئ وائى اتانى الرجلان، رايث الرجلان، دغه شان کسرت يدا، رکت علاه، وائى يديه او عليه نه وائى، نودلته هم هذين کښ يائى ساکنه ماقبل مفتوح نودوئ دلغت موافق په الف سره بدله شوه، هذان، شوي (۲)، اوبعض فرمائى چې اسم د «ان» دپاره محذوف دې چې هغه ضمير شان دې او «هذان» لَسَجَرَيْنِ ﴿ورله خبردې، نوپه اصل کښ داسي دې، اِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرَانِ﴾ بعض فرمائى چې ان په معنى د نعم سره کله کله راخي، لکه پدي قول د حضرت عبدالله ابن زبير ؓ کښ چې کله هغه ته يو اعرابى راغى اوڅه ئى ورته اوغوښتلواوده ورله ورنکړو نو هغه اعرابي اوئيل چې، لَعَنَ اللَّهُ نَاقَةَ حَمَلَتِي الْبَلْ، نوابن زبير ؓ ورته په جواب کښ او فرمائيلو، ان وصاحبها، نودان په معنى د نعم سره دې (۴)، اوبعضوتنه دا جواب کړيدې چې ان نافية دې او لام په معنى د لا سره دې، يعنى ماهذان الا ساحران ليکن دا قول ضعيف دې.

﴿اَنْ تُخْرِجَاكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ﴾ مراد تنه ارض مصر دې، ﴿وَيَذَٰهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُتَّى﴾ طريقي نه مراد سيرت او هغه حالت دې چې دوئ پري قائم وو، او ﴿اَلْمُتَّى﴾ مؤنث د امثل دې په معنى د اعلیٰ او افضل سره، نو دايت مطلب دادې چې فرعونيانو خلکو ته اوئيل چې ددوئ دواړو اراده داده چې ستاسوپه ملک باندې هم قبضه اوکړي او ستاسو اعلیٰ دين هم ختم کړي، اود فرعون قول په سورة مؤمن ايت نمبر (۲۶) کښ داسي ذکر شويدي، اِلَىٰ اِخَافٍ اَنْ يَّذَلَّ دِينُكُمْ، اوبعض فرمائى چې عبارت په حذف دمضاف سره دې، يعنى باهل طريقتکم المتلى، او مراد تنه بنى اسرائيل دى ځکه چې هغوئ خاوندان د علم وو په هغوئ کښ، او په ټولو خلکو د تعداد په اعتبار سره او مال په اعتبار سره هم دوئ زيات وو، اودا خبره فرعون ځکه کوله چې حضرت موسى عليه السلام د بني اسرائيلو د ازادۍ

مطالبه کړي وه چې ارسل معانې اسرائيل، اود حضرت علي عليه السلام منقول دی چې ﴿بِطَرِيقَتِكُمْ اَلْمَلَكُ﴾ نه مراد مشران اوسر داران د قوم دی لکه عرب وائی چې طریقه القوم، یعنی د قوم مشر، نو دایت مطلب، دادې چې د دوی اراده داده چې دخلکو توجه اومشران خان طرف ته راوړي (بحر) لیکن اوله توجیه غوره ده، ﴿فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ﴾ هغه فصیحیه ده تقدیر د عبارت داسي دي، اذاکان الامر کما ذکر فاجعوا الخ (روح) اواجمع اکثر علما، فرمائی چې همزه پکښ قطعې ده اود اباب افعال دي اومعنی ئی ده مضبوط عزم کول، لکه عرب وائی اجمعت علی الخروج ای ازمعت (کبر) نو دایت مطلب دادې چې هرکله دوی ساحران دی اود سحر په زور تاسو دخپل ملک نه هم اوباسی اودین ه درله ختموي نو تاسو د دوی خلاف پوځ عزم او کړئ او خپل ټول اسباب راوړئ او اختلاف مه کوئ اوصف درصف میدان ته راشئ اوبعض فرمائی چې همزه وصلي ده په معنی د جمع کولوسره، یعنی خپل دمقابلې ټول اسباب راجمع کړئ، مال په اعتبار سره مقصد د دواړو توجیهاتو بیودې، اگرچه علما په اجمع اوجمع کښ فرق کړيدي، چې جمع (مجرد) متعلق کيږي د دواو توره اواجمع (مزید) متعلق کيږي د معانیوسره، لکه وئیلی کيږي جمع قومی، اجمعت امری، دغه شان جمع استعمال په هغه ځای کښ کيږي چې اشیاء متفرق وي اویایو ځای کړې شي لکه وئیلی شي جمع القوم، چې کله متفرق قوم راجمع کړې شي په خلاف د اجمع نه چې هغه د غیر متفرق د پاره هم استعمالیږي، اودغه شان اجمع (مزید) متعدي کيږي مفعول ته بنفسه هم او په واسطې د علی سره هم لکه وئیلی کيږي اجمعت الخروج، و اجمعت علی الخروج، او جمع (مجرد) بغیر د حرف جر نه متعدي کيږي، نور وجوه د فرق هم علما بیان کړيدي، او کید، نه مراد سحر دي ای مکرکم وسحرکم (حداد).

﴿ثُمَّ اَتْتُوْا صَفًا﴾ صفا مصدر دي په معنی د اسم فاعل سره، یعنی تاسو ټول یوصف او په یوقطار کښ راشئ او خپلي رسی اولختي په یو ځل او غورځوئ چې کتونکو په زړه کښ رعب پیداشي اوموسی عليه السلام اوهارون عليه السلام مغلوب شي، (ابن کثیر اوبعض فرمائی چې صف په معنی د عیدگاه اوجشن کولو والا ځای سره دي، او عرب مصلی عیدگاه ته صف وائی یعنی تاسو ټول د جشن والا ځای ته راشئ (حداد).

﴿وَلَقَدْ أَلَحَّ آلَ يَزِيدٍ مِّنْ هَذَا جَمْلَةً مَّعْتَرَضَةً دَهْ يَعْني کوم فریق چې پدې مقابلي کښ غالب شو نن ږخ بس هغه به کامیاب وي، او ﴿أَسْتَقْلَىٰ بِهَابٍ اسْتَفْعَال دې په معنی دَعْلُو سره دې. او یا استفعال په خپلي معنی سره دې اودا ډیرابلغ وو په لالچ او برانگیخته کولو کښ چې فوز او کامیابي ئي متعلقه کړیده په نفس طلب دَعْلُو سره، اودهغې لپاره سعی کولوسره، یعنی صرف په سعی او کوشش کولوسره به کامیابي او فرعون تقرب او عهده به حاصله کړې او چې غلبه به مواموندله نویابه خو خامخا کامیاب ئی او انعامات به درته میلاؤشي.

﴿قَالُوا يَمْوَسَّىٰ إِمَّا أَنْ تُتِّقَىٰ هَجْرًا كَلَهُ هَفْهَ مَقْرُوخْت رَاغَىٰ نُوْسَىٰ ﴿طه﴾ او هارون ﴿طه﴾ راغلو، اودوئ هم راغلو، خلك راجمع شوى وو، نوسا حرا نو موسى ﴿طه﴾ ته اختيار وركړو چې يانه خپله عصا او غورزو ه او خپله معجزه ظاهره كړه او يابه مونږ اول خپلي عصاگانې اورسئ او غورزه وواودوئ دا اختيار موسى ﴿طه﴾ ته ياددي وجه نه وركړو چې ددوئ په خپل سحر باندې ډير لوى اعتماد دوو، او يا د ادب د وجې نه چې دوئ د موسى ﴿طه﴾ ادب او كړو څكه چې ددوئ په زړونو كښ دې خبرې گردش كولو چې شايد دې پيغمبر وي، اوددې ادب په برکت سره الله ﴿طه﴾ دوئ ته د ايمان عظيم دولت نصيب كړو د دينه معلومه شوه چې ادب ذريعه د ايمان گرزيرې اوبى ادبي د محروم تيا د ايمان نه گرزيرې ويدل عليه قوله تعالى لا ترفعوا اصواتكم فوق صوت النبى ولا تجهروا له بالقول كجهر بعضكم لبعض ان تحبط اعمالكم ﴿الحجرات: ۲﴾.

﴿قَالَ بَلْ أَلْقُوا هَرَكَلَهُ چې دوئ حضرت موسى ﴿طه﴾ ته اختيار د احد الشقين وركړو چې بالاول ته خپله عصا او غورخو ه او يا مونږ غورخو، نو حضرت موسى ﴿طه﴾ اختيار د شق ثانى او كړو چې اولاً تاسو او غورخوئ او خپل سحر ظاهر كړئ، د دينه معلومه شوه چې حضرت موسى ﴿طه﴾ دوئ ته حكم په سحر كولو سره نوو كړې څكه چې سحر گناه كبيره دې او بيا خاص طور چې په مقابلي د حق كښ راشي نو بيا خو په طريق اولى گناه كبيره دې نو حضرت موسى ﴿طه﴾ به څرنگه دوئ ته ددې اجازت او حكم كړې وو؟ بلكه دا اختياره ول د احد الشقين وو، او حضرت موسى ﴿طه﴾ شق ثانى څكه غوره كړو چې اظهار د حق په طريقې اكمال واوتم سره اوشي چې داسا حرا نو عظيم سحر پيش كړې اولاً، او بيا حضرت موسى ﴿طه﴾ خپله عصا او غورخوې او ددوئ د عظيم سحر، ان فان، كښ ختم كړې، د حق او باطل معركه اوشي او باطل مغلوبه شي نو اظهار د حق

په اکمل طریقي سره اوشي، او کچرته موسیٰ عليه السلام اول خپله عصا غورځولی وی نوممکنه وه چې ساحران یزیدلي وي او هغوی خپل سحر نوی ظاهر کړي نومعړکه به هم نوه شوي نو د حق اظهار به په اکملي او اتمي طریقي سره به نو وشوی، او بعض فرمائی چې حضرت موسیٰ عليه السلام دوی ته حکم په سحر سره ورکړیدې خود احکم تعلیقي دې، نه تنجیزی، او شرط مقدر دې تقدیر د عبارت داسي دې، قال بل القوا ان کتم محقین، لکه په سورة یونس کتب الله عليه السلام فرمائی، فاتوا بسورة من مثله ان کتم صدقین (یونس: ۳۸) نو هلته هم امر تعلیقي دې دغه شان دلته هم امر تعلیقي دې، فاذا حبالهم الخ فاء، فصیحیه ده او عبارت مقدر دې تقدیرئی داسي دې فالقوا فاذا حبالهم الخ او اذا مفاجاتیه دې، یعنی چې کله دوی خپلي رسی او همساگانې او غورځولي نونا سپاه ددوی رسی او همساگانې کتونکو ته سره د موسیٰ عليه السلام نه داسي محسوسي کیدلي او ښکارید لی چې دامندی وهي يُخِيلُ إِلَيْهِ پدیدکښ اشاره ده چې سحر صرف نظر باندې وي او اثر کوي په قوت خیالیه باندی، او د انبیاء کرامو په قوت خیالي باندی اثر کیدل منافي ندي د نبوت سره، البته سحر د انبیاء کرامو په قوت عاقله باندی هرگز اثر نشي کولی، او من په من سحر هم، کښ من اجلیه دې.

فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ۝ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ۝

پس محسوسه کړه په خپل زړه کښ یره موسیٰ. او ټیل مونږه مه یریره ته، بیشکه هم ته به غالب ئی

وَأَلَىٰ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفُ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا

او او غورځوه هغه چې ستا په ځي لاس کښ دې تیریه کړی په یوځل هغه چې دوی جوړ کړیدی، بیشکه

صَنَعُوا كَيْدٌ شَرٌّ وَلَا يَفْلَحُ السَّاجِرُ ۚ حَيْثُ إِلَى ۝ فَالْتَمَىٰ

دوی چې څه جوړ کړیدی فریب چل ول دې د جادو وگړو اونه کامیاب یري جادو گر هر چرته چې راشي، پس او غورځولی شو

السَّحَرَةُ سَجَدًا ۚ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى ۝ قَالَ

جادوگران سجده کوونکي او ټیل دوی چې مونږه ایمان راوړیدې په رب د هارون او موسیٰ او ټیل فرعون

أَمْنُكُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَذِنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ

آيا ايمان را ورتا سو پده مخکښ ددينه چې اجازت درکړې وي مانا سونه بيشکه دې يقيناً چې ستاسو مشر استاذ دې

الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّعْرَ فَلَا تَقْطَعْنَ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ وَلَا وَصَلَتَّكُمْ

هغه چې نودلی شي دې تاسو ته جادو نوضرور پري به کړم څه لاسونه ستاسو اوڅپي ستاسو ادل بدل اوضرور بهانسي به کړم تاسو

فِي جُلُوعِ النَّحْلِ وَلِتَعْلَمْنَ آيَتًا أَشَدَّ عَذَابًا وَأَهْلِي ۝

به تود که جوړو باندی او خامخا پوه به شی چې کوم یوزمونږ نه سخت عذاب والادې او هميشه عذاب والادې

﴿فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ﴾ ایجاس و نیلی کیږي په زړه کښ څه شی محسوسه ول، نو چې کله ساحرانوداعظیم سحرپیش کړونوموسی عليه السلام زړه کښي خوف محسوس کړو، اوداکوم خوف وو؟ بعض علماء فرماني چې داخوف طبعي منافي ندې دنیوت سره، نوبناء پدي تنوین په ﴿خِيفَةً﴾ کښ تقلیل لپاره دې، یعنی ډیرکم خوف غوندي شي محسوس کړو، او بعض علماء فرماني چې خوف دلته په معنی دخطري او اندیشه، سره دې، یعنی موسی عليه السلام په زړه کښ داخطر او اندیشه راغله چې دې ساحرانودومره لوی سحرپیش کړو اوځلک شی هم اویره ول نوکچرته څه عصاوغورڅوم نوداسي نه چې داځلک ځمادی معجزې ته هم سحراوایی، اودځلکوپه زړونوکښ شبهات پیدا شي، (روح). ﴿فَلَمَّا لَا تَخَفْ﴾ هرکله چې موسی عليه السلام خوف اوخطر محسوسه کړه نودالله عز وجل دطرف نه ورته حکم اوشولوچې ته فکر مه کوه فتح به ستاوي اوته به غالب وي

﴿إِنَّا أَنْتَ﴾ الله عز وجل موسی عليه السلام ته ډیره مضبوطه تسلي ورکړه اوکلام په وجوه سره مؤکد کړو، (۱) یوحرف تحقیق، ان، په شروع کښي راوړو، (۲) دویم تکرار دضیخ خطاب پکښ اوکړو، (۳) ډیرم خبر معرف بالآم ذکر کړو، (۴) اوڅلورم لفظ علوی ذکر کړو، چې دا عبارت دې غلبي ظاهري نه، (۵) اوپنځم صیغه داسم تفضیل شی ذکر کړه.

﴿وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ﴾ هَذَا تَفْصِيلِي تَسْلِي دِه مَوْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ تِه وَرِسْتَوْدَاجِمَالِي تَسْلِي نِه، اَوْ هِمَا فِي يَمِينِكَ هِنِه مَرَاد عَصَادِه، خُودْ كَرْنِي اَوْ شُوبِلِكِه مَبِهَم پَرِيخُودَلِي شُو، خُكِه چِي پِه اِبِهَام سَرِه مَقْصُودِيا حَقَارَت دِي دَهْغُوئِ دَهْمَسَاگَانَوَاوْ دَرَسِيَانُو، چِي دَدُوئِ دَاهِمَسَاگَانِي اَوْرَسِيَانِي دَوْمَرِه حَقِيرِي اَوْ كَمْزُورِي دِي چِي سَتَاپِه لَاس کِنِس دُورُو کِي غُونْدِي لَرگِي پِه دَاتُول يُوِه نُوږِي لَقْمِه، کَرِي. اَوْتِيرِيه نِي کَرِي، اَوِيَا تَفْخِيم دِي دَعْصَادُ مَوْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ چِي سَتَادِ عَصَادِ يَرِ عَظِيم الشَّان عَصَادِه چِي خَرْنِگِي نِي اَوغُورْخُوی نُو دَدُوئِ دَاتُول سَحْرِيه فَنَاکَرِي اَوْ ذِکْر دِيمِين، اَوْ شُوبِه خَائِ دِيد، خُکِه چِي پَدِي کِنِس مَعْنٰی دِيمَنْ يَعْنِي بَرکَت دِه.

﴿تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا﴾، تَلَقَّف، پِه جَزْم سَرِه جَوَاب دِي دَامَر، (قِرطَبی) اَوِيِه يُو قِرَائَت کِنِس پِه رَفْعِي سَرِه هَم رَاغْلِيدِي نُو بِيَا بِه تَلَقَّف خَانَ تِه مَسْتَقِل کَلَام وَي، يَعْنِي رَفْع بِنَاء بَرَا سَتِيْنَا ف دِه، اَوْ تَلَقَّف مَعْنٰی دِه اِبْتِلَاع بِسْرَعَة، يَعْنِي زَرْزَر تِيرِه وَل يَعْنِي دَا عَصَابِه دَاتُول خِيْزُونِه دَاسِي زَرْزَر اَوْ خُورِي چِي نُوږِي بِه تَنِه جُورِه کَرِي ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا﴾ دَا عِلْت دِي دَهْ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا هَلپَارِه، اَو مَیَا مَوْصُولِه دِه پِه مَعْنٰی دَالْذِي سَرِه، يَا مَوْصُوفِه دِه پِه مَعْنٰی دَشِيئِي مَنکَر سَرِه اَو يَا مَصْدَرِيه دِه چِي ﴿صَنَعُوا﴾ فَعْل نِي پِه تَاوِيل دَمَصْدَر صَنَعُهُمْ، سَرِه گَرْخُولِي دِي اَوْ کِنْدِه مَرْفُوع دِي خُکِه چِي دِي خَبَر دِي دَهْ ﴿لِهْ﴾ لپَارِه اَوْ هَر کَلِه چِي مَقْصُود پَدِي کَلَام سَرِه جَنَس سَا حُرُو اَوْ عِدَد دَسَا حُرَانُو مَعْتَبَر نُو، نُو دَدِي وَجِه پِه کِيد سَا حُر کِنِس هَم سَا حُر مَفْرَد رَاوَرِي شُو، اَوِيِه ﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ﴾ کِنِس هَم سَا حُر مَفْرَد رَاوَرِي شُو اَوْ کُچَرِي جَمْع ذِکْر شُوبِي وَی نُو بِيَا بِه دَاخِيَال کِيدِي شُو چِي مَرَاد بِه تَنِه عِدَدُوِي چِي دَا مَخْصُوص عِدَد دَسَا حُرَانُو دَدُوئِ سَحْر دَفَانْدِي نِه خَالِي دِي.

﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ﴾ اِي لَا يَفْلَحُ جَنَس السَّاحِر، سَا حُرْ اَوْلَانکَرِه ذِکْر شُو اَو يَا مَعْرُف بِاللَّام ذِکْر شُو پَدِي کِنِس اِشَارِه دِه چِي تُول اِقْسَام دَسَحْر دَمَال اَوْ مَقْصِد پِه اَعْتِبَار سَرِه رَجْعِه نِي مَقْصُودِ واحد تِه کِيرِي چِي سَحْر خَالِي وَي دَفَانْدِي نِه اَوْ سَا حُرِيه هَر خَائِ اَوِيِه هَر وِخْت کِنِس نَاکَام اَو نَا مَرَادُوِي، اَوْ خَاص طُور بَانْدِي دَحَق پِه مَقَابِلِي کِنِس ضَرُور نَاکَام وَي اَوْ هَم دَدِي وَجِه نِه پِه يُو حَدِيث کِنِس دَسَا حُر قَتْل کُولُو حَکْم رَاغْلِيدِي، عَن جَنْدَب بن عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اخَذَ مَعْنَى السَّاحِرِ

فأفله ثم قراء ولا يفلح الساحر حيث أتى قال لا يؤمن به حيث وجد (إي حاتم ج ۶ ص ۲۰۳) باقى سحر
اقسام اودساحر حکم په سورة البقره کتب تير شويدي

﴿فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا﴾ هاء فصيحیه ده يعنى چې کله موسى عليه السلام دالله تعالى په حکم سره
هسا او غورخوله اودهغې نه يوه لويه اژدها جوړه شوه اودساحرانوالاتولي همساگانې اورسې
ني اخوړه لي اوبيا موسى عليه السلام رااوچته کړه نوهغه عصاشوه لکه څرنگه چې وه بغير څه دکمي
اوزياتي نه نوساحرانوچې دامعجزه اوکنله نوفرارپه سجده کښ پريوتلو، او﴿فَأَلْقَى﴾ حصيفه
دمجهول ده پديکښ اشاره دپته چې ساحرانوته دومره زيات حدکښ نورايماڼي ورکړې شو چې
دوئ مجبوره شو اوبيي اختياره سجدي کښ اوغورخولى شواودغه شان په لفظ د﴿فَأَلْقَى﴾ کښ
اشاره ده دپته چې ددوئ سجده کول فوراً اوډيرپه جلتئ سره وه اوپه ځني رواياتوکښ دى چې
دوئ ته په سجدي کښ دوئ منازل اوچنت او جهنم ورته الله تعالى اوخودلو.

﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّكَ سَجْدِي﴾ کولوسره سره ساحرانودخپل ايمان اعلان هم اوکړو، په سورة
اعراف اوشعراء کښ، اما ربّ العلمين، ربّ موسى وهارون، ويلى شويدي يعنى اضافه درب
العلمين اوتقديم د موسى عليه السلام دې په هارون عليه السلام باندې، اودلته دااضافه هم نيسته دې
اوتقديم د هارون عليه السلام دې په موسى عليه السلام باندې، مفسرينونه پديکښ مختلف توجيهات منقول
دى، اکثر مفسرين دافرماني چې قرآن مجيدکښ دهغوئ دکلام ترتيب ندې ملحوظ کړې شوې
بلکه نفس معنى او مقصد دهغوئ دکلام ذکر کول دى نو ددې وجه نه کله څه په اضافي سره ذکر شي
اوکله په تقديم د موسى عليه السلام اوکله په تقديم د هارون عليه السلام سره ذکر کړې شي، اوبعض فرماني
چې اصل کلام دساحرانوهغه دې کوم چې په سورة اعراف کښ دې، ليکن دلته تقديم
د هارون عليه السلام ځکه اوشوچې رعايت مقصود دې په فواصلو د ايتونوکښ چې دا حسن پيدا کوي په
کلام کښ، اودغه شان موسى عليه السلام اصل وو په اعطاء د نبوت کښ اوهغه منسوب اليه په
عصا سره اوحضرت هارون عليه السلام مشروود موسى عليه السلام نه، نوچې په کوم ايتونوکښ تقديم
د موسى عليه السلام راغليدې نوهغه محمول دې په اصالت اوپه اصل حکايت باندې، اوکوم
ايتونوکښ تقديم د هارون عليه السلام راغليدې نودهغې وجه دحضرت هارون عليه السلام کيرسنى،
اومشروالي ده اوبعض فرماني چې اختلاف دکلام محمول دې په اختلاف دقائلين باندې چې

ساحران ډیرووځنیو قسم کلام کړیدې چې اضافه د رب العلمین، او تقدیم د موسی (عليه السلام) نی کړیدې، اوڅو بغیر د اضافي د رب العلمین، او تقدیم د هارون (عليه السلام) نی کړیدې. نو په بعضو ځایونو کښ د ځنی ساحرانو کلام راغستلی شویږ او په بعضو ځایونو کښ د نورو ساحرانو کلام ذکر کړې شویږ. لیکن څما په ناقص ذهن او عقل کښ د دې توجیه داسي راځي (والله اعلم) چې دا اختلاف د ترتیب محمول دې په تعدد د اوقاتو باندی چې ساحرانو مختلف اوقاتو کښ متعدد ځلي دا اعلان کړیدې او صرف یو ځلي نی ندې کړې، اول ځلي کلام نی داسي وو چې آمنا رب العلمین، رب موسی و هرون، نو چونکه فرعون هم د ربوبیت د عالم د دعوی کړې وه او دانی و نیل چې انار بکم الاعلی، او دغه شان فرعون به ځان ته د موسی (عليه السلام) رب هم و نیلو نو اول ځلي د دوی د دې کلام نه فرعون او د هغه متبعینو، غلط مفهوم او مقصد اراده کولو چې رب العلمین، هم ماته وائي اورب موسی، هم څه یم نو د احم ماته وائي، نو د دې وجه نه په دویم ځلي داسي کلام او کړو چې فرعون او د هغه متبعینو ته د هغې نه دیو غلط مفهوم او مقصد اخیستلو موقعه میلاز نشي نو ځکه اضافه د رب العلمین، اونه کړه چې داپه ضمن د رب هارون و موسی، کښ خود بخود راغلي او تقدیم د هارون (عليه السلام) او کړو چې دغه توهم بالکلیه ختم شي (والله اعلم بالصواب)

﴿قَالَ ءَاْمَنْتُمْ لَمْ قَبِلْ هَرَكَلَهْ چې فرعون او کتلو چې ساحرانو ایمان راوړو او د دوی د وچي نه به د اتول قوم ایمان راوړي نو فرعون اول دوی ته زورنه ورکړه چې څما د آجازت نه بغیر تا سوا ایمان والی راوړو او د موسی (عليه السلام) اتباع خوولی او کړه؟ ایمان په صلي کښ چې کله لام راشي نوی یاد انقیاد په معنی سره وي.

﴿إِنَّهُ لَكَبِيرٌكُمْ﴾ فرعون چې کله دا خبره محسوسه کړه چې څما د زورنه به هیڅ فائده اونه کړي نو د عامو خلکو په زړونو کښ د پړو پیښندی کینولو کوشش او کړو او دانی او نیل چې دې (موسی (عليه السلام)) ستاسوا ستا د دې و اتاسوته نی سحر خودلی دې، کبر کم په معنی د عظیم سره دې، او فرعون ته هم دا معلومه وه چې موسی (عليه السلام) د دوی استاذ هم ندې اونه ساحر دې ځکه چې دا ساحران د موسی (عليه السلام) مصر ته د راتلونو مخکښ موجود وو، بلکه د موسی (عليه السلام) دیدانش نه هم مخکښ موجود وو، خودا خبره نی صرف د خلکو د ایمان راوړلو نه منع کولو د پاره او کړه، ﴿فَلَا تَقْطِعْ ۖ أَتَيْدُكُمْ ۖ همیشه د پاره د اهل باطلو طریق د دده چې کله هم د دلائلو په میدان کښ

ناکامه شي نوبيا هغوی دتشدد لاره اختیاره وي نو فرعون هم ساحرانوته دهمکي ورکړه چې دا ټول تاسو د یوې منظمې منصوبې تحت او کړو کچرته تاسو ایمان پري نه خوډلو نو څه به ستاسو لاسونه اوڅپي ادل بدل پري کړم او بیا به درله پهانسي درکړم نوبیا به تاسو ته پته اولگي چې دچا عذاب سخت دې ځما او که د موسی (عليه السلام) د رب عذاب سخت دې؟؟ 'مین' په «مِنْ خَلْفٍ» کښ دابتداء لپاره دې، او جار مجرور په محل د نصب کښ واقع شويدي چې دا حال دې د «أَيُّدَيْكُمْ» او «وَأَرْجُلُكُمْ»، نه نو دایت مقصد داشو چې لا قطعته مختلفات (مدارك)

«وَأَصْلَيْكُمْ فِي جُدُوعِ الْخَلِّ» یعنی خپي لاسونو کټ کولونه پس بیا به مو پهانسي کوم، د معنی دعلی سره دې اوفی ځکه راوړی شو چې دلالت اوکړی پدي چې دوی پدي کهجوروباندي تر ډیروخته پوري قائم وو لکه څنگه چې استقرار دظرف راغلی وي په مطروف کښ نوگويای چې دا استعاره ده، اوبعض فرمائی چې کلام کښ استعاره نیشته دې بلکه محمول دې په حقیقت باندي ځکه چې فرعون دکهجوروتني سورنی کړي وي اودوی ته ئي په هغې کښ پهانسي ورکړی وه، او کهجوري تخصیص ئي ځکه اوکړو چې ددي تنه ډیره اوږده اوغته وي نو اذیت ورسره ډیر میلاویري.

«وَلْتَعْلَمَنَّ أَنَّمَا أَشَدُّ ضَمِيرَ دَجَمْعِ» نه مراد دفرعون خپل ځان اوموسی (عليه السلام) وو، اوموسی (عليه السلام) خوجاته هم سزانوه ورکړي خوبیا هم دفرعون دا خبره کول یا محمول ده په استهزاء باندي چې ده په موسی (عليه السلام) پوري توقي کولي او یا محمول ده پدي چې دده خیال داوو چې دې ساحرانو ایمان راوړل د موسی (عليه السلام) د عصانه ډیریدلو په وجي سره دې اوداهم ممکنه ده چې دلته د رب لفظ محذوف شي، اومرادتنه رب موسی، شي یعنی ستاسو خیال دادې چې موسی (عليه السلام) باندي تاسو ایمان راوړو نو عذاب نه بچ شوی اومونږه ته به د موسی (عليه السلام) رب عذاب راکوي دایمان نه راوړلو دوجي نه، نو اوس به تاسو ته په پته اولگي چې څوک سخت عذاب ورکوونکی دې، اوددي تائید د موسی (عليه السلام) تیر شوی قول «فَسَجَّكَ بِعَذَابٍ مِّنْهُمُ هُم كِبِيرِي» چې موسی (عليه السلام) اول دوی الله تعالی د عذاب نه یره ولي وو، ددی ټولودهمکیونه مقصد دفرعون ساحرانو یره ول وو چې دوی او یریري او ایمان نه واپس شي لیکن هغوی په ډیر شجاعت سره فرعون ته جواب ورکړو چې

قَالُوا لَنْ نُؤْتِيَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي

اونیل دوی هرگز نه غوره کوو مونږ تابه مقابلي دهغه کښ چې راغلي دی مونږ ته ډښکاره معجزاتونه او په هغه ذات

فَطَرْنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِمَّا تَقْضِيْهِ هَلِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ؕ

چې مونږنې پيدا کړې یو پس کوه نه هغه چې ته کوو نکې نې^(۱) بيشکه ستاحکم چلېږي په دي ژوند دنيوي کښ

إِنَّا أَمَّا بِرَبِّنَا لَا يَغْفِرُ لَنَا خَطِيئَتَا وَمَا

بیشکه مونږ ایمان راوړې دې په رب خپل باندې ددي دپاره چې بخښه وکړې مونږ ته دگناهونو زمونږ او هغه سحر

أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَبِيرٌ وَابْلٍ ؕ إِنَّهُ مَن يُلَبِ

چې نازېر دستي کړیده په مونږ دهغي په باره کښي او الله^(۲) ډیر غوره دې او هميشه دې^(۳) بیشکه څوک چې راشي

رَبُّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ ؕ لَا يَمُوتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ؕ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا

رب خپل ته مجرم پس بیشکه ده لره جهنم دې، نه به مري په هغې کښ اونه به ژوندې وي^(۴) او څوک چې راشي هغه ته مؤمن

قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى ؕ جَنَّاتُ عَدْنٍ

حال دا چې نیک عملونه نې کړي وي نودغه خلک دوی لره درجي اوچتي دی جنتونه دهميشه استوېني

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيْهَا وَلَٰئِكَ جَزَاؤُا مَن تَزَكٰى ؕ

بهېږي به لاندې دهغي نه نهرونه هميشه به وي دوی په هغې کښ اودا بدله ده دهغه چا چې خان نې پاک ساتلی وي

(۱) علت دپاره دماقبل

(۲) تخويف اخروي

(۳) بشارت اخروي

﴿قَالُوا لَنْ نُنْزِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا﴾ ساحرانو فرعون ته اوونيل چې حق مونږ ته معلوم شويدي. او مونږ په خپلو سترگو کتلې دې نواوس مونږ ايمان هرگز نه پريږدو او که ته څه کوي نو که ستاسزا صرف دنيا پوري محدوده ده، 'ايشار'، نه مراد په فرعون باندې ايمان راوړل وو، او ﴿مَا جَاءَنَا مِنْ الْيَقِينِ﴾ نه مراد يامعجزې وي د موسى عليه السلام چې هغه دال وي په صدق د موسى عليه السلام باندې، اونسبت دمجن، دوئ خپل ځان ته اوکړو چې دامعجزات مونږ ته راغليدي حالانکه دامعجزات دوئ ته هم وواوغيرددوئ نه نوروخلکو لپاره هم وو، خوهرکله چې دوئ زيات پوهيدونکي ووپه معجزې اوسحرباندي اودوئ ته علم يقيني حاصل شويدي چې موسى عليه السلام ساحرندي بلکه نبي دي اوعام خلک مقلدين وو ددوئ، اودغه شان نفع هم پدي معجزاتوسره دوئ ته ميلاؤشوه نوځکه دوئ ځان ته منسوب کړې چې دامونږ ته راغليدي اوبعض فرماني چې ﴿مِنْ الْيَقِينِ﴾، نه مراد هغه منازل دي چې کوم دوئ په سجدې کښ کتلي وو (فتح).

﴿وَالَّذِي قَطَّرْنَا بِهِ غُورَهُ قَوْلَ دَاوُدَ﴾ وادعطف دې اوداجمله عطف ده په ماقبل يعنى ﴿مَا جَاءَنَا﴾ باندې اود﴿لَنْ نُنْزِرَكَ﴾ تحت واقع شويده، نوذآيت مقصد دادي چې مونږ ته، نه غوره کووپه مقابلي اوبدلي دهغه ذات کښ چې مونږ ئي پيدا کړي يو، نوگوياچې دوئ فرعون ته دليل عقلي بيان کړو په توحيد اوپه ايمان باندې اوبعض فرماني چې وواقسميه دې اوداقسم دې اوجواب قسم ئي مقدم ﴿لَنْ نُنْزِرَكَ﴾ بدي يعنى زمونږ دې قسم وي په غه ذات چې مونږ ئي پيدا کړي يو مونږ هرگز تانه غوره کوو، (مدارك) اوصاحب دبحر فرماني چې جواب قسم دې دپاره محذوف دې چې ﴿لَنْ نُنْزِرَكَ﴾ بدي ځکه چې جواب قسم په لن سره په نفي کښ نه راځي البته دضرورت شعري دوجي نه کله کله راشي خو هغه شاذدي (بحر).

﴿فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ﴾ ددهغوئ دطرف نه دفرعون ددهمکيانوجواب دې چې ته زمونږسره دڅه عمل کولو اراده لري هغه کوه زمونږ پرواه نيشته دي، نوغوره خبره داده چې ﴿فَاقْضِ﴾ په معنى داصنع سره دې اوما موصوله ده په معنى دالذی سره دي، اوداپه محل دَنْصَب کښي مفعول

به واقع شويدي لپاره اقص فعل، او «أَنْتَ قَاضٍ» پورله صله ده، او عائدنی محذوف دې ای مانت قاضیه، اوبعض فرمائی چې قضا، په خپلي معنی يعني فيصلي سره دې نوپدي صورت کښ انت قاض، جمله به معقول مطلق وي او مفعول به به نوي ځکه چې دباب قضا، په مفعول باندی باء داخلیدل ضروری دی، «إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ لِحَيَوَةِ الدُّنْيَا» هدا اوراتلونکی ایت دماقبل «فَأَقْضِ» لپاره دلیل او علت دې، يعني ته چې څه کوي هغه کوه ستازور او فيصله به صرف پدي دنیا کښ چلیږي او آخرت کښ دي څه زور او فيصلي نه چلیږي.

«هَذِهِ لِحَيَوَةِ» دامنصوب دې بنا بر ظرفیت «إِنَّمَا» «أَمَّا» بَرِتَا یعنی کوم گناهونه چې مونږ کړيدي او خاص طور سحر چې په هغې باندی تامونږه مجبور کړي وودایمان په ذریعې او برکت سره زموږ رب به مونږ ته دهغې معافي او کړي، او دالله ﷻ ثواب او اجره یرا علی او ارفع دې.

«وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ» پدي باندی اشکال کیږي چې ساحران خوپه خپلي خوشحالی سره راغلي وو ځکه چې دوی دفرعون نه دمال او عهدې مطالبه کړي وه چې وئیلی وو، «إِنَّا لَنَاجِرُ، نو معلومه شوه چې ساحران دمال او عهدې په لالچ کښ په خوشحالی سره راغلي وو او مجبوره کړې شوي نو، نو څرنگي دوی اوئیل چې «وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ» جواب تنه په متعددو وجوه سره شويدي^(۱) بعضوته دا جواب کړيدي چې فرعون به ځني خلک دسحر په تعلیم او، زده کړي باندی مجبوره کولو نو کله به چې هغه کسان بوډاگان شونویا به ئي نور ځوانان پدي کار باندی مجبوره کول چې اولاً به ئي تعلیم دسحر حاصل کړو مجبورا او بیا به ئي تعلیم باندی مجبوره کولو نایا، نو ځکه ئي اوئیل چې «وَمَا أَكْرَهْتَنَا» (کښ).

(۲) بعض فرمائي چې فرعون دوی په مقابلې باندی مجبوره کړی وو، ځکه چې ساحران دفرعون نه درخواست او کړو چې مونږ ته موسی ﷺ داوده والي په حالت کښ او بیا به يعني چې دې اوده وي نویانی مونږ ته او بیا به، نویو ځلي موسی ﷺ اوده وو نو فرعون ساحرانوته او خود لونهغوی د موسی ﷺ عصا وکتله چې د موسی ﷺ پهره ئي کوله نوهغوی فرعون ته اوئیل چې داسحرندې او موسی ﷺ ساحرندې ځکه ساحر چې کله اوده شي نو دهغه سحر هم ختم شي او دلته خوموسی ﷺ اوده دې او عصادده چوکیداری کوي نو دې

ساحرندي اومونڊه سره مقابلہ نہ کوو لیکن فرعون پہ مقابلي کولوباندي مجبوره کرلو کشف، کبيره وغيره، اوباقی دا کلام دھغوی چي اَبَا لَاحِرَا الخ مخکن دمعرفت دھغوی نہ وو، چي هغوی ته چي کوم وخته پوري معرفت نوو حاصل شوې نودامذکوره کلام نی کرې وو اوچي کله ئي دَمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَام پیغمبري اویژندله نوییانکارا وکړو او فرعون مجبوره کړو ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ﴾ یعنی اللہ ﷻ ډیر غوره دې دجهته دثواب نه چي څوک ني اطاعت اوکړي اوبقی اوچي څوک ني نافرمانی اوکړي نویيانی عذاب هم دائمي اوسخت دې، اوداکلام دساحرانودفرعون دھغي کلام په جواب کښ اوکړو چي هغه اونیل ﴿وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ﴾.

فائدہ: فرعون دوی ته سزا ورکړې وه اوکه نه ئي ورکړې؟ پدیکښ دمعسرینواختلاف دې، بعض فرمائی چي فرعون دوی ته په سزا ورکولوباندي نووقادر شوې دلیل نی دادې چي اللہ ﷻ موسیٰ عَلَيْهِ السَّلَام اوهارون عَلَيْهِ السَّلَام ته اوفرمايلوچي، اتما ومن اتبعكما الغالبون (القصص: ۳۵) لیکن راجحه اوغوره خبره داده چي فرعون دوی ته داسزا ورکړې وه دلیل دادې چي دوی دعاوغوختله، ربنا افرغ علينا صبرا وتوفقنا مسلمین (عراف) اودغه شان حضرت ابن عباس رَضِیَ اللہُ عَنْهُ نه مروي دی اصبحوا سحرة وامسوا شهداء (ابن کثیر) اودغه شان قول دحضرت قتاده رَضِیَ اللہُ عَنْهُ نه هم مروي دې چي هغه فرمائی کانوا اول النهار سحرة وفي آخره شهداء بررة اوباقی اتما ومن اتبعكما الغالبون، نو غلبه مستلزم نده عدم شهادت لره دبعض افرادو، ځکه چي حضرت آسیه هم دمتبعینو دَمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَام نه وه اودھغي شهادت قطعي دې، اوپه نص قرآني سره ثابت دې، اودغه شان غلبه کښ داضروری نوي چي دمعرکي په ابتداء کښ دي فتحه حاصله شي، بلکه غلبه عبارت دې په انجام کارکښ ددشمن دهلکت اودھغه دمتبعینو دهلکت نه ﴿إِنَّهُ مَن يَأْتِ﴾ دایاکلام دساحرانو دې اویا دخال الهي دې، اویدي کښ تخويف اخروي ذکرکړي، اوه ضمیر شان دې، او﴿عَجْرًا﴾ حال دې دضمیر د﴿يَأْتِ﴾ نه اومجرم نه مراد هغه څوک دې چي متصف وي په اعلیٰ اواقوی درجي دجرم سره چي هغه کفر دې، نولهذا دمعرجم نه مراد کافراومشرک دې، (مدارک، طبری) او﴿يَأْتِ﴾ یعنی اتیان نه مراد خاتمه علی الکفر ده (العیاذ بالله) یعنی چي څوک پداسي حالت کښ مړ شي چي

مجرم او کافروني نو ﴿فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ﴾ (خازن) ﴿لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾ (داکنایه ده دَیْرِ بَد اوسخت حالت نه چې جهنمیان به په دَیْرِ بَدترین حالت کښ وي چې نه به مړه کیږي چې دَمرگ په ذریعې سره دَعذاب نه نجات ورته میلاو شي او نه به په ژوند سره څه فائده حاصلولی شي، نو دا اعتراض نه وار دیري چې دا خوار تفاع النقیضین ده ځکه چې جسم به یاحي وي او یاباه میت وي.

﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا﴾ (د ابشارت اخروي دي) ﴿قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ﴾ (پدیکښ اشاره ده استقامت ته په ایمان باندې) ﴿الَّذِي جُئْتُ الْعُلَى﴾ (پدیکښ اشاره ده چې په جنت کښ دیر درجات او منازل دی، او د جنت درجات څومره دي؟ قرآن کښ تصریح نیشته او احادیث پدې سلسلې کښ دوه (۲) قسمه راغلیدي ځني احادیثو کښ د جنت درجات سل (۱۰۰) خودلی شوی دی لکه په روایت د حضرت ابوهریره ؓ کښي چې نقل کړیدې امام بخاري ؒ په کتاب الجهاد باب درجات المجاهدين فی سبیل الله کښي، او دغه شان په روایت د عباده بن صامت کښ او په روایت د أبو سعید الخدری ؓ کښ هم دي چې ذکر کړیدې حافظ ابن کثیر ؒ، لیکن په یوبل روایت چې د حضرت عبدالله بن عمر ؓ نه مروي دې چې نقل کړیدې امام ترمذی ؒ په ابواب فضائل القرآن باب ان الذی لیس فی جوفه من القرآن الخ کښ چې یقال یعنی لصاحب القرآن اقرا وارق ورتل کماکت ترتل فی الدنيا لان مولک عند آخر آیه تفرؤها، نو ددې نه معلومیږي چې د جنت درجات د قرآن د آیتونو د تعداد موافق دی، ددې تعارض د حل دپاره محدثینو مختلف رای پېش کړیدی لیکن په ټولو توجیهاتو کښ غوره توجیه د حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا ؒ المدنی والاده، هغه فرمائی چې درجات دوه (۲) قسمه دی یو درجات کبار، او بل درجات صغار، نو د سلو (۱۰۰) یو الاروایت محمول دې په درجات کبار باندې او د قرآنی آیاتو تعداد موافق والاروایت محمول دې په درجات صغار باندې، او دا هم ممکنه ده چې (۱۰۰) نه مراد عدد خاص نوي بلکه مراد تنه کثرت وي (والله اعلم).

﴿جَنَّتُ عَدْنٍ﴾ (د ایمان دې د) ﴿الَّذِي جُئْتُ﴾ (دپاره او یا تنه بدل دي) ﴿فَجَرِي﴾ (من داحال دي د) ﴿جَنَّتٍ﴾ نه او تمها، نه مراد لاندې د غرف او د بنگلونه دي تفصیل ئی تیر شوی دي، ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى﴾ (دك مبتداء ده او مشارالیه ورله ماقبل کښ مذکور اجرا و ثواب دي، او) ﴿جَزَاءُ مَنْ﴾

ورله خبردي، او ﴿تَرْكُ﴾ نه مراد دادې چې خپل ځان د شرك د پليتنې نه پاك كړي او د الله ﷻ بندگي او د رسولانو اتباع اختيار كړي (ابن كثير).

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَن أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا ۖ

اوبشكه وحي او كړه مونږ موسى ته چې د شپې بوځه ته بندگان څمايس مقرر كړه دوى دپاره لار په درياب كښ اوچه

لَا تَخَفْ كَرَّا وَلَا تَخْشَى ۚ فَاَتْبَعُكُم ۖ فِرْعَوْنُ بِمُجْرَمٍ ۚ

نه به يرېري ته دلاندي كولو نه اونه به يرېري د غرق كيدلو نه، پس ورغلو په دوى پسي فرعون د خپل لښكرو سره

فَنَفْسُهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَأْغَشٍ ۚ وَاصْلُ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ۝

پس راغبر غرق كړو دوى د درياب نه هغه څه چې دوى ئې پټ كړل، اوبې لارې كړو فرعون خپل قوم او هېڅ لاره ئې نوه خودلى دوى ته

﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ﴾ هډدي ځائى نه د واقعي پنځم مقام شروع كيږي پديكېن دېنى

اسرائيلونجات او دهغوئ دشمن فرعون غرق كيدل او هلاك كيدل ذكر كيږي هركله چې موسى ﷺ او هارون ﷺ فرعون او دهغه په متبعينوباندى حجت تام كړو مختلف قسم معجزات ئې ورته ظاهر كړو خويابهم هغوئ ايمان نه راوړلو او په بني اسرائيلوباندى ئې ظلم نه پرېخودلو، نواله ﷻ د فرعون هلاكت او د بني اسرائيلو د نجات اراده او كړه نو موسى ﷺ ته ئې حكم او كړو چې بني اسرائيل د ځان سره كړه او د شپې ددې علاقې نه روان شه، په لاره كښ به ناسوته دريائ قلزم راځي ليكن هغه به ستاسو په سفر كښ حائل او ركاوټ نوي ته خپله عصاهغې راپريده نوهغه كښ به دولس (۱۲) اوچې لاري جوړي شي

او تاسومه د فرعون نه يره محسوسه وئ اونه د غرق كيدلو فكر كوئ اولام په ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا﴾

كښ موطنه للقسام دې، او آن مفسره دې چې تفسير ئې د ما يوحي اليه، كړيدې، اسرى، ونيلي كيږي د شپې بوتللو ته، او د شپې وخت كښ سفر كولو حكمت يود اوو چې د شپې په وخت كښ زمكه اوسفر لنډ او مختصر كيږي كماورد فى بعض الاحاديث، اوبل ددې وجه نه چې بني اسرائيل په دغه وخت كښ غلامان وو او د فرعون د بدبه اورعب ورباندى سوروو، نوددې وجه نه د شپې

وتلو حکم ورته اوشوچې په رنږا کښ ئي فرعون اود هغه لښکر اونه گوري ﴿فَاضْرَبْتُمْ﴾ ضرب په صلي کښ چې کله لام راشي نو عام طور په معنی د جعل، اومقرر کولو سره وي لکه عرب وانی ضرب له فی ماله سهما، یعنی د هغه دپاره ئی په مال کښ حصه مقرره کړه، نو لهذا دآيت مقصد اوشوچې جوړي کړه ته دوی لره په دریاب کښ اوچې لاري، اوبعض فرمائی چې داضرب لپاره مفعول به مقدر دې چې هغه البحر دې، او ﴿طَرِيقًا﴾ مفعول به د فعل محذوف دپاره، اوجار مجرور (لهم) متعلق دې په فعل محذوف پوري، چې بیسیر دې، نواصل کښ داسي دې، اضرب البحر لیسرهم طریقا (روح) او طریقا اسم جنس دې اطلاق په قلیل او کثیریو ټولوباندی کیري ﴿يَسَاءَ﴾ مصدر دې حمل ئي په ﴿طَرِيقًا﴾ باندی مبالغه دې، اویائیساً، په سکون دباء سره دې چې جمع ده دیابس، لکه صحب جمع د صاحب ده، اودا اول سبب دې دامن چې الله ﷻ دوی لپاره لاري اوچي کړي وي چې دسمندر نه جوړي شوې به پدغه لارو کښ نه اوبه وي اونه ختمه ﴿وَلَا تَخَفُ﴾ دَرگاً اود اودوم سبب دامن دې چې فرعون به تاسو گرفتار کولی هم نشي څه به ستاسو اود هغه په مینځ کښ تاخیر حائل او گرزوم (کیر).

﴿وَلَا تَخَفْ﴾ ددریم سبب دامن دې چې تاسو به په اوبو کښ هم نه عرق کیرئ داوبو د عرق کیدلونه بي فکړه شی ﴿فَاتَّبِعْتُمْ﴾ فرعون د هلاکت ذکر کیري، حضرت موسی ﷺ او هارون ﷺ بني اسرائيل د شپي په تیاري کښ د مصر نه روان کړل شام طرف ته، د مصر نه شام ته دوه ۲ لاري تللي وي یوه لاره په اوچي وه اوهغه نزدې هم وه اودویمه لاره دکمدې بحري وه اوهغه اوږده هم وه الله ﷻ دخپل حکمت بالغه په اعتبار سره موسی ﷻ ته حکم اوکړوچې بني اسرائيل په اوږده اوسمندر لاره باندی بوځه، موسی ﷻ دیر خفیه طریقي سره بني اسرائيل د شپي په توري تیاري کښ روان کړل، د فرعون عملي د شپي شپي فرعون ته اطلاع ورکړه چې بني اسرائيل تنستی اومصر پریدي نو فرعون فوري طوریو، زبردست لښکر تیار کړ او د بني اسرائيلو تعاقب دپاره اووتلو، سهار چې رنږا کیدلو نو فرعونیانو بني اسرائيلو ته نزدې شوي وو اود بني اسرائيلو مخي ته بحر قلزم وو، نومخ ته سمندر اوشاته دشمن وو، بني اسرائيل پدې وخت کښ

پيريشانه شو اوموسی ﷺ ته ئي اوئيل چي. ائلمدركون، چي بس مونږه گرفتارشو. موسی ﷺ دوی ته تسلي ورکړه چې ان ربي معي سيهدين، چي څمارب څماسره دې. اوهغه به څامداد اوکړي اوماته به بندي لاري خلاصي کړي. موسی ﷺ دالله ﷻ په حکم سره خپله عصا سمندره راپريخوه نوالله ﷻ سمندراوچ کړو اودولس ۱۲ لاري پکښ جوړي کړي. بنی اسرائیل صحیح سلامت پدي لاروباندي پوري شول. په دوی پسي ورستوفرعون اودهغه لښکرهم راغی اودسمندردي لاروته راکوزشولو چې کله دبنی اسرائیلو آخیری کس دسمندرته بهرشو، اودفرعونيانو آخیری فرد سمندرته داخل شونو پدي وخت کښ الله ﷻ سمندرجاري کړاوفرعون دلښکرسره الله ﷻ هلاک کړو.

﴿فَاتَّبَعْتُمُ﴾ باب افعال دې هم ضمير مفعول اول او ﴿يَجْنُودُهُ﴾، کښ باء په معنى دمع ده اوتبع کله مفعول واحده متعدي کيږي اوکله مفعولين ته، مفعول واحده متعدي کيدلومثال لکه چې په سورة اعراف ايت نمبر (۱۷۵) کښ دى، ﴿فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴾ دې دلته هم صرف يو مفعول ته متعدي دې، اوياباء زانده ده په بجنوده، کښ اوجنود مفعول ثانى دې ﴿فَقَشَعْتُمْ مِّنَ آلَمِّ﴾ ابهام لپاره دتعظيم اودپيرهبيت دې يعني چې کوم سمندرجې دوی پټ کړلو اودوی غرق کړل دهغې كيفيت اوشدت سيوا دالله ﷻ نه بل چاته ندې معلوم دهغې نه بس يو الله ﷻ خبردې، (کشاف، مدارك). ﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ﴾ يعيني دين په معاملي کښ فرعون خپل قوم گمراه کړو چې په دوی باندې ئي خپل عبادت کولو اونسبت داضلال فرعون ته تسبيبادې نه خلقا ﴿وَمَا هَذَى﴾ داياتا کيدې دما قبل اورددې دهغه کلام دفرعون چې خلکو ته به ئي وئيل چې وماهديکم الا سيل الزناد، اويانته مراد نجات دې دهلاکت نه، يعيني دهلاکت نه بچ کيدلولاروته ميلاؤنشوه (بحر).

يٰۤاَيُّهَا اِسْرَآءِيْلُ قَدْ اٰتَيْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَاَوْعَدْنَاكُمْ جَاۤئِبَ الطُّوْرِ الْاٰمِنِ

اي اولاد ديعقوب بيشکه خلاص کړئ مونږه تاسو ددشمن دتاسونه اووعدده کړې وه مونږ تاسوسره دځي طرف دکوه طور

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلٰوٰى ۝۵۰ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ

اورالبربي وومونږ په تاسوباندې من اوسلوی (اوئيل مونږه) خوږى پاک هغي نه چې مونږ درکړيدى تاسونه

وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي

اوسرکشي مه کوئ په دې کيس کني نازل به شي په تاسو باندې غضب خدا^(۱) او هغه څوک چې نازل شي په هغه باندې غضب خدا

فَقَدْ هَوَى ۝ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ ۝ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ

نويشکه هغه هلاک شو^(۲) او بيشکه څه خامخاڅنه کوونکی يم هغه چاته چې توبه او کړی او ايمان راوړی

وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى ۝

او عمل او کړی نيك بيا کلك روان وی په نېغه لاره (دين) باندې.

﴿يَنبِئُ إِسْرَءِيلَ﴾ د فرعون د هلاکت نه پس الله ﷻ په بني اسرائيلو باندې خپلو نعمتونو تذکره کوي لپاره ددې چې دوی کفر او سرکشي پرېدي او په الله ﷻ باندې ايمان راوړي او دهغه اطاعت اوکي او دلته لفظ دَقَلْنَا، مقدر دې ﴿قَدْ أَجْنَبَكُمْ﴾ دالوئ منفعت دنیوی دې چې د دشمن د ظلم نه نجات، او د غلامی نه آزادي ورته میلاؤ شوه.

﴿وَوَعَدْنَكُمْ﴾ د امانفعت دیني دې او مراد پدې وعدي سره ورکول د کتاب و وچې په هغې کبس ددوئ د شریعت تشریحات او احکامات و و او دا وعده اگرچه صرف د موسی (عليه السلام) سره وه لیکن فائده زیاده تر قوم ته وه نو ځکه و عدلکم، ذکر شو.

﴿وَوَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ﴾ د ادریم انعام او منفعت ذکر دې چې د قید په حالت کبس هم الله ﷻ تاسوته د بهرین خوراک بند و بست کړې وو، تفصیل ئی په سورة البقره وغیره کبس تیر شوي دي.

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ﴾ امر چې کله حکایت واقع شي د ماضي نه نو هلته به قلنا، مقدر وي نو دلته قلنا، مقدر دې ای قلنا او مراد په ﴿طَيِّبَاتِ﴾ سره هغه خوراکونه دي چې طبعیت سلیمه او شریعت

(۱)، تخويف اخروی

(۲)، بشارت اخروی

نې پسند (خوخه) کوي، چې لذیذ او حلال خوراکونه دي ﴿وَلَا تَقْلُقُوا﴾ طغيان، په رزق کس دادې چې په حرام طريقې سره او دېل چانه په ظلم سره واخستلی شي ددې وجه نه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه: ﴿وَلَا تَقْلُقُوا﴾ تفسير په لا يظلم بعضکم بعضاً في اخذه من صاحبه سره منقول دي. دغه شان د طغيان او سرکش يوصورت داهم دي چې د رزق شکر په ادا نه کړې شي، فضول اوبې خايه ځای کس استعمال کړې شي، غرور او تکبر پي اختيار کړې شي او د الله تعالى په معاصي او نافرمانيو کس استعمال کړې شي او حقوق واجبه پکس ادا نه کړې شي او دغه شان بعضو پکس تحريمات لغير الله او ذخير اندوزي هم ذکر کړيده دا ټول طغيان دي په رزق کس «قرطبي، روح».

﴿فَيَجِلْ عَلَيْكُمْ غَضَبِي﴾ دا جواب د نهې دي خل يا د باب نصرينصر نه دي په معنی دنزل سره، يعنی ځما غضب به په تاسو باندی نازل شی او يا د ضرب يضرب نه په معنی د وجوب اولزوم سره دي ای يلزمککم غضی وپرل بکم (فج) ﴿وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي﴾ دا تخويف اخروی دي، او ﴿هَوَىٰ﴾ دا اصل کس وئيلي کيږي چې څوک دا وچت غرنه او غورزيږي او هلاک شي کنايه ده د هلاکت نه (بحر) او بعض فرماني چې في النار، لفظ ددې نه ورستو مقدر دي نواصل کس داسي دي فقهو هوی في النار يعنی دي په جهنم کس او غورزيږدلو (حداد) او بعض فرماني چې ﴿هَوَىٰ﴾ په معنی د وقع فی الهاوية سره دي روح، شريینی، کبير، يعنی دي په هاويه کس او غورزيږدلو ﴿وَأَنزِلْنَا لَقْفَارًا﴾ دا بشارت اخروی دي ﴿ثُمَّ أَهْتَدَىٰ﴾ د دينه مراد مرتبه د استقامت ده چې ترمرگ وخته پوري په دين باندی مضبوط وي او خپل ځان د شکوک نه بچ ساتي اوسنت او جماعت باندی مستقيم وي (ابن کثير) او هرکله چې مرتبه د استقامت حاصل کيږي ورستو د ايمان او عمل صالح نه نوددي وجه نه د مرتبي د استقامت ذکر په ثم سره اوشو چې دا راځي د پاره د تراخي، او بعض فرماني چې ثم، لپاره د دلالت ده په هغې فرق باندی چې په مابين د دواړو مرتبو کس دي، چې مرتبه د استقامت اعلى ده د مرتبي د انابت، هدايت، اوربړت فلي نه.

وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَهُوسُفُ ﴿٧٠﴾ قَالَ هُمْ أُولَاءِ

اوځه څيزته په جلتنی سره رااوېستلې دځېل قوم نه اې موسى اوئيل موسى دوى دغه دى چې راروان دى

عَلَى آثَرِي وَعَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴿٧١﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا

په ماپسي اوزر راغلم څه تاته اې ربه ځمادي دپاره چې ته راضي شي اوئيل الله ﷻ پس بېشكه مونږه از مېست وكړد

قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ الشَّامِرِيُّ ﴿٧٢﴾

په قوم ستاباندی ورسودر اتلو ستانه اوبی لاري گمراه کړو دوى سامري

﴿وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ﴾ هدا دواقيي شپږم مقام دې، هرکله چې بني اسرائيلوته الله ﷻ ازادي ورکړه نو دازاد قوم دپاره يوقانون ضرورت وي، نويني اسرائيلوهم د موسى ﷺ نه قانون طلب کړو، دحضرت موسى ﷺ په دعا او درخواست باندی الله ﷻ موسى ﷺ ته حکم اوکړو چې دقوم نښه دځان سره کړه اوکوه طورته راشه، مونږ به تاته تورات درکړو، حضرت موسى ﷻ دځېل قوم مشران «نښه» سره کوه طورته روان شو، حضرت موسى ﷻ دالله ﷻ سره دکلام او خبرو د شوق دوجي نه تادي «جلدی» اوکړه په تلوکښ او قوم ته نې وصيت اوکړو چې تاسوپه ماپسي راځئ اوخپله مخکښ لاړو، دحضرت موسى ﷻ خيال داووجې قوم په ماپسي ورستو راروان دى خو قوم سامري گمراه کړې وو، موسى ﷻ چې کله کوه طورته حاضر شو نو الله ﷻ تنه تپوس اوکړو چې ﴿وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ﴾ چې ته ولي دځېل قوم نه په تادئ راغلي نو دقوم نه مراد اوياد (۷۰) تنه نښه دي نو دتعجيل او جلتنی نه مراد د وخت اوميعادنه مخکښ حاضريدل ندی بلکه دقوم نه رومبى کيدل دي او ددي سوال مقصد «بقول علامه آلوسي، وزمخشری، تنبيه وه موسى ﷻ ته چې ستاد منصب اورسالت سره مناسب داوه چې ته دقوم سره يوځای راغلی وي او عجلت دى نوى کړې او عجلت اگرچه ديني کارکښ ممدوح دې خو ددي عجلت نتيجه داشوه چې قوم گمراه شونوځکه الله ﷻ پدي عجلت باندی تنبيه ورکړه او دغه شان پديکښ اشاره ده دپته چې دقوم مشردې دقوم پسي ورستو ورستوياورسره يوځای راځي، خو موسى ﷻ اعتذارپېش کړو چې قوم هم په ماپسي دې او جلتي ماپه خپل اجتهادسره

کړې ده چې ستازياتہ رضامي حاصله ولہ. اوستاذ رضادوام مي حاصلولو (روح) اوباد ﴿وَمَا أَتَجَلَّكَ بِمَنۡ مَّرَادَادِيۤ جِي تہ خوپہ جلتی سرہ راغلی دقوم نہ، خو هغوی دې پہ کوم حالت کښ پرځی دی نو قوم نہ مراد ټول قوم دې نوگوياجہ دادوہ﴾ ۲) سوالونه دی پہ حقیقت کښ. یو د نفس تقدیم پہ بارہ کښ اوبل د قوم د حالت پہ بارہ کښ نویدی اعتبار د تعجیل نہ مراد وقت مقررہ اومعاده مخکښ راتلل دي، اود دې سوال مقصد موسی علیہ السلام تہ دهغه د قوم پہ بارہ کښ خبر ورکول مقصود وو ځکه چې موسی علیہ السلام د خپل قوم د حالت نہ ناخبرہ وو اود اتوقعی ئی لره له چې قوم پہ توحید او ایمان باندی قائم دې، حالانکہ قوم پہ گمراہی اوشرک کښ مبتلا شوی وو. نوموسی علیہ السلام د خپل علم مطابق جواب ورکړو چې ہم ﴿هَمْ اَوْلَآءِ عَلٰۤی اَثَرٰی﴾ چې هغوی ځمپہ نقش قدم روان دی اوپہ توحید او ایمان باندی قائم دې، اوڅہ د وخت نہ مخکښ ځکه راغلم چې ستازياتہ رضا حاصلہ کړم.

فائدہ: داسوال جواب پہ کومه موقعہ کښ شوې وو، نواکتر مفسرین دافرمائی چې داپہ میقات اول کښ شوي وو، اوپہ میقات اول کښ پہ نوروسورتونو کښ مثلاً په سورة اعراف کښ د قوم ذکر نیشته دې چې د قوم نقباء تہ ہم حکم شوې وي چې تاسو ورسره لار شئی خونفي ئي ہم نیشته چې موسی علیہ السلام د دې نہ منع کړې شوې وي چې د قوم کسان بہ د ځان سرہ نہ بوځي، یعنی نہ د قوم د تللو حکم ذکر شته اونه د نہ تللو اود دې ایت د اشاره النص نہ دامعلومیري چې قوم تہ ہم د تللو حکم شوې وو خوموسی علیہ السلام تنہ مخکښ لار او قوم گمراہ شو، اوپہ موسی علیہ السلام پسي نہ لارو، لکه څرنګه پہ اول توجیه کښ ذکر دې، اود دې وجہ نہ حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمتہ اللہ علیہ د دې ایت پہ تفسیر کښ داسي لیکي شاید قوم کے بعض ائمہ کو مرہ لے جانے کا کم ہوگا ورنہ راجحہ دے، حضرت مولانا فرق مہت میرا کے دے پہ لے گئے. اوہم دارائی د حضرت شیخ القرآن رحمہ اللہ ہم دہ.

﴿قَالَ فَإِنَّا قَدْ هَدَاۥ الْخَبَارَ دِي د جانبہ د الله ﷻ نہ موسی علیہ السلام تہ، اود غورہ قول مطابق دا اخبار د حضرت موسی علیہ السلام تہ ورکړیدې چې پہ میقات باندی شل﴾ ۲) ورځي تیری شوې وي نو قوم گمراہی کښ مبتلا شو اوالله ﷻ موسی علیہ السلام تہ خبر ورکړو اویاورستو د میقات نہ الله ﷻ خبر ورکړیدې چې ستاقوم پہ شرک کښ مبتلا شویدې، اوبعض علماء فرمائی چہ دا اخبار د قوم پہ گمراہی کښ مبتلا کیدلونه مخکښ وواو دافتنہ مترقبہ پہ منزله د متحققہ نازل کړې شویدہ

نوخکه تنه اخبار په صیغود ماضي سره کړې شوې دې اوفاء دپاره دتعلیل ده یعنی ستادعجلت اودجلتی دوجي نه ستاقوم مونږ په یوازمانش کښ واچولو، اویافا، دپاره دتعیق ده یعنی نه خودلته راغلي قوم ستادراتلونه پس په یوازمانش کښ واچولی شو اوسامری هغوی گمراه کړيدي، اواضلال فعل اوصفت دالله ﷻ دې نسبت ټي سامري ته تسبیحاً دې چې دهغه په دعوت سره دوی گمراه شولو.

امام بغوی فرمائی چې بنی اسرائیل پدي وخت کښ شپږلاکه وو، د دولس (۱۲۰۰۰) بزرو نه علاوه باقی ټول سامری گمراه کړي وو.

فائدة: سامری څوک وو؟ پدیکښ دمفسرینو متعدد اقوال راغلي دي یوقول دادې چې سامری نوم موسیٰ ابن ظفرو، اودده تعلق دسمیری، قبیلې سره وو، اوداقبیل په اصل کښ عراق کښ آباده وه خوددې قبیلې څه کسان مصر ته راغلي وو او هلته کښ اباد شوي وو چې په هغې کښي دسامری خاندان خلک هم وو، اوبعض فرمائي چې دې قبطی وو، اوپه موسیٰ ﷺ باندې ظاهراً ایمان راوړی وو اوپه حقیقت کښ کافر، منافق وواوبعض فرمائي چې دې بني اسرائیلی وواودسامره، قبیلې سره ټي تعلق وو، اویوقول پکښ داهم راغلي دي چې دموسیٰ ﷺ دتورور(خاله) زوی وو، اودې هم بعینه په هغې زمانه کښ پیداشوې وو چې په کومه زمانه کښ فرعون دبنی اسرائیلو بچي قتلولو، نودده مordقتل دیري نه دې دڅنگل په یوغارکښ واچولو، الله ﷻ حضرت جبرئیل ﷺ دده په حفاظت باندې مامورکړو، اوحضرت جبرئیل ﷺ به ده ته شهد، کوچ اوپی (شودې) راوړلي اوده ته به ټي ورکولي حتی که چې دې غټ شواو دموسیٰ ﷺ په ډله اوجماعت کښ داخل شواوځان ټي مسلمان ظاهره ولو خو په حقیقت کښ کافرو، اودموسیٰ ﷺ دعدم موجودگي نه ټي فائده واخستله اوبني اسرائیل ټي هم په کفراوشرک کښ مبتلاکړل اوددې وجه نه یوشاعر اشعارو ټیلی دی:

إذا المرأ لم يخلق سعيداً تحيرت عقول مريبه وخاب المؤمل
لموسى الذى رآه جبرئيل كافراً وموسى الذى رآه فرعون مرسل

ترجمه: چې کله یوکس نیک بخت نوي پیدا کړې شوې نودهغه دپالونکی(تربیت کونکی) عقلونه هم حیران شي اودده نه امیدلرونکی خلک محروم شي، پس هغه موسیٰ چې پاللی وو جبرئیل ﷺ هغه کافر شو، او هغه موسیٰ ﷺ چې پاللی وو فرعون هغه رسول شو (روح).

فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ

نو واپس لاړو موسى ﷺ خپل قوم ته غصې نه ده غمزن. اوښل هغه اې قومۀ ځما آیا وعده نده کړې تاسو سره

رَبُّكُمْ وَعَدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ

رب ستاسو وعده ځانسته آيا پس اوږده شوه په تاسو باندې وعده يا غواړئ تاسو چې نازل شي

عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمُ مَّوْعِدِي ﴿٣٧﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا

په تاسو باندې غضب د ستاسو رب د طرف نه پس خلاف او کړو تاسو د وعدې ځمانه اوښل دوى چې خلاف ندې کړې مونږه ستاد

مَوْعِدَكَ بِمِلْكِنَا وَلَكِنَّا مُخْلِئَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ

وعدې نه په خپل اختيار سره اوليكن رابار کړې شويۀ مونږ باندې بوج دکالود قوم د فرعون نه

فَقَلَّغْنَا فَكَذَّبْتَكَ الْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٣٨﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا

پس او غورځولو مونږ هغه په اور کښ پس دارنگی او غورځولو سامري پس جوړ کړو هغه دوى لره د سخی جنة

لَهُ خُورًا فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَلَيْسَ ﴿٣٩﴾

چې هغې لره او ازوو پس اوښل دوى چې دامعبود دې ستاسو امعبود دې د موسى پس ده موسى هير کړيدې خپل رب

﴿فَرَجَعَ مُوسَى﴾ بهرکله چې موسى ﷺ ميقات پوره کړو چې دا د ذيقعدۀ پوره مياشته وه

اولس ۱۰ ورځې د ذى الحجه وي، الله ﷻ ورته د قوم د گمراه کيدلو خبر ورکړو نوموسى ﷺ په

ډيرې غصې سره واپس شو، اودا غصه ئې د الله ﷻ د توحيد باندې د تغيرت په بنيادوه، نو د دينه

معلومه شوه چې په معاصي باندې غصه او خفگان راتلل سنت دانبياء کرامو ﷺ

دې ﴿غَضِبَ﴾ او ﴿أَسِفًا﴾ دواړه حاليين مترادفين دې درجۀ د ضمير نه، اويامتد اخلين دې چې

دانانى حال دې د ضمير مستتر نه په اول کښ، ﴿غَضِبَ﴾ او ﴿أَسِفًا﴾ دواړه قرب المعنى دى

﴿غَضَبْنَاهُ﴾ په معنی د غصې سره. او ﴿أَسَفًا﴾ په معنی د شدید الغضب سره دې مدارک، اویا ﴿أَسَفًا﴾ په معنی د حزين سره دې، صاحب د بحر د امام ابن عطيم رحمه الله نه نقل کړيدی چې 'غضب' هغه غصي او تکليف ته وئیلی کيږي چې د طاقتور او قدرت والا نه په کمزوری باندی وي. او ﴿أَسَفًا﴾ هغه غصي او حزن ته وئیلی کيږي چې د کمزوري نه په طاقتور باندی وی

﴿قَالَ يَنْفُورُ﴾ نوموسی عليه السلام چې کله خپل قوم د خسي (عجل) په عبادت باندی او کتلونو ورته ئي افرمائیلو چې آیاستا سرب د تاسو سره یوه خاښته وعده نوه کړې؟ تاسو دومره زړهغه وعده هیږه کړه؟ او که یا مود الله ﷻ د عذاب نازلیدلو اراده او کړه؟ چې د الله ﷻ عذاب در باندی نازل شي، نو استفهام په ﴿أَلَمْ يَعْذِكُمْ﴾ کښ لپاره د انکار تو بیخي دې، او استفهام انکاری په معنی د نفی سره وي، او ﴿أَلَمْ يَعْذِكُمْ﴾ د نفی د پاره دې، نو نفی چې په نفی باندی داخله شي نواثبات فائده کوي نو دا کلام مثبت شو په طریقي ابلفي سره ، او ﴿وَعَدًا حَسَنًا﴾ هغه مراد یاد الله ﷻ اطاعت باندی ثواب او جنت دې، نو دایت مقصد د دې چې تاسو د الله ﷻ هغه خاښته وعده چې جنت دې هغه مو هیږه کړو، او کنه یا خو قصداً مخالفت او کړو او د الله ﷻ عذاب ته د دعوت ورکولو اراده خواو کړه، اویا د ﴿وَعَدًا حَسَنًا﴾ هغه مراد هغه عهد دې چې په ایت نمبر (۸۱) کښ تیر شوي دې چې ﴿وَلَا تَطْفُوا﴾ یعنی الله ﷻ تاسو نه عهد اخستی وو چې په تاسو باندی به انعامات کوي خو تاسو به سرکشي نه کوئ، کفر او شرک به نه اختیاره وئ، نو آیاتاسو دغه عهد دومره زړهیر کړو او که یا خود الله ﷻ غضب نازلیدلو اراده او کړه، لیکن اکثر مفسرین فرمائي چې د ﴿وَعَدًا حَسَنًا﴾ هغه مراد وعده د تورات ورکیدلode، یعنی مونږ سره الله ﷻ وعده کړې وه چې تاسوله به تورات درکوم نو تاسو دومره انتظار هم اونکړو چې څه راغلی وی او تاسو ته مي تورات راوړی وی ددې وجه نه چې موده ډیره تیره شوه او ستاسو نه دا وعده هیږه شوه او که یا خود اراده او کړه چې د الله ﷻ غضب در باندی نازل شي.

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا﴾ دا اعتذار دې د جانبه د قوم نه یعنی قوم موسی عليه السلام ته عذر پیش کړو چې د سخي عبادت مونږ په خپل اختیار سره ندې کړې بلکه سامری داسي چالاکي او کړه چې مونږ به

اختیاره کفر او کړو ﴿بِمَلِكِنَا﴾ کښ اضافه دَمَلِك تان ضميرته اضافه دَمصدر فاعل ته دې اومفعول ني محذوف دې ای بملکنا امورنا.

﴿وَلَمَّا جَاءَنَا﴾ دایبان دې دخپلي بی بسن اود مجبورئ، چې کوم کالي مونږ دفرعون دقوم نه راوړي وو نوهغه مونږه په مشوري سره ورته اوغورخولو او سامري هم اوغورخولونویانی تنه داسخي جوړکړلو او اوییل ني چې داستاسوخدای دې چې موسی عليه السلام په غره کښ لتوي (العیاذ بالله) ﴿أَوْرَارًا﴾ ددینه مرادهغه زیورات دي چې دوی دقبطیانونه په استعاري اودواده په بهاني غوختلي وو او واپس کړی ني نو، چې تفصیل ني سورة اعراف کښ تیر شويدي، او ﴿حَمِلْنَا﴾ کښ دوه قراته دی یو قرات په تشدید سره دمزیدو دې صیغه دمجهولي ده اوفاعل نی موسی عليه السلام دې چې ندې ذکر کړې شوې ځکه چې دوی داموسی عليه السلام په حکم سره راخستی وو، نومعنی به نی داسي چې په دیر تکلیف سره مونږ باندی بار کړې شوې وو او بل قرات دمجردو حملنا دې يعني په فتحی دحاء اومیم سره دې صیغه دمعلوم ده یعنی مونږ خان سره رابار کړي وو ﴿أَوْرَارًا﴾ جمع دوزده په اصل کښ، بوج، ته ویلی شي اوبه اصطلاح دشرع کښ اطلاق نی په گناه باندی هم کيږي، نودلته تنه یامراد معنی لغوی ده یعنی بوج اووزر نی ورته ځکه اوییل چې دا زیورات دیرزیات وو اودرانه وو نوددي وجه اوزار ورته اویلی شو اویاتنه مراد گناه دې، اودې زیوراتو ته اوزار ځکه اویلی شو چې یاخوداغالبا سبب دگناه گرځي ځکه چې پدي سره اکثر خلک فخر او غرور او تکبر کوي، اویا ددي وجه نه ورته اویلی شو چې داسبب دگناه ددوی دپاره گرزیدلی وو، اویا ددي وجه نه چې دوی دا دفرعونیانو نه په عاریت غوختلی وو چې دالمانت وو ددوی سره خودوی بیا واپس نکړو نو گویا چې دوی په خپل خیال کښ گناه دخیانت او کړونو ځکه ني ورته ﴿أَوْرَارًا﴾ اوییلو، دا قول دیر غوره دې، اوبعضي فرمائی چې دازیورات هغه وو چې فرعونیانو دخان سره راخستی وو په غاړه یا په لاسونو کښ ورسره وو، نو چې کله الله تعالى فرعونیان هلاک کړل نو زیورات تنه بنی اسرائیلو بطور مال غنیمت واخستلو، اومال غنیمت استعمال دمخکنیو امتونو دپاره حلال نو اودوی استعمال کړې وو دازیورات، نو ځکه نی ورته اوزار اوییلو،

﴿فَقَدْ قَتَلْنَا فِي النَّارِ، وَرِسْرَه مَقْدَرْدِي يَعْنِي مَوْنِيَه پِه اور کُښ او غورخولو. اودغه شان سامري هم خپله حصه زيورات پِه اور کُښ او غورخولو، اووجه ئي داوه چې ساري دوي ته مسئله بيان کړه چې ددې زيوراتو استعمال ستاسو دپاره جائز ندي ځکه چې دا يامال غنيمت دې اويابه خيانت سره اخستلي شويدي، نو دا پِه اور کُښ غورخوي، او ابن کثير رحمه الله پِه يوروايت کښ دانقل کړيدی چې دازيورات دهارون عليه السلام پِه حکم سره دوي اورته غورخولي وو.

﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا﴾ سامري ددغي زيوراتونه بني اسرائيلوله سخي شکل جوړکړو، اوبه هغه سخي کښ دحضرت جبرئيل عليه السلام داس دڅپو خاوره واچوله، کله چې فرعون غرق کيدلونو کلمه ئي اوئيله حضرت جبرئيل عليه السلام پِه يواس باندی سورراغي اوخته ئي راواغسته او فرعون ئي پِه خله کښ اوئستلو، نو سامري دحضرت جبرئيل عليه السلام داس دڅپوخته راواغسته او هغه ئي پدي خسي کښ واچوله، پِه هغې خټه کښ الله تعالى داتاثيرايخي وو، اودهغې خاورې برکت وو چې هغه سخي به اوازونه کول، بابا به ئي کولو، اوبعض فرماني چې خاوره ئي هم اچوني وه ليکن اوازني دڅاورې دوجې نه نه کولو بلکه ددې سخي پِه شکل اوصورت کښ ئي داسي سوري پريخي وو چې پِه هغې کښ به هوادتنه کيدله اووتله، نوهغې به دسخي پشان اوازونه کولو، (کښ) اودا دالله تعالى دطرف نه پِه دوي باندی امتحان وو، او ﴿جَسَدًا يَهْدِلُ دِي دَعِجْلًا﴾ هغه اوغوره قول دادې چې داصرف اوصرف صورت اوجسد دعجل وو اوحقيقه عجل نو، اگرچه بعضی مفسرين دفرماني چې داحقيقه عجل وو ﴿والفصل في الكبي﴾.

﴿فَقَالُوا هَذَا﴾ يعني سامري اودهغه متبعينو اوتيل چې ستاسواود موسی عليه السلام خدائي داعجل دي، نوپه ضمير دجمع کښ اشاره ده چې دسامري سره نورملگري هم وو، اوهغوي څومره وو؟ نوپدي اتفاق دې چې حضرت هارون عليه السلام دسخي عبادت نووکړې اوباقی څومره کسانو کړې وو نو دحضرت حسن بصری رحمه الله نه روايت دې چې ټولوکړې وو ځکه چې موسی عليه السلام دعائي مغفرت صرف دخپل رور دپاره کړيده، رب اغفر لي ولاخي، کچرته بل څوک مؤمن وي نوموسی عليه السلام به هغه هم پِه دعا کښ شريک کړې وو، ليکن دجهوهورومسلک دادې چې دحضرت هارون عليه السلام سره نورهم ډيرکسان وو چې هغوي عبادت دسخي نووکړې، پِه دليل ددې قول دالله تعالى سره چې ومهم امة يهدون باحق وبه يهدلون، نو دهغوي تعداد اکثر فرماني چې دولس

اوديعه دگمراهي ده، نه هدايت اودامقصد ندې چې ددوي گمراهي صرف په عجل سره وه او په بل شي سره نه «روح، فتح»

﴿وَإِنْ رَأَيْتُمْ الرَّحِيقَ﴾ اسم او خبر دان دواړه معرفه دي دپاره دحصر او اختصاص يعني ستاسو رب صرف اوصرف الله ﷻ دي، او ذکر په اسم درحمن سره دپاره دتنبيه وو په تذکیر دنعمت دنجات باندې، چې دفرعون دغلامی اود تکالیفونه چې کوم ذات تاسو ته نجات او خلاصی درکړیده. هغه مهربان ذات مستحق دعبادت دي.

﴿فَاتَّبِعُونِي﴾ اتباع عبارت دي په عمل او طریقه کښ په چاپسي دتللونه، او اطاعت عبارت دي دچا دقول منلونه، يعني هارون ﷺ دوي ته او فرمايلو چې تاسو څمپه طریقه روان شئ او څاخبره اومنی، نو ددينه معلومه شوه چې هدايت منحصر دي پدیکښ چې دالله ﷻ اود پیغمبر خبره دهغه دطریقي مطابق اومنلی شي، او کچرته دالله ﷻ اودرسول ﷺ خبره اومنلی شي خو طریقه درسول ﷺ نوي نو بدعت ته جوړشي.

قاله امام رازی رحمه الله فرمائی چې دحضرت هارون ﷺ ددي دعوت ورکولو بنياد شفقت اومحبت وو، نو ددينه معلومه شوه چې دهر انسان سره شفقت اومحبت ضروري دي اودتولونه لوی شفقت اومحبت دادي چې يو کس دجهنم اور ته روان وي او غورزیري اوته ئي دهغي نه بچ کړي نو دشفقت اودمحبت په بنياد امريالمعروف په مسلمانانو باندې واجب دي کبير مع تغيير.

﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ﴾ پدي آيت کښ دقوم جواب ذکر کيږي هارون ﷺ ته، چې دوي هارون ﷺ ته دا بهانه اوکړه چې ترڅو چې حضرت موسی ﷺ واپس نوي راغلی نومونږ به ترهغي پوري دسخي عبادت کوو، اوداخبره يامحض ددوي يوه بهانه وه چې دهارون ﷺ دليل جواب ئي نشو کولی نو دخان خلاصولو دپاره ئي دا خبره اوکړه اوياددوي په زړونو کښ دسامري خبره راسخه شوه وه اوددوي خيال داوو چې حضرت موسی ﷺ به هم دسامري تقرير اوکړي اوزمونږ سره به دسخي عبادت شروع کړي.

﴿عَبَّكُنْ﴾ په معنی دمقمن سره دي، يعني مونږ به دسخي په عبادت باندې قائم اولازم به يو، نو ددي جواب نه ورستو حضرت هارون ﷺ دخپلومتبعين اوصحيح العقیده کسانو سره

ددغي مشرکینونه جداسو. اودغي مشرکانوبه دَسْخِي عبادت کولو. اودَسْخِي نه چاپيره به ني طواف کولو اورقص، گدا به ني کوله اوسازيه ني ورته وهلو

﴿قَالَ يَهْرُونُ﴾ حضرت هارون عليه السلام په باري کښ دمداهنت دتوهم دآزالي نه پس اصل واقعه بيانيري، حضرت موسی عليه السلام چې دکوه طورته واپس راتللو نو دکله اوسازاوازونه ني واوريدل چې قوم ني سخي ته بطورعبادت کولو، نو قوم نه ني تپوس اوکړو اول، نوهغوئ ورته خپل عذريش کړو، خوموسی عليه السلام دَهْغُوئ دمعذرت خواهانه جواب نه مطمئن نشو، نو ديري غصي نه ني حضرت هارون عليه السلام دسراوږيري نه اونيلواوځان ته ني رانښکلو اوورته ني اوئيلوچي، ﴿يَهْرُونُ مَا مَنَّكَ﴾ او حضرت هارون عليه السلام اگرچه په عمرکښ دَمُوسَى عليه السلام نه مشروو، ليکن په رتبه کښ ورته موسی عليه السلام لوی وو، او په شرعي اموروکښ هارون عليه السلام دده تابع اووزير حيثيت لرو، اودموسی عليه السلام خيال داووچي هارون عليه السلام دقوم په اصلاح کښ پوره کوشش نوي کړي اودستنی اوتساهل نه به ني کاراخستی وي، اودتبليغ په فراخکښ به ني تقصيرکړي وي، نوځکه موسی عليه السلام دومره سخت غتاب اوسخت اندازکښ پوښتنه اوکړه اوداعمل دَمُوسَى عليه السلام دطرف نه دسوءادب اويادهارون عليه السلام دَبِي عزتي په نيت نووالعبادبالله.

﴿أَلَا تَتَعَرَّبُ﴾ لام زانددې، اودآيت مطلب دادې چې کله قوم گمراه شو اوتاكتلونوتاخه ولي نه خبرولوم، يعني ماته خبرراکولو دپاره، ته په ماپسي کوه طورته ولي نه راتللي، اويامطلب دادې چې تاخما دعمل اتباع ولي نه کوله، يعني تاددوي سره جنگ ولي نه کولوپه شاتنه دخمابحروکيږي، ﴿أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي﴾ استفهام دپاره دانکاراوتوبيخ دې اوقاف فصيحیه ده اودا جمله عطف ده په معطوف عليه مقدرباندي، تقدیر دعبارت داسي دې اخلافتي فصيحيت امری (روح) نو دآيت مطلب به داشي چې ولي تاخما مخالفت اوکړو اوخما دحکم تعميل دي اونکړو يعني تاته خما مخالفت نووپکار، او﴿أَمْرِي﴾ به مراد هغه هدايات او وصيتونه دي چې کوه طورته تللونه مخکښ موسی عليه السلام، هارون عليه السلام ته کړي وو، اخلافتي لي قومي واصلاح ولائيع سيل المفسدين (اعراف ايت غير ۱۴۲) ﴿قَالَ يَنْتَهِمْ لَا تَأْخُذْ﴾ حضرت هارون عليه السلام موسی عليه السلام ته حقيقت

نحل بيان ڪرڻ جي ماهه تبليغ ڪنن ۾ قسم مدهانت اوستي نده ڪري بلڪه مادوئي ته په ٻيروضاحت سره توحيد بيان ڪريدي اودوئي ڇما سره دقتل مقاتلي اراده هم اوکي نو کچرت مادوئي سره جنگ کولي اويابه تاپسي کوه طورته درتلي نو پدي قوم ڪنن به تفرقه راغلي وه اودوئي به ڏني ڏلي شوي وو، او خطاب ڏهارون عليه السلام موسي عليه السلام ته په ابن الام اي دمو رڇويه ڇما، سره کول ڏيابه دترحم ڏي، گني موسي عليه السلام اوهارون عليه السلام دواړه حقيقي، ورونه وو وَاللّٰى حَاشِيَتْ دتعليل ڏي ڏنهي جي مادگيري اوسروختونه ڇڪه مه نيسه کچرت مادوئي سره جنگ ڪري وي وياتاسي درغلي وي نو ڇما ڇابه ڏلي جو پدي نو بيا به تاويل جي په بني اسرائيلو ڪنن ڏلي جو پي ڪري او ڇما دواپس راتلو انتظار ڏونڪرو. اود وَلَمَّ تَزَقَّتْ قَوْلِي بمطلب دادې جي ڇما د راتلو انتظار ڏونڪرو (قرطي) اوياتنه مراد دموسي عليه السلام وصيت ڏي جي په سورة اعراف ڪنن ڏکردي جي اخلفي ف قومي، يعني تابه بيا وئيل جي ڇما ڏخبري لحاظ ڏي اونه سالتو (ابن ڪبر) اوي وَلَمَّ تَزَقَّتْ قَوْلِي ڏي، قول ڏهارون عليه السلام ڏي، اوترقب په معني ڏتامل سره ڏي، يعني ڇه بي فريدم کچرت بني اسرائيل ڏلي ڏلي شوي وي نومابه تاته عذريش کولي نوتابه ڇما په خبره ڪنن سوچ اوفڪر نه کولي او ڇما عذريه ڏنه قبلولي. (جمل).

۱. **فانده** ۱، پدي ايت ڪنن دليل ڏي پدي جي پيره دومره پريخودل جي موتي ڪنن نيولي ڪيري وجب دي اوست ڏانبا، ڪرامو عليه السلام ڏي

۲. **فانده** ۲، حضرت سندهي صاحب عليه السلام فرماني جي دايت دليل ڏي پدي جي شرڪ نه هم نيج جرم هغه دقوم اجتماعيت ختمول دي اويه هغوي ڪنن تفرقه اچول دي، اود هغوي وحدت بيده ول دي اود دي وجه نه حضرت هارون عليه السلام قوم ڪنني وقتي شرڪ برداشت ڪرو خود هغوي ترفقي برداشت نڪري شوه (از افادات حضرت والد صاحب عليه السلام).

قُلْ قَنَا حَظَبُكَ يُسَامِرِي ۝ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا

ڏيبل موسي عليه السلام ڇه سبب وو ستاد ڪاري سامري. اونيئل هغه ڇه بوهه شوم په هغه ڇه جي ندي دوي بوهه شوي

۴. **فَلَقَبْتُكَ قَبْضَةً مِنْ آلِ الرُّسُولِ فَنَمَتُهَا**

ه هجي باندی پس راوامي غستله يوموتي خاوره لاندي دقدم ڏاس، ڏجبرئيل نه بيامي اوغورخوله دا

وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٥﴾ قَالَ فَاتَّخَذْتُ قُرْآنَكَ

او همدارنگي خاسته کريدې ماته نفس خما او نيل موسى ﷺ پس څه «ددي قوم نه، پس بيشکه ناله ده

فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا

په ژوند د دنيا کښ داوينا دستاچې ماته لاس مه راوړئ او بيشکه ستا د پاره د سزا بڼه وعده ده

لَنْ مُخَلِّفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا

چې هرگز خلاف نشي کيدې دهغې نه او اوگوره ته خپل معبود ته هغه چې ته هروخت وي په هغه باندې عبادت کوونکې

لَعَنَ قَوْمَهُ ثُمَّ لَعَنَ سِقَّتَهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٦﴾

خاماځا بڼه سيزو مونږه دې بيا به نى اونولو (اوشندو) په دريا ب کښ په نوستلوسره

﴿قَالَ فَمَا خَبَلَ﴾ هرکله چې موسى ﷺ د هارون ﷺ معقول عذر واوريدلو نو دې نې

پريخوډلو او سامري ته متوجه شو او پوښتنه يې تنه او کړه، ما استفهاميه دې، او خطب مصدر دې

د خطب الشئ نه په معنی د طلب او قصد سره، او غرض پدې شان عبارت سره نکيروي په هغه

کار او تعظيم وي دکار، والغرض منه الانکار عليه وتعظيم صفة (کين) نو دلته هم موسى ﷺ د سامري

نه د دومره لوی کار کوولو باعث او دليل تپوس او کړو چې په تاباندې باعث څه وو چې تادادومره لوی

کار کوولو چې سخي ته دې معبود او نيلو ﴿قَالَ بَصُرْتُ﴾ د اجواب دې د سامري چې مادا کار صرف

د نفساني خواهش پوره کولو د پاره کريدې، او ماته پدې باندې نور هيڅ باعث نو او نه ماسره څه

دليل شته دې، او ﴿بَصُرْتُ﴾ په معنی علمت، او فطنت سره دې يعنی ما او پيژندلو هغه چې دوی نه

پيژندلو، او يا د بصرت، نه مراد رؤيت بصري دې، يعنی ما او کتلو هغه چې نو وکتلی دوی، يعنی

رايت عالم يروا (فرطی) او هرکله چې بنی اسرائيل د دريا ب نه راپوري و تلونو د دوی سره، حضرت

جبرئيل ﷺ هم وو، سامري حضرت جبرئيل ﷺ او کتلو، او چونکه دده تربيت حضرت

جبرئيل ﷺ کړې وو نو د دې وجه نه سامري او پيژندلو چې د جبرئيل ﷺ دې، او دغه شان

حضرت جبرئيل ﷺ آس به په کوم ځای قدم ايخوډلو نو هغه ځای به شين، کيدلو، نو سامري

دھني خائ نه يومتی خاوره راواخستله اوپه هغې جسد کښ واچوله اوبعض فرماني چې کله حضرت موسیٰ عليه السلام کوه طورته تللو حضرت جبرئیل عليه السلام ورته راغلی وو، نوپه هغې خائ کښ سامري حضرت جبرئیل عليه السلام کتلی وو بهر حال، سامري په زړه کښ شیطان یادا خبره واچوله چې ددي خاوري نه يومتی خاوره راواخله اوپدي مجسمي د عجل کښ واچوه نو دې به د سخي آواز شروع کړي، لکه دیته اشاره ده په روایت دابن عباس رضي الله عنه کښ چې والقی فی روعه انه لا یلقیها علی شی فیقول کن کذا الاکان (روح) او یا سامري پخپله دامشاهده اوکړه چې د جبرئیل عليه السلام داس د خپو دلاندې خائ شین کيږي نوپدي کښ اثر د حیات دې نوډه هم ازروئ قیاس، خاوره راواخستله اوپه هغې کښ واچوله اودامعنی ده د فَقَبَضْتُ قَبْضَةً یعني مایومتی خاوره راواخستله، او مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ په نه مراد اثر الرسول، دې یعنی داس د خپو دلاندې چې کومه خاوره وه، اورسول نه مراد حضرت جبرئیل عليه السلام دې او فَقَبَضْتُهَا په مراد په سخي کښ اچول دي، ددي ایت په تفسیر کښ امام رازی رحمته الله او خطیب شیرینی رحمته الله وغیره یوه بله توجیه هم ذکر کړیده، چې د مشهور معتزلی مفسر ابو مسلم اصفهانی ده چه، فَبَضْرَتْ په معنی د علمت او عرفت سره دي، او معلوم عدم حقانیت د موسیٰ عليه السلام وویه نیز دده یعنی ماته دامعلومه شوه چې په کوم دین باندی ته ئی داصحیح ندې، او فَقَبَضْتُ قَبْضَةً په مراد لږه غوندي تابعداری ده، او اَثَرِ الرَّسُولِ په مراد نقش قدم د موسیٰ عليه السلام دي یعنی د رسول یعنی ستا په نقش قدم روان شوم لږه غوندي اتباع می ستا اوکړه خوماته دامعلومه شوه چې ته برحق نه ئی، اوستادین حق ندې او فَقَبَضْتُهَا په مراد پریخودل دي ددغه دین، یعنی ارتداد اختیاره ول دی او الرَّسُولُ ذکر کول د غائب په خائ د خطاب باندی، موافق د عرف او عادت دي، ځکه چې په عرف کښ کله کله خطاب په خائ غائب استعمالیږي، لکه یوسری بادشاه ته مخامخ وي خویبهم د بادشاه نوم نه اخلي اونه ورته خطاب کوي بلکه داسي وائي چې بادشاه څه حکم اوکړو، بادشاه دڅه شی امر اوکړو وغیره او خطیب شیرینی اووغیره دې قول ته ترجیح ورکړیده په دري وجوه سره، اگرچه هغه وجوه محل نامل دی چې تفصیل ئی صاحب ذروح المعانی ذکر کړيدي اودهغې نه علاوه

دامځورتفسيرمشتمل دې په تګلفاتواوتواويلاتوبعيدو باندې ځکه چې ۱. «الرُّسُول» غائب
دخاضرقائمقام کول ۲. «قَضَ» ځپه معنی ئې موتی دې په معنی دلېري اتباع سره
اخستل ۳. بنډ چې ځپه معنی ئې غورزول دې په معنی دترک اتباع سره اخستل مجازات کشره
اوتوايلات بعيده دی، اودغه شان ۴. «بَصُرَتْ» ځپه مراد عدم حقانیت د موسی علیه السلام مراد کول هم
تکلیف دې اومخالف دي دسیاق کلام نه.

﴿وَكَذَلِكَ سُوِّتَ الْكَافِ دِيَارَهُ دِيَارَ كَمَالٍ دِيَّ اَوْ مَقْصِدِ دِيَّ دَاكَ اَمَصْرَفِ اَوْ صَرَفِ دُخَاوَشِ نَفْسَانِي، اَوْ نَفْسِ اَمَارَهُ بِالسَّوْءِ بِهٖ اِتِّبَاعِ كَيْفِ مِي كَرِيْدِي نَهٗ مَاسَرَهُ پَدِي خَهٗ دَلِيلِ عَقْلِي شْتِهٖ دِي نَهٗ نَقْلِي اَوْنَهٗ مَاتَهٗ خَهٗ اَلِهَامِ شُوِيْدِي (روح) قَالْ فَاذْبِ فَاَنْ اَخْ پَدِي كَيْفِ سَزَا دَسَامَرِي ذَكْرِ كِيْرِي، بِهٖ دَنِيَا كَيْفِ دَدَهٗ دِيَارَهُ مُوسَى (عليه السلام) سَزَا دَاتَجِيْزِ كَرِهٖ چِي نَهٗ بِهٖ دِي دَجَاسَرَهٗ مِيْلَاوِيْرِي اَوْنَهٗ بِهٖ دَدَهٗ سَرَهٗ خُوكِ مِيْلَاوِيْرِي اَوْدَدَهٗ سَرَهٗ هَرَقْسَمِ مَعَامَلَاتِ، مَكَالِمَاتِ اَوْ مَوَاجِهَاتِ دَامُوسَى (عليه السلام) حَرَامِ كَرَلُو، اَوْدِي بِهٖ پَهٗ خُنْگِلِ كَيْفِ دُخَاوْرُو سَرَهٗ گَرْزِيْدَلُو، اَوْ كِچَرْتَهٗ دَهٗ سَرَهٗ بِهٗ چَلَا سِ اَوْ لُگُولُو نَوْ هَغَهٗ تَهٗ اَوْدَهٗ تَهٗ دَوَارُو تَهٗ بِتَبَهٗ لَكِيْدَلَهٗ نُوْدِي وَجَهٗ نَهٗ بِهٖ دَهٗ چَغِي وَيَسْتَلِي چِي ﴿لَا يَسَاسَ﴾ بِمَعْنَى مَاسَرَهٗ مَهٗ لَكْنِ، اَوْدَا سَزَا دِيَارَهُ خُكَهٗ غُورَهٗ كَرِيْ شُوَهٗ چِي دَهٗ بِهٖ دَنِيَا كَيْفِ دَخْلُوكِ مَشْرِي حَاصُولَهٗ بِهٗ نَاجَازِي طَرِيْقِي سَرَهٗ، ﴿لَا يَسَاسَ﴾ نَفِي بِهٖ مَعْنَى دَنَهِي سَرَهٗ دِي اَوْدَا عِلْمِ مَصْدَرِ دِي، ﴿وَإِنْ لَكَ مَوْعِدٌ﴾ بِهٖ دَا دَاخِرِي سَزَا ذَكْرِ دِي بِمَعْنَى دَوِي شَرِكِ بِهٖ جَرَمِ كَيْفِ بِهٖ اَخِيْرَتِ كَيْفِ بِهٖ ضَرُورَتَهٗ سَزَا مِيْلَاوِيْرِي، اَوَّلَهُ دَخْلِي وَعَدِي مَخَالِفَتِ هَر گَزْنَهٗ كُوِي

﴿وَأَنْظِرْ إِلَىٰ إِلَهِكَ الَّذِي﴾ داد سامری د معبود حشر او انجام ذکر کړې چې موسی (علیه السلام) ورته
 او فرمائیلو چې ته دې خپل معبود ته گوره چې ته دده په عبادت باندې مضبوط قائم وي، دې
 څرنگه یې وسه دې چې څه نې سوزومه او بیادده ایری په سمندر کې غور زوم اودې خپل خان هم
 ځمانه نشي خلاصولی.

﴿لَتَحْرِقَنَّهُ﴾: داجواب دې دقسم محذوف دپاره يعنى بالله لحرقة الخ اوسخي خودزرونه جوړکړې شوې و نوودفعه تحريق (سوزيدل) څرنگه ممکن وو؟ نوبعض علماء فرمائي چي پدي

سخي کښ حيات وواوغوښي اووینه پکښ وه. حضرت موسیٰ عليه السلام دې ذبحه کړلو اوبیای په اورباندی اوسوزولو اوایره ئي په سمندرکښ اوغورزوله. لکه داتوجیه ذکرکړیده علامه محلی رحمته الله علیه په جلالین شریف کښ. اوجمهور علماً. فرمائی چې ددینه په حقیقت کښ عجل نووچړ شوې بلکه داصرف صورت دسخي وو. اوموسیٰ عليه السلام اولاداپه سوانریتي، سره اوتوگلو اوبیائی اورته اوغورخولو، عن ابن عباس رضی الله عنه والسدى نسحه بالمبارد والقاه على النار (ابن کثیر) اوداهم ممکنه ده چې بطور معجزه حضرت موسیٰ عليه السلام داسخي سوزولی وي اوایري تنه جوړي شوي وی ﴿ثُمَّ لَتَنصِفَنَّهٗ فِی الْآخِرِ﴾ چونکه پدي سخي کښ خاوره دسمندر میلاد شوې وه اودهغې دوجي نه په ده کښ اثر دحيات راغلی وو نو ددې وجه نه موسیٰ عليه السلام سمندرته اوغورخولو چې خپل اصل ته واپس شي، اودغه شان دې دهغه زیوراتونه جوړ کړي شوې وو چې هغه دقبطیانو والاوو نومالکان ئي الله تعالی په دغه سمندرکښ غرق کړي وو، نومال ورپسي هم الله تعالی هلته اورسولو، اومال ئي پري دپاسه غرق کړو.

فانده ۱: امام قرطبي رحمته الله علیه فرمائي چې داايت دليل دې پدي چې مشرکانو، بدعتیانو او گناهگارانوسره قطع تعلق پکار دي، اوددوی سره اختلاط کول ندي پکار.

فانده ۲: قرطبي رحمته الله علیه اونورو مفسرينو نقل کړیدی چې حضرت موسیٰ عليه السلام دسامري قتل کولو اراده اوکړه خو الله تعالی دده سخاوت دوجي نه موسیٰ عليه السلام دده دقتل نه منع کړو، يقال ان موسیٰ عليه السلام هم بقتل السامري فقال الله تعالى له لا تقتله فانه سخي (قرطبي).

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ

^۱ ښځه ستاسو معبود الله تعالی دې هغه ذات چې نيشته دې حق دار دبنديگي سيوا دهغه نه، راگير کړيدې هغه هر شيز

هُوَ عَلِمَا ۝ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ

به علم خپل کښ ^۲ همدغسي بيانوو مونږ به تاباندي بعضي دڅېړودهغې نه چې مخکښ تيري شويدي

۱. پنځه ايت دتوحيد

۲. درې ايت دتشجيع

وَقَدْ أَتَيْنَكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ۖ مَنِ اعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ

اویشکه در کیمیدی مونرناته دخیل طرف نه یاداشت قرآن³ چاچه مخ اوگر خوو ددی نه پس بیسه دی .

يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۖ خُلِيلَيْنِ فِيهِ ۖ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ جُلَا ۝

پورته کوي په ورځي دقيامت لوی بار همیشه به وي په هغې کښ اوډیرېددي داددوی دپاره په ورځي دقيامت لوی بار

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۝

ٻه کومه ورڇ ڇي پوکي اوکڙي شي ٻه شپيلي کنڊن اورا جمع ٻه ڪرو مونڙ مجرمان ٻه دغه ورڇ شين سترگي.

يَصْغَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ۖ لَمَّا خُنَّ أَعْلَمُ

خوس خوس په کوی په خیل مینځ کښ چی نه ئی تاسو حصار شوی (په دنیا کښ) مگر لس ورځی مونږ نه پوهه یو.

عَمَّا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِيتُمْ إِلَّا يَوْمًا ۝

په هغې چې دوئ چې څه وائي کله چې اوائې ديرهوښيارددوئ په راي کښ چې نه يې حصار شوي تاسومگريو ورځ

﴿ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ ۖ أَحَدٌ أَبْنَحُم ایت تو حید دې، دسامري دمعبود عجزبیانو لونه بعدا اعلان دتو حید دې، موسی علیه السلام دسامری سره خطاب اوتکلم او هغه ته سزاییانو لونه پس ټولوبني اسرانیلونه مخاطب شو او ورته او فرمائیلو چې ستاسو معبود برحق صرف او صرف الله ﷻ دې چې دهغه نه علاوه بل څوک دعبادت لائق نیشته او دهغه علم په هرڅه باندی حاوی دې ﴿وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ ، علما منصوب دې داتمیز عن النسبت دې، اودا ټوله جمله بدل واقع شوې ده دالذی موصول نه، نو وسعت علم نی دلیل گرځولی دې په نفی ذکرک فی الالهیه دپاره، یعنی دعبادت لائق صرف الله ﷻ ځکه دې چې هغه په هرڅه باندی عالم دې اوبل داسی څوک نیشته دې چې دهغه علم په هرڅه باندی حاوی وي نو معلومه شوه چې بل څوک معبود نیشته.

﴿كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مَقَصِدَ مَا نَحْنُ مُرْسِلُونَ﴾ واقعہ تفصیلاً بیانولونہ پس اوس بیاتشجیع ذکر کیے، چہ دایواہم مضمون دے دے سورت، نودادیریم ایت دتشیجیع دے اوکاف پہ ﴿كَذَلِكَ﴾ کتب دپارہ دبیان کمال دے، چہ داسی پورہ پورہ تفصیلاً بیان کول صرف زمونہ کار دے، اوداواقعات خکہ پہ تاباندی بیانو چہ تاتہ پتہ اولگی چہ سابقہ انبیاء کرامو دتوحید دپارہ خومرہ تکالیف اومصائب اوچت کریدی، اوصبرنی کریدی

﴿وَقَدْ مَاتَ بَنُوكَ﴾ ہذا جملہ معترضہ دہ دپارہ دصدائق درسل اللہ ﷺ اوداکرام دہفہ دپارہ، اومرادیہ ﴿ذُکْرُکُمْ﴾ سرہ یاقرآن دے، خکہ چہ قرآن لوی نصیحت دے اودفکر او عبرت دپارہ دے مشتمل دے پہ قصص او اخبار باندی، (مدارک) اوبعض فرمائی چہ ﴿ذُکْرُکُمْ﴾ مراد دحضور اکرم ﷺ بہترین تذکرہ او خائستہ شہرت دے، لیکن اولہ توجیہ زیاتہ غورہ دہ، اومناسبہ دہ ذراتلونگی ایت سرہ چہ ﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ﴾ ضمیر راجع دے ذکر تہ، اوداتخویف اخروی دے دمنکرینو دپارہ، چہ کوم خلک ددی ذکر نہ اعراض کوی یعنی پہ دے قرآن باندی ایمان نہ راوری اویدی باندی عمل نہ کوی نوذقیامت پہ ورخ بہ دادوی دپارہ دگناہونویولوی بوج بہ وی (قرطبی).

﴿تَحْمِيلُ يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَرَدًا﴾ وزر پہ اصل کتب پہ دوو ۲، معانیو باندی اطلاق کیے، گناہ تہ ہم وائی اوغتب بوج تہ ہم وائی دل تہ دادویہ معنی غورہ دہ یوخوذسیاق کلام دوجی نہ چہ دکلام دسیاق سرہ دامعنی دیرہ انسبہ دہ، اوبل ددی وجہ نہ چہ پدی صورت کتب کلام محتاجہ ندے حذف تہ اوداول معنی پہ صورت کتب لفظ دغوبہ، بہ مقدر کیے اوقیامت پہ ورخ بہ اللہ ﷻ ہرگناہ تہ بہ یومخصوص بدترین صورت ورکری اوفعہ صورت اومجسمہ پہ ہ ہفہ گناہ گارباندی سوروی، داقسم مضمون پہ متعددو احادیثو کتب مذکور دے

﴿تَحْمِيلُ يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ دہ دضمر دے ﴿تَحْمِيلُ﴾ چہ راجع دے ﴿مَنْ﴾ تہ او ﴿مَنْ﴾ معنی جمع دہ نوخکہ حال جمع راوری شو، اوضمیر دے ﴿يَوْمِ﴾ راجع دے وزرتہ اودوزرنہ مراد عقوبت اوسزادہ دوزر پہ طریقہ دصنعة الاستخدام سرہ

﴿وَسَاءَ لَّهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ هَسَاءٌ﴾ په معنی دېس سره د افعال دم نه دې افعال د ساء هميشه دپاره
ضمير مبهم وي چې تفسري تمیز کوي او پدېکېن اگرچه اضماع قبل الذکر راځي خودا هغه
مواضعونه دې چې اضماع قبل الذکر پکېن جائز دي و التفصيل في کتب النحو بوندلته هم د ساء فاعلي
ضمير مبهم دې چې راجع دې ﴿حَمَلًا﴾ نه اود احلام مذکور تمیز واقع شويدي د ضمير فاعل د ساء نه
او مخصوص بالذم محذوف دې چې هغه وزر هم دې اولام په ﴿لَهُمْ﴾ کښ دپاره د بيان دي. او متعلق
دې په مقدر پوري چې هغه يقال، دې يعنی دیرېدې هغه بوج چه دوی په ځان باندې بار کړيدي
او اعاده، د ﴿يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دپاره د دیر تهویل او تخويف دې ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ بدهام تخويف
اخری دې او ﴿يَوْمَ﴾ منصوب دې په فعل مقدر سره چې اذکر، دې او بایدل دې د ﴿يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ نه
او غوره خبره داده چې د ﴿فِي الصُّورِ﴾ نه مراد قرن بشکر دې لکه په حدیث د ابن عمر ؓ کښ دی
چې د حضور ﷺ نه د صوره باره کښ تپوس او کړې شونور رسول الله ﷺ ورته او فرمائیلو چې قرن
ينفخ فيه، چې دا یونبکر دې چې دې پدې کښ به پوکی ورکولی شي رواه الترمذی والنسای
اوددینه مراد نفخه ثانيه ده په قرین د دې ورستوجمله سره ځکه چې په نفخه اولی سره به
حشر کيږي هغې سره به فنا د عالم راځي او حشر به په نفخه ثانيه سره کيږي ﴿زُرْقًا﴾ داحال دې
د ﴿الْمُجْرِمِينَ﴾، نه او زُرْق و نیلی کيږي د سترگو خروالي ته سره د توروالي د مخ نه، او په عربو کښ به
دارنگ او صورت به دیرېد حسايدلو، بعض فرمائی چې زرق، تري ته و نیلی کيږي او بعض فرمائی
چې زرق، روندته و نیلی کيږي، او د دې تائید په نحشره يوم القيمة اعطی، سره کيږي، لیکن اولی
معنی ته ترجیح ورکړیده علماؤ او تطبیق په مینځ د دې ایت او د نحشرهم يوم القيمة علی وجوهم
غما اڅ وغیره ایتونوسره پدې شان دې چې موطن او موافق د قیامت او د حشر متعدد دي
نوصفات د کفار و به هم علی حسب المواطن، مختلف کيږي، او انواع د عذابونو به هم مختلف کيږي
﴿يَتَخَفَتُونَ﴾ د قیامت د اهل الوشدت د وجي نه به دوی په اوچت اواز سره خبري هم نشي
کولی، اوداجمله په محل د نصب کښ حال واقع شويده د اجر مین نه، ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا

غُفْرًا ۝ معدودني ياليل دې. اوبيا ايام کچرته معدودني ايام شي نوبياهم عدد مذکر ځکه راوړي شو چې کله معدود مذکر حذف کړې شي نو عدد مذکر راوړل جائز وي. لکه په حديث کښ دی من مام رمضان ثم اتبعه بست من شوال الخ نو په اصل کښ داسي دې بست من ايام. دا کنایه ده د کموالي د وخت نه او په جلتی سره تیریدلونه ځکه چې لس (عشر) د جمعې قلت آخیری حدې. او د دنیا دا ژوند به دوی ته ځکه دومره کم ښکاره شي چې په دنیا کښ دوی په سرور، او خوشحالی کښ پراته وو او په میدان حشر کښ به دوی ته د عذاب معاننه او کړی نو دوی به د ډیر هیبت دوجي نه د دنیا ژوند ډیر کم او گټري مدارک، او یاد دي وجه نه چې دوی ته به د دنیا او آخرت حقیقت معلوم شي چې آخرت زندگی نه ختمیدونکي ده د دې په مقابلي کښ د دنیا، ژوندون ډیر کم دې اگرچه فی نفسه ډیرولي نوي، **وَإِذْ يَقُولُ أَفْلَهُمُ أَهْمَلُ**، په معنی د ډیر پوهه، عقل مند، او په قول کښ ډیر برابر يعني چې په دوی کښ کوم یو ډیر هوښیار او صحیح خبري کوونکی وي نو هغه به دا داواڼي چې تاسو صرف یوه ورځ تیره کړیده، اوده ته په ټولو کښ زیات هوښیار ځکه او نیلی شو چې ده دا آخرت د ژوند په مقابله کښ دنیا او لا ژوند ډیر کم او خودلو، نو خلاصه داده چې دوی ټول به په دي متفق وي چې مونږ په دنیا کښ ژوند ډیر کم تیر کړیدې خو څومره کم؟؟ نو عام مشرکان به داواڼی چې په اندازي د لسو (۱۰) ورځو ژوندون مو تیر کړیدې، او مشران به یې داواڼي چې ډیوې ورځې په اندازي سره زندگی مو تیره کړیده، او ځني به پکښ داواڼی چې پوره ورځ مو هم نده تیره کړې بلکه یو بیگاني یا یو صباني دومره وخت مو صرف تیر کړیدې لکه په سورة المؤمنون، سورة الاحقاف، او سورة النازعات کښ دي اود اختلاف درای د دوی د عقلونو په بنیاد به وي ځکه چې څومره هوښیاروي نو د هیبت احساس زیات کوي او چې کم عقل وي نو غافل وي نو هیبت پري هم نسبتاً کم وي، او د دې خبرونه به د دوی مقصد عذریش کول وي چې مونږ ایمان ځکه راوړلو چې مونږ ته موقعه کمه را کړې شوي وه خود اعدا د دوی خلاف واقع اود روغ دی اویا به هسي تخیلات د دوي وي، یعنی هر کله چې دوی عذاب معاننه کړي نو د دوی خیال به دا وي چې مونږ به دنیا کښ یوه ورځ تیره کړیده.

وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۝

آنبوس به کوي دوی ستانه په بارې د غرونو کښ نوته ورته اویا به وایه لوڅوي دا خراب په الوڅولو سره

فَيَلْدَهَا قَاعًا مَصْفًى ۝ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ۝ يَوْمَئِذٍ

پس پیرېدی به دازمکه، میدان خویه. نه به ویني نه په هغې کښ کوروالی اونه ډیرئ. په دغه ورځ

يَتَّبِعُونَ النَّارَ لَا عِوَجَ لَهَا ۚ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ

روان به وي خلك بلنه کونکي پسي نه به وي ککلیچ دهغه. اوجپ به شي آوازونه ډیري درحمان نه پس نه به اوري نه

إِلَّا هَمْسًا ۝ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَحْنُ

مگرکشار. ۲ په دغه ورځ نفع به نه ورکوي سفارش مگردهغه چاچي اجازت ورکړې وي هغه نه رحمن اورضوي

لَهُ قَوْلًا ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ

دهغه په وينا خیردي الله ﷻ په هغه څه چه ددوئ نه وړاندي دي اوبه هغه چې ددوئ نه ورستوي اونشي راگیرلي

په عِلْمًا ۝

دوئ هغه په خپل علم سره.

﴿وَتَسْتَلْذَنكَ بِدَاهِمِ تَخْوِيفَاتٍ دى اوهرکله چې په ماقبل ايتونوکښ دَنفخ صور.

حشرنشر، اودقيامت ذکروو، نوذمشرکينونه داسوال متوقع وو چې قيامت راځي نوداغبت غبت

غرونه به چرته وي نوذدي وجه نه الله ﷻ اوفرماييلوچې کچرته دوئ داسوال اوکړي نوته ورته

جواب کښ دالوفرمايه چې ﴿يَسِفُّهَا نَهَى﴾ يعنى ځما رب به داغرونه والوخوي اوزمکه به صاف

ستهر اوهموارميدان به شي اوفاء په﴿فَقُلْ يَسِفُّهَا﴾ کښ دغوره قول مطابق جزائيه ده ځکه چې

داسوال دکافرانومتوقع وو اومتحقق نوو، نوتقديرذعبارت داسي دې، ان سالوك عن الجبال

فقل(مدارك) اوکوم ځائ کښ چې سوالات متحقق وو نوهلته په جواب باندې فاء نده داخله شوي

لکه ويستلونك عن الحمض قل هو اذى، يادغه شان نورمواضع شو، ځکه چې هلته سوالات متحقق

و او متضمن نوو معنی دشرط لره نوڅکه فاء په جواب کښ نده راوړی شوي. او امام راږي عليه السلام فرماني چې داسوال متحقق وو لکه چې پدي دلالت کوي هغه واقعه چې نقل کړيده امام بغوی عليه السلام دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه، چې دثقیف قبيلي يوکس راغی او دنبی ﷺ نه ئي پوښتنه اوکړه چې دقيامت په ورځ به ددي غرونوڅه کيږي؟ نو الله ﷻ داايت نازل کړو. اوفامڅکه پدي مقام کښ راوړی شوه چې داسوال متعلق دې دمستلي اصوليه سره نوتاخيريدیکښ جائزونو نوددي وجه نه داجواب ئي مصدرکړې شو په فاء سره چې دلالت کوي په تعقيب مع الوصل اومسارعت باندی، په خلاف دهغه نورومواضعونه چې هلته سوالات دفروعاتومتعلق وو چې تاخيريدکښ جائزدي، ليکن اول قول زيات غوره دې اوهغې ته ترجيح ورکريد مفسرینو

﴿فَذَرُّهَا كُمُصِيرٍ رَّاجِعٍ دِي يَاجِبَالٍ يََعْنِي غُرُونُوه پَه حَذَفِ دَمُضَافِ سره نو تفتيد دعبارت به داسي دي فينرمواضعها (قرطبي) اوياضمير راجع دي. زمکي ته، اودهغې ذکر اگرچه په کلام سابق کښ نيشته دې حقيقتا، ليکن حکما مذکور ده ځکه چې نفس الجبال، نه بعد زمکه، باقي وي. ﴿فَإِنَّمَا يَدْخُلُورِصَفَاتِ دَدِي زَمَكِي بِيَانِيږي چې دقيامت په ورځ به زمکه (۱) قاع ميدان، به وي ۲، ﴿صَفْصَفًا﴾ مصاف ستهراهمواره به وي صفففا په منزله دتاکيد دې دقاعا، دپاره نوگوياجي

دادواړه په حقيقت کښ يوصفت دي. ۳، ﴿لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا﴾ عوج کوږ والی ته وئيلي کيږي مرادتنه دلته يا انخفاض، يعنی ښکته والی دې اوياتنه وادياني مراددي. او عوج په فتحي دعين سره هغې کوږوالی ته وئيلي کيږي چې په سترگوباندی کتلی شي. يعنی محسوس وي اوپه کسری دعين هغې نقص اوکوږوالی ته وئيلي کيږي چې په سترگوسره نه ښکاري بلکه معنوي وي. نو دزمکي اعوجاج يعنی کوږوالی اگرچه حسی دې خويابهم دلته عوج مکسورالعين ذکر شو دپاره دغنی دا عوجاج په طريقي ابلغي او اوکدي سره. يعنی ظاهري اوڅرگند اعوجاج اوکوږوالی به پکښ بالکل نوي بلکه هغه معمولی غوندي کوږوالي چي په سترگوڅونه ښکاري. ليکن آلات اوبيماني په ذريعي سره معلوميدې شي هغه به هم نوي (ابوسعود) (۴) ولا امتا، امت اوچت ځای ته وئيلي کيږي يعنی غونډی.

﴿يَوْمَئِذٍ يَخْتَوِينَ عَوْضَ دَجَمَلٍ﴾ نه راغليدي يعني يوم التخلف الجبال، يتبعون الداعي اتباع نه مراد روانی دل دی. اوداعی نه مراد (عند الاكثر) اسرافیل علیہ السلام دې چې په گټ (کانری) ذنبت المقدس باندی به اودیرې اوصوريه پوکړی او آواز به اوکړی چې. ايها العظام البالية، والجنود المنزقة، واللحوم المنفرقة هلموا الى عرض الرحمن (خازن) اوضميرد ﴿لَكُمْ﴾ راجع دې مدعوت به تاويل دکل واحد، سره، يعني هر مدعوبه پدي اوازپسي سيدهاروان وي څه قسم انحراف به نه کوي (مدارك) اوياضمير راجع دې داعی ته، اود ﴿لَا عِوَجَ﴾ مقصدا دې چې پدي اوازکښ څه قسم رکاوټ نوی هرچاته به اوريدې شي بحر، اويامراد د اتباع نه خبره منل دی. يعني چې په کومه ورځ دوی د قیامت داسخت سخت مناظر اوگوري بيابه دوی خبره مني اوکوم طرف ته د تللو حکم ورته امرکوي نو په دیرجلتی سره به هغې طرف ته روان وي، لیکن په دغې ورځې امر منل به دوی ته هيڅ فائده ورنکړي کچري دوی په دنياکښ خبره منلی وي نوافانده به نی ورکړي وه (ابن کثير) اوداهم جائزه ده چې داعي نه مراد د قوم پيشوا اوراهنما شي چې د قیامت په ورځ به مشر مخکښ وي اومتبعين به ورپسي وي.

﴿وَوَحَّشَتْ أَلْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ﴾ خشعت يابه معنی د خضعت يعني پست کيدل، روکیدل.

اويابه معنی د سخت خاموش کيدلو سره دې، اولام په ﴿لِلرَّحْمَنِ﴾ کښ تحليليه دې اوعبارت په حذف د مضاف سره دې ای ذلت الاصوات لمية الرحمن (حداد) او ﴿هَمَسًا﴾ نه مراد یا آواز د قدم دې يعني صرف به د مخلوقاتو د قدم اوازونه وي نوريه هيڅ هم نوي يعني خبري به نشي کولی د سخت رعب دوجي نه، اوياتنه مراد د ویررو آواز پس کيدل دې.

﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفِيعَةُ﴾ پدي ايت کښ نفي د شفاعت قهري ده، اود ﴿مَنْ أَذْنُ لَهُ﴾ نه مراد

ياشفيع دې نوپدي صورت کښ نفي د شفاعت د معبودان باطلو ده نومطلب دادې چې شفاعت کوونکي به صرف اوصرف انبياء کرام علیهم السلام اويالوليا، اويابه مؤمنين صالحين وي چې دوی ته به د قیامت په ورځ دگناه گارانو مؤمنانو په حق کښ د سفارش کولو اذن به ميلا ویري اوياد ﴿مَنْ أَذْنُ

نه مراد مشفوع له دي اومن اذن په تقدير دلام سره دي نو پدي صورت كېن د مشركينو په حق كېن سفارش مفيد او نافع كيدل ونفي ده چې سفارش به صرف د مؤمنانو په حق كېن نافع وي

﴿وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾ ضمير دكه ياراجع دي شافع ته اولام پكېن زانددې اي رضی قوله (بحر) يعني شفاعت به صرف هغه كس كولى شي چې الله تعالى ورله اجازت وركړې وي اودهغه په خبره راضي وي، او يا ضمير راجع دي مشفوع له ته. اولام اجليه دي رضی لاجله قول الشافع (فتح) مطلب د ايت دادې چې شفاعت به نفع وركوي هغه چاته چې الله ﷻ ورته اجازت وركړې دهغه په حق كېني د سفارش كولو اوده دپاره داسي عذروي چې دهغي دوجي د شافع شفاعت قبول كړي شي.

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ هدا در حقيقت دليل دي د ماقبل دپاره چې څوك به هم د قيامت په ورځ غلط سفارش په حق د كافر كېن، به نشي كولى څكه چې د دوى ټولو علم الله ﷻ ته دي، چې څوك مسلمان دي او څوك كافر، او شفعا به بغير د اذن او اجازت نه به سفارش نشي كولى څكه چې الله ﷻ ته د دوى په عجز باندې علم دي او ضمير د جمعي راجع دي يا محشورينو ته نو د ﴿أَيُّدِيهِمْ﴾ هغه مراد مخكېن تلونكى متبوعين دي، او ﴿خَلْفَهُمْ﴾ نه مراد ورستو تلونكي متبوعين دي او بعض فرماني چې مطلق مخلوقاتو راجع دي او بعض فرماني ﴿أَيُّدِيهِمْ﴾ هغه مراد احوال د قيامت دي او د ﴿خَلْفَهُمْ﴾ هغه مراد احوال د دنيا دي، اول احتمال زيات غوره دي، او د به ضمير راجع دي ماموصول ته، او ما اگرچه معنى جمع ده ليكن لفظاً مفرد دي نو ځكه ضمير ورته دواحد مذكر راجع شو.

وَعَبْدِ الْوُجُوهُ لِلْعَنِ الْقِيُومِ ۚ وَقَدْ خَابَ مَنْ
١. (واعجازيښه) به شي مخونه هغه ژوندی انتظام كوونكى ذات ته اويشكه نااميده دي هغه څوك چې
حَمَلْ ظُلْمًا ۖ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الظُّلُمِطِ ۖ لَهُ مِزَانٌ ۖ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَنْفَعُ
بارى كړو په ځان پيښى ٢. د ظلم اوچاچي عمل او كړو د نيك عملونو نه احوال داچي دي مؤمن وو نونه به بيرېزي

(۱) تخريف اخروي
(۲) بشارت اخروي

طَلَمْنَا وَلَا هَضَمْنَا ۝ وَكَذَلِكَ أَتَوَلَّنُهُ قُرْآنَا عَرَبِيًّا وَمَصْرَفُنَا

د زياتي نه اونه دکمی نه (۱) او همدارنگي نازل کړېدی مونږ دا. قرآن په عربي ژبه کښ او قسم قسم بيان کړېدی مونږ

فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۝ فَتَعَلَّى اللَّهُ الْمَلِكُ

پدیکښ عذابونه دي دپاره چې دوئ بچ شي دگناه نه او بيا به پيدا کړی دوئ لره ياداشت پس بلند دي الله تعالی چې باندته

الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝

حق دي اونه جلبي مه کوه په قرآن سره مخکښ ددينه چې پوره کړې شي تاته وحي ددي اووايه اي ربه خما زيات کړې خستد

﴿وَعَسَى أَنْ تُلْجُوهُ بِهَادِهِمْ تَخْوِيفَ آخِرَىٰ دِي اومراد په وجوه سره يالوئ لوی خلک دي اوياته اعضا مخصوصه، مخونه او تندي مرادي او تخصیص دوجوه خکه اوشوچې دا اشرف الاعضاء دي اوالف لام ياعهدې اومراد تنه وجوه العصاة دی، چې دانافرمان خلک چې کله دقيامت په ورځ خپله نامرادي، بدبختی اوسخت حساب معاينه کړي نوددوئ مخونه په دليل اورسوا اوگرخي. (کشاف) اويالف لام استغراقی دي اومراد تنه جميع وجوه، دي يعنی دقيامت په ورځ به نوډ مخلوقات به الله تعالی ته سرونه تيب کړی وي

﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ بِمُصَدِّقِ دَمْنٍ يَامُشْرِكٍ دِي اوظلمأ نه مراد شرك دي لکه چې داتفسير منقول دي ذابن عباس ؓ نه، اويامصدق دمن عام دي اوظلم نه هم مراد عام معصية دي، يعني هر سړی به دخپل ظلم اومعصيت مطابق په خيبت اوذلت کښ به وي. دمشرك خيبت، به دائمي وي اودمؤمن عاصی خيبت به مقيدوي دوخت دعقوبت سره کچرته معافي ورته اونکړي شوه ابتداء (روح) ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ هِدَايَةَ اَخْرَى دِي، فرق په مينځ دظلم اوهضم کښ دادي چې ظلم دتول حق نه منع کولوته وئيلي کيږي، اوهضم، دبعض حق نه منع کولوته وئيلي کيږي (فرطی) اوياءظلمأ نه مراد زياتی کول دی په سيا توكښ، او ﴿هَضَمْنَا نه مراد کم کول دی په حسنا توكښ (حداد).

﴿وَكَذَلِكَ أَنزَلْنَاهُ لِقَابِ رَبِّكَ﴾ ايت کتب ترغيب دي عمل کولوته په قرآن باندی عام مفسرين فرمائي چې کاف دتشييه دپاره دي، مشبه کل قرآن دي اومشبه به انزال دجزء دي، اومراد پدي تشبيه سره تشبيه ده پدي چې ټول قرآن په يونمط دي اوداسي ندي چې يوه جمله يايوه جزء ني معجزاوفصيح بليغ دي اوبل جزئي ندي، بلکه ټول قرآن معجزاوفصيح، بليغ دي اوحضرت الشيخ رحمه الله فرمائي چې کاف دپاره دبيان کمال دي ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ اودا ذکر ددوه (۲) فاندو دی دقرآن چې يوه تقوی ده اوبله احداث ذکردي، اومراد په تقوی سره پريخودل دمعاصي دی، اوپه احداث ذکر سره مراد عمل دي په طاعاتو، (روح) اوتقوی دقبيلي دتخلي نه ده واحداث ذکر دقبيلي دتحلی نه دي اوتخليه مقدمه وي په تحلی باندی نوځکه دلته هم تقوی مقدمه شوه اويامراد په تقوی سره عمل کول دي په قرآن دوجي ديري دالله ﷻ نه واحداث ذکر نه مراد وعظ قبول دي په رغبت سره طبري او، اودپاره دمانعة الخلودي اويابه معنی دواو سره دي.

فان الله نسبت دتقوی سامعینوته اوشواونسبت داحداث ذکر قرآن ته اوشوپه تغیر ددي اسلوب کتب بعض علماؤ دانکته بیان کړیده چې تقوی مطلوبه ده بالذات دمخلوقاتونه، نو ددي وجه نه نسبت ئی سامعینوته اوشواواحداث ذکر دتقوی پشان مطلوب نوو، نو ددي وجه نه اسلوب بدل کړي شو، اوبعض فرمائي چې تقوی نسبت ځکه دوي ته اوشو چې دايوه ملکه نفسانيه ده نونسبت هغه چاطرف ته مناسب دي چې په چاپوري قائمه وي، اودکرهغه نصیحت دي چې دقرآن اوریدلو سره حاصليري يعنی داکمه درجه ده دتقوی نه، نو ددي وجه نه نسبت ئی قرآن ته اوشو (روح)

﴿فَتَقَالُوا سُبْحَانَ اللَّهِ﴾ پدي ايت کتب اول ثمره اونتيجه دماقبل ايتونود توحيد اوشمره دصدق دقرآن بيانيري يعنی ددي ماقبل ټولونه دامعلومه شوه چې متصرف، مختار، اوعالم الغيب صرف الله ﷻ دي اوصرف هغه حقيقي بادشاه دي، لهذا صرف دهغه عبادت کوي اوياء ﴿وَلَا تَعْجَلْ﴾ سره دتشجيع بيانيري سره دآداب دتلاوت دقرآن نه، يعنی دقرآن مجيدنازلي دويه وخت کتب جليي مه کوه په تلاوت دقرآن سره بلکه ښه په غور سره ئي اوره اوچې کله وحی ختم شي نوبيايي ښه په جرات اوبهادري سره تبليغ کوه لکه چې څرنگه موسی عليه السلام کړي وو، نوپه ﴿وَلَا تَعْجَلْ﴾

سره نهی دَعَجَلت نه ده په لوستلو دقرآن کښ او تعلیم دآدب دې دلوستلو دقرآن یعنی چې جبرئیل عليه السلام وحی راوړي نو ترڅو چې هغه نوي فارغ شوې نو دغه د فارغ کیدلو نه مخکښ دقرآن په لوستلو کښ تلواړمه کوه اوداسي په سورة القیامه کښ هم دی چې، لا تَحْزَنْكَ بِهِ لَسَانُكَ لَعَجَلْ بِهِ، اوبعض فرماني چې دانهي دَعَجَلت ذبیان نه، ده اومطلب ذایت دادې چې ترڅو ذایت اودقرآن په مراد باندی نه نې پوهه شوې نو ترهغې پوري ئې بل چاته مه بیانوه، نوځه، په معنی ذبیانه اوتایله سره دې، ای من قبل ان یقضی الیک بیانہ (کیږ) المعنی لائقه الی الناس من قبل ان یتلک بیان تاویلہ قرطبی، اوپه آخر ذایت کښ حکم ددعادي دپاره دزیاتوالي دعلم چې په وحی کښ دجلتی کولو ضرورت نیشته دې، بلکه دجلتی کولو په ځای ته دزیاتوالي دعلم اودوحی دعا کوه چې، ﴿ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝ اودا دلیل دې پدي چې علم دانبیاء کرامو علم کلي اومحیط نو ویلکه محتاجه وو زیادت اوترقی ته په علم کښ اودغه شان دادلایل دې په فضیلت دعلم باندی، اوعلماء فرماني چې رسول الله ﷺ ته دبل شي زیات غوڅتلو حکم ندې ورکړې شوي سیوا دعلم نه اوهم دا وجه ده چې حضرت ابوهریرة رضی الله عنه فرماني چې نبی ﷺ به دادعا ډیر غوڅتله، اللهم اغنی عیالک عنی وعلی ما ینفعی وزدنی علماً والحمد لله علی کل حال، اودحضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چې نبی ﷺ به دادعا غوڅتله، اللهم زدنی ایماناً وفقهاً وبقیاً وعلماً، اوحضرت سفیان بن عیینة رضی الله عنه فرماني چې نبی ﷺ به دزیادت دعلم دعا غوڅتله نو ددې وجه نه ترمرگ وخته پوري په نبی ﷺ باندی وحی نازلیدله لکه چې په صحیح حدیث دمسلم کښ دی ان الله تابع الوحی علی رسوله حتی کان الوحی اکثر ما کان یوم ولی رسول الله ﷺ (ابن کثیر).

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَتَنِٰی وَلَمْ يُخَذْ لَهُ عَزْمًا ۝

اوبیشکه حکم کړې ومونړ ادم عليه السلام ته مخکښ ددینه پس هغه هیرکړو اونوو مونډلی مونږه دې قصد، عزم، کړونکی دگناه

﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا﴾ دالابتداء ده دواقعي دآدم عليه السلام اوداووم (۷)، مقام دې چې واقعه دآدم عليه السلام

بیانېږي، ربط دې ایت دماقبل سره په څووجوه سره دې (۱)، ماقبل کښ ترغیب وو په باره دقرآن کښ اوترخیص په زیاده دعلم باندی نواوس پدي ایت کښ واقعه دآدم عليه السلام بطور نمونه بیانېږي دپاره دتحذیر دنسیان، چې علم زده کړه اوسوال دزیادت دعلم کوه ځکه چې ستانیکه حضرت

۱- نه هم خبره هیره شوي وه اوپه تکلیف کښ مبتلا شوې واوروح ۲۱ بعض فرماني چې به منځل کښ ممانعت وو دتعجيل، يعني جلتني کولونه چې ۲ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ ۳ پوږي بنونکښ نقصان دتعجيل، ذکر کيږي په واقعي دآدم عليه السلام سره روح ۴ امام رازي عليه السلام چې په منځل کښ نبي ﷺ دتعجيل نه منع کړي شو چې دامرتبه دافراط وځکه چې پدي کښ يعني جلتني کولو سره زيادت علی الواجب راتلو ځکه چې استماع واجبه ده، نو اوس پدي ايتونو کښ تساهل دآدم عليه السلام ذکر کيږي چې دامرتبه دتفریط ده، نو ماقبل کښ تحذير وو دمرتبې دافراط نه اوپدي کښ تحذير دمرتبې دتفریط نه ۴ حضرت تهانوي عليه السلام فرماني چې ماقبل ايتونو کښ وعيد ذکر شوې وو منکړنو دپاره چې ۵ مَن أَعْرَضَ عَنْهُ ۶ اوس دتاکيد دپاره واقعه دآدم عليه السلام بيانيزي چې حضرت آدم عليه السلام دکمال مقرب کيدلو باوجود معمولي غندي بي احتياطي اونسيان هغه ته تکليف اورسولونو عامو خلکو ته هم داعراض سزاميل اويدل مستبعد ندي، ۷ اوحضرت الشيخ عليه السلام دکلام نه دامعلوميږي چې دادقبلي دعطف القصة علی القصة نه دي نوماقبل کښ دحضرت موسی عليه السلام واقعه تفصيل سره بيان شوه دپاره دتشجيع او اوس دآدم عليه السلام واقعه مختصر ذکر کيږي دپاره دتحذير دنسيان نه چې دحضرت موسی عليه السلام پشان په عزم واستقلال سره دعوت اوتبليغ دقرآن اوکړه، اودحضرت آدم عليه السلام پشان په خپل عزم کښ واستقلال کښ کمی نقص مه راوله

﴿مِنْ قَبْلُ﴾ يَعْنِي مَخْكَبِش دَدِي مُنْكَرِي نُونَه، يَا مَخْكَبِش دِي پِيدَانِش دَمَخْلُوقَاتُونَه ﴿فَنَسِي﴾ وَلَمْ يَجِدْ

لَهُ عِزًّا» نسيان ياپخېلي معنی سره دې يعنی آدم (عليه السلام) نه د الله ﷻ عهد او حکم چې ممانعت وو
د حوراک د دې نه هغه تنه هير شواو ياد شي نه کړې شو، او عتاب په نسيان باندې نوو ځکه چې نسيان
د وچي نه مخالفت د امر گناه ندې، بلکه عتاب په ترک ذاهتمام باندې وو، او بيا په معنی د ترک سره
دې يعنی چې دکوم خيزنه د ځان ساتلو حکم ورته شوي وو نو هغه حکم ئې پريځودلو او د وني نه ئې
ميوه اوڅوړه، نو پدې اعتبار دا خطاء اجتهداي وه، نو عتاب د خلاف اولی او احسن
کار پريځودلو د وچي نه اوشو. لیکن اوله معنی زیاته غوره ده په دلیل د ولم بجمله عزمًا، سره يعنی
دده په زړه کنښ د گناه او نافرمانی اراده نوه بلکه هير شوی وو.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ۝

او کوم وخت چې اوئیل مونږه فرستوته چې سجده اوکړئ آدم عليه السلام ته نوسجده اوکړه دوی مگر ابليس انکارئ اوکړ.

فَقُلْنَا يَا آدَمُ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ

پس اوئیل مونږه اې آدم عليه السلام بېشکه ددشمن سناډې اوستادبې بې دې پس هرگز اوډي نه باسي تاسو دواړه

مِنَ الْجَنَّةِ فَتَخْشَوْنِي ۝ إِنَّ لَكَ أَلاَ تَجْمُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرِىٰ

دجنت نه پس په تکليف به شئ بېشکه تالره دې چې نه به اوگي کيږي پديکښ اونه به پريښوي.

وَأَنَّكَ لَا تَظُنُّوْا فِيهَا وَلَا تَضْحَى ۝ فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ

او بېشکه ته نه به ترې کيږي پديکښ اونه به درله گرمي کيږي پس وسوسه واچوله ده ته شيطان

قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدَّبْتُكَ عَلَى شَجَرَةٍ مِّنَ الْجَدِّ وَمَلَكَ لَا يَدْرِي

داو اوئیل ئي اې آدم آیا اوبنايم تانه ونه دهميش والي اوبادشاهي چې نه به زيرېږي پس اوخوږلودي دواړه

مِنْهَا فَبَدَلَتْ لَهَا سَؤَالَهَا وَظَلَمَ ظَلَمًا يَخْصِفُ عَلَيْهِمَا مِنْ زُرِّي الْجَنَّةِ

ددغه ونې نه پس ښکاره شول دوی ته غورتونه ددوی اوشروع شول داوړه چې لگولوني په ځان باندې دپانړو دجنت نه

وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ۝

او خلاص اوکړو آدم عليه السلام دحکم درب خپل نه نومراندنه اونه رسيدلو.

﴿اسْجُدُوا﴾ تشرېح ددې سجدي په متعددو مواضعو کې تيره شويده ﴿فَقُلْنَا﴾ تَقَادُمُ فَا،

دتعقيب دپاره نودسجدي دانکارنه پس الله ﷻ حضرت آدم عليه السلام ته دانصیحت اوکړو ﴿عَدُوُّكَ﴾

وَزَوْجَاكَ هـ هرکله چې عطف په مجرور باندې بغیر داعادي دجرنه صحیح نووعندالجمهور

نوخکه اعاده دحرف جاري معنی دلام اوکړي شوه، اودغه شان پديکښ اشاره وه دپته چې دشیطان

دشمنی دُحواء سره اصله وه نه تبعاً ﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكَ﴾ نسبت داخراج شیطان ته اوشو تسبیحا خکه چې اخرج دجنت نه دادیوسبب دوجی نه وی، پخلاف ددخول فی الجنة نه چې محض په فضل دالله ﷻ سره دې نوددې وجه نه په اسکن کښ نسبت تسبیحاچاته ندې شوې ﴿فَتَشَقَّى﴾ ماماخوذ دې دمشقت نه مرادته ددنیا دمعاش په سلسلی کښ سترې اوستومانیاښی دی، (مدارك) اودلته صیغه دتشی رانه وړی شوه بلکه اكتفاء دواحد په صیغی اوکړې شوه خکه چې طلب دمعاش وظیفه دسړی ده، اودغه شان پدیکښ رعایت دفاصلوهم راغلیدې ﴿إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعُ﴾ بهدی ایتونو کښ خلورصفونه اونعمتونه دجنت بیانیري، چې په جنت کښ لوړه نیشته، برینیدل نیشته، تنده نیشته، اوگرمی نیشته، اوهرکله چې دجوع لوړې تعلق دذلت باطني سره وواویران برینیدلو تعلق ذلت ظاهري سره وونوددي وجه نه دواړه، یوخائی ذکرشو، اودظمان تندې تعلق دگرمی باطني سره وو اودضحی تعلق دگرمی ظاهري سره وونوددي وجه نه دادواړه په یوخائی ذکرشولو، اوداپه صورت دنفی کښ ذکرشو، دپاره داثبات داضدادو دوی په طریقې اوکدي سړی چې شع (موروالی، ری سیراب والی، کسوة پټ والی، اوکن حفاظت دگرمی نه دې، اودغه شان پدیکښ اشاره ده چې جنت کښ دلوړې، تندي وغیره تصویریه نوي، اوخوراک، خکاک وغیره به صرف دځوند اولذت دپاره وي اوداپه حقیقت کښ تفسیر دتشی دې چې په جنت کښ تاته داخیزونه بلاتعب اومشقت میلایرې اوپه دنیا کښ به بیاددي پاره محنت اومشقت کوي

فالفه جنت کښ چې څرنگه گرمی نیشته دې نودغه شان یخني هم نیشته دې لیکن تکلیف دگرمی ډیرزیات دې په نسبت سره یخن ته، اوگرمی په خلیجې او عربو ممالکوکښ ډیرزیاته ده اوهغوئ به دگرمی نه ډیر تنگیدلو ددي وجه نه اكتفاء په نفی دگرمی سره اوشوه ﴿فَوَسْوَسَ﴾ ایت بهدی آیت کښ ذکر دوسوسي دې، چې شیطان حضرت آدم ﷺ ته وسوسه واچوله، اوشیطان په ډیر تاکید سره دوی ته قسم اوخوړلو چې داونه چې تاسو تنه منع کړې شوی یئ شجرة الخلد، ده یعنی ددې دخوړو دوجی نه به په تاسو باندی فناء نه راخي یعنی دمرگ نه به بچ شی، اودویم پدې سره داسې بادشاهی اونعمتونه حاصلیري چې هغه به همیشته وي اوخه قسم کمي اونقصان به پکښ نه راخي، اوباقی داخبره چې شیطان وسوسه څرنگه آدم ﷺ ته واچوله،

او آدم عليه السلام دده په خبره څرنگه، يقين او کړو داتول مباحث په سورة البقره او په سورة الاعراف کښ تفصيلا تير شويدي من شاء فلطالع الله.

فانده شجرة الخلد په جنت کښ يوه ونه شته دې، چې دهغې په باره کښ په حديث دابوهريرة رضي الله عنه کښ داسي راغليدي، قال رسول الله ﷺ ان في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مائة عام ما يقطعها وهي شجرة الخلد ترجمه: حضرت ابوهريرة رضي الله عنه دښي ﷺ نه روايت نقل کړيدي چې نبی ﷺ ارشاد او فرمايلو چې بيشکه په جنت کښ يوه ونه ده چې يوسوار سرې دهغې په سوري کښ سل کاله سفر او کړي خويابه هم دهغې سوري ترسره نه کړي او دا شجرة الخلد ده داروايت ابن کثير رحمته الله په حواله دابوداود طيالسي او په روايت دامام احمد رحمته الله سره نقل کړيدي، ليکن شيطان لعين شجرة الخلد هغې ونې ته اوښل په دروغوسره چې دکومي ونې نه حضرت آدم عليه السلام منع کړې شوې وو **﴿فَأَكَلَا مِنْهَا﴾** حضرت آدم عليه السلام او حوا بي عليهما السلام د شجر ممنوعي نه خوراک او کړو او په سورة اعراف کښ ذاقا ذکر شويدي دهغې نه مراد هم خوراک دې خو قليل لږ غوندي خوراک ني او کړو. **﴿فَبَدَّتْ كُفًّا﴾** دجمهورو په نيزدا په ظاهر باندې محمول دې چې حقيقه کېږي ورنه لري شولي او عورتونه ئي ظاهر شول، په دليل ددې ورستوالفاظوسره چې، **﴿وَطَافَا فِيهَا﴾** يعنې پيوست کولي ئي او گندلي بي ياترلي ديوبل سره، او تشيه په مقابل دتښتي کښ تقاضاکوي دتقسيم احد على الاحدياندي، يعنې هريوته خپل خپل عورت ښکاره شو او هريو خپل عورت پتولو کوشش کولو، او ديوبل عورت دلیدلوڅه دليل نيسته دې، او ضمير د **﴿عَلَيْهَا﴾** ياراجع دې آدم عليه السلام او حوا عليهما السلام ته او مضاف مقدر دې يعني على ساقما، اوياضمير راجع دې **﴿سَوْءَئُهُمَا﴾** ته نوحاجت نيسته دې، بياتقدير د مضاف ته، او هرکله چې شرم او حجاب دانسان دپاره فطري او طبعي امر دې اوبي حجابي طبعاً او عقلاً مستهجنه او قبيح عمل دې، نوددي وجه نه حضرت آدم عليه السلام او حوا عليهما السلام خپل عورتونو پتولو کوشش کولو. **﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾** عصيان ونيلى کيږي مخالفت دامرته برابره خبرده چې حقيقه وي لکه عمداً مخالفت کول اوياصر صورتاوي لکه نسياناشو، نوگوياجې د عصيان دپاره دوه (۲)، افراد دي يوفردحقيقي او بل فردصوري، نوگناه دانسته طورباندي قصدا اوارادة خلاف امرکارته ونيلى کيږي.

اودحضرت آدم عليه السلام شجر ممنوعه خوړل نسياناً وو، نوپدي باندی د عصيان اطلاق صورتاډي. نو حضرت ادم عليه السلام د اعمل گناه ندې اوياد حضرت آدم عليه السلام د اعمل مبني وو په اجتهادي خطا، باندی، ځکه چې شيطان دوى ته قسمونه خوړل اوتاويل ئي ورته اوکړو چې تاسو د دغي بوي مشهوري ونی د خوراک نه منع کړې شوي ى، اوحضرت آدم عليه السلام هم د قسم د وجي نه اود دینه مخکښ د دروغونه اوریدلو د وجي نه د ده په خبري باندی يقين اوکړو اودهغې ونې، نه ئي خوراک اوکړو پدي اجتهاد خپل سره چې څه ديوې مخصوصي ونې نه منع کړې شوې یم، نو په عطاء ى الاجاد باندی هم اطلاق د عصيان صرف اوصرف صورتاډي، نه حقیقه، اودغه شان علماء فرمانی چې عصيان کلي مشکک دې چې افراد ئي متفاوت دي، نو د انبياء کرام اود مقربينو په حق کښ د عصيان اطلاق دهغوئ د شان سره غير مناسب يعنى ترك د احسن اوتيان په حسن باندی کيږي، نودلته هم حضرت آدم عليه السلام ترك د احسن چې عزيمت وو، کړې وونوځکه پري اطلاق د عصيان اوشوپه قانون د حسنات الابراستات المقربين، باندی، ليکن په ټولو کښ غوره توجیه حضرت علامه شير احمد عثمانى رحمته الله عليه ده چې هغه فرمانی چې ممانعت د اکل نه دانهي تشريعي نوه بلکه نهی تشفيقي وه ځکه چې جنت دار تکليف ندې نو گناه اومعصيت حقیقه مخالفت د امر تشريعي ته وئیلی کيږي، اود امر تشفيقي مخالفت ته گناه نه وئیلی کيږي نو د دې مطلب هم داډي چې اطلاق د معصيت په فعل د آدم عليه السلام باندی صرف صورتاډي اود اصراف اشتراك لفظی دې، اوحقیقت د دواړو جداجداډي تفصيل د دې په سورة البقره اوعراف کښ تير شويډي

﴿فَقَوًى﴾ د غويت نه دې په معنى د محروم کيدلو سره د مقصد نه، يعنى حضرت آدم عليه السلام چې دکوم مقصد د پاره خوراک اوکړو نو هغه مقصد ئي پوره نشو، بلکه د ابليس د وسوسې په وجه د جنت نه هم راوتلو، نو د دې توجيهاتونه معلومه شوه چې پدي ايت چې پدي ايت سره استدلال کوم په صدور د گناه باندی د انبياء کرامونه، باطل دي.

فان الله ابن العربی په احکام القرآن کښ د دې ايت په ضمن کښ ليکلي دي، لايجوز لاحد منان يجربلك عن ادم الا اذا ذكرناه في انشاء قول الله عنه او قول نبيه واما ان نئدى في ذلك من قبل انفسنا فليس بجائز الخ (احکام القرآن لابن العربی ص ۲۱۵ ج ۳) يعنى هيڅ چا د پاره د اجائزندی چې داجمله ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوًى﴾ د حضرت آدم عليه السلام په باره کښ په طريقه داخبار مستقلة سره استعمال

کړی مگر په هغه صورت کښنئ ذکر کولی شي چې تلاوت کوي او د تلاوت په دوران کښ داخله راشي، او یا حدیث نقل کوي او داخله راشي، او خپل طرف نه پدې باندې ابتداء کول جائزندی.

امام قرطبی رحمه الله ددې په تنویر کښ لیکلي دی قلت واذا كان هذا في المخلوق لا يجوز الاخبار عن صفات الله عز وجل كاليد والرجل والاصبع والجنب والوول الى غير ذلك اولى بالمنع وانه لا يجوز الابتداء بشئ من ذلك الا ان شاء قراءة كتابه اوسنة رسولہ الخ یعنی هر کله چې د انبیاء کرام و عليهم السلام د عالي ربتی د وحي نه ددوی په باره کښ دامذکور ه جمله ونیل جائزندی باوجود ددې چې انبیاء کرام او عام مخلوقات په مخلوق کیدلو کښ برابر دی نو د الله عز وجل هغه صفات چې د قبیلې د متشابهاتو نه، دی لکه لاس، خپه، گوته، سنگ، او کوزیدل وغیره داپه طریقه داخبار مستقله سره ذکر کول بطریق اولی ناجائز دي، او پدیکښ په یو باندې هم ابتداء کول ناجائز دي مگر په هغه صورت کښ ذکر جائز دي چې په دوران د تلاوت کښ راشي، او یا په حدیث د رسول الله ص کښ راشي الخ دغه شان د حضرت آدم عليه السلام په باره کښ اگرچه دارا غلیدی چې **﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾** لیکن حضرت ادم عليه السلام ته عاصی، یا غاوي، ونیل قطعاً جائزندی او وجه د عدم جواز چې عرف کښ د عاصی او د غاوي، اطلاق په هغه چا باندې کیږي چې د هغه نه عصیان بار بار متحقق شوې وي حقیقه، نو د ادب د وحي نه ادم عليه السلام باندې اطلاق د عاصی او غاوي، نه کیږي اگرچه لغه کیدلی شي، (کیږ) او یو دویمه وجه امام رازی رحمه الله د ذکر کړیده چې د دغی عصیان صورتاً چې د حضرت ادم عليه السلام نه صادر شوې وو، خو الله عز وجل ورته عفو مغفرت هم کړې وو، او د عفوې او مغفرت نه ورستو اثر د دغی عصیان صورتاً برقرار پاتی نشونوددې وجه نه اطلاق د اسم فاعل پرې هم جائزندی لکه یوسری نه کفر صادر شوې وي او بیاتوبه او باسی نواطلاق د کافر پرې جائزندی، نو دغه شان په حضرت آدم عليه السلام باندې هم اطلاق د عاصی او غاوي جائزندی.

ثُمَّ اجْتَنَبَهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ۖ قَالَ اهْبِطَا
 بیاغوره کړو ده لره رب دده پس رااوگرځوئو رحمت په ده باندې او کله ني کړو، او نیل الله عز وجل کوزش

مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ فَإِنَّمَا يُلَقِّبُكُم مَّتَنِّ هُدًى
 ددې ځای (جنت) ټول څئی ستاسودڅنور د شمنان به وي پس کچری راشي تاسوته څما د طرف نه هدایت

ثُمَّ اتَّعَ هُنَايَ فَلَا يَحِلُّ وَلَا يَفْقُ ۝ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي

نو جاجه تابعدارى اوکړه خماذهدايت نونه به بې لاري کيږي اونه به بدبخت کيږي اوچاچې مخ واړولو دبادداشت خمانه

لَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ۝ قَالَ رَبِّ لِمَ

بس بيشکه هغه لره ژوند تنگ دې اوراپورته به کړو مونږ دې په ورځي دقيامت پوند اوپه وائي دى اى ربه خما ولي

حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ۝ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا

ناخه راپورته کړمه پوند او حال داچې ووم څه ليدونکى په دنياکتنې اوپه وائي الله ﷻ دغسي راغلي ووتانه اياتونه زمونږ

أَفَلَيْسَتْ بَيْنَا ۝ وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْصَى ۝ وَكَذَلِكَ نُفَصِّرُ لِمَنْ أَسْرَفَ

او هيرکړونافه اوهمدارنگي نن ورځ ته هيرکړې شوي، اودغسي سزاوړکوو مونږ هغه چاته چې دځدنه تيرشويدي

وَلَمْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِ رَبِّهِ ۝ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَلْفَى ۝

اوايمان ئي ندې راوړى په اياتونودرب خپل اوعذاب داخرت ډيرسخت دې اوباقى پاتي کيدونکى دې

﴿ثُمَّ أَجْتَبْنَاهُ يَمِينِي﴾ دښيطان مزیدوسوسونه دحضرت ادم ﷺ حفاظت اوکړو

اوځان ته ئي قریب کړو ﴿فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ تاب په معنی درجع سره دې، یعنی الله ﷻ په ده باندی

رجوع درحمت اوکړه اودده توبه ئي قبوله کړه اى رجع علیه بالرحمة ولعل توبه (روح) اوتوبه

دخواصودرفع درجاتو دپاره وي اويامطلب دادې چې کله هم درجه بلنده شي اومرتبه اوچته شي

نوماتحت درجه ورته په منزله دگناه ښکاره شي، نوډمزیداجتنابثابت اوقربت نه پس ادم ﷺ ته

خپله ماتحت مرتبه په منزله دگناه ښکاره شوه نوځکه ئي توبه اويستله اوالله ﷻ ئي توبه قبوله

کړه ﴿وَوَقَعَتِ يَمِينِي﴾ امراد تنه ثبات اوکلکوالی دې اوبعض فرمانی چې هدايت په معنی لغوي سره دې

امراد تنه راهنمائي اوهدايت دې کيفیة دتوبې ته، اوپدې توجیه سره واؤ دمطلق جمعی دپاره

دې نوډاسوال نه واریږي چې قبول دتوبی اول وو، او طریقه اوكيفیة بنودل ورسو وو، حالانکه

امریالعمکس دې ﴿قَالَ أَهْبَطًا﴾ مقبول دتوبې نه بعد حکم دهبوط کتب اشاره ده چې داخروج دجنت نه

به طور دأغزاسره دې، او دخلافت دپاره وو، او په طور د ذلت سره ندې او خطاب دغوره قول مطابق حضرت آدم عليه السلام او ابليس ته دې احواء تابع وه دآدم عليه السلام او ابليس په اول حكم سره (لكه چې په سورة اعراف، او سورة الحجر كښ دې، دجنت نه اسمانونه راخارج كړې شوې وو او په دويم ځلي په دې حكم سره زمكي ته راكوز كړې شو دآدم عليه السلام سره، او هر كله چې دوى دواړه مشتمل وو په خپل ذات كښ په ډيرو افرادو باندې نوځكه دتاكيد دپاره جميعا اوښلى شو ﴿فَبِمَا يُأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى﴾ مراد تنه رسولان، او كتابونه دي ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هَذَا﴾ دابشارت دې ﴿فَلَا يَضِلْ﴾ مراد تنه په دنيا كښ گمراه كيدل دې ﴿وَلَا يَشْقَى﴾ مراد تنه په آخرت كښ نامراده كيدل دې. حضرت ابن عباس عليه السلام نه مروي دي چې جاقران اولوستلو اودهغې داحكاماتو تابعداري ني او كړه نوالله عليه السلام به دې په دنيا كښ دگمراهۍ نه او په آخرت كښ دبدبختۍ نه بچ كړي طبري. ابو حاتم رازي، ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي﴾ داتخويف دې او مراد په ذكر سره دين او قرآن دې (قرطبي)، ﴿مَعِيشَةً صَنَعَ﴾ هڅك مصدر دې حمل ئي په ﴿مَعِيشَةٍ﴾ باندې مبالغه دې، او وښلى كيږي تنگوالي ته، او مراد تنه ياد د دنيا د ژوند تنگوالى دې لكه چې د ده نه به قناعت واخستلى شي، حرص اولالچ به ئي زيات كړې شي هيڅ قسم ارام اود زړه سكون به ورته نه وي حاصل، ظاهري نعمتونه به ورسره وي، د خوراك سكاك سامان به ورسره ډيروي، او اسباب دتعيش به ورته فراهم وي خواطمينان اوسكون ورته نوي حاصل هروخت كښ به دمال فكورى وي، لكه دامشاهده ده دبنى دينه دنيا داروځلكو، چې دهر قسم مالي فرواني باوجود دپريشن بى اطمينان، په مرض كښ مبتلا دي، دڅوب راوستلو دپاره مختلف قسم دوايانى استعماله وي ﴿اعاذنا الله منها آمين﴾. او يا تنه مراد قبرتنگوالى دې لكه روايت دې دحضرت ابوسعيد الخدرى عليه السلام عبدالله بن مسعود عليه السلام او دحضرت ابوهريره عليه السلام نه چې يضيقي على الكافر قبره حتى تخلف فيه اضلاعه وهوالمعيشة الصلح چې په كافرياندى به قبرتنگ كړې شي تر دې چې دده پوختى به په يو بل كښ ننوځي اودامراد دې په معيشة الصلح، سره (قرطبي، ابن كثير) اودآخرت ژوند تنه هم مراد كيدي شي لكه دامروي دې دسعيد ابن زيد عليه السلام نه چې دمعيشة الصلح نه مراد دجهنم والازقوم، غسلين اوضريح دي.

﴿وَنَحْنُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾ مغوره قول دادې چې مراد داعمی نه حقیقه اعمی یعنی په سترگوباندی روند مراد دې. اوداړوند والی به بالکل په ابتداء کښ وي اوورستوبه ورته بیا سترگي ورکړې شي، اوبعض فرمانی چې اعمی نه مراد دذلیل نه ډنډیل دی اودبصیر نه مراد خاوند دذلیل دې، یعنی دقیامت په ورځ بیا هیڅ دلیل به نشي پیش کولی هر دلیل به ورته وړوک شي، نودې به دډیر تاسف نه به داواونی چې ﴿زَبَلْنَا حَفَرْتَ اَعْمَى وَقَدْ كُنْتَ بَصِيْرًا﴾. ﴿قَالَ كَذَلِكَ﴾ اجواب دې دجانبه دالله ﷻ اوپدیکښ ذکر دسبب ددغي عذاب دې یعنی څرنگي چې تاته زمونږه ایتونه راغلي وو، اوتادهغي پرواه نوه کړي اودهغي نه دځان روند کړې وو نودغه شان ددغي جرم په سزا کښ نن ستاحشر روندوالی حالت کښ اوکړې شو، اومراد دنسیان نه پدي ځای کښ پریخودل دی ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ يَهْدِي اِيْتِ كُنْ تَعْمِيْمَ عَذَابٍ ذَكَرْدِي چې هرڅوک دالله ﷻ دحدودنه، تجاوز اوکړی اوخپلوخواهشاتو پسي روان شي اودالله ﷻ آياتونوباندی ایمان نه راوړي نوهغه ته به داسي سزامیلاویري، نوکاف په ﴿وَكَذَلِكَ﴾ کښ دپاره تشبیه دې اوداتشیه دجزا عام ده دجزا خاص سره، اومراد په من ﴿اَشْرَفَ﴾ سره انهماک دې په خواهشاتو کښ ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ﴾ یعنی داخرت عذاب ددنیا اودقبر عذاب په نسبت ډیر سخت اوهمیشه باقی دې ځکه چې ددنیا اودقبر عذاب منقطع کیږي اوداخرت عذاب لره انقطاع نیشته دې.

اَقْلَمَ يَهْدِي لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ

ایانو نده ښکاره شوي دوی ته چې څومره هلاک کړيدي مونږه مخکښي ددوی نه ډېریونه چې گرځي دوی

فِي مَسْكِنِهِمْ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ هُوَ اَوَّلُ كَلِمَةٍ سَبَقَتْ

په کورونودهغوئ کښ بیشکه پدي کښ خامخاښي دی دغفلونوالودپاره، اوکېرته نوې فیصله چې مخکښ واقع شویده

مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَّاجِلٌ مُّسْمًى هٗ فَاصْبِرْ عَلٰی مَا يَفْعُلُوْنَ

ستادرب دطرف نه نو خامخابه ووعذاب لازم اوکه نوې نیټه مقرره پس صبرکو په هغې باندی چې دوی نی وانی

باندی اور مدتہ اجل حیات یعنی عمر و نہ ددوئی دی اوایتہ آجال اہلاک یعنی یوہ مخصوصہ نیتہ
 ذہلاکت ددوئی دہ چہ معلومہ دہ فقط اللہ ﷻ تہ اوایتہ دقیامت عذاب مراد دہ نو دایت
 مقصد دای کچرتہ اللہ ﷻ ددی امت دمکذیبونہ دُعذاب استیصالی دتاخیر فیصلہ نوی
 فرمانیلی اوددوئی عمر و نہ، یاد دُعذاب وخت پہ علم داللہ ﷻ کتب مقرر نوی نو فوراً پہ دوی ہلاک
 کرہی شوی وو، او ﴿لِزَامًا﴾ پہ اصل کتب مصدر دہی اگرچہ دلته پہ معنی داسم فاعل لازم اسرہ
 دہی ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾ ہدای پنخم ایت دتشجیع دہی اویدیکتب تشجیع دہ پہ پنخہ امور و سرہ
 اود امر اول دہی، اوفاء پہ ﴿فَاصْبِرْ﴾ کتب جزائیہ دہ اود اجملہ جزاء واقع شویدہ دشرط مقدر دپارہ
 نونقدیر دعبارت دارنگہ دہی، ای اذاکان الامر علی ما ذکر من ان تاخیر عذابہم لیس باہمال بل امہال وانہ
 لازم ہم البتہ فاصبر الخ روح، اوراد پہ صبر سرہ ترک قتال ندہی حتی چہ احتیاج راشی بیانسخ دایت
 تہ لکہ داقول کریدہی بعض مفسرینو، بلکہ مرادتہ عدم اضطراب دہی یعنی پریشانہ کیہہ مہ،
 اوراد پہ ﴿مَا يَقُولُونَ﴾ ہسرہ الفاظ اوکلمات کفریہ ددوئی دی لکہ نبی ﷺ تہ ساحر، کاذب،
 کاهن وغیرہ وثیل، ﴿وَسَيَحْمَدُ رَبَّكَ﴾ ہد امر ثانی دہی اوراد پدی سرہ داکثر مفسرینو پہ نیز،
 مونخ مراد دہی، پہ قرینی ددی ورستو کلام سرہ چہ ﴿قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ﴾ چہ پدی کتب اشارہ دہ
 بنخہ اوقاتو دمونونخوتہ، پہ ﴿قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ﴾ کتب اشارہ دہ دسحر مونخ تہ خکہ دسحر مونخ
 وخت دطلوع دنمرنہ مخکی دہی اوپہ ﴿وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾ کتب اشارہ دہ مازیگر مونخ تہ، خکہ چہ
 دغروب نہ لہ ورناندی دادمازیگر وخت دہی، اوین پہ ﴿وَبَيْنَ أَلَيْلٍ﴾ کتب پہ معنی د، فی سرہ
 دہی اوپدی کتب اشارہ دہ مونخونو دمانبام اوماسخوتن تہ، خکہ چہ دادوارہ مونخونہ دشیہی پہ
 وخت کتب دی داقول داکثرو مفسرینو دہی اوقرطبی رحمہ اللہ وغیرہ فرمانی چہ د ﴿وَبَيْنَ أَلَيْلٍ﴾ مہ
 مراد صرف مونخ دماسخوتن دہی، اوپہ ﴿وَأَعْرَافَ الْبَارِ﴾ ہسرہ مراد مونخ دماسپخن دہی بالاتفاق
 دہی، خکہ چہ وخت دماسپخن ہم پہ اطرافو دورخی کتب دہی چہ داوخت پہ انتہاء دنصف اول
 اوپہ ابتدا، دنصف ثانی کتب دہی، نویدی اعتبار مراد داطراف یعنی جمعی نہ مافوق الواحد،

دادوه (۲) اطرافه مراددی، قرطبي رحمه الله وغيره فرمائي چې اطراف نه مراد دوه (۲)، اطرافه حقیقه دي، چې یو طرف انتها، نصف اول دي چې داوخت دما سپڅلې دي. اوبل طرف انتها، نصف ثاني دي چې هغه دمانبام دي، اودا توجیه زیاته انسه اوالیقه ده د نظم دکلام سره. اودیته ترجیح ورکړیده حضرت الشیخ رحمه الله «لَعَلَّكَ تَرْضَى» دامتعلق دي په سیح پوري، یعنی پدي اوقاتو کښ مونځونه او عبادتونه کوه پدي امید چې الله تعالی به تاته پدي باندی داسې بدلې درکړي چې ته به پرې خوشحاله شي «وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَكَ» دا امر ثالث دي، اوبدیکن ترهید فی الدنیا ذکر کړي چې ددې کفارو د مال وغیرنه مه متاثره کړه، بلکه ښه په شجاعت اود لیوړ سره د توحید دعوت ورکوه اود دوی د مال، دولت اوشان وشوکت د یوڅو ورځو آزمائش اوامتحان دي اواصل انعام داخرت دي او «وَلَا تَمُدَّنْ» کنایه ده نفي د میلان نه دنیاته اود عدم تاسف نه په نه میلان ویدلو د مال اود دولت باندی. «أَزْوَاجًا» من په «مَتَمَّ» کښ بیاني دي «أَزْوَاجًا» مفعول د «مَتَمَّ» دي، اومرادتنه رئیسان دکافرانو دي، اودوی ته ازواج پدي اعتبار سره وئیلی شوي دي چې دوی مشابه دي دیوبل سره په دنیا پرستی کښ، یا ورته پدي اعتبار سره ازواج وئیلی شوي دي چې ددوی عقائد دیوبل سره مشابه دي یعنی مشرکین، یهود، نصاریٰ وغیره. «زَهْرَةً لِّخَيْرَةِ الدُّنْيَا» زهره په معنی د زینت او خواست سره دي، اودا منصوب دي بڼا پدي چې دامفعول به دي د فعل مقدر د پاره چې جعلنا دي اوبدي باندی دلالت کړيدي «مَتَمَّ» اویا دابدل دي د «أَزْوَاجًا» په تقدیر د قوی یا اهل سره، نو د تقدیر عبارت داسې دي «إِلَّا مَا مَتَمَّتْ بِمَتَمِّ دَوَىٰ» د «زَهْرَةً لِّخَيْرَةِ الدُّنْيَا» لَتَمَّتْ دامتعلق دي په «مَتَمَّ» پوري «وَرِزْقُ رَبِّكَ» مرادتنه یا جنت دي یعنی رزق اخروي، اویاتنه مراد ددې دنیا حلال رزقونه او غنیمتونه دي اوبعض فرمائي چې مرادتنه رزق روحاني نبوت او هدایت دي.

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ

اوامرکوه خپل تابعدارونه د منځ کولو او خپله کلک شه په هغې باندی مونږ پوښتنه نه کوو سانه

رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۚ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ۝ وَقَالُوا

په باري دروژن پيدا كولو كېن، مونږ دركوو تالره روزي او خاستنه انجام دتقوى والودي. ^{۱۸} اودوئ واني

لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۝

ولي نه راوړي دې مونږ ته نښه د طرفه رب خپل نه ^{۱۹} آياندي راغلي دوي ته صفايان قرآن دهغه چې په صحيفو مخكښو كېن وو

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا

او كچرته مونږ هلاك كړى وي دا خلك په عذاب سره مخكېن د دينه د قرآن نه، خامخا به دوي ويلي وو اى ربه زموږ

لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتَتَّبِعَ أَمْرَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُحْزَى ۝

ولي تانه را لېږلو مونږ ته رسول چې مونږ تابعدارى كړې وي ستا د آياتونو مخكېن د دليل كيدلو اورسوا كيدلو نه

قُلْ كُلٌّ مُتَرَكِّضٌ فَتَعَرَّضُوا فَسْتَعْلَمُونَ مَنْ أَضْحَبَ الصِّرَاطَ السَّوِيَّ

نه او اوبه هريو انتظار كوونكى دې نوتا سوهم انتظار كوئ زرده چې ناسوبه خبرش چې خوك دې خاوندان د لاري برابر

وَمَنْ اهْتَدَى ۝

او خوك دې هدايت والا

﴿وَأَمَّا أَهْلُكَ بِدَاخِلِ دَارِ الْأَمْرِ﴾ ددې امر مصلح ذكر دې چې د دنيابرستى او د دنيابرستونه د نه متاثره كيدلو علاج دادې چې خپل اهل ته د مونځ حكم كوه او په خپله پرې هم استقامت كوه، د حضرت عروة بن زبير رضي الله عنه په باري كېن ذكر شويدي چې كله به نى د پادشاهانو خبري اودهغوئ حالات واوريده لوڼو فوراً به كورته لاړلو او دا ايت ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ بِهِنَّ نِى تِلَاوَتِ كِرُو اَوِيَا به نى د مانځه د پاره حكم او كړو او اوبه نى فرما ئيلو چې، الصلوة يرحمكم الله، او مراد په اهل سره پدي

(۱۸) شكوى
(۱۹) جواب شكوى.

ايت کښ اهل بيت نبی ﷺ خصوصاً اوپوره امت عموماً مراد دې. او په روايت کښ راځي چې نبی ﷺ به ددې ايت د نزول بعد د حضرت علي ﷺ او فاطمه ﷺ کور ته به هر سحر تللو او هغوی ته به نى اواز کولو چې الصلوة ﴿وَأَصْبِرْ عَلَيَّ﴾ د اپنځم امر دې او غوره قول دادې چې هاضمير راجع دې صلوة ته يعنى پخپله هم د مانځه حفاظت او پدې باندې مداومت کوه ﴿لَا تَسْأَلْكَ رِزْقًا﴾ مقصد دادې چې مونږه ته د رزق پيدا کولو خامخا مډمه دارنه نى گرځولى چې دهغې د پيدا کولو د وچي نه مونږ په شان اهم عبادت پريخودلى شي، بلکه الله ﷻ د صحيح مونږ په برکت سره د انسان رزق معامله هم حل کوي لکه چې الله ﷻ فرماني ومن َيَقِيَّ اللهُ يَجْعَلْ لَهٗ مَخْرَجًا وَرِزْقًا مِّنْ حَيْثُ يَاجْتَسِبُ ﴿سورة الطلاق ايت نمبر ۲، ۳﴾ او ددې ايت مقصد داندې چې کسب معاش پکار ندي، بلکه دايت مطلب دادې کچرته د کسب معاش او فرض مونږ کښ تعارض راشي نو د کسب معاش دپاره مونږ پريخودل جائز ندي، بلکه مونږ اول کول پکار دى او کسب د معاش ورستو پکار دې، دا الله ﷻ په عبادت کښ مشغوليت د وچي نه د معاش مسئله آسانه کوي. حضرت ابوهريرة ﷺ نه روايت دې فرماني چې: رسول الله ﷺ ارشاد او فرماييلو چې الله ﷻ فرماني: يا ابن ادم تفرغ لعبادتي املاء صدرك غنى وأسد فرك وان لم تفعل ملأته صدرك شغلا ولم اسد فرك. ترجمه: اى ابن ادم! ته خماد عبادت دپاره خپل ځان فارغ کړه نوڅه به ستاسينه د غنا او استغناء نه ډکه کړم او ستا فقر غربت محتاجي به ختمه کړم، او کچرته تا داسي او نکرل نوڅه به ستاسينه د فکرونو او شغلونو نه به ډکه کړم او ستا فقر محتاجي به ختمه نه کړم (ترمذی). ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ عبارت په حذف د مضاف سره دې يعنى اهل التقوى او پدې کښ اشاره ده چې تقوى اصل دامور شرعيوده. ﴿وَقَالُوا لَوْلَا بَأْتِنَا﴾ د ماشکوه ده د مشرکينو نه، د مشرکينو عادت داوو چې د نبی ﷺ نه به نى عناد او تعنتاً د مطالبي به نى کولي چې ته د خپلي دعوي د نبوت د تصديق دپاره د مخکينو انبياء کرامو ﷺ پشان معجزه پيش کړه لکه عصا د موسى ﷺ ياناقه د ثمود ﷺ وغيره شو. ﴿أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ﴾ د اجواب شکوى ده، يعنى ددې خلکو د مطالبه صرف او صرف په ضد او عناد باندې ميني ده آيا دوى دې قرآن ته نه گوري چې دا دا الله ﷻ د طرف نه يوه عظيمه معجزه ده تير شوو ټولو کتابونو د مضامينو محافظ او دهغوی

د صداقت دپاره حجت دې نودا په ټولو معجزاتو کښ کومه معجزه ده لکه سورة العنکبوت کښ دې، اولم یکفهم انا انزلنا عليك الکتاب عليهم الخ (العنکبوت: ۵۱). ﴿وَلَوْ اَنَّا اَهْلَكْتَهُمْ مَّهِدًا اسْتِیْنٰفَ دِی دتقریر دما قبل دپاره یعنی دوی اگرچه اوس دا قرآن نه مني او د نورو معجزاتو مطالبه کوي، کچرته الله ﷻ دا قرآن نوی نازل کړې او د دوی د فرمائش مطابق معجزه ئي نازله کړې وی نویابه هم دوی نه منله نو الله ﷻ به دوی هلاک کولو او عذاب به ئي ورته ورکولو په دنیا او اخرت کښ نودوی به بیابه هغه وخت کښ عذر داپیش کولو چې ای الله ﷻ تابه خپل رسول باندی کتاب ولي نو و نازل کړې چې مونږه ئي اتباع کړې وی، نو د دوی د دغې بهانی او عذر ختمولو دپاره الله ﷻ کتاب نازل کړو. ﴿لَوْلَا اَرْسَلْنَا رَسُوْلًا مَّهِدْلَةً ورسره مع آیات یامع کتاب مقدر دې، ﴿مِنْ قَبْلِ اَنْ نُّنْزِلَ﴾ ذلته نه مراد په دنیا کښ عذاب دې او ﴿وَنَحْزَنُ﴾ نه مراد دخول دې جهنم ته، یعنی اخروي عذاب ته مراد دې ﴿قُلْ كُلُّ مُتَرْتِبٍ مَّهِدَا په اخیر کښ تخويف دنیوي دې، چې دې متمردينو اوضاعیانو ته اویا په چې دادومره عظیمه معجزه هم تاسونه منئ اوضداو سرکشي کوئ او د نورو معجزاتو مطالبه کوئ نو اوس د عذاب انتظار کوئ اومونږه هم ستاسود انجام انتظار کوو. ﴿فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ اَصْحَابُ﴾ استفهام د شک اوتردد په بنیاد ندې بلکه کافرانو باندی تهدید اوزجر دپاره دې، یعنی دایته به زراولگي چې په صحیح لاري باندی څوک وو اومنزل ته رسیدونکي څوک دی، او د دینه معلومه شوه چې عمل کول په قرآن ذریعه د هدایت اود سعادت ده او پدې سره انسان دا الله ﷻ خشیت حاصلوي اودنیوي اخروي عذاب نه بچ کیږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کښ ذکر شوی دی.

تم تفسیر سورة طه، بتوفیق الله و عونه، والحمد لله الا و آخر، اللهم اغفر لنا ذنوبنا واسرائنا فی امرنا وثبت الدائمنا کما ثبت سیدنا موسی علیہ السلام، اللهم اغفر لوالدنا الکرم، اللهم نور قبره وبردمضجعه وطیب ثراه وجعل الجنة مثواه اللهم ربنا آتانا فی الدنیا حسنة و فی الاخرة حسنة و لنا عذاب النار (آمین ثم آمین).

رکوع	سورة الانبياء مکه	آیتونه
۷	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۱۲
خاص په نوم د الله سره چه بیحده مهربان او ډیر رحم کوونکې دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۲۱)، وحسب النزول (۷۲)

تفسیر سورة الانبياء: سورة الانبياء مکی سورة دې په ترتیب قرآني کښ یویشتم (۲۱)، او په ترتیب نزولی کښ درې او یایم (۷۳)، نمبر سورت دې، د سورة المؤمنون نه مخکښ او سورت ابراهیم نه وروستونازل شويدي، زمانه د نزول دورا خیر د مکی معظمي دې، یوسل دولس (۱۱۲) یا یوسل یوولس (۱۱۱)، آیاتونو، او (۷) پر کو عاتو، (۱۱۲۰) کلماتو او (۴۰۹۸) حروفو باندې مشتمل دې.

وعد: ۱) سورت الانبياء د ماقبل سورت سره ربط اسمی دادې چه په سورت طه کښ په واقعي د موسی عليه السلام سره تشجیع او د دین په خاطر د تکالیف ویرداشت کولو او د ثابت قدمي ذکر و نوپدي سورت کښ د نورو انبیاء کرام و حالات او واقعات، خاص طور باندې په واقعي د ابراهیم عليه السلام سره تشجیع او ثابت قدمي ذکر کيږي.

دغه شان په سورة طه کښ د حضرت موسی عليه السلام د غلبی او د سحر د مغلوب کیدلو ذکر و نوپدي سورت کښ د هریا طل د مغلوب کیدلو او د ختمیدلو ذکر دې چه «بَلْ تَقْذِفْ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ» (آیت نمبر ۱۸).

دغه شان په سورة طه کښ د فرعونيانو هلاکت او د بني اسرائيلو نجات او د فرعونيانو مال د بني اسرائيلو په وراثت او ملک کښ د راتللو ذکر و نوپدي سورت کښ د هری زمانی د نیکانو خلکو سره د دې وعدي ذکر کيږي چه، ولقد کتبنا للزبور من بعد الذکر ان الارض لبره عبادي الصالحين (آیت نمبر ۱۰۵). دغه شان د سورة طه په اخير کښ قرب د قیامت ته اشاره وه چه فاعلمون من اصحاب الغ جهنمين، دلالت کوي په قرب باندې، او د دې سورت په ابتداء کښ تصریح ده په قرب د حساب او قیامت باندې.

ربط معنوی: په اعتبار د مضماینو سره د سورت الانبیاء د سورت طه سره ربط دادې چې په سوره طه کې د حضرت موسی (علیه السلام) پیغام توحید، او دعوت توحید ذکر و پدې سورت کېن علی سبل الترقی د ابیانیرې چې ټولو انبیاء کراموته دا وحی شوی وه چې زما توحید خلکو ته بیان کړئ. زنی ﷺ ته الله ﷻ فرماني چې ای خما حبیبه ﷺ ته هم خلکو ته کهلم کهلا دا خبر او کړه چې (اِنَّمَا يُؤْتِي الْاِنْسَانَ اَنْمًا اِلٰهَهُكُمْ اِلَهٌ وَاحِدٌ) ایت نمبر (۱۰۸).

دعوه د سورت: د دې سورت دعوه داده چې عالم الغیب، متصرف او کار ساز صرف او صرف یو الله ﷻ دې عبادت صرف دهغه، کوئی اودا دعوه پدی سورت کېن دوه (۲)، ځلي ذکرده یو ځلي په ابتداء د سورت کېن په ایت (نمبر ۴) کېن ذکرده، اودویم ځلي د سورت په انتهاء کېن ایت (نمبر ۱۰۹) کېن ذکرده.

اجمالي خلاصه مضماینو: د سورت په ابتداء او انتهاء کېن دعوی د سورت او بیاد هغی د اثبات دپاره درې (۳) عقلی دلائل، یو (۱) دلیل وحی، یو (۱) دلیل نقلی اجمالی دانبیاء کرامونه، اولس (۱۰)، دلائل نقلیه تفصیلیه دانبیاء سابقینونه، اودغه شان په ابتداء کېن د یو څو سوالونو جوابونه اوتخویفات اوز جرونه ذکر کړې.

تفصیلی خلاصه: داسورت په درې (۳) حصو باندي تقسیم دې، حصه اول د ایت نمبر (۱) نه تر ایت نمبر (۱۵) پوری ده پدی حصه کېن صرف زجرونه اود سوالونو جوابونه ذکر کړې، دویمه حصه د ایت نمبر (۱۵) نه تر ایت نمبر (۹۱) پوری ده چې پدیکېن زیات تره دلائل دی عقلیه هم نقلیه هم، اودریمه حصه د ایت نمبر (۹۱) نه تر آخره پوری ده، پدی حصی کېن یو دلیل وحی اوزیات تریکېن بشارت اوتخویفات ذکر کړې.

تفصیل د حصه اول: ایت نمبر (۱) - (۲)، کېن زجرونه او په ایت نمبر (۳) کېن زجراو ورسره د منکرینو په رسالت باندي شبه ذکر کړې، په ایت نمبر (۴) کېن دعوی د سورت بیانیرې، په ایت نمبر (۵) کېن درې طعنونو د منکرینو د طرف نه په قرآن باندي ذکر کړې، چې قرآن ته به ئی کله اضافات احلام او کله به ئی افتراء او کله به ئی د شاعر کلام و نیلواو د ایت په اخیر کېن د هغوی یو سوال ذکر کړې چې کچرته دانبی (علیهم السلام) برحق وی نومخکېنو انبیاء کرامو پشان معجزه ولی مونږ ته نه پیش کوی؟ په ایت نمبر (۴) کېن د دغی سوال جواب بیانیرې ایت نمبر (۷) کېن د منکرینو په رسالت باندي دا ولی شبهی جواب ذکر کړې، په ایت نمبر (۸) کېن بیاد یو سوال جواب

دې، په ایت نمبر (۹) کښ تخويف او په ایت نمبر (۱۰) کښ ترغيب الى القرآن بيانېږي. او بيا د ایت نمبر (۱) انه ترايت نمبر (۱۵) پورې تخويفات د نيو په بيانېږي .

تفصیل دومی حصی: دآیت نمبر (۱۲) نہ تر (۱۸)، اول دلیل عقلی ذکر کیری پہ دعوی دسورت باندی، بیاباہ ایت نمبر (۱۹ - ۲۰) کئیں دویم دلیل عقلی ذکر کیری۔ پہ ایت نمبر (۲۱)، کئیں زجراوہ ایت نمبر (۲۲ - ۲۳)، کئیں نتیجہ ددلائلو مذکورہ بیانیہری، پہ ایت نمبر (۲۴)، کئیں زجراوہ بطور معارضہ مشرکینونہ، خپل شرک باندی ددلیل مطالبہ کیری، اوہ ایت نمبر (۲۵)، کئیں دلیل نقلی اجمالی بیانیہری اوایت نمبر (۲۶) نہ تر (۲۸)، پوری شکوی بمع جواب شکوی دہ اوہ ایت نمبر (۲۹)، کئیں تفریع دہ پہ جواب دشکوی باندی دآیت نمبر (۳۴ - ۳۵)، کئیں دمشرکینو دسوال جواب اوتسلی ذکر کیری نبی ﷺ تہ، اوہ ایت نمبر (۳۶ - ۳۷)، کئیں زجرد ذکر کیری، پہ ایت نمبر (۳۸ - ۳۹ - ۴۰)، کئیں شکوی اوجواب شکوی ذکر دہ سرہ دتخویف اخروی نہ، پہ ایت نمبر (۴۱)، کئیں تسلی دہ نبی ﷺ تہ، دآیت نمبر (۴۲)، نہ تر (۴۵)، پوری زجرونہ اوہ ایت نمبر (۴۶)، کئیں تخویف اخروی سرہ دزجرونہ اوہ ایت نمبر (۴۷)، کئیں تخویف اخروی ذکر کیری۔

اودایت نمبر (۴۸) نہ تر (۹۱) پوری پدیکش لس (۱۰)، دلائل ثقلیہ تفصیلیہ ذکر کیری، پہ
ذکر داو ل (۱۷)، انبیاء کرام علیہ السلام واقعات سورہ (۱)، قصہ دموسی علیہ السلام اوہارون علیہ السلام ایت
نمبر (۴۸)، قصہ دابراہیم علیہ السلام (۵۱ تا ۷۳) پوری (۳)، قصہ ذکوط علیہ السلام (۷۴ تا ۷۵)، (۴) قصہ
دَنوح علیہ السلام (۷۲-۷۷)، (۵) قصہ دَاوود علیہ السلام اوسلیمان علیہ السلام (۷۸ تا ۸۲)، (۲) قصہ دایوب علیہ السلام
(۸۳-۸۴)، (۷) قصہ داسماعیل علیہ السلام، ادريس علیہ السلام اودالکفل علیہ السلام (۸۵-۸۶)، (۸) قصہ
دیونس علیہ السلام (۸۷، ۸۸)، (۹) قصہ دزکریا علیہ السلام (۸۹-۹۰)، (۱۰) قصہ دمريم علیہ السلام اودفعہ دخوی
حضرت عسی علیہ السلام ایت نمبر (۹۱)۔

دویمې حصې تفصیل: دآيت نمبر(۹۲)نه تراخړپوری دسورت دریمه حصه ده په ایت نمبر۹۲-۹۳، کښ اعلان کیږي چه اصل مسئله همدغه دتوحيد مسئله ده اواختلاف پکښ باغيانو اچولې دې، په ایت نمبر(۹۴)کښ بشارت دې او(۹۵)کښ زجر او تخويف دې، دآيت نمبر(۹۶)نه تر(۱۰۰)، پوری تخويف ذکر کیږي، دآيت نمبر(۱۰۱)نه تر(۱۰۴)، پوری بشارت اخروي ذکر کیږي او دآيت نمبر(۱۰۵)، نه تر(۱۰۷)،پوری دبشارت دنيوی ذکر دې، په ایت نمبر(۱۰۸)کښ په توحيد باندي دليل وحی ذکر کیږي

دایت نمبر (۱۰۹) ۱۱۱ تر) پوری اعاده کیہی دَدَعُو دَسُورَت سرہ دَدَلِیل نہ اوپہ ایت نمبر (۱۱۲) کنس تخویف اخروی اودیسوال جواب ذکر کیہی۔

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿۱۰۹﴾
دیرزدی راغی خلکو تہ حساب دَہقوئ اودوئ پہ غفلت کنس دی مخ مگر خونکی دی
مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ فَتُخَذَفُ لَهُمْ أَصْفَادُكُمْ وَأَنْتُمْ كَالْخِلَافِ الْمُنْقَلَبِ ﴿۱۱۰﴾
نہ راخی دوئ تہ خہ نصیحت دَظرفہ دَرَب دَدوئ نہ نوئ مگر غور کیدی دوئ ہفی تہ احوال داچہ دوئ لوبی کوی
لَا هِيَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَىٰ ۖ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِمَّنْ لَمْ
مشغولہ دی زرو نہ دَدوئ اوپتی جرگی اوکری ہفہ چاچہ ظلم ئی کریدی، چہ ندی دامگرشردی سناسویشان
أَفْتَأْتُونَ السَّحَرَاءَ ۚ وَانْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿۱۱۱﴾
آیا قیلوئ تاسو جادو احوال داچہ تاسو بوہیوئ

﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ﴾ دَسُورَت ابتداء پہ زجراوشکوی سرہ کیہی پہ غفلت اوعراض باندی، او ﴿اِقْتَرَبَ﴾ یعنی مزید پہ معنی دَقَرَب یعنی مجردو سرہ دی، خوہرکلہ چہ پہ ﴿اِقْتَرَبَ﴾ کنس مبالغہ وہ خکہ چہ زیادت دَمَبْنی دلالت کوی پہ زیادت دَمَعْنی باندی نوخکہ مزید ذکر کرکری شو، اولام پہ ﴿لِلنَّاسِ﴾ کنس پہ صلی دَ ﴿اِقْتَرَبَ﴾ یعنی فعل کنس راغلیدی، اود ﴿لِلنَّاسِ﴾ نہ مراد مشرکین دی دَقَبیلی دا اطلاق دَاسم جنس نہ، پہ بعضو افرادو باندی، خکہ چہ راتلونکی صفات یعنی ﴿مُعْرِضُونَ﴾، او ﴿مَا يَأْتِيهِمْ﴾ وغیرہ داصفات دَمَشْرِکینودی، نہ دَمَسلمانانو، او، ﴿حِسَابُهُمْ﴾ نہ مخکنس لفظ دَوَقَت مقدردی خکہ چہ اقتراب یازمانی وی اوایامکانی، مکانی دلته ندی متصوراوندی صحیح نولہذا مراد بہ تنہ وخت اوزمانہ دَحساب وی، نوخکہ ورسرہ لفظ دَوَقَت مقدردی، اود حساب نہ مراد یاورخ دَقِیامت دہ اوایاتنہ مرگ مراددی، اوقیامت تہ قریب دَدی وجی نہ اوئیلی شوچہ داراتلونکی دی اوکوم خیزچہ راتلونکی وی نوہفہ قریب وی لکہ مثل مشہور دی، ما اقرب مات، وما بعد مالات، یوسیکنہ کوم چہ تیرشونوہفہ دیربعید اولری شو خکہ

چه هغه واپس نشي حاصلیدې او کوم وخت چه کروړ کاله ورستو راځي نو هغه قریب دې، ځکه چه هغه خامخا راتلونکې او حاصلیدونکې دې، او یاقیامت ته قریب په اعتبار د تیر شوي وخت سره ونیلی شویدی ځکه چه د دنیا پاتې زندگي ډیره کمه ده په نسبت سره تیره شوي زندگي ته. ځکه چه دا امت اخري امت دې، او کچرته د حساب نه مراد مرگ شي او حساب د قبر شي چه د مرگ نه پس هر انسان سره کیږي نو پدی اعتبار سره معنی بالکل واضحه ده ځکه چه انسان ته مرگ ډیر قریب دې، هره گهڼه او هر ساعت د مرگ خطره موجوده وی، او نسبت د اقتراب یعنی نزدیکت حساب ته کول دپاره د تغخیم شان او دوجی د تهویل د حساب نه دې یعنی الله ﷻ ددې تعلیم ورکوی چه د دنیا په خوا هاشاتو کښ داسي مه مشغوله کیږئ چه د حساب هغه سخته ورځ درنه هیږه شي. تاسو ته هغه ورځ ډیره نزدې راغله چه تاسو به دخپلی ټولي زندگي حساب و کتاب الله ﷻ ته به ورکوی

﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ﴾ مراد تنه بی پرواهی ده، ﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ دَاحِمٍ﴾ زجر دې په استهزاء باندې د قرآن سره او (مین) زانده دې د استغراق ادنی دپاره راغلیدې او په ﴿مِنْ رَبِّهِمْ﴾ کښ من د ابتدا د غانی دپاره دې او متعلق دې په یاتیم فعل پوری، او د ذکر، نه مراد قرآن دې، او ﴿مُحْتَسِبٍ﴾ په جرسره صفت د ذکر یعنی د قرآن دې، او د ټولو اهل سنت والجماعت پدی اتفاق دې چه قرآن حادث او مخلوق ندې بلکه قدیم او غیر مخلوق دې او دلته حادث و ټیل په نسبت سره قرآن لفظی ته دې چه مرکب دې د حروفو او اصواتو نه او هغه حادث دې بالاتفاق اگر چه پدیکښ هم بعضو خلکو د قدیم قول نسبت کړیدې امام احمد بن حنبل رحمه الله ته، او کوم چه قدیم دې هغه کلام نفسی دې او یا ورته حادث په اعتبار د نزول سره و نیلی شوی دې چه یو آیت به نازلیدلو ورسو د ټیل آیت نه، یو سورت به نازلیدلو ورسو د ټیل سورت نه او هغه هم الفاظ د جبرئیل علیه السلام وو، او یا ورته ﴿مُحْتَسِبٍ﴾ اعتبار د زعم د کفارو سره و نیلی شویدی چه د هغوئ زعم دا وو چه د قرآن کلام د الله ﷻ ندې، او د حضرت حسن بن فضل رحمه الله نه مروی دی چه د ذکر نه مراد دلته نبی ﷺ دې او مقصود پدی سره د کفارو عادت او شعار بیانول دی چه کله هم دوی ته نوې رسول راغلي دې نو د هغه خبری او وریدلو نه پس په هغه پوری ئی توقی کړیدی او دلیل پری دا ورستو آیت دې چه ﴿هَلْ هُنَّ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾.

﴿إِلَّا أَتَمَّعُوهُ﴾ استثناء مفرغه ده اودا جمله ماضیه په محل دَنَصَب کښ ده او په تقدیر د قَسْره دَضَمیر مفعول دَ ﴿يَأْتِيهِمْ﴾ اوشیخ رضی قانون ذکر کړیدی چه کله جمله ماضیه حال واقع شي اودا واقع شوی وی ورستود (الاً) نه نو اکتفاء به په ضمیر کولی شي، او او به نشي راوړلی، لکه چه پدی ایت کښ اکتفاء شویده فقط په ضمیر باندې، اگر چه د جمهورو نحویانو مذهب دادې چه په دواړو کښ په هریو باندې اکتفاء کیدلی شي.

﴿وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾ داحال دې دَضَمیر مرفوع دَ ﴿أَسْتَمْعُوهُ﴾ اومراد دَ ﴿يَلْعَبُونَ﴾ مستهزئین یعنی توقی کوونکي دي، یعنی دوی په غفلت او اعراض کولو کښ دومره انتهاته رسیدلي دي چه نراني احکامات او تعلیماتوسره دلوبو کوونکو پشان عمل کوي (خطیب) او یا په معنی دیشغلون سره دې یعنی دوی په دنیا کښ مشغول دی او قرآن نه اعراض کوی او یا تنه مرادادې چه دوی په قرآن باندې اعتراضاتو کولو کښ مشغول دی.

﴿لَا هَيْئَ قُلُوبُهُمْ﴾ داحال دې یاد دَضَمیر مرفوع دَ ﴿أَسْتَمْعُوهُ﴾ اومراد دَ ﴿يَلْعَبُونَ﴾ دَضَمیر مرفوع نه نویا حالین متد اخلین دی او ﴿لَا هَيْئَ﴾ دلهی یلهی نه په معنی دَغفلت سره دې اوداپه منزله دَعَلت دې دَمَاقبل دپاره یعنی داکفار قرآن اوری اوپه هغی پوری توقی اومسخري کوي او قرآن ته توجه نه کوي ځکه چه زړونه ئي غافل دي، یعنی دوی ته صرف داستماع (اوریدلو) صفت حاصل دې اوتفکر چه صفت دَزَره دې هغه ورته ندې حاصل نودوی پشانته دَخناورو دي، بلکه دَهغوئ نه هم بدتر دي.

﴿وَأَسْرُوا﴾ اَلتَّجْوَى داحال صفت دَ کافرانو ذکر کړیې چه کله دوی قرآن اوحق خبري واوري نودعمل کولوپه خائ دَهغی خلاف پتي جرگي کوي اودهغی خلاف منصوبي جوړه وي، او (اسروا) بولوته وائی او ﴿أَلتَّجْوَى﴾ هم پتو خبرو او جرگوته وائی نود﴿أَلتَّجْوَى﴾ سره دَ ﴿وَأَسْرُوا﴾ ذکر کولوپه ظاهر کښ ضرورت نوو خویبام ذکر شودپاره دَمبالغی، چه دوی به خپلی جرگی اوداسلام کیخلاف منصوبی ډیری په پته جوړه ولي خوا لله ﷻ به دَدوی دَدې خفیه منصوبواو جرگواطلاع نی ﷻ ته ورکوله.

﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ مَذْظَم نہ مراد پدی خائ کین شرک دی ای الذین اشرکوا باللہ (حداد) اودا بدل واقع شویدی دَ ﴿وَأَسْرُوا﴾ ضمیمہ فاعل نہ، اوپدی کین اشارہ دہ دیتہ چہ دَحَقْ خلاف جرگی کول اومنصوبی جو رول سخت ترین ظلم اوکفر دی اویدا فاعل دی دَ ﴿وَأَسْرُوا﴾ دَ پَارہ. او واو پم ﴿وَأَسْرُوا﴾ کین محض علامہ دَ جمعی دہ اودادی دَ پَارہ ذکر کیری چہ دلالت اوکری پدی چہ ورستوددی فعل دَ پَارہ فاعل جمعی را روان دی اودا دَ قبیلی ازد لغت دی لکہ اکلونی البراغیث دَ عام عربو دَ لغت موافق اکلونی البراغیث پکاروو اویدا فاعل دی دَ فَعْل مقدّر دَ پَارہ چہ یقول دی یعنی یقول الذین ظلموا اوبعض فرمانی چہ دامبتداہ اودا ماقبل جملہ ﴿وَأَسْرُوا﴾ النَّجْوٰی پورلہ خبر مقدم دی. اوتقدیم دَ خبر دَ اہتمام شان دَ پَارہ دی اوبعض فرمانی چہ دا خبر دی دَ مَبْتَدَا. مقدری دَ پَارہ چہ ہم دی یعنی، ہم الذین ظلموا، نولہذا دا اعتراض نہ واردیری چہ کلہ فاعل اسم ظاہروی نو فعل بہ واحد راوری کیری، لکہ چہ دامشہور قانون دی اودلتہ فعل جمع راوری شویدی.

﴿قُلْ هَٰذَا لَا يَشْعُرُ﴾ دَ جملہ پہ محل دَ نصب کین بدل واقع شویدی دَ ﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ ہنہ ای اسروا ہذا الحدیث (کشاف) اویدا جملہ مفعول بہ دَ دَ فَعْل مقدّر دَ پَارہ چہ قالوا دی (اوہل) پہ معنی دَ نفی سرہ دی اودا دَ منکرینو دَ طرف نہ پہ رسالت دَ نبی ﷺ باندي یولونی اعتراض وو حاصل دَ اعتراض دادی چہ داپیغمبر خوزمونہ پشان بشر دی خوراک کوی بازار کین گرخی نومونہ خنگہ دہ تہ پیغمبر اوایو؟؟ نوددوئی عقیدہ داوہ چہ پیغمبر بشرنشی کیدلی بلکہ پیغمبر بہ یوہ فرشتہ وی اوکچرتہ یوبشر خارق للعادة امر پیش کرو (معجزہ) نوہغہ بہ ساحروی او معجزہ بہ نبی ساحروی.

﴿أَفَتَأْتُونَ آلِ شِخْرٍ﴾ مراد تنہ قبولول، عمل کول اوتا بعداری کول دی اود ﴿تَبْصِرُونَ﴾ نہ مراد بصیرت او علم دی او استفہام دَ پَارہ دانکاراوتوبیخ دی یعنی تاسوددہ ساحرانہ کلام قبولونی حالانکہ تاسونہ پوہیری نی چہ داسحر دی (حداد).

قُلْ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ

اوئیل پیغمبر ﷺ چہ رب خما پوہیری پہ ہر خبرہ باندي کہ پہ اسمان کین وی اوکہ پہ زمکہ کین وی اوہغہ اوریدونکی

الْعَلِيمُ ۝ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۚ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ۚ

پوهه ذات دې، بلکه دوى واني چه داقرآن گډوډ خوبونه دي بلکه دخان نه ني جوړ کړې بلکه دې شاعرې.

فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ۝ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ

پس مونږ ته دي راوړي يوه نڅه معجزه بلکه چه ليرېلي شويدي مخکى رسولان. ايمان ندي راوړى مخکى دوى نه

مِنْ قَرِيَّةٍ أَهْلَكْنَاهَا ۚ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ۝

هيڅ يوکلي والو چه مونږ هلاک کړيدي آيا پس دوى به ايمان راوړي

﴿قَالَ رَبِّ يَعْلَمُ ۚ هَذَا دَعْوَى دَسُورَتِ دِه چِه دَزْمِکى اود اسمانونو ټولو غيبياندي عالم ذات صرف اوصرف الله ﷻ دې، هغه دهرڅه اوريدونکى اوپه هرڅه باندي عالم دې، اوپدي ايت سره ازاله ديوتوهم اوشوه چه هرکله به الله ﷻ نبي ﷺ ته ددوى دپتو جرگو اطلاع ورکوله نوداتوهم کيدلو چه نبي ﷺ عالم غيب دې نوجواب تنه اوشو چه پيغمبر ﷺ پخپله علم غيب صفت الله ﷻ لره ثابت کړيدي، امام رازي رحمه الله وغيره فرماني چه دادهغوى ددې ماقبل طعن جواب دې چه پيغمبر ﷺ ته نبي ساحراو قرآن ته نبي سحراو ټيل په خپلو جرگو کښ نوجواب اوشو چه دې ساحرندي بلکه دالله ﷻ دطرف نه پيغمبر دې اوستاسوپه پتو خبرو بلکه په هرغيب خيزياندي الله ﷻ عالم دې تاسوته به ددې بدله درکړي

﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۚ هَذَا دَهْغوى بل طعن اود هغوى اضطراب او حيرانتيا ذکر کړې لکه څرنگه شان دباطل پرستودې چه په يوې خبرې باندي ورته ثبات او اودريدل نوي، په تيارود کمرهڅ کښ کله يوطرف ته منډې وهي اوکله بل طرف ته نودوى هم دحيرانتيا اود سرگرداني دوجى نه قرآن ته اونبى ﷺ ته مختلف نسبتونه کول اول نى قرآن ته سحراو ټيل بياني داخبره پريخودله اودويمى خبرى ته نى انتقال اوکرو او قرآن ته نى ﴿أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ﴾ (گډوډ خوبونه، او ټيل، بياني انتقال اوکرو افتراء ته چه دپته دالله ﷻ کلام وټيل دروغ تړل دي په الله ﷻ باندي، بياني او ټيل چه داپيغمبر شاعر او قرآن شاعرانه کلام دې چه مبني دې په تخيلاتو باندي او حقيقت نه لري په خارج کښ، امام رازي رحمه الله فرماني چه ددوى اول اعتراض

دَنبِیُّ ﷺ په نبوت باندې ووجه بشریت اورسالت کښ منافات کنړلوچه نبي بشرنشي کيدلى، او بيا هرکله چه قرآن دليل وو په رسالت دَنبِیُّ ﷺ باندې، نو ددې وجه نه دوى په قرآن باندې اعتراضات شروع کړل او اوښل ئي کچرته داتسليم کړو چه دَنبِیُّ او بشر په مينځ کښ منافات نيسته دې بلکه بشرنبي جوړيدې شي نو بيا دانه منوچه دې نبي دې او قرآن ده دَنبوت دپاره معجزه ده بلکه دافقرآن سحر دې، او کچرته داتسليم کړو چه سحرندې نو بيا داهسي يو انتهيان ریک او باريک کلام دې، فصاحت نه خالي اضغاث احلام، يعني هسى گډوډ خوبونه دى او کچرته فصاحت پکښ هم تسليم کړو اودا او ابوچه دَفصاحت اورکا که په مينځ کښ دې نو بيا افتراء ده او کچرته داتسليم کړو چه بالکل فصيح کلام دې نو بيا سحر دې

بهرتقدير ددوى دَوَلو طعنونورچه يو طعن ته کيږي چه قرآن دالله ﷻ کلام ندې اودوى به په قرآن ځکه طعن کولوچه دادليل ووپه رسالت باندې نو گويا چه رسالت دَنبِیُّ ﷺ په منزله ددعوى وو او قرآن دليل وو اونقض په دليل وارديږي نو ځکه دوى هم زيات زور دقرآن خلاف لگولى وو، ددې توجيهاتوپه بناء 'بل' پدې مواضعو ثلا ثوکښ داضراب اوانتقال دپاره دې اوعلامه زمخشرى فرمائي چه 'بل' پدى مواضعو کښ دترقى دپاره دې اوهرطعن دبل ډير سخت اوزيات فاسددې لکه چه ظاهره ده چه دوى اول قول او طعن پدى سره اوکړو چه بشرنبي نشي کيدلى او بيا ئي په طعن کښ ترقى اوکړه او قرآن ته ئي اضغاث احلام اوښلو او بيا ئي مزیده ترقى اوکړه او قرآن ته ئي افتراء اوښله او بيا ئي مزیده ترقى اوکړه او قرآن پشان مقدس کتاب ته ئي شعر اوښلوچه هغه صرف اوصرف تخيلات وى.

﴿فَلْيَايْتَا بَقَايُوهٖ دَابِل طعن اود کفارو يو بل لوى اعتراض ذکر کيږي په رسالت باندې اودا جواب

دې دشرط محذوف دپاره تقدير دعبارت داسى دې، اِنْ لَمْ يَكُنْ كَمَا قُلْنَا بَلْ كَانَ رَسُولًا مِّنْ اٰلِهٖ فَلْيَايْتَا اَخْ يعني دوى به دا اعتراض کولو کچرته زمونږ دالزامات غلط وي اودې حقيقه دالله ﷻ دطرف نه رسول وي نو دې مونږ ته زمونږ دفرمائش مطابق هغه معجزى ولي نه پيش کوي څنگه چه مخکښتوان بيا، کراموپيش کړي وي، لکه عصا دحضرت موسى عليه السلام اوناغه دحضرت صالح عليه السلام.

﴿كَفَّ أَرْسَلَ﴾ کاف اسمی دې په معنی دمثل سره اوصفت دې د﴿بِقَائِهِ﴾ پاره اوما مصدریه ده ارسل په تاویل د مصدر سره په معنی دآرسال سره دې، نوبارت داسی دې فلیتائیه مثل آیه ارسال الاولین(بحر).

﴿مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ﴾ داجواب دې دهغوی ددغی اعتراض اودطعن حاصل دجواب دادې چه دغه فرمائشی معجزی کومی چه دوی طلب کوي نودا ددوی نه مخکې تیرشووقومونهم غوختلی وی نوهغوی ایمان نو راوړی نودوی خو په ضداوعنادکېن دهغوی نه زیات دي نودوی به دفرمائشی معجزی په بنیاد څرنگه ایمان راوړی.

تنبیه: دکفارو په ټولو طعنونواوعتراضونوکېن صرف دآول طعن اواعتراض اوددې اخری طعن اواعتراض جواب ورکړې شواوددې نورو جوابونه ورنکړې شو ځکه چه دانورطعنونه محض په جهالت اوخالص په عنادباندي مبني وو اودادوه په څه ناڅه دلیل باندي مبني وو،هرچه دې اول طعن نوهغه چونکه دټولو کفارونه په تسلسل سره نقل وو، اوهرچه دې دااخری نودابه یوعقلی دلیل باندي مبني وو چه دوی وټیلوچه مونږ منوچه دې پیغمبردې خومونږ ته دې زمونږ دفرمائش مطابق دمخکېنواونبیاء کراموﷺ پشان معجزی پیش کړي نوځکه ددې دواړو جوابونه اوشو.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ

اودنې لپرلي مونږ ستانه مخکېن مگرنارینه چه وحی کوله مونږ هغوی ته پس پوښتنه اوکړی تاسودعلم والونه

إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۖ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ۝

کهړی تاسونه پوهیږئ اوتوو پیداکړي مونږ دوی داسي جوسي چه نه به ئي خورلو خوراک اونوو دوی همیشه پاتي کیدونکي

لَهُمْ صَدَقَاتُهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَقَاءً

بیاربښتی کړه مونږ دوی سره وعده پس بچ کړل مونږ هغوی اوهغه څوک چه مونږ غوښتلو

وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ۝

اوهلاک کړل مونږ دځندنه تیروتونکي کسان

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا دَاعِياً إِلَى طَعْنٍ أَوْ اعْتِرَاضٍ نَهْ جَوَابِ دِيْ چِه دَوِی وِیْل چِه بَشَرِنِی شِی جَوْرِیْدِلِی حَاصِل دَ جَوَاب دَادِی چِه مَخْکِبِی تیرِشَوِی تَوِل رِسَوِلَان نَارِیْنِه وِو اَوْد ﴿وَرَجَالاً مِّنْهُ مَرَاد بَشَرِ اَدِی خُکِه چِه پِه وَصَف دَرَجَلِیْت سِرِه بَشَرِ مَتَصَف کِیْرِی، فَرِشْتِی نِه مَتَصَف کِیْرِی، ﴿فَتَقْتُلُواْ اَهْلَ الذِّکْرِ﴾ مَرَاد پِه اَهْل ذَکَرِ سِرِه صَحِیْح عِلْم لِرَوْنِکِی عِلْمَاء دِی، یَعْنِی چِه کَلِه تَاسَوِیْخِلِه نِه پَوِهیْرِی نَوِیْبَادَ عِلْمَاءَوْنِه پَوِیْنَتْنِه کَوِی اَوْدَهْغَوِی اِتْبَاع اَوْتَقْلِیْد کَوِی اَوْقَرَطْبِی رَحْمَہُ دَدِی اِیْت پِه ضَمْن کَبِی لِیْکَلِی دِی: لَمْ یُخْلَفِ الْعُلَمَاءُ اِنْ الْعَامَّةَ عَلَیْهَا تَقْلِیْدُ عِلْمَانِهَا وَانَّم الْمَرَادُ بِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فَتَقْتُلُواْ اَهْلَ الذِّکْرِ اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ، وَاجْعُواْ عَلٰی اَنْ اِلْعَمٰی لَا یَدْلُهُ مِنْ تَقْلِیْدِ غَیْرِهِ..... فَکَذَلِکَ مِنْ لَا عِلْمَ لَهُ وَلَا بَصَرَ یَعْنِی مَا یَدِیْنْ بِه لَا یَدْلُهُ مِنْ تَقْلِیْدِ عِلْمِ (قَرَطْبِی ج ۶ ص ۱۳۹).

یَعْنِی عِلْمَاءَو پَدِیْکَبِی اِخْتِلَاف نِیْشْتِه چِه پِه عَام خَلْکُو بَآنْدِی تَقْلِیْد دَخِلُو عِلْمَاءَو ضَرُورِی دِی اَوِیْشْکِه دَوِی مَرَاد دِی پَدِی قَوْل دَالله ﷻ سِرِه ﴿فَتَقْتُلُواْ اَهْلَ الذِّکْرِ﴾ اَوْدَغِه شَان دَوِلُو خَلْکُو پَدِی اِجْمَاع دِه چِی ژَوْنْدَسَرِی دِپَارِه ذَبَل تَقْلِیْد اَوْتَبَاع ضَرُورِی دِه، نَوْدَغِه شَان هَغِه سَرِی چِه هَغِه لَرِه عِلْم نَوِی اَوْدَدِیْن پِه اَمُور وِکَبِی وِرْلِه پَوِه نَوِی نَوِیْه هَغِه بَآنْدِی هَم تَقْلِیْد دَوِی عَالَم ضَرُورِی دِی اَوْقَاضِی بَیْضَاوِی رَحْمَہُ فَرَمَانِی: وَی الْاٰیةُ دَلَالَةُ عَلٰی وَجُوبِ الْمَرٰجَعَةِ اِلَى الْعُلَمَاءِ لِیَمْلَا یَعْلَم، یَعْنِی پَدِی اِیْت کَبِی دَلِیْل دِی پِه دِی چِه مَرَاجَعَت (تَقْلِیْد) وَاجِب دِی عِلْمَاءَوْنِه پِه هَغِی مَسْئَلِی کَبِی چِه عِلْم وَرْتِه نَوِی.

فَإِنَّهُ: بَعْضُ مُعَاصِرٍ وَمُفَسِّرٍ یَنْوِیْدِی مَقَام کَبِی دَتَلِیْس نِه کَارِا خِسْتِی دِی اَوْدَاسْلَافَو اَقْوَالِ نِی پِه یَوِغْلَط اَنْدَاز کَبِی پِیْش کَرِیْدِی اَو کَلِمَة حَق اَرِیْدِی اَبَاطِل، پُور هَم صَدَاق گَرِزِیْدِلِی دِی اَوْدَعِلَامِه اِبْن قِیْم رَحْمَہُ اَوْدَحْضَرْت شَاه وَلِی اَللّٰہِ رَحْمَہُ دَعْبَارَتُو نَو تَرْجَمِه نِی نَقْل کَرِیْدِه اَوْدَهْغِی دَمَقْصُود وَضَاحَتِی نَدِی کَرِی، کُوم چِه دَسَاقِبِی اَو لَاحَقِی نِه مَعْلُومِیْرِی چِنَان چِه لِیْکِی:

فَإِنَّهُ: اَعْلَامُ الْمَوْقِعِیْنِ عَنْ رَبِّ الْعِلْمِیْنِ دَعْلَامِه اِبْن قِیْم جَوْزِیْه کِتَاب پَدِیْج ۲ ص ۱۲، کَبِی سَوَال ذَکَر کَرِیْدِی چِه دَدِی اِیْت نِه تَقْلِیْد مَعْلُومِیْرِی اَوِیْبَانِی جَوَاب کَرِیْدِی..... چِه اَللّٰہُ تَعَالٰی بَدِی ذَکَر کَرِیْدِه دَهْغِه چَا چِه اَعْرَاض کُوی دَمَا نَزَلَ اَللّٰہُ قُرْآن کَرِیْم اَوْ صَحِیْح حَدِیْث، نِه اَوْتَقْلِیْد دَمَشْرَانُو کُوی دَا تَقْلِیْلَ پِه اِتْفَاق دَامَت سِرِه مَذْمُوم اَوْ حَرَام دِی الْخِ مَوْنِیْدِی خَائِی کَبِی دَحَافِظ اِبْن قِیْم رَحْمَہُ پِه اَحْوَالُو اَقْوَالُو هَغِه تَبْصِرِی نِه کُوو کُوم چِه عِلَامِه کُوشِی رَحْمَہُ یَانُورُو

بزرگانو کړيدي صرف دومره عرض کوو کچرته دحافظ ابن قيم رحمته الله دکلام مقصد دغه شي لکه چه دې بعضو مفسرينو بيان کړيدي نو په کلام دحافظ کښ به ډير تعارض او اضطرابات پيدا شي، لکه علامه په اعلام الموقعين (ج ۲ ص ۲۵۴) کښ ليکلي دي: لا تجداً واحداً من الائمة الا وهو مقلد من هو اعلم منه في بعض الاحكام يعني يوهم دآئمنه داسي نيشته دې مگر هغه دخپل خان نه دلونی عالم تقليد په بعض احکاماتو کښ کړيدي، اودغه شان فرمائي: وقد قال الشافعي رحمته الله في موضع من المجمع (قلته تقليداً ليعطاء) يعني امام شافعي رحمته الله په موضع دحج کښ ويلي دي چه پدي مسئلي کښ ماعطاء تقليد کړيدي، کچرته تقليد مذموم او حرام وی مطلقاً نودلته بيا دحافظ ابن قيم رحمته الله دقول مطابق ائمو ولی تقليد کړيدي؟؟ دغه شان حافظ په يوځای کښ ليکلي دي چه امام شافعي رحمته الله فرمائي: اذا وجدتم في كتابي خلاف سنة رسول الله ﷺ فقولوا بسنة رسول الله ﷺ ودعوا مالكه (اعلام الموقعين ج ۲ ص ۲۶۲) اوييا په بل ځای کښ دامام شافعي رحمته الله قول په باره دشرائطو دمفتی کښ نقل کړيدي چه لايحل لاحد ان يفتي في دين الله الا رجلا عارفاً بكتاب الله بناسخه ومنسوخه ومحكمه ومتشابه وتاويله وتويله ومكيه ومدنيه وما يزيد به ويكون بعد ذلك بصيراً بحديث رسول الله ﷺ وبالناسخ والمنسوخ ويعرف من الحديث مثل ما عرف من القرآن ويكون بصيراً باللغة وبصيراً بالشعر وما يحتاج اليه السنة والقرآن الخ (اعلام الموقعين ج ۱ ص ۱۶) او په بل ځای کښ ليکلي دي زوی ايضاً عن الامام احمد رحمته الله انه قال ان المفتي ينبغي له ان يحفظ اربع مائة حديث (اعلام الموقعين ج ۳ ص ۲۴۹) نودومره لوڼي جلالت شان دآئمو اقوال به څرنگه دقرآن او حديث مخالف شي او څرنگه به دهغوی اتباع او تقليد اعراض دما نزل الله شي، کچرته دعلامه ابن قيم رحمته الله دکلام مقصد دغه واخستلی شي لکه څرنگه چه دې بعضو مفسرينو اخستی دې نو نور هم ډير تعارض به په کلام دابن قيم کښ راشي، چه مخفی ندي په اهل علمو باندې، بلکه ددې عبارت صحيح مقصد دادي چه علامه ابن قيم رحمته الله په هغه خلکو رد کړيدي چه دتقليد جامد قائل دی چه صرف اوصرف فتاوی ياده وي او استدلال په کتاب اوسنت سره ښه نه کړی اوبقول علامه ابن قيم رحمته الله چه هغوی خيال داوی چه زمونږ امام دصحابه کرام رضي الله عنهم نه هم زيات پوهه وواعلام الموقعين ج ۲ ص ۲۱۴، اوزمونږ فقهاء کرام مقلدين په مسائلو کښ استدلال په کتاب الله، سنت او اجماع اوييا په اخيري کښ په قياس سره کوي چه په هغی کښ هم زمونږ دفقهاء کرامو قول دادي چه قياس صرف مظهر للحکم دي او مثبت للحکم ندي اودغه شان زمونږ فقهاء کرام دتقليد جامد هم

قائله ندي په مذهب کښ دښته اختلافات، په ډيرو مسائلو کښ دحضرت امام ابو حنيفه رحمته الله عليه قول پريخودل دامام ابويوسف يادامام محمد رحمته الله عليه وغيره قول اختياره ول، بلکه کله کله دنورو ائمو قول اختياره ول لکه امام مالک رحمته الله عليه ياشافعي رحمته الله عليه وغيره شولکه باب تلفيق په کتابونو د فقه کښ داتول ددې خبري واضح دليل او ثبوت دې چه تقليد جامدته زمونږ فقهواؤ هم ښه ندي وئيلي، البته تعين ديو مذهب ضروري دې، ځکه چه پدې زمانه کښ هواپرستي او د نفساني خواهشاتو اتباع عامه ده نو کچرته ديو متعين مذهب اختيارنه کړې شي او ديو متعين امام دمسلك تقليد اونه کړې شي نو ددين نه به يوه توه او مذاق به جوړ شي لکه حضرت شاه ولي الله رحمته الله عليه چه حجة الله البالغه کښ فرمائي: لاسيما في هذه الايام التي قصرت فيها الهمة جدا واشربت النفوس الهوى واعجب كل ذي رأى برأيه (حجة البالغه ص ۲۳) يعني خاص طور باندې پدې زمانه کښ تقليد ځکه ضروري دې، چه همتونه ډير کمزوري شويدي او نفسوتوته خواهشات ډير خوښ شويدي او هر راي ورکونکي ته خپله راي ډير خوښه ده الخ او دغه شان دحضرت سليمان التيمي رحمته الله عليه نه منقول دې ان اخذت برخصة كل عالم اجتمع فيك الشر كله (فوائد في علوم الفقه ص ۲۶) يعني کچرته تقليد ضروري نشي نوييا دهرمسلك په اسانو مسئلو (رخصت باندې) عمل کول شروع شي نو کچرته ته دهرعالم په رخصت باندې عمل او کړي نو په تا کښ يعني ستا په عمل کښ به ټول شرح جمع شي، او ددې وجه نه علامه سيوطي رحمته الله عليه په شرح دجمع الجوامع کښ ليکلي دي: ويجب على العالمى وغيره ممن لم يبلغ مرتبة الاجتهاد التزام مذهب معين من مذاهب المجتهدين، يعني په عامو خلکو باندې (اگرچه عالم ولي نوي) دهغه چانه چه مرتبي داجتهاد ته نوي رسيدلى ديو متعين مذهب التزام واجب دې او علامه طحطاوي په حاشيه ددرالمختار کښ ليکلي دي: من كان خارجا عن هذه الاربعة فهو من اهل البدعة والنار، يعني کوم يوسرى چه ددې څلورو مذهبونو نه خارج شي نوهغه بدعتى او جهنمي دې او علامه منالى رحمته الله عليه او حافظ ابن حجر رحمته الله عليه هم دغه شان خبره کړيده چه چونکه نن صبادنورو ائمو مجتهدينو مذاهب معدوم، غير معلوم دې، نو ددې وجه صرف ددې څلورو مذاهبو کښ ديو مذهب تقليد کول ضروري دي: اما اليوم فلا يجوز تقليد غير الائمة الاربعة في قضاء والافتاء (امان ج ۲ ص ۸) يعني په قضاء وافتاء کښ ددې څلورو مذاهبو دتقليد نه علاوه دنورو ائمو تقليد جائز ندي او حافظ ابن حجر رحمته الله عليه په شرح داربعين کښ فرمائي: اما في زماننا لقال المتنا لا يجوز تقليد غير الائمة الاربعة الشافعي رحمته الله عليه، ومالك رحمته الله عليه، وابي حنيفة رحمته الله عليه، واحمد بن حنبل رحمته الله عليه يعني زمونږ پدې زمانه

کښ دڅلورو امامانو شافعی رحمۃ اللہ علیہ، مالک رحمۃ اللہ علیہ، ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ او احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ نه علاوه دنورو ائمو تقلید جائز ندي.

اوبیا دغه بعض معاصر ليکني: شاه ولی الله رحمۃ اللہ علیہ په عقد الجید کتاب کښ هم ليکلي دي که دې سړي ته په راتلونکي وخت کښ دقرآن او حديث نه صحيح نص معلوم شواو دغه قول نه خلاف وو نوهغه قول به پرېږدي او قرآن او حديث باندي به عمل کوی الخ یو ادنی طالب هم د شاه ولی الله رحمۃ اللہ علیہ ددې کلام په مقصد باندي پوهیږی چه ددې عبارت نه د شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ مقصد څه دې؟ ددې عبارت واضح مقصد دا دې چه تقلید واجب دې خو کچرته یو سړی عالم وي او دقرآن او حديث ماهروی، ناسخ، منسوخ، راجع مرجوح باندي واقف وي، نو کچرته هغه ته یو مسئله جزئی کښ خپل مذهب کمزوری ښکاره شي نو عمل دي په هغی او کړي چه کوم راجع وي او تقلید شخصي او تقلید د یو امام صرف دهغه د اقوالو منلو نه عبارت ندي لکه په سورة النحل ایت نمبر (۴۳) کښ په تفصیل سره ثابته شويده چه فقه حنفی صرف د امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ د اقوالو نه عبارت ندي بلکه د دولس زره مستند او جید علماء کرامو د شوری نه عبارت دې چه هغوی په به یو یو یو مسئلي باندي ترڅو، څو، ورڅو پوري بحثونه کولو، او پخپله شاه ولی الله صاحب په عقد الجید کښ د یو متعین مذهب اتباع او تقلید ته ضروری وئیلی دې هغه فرمائی: ولما تدرست المذاهب الحققة الا هذه الاربعة كان اتباعها اتباعا للسواد الاعظم والخروج عنها خروجاً عن السواد الاعظم (عقد الجید ص ۳۸). يعني هر کله چه مذهب حقه صرف او صرف په دې څلورو ابوحنیفه، مالک، شافعی، احمد بن حنبل، کښ منحصر شويدي نو په دوی کښ د یو اتباع، د سواد اعظم اتباع ده او ددې نه وتل د مسلمانانو د یو لوی جماعت نه وتل دي او په حجة الله البالغه کښ حضرت شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ داسي فرمائي: هذه المذاهب الاربعة المدونة المحررة لجامعت الامة اومن يعتنقها منها على جواز تقليدها الى يومنا (حجة الله البالغه ج ۱ ص ۱۳۲) يعني ټول امت یادامت قابل اعتبار خلکو د ائمه اربعه د څلورو مدونو مذهبونو د تقلید په جواز باندي نن ورځي پوری اجماع کړیده نو شاه صاحب د یو متعین امام د تقلید وجوب قائل دي البته ماهرين علوم قرآن، حديث چه د استنباط او اجتهاد صلاحیت لري او چه په شرائطو باندي پوره وي هغه ته ئي اجازت ورکړيدي چه د تحقیق نه ورسو په نوی مسئلي جزئی کښ اختلاف کولی شي او د موجوده زمانی غیر مقلدين عوام او اکثر ملایان چه د عربي عبارت په لوستلو باندي هم قادر ندي دهغوی دپاره د احکم ندي او د دینه د معلومه شوه چه دکوم اسلافونه د تقلید په باره کښ ممانعت منقول دې نوهغه دهغه خلکو په باره کښ دې چه کوم پخپله

درجه اجتهاد ته تقریباً رسیدلی وی، لکه امام شعرانی رحمۃ اللہ علیہ په المیزان الکبری کتب لیکلی دې وهو معمول علی من له قدرة علی استباط الاحکام من الكتاب والسنة والافقصرح العلماء بان الغنید واجب علی العامی للایضل فی دینه یعنی دامانعت محمول دې په باره دهغه چاکتب چه هغه ته دقرآن اوحديث نه استنباط کولو قدرت حاصل وي او کچرته داسي نوي نوعلماؤ پدی تصریح کړیده چه په عام سري باندي تقلید واجب دې دې دپاره چه دې په خپل دین کتب گمراه نشي

﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا مَّهْدًا مُشْرِكِينَ وَدَوِّمَ اعْتِرَاضُ جَوَابِ دِيَّيْ جِهَ هَوِيَّ بَهْ اعْتِرَاضُ كُولُوجِهْ دَاخِرَنُگَهْ نَبِي دِي، دِي خُوز مَوْنِرْ پَشَان خُورَاكْ اَوْخَاكَاكْ كُوي، مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَاكُلُ الطَّعَامَ وَعَشِي فِي الْاَسْوَاقِ اَوْيَهْ ﴿جَعَلْنَاهُمْ﴾ كُتِبْ ضَمِيرُ دَمَفْعُولِ رَاَجِعْ دِي رَسُولَانُوتَهْ اَوْدَ ﴿جَسَدًا﴾ اَطْلَاقْ كَلَهْ بَهْ غَيْرِ مَتَغْذِي بَانْدِي كِيَرِي عِنْدَا كُورُونَكِي نُوِي لَكَهْ جَمَادَاتْ شُو اَوْكَلَهْ كَلَهْ نِي اَطْلَاقْ پَهْ مَتَغْذِي اَوْغَيْرِ مَتَغْذِي دَوَارِو بَانْدِي كِيَرِي نُو دَاوُلْ اَطْلَاقْ پَهْ اَعْتِبَارِ سِرَهْ نَفِي دَجَسَدَهْ اَوْدَاو رَسْتُو جَمْلَهْ ﴿لَا يَأْكُلُونَ﴾ بَيَانِ اَوْتَفْسِيرِ دَجَسَدِ دِي، عِنْدِي اَنْبِيَاءُ كَرَامْ مَوْنِرَهْ جَمَادَاتْ نُو پِيدَا كِرِي چه خُورَاكْ بَهْ نِي نه كُولُو، اَوْدَوِيْمْ اَطْلَاقْ پَهْ اَعْتِبَارِ سِرَهْ جَسَدِ مَثْبُتْ دِي اَوْمَوْصُوفْ دِي اَوْوَرَسْتُو جَمْلَهْ وِرْلَهْ صِفَتْ دِي اَوْ دَا جَمْلَهْ مَنْفِي دَهْ عِنْدِي دَاسِي اَجْسَادْ نُووجَهْ خُورَاكْ بَهْ نِي نه كُولُو بَلَكَهْ دَاسِي اَجْسَادُوو چه خُورَاكْ بَهْ نِي كُولُو اَوْ ﴿جَسَدًا﴾ مَفْرَدْ ذِكْرْ شُوخَكَهْ چه دِيْنَهْ جِنْسْ ارَادَهْ كِرِي شُويدِي، مَقْصَدْ دَايْتْ دَا دِي چه سَتَانَهْ مَخْكِشْ هَمْ اَنْبِيَاءُ كَرَامْ بَشَرُوو اَوْدَبَشَرِيْتْ دَطَبَاعْ نه خَارِجْ نُوو چه بِيَاخُورَاكْ اَوْخَاكَاكْ تَهْ مَحْتَاجْ نُوِي (قُرْطِي) اُوپْدِي كُتِبْ اَشَارَهْ دَهْ دِيْتَهْ چه خُورَاكْ نه كُولْ شَهْ كَمَالْ اَوْعِلَامَهْ دَمَقْبُولِيْتْ نَدَهْ.

﴿وَمَا تَكَاثُرُوا كَلِيلَيْنِ﴾ اَدَارِيْمْ اعْتِرَاضْ جَوَابِ دِي چه دَانْبِي بَهْ هَمِيْشَهْ دَپَارَهْ نُوِي بَلَكَهْ وَفَاتْ كِيَرِي بَهْ، خِلَاصَهْ دَا دَهْ چه هَر كَلَهْ اَنْبِيَاءُ كَرَامْ مَحْتَاجَهْ وُو خُورَاكْ، خُكَاكْ تَهْ اَوْدَخُورَاكْ خُكَاكْ نه مَسْتَغْنِي نُوو نُو دَفْتَنَهْ نه هَمْ نَشُوِيْجْ كِيْدَلِي اَوْخُلُوْدْ نه مَرَادْ يَابْقَاءْ سَرْمَدِي عِنْدِي هَمِيْشَهْ دَپَارَهْ زُوْنْدِي پَاتِي كِيْدَلِي اَوْيَاتَنَهْ مَرَادْ اُوپْدَهْ زَمَانَهْ پَاتِي كِيْدَلِي.

﴿ثُمَّ صَدَقْنَاهُمْ﴾ پَدِي كُتِبْ تَخْوِيْفْ دَنِيُوِي تَهْ اَشَارَهْ دَهْ دَپَارَهْ دَمَنْكِرِيْنُو اَوْبَشَارَتْ دَنِيُوِي دِي دَپَارَهْ دَمُؤْمَنَانُو اَوْمَرَادْ پَهْ صَدَقْ سِرَهْ اِنْجَا زِيْعِنِي پُورَهْ كُولْ دِي اَوْوَعْدِي نه مَرَادْ وَعْدَهْ ذَهْلَاكْتْ دَهْ

دَدْنَمَانَو اُونَصْرَت دِي دَمُومَانَو ﴿فَأَجَبْتُهُمْ وَنَشَاءُ﴾. من نشاء: نه مراد متبعين دي دانبيا. كرامو يعني مؤمنان.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ فِيهِ ذُكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥﴾

يشكه نازل كريدې مونږ تاسو ته كتاب په هغي كښ ياداشت ستاسودې، آيا پس تاسو د عقل نه كار نه اخلي

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٦﴾ فَلَمَّا

اوډير هلاك كريدې مونږ ډكلو والا نه چه وو ظلم كوونكى او پيدا كړل مونږ ورسو د هغوئ نه قوم نور، پس هر كله چه

أَحْشَوْا بَأْسَنَا إِنْآ هُمْ مِنْهَا يَغْضَوْنَ ﴿٧﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا

او ليدلو هغوئ عذاب زموږ نودغه وخت دوى د هغى نه مندى وهلى او نيلى شو مندى مه وهى او واپس لاړشئ

إِلَى مَا أَتْرَقْتُمْ فِيهِ وَمَسَكِيكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْأَلُونَ ﴿٨﴾

هغه مالونو ته چه مست كړي شوي وئى تاسو په هغى كښ او خپلو كورونو ته، دې ډېاره چه ستاسو نه پوښتنه او كړې شي

قَالُوا لَوْ لَمَّا إِنْآ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوُهُمْ حَتَّىٰ

او نيل دوى هائى تباهي ده زموږ بيشكه وو مونږ ظالمان، پس هميشه وې دغه آوازونه (جغې) د دوى تردې چه

جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا لِّحَبِيرٍ ﴿١٠﴾

او گرځول مونږ دوى ريډلي شوي بيخمره شوي

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا بِكَ آتِرَ غَيْبٍ إِلَى الْقُرْآنِ دې او پدې كښ رد دې دهغه طعنونو او خبرو كوم به دوى

د قرآن په باره كښ كولى لكه دوى به وئيل چه قرآن اصداث احلام يا افراء او يا ديو شاعر كلام دې

اوتونين په ﴿كِتَابًا﴾ كښ د تعظيم او تفخيم شان ډېاره دې، او په ﴿ذِكْرًا﴾ سره مراد شرف، عزت

اوبه شهرت دې، او خطاب عربو ته دې چه هغوئ اول مخاطبين وو، نو مطلب دادې چه دا قرآن

ستاسو ډېاره باعث دېته شهرت او باعث د شرف او عزت دې ځكه چه ستاسو په ژبه كښ

او ستاسو د قوم نه په نې باندي نازل شويدې ((روح) اود دې وجه نه نې ښه ارشاد او فرمانيلو:

احبوا العرب لثلاث فان عربى والقرآن عربى ولسان اهل الجنة عربى، او كما قال **الطبري** او يا خطاب تولو مؤمنانوته دې او مقصد دادې چه تاسوپه قرآن باندي عمل او كړئ ځكه چه قرآن باندي عمل كول سبب د عزت او شرافت دې، او ياد ذكرنه مراد اموردنيه او شرعيه دي او ياد كړه معنى د تذكيره دي يعنې وعظ او نصيحت يعنې ستاسو د پاره پدې كېن وعظ او نصيحت دې

﴿وَكَمْ قَصَمْنَا بِدَاخِوَيْفِ دَنِيوِي دې او تفصيل دې د ماقبل اجمال چه﴾ **وَأَهْلَكْنَا الْمُتْرَفِينَ** ﴿ دې او كم خبره ده مفیده د تكثيرده او قصم په لغت كېن ماتولو ته وئيلی كيږي دلته تنه سخت او استيصالي عذاب مراد دې

﴿مِنْ قَرْيَةٍ﴾ د دينه مراد يوه خاص قريه نده، بلكه تيرشوي قومونه چه شرك او كفرني كړي وو ټول تنه مراد دي، او د اكن عباس **رحمه الله** نه چه منقول دي چه د دينه مراد حضورا يا مهادن وغيره دي هغه على سبيل التمثيل دې نه على سبيل الحصر. كانت ظالمة دلته مضاف مقدر دې چه اهلها دې او ﴿ظَالِمَةً﴾ په معنى د كافره سره دې، او د اسبب د هلاكت دې، ﴿فَلَمَّا أَحْسَوْا﴾ ضمير د جمعى راجع دې اهل د قريه ته او ندي راجع ﴿قَوْمًا آخَرِينَ﴾، ته ځكه چه د هغوى څه گناه دلته ندي ذكر، او ﴿أَحْسَوْا﴾ د احساس نه دې او احساس وئيلی كيږي ادراك په يو دحواسوسره، دلته تنه مراد يقين دې د عذاب او په لفظ د ﴿أَحْسَوْا﴾ كېن اشاره ده ديتنه چه د مشاهدې او احساس د عذاب نه پس توبه نه قبليري كچرته دوى د مشاهدي او احساس نه مخكېن توبه ويستلى وى نو قبوله شوى به وه.

﴿إِذَا هُمْ مِتُّوا﴾ اذا مفاجاتيه دې او ضمير د ﴿مِتُّوا﴾ يا راجع دې قريي ته او يا راجع دې ﴿بِأَسْمَانِهِ﴾ او باس په معنى د نعمة دې ځكه ضمير د مؤنث ورته راجع شو، او من په اول صورت كېن ابتدائي دې او دويم صورت كېن بيا تعليلي دې او ركض په لغت كېن وئيلی كيږي زمكه په پونده باندي په تيزي سره وهل، دا كناية ده د مندي وهلو نه، يعنې دوى چه كله مقدمات د عذاب او كتلو نومندى وهل ئي شروع كړي او يا ركض ماخوډ دې د ركض الدابة الارض بالرجل نه يعنې تيزي دوجى نه دسورلى تيندك خوړل او كلام يا په حقيقت باندي محمول دې چه دوى كله عذاب او كتلو نو په خپلوسورلو باندي كيناستل او تيخته ئي شروع كړه او يا محمول دې په تشبيه باندي چه د دوى

حالت دهغه خلکو د حالت سره مشابه کړې شويدې چه ډير په تيزۍ سره روان وي او ډيرۍ او تيزۍ دوجی نه ئي سورلی تيند کونه خوري، بهر تقدیر مقصد آیت دادې چه د عذاب کتلو دوجی نه دوی مندی وهل شروع کړل، نو فرشتو ورته بطور استهزاء او نیل چه:

﴿لَا تَرْكُضُوا وَآزِجَعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ﴾ مراد ورته هغه سازو سامان او نعمتونه دی چه دهغی دوجی نه دوی تکبر کولو ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُلُونَ﴾ يعني مه تختی دې دپاره چه په تاسو باندې چه خه تیر شي نودهغی په باره کښ به بیاستا سونه خلک صبا پوښتنه کوي چه څرنگه چل وو؟ نو تاسو به ورته خپله مشاهده او کارگزاری واوروی (مدارك) او یا مطلب دادې چه تختی مه بلکه خپلو ښکلو او محلاتو کښ کینی چه خادمان درنه پوښتنه او کړي ځکه چه کله خه حادثه راشي نو یا خادمان تپوس کوي چه خه حکم دې؟ خه او کړو؟ خه شی راوړو؟ خه شي پریږدو (روح) او یا مطلب دادې چه ستاسونه پوښتنه او کړي شي چه تاسو ایمان ولی نه راوړئ؟ لکه څرنگه به د عذاب د نزول نه مخکښ به ستاسونه پوښتنه کیدله چه خه وجه ده چه تاسو ایمان نه راوړئ؟ (فرطی).

﴿قَالُوا يٰٓيٰوَيْلَتَا ۖ هٰذَا ذِكْرَدِي دېښیمانتیا او د خپلو گناهونو د اعتراف په داسی وخت کښ چه فائده نه ورکوی. ﴿فَمَا زَالَتْ تِلْكَ﴾، تلک مرفوع دې محلا اسم دې د ﴿زَالَتْ﴾ دپاره او ﴿دَعَوْنَهُمْ﴾ هورله خبر دې او مشارالیه د تلک دامخکښ کلمه ﴿يٰٓيٰوَيْلَتَا ۖ هٰذَا﴾ او پدیکښ اشاره ده چه ددوی ندامت او ښیمانتیا مسلسل وه. ﴿حَصِيدًا﴾ په معنی د محصودا سره دې په معنی دلو کړي شوي فصل سره، او ﴿خَمِيدِينَ﴾ د خمودنه دې په اصل کښ وئیلی کیږی داورم کیدلو ته اودا مجموعه يعني ﴿حَصِيدًا﴾ او ﴿خَمِيدِينَ﴾ مفعول ثاني دې د ﴿جَعَلْنَاهُمْ﴾ دپاره او پدیکښ جمع بین التشبیه ده يعني ﴿حَصِيدًا﴾ په معنی دکالزوع المحصود يعني لوکړي شوي فصل پشان شو، او ﴿خَمِيدِينَ﴾ يعني کالزراحماد، په شاته د تپ ختلي اور، او پدیکښ اشاره ده چه ددوی غرور او تکبر د اور پشان وو، نو څرنگه چه په اور باندې اوبه وغیره و اچولی شي اومر شي نودغه شان د الله ﷻ قهر او غضب په نازلیدلو سره ددوی غرور او تکبر د خاورو سره میلاؤ شو.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ ۝ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَوًا

اوندې پيدا کړی مونږ آسمان اوزمکه اوهغه چه ددې په مینځ کېن دې لویي کوونکي، کچري غوڅتلي مونږ چه اونیسو مشغله

لَا تَعْبُدُهُ مِنْ لَدُنَّا ۚ إِنْ كُنَّا فِعْلًا ۝ بَلْ تَقْدِيفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ

نوخامغا به نیولی وی مونږ هغه دخپلي خوانه کچري مونږ کولی داکار، بلکه ورگزاره وو مونږ حق لره په باطل باندې

فَيَذَرُ مَعَهُ قَزَاقًا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ۝

نوزخي کړی دماغ دهغه نوفرأ هغه هلاک شي اوستاسو دپاره تباهي ده دوجي دهغه خبرونه چه تاسوئ وایئ

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ ۝﴾ دداسورت دویمه حصه ده ترايت نمبر (۳۰)، پوری، دا اول دليل عقلي

دې په توحيد باندې چه اسمانونه اوزمکي مونږه دمصالحو او حکمتونونه خالي ندي پيدا کړي، بلکه دادالله ﷻ په معرفت اودهغه په توحيد باندې دلائل دي، لاعين داحال دې دضمير فاعل نه لعب وثیلی کيږي هغه فعل ته چه ذهني نه مقصد صحيح نوي اراده کړې شوی، او کرمانې ﷻ فرمانی چه لعب هغی ته وائی چه مقتضى ذهني جهل وي ابتداء ئي خائسته وی خوشبات ورلره نوی: اللب لعل يدعوا اليه الجهل يروق اوله والبات له (بحر بحواله کرمانی).

﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَوًا ۝﴾ دداتقریر او توضیح دماقبل دليل ده اولهو وثیلی کيږي هغی ته چه په

هغی سره مقصد مشغولاوی، اودنور خیزونونه ذهني په وجه سړی غافله شي، اوددې وجه نه دلهو اطلاق په ولداوپه بي بي باندې هم کيږي، ددې ایت ډیری معانی بیان کړې شويدي (۱) یوه معنی داده چه الله ﷻ فرمانی کچرته دازمکی او اسمانونه مونږه دخپل تفریح اومشغولا دپاره پيدا کړې وی نو لاغخذنا من لکنا نوهغه تماشه اوتفریح به هم زمونږ دشان سره مناسب وی اودالله ﷻ دشان سره مناسب خو حکمت دې نوهغه تماشه به دحکمت نه خالی نوه، نومطلب دادې چه محض تماشه دالله ﷻ دشان سره محاله ده (۲) دویمه معنی داده کچرته دازمکي او اسمانونه مونږه دخپل مشغولا دپاره پيدا کړې وی نولاغخذنا من لکنا نومونږ به دخان سره ساتلی وی اوتاسوته به مي ددې دلیلونه نوی ښکاره کړې (۳) دریمه معنی داده چه دلخوا نه مراد ولداوی بی ده اومقصد دادې کچرته مونږ دخان دپاره ولدیاپی بی نیولی نودهغه چانه به می نیولی وی چه زمونږ سره دي

اوپہلہ خوبہ بہ می نیولی وی لکہ حورالعین وغیرہ شو اوستاسوخوبی تہ بہ می نہ کنلی
اوستاسودجنس نہ بہ می نہ نیولی، نویدیکنں رددی پہ عقیدہ دیہودیانواونصاری وُباندی، چہ
ہغوی بہ حضرت عزیر علیہ السلام اوعیسیٰ علیہ السلام تہ دَاللہ ﷻ اولاد ونبلی

﴿إِنْ كُنَّا فَنَعْلَمَنَّ﴾ ہدانتیجہ دہ دکلام سابق او"ان" نافیہ دے یعنی مونہ داکارکونکی نہ یو
اویان شرطیہ دے اوجزائی مقدردہ اوقرینہ پہ حذف باندی مخکنی کلام دے تقدیرداسی دے ان
کالاعلین لانحننا، یعنی کچر تہ مونہ دا کارکولی نومونہ بہ ضرورولدخان دپارہ نیولی وی،
لیکن دازمونہ دشان سرہ لائق ندے ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ﴾ ہبل دپارہ داضراب دے ددے مخکنں کلام
نہ، یعنی مونہ ددینہ لہو ندہ ارادہ کری بلکہ دا دلیلونہ دی داثبات دحق اود رد دباطل دپارہ،
اوغورہ خبرہ دادہ چہ پہ حق سرہ اسلام، قرآن، رسالت اوهغہ تول حجتونہ اودلائل چہ پہ ہغی سرہ
اثبات دتوحید اوابطال دشرک اونفی داتخاذ ولد کیری مرادے، اوپہ باطل سرہ شیطان، نسبت
کول دشرک اودولد دَاللہ ﷻ تہ اودمنکرینوشبہات مرادے، اوپہ لفظ دنقذف کنں اشارہ دہ چہ
حق ہمیشہ دپارہ دروند اومضبوط وی، او ﴿فَيَذَرُوهَا﴾ ونبلی کیری دماغ زخمی کولوتہ مرادتنہ
باطلول دی ﴿فَإِذَا هُوَ رَاقٍ﴾ اإذا مفاجاتیہ دے ﴿زَاهِقٍ﴾ پپہ معنی دہالک سرہ دے اوجملہ اسمیہ
راوری شوہ دپارہ ددلالت پہ کمال مسارعت باندی پہ بطلان دباطل کنں نوگویاچہ دباطل اصل
دے پہ ہلاکت اوبطلان کنں ﴿مِمَّا تَصِفُونَ﴾ مرادتنہ نسبت دولد شریک اودلہو دے دَاللہ ﷻ تہ

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَ مَنْ عِنْدَهُ

لوخاص دَاللہ ﷻ پہ اختیارکنں دی ہغہ خہ چہ پہ اسمانونوکنں دے اوپہ زمکہ کنں دی اوهغہ خوک چہ دَاللہ ﷻ تہ نزدی دی

لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَ لَا يَسْتَعْصِرُوْنَ ﴿يُسَبِّحُوْنَ اَلَّیْلَ

لئی نہ کوی دبندگئی دہغہ نہ اونہ ستري کیری پاکي وائی دَاللہ ﷻ پہ شبی

وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿اَمَّا اتَّخَذُوا الْاِلٰهَةَ مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُوْنَ ۝

اورخ کنں نہ بنکارہ کوی سستی آیانبولی دی دوی معبودان دزمکی والونہ چہ ہغوی ژوندی کول کولی شی؟

﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ بِأَدْوِمٍ دَلِيلٌ عَقْلِي دِي پِه توحیدباندي چه زمکي. اسمونه اوهرخه دالله ﷻ په قبضه قدرت کښ دی اودهغه په تصرف کښ دی ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ مِمَّا ارادته فرشتی دی او عندیه په اعتبار د شرف او منزلت سره مراد دې اویه اعتبار د مکان سره ندې مراد ځکه چه الله ﷻ د مکان نه منزله دې.

﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ بِدَآيِيَان دې دملاتکو د عبادت دې، اونفې دهغه امورو ده دملاتکونه چه هغه مانع د عبادت دپاره گرځي، اوموانع د عبادت دپاره دری څيزونه دي: ۱) استکبار يعني لوی کول دانفې شوپه ﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ﴾ سره ۲) ستړيادانفې شوپه ﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ﴾ ۳) ناراستی راتلل دانفې شوپه لايفترون سره.

﴿يَسْتَحِبُّونَ الْآلَ لِي بِدَآحَال دې دضمير د ﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ﴾ بڼه اودليل اونهارنه مراد دادې چه ددوئ تسبيح هميشه اوبی دربی (مسلسل) وی اوپه هروخت کښ وی اود حضرت کعب اجار ﷺ نه مروی دې چه دفرشتو دوام تسبيح داسی دې لکه انسان چه ساه اخلي چه نه پری ستړی کیږي اونه پری ذبل کارنه مشغولیری.

﴿أَمِ اتَّخَذُوا إِلَهًا غَيْرَ الَّذِي هُوَ أَدْوَمُ لَدَى الْهَوَسِرِه پَس دنفی ذاتخاذ وولدنه، او ام منقطعه دې اوداد زجر و انکار دپاره دې اودا انکار اونفې راجع ده نشورته، يعني دوئ ژوندي کول نشي کولي، اوانکار اونفې ذاتخاذالو نه نده ځکه چه هغه واقع شويدي اوغوره قول دادې چه انکار مستفاد دې دهمزی د آ م نه نومطلب دادې چه دوئ دزمکی نه الهه نیولی دی نوآياهغه په احیاء اوژوندور کولوباندي قادردی؟ نوهرگزندی قادر نولهذا خدایان هم ندی، اوبعض فرمانی چه ام په معنی دهل سره دې اوقیدد ﴿يَنْ أَلْأَرْضِ﴾ دتحقیر دپاره دې اودتخصیص دپاره ندې، ﴿هُمْ مُبْشِرُونَ﴾ داجمله صفت دالله دپاره واقع شويده اونفې ددې قیدمراد ده، يعني دوئ خو پیدا کول اوژوندی کول نشي کولی اوڅوک چه په احیاء باندي قادر نوی نوهغه اله هم نشي جوړیدلی.

أَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ۖ فَسُبْحَنَ اللَّهُ

کبری وی په زمکه اسمانونو کښ نور معبودان برخه سېوا دالله ﷻ نه نور یاد شوي به وو دواړه پس پاکي ده الله ﷻ لره

رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ۝ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ

چه مالک دعرش دې دهغه څه نه چه دوی ئی بیانوي تپوس نشي کیدې دالله ﷻ نه دهغه څه چه هغه ئی کوي

وَهُمْ يُسْأَلُونَ ۝

اوددې مخلوق نه به تپوس کیدشي

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾ بیا نیږې په نفی دالهیو باندې پدی ایت کښ

دوه (۲) قسمه تحقیقونه دی، یو لفظی تحقیق او بل معنوی.

تحقیق لفظی: (لو) د حروف شرط نه دې د ادلالت کوی په تلازم د شرط اوجزا باندي اودیته لواستدلالیه هم وئیلی کیږی او ددې استعمالات تقریبا (۷۰) او یا قسمه دی چه «رضی» په شرح دکافی کښ په تفصیل سره مذکور دی او فیهما ضمیر راجع دې زمکی او اسمانونوته او مراد تنه ټول عالم دې که علوی وی یا سفلی وی او مراد په فیهما سره فی تصرفهما و تدبیرهما دې اویاتنه مراد خلق او تاثیر دې یعنی فی خلقهما و تأثیرهما نولهذا دا اعتراض نه واردیږی چه دالله ﷻ دپاره مکان ثابت شو او الله ﷻ ممکن فی المكان دی (العیاذ بالله) الأصفی دې په معنی دغیر سره دې او پدی کښ دنجویانو اختلاف دې چه الا په منزله دغیر دې په اسمیت کښ او که په نفس معنی کښ چه مغایرت دې، نو بعض نحویان دا وائی چه الا اسمی دې اوددې اعراب په مابعد کښ ظاهر یږی لکه څرنگه هغه الف لام چه داخل یږی په اسم فاعل او اسم مفعول باندي چه هغه اسمی دې او اعراب ئی په اسم فاعل باندي ظاهر یږی لکه الضارب، المضروب شو، لیکن غوره خبره داده چه الا په معنی او په منزله دغیر سره دې او اسمی ندې یعنی الاهم وضع شوی دې د مغایرت دپاره او غیر هم د مغایرت دپاره وضع شوی دې او فرق په مینځ ددواړو کښ دادې چه الا دلالت کوی په مغایرت دمابعد ماقبل نه نفیا او اثباتا او غیر دلالت کوی په مغایرت دمابعد ماقبل نه ذاتا او وصفا بغیر د اعتبار د اثبات اونفی نه.

نهر کله چه ددوی دواړه په مینځ کښ اشرارک وو په معنی د مغایرت کښ نو ددې وجه نه یو دېل په ځای استعمالیږي او هر کله چه الا په معنی د غیر سره وی نو پده سره مغایرت معتبر وی ذاتا، صفتا او مغایرت نفیا و اثباتا بیانونی معتبر لکه څرنگه چه غیر چه کله په معنی دالا سره شي نویا په مغایرت نفیا و اثباتا دلالت کوي او مغایرت ذاتا و صفتانوی معتبر، او علامه ابن حاجب په کافیه کښ قانون ذکر کړېدې چه اذاکانت تابعة لجمع منکور غیر محصور. یعنی چه کله الا واقع شي ورستو د متعدد نکرې غیر محصوره نودا به په معنی د غیر سره وی. نودلته هم الا ورستو د متعدد نکرې غیر محصوره واقع شویدې نو ځکه په معنی د غیر سره دې اوقربینه عقلیه پری داده کچرته الا پخپلی معنی یعنی استثنائی شي نو معنی به فاسده شي او ایت به دال نشي په اثبات د وحدانیت باندې، ځکه چه دایت معنی به د اشی، لوکان فیهما الهه مستثنی عنها الله لقصدنا، یعنی کچرته زمکه او اسمان کښ د الله تعالی نه مستثنی الهه وی نو فساد به راغلی وی، نو مقصد داشو چه په تقدیر د مستثنی سره به فساد راځي او د عدم استثناء په صورت کښ به فساد نوی نو توحید ثابت نشو، نو ځکه الا دلته په معنی د غیر سره دې.

تحقیق معنوی: د ایت دلیل دې په نفی دال هو او علامه تفتازانی رحمه الله په شرح العقائد کښ فرمائیلي دی چه پدی ایت کښ اشاره ده برهان تمناع ته او تمناع ئی عبارت گرځولی دې ددینه چه تعلق د ارادې د احد الواجبین راشي په حرکت د زید پوری او د واجب اخریه سکون د زید پوری یعنی یو خدای به د زید حرکت اراده کوی او بل به ئی سکون اراده کوی او د فساد نه مراد خروج د نظام مشاهده دې چه ددینه تعبیر په عدم لاحقه سره هم کیږي یعنی د موجود او مشاهده نظام ختمیدل. نو په شرح العقائد کښ علامه د دلیل خلاصه داده کچرته په اسمانونو او زمکه کښ دوه (۲)، خدایان ممکن وی نو د هغوی په مینځ کښ به تمناع هم ممکن وه لیکن تالی یعنی امکان د تمناع باطل دې نولهذا خدایان را تلل هم باطل دی او ملازمه عادیه ده یعنی د باد شاهانو عادت پدی جاری دې چه یو بل د مخالفت کوی، لکه چه مشهور متل دې چه دوه (۲)، فقیران په یو کمبل کښ ځانیږي او دوه (۲) باد شاهان په یو ملک کښ نه ځانیږي نو خامخابه یو خدای یو کار کولو او هغه بل به نه پریځودلو او د هغه مخالف کار به ئی کولو مثلاً یو به د زید حرکت اراده کولو نو بل به د زید سکون اراده کولو، او چونکه حرکت او سکون د زید دواړه بنفسه ممکن دی نو ددې وجه نه تعلق د ارادې په هریو پوری راتلی شي، او هر چه دې بطلان التالی نوهغه داسی دې چه یابه د دواړو ارادې پوره کیږي او یابه د یو خدای والا اراده پوره کیږي او دېل والا به نه پوره کیږي، اول صورت کښ اجتماع

دُضْدِنُورِ اِخْوَانِ اَوْ يَوْمِ صُورٍ كُنْ عِزْزٌ يُّوْخَدِىْ رَاۤى حُكَّهٖ كَوْمِ يَوْمِ خَلِىْ اَزَادِ يَوْمِ
كَوْلِبَانْدِي قَادِرِ نَوِى نُوْهْغِهٖ عَاجِزِى اَوْ عَاجِزِ خَدَائِ نَشِي جَوْرِيْدِي

په شرح المقاصد كښ علامه دادليل مزید په وضاحت سره بیان كړيدې خلاصه دهغی داده چه
نساد دوه (۲، معنی دی)، داموجود اومشاهد نظام ختمیدل چه ددینه تعبیر په عدم لاحقه سره
کیري (۲)، عدم تكون يعنی نیشته والی دآسمانونو اود زمکی، اوددینه تعبیر په عدم سابقه سره
کیري نو دآول معنی په صورت كښ داستدلال تفصیل ذکر شو، اوددویم معنی په صورت كښ
داستدلال خلاصه داده كچرته الهه متعدد شي نوزمكه اواسمانونه به نو پیداشوی لیکن تالی
باطل دې ځكه چه زمكه اواسمانونه خوموجوددی نومقدم ئی مثل دې، دلیل دملازمی دادې
كچرته الله متعدد شي نوتمانع به په تولو افعالو كښ به ممكن شي حتی كه چه په ایجاد ددې
مخلوقاتو كښ به هم ممكنه شي پیدایشان چه هرواحد دواجبونه به ازاده متعلقه كړی په ایجاد
دزمکی اودآسمانونو پوری نواوس به دامصنوع يعنی زمكه اواسمان یابه په مجموعه دقدرتین
سره وی يعنی دتولوپه شریكه یوقدرت سره وی اویابه دهریوه جدا جدا قدرت سره وی، اویابه
دنیو په قدرت سره وی اودبَل په قدرت سره نوی، اول صورت كښ لازمیری عجز د خدایانو ځكه چه
قدرت دهر واحد ناقص شونوپه ایجاد كښ محتاجه شوبل ته، اوعاجز خدائ نشي كیدې، اودویم
صورت كښ لازمیری توار د دعلتینو مستقیلینو په معلول واحد باندي اوداباطل دې اودریم صورت
كښ لازمیری ترجیح بلامرجح اوترجیح بلامرجح هم باطله ده، نومعلومه شوه چه امکان تمانع
باطل دې، نولهذا تعدد الهو هم باطل شو.

اوعلامه په شرح العقائد كښ دې دلیل ته حجت اقتاعی وئیلی دې اوملازمی ته ئی عادیه
وئیلی ده اودادلیل حجت قطعی اوملازمه عقلیه نده نو دعلامه رحمته الله مقصد دادې چه دقرآن
مجید دایات فی نفسها قطعی دې، لیکن په کوم طرز سره پدی ایت كښ استدلال شويدي نوهغه
حجت اقتاعی دې اوملازمه عادیه ده يعنی داڅه عقلی اوقطعی خبره نده چه دوه (۲)، بادشاهان په
یوځای كښ نشي جمع كیدلی، اوددوئ جمع كیدل عقلا محال دی، بلکه داصبني ده په عام عرف
اوعادت باندي اوجونكه قرآن مجید دعامو خلكو دفهم مطابق نازل شويدي، نو ددې وجی نه كله
كله په قرآن مجید كښ دعامو خلكو دعرف مطابق دلیل ذكر شي، اوپدی سره دقرآن مجید په
قطعی كښ څه خلل اونقص نه راځی، اوپه اول صورت كښ يعنی چه دفسادنه مراد خروج د نظام
مشاهد شي، چه تعبیر تنه په عدم لاحقه سره کیري ځكه ملازمه قطعی اوعقلی نده كچرته مونږه

ملازمه عقلی او حجت قطعی باندی قول او کړونود فساد یعنی عدم لاحق دوه، ۲، صورتونه دي. ۱، فساد بالفعل، ۲، فساد بالامکان نو د ملازمی عقلی کیدلو په صورت کېن د «الفسد» تابه کوم فساد مراد دي. بالفعل او که بالامکان کچرته بالفعل مرادوی نوتعدد دالیهو مستلزم ندې فساد بالفعل لره ځکه چه عقلا دا احتمال شته دي چه الهه متعدد شي او فساد دي نوی راغلی ځکه چه پدی نظام مشاهده چلو لوباندي نی اتفاق کړې وی، او کچرته بالامکان فساد مرادوی نوبیا هم پدی سره نفی دتعدد دالیهونه راځی ځکه چه فساد بالامکان خومسلم دي یعنی فی الحال خوپدی نظام مشاهده کېن فساد نیشته دي لیکن یوه ورځ به داسی راځی خامخا چه د انظام مشاهده به ختمیږی. نصوص پدی ناطق دي لکه الله ﷻ فرمائی: یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب، خلاصه داده چه فساد بالفعل فرعه دتحقق دتمانع ده او فرعه دامکان تمانع نده او وجود دالیهو ندې مستلزم عقلاً تحقق دتمانع لره.

او دویم صورت کېن هم ملازمه عقلی نده ځکه چه په دویم صورت کېن شقوق داسی جوړ کړي شويدي چه ایجاد دزمکی او دآسمان یابه په مجموع القدرتین سره وی او یابه دهریو په جدا جدا قدرت سره وی او یابه صرف د یو په قدرت سره وی او دبل په قدرت سره به نوی، لیکن جواب تنه ممکن دي او نور احتمالات عقلیه پکېن شته دي، پدیشان چه اختیار دشق اول او کړې شي چه ایجاد په مجموعه دقدرتین سره دي او که ته وائی چه عجز راغی نوجواب تنه ممکن دي پدیشان چه عجز به هله راتلو چه هریو دخدایانو نه خپل تول قدرت استعمال کړې وی اوزمکی، اسمانونه په مجموعی دقدرتینو سره موجود شوی وی لیکن جائزه ده چه هریو دخدایانو دي قادرویی په قدرت کامله سره بنفسها لیکن په ایجاد کېن دي دومره قدرت استعمال کړې وی چه بل خدای لره هم دخل پاتی وی یعنی هریو دي قدرت تام نوی مستعمل کړی، لکه څرنگه چه په افعالو دعبادو کېن دي، چه الله ﷻ قدرت پکېن هم موثر دي او دبنده خپل قدرت پکېن هم موثر دي، خوالله ﷻ په افعال دبنده گانو کېن خپل کامل قدرت ندې مستعمل کړې چه دبنده خپل قدرت لره پکېن دخل پاتی نشي، بلکه دومره اندازی باندی الله ﷻ خپل قدرت استعمال کړيدي چه بنده لره هم دخپل قدرت استعمالو لوموقعه شته دي، لپاره ددي چه جبر لازم نشي او ددینه عجز دالله تعالی نه لازمیري ځکه چه قدرت دالله تعالی ل نفسها کامل دي او کافی دي په ایجاد دفعل کېن لیکن عدم استعمال نی دپاره دعدم لزوم جبر دي، نو ایجاد دفعل دعبده په مجموعه دقدرتین سره دي او عجز دباری تعالی نیشته دي نو همدغه رنگی دا احتمال عقلی شته دي چه الهه دي متعدد شي

اوزمکه اواسمان دې په مجموعه دقدرتین سره حاصل شوی وی او عجز څکه نیشته چه هریودی خپل قدرت کامله نوی استعمال کړې اودغه شان شق ثالث کښ هم یوا احتمال عقلی شته دې، پدیشان سره چه ایجاد دیو خدائی په قدرت سره دې راغلی وی او که ته وائی چه ترجیح بلامرجع راغله نوجواب تنه دادې چه ترجیح بلامرجع نیشته دې څکه چه ممکنه ده چه اراده دې یو د احد الواجبین او کړی دایجاد دمنصوع لیکن قدرت دې خپل نکړی مستعمل بلکه قدرت دواجب آخردې مستعمل کړې وی په ایجاد کښ نوترجیح بلامرجع لازمه نشوه څکه چه دابه هغه وخت کښ لازمیدله چه واجب آخر لره بالکل دخل نوی، اوداهم ممکنه ده چه احد الواجبین دې په ارادې خپلی سره تفویض دتکوین کړې وی واجب آخر ته اوداهم ترجیح بلامرجع نده نو خلاصه داده چه داستدلال په دواړو صورتونو کښ ملازمه عقلی نده بلکه عادی ده یعنی عادت پدی جاری دې چه په مابین دحاکمینو مستقلینو کښ تمناع واقع کیږی، نو په ایت کریمه کښ حجت اقناعی دې اوقطعی ندی

علامه خیالی رحمته الله علیه نور توجیهات ذکر کړیدی چه دهغی په بنیاد ملازمه عقلی او حجت قطعی گرځیږی، خلاصه دهغی داده چه الهه نه مراد صانعین مؤثرین بالفعل دې اومطلق صانعین ندی مراد اوقرنه پری داده چه په ایت کښ ﴿فَیَمَّا ءَالِهَةٌ﴾ راغلی دې اوفهما ظرف لغو نشي گرځیدی څکه چه دا خبر مقدم دکان دې اوجار مجرور بلامتعلقه خبر نه واقع کیږی نومتعلق ئی مقدر دې اومقدربه دافعال عامونه نشي راتلی چه کائن وغیره دې څکه چه دامستلزم دې تمکن اوتحیز دواجب تعالی لره په ارض اوسماء کښ اوالله ﷻ ددینه منز دې، نومتعلق به ئی افعال خاصونه وی چه مؤثره دې په قرینی د مقام سره نو پدی تقدیر سره استدلال داسی شو، کچرته متعدد شي په زمکه اواسمان کښ صانعین مؤثرین نولفسداتار اوفسادنه مراد عدم تکون یعنی عدم سابقه دې، لیکن تالی باطل دې نو مقدم ئی مثل دې، دلیل دملازمی دادې چه تاثیر دصانعین به خالی نوی یابه علی سبیل التوارد وی یعنی هریوبه مستقل موثر وی اوداصورت باطل دې څکه لازمیری توارد دعلتین په معلول واحده باندي اویا صرف یو موثر وی او بل به نوی نوترجیح بلامرجع لازمیری نوبالضرور دواړه صانعین به اثر کوی لاعلی سبیل التوارد، اوددې دپاره دوه (۲) صورتونه دی (۱) مجموعه دصانعینو دې مؤثره وی په مجموعه دزمکی اواسمانونو کښ (۲) دواړه دې موثر وی علی سبیل التوزیع والتقسیم یعنی یو دې موثر وی په ایجاد دزمکی کښ او بل دې موثر وی په ایجاد داسمان کښ نو په هرتقدیر تمناع ممکنه ده څکه چه شان دالهه نه ایجاد

مستقله دې اوامكان دَمانع فی الایجاد مستلزمه ده عجزلره او عاجزخو صانع دَعالم نشي گرځیدلی، نواول صورت کښ یعنی علی سبیل الاجتماع صورت کښ مجموعه دَزمکی اوداسمان به په طریقه دَسلب کلی سره موجوده نشي ځکه چه مجموعه دَواړو صانعینو علت وو دَمجمعی دَارض اوسماء دپاره نوکله چه دَمانع راشي نویوبه خامخا عاجزه شي موجود دَعلت منتفی شو او په انتفاء دَجزء سره انتفاء دکل راځي نوکل علت منتفی شو او په انتفاء دَعلت تام سره معلوم تام منتفی کیږي نوځکه به فساد راغلی وو.

اوپه صورت ثانی یعنی علی سبیل التوزیع کښ به په طریقه دَسلب جزئی سره احدهما یعنی یو دَزمکی اوداسمانونونه به موجود نشي ځکه چه یابه علت الارض عاجزوی او یابه علت السماء، نوچه کوم یو عاجزشو نومعلول دَهغه موجود نشي اوتالی خوباطل دې بالبداهة ځکه چه فسادنیشته نومقدم یعنی تعدد دَالهه هم باطل شو ازا فادات بحرمارتونگی عنه.

ددینه علاوه علامه خیالی اوامام رازی نور توجیهات هم کړيدي چه دَخوف تطویل نه شی پریدو من شاء فليطلع غه.

که څوک اعتراض اوکړي چه پدی ایت سره استدلال صحیح ندې ځکه چه مقصود اثبات دتوحید دې وانتفاء دتعدد ده مطلقا په دلیل دانتفاء دفساد سره مطلقا یعنی بغیر دتخصیص دپوی زمانی نه اولدته اثبات دتوحید وانتفاء دتعدد مطلقانه کیږي، ځکه چه کلمه د لو نحاتو وضع کړیده دپاره دانتفاء ثانی په ماضی کښ دوجی دانتفاء اول نه په ماضی کښ لکه دا قول شو لوجتی لاکرمکت نو دایت مطلب داشو کچرته الهه په زمانه ماضی کښ متعدد وی نوفساد به راغلی وو نو تعدد د الهو په زمانه ماضی کښ منتفی شولواو حالانکه مقصود تعدد دالهورانتفاء په مطلق زمانه کښ وو، نو دا اعتراض خلاصه چه مقصود اومطلوب دوه (۲)، امرین دی (۱)، انتفاء اول دوجی دانتفاء ثانی (۲)، بغیر دتخصیص نه په پوی زمانی پوری اولدته دا دواړه مقاصد نه حاصلیږي جواب دادې چه دکلمی د لو دپاره دوه (۲)، استعمال دی (۱)، یواستعمال دتحتاودې اودویم (۲)، استعمال دمسئد لیتودې نو په حسب داستعمال اول سره کلمه د لو وضع شویده دانتفاء ثانی دپاره په زمانه ماضی کښ دوجی دانتفاء اول نه په زمانه ماضی کښ او په حسب داستعمال ثانی سره لو وضع شویدي دانتفاء اول دپاره مطلقا دوجی دانتفاء ثانی نه مطلقا لکه ویلی کیږي په استدلال دحدوث دَعالم کښ: لوکان العالم قلبها لکان غیر مطهر.

او کچرته لودلالت په تعیین دزمانی ماضی باندې اوکړی نوییاهم مقصود اومطلوب پوره کيږي ځکه چه په زمانه ماضیه کښ چه الهه متعدد نشو نو په استقبال کښ هرگز نشي متعدد کيږي ځکه چه په زمانه ماضیه کښ نوی او په استقبال کښ موجود شو نوبالضروره به حادث وي. ځکه چه مسبوق بالعدم دې او حادث واجب نشي کیدلی

او که بیا څوک اشکال اوکړي چه پدی ایت کښ خونفې دآلهو راغلیده یعنی الهه جمع ذکر شویده اودتثنیی نفی نده راغلی نوممکنه دې وی دا خبره چه الهه دې نوی بلکه دوه (۲) خدایان دې وی نوییاهم توحید ثابت نشو.

علامه خیالی رحمته الله علیه دې دپاره جواب کړېدې چه مراد په الهه سره جمع حقیقی نده بلکه جمع لغوی مراد ده اوجمع لغوی مطلق اجتماع دیوشي دبل شي سره ته وئیلی کيږي. نو ځکه دجمع لغوی اطلاق په مافوق الواحد باندې کيږي لیکن حضرت والد صاحب نورالله مرقده وېر دمضحه، په نیزغوره جواب دادې چه الهه موصوف دې او الا په معنی دغیر سره صفتی دې نوالله په معنی دغیر الله سره صفت دې اومقصود بالحکم نفی، اثباتا هغه صفت وی چه داقیدوی دموصوف، نولهدا مقصود نفی دغیر الله شوه یعنی لوکان لیهما غورالله لفسد تابر ابره خبره ده که یووي او که دوه یازیات، (والله اعلم بالصواب).

﴿فَسُبْحَنَ اللَّهِ ذِمَّتُهُ﴾ دانتیجه ده دماقبل دلیل یعنی الله سبحانه دشریکانوته پاک دې ﴿لَا يَسْتَعِزُّ﴾ اثبات دتوحیدنه ورستویدی ایت کښ الله سبحانه خپل کمال قدرت بیانوی یعنی چه هرکله داثابته شوه چه مالک حقیقی، متصرف حقیقی تن تنها الله سبحانه دې نوچاته دهغه په افعالو باندې اعتراض حق ندې حاصل اونه څوک داجرات کولی شي لکه څرنگه ددنیا مجازی بادشاهان اوماکان چه دغلطی نه محفوظ ندې اودتجانس هم جنس کیدلو باوجود رعیت او غلامان په هغوی باندې داعتراض کولو جرات نه کوی نودومره لوی اوحقیقی بادشاه باندې به څرنگه داعتراض کولو حق چاته حاصل شي چه افعال دهغه خالی هم ندې دحکمت نه. (الفصل ل الکبر) قرطبی رحمته الله علیه فرمائی داییت دماقبل مضمون تاکید دپاره دې، چه نصاری وپه عیسی عليه السلام ته اله وئیلو یهودیانوپه عزیزته خدای اودخدای بچی وئیلو اومشرکانوپه دملانکو عبادت کولونوالله سبحانه ددوی عجزیان کړو چه ددوی نه به دخپلو اعمالوپه باره کښ پوښتنه کيږي اوچانه چه پوښتنه کیدې شي نوهغه

اله اوخدائى نشي جوړى دې: بَيْنَ هَٰذَا اَنْ مِّنْ يَّسَالِ غَدَا عَنْ اَعْمَالِهِ كَانِشِحِ وَالْمَلَائِكَةُ لَا يَصْنَعُ لِلَّهِ (قرطبي).

﴿وَهُمْ يُنْشَلُونَ﴾ څخه چه دوى ټول مملوك او بندگان دالله ﷻ دى نوالله ﷻ به ددوى نه ددوى اعمالوپه باره كېن ضرور پوښتنه كوى اوداسى ذكرپه سورة الحجر ايت نمبر (۹۲)، كېن هم دې

أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلُوبًا بِرُءُوسِهِمْ هَٰذَا ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِي

آيانېولى دى دوى سوا دالله ﷻ نه نور معبودان، ته اوبه چه راوړنى تاسو خپل دليل داو غلط دهغه چا دې چه خدا ملگري دى

وَذِكْرٌ مِّنْ قَبْلِ هَٰذَا بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ وَمَا أَرْسَلْنَا

اوو غلط دهغه چا دې چه ځمانه مخكېن دى بلكه ډير ددې خلكونه، نه پوهېږي په حق باندې نو دوى مخ گرځوي، اوندي ليرې موږ

مِّنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا نُوْحٍ إِلَيْهِ إِنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَكَا فَاَعْبُدُونِ ۝

مخكېن ستانه هيڅ رسول مگر وحى كوله موږ دهغه ته بيشكه چه نيشته حق دار دېنگى سوا زمانه پس خالص ځمابندگن كوى

﴿أَمِ اتَّخَذُوا﴾ حضرت شيخ رحمه الله فرماني چه دا د بعد عهد دوجى نه اعاده دمطالبي ددليل ده

دمشركانونه اودا اعاده دپاره دمالغى ده په توبيخ كېن اويادا چه په مخكېنى ايت نمبر (۲۱)، كېن

مطالبه ددليل عقلى وه اوپدى ايت كېن مطالبه ددليل نقلى ده نومراده په ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَنَكُمْ﴾

سره پخپلى دعوى باندې دليل نقلى پيش كولو مطالبه ده ﴿هَٰذَا ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِي﴾ همدا سره اشاره ده

وحى الهى، قرآن ته اوذكرنه مراد جزاسزا اودلائل اوبرهان قاطعه دې په توحيد اوپه رد ذكر

باندې يعنې پدى وحى الهى كېن ځما دامت دپاره توحيد باندې دلائل دى (ابوسعود) اوپه ﴿وَذِكْرٌ

مِّنْ قَبْلِ هَٰذَا﴾ مراده حالات دمخكېنوا متونودى چه چايمان راوړى وو نجات ورته ميلاد شوى وو

اوچاچه كفر اوشرك كړې وو نوهلاك شوى وو، اويادا چه مشاراليه دهمدا ذكرمن معي دې اومراده

ذكرمن معي سره قرآن دې اوپه ذكرمن قبل سره مراد تورات، انجيل وغيره دې، نو دايت مطلب

دادی چه دافقرآن اوددینه مخکنی کتابونه ستاسو مخی ته موجود دی نواوگورئ په کوم یو کتاب کښ تعدد داللهو ذکر دې؟؟ بلکه پدی ټولو کښ بیان دتوحید شویږي.

فائدة: کله چه خوک دعوی او کړی نو په مدعی باندې یادلیل عقلی یادلیل نقلی اویادلیل وحی ذکر کوی، نو په ایت نمبر (۲۱) کښ ددوی نه مطالبه وه ددلیل عقليوددې ایت په اولی جملی کښ مطالبه ددلیل نقلی ده او په اخری جمله کښ مطالبه ددلیل وحی ده.

﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ أَهْدَاءُ أَضْرَابٍ دِي يَعْنِي هِرْكَلَه چَه په شرک باندې دوی سره هیخ قسم دلیل نوو اوددوی دعوی مکابرة او عناد او وه نوالله ﷻ په کلام کښ انتقال او کړو دې خبر ته چه دوی سره بحث مباحثه کولو کښ خه فائده نیشته دې خکه چه په دوی کښ اکثر کسان حق دسرنه پیژنی نه، اودحق اودباطل په مینځ کښ فرق نه کوی، اوداضراب اوانتقال دیودلیل نه بل دلیل ته نه دې، (ابوسعود) اودحق نه مراد توحید اوقرآن دې.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْكُمْ بَعْدَ التَّخْلِيسِ دِي چَه داتوحید صرف دتورات، انجیل اودقرآن مسئله نه بلکه ټولو پیغمبرانو ته ددې حکم شوی وو، اودادلیل نقلی اجمالی هم دې دټولواپیبا ګرامونه.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ؕ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ۝

او دوی وائی چه نیولی دې الله ﷻ اولاد پاکي ده هغه لره، «اولاد نیولو نه بلکله دوی بندګان دی عزت ورکړې شوی معزز».

لَا يَسْهَوْنَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

نه وړاندې کپړی دده نوالله ﷻ، په وینا کښ اودوی په حکم دالله ﷻ سره عمل کوي، خبر دې په هغه (حالات) چه وړاندې ددوی دی

وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ

اوپه هغې چه ورستو ددوی دی اوشفاعت نه کوي دوی مګر صرف هغه چالره چه راضی وي تنه الله ﷻ اودوی

مَنْ خَشِيَهِمْ مُشْفِقُونَ ۝ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ

نوجي د عظمت دالله ﷻ نه بیره کړونکي دی دهغه نه، اوجاچه اوثیل ددوی نه چه بیشکه خه هم معبود یم سیوا دالله ﷻ نه

فَذَلِكْ نَجْرُهُ جَهَنَّمَ ۝ كَذَلِكَ نَجْرِي الظَّالِمِينَ ﴿٦﴾

پس دغه کس له به سزا ورکوو مونږ جهنم همدغسی سزا ورکوو مونږ ظالمانو ته

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ بَدَاشِكُوهُ اَوْ زَجَرَدَيَّ په نسبت کولو د ډول دباندې الله ﷻ ته. او د دې جملې عطف یابډی قریب ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا بِه مضمون باندې دې اودایت مقصد د دې چه مسئله توحید ټولوا نبیاء کراموښه په وضاحت سره بیان کړې وه لیکن دهغی باوجود دوی الله ﷻ ته نسبت ډول د اوکړو او یا عطف د دې په مضمون ﴿اَمْ اَتَّخَذُوا مِنْ تُوبَةٍ بَنودا به په محل د استفهام کښ شي یعني آیا دوی دا خبره کوی چه الله ﷻ ولد نیولی دې؟؟ بغوی وغیره وئیلی دې چه دا ایت د خزاغه په باره کښ نازل شویدې چه هغوی به ملائکو ته بنات الله وئیل لیکن زیاته صحیح خبره داده چه ایت عام دې اوشامل دې ټولو هغه چاته چه الله ﷻ ته به ئی ډول د نسبت کولو بلکه د حضرت والد صاحب ﷺ رای داده چه ولد په معنی د نائب سره دې اودا شامل دې هغه چاته چه د الله ﷻ نه علاوه اولیاء کرامو ته د قدرت د تصرف قائله دې.

﴿سُبْحَنَهُ﴾ دا جواب د شکوه اود دوی د عقیدې رد کیری په اوه (۷) وجوه سره، دا اوله وجه ده چه ﴿سُبْحَنَهُ﴾ یعني ولد خونقص دې ځکه چه ولد مستلزم دې ترکیب لره او ترکیب مستلزم دې حدوث او امکان لره (لکه چه بار بار تیر شوی دی) او الله ﷻ د عیب او نقص نه پاک دې نو څرنگه به ورله ولد راشي.

﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾ عباد خبر دې د مبتدا مقدری دپاره یعني بل هم عباد اودا په دویمې وجی سره جواب دې، یعني داعباد او بندگان دی او اولاد ندی ځکه کچرته دوی اولاد وی د الله ﷻ نودوی به هم د الله ﷻ سره مشابه وی په وجوب او عدم احتیاج کښ او بندگی به ئی نه کولی ځکه چه بندگی علامه د عجز ده یعني بنده عاجز وی اودوی خوبندگی کوله یعني د الله ﷻ بندگان وو نو معلومه شوه چه اولاد نوو.

﴿مُكْرَمُونَ﴾ یعني د بندگی او عبادت د وجی نه الله ﷻ دوی ته عزت او شرافت ورکړیدې، او پدیکښ اشاره ده چه قریب د الله ﷻ په عبادت سره حاصلیږی ﴿لَا يَسْتَفُوتُهُ بِالْقَوْلِ﴾ دادریم

وحي سره جواب دې يعني تر هغه وخته پورې دوئ وينا نه کوي ترخوچه الله ﷻ نوي کړې اوياورته دالله ﷻ دطرف نه ورته امرنوي شوي، لکه څرنگه چه فرمان بردار او مودب غلام او خادم وي اويادکيت مقصد دادې چه دڅومره خبره ورته کړې شوي وي نودهغي نه زياته نه کوي هغه خبره پوره پوره کوي (حداد) اوداکنايه ده د مخالفت نه کولونه په اقولو (وينا) کښ.

﴿وَهُمْ بِأَمْرِهِمْ يَقَعْلُونَ﴾ دا خلورمي وحي سره جواب دې يعني دوئ دالله ﷻ دحکم پابنددي اودهغه دحکم مخالفت نه کوي په عمل کښ لکه څرنگه چه ئي مخالفت نه کوي په قول (وينا) کښ.

﴿عَلَّمَهُمْ مَا يَنْتَظِرُونَ﴾ دا پښخمي وحي سره جواب دې يعني دوئ ته دخپلو ټولو حالاتو علم نيسته دي بلکه ددوئ په ټولو حالاتو باندې عالم الله ﷻ دې اوددوئ هم پدي باندي يقين دي اودايقين ددوئ دپاره دانتهاي عاجزي اوکمال عبوديت ذريعه ده اود﴿يَنْتَظِرُونَ﴾ ښه مراد راتلونکي او ﴿وَمَا خَلَقَهُمْ﴾ نه مراد تير شوي حالات دي اوياد﴿يَنْتَظِرُونَ﴾ ښه مراد بعدالتخليق اود ﴿وَمَا خَلَقَهُمْ﴾ ښه مراد قبل التخليق حالات دي، بهر تقدير مقصد دآيت دادې چه دوئ دالله ﷻ دعلم او قدرت ماتحت دي اوڅوک چه تحت القدرت وي نو هغه معبود نشي گرزيدلي.

﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَا هُوَ عَلَيْهِمْ﴾ وحي سره جواب دې چه ددوئ دالله ﷻ نه ذيري اودرعب داخل دي چه څوک دالله ﷻ خوښ نوي نودهغه سفارش هم نشي کولي، صرف دهغه چاسفارش به کوي څوک چه دالله ﷻ خوښ وي. ﴿لِمَنْ أَرْزَقْنَاهُ﴾ مراد مؤمن دي اوشفاعت نه مراد يا اخروي شفاعت دي اويانته دنبيوي شفاعت مراد دي چه هغه استغفار دي.

﴿وَهُمْ مِنْ حَقِّقَتِهِ﴾ دپاڼه اومي (۷) وحي سره جواب دې يعني شفاعت به کوي خودهغي باوجود دالله ﷻ دهيت دوجي نه يربري من تعليليه دي او ﴿مُشْفِقُونَ﴾ داشفاق نه دي اوفرقي په مينځ دخشيت اواشفاق کښ دادې چه خشيت هغي يري ته ويثلي کيږي چه دتعظيم اودجاد عظمت دوجي نه وي اوددې وحي نه دعلم او خوف ته خشيت ويثلي شويدي لکه الله ﷻ فرمائي ﴿لَا تَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ اواشفاق ويثلي کيږي هغه خوف ته چه اميد درحم واعثناء ورسره وي،

نو کچرته اشفاق متعدی شی په مین سره نو دخوف معنی به پکښ ظاهره وی او که په علی سره متعدی شی نو درجم او اعتنا معنی به پکښ ظاهره وی.

﴿وَمَنْ يُّقُلْ يَنْتَهِمْ بِدَاغِهِ دَهْ بِه مَاقِبِلْ تُولُوْجُوْهُو دَجَوَابْ شَكُوْیْ بَانْدِي، اَوْ دَجَمْهُرُوْ بِه نِيْز دَايْتْ مَحْمُولْ دِيْ بِه فَرْضْ اَوْ تَقْدِيْر بَانْدِي، خُكْهْ چَه مَلَانَكْ اَوَانْبِيَاءْ كِرَامْ مَعْصُومْ دِيْ اَوْ دَهْغُوْیْ نَه دَعُوْیْ دَاْلُوْهِیْتْ نَدَه مَتَصَوْرَه نُوْدَايْتْ مَقْصَد دَادِيْ كُچِرْتَه بِالفَرْضْ وَالتَّقْدِيْرِ بِه اَنْبِيَاءْ كِرَامُوْهُوَ اَوِيَا بِه مَلَانَكُو كِيْنْ چَا دَاْلُوْهِیْتْ دَعُوْیْ اَوْ كِرَهْ نُوْدَهْغَه تَهْكَانَه بِه جَهَنَمْ وَیْ اوداسیْ مَضْمُونْ بِه سُوْرَه النَّسَاْ ایتْ نمبر (۱۷۲) كِيْنْ هَمْ دِيْ، اَوْ دَحَضْرَتْ قَتَادَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نَه مَرْوِيْ دِيْ چَه دَ ﴿وَمَنْ يُّقُلْ بِهْنَه مَرَادْ اَبْلِيْسْ دِيْ، چَه دِيْ دَمَلَانَكُونَه وَوَحْكَمَاْ، اَوْ غُرُوْر اَوْ تَكْبِرْشِيْ اَوْ كِرُوْ اَوْ خَلَكُونَه نِيْ دَخِيْلْ عِبَادَتْ دَعُوْتْ وَرَكُوْلْ شَرْعْ كِرَلْ، نُو پَه دِيْ تُوْجِيَه كَلَامْ مَحْمُولْ نَدِيْ بِه فَرْضْ بَانْدِي

اَوَلَمْ يَرِ الْاٰلِیْنَ كَفَرُوْا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ کَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۝۱۰ وَجَعَلْنَا

آيانه گوري هغه کسان چه کافران دي چه بيشکه اسمانونه اوزمکي دواړه بندوو نو پرانستل مونږ دواړه او بيدا کړيدي مونږ

مِنَ الْمَآءِ كُلُّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُوْنَ ۝۱۱ وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيًّۙ اَنْ تُغِيْبَ بِهِمْ ۝۱۲

دا بونه هر شيز ژوندي، آيا پس دوي ايمان نه راوړي او بيدا کړيدي مونږ په زمکه کښ کلک غرونه چه اونه خوځي په دوي بلندي

وَجَعَلْنَا فِيْهَا جَبَالًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ۝۱۳ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفًّا

او جوړ کړيدي مونږ پدي زمکه کښ فراخي لاري ددي دپاره چه دوي مقصده ته اورسي، او جوړ کړيدي مونږ آسمان چت

مَحْفُوْطًا ۝۱۴ وَهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا مُعْرِضُوْنَ ۝۱۵ وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ الْاَلْبَٰلَ وَالْاَنْهَارَ

ساتلي شوي دپريوتلونه او دوي دنخودغفي نه مخ اړونکي دي او الله جل جلاله هغه ذات دي چه بيدا کړي ئ ده شپه او ورځ

وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝۱۶ كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَسْبَحُوْنَ ۝۱۷

اونمر او سپوږمېن داتول په خپل مدار کښ لامبو وي.

﴿اَوَلَمْ يَرِ الْاٰلِیْنَ كَفَرُوْا بِدَاغِهِمْ دَلِيْلْ دِيْ بِه تَوْحِيْدْ بَانْدِي﴾ اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِه مَرَادْ تَهْ نُوْعِيْنْ دِيْ يَعْنِيْ نُوْعَه دَاَسْمَانُونُوْ اَوْ نُوْعَه دَزَمْكِيْ اَوْ دَدِيْ وَجِيْ نَه ضَمِيْر وَرْتَه هَمْ دَتَنْشِيْ رَاجِعْ

شودید په ﴿كَانَتْ﴾ كُنْ ﴿زَتَقَا﴾ رَقَامَصْدَرْدِي خُكْه تشبیه ندې ذكرشوی او حمل نى په سموات اوارض باندي يامبالغة دې اوياپه اعتبارد ذى مقدسره دې اى ذاتى رتق اورق په اصل كُنْ وئيلى كيږى التحام(ضم)اوميلأوته كه خلقه وى ياصنعة اوفتق وئيلى كيږى فصل(جدائى) او كولاؤ ولوته، ددې ايت تفسيرونه متعدد منقول دى ليكن غوره قول پكښ درى^۳ دى يو^۱ داچه دَرْتَق نه مراد يوجسم والا(متصلا بعضهابعض(ابن كثير)) كيدل دى اوفتق نه مراد جدا جدا كول يعنې ټول اسمانونه يوجسم وو، او ټولى زمكى يوجسم وى نوالله ﷻ جدا جدا كړل او اوه(۷) او ه(۷) تنه جوړ كړل.

۲) دويم تفسير دا دې چه رتق په معنى د بنديدلوسره دې اوفتق په معنى دفتح يعنې كولاؤولوسره دې يعنې ټول اسمانونه بندوو باران تنه نه وریدلو اوزمكه بنده وه بوتى تنه نه راوتلونو الله ﷻ كولاؤ كړل چه داسمان نه ئى باران را اوورولو اود زمكى نه ئى بوتى راويستلو، او كه خوك داسوال او كړى چه د زمكى اواسمان د رتق حالت خوچاندې كتلى نوڅرنگه به استفهام صحيح شي؟ نوعام مفسرينوته پديشان جواب كړيدې چه د رؤيت نه مراد پدى خائ كُنْ رؤيت قلبى دې يعنې علم تنه مراد دې چه ثابت دې په دليل نقلى سره چه كتب سماويه قبله دې او ثابت په هغى سره په منزله د مشاهدوى نوڅكه درؤيت لفظ استعمال شو، اواستفهام لپاره د تقرير دې، او حضرت تهانوى رحمه الله فرمائى چه درؤيت نه مراد مشاهده هم ده اودليل عقلى اونقلى مراد دې څكه چه فتق امر مشاهد دې، اورتق په دوه قسمه دې يورتق حالى اوبل رتق ابتدائى نورتن حالى هم مشاهد دې اورتن ابتدائى هغه په دليل عقلى اونقلى سره ثابت دې څكه چه فتق مشاهد حادث دې اوحادث وئيلى كيږى مسبوق بالعدم ته نوقتق به مسبوق بعدم الفتق وى، اوصدق دعدم الفتق په دوه طريقوسره دې^۱ دسرته محل دفتق نوى^۲، محل وى خوفتنق نووبلكه رتق وو، نوقسم ثانى ثابت دې په دليل نقلى سره يعنې كتب سماويه سابقه سره^۳، اودريم تفسير علامه آلوسى رحمه الله د اكريدې چه رتق په معنى د معدوم سره دې اوفتق په معنى دالحادث سره دې

﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا﴾ جعل يابسيط دې په معنى دخلق سره، نو﴿كُلُّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾

درله مفعول دې اوجار مجرور متعلق دې په جعل پورى نوذآيت معنى به داشي خلق من الماء كل شئ حى، يعنې هرژوندې خيزمونې ذابونه پيدا كړيدې اوياجعل مركب دې په معنى دصير سره،

﴿كُلُّ شَيْءٍ حَتَّىٰ ۖ وَرَلَه مَفْعُول اَوَّل دې اوجار مجرور متعلق دې مقدریوری چه مخلوق لفظ دې، نومعنی به ئی داسی شی صیونا کل شی مخلوقا من الماء یعنی گرزولیدې هرژوندې خیزمونږ مخلوق دآبونه، اهرخیز دآبونه مخلوق کیدل یاحدوثاً دی لکه حشرات الارض چه داډ رطوباتونه پیداکیرې او اونی بوتهی شوچه په ابوسره پیداکیرې، اویابقاء دی لکه نورحیوانات شو اوکوم عمل چه په کثرت سره کیرې اواحتیاج ورته ډیروی نودغه خیزدې عمل کوونکی اومحتاج دپاره په منزله دَماده تخلیق دې لکه انسان چه په اکثرامورو کښ جلتی کوی نوډې وجهنه اوئیلی شوخلق الانسان من عجل(سورة الانیاء) نودغه شان حیوانات هم تالاش دآبوپه کثرت سره کوی اواحتیاج ئی اوبوته شدیدوی نوډې وجهنه دحیواناتودپاره ماده تخلیق اوبه اوئیلی شوی. اوبعض علماء فرمائی چه﴿وَجَعَلْنَاهُ﴾ په معنی دَحفظنا سره دې یعنی دژوندې خیزد ژوند حفاظت مو په ابوسره کړیدې. اوبعض فرمائی چه د﴿اَلَمْآء﴾په مراد نطفه دَمَاء ده یعنی هرژوندې شی دآبودنطفی نه پیداکړیدې اوددې دواړوتوجیهاتوپه اعتبارحکم اکثری دې، اولفظ دکل تغلیبا ذکرشویډې، ځکه چه شاډ ونادراشیاء به داسی وی چه دَعَفَوُ دژوند دحفاظت دپاره دآبوضرورت نوی اوماده تخلیق کښ ئی دنطفی کردارنوی، اوقلیل په حکم دمعدوم کښ شمارلی کیري نوځکه کل شی حی اوئیلی شو.

﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ يَهْرَاسِي دَرْسَانه دې په معنى دښت سره، اوداصفت دې دجبالاً موصوف محذوف دپاره، او ﴿تَمِيد﴾ دمیښنه دې په معنى داضطراب اوخوزیدلوسره اودښه مخکښ لفظ دلا اویالفظ دکراهیه مقدر دې اود ﴿فِجَا﴾ په ضمیر کښ دوه (۲)، احتمالات دی (۱) چه راجع دې ارض یعنی زمکې ته (۲)، اویا راجع دې ﴿رَوَاسِيَ﴾ ته دادویم احتمال زیات غوره دې او ﴿فِجَا﴾ جمع دفتح ده ددوه (۲)، غرونوپه مینځ کښ فراخی لاری ته وئیلی کیږی او ﴿سُبُلَا﴾ بدل دې د﴿فِجَا﴾ نه اوداتفسیر دې ﴿فِجَا﴾ دپاره اوداقانون دتحویانوچه مقصود بالحکم بدل وی اومبدل منه په حکم دتنحی اوترک کښ وی اکثری دې کلی ندې اوپه سورة نوح آیت نمبر (۲) کښ سُبُلَا مقدم اوفجاء مؤخر ذکر شویږی، فرق په مینځ ددواړو کښ دادی چه دلته په نفس وسعت

اودكشادگئی دكلاروباندي، تنبيه ده چه دالاری وسیع اوفراخی دی اوهلته تنبيه ددې وصف په اصالت اوخلقی کیدلوباندي ده، چه داوصف دوسعت وصف اصلی اوخلقی دی، یعنی هلته بیان دابهام دې ځکه چه وصف په دوه (۲) قسمه دې اصلی اوعارضی، نوکله کله وصف عارضی وی لکه وئیلی کیږی مروت بو حشي القاتل حمزة، نوالقاتل حمزة وصف دوحشي ۷ ډپاره اصلی ندې ځکه چه په وخت دمورورکښ حضرت وحشي ۷ قال دحمزة ۷ نوو. نوپه سورة نوح کښ ددې ابهام رفع اوبیان دې چه دکلاری په کشادگئی سره متصف کیدل داخلقة اواصلی دې اوعارضی ندې

﴿أَلْعَلَّاهُمْ يَسْتَوُونَ﴾ هدايت نه مراد يابظاهری هدايت دې يعني خپل مقصد اومنزل ته رسيدل، يعني کچرته پدی غرونو کښ لاری نوی اوټول سیدها سیدها کمری اوبند بندوی نو دملک خلک به دنورملکونو سره نشومیلایدلی اومنزل ته به څوک نشورسیدلی اویادهدايت نه مراد شرعی هدايت دې يعني پدی سره دلیل اونیولی شي په توحید اوقدرت دالله ۷ باندي

﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا﴾ اسمان ته سقف په اعتبار دزمکی سره وئیلی شوی دی، اود﴿مَحْفُوظًا﴾ ډیرمفهومات بیان کړې شوی دی، (۱) یوداچه محفوظ دې دسقوط يعني غورزیدلونه لکه په سورة الحج ایت نمبر (۲۵) کښ دې (۲) دویم داچه محفوظ دې دزیدلو اودتغیرنه تروخت معلوم پوری، دامروی دې دقتاده ۷ نه (۳) اودریم داچه محفوظ دې دشیا طینونه په شهاب ثاقب سره لکه په سورة الحجر ایت نمبر (۱۷) کښ دی (۴) اوڅلورمه معنی داده چه محفوظ دې دشرک اومعاصی نه يعني په اسمان کښ دگناهونو والا مخلوق نیشته.

﴿وَهُمْ عَنْ عَائِلَتِهِ﴾ ددینه مراد نمر، سپوږمئ، ستوری اودهغی مختلف احوال اوشپه، ورځ اودهغی انقلابات چه دلالت کوی په وجود اوحدت دصانع اوپه کمال قدرت دهغه باندي، اوعراض نه مراد عملی اعراض دې يعني سوچ اوفکر نه کول

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ﴾ داتفصیل ددې مخکښ ایت دې اوپه تقدیم دلیل کښ اشاره ده چه شپه مقدمه ده په تخلیق کښ، ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ﴾ تنوین عوض دمضاف الیه نه دې ای کلهم اوفلک په اصل کښ هر مستدیر يعني گول خیزته وائی دجمهور اهل سنت والجماعت په نیزدفلک نه مراد پدی ځای کښ داسمان نه لاندې مدارونه دې چه نمر، سپوږمئ اوستوری په هغی کښ گردش کوی اوگول چکرلگوی، اوجمهورددینه

تعبير کوی په موج مکنون یعنی رابند کړې شوی اورا گير کړې شوی موج، اوفلك جنس کلی دې چه ماول دې په تاویل د جمعې سره نوم مطلب دادې چه د هریو دپاره خپل مدار دې، لکه وئیلی شي کسام الامرحله، نودامطلب ندې چه یوه حله، امیرتولوته واچوله، بلکه مطلب دادې چه هریوکس ته ئی خپله خپله حله واچوله، نودغه شان دلته هم مطلب دادې چه د هریو دپاره خپل خپل فلك اومدار دې اودامطلب ندې چه د ټولو دپاره يك یومدار دې، او ﴿يَسْبَحُونَ﴾ دسبح نه دې اوسبح په لغت کنښ وئیلی کیږی لامبو وهلوته پدیکښ اشاره ده چه مدارونه پشانته دسمندر دې اونمر، سپوږمئ اوستوری په منزله دلامبوزن دی یعنی داسیاری په خپل مدارونو کنښ دلامبوزن پشان په تیزئ اواسانتیا سره گردش کوی، اوضمیر دجمعې راجع دې نمر، سپوږمئ اوستوروته اودوئ (مرجع) متعدد دې نوځکه ضمیر هم دجمعې راوړی شو، اوبعض فرمائی چه ضمیر دجمعې راجع دې صرف شمس یعنی نمرته اوجونکه مطالع دنمر متعدد دې نوځکه ضمیر ورته دجمعې راجع شو، لیکن اوله توجه زیاته غوره ده اوهرکله چه ددوئ دافعل پشانته دافعل ددوئ العقول وو نوځکه صیغه ددوئ العقول راوړی شوه.

فائدة: ددینه ایت نه معلومیری چه داتول مشاهد کائنات په حرکت کنښ دی اود هریو دپاره خپل یومدار دې چه هره سیاره په خپل مدار کنښ حرکت کوی اود هغی نه بهرته نه اوځی اود هریو حرکت مستدیر دې، دنمر دپاره دوه (۲) حرکتی دی، یو حرکت ئی مستدیر دې چه هغه په خپل محور کنښ دې اودویم حرکت ئی یمینا اوشمالاً دې اونمرته دټولونه قریب سیاره زهره ده بیاعطارد، بیازمهکه، بیامریخ، بیامشتی اوبیازلحل وغیره دې، اودزمکی کومه حصه چه دحرکت په وخت کنښ نمرته مخامخ شي نوبه هغه خائ ورځ راشي اودکومی حصی چه شانمرته راشي نولهته شپه شي اوداتول حرکتونه اوگردش دآسمان نه ډیرلاندې دې، اوپه کوموایتونو کنښ یاروایاتونو کنښ چه راغلیدی چه نمر، سپوږمئ اوستوری په آسمان کنښ دی د هغی نه مراد طرف دآسمان دې اویاتنه معنی لغوی مراده یعنی په بلندی کنښ دې (والله اعلم).

وَمَا جَعَلْنَا لِيَشْرَ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَقَابِينَ مَثَ فَهُمْ الْخُلْدُونَ ﴿٢٠﴾ كُلُّ نَفْسٍ

اوندې گرځولې مونږ هېڅ بشرله سنا نه مخکښ همیشه والي، آیا پس که ته مې شي نو دوي به همیشه وي، هر ساه والا

فَالْبَقَّةُ الْمَوْتِ وَتَبْلُوكُمْ بِالْشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَالْيَنَّا

خکونکی دمرگ دی اواز مینست کوو مونږ په تاسو باندی په سختی اوبه راحت سره دپاره د امتحان اوجاښ مونږ طرف نه به

تُرْجَعُونَ ۚ وَإِنَّا رَاكُ الدِّينِ كَفَرُوا إِنَّا تَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهْلًا لِلدِّينِ

ناسو راگر خولی شی او هر کله چه اوبنی تالره کافران نه نیسی تالره مگر به یو فوسره وانی، آیادهغه سړی دی

يَذْكُرُ إِلَهُتَكُمْ ۚ وَهُمْ يَذْكُرُ الرَّحْمَنِ هُمْ كُفَرُونَ ۝

چه بدی سره یاده وي ستاسو خدایان احوال داچه دوی دیاداشت درحمان نه دوی انکار کوي

﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرِّ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ مخکښی آیاتونو کښ عمومی انقلاباتو ذکر وړ پدی ایتونو کښ خصوصی دانسان د انقلاب او انتقال ذکر دې اودغه شان په مخکښ ایتونو کښ اثبات درساتل وو اود کفارو د اعتراضونو جواب ورکړې شوی وو نویدی ایت کښ هم د نبی ﷺ درساتل اثبات کیرې اود کفارو د اعتراض جواب کیرې کفارو به د نبی ﷺ خبری اوریدلی نوڅه جواب به ورسره نوو، نویابه شی داوئیل چه دا ټول قصه صرف دده ترزندگۍ پوری محدود ده اوڅرنګه چه دې وفات شي نویابه هیڅ هم نوی اومونږ به په ارام اوسکون سره شولکه سورة الطور ایت نمبر (۳۰) کښ دی تر بهی به رب المون، اود دې خبری نه مقصد د دوی داووجه مرگ راتلل منافی دې د نبوت سره، نوالله ﷻ جواب اوکړو چه ستانه مخکښ هم انبیاء ﷺ تیر شویدي، کوم یو داسی دې چه په هغه باندی مرگ نوی راغلی؟ او همیشه دپاره ژوندې پاتی شوی وی؟ اوکه دوی ستا مرگ ته خوشحاله کیرې نو آیادوی به همیشه دپاره ژوندې وی، څرنګه چه ته وفات کیرې دغه شان دوی به هم مړه کیرې نو پدی کښ د خوشحالی څه خبره ده؟

﴿الْخُلْدَ﴾ به مراد بقاء دائمی یعنی همیشه دپاره ژوندې پاتی کیدل دی لهذا پدی ایت سره د قادیانانو استدلال په وفات د حضرت عیسیٰ ﷺ سره صحیح ندی، ځکه چه په نصوص قطعیو کښ دی چه حضرت عیسیٰ ﷺ به د نزول نه ورستو او (۷) کاله پس به څلویښت کالوپه عمر کښ به وفات کیرې او خلود ورته ندې ثابت.

﴿أَفَلَيْنَ يَتَّ فَهُمْ أَلْخَلِدُونَ﴾ بپه محل د استفهام کنس دا اخیرى جمله ﴿فَهُمْ أَلْخَلِدُونَ﴾ ده نو د تقاضه صدرات د وچى نه همزه استفهامى مقدم کړې شوه، او پدې کنس حضور ﷺ ته تسلى هم ده چه ستانېوت او د هغى محنت به ستاد و فات نه ورستوبه هم جارى وى

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ د ادليل او برهان دې د ماقبل د پاره او مراد د ذاتقى نه پدې خائى کنس ادراك دې ځكه چه موت د قبيلى د مذوقاتونه، ندې خوهر كله چه حالت د مفارقت د روح د جسد نه عموماً د پير سخت و وړ كمار و دى الحديث ان للموت سكرات، نو ځكه دا حالت د قبيلى د مذوقاتونه، او گرځولى شو او موت نه مراد پدې خائى كنس مقدمات د موت او حالت د نزعى مراد دې، ځكه چه ادراك د موت مخكېن د دخول د موت نه ممكن او متصور ندې او ورستو د دخول د موت نه شخص ميت گرزيږي او ميت او مړى ادراك نشي كولى نو د دې وجه نه موت نه مراد مقدمات د موت دى

﴿وَتَبْلُوكُمْ﴾ د احكامت بيان پري د مرگ نه مخكېن د تكليفونو او پراختونو او مراد په الشر سره ټول تكليفونه دى فقر، مرض وغيره شو او په الخير سره مراد ټول د خوشحالى والا اموردى مثلاً صحت، مالدارى وغيره شو او فتنه مفعول مطلق من غير لفظه دې د تېلو كم د پاره.

﴿وَالْيَا تَرْجَعُونَ﴾ يعنې مونږ به بياتا سوته بدله دركوو چاچه شكر ادا كړو په انعاماتو باندي او صبرنى او كړو په تكاليفو باندي نو اجر او ثواب به ورته ميلاو شي او چاچه ناشكرى اوبى صبرى او كړه نوسزا به ورته ميلاو شي.

﴿وَأَذَاكَ الَّذِينَ هَذَا جِرْدِي نَبِيَّ الْعَالَمِينَ﴾ پورى استهزاء كولو باندي، او ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ به مراد كافر عنادى دې، لكه ابو جهل وغيره شو، چه يو ځلى ابو جهل په نبي ﷺ باندي تيريدل او شونو په خدا شو او استهزاء ئى او ئيل چه هذا نبي عبد مناف داد عبد مناف نبي دې؟

﴿إِن يَتَّخِذُونَكَ هَان نَافِيَهُ دې او ﴿هَزُوا﴾ په معنى د مهزوا سره دې ﴿أَهْذَا الَّذِي هَدَيْنَهُ﴾ مخكېن يقولون مقدردې او د اجواب دې دا اذا واك د پاره، او ﴿يَذْكُرُ إِلَهُتَكُمْ﴾ جمله معترضه ده چه واقع شويده په مينځ د شرط او جزا كنس او مراد په يذكرو الهتكم سره ذكر بالسوء يعنې په بدئ سره يادول دى، ځكه چه لفظ د ذكر ثناء او ذم دواړو ته شامل دې. تعيين دا حد الاحتمالين په قرينى حاليي سره كيږي، نو كه ذكر د جانبه د دوست نه وو نو مراد تنه ذكر بالخير يعنې ثناء وى او كه

ذکر دُجانبه دَمخالف نه وو نوییاته مراد ذکر بالشریعی ذم بیانول وی. لکه سمعا فتی یذکرهم یقال له ابراهیم (الانبیاء ۶۰).

﴿وَهُمْ يَذْكُرِ الْأَرْحَمِينَ﴾ هدا جمله حال واقع شویده دَمقدر یقولون دَضمیر فاعل نه مقصد دادی چه دوی په نبی ﷺ باندی الزام لگوی چه زمونږ الهوته بدرد وائی اوددوی الهه په هیش باندی هم ندی قادر او په خپله دالله ﷻ ذکر یعنې توحید او قرآن نه اعراض کوی (روح).

خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۖ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٦٠﴾ وَيَقُولُونَ

ییدا کړې شویدي انسان دتادی نه، زرده چه اوبه بنایم تاسوته نبی خپلی پس په جلتی سره مه غواړئ عذاب خدا اودوی وائی چه

مَعَىٰ هَٰذَا الْوَعْدِ إِنَّ كُنْتُمْ طَائِفَتَيْنِ ﴿٦١﴾ لَوْ يَعْلَمُ الْالِهَاتُ مَا كَفَرْتُمْ أَفَلَا تَكْفُرُونَ ﴿٦٢﴾

کله به وی داوعد «دعذاب» که یئ تاسو رشتنی، کچري خبروی هغه کسان چه کفرنی کړيدي په تفصیل، دهغه وخت چه

لَا يَكْفُرُونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٦٣﴾ بَلْ لَأَيُّهُمْ

نه به شي اړولی دوی دمخونو خپلونه اوراونه دشاگانو خپلونه اونه به ددوی سره مدد کیدلی شي. بلکه راخي به دوی ته

بُفَّةٌ فَتَنْهَهُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رُكُوعًا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٦٤﴾

ناگهانده جانک مخو حیران به کړی دوی نو طاقت به نه لری دوی دواپس کولو دهغی اونه به ددوی ته مهلت ورکیدی شي

وَلَقَدْ اسْتَعْجَلْنَا بِرُسُلِنَا مِنْ قَبْلِكَ فَنَاقَ الْأَلْهِيْنَ

او قبلا توفی کړې شوی دي په دیرو رسولانو پوری مخکې ستانه پس راگیر کړو عذاب، هغه کسانولره

سَخَّرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٦٥﴾

چه مسخري نی کولی ددوی نه هغی عذاب چه دوی به ورپورې توفی کولی

﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ﴾ هر کله چه مخکې ایت کبش دکافرانو استهزاء ذکر او شو نونفس

د انسان کبش په جلتی سره دانتقام اخستلو جذ به پیدا کیدله نوددې وجه نه پدی ایت کبش زجر اوممانعت ذکر کیږی داستعجال نه، اوددې ایت زیات مشهور او غوره تفسیر دادی چه دانسان په طبیعت کبش استعجال زرغونستل، دې اوهر کله چه یوصفت چاته مبالغه ثابتولی شي نوهغه وصف

دَهْفَه دِيَّارَه مادَه تَخْلِيْق فِرْض كِرِي شي لَكِه دِير لَو بِي كُونَكِي تَه وِئِيلِي كِيرِي اِنْت مَن لَعِب
 دِير غَصْنَاك سَرِي تَه وِئِيلِي كِيرِي اِنْت مَن غَضَب او دِير شَرِيف سَرِي تَه وِئِيلِي كِيرِي اِنْت مَن كَرَم
 او دَدِي وَجَه نَه پَه حَدِيث شَرِيف كَبِن دَزَنَانُو پَه بارَه كَبِن مَرُو دِي خَلْقَت مَن ضَلَع ايسر، چَه زَنَانَه
 دَكْسِي اچِي، كِينَرِي، پُونْتَنِي نَه پيدا شويدي، يَئِنِي دَدُو پَه طَبِيعَت كَبِن كُوږو اَلِي دِي. نودَلْتَه
 هَم مَطْلَب دَادِي چَه دَأَنَسَان پَه طَبِيعَت كَبِن اسْتَعْجَال دِي او دَأَنَسَان نَه مَرَاد بَعْض مَفْسِرِين فَرْمَانِي
 چَه آدَم عَلَيْهِ السَّلَام دِي دَامَرُو دِي دَسْدِي عَلَيْهِ السَّلَام اوسَعِيدِين جَبِير عَلَيْهِ السَّلَام نَه فَرْمَانِي چَه كَلَه اَللّٰهُ تَعَالَى
 اَدَم عَلَيْهِ السَّلَام كَبِن رُوح وَاچُولو اوسَرْتَه نِي رُوح رَاغِي نَو او پَر نَجِيد لَو نَو مَلَانَكُو وَرْتَه اوئِيل چَه اَلْحَمْدُ
 او اِيَه، نَو حَضَرَت آدَم عَلَيْهِ السَّلَام اَلْحَمْدُ اوئِيلو او كَلَه چَه سَتَر گوتَه رُوح رَاغِي نَو دَجَنَت مِيُو
 او نَعْمَتُونَه نِي او كَتَلِي، او كَلَه چَه گِيْدِي تَه رُوح رَاغِي نَو لَو پَه نِي مَحْسُوس كِرِه او دَخُورَاك اِشْتِهَاء،
 نِي پيدا شوَه نَو فورًا تَلَلو كُوشش او كِرُو مَخَكَبِن دَخِيوتَه دِرُوح رَسِيد لَو نَه نَو او غُور زِيد لَو، نَو خَكِه
 اوئِيلِي شو ﴿خُلِقَ الْإِنْسَنُ مِنْ عَجَلٍ﴾ او بَعْض فَرْمَانِي چَه اِنْسَان نَه مَرَاد نَضْرِبِن حَارْث دِي چَه
 عَذَاب غَوِيْتَلو كَبِن جَلْتِي او كِرِه او اوئِيل نِي چَه اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هَذَا هَوَا لِقٍ مِنْ عِنْدِكَ فَاْمْطُرْ عَلَيْنَا
 حِجَابًا مِّنَ السَّمَاءِ اِلَا يَكُنْ غُورَه قَوْل دَادِي چَه ﴿خُلِقَ الْإِنْسَنُ مِنْ عَجَلٍ﴾ هِنَه مَرَاد جَنَس اِنْسَان دِي
 او كِه خُوك اَشْكَال او كِرِي چَه هَر كَلَه اسْتَعْجَال دَأَنَسَان پَه فَطَرَت او طَبِيعَت كَبِن اِيخُود لِي شويدي
 نَو بِيَايِدِي بَانْدِي زَجْر او دَدِينَه مَمَانَعَت تَكْلِيْف بِمَالِيطَاق دِي نَو جَوَاب دَادِي چَه خُرْنِگَه اَللّٰهُ تَعَالَى
 دَأَنَسَان پَه فَطَرَت كَبِن اسْتَعْجَال پيدا كِرِيدي نَو دَغَه شَأْن اَللّٰهُ تَعَالَى اِنْسَان تَه صَبْر او خَپَل خَان دَجَلْتَن
 نَه مَنع كُولو بَانْدِي قَدَرَت هَم وَر كِرِيدي، لَكِه خُرْنِگَه شَهْوَت چَه دَأَنَسَان فَطَرِي خِيْز دِي لِيكِن عَدَم
 اسْتَعْمَال بَانْدِي نِي اِنْسَان قَادِر هَم دِي، نَو زَجْر او مَمَانَعَت دَهْفَه اسْتَعْجَال نَه دِي چَه بِي مَحَل او پَه
 غَيْر شَرْعِي اَمُورَو كَبِن وِي، او پَه خَپَل مَحَل كَبِن اسْتَعْجَال او پَه اَمُورَو شَرْعِيَه كَبِن اسْتَعْجَال
 مَذْمُوم نَدِي.

﴿سَأُولِيْكُمْ عَذَابِيْ﴾ اِدَا تَخْوِيْف دِنِيُو دِي ﴿عَذَابِيْ﴾ هِنَه مَرَاد نَعْمُونِي دَعَذَاب دِي لَكِه پَه بَدْر كَبِن
 قَتْل، وَغَيْرَه شو، ﴿وَيَقُولُ كَيْفَ يَكْفُرُوْنَ﴾ مَتِي پَه دِي اِيْت كَبِن ذَكْر دَا اسْتَعْجَال مَذْمُوم دِي او دَا شَكُوَه دَه
 دَكَا فِرَانو نَه او مَرَاد پَه ﴿مَتِي﴾ هَذَا اَلْوَعْدُ هَسَرَه اسْتَبْعَاد او اِنْكَار دِي دَقِيَامَت نَه او اَلْوَعْد نَه مَرَاد

وعده دَعَاب اوقیامت ده او اِنْ كُنْتُمْ سَادِقِينَ بِشَرط دې اَوْجِزْ اسی محذوفه ده چه لیانا
بسرعة دې اوپدی حذف باندې مخکښ ایت مَخْلُوقِ الْاِنْسَانِ مِنْ عَجَلٍ دلالت کړېدې

﴿لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ هَدَا جَوَاب دې دَشْكُوْی نه مطلب دادی چه ددوئ داعذاب زرغوبنل ددوئ
دَجَهْل دوجی نه دې کچرته دوی ته داپته اولگی چه دالله ﷻ دَعَاب نه خلاصیدل ممکن ندی
نودوئ به هرگزپه عذاب غوځنلو کښ جلنئ نوه کړې جواب دلو محذوف دې چه هغه لماکانوا
بلك الصفة من الكفر والاستهزاء والاستعجال دی اویا الاستعجال دې اوحذف دجواب دالبغ ووپه
وعید کښ نوځکه حذف کړې شو

﴿حِينَ لَا يَكْفُرُونَ﴾ داجمله مفعول به ده د﴿يَعْلَمُ﴾ دپاره او علم دلته په معنی دمعرفت سره
دې نوځکه تقاضه دمفعول ثانی نه کوی ﴿عَنْ وَجْهِهِ﴾ داکتایه ده داحاطی داوړنه دهرجانبه.
اوتخصیص دوجوه اوظهور دوجی دشرافت نه دې ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً﴾ دامتعلق دې دماقبل سره
اوبل داضراب اوانتقال دپاره نوپدی مخکښ ایت کښ بیان دسبب استعجال وو. چه ددوئ
داستعجال دپاره سبب ددوئ جهل دې اوپدی ایت کښ انتقال اوشو بیان دکیفیه دوقوع عذاب
ته، چه داعذاب بالکل اچانک راځی او دهغی تاریخ اومقرره وخت سیوا دالله ﷻ نه بل چاته ندې
معلوم، اوضمیر فاعل دتأییم راجع دې حین ته چه په معنی دساعة سره دې نوځکه ضمیر دمؤنث
ورته راجع شو.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ﴾ داتسلی ده نبی ﷺ ته چه دمشرکانو عادت دادې چه ددوئ په انبیاء کرامو پوری
استهزاء کوی نوڅرنگه مخکښینو کفاروته داستهزاء کولوسزا میلاؤشویده نودغه شان دې
مشرکین مکه ته به هم میلاؤ شي.

قُلْ مَنْ يَكْفُرْ كُفْرًا بِالنَّبِيِّ وَالْآيَاتِ وَالْكِتَابِ يَكْفُرْ كُلٌّ مِّنْ حَرْثِ النَّارِ ۚ وَكَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ لَقَدْ آتَيْنَاكَ كِتَابًا كَرِيمًا ۚ

ته اوابه چه څوك ستاسو سانه كوي په شېبې اوورځي كښ دَعَاب درځمن نه بلكه ددوئ دپاداشت درب خپل نه مخ اړه وونكي دې

أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُمْ

آياشته دې ددوئ لره معبودان چه اوبه ساتي ددوئ سيوا زمونږ نه. طاقت نه لري دامداد دځانونو خپلو اونه ددوئ سره

مِنَّا يُضْحِكُونَ ﴿٥٠﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ

زمن و دُطرف نه ملگرتيا کيدې شي بلکه نفعي د دنیا ورکړيدي مونږ دوی ته او مشرانو د دوی ته تردې چه اوږده شولو

عَلَيْهِمُ الْعُمْرُ أَقْلًا يَرَوْنَ آثَا ثَلَاثِي الْأَرْضِ نَقْصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۝

په دوی باندې عمر ونه آيانه گوري دوی چه بيشکه مونږ راتلل کور د زمکو وطن د دوی ته چه کمه ووهني لره د غاړو د هغې نه

أَقْهَمُ الْغُلَامُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنْذِرُكُم بِالْوَحْيِ ۖ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ

آيا پس دوی به غالب شي، ته اوايه چه بيشکه څه يره درکوم تاسو نه به وحې سره اونه اوري کونې بلني لره

إِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٥٢﴾

کوم وخت چه دوی لره بيره ورکيدې شي

﴿قُلْ مَنْ يَكْفُرْكُمْ﴾ هدا تخويف د نبوی دې يعني د شېبې او ورځې د تکاليف او عذابونو نه

تاسو لره بچ کونکی ذات صرف الله ﷻ دې کچري د الله ﷻ خوښه شوی وی نو په تاسو باندې به نې

فورا عذاب رانا زل کړې وی او ﴿مِنَ الرَّحْمَنِ﴾ به مراد من عذاب الرحمن دې او په لفظ د رحمن کبر

اشاره ده چه عذاب نه راتلل د الله ﷻ د رحمت تقاضه ده کنی تاسو دخپل بد عملونو د وجې نه د دې

مستحق ئی چه فورا عذاب در باندې راشي

﴿بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ هَدَا ز جردې او مراد په ذکر سره قرآن دې﴾ ﴿أَمَرَهُمُ إِلَهَهُ﴾ هدا بيان د دې مخکې

ايت يعني د ﴿مَنْ يَكْفُرْكُمْ﴾ بيان دې او ام کنې ميم زانددې او مقصود استفهام دې او استفهام

انکاری دې او ﴿هَمْ﴾ خبر مقدم او ﴿إِلَهَهُ﴾ مبتدا مؤخره ده او ﴿تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا﴾ جمله صفت ده

د مبتدا د ډپاره يعني آيا دوی دپاره زمونږ نه علاوه بل داسی اله شته چه دوی زمونږ د عذاب نه بچ

کړی او د دوی حفاظت او کړی (ابن کثير) يعني بل څوک نيشته دې چه دوی ته زمونږ د عذاب نه

نجات ورکړی

﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ هَٰذَا عَلَتْ دِي دَدِي اُولٰٓئِ جَمْلِي دَبَارَهٗ جِه دَدُوئِ الهه خكه ددوئِ نه عذاب نشي دفع كولى چه هغوئِ دَخِيل خان په امداد باندي ندي قادر او دَخِيل خان نه عذاب نشي دفع كولى نو دَدُوئِ امداد به څرنگه او كړي؟ نو ضمائر د جمع راجع دي الهوته او هر كله چه دا الهه نازل كړې شو په منزله دَعَقْلَاءَ باندي نو خكه ضمير د جمع مذكر ذوى العقول ورته راجع كړې شو او دا احتمال هم شته دي چه ضمائر راجع شي كفارو ته يعنې كفار به دَخِيل خان امداد كولو طاقت نه لري په خپلو الهوسره او نه به ئې ملگرتيا كيدې شي (روح).

﴿جَلَّ مَقْعًا هَٰذَا اَضْرَاب دِي دَهْغَه توهم نه چه دَمَاقِل نه پيدا كيدلو چه دوي عذاب غواړي هغې باوجود په دوي باندي عذاب نه راځي نو كيدې شي چه ددوي الهومنع كړې وي او يادوي مستحق دَعذاب نوي، نو ددې توهم نه اضراب او انتقال او شو چه عذاب نه راتلل دانه ددوي الهوڅه كمال دي اونه ددوي استحقاق دي بلكه دا استدراج دي يعنې دوي ته مونږ مختلف نعمتونه او عيش عشرت و الا زندگي وركړه نو ددوي په غرور او د هو كه كښ مبتلا شو او دا خيال ئې او كړو چه دا زموږ استحقاق دي او دا اسباب به زموږ سره هميشه دپاره وي.

﴿اَفَلَا يَرْوَوْنَ اَنَا هَٰذَا تخويف دنيوي دي يعنې دا كفار د پته نه گوري او فكر نه كوي چه اسلام ورځ په ورځ په اطرافو كښ خوربگي اوزمكه د كفر تنگه كيږي، بعض خلك په خپل اختيار سره مسلمانان كيږي او بعض خلك د جهاد په ذريعي سره مسلمانان كيږي او مسلمانانوته ددوي په ممالكو باندي تسلط حاصل كړې او بعض مفسرين فرمائي چه دَ ﴿تَنْقُصُهَا﴾ نه مراد بركات د زمكي ختميدل دي يعنې قحط سالي وغيره شو، مزيد تفصيل په سورة الرعد ايت نمبر (۴۰) كښ نير شوي دي، ﴿اَلَهُمْ اَلْفَلِيُوتَ﴾ استفهام دپاره دانكار دي.

﴿قُلْ اِنْ مَّا اَنْذَرُكُمْ هَٰمِدِي ايت كښ زجر دي او ددوي د مطالبې يعنې په جلتني سره دَعذاب غوځتلو جواب دي، يعنې د امشر كين د زجر عذاب راتللو مطالبه كوي نوته ورته جواب كښ و فرمايه چه څه دوحې په ذريعي تاسوته يره دركوم د قيامت او دَعذاب نه چه قيامت او عذاب خامخا راتلونكي دي ځكه چه ثابت دي په وحې سره او په وحې كښ احتمال د خطا او امكان د غلطۍ نيشته ديو نو لهذا تاسو ورته تيارۍ او كړئ او مراد په وحې سره قرآن دي

﴿وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ هَدَاعِلَت ذِكْرِكِرِي ددوئ داعراض دپاره دقرآن نه اودقرآن په ددوئ باندې دآثر نه کولووجه بيانېږي اوالف لام په ﴿الصُّمُّ﴾ کښ ياجنسی دې اوکفارنی مصداق اولی دې په دخول اولی سره نوځکه تنه هغوئ مراد دی اویالف لام عهدخارجی دې اومرادتنه معهود اومخصوص کانړه دی چه کفاردی اوالف لام چه کله عهدی شي نو﴿الصُّمُّ﴾ اسم ظاهردي چه په ځای دضمیرباندې راغلیدې اصل کښ داسی دې لایسمعون الدعاء اذا ماینرون اووضع داسه ظاهرپه ځای دضمیرباندې دپاره دآشعاراوتنبیه دې پدی چه ددوئ خپل ځانونه په زورکانه کړیدی اوخپل ځانونهئی دحق اوریدولونه منع کړیدی

﴿إِذَا مَا يُنذَرُونَ﴾ کونړسړی مطلقآخبره نه اوری، که انذاروالاوی اویاغیرانذاروالا. خودلنه تخصیص دانذارځکه اوشوچه ددوئ په سخت کونړوالی باندې دلالت اوشي. ځکه چه انذارعموماپه اوچت اوازسره وی نوچه یوسړی دمندرآوازم نه اوری نودې ډیرسخت کونړوی

وَلِبَنٍ مَّسْتَهْمٌ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لِيَقُولُنَّ يَوْمُنَا

اوکجړي اوسیري ددوئ ته څه تکره د عذاب لږ عذاب، دستارب دطرف نه نوخامخادوئ وائی هائی تباهي ده زمونږ

إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ

بیشکه مونږ ظالمان وو اوکېږدو به مونږه تلي دانصاف په ورځي دقيامت کښ، نونه به شي کیدلی ظلم په هېڅ نفس باندې.

شَيْءًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا حِسْبَةً ۝

هېڅ قسم اوکجړي وي عمل، په قدرد دانې د اوري رابه اوږو مونږ هغې لږه اوږوره یومونږ حساب کوونکي

﴿وَلِبَنٍ مَّسْتَهْمٌ نَفْحَةٌ﴾ داتخويف دې اونفحة لږغوندې شي ته، اوحصی ته هم ونیلی کږي

علامه زمخشری رحمه الله فرمائی چه ﴿مَّسْتَهْمٌ نَفْحَةٌ﴾ کښ دري (۳) بمالغی دی (۱)، یولفظ دمس چه ونیلی کږي صرف لگیدلوته (۲)، دویم نفح چه لږاوادنی حصی ته ونیلی کږي (۳)، دریم تاء دنفحة چه ذمرة اووحدت دپاره ده نومقصددادي چه دکوم عذاب ددوئ مطالبه کوی نوکجړی هغه عذاب

دوئ سره صرف یو ځلی اولگی نودوئ بیاچیغی وهی اودځپل گناهونواقرار او اعتراف به کوی
خویدغه وخت کښ به اعتراف بی فاندې وی

﴿وَتَنصَحُ الْمَوْتِينَ﴾ داتخويف اخروی دې په ذکر دوزن دأعمالوسره اومراد په وضع سره
احضار دې، اوموازين جمع دميزان ده اوميزان اسم آله په اصل کښ ميزان وو، واو ماقبل تنه
کسره په ياء سره بدل شو ميزان تنه جوړ شو، اومراده دې سره هغه مخصوص ميزان دې چه
دبندگانو اعمال به ورکښ تول کيږی او قرآن کریم کښ دالفظ په جمعی سره استعمال شويدي،
اومفردندي استعمال شوی او په احاديثوکښ مفرد اوجمع دواړه استعمال شويدي. دجمعی دپاره
توجيهات متعدددی، (۱) بعض علماء فرمائی چه موازين حقیقه متعدده دی (الف) اودهرسری
دپاره به خپل خپل ميزان وی (ب) بعض فرمائی چه دهرعمل دوزن دپاره به خپل خپل ميزان وی،
(۲) لیکن اکثر علماء فرمائی چه ميزان واحد دې اوجمع دتفخيم دپاره ده، قسطلانی اورازی رحمتهما
روایت نقل کړيدي چه: سأل داؤد عليه السلام ربه عزوجل ان يريه الميزان فلما راه اغمى عليه من هولته
ثم افاق فقال عليه السلام الهى من يقدر على ملء كفة هذا الميزان حسنات فقال الله تعالى يادأود انى اذا
رضيت على عبدى ملائته بتمرة واحدة، يادأود املؤها كلمة لا اله الا الله (قسطلانی - کيښ). ترجمه:
داؤد عليه السلام دالله تعالى نه سوال اوکړو چه ماته ميزان اوبښايه، نوکله چه ميزان اوکتلونودخوف
اودویری نه بی هوشه شو اوکله چه په هوش کښ راغی نو عرض ئی اوکړو چه ای څما ربه څوک دې
ميزان لره په نيکیانوسره دکولوباندي قادردې؟

الله تعالى ورته اوفرماښلو چه ای داود عليه السلام چه کله څه ديوخپل بنده نه راضی شم نوڅه داميزان
دغه نه په يوی کهجوری سره ډکه ووم، ای داود عليه السلام ډکه وی دې لره کلمه لا اله الا الله (ب)
اوياجمع په اعتبار دتعدد دموزوناتوسره ده يعنی موزونات متعدده دی نوڅکه داهم جمعه راوړی
شود، (ج) اوياجمع په اعتبار دتعدد دعبادوسره ده او ﴿الْقِسْطُ﴾ منصوب دې ځکه چه دې صفت واقع
شويدي دموازين دپاره او ﴿الْقِسْطُ﴾ چونکه مصدر دې اومصدر تشنيه اوجمع کيږی نه، نودې وجه
نه ﴿الْقِسْطُ﴾ مفرد راوړی شو اويادي صفت دې په اعتبار دمضاف محذوف سره چه ذوات لفظ دي
يعنی ذوات القسط، اولام په ﴿يَوْمَزِمِزِ الْعَيْمَةِ﴾ کښ په معنی د فى سره دې لکه لايجبها لوفها

آهوه، کس لام عند البعض په معنی د فی سره دې اویالام تعلیلیه دې اومضاف محذوف دې چه لفظ دحساب دې یعنی لحساب يوم القيمة اویاپه معنی دغندسره دې ﴿لِيُؤْمِرَ الْقِيَمَةَ بِحُسْمِيرٍ دکان راجع دې عمل ته چه دلالت پری کړیدې ﴿وَتَنْصُعُ الْمَوَازِينَ بِخُكِّهِ چه وضع دمیزان دپاره د وزن داعمالودې.

﴿وَإِنْ كُنَّا مِنْكُمْ لَمَنَافِعُ﴾ مرادتنه حقیراودنی ترین عمل دې، ﴿أَتَيْنَا بِهَا﴾ ایاتی یاتی چه کله متعدی شي په بآء سره نوپه معنی دبدلی ورکولوسره وی نودلته نی هم معنی ده جازینا یعنی مونږ به نی بدله ورکوو اوددې ایت اودسورة الکهف ایت نمبر(۱۰۵) سره تعارض نیشته دې خکه چه هلته دمیزان نه قائمه ولومطلب داندې چه ددوئ داعمالو وزن به نه کیږی بلکه مراد تنه دادې چه ددوئ داعمالویه خه اهمیت نوی اوقدریه نی نوی اویادچه اقامت نافع به نه کیږی، اودلته مراد مطلق وزن داعمالودې اویاصورت دجمعی هم ممکن دې چه دکفارو خنو اشخاصو دپاره به اقامت د میزان نه کیږی اوبی حساب به جهنم ته داخلپری لکه څرنکه خنی مؤمنانوسره به حساب نه کیږی اوبی حساب به جنت ته داخلپری نودهرایت دپاره محمل جدا جدا دې اوباقی کیفیت دوزن وغیره تفصیل په سورة الکهف ایت نمبر(۱۰۵) کس تیرشویدي(من شاء فليطالع ثم).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ۝۱۰۶

اویقیناً ورکړې وو مونږ موسی اوهارون ته فرقان اودیره رنرا دحق اویاداشت دپاره دمتقیانو، هغه کسان

يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ۝۱۰۷ وَهَلَّا ذُكِّرُوا

چه ویرپری دخپل رب نه په غیبه سره اودوئ دقیامت نه هیبت زده دي اوداقرآن نصیحت دې

مُبَارَكًا اَكْرَمَهُ اَقَاتَكُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ۝۱۰۸

برکتونوالادي نازل کړیدې مونږ دا آیاتاسو داناشناغږی

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى﴾ هددې نه ددلالتونقلیه بیان شروع کیږی اوخلاصه دتولودلثلوداده چه انبیاء کراموﷺ نه صدوردآمورخارقه للعات شویدي خو هغوی متصرف فی الامورنو، ربط دماقبل سره دادې چه مخکین ایتونوکس ذکر درسالت وواپه رسالت باندي دشبهاتوجوابونه

ووجه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا﴾ پدید ایستونوکنش تخويف دي دمنکرنودرسانت دپاره چه کوموخلکو درسولانو خبره نده منلی نوهغوی هلاک شويدي، اودغه شان په مخکنس ایستونوکنس دمنکرنو داهلاک ذکر و و چه واهلکنا المسرفین، پدی ایستونوکنس کیفیه داهلاک ذکر کیری

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ﴾ اول دليل نقلی دي د موسی عليه السلام اود هارون عليه السلام نه چه موسی عليه السلام اود هارون عليه السلام هم دتوحید اعلان کړيدي اویه تورات کبس همدغه مضمون ذکر و و اوفران نه مراد تورات دي چه فرق راوستونکی و و په مینځ دحق اوباطل کبس اوضیاء ذکر ا عطف تفسیری دي دفرقان دپاره یعنی ددینه مرادم تورات دي اوبعض فرمائی چه دفرقان نه مراد نصرت اوعلبه ده په مقابلی اوحجت کبس اوعلبی دپاره فرقان لفظ استعمال شائع اوکثیر دي، لکه يوم الفرقان يوم بدرته و ثیلی کیری اوضیاء نه مراد تورات دي چه دتیارو دجهل دپاره پکبس رنر ا و اذکر ا نه مراد هغه امور دینیه دي چه دوی ورته محتاجه و و لیکن اول قول زیات غوره دي

﴿الْمُتَّقِينَ﴾ متخصیص دمتقیانو ددي وجه نه دي چه نفع اوفائده دتورات نه دوی اخستی وه اگر چه دتولوخلکو دپاره وعظ اوهدايت ذریعه وه، ﴿الَّذِينَ يَخْشَوْنَ﴾ اوصافات دمتقینو بیانیری

﴿يَا قَيْتَب﴾ احوال دي یاد مفعول نه چه رب دي اوعیب دالله ﷻ دپاره صفت واقع کیری اوغانب دالله ﷻ دپاره صفت نه واقع کیری یعنی الله ﷻ غیب دي اوغانب ندي، یعنی دوی دالله ﷻ نه بیره کوی حالانکه دوی الله ﷻ لیدلی نه د (روح) اویاحال دي دفاعل د﴿يَخْشَوْنَ﴾ نه اوعیب په معنی غائب سره دي ای بخشون حال کولم غالبین عن الناس یعنی دالله ﷻ نه پدی حالت کبس هم بیریری چه خلک نی نه گوری اوکله چه خلک گوری نویا خو په طریق اولی گناه نه کوی اوبعض فرمائی چه غیب نه مراد قلب یعنی زړه دي اوباء دالله دپاره ده ای بخشون بللوم (روح) یعنی په زړه سره دالله ﷻ نه بیریری

﴿وَهَذَا ذِكْرُ مُبَارَكٍ﴾ ادراتغیب دي قرآن ته، مطلب دادې چه دقرآن هم دهغی ذکر دپاره نازل شويدي اوبدی کبس هم هغه توحید ذکر کیری کوم چه په تورات کبس ذکر و و نو باسو دي انکار ولی کوی؟

﴿مُبَارَكٌ﴾ صفت دې ذکر یعنې د قرآن او مبارک په معنی د کثیر المنفعت سره دې، لوستونکی نی برکت والا گرځی، څوک ورسره تعلق ساتی هغه د برکت والا گرځی

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَلِيمِينَ ﴿۵﴾

اوبقیما ورکړې وه مونږ ابراهیم عليه السلام ته یوه ددین د مخکښ نه او وو مونږ په حال دده باندې یوه لرونکي

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ

کله چه او نیل ابراهیم عليه السلام خپل پلار او قوم ته څه دلیل دې ددې شکلونو په عبادت باندې چه تاسو

لَهَا عِكْفُونَ ﴿۶﴾ فَقَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عِبَادِينَ ﴿۷﴾ قَالَ

په عبادت ددوی باندې کلک ولاړین او نیل دوی موندلی دې مونږ مشران خپل دوی لره عبادت کوونکی او نیل ابراهیم عليه السلام

لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿۸﴾ فَقَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ

یقینا یی تاسو او مشران ستاسو په گمراهی ښکاره کښ دوی او نیل آیتان راوړی دې مونږ ته حق او که نه یی

مِنَ اللَّعِينِينَ ﴿۹﴾ قَالَ يَلِ رَبِّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ

د توفو کوونکونه، ده او نیل بلکه رب ستاسو رب د اسمانونو او د زمکې دې هغه ذات چه دانی پیدا کړیدې

وَأَنْتُمْ عَلَىٰ ظُلُمٍ مِّنَ الشُّهُودِ ﴿۱۰﴾ وَكَانَ لِلَّهِ لَكُمْ ذِكْرٌ أَصَاغَكُمْ بَعْدَ

او څه تاسو ته ددې خبر درکوونکونه یه او قسم په الله تعالی خامخا به څه چل جوړومه ستاسو معبودانو ته ورسو ددینه

أَنْ تُولُوا مُذِيبِينَ ﴿۱۱﴾

چه او گرځی تاسو شا کوونکي

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ بِدَادِيمٍ﴾ دلیل نقلی دې په توحید باندې چه حضرت ابراهیم عليه السلام

جد امجد (نیکه)، دانبیاء کرامو دې هغه د توحید په خاطر څومره تکالیف او مشقتونه برداشت کړی

وو، رُشده من قبل قبل مبینې دې په ضمی باندې مضاف الیه محذوفه منوی ده او په مضاف الیه

کښ متعدد اقوال راغلیدې غوره پکښ دری دې، (۱) یوه داچی دې د پاره مضاف الیه بلوغ دې

اورشدنه مراد فهم دتوحیددې یعنی دبلوغ نه مخکښ په وړوکوالی کښ ورته فهم دتوحیدمیلاؤشوی وو. لکه چه په ځنی روایانو کښ دې چه ابراهیم عليه السلام پلاریه بتان جوړول اوحضرت ابراهیم عليه السلام ته به نی دڅرخولو دپاره ورکړل نوحضرت ابراهیم عليه السلام به دهغوئ په غاړه کښ پری واچولو اوراښکلو به نی اودا اواز به نی لگولو (من یشری الها لا ینفع ولا یضر) چه څوک ځمانه داسی خدای اخستلو ته تیار دې چه نه ورته نفع ورکوی به عبادت سره اونه ورته ضرر رسولی شي په ترک عبادت سره نو دادالله ﷻ دطرف نه فهم دتوحیدوو چه دماښوم توب لوبی هم دتوحیدوی

۲، دویم قول دادې چه مضاف الیه نبوت دې یعنی قبل النبوة نویدی صورت کښ هم دږشدنه مراد هدایت دامور دینی اودنیوی دې اوځان ساتل دبت پرستی نه دې. یعنی دنبوت میلاویدلونه مخکښ هم حضرت ابراهیم عليه السلام په توحیدباندي قائم اوشرک نه بیزاره وو ۳، اودریم قول دادې چه مضاف الیه موسی عليه السلام اوهارون عليه السلام یعنی قبل موسی عليه السلام وهارون عليه السلام نویدی صورت کښ دږشدنه نبوت دې یعنی دحضرت ابراهیم عليه السلام نبوت دحضرت موسی عليه السلام اودهارون عليه السلام نه مخکښ وو، اواضافت دږشد ابراهیم عليه السلام ته پدی کښ اشاره تعظیم دږشد هغه ته چه دابراهیم عليه السلام رشد مثالی اوکمالی وو اودده دپاره یوزبردست شان ووپه رشد کښ

﴿وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ﴾ یعنی مونږ ته علم وو چه دې ددې اهل دې اوداهم کنایه ده دابراهیم عليه السلام تعظیم نه لکه یوسری دچاتعظیم بیانونی نوابهام پکښ اوکړی اوداسی اوانی چه انا عالم فلان. دفلانی نه خوځه خبریم، نوداهغه په عظمت شان باندي دلالت کوی نودغه شان دآیت داحصه هم دحضرت ابراهیم عليه السلام په عظمت شان باندي دلالت کوی. خلاصه داده چه په ددې دواړو جملو کښ الله ﷻ دحضرت ابراهیم عليه السلام کمال مدحه اوعظمت شان بیان کړیدی (بحر).

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ﴾ هدا بیان دږشد دابراهیم عليه السلام دې اذ متعلق دې په ﴿يَا أَبَتِ﴾ پوری اویا په اذکر محذوف پوری متعلق دې، ﴿مَا هَذَا﴾ ماسره تپوس دحقیقت دشي نه کیږی، نودلته م یا حضرت ابراهیم عليه السلام ددې بتانو حقیقت په باری کښ تپوس کړیدی، اوحضرت ابراهیم عليه السلام ته اگر چه ددغی بتانو حقیقت معلوم وو خو بیا هم په ماسره تپوس کول دقبیلی نجاهل عارفانه نه دې، اودا دپاره دتحقیر اواظهار دنفرت وو اواسم اشاره یعنی هده هم دپاره

دَتَحْقِيرِ دې، اود اصنام په خائ «الْأَتْمَائِل» ذکر کول، چه دلالت کوی پدی چه داخیزونه دانند **﴿وَهُمْ دَمَخْلُوقَاتُ سَرِهَ یَعْنِی دَانَسَانَانُو طُیُورُو اوستورو وغیره سره مشابه اومماثل دې، هم دَتَحْقِيرِ دِیَارِهَ دې، نو، گویا چه حضرت ابراهیم عليه السلام په دری (۳)، طریقوسره دَشْرک اوبت پرستی نه اظهار دنفرت اوکړو، اویا مقصود په «مَا» سره پوښتنه دَدَلیل ده چه داخیزونه خومخلوقات دې اوحقد اربندگي ندې نو تاسوپه کوم دلیل ددوئ عبادت کوئ؟**

﴿أَنْتُمْ لَهَا عَنِكُفُونٌ﴾ عکوف و نیلی کیږی یوشي په طریق دتعظیم اوعبادت سره لازم نیول اوهغی ته توجه کول اوهرکله چه دده تعذیه نده قصدکړې شوی نوځکه دده په صله کښ لام ذکرشوپه خائ دَعَلٰی دپاره ددې چه دلالت په اختصاص اوتخصیص اوکړی. یعنی تاسوخالص ددوئ عبادت لازم نیولی دې اوبعض فرمائی چه لام تعلیلیه دې اولفظ دتعظیم ورسره مقدردي، اوصله دَ﴿عَنِکُفُونٌ﴾ هم محذوفه ده چه علی عبادقادی، نو تقدیر دعبارت داسی دې اتم لعظیمها عکفون علی عبادقا(بحر) اوبعض فرمائی چه لام په معنی دَعَلٰی سره دې.

﴿قَالُوا وَجَدْنَا ءَابَاءَنَا مُشْرِكِينَ سَرِهَ په عبادت کولو دبتانوباندي بل څه دلیل نووپه غیر دغلط تقلیدنه چه دازمونږ دپلار، نیکه طریقه ده چه مونږ په روان یو، حضرت ابراهیم عليه السلام ورته جواب کښ اوفرمانیلو: ﴿قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ دَجَوَاب خلاصه داده چه ستاسو تقلید صحیح ندې مقلد اومقلد دواړه غلط نی ځکه چه داموقوف دې په اتباع دخواهشات نفسانی اوپه اطاعت دشیطان باندي﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا استفهام دپاره دتعجب دې اودوئ دابراهیم عليه السلام نه خپل تضلیل اوریدل قابل تعجب وویعنی دوئ په تعجب سره ابراهیم عليه السلام نه تپوس اوکړو چه تاسره پدی خپلی دعوی باندي څه دلیل هم شته اورښتیاخبره کوی اوکه هسی توقی کوی، او اول کلام دجملی فعلیه په صورت کښ ذکرشواودویم کلام دجملی اسمیی په صورت کښ چه دادلالت کوی په دوام اواستمرار باندي ځکه چه ددوئ اعتقاد اویقین داوو چه ابراهیم عليه السلام توقی کوی اوپدی خپله خبره کښ دروغزن دې.

﴿قَالَ بَلْ رَمٰکُمْ﴾ حضرت ابراهیم عليه السلام ددوئ ددې سوال جواب قولاً هم ورکړو اوعلا هم دپاره دآظارحق، نوپدی ایت کښ قولی جواب یعنی دلیل په توحیدباندي ذکر کیږی دجانبه

د ابراهيم عليه السلام نه، او بل د پاره د اضراب دې اود اضراب د ﴿أَمْرَ أَنْتَ مِنَ اللَّعِينِينَ﴾ په دې معني توفی کوونکی نه يم بلکه صحيح خبره کووم چه تاسو استاسوپلاران، نيکان د بتانو په عبادت سره گمراهی کښ وو خکه چه د ابنتان خدايان ندې. بلکه معبود هغه ذات دې چه ستاسو رب دې اود اسمانونو اود زمکې رب دې او خالق دې د ټولو خيزونو، نوچه رب صرف هغه دې او خالق صرف هغه دې نو معبود به هم صرف هغه وي خکه چه توحيد في الربوبيت او توحيد في الخالقيت مستلزم دې توحيد في الالهيت لره هم عقلاً او هم شرعاً.

﴿فَطَرَهُمْ﴾ ضمير د جمعى ياراجع دې زمکې او اسمانونو ته اوياراجع دې تماثيل ته اوزمخسرى عليه السلام فرماني چه ضمير راجع کول تماثيل ته اولی دې خکه چه پدی سره حجت دیر تام کیري په دوی باندې ﴿وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ﴾ مشاراليه ربوبيت او خالقيت د الله عليه السلام دې اوشاهد په معنی دمين سره دې يعني څه چه څه وایم نوماسره پدی باندې دليل موجود دې اوستاسوپشان روندتقليد کوونکی نه يم (قرطی).

﴿وَنَالَهُ لُكُودٌ﴾ هرکله چه ابراهيم عليه السلام د محسوسه کړه چه دوی خدا دليل ته څه التفات اوتوجه ورنه کړه نو د ديني غيرت او حيمت د وجی نه په الله عليه السلام باندې دمکمل اعتماد اودتوکل په بناء د بتانو ختمولو عزم ئی اوکړو، د پاره د دې چه عملی طور باندې اظهار د حق او توحيد اوشي، اود دې عزم اظهار حضرت ابراهيم عليه السلام ياديوکس په مخ کښ کړې وو چه هغه بيادار از افشاء کړو دامروى دې دقتادۀ عليه السلام نه اويانی د قوم د تللونه ورسودۀ ضعفاؤ په مخ کښ کړې وو چه هغوی جشن اومیلی ته نشوتللی، او هغوی بيانور قوم ته داخبره اوکړه چه ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ﴾، اود اهم ممکنه ده چه حضرت ابراهيم عليه السلام د دې عزم اظهار د ټول قوم په مخ کښ کړې وي خو قوم ورته څه توجه نوی ورکړی، حضرت تهانوی عليه السلام د بته ترجيع ورکړيده، حضرت ابراهيم عليه السلام خپل عزم مصدر کړو په قسم سره او حرف تاء، راوړه په ځای د واو خکه چه تاء د قسم سره په تعجب باندې هم دلالت کوی، او چونکه د نمرود اود قوم د مخالفت باوجود بت شکنی کول يو مشکل کار وو اودامشکل آسانی دل يو امر عجيب وو نو خکه دلته حرف تاء، ذکر شو اوفرقت په مينځ دتا، با او واو کښ دادې چه تا خاصه ده فقط په اسم د الله عليه السلام پوری او واو خاص دې په

هر اسم ظاهر یوری که اسم دّ الله دې یار حمن وغیره وی اوباء عام ده داخلېږی په اسم ظاهر باندې هم او په اسم ضمیر باندې هم

﴿لَا كَيْدَ لَهُ﴾ کید ونیلی کیږی چاته ضرر رسولو دپاره خفیه تدبیر جوړول چه هغه پری پوهه نشي اودا معنی په بتانوکښ ددوه (۲) وجونه، نه صحیح کیږی، یو (۱) ددې وجه نه چه بتانوته په ماتولوسره ضرر او تکلیف نه رسی (۲) دویم ددې وجه نه چه دکید مفهوم دادې چه چاته ضرر رسی نوهغه کښ به شعوروی خوپه دې تدبیر به پوهه نشي ځکه چه داخفیه تدبیروى نوامام رازي رحمه الله وغیره فرمائی چه داقول حضرت ابراهیم (عليه السلام) دهغوئ داعتقاد موافق کړیدې. چه دنمروود دقوم عقیده داوه چه دبتان شعور هم لری او په ماتولوسره ضرر او تکلیف هم محسوسه وی، (جمل - کبر) اوبعض فرمائی چه کیدنه مجازا اجتهاد او کوشش کول په ماتولو کښ مراد دې، ځکه چه کید کښ مشقت او اجتهاد وی ځکه چه کوم کار مقصودوی نودهغی خلاف ظاهره ول مشکل کاروی. ﴿بَعْدَ

أَنْ تُولُوا مُدْبِرِينَ﴾ مدبرین په معنی دمنطلقین سره دې یعنی چه تاسو خپلی میلی او جشن والاځن ته لاړشئ، اودابه په کال کښ یوه ورځ ددوئ یوعیدوو اودوئ به په هغی ورځ دبتان به بهرجشن اومیلی ته وتلو اودخوارک سامان، متیانی وغیره به ئی بتانوته کیخودلی دپاره تبرک اوکله به چه واپس راغلل نواول به لاړل بتانوته به ئی سجده اوکړه اویبایه دهغی نه پس کورونوته تللو، نویدی موقعه دوئ چه کله جشن ته تللو نوابراهیم (عليه السلام) ته ئی هم اصرار اوکړو خوهغه ورته دبیماری عذراوکړو اوپاتی شو، لکه چه سورة الصافات ایت نمبر (۸۸-۸۹) کښ دې

فَعَلَّاهُمْ جُلُودًا إِلَّا كِبْرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا

پس کړل ئی هغه ټول ټولئ توتی سیوا دغټ دهغوئ نه، دې دپاره چه دوئ ده طرف ته رجوع اوکړي اونیل دوئ چاکړیدې دا کړ

بِأَلْهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ

زمونږ دمعبودانو سره بیشکه دې دظالمانونه دې اونیل دوئ اوریدلي دې مونږ دیوځوان نه چه بدې بیانوی ددې بتانو

يَقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٣٠﴾ قَالُوا فَأَتَوْا بِهِ عَلَىٰ آغْصَانِ النَّارِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٣١﴾

ونیلی کیږی هغه ته ابراهیم. اونیل دوئ بس راولئ هغه مخامخ دخلکو دې دپاره چه دوئ ئی اوگوری

﴿فَجَعَلَهُمْ جُودًا﴾ هُفء فصیحیه ده داخله عطف ده په مقدر جملی باندی، نو تقدیر د عبارت دارنگی دې لولوا فاتى ابراهيم عليه السلام الاصنام فجعلهم الخ یعنی چه کله دوى دښارنه، بهرمیلی ته لارو نو ابراهيم عليه السلام بتانو پسې راغی او په تېرسره ئی ټکرې ټکرې کړل سیوا دیوغت بت نه، اود دې بتانو تعداد د غوره ول مطابق دوه او یا ۷۲ وو

﴿إِلَّا كَبِيرًا﴾ هُم هداغت والی یاپه اعتبار د بدن سره مراد دې چه دده بدن اوجته په ټولو کښ غټه وه او یا غټ والی په اعتبار د منزلت او مرتبې سره مراد دې چه د دې بت مرتبه په ټولو کښ غټه وه اودې دسرو زرونه جوړ شوی وو او یا قوت پری لگولی شوی وو، حضرت ابراهيم عليه السلام دې پریخو او تیرئ دده غاړی ته واچولو.

﴿لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَدْعُلْت﴾ دې د غټ نه ما ولود پاره، اوبه مرجع د ضمیر د ﴿إِلَيْهِ﴾ کښ درى ۳، احتمالات دې غوره احتمال دادې چه د ضمیر راجع دې غټ بت ته نو مقصد به ئی داسي لعلهم يرجعون الی الکبر، یعنی چه دوى کله واپس راشي او دخپلو بتانو د احشواو گوری نودې غټ بت به رجوع او کړی لکه څرنگه دیو مشکلی مسئلی حل دپاره عالم اوبوه سړی ته رجوع کړی، نودغه شان دوى به هم دې غټ بت رجوع او کړی چه د اکا څرنگه اوشو اوداچا او کړو او مقصود پدی سره الزام حجت وو چه هعوى به جواب نشي ورکولی نودوى به پوه شي چه داخود بیرضعیف او عاجز مخلوق دې چه خپل دښمن هم نشي خودلی نودوى عبادت کول هم لوى جهل دې اودا احتمال هم شته چه ضمیر راجع شي ابراهيم عليه السلام ته نو مقصد به داسي چه دوى ابراهيم عليه السلام ته رجوع او کړی اودې به ورته دلیل بیان کړی اویا به دهغه دعوت ته غوږ کیدې، اوداهم ممکنه ده چه ضمیر راجع شي الله تعالى ته نو معنی به داسي: لعلهم يرجعون الی الله وتوحده، یعنی دوى به پدی پوه شي چه داخود بیر کمزوری دې چه دخپل خان امداد نشي کولی نو خمنگ امداد به څرنگه او کړی؟

﴿قَالُوا مَنْ لَعَلَّ هَذَا﴾ هَذَا د دینه مخکښ کلام محذوف دې تقدیرئ داسی دې، فلما رجعوا من عہم وراوا ما حدث بآلهم قالوا من لعل الخ یعنی چه کله دوى دخپل جشن نه واپس راغلواود دوى دخدایانوسره چه کومه واقعه شوی وه هغه ئی او کتله نودا خبره ئی او کړه ﴿مَنْ لَعَلَّ هَذَا﴾ او من بالاستفهامیه دې او استفهام دپاره دتوبیخ او تشنیع دې یعنی چاچه هم داکر کړیدې ډیریدئ

کریډې اوسخت ظلم ئی کریډې اوداهم ممکنه ده چه من موصوله شي په معنی ذ الذی سره او ﴿فَعَلْ هَذَا بِآلِهَيْتِنَا﴾ ورله صله شي اوداتوله جمله مبتدا شوه او ﴿إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ پورله خبردې.

﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَدْعُوهم بِالْأَسْمَاءِ فَذُكِّرُوا﴾ د جواب دمن فعل سوال دې اوجواب ورکوونکی هغه څوک وو چه دآبراهيم عليه السلام نه ئی ﴿وَتَاللَّهِ لَا كِيدَ لِمِ الْوَكَالَةِ﴾ جمله اوریدلی وه اودا اوریدونکی کچرته ډیروو(علی روایه) نویباخو فعل دجمعې (قَالُوا) ذکرکولو کښ څه اشکال نیشته، خو کچرته اوریدونکی یوکس وو(کما روی عن قتادة) نویبا فعل دجمعې (قَالُوا) ځکه راوړی شوچه نورو خلکو د هغه یوکس تانید اوکړو اوپدی اعتبار سره یدکرهم نه مراد دآبراهيم عليه السلام قسم اودهغه منصوبه ده اویا یدکرهم نه مراد بدې اوقیح بیانول دې، اوقالوا ضمیر راجع دې ټول قوم ته یعني یو ځوان دې چه هروخت کښ زمونږ پدی خدایانو پیسی لگیاوی اوددوئ ذم اوبدې بیانونی (خازن، قرطبی).

﴿يَقَالُ لَهُمْ إِنَّا إِلهٌ لَهُ الْمُلْكُ الْمَلِكُوتِيُّ﴾ اومسمی ندې مراد ای الذی یقال له هذا الاسم (مدارک).

﴿قَالُوا قَاتُوا بِهِ﴾ ضمیر دجمعې یاراجع دې نمرود ته اواشرافوته ضمیر دجمعې راجع کیږی اگرچه شرافت فقط دنیوی وی اویا ضمیر نمرود اومشرانو د قوم (کابینی والا) ټولو ته راجع دې علی ﴿عَلَىٰ أَغْنَىٰ﴾ داجمله په محل د نصب کښ حال واقع شویده د ضمیر مجرورنه، یعني دې راولی په دسی حالت کښ چه خلکو ته مخامخ وی، یعني عام مجمع ته ئی راولی چه دعامو خلکو په مخ کښ دې خپل بیان اوکړی اودحضرت ابراهيم عليه السلام هم مقصد داوو چه ماته دعامو خلکو مخ کښ داظهار حق موقعه میلاؤ شي نو الله جل و علاه دآبراهيم عليه السلام خواش پوره کړو.

﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ ددې دوه (۲)، معنی دې، یوه (۱)، معنی داده چه خلک حاضري اوپده باندي گواهان شي چه داکومه سزاده ته ورکولی کیږی نودې دغسی مستحق وو اودینه معلومیږی چه هغوی به هم دثبوت دجرم دپاره گواهان ضروری کنړل لکه چه داحکم شرعی هم

دې، دویمه معنی داده چه خلك حاضرشي اوداعقوبه اوسزا اوگوری چه بياخوك داجرات اونكړي چه زمونږ خدايانوته بدرد اوانی

قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا يَا إِبْرَاهِيمُ ۖ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا

اوويل دوى آياتا كړيدې داكارزمونږه خدايانو سره اې ابراهيمه اونيل هغه بلكه كړيدې داكارلوى ددوى نه چه دادي

فَسْتَلَوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ۖ فَرَجَعُوا إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا

پس تپوس او كړئ ددوى نه كچري خبري كولى شي دوى، پس دوى سوچ او كړو دخپل ځانونوسره پس اونيل دوى

إِنَّكُمْ أَنْتُمْ الظَّالِمُونَ ۖ ثُمَّ لَكُمْ سَوَاعِلُ رُغُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَاهُؤَلَاءِ يَنْطِقُونَ ۝

چه يقينا هم تاسو ظالمان يئ بياراپورته شول په خپلوسرونو باندې اونيل يئ، چه يقينا نه پوهيږي چه نشي كولى دوى خبري.

قَالَ اقْتَعِبْهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا

اونيل ابراهيم عليه السلام آياتاوبندگي كړئ ماسيوا دالله نه دغه چاچه نفع نشي دركولى تاسوته هيڅ قسم

وَلَا يَضُرُّكُمْ ۖ أَفَبِ لَكُمْ وَلَمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝

اونه ضرر دررسولى شي تاسوته څه بيزاريمه ستاسونه اودغه نه چه تاسوئى بندگي كړئ ماسيوا دالله نه آياتونه لرئ تاسوعقل

﴿قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا ۖ هَذَا مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادَتُ اللَّهِ عِبَادَتُ اللَّهِ عِبَادَتُ اللَّهِ﴾

فقالوا انت فقلت الخ او ددې سوال نه ددوى مقصد داوو چه ابراهيم عليه السلام به اقراراوعتراف او كړي اومونږه ورته فوراً سزا وركړو، ليكن ابراهيم عليه السلام داسى جواب وركړو چه دوى ئى په خپل سوال او پوښتنه كښ راگير كړو.

﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا ۖ هَذَا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾

دا ابراهيم عليه السلام نه دې اوحالانكه انبيا كرام عليه السلام دكذب نه پاك دې ځكه كذب يعنى دروغ معصيت دې اوانبيا كرام قبل النبوة اوبعد النبوة دمعاصي نه پاك دې، نوددې وجه نه پدى باندې دكذب اطلاق كيدل صورتاً دې نه حقيقه ځكه چه داتوريه ده اودضرورت په وخت كښ توريه امرمباح دې خو چونكه دانبيا كرامومرتبه ډيره بلنده ده نوددې وجه نه دهغوى دپاره توريه خلاف

اولی ده اودخلاف اولی کاردهغوی په حق کس په منزله دذنب دې بناء برقانون حسات الامرار سِنَاتِ الْمُقْرِین، نوددې وجه نه پدی توری باندې هم اطلاق دکذب اوشو. اوددې جملی دیرتوجیهات شویده^(۱) از مخشری علیه السلام فرمائی چه حضرت ابراهیم علیه السلام په طریقی دکثانی عرضي سره ددې فعل نسبت خپل خان ته کړیدې چه دالبغه طریقه وه داثبات دفعل دخان دپاره اونفی دصنم کبیرنه اوپه کفارو پوری تمسخراوتوفه نی کړیده خکه چه قانون دې چه کله فعل دائرشي په مینخ دفاعل قادراوعاجزکښ، نوثبوت ددې فعل عاجزته علی سبیل التهکک وی اوانحصارتنه مقصودوی په قادركښ، اوددې مثال داسی دې چه تایو خائسته خط اولیکلوانه په خائسته خط لیکلوسره مشهورهم نی، اویوبل کس دې چه هغه بالکل په خط لیکلو باندې قادرندې، نوهغه ستانه ددې خط په باره کښ تپوس اوکړی: انت کتبه؟ نو ته ورته په جواب کښ او وائی بل کتبه انت یعنی تالیکلي دې نو ددینه مقصود هغه عاجزته اثبات دکتابت نوی بلکه په هغه پوری تهکم اوتوقه مقصود اوخپل خان لره اثبات دکتابت وی نودغه شان دلته هم حضرت ابراهیم علیه السلام بتانواوکفارو پوری توقه اوکړه اواثبات دفعل اوکړو خان لره په طریقی دکثانی عرضی سره.

(۲) دویمه توجیه داده چه ﴿بَلْ فَعَلَهُمْ كَيْدُهُمْ﴾ مشروط دې په ﴿إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾ پوری نو ﴿بَلْ فَعَلَهُمْ كَيْدُهُمْ﴾ جزما ندې وثیلی شوی بلکه الزام دخصم اوتبکیت دخصم دپاره وثیلی شویده یعنی ددوی دتجهیل دپاره یوفرضی احتمال په صورت ددعوی کښ دپاره دالزام حجت ذکرکړې شویده لکه په سورة زخرف کښ دې: اِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ نومطلب دادې کچرتبه دامعبودان وی نوخبری به نی کولی شولی اوخپل قاتل به نی خودلی وو، (۳) دریمه توجیه داده چه ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَيْدُهُمْ﴾ وثیل حکایه دې یعنی حضرت ابراهیم علیه السلام ددوی عقیده نقل کړیده چه حضرت ابراهیم علیه السلام دوی ته اوفرمانیلوچه ستاسوعقیده داده چه دغبت بت په موجودگي کښ دورو بتانوته عبادت کولوباندې لوی بت خفه کیري نوداغبت بت به خفه شوی وی اوداواپه بتان تول به نی تکرې تکرې کړې وی

او﴿فَسَلُّوْهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُوْنَ﴾ مطلب دادې چه ماسره د بحث مباحثی کولوفانده نیسته دې خپله دخپلوتانوته تپوس اوکړی

(۴) څلورمه توجیه داده چه حضرت ابراهيم عليه السلام کبير يعنى غټ بت ته نسبت دټفل تسيبا کړيدې او عامو خلکو ذهن ته دانست کسبا راځي، ځکه نسبت دټفل سبب ته کول مجازدې، او کبير يعنى غټ بت ته نسبت دټفل تسيبا ځکه دې چه ددې بتانوتکړې کولو دپاره سبب اوبعث په ابراهيم عليه السلام باندې غصه وه په شرک دقوم باندې. چه قوم به ددې بتانوعبادت کولو اوزيات عبادت او تعظيم به دغټ بت او گرځيدلونو ددې وجه نه ده ته نى نسبت اوکړى شو.

﴿إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾ دلته يسمعون او يعقلون اونويلی شو حالانکه دچا دخبرى جواب هغه وخت کښ ورکولى شي چه کله مخاطب واورى اوپوه شي، خوهر کله چه نطق آسان وو په نسبت سره سمع او عقل ته نو ددې وجه نه ﴿يَنْطِقُونَ﴾ اونويلی شو. نو د ابراهيم عليه السلام مقصد دا وو چه تاسو دداسى عاجز مخلوق عبادت کوئ چه په خبرو باندې هم ندې قادر.

﴿فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ﴾ پدى ايت کښ دوه (۲)، توجيهات دې (۱) يوه داده چه کله دوى د ابراهيم عليه السلام خبرى واوريدلى نودوى خپل مينځ کښ خبرى اوبحث اوکړو چه تاسوپه ابراهيم عليه السلام باندې ظلم کوونکى يئ ځکه چه تبر دغټ بت په غاړه کښ دې نوا ابراهيم عليه السلام څرنگه مات کړلو.

(۲) دويمه توجیه داده چه کله دوى د ابراهيم عليه السلام دليل واوريدلونو دخپلو ځانونوسره نى فکر اوسوچ اوکړو چه داخومونږ ډير سخت ظلم کړيدې چه دداسى څيزونو عبادت مو کړيدې چه دخپل خان په حفاظت باندې هم ندې قادر نومونږ ته به څه فائده راکړى لکه چه مشهوره مقوله ده، من لا يود عن راسه الفاس. كيف يدفع عن عابده الناس.

ترجمه: څوک چه دخپل سر نه تير نشي واپس کولى نوهغه به دخپل عبادت کوونکى نه څرنگه تکليف لرى کړى مدارک، ﴿ثُمَّ نَكَّسْهُ﴾ اصل کښ ونيلی کيږى ديتته چه ديوشي والا پورته حصه لاندې اولاندې حصه پورته کړې شي اودلته تنه مراد دوى دحق نه باطل طرف ته اوږيدل دې يعنى اعتراض اواقرار دحق نه ورستو دضد او عناد دوجى نه باطل اومجادله ته واپس شو. (بيضاوى) اوددوى ددې حالت تشبيه ورکړې شويده دهغه شي سره چه دهغه پورته حصه لاندې کړې شي، اودا کتايه ده دجهل اودضد، عناد نه.

﴿لَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ داجواب دې دقسم محذوف دپاره چه والله دې يعني والله لقد علمت الخ. ﴿قَالَ﴾
﴿اَتَعْبُدُونَ﴾ فاء دعطف دپاره ده معطوف عليه مقدر دې تقدير دعبارت داسی دې اتعلمون ذنك
فعبدون من دون الله الخ.

﴿اَفَرَأَيْتُمْ لَكُمْ وَلَمَّا تَعْبُدُونَ﴾ اف پدی سره مقصود اظهار دنفرت دې، اوداپه اصل کښ هغه
صوت او اواز وی چه دگنده اوبدبودارخیز کتلویه وخت کښ استعمالیږی، بیاسم فعل
اوگرخیدلویه معنی داتضجر سره، لام دپاره دبیان متافف له دې يعني لام سره بیان دهغه خیزدې
چه دهغه دوجی نه تافف اوضجر راغلیدې چه هغه ماسیوا دالله ﷻ نه دنورو خیزونو عبادت کوز
دې

قَالُوا خَرِقُوهُ وَانْصُرُوا الْإِهْتَكُمُ إِن كُنْتُمْ فاعِلِينَ ﴿٥٠﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا

دوئ اووئیل اوسیزنی ده لره اوبدله، واخلی دمعبودانو کچری تاسوخه کونکي یی، اووئیل مونږای اوره یخ نه

وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ وَارْأَوْا بِهِ كَيْدًا فَعَلْنَاهُمُ الْآخَسِرِينَ ﴿٥٢﴾

اوارامهرا برحال په ابراهیم ﷺ باندې، اوکوشش اوکردوئ دابراهیم ﷺ دبدوسیزولونو اوگرخول مونږدوئ تاوان ولا

﴿قَالُوا خَرِقُوهُ﴾ داهل باطلووطیره داوی چه ددلائلویه میدان کښ دناکامی نه پس دظلم اوجبر
اوتشدد لاره اختیاره وی، نودوئ هم په ابراهیم ﷺ باندی ظلم کولو دپاره مشوره اوکره، نوچا
اوئیل چه دې قتل کړئ اوچا اوئیل چه اوئی اوسوزوئ لکه په سورة العنکبوت ایت نمبر (۲۴)، کښ
دې، خواخوځار فیصله دحضرت ابراهیم ﷺ دسوزولو اوشوه.

﴿وَانْصُرُوا الْإِهْتَكُمُ﴾ مقصد ددې چه دخپلوخدایانو انتقام اوبدله واخلی، ان کنتم فاعلین یعنی
که تاسوبدله اخستونکی ئی نو ابراهیم ﷺ اوسوزوئ، اودامشوره ورکوونکی دکرد قبیلی
یوکس وو چه نوم ئی مختلف الفاظو سره ذکرشویدې، چاهینون ذکرکړیدې
چاهیز ذکرکړیدې، حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې چه الله ﷻ داسې په زمکه کښ
دنده خسف، کړیدې اوترقیامت پوری په ښکته روان دې

﴿فَلَمَّا يَنْتَازُ كُونِي﴾ منوهر کله چه د ابراهيم عليه السلام د سوزولو اتفاقى فيصله اوشو نو د اور بلولو دپاره د لږگور اجمع کولو حکم او کړې شو، یو میاشتې یا خلوینست ورځو پورې لږگى راجمع کړې شو، او ټولو خلکو د ثواب په امید په ډیر شوق او محبت سره لږگى راجمع کولو، حتی چه حاجت مندو خلکو به د حاجت پوره کیدلو دپاره دې اورته د لږگور او لوند زمنلو، چه ځمافلانى حاجت پوره شي نوڅه به دومره مقدار کښ لږگى راوړم، مریضانونه د صحت دپاره نذر د لږگور او لوندولو، وصیتونه به کیدلو چه زمونږ د مرگ نه پس دومره لږگى دې راوړى شي. او پدې دوران کښ حضرت ابراهيم عليه السلام په یو کور کښ قیدوو او د قید په وخت کښ حضرت ابراهيم عليه السلام به د دې الفاظو ورد کولو: لا اله الا انت سبحانک رب العلمین لك الحمد ولك الملك لا شریک لك (قرطی).

نو کله چه ښه ډیر لږگى راجمع کړې شو نو د اور بلولو حکم اوشو یوې هفتې پورې اور بل کړې شو او داسې زبردست اور بل شو چه د هغې د پاسه به مرغی نشو الوتلى، نودوئ ته پریشانی داراغله چه ابراهيم عليه السلام څرنگه اورته او غورځوو، نوابلیس ورته مشوره د منجنیق ورکړه او په روایت د بخاری کښ دې چه حضرت ابراهيم عليه السلام پدې وخت کښ د حسی الله ونعم الوکیل ورد کولو نو چه کله حضرت ابراهيم عليه السلام اورته غور زولی کیدلو نو قمیص تنه او باسلى شو او ځنې مفسرینو لیکلي دي چه حضرت ابراهيم عليه السلام ته په دې وخت کښ حضرت جبرئیل عليه السلام راغی او دخپل امداد پیش کش ئى او کړو حضرت ابراهيم عليه السلام ورته او فرمائیلو که ته دخپل طرف نه راغلى ئى نو ستا ضرورت نیشته نو حضرت جبرئیل عليه السلام ورته او نیلو چه ته د الله تعالی نه سوال او کړه نوهغه به ماته حکم او کړې نوڅه به ستا امداد ته راشم حضرت ابراهيم عليه السلام ورته او فرمائیلو چه: حسی من سؤالی، علمه بحالی و یعنى د الله تعالی علم ځمابه حالت باندي شته دې نوماته د سوال کولو ضرورت نیشته پدې واقعى باندي علامه ابن تیمیة رحمه الله اونورو اهل علمو سخت رد کړيدي چه دا د اسرائیلیات دکعب احبارنه ده اوموضوعی واقعه ده ځکه چه د نصوصو سره متعارض ده ځکه چه دعا یواهم ترین عبادت دې نو حضرت ابراهيم عليه السلام به د عبادت نه څرنگه انکار کولی شو؟ لیکن حضرت والد صاحب نور الله مرقده وېر دمضجع، یوه توجیه داسی کړیده چه په هغې کښ د واقعی د نصوصو سره تعارض نه راځی هغه فرمائى چه چونکه دامقام او وخت د امتحان وو، او حضرت ابراهيم عليه السلام د الله تعالی اولوالعزم پیغمبران ونه وو نوهغه په داسی وخت کښ دعا غوختل د ازماښ او امتحان سره مناسب اونه گټل او اعلی درجې صبر اختیاره ول او په

مکمل عزیمت باندی عمل کول ئی غوره اوگنرل لکه خرنکه چه حضرت ایوب علیه السلام ترخو کالو پوری دخیل صحت دپاره دعائو غوختلی نودغه شان حضرت ابراهیم علیه السلام هم دعائونه غوخته اودائی اوفرمانیلوچه: حسی من سؤالی علمه بحالی (والله اعلم)

بهر حال حضرت ابراهیم علیه السلام اورته دمنجیق په ذریعه اوغورخولی شو. نو دانس اوجن نه علاوه هرمخلوق چیغی کرې اودخفگان اظهارئی اوکړو سیوا دکرپوې نه، گرگت، چه هغه اورته پوکی ورکولو اونورئی تیزه ولو، په بخاری شریف کنب دحضرت ام شریک علیه السلام نه روایت دې فرمائی چه: ان رسول الله صلی الله علیه و آله امر بقتل الاوزاغ وقال کان یفخ علی ابراهیم علیه السلام (بخاری کتاب الانبیاء).

اوپه مسلم شریف کنب دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه منقول دې چه نبی صلی الله علیه و آله ارشاد اوفرمانیلو چاچه په اول گزارسره کرپوې مړکړو نوهغه ته بل سل (۱۰۰) نیکیانی میلاویری اوچاچه په دویم گزارسره مړکړو نوهغه ته به ددینه کمی نیکیانی میلاویری اوپه بل روایت کنب دې چه په اول گزارمړکولو اجر د نصف صاع صدقی برابر دې اوحضرت والد صاحب نورالله مرقده وبرد مضجع، به فرمائیل چه دکرپوې په پوکی سره اورنه زیاتیدلو خو چونکه نیت ئی خراب وو نو دخراب نیت دوجی نه پوره نسل ئی ملعون اوگرخیدلو.

هرکله چه ابراهیم علیه السلام اورته اوغورخولی شونوالله تعالی دطرف نه اورته حکم او شوچه وکونی بَرَدَا بِنُو اوریخ شواو وَسَلَّمَ خکه اوئیلی شو چه ددیرخوالی دوجی نه ابراهیم علیه السلام ته تکلیف اونه رسی، حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دې کچرته وَسَلَّمَ اوئیلی شوی نو ابراهیم علیه السلام به دبخنی نه هلاک شوی وو، او عَلَىٰ اِبْرَاهِيمَ خکه اوئیلی شوچه په نورخلکوباندی یخ نسی اوابراهیم علیه السلام په اورکنب او (۷) ورخی وو، اور درسیانونه علاوه کوموسره چه ابراهیم علیه السلام ترلی شوی وو هغی سوزولونه علاوه نورئی دابراهیم علیه السلام دبدن نه هیخ شی هم نو سوزولی. دالله تعالی دطرف نه دجنت میوی او اوبه به ورته میلاویدی اوگیر چاپیره تول اورکنب ورته الله تعالی سره سره گلان پیدا کړی وو.

قرطبی رحمته الله علیه وغیره مفسرینو نقل کړیدی چه دحضرت ابراهیم علیه السلام نه یوه ورخ تپوس او شو چه ستاپه ژوند کنب خاسته وخت کوم یوراغلیدې هغه ورته اوفرمانیلوچه هغه ورخی دیری

خاسته وی چه خه په اور کښ ووم، اوتاریخی روایاتو کښ دې چه دحضرت ابراهیم عليه السلام عمر په دې وخت کښ شپاړلس کاله وو، اوځنی فرمائی چه شپږویشته کاله وو

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ الْأَخْسَرِينَ﴾ یعنې مال او وخت ئی خرچ کړو نوهغه ټول ضائع او برباد شو. اودوئ په ډیر غرور او تکبر سره دامنصوبه جوړه کړې وه او په تکبر سره راجمع شوی وو نوانه عليه السلام ذلیل کړل نوددې وجه نه په سورة الصافات کښ الاسفلین وئیلی شویدې

فانده فمیر: دحضرت ابراهیم عليه السلام په شان واقعه دامت محمدیه عليها السلام ددو عالم حضرت ابومسلم الخولانی عليه السلام سره هم راغلی وه چه اسودعنسی ملعون دثبوت دعوی اوکړه نودې ئی رااوغوختلو او ورته ئی اوئیلو چه ته ددې گواهی ورکوی چه خه دالله عليه السلام رسول یم. حضرت ابومسلم ورته اوفرمانیلو چه خه ستا خبره نه آورم، نودې ملعون ورته بیباوئیل چه آیاته ددې گواهی ورکوی چه محمد عليه السلام دالله عليه السلام رسول دې. نو حضرت ابومسلم عليه السلام ورته اوفرمانیلو هاؤخه ددې اقرار کووم نوهغه ملعون په اور کښ او غورځولو او دحضرت ابومسلم بدن هیڅ قسم تکلیف نه اورسولوبښه په سکون او اطمینان باندي خه وخت تیریدلونه پس دا ورته اووتلو اومدینی متوری ته چه راغی نور رسول الله عليه السلام وفات شوی وو، حضرت ابوبکر عليه السلام او حضرت عمر عليه السلام دهغه ډیر عزت او اکرام اوکړو حضرت عمر عليه السلام دده سره ملاقات نه پس اوفرمانیلو: الحمد لله الذی لم یمتی حتی اراى من امة محمد عليه السلام من فعل به کما فعل بابراهيم عليه السلام خلیل الله.

وَتَجَنَّبْهُمْ	وَلَوْطَا	إِلَى	الْأَرْضِ	الَّتِي	بَرَكْنَا
اوېچ مواوېستلوده لره اولوطا او ورته مواوئیل هجرت اوکړئ هغه زمکی نه چه برکات ایخی دي مونږ					
فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ۚ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۚ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ۝					
په هغی کښ لپاره دټولو خلقو او ورکړو مونږده ته اسحاق او یعقوب زیاتی په سوال او داتوږ گرځولی وو مونږ ښکان					
وَجَعَلْنَاهُمْ	آيَةً	يَهْدُونَ	بِأَمْرِنَا	وَأَوْحَيْنَا	إِلَيْهِمْ
او اوگرځول مونږدوئ امامان ددین لار ښودنه په ئی کوله خلکو ته زمونږه حکم سره او وحی کړې وه مونږدوئ ته					

فَعَلَ الْحَدِيثَ وَاقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَكَانُوا لَنَا غُيُوبًا ۝

دنيك کارونو کولو، او باندې کولو دمونغ، اودور کولو ذکوة، اودوی صرف زمونږ عبادت کونکی وو

﴿وَجَعَلْنَاهُ نَافِلَةً﴾ يعني ابراهيم عليه السلام اولوط عليه السلام ته نجات ورکونکی مونږه وو، لوط عليه السلام د حضرت ابراهيم عليه السلام وراره وو هاران خوی وو، اودوی درې ۳، ورونږه وو هاران ناخوړ او ابراهيم عليه السلام، لوط عليه السلام د هاران خوی وو، او هاران دوه ۲، وو يودا ابراهيم عليه السلام تره وو، چه د حضرت ساره عليه السلام پلار وو، اودويم دلوط عليه السلام پلار وو چه دا ابراهيم عليه السلام ورور وو ﴿لِيُؤْتِي الْأَرْضَ الَّتِي بَرَكْنَا﴾ د دينه مراد ملك شام دې، حضرت ابراهيم عليه السلام دلوط عليه السلام اود ساره عليه السلام سره دعراق نه هجرت او کړو ناول حران ته راغلو، څه وخت ئی هلته تير کړو بيا مصر ته راغلو او بيا څه وخت ورستو ابراهيم عليه السلام شام ته راغی او لوط عليه السلام سدوم کښ پاتی شو اوشام ته برکت ولازمکه ځکه وئیلی شويدي چه پديکښ الله جل جلاله دينی اودنيوی برکتونه ايخيدې، مسکن دانبياء کرامو عليه السلام دې فصلونه اوميوی پکښ هم په کثرت سره دې، آب وهوا ئی صحت افزاده ده.

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ﴾ يعني حضرت ابراهيم عليه السلام د بچی دپاره دعا او کړه چه رب ه ب لي من الصالحين نواله الله جل جلاله فرمائی دعا قبولوونکی او ولد ورکونکی مونږه وو، دبل چا اختيار پکښ نوو ﴿ثَانِلَةً﴾ داپه اصل کښ وئیلی کيږي زياتی شي ته نفل مونږ ته هم ځکه نفل وئیلی کيږي چه په فرضوياندي زانددې نودې منصوب دې بناء په دې چه حال دې د ﴿وَيُعْقَبُ﴾ نه نو مطلب داشو چه يعقوب عليه السلام زانددو په سوال باندي يعني ابراهيم عليه السلام صرف دولد سوال کړې وو او الله جل جلاله په ولد باندي زانددولد الولد نسی هم ورکړو، اوياء ﴿ثَانِلَةً﴾ منصوب دې په دې چه دې مفعول مطلق دې من غير لفظه وهبنا دپاره.

﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً﴾ ضمير منصوب راجع دې حضرت ابراهيم عليه السلام، لوط عليه السلام، اسحاق عليه السلام او يعقوب عليه السلام ته، اوائمه جمع ده امام ده چه په اصل کښ پيشوا او مقتدي ته وئیلی کيږي دلته تنه هم يادامعنی مراد ده اوياتنه مراد نبوت دې او اولی معنى ته ترجيح ورکړيده رازی عليه السلام.

﴿يُدْعُونَ بِأَمْرِنَا﴾ مراد تنه دعوت و رکول دې خلکو ته او بامرنا نه مراد دادې چه دعوت او تبلیغ د امر د الله ﷻ دې اویدی سره هریوکس مکلف دې خواه که هغه نبی وی یا ولی وی او یا عام مؤمن وی او یا امرنا نه مراد اذن او توفیق د الله ﷻ دې، او پدیکین دلیل دې پدی چه هرکار به ارادې د الله ﷻ سره کیږی.

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ﴾ هرکله چه انسان کنس یوقوت علمی او بل قوت عملی وی او په انبیاء کرام ﷺ کنس دادواړه قوتونه په درجی دکمال کنس موجودوی، نو په ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً﴾ سره اشاره اوشوه کمال د قوت علمی ته او په ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ﴾ سره اشاره اوشوه کمال د قوت علمی ته او مراد په فعل الخیرات سره ټول اعمال صالحه دې.

﴿وَقَامَ الصَّلَاةَ﴾ د اتخاذخیص بعد التعمیم دې دپاره د اهتمام شان، او علامه زمخشری فرمائی چه ﴿فَعَلَ الْخَيْرَاتِ وَقَامَ الصَّلَاةَ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةَ﴾ د مصدر مبني للمفعول دې، یعنی په اصل کنس افعال مجهول وو ﴿فَعَلَ الْخَيْرَاتِ﴾ په اصل کنس ان تفعل الخیرات وو، بیافعل حذف کړې شو، او د هغی په خائی مصدر مجهول راوړی شویعنی فعلا او بیائی اضافت اوشو خیرات وغیره ته نو فعل الخیرات تنه جوړ شو، او صاحب د بحر د زمخشری د دې تکلفاتو وجه د ابیان کړیده چه دا افعال مذکور هرکله خاص نوو صرف په موخی الیهیم (انبیاء کرام) پوری، بلکه امتونه هم ورسره شریک وو په ادا د دې امورو کنس، نو کچرته فعل معلوم مصدر معلوم او مصدر مبني للفاعل شي نو دا مصدر به مضاف شي ضمائرو د موخی الیهیم ته نو داسی به شي فعلهم الخیرات، واقامتهم الصلوة وایاتهم الزکوة، نو تخصیص د دې افعالو صرف په موخی الیهیم پوری راغی او معنی به داشی مونږ وحی کړې وه دوی ته یعنی انبیاء کرامو ته چه دوی یعنی د انبیاء کرام دې نیک کارونه کوی، مونږ دې کوی اوزکوة دې ادا کوی، او دا تخصیص باطل دې نوڅکه علامه زمخشری دا تکلفات او کړو، لیکن صاحب د بحر په ده باندي رد کړیدی په وجه ثلاثو سره (۱) د مصدر مجهول قائل صرف اخفش دې او جمهور د دې قائل ندې نو دا توجیه خلاف ده د مسک د جمهورونه (۲) مصدر دې معلوم شي او فاعل دې ضمیر د جمعی شي چه راجع دې وی موخی الیهیم او غیر موخی الیهیم ټولوته یعنی مطلق مکلفین دې ورنه مراد شي (۳) کچرته فاعل موخی الیهیم شي نو بیاهم تخصیص نه لازم یری

ځکه چه کله انبياء کرام عليهم السلام ته دا حکم ثابت شو، نو امتونوته په طريق اولی سره ثابت دي، نو لهذا دي تکلفاتوته ضرورت نيسته دي

علامه خفاجی رحمته الله يوه بله توجیه کړيده صاحب ذروح المعانی هغی ته غوره ونيلی دي هغه فرمائی چه دا ټول مصادر په معنی دامر سره دي لکه ضرب الرقاب نو فعل الخيرات الخ په معنی ذ افعلوا الخيرات، اقيموا الصلوة الخ سره دي ځکه چه متعلق به دايحاء قول وي، او قول امروى ځکه دامر په تعريف کښ قول راغليدي يعني هو قول القاتل لغيره الخ او کچرته مصدر معلوم يا مجهول - وغيره شي نو متعلق به دايحاء به افعال او گرځی چه دا خلاف تقررده.

﴿وَإِقَامَ الصَّلَاةِ﴾ اقام په اصل کښ اقوام وو، حرکت د واو ماقبل(ق) ته نقل کړې شو او واو په الف سره بدل شو الالتقاء ساکنين دوجی نه يو الف حذف کړې شو او حذف دالف نه ورستو ددي په عوض کښ تاء راوړی شي اوداتاء کله کله حذف کيږي نو د سيبويه په مسلك دا حذف مطلقا جائز دي او مسلك دفراء دادي چه حذف ددي تاء مطلقاندي جائز ترڅو چه ددي عوض کښ قائمقام نوی راغلی نودلته تاء ځکه حذف شويده چه اضافت ددي قائمقام راغليدي، ليکن مسلك داسيبويه غوره دي او حذف دتاء داضافت دوجی نه، ندي بلکه مشاکله شويدي دفعل الخيرات اوايتاء الزکوة سره، نو د سيبويه په مسلك اقامة الصلوة، ونييل جائز دي يعني جمع په مابين داضافة اوتاء کښ جائزده اودفراء په مسلك اقامة الصلوة، ونييل جائزندې ځکه چه لازميږي جمع په مابين دعوض او معوض منه کښ اودا جائزندې ﴿وَكَاثُرًا لَّنَا عِبِيدِينَ﴾ پديکښ اشاره ده استقامت ته په عبادت باندي.

وَلَوْ كُنَّا إِتَيْنَهُ هَكُنَّا وَعِلْمًا وَتَجْنِيهِ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
اولوط <small>عليه السلام</small> چه ورکړې وومونږده ته نبوت او پوهه ددين اونجات ورکړې وومونږده ته دهغه کلی والونه
تَعْمَلُ الْخَبِيرَ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فاسِقِينَ ۝ وَأَدْعَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا
چه کول به هغوی بليت کارونه، بيشکه دوی ووقوم دبدئي، نافرمانه اوداخل کړومونږده لره په خاص رحمت خپل کښ،
إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝
بيشکه ووږدي دنیکانونه

﴿وَلَوْطًا ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا﴾ همداریم دلیل نقلی تفصیلی ذکر کبریٰ ذلوط علیه السلام نه چه هغه هم په نبوت او علم او په رحمت او نجات کښ الله تعالی ته محتاجه وو او ﴿وَلَوْطًا﴾ منصوب دې په فعل مقدر سره اودا دماضمر علی شریطة التفسیر ذقیلی نه دې. ﴿حُكْمًا﴾ مراد تنه نبوت دې ﴿وَعِلْمًا﴾ یعنې هغه علم چه د انبیاء کرامو د شان سره مناسب وی

﴿مِنْ آلِ قَرْيَةٍ الَّتِي كَانَتْ مِمَّا رَدَّدَ قَرِيبٌ نَهْ سِدُومَ دَی اود حضرت لوط علیه السلام د قوم علاقه په اوه (۷) لویو شهر و نو باندې مشتمله وه خودلته د ټولونه تعبیر صرف په یوې قریب سره اوشو. یعنې مفرد ذکر اوشو او جمع قری او نونیلی شوڅکه چه دا ټول قوم په دې یو فحش کار باندې متفق وو، نو ددوی اجتماع په فحش په منزله دیوې قرنی دخلکو په شان حساب کړې شوه نوڅکه لفظ دمفرد استعمال کړې شو، او ﴿آلِ قَرْيَةٍ﴾ جمع د خبیث ده او خبیث هغی ته و نیلی کیږی چه فطرت سلیمه تنه نفرت کوی اودلته تنه مراد یاصرف بدفعلی ده د نارینوسره اوهرکله چه داعمل په شناعت او قباح کښې د ډیرو بدعملو نو په شان وو او مستلزم وو دیر جر مونولره نوڅکه تنه تعبیر په جمعی سره اوشولو، او یا جمع په اعتبار د تعدد د فاعل سره ده یعنې ددې بدعمل کوونکی ډیروو، اوبعض فرمائی چه جمع حقیقه ده اود لوط علیه السلام په قوم کښ متعدد بداعمال وو، لکه حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه مرسلأ روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد او فرمائیلو چه لس بدخصلتونه په قوم لوط کښ وو چه دهغی دوجی نه الله تعالی دوی هلاک کړل چه په هغی کښ (۱) بدفعلی کول د نارینوسره (۲) شراب څکل (۳) لوتی او کانری ویشتل (۴) ډهولونه وهل (۵) شپیلې وهل (۶) کوتنری لوبول (۷) یرشمی لباس اغوستل (۸) تالی وهل پرپیش کول (۹) ډیری خرثیل (۱۰) ډیریتونه پریخول اوځنی روایاتو کښ شرک او کفر ذکر هم پکښ راغلیدی ابن کثیر، روح بحواله ابن عساکر.

فانله: مفسرین فرمائی چه د نارینوسره بدفعلی کولو ابتداء د قوم لوط علیه السلام نه شوی وه اودغه شان دگیری خرثیلو ابتداء هم قوم لوط کړې وه په مشوری د شیطان سره او باعث پری داوو چه دوی به په ماشوموالی کښ بدفعلی باندې عادت شو او چه کله به غټ شو ډیری به ئی راغلی نویبایه چا توجه نه ورکوله، نو شیطان ورته مشوره ورکړه چه ډیری خرثی نو تاسوبه هغه شان هلکان ښکاری او توجه به درته میلاویږی نو دوی ډیری خرثیل شروع کړل. حضرت والد صاحب نورالله مرقده وبرد مضجع، به فرمائیلو چه علماؤ نکتته بیان کړیده چه خنزیر څکه نجس العین دې

چه دې دیوټ دې، که دده دَموټ سره بل څه شي جماع کوی نودې پری نه خفه کیږی او غیرت پی نه کوی خولیکن کچرته ده سره څوک بدفعلی کوی نودې ئی ځان ته نه پریرېدې، نوهغه انسان چه دهغه سره بدفعلی کیږی اودې په خپل ځان باندي نه خفه کیږی نو دَخزیر نه هم بدتر دې

﴿إِنهَمْ كَانُوا قَوْمَ سَوَءٍ﴾ داپه منزله دتعلیل دې د﴿تَعْمَلُ الْخَبِيثَاتُ﴾ دپاره ﴿وَأَدْخَلْنَهُ فِي رَحْمَتِنَا﴾ پدیکن اشاره ده هلاکت ته دقوم اونجات ته دَلوط عليه السلام ځکه چه هلاکت ددشمن لوی رحمت دې ﴿مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ داتعلیل دې د﴿وَأَدْخَلْنَهُ فِي رَحْمَتِنَا﴾ دپاره اودامقابل د﴿إِنهَمْ كَانُوا قَوْمَ سَوَءٍ﴾ کنب دې

فانده: دَلوط عليه السلام دقوم علاقه چه په اوه (۷) لویو شهرنوباندي مشتمله وه مشهوره داده چه داتوله علاقه الله تعالى پر مخي راکوزاره کړې وه اوددې اهل ئی هلاک کړی وو، لیکن بعض مفسرین فرمائی چه یو شهر چه دهغی نوم زغروو هغه الله تعالى دَعَذَاب نه محفوظ ساتلی وو ځکه چه پدیکن لوط عليه السلام اودهغه مؤمنان ملگری پاتی کیدلو.

وَتَوْحَا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ

اوربادکړه، نوح عليه السلام چه کله ده فریاد اوکړو (رب ته) ددې نه مخکین نوقبوله کړه مونږ دعا دهغه پس بچ کړو مونږه دې

وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ۖ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا

اوکورنې دده دغم لوی نه. اوبدله واخستله مونږ دده دهغه قوم نه چه دروغزن یی گنرل ایاتونه زمونږ.

إِنهَمْ كَانُوا قَوْمَ سَوَءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ۝

بیښکه دوی وو قوم دبدی پس غرق کړل مونږ دوی ټول په یوځای

﴿وَتَوْحَا إِذْ نَادَىٰ﴾ داخلورم دلیل نقلی تفصیلی ذکر کیږی دَنوح عليه السلام نه چه دتکلیف په وخت

کنب نوح عليه السلام مونږ ته بلنه کړې وه اودعاه ئی مونږ قبوله کړې وه اودتکلیف نه ورته نجات مونږ ورکړې وو، دانبیاء کرامو عليهم السلام واقعات چه دلیل نقلی ذکر کیږی په توحید باندي نواستدلال دهغو نه په دری طریقوسره وی (۱) کله کله دانبیاء کرامو تقریراوبیان ذکر کړې شي اودهغی نه استدلال په توحیداوکړې شي لکه په نورو سورتونو کنب دې، بقوم اعبدوا الله الخ (۲) کله کله

استدلال په عمل دَنبى سره اوشي چه د تكليف په وخت كښ نى كوم دربارته تلى وو څه عمل نى كړې وو چاته نى اواز كړې وو، لكه پدى سورت كښ دې چه اذ ناد^۱ رته الخ^۲ نفس تكاليف اوپريشانى دهغو ذكرشي دپاره دَنفى ذالوهيت، چه دوى الهه نووڅكه چه پريشانى او تكاليف پرى راغلى وو، نودلته استدلال په دې دويمى طريقى سره دې، او ﴿وَنُوحًا مِّنْصُوبٍ دې په فعل مقدر سره چه اذ كودې او د ﴿نَادَى﴾ نه مراد قوم ته بد دعا او خيى كول دې چه ذكرنى په سورة النوح ايت نمبر ۲۲ او سورة القمر ايت نمبر ۱۰ كښ دې

﴿مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ مراد تكليفونه او تكذيب د قوم دې اويانته مراد نجات دې د عذاب د غرق نه، ﴿وَنَصْرَتَهُ﴾ مراد د نصرت نه انتصار او انتقام دې، څكه چه نصرت كله متعدې شي په من سره نو مراد تنه د دشمن نه بدله اغستل وى.

﴿إِنَّمَا كَانُوا قَوْمٌ سَوَاءٌ﴾ د اتعليل دې د ماقبل دپاره او مراد په سوء سره هغه سخت سخت مظالم دې چه دوى به په نوح عليه السلام باندې كولو، اجمعين تاكيد دې او پدى سره دفع د توهم اوشوله چه غټ واره، نارينه او ښځى ټول الله عز وجل هلاك كړل.

وَكَاوَدَ وَسَلَّيْمَنَ إِذْ يَخْتَكِنُ فِي الْحَرْبِ إِذْ تَفَشَّتْ فِيهِ

او ياد كړئ داود عليه السلام او سليمان عليه السلام كله چه دوى فيصله كوله په باره د فصل كښ چه دشپي خريدلى وې په هغې كښ

عَتَمَ الْقَوْمَ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ

گډې، بيزي ديو قوم او وو مونږ په فيصلې دهغوئ باندې خبر لرونكي

﴿وَدَاوُدَ وَسَلَّيْمَنَ﴾ د ايتنخم دليل نقلى ذكر كيږي چه داود عليه السلام او سليمان عليه السلام سره چه كوم علم، حكمت او فهم وو هغه زمونږ عطاء كرده وو او مونږ ته محتاجه وو او دهغوئ فيصلې به زمونږ په نگرانى كښ وى.

﴿إِذْ تَفَشَّتْ فِيهِ﴾ منفش وئيلى كيږي خريدلو د څارووته په وخت دشپيلى كښ بغير د راي نندو وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ هم ضمير راجع دې داود عليه السلام او سليمان عليه السلام ته او ضمير د جمعى تعظيما

دې اوبعض فرمائی چه چونکه دَجَمعی لغوی اطلاق په مافوق الواحد باندې کیږی نوڅه ضمیر دَجَمعی راوړی شویعنی تشبیه هم جمع ده.

تفصیلی واقعہ: امام بغوی رحمۃ اللہ علیہ، طبری رحمۃ اللہ علیہ، وغیرہ دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه داواقعہ داسی نقل کړیده چه حضرت داؤد عليه السلام ته دوه (۲) کسان راغلوچه یو دگډو بیزو مالک وو او بل دپتی مالک وو گډو دمالک نوم آلوڅا اوپتی دمالک نوم ایلیاوو، دپتی مالک په گډو، په مالک باندې دعوی اوکړه چه دده مال دشیی په وخت کښ ځمپتی ته راغلیدې اوفصل نی خوړلیدې حضرت داؤد عليه السلام دگډو دمالک نه تپوس اوکړو، نوهغه هم اقرار اوکړو اوکله چه دتقصان اندازه اولگوله نو نقصان قیمت دومره وو څومره چه دهغه گډی، بیزی وی. نو حضرت داود عليه السلام فیصله اوکړه چه داگډی، بیزی دې دتقصیل مالک ته حواله شي، نو دا دواړه کسان چه دحضرت داؤد عليه السلام ددربار نه اوتلونوپه دروازه کښ حضرت سلیمان عليه السلام ناست وو. پدی وخت کښ دسلیمان عليه السلام عمر یوولس (۱۱) کاله وو، نوهغه ددې فریقین نه تپوس اوکړوچه څه فیصله اوشوه ستاسود مسئلی، نوهغوی ورته ټوله فیصله واوروله نو حضرت سلیمان عليه السلام ورته اوفرمائیلوکچرته دانتازعه ماته حواله کړې شوی وی نومابه داسی فیصله کړې وه چه دواړو فریقینو ته به پکښ فائده وه نو حضرت داؤد عليه السلام ته چه ددې خبری پته اولگیدله نو سلیمان عليه السلام نی رااوغوختلواود هغه دتقصیلی تپوس نی تنه اوکړو چه تابه څرنگه فیصله کوله؟ حضرت سلیمان عليه السلام ورته اوفرمائیلوچه کچرته داسی فیصله اوشي چه دتقصیل مالک ته گډی، بیزی ورکړې شي. اودئ دې دهغو دپیواوډوړئ وغیره نه دې فائده اوچتوی اوپتی دې دگډو، بیزو مالک ته حواله کړې شي اوهغه دې پکښ کارونده اوکړی نوچه کله فصل هغی حالت ته راشي چه په کوم حالت کښ گډو، بیزو خوړلی وو نویبادې پتی خپل مالک ته اوگډی، بیزی دې خپل مالک ته حواله کړې شي، حضرت داؤد عليه السلام ته دافیصله ډیر خوښه شوه اوفریقین نی رااوغوختلواود هغوی په رضامندئ سره دویمه فیصله نی نافذه کړه او اوله فیصله نی منسوڅه کړه.

فائده نمبر ۱: پدی مقام کښ مفسرینو اواخاص طور قرطبی رحمۃ اللہ علیہ ډیر مفصل بحث کړیدې په باری داجتهاد اودقضاء دقاضی کښ، خلاصه داده چه دلته یولوی اعتراض واردیږی چه دحضرت داؤد عليه السلام دقضا اوفیصلی نه ورستو حضرت سلیمان عليه السلام څرنگه اعتراض اوکړو؟ اودغه شان یابه فیصله دداؤد عليه السلام صحیح وه نو دحضرت سلیمان عليه السلام ته دخطا نسبت اوشو

اویابه دحضرت سلیمان علیه السلام فیصله صحیح وه نودداؤد علیه السلام فیصلی تخطیه اوشوه؟ اوحالانکه انبیاء کرام دخطا اوغلطی نه پاک وی، نوعلماؤ ددې متعددتوجیهات کړېدې (۱)، بعض علماء فرمائی چه دادر حقیقت فتوی وه اوقضا نوه لیکن داتوجیه ضعیفه ده یوددې وجه نه چه داؤد علیه السلام نبی وو اوفتوی دنبی داهم قضاء اوحکم وی، اوبل ددې وجه نه چه ظاهر دایت هم پدی دال دې چه دامحض فتوی نده بلکه حکم اوفیصله ده ځکه چه دلته الفاظ داذیحکمان راغلیدې (۲) بعض علماء فرمائی چه حضرت داؤد علیه السلام فیصله کړې وه خونافذه کړې نوه، لیکن داتوجیه هم تسلی بخشش نده ځکه چه داتوجیه صرف درجوع دپاره شوله اودغلطی دذغیبی دپاره نشوه (۳) بعض علماء فرمائی چه دداؤد علیه السلام اودسلیمان علیه السلام ددواړو فیصلی مبني وی په وحی باندي لیکن فیصله دسلیمان علیه السلام ناسخه اوگرزیدله دفیصلی دداؤد علیه السلام لره لیکن داتوجیه هم کمزوری ده ځکه چه روایاتو کښ دې چه دسلیمان علیه السلام عمر په دې وخت کښ صرف یوولس (۱۱) کاله وو، نوددې وجه نه د (۴) جمهورو قول دادې چه دادواړه فیصلی مبني وی په اجتهاد باندي لیکن فیصله دحضرت سلیمان علیه السلام اقرب الی الصواب وه اود دواړو فریقینو منفعت په کښ وو ځکه داؤد علیه السلام دسلیمان علیه السلام فیصله نافذه کړه اومجتهد په باره کښ خبره داراغلیده چه المجهد قد یخطی وقیدصیب چه مجتهد کله په خپل اجتهاد کښ صحیح وی اوکله خطا وی، اوفرق په مینځ دعام مجتهد اونبی کښ دادې چه انبیاء کرام علیهم السلام ته په خطا، اجتهادې باندي فوراً تنبیه کیږی اوپه خطا باندي برقرار نه پاتی کیږی (۵) اوصاحب دمدارک فرمائی چه دلته دخطا اوصحیح خبره نیشته دې بلکه دحضرت داؤد علیه السلام فیصله مبني وه په قاعدې دشرع باندي اوضابطه دشرع وه اودسلیمان علیه السلام فیصله مصالحت باندي مبني وه اوصلح بهترین وه اوقرآن کښ هم صلح ته خیر و نیلی شویدې اوددې وجی نه حضرت عمر رضی الله عنه قاضیانوته هدايات جاری کړې وو چه کله تاسوته یوه مقدمه راشي نوتاسو فریقین په مصالحت باندي راضی کړئ نوکه مصالحت ناممکن شي نوبیاخپله شرعی فیصله جاری کړئ (ملخص از قرطبی).

فائده نمبر ۲: حضرت داؤد علیه السلام دگډو، بیزو په مالک باندي ضمان اوتاوان راویستلی وو نوموړی په شریعت کښ ددې څه حکم دې چه دیوکس گلهی، بیزی یابل څاروی دچافصل ته لاړو اوفصل ته ئی ورله تاوان اورسولونوپه ده باندي به ضمان وی اوکنه؟ نوپه دې کښ دانمو اختلاف دې، جمهورو قول دادې کچردانقصان رسول دشبې په وخت کښ وو نومالک باندي ضمان واجب دې اوکه دورخی په وخت کښ رسولی وو نوبیا په مالک باندي څه ضمان نیشته لکه څرنګه چه

داؤد علیہ السلام فیصله کړې وه، دلیل عقلی دادې چه دښی په وخت کښ دڅاروو د مالک ذمه داری ده چه خپل څاروی اوتړی اوبهرته ئی نه پریدې ځکه چه شپه دارام دپاره پیدا کړې شویده نوځکه پدی کښ ارام کوی اوورځی په وخت کښ دبتی مالک ذمه داری ده چه دخپل فصل اوپتی خپل ساتی ځکه ورځ دمعاش اوروځگار دپاره پیدا کدې شویده، نو ددې وجه نه دښی په تاوان باندي ضمان شته دې اودورځی په نقصان باندي نیشته، اودلیل نقلی ئی هغه روایت دې چه امام مالک علیہ السلام په خپل موطاء کښ نقل کړیدې اوطبری علیہ السلام وغیره هم نقل کړیدې چه دحضرت براء علیه السلام اوبنه دیوکس باغ ته دښی په وخت کښ داخله شوه اودهغه باغ ته ئی نقصان اورسولو نورسول الله ﷺ فیصله اوفرمانیلې چه: اِنَّ عَلَى اَهْلِ الْحَوَائِظِ حِفْظَهَا بِاللَّيْلِ وَانْ مَافَسَدَتِ الْمَوَاشِيَ بِاللَّيْلِ ضَامِنٌ عَلَى اَهْلِهَا (موطاء امام مالک باب القضاء فی الضواری والحریة) یعنی دښی په وخت کښ دبتو حفاظت ددې مالک باندي وی اودهغی باوجود کچرته یو څاروی باغ ته نقصان اورسولو نودهغی ضمان به دڅاروی په مالک باندي وی، اودامام ابوحنیفه علیہ السلام مسلك دادې چه کچرته دڅاروی سره مالک یامحافظ وو اودهغی باوجود دچاباغ اوپتی ته ئی نقصان اورسولونوپه مالک باندي به ضمان وی اوکه مالک یامحافظ ورسره نوو نوییابه مالک باندي ضمان نیشته. دښی اوورځی اعتبارپکښ نیشته دې احنافو دلیل هغه مشهورروایت دحضرت ابوهریره علیه السلام دې چه امام بخاری اومسلم اوتولواصحابو دسنن نقل کړیدې چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمانیلو چه العجماء جرحها جبارا (بخاری کتاب الدیات) یعنی دڅاروو نقصان قابل مؤاخذه ندې بلکه هدر دې اوپدی روایت صحیحه کښ تخصیص دښی اودورځی نیشته دې، بلکه مطلق دې اوهرچه دې روایت دبراء بن عازب علیه السلام (نو۱)، یوپه هغه کښ اضطراب دې وقفارفعاً او (۲) ثانیاً کله دحرام راوی اود حضور ﷺ په مینځ کښ واسطه سعد بن محیصه اوکله محیصه ذکر کیرې او (۳)، ثالثاً حرام یومجهول راوی دې نولهدا سنداً داحدیث دأحنافو دمستدل حدیث په مقابله کښ ضعیف اوقابل حجت ندې (۴)، اودهغی باوجود دجمهورومستدل حدیث کښ لفظ دحائظ راغلیدې اوحائظ ونیلی کیرې هغی باغ ته چه چاریواری ورنه شوی وی نوعین ممکنه ده چه حضرت براء علیه السلام دې داخله اوبنه بالااراده داخله کړې وی (روح) او (۵)، ددې ټولوباوجود دأحنافو دمستدل حدیث مشتمل دې په قاعدې کلیی باندي اومستدل دجمهورو مشتمل دې په واقعی جزئییه باندي نوځکه دأحنافو روایت ته ترجیح ده (والله اعلم).

فَفَهَّمَهَا سُلَيْمَنٌ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا

پس پوهه ورکړه مونږ ددغي فیصلي سليمان ﷺ ته او هر یو لره ورکړې ده مونږ بیغمیری اوبوه او تابع کړی وو مونږ

مَعَ كَاوَدَ الْجَبَالِ يُسَبِّحُنَ وَالظَّلَازِلُ ۖ وَكُنَّا فَعِلَيْنَ ۝ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ

داود ﷺ سره غرونه تسبیح نی وئبله اومارغان او وو مونږ داکار کوونکي اوخوډلی وو مونږ هغه ته جوړول دزغرو

لَكُمْ لِيُحْصِيَكُمْ مِّنْ بِأَسْمِكُمْ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ۝ وَلِسُلَيْمَانَ الرِّجُّ

دپاره دستاسو چه یچ ساتی تاسو دجنگ ستاسونه. پس آیاتاسو شکر کوونکی یی؟ او تابع کړې موده، سليمان ﷺ لره هوا

عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهَا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا ۖ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ۝

تیزه، روانه به وه په حکم ددغه سره هغه ملک ته چه برکات اچولی دي مونږ په هغی کښ او وو مونږ به هرڅیز باندې علم لرونکی

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَن يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ ۚ

او تابع کړی مو وو دشیطانانو نه هغه څوک چه غویي به نی وهلی ددغه دپاره اوکارونه به نی کول کارونه سیوا ددې نه

وَكُنَّا لَهُمُ خَافِظِينَ ۝

او وو مونږ دوی لره حفاظت نگرانۍ کوونکی.

﴿فَفَهَّمَهَا سُلَيْمَنٌ﴾ بها ضمیر راجع دې واقعی اوقضی ته یعنی ددې قضی اومسئلی صحیح حل مونږه حضرت سليمان ﷺ ته اوخوډلو اوالله ﷻ ددې فهم او علم سليمان ﷺ ته ځکه ورکړو چه حضرت داود ﷺ ته دده فضیلت څرگندشي اوپلارته چه دڅو فضیلت او کمال ښکاره شي نوډیر خوشحاله شي، نو د حضرت داود ﷺ د خوشحاله کولو دپاره الله ﷻ دافهم سليمان ﷺ ته ورکړو.

﴿وَكُلًّا آتَيْنَا﴾ پدی جملی سره مقصود مدحه اوصفت د داود ﷺ اوسليمان ﷺ ده چه دواړو سره علم اونبوت وو، اوپدی کښ اشاره ده چه خطاء دمجتهد، عیب ندې په فیصلي اواجتهاد کښ اوگناه گارندې، اودغه شان په حدیث دمسلم کښ دې چه حضرت عمرو بن العاص ؓ فرمائی چه مادرسل الله ﷺ نه اوریدلی دې چه فرمائیلو: اذا حکم الحاکم لاجتهدم

اصاب فله اجران و اذا حكم فاجتهدم اخطا فله اجر يعني چه كله حاكم داجتهاد كولو نه ورستوفصله او كړې اودده دافصله نفس الامر كېن هم صحيح وه اودې حق ته رسيدلى وو نوده ته دوه ۲ اجرونه ميلاوېږي او كه دې په خپلى فيصللى كېن داجتهاد باوجود حق ته اونه رسيدلى شو نوده نه يواجر ميلاوېږي، ځكه چه اجتهاد بذات خود يو عبادت دې.

﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ ۙ هَدْيَ كَيْسَ ذَكَرْ خُصُوصَىٰ مِعْجَزَاتِهِ دَاوُدَ ۙ عَلَيْهِ السَّلَامُ﴾ دې. ﴿يَسْبَحُ﴾ ددينه مراد تسبيح قالى يعني په لسان القال سره تسبيح كول مراد دې لكه څرنگه د رسول الله ﷺ په لاس مبارك كېن كانړو تسبيح ونيولوايد خوراك واللقمه نورې، به تسبيح ونيلو. نودغه شان حضرت داؤد عليه السلام به چه كله زبور تلاوت شروع كړو چه هغه مشتمل وويه تسبيح او تهليل باندي فقط نوغرونو او مارغانو به ورسره هم تسبيح شروع كړو، نويو عظيم الشان حلقه دذكر به اولگيده، اوڅومره چه حلقه دذكر وسيع وي نوڅومره نې بركات زيات وي او حضرت داؤد عليه السلام به ددوي په تسبيح باندي پوهيدلو.

﴿وَكُنَّا قَبِيلًا﴾ يعني داؤد داؤد عليه السلام ذاتى تصرف نو بلكه زمونږ په قدرت سره داتول كارونه كيدلو ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صِنْعَةَ الْكِبْسِ﴾ دد حضرت داؤد عليه السلام بله معجزه ذكر كيږي چه الله ﷻ ده ته دزغرو جوړولو طريقه خودلى وه او اوسپنه نې ورته بغير اور كېن دگرمولونه، نرمه كړې وه لبوس، په اصل كېن هر هغه خيزته ونيلى كيږي چه په جنگ كېن اچولى كيږي دلته تنه مراد زغري دې او دټولونه اول دزغري ايجاد حضرت داؤد عليه السلام كړې وو، اود دينه مخكېن هسې صفائح وو او مستقلې زغري او كړې به پكېن نوى، روح المعانى وغيره نقل كړيدې چه داؤد عليه السلام كله بادشاه شونود شپې په وخت كېن شاهى لباس به نې بدل كړو عام لباس نې واچولو او ځلكونه به نې تپوس كولو چه داود څنگه بادشاه دې نوفرشتى انسانى صورت كېن راغلى داؤد عليه السلام دهغوئ نه تپوس او كړو چه داؤد څنگه بادشاه دې نوملا نكور ته او نيولو چه داؤد عليه السلام ډير بڼه سړى دې خو چه دبیت المال نه نې خوراك نه كولى، نو حضرت داؤد عليه السلام دالله ﷻ نه سوال او كړو چه ده ته دخپل دلاس كسب نه رزق وركړې نواله ﷻ ده ته اوسپنه نرمه كړه او دزغرو جوړولو طريقه نې ورته اخودله نوده به بيا زغري جوړه ولې او خرڅولى به نې او په هغې به نې خپله گذاره كوله.

﴿لَتُخْصِنَكُمْ﴾ لام دپاره دتعلیل دې اوغوره خبره داده چه داعلت دې دصنعة دپاره اوذدین معلومه شوه چه داسی صنعت اوپیشه اختیاره ول چه خلق خداته پکښ فائده وی سنت دانبیاء کرامودې اوعبادت دې بشرط ددې چه نیت صحیح وی. او قرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه صنعتونو اوپیشو ته کمزوری وئیل او ددې اختیاره وو نکوخلکو ته کمزوری نسبت کول جائز ندې ځکه چه انبیاء کرام پیشی اختیار کړې وی، حضرت آدم عليه السلام زمینداری کړې وه، حضرت نوح عليه السلام ترکانی کړې وه داؤد عليه السلام لوهاری، لقمان عليه السلام درزی توب، طالوت دباغ یعنی رنگسازي کړې وه.

﴿فَهَلْ أُنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾ استفهام په معنی دامرسره دې یعنی تاسو دالله تعالی شکرادا کړئ چه تاسوته ئی داصنعت میسر کړیدې، (کبیر).

﴿وَأَسْلَمْنَا آلَ الْيَمِّ﴾ پمدی کښ دحضرت سلیمان عليه السلام معجزات ذکر کیرې چه هواگانې او جنات دهغه تابع وو، داؤد عليه السلام دپاره کثیف اوسخت سخت څیزونه مسخر کړې شوی وو لکه غرونه او اوسپنی شوی او سلیمان عليه السلام دپاره لطیف اونرم نرم څیزونه مسخر کړې شوی وو، او قرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه کان امرا غزاء لا یقعدهن الغزو، یعنی سلیمان عليه السلام ډیر لوی مجاهد اوغازی وو او هروخت کښ به ئی غزاگانې کولی ولری لری به دجهاد په تکل کښ تللنو الله تعالی ورته هوا مسخره کړه او حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه مروی دې، کله چې سلیمان عليه السلام دخپلو آسونو سره مشغول شو حتی چه دمازیگرمونځ ورته فوت کیدلوته قریب شو نو دالله تعالی دپاره ئی غصه او کړه نواله عليه السلام ورته دهغه آسونو په بدلی کښ هوا مسخره کړه، تفصیلی واقعه په سورة ص ایت نمبر (۳۱ تا ۳۳) کښ ذکرده او ﴿وَأَسْلَمْنَا﴾ عطف دې په ﴿مَعَ دَاوُدَ﴾ باندې او هر کله چه په دواړو تسخرینو کښ فرق وو حضرت داؤد عليه السلام لره غرونه او طیور مسخر کړې شوی ووپه طریقې دتبعیت او اقتدې سره یعنی غرونو او مارغانو به دحضرت داؤد عليه السلام حکم ته انتظار نه کولوبلکه څرنګه به چه داؤد عليه السلام تسبیح شروع کړو نو هغوی به ورسره فوراً تسبیح شروع کولو، نوددې وجه نه دداؤد عليه السلام دمعجزاتو کښ لفظ د مع ذکر شوی وو، او سلیمان عليه السلام دپاره تسخیردهوا په طریقې دانقیاد کلی سره وه او هوا به دده دحکم منتظره وه چه کله به ورته

سليمان عليه السلام حكم او كړو او كوم طرف ته به ئى ورته حكم او كړو نو هغه به روانه شوه. نو د دې وجه نه د سليمان عليه السلام د معجزاتو ذكر په لفظ دلام سره اوشولو

﴿عاصفة﴾ د عصف نه دې شديد اوتيزه وئيلى كيږي. نو د دې ايت نه معلومېږي چه هغه هوا چه د سليمان عليه السلام تخت به ئى اوچتولو ډير تيزه وه او په سورة ص ايت نمبر (٣٢) كښ د دې هوا صفت رخاء (يعني نرمه) ذكر شويدي نو دا په ظاهر كښ تعارض دې نو مفسرينو تطبيق پدې طريقى سره كړيدي چه په نفسها دا هوا نرمه وه او په عمل كښ عاصفه يعني تيزه وه يعني دا هوا نرمه وه خو چه كله به ئى د سليمان عليه السلام تخت اوچت كړو نو په لږه مده كښ به ئى ډير زيات مسافت او كړو نو پدې اعتبار سره عاصفه وه او بعض علماء فرماني چه چونكه دا هوا د سليمان د حكم تابعه وه نو كله به د سليمان عليه السلام په حكم سره تيزه شوه او كله به نرمه وه نو څرنگه به چه هغه ورته حكم كولو نو هو ا به هغه وصف اختياره ول.

﴿إِلَى الْأَرْضِ الْأَيْمَى﴾ د دينه مراد ملك شام دې، نو سليمان عليه السلام به د ورځى په ابتدائى حصى كښ به يو لى علاقې ته لاړو، او بيا به د ورځى په اخيرى حصى كښ واپس شام ته راتللو.

فائدة: حافظ ابن كثير رحمه الله په حوالى د ابن ابى حاتم سره د حضرت سعيد بن جبیر رضي الله عنه نقل كړيدي چه د سليمان عليه السلام تخت د لږگونه جوړ شوى وو، چه پدې باندي شپږ لاکه ٢٠٠٠٠٠ كرسى ايخودلى شوى وى او پدې كرسيان باندي به د سليمان عليه السلام سره قريب اهل ايمان انسانان كيناستلو او بيا به ورپسې اهل ايمان جنات كيناستلو او بيا به حضرت سليمان عليه السلام مارغانو ته حكم او كړو چه پدې ټول تخت باندي گير چاپيره سوري او كړئ، او بيا به دا عظيم الشان مجمع هوا اوچتوله او كوم ځاى ته به چه سليمان عليه السلام حكم او كړو هلته به ئى رسولو، او دې هوا ئى تخت به د سحر نه تر غرمې پورې د يوې مياشتې برابر سفر كولو، او د غرمې نه تر ماښام پورې به ئى هم د يوې مياشتې برابر سفر كولو، نو گويا چه په يوه ورځ كښ به ئى د دوه (٢) مياشتو برابر سفر كولو.

﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ﴾ د ابله معجزه د حضرت سليمان عليه السلام ذكر كيږي، چه سر كښ شياطين الله جل و دده تابع كړې وو او د هغوئ نه به ئى سخت سخت كارونه اخستلو لكه سمندر ملغلرې راويستل او عبادت خانې وغيره جوړول شو او شياطين د جنا تو هغه قسم ته وئيلى كيږي چه كافران وى، نو چونكه مسلمانان جنات خو هسى هم د حضرت سليمان عليه السلام تابع وو، ځكه چه په

سليمان عليه السلام باندی ایمان راوردی وو نودھغوی دتسخیر ضرورت نوو نوددې وجه نه دلته ذکر دتسخیر صرف دشیاطینو او شولو

﴿وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ﴾ پدی کښ اشاره ده چه ددې جناتو ذمه دارئ مختلفى وی او تفصیل دهغی په سورة السباء آیت نمبر (۱۳)، او سورة ص آیت نمبر (۳۷) کښ ذکر دې ﴿وَكُنَّا لَهُمْ حَفِظِينَ﴾ مقصد دادې چه حضرت سليمان عليه السلام ته تکلیف اونه رسوی اودهغه د حکم خلاف اونکړی او بعض فرمائی چه حفاظت دې دپاره وو چه دجناتو اوبیا خاص طور شیاطین فطرت دادې چه په ارام سره نشي کیناستلی اوسم خیز ورانه وی نوالله ﷻ به حفاظت کولو چه دوی داخل کاروران نکړی.

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ	
او یوادی کړئ ایوب عليه السلام چه کله ئی فریاد کوو رب خپل ته چه بیشکه رسیدلی دې ماته تکلیف مرض	
وَأَنَّكَ أَزْكَمُ الرَّحْمَنِ ۖ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ	
اونه زیات رحم کوونکی ئی درحم کوونکونه، پس قبوله کړه مونږ دعا دهغه پس لري کړو مونږ هغه چه پده باندې	
مِنْ ظُرِّهِ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا	
خه تکلیف مرض وو، او ورکړو مونږ ده ته بال بچ اولاد، دده او پشان دھغوی ورسره نور، دوجي درحمت زموږ نه	
وَذُكِّرَىٰ لِلْعَذِيبِينَ ۝	
او نصیحت دبنده گن کوونکو دپاره	

﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ﴾ هدا شېرېم دلیل نقلی دې په واقعی دایوب عليه السلام سره، چه ایوب عليه السلام هم دتکلیف په وخت کښ بلنه الله ﷻ ته کړې وه اودده تکلیف لری کوونکی اوده ته اولاد اومال ورکوونکی الله ﷻ وو.

حضرت سيدنا ايوب عليه السلام در ميانونه وو. د پلارد طرف نه د حضرت اسحاق عليه السلام په نسل كېن وو او د مور د طرف نه د حضرت لوط عليه السلام په ذريت كېن وو. د حضرت ايوب عليه السلام په باره كېن چه كوم طويل او اوږدې قصې منقول دي اكثر اسرائيليات دي. ابن كثير رحمه الله وغيره چه كومه قابل اعتماد حصه ددې واقعاتو ذكر كړيده دهغې خلاصه داده چه حضرت ايوب عليه السلام ته الله جل و علاه پيرمال او اولاد اوښه صحت وركړې وو ده به د الله جل و علاه د پير شكر ادا كولو لكه څرنگه د انبيا، كرامو سنت او عادت دي نو د بعض رواياتو مطابق چه كله ملائكو د حضرت ايوب عليه السلام په عبادت باندې فخر او كړو او د ده د عبادت صفت ئې بيان كړو او شيطان واوريدلو نو شيطان دا خبره او كړه چه اى الله جل و علاه ايوب عليه السلام به ستا عبادت ولى نه كوى او شكر به ولى نه ادا كوى چه تابه ده باندې دومره لوى انعامات كړيدي نو الله تعالى د ايوب عليه السلام مرتبه او مقام اظهار د پاره په ده باندې، د ده د مال اولاد او صحت په باره كېن ازمايش راوستلو، مال ئې ټول هلاك شو، اولاد ټول وفات شو او په ټول بدن باندې داني رااوختلى او په بدن كېن سوا د ژبې او د زړه نه بل داسې څائى نوو چه روغ وى. خپلو، پردو ورسره تعلق ختم كړو او د كلې نه ئې اويستلو د حضرت ايوب عليه السلام درى كسان د پير قريبي ملگروو هغوئ هم د ايوب عليه السلام ملگري تيا پريخودله او په ايوب عليه السلام باندې ئې تهمت هم اولگولو، حضرت ايوب عليه السلام د كلې نه بهر ځان ته يوه جونپره جوړه كړه او په هغې كېن به ئې عبادت كولو او ده سره صرف خپله بى بى وه چه نوم ئې په بعض رواياتو كېن ماضرنت ميسبن يوسف عليه السلام راغليدي او په بعض رواياتو كېن رحمت بنت اقرائيم بن يوسف عليه السلام ذكر شويوى، او په رواياتو كېن دي چه حضرت ايوب عليه السلام په زمانى د ابتلاء كېن د الله جل و علاه عبادت نور هم زيات كړو او داني او فرمائيلو چه اى الله جل و علاه ما په هغه حالت هم شكر ادا كړې وو چه تامانه مال اولاد راكړې وو او اوس مى پدى حالت باندې هم شكر دي چه تا ځمانه مال او اولاد واغستلو او اوس ځما او ستا په مينځ كېن حائل اوركاوت هيڅ څيز نېشته دي، او د پيغمبرانه صبر او استقامت او د الوالعزمى حالت ئې داوو چه يوه طويله زمانه ئې د صحت دعاهم نه كوله، يو ځلى ورته خپلى بى بى عرض او كړو چه تكليف دي د پير زيات شو د الله جل و علاه نه سوال او كړه چه دا تكليف ختم شي نو حضرت ايوب عليه السلام ورته او فرمائيلو چه اويا (۷۰) كاله ما په صحت كېن تير كړل نو كه اويا (۷۰) كاله په تكليف كېن تير شي نو دا څه مشكله خبره خونده.

د حضرت ايوب عليه السلام پدى مدت د ابتلاء كېن اختلاف دي چه دا څومره زمانه وه؟ نو د حضرت انس عليه السلام نه په يومرفوع روايت كېن اتلس (۱۸) كاله مروى دي، بعضو مفسرينو

دیارلس (۱۳)، نههم (۹)، اتم (۸)، ذکر کړېدې، او حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه اوه (۷)، کاله مروی دې او وهب بن منبه رحمته الله علیه نه درې (۳)، کاله منقول دې، خو بهر حال یوې اوږدې زمانې تیریدلو نه پس آخر کار حضرت ایوب عليه السلام مجبوره شو اودعاء ئې اوکړه چه ائې مسنی الضّر، اوباعث پدی دعاباندي څه وو؟ نو قرطبی پدیکېن اولس (۱۷)، اقوال ذکر کړېدې، غوره قول پکېن دادې چه د حضرت ایوب عليه السلام کمزوری دومره حدته اورسیدله چه عبادت ته پورته کیدل ورته مشکل شونودعاء ئې اوکړه اوبعض علما، فرمائی چه دده بی بی دده دابتلاء دوجی نه چه نور څه مزدوری اونه موندله نو دخپل کمسئ ویخته ئې خرڅ کړل اوده دپاره ئې ذخوړاک بندوبست اوکړو نو حضرت ایوب عليه السلام ته چه پته اولگیدله نو دادعاء ئې اوکړه، او بعض فرمائی چه دخپلې بی بی دایمان په باره کښ اویریدلو چه دخما دمحبث دوجی نه دشیطان په دهوکه کښ رانشي لکه څنې روایاتو کښ دې چه شیطان ورله څه دوائی ورکړې وه چه دا ایوب عليه السلام له ورکړه تفصیل به ئې په سورة ص کښ انشاء الله راشي نو ځکه حضرت ایوب عليه السلام دادعا اوکړه

د حضرت ایوب عليه السلام دا الفاظ شکایت اوشکوه نوه بلکه دعاده اوددې وجی نه پدی باندي استجابت هم متفرع شویدې، یعنی «فَاسْتَجَبْنَا لَهُ» په دې پسی ویلی شویدې اوددې وجی نه الله تعالی دایوب عليه السلام مدحه پدی الفاظو سره کړیده چه: اِنْ وَجَدْنَاهُ صَابِرًا (ص ایت غبر ۴۴).

«وَأَنْتَ أَزْهَمُ الْكَرِيمِينَ» پدیکېن تعریض او اشاره ده دعاته چه څما حالت قابل رحم دې، اوته رحم کوونکی ئې اودغه شان حضرت ایوب عليه السلام د ځان دپاره ضرر ثابت کړو او الله تعالی ئې متصف کړو په رحم سره نو پدیکېن اشاره اوکړه دیته چه دالله تعالی ضرر رسول دپاره دنفع وی یعنی الله تعالی ضار، نافع دې.

«فَاسْتَجَبْنَا لَهُ» الله تعالی د حضرت ایوب عليه السلام دپاره یوه چینه چشمه، دایوب په هغه ځای کښ پیدا کړه اوحکم ئې ورته اوکړو چه پدیکېن غسل اوکړه حضرت ایوب عليه السلام په هغی کښ غسل اوکړو نو فوراً ټول بدن ئې تهلیک ټهاک شو او الله تعالی ورته یولباس دجنت نه، راوولیږو هغه ئې واچولو، د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې چه دایوب عليه السلام بی بی پدی وخت کښ حاضره نوه نو چه کله راغله نو ایوب عليه السلام یو طرف ته په ډیر ځانسته صورت سره ناست وو، دې اونه پیژندلو یو طرف ته بل طرف ته ئې تلاش اوکړو نو چه ایوب عليه السلام ورته په هغه زوړ حالت کښ میلاؤنشو نو په ژړا شوه اودده نه دایوب عليه السلام ئې تپوس اوکړو چه دلته یو بیمار سړی وو هغه

چرته لارو؟ سپوياليوانواو خوږو؟ څه وخته پورې ئې دهغه سره دا خبرې اوشوې آخرو رته حضرت ايوب عليه السلام اوئيلوچه څه ايوب عليه السلام يم، اوالله تعالى څمادعا قبوله كړه او څما بده ئې صحيح اوروغ كړو.

﴿وَمَا آتَيْنَاهُ أَهْلًا﴾ اهل نه مراد يا اهل سابقين دې چه كوم وفات كړې شوى وو، نوهغه ورته راډژوندي كړې شو ځكه چه دوى مخكې د نيتي نه مړه شوى وو، او ﴿وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾ به مراد صلبى اولاددي، يعني سابقه اولاد ورته هم ژوندي كړې شو اود هغې مثل نور اولاد هم ورته وركړې شو، اوياد اهل نه مراد لاحقين اهل دې كوم چه د بيمارئ نه د تهيك كيدلونه پس شوى وو، او د ﴿وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾ به مراد اولاد الاولاد يعني نسي المسى، مراد دې بهر تقدير مقصد د ايت دادې چه د ازمائش اومتحان نه ورستو بطور انعام الله تعالى دده په اولاد كېن بركت واچولو اودغه شان په رواياتو كېن وى چه مال هم ورله الله تعالى ډير كړو د سرو زرواوسپين زرو باران په پري او كړو. رَحْمَةً د اعلت موثره دې د استجاب دعا اود اعطاء اولاد د پاره، چه دادعا قبولول او اولاد وركول د وحي د رحمت نه وو اواحساناً وو.

﴿وَذَكَرْنَا لِلْعَالَمِينَ﴾ بهديكېن اشاره ده علت غائيه ته يعني چه څوك د الله تعالى بندگى كوي، نيكان اوصالحان وى په هغو باندې تكليف راشي نو د ايوب عليه السلام واقعه دې ياده كړى چه هغه څومره افضل وواولوى عابدوو په هغه تكليف راغى نو صبرئى او كړو اوالله تعالى ته ئې سوال او كړو.

وَأَسْمِعِلْ وَأَخْرِجْ وَقَدْ الْكُفْلُ كُلِّ مِنَ الطُّرُوقِ ۝ وَأَوَدَّاهُمْ

اوبادكړئ، اسماعيل عليه السلام اود اريس عليه السلام اود ذوالكفل عليه السلام داتول وو د صبركونكونه، اوداخل كړى وو مونږ دوى

فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الطُّرُوقِ ۝

په رحمت نوت خپل كېن بيشكه دوى وو د نيكانونه

﴿وَأَسْمِعِلْ وَادْرِيسَ﴾ اوم (۷)، دليل نقلى تفصيلى دې په ذكر د درى (۳)، انبياء كراموسره،

د حضرت اريس عليه السلام اواسماعيل عليه السلام تفصيلى حالات مخكېن تيرشويدي او په قرآن كېن

متعدد مواضعو کتب مذکور دې، البته ذوالکفل په باره کتب قرآن مجید کتب دنوم نه علاوه نور مزید تفصیل او واقعات نیشته دي، او احادیث هم ددې تفصیل نه ساکت دي، ابن کثیر رحمته الله فرمائی چه دقرآنی اسلوب نه معلومیری چه دې نبی وو خکه دده ذکر دانبیاء کرامو سره شوی دې او دا قول دجمهور مفسرینو دې، بعض علماء فرمائی چه ذوالکفل یونیک سړی وو، ابن جریر رحمته الله د مجاهدنه نقل کړیدی اودغه شان ابن ابی حاتم د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه په سند مقطوع سره منقول کړیدی ذوالکفل یونیک سړی وو په بني اسرائیلو کتب او کله چه حضرت الیسع عليه السلام دیربودا شو نویوه ورځ نی او فرمائیلو چه کاش څماپه زندگنی کتب یوداسی سړی وی چه ځمانه ورستو څما قائم مقام شوی وی اوماته اطمینان حاصل شوی وی چه دې ځمادنیابت قابل دي، بیالیسع عليه السلام بني اسرائیلی راجمع کړل او هغوئ ته نی او فرمائیلو چه څه په تاسو کتب یوکس خپل خلیفه کوو مه پدی شرط چه هغه هغه څماسره ددری (۲) خبرو عهد او کړی (۱) ټوله ورځ به روژه نیسی (۲) شپې به عبادت کوی (۳) چرته به هم غصه نه کوی، نو دمجلس نه یوکس رااوچت شو چه دعامو خلکو په نظر کتب د هغه څه وقعت او اهمیت نوو هغه اوئیل چه څه حاضریم، حضرت الیسع عليه السلام ورته بیادامذکور شرائط بیان کړل او تپوس نی تنه اوکړو چه ددې پوره کولو ته تیاری هغه ورته اوئیل چه هاؤ اوداعمل دری (۳) ورځی شو اوهره ورځ به دایوکس پاسیدلو او بل څوک به نه تیاریدلو نو اخر کار حضرت الیسع عليه السلام دې خپل خلیفه اونائب جوړ کړو، دالیسع عليه السلام ددې خلیفه طریقه داوه چه ټوله شپه به نی عبادت کولو او د ورځی به نی روژه وه او د خلکو مسائل به نی هم حل کول، او په شپې ورځی کتب به نی صرف د غرمی قیلوله کوله نور ارام نی نوو، شیاطین په ده باندي دیر کوشش اوکړو خوناکام شو نو آخر په خپله ابلیس دده مقابلی ته راغی چه په څه طریقه باندي دې دهوکه کړم اودې دالیسع عليه السلام سره کړی عهدونو کتب پاتی راؤلم، نو ابلیس منصوبه داسی جوړه کړه چه یو دیر کمزوری او دضعیف انسان په صورت کتب د غرمی په وخت کتب ده ته راغی، دروازه نی او تیکوله نو خلیفه تنه تپوس اوکړو چه څوک نی؟ نو ابلیس ورته اوئیل چه څه یو دیر مظلوم او کمزوری انسان یم، نو هغه ورته درواز کھولاؤ کړه، ابلیس ورته دخپل قوم دظلم او دخپل مظلومیت یواوړد داستان بیان کړو چه د قیلولی وخت ختم شو، نو خلیفه ورته اوئیل چه ته اوس لار شه اومانام چه کله مجلس اولگی نویاراشه څه به ستا حق تاته درکړم، نو دې لارو اوچه مانام شو خلیفه دده دیرانتظار اوکړو خوداسی نوو، او مجلس ختم شو، سحر بیامجلس اولگیدلو او هغه مظلوم کس بیاهم رانغلی، خو چه کله

دَخْلِفَه دَقِيلُولِي وَخَت شُو اَوْخَلِفَه خِيَل اَرَام خَائِي تَه لَاهُو نُوهِمْدَغَه سِرِي رَاغِي اودروازه نِي اوتكوله نوچه خليفه را اُولتونوهم هغه سِرِي اولاهو اوبياني يواوِرد داستان شروع كړو اودخليفه دَخوب وَخَت نِي خَرَاب كړو، خليفه ورته اوئيل چه تاته ماوئيلي وو چه كله مجلس اولگي نوبياراشه اوته رانغلي، ده ورته اوئيل چه خُماقوم دِيرظالم اوخييت دې ستاپه مجلس كښ اقراربه اوکړي خوورستويياپه ماباندي سختی کوی اوحق نه راکوی، خليفه ورته اوئيل چه ته ماښام خامخاراشه اوپه هغه وَخَت كښ به خه ستاحق تاته دركړم، داسې لاهو خليفه دَخوب وَخَت نِي هم خَرَاب كړو اوچه ماښام شو اومجلس دَقضا اولگيدلو نوبباداسې غائب وو. اوسهاريياغائب اوچه كله دَقِيلُولِي وَخَت رَاغِي نوخليفه كورواوته حكم اوکړو چه خُماسنگ ته به هيڅ څوك هم نه راپريدئ ځكه چه خليفه دِيرستې اوخوب عاجزكړې وو، نوعين پدې وَخَت كښ بياداسې رَاغِي نوکوروالومنع كړوچه خليفه حكم كړيدې چه پدې وَخَت كښ به هيڅ څوك ملاقات ته نه راپريدئ، ابليس چه دانساني صورت كښ وو دِيركوشش اوکړو څوكوروالونه پريخودلو خوابليس په بندي دروازي باندي دننه لاهو، اودخليفه دكوتی دروازه نِي اوتكوله. نوخليفه چه اوتكلوچه بهردروازی بنديكلولوباوجود داسې دننه رَاغِي نو فوراپه حقيقت حال باندي پوه شو چه داخوابليس دې، نوورته نِي اوئيلوچه ته دَخدائ دشمن ابليس نِي؟ نوهغه ورته اوئيل چه هاؤ خه ابليس يم ماوخماذريت ستاخلاف هرقسم كوشش اوکړو خوناكام شو دااخری حربيه چه مااستعمال كړه اوپديكښ هم ناكام شوم، نو ددې وجه نه دې په ذوالكفل سره مشهورشو ځكه چه دكومو شرائطو ده ذاليسع سره تكفل كړې وو، اوهغه دې ذمه دارگرخولي وونوهغه نِي پوره كړو، پدې واقعه كښ تصريح ده چه ذوالكفل رجل صالح يعني يونيك سړی وو، ليكن دَسندپه اعتبارسره هم داواقعه كمزوري ده اوداسلوب قرآنی اوسياق قرآنی سره هم مناسبه نده، البته داممكنه ده چه اولاً دې ذوالكفل نيك سړی وو اوبيادي ورسو ورته نبوت ميلاؤشوی وی، نوپه اثر دابن عباس ؓ وغيره كښ دې قبل النبوة واقعه ذكرشوی وی، اوقرآن مجيد كښ دانبياؤ په فهرست كښ ذكر كول ددې وجه نه، دې چه ورسو ورته نبوت ميلاؤشوی وو.

علامه آلوسی ؒ يو بل قول هم ذكر كړيدې اوحضرت شاه صاحب ؒ هم هغی ته ترجيح ور كړيده چه ذوالكفل دحضرت ايوب ؑ خوی وو، دچاضمانت اخستی وو نودهغی دوجی نه ده ته خوقيد اوسخت تكليفونه ميلاؤشو دې وجی نه ورته ذوالكفل وئيلي كيږي، اوبعض فرماني چه دادحضرت حزقيل ؑ لقب دې.

خلاصه داده چه ذوالکفل ذکرانی سیاق په دلیل نبی وو اوتفصیلی حالات نی قرآن واحادیث صحیحہ کنس ندې ذکر، مونږ په پری اجمالاً ایمان راوړو

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاطِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ

اوباد کړئ مې والا کله چه لاړ په حالت دغصی کنس دخپل قوم نه پس گمان نی اوکړو چه هرگز تنگسياه را نولو مونږ په ده باندي.

فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۰۱﴾

نورفراي نی اوکړو په تیرو کنس چه نیشته معبود فریاد قبلو ونکی سیوا ستانه. پاک نی ته بیشکه څه یم دظلم کوونکونه دخان سره

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذَلِكَ نُثَوِّبُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰۲﴾

پس قبول کړو مونږ فریاد دده او خلاصی مو ورکړو ده ته دغم نه او همدارنگی خلاصی ورکړو مونږ مؤمنانوته

﴿وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاطِبًا﴾ دلیل نقلی تفصیلی دې په واقعی دیونس عليه السلام سره، چه دتکلیف

په وخت کنس یونس عليه السلام الله تعالى ته بلنه کړې وه، او الله تعالى ورته تکلیف لری کړې وو، او نون مهمی (کب) ته وئیلی کیږی اودالقب دیونس عليه السلام دې اویونس عليه السلام دپاره ذالنون اوصاحب الحوت القاب ځکه استعمال شویدی چه ده دمهمی په څپته کنس څه وخت تیر کړې وو.

یونس عليه السلام دموصل شهر (عراق ملک) کنس یوی قرنی ته چه نوم نی نینوی دې مبعوث شوی وو، یونس عليه السلام خپل قوم ته دیر دعوت ورکړو، لیکن دقوم سرکشي او کفر په نوره زياتیدلو، یونس عليه السلام ددوی نه خفه شو اود کلی نه اووتلو اودوی ته نی بد دعا اوکړه اودوی ته نی اوئیلو چه په دری ورځو کنس به په تاسو باندي عذاب راځی، یونس عليه السلام په وتلوسره قوم په خپل عملونو باندي پښیمانه شو اود بعضو روایاتو مطابق دوی د عذاب دبعض آثار و مشاهده هم اوکړه نودوی اول په یونس عليه السلام پسی اووتلو چه دهغه تلاش اوکړی اودهغه په لاس توبه اوباسی لیکن چه هغه میلانوشونو ټول قوم صحراء ته رااووتلو اوزنانو واړه بجی دخان نه جدا کړل، څاروی اودهغوئ د بجو په مینځ کنس هم جدائی راویستله، نوزیر دستی چیغی اونعری جوړی شوی دوی الله تعالى ته زاری اوعاجزی شروع کړه اوجمالی ایمان نی راوړونوهغه عذاب دفع کړې شو، یونس عليه السلام په بل ځای کنس پدی خیال کنس وو چه قوم باندي به حسب وعده عذاب راغلی وی اوهلاک شوی به وی، خوچه کله ورته پته اولکیدله چه قوم باندي عذاب ندې راغلی

نودافصله ئی اوکړه چه که څه واپس خپل قوم ته ځم نو هغوی به ځماتکذیب نور هم زیات کړی او په بعضی روایاتو کښ دې چه دیونس عليه السلام د قوم دستور داوو چه دروغژن سړی به ئی قتلولو نو حضرت یونس عليه السلام سره دخپل ځان خطر هم پیدا شوه نو ددې وجه نه خپل قوم ته واپس راتللو په ځای بغیردالله ﷻ د اجازت نه بل طرف ته هجرت شروع کړو. حضرت یونس عليه السلام بحرروم ته اورسیدلو نو یوه کشتی تیاره وه یونس عليه السلام په کشتی کښ کیناستلو نو دکې سفر کولونه، ورستو کشتی په یوی غولی (گرداب) کښ راگیره شوه، نو کشتی والا ویلوه چه ځماتجربه داده چه داکشتی چه کله هم دسی راگیره شویده نو پدیکښ ضرور د مالک نه تختیدلی غلام وی. یونس عليه السلام ورته اوئیل چه تختیدلی غلام څه یم چه بغیردالله ﷻ د اجازت نه می هجرت شروع کړیدی.

بهر حال مشوره او شوه چه یوکس به سمندر ته او غورځو چه دانور خلک بچ شي او ددې دپاره ئی قرعه اوکړه نو قرعه دیونس عليه السلام په نوم رااووتله، اودریم ځلی هم دهغه په نوم رااووتله نو حضرت یونس عليه السلام ئی سمندر ته اغورځول نو الله ﷻ یومهی ته حکم اوکړو نو هغه راغی او یونس عليه السلام ئی تیر کړ و الله ﷻ مهی ته حکم کړی وو چه دیونس عليه السلام د بدن یواندام ته هم نقصان اونه رسوی اودا دیونس عليه السلام دپاره په منزله دیو جیل خانه وه، تردری یا اوه او یا څلوینت ورځو پوری یونس عليه السلام دمهی په خټه کښی وو.

﴿إِذْ ذَهَبَ مُغْنِصِيًا﴾ مغاضبا دپاره مفعول محذوف دې چه "لقومه" دې اولام په معنی دعلی سره دې ای غضبان علیهم (جلالین) او بعض مفسرین فرمائی چه مفعول ورله لږ به دې اولام دتعلیل دپاره دې یعنی لاجل ربه او دالله ﷻ دپاره غصه کول عین ایمان دې او ﴿مُغْنِصِيًا﴾ اگر چه باب مفاعله دې خومراد تنه مجرد دې او مقصود مبالغه ده لکه عاقبت اللص اوداهم ممکنه ده چه مفاعله دې په خپلی معنی سره شي یعنی مشارکت دې مراد شي او یونس عليه السلام په قوم باندی غصه وو او قوم ده ته غصه وو خودا په هغه وخت کښ وو چه قوم ایمان نور وراوړی.

﴿فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾ ان مخففه عن المثقله دې اسم ئی ضمیر شان دې چه محذوف دې (۱) او نقدردقدر نه دې په معنی د تنگستیا سره نو مقصد دایت دادې چه حضرت یونس عليه السلام داگمان اوکړو چه څه ددې عمل دوجی نه به الله ﷻ په ماباندی تنگستیا نه کوی، (۲) دقتاده عليه السلام نه

مروی دې چه قدر په معنی دَقضاء اوفیصلی سره دې اومفعول ئی محذوف دې چه عفوۃ دې نومقصد دادې چه یونس علیه السلام گمان دااوکړو چه الله تعالی به په ماباندي دَعقوبت اوسزا فیصله نه کوی، (قرطی) (۳) اوبعض فرمائی چه دادَقدرت نه دې اودلته نفی دَقدرت نه ده مرادبلکه نفی دأعمال قدرت واستطاعت مرادده مجازا، یعنی یونس علیه السلام گمان داوو چه مونږ به دده خلاف خپل قدرت نه استعمالو (۴) بعض مفسرین فرمائی چه دلته حرف استفهام مقدردي اواستفهام دپاره دتوییح اوزجردي یعنی آیاده گمان داوو چه مونږ په ده باندي قادرنه یو (۵) اوبعض علماء فرمائی چه دادَباب تمثیل نه دې یعنی دیونس علیه السلام دحالت تشبیه ورکړې شویده دَهغه سړی دحالت سره چه هغه دالله تعالی په باره کښ گمان دعدم قدرت وی اووجه دشبهی تغافل دې، لیکن دااخری توجیه ضعیف ده.

﴿فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ يَظْلِمَاتِ يَا حَقِيقَةُ جَمْعٍ مَرَادِهِ خُكَّةٌ جَمْعٌ دَرِي ۳﴾ تیری وی یوظلمت دشبهی اوبل دبحر اودریم ظلمت دَمهی دَخیتی وو اوبعض فرمائی چه جمع تشبیهی اومجازی ده چه داسخت ظلمة اوتیره په منزله ددیروظلمتونوحساب کړیده

﴿أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا مُخَفِّفَهُ عَنِ الْمَثْقَلَةِ دې اسم ورله ضمیرشان محذوف دې اویان تفسیریه دې اوخپل خان ته دظالم نسبت کول دَخطاء فی الاجتهاد دوجی نه دې اوخطا فی الاجتهاد معصیت اوگناه ندې بلکه یونس علیه السلام دیوخلاف اولی کارارتکاب کړې وو، چه خپل اجتهاد ئی اوکړو اودَحکم الهی انتظارئی اونکړواوچونکه ظلم کلی مشکک دې نوڅرنگه چه ددې اطلاق په کفراوشرک باندي کیږی نوهمدغه شان په خلاف اولی کارباندي ئی هم اطلاق کیږی، اودینه امام بخاری تعبیرپه ظلم دون ظلم سره کوی، اوپه یونس علیه السلام باندي دآبق اطلاق پدی ایت کښ چه اذ ابق الی الفلك اوابق معصیت دې نودا اطلاق صرف صورتاً دې.

فانده: دَحُضرت یونس علیه السلام دادعاپه دری (۳) جملوباندي مشتمله ده اوله جمله کښ تهلیل دې اومقصود پدی سره حصر دألوهیت دې په ذات دالله تعالی پوری، چه حقداردبندگئی سیواالله تعالی نه بل څوک نیشته، دویمه جمله مشتمله ده په تسبیح اوتنزیه دالله تعالی باندي اوداجمله په منزله دَدلیل دې دماقبل جملی دپاره، چه حقداردبندگئی څکه الله تعالی دې چه دهرقسم عیب نه پاک دې، که هغه عیب دَشْرک وی یاعجز، یافناء وی دتولونه الله تعالی پاک اومنزه دې

اودریمه جمله مشتمله ده په اقرار د ذنب باندې چه د داسی ذات حکم ته انتظار نه کول هم یو قسم ظلم دې.

فائدة نمبر ۲: په احادیثو کښ د دې دیر فضیلت او خاص طور د تکلیف او پریشانی په وخت کښ د دې ورد دیر موثر دې، حدیث کښ دې چه نبی ﷺ ارشاد مبارک دې مامن مکروب یدعو بهذا الدعاء الاستجیب له (ترمذی) یعنی کوم پریشان حاله انسان چه پدی الفاظو سره دعا او غواړی نو دهغه د عارضو قبلیږی، او بل روایت کښ دې د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی ﷺ ارشاد او فرمائیږه: دعاء ذی النون فی بطن الحوت لا اله الا انت سبحک انی کنت من الظالمین لم یدع به رجل مسلم فی شی قط الا الاستجیب له (ابوداؤد، ترمذی، حاکم) یعنی ذو النون عليه السلام هغه دعا چه ده دهمی په خپته کښ کړې وه چه لا اله الا انت الخ ده چه کوم مسلمان دخپل کوم حاجت دپاره پدی الفاظو سره دعا او غواړی نو الله تعالی به ضرور قبولوی

او ابن کثیر رحمته الله د حضرت حسن بصری رحمته الله نه نقل کړیدی چه لا اله الا انت الخ اسم اعظم دې. ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ﴾ د دې تفصیل په سورة الصفات کښ ذکر دې چه خو ورځی ورستو همی حضرت یونس عليه السلام په ساحل باندې دیر د ضعف په حالت کښ او غورځولو، او الله تعالی پری کدو بوتی راز رغون کړو، تفصیل به په سورة الصفات کښ راشي (انشاء الله).

﴿وَجِئْتُهُ مِنَ الْقَمَرِ﴾ غم نه مراد هر قسم خفگان دې که هغه خفگان دخلاف اولی کار کولو باندې

وو، یاد همی په خپته کښ خفگان وو، ﴿وَكَذَلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ کاف د تشبیه دپاره دې او مشارالیه نجات دیونس عليه السلام دې نوم مقصد د دې چه څرنگه یونس عليه السلام ته نجات میلاؤشی وو چه هغه دیر په اضطرابی، او عجز کیفیت سره دعا او غوځتله نو دغه شان چه کوم مؤمن د شرائطو او ادابو موافق دعا او غواړی نو هغه به هم قبولولی شي اوده نه به هم د پریشانیو نه نجات ورکولی شي، نو گویا چه د شرط دې د دعا کوونکو سره د جانب د الله تعالی نه چه د دوی دعا گانی څه قبولوم ابن جریر رحمته الله روایت نقل کړیدی د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه چه هغه او فرمائیږه: سمعت رسول الله ﷺ يقول اسم الله الذي اذا دعى به اجاب واذا سئل به اعطى، دعوة يونس بن متى. قال قلت يا رسول الله هي ليونس خاصة ام لجماعة المسلمين قال هي ليونس بن متى خاصة ولجماعة المؤمنين عامة اذا دعوا لها لم تسمع قول الله عز وجل فناد في الظلمات ان لا اله الا انت سبحك اني كنت من

الظلمین، فاستجباله لتجنّاه من الغم وكذلك تنجی المؤمنین، فهو شرط من الله لمن دعاء به. یعنی ماذنبی ﷺ دارشاد واوریدلو چه هغه افرمائیلوچه دالله ﷻ هغه نوم چه کله هم په هغی سره دعااوکړې شي قبولولی شي اوچه شه ورسره اوغوختلی شي ورکولی شي دعاذیونس بن متى ﷺ وه. سعد ﷺ فرمائی چه ماعرض کړوچه ای دالله ﷻ رسولو چه داصرف دیونس ﷺ سره خاص وه داصرف دهغه خصوصیت ووجه پدی الفاظوسره دعاقبوله شوه، اوکه هرمسلمان لره عام ده، نبی ﷺ افرمائیلوچه دادعاخاص طورغوختلی یونس ﷺ وه خوداعامه ده ټوله جماعت دمسلمانانوته چه هغوی پدی سره دعااوکړی، نودعابه نی قبلیري آیاتادالله ﷻ قول ندې اوریدلی چه الله ﷻ فرمائی ﴿فَتَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ ۖ﴾ الایه، نودادالله ﷻ دطرف نه شرط دې (دقبولیت) دهغه چادپاره چه پدی سره دعااوکړی

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿١٢٦﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ ۖ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَاهُ ۖ
اوبادکړي زکریا ﷺ کله چه فريادنی اوکړو رب خپل ته ای ربه ځمامه پرېږده مالره يواځي اوته نی
لَهُ زَوْجَةٌ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْحَدِيثِ وَيَدْعُونَكَ
دیرغوره دباقي پاتي کیدونکونه پس قبوله کړه مونږ دعا دهغه اوورکړو مونږ هغه ته يحيى اوقبله کړه مونږ
رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا لَنَا خَشِيعِينَ ﴿١٢٧﴾ وَالَّتِي أَحْصَانَتْ
هغه لره بی بی دهغه لپاره داولاد، بیشکه دوی به وو چه سیالي به نی کوله به نیک کارونو کښ اوحاجتونه نی غوختل زمونږ نه
فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنًا ۖ إِلَيْنَا ۖ
امیدلرونکی دقبولیت اوویره کوونکی دعذاب نه او وو دوی مونږ ته عاجزی کوونکی اوهغه زنانه مریم چه بیج نی ساتلی وو
خَبِلَ عَمْرٍأُ نَبُوءُكُمُ ۚ وَكَانُوا مِنْكُمْ مُنَافِقِينَ ۚ وَكَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿١٢٨﴾
خپل عورت نپوځی اوکړو مونږ په هغی کښ دروح دطرف زمونږ نه او اوگرخوله مونږ دغه مریم اوخوئ ددې نځه دپاره دخلکو

﴿وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ﴾ دانهم دلیل نقلی تفصیلی دې دزکریا ﷺ نه، چه اولاد دپاره نی زمونږ نه سوال کړې وو. اوهغه ته اولاد ورکوونکی مونږ وو، واقعه دحضرت زکریا ﷺ په

سورة آل عمران، اوسورة مريم کتب تفصيلا ذکرشويده ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَرِثِينَ﴾ داعطف دي په مقدرباندي يعني فارزقي وارثا وانت خيراخ (خازن) ﴿فَلَا تَسْتَجِبْنَا لَهُ﴾ يعني دده دعا قبولول زمونږه کاروو، ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ﴾ ولدا ورسره مقدردي، ﴿وَوَصَلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ﴾ غوره قول دادې چه ددينه مراد صلاحيت دهغي وو دپاره دولد، ځکه چه ددې دعانه مخکښ دهغي اولادنه کيدلواوداولاد صلاحيت پکښ نوو.

﴿إِنْهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ﴾ ضمير راجع دي مذکور تول انبياء کرامو عليهم السلام ته، اودري اسباب ذکر کيږي په هغوي باندي دانعاماتو دپاره نوداول سبب دي چه په دوي باندي دالله ﷻ دطرف نه دانعامات اوددوي دعاگانې قبوليدل ددې وجي نه وو (۱)، چه دوي به مبادرت کولو په طاعاتو کښ (بحر) اودمسارعت په صله کښ عام طورباندي الی راځي لکه سارعوا الی مفرقة (ال عمران: ۱۳۳) ليکن دلته په ځای دالی فی راوړي شوه پديکښ اشاره ده ددوي ثبات واستقامت ته په اصل کاروونو دخيرباندي، چه گويادوي پدي خير کاروونو کښ وو، اوصرف دانوچه هغي طرف ته به نئ ميلان کوو، اودهغي نه خارج وو (ابوسعود).

﴿وَيَذَعُونَكَ رَغَبًا وَرَهَبًا﴾ ددويم سبب دي يعني دوي په هرحالت کښ سوال الله ﷻ ته کړيدي اورغباورهبا (۱) يومقصدادي چه ددوي ددعاکيفيه داووجه دالله ﷻ درحمت اميدنی لرلو اودهغه دعذاب نه ويره لره له (۲) دويم مقصدادي چه دوي به په حالت دامن اوخيرکښ هم دالله ﷻ نه سوال کوو اودهغه عبادت به نئ کولو او په حالت دسختی اوتکليف کښ هم دالله ﷻ نه سوال کولو.

﴿وَمَكَانُوا لَنَا حَاشِيَةً﴾ دداريم سبب دي چه دوي الله ﷻ ته عاجزی کوونکی وو اوعاجزی واخلاص شرط دي دقبوليت دعبارت دپاره، ﴿وَأَلَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ دالسم (۱۰) دليل نقلی تفصیلی دي دحضرت مريم او حضرت عيسى عليهما السلام نه چه حضرت مريم صديقه عليها السلام دالله ﷻ حکم ته مجبوره وه اوعاجزه وه او حضرت مريم عليها السلام اگرچه نبی نوه خودې ذکر صرف داتمام دواقعی دعیسی عليه السلام دپاره کيږي اواحصان دلته په معنی لغوی سره دي يعني مطلق منع اوحفاظت په معنی سره دي، فرج نه مراد عورت اوشرمگاه ده مقصد دآيت دادي چه هغي دخپل عورت حفاظت

کړې وو نه ورته چاپه جائز طریقې سره نژدیکت کړې وو اونه په ناجائز طریقې سره اویا فرج نه مراد فرج د قميص دې چه هغه څلور دې دوه (۲) لستونړي یوگرييان اویولاندې دلمن نه یعنی طاهره الاتواب وه چه ددې په کپړو کښ هم دڅه شک خائ نوو، اوپدیکښ دهغې دکمال عفت بیان دې

﴿فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنفَخ روح نه مراد احیاء یعنی ژوندې کول دې اونفخ حقیقه نده مراد اوروح نه مراد روح د عیسی علیه السلام دې اواضافت دروح ضمیر دمتکلم ته تشریفادې اویانفخ حقیقه مرادده اومن ابتدائیه دې اوروح نه مراد جبرئیل علیه السلام دې اواضافت دنفخ ضمیر دمتکلم ته مجازادې، لکه په سورة مریم کښ دې فارسلنا الیهاروحا الخ مقصد دادې چه دحضرت جبرئیل علیه السلام په ذریعې سره مونږ روح پوکړو (بحر) اوکه څوک اشکال اوکړې چه نفخ دروح عبارت دې داحیاء نه نوددینه خواحیاء دحضرت مریم علیه السلام ثابته شوه، نه دحضرت عیسی علیه السلام ځکه چه فیهاکښ ضمیر راجع دې حضرت مریم علیه السلام ته جواب تنه علامه زمخشری رحمه الله وغیره دا کړیدې چه په عبارت کښ تقدیر دې اصل عبارت داسې دې فنخفا الروح فی عیسی فیها، یعنی مونږ عیسی علیه السلام ددې په خپته کښ ژوندې کړو، اونظیر ددې قول دزمار باجی وهونکی، دې. چه وائی نفخت فی بیت فلان، نوداپه اصل کښ داسې دې، نفخت فی المزار فی بیت، باقی ددې ایت تفصیل په وسورة النساء کښ تیرشویدې تفصیلا.

﴿وَوَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ آیه مفرد ذکر شو ځکه ددوی دواړو مجموعه حالت یو لویه نشانی وه یعنی ولادت د عیسی علیه السلام بغیر د نژدیکت دنارینه نه، حضرت مریم علیه السلام ته، اویا یو آیه محذوف دې تقدیر عبارت داسې دې وجعلناها آیه وانبهاية.

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ۝

ییشه دادین دآنبیاء، مذکوره دین ستاسودې په داسې حال چه یودین دې اوڅه رب ستاسویمه نواخاص مالړه بندگی کوئ

وَتَلْكَظُوا أَمْرَهُم بِمِثْمِ كُلِّ إِلَيْنَا رَجْعُونَ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الظُّلُمِ

اونکړې تکرې کړو دوی دین خپل په کورن کښ داتول به زمونږ طرف نه راگرځی پس چاچه عمل اوکړو دنیک عملونونه

وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ ۖ وَأَنَا لَهُ كَافٍ ۝

اوحال داچه دې مؤمن وو پس نه به کپړی ناشکری دده دسعی عمل اویشکه مونږ دهغې دپاره لیکونکی یو،

وَحَرَّمُ عَلَى قَرِيَّةٍ أَهْلَكْتُهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٥﴾

اومقرر ده په هريوكلی چه هلاك كړېدې مونږ چه بيشكه دوئ به دنياهه واپس نشي راتللی

﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ﴾ دامتعلق دې ډټولومذکور دلانلونقلیسره امت دلته په معنی دملت سره دې اومرادتنه ملت اسلام دې اودین توحیددې، او ﴿أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ کښن واحده په معنی دمتوحده یعنی غومغرفه سره دې نومقصدادې چه ملت اسلام اوتوحیددټولوانبیاء کرامو عليهم السلام ملت اودین دې نوتاسوهم پدی ملت باندي قائم دائم شی اوددینه انحراف مه کوئ(مدارک).

﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾ حضرت شیخ رحمته الله فرمائی چه و او تفسیریه دې اوداجمله تفسیراوبیان دې دماقبل جملی یعنی ﴿أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ چه ملت واحده دادې چه ځمانه بغیربل چاته رب اونوئیلی شي اوځمانه علاوه ډبل چاعبادت اونکړې شي ﴿وَتَقَطَّعُوا﴾ دادسوال مقدرنه جواب دې سوال دادې چه کله ټول انبیاء کرام په توحیدباندي متفق وو اوتولودتوحیدپیغام رسولی دې نویاشرک اوداختلافات په دین کښ څرنگه راغلو؟ نوجواب تنه اوشوچه ټولوانبیاء کرامو دتوحیددعوت اویپیغام رسولی وو، لیکن ورستوییاختوناخلف کسانودخپلوخواهشاتوپه بنیاد پدی دین کښ اختلافات پیدا کړل، نومراد دتقطع نه اختلافات پیدا کول دې اوامرهم نه مراد دین توحیددې اودامنصوب دې بنزع الخافض په اصل کښ لی امرهم دې اویادامفعول به ده ﴿وَتَقَطَّعُوا﴾ دپاره اودې ورته بالذات متعدې دې ځکه چه تفعل په معنی دتفعیل سدې دې اویاددې وجه نه چه تقطعوا متضن دې معنی دجعل لره ای جعلوا الرد بینهم فیما بینهم قطعاً(روح).

﴿كُلُّ إِلَهٍ لَّهُمْ رَجُومٌ﴾ داتخویف اخروی دې ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْرَ آلِ فِرْعَوْنَ يَمْشِ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَمْشِي يَمُوتُ مَيِّتًا﴾ اخروی دې اوتفصیل اوتشریح دماقبل ده چه مونږته ئی رجوع اوشي نونیکانوته به دنيك عمل اجرمیلاوشي. اوبدکاروته به دبدعمل سزاورکړې شي ﴿فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِمْ﴾ مرادتنه ناقدری اوضائع کول داعمالودې یعنی ددوئ داعمالوناقدری به نه کیږی اوثواب به ئی نه ضائع کیږی

اودلته نفی دجنس اوشوه خکه چه دابله ده نفی دجنس مستلزم وی نفی دجمع افرادولره (کشاف).

﴿وَإِنَّا لَهُمْ كَافٍ﴾ تاکید دې دماقبل دپاره خکه چه کوم شی اولیکلی شی نوهغه نه ضائع کیږی ﴿وَحَرَّمَ عَلَی قَرْيَةٍ﴾ داتخويف دې منکرینوته اوددې ایت په تفسیر کښ دیرتوجیهات دې خکه چه ددې ایت ظاهری معنی نده مراد چه هغه متعارضه ده دنورونصوصوسره، خکه چه ددې ایت ظاهری معنی داده چه کوم خلک مونږهلاک کړیدې دکفرذوجی نه هغه به دنیاته واپس کیږی اویابه توبه اوباسی خکه چه حرام معنا نفی ده او ﴿لَا یَرْجِعُونَ﴾ هم نفی ده اونفی چه په نفی باندي داخله شی نودآثبات فائده ورکوی او ﴿یَرْجِعُونَ﴾ به مراد یارجوع الی الدنیاده اویارجوع الی التوبه ده، نومعنی شی داشوه چه هلاک شوی قومونویاندي رجوع کول حرام یعنی منع دې نولهذا رجوع کول ضروری شو، اودامعنی دنورایتونوسره متعارضه ده لکه سورة المؤمنون ایت نمبر (۱۰۰) اوسورة یس ایت نمبر (۳۱) شو، نوددې وجه نه پدی ایت کښ دمفسرینو متعدد توجیهات دې ۱ حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې چه ﴿وَحَرَّمَ﴾ دلته په معنی دوجب اوقلرسره دې نومعنی شی داشوه چه کوم خلک هلاک شویدي دکفرذوجی نه په هغوی باندي داخبره ثابته اومقرده چه هغوی به دنیاته نشي واپس کیدلی (۲) دویمه توجیه داده چه حرام په معنی دمنع الوجود یعنی ناممکن سره دې اواهلکنا په معنی دقدرنا اهلاکهم سره دې او ﴿لَا یَرْجِعُونَ﴾ به مراد عدم رجوع الی الاخرة دې، نوحرمت اوامتناع راجعه ده عدم رجوع ته، نودایت مقصد داشو چه دکوموخلکود هلاکت فاصله مونږ کړیده نودهغوی عدم رجوع الی الاخرة محاله اواناممکنه ده نوچه کله عدم رجوع معده شو نورجوع شی واجبه شوه، نومطلب داشو چه دوی به زمونږ طرف ته خامخارشی دپار. دسزا دخپلو عملونو (بحر).

(۳) دویمه توجیه داده چه لا زانددې او ﴿أَهْلُکُنْهَا﴾ په معنی دقدرنا اهلاکهم سره دې او ﴿لَا یَرْجِعُونَ﴾ به مراد رجوع الی الاسلام والتوبه ده نودایت مقصد ددې چه دکوموخلکود هلاکت فیصله مونږه کړیده نودهغوی اسلام ته راتلل اودکفرنه توبه ويستل حرام یعنی ناممکن دې خکه

چه ددوی په زړونو باندې مهر د جباریت ثبت شویدی ۴، څلورمه توجیه داده چه ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ به خپلی معنی سره دې اولازاندې اورجوع نه مراد رجوع الی الدنیا ده، نو مقصد دادې چه کوم خلک مونږ هلاک کړیدې دهغوی دنیاته واپس کیدل ناممکن وی

(۵) حضرت شیخ رحمه الله ددې تفسیر داسی کړیدی چه حرام خبردې دمبتداء مقدری دپاره نواصل کبس داسی دې ایمان حرام علی قریه اهلکنا، او ﴿أَنْهَمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ بیان دې دماقبل چه کوم قومونو مونږ هلاک کړی وو نوهغوی دخپل کفر نه، نه واپس کیدلو یعنی ازلی بدبخت وو او حضرت شاه منصور باباجی رحمه الله توجیه داده چه ﴿وَحَرَّمَ﴾ په معنی دمنتهع سره دې او ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ یاه معنی خپلی سره او یاه معنی دقدرنا اهلکهم سره دې او ﴿لَا يَرْجِعُونَ﴾ کبس لام زائدندې بلکه مفعول د﴿يَرْجِعُونَ﴾ دپاره محذوف دې چه الی الله دې یعنی الله څه نه رجوع کول ددوی دامتنع دې.

حَتَّىٰ إِذَا فُصِّتَ يَاجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ۝

تردې پوري چه کله پرانستی شي ياجوج اوماجوج اودوی به دهرې ډیرئ نه منلوی ومی.

وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۝

اوديره به نژدې شي وعده حقه پس دغه وخت به وازي وی سترگي دهغه خلکو چه کفرئ کړيدي

يُؤْتِلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ۝

وای به، هائی تباهي ده زمونږ، یقیناً وو مونږه په غفلت کبس ددې نه بلکه وو مونږه ظالمان، بیشکه تاسو

وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ جَهَنَّمَ ۝ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ ۝

اوهغه څوک چه تاسوئې بندگی کوئ سیوا دالله څه نه، خشاک دجهنم دې، تاسوبه هغې ته ورننوځئ

لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ۝

کهچېرې وې دوی حقدار دندگئ، نه به ورننوځلې جهنم ته اودوی ټول به په هغې کبس وي همیشه دپاره، ددوی دپاره به وي

فِيهَا	زَفِيرٌ	وَهُمْ	فِيهَا	لَا	يَسْمَعُونَ	Θ
په هغي	کښ	هنراري	اودوئ	به	هغي	کښ
نه	مغ	اوري.				

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ﴾ دداتخويف اخروی دې او ﴿حَتَّىٰ﴾ ابتدائي دې ځکه چه عاطفه اوجاره بغیر دتاویل نه نه صحیح کیږي اوفتح دیا جوج ماجوج عبارت دې دوقوع دقیامت نه اودائی ځکه عبارت اوگر خودوقوع دقیامت نه چه دقیامت په علامات کږي کښ دتولونه زیاته قریبه اواخری علامه به داوی لکه صاحب دروح المعانی په حواله دامام احمد بن حنبل رحمته الله روایت نقل کړېدې ان الساعة بعد ان يهلك ياجوج وماجوج كالحامل المم لا يدري اهلها حتى تفجهم بولادهاليلاً اوهاراً يعني دماجوج، ماجوج هلاکت نه بعد قیامت به داسی قریب وی لکه هغه زنانه چه حمل ئ پوره شوی وی اودکوروالو ته ئی داپته نه لگی چه څه دښی یادورځی په کوم وخت کښ ددې بجی پیدا کیږي اودغه شان دقیامت نه لږ مخکښ سخت ددهشت اوخوف والاوخت اوحالت به داوی، نوځکه ئی دوقوع دقیامت نه تعبیر پدی سره اوشواوحتی نه بعد مجموعه کلام غایه ده دماقبل مجموعی دپاره نودایت مقصد دادې چه دوی به پدی خپل حالت یعنی امتناع اهلاک وغیره باندي مستمروی حتی چه یاجوج، ماجوج په کولاوشي اودهغی نه بعد زریه قیامت قائم کړې شي اودوئ به مونږ ته حاضر شي نوپدی وخت کښ به افسوس اوکړی چه یاولناقد کنا اوغایه ده دحرمت دپاره فقط چه په دنیا کښ په دوی باندي مهر جباریت ثبت کیدلودوچی نه رجوع الی التوبه خوناممکنه ده خوچه کله دیاجوج اوماجوج راوتلونه پس قیامت قائم شي نوبیا به دوی توبه اوباسی خودار جوع الی التوبه به دوی ته نفع نه ورکوی (روح) اویاغایه ده دلایرجوعن دپاره مقصد دتولو احتمالاتویدي.

﴿وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ﴾ غوره قول دادې چه ضمیر راجع دې یاجوج اوماجوج ته اوحذب ډیرئ اواوچت ځای ته وائی او ﴿يَسْلُوتُ﴾ دباب ضرب یضرب نه په معنی دسرعت سره دې اوپدی کښ ددوئ کثرت ته اشاره ده اودغه شان دپته هم اشاره ده چه ددوئ ذراتگ اودزمتکی دتسلط حاصلولوکښ به هیڅ شی به رکاوټ نوی. اوبعض علماء فرمائی چه ضمیر راجع دې عام مخلوقاتو ته. اوحذب نه مراد قېرېدې اودحضرت مجاهد رحمته الله نه په یوقرائت کښ په ځای دحذب جدث لفظ راغلیدې اوجدث قبر ته ویلی کیږي لکه په سورة یس ایت نمبر (۵۱) کښ دې نومطلب

دادې چه دَنفَخ ثانیه نه پس به هر څوک د خپل قبر نه راپاسی اومحشرته به ځی. باقی دیاجوج اوماجوج پوره تفصیل په سورة الکهف کښ تیر شویږي.

﴿وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ الوعد الحق نه مراد قیامت دې اومزیدیعني افتعال په ځای دمجردو یعني قرب راورل دپاره دمبالغی دې په قرب اوزدیکت کښ چه دیاجوج اوماجوج دراتلونو نه پس به قیامت دیرقرب وی اوپه روایاتو کښ دې چه یاجوج،ماجوج به دحضرت عیسی علیه السلام وفات اودنفخ اولی په مینځ کښ به یوسل شل (۱۲۰) کاله عمر به وی، لیکن کال به دمیاشتی په برابر وی اومیاشت به دجمعی اوجمه به دورځی برابر وی، نویدی اعتبار سره دحضرت عیسی علیه السلام وفات اودنفخ اولی په مینځ کښ به صرف (۱۲) کاله معتادو، فرق به وی (جمل)

﴿فَإِذَا هِيَ شَخِصَةٌ﴾ داجزاء ده دماقبل شرط ﴿دپاره اودا ذکر دیو هیبتناک حالت دې د قیامت او اذا مفاجاتیه دې، او ﴿حَتَّىٰ ۲﴾ إِذَا فُتِحَتْ ضَمِير قَصَصِ دې او ﴿أَبْصُرُ الَّذِينَ﴾ مبتدا مؤخره ده او ﴿شَخِصَةٌ﴾ خبر مقدم دې اوداتوله جمله بیا خبر دې دضمیر قصه دپاره، ځکه چه ضمیر قصه دپاره تفسیر جمله واقع کیږی اوکه څوک اشکال اوکړی چه شخص دأبصار به دنفخ ثانیه نه ورستوی، نو ددې ترتب به په فتح دسدیاجوج وماجوج اوپه اقتراب د قیامت باندي به څرنگه صحیح شی؟ نوجواب تنه دادې چه داتعقیب اوترتب عرفی دې اویدی سره مقصود مبالغه ده یعني عرف پدی جاری دې چه علامت اقرب ظاهریدلونه اود اقتراب دامرنه تعبیر په عین شی اوپه عین امر سره کولی کیږی، اویاتنه جواب دادې چه دفتح دیاجوج،ماجوج اودنفخ ثانیه په مینځ کښ تفاوت لیل په منزله دعدم فرض کړې شویږي، نو ددې وجه نه ددې ترتب په فتح دیاجوج،ماجوج باندي اوشوه (جمل). ﴿هَنُوتُنَا ۳﴾ ددې نه مخکښ یقولون مقدر دې اودابه دوی د قیامت په ورځ دخپلو جرمنو اقرار کو، خو هیڅ فائده اونفع به ورته نه ورکوی.

﴿بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ اعراض دې دماقبل نه چه غفلت کښ نوو، ځکه چه انبیاء کرام راغلی وو اودلائل اومعجزات ظاهری شوی وو،خومونږ په خپل ځانونو باندي قصدا اوعمدًا ظلم کوونکی وو (بحر)، ﴿إِنَّكُمْ ۴﴾ وَمَا تَعْبُدُونَ ددینه مراد بتان، گمراه پیران او گمراه ملایان دې، چه هغوی خلکو ته دالله ﷻ نه علاوه نور چاته دعبادت کولو حکم کړی وی، اویائی خپلو ځانونو ته

د سجدې لگولو حکم کړې دې. اود الله ﷻ نیکان بندگان لکه انبیاء کرام یا اولیاء الله چه دهغوئ عبادت شویدي او هغوئ خپلو خانو ته معبودان ندې و نیلی اونه ئی دخلکود اعمل خوئ کړيدي هغوئ تنه ندې مراد په دلیل ددې ورستوایت سره چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ﴾ ځکه چه کله دا ایت نازل شو نو کفار ډیر سخت خفه او غصه شو او ابن الزبیری ته راغلو نو هغه په دې ایت باندي اعتراض او کړو چه ددې ایت مطابق حضرت عزیر علیہ السلام او حضرت عیسیٰ علیہ السلام اوملائکوبه هم جهنم ته ځی ځکه چه دهغوئ عبادت هم شویدي. نو الله ﷻ داورستو ایت ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ أَنزَالُ﴾ او د ابن الزبیری دا اعتراض بی ځایه اوبی محله هم وو ځکه چه په ایت کس داسی ندې و نیلی شوی چه ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ یعنی صیغه د غائب مجهول نده ذکر شوی بلکه صیغه د فعل مخاطب معلوم ذکر شویده. اومخاطبین کفار وو. او کفار مکه د حضرت عزیر علیہ السلام او یاد حضرت عیسیٰ علیہ السلام عبادت نو وکړې او حسب و نیلی کیرې خشاک ته او خشاک د حطب یعنی د عامولرگو په مقابله کس کمتر اوناقدره وی نو پدیکس دهغوئ د بتانو ذلت طرف ته اشاره ده.

﴿لَوْ كَانَتْ هَتُولاَءِ﴾ هدا دلیل دې په ابطال د الهویا طلوباندي. یعنی کچرته د بتان خدایان وی نودوئ به جهنم ته نه داخلیدی.

﴿وَكُلٌّ فِيهَا لَمَّمِرَاتٌ﴾ معراده عابد او معبود دواړه دي. ﴿لَهُمْ فِيهَا زُفُفٌ﴾ زفیر و نیلی کیرې د غمزن او ژړیدونکی سری هغه اواز ته چه د زړه نه رااوخی او د زړه خرازی ورسره وی اودا اواز به د کافرانو چه عابدین وو اود هغوئ د گمراه معبودینو د انسانانو نه اود شیاطینو د پاره به وی اود اصنام یعنی بتانو د پاره به وی او که نه؟ نو پدیکس د مفسرینو نه دوه ۲) اقواله راغلیدی. یو قول دادې چه اصنام جهنم ته غورځول به صرف د کفارو تذلیل د پاره وی اواصنامو ته به تعذیب مقصود نوی. ځکه چه هغوئ مکلف ندې نو ددې وجی نه به دهغوئ د پاره به زفیر هم نوی. دویم قول دادې چه الله ﷻ به اصنامو ته حیات ورکړی اود هغوئ حالت به هم هغه وی کوم چه ددې کفار و دي.

﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ﴾ ښه اوریدل به یاد دې وجی نه وی چه دوی به کانړه وی لکه سورة الاسراء ایت نمبر (۹۷) کس دې چه: ﴿وَنَحْشُرْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ﴾ عیا او یابه ددې وجی نه وی

چه دجهنميانو شور او اوازونه به په جهنم کښ داسی وی چه څوک به د یوبل خبری نه اوری اودغه شان دجهنم خپل شور اودغصی اوازونه به هم دومره سخت وی چه جهنميان به د یوبل خبری نشي اوری دلی (اعاذنا الله منها).

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿٦٧﴾ لَا يَسْمَعُونَ

بیشکه هغه کسان چه مخکښ مقرر شوي دي دوی دپاره زمونږ دطرف نه جنت دوی به دجهنم نه لري کړي شوی وي نه به اوري دوی

حَسِيصًا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿٦٨﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ

کشاردهنی، اودوی به په هغه مړو کښ وي به غواړي یې ددوی نفسونه همیشه نه به غمژن کوي دوی لره هیبت لوی

وَتَنَلُّهُمْ السِّلَکَةُ ۖ هَٰذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٩﴾ يَوْمَ لَطَوَىٰ

اوددوی مخي له به راځي ملاتړ (واني به دا ورځ ده ستاسو هغه چه تاسو سره نئ وعده کړي شوي وه هغه ورځ چه راوړه نغاړو مونږ

السَّمَاءَ كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكَتِّبِ ۖ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ ثُعَيْنُهُ ۖ

اسمانونه پشان درانغختلو درجستروالا کتابونو لکه چه شروع کړي وه مونږ به اول پیدائش دوباره به هم دغسی کوو.

وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٠﴾

وعده ده په مونږ باندې بیشکه مونږ کوو دا کار

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمُ الْبَشَارَاتُ﴾ اخروی دې او جواب دې دابن الزبیری دقول او ﴿سَبَقَتْ لَهُمُ

مِنَّا الْخُسْنَىٰ﴾ یمنه یا مراد وعده دجنت ده یعني دوی سره زمونږ دطرف نه دجنت وعده کړي شويده او یا تنه مراد دنيک اعمالو اودسعادت حاصلولو توفیق دې او یا تقدیر الهی دې یعني مونږ دوی دپاره په تقدیرازلی کښ جنت لیکلي دې او مراد په موصول سره عیسی (عليه السلام) او وزیر (عليه السلام) او اولیا الله دې.

﴿أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ پېدی باندې اشکال واردیږی چه ددې ایت دسورة مریم ایت نمبر (٧١)

وان حکم الآ واردها سره تعارض دې ځکه چه دهغی نه دهرچا دخول معلومیري جهنم ته او ورود تقضاد قرب کوی بدها، بعضوته جواب پدی شان کړیدی چه دمبعدون دپاره مفعول مقدر دې چه

عذاب او آلم دې نومعنی داده چه د وړود باوجود دوی به د عذاب د جهنم او د تکلیف د جهنم نه به لری او محفوظ وی (جمل) او بعض فرمائی چه دا بعد ورستو د دخول جنت نه، به وی یعنی جنتیان چه جنت ته داخل شي نوبیا به داسی نوی چه جهنم ته په راوستلی شي بلکه دوی به د جهنم نه ډیر لری شي

﴿لَا يَسْمَعُونَ حَيِّثَ هِيَ﴾ حسیس وئیلی کیری اواز ته د اور لمبی ته غوره قول دادې چه دا جمله تاکید ده د ماقبل د پاره یعنی جنتیان په د جهنم نه دومره لری وی چه د جهنم د اور معمولی اوازه هم نه آوری، حالانکه د جهنم د اور آوازه په زرگاؤ میله لری اوریدلی شي اودا هم ممکنه ده چه دا جمله بدل شي د مبعدون نه.

﴿وَهُمْ فِي مَا أَشْتَهَتْ﴾ مراد تنه صحت، خوانی او قسم قسم نعمتونه د جنت دې ﴿لَا عَزُؤُهُمُ﴾ الْقَرْعُ الْاَكْبَرُ داهم بشارت اخروی دې د اور نه نجات ذکر کولونه بعد د فزع بالکلیه نه نجات ذکر کیری، چه په دوی باندې به هیڅ قسم گبراهت نوی، اوفزع اکبر نه مراد بقول ابن عباس ؓ نفخه ثانیه ده ځکه چه کله نفخ ثانیه او وهلی شي نویدی وخت کښ به ډیر خلک په گبراهت کښ وی لکه سورة النمل کښ الله ﷻ فرمائی یوم یفخ فی الصور فزع من فی السموات الخ او بعض فرمائی چه فزع اکبریه د ذبح د موت سره وی چه کله مرگ ذبح کړې شي اوفرشته آواز او کړی یا اهل النار خلود بلاموت، نو په دې وخت کښ به په کافرانو باندې سخته فزع راشي او بعض فرمائی چه فزع اکبر نه مراد احوال اوسختی د قیامت دې اودا قول عام دې شامل دې نفخه ته، ذبح د مرگ ته او قول د ملائکوته، او په ځنی روایاتو کښ چه راغلیدې چه گبراهت د قیامت به په هر چا باندې وی لکه حدیث د شفاعت کښ دې چه انبیاء کرام ﷺ به نفسی، نفسی، وائی نودا گبراهت به لږ ساعت د پاره وی او په نسبت د کفارو گبراهت ته ډیر کم اضعیف به وی نو هغه په منزله د معدوم حساب کړې شویدی

﴿وَتَنْفِئُهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ﴾ ملاقات د ملائکوبه د قبر نه پاسیدلو وخت کښ اودغه شان جنت ته د داخلیدلو په وخت کښ وی چه ملائک به د دوی د استقبال د پاره د جنت په دروازو باندې اولاری وی اودا به ورته وائی چه هذا یومکم الذی کنتم توعدون.

﴿يَوْمَ تَطْلُوُ السَّمَاءُ﴾ بعض مفسرين ديوم دپاره عامل مقدروانی چه اذکردې اوداجمله مستانفه ده. لیکن غوره قول دادې چه دامتعلق دې په ﴿لَا تَحْزُنُهُمْ﴾ پوری اومقصد دادې چه نه به غمژن کوی دوی لره لوئی هیبت دهغه ورځ چه رااونغاړو مونږ اسمانونه اویامتعلق دې په ﴿وَتَلْقَاهُمْ﴾ پوری. یعنی دملانکوملاقات به ددوی سره په هغه ورځ وی چه په کومه ورځ مونږ اسمانونه رااونغاړو. اویامتعلق دې په توعدون پوری.

﴿كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكِتَابِ﴾ سجل نه مرادهغه رجستر دې چه په هغی کتب نومونه. فیصلی اومضامین درج کیږی نو هغه رجستر په خپلومضامینوباندي مشتمل وی اومضامین په هغی کتب راوغختلی شوی وی نودغه شان به الله ﷻ هم داسمانونه راټول کړی اورااونغاړی به ئی. نو پدی اعتبار لام په ﴿لِلْكِتَابِ﴾ کتب په معنی دعلی سره دې اوبعض علماء فرمائی چه سجل نوم دیوی فرشتی دې چه په دویم اسمان کتب وی کراماً کاتبین هغی ته دهرپیراوجمعرات په ورځ دانسانانوداعمالوصحائف اوړی اوکله چه انسان وفات شي نو هغه فرشته دانسان ټول صحائف رااونغاړی. نو پدی اعتبار سره لام په ﴿لِلْكِتَابِ﴾ کتب زانددې. اوبعض فرمائی چه سجل دحضور ﷺ دیوکاتب نوم دې اومقصد دادې چه څرنگه سجل کاتب تحریر اوکړی اویياصحیفه راټوله کړی نودغه شان به مونږهم داسمانونه راټول کړو نوداتشبيه دغائب ده دشهداوحاضرسره. اوداروايت امام ابوداؤد اونسائی نقل کړيدې دابن عباس ؓ نه چه سجل دنبی ﷺ کاتب وو. لیکن ثعلبی، قرطبی اوابن کثیر ؒ پدی قول باندي سخت رد کړيدې چه درسول الله ﷺ په کتابنولیکه په صحابوکتب هم دسجل په نوم باندي څوک نوو، ابن جریر ؒ اوابن کثیر ؒ روايات نقل کړيدې اوبیائی اخیرکتب فرمائیلی دې چه داټول روايات ضعیف، منکراوغيرمحفوظ دې، بلکه بعض علماؤورته موضوعی هم وئیلی دې، لیکن حافظ ابن حجر ؒ پدی اصرارکړيدې چه دسجل په نوم کاتب نبی ﷺ نه انکارکول غلط دې. ځکه چه داروايت په متعددو طرقوسره منقول دې، چه په هغی کتب ځنی طرق صحیح هم دې. ابن منده اوابونعیم په سنددابن نمیر عن عبيدالله بن عمر عن نافع عن ابن عمر ؓ سره نقل کړيدې. کان لئی ؓ کاتب يقال له سجل اوداسدقوی اوصحیح دې اودابن نمیر ؒ په باره کتب فرمائی چه

دې دکبارثقات نه وو او ددې وجه نه حافظ فرمائی چه لهذا الحديث صحيح هذه الطرق وغفل من زعم انه موضوع (الاصابة ج ۳ حرف السين) دحافظ تحقيق اقرب الى الصواب دې اگرچه مسلك دجمهورونه خلاف دې (والتفصيل في الفتح الباری ج ۱۰ والاصابة ج ۳).

﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ هَدَاتِشِيه دَاعَادِي ده دأبداء سره دپاره دشمول دقدرت. يعني خرنګه الله ﷻ په ابداء يعني عدم محض نه وجود راويستلو باندې قادر دې نودغه شان دفناء نه ورستويه اعادي دوجود باندې هم قادر دې ﴿وَعَدَا عَلَيْنَا﴾ وعدة مفعول مطلق دې دفعل محذوف دپاره اي وعدنا هذا وعدا (حداد).

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿٥٠﴾

اوبينا ليكلي دې مونږ په زبور كښ ورستودكرنه چه بيشكه زمكه وارثان به وي . يعني بنديگان خمانيكان

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ غَيْبِينَ ﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

بيشكه په دې كښ مقصد ته رسيدل دې دپاره دغه قوم چه بنديګي كوي اونه ئې ليرلي مونږ ته مګر رحمت دپاره دنولو خلكو

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ هدايا بشارت اخروي دې كچرته پدي ايت كښ ﴿أَنَّ الْأَرْضَ هُنه مراد زمكه دجنت شي او په جنت باندې اطلاق دارض شويدي لكه په سورة الزمر ايت نمبر (۷۴)، كښ واورشا الارض او ياد بشارت دنيوي دې كچرته د﴿الارض﴾ هنه مراد ملك شام او يانورسلطنتونه دكفاروشي اوزبورنه مراد يامشهور كتاب دې چه په داؤد عليه السلام باندې نازل شوي وو. او هين بَعْدِ الذِّكْرِ كښ بعد په خپلي معنى سره دې اودكرنه مراد ياتورات دې اويالوح محفوظ دې اويابعد په معنى دقبل سره دې اودكرنه مراد قرآن دې اويادزبورنه مراد معنى لغوي ده اوزبور دلغوي معنى په اعتبار سره نولو كتب سماويه ته شامل دې او ذكرنه مراد لوح محفوظ دې يعني لوح محفوظ كښ دليكلونه بعد په نولو اسمانو كتابونو كښ هم مونږ دا خبره ليكلي ده چه ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ كچرته دالارض نه مراد زمكه دجنت شي نوپدي باندې اشكال وارد يږي چه ددې ايت ظاهر دليل دې پدي چه جنت به صرف صالحينوته ميلاو يږي

اوفاسق، گناه گار مسلمانانوته به نه میلایوی، نو! ما رازی ﷺ تنه جواب کړېدی پدی شان چه جنت الله ﷻ بالاصالة دصالحنودپاره جوړکړېدی، اوفاسق مؤمنانوته چه ورکوی نوهغه غیراصالة اوتبعادی: دویم جواب دادې چه صالحینونه مراد عام دې، حقیقه صالحین وی یا حکماً صالحین هغه څوک دې چه دسزاپوره کولونه اودصفاکیدلونه ورسه جنت ته لاړشي. نوداپه حکم دصالحنوکنس دې اوکچرته دالارض نه مراد ملک شام وغیره شي نوداالله ﷻ دطرف نه مسلمانانوته داسلام دغلبی بشارت وو نوپدی اعتبارسره ایت عباد الصلحون نه مراد امت محمدیه ﷺ دې اودا وعده الله ﷻ دحضرت عمرؓ په دورخلافت کبس پوره کړه چه ملک شام قبضه کړې شو اوحضرت سیدنا امیر معاویهؓ ئی دهغی والی مقررکړو.

نوپدی ایت کبس دلیل دې پدی چه صحابه کرامؓ ټول دالله ﷻ نیک اوصالحین بندگان ووچه دهغوی په لاس الله ﷻ فتوحات مسلمانانوته نصیب کړو

که څوک اشکال اوکړی چه دالله ﷻ وعده دصالحنوسره ده چه څه به دوی ته فتح ورکوم نواوس یعنی نن صبا ئی ولی ورنکړو اوصرف په زمانی دصحابهؓ کبس ولی ورکړې وو؟ نوحضرت تهانوی ﷺ تنه جواب داکړېدی چه داجمله «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ قَضِيه مَاطْلَقَه» عامه ده چه په منزله دشی مطلق کبس ده، نوداوعده په ضمن دبعضو افرادوکبس چه صحابه کرام دې موجوده ده، اوداعامه مطلقه نده فلا اشکال.

﴿إِنْ فِي هَذَا لَبَلَقًا﴾ پدی ایت کبس جنت ته دتللو اوپه دنیا کبس فتح اوکامرانی حاصلولوزریعه بیانېږي ﴿هَذَا﴾ دپاره مشارالیه یاددې سورة مضامین دې اویاتول قرآن دې ابلاغ وثیلی کیږی ماتبلغ به البغیه چه په کوم شي سره منزل مقصودته رسیدل کیږی اومطلوب ورسره حاصلېږی، مطلب دادې چه دآخرت مسافراودجنت طلبگاردپاره دجنت ته دتللو اوپه دنیا کبس فتح اوکامرانی حاصلولوزریعه قرآن ده اوعابدین نه مراد حاملین دقرآن دې اوهغه مؤمنان دې چه دسنت موافق دالله ﷻ عبادت کوی اوعمل کوی، امام رازی ﷺ فرمائی چه دقرآن علم په منزله دشجریعنی ونی دې اوعمل ئی په منزله دشمریعنی میوی دې، نوثمریغیر دشجرته، حاصلیدلی نشي اوشجریغیر دشمرته غیر مفیدوی.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً﴾ ددې جملې عطف په ماقبل ﴿إِنْ فِي هَذَا﴾ باندې دې اوهرکله چه ماقبل ایت کښ قرآن کریم دمؤمنانو دپاره توشه اوزاد راه اوگرخولی شوچه دایوقسم رحمت دې. نوپدی ایت کښ چه په کوم هستی باندي دقرآن نازل شويدي نو دغه دعوومی رحمت بیانیږی چه هغه دتلولو مخلوقاتو دپاره دالله ﷻ دطرف نه رحمت راغلیدی. ﴿إِلَّا رَحْمَةً﴾ استثناء مفرغه ده چه مستثنی منه محذوف دې اوپدی محذوف کښ دوه (۲) احتمالات دې. یوا احتمال دادې چه مستثنی منه محذوف حاله لفظ دې اوتقدیر دعبارت داسی دې چه ومارسلک حاله من الاحوال الا رحمة نوپدی اعتبار رحمة ځکه منصوب دې داحال دې دکاف ضمیر خطاب نه اوحمل دحال په ذوالحال باندي یامبالغه دې اویامصدر مبني للفاعل دې ذراحم په معنی سره اویابجازی الحذف د یعنی ذارحمة اودویم احتمال دادې چه مستثنی منه عله لفظ دې اوتقدیر دعبارت داسی دې چه ومارسلک لعله من العلی الا رحمة، نوپدی اعتبار سره نصب ذرحمة دمفعول له دوجی نه دې چه دې مفعول له دې د﴿أَرْسَلْنَاكَ﴾ فعل دپاره او﴿لِّلْعَالَمِينَ﴾ کښ اشاره ده چه ذات اقدس درسول الله ﷺ دتول عالم دپاره ذریعه درحمت ده.

اوکه څوک اشکال اوکړی چه عالم لفظ څوکا فرهم ته شامل دې اونبی ﷺ دکافرانوسره جهادکول اودهغوی مالونه اخستل اوامت دجهادتعلم ورکول داتول درحمت سره منافی دې نوڅرنگه به نبی ﷺ دکافردپاره رحمت اوگرځی؟ (۱) نوبعضوته جواب پدی شان کړیدی چه دعالمین نه مراد خاص مؤمنین دې لیکن داجواب ضعیف دې مناسب ندې دمقام دمذحی سره (۲) دویم جواب امام رازی رحمه الله په خپل تفسیر کښ ذکر کړیدی چه نبی ﷺ مطلقاً رحمت وو دتول عالم دپاره، خوچه په چاکښ درحمت قبولوا استعدادو وهغوی درحمت قبول کړو اوسعادت دارین ورته حاصل شو اوپه کومو خلکو کښ چه ضداوعنادوو اودخان نه نی قبول رحمت استعداد ختم کړیدی نو دهغوی دپاره درحمت، رحمت پاتی نشو، لکه دباران په باره کښ الله ﷻ فرمائی وَتَزَلَمُنَ السَّمَاءُ مَاءً مَّبارکاً الخ (ق: ۹) خوبیا هم داباران کله کله ذریعه دفساد اوگرځی، نو دامام رازی رحمه الله دجواب خلاصه داده چه ذات اقدس درسول الله ﷺ خالص رحمت دې اودادځنی مخلوقاتو خپل نقصان اوقصوردې چه ددې رحمت نه فائده نه آخلی اودخان دپاره نی ذریعه دغذاب اورحمت اوگرځوی

(۳) ډېرېم جواب چه اکثر مفسرينو کړېدې دادې چه نبی ﷺ دکافرانو دپاره رحمت وو پدی شان چه مخکښو امتونو په کله تکذيب او کړو نو په هغوی باندې به عذاب استیصالی نازلیدلو په صورت د خسف کښ یا مسخ کښ او یا غرق وغیره کښ او ددې امت دکافرانو نه د نبی ﷺ په برکت دا قسم عذاب مؤخر کړې شويدي لکه الله ﷻ فرمائی وماکان الله ليعذبهم وانت فيهم (انفال) نو خلاصه داده چه نبی ﷺ دمؤمنانو دپاره هم رحمت وو چه دایمان په ذریعې سره دوی ته سعادت دنیوی، اخروی حاصل شو، اود کافرانو دپاره هم رحمت دې چه تاخیر د عذاب او حفاظت د عذاب استیصالی ورته حاصل شويدي اودغه شان د خارو و دپاره هم رحمت وو. لکه دیو اوبښ شکایت شو دخپل مالک خلاف، نبی ﷺ ته، یا واقع د مرغی د بچی شوه چه یو صحابی نیولی وه چه دا واقعات امام مسلم وغیره محدثینو په باب دمعجزات النبی ﷺ کښ او په باب ذرحمت کښ ذکر کړېدې (۴)، علامه ابن قیم رحمه الله هم یو بحث کړېدې چه دهغی خلاصه داده چه انسانان قسمه دې (۱) مؤمنان (۲) کافر ظاهرې (۳) اومنافقونې ﷺ دمؤمنانو دپاره رحمت کیدل خو ظاهره خبره ده ځکه چه مؤمنانو د نبی ﷺ د تابعداري دوجې نه، د دنیا او اخرت سعادت حاصل کړېدې. دنیا کښ د جهاد په ذریعې سره دکفارو په اموالو او سلطنتونو باندې تسلط حاصل کړو او اخرت کښ اجر و نه، او جنتونه، ورته میلاو شي، اوکفارو دپاره رحمت ځکه دې چه دهغوی خلاف جنگ او جهاد ئی او کړو، اوهغوی ئی اسلام قبول باندې مجبوره کړل او یائی په اداء د جزئی باندې مجبور کړل چه دهغی دوجی نه بیادوی دیو اسلامی حکومت دلاندې دارام اوسکون ژوند تیره وی، اومنافقین دپاره پدی شان رحمت دې چه دهغوی سره په ظاهر کښ دمؤمنانو په شان معامله اود مؤمنانو پشان هغوی ته هم حقوق ورکول، اودهغوی رسوائی نه کول داتول دهغوی دپاره رحمت وو.

هرکله چه نبوت مستلزم وو رحمت لره اود نبی ﷺ رحمت کیدل دغه ﷺ د نبوت اثر وو نوددې وجه نه پدی ایت کښ اشاره ده چه نبی کریم ﷺ اخری نبی دې اود ټول عالم دپاره دې اونیوت ئی مخصوص په یوی زمانی او یا په یو قوم پوری ندي.

قُلْ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِإِلَهِكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ

اویاه ته چه بیشکه وحی کیدې شي ماته ددې چه حق دار د بندگي ستاسو یو ذات دې نوآیا یی ناسو

مُسْلِمُونَ ﴿٥٠﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ أَذَلْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۖ وَإِنْ أَذَرْتُمْ

غاره کيځنودونکي دې مسئلي ته، پس که دوی مخ اوگرځوی نوته اوايه چه ماناسو خبر کړئ پوره پوره، اونه پوهېم څه چه

أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿٥١﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ

ایانزدي دې یالري دې هغه عذاب چه تاسوسره نی وعده شویده بیسکه الله ﷻ پوهه دې په ښکاره وښاوپوهه دې

مَا تَكْفُمُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِنْ أَذَرْتُمْ لَعَلَّهُ يَنْتَهَ لَكُمْ وَمَتَاعٌ ۖ

په هغه څه چه تاسونی پتوي اوڅه نه پوهېم کيدې شي داوورستو کيدل د عذاب امتحان وي تاسولره اونفع وي

إِلَىٰ جَنَّتِي ﴿٥٣﴾ قُلْ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ ۖ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ

نړيوخته پوري، اوښل رسول ﷺ ای ربه ځمافيصله اوکړه څه فيصله، اورب زمونږ رحمن دې مددغوښتلی کيږي د هغه نه

عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿٥٤﴾

په برداشت د هغه خبرو چه تاسونی بيان کوي

﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ هدا دليل وحی ذکر کيږي په توحيد باندې علامه زمخشری او آلوسی فرماني چه پدی ایت کښ دوه ۲، قصرونه دې یو قصر د صفت دې په موصوف کښ اودویم قصر د موصوف دې په صفت کښ اودوئی په مسلک چه څرنگه انما بالکسر د قصر د پاره دې نودغه شان انما بالفتح هم د قصر د پاره دې او علامه آلوسی رحمه الله دې قول ته د جمهورو قول وئیلی دې او ابو حیان صاحب د بحر د انما بالفتح، د قصر د پاره استعمالیدلونه انکار کړيدي

بهر حال: د جمهورو په نیزاول قصر چه د انما بالکسر، نه مستفاد دې دا قصر د صفت دې په موصوف کښ يعني قصر د وحی راغلیدي په وحدانیت د الله ﷻ کښ اودویم قصر چه مستفاد دې د انما بالفتح، نه دا قصر د موصوف دې په صفت کښ نو ذات مقصد ادې چه ای پیغمبر ﷺ ته دې خلکو ته دا اوايه چه په امر د معبود کښ ماته ډیل هیڅ شي وحی نده شوی سیوا د وحدانیت نه اومعبود د ستاسون تنه ایودات دې اوکه څوک اشکال اوکړی چه دلته به قصر د وحی په وحدانیت کښ څرنگه صحیح شي حالانکه نبی ﷺ ته خودد یرو امورو وحی کړې شوی وه مثلاً مونځ، زکوٰه، روژه وغیره اوصرف د توحید وحی نوه فقط؟ یو جواب تنه دادې چه دا قصر ادعائی

دې ځکه چې توحيد اصل الاصول دې، د ټولو اصولو د اسلام بناء په توحيد باندې ده نو د اهتمام شان او عظمت شان د پاره قصر د وحی په وحدانيت کښ اوکړې شو ادعاء.

دويم جواب دادې چې دا قصر قلب دې چې مخاطبين هغه خلك وو چې د هغوی اعتقاد د شرک وو نو مقصود پدې سره د هغوی د اعتقاد تبديلی وه د شرک نه توحيد ته نو ځکه دا قصر قلب شو

﴿فَهَلْ أُنْتُمْ مُتْلِمُونَ﴾ استفهام په معنی د امر سره دې ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْاْ فَقُلْ ءَاذَنْتُكُمْ﴾ آذن منقول دې د آذن نه او په آذن بالمد، کښ يوه همزه د نقل ده او فرق په مينځ د دواړو کښ بالمد او بالقصر، دادې چې آذن بالقصر استعمال يږي په مطلق علم او اجازت کښ او آذن بالمد، متضمن دې معنی د انداز لرله (کشاف بتغير) او دلته په معنی د اعلمتکم سره دې يعني اطلاع او علم ورکول سره د بېرې نه او مفعول ثاني ئی مقدر دې او هغه يا ما امرت به جمله ده ای اعلمتکم ما امرت به (مدارك، اوياحربي لکم دې او مراد د حرب نه يا عقوبت او عذاب دې اوياتنه محاربه او جنگ کول مراد دې او علی سواء، د ايا حال دې د مفعول اول نه چې کم ضمير دې نو د آيت معنی او مقصد داشو چې د کومو امورو ماته وحی کړې شويده او د هغه د تبليغ حکم ماته کړې شويدي مثلاً توحيد وغيره د دې اطلاع او خبرداري ماته تاسو ټول ته درکړيدي بلا تخصیص، منل او نه منل ستاسو کار دې، ما څه شي پټ ندې ساتلی (حداد) اوياحال دې د فاعل او مفعول دواړونه، او د آيت مقصد دادې چې که دوی اوس هم اعراض او انکار کوی نو ته ورته دا او ايه چې دامسئله توحيد ماته تاسو ته په دسی واضحي طريقي سره بيان کړه چې مونږ تاسو ټول پری ښه پوهه شوی يو، نو ستاسو دا انکار محض د ضد او عناد په بنياد دې (روح) او بديکښ رددې په مذهب د باطينيه، شيعه گانو باندې چې هغوی د دې قائله دې چې نبي ﷺ ځنی احکامات پټ حضرت علی ؑ ته خودلی وو او هغه ئی ورسره خاص کړې وو يادغه شان امامان خصوصي خبرو سره خپل مخصوص کسان خاص کوی او کچري مفعول ثاني حرب شي او د حرب نه مراد عقوبة او عذاب شي نو په دې صورت کښ علی سواء حال دې د کم ضمير نه، نو د آيت مقصد دادې چې ستاسو د انکار په صورت کښ کوم عذاب راځي دهغي اطلاع ماته تاسو ټول ته درکړيده، څه افراد می خاص کړي او څه می پريځي ندې، اوياحرب نه مراد محاربة او جنگ کول دې او علی سواء حال دې د فاعل او مفعول دواړونه نو مقصد دادې چې

خمداد طرف نه تاسو واضح بيان دې چه د جنگ په مسئلې کښ مونږ تاسو برابر يو اوز مونږ اوستاسو په مينځ کښ صلح نه کيږي (قرطبي).

﴿وَإِنْ أَدْرَىٰ أَقْرَبُ﴾ ۱۸۱ اعاده ده ددعوی دسورت ان نافیہ دې او ﴿مَا تُوعَدُونَ﴾ ۱۸۲ ښه مراد غلبه دمسلمانانو. ظهور ددین اووقوع دقیامت چه مشتمل دې په عذاب داتول تنه مراددې. مقصد دادې چه داتول مذکورخیزونه خامخاواقع کیدونکی دې خوکله به واقع کیږی؟ نو ددې تعیین علم ماته نیشته دې ځکه چه الله ﷻ ماته ددې دوخت تعیین علم ندې راکړې. (مدارک، نویدیکیښ نفی دشرک فی العلم ده چه نبی ﷺ ته هم علم غیب نوو.

﴿إِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ الْجَهَنَّمَ﴾ دعا علت دې دماقبل دپاره خلاصه ئی داده چه علم غیب مختص دې په الله ﷻ پوری په ظاهر اوباطن باندې هغه خبردار دې فقط نو ددې وجه نه ماته علم غیب ندې حاصل ځکه چه دا اختصاص به مفهوم کش داده چه لایو جدي غیره

﴿وَإِنْ أَدْرَىٰ لَعَلَّهُ﴾ پدیدکن حکمت دتاخیردعذاب ذکرکیری. یعنی پوره دحکمت علم خوماسره هم نیشته خوکیدې شي چه داتاخیردعذاب ستاسودپاره استدراج وی. نوفته نه مراد ازمانش اواستدراج دی.

﴿وَمَنْعَ إِلَىٰ حِينٍ﴾ څخه خبره دې د مېتد امحذوفې د پاره چه هدايې او دامتعليق د ماقبل سره نډې يعني د ترجې ماتحت نډې ځكه چه دامحل د ترجې د پاره نډې بلكه دامتحقق دې، ﴿قُلْ رَبِّ اَحْكُرْ بِلَقِّي﴾ څخه د تخويف دې ﴿قُلْ﴾ په صيغې د ماضې سره دې او حكايت دې د دعادنبې ﷺ نه او ﴿بِلَقِّي﴾ يابه معنى د عذاب سره دې (حداد) (كبر) يعني زموږ او د كافرانو په مينځ كېن فيصله په عذاب سره او كړې او يا ﴿بِلَقِّي﴾ په معنى د عدل او انصاف سره دې او يا ﴿بِلَقِّي﴾ صفت دې د حكمك موصوف مقدر د پاره، موصوف حذف كړې شواوصفت ذهني قائمقام كړې شو. تقدير د عبارت داسې دې رب احكم بحكمك الحق او د الله ﷻ هره فيصله په حق او انصاف سره وي خويابام دادعا په حق قيد سره مفيد كولو كېن اشاره ده د پته چه د كفارو د عامل يعني انكار د حق نه مقتضى

دې د تعجيل د عذاب د پاره نو گوياجه ﴿يَا حَيُّ﴾ قيد د پاره د استعجال د نصرت او په دوى باندې په جلتى سره د عذاب غوختلو د پاره دې (زاد المسير).

﴿وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ﴾ پدې كېس رد دې په شرك فى الاستعانة او شرك فى التصرف باندې. او ﴿مَا تَصِفُونَ﴾ نه مراد الله ﷻ د پاره شريك ثابتول يا ولد ثابتول وغيره وى

تم بحمد الله و توفيقه و عنته تفسير سورة الانبياء. اللهم اغفر لنا ولوالدينا وجميع المؤمنين والمؤمنات اللهم اجعل رفاقنا مع النبيين والصديقين والشهداء والصالحين، وحسن اولئك رفيقا. صلى الله تعالى على خير خلقه محمد وآله وصحبه وسلم (امين).

دکوع	سورة الحج مدینه	آیتونه
۱۰	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۷۸
خاص په نوم د الله سره چه بیحده مهربان او د یر رحم کوونکې دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۲۲) وحسب النزول (۱۰۳)

تفسیر سورة الحج: سورة الحج مدنی سورت دې سیوا دڅلورو ایاتونونه. یعنی ایت نمبر ۵۳ تا ۵۷ چه دامکی دی، دا قول دآبن عباس رضی الله عنه او قتاده رضی الله عنه نه مروی دې اوبعض فرمائی چه داسورت مکی دې سیوا دیوخوایاتونونه. چه هغه پکښ مدنی دی. لیکن غوره قول او دجمهورو قول دادې چه داسورة مختلط دې بعض حصه نئ مکی ده اوبعض حصه نئ مدنی ده اوقرطبی رحمته الله علیه دې قول ته اصح وئیلی دی اوقرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه ددې سورة دعجائباتونه. داده چه ددې سورت بعض ایاتونه دشپی نازل شویدی اوبعض دورخی، بعض په سفرکښ اوبعض په حضر کښ نازل شویدی، بعض په مکه کښ اوبعض په مدینه کښ نازل شویدی، بعض ایاتونه پکښ دجنگ اوبعض پکښ دصلحی دی، بعض پکښ ناسخ اوبعض پکښ منسوخ دی اوبعض پکښ محکم اوبعض پکښ متشابه دی قرطبی، اوددې وجی نه ددې زمانه نزول دبعضی حصی دوراخیردمکی معظمی دې اودبعضی حصی نزول زمانه دورابتدائی دمدینی دې. په ترتیب قرآنی کښ دویشتم (۲۲)، اوپه ترتیب نزولی کښ (۱۰۳)، نمبرسورت دې، دسورة النورنه ورستواودسورة المنافقون نه مخکښ نازل شویدې، داسورة (۷۸) ایاتونو (۱۰)، رکوعاتو (۱۲۹)، کلماتو او (۵۰۷۵)، حروفوباندی مشتمل دې.

رېط. دسورة الحج دسورة الانبیاء سره رېط اسمی دادې چه په سورة الانبیاء، کښ حال دسعادت مندو اودبدبختویان شو اوس پدی سورت کښ دفرع اکراوزلزلة الساعة نه دپچ کیدلو اوسعادت حاصلولواوشقاوت نه پچ کیدلوطریقه بیانپری چه سعادت حصول اوشقاوت نه پچ کیدل په تقوی سره کیږی.

رېط مضمونی: دمضامینوپه اعتبارسره ددې سورة دماقبل سره رېط دادې چه په سورة الانبیاء کښ نفی دشرک فی التصرف وه چه حاجاتو پوره کوونکی صرف یوالله تعالی دې نوپدی سورة کښ

نفی دَشْرک فعلی کیری چه نذر و نیاز خالص دالله ﷻ په نوم باندی ورکوی. نوگوب چه داسمه دماقبل ده، دغه شان سورة الانبياء کښ عجز د انبياء، کرامو ذکر شوچه د تکلیف به وخت کښ الله ﷻ ته فریاد کړې وو، نو پدی سورة کښ رد دې په هغه چاچه خپل عجز بل چاته پښت کوی دغه شان په سورة الانبياء کښ مسئله د توحید عقلاً نقلاً ثابتہ کړې شوه نو اوس پدی سورة کښ دا ذکر کیری چه څوک دامسئله نه منی نو دهغه سره جهاد او کړی

دعوه دسورت ددې سورت دعوی رد علی الشکر. او اثبات د توحید رسالت او قیامت دې به دلالتو سره.

خلاصه مضامین: ددې سورة د مضامینو مختصره خلاصه داده چه د سورة په څلور حصو باندی تقسیم دې، **حصه اوله** د آیت نمبر (۱) نه تر آیت نمبر (۲۲) پوری ده پدی حصه کښ نفی د شکر فی التصرف مضمون ذکر دې. او دلالت عقلي په نفی د شکر فی التصرف باندی. او څه یکنیز جرونه او تخویفونه هم ذکر کیری. **دویمه حصه** د آیت نمبر (۲۲) نه تر آیت نمبر (۳۸) پوری ده او پدی حصی کښ نفی د شکر فعلی بیان دې. یو پکښ دلیل نقلی بیانیری د د شکر فعلی د پاره او د څلور مضامینو په ضمن کښ رد په شکر فعلی باندی کیری. هغه څلور مسائل او مضامین دادی (۱) تحریمات الله قائم اوساتی، (۲) تحریمات غیر الله ختم کړی، (۳) نذر الله پوره کړی، (۴) نذر لغير الله مه کوی.

دریمه حصه د آیت نمبر (۳۸) نه تر (۵۷) پوری ده پدی کښ د جهاد اجازت او حکم وعده د نصر او اعلان د فتحی کیری سره د بعض صفاتو د مجاهدینو نه، او دغه شان څه زجرونه وغیره هم پکښ ذکر کیری او څلورمه حصه د آیت نمبر (۵۸) نه تراخر د سورت پوری ده، پدی حصه کښ د دواړو مضامینو اعاده، دلالت عقلي به توحید، د دواړو مضامینو د توضیح د پاره مثال او د ټولو مضامینو د سورت اجمالی اعاده په طریقی د آف. نشر مرتب سره کیری، سره دیو دلیل نقلی نه.

تفصیلی خلاصه: ایت نمبر (۱)، ۲، کښ تخویف اخروی ذکر کیری. ایت نمبر (۳)، ۴، کښ زجر دې. ایت نمبر (۶)، ۷، کښ دوه دلیل عقلی بیانیری په اثبات د توحید او قیامت باندی، د آیت نمبر (۸) نه تر (۱۳) پوری دوه زجرونه، یو تخویف اخروی او یو تخویف دنیوی ذکر کیری. په ایت نمبر (۱۴) کښ بشارت اخروی ذکر کیری. په ایت نمبر (۱۵) کښ زجر او په (۱۶) کښ ترغیب الی القرآن ذکر کیری، په ایت نمبر (۱۷) کښ تخویف اخروی دې، په ایت نمبر (۱۸) کښ په توحید باندی دویم

دلیل عقلی مذکور دې، دآیت نمبر (۱۹) نه تر (۲۲) پورې تخويف اخروی دې. په ایت نمبر (۲۳، ۲۴) کېن بشارت اخروی او په (۲۵) کېن تخويف اخروی دې

دآیت نمبر (۲۲) نه تر (۳۸) پورې دویمه حصه شروع کیږي. چه پدیکېن دنفی دشرک فعلی بیان دې نوپه ایت نمبر (۲۲) نه تر (۳۸) پورې دویمه حصه شروع کیږي. چه پدیکېن دنفی دشرک فعلی بیان دې نوپه ایت نمبر (۲۲) کېن دلیل نقلی ذکر کیږي دحضرت ابراهیم عليه السلام نه. په ایت نمبر (۲۷، ۲۸، ۲۹) کېن بعض مسائل او منافع دحج او نذر لږه دپوره کولو حکم ورلولی کیږي. په ایت نمبر (۳۰) کېن ذکر دتحريمات الله دی او ابطال دتحريمات لغیر الله او نذر لغیر الله کیږي. ایت نمبر (۳۱) کېن تمثیل دشرک بیانېږي، په ایت نمبر (۳۲، ۳۳) کېن بطور تاکید دندرو نیاز دالله عز وجل دثوم والا ذکر کیږي. دآیت نمبر (۳۴) نه تر (۳۸) پورې نذر لږه اعاده او بعض شرائط دقبولیت عند الله بیانېږي.

ایت نمبر (۳۹) نه تر (۵۷) پورې دریمه حصه ده. نوپه ایت نمبر (۳۹، ۴۰، ۴۱) کېن ترغیب الی القتال بیانېږي چه دتوحید دنشرو اشاعت دپاره جهاد او کړی او دغه شان علت دمترو عیت دقتال او دمجاهدینو بعض صفات بیانېږي. دآیت نمبر (۴۲) نه تر (۴۶) پورې ایتونو کېن تسلی نبی ﷺ ته ذکر کیږي او منکرینو ته تخويف دنیوی ذکر کیږي. ایت نمبر (۴۷، ۴۸) کېن زجر سره دتخويف اخروی او دنیوی بیانېږي په ایت نمبر (۴۹) کېن ترغیب الی الایمان او اثبات درسالت کیږي. په ایت نمبر (۵۰) کېن بشارت اخروی دې مؤمنانوته، په ایت نمبر (۵۱) کېن تخويف دې منکرینوته. دآیت نمبر (۵۲) نه تر (۵۵) پورې ایتونو کېن دمنکرینو دانکارو جه بیانېږي. په ایت نمبر (۵۶) کېن بشارت او ایت نمبر (۵۷) کېن تخويف ذکر کیږي.

دآیت نمبر (۵۸) نه تراخه پورې خلورمه حصه دسورت ده. نوپه ایت نمبر (۵۸، ۵۹) کېن بشارت اخروی او دنیوی ذکر کیږي مهاجرینوته، په ایت نمبر (۶۰) کېن بشارت دنیوی ذکر کیږي په نصرت سره په ایت نمبر (۶۱) کېن دلیل اثنی ذکر کیږي د نصرت دپاره. په ایت نمبر (۶۴) کېن دویم دلیل عقلی ذکر کیږي په توحید باندی په ایت نمبر (۶۵) کېن دریم او (۶۶) کېن څلورم دلیل عقلی ذکر کیږي. په ایت نمبر (۶۷، ۶۸، ۶۹) کېن اعاده دمضمون ثاني یعنی نفی دشرک فعلی اعاده کیږي سره دتشجیع او بیان دطریقې دعوت نه. ایت نمبر (۷۰) کېن پنځم دلیل عقلی ذکر کیږي چه متعلق دې ددواړو مضامینو سره، په ایت نمبر (۷۱، ۷۲) کېن زجر دې منکرینوته. سره دتخويف اخروی نه. په ایت نمبر (۷۳، ۷۴) کېن ددواړو مضامینو سره متعلق یو مثال بیانېږي دپاره د اظهار

عجز دمعبودانو باطلو. سره دزجرنه. په ایت نمبر ۷۵ کښ دملانکو اوانبياء کرامو متعلق دظاهر عجز دمعبودانو باطلو. سره دزجرنه. په ایت نمبر ۷۵، کښ دملانکو اوانبياء کرامو متعلق دیوې شېبې جواب ذکر کيږي. په ایت نمبر ۷۷، کښ بل دلیل عقلی بیانېږي په توحید باندې. په ایت نمبر ۷۷، کښ دمضامینو دسورت اجمالی اعاده ده. په ایت نمبر ۷۸، کښ حکم دجهاد ورکولی کيږي او دلیل نقلی دابراهیم عليه السلام ته اشاره کيږي

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ① يَوْمَ تَرْوُهَا

ای خلکو یره اوکړئ درب خپل نه. یقیناً زلزله دقیامت یو څیز لوی هیبتناک دی په هغه ورځ چه اوبه وینی ناسو هغی لره

تَذْ هَلْ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى

چه غاښه به ټپي هره پښ وړکونکې دغه بچی نه چه پښ وړکوي هغه لره اواوبه غورځوي هر حمل والا حمل خپل. اووبی به نه

النَّاسُ سُكْرَى وَمَا هُمْ بِسُكْرَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ②

خلک نشه احوال داچه نه به وي په دې باندې نشه په ځکلو دتشی والا څیز سره، اولیک: عذاب دالله تعالی ډیر سخت دی

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴾ دسورت ابتدا په تخويف داثبات قیامت سره کيږي دپاره

ددې چه په زړونو کښ خشیت اوانابت الی الله پیداشی، اوغوره خبر داده چه په تقوی سره مراد مطلق تقوی ده چه متضمنه ده ټولو مراتبو دتقوی لره اودهغی نه تعبیر په الاجتناب عن کل مایونم من فعل وترک، سره کيږي یعنی هر هغه عمل نه ځان بچ ساتل چه دهغی په کولو سره اویا دهغی په پریخودلو سره انسان گنهگار ږي، امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چه امر بالتقوی مستلزم دې دوه، ۱، امور لره یو، ۱، اتیان په ماموراتو، ۲، دویم اجتناب دمعاصیونو نه نویدیکښ دهر حرام کار کولونه ځان بچ ساتل اودغه شان دواجب پریخودلو نه ځان بچ ساتل، داتول پکښ داخل دی. باقی مراتب دتقوی په سورة البقره کښ تفصیلاً تیر شوي دي.

﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ﴾ دواعلت دې دماقبل دپاره، اوزلزله په اصل کښ تحرك شدید ته ویلې

کيږي، دلته دزلزله نه مراد حقیقه زلزله ده اوکه استعاره ده ذهیت نه نودواړه قولونه پکښ راغلیدی چه بعض فرمائی چه دزلزلی نه مراد حقیقه زلزله نده بلکه داکنایه او استعاره ذهیت اود گبراهت نه په میدان حشر کښ، اوبه هیبت اود گبراهت او پریشانۍ باندې اطلاق دزلزلی کيږي

لکه سورة الاحزاب کتب اللہ ﷺ فرمائی: هٰنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زَلْزَلًا شَدِيدًا اوددی قول تائید پہ ہفہ روایت سرہ دی چہ امام بخاری اوتولو کتب دأحادیثو کتب مروی دی پہ زیادت او کمی سرہ چہ یوصحابی ﷺ فرمائی چہ دالیت مذکورہ پہ سفردغزوہ بنی المصطلق کتب نازل شو نونبی ﷺ دصحابونہ تپوس اوکرو چہ اتدرون ای یوم ذلک؟ یعنی تاسوتہ پتہ شتہ چہ دابہ کومہ ورخ وی؟ صحابو عرض اوکرو اللہ ورسولہ اعلم. چہ اللہ ﷻ اور رسول ﷺ تہ بنہ علم دی نونبی ﷺ اوفرمانیلو چہ دابہ ہفہ ورخ وی چہ کلہ اللہ ﷻ آدم ﷺ تہ اوفرمانی چہ دخیل نولادنہ دجہنم والا دلہ راجدا کرہ. ہفہ بہ عرض اوکری چہ خومرہ خلک دجہنم دپارہ راجدا کرہ؟ اللہ ﷻ بہ ورثہ اوفرمانی چہ ہرزرو (۱۰۰۰) کسانو کتب نہہ سوہ نہہ نوی. یعنی پہ زرو کتب کسانو کتب یو کم زرکسان دجہنم دپارہ راجدا کرہ اویوکس بہ جنت تہ خی. صحابہ کرامو ﷺ چہ داو اوریدلونو دیرپیشانہ شو عرض ئی اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ نوپہ مونر کتب بہ داسی خوک وی چہ نجات بہ اومندی؟ نونبی ﷺ تسلی ورکرہ اوورثہ ئی اوفرمانیلو چہ تاسونیک عمل کوئی اوثابت قدم اوسیرئی اوزیری قبول کرئی چہ جہنم تہ تلونکی خلکو کتب بہ (۱۰۰۰) زرکسان دیاجوج ماجوج نہ بہ وی اویوکس بہ ستاسونہ وی. اویابنی ﷺ اوفرمانیلو چہ خہ امیدلرم چہ تاسو دخما امت بہ دتول اهل جنت خلورمہ حصہ ئی، نوصحابو اللہ اکبر اونیلیویابنی ﷺ اوفرمانیلو چہ تاسوبہ دریمہ حصہ دأهل جنت ئی، صحابو ﷺ بیاتکبیر اونیلیویابنی ﷺ اوفرمانیلو چہ تاسوبہ نیمہ حصہ دأهل جنت ئی، صحابو بیاتکبیر اونیلیو. اودویم قول دادی چہ ددینہ مراد حقیقہ زلزلہ دہ، نوداززلہ بہ کلہ واقع کیری نویدی کتب بیا دری (۳) اقوال دی (۱) یوقول دادی چہ دازلزلہ بہ قریب قیامت کتب بہ واقع کیری اودا دأشراطو دقیامت نہ بہ وی. دا قول دعلقمہ ﷺ اودشعبی ﷺ دی اودحضرت ابی بن کعب ﷺ نہ مروی دی چہ قیامت تہ قریب شیرلوی لوی علامات بہ ظاہریری (۱) ہمر رنراختمیدل (۲) دستور یوبل سرہ تکرأکیدل (۳) سختہ زلزلہ راتلل (۴) سمندر کتب اورلگیدل (۵) زمکہ پہ زمکہ کتب نتوتل (۶) هواچلیدل چہ دہغی دوجی نہ بہ سخت مرگونہ واقع شی (زادالمسیر).

(۲) دویم قول دحضرت حسن بصری ﷺ وغیرودی چہ فرمائی چہ دازلزلہ بہ دنفخہ اولی پہ

وخت کتب وی لکہ سورة النازعات کتب دی یوم ترجف الراحفہ

۳) دریم قول دادې چه دازلزله به دنفخه ثانيه په وخت كېښ وی چه كوه وخت انسانان دقبور نه راپاڅي لكه سورة الزلزال كېښ دی اذا زلزلت الارض زلزالها.

بهر حال هره زلزله چه وی اوكله چه هم واقع كيدونكي ده يو خودغه ورځ به ډيره دهيت اودسختی والا ورځ به وی ﴿يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ﴾ دادهييت دزلزلی بيان دې چه دومره سخته دهيت والا ورځ به وی چه دتنی ورکوونكي زنانه نه به خپل بچی هيرشی اودخوف دوجی نه به دحاملی زنانه حمل به اوغورزيری، ددې ايت په تفسير كېښ دوه ۲) اقوال دی، ۱) يو قول دادې چه دا ايت حمل دې په فرض، تقدير او تشبيه باندی، يعنی كچرته بالفرض والتقدير يوه مرضعه اوياحامله زنانه موجوده شی نومرضعه به دخپل بچی نه غافله شی اودحاملی زنانه به ددهشت اوخوف نه حمل ضائع شی.

۲) دويم قول دادې چه ايت حمل دې په حقيقت باندی مرادتنه هغه زنانه دی چه دحمل اويابچی ته پيوور كولو زمانه كېښ ورته مرگ راغلې وی نو ددغه شان زنانو بعت به هم په دغه حالت كېښ كيږی.

فانده: مرضع او مرضعة دواړه لفظونه دهغه زنانو دپاره استعماليری چه بچی ته پي وركوی خوددواړو په مينځ كېښ فرق دادې چه مرضعة ورته هغه وخت كېښ وئيلې كيږی چه بچی ته نئ تنی په خوله كېښ وركړې وی او مرضع ورته عامو حالاتو كېښ وائی، اوبچی ته دپيوور كولو دخاص وخت ډير دمينی وی اوزنانه دډير تكليف باوجود بچی دسينی نه، نه لری كوی خودقيامت اودزلزلی هييت به دومره زيات وی چه دغه شان زنانه به هم خپل بچی دځان نه، لری كړی اودبچی نه به بالكل غافله شی.

اودغه شان ذات حمل او حامل دواړه صفات دزنانوندی چه په خيته نئ بچی وی خوفرق په خپل مينځ كېښ دادې چه ذات حمل ورته هغه وخت كېښ وئيلې شی چه حمل نئ ښكاره اوظاهر شوې وی او حامل ورته په عامو اوقاتو كېښ ورته وئيلې شی اوهركله چه زنانه ذات حمل وی نو پدغه وخت كېښ داويزيات احتياط كوی چه حمل ناتمام اونه غورزيری، خودقيامت دورخی هييت به دومره زيات وی چه زنانه به دخپل حمل حفاظت اونكرې شی.

﴿وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَى﴾ غوره قول دادې چه رؤيت په خپلی معنى سره دې اوسكارى نه مراد مشابه دسكارى دې يعنی دهيت دوجی نه به ددې خلكوپه عقلونو كېښ داسی فتور راغلې وی

اوبدحاله به وی لکه څرنگه چه دښیې سړی عقل کښ فتوروی اوپه هیڅ باندی هم نه پوهیږی اوبدحاله وی اوبعض فرمانی چه «وَتَرَىٰ» په معنی دتظن سره دې «الناس» ورله مفعول اول او «سُكَّرَىٰ» ورله مفعول ثانی دې. یعنی ته به په خلکو باندی داسی گمان کوی چه دوی نشه دې داسی دلیونوپه شان منوی به وهی اوحالانکه دوی به حقیقت نشه نوی

﴿وَلَيْكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ﴾ دا استدراك دې دمحذوف نه. مقصودادې چه دامذكور احوال یعنی ذمول دمرضعه وضع دحمل اوخلک بیهوشه ښکاریدل داتول څه ناڅه درجی کښ به آسان وی لیکن ددینه ورستوچه کوم عذاب به چه الله ﷻ دطرف نه وی هغه به ډیر سخت وی څه قسم نرمی اواسانی به پکښ نوی. (بحر).

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴿٥٠﴾

اوبعض دخلکونه هغه څوک دی چه جگړه کوي په باره دتوحيدالله ﷻ کښ بغیردپوهی نه اوروان دی په هرشیطان سرکش یسی

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ

نصله کړې شویده په باره دهغه چاکښ چه چاتابعدرای ئ اوکړه دشیطان نویقتا هغه به گمراه کوي ده لره اورسوي به ده لره

إِلَىٰ عَذَابِ الشَّعِيرِ ﴿٥١﴾

عذاب دگرم اورته

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ﴾ منکرینودتوحيد اویامت ته زجر دې اوجدال فی الله نه مراد دالله ﷻ په قدرت اوصفاتو کښ جهگړا مرادده چه دوی به داوئیل چه الله ﷻ په بعث بعدالموت باندی ندې قادر، ملائکوته بنات الله وئیلواودقرآن په باره کښ به اساطیرالاولین قول کولو «يَعْتَمِرْ عِلْمٌ» ددینه مراد دلیل عقلی دې

﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ﴾ ددینه جنی اوانسی دواړه شیطانان مراددی، جنی شیطان مختلف قسم خیالات، شبهات دکفاروپه زړونو کښ اچوی اوکفاردهغی اتباع کوی اوانس شیطاین هغه

مشران متبعین دی چه خپلو اتباعوته دکفر، شرک اوبدعت دعوت ورکوی اودوئ نی قبلوی.
اوپه هغوئ پسی روان دی.

﴿كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ﴾ کتب نه مراد کتابت تقدیری دې. په معنی دقضى سره اوضمیرد
﴿عَلَيْهِ﴾ شیطان ته راجع دې ای قضی علی الشیطان (مدارک) او: ﴿أَنَّهُ﴾ کتب هضمیرشان دې او: ﴿تَوَلَّاهُ﴾
په معنی دتبع سره دې اوداضمیرهم شیطان ته راجع دې. اوباقی ضماائرمن ته راجع دی. نودایت
مقصود: دې چه په شیطان باندی دافصله کړې شویده چه څوک هم دده اتباع کوی نوهغه به گمراه
کیږی اوشیطان به نی جهنم ته بوځی.

لَا يَهْدِي النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبُعْدِ فَإِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ

ای خلکو کچري یی تاسوپه تلک کس ددوباره ژوندنه نودلیل واورئ یقینامونږ جوړکړی وی تاسو اول دخاورونه. بیادبغتي نه

ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ

بیاتکړې دوینی نه بیاتکړې دغوښي نه چه رځني پوره اندامونه والاوي اوځني کمواندامونوالاوي

لِنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقَرِّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى

دپاره ددې چه مونږوضاحت اوکړو تاسوته. اوسانوئ په رحمونوکښ څومره چه زمونږ خوښه وي ترنستې مقرری پوري

ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ ۚ وَمِنْكُمْ مَّن

بیار اوباسو تاسولره واره بیایالنه کووستاسو دپاره ددې چه اورسپړئ خوانئ خپلي ته. اوځنی دستاسونه هغه دی

يَمُتَوِي وَمِنْكُمْ مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْثِلٍ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ

چه مړه کړې شي اوځنی دستاسونه هغه دی چه اوگرخولی شي سپک عمرته عاقبت داشی چه نه پوهیږی

مِّن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ۚ وَتَرَىٰ الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِنَّا أَنزَلْنٰا عَلَيْهَا

ورستو دیوهي نه به هیڅ څیزبانندی. اووینی ته زمکي لره اوچه پرته پس کله چه راوروو مونږ په هغی باندی

الْمَاءُ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأُتْبِتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ يَبْرِجُ ۝

اوبه باران، نوتیاره شی دپاره دزرغونی او اویپیری اورا اوبوکوی دهرسم تازه نه

﴿يَبْرِجُهَا النَّاسُ﴾ ایت کتب په اثبات دتوحیدویه اثبات دقیامت باندی دوه ۲. دلیل عقلی ذکر کیری اول استدلال په پیدائش دانسان په مختلف اطوارو او انقلاباتوسره دې اودویم استدلال دزمکی په مختلفواحوالوسره دې ﴿إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ﴾ شرط دې اوجزاء ورله مقدره ده چه فازیلو ریکم دې یعنی خپل شک پدی دلیل سره زانله کړی او ﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ﴾ تفصیل دجزاء دې اوقائمقام دجزاء دې.

﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ﴾ دا اول دلیل دې پدیکس دانسان دابتداء نه ترانتها پوری اوه ۷. منازل اومراحل بیان شویدی ۱. تراب ۲. منی ۳. علقه ۴. مضغه ۵. طفولت ۶. اشدیت ۷. ارذل العمر. من تراب دا اوله مرحله ده ددینه مراد یا حضرت آدم عليه السلام دې، چه الله عز وجل دځاورونه جوړ کړو اویبائی پکس روح واچولو، اوچونکه حضرت آدم عليه السلام اصل وو تولو انسانانو دپاره نو دهغه پیدائش دځاورونه دادتولو انسانانو دځاورو نه پیدائش دې، نوپدی اعتبار ﴿مِنْ نُّطْفَةٍ﴾ به مراد پیدائش داولاد آدم دې ځکه چه توالد او تناسل دپاره ظاهری ذریعه نطفه انسانی یعنی منی ده. او یاد ﴿خَلَقْنَاهُ مِنْ تُرَابٍ﴾ به مراد هر هر فرد انسانی دې ځکه چي دانسان دپاره مبدأ اول یعنی منی جوړ پیری دغذا، نه اوغذا حاصل پیری دځاورونه یعنی دزمکی نه، نو ذات مقصد داشوچه ستاسو غذا دځاورونه ده چه هغه غذا مختلف مراحلو کس دتیریدلو نه پس بیابه منی سره بدله شی. نو دادویمه مرحله اومنزل شو ﴿وَمِنْ عَاقِلَةٍ﴾ دداریمه مرحله ده چه حقیقت اوماهیت دمنی کس الله عز وجل انقلاب راولی اودوینی په حقیقت باندی نی بدل کړی

﴿نُتْرٌ مِنْ مُضْغَةٍ﴾ دا خلورمه مرحله ده چه دوینی ماهیت په غوښی سره بدل شی ﴿مُعَلَّقَةٍ﴾ و غیره ﴿مُعَلَّقَةٍ﴾ دا دواړه په جر سره صفات دې د ﴿مُضْغَةٍ﴾ دپاره، ددې یوه معنی داده چه مخلقه نه مراد تام الخلق دې یعنی دظاهری جسم په اعتبار سره دعیو او نقائصو نه پاک وی. قدوقامت، رنگ.

شكل اوصورت اوصحت په اعتبار سره كامل وى او ﴿وَعَمَرُ مَخْلُوقٍ﴾ نه مراد غير تام الخلقه وى، يعنى قد و قامت، اعضا، وغيره كېن فرق وى.

دويمه معنى ئى داده چه ﴿مَخْلُوقَةٍ﴾ نه مراد هغه دې چه حيات ورته وركړې شوې وى او ﴿وَعَمَرُ مَخْلُوقَةٍ﴾ نه مراد هغه دې چه صرف مضغه وى اونور اعضا، ئى نوى راغلى اونه پكېن حيات وى اوتفصيل اوترتيب داوى چه كله نطفه مادر رحم ته لاړه شى نوترخلوينست ورخوپورى دغه شان نطفه وى، د خلوينست ورخونه پس داپه منجمدې وينى سره بدله شى. بيا خلوينست ورخونه پس مضغه شى چه دايوه ټكړا دغوبنى وى اوشكل وصورت ورته نوى وركړې شى نو بيا ددغى (۱۲۰) ورخويعنى خلورمياشتونه پس دالله ﷻ په حكم سره شكل وصورت ورته وركولى كيږي، سر، خپى، لاسونه وغيره اعضا، ورته جوړكړې شى، نوځنى وخت كېن حمل دتشكيل يعنى شكل جوړيدلونه مخكېن ساقط شى نوديته غير مخلقه وائى اوځنى وخت كېن حمل پوره شى اودنيا ته راشى نوديته مخلقه وائى.

فائده: ددينه معلومه شوه چه دانسان په جسمانى انقلاباتو اوظاهرى طور حد كمال ته رسيدلو كېن د خلوينست ورخواو (۱۲۰) ورخولوى دخل دې نوپه باطنى انقلاباتو اوپه مراتبو كېن حد كمال ته رسيدلو دپاره هم پدى اعدادو اعتماد كړې شويدي، چنانچه صوفيا كرامو معمول دخپلو مريدانو سره داوى چه په هغوئ باندې چلى تيره وى اوتبليغى حضرات اواكابرين هم داصلاح دپاره چله اوخلورمياشتى نصاب مقرر كړيدي، اوتقرر ددې نصاب ته بدعت نشى وئيلي كيدلى كما توه بعض الجهلاء.

﴿لَقَبَّيْنَا لَكُمْ﴾ دامتعلق دې په ﴿مَخْلُوقَتَكُمْ﴾ پورى اومفعول ئى مقدر دې چه هغه كمال حكمت اوقدرت دې يعنى پدى انقلاباتو سره مونږ تاسو ته خپل كمال حكمت اوقدرت واضح كوو، چه تاسو پدى سره استدلال او كړئ چه كوم ذات پدى انقلاباتو باندې قادر دې هغه په اعادې دانسان باندې هم قادر دې.

فائده هر كله چه په انسان كېن دوه (۲) قسمه انقلابات وو يو انقلاب په اعتبار د ماهيت اوحقيقت سره، چه يوماهيت په بل ماهيت باندې بدليلد دى، اودويم انقلاب په اعتبار دوصف

سره دې، نوتردي ځای پوری داول قسم انقلاب ذکر اوشواوهرکله چه داقسم زیات صریح اوواضح دپاره داستدلال په بحث باندی نو ددې وجه تنبیه اوکړې شوه په استدلال باندی په نین لفظ سره

﴿وَنُفِّرْ فِي الْأَرْحَامِ﴾ یعنی څومره چه دالله ﷻ غوښه وی نو هو مره وخت حمل په مادر رحم کښ

تیره وی ځنی شپږ میاشتی، ځنی اوږه (۷)، ځنی اته ځنی نهه او ځنی ددینه زیات وخت تیره وی

﴿إِلَّا أَجَلَ مُّسَمًّى﴾ دمقررې نیتی اقل مدت شپږ میاشتی وی او اکثر مدت نی زمونږ په مسلک

دوه (۲)، کاله او دامام شافعی رحمه الله په مسلک څلور کاله وی.

﴿وَنُمَّ خُرْجُكُمْ طِفْلاً﴾ هدا ذکر د انقلاباتو دې په اعتبار دوصف سره اودا پنځمه مرحله ده او

﴿طِفْلاً﴾ اسم جنس دې او دطفولیت دمدت اطلاق دپیدائش نه تر حد بلوغ پوری کیږی * نُمَّ

لِتَبْلُغُوا أَشْدَّكُمْ﴾ دادشپږمی مرحلی ذکر دې او غوره قول دادې چه ﴿لِتَبْلُغُوا﴾ علت دې دمحدوف

دپاره نو تقدیر دعبارت داسی دې څم نهمرکم یا څم بقیکم لتبلغوا اشدکم، اواشدیت نه مراد مرتبه دکمال قوت او عقل اوتیمیزده.

﴿وَمِنْكُمْ مَّنْ يَّتَوَفَّى﴾ یعنی ځنی کسان په مرتبې دآشدیت کښ اویا د هغی نه مخکښ وفات

کړې شی، او ځنی کسان داسی وی چه هغوی عمر درازشی او اومی (۷) مرتبې ته اورسپړی یعنی

﴿يَمُرُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ﴾ شی او ارذل العمر هغه مرحلی دشیخوڅه ته وئیلې کیږی چه په هغی کښ

انسان بل چاته محتاجه شی لکه څرنگه چه په ابتداء کښ اوزمانی دطفولیت کښ محتاجه وی

﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا﴾ لام دعاقبت دې او شئاً نکره ده په سیاق دنفی کښ واقع

شویده نوعوموم نی فائده کړیدې او من زانده دې دتاکید دنفی دپاره راغلې دې اوهرکله چه دلته

مراحل زیات اومتعدد ذکر شونو ددې وجه نه دنفی تاکید په من زانده سره اوشو، او په سورة النحل

ایت نمبر (۷۰)، کښ صرف دتخلیق اوبیارد الی ارذل العمر ذکر دې اومراحل متعدد ندی ذکر شوی

نوخکه هلته دنفی تاکید په من سره ندې شوې اولکیلا یعلم بعدعلم ذکر شوی دې اوحضرت

عکرمه رحمه الله نه منقول دی چه من قراء القرآن لم یصر هذه الحالة یعنی څوک چه قرآن لولی نو هغه

باندی به داخلت نه راخی یعنی اهل علم و اهل قرآن الله ﷻ ددی حالت نه محفوظ سانی دهغوی
عمرونه اگرچه او پده شی خود دهغوی عقل اوفهم بالکل صحیح وی

﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً﴾ دادویم دلیل دی مخکس دلیل عقلی انفسی وو اودا دلیل عقلی
افاقی دی او پدیکس دزمکی خلور احوال مذکور دی. ﴿هَامِدَةً﴾ دهمودنه دی اوچی اوبی گباه
ولا زمکی ته وئیلې کیری. یعنی زمکه اوچه او مړه وی نوالله ﷻ پری باران را او روی نوحیات
اوژوندون پکنس پیداشی. او ﴿اهْلَکَتْ﴾ داهترازنه دی په معنی دحرکت سره اوهرکله چه تخه په
زمکه کس او غورزولی شی اودغه تخم چه بیابهرته را اوخی دبوته په صورت کس. نوزمکه
ورسره معمولی غوندې حرکت کوی خکه چه بغیر دحرکت دزمکی نه دتخم بهرته را وتل ممکن
ندی اوبعض فرمائی چه داهترازنسب کول زمکی ته مجازا دی یعنی اسناد مجازی دی اصل کس
حرکت او اهتراز دبوته مراد دی. نواهترت معنی ده تحرکت نیاقا اوبعض فرمائی چه اهترازنه معنی
مجازی مرادده. یعنی قابل کیدل دزمکی دپاره دبوته راویستلو اودا حرکت حکمیه دی.

﴿وَرَبَّتْ﴾ دایا په معنی دارتفتت سره دی یعنی اوچته شی. اویا په معنی دانضخت اواز دادت سره

دی یعنی او پر سیری اودا دواړه معانی قریبی قریبی دی

ذَلِكِ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُعِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

دا دلیل دی پدی چه یشکه الله ﷻ حق دی اویشکه هغه به ژوندی کوی مړلره اویشکه هغه په هر خیز باندی پوره پوره قادر دی

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا ۖ وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ۝

اویشکه قیامت راتلونکی دی نیشته شک په هغی کس اویشکه الله ﷻ ژوندی کوی به هغه خوک چه په قبرونو کس دی

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُدِيرٍ ۝

اوبعضی دخلکونه هغه خوک دی چه جگړه کوی په توحید الله ﷻ کس بغیر دیو هی نه اوبغیر دهدایت نه اوبغیر دکتاب رویتانه نه

قَالِي عَظُمَهُ لِضَلَالٍ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۖ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ

تاووی دده خپله دی دپاره چه گمراه کړی خلک. دلاری دالله ﷻ نه دده دپاره په دنیا کس سرمندگی ده او اوبه خکوره ده نه

يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿٥﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَكَ وَأَنَّ اللَّهَ

په ورځ د قیامت عذاب د اور سوزوونکی داپه وجه دهغی عملونوچه وړاندی لیرلې دی لاسونو سناویدی وجهه الله

لَيْسَ بِظُلَامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٦﴾

نډی ظلم کوونکی به بندگانو خپلواندی

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ «ذلك» سره اشاره مذکور الی دلیل ته ده. او «بِأَنَّ اللَّهَ»

جار مجرور متعلق دې په محذوف پوری چه لستبقوا اولتعلما دې اویه دې دوه ۲، آیاتونو کسب نتیجه دما قبل دواړو دلیلونو ذکر کیرې، په پنځه وجوه اوامور سره. او هغه پنځه امور بالترتیب دادی ۱، الله ۲، حق دې ۲، مری به ضرور ژوندی کیرې ۳، الله ۴، په هرڅه باندی قادر دې ۴، قیامت به خامخار اخی ۵، مری به د خاورونه دوباره رااوچتیرې

﴿بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ دا اوله نتیجه ده حق معنی داده چه وجود د الله ۱، یقینی دې اوتغیر اوتبدیل نه پاك دې. کس داسی مضبوط اومنظم او حکیمانانه امور به څرنگه ظاهریدلو؟ یعنی دادهغه کمال ذاتی دې ﴿وَأَنََّّهُ نَحْيِ الْهَوَىٰ﴾ دادویمه نتیجه ده چه څرنگه الله ۲، په ابتداء د انسان باندی قادر دې چه یوی نطفی نه ئی علقه، علقی نه ئی مضغه او مضغی نه خاښته صورت والا انسان پیدا کړو نویه اعادې باندی هم قادر دې. یعنی هغه متصف دې په کمال فعلی سره

﴿وَأَنََّّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ دادریمه نتیجه ده چه یو حقیقت په بل باندی بدلول داوچی زمکی نه گیاه رازرغونول وغیره دایدی دلالت کوی چه هرڅه د الله ۳، د قدرت ماتحت دې. کس داکارونه به چرته هم نوې شوې، یعنی هغه متصف دې په کمال وصفی سره. نو پدی ایت کس دری ۳، امور ثابت شو ۱، الله ۲، په کمال ذاتی سره متصف دې ۲، الله ۳، په کمال فعلی سره متصف دې ۳، الله ۴، په کمال وصفی سره متصف دې

﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ﴾ دا خلورمه نتیجه ده چه الله ۴، په خپل قدرت بالغه سره اویو عجیب او غریب نظام سره انسان پیدا کړو نو دا تخلیق عبث اوفضول نډی بلکه دازندگی یو امتحان دې اوددې

نتیجی دپاره دقیامت ورځ هم پیدا کړیده نو قیامت به خامخا راځی دې دپاره چه انسان ته جزا اوسزا ورکړې شی

﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَبْتَغُ مَن يَدَايْنَهُم نَتِيجَهُ دَه چَه څرنگه الله ﷻ ونی بوتی د خاورونه پیدا کوی نو دغه شان د دې خاورونه به د قیامت په ورځ انسان دوباره راپورته کړی ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اتَفْصِيلِی اَعَادَه دَه د زجر اول خلاصه نی داده چه دا ضدیان او معاندین چه د الله ﷻ په دین کښ شکوک او شبهات پیدا کوی او ناحق جهگړی کوی د الله ﷻ په وحدانیت کښ نودوئ سره په دې خپلی دعوی باندی نه دلیل عقلی، نه نقلی، اونه وحی شته نو ﴿يَقْتِرِ عَلَیْ هُ نَه مراد نفی د دلیل عقلی ده ﴿هُدی﴾ نه مراد دلیل وحی دې او ﴿کَتَبَ مُبِیْر﴾ نه مراد دلیل نقلی دې او یاد علم نه مراد علم بدیهی اوضروری دې او ﴿هُدی﴾ نه مراد علم استدلالی اواکتسابی دې ځکه چه نظر صحیح هادي اورسوونکی وی معرفت ته، اود کتاب منیره مراد دلیل نقلی دې، ﴿ثَانِی عِطْفِی ه احوال دې د ضمیر مرفوع د یجادل نه او ثانی اسم فاعل دې د ثنی نه په اصل کښ اړول اوتاولونه ونیلې کیږی او عطف جانب اوطرف ته ونیلې کیږی، دلته تنه مراد عدم قبول د حق ایمان اوتوحید دې دوجی د تکبر او عناد نه ﴿لِیُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ه دا علت غائی دې د جدال، ﴿لَهُ فِی الدُّنْیَا جِزَی﴾ تخويف دنیوی دې ﴿وَوُذِّیْقُهُ یَوْمَ الْقِیَمَةِ ه دا تخويف اخروی دې.

﴿ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاکَ ه د دینه مخکښ یقال هم فی الاخرة اذا دخل النار جمله مقدره ده ﴿وَأَنَّ

اللَّهُ لَیْسَ بِظَلْمٍ ه د دې جملی تفصیل په سورة ال عمران کښ تیر شوی دې

وَمِنَ النَّاسِ مَن یَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ ،

اوبعضی دخلکونه هغه دی چه بندگي کوي د الله تعالی په طرفه شک باندی، پس که اورسیري ده ته خیر کلک شي په هغی.

وَإِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ أُنْقَلَبْ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْیَا وَالْآخِرَةَ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِیْنُ ۚ

اوکه اورسیري ده ته تکلیف نو رااوگرزي په مخ خپل باندی تاواني کړه ده دنیا و آخرت لره، داناوان دې ښکاره

يَدْعُوا مِنْ حُورٍ لَّهُ مَا لَا يَحْضُرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ

دوی بلنه کوی سیوا دانلله تعالی نه هغه چاته چه ضرر نشی ورکولی ده ته اوفغه چاته چه نفع نشی ورکولی ده نه دای لاری کیدل

الْمُعَيَّدُ ﴿٦٠﴾ يَدْعُوا لِمَنْ طَرَفُهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ ۖ لَيْسَ الْمَوَلَى

دی لری دحق نه عبادت کوی دهغه چاچه ضرر دبنده گئی دهغه زیات نزدی دی دقائده نه دهغه نه یقیناچه ناکاره دوست دی

وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ﴿٦١﴾

اویقیناچه ناکاره ملگری دی

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ﴾ دادویم زجر دی تفصیلا پدیکش حالات دهمذبذبینو خلکو بیانیبری

چه ددین منلو او ایمان راوړلو دپاره مدار دینوی مفادات گرځوی، کچرته مفادات نی پوره کیدلوما، دولت وغیره میلاویدلو نو ظاهر کبش دین قبلولته تیاروی او کچرته مفادات نی نه پوره کیدلو بلکه مشقت او تکلیف ورته اورسپری نو دین قبلولته تیارنوی بلکه بدر وائی، امام بخاری رحمته الله علیه وغیره دآبن عباس رحمته الله علیه نه نقل کړیدی: کان الرجل يقدم المدينة فان ولدت امرأته غلاما وتنجت خيله، قال هذا دين صالح وان لم تلد امرأته، ولم تنتج خيله، قال هذا دين سوء (بخاری، کتاب الفسیر) یعنی مدیننی ته به یوکس (ظاهری مسلمان، راغې نو کچرته نارینه بجی به نی پیداشو او اسپه به نی لنگه شوه نو بیانی وئیلو چه دادین ښه دی یعنی پدیکش مزی دی، او کچرته نارینه بجی به نی پیداشو او یابه نی اسپه لنگه نشوه نو بیابه نی وئیلو چه دادین ډیر بد دی یعنی پدیکش تکلیفونه دی.

﴿عَلَىٰ حَرْفٍ﴾ داحال دی دفاعل د﴿يَعْبُدُ﴾ نه ای حال کونه متزلزل او حرف په اصل کبش طرف

ته وئیلې کیرې دلته تنه مراد شک دی اوشک نه تعبیر په حرف سره اوشوڅکه چه داهم دیقین نه یو طرفته وی، اودغه شان شک کوونکی سری ددین نه یو طرف ته وی او ددین په وسط کبش نوی، او علامه زمخشری رحمته الله علیه فرمائی چه دا استعاره تمثیلیه ده، تشبیه ورکړې شویده دهغه کس چه خپل دین باندی ثبات نوی په قلق اضطراب اوبی سکون کبش وی دهغه کس دحالت سره چه دلنبرکونه یو طرف ته وی او پدی انتظار کبش وی کچرته لنبرکونه کامیابی حاصله شی نو دی به

پکېن هم شامل شی او مال غنیمت به حاصل کړی او کچرته لښکرته شکست مېلاؤنشی نو دې به او تختی او بعض فرمائی چه ﴿عَلَىٰ خَرْفٍ﴾ په معنی دعلی شرط سره دې یعنی دین ته په سرانظو باندی راځی. او دالله ﷻ دعبادت دپاره شرطونه مقررده وی. لکه قرطبی نقل کړیدی چه شبیه بن ربیعہ نبی ﷺ ته راغې اودرخواست ئی اوکړو چه ماته دعااوکړه چه الله ﷻ ماته ډیرمال. اوبشان اوآسونه اونارینه اولاد راکړی نوڅه به ایمان راوړم. اوستادین به اختیارکړم. نونبې ﷺ دده دپاره دعااوکړه نوده ظاهراً اسلام قبول کړو. نوییاوریاندی الله ﷻ آزمائش راویستلونودی مړندشو

﴿فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ﴾ دایان دمقابل جملی دې اوخیرنه مراد دنیوی خیردې لکه مالدارۍ. صحت اونارینه اولاد میلایدل شولو ﴿وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ﴾ فتنی نه مراد آزمائش دې لکه غربت بیماری اونارینه اولادنه میلایدل شولو ﴿وَأَنقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ﴾ مرادتنه کفرته واپس کیدل دی. ﴿خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ تاوان ددنیاپې دادې چه جان، مال او عزت ئی غیرمحفوظ شواودنیوی عزت وکرامت ئی لاړو اوتاوان دآخرت ئی دادې چه ددائمی عذاب مستحق شو. اوکه څه نیک عملونه ئی کړی وی نوکفرته واپس کیدلودوجی نه هغه ټول بریادشو

﴿يَتَذَعُّوا مِنْ ذُوبِ اللَّهِ﴾ دامتعلق دې دمقابل سره اویان د﴿أَنقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ﴾ دې اوتفصیل دې د﴿خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ چه دې ظالم دالله ﷻ توحید اوعبادت پریخودلواو دداسی عاجزمخلوق عبادت ئی شروع کړو. چه هغه ده ته په نفع یاضرر رسولو باندی قادرندې ﴿يَتَذَعُّوا لِمَنْ ضَرُّهُ﴾ دادمشرک بدانجام ذکرکیری. پدی آیت کښ یوڅو مباحث دی

اول مبحث دادې چه دامذکورایت دمقابل ایت دپاره تاکیددې اوکه داایت په تاسیس باندی مبنی دې، نوبعض فرمائی چه داایت تاکیددې دمقابل ایت دپاره. اوپدی سره اشاره مقصوده ده دیته چه داکفار دغیرالله عبادت او هغوئ ته بلنه په کثرت سره کوی

اوبعض فرمائی چه تکرارلفظی نیشته دې بلکه دلته تاسیس دې ځکه چه مخکښ ایت کښ ﴿يَتَذَعُّوا﴾ په خپلی متعارفی معنی سره وو، اودلته ﴿يَتَذَعُّوا﴾ په معنی دیطعوا سره دې. او من نه مراد روسآء دَمشرکینودی. اوقرینه پری داوړستو جمله ده چه لیس المولی ولیس العشر ده

دویم بحث دادې چه دلته په من باندی لام داخل شویډې اوداجمله یعنی «لَمَنْ ضَرُّهُ» په ظاهر کښ مفعول به دې د «يَذْعُو» دپاره اومفعول به باندی لام، نه داخلېږی ځکه چه مفعول به دکلام په مینځ کښ وی اوپه مینځ دکلام کښ لام نه راځی نو، علامه محلی رحمۃ اللہ علیہ وغیرو حضراتو تنه جواب داسی کړیډې چه دالام زانددې ۲، اوبعض مفسرین فرمائی چه «لَمَنْ ضَرُّهُ» جمله مفعول به ندې د «يَذْعُو» دپاره بلکه مفعول به د «يَذْعُو» محذوف دې چه من دون الله دې او «لَمَنْ ضَرُّهُ» جمله مستانغه ده چه من ضره اقرب الخ موصول مبتدا ده او «لَيْسَ اَلْمَوْلَى» ورله خبر دې نوپه من باندی لام الابتداء داخل شویډې ځکه چه امتداء ده ۳، اوبعض فرمائی چه محل دلام صله ده یعنی ضره اقرب الخ خودالام دصلی نه رامقدم کړې شو اوپه موصول باندی داخل کړې شونوپه اصل کښ داسی وویدعو من لضره اقرب من نفعه، اوابن جریر طبری رحمۃ اللہ علیہ ددې دپاره دکلام عرب نه ډیر مثالونه بیان کړیډی چه دلام محل ورستوصله وی اودې داخل کړې شی په مقدم موصول باندی، لکه عرب وائی عندی لماغیره خیرمنه، چه په اصل کښ داسی دې عندی ماغیره خیرمنه (طبری)

دویم بحث پدی مقام کښ یواشکال دې، چه ددې ایت دمخکنی ایت سره تعارض دې ځکه چه مخکښی ایت کښ نفی دضرر اونفعی اوشودمعبودانوباظولونه مطلقا، اوپدی ایت کش دمعبودانوباظولودپاره نفع اوضررثابته کړې شویده، نوجواب تنه په متعددو وجوهوسره شویډی ۱، یوجواب دادې چه دلته «يَذْعُو» په معنی دیطع سره دې اومن نه مراد رؤساء اومتبعین دې، مطلب دادې چه دارؤساء اومتبعین چه خپلوتابعین سره ددنیوی مفاداتووعدې کوی نودنفعی وعدوپه بنیاد دوی چه دشرانواطاعت اوکفرکوی نوددغی اطاعت نقصان دفتادې نه ډیردې، نوخلاصه دجواب داده چه مخکنی ایت کښ نفی دنفعی اوضرر دمعبودانوباظولونه شوی وواویدی ایت کښ چه اثبات شویډې دنفعی اودضرر نوهغه دؤساء داطاعت شویډې

دویم جواب دادې چه مخکی ایت کښ نفی دضرر بالذات وه یعنی دامعبودان باطله بالذات انسان ته ضرر رسولوباندی قادرندې، اودلته اثبات دضرر تسیبیا دې یعنی ددې معبودان باطلو عبادت کول سبب دضرر دې، اودغه شان په مخکنی ایت کښ نفی دنفعی حقیقی وه اودلته

اثبات دَنَفَعی توقعی دے ہے دَدِی مشرکینو عقیدہ او خیال داوو چہ دابتان بہ زمونہ شفاعت کوی او مونہ تہ بہ فائدہ را کوی نو دایت مطلب داشو چہ کوم ددوئ خیال دے چہ دامعبدان بہ مونہ تہ فائدہ را کوی ہفہ دیربعیدہ دہ خکہ چہ ہفہ صرف اوصرف یوہ توقع دہ اوضرر قریب دے خکہ چہ ہفہ متقین دے اوبعض فرمانی چہ پدی ایت کتب ضرر تہ اقرب و نیلے شوی دے نونفع نی بعیدہ شوہ اوپہ کلام دَعربو کتب بعید کله کله دَمعدوم دَپارہ استعمالیری لکہ سورۃ ق کتب دکفارو قول پہ بارہ دَبَعث کتب اللہ ﷻ نقل کریدی چہ ذلک رجع بعید دلته بعید پہ معنی دَمعدوم سرہ دے۔ نو دَجواب خلاصہ دادہ چہ مخکبسنی ایت کتب ہم نفی دَنَفَعی شوے وہ اوپدی ایت کتب ہم وجود دَنَفَعی معدوم کرے شو البتہ پہ مخکبسنی ایت کتب نفی دَضَرر شوے وہ خوہفہ بالذات وہ اودلتہ چہ کوم اثبات دَضَرر شوی دے ہفہ تسبیادی

درہم جواب امام رازی رحمۃ اللہ علیہ کریدی چہ نفی دَنَفَعی اودضرر حقیقہ دہ اوپدی ایت کتب اثبات دَنَفَعی اودضرر فراضی یعنی دامعبدان باطلہ چاتہ نفع اوضررنشی ورکولی خو کچرتہ بالفرض نفع اوضررنشی ورکولی ہم شوے نویابہ ہم ضرریہ نی دیروو پہ نسبت سرہ نفعی تہ اونفع نی بہ دیرکمہ وہ واللہ اعلم

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي

يَقِيناً اللہ ﷻ بہ داخلوی ہفہ کسان چہ ایمان نی راوری وی او عملونہ نی کریدی نیک (موافق دَسنت) جنتونو تہ چہ بہیری

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۝ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ

بہ لاندے د بنگلو دہنی نہ نہرونہ بیشکہ اللہ ﷻ کوی ہفہ خہ چہ او غواہی، خوک چہ گمان کوی چہ ہجری بہ

يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ

امداد اونکری ددہ شبی پاک، اللہ ﷻ پہ دنیا او آخرت کتب نو او گدہ دے کری یوہ رسن اسمان تہ بیادی ہریکری نو اودی گوری

هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ ۝ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

چہ آیا لری کوی داخل ددہ ہفہ خہ لرہ چہ دے نی غصہ کریدی او ہمدارنگی نازل کریدی مونہ داقرآن آیاتونہ واضع

وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ إِنَّ اللَّهَ أَمَنُوا وَاللَّيْنُ هَاكُوا

اویسکه الله ﷻ هدایت کوی هغه چاته چه اراده نی اوکری بیشکه هغه کسان چه مؤمنان دی اوفه کسان چه یهودیان دی

وَالضُّمَيْنُ وَالنَّصْرَى وَالْمَجُوسُ وَاللَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ

اوضاری اومجوسیان دی اوفه کسان چه شرک نی کردی. بیشکه الله ﷻ فصله ه کوی به منیغ ددوی کنی

يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝

به ورخ دقیامت بیشکه الله ﷻ به هرخیزباندی حاضرناظر دی

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ هَدَايَ بَشَارَتِ أُخْرَى دِي مُؤْمِنَانَوْتِه، ﴿إِنَّ اللَّهَ يَقَعْلُ مَا يُرِيدُ هَدَايَ دِي دِمَاقِبَلِ دِبَارِه يَعْنِي دَالله ﷻ دارادی دِبَارِه خه مانع نیشته چه خه اراده اوکری نوهغه امرخامخاواقع کیبری نومؤمن ته اجراوکافرتِه سزا دابه هم خامخاواقع کیبری ﴿مَنْ كَانَ يَظُنُّ هَدَايَ زَجَرْدَکَرکیبری اوبدی ایت کنی دیرتوجیهات دی

اوله توجیه سره دَرِبَط نه دِمَاقِبَل سره داده چه ﴿لَنْ يَنْصُرَهُ هَدَايَ ضَمِيرِ رَاجِعِ دِي نَبی پاک ﷺ ته نوماقِبَل ایت کنی حال دَمُؤْمِنَانَوذَکَرشو نویدی کنی حال دَنَبی ﷺ ذکرکیبری اودغه شان به ماقِبَل ایت کنی دَکَفَارَو دَمُعْبُودَانَوپِه باره کنی دَکَرشُول چه مَعْبُودَان باطله خپلو عابدانوته نه نفع ورکولی شی اونه ضررته دفع کولی شی، نوکفاروبه دَنَبی ﷺ مخالفت کولویدی بنیادچه الله ﷻ دَخِیل نَبی ﷺ امداد اونصرت نه کوی نوالله ﷻ دَدَوِی دَغِه فاسدخیال رد کوی چه کچرتِه دَوِی خانونه هم مَرِه کَری دَغَصَی نه خوالله ﷻ به دَخِیل نَبی ﷺ امداد اونصرت ضرورکوی، نویدی اعتباردایت مقصد دادی چه کچرتِه دیوکس کوشش داوی چه په نَبی ﷺ باندی غالب شم اوالله ﷻ دَخِیل پیغمبرامداد اونکری نوداکس دِی دَاسی اوکری چه آسمان ته دَرسِ اُورسوی، خکه چه امداد دَجَانِبِه دَ آسمان نه رَاخِی نودِی دَرسِ په ذریعه آسمان ته اُوخِیزِی اومداد دِی قطع یعنی بندکری، نودِی دِی اوگوری چه بدی طریقی سره دِی په خپل تدبیراومقصدکنی کامیاب کیدلی شی؟؟ اواستفهام دِبَارِه دَانکاردِی یعنی بیابه هم دِی بدی خپل مقصدکنی کامیاب نشی.

دویمه توجیه پدی اعتبارچه «يَنْصُرُهُ» ضمیر راجع شی نبی ﷺ ته داده چه «يُظَنُّ» به معنی

دَئِمَناسره دې اوسمآ نه مراد اسمان دې «لَيَقْطَعُ» نه مراد وحی بنده ول دې خکه چه وحی راتلل موقوف علیه دَآمَداد دپاره ده. نودایت مقصد دادې کچری دیوکس داخواهن وی چه دې په پیغمبر باندی غالب شیخ اوالله ﷺ دې دَخِل پیغمبر سره امداد اونکری نوداکس دې اسمان ته اوخیژی اوسلسله دوحی دبنده کړی نو اودگوری چه پدی طریقی اوندییر سره دې نصرت دنبی ﷺ ختمولی شی! یعنی نشی ختمولی نوولی خان هسی ستری کی. **دویمه توجیه** پدی اعتبارچه ضمیر نبی پاک ﷺ ته راجع شی داده چه «اَلْاَسْمَاءُ» نه مراد سقف دبیت یعنی دکوروالا جهت مراد دې اواله «لَيَقْطَعُ» به معنی دلیختق سره دې یعنی خان پهانسی کول. نودایت مقصد دادې چه خوک داگمان کوی چه الله ﷻ به دَخِل نبی ﷺ امداد نه کوی نوهغه کس دې جهت سره رسن غوته کړی اویپادې خپل خان له پهانسی ورکړی نو اودې گوری چه پدی طریقی سره دده غصه ختمیږی اوکنه لکه په بل خائ کبن الله ﷻ فرمانی موتوا بغضکم اوپدی توجیه په اعتبار سره دایت محمول دې په تهدید باندی اومحمول ندې په تجویز دَخود کشی باندی

بل احتمال دادې چه «يَنْصُرُهُ» ضمیر راجع دې من ته نودالایت بیامتعلق دې دایت

نمبر ۱۱ سره چه په هغی کبن حالت دمرتدینو اومنافقینو دکروو چه تکلیف اوازمانش راتللو سره به نی خپل دین پریخود لولوا دابه نی وئیل کچرته دادین صحیح وی نوولی به په مونږ باندی تکالیف راتلل. نوپدی آیت کبن دغه شان خلکو ته زجر ذکر کیږی. نوپدی اعتباره متعدد توجیهات دی اوله توجیه داده چه پدی کبن مقصود حث دې په تسلیم دتقدیر باندی. یعنی انسان ته تقدیر تسلیمولوباندی رغبت ورکول مقصود دې. خلاصه داده چه کله یومنافق اوضعیف الاعتقاد انسان ته تکلیف اوزسیری نوهغه ته غصه ورشی اودالله ﷻ درحمت نه مایوسه شی اودتقدیر په تسلیمولوباندی باندی راضی نشی اوداخیال اوگمان کوی چه الله ﷻ خما امداد په دنیا کبن اونکرو نو په آخرت کبن به هم نه کوی نوالله ﷻ فرمانی چه داخیال کوونکی انسان دې یوه رسن چت ته غوته کړی اوخان له دې پهانسی ورکړی نو بیادې اوگوری چه پدی طریقی سره دې په تقدیر باندی غالب کیدی شی! یعنی نشی غالب کیدی نو بیا ولی تقدیر نه تسلیمه

وی. نویدی توجیه هم «السماء» نه مراد چت دی او «لِنَقْطَع» نه مراد خپله زندگی خمول یعنی خان له پهانسی ورکول دی او داهم په تهدید باندی محمول دی نه په نجو بزد خو د کشی باندی بله توجیه د حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه ده چه هغه فرمائی چه دامثال بیانیری دهغه سړی چه د دنیوی تکلیفونو دوجی نه دمعبودانو باطلو عبادت شروع کړی یعنی کوم کس چه د دنیوی تکلیفونو دوجی نه د الله ﷻ نه مایوسه شی او دغیر الله نه امداد غوختل شروع کړی. بابا گنوته او قبرونوته چیغی او فریادونه شروع کړی، نودده مثال داسی دی لکه چه یو اسمانی رسی یوړی نی خان غوته کړې وو، نوکه دی په خپله نشوختلی اسمان ته. نو کم از کم داوقع او امید خو وو چه څوک هم داری سئ په بره راکاپی اودی په خپل منزل مقصوده اورسیری خود انسان صبر اونکړی اود معبودانو باطلو په عبادت سره دغه اسمانی رسی کت کړی. او منزل مقصوده درسیدلو هغه امید او توقع هم ختم شوه نوییاد او گوري چه دغیر الله پدی عبادت سره دده غصه ختمیری او غیر الله به دده امداد او کړی شی؟ ددی توجیه په اعتبار سره «يَسْبِي إِلَى السَّمَاءِ» نه مراد قرآن او توحید دی او امر بمعنی الاخبار دی او د حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه توجیه ته حضرت الشیخ ترجیح ورکړیده ځکه چه پدی اعتبار دآیت دماقبل سره ربط بالکل واضح دی. ځکه چې ماقبل آیت کبس دمعبودانو باطلو غیر نافع او غیر ضار ذکر وواویدی ایت کبس هم دغه مضمون دیو مثال په ذریعې سره ذکر شو. د دینه علاوه نور هم توجیهات مفسرینو ذکر کړیدی

«وَكَذَلِكَ أَتَتْكَ» پدی کبس ترغیب الی القرآن ذکر کیري. عام مفسرین فرمائی چه: کاف دپاره د تشبیه دی، مشبه به آیات سابقه دی او مشبه باقی قرآن دی. یعنی څرنکه مونږ آیات د توحید اثبات در سالت او اثبات د حشر په دلالتو عقلیو سره او کړونو دغه شان بهی قرآن هم مونږ نازل کړیدی چې په هغې کبس واضح واضح دلالت دی. او حضرت شیخ رحمته الله علیه فرمائی چی کاف دپاره د بیان کمال دی یعنی دامسئله توحید وغیره د قرآن په دلالتو سره واضح کول. زموږ کمال دی

«وَأَنَّ اللَّهَ يَتَدَي مَن يُرِيدُ» پرید دپاره فاعل ضمیر دی. او دهغې په مرجع کبس دوه: ۱. احتمال ه دی. یو احتمال دادي چه ضمیر راجع دی من ته نو دآیت مقصد دادي چې الله ﷻ هغه چاته هدایت

ورکوي چې هغه ذهديات اراده کړي وي اوانابت الی الله ښی کړې وی اویاضمیرراجع دې الله ته اوعائد محذوف دې ای یرید الله هدایت

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا هَرَكْلَهٗ جِي مَاقِبَلِ آيَتِ كُنْزِ دَدِي ذَكَرُوا شَوْجِي هِدَايَتِ وَرَكُولِ دَالْتِ هَدَايَتِ كَارْدِي، نَوَاسِ پَدِي آيَتِ كُنْزِ ذَكَرْ دَهْدَايَتِ يَافْتَهٗ اَوْدَغِيرِ هِدَايَتِ يَافْتَهٗ خَلَكُو كِيرِي، حَضْرَتِ قَتَادَهٗ رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ نَهٗ مَرُوِي دِي چې اَصُولِ دَا دِيَانُونِخَهٗ دِي پَدِي آيَتِ كُنْزِ مَذْكَورِ دِي، خَلُورْ دَشِيْطَانِ دِي اَوِيوَرْ حَمَانِ دِي قَالِ قَتَادَةُ الْاَدِيَانِ خَمْسَةُ، اَرْبَعَةُ لِلشَّيْطَانِ وَوَاحِدٌ لِلرَّحْمَنِ (قُرْطُبِي)، ﴿آمَنُوا﴾ مَرَادَتْنَهٗ اَمْتِ مُحَمَّدِيهِ ﷺ دې، ﴿هَادُوا﴾ نَهٗ مَرَادَا مْتِ دَمُوسَى ﷺ دې ﴿وَالصَّيْبِيْنَ﴾، نَهٗ مَرَادَا مْتِ ذَا بَرَاهِيْمِ ﷺ دِي، خُكْهٗ چې دَصَابِيْنِ پَهٗ تَفْسِيْرِ كُنْزِ دِي رَا قَوَالِ دِي مَشْهُورِ قَوْلِ پَكُنْزِ دَادِي چې دَا هَغَهٗ خَلَكِ وَوَجْهٗ دَسْتُورِ عِبَادَتِ بَهٗ نِي كُولُو اَو دَا پَهٗ دُورْ دَحَضْرَتِ اِبْرَاهِيْمِ ﷺ كُنْزِ وَو ﴿وَالنَّصْرَى﴾ مَرَادَتْنَهٗ اَمْتِ دَعِيْسَى ﷺ دِي ﴿وَالْمَجُوسِ﴾ مَرَادَتْنَهٗ دَا وَرْ عِبَادَتِ كُورْ نَكِي دِي ﴿وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا﴾ مَرَادَتْنَهٗ عَامِ مُشْرِكِيْنِ دِي چې پَهٗ يَوْمِ مَخْصُوصِ نَوْمِ سِرْهٗ نَدِي مَسْمَى، لَكْهٗ خَرْنَكْهٗ چې صَابِيْنِيْنِ اَوْ مَجُوسِيَانِ پَهٗ مَخْصُوصُونُو مَوْنُوسِرْهٗ مَسْمَى دِي، نُولْهَذَا دَا عَطْفِ دَمَغَايَرْتِ فِي التَّسْمِيَةِ دَوَجِي نَهٗ دِي اَوْ حَقِيْقَةً مَغَايَرْتِ نِيْشْتَهٗ دِي ﴿إِنَّ اَللَّهَ يَفْصِلُ﴾ غُورْهٗ قَوْلِ دَادِي چې دَا اَنْ سِرْهٗ دَا سَمِ اَوْ خَبِرِ پَهٗ مَحَلِ دَرْعِ كُنْزِ خَبِرِ وَاَقَعِ شُوِيْدِي دَمَاقِبَلِ اَنْ دَبَا رَهٗ اَو دَا يَتِ مَقْصَدِ دَادِي چې پَهٗ دُنِيَا كُنْزِ هَرِيوْهٗ فَرْقَهٗ دَا دَعُوْ كُوِي چې مَوْنِ پَهٗ حَقِ يُوْخُو دَدُوْئِ تُوْلُو پَهٗ مِيْنَخِ كُنْزِ بَهٗ حَقِيْقِي اَوْ عَمَلِي فَيَصِلْهُ اَللَّهُ ﷻ دَقِيَا مَتِ پَهٗ وَرْخِ اَوْ كُورِي دُنِيَا كُنْزِ هَمِ اَللَّهُ ﷻ فَيَصِلْهُ كُرِيْدَهٗ خُودَا فَيَصِلْهُ قَوْلِي دَهٗ اَوَاخِرْتِ وَالا فَيَصِلْهُ بَهٗ عَمَلِي وَی ﴿إِنَّ اَللَّهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ مَدَا عِلْتِ دِي دَمَاقِبَلِ يَعْنِي ﴿يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دَبَا رَهٗ.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

آيانه گوري ته چه بيشكه الله ﷻ ته سجده کوي هغه څوک چه په اسمانونو کښ دی او هغه څوک چه په زمکه کښ دی اونرو اسپو پښ

وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَوَيِّدٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَوَيِّدٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ

اوسنوري او غرونه او وني او چاربايان او ډير څلکونه او ډيرو باندی پوره شويده فيصله د عذاب او هغه څوک

يٰۤاَيُّهَا اللّٰهُ قَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرٍ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٦٣﴾

چه سپک کری هغه لره الله ﷻ نونېشته هيڅ څوک هغه لره عزت ورکونکې، بېشکه الله ﷻ کوی هغه څه چه اوغواړي

﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ﴾ دا دويم دليل عقلی دې په توحيد باندی، چه ټول کائنات دالله ﷻ مطيع او الله ﷻ حکم ته منقاد دی، دسجدي نه مراد يا حقیقه سجده ده او دهر مخلوق سجده د هغه د ذات سره مناسب مناسب مخصوص کیفیت باندی وی نو د انسان سجده وضع الجبهة على الارض ده او د نمر سجده د هغه يو طرف ته بل طرف ته گرځيدل دی لکه الله ﷻ فرمائی اولم يروا الى ما خلق الله من شئ يغنياء ظلله عن اليمين والشمائل سجداً لله (النحل) اودغه شان نور څيزونه چه د هغو مخصوص کیفیت سجده وی (ابن کثير) اودغه شان په حديث دابوذر ؓ کبس هم دی چه نقل کړيدې امام بخاری ؒ او مسلم ؒ وغيره قال رسول الله ﷺ اندری ابن تذهب هذه الشمس؟ قلت الله ورسوله اعلم قال فانها تذهب فتسجد تحت العرش ثم تستامراخ اودا قسم سجده اختیاری ده او هرکله چه الله ﷻ شعوريه هرشی کبس پیدا کړيدې، که انسانان دی يا خناور او يا نباتات دی نو د دې وجی نه هريوشی الله ﷻ ته اختیاری سجده لگوی، البته دسجدي تکلیفی حکم فقط انسانان او جناتوته دې، اوبعض فرمائی چه دسجدي نه مراد انقياد او اطاعت دې تکوینی طور باندی او پدی اعتبار سره دامعنی ذوی العقول، غير ذوی العقول، سجده تکلیفی او غير تکلیفی ټولوته شامله ده يعنی دا ټول مذکور اشيا تکوینی طور دالله ﷻ د حکم منقاد دی.

او کائنات ټول الله ﷻ ته سجده لگوونکی او الله ﷻ ته منقاد دی، لیکن تخصیص د دې مذکوره اشيا وڅکه اوشو چه دامعبودان گرځولی شوی وو، صاحب دبحرو وغيره دابن عظيم ؒ نه نقل کړيدی چه حمير قبیلې به د نمر عبادت کولو، کنانه به د قمر، تمیم به د دبران ستوری، لحم به د مشتری ستوری، قریش به د شعری، طی به د ثریا، اسد به د عطارد اوربيعه به د مرزم ستوری عبادت کولو اودغه شان مشرکینو څنی بتان د غرونو نه تراش کړی وو، او څنی به نې د وونونه جوړ کړی وو اودغه شان د څنی وونو عبادت هم کړې شويدي، اودغه شان د دواو بیعی د څاروو عبادت هم کړې شويدي لکه غواو غيره شو.

«وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ» کثیر مرفوع دې اوددې په رفع کښ درې اقوال دي ۱، یو قول دادې چه
 دا عطف دي به «وَمَنْ فِي الْأَرْضِ» باندې اود عطف الخاص علی العام د قبیلې نه دې
 ۲، دویم قول دادې چه دا فاعل دې د فعل مقدر د پاره چه یسجد دې او عطف د جملې په جملې باندې
 دي. اود سجدي نه مراد سجده تکلیفی او تشریفی ده ۳، اودریم قول دادې چه «وَكَثِيرٌ» مبتداء
 ده او خبر نې محذوف دې چه مثاب لفظ دې
 «وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» کچر نه د سجدي نه مراد انقیاد شی طوعا یا کرها، نوبیا ددې عطف په
 «وَمَنْ فِي الْأَرْضِ» باندې دې. او «حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» ورله صفت دې او هر کله چه دوی منکروو
 د سجدي تکلیفی نه نو ددې وجه نه توصیف ئې په «حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» سره اوشو او کچرته
 د سجدي نه مراد سجده تکلیفی او تشریعی شی نوبیا کثیر مرفوع دې بناء برابندائیت او «حَقٌّ عَلَيْهِ
 الْعَذَابُ» جمله ورله خبر واقع شوی دې اویا «حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» صفت دې او خبر د مبتدا د پاره
 محذوف دې چه محرمون لفظ دې «وَمَنْ يَنْ أَلَّهِ» مراد تنه ازلی بد بختی او ایمان نه محروم کیدل دی

هَلْكَ خَصْمِينَ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا

دادواړه، مؤمنان او کافران مخالفې ډلې دي چه جگړه کوي په باره درې خپل کښ. بس معه کسان چه کفر نې کړې دي

قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن تَلٍ يَصُبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ۝ يَصْهَرُ

خوړ ډلې په شي ددوی د باره کړې جامې داوړ. اړولې په شي پورته د سرو نو ددوی نه پشیدلې اوبه ویلی کیدې په شي

بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ۝ وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ ۝ كُلَّمَا

په هغې سره دفعه څه چه به خپو ددوی کښ دی او خرمنې اوددوی دوهلو د پاره گروونه دی داوسپنې نه هر واري

أَرَاؤُا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعْمِلُوا فِيهَا

چه دوی او غوړې چه اوځې ددي اورنه د غم تکلیف د وچې نه نو واپس به او غوړ خولی شي په هغې کښ

وَقُوتُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٦٠﴾

اوبه وئیلی شی ورنه اوځنی عذاب داوړسوزوونکی

﴿هَذَا نِ حَصَمَان﴾ په هذان سره اشاره پدی مخکښ ایت کښ مذکور شیرو ډلوته ده چونکه ددې ټولور جمع دوه ۲، ډلوته کیږی چه یوه ډله د مؤمنانوده اوبله ډله دکافرانوده. اویا اگر چه دکافرانو پنځه ډلی ذکر شویدی خو بیا بر الکفرمله واحده یوه ډله حساب کړې شویده نو ددې وجی نه اشاره تشبیه ذکر کړې شوه اوجه کړا ددوی په ذات اوصافو دالله ﷻ کښ اوبه دین دالله ﷻ کښ اودغه شان په بعث بعد الموت کښ ده اوجه کړا هم عامه ده که قولی وی یعنی بحث مباحثی په صورت کښ وی یا عملی وی لکه جنگ بدرو غیره کښ شو. اوبه روایت دبخاری وغیره کښ چه راغلیدی چه دا ایت دمبارزین دبدر په باری کښ نازل شویدی چه ابتداء د مؤمنانو دطرف نه حضرت حمزه ؓ، علی ؓ، اوعبیده ؓ او وتلواو دکافرانو دطرف نه عتبہ، شیبه اولیدرا وتلو نو ددې تعارض ددې ماقبل قول اوتفسیر نیشته دې ځکه چه اعتبار عموم دالفاظو سره وی اویا خصوص دواقعی لره نوی

﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داتخويف اخروی دې ډلی دکافرانوته اوتفصیل اووضاحت د﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دې چه الله ﷻ به ددوی په مینځ کښ څرنگه فیصله کوی؟ اودغه شان تخويف اخروی ذکر کیږی کافرانوته او ﴿فُطِّقَتْ﴾ په معنی دخیطت اوسویت سره دې یعنی دوی دپاره به دجهنم داوړنه جامی جوړی کړې شی اودایا استعاره تمثیلیه ده یعنی څرنگه چه لباس په انسان باندی احاطه کړې وی دغه شان به په دوی باندی دجهنم اور احاطه کړې وی اویا ایت په ظاهراو حقیقت باندی محمول دې چه ددوی لباس به دجهنم داوړنه جوړ کړې شوې وی. دا قول د حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه دې

﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ حم هغه سختی گرمی اوبه دجهنم دی چه دهغی په باره کښ ابن عباس ؓ نه مروی دی کچرته ددې یوه قطره ددنیا په غرونو باندی توئی کړې شی نو داغرونه په ویلی شی نودغه گرمی اوبه به دجهنمیانو دسر دپاسه اړولی شی اعاذ الله منها،

﴿يَهْتَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ﴾ صہر ویلی کیدلوتہ وٹیلہ کیہی، دحضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دی فرمائی چہ سمعت رسول اللہ ﷺ يقول ان الحمیم لیصب من فوق رؤسہم لیغذمن جعۃ احدهم حتی یخلص الی جولہ فیسلب مای جولہ حتی یغرق من قدمیہ وهو الصہرثم یعاد کماکان (ترمذی) یعنی یقیناً حمیم بہ ددوی دسرو نوڈپاسہ راتوئی کپہ شی نودابہ ددوی دختیودننہ تہ بہ اورسیری اوددوی پہ خیتوکنس چہ خہ دی ہغہ بہ لاندی ترخیوپوری بہ اوبہیری اوداصہردی اوبیابہ دوبارہ دوی جور کپہ شی (داعمل بہ ورسرہ باربار کیہی)۔

﴿وَالْجُلُودُ﴾ غورہ قول دادی چہ ددینہ مخکنس تحرق یاتشوی فعل مقدر دی خکہ چہ خرمنی بہیری یاتوئی ہی نہ بلکہ سوزیری ﴿وَمِنْ مَّقَمِعٍ﴾ حدیدو مقامع جمع دممع یادقمعہ دہ اودا ماخوذ دی دممع نہ چہ ذلت اورسوائی تہ وٹیلہ کیہی، دلنہ تنہ مراد گرزونہ دی اوچونکہ پدی سرہ وھلوکنس بہ دوی تہ ذلت رسول ہم مقصودی نوخکہ لفظ دممع ذکرشو، اودحضرت ابوسیعہ خدری ؓ نہ روایت دی چہ رسول اللہ ﷺ ارشاد اوفرمائیلو: لو ان مقمعا من حديد وضع فی الارض فاجتمع له الثقلان ماقلوه من الارض (ابن کثیر) یعنی کچری داگرزد اوسپنی پہ زمکہ باندی کیخودلی شی اویاتول انسانان اوحنات ددی دراوچتولودپارہ راجع شی نونہ بہ نی کپی اوچت دزمکی نہ اوپہ یوبل روایت کنس دی، لوضرب الجبل بمقمع من حديد لغتت ثم عاد کماکان، یعنی داوسپنی پہ دغہ گرزباندی کچرتہ غراووهلی شی نوہغہ بہ تکرپی تکرپی شی (نوچہ کافرپی اووهلی شی نوہغہ بہ ہم دغہ شان شی، اوبیابہ دوبارہ ہغہ شان جور کپی شی لکہ خرنکہ چہ ووا بن کثیر)۔

﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾ یعنی دجہنم جوش چہ کلہ داکافران اورلمبوسرہ رااوچت کپی نوپدی وخت کنس بہ ددوی امیدپیداشی چہ دااوریہ مونر دجہنم نہ بہرتہ اوغورخوی اودوی بہ ارادہ دبہرتہ دوتلو اوکپی نو فرشتی بہ نی داوسپنوپہ گرزونواووهی اوواپس بہ نی لاندی جہنم تہ گذارکپی اوداویا (۷۰) کالو مسافت پہ اندازی سرہ بہ لاندی لارشی نواردی نہ مراد ہغہ ارادہ دہ چہ پہ وخت دأشراف کنس بہ وی اواعادہ مرتبہ دہ پہ ہغی اشراف باندی چہ دوی پکنس دخرج ارادہ کپی وی، نولہذا دااعتراض نہ واردیری چہ اعادہ وٹیلہ کیہی سابقہ حالت یامکان تہ

واپس کیدل نود اتقضا کوی دُخروج دجهنم نه نو ددی ایت تعارض راغی دایت دسورة البقره سره
چه وماهم بخارجین من النار دې

۲. او حضرت نهانوی ﷺ فرمائی چه اعاده به قعر دجهنم نه به کیری اودا به ددوی بوطعی
کوشش وی چه دوی به نی کوی اگر چه دوی به پدی باندی ښه بوهه وی چه مونږ ددی نه بهرنه
نشوونلی خود دوی به دقعر نه دروازی او کناری دجهنم نه به راستی نوهله به ورته ملانک ولاړوی
اودا وسپنی به گروز نو باندی به نی اووهی او قعر ته به نی واپس کړی

۳. بعض فرمائی چه اعاده مرتبه ده په خروج حقیقه باندی خومراد دُخروج نه بوی طبقی نه
بلی طبقی دجهنم ته خروج مراد دې. یعنی خنی جهنمیان به دخپلی طبقی نه مراد بلی طبقی ته
لاړشی نو فرشتی به ورپسی لاړی شی او په گروز نو باندی به نی اووهی او خپلی طبقی ته به نی
واپس کړی او دین غمږ ښایدل اشتغال دې د ښه دضمیر نه به اعادی دحرف جر سره اویا من
اجلیه دې یعنی لاجل الغم او تنوین دپاره دتعظیم دې

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي

بسیکه الله ښه داخلوی هغه کسانو لره چه ایمان نی راوړیدی او عملونه نی کړیدی ښک جنونونه چه بهیری به

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُجْلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

لاندی دښکلود هغی نه ولې نهرونه ځانسته کیدی به شی دوی به هغی کښ به ښکړو دسرو زرو سره اوملقری.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا خَرِيرٌ ۝ وَهُنَا إِلَى الظَّيْفِ مِنَ الْقَوْلِ ۝ وَهُنَا

اوجامی ددوی به په هغی کښ رښم وی اوهدا بیت ورکړی شوی وو ددوی پاکی وښانه. اوهدا بیت ورکړی شوی وو

إِلَى صِرَاطٍ الْحَمِيدِ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

لاړی دسنا بلی سوی ذات نه ښیکه هغه کسان چه کفری کړیدی او منع کوی خلک دلاړی داند ښه نه اومسجد حرام نه.

الَّذِينَ جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ ۝ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ

هغه چه گرځولی دی مونږ هغه دخلکود ښه ډیر اړیدی. ډیره هغیه نه هغی کښ اومسافر. اوحاجه اړاده اوکره به هغی کښ

بِالتَّحَدِّيِّ يُظْلَمُ نَفْسُهُ مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ ۝

دکګ لیج په ظلم سره نواوېه ځکووونوړ هغه نه د عذاب دردناک نه

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا دَابِشَارَتِ اٰخِرُوۤى دې مۇمنانو ته اود مۇمنانو دپاره د

فیصلی بیان دې. ﴿مُخَلَّوۢتٍ فِیْهَا مِنْ اَسَاوِرٍ ۝ داپه مقابله د ﴿وَهُمْ مُّقَمَّعُونَ مِنْ حَدِیۡدٍ ۝ کښ دې
یعنی دکفارو دپاره به ذلت آمیز وهل وی او مۇمنانو ته به فرشتی اساور یعنی بنگری اوتاچونه
اچوی اودابه د مۇمنانو داعزاز اواکرام دپاره وی لکه څرنګه چه پخوانو بادشاهانو به په
لاسونو کښ به د سرو زرو اود سپینوزرو بنگری وو. او په سورة الکھف ایت نمبر (۳۱) کښ
دابنگری فقط د سرو زرو ونیلی شویدی او په سورة الدهر کښ فقط د سپینوزرو نه ونیلی شویدی
اوپدی سورة کښ او په سورة فاطر کښ ورسره ذکر دلؤلوی یعنی ملغلرو هم دې. نو ددې وجه نه
مفسر قرطبی رحمه الله فرمائی چه دهر مومن په لاس کښ به درې (۳) قسمه بنگری وی دملغلرو د سرو
زرو اود سپینوزرو اوبعض فرمائی چه اصل بنگری به د سرو اوسپینوزرو به وی اودملغلرو نقش
نگاری به پری کړې شوې وی

﴿وَلَوْلَا ۝ دامنصوب دې ځکه چه داعطف دې په محل د ﴿اَسَاوِرٍ ۝ بانندی. او که په جرسره شی

لکه د اقراعت د بعضو دې نوبیاعطف دې په اساور بانندی لفظاً. ﴿وَهُدُوۡا اِلَیَّ اَلطَّیِّبِ مِنَ الْقَوَلِ
۝ ددې هدایت نه مراد یاپه اخرت کښ دې نوبیاد قول طیب نه مراد هغه کلمات دی چه په سورة
الزمر ایت نمبر (۷۴) کښ دی چه دوی به داوائی په جنت کښ الحمد لله الذی صدقنا وعده واورثنا الارض
الخ او ﴿صِرَاطِ اَلْحَمِیۡد ۝ نه مراد جنت ته داخلیدل دی او که هدایت نه مراد دنیوی شی نو قول طیب
نه مراد کلمه توحیدده اوصاحب د روح المعانی ذکر کړیدی چه قول طیب نه مراد امر بالمعروف
اونهی عن المنکر دې او ﴿صِرَاطِ اَلْحَمِیۡد ۝ نه مراد دین اسلام دې

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۝ تخویف اخروی ذکر کړی هغه خلکو ته چه د الله ﷻ د دین نه خلك منع

کوی. ﴿وَيُصْـٰدُّوۡنَ عَنْ ۝ و او یا حالیه دې اوداجمله حال واقع شویده د ضمیر مرفوع د ﴿كَفَرُوا ۝ نه

اویا دا جمله خبرده دمبتدا محذوفی دپاره، یعنی هم یصدون نویدی دواپو اعتسار اتوسره خبردان محذوف دې چه معذون دې په قرینی دَ يُنْذِقُهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ سره اویا او زاندې او ﴿يُصْذَوْنَ﴾ خبردې دَ اَنْ یعنی دَالله ﷻ ذذین نه خلك منع كول داکار دکافرانو دې او ﴿يُصْذَوْنَ﴾ اگر چه مضارع ده خومرادتنه استمرار دې لکه ونیلې کیرې فلان يعطی، فلان یحسن الی الفقراء نو ددینه مراد صرف یوخلی اعطاء، اوصرف یوخلی احسان کول ندی بلکه استمرار دا عطاء، اواستمرار دا احسان دې

﴿وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ دمسجد حرام نه مراد یاتول حرم دې په طریقی ذکر دجز مرادتنه کل. لکه په سورة التوبة کتب دی اثمالمشرکون نجس فلا یقربوا المسجد الحرام الخ قرینه پری دا ورستو جمله ده ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظِلْمٍ﴾ دا قول دابن عباس ؓ دې اوددینه بعض اهل علمو استدلال کړیدې چه ارض حرم وقف عام دې او ملک خاص ندې نولهدا دهغی خرخول اوپه کرایه ورکول جائزندی دا قول دامام ابوحنیفه ؒ نه هم مروی دې. نویدی اعتبار سره ﴿سَوَاءٌ أَلْقَيْتُ فِيهِ وَالْبَادِيَةَ﴾ اعتبار دحق او ملکیت سره مراد دې یعنی په ارض حرم کتب دمقیم حرم اود مسافر یوشانتی حق دې. اویا دالمسجد الحرام نه مراد خالص مسجد حرام دې نویدی اعتبار سره سواء العاکف فیهِ والباد تسویه په اعتبار دقبلی اود تعظیم سره ده یعنی مسجد حرام قبله دهرچا دپاره ده که خوک په مکه کتب وی اویا بهروی دمکی نه اود هغی تعظیم په هرچا باندی ضروری دې

فانده پدی باندی دتولو اهل علمو اتفاق دې چه دارض حرم اودمکی دزمکی هغه حصه چه دهغی سره مناسک دحج اوافعال دحج وابسته دی هغه دچاپه ملک خاص کتب ندې بلکه وقف عام دې دهغی خرخول په کرایه ورکول جائزندی البته عامی زمکی دحرم اودمکی داپه ملک خاص کتب دې او که نه؛ نو پدی کتب په ابتداء کتب داهل علمو اختلاف وو بعضوبه نیز جائز اود بعضوبه نیز ناجائز وو اودامام ابوحنیفه ؒ نه هم پدی سلسلی کتب دوه، ۲، قولونه راقتل کړې شویدی صاحب دهدایی په باب الکراهیه کتب عدم جواز قول ته ترجیح ورکړیده اوصاحب دمظهری هم پدی باندی زور ورکړیدی. لیکن مفتی به قول دجواز والادی. اودامسئله اوس اتفاقی گرخیدلی

دہ چہ دمناسک حج سرہ تعلق لرونکی زمکی نہ علاوہ باقی زمکی کس ملک خاص راتلی شی نولہذا دھنی خرخول اوپہ کرایہ ورکول جائزدی اوپدی ایت کس ذکر دھنی حصی دی چہ ہنی سرہ مناسک دحج تعلق لری

﴿سَوَاءٌ أَلْعَبْتُ فِيهِ وَأَلْبَدٍ﴾ سواء پہ معنی دمتویا سرہ دی مفعول ثانی دی دجملناہ دپارہ (مدارک) ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ﴾ الحاد نہ مراد دلتہ خروج اوعدول دقصد اواعتدال نہ دی اودادوارہ یعنی بِالْحَادِ او بظلمہ یا حالین مترادفین دی دیرد دضمیر نہ اویا بِالْحَادِ حال دی دضمیر دیرد نہ او ﴿بِظُلْمٍ﴾ بدل دی د بِالْحَادِ نہ پہ اعادی دحرف جار سرہ اویا پہ دوارو مواضعو کس یاد ملا بست دپارہ دہ اویا پہ بِالْحَادِ کس ملا بست دپارہ اوپہ بظلم کس دسبب دہ ای ملحد بسبب الظلم او مفعول د بید دپارہ محذوف دی دپارہ دعموم چہ شیناما دی او ظلم نہ مراد ہغہ پول امور دی جی دھنی ارتکاب یا مطلقاً ممنوع وی لکہ شرک کفر کنخل او غیبت شو او یا دھنی ارتکاب صرف حدود دحرم کس ممنوع وی لکہ پہ ارادی د عمری یا حج سرہ بغیر د احرام نہ حرم تہ داخلیدل، بشکار کول یا دحرم بوتی شو کول شو اوپہ حدیث کس دی داین عباس ؑ نہ مروی دی چہ نبی ﷺ اوفرمایلو چہ دری کسان اللہ ﷻ تہ دیر مبغوض دی پہ ہنی کس یوکس ملحدی الحرم دی اوزیادت دظلم پس دالحاد نہ پدی کس اشارہ دہ چہ پہ حدود دحرم کس ہرقسم خروج عن الاعتدال ظلم دی پہ خلاف دعامو مقاماتونہ چہ ہلتہ کلہ کلہ خروج عن الاعتدال ظلم نوی بلکہ حق وی بدلیل قولہ تعالیٰ وجزاء سینۃ سینۃ مثلها (جمل).

فائدہ: پہ ارض حرم کس صغیرہ گناہ کبیرہ جوہ شی اوپہ عامو مقاماتو کس پہ ارادی دگناہ باندی مؤاخذہ نیشتہ دی خو پہ ارض حرم کس پہ ارادی باندی ہم مؤاخذہ کیری

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَظَهِّرْ

او ہر کلہ چہ خائی ورکرو مونو ابراہیم ؑ تہ پہ خائی دیت اللہ کس اونیل مونو، چہ شریک مہ جوہ ماسرہ ہغ خبر اوسان نہ

بَيْنِي لِلْقَائِمِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالزُّكُوعِ السُّجُودِ ⑤

کوڑخدا دپارہ دطواف کوونکو، اوپہ ولارہ سرہ عبادت کوونکو، اور کو، سجود کوونکو دپارہ

﴿وَأَذِّنْ لِلْبَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ ددې ځای نه تر ایت نمبر ۳۸ پورې دویمه حصه شروع کیږي چه پدی کښ نفی د شرک فعلی دې اویدی ایت کښ دلیل نقلی ذکر کیږي د ابراهیم علیه السلام نه. هرکله چه ماقبل ایت کښ زجروو په الحاد او ظلم باندی په مسجد حرام کښ نویدی ایت کښ طعن دې په مشرکینو باندی په حالت د ابراهیم علیه السلام سره چه بانی د مسجد حرام او د خانه کعبی وو چه حضرت ابراهیم علیه السلام ته د خانه، کعبی جوړولوپه وخت کښ الله جل و علاه د طرف نه حکم شوې وو چه خدامد اکورته د بتانو نه پاک کړه، نو د خانه کعبی تعمیر مقصد بت پرستی او شرک ختمول وو

﴿وَأَنذَرْنَا بِهِ مُعَنِ دُجُنَاتِهِ مَاءً﴾ سره دې یعنی تهه کانه گرځول او یا په معنی دنیا او عینا یعنی وضاحت کول او رده ځانی تعین کول سره دې نویدی دواړو اعتباراتو سره لام په ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾ کښ دپاره د تعدیه دې.

خانه کعبه په زمانی د طوفان د نوح علیه السلام کښ ورانه شوې وه ابراهیم علیه السلام چه کله خپل بچی اسماعیل علیه السلام او دهغه مور حضرت هاجر علیها السلام په خوشی صحراء کښ پریخودلو نوڅه وخت ورستو بیا الله جل و علاه ابراهیم علیه السلام ته د خانه کعبی بنیادونه او خودلو او د تعمیر حکم ئی ورته اوکړو ﴿أَن لَّا تُشْرِكُوا﴾ ان مفسره دې په اعتبار د قول مقدره سره هرکله چه لوی مقصد د تعمیر د خانه

کعبی نه شرک ختمول وو او توحید قائمه ول وو. نو ددې وجه نه ﴿أَن لَّا تُشْرِكُوا﴾ په نورو مقاصد باندی مقدم کړې شو. او هرکله چه د معمولی غوندې شرک ذلوی هستی نه هم قابل برداشت ندې نو ددې وجی نه بالذات نسبت او خطاب ابراهیم علیه السلام ته اوشو. ﴿وَوَهَبْنَا بِتَنِي﴾ مراد د طهارت نه هر قسم طهارت دې که حسی وی لکه گندگی نه پاکي شوه، یا معنوی وی لکه شرک، کفر او بدعات وغیره گناهونه شولو. ﴿لِّلطَّاهِرِينَ﴾ غوره قول دادې چه د دینه مراد طواف کوونکی دی او هرکله چه طواف مخ په زمکه په بلی حصی کښ نده ادا کیږي سیوا د مسجد حرام نه نو ددې وجی نه تخصیص ئی هم اوکړې شو او تقدیم ئی هم اوشولو

﴿وَاللَّطَّاهِرِينَ﴾ وَاللَّطَّاهِرِينَ د دینه مراد مونځ کوونکی دی او چونکه قیام، رکوع اوسجده درې، ۳، اهم ارکان د مانځه دی اودری وارو دپاره طهارت د مکان شرط دی لکه چه

دامذهب داهل السنة والجماعت دې په خلاف دشیعگانونه چه هغوی صرف دسجدي دلگولو خای دصفائی قائله دی، نو ددې وجه نه ددې دری ۳، ارکان ذکر او کړې شو اوبعض فرمې چه د «لِلطَّائِفِينَ» نه مراد بهرنه راتلونکی کسان دی او «وَالْقَائِمِينَ» نه مراد مقیمین کسان دی او که څوک اشکال او کړی چه امر په تطهیر دخانه کعبی سره تقاضه کوی اولاً وجود دخانه کعبی او حالانکه خانه کعبه پدغه وخت کښ نوه جوړه کړې شوې نو څرنگه به امر په تطهیر سره صحیح شی؟ نو یو جواب تنه امام رازی رحمته الله علیه دا کړیدې چه دا حکم قبل بناء الکعبه وو او ممکنه ده چه په هغی خای کښ څه گندگی وی نو ددې وجه نه دهغی د پاکۍ حکم ورکړې شو. لیکن دا جواب خلاف ذوق سره سره دسیاق کلام سره هم مناسب ندې نو صحیح جواب دادې چه دا حکم ورستو دبناء نه دې، مقصد دادې چه دتعمیر او بناء نه ورستو دا خانه کعبه دشرک اوبدعاتو دودغه شان دحسی گندگی نه پاکه اوساته.

وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ④

او اعلان او کړه په خلکو کښ دحج، راځي به دوی تاته پیاده اوسواره په هره تیزرفخاره سورلی چه راځي به دهری لاری لوی

«وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ» اعلان توحیدنه بعد اعلان حج ذکر کړې چه پدیکښ دعلمی توحید اظهار دې او غوره قول دادې چه دا حکم دا اعلان حج ابراهیم عليه السلام ته شوې وو. ذاین عباس عليه السلام نه مروی دې چه کله ابراهیم عليه السلام دتعمیر دکعبی نه فارغ شو، نو الله تعالی ورته او فرمائیلو چه اوس خلکو ته دحج اعلان او کړه نو حضرت ابراهیم عليه السلام عرض او کړه چه ای ره چه څما اواز به څرنگه خلکو ته اورسېږی الله تعالی ورته او فرمائیلو چه ته اعلان او کړه رسول خدا کاردې نو په بعضی روایاتو کښ اودریدلو او اعلان ئی او کړو: یا یها الناس ان ربکم قد بئیتا رجب علیکم الحج الی البیت فحجوه. چی ای خلکو ستاسو رب کور جوړ کړیدې او دهغی حج ئی په تاسو باندی فرض کړیدې نو تاسو دهغی حج او کړئ

نو دا اواز الله تعالی بطور معجزه دابراهیم عليه السلام په هغه دور کښ موجود ټولو مخلوقاتو نه اورسولو او کوم خلک چه موجود نو بولکه په ارحامو دمینودو کښ وو یا په اصلا ب داباؤ کښ وو هغوی ته هم الله تعالی اورسولو او چه دکومو کسانو په تقدیر کښ الله تعالی حج لیکلی وو نو هغوی ټولو ددې اعلان جواب په تبلیی سره ورکړو یعنی لبیک ئی اونیلو او قسطلانی نقل کړیدی چه

چاچه خوخلی تلبیه وئیلی وی هومره خلی به ورته دحج سعادت نصیب کیږی اللهم اررقنا مرارا امین، ﴿يَا تُؤْتِكُمْ رِجَالًا﴾ دا جواب دآمر دې او ﴿رِجَالًا﴾ جمع دراجل ده یعنی پیدل اونسبت داتیان دخلکو ابراهیم عليه السلام ته کول تشریفا دې ځکه چه حضرت ابراهیم عليه السلام منادی وو اودده نداقبولول داداسی دې لکه دده طرف ته راتگ شو ﴿وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ﴾ ضامیر دتضمیر الخیل نه دې چه په یومخصوص طریقی سره اس وغیره نری کول چه بیایه جهاد اوسفر کښ نه سترې کیږی اودهغی مخصوصی طریقی ذکر په کتب دآحادیثو افقه کښ په تفصیل سره موجود دې. اویا د ضرور نه دې په معنی دکمزور سره، یعنی هغه څاروی چه دډیرو او بدسفر دوجی نه کمزوری شوی وی

﴿يَأْتِيَنَّ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ دا جمله صفت واقع شویده د﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾ دپاره اوهرکله چه ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾ معنی مؤنث دې اگر چه په اعتبار دلفظ سره مذکر دې نوددې وجی نه صفت ورله هم مؤنث راوړی شو

فائدة امام مالک عليه السلام په دې ایت سره استدلال کړیدې چه سورلئ په استطاعت کښ نده یعنی یوکس سره حرم ته د رسیدلو دپاره سورلئ نیشته دې خوداسری تندرست اوصحت مند دې نو امام مالک عليه السلام په مسلک باندی پدی سړی باندی حج فرض دې پیدل دې روان شی او په لاره دې محنت اومزدوری کوی اوحج دې ادا کړی، ځکه چه په جواب د امر یعنی د ﴿وَأَذِّنْ﴾ په جواب کښ چه څرنگه ذکر دسورلئ لرونکو خلکو شویده همدغه شان دپیدل اوسورلئ نه لرونکو خلکو هم شویده، لیکن احناف تنه جواب کوی چه ذکر د ﴿رِجَالًا﴾ صرف دتشریف اوتعظیم دپاره دې اودې دپاره ندې چه راحله په استطاعت کښ نده داخله. اویا په ﴿رِجَالًا﴾ سره مراد قریب خلک دی حرم ته چه هغوی پیاده راخی او ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾ مراد بعید اولری خلک دی اواحنافو استدلال کړیدې په روایت ددارقطنی سره عن جابر بن عبدالله رضی الله عنه قال لما نزلت هذه الآية وقف على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً قام رجل فقال يا رسول الله ﷺ ما السبيل قال الزاد والمراحلة اوداروایت په متعددو طرقو سره منقول دې اودغه شان په روایت ددارقطنی کښ دحضرت علی رضی الله عنه نه مروی

دې ان النبي ﷺ سئل عن السيل فقال ﷺ ان تجد ظهريعير. اودغه شان تفسيردا استطاعت به زاد اور احدى سره كول منقول دي حضرت ابن عباس رضيه الله عنه ابن عمر او ابن زبير رضيه الله عنه والفصيل في كتب الفقه،

فائده نمبر ۲ پدي ايت كنب دحج دپاره صرف ددوه ۲، قسمه سفرونو ذكر او شو او يودريه قسم سفرچه هغه بحري سفر دي دهغي ذكر او شو. نوبعض اهل علمو پدي سره استدلال كړيدي چه دسمندر دوجي نه وجوب دحج ساقط كيږي. ليكن دامسلك ضعيف دي خكه چه عدم ذكر مستلزم ندي عدم وجوب لره بلكه دلته بحري سفر نه ذكرول ددي وجي نه دي چه مكي ته رسيدلو دپاره او خاص طور حرم ته درسيدلو دپاره دغه دوه ۲، حالتونه دي چه يابه پيدل وي او يابه په سورلي باندی وي اودريم قسم سفر خكه ندي متصور چه مكه په ساحل دسمندر باندی نده واقع والله اعلم،

فائده نمبر ۳ پيدل حج غوره دي او كه په خورلي سره غوره دي نو پدي كنب هم اختلاف شته دي خود اختلاف محض په افضليت او عدم افضليت كنب دي امام ابو حنيفه رحمه الله نه مروی دي چه كوم كس پيدل تلي شي نو هغه دپاره پيدل حج كول افضل دي خكه چه پدي ايت كنب الله ﷻ پيدل حج كوونكي مقدم كړيدي تشريفا او عظيمًا، نو ددي وجي نه پيدل حج افضل دي. دغه شان استدلال ئي كړيدي په واقعي دام عقبه بنت عامر سره چه هغي نذر منلي وو چه خه به حج كوومه ماشيا، نوطاقت ئي اونه لرلو، نونبي ﷺ ورته او فرمائيلو چه په سورلي باندی حج ته لاږ شه او قرباني وركړه. نو ددي نه معلومه شوه چه پيدل حج كول اطاعت دي او ادني مرتبه داطاعت استحباب دي نو ددي وجي نه پيدل حج كول مستحب دي اودغه شان استدلال ئي كړيدي په اثر دابن عباس رضيه الله عنه چه فرمائي ما آسى على شئ الا اني وددت اني كنت حججت ماشي لان الله تعالى يقول ياتوك رجالاً احكام القرآن يعني ابن عباس رضيه الله عنه فرمائي چه ماته په بل هيڅ خيز باندی دومره افسوس ندي راغلې سيوا ددينه چه خما خوا هاش دي چه پيدل حج او كرم خود ضعف دوجي نه شم كولي، خكه چه الله ﷻ پيدل حج كوونكي مقدم كړيدي فرمائيلي دي چه ياتوك رجالاً، اودغه شان حضرت حسن بن علي رضيه الله عنه په باره كنب مروی دي چه هغه پنخلس ۱۵، حجونه كړي وو او ټول پيدل وو. سورلي به ئي هسي خان سره روانه كړي وه اودغه شان مشهور قانون دي چه العطايا على متن البلايا. چه خومره تكليف زيات وي هومره ئي اجرا و ثواب زيات وي او باقي نبي ﷺ چه آخري

حج ادا کړې وو په سورلۍ باندې تللی وو نو ظاهره ده چه به هغه وخت کښ نی ﷺ عمر مېرمن
دضعف والا وو. اونی ﷺ متبدن شوي هم وو. والله اعلم

لَيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَةٍ عَلَىٰ مَا

دباره ددي چه حاضر شي فاندو خپلوته اوياد کړي نوم دالله ﷻ په ورځو معلوم کښ به ذبح دهغه چه پدې

رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۖ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْفَقِيرِ ۝

چه ورکړيدي الله ﷻ دوي ته دڅارو نه. نو خپله هم خوري دهغي نه اوخوړوي تي به مصيب وهني محتاج باندې

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَطَّوِّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝

بيادي لوي کړي دوي خيري خپل اوپوره دې کړي منځني خپلي او طواف دی اوکړي ذکر ازاناد مېرمنه

﴿لَيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ پدیکښ ذکر د بعضی منافعو د حج دې او منافع نه مراد عام دې دینی

وی او که دنیوی وی. دینی لکه عفو او مغفرت شو او دنیوی لکه د قربانی غوڅی او تجارت وغیره
شو

﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ﴾ «داد څلورو مسائلو ذکر دی» ۱. نذر الله جائز ۲. تحريمات الله برحق ۳.

نذر لغير الله حرام ۴. تحريمات لغير الله باطل نود ﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ﴾ نه مراد دالله ﷻ په نوم

باندې قربانی او دهغه په نوم باندې نذر وړ کول دی او د دینه تعبير په ﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ﴾ سره

څکه اوشو چه پدیکښ اشاره راشي دپته چه دمسلمان ذبح دالله ﷻ دنوم نه. جدانوی بحر په

خلاف دذبح دکفارو نه چه دهغوئ ذبح اوندرونيان دبتانو په نوم باندې وی

﴿فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَةٍ﴾ غوره قول دادې چه د دینه مراد ايام دنحربنی د قربانی ورځی تنه مراد دی

چه هغه په نیز د جمهور ورو درې ۳ ورځی دی لسم ۱۰، یوولسم ۱۱، او دولسم ۱۲، ذی الحجی.

او امام شافعی رحمته الله علیه په نیز څلور ورځی دی یوه ۱، داختر ورځ او درې ۳ ورځی ورځی

«عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ» در رزقهم نه مخکس لفظ د ذبح مقدر دې ای علی دح
مرزقه اوضافت د بهیمه انعام ته اضاقت بیانی دې او مراد دانعام نه ابل، بقر، غنم او معز دې، چه
تفصیل نی به سورة الانعام کنس تیرشوی دې

«فَكُلُوا مِنْهَا» امر د پاره داستحباب دې او چونکه زمانه جاهلیت کنس د قربانی غوخی خپله
خوړل به ناجانزگنرلی شو نو د دې وجی نه حکم او شو چه خپله نی خوری، «وَأَطِيعُوا أَلْبَابَ» دې
سخت اوږی او محتاج ته و نیلې کیږی «الْفَقِيرَ» د ابیان او تفسیر د «أَلْبَابِ» دې یعنی داوږی
فقیروی او داتفسیر ځکه اوکړې شو چه کله کله یوسړی اوږی وی خود غربت دوجی نه، نوی بلکه
د بخل یاد بل څه وجی نه وی

«ثُمَّ لَيَقْضُوا تَفَثَهُمْ» پدیکنس ځنی احکامات د حج بیانېږی، یعنی دوقوف عرفه، ذبح
او ذرمی نه پس حلق وغیره اوکړی نفث په اصل کنس خیری ته و نیلې کیږی دلته تنه مراد هغه
اموردی چه محرم نی د خان حلالو د پاره کوی لکه حلق وغیره شو اوقضاء په اصل کنس و نیلې
کیږی پوره کولو ته، او د قضاء نه ورستو فراغت لازمی دې، نو د دې وجی نه بعض
مفسرینو د قضا ترجمه په فراغت سره کړیده یعنی تاسو مناسک د حج پوره کړی نو بیا خان فارغ کړی
د مناسک د حج نه په حلق سره او بعض مفسرینو د قضا تفسیر په ازاله لازمی سره کړیدی مجازاً ځکه چه
د قضاء په مفهوم کنس قطع او فصل معتبر دې او د قطع سره ازاله لازمه ده یعنی د باقی افعالو پوره
کولو نه پس تاسو ازاله د خیری اوکړی یعنی ویخته د سرکته کړی زیرناف ویخته ترخونو ویخته
وغیره لری کړی

«وَلْيُقِیُوا نَذْرَهُمْ» یعنی، نذر الله برحق دې نوکه څه نذر مومنی وی نوهغه هم پوره کړی
او ایفاء و نیلې کیږی پوره یو، : د کولو ته نو پدیکنس اشاره ده چه نذر مومونکی به په خپل د نذر نه
څه نه خوری، او حضرت عکرمه رضی الله عنه نه مروی دې چه دلته د نذر نه مراد اصطلاحی نذر ندې بلکه
واجب حج تنه مراد دې یعنی هغه امور چه په حاجی باندی د حج دوجی نه ضروری شوی وی

﴿وَلَيَطُوفُوا﴾ ددینه مراد طواف افاضه اوزیارت دی چه دارکان دحج نه دی اویدی سره اسماء

دا حرام راخی. او مسجد حرام ته ﴿بِالَّتِي تَلْعَتِي﴾ وویل په دیرو وجوهاتو سره دی عتیق په معنی دآزاد سره نوددی یومقصد دادي چه داکورازاد دي دلاسونودجباروا اوظالمانونه. یعنی دهغوی دتسلط نه محفوظ ساتلی شویده. اوداوجه تسمیه په روایت دابن الزبیر رضی الله عنه کس ده چه نقل کړیدی امام ترمذی وغیره اویدی وجه تسمیه باندی دالاشکال نه واردیری چه خانه کعبه خو حجاج بن یوسف وزانه کړې وه نوڅرنگه دظالمانوندلاس نه محفوظ شوله ځکه چه دبجاربونه. مراد کافر جبار به دی لکه ابرهه وغیره شو! کذا فی الروح، اودغه شان اشکال نه واردیری په عمل دحبشی سره چه حدیث کس دی چه په اخیره زمانه کس به یو حبشی خانه کعبه وانه وی اوددی حبشی به سمندرته اوغورخوی، ځکه چه په تقدیر دتسلیم دصحت ددی حدیث هغه نه به تسلط کلا نوی حاصل بلکه هغه به یو خوځنستی اوباسی نوسوره یو کړې شی. اویا دآزاد مطلب دادي چه دی آزاد دی دملکیت دخلکونه اویا آزاد پدی معنی سره دی چه پدیکس گناه گاران دجهنم اودگناهونونه آزاده ولی شی اویا ﴿بِالَّتِي﴾ په معنی دقدیم سره دی. اوددی تائید په صحیح حدیث سره هم کیږی چه انه اول مسجد وضع فی الارض (متفق علیه) یعنی مخ په زمکه باندی دتبولونه. اول مسجد حرام جوړ کړې شویدي، اویا عتیق په معنی دکریم اوجید سره دی.

ذٰلِكَ ۝ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرْمَتَ اللَّهِ فَهُوَ حَقِيرٌ ۚ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۚ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ

دا یادلری! اوچاچه تعظیم اوکړو دحرمتونو دالله ﷻ نو دا ډېر دغوره ده، ده لره په نیز درب خپل. اوحلال کړی شویدي ستاسودبارة

الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ۝

څاروی مکره هغه چه لوستلی کیدی شي په تاسو باندی پس خان یچ کړی دپلستی نه چه بت پرستی ده اوخان یچ کړی ددروغو وینانه

حُتَفَاءَ اللَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِمُؤْمِنٍ يُشْرِكُ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا

کلك شى په اخلاص كولو الله ﷻ لره مه كېږئ شرك كوونكى دهغه سره، اوچاچه شرك اوکړو دالله ﷻ سره نو گو یاچه دی

خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الظُّيُورُ ۚ أَوْ تَهَوَّىٰ بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيحٍ ۝

رااوغورزیدلو داسمان نه پس اونځوی ددله مارغان یا اوغورخوی ده لره سیلن به مکن لری کس

«ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ» «ذا ذکر دتحریمات الله دی. یعنی کوم چیزونه چه الله ﷻ حرام کړیدی هغه برحق دی او دهغی حرام کنړل عین تقوی ده. او «ذَلِكَ» خبردې دمبتدا محذوفی دپاره یعنی الامر كذلك او «حُرِّمَتْ اَللّٰهُ» نه مراد هغه ټول اموردی چه دهغی ارتکاب حلال نوی. په مناسک دحج کښ وی او یا په نور افعالو کښ وی. اگرچه دلته تنه مراد هغه اموردی چه په حرم کښ او یا حج په موقعه کښ جائزندی. لکه په حالت داحرام کښ ښکار کول دحرم بوتی شوکول وغیره شو. او دحرمت الله تعظیم دادې چه ددغی ممنوع امورو ارتکاب اونکړې شی «وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْاَنْعَامُ» «دارددې په تحریمات لغير الله باندی چه تحریمات لغير الله باطل دی. یعنی مشرکانو چه کومی بحیری. سائبی وغیره جوړی کړیدی او دهغی دحرمت قائل دی دا ټول باطل دی او «الْاَنْعَامُ» نه مخکښ لفظ داکل اودبح مقدردي. ځکه چه ذات دأنعام په حلت او حرمت سره نه متصف کیږی. او انعام نه مراد اته ۸ قسمه څاروی دی چه دهغی ذکر په سورة الانعام کښ دي

«إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ» «دا بیان دتحریمات الله دی. اوددې تفصیل په سورة المائدة ایت نمبر ۳، حرمت علیکم الميتة الخ کښ تیرشویدي «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ» رجس ونیلې کیږی پلیتی او گندگی ته. «مِنَ الْأَوْثَانِ» «کښ من بیانیه دي. او پدی سره مقصود بیان درجس دي اوداوثان نه مخکښ لفظ دعبادت مقدردي نومقصد دآیت داشو فاجتنبوا الرجس الذي هو عبادة الاوثان. یعنی خپل ځان دپلیتی نه بچ کړی چه هغه عبادت دبتانودې. او عبادت نه مراد عام دي که قولی وی یابدنی وی او یا مالی وی. نوددې وجی نه دغير الله په نوم ذبح کول یا نذر منل دا ټول په عبادت داوثان کښ داخل دي

«وَأَجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ» «داعطف دي په ماقبل «وَأَجْتَنِبُوا» باندی اعاده دفعل دتاکید اومزید اهتمام دپاره ده. او «الزُّور» یا دزور نه او یا د اِزورار نه دي په معنی دانحراف سره اوهرشی چه مخالف اومنحرف وی دحق نه هغی ته زور ونیلې کیږی. که هغه کفری اوشرکی عقیده وی یا تلبيه وی دغير الله په نوم یادروغو شهادت وی او یا دوالدینو نافرمانی وی. اوحضرت شیخ رحمه الله

فرمانی چه ﴿قَوْلَ الْزُّورِ﴾ نه مراد هغه الفاظ دی چه دغیر الله په نوم ذبح کولو وخت کس به اغستلی کیدلو

﴿حُنْفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾ دا دواړه یعنی ﴿حُنْفَاءَ﴾ او ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾ هالین مترادفین دی دضمیر د فاجتنبوا نه حنفاء جمع د حنیف ده او دالفاظ د اذدادونه دې اطلاق نی په استقامت باندی هم کیږی او په میلان باندی هم کیږی چه ضد استقامت دی. دلته ته مراد استقامت دې په دین او په توحید د الله ﷻ باندی او بعض فرمانی چه دالفاظ حقیقه دې په میلان کس او استقامت ورسره لازمی دې نو د حنیف معنی داده چه د ټولو ادیانو نه بیزاره وی او منل وی دین حق او توحید طرف ته او ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾ کس اشاره ده دیته چه دین حنیف اختیاره ول صرف د دنیوی مفاداتو د وجی نه. نوی بلکه د شرک سره د نفرت په بنیاد باندی وی

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ د امثال بیانیری د حالت د مشرک. او د ایات تشبیه مرکبه ده او یا متعدد او تفصیلی ده کچری تشبیه مرکبه شی نوحاصل نی دادې چه حالت د مشرک مشابه گرځولی شویدی د حالت د هغی چاسره چه د آسمان نه را او غور زېږی او مارغان نی پوتی پوتی کړی او د بدن غوښی نی په خپلو ججوړو کس مختلف مقاماتو ته یوسی. او یا یوه طوفانی سیلی پری راشی او په کندو کس نی او غورځوی او وچه د شبه هلاکت او عدم نجات دې یعنی څرنگه په دغه احوال مذکوره باندی متصف انسان د هلاکت نه نشی بچ کیدلی نو دغه شان مشرک هم د هلاکت نه نشی بچ کیدلی او یا تشبیه متعدده او تفصیلی ده خلاصه نی داده چه ایمان مشابه کړې شویدی د آسمان سره او شرک مشابه کړې شویدی د کندې او پستی سره او مشرک مشابه کړې شویدی د هغه کس سره چه د آسمان او بلندی نه لاندې زمکی او پستی ته ځان را غورځوی او د هغه د خواشاتو تشبیه ورکړې شویده د ښکاری مارغانو سره او پده باندی د شیطان تسلط تشبیه ورکړې شویده د طوفانی سیلی سره نوحاصل نی دادې چه کوم کس شرک اختیار کړی او ایمان پریدی نو هغه داسی دې لکه چه خپل ځان دا وچت او بلند ځانی نه لاندې پستی ته را او غورځوی او دده د بچ کیدلو هیڅ امکان نوی ځکه چه یو خور او غورځیدلی وی دا وچت ځانی نه اوبله دا چه یانی په هوا کس مارغان پوتی پوتی کړی چه دا د مشرک خواشات نفسانی دی چه دده عقل او فکر داسی معطل کړی او په دنیا پسی نی داسی لیونی کړی چه د هدایت والاسوج او فکر نه هم محرومه شی

اوپا دشيطان تيز هوا گانی پری راشی اویولری صحرا کنبی اویولری اوداسی مضمون ته په یو حدیث کنبی هم اشاره راغلیده. من جعل الهموم هما واحداً کفاه الله عن سائر الهموم الخ.

حضرت شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دامثال دغیر مخلص فی الدین دپاره دې. یعنی کوم کس چه په خپل دین کنبی مخلص وی نوهغه دهر قسم افات ددینیه نه محفوظ وی او کوم کس چه په خپل دین او ایمان کنبی مخلص نوی بلکه ددنیوی مفاد اتونیتونه ئی کړی وی نو په دنیا کنبی به ئی مختلف قسم فتنی پوتی پوتی کړی. یعنی خپلو مفاد اتو دپاره به دې هر قسم کار کوی او هر مذهب به اختیاره وی. کله به عیسائی شی. کله یهودی او کله به بل څه شی؟ او بیا به ددې ټولو ادیانو نه به بیزار شی نو ددهریت هوا به ئی دځان سره یو شی. نو په دواړو حالاتو کنبی به دنیا او آخرت کنبی به ذلیل وی او ددې توجیها تو نه معلومه شوه چه او په اتوهوی کنبی مانعة الخلو دپاره دې اوقاضی بیضاوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه او دتوزیع او تقسیم دپاره دې او پدیکنبی دوه مثالونه ددوه قسمه مشرکانو دپاره بیانیری. ځکه چه مشرک په دوه قسم دې. یو (۱) هغه دې چه هغه ته دتوبی توفیق بالکل نه میلا ویری او دنجات امیدته قطع شوې وی. دویم (۲) قسم هغه دې چه د هغه دشرک نه دنجات اتوبی ویستلو امیدوی نو اول مثال داول قسم مشرک دپاره دې او دویم مثال ددویم قسم مشرک دپاره دې.

ذٰلِكَ ۙ وَمَنْ يُعِظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ۝ لَكُمْ

دا یاد کړئ! او چاچه تعظیم او کړو دخاص نحوچه الله سبحانه مقرر کړیدی نو یقیناً دا تعظیم داخل ددینونو نه ستاودپاره

فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ

به هغی کنبی فائدی دی تر نسی مقررې پوري بیانتهدادې فائدو په طواف د کورازادیا قدیم سره ده. او دپاره دهرامت

جَعَلْنَا مَنَسَكًا لَّيِّدُكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ

مقرر کړیده ما ترطریق دقریانی دې دپاره چه یاد کړی نوم دالله سبحانه په هغه باندی چه ورکړیدی الله سبحانه دوی ته دجاریایانو دخروونه

فَالِهَكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا ۝ وَكَثِيرٌ مِّنْ الْمُخَلَّبِينَ ۝

ځکه چه خدا ددېدگنی ستاویودات دې نو خاص دهغه حکم منی اوزیری ورکړه عاجزی کوونکو به

﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ﴾ ذلك مبتدا دې او خبرئى محذوف دې ای ذلك امرالله اویا خبردې د مبتدا محذوفی دپاره ای الامر ذلك اویا مفعول به دې د فعل محذوف دپاره چه اتعوا دې قرطبی،

﴿شَعْتِرْ﴾ جمع دشعیره ده ویلې کیری ظاهری علامی ته. نودشعائرالله نه مراد دالله ﷻ ددین علامات دی. لکه کعبه. صفا مروه. منی. عرفات. مساجد. مدارس دینیہ. عبادات ظاہریہ اوسنت ظاہریہ وغیرہ شو. اودلته تنه مراد هغه خاروی دی چه حرم ته دذبح دپاره بوتللی کیری. اوتعظیم د هغودادې چه د هغود حقوقو ادائیگی اوکړې شی. د هغوادب اوکړې شی اوهغو ته تکلیف رسولونه. اوبی ادبی نه خان اوساتلی شی

﴿فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ ها ضمیر راجع دې تعظیم ته. اومن ابتدائیه دې نومقصد د عبارت داشو چه فان تعظیمها ناشی من تقوی القلوب (قرطبی) اوبعض فرمائی چه من اجلیه دې ای فان تعظیمها لاجل تقوی القلوب (روح) اواضافت دتقوی قلوب ته کول ددې وجی نه دې چه حقیقه تقوی په زړه کبس وی اوتقوی دپاره محل حقیقه زړه دې اوددې وجی نه حدیث کبس راغلیدې چه نبی پاک ﷺ زړه ته اشاره اوکړه او اوفرمائیلو چه التقوی ههنا «تقوی دلته ده».

﴿لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾ فيها ضمیر راجع دې شعائرنه، نوکچرته دشعائرنه مراد عام مواقف دحج شی نودمنافع نه مراد دینی منافع دی، لکه وقوف په منی، عرفه اومزدلفه کبس او ﴿أَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ نه مراد اخری وخت دوقوف دې او ﴿تُمْرَحُّلُهُا﴾ کبس ثم دتراخی زمان دپاره ده اومحل نه مراد احلال دمحرم دې او ﴿الَّتِي تَلْعَقُ بِهَا﴾ نه مراد خالص مسجدحرام اوخانه کعبه ده، چه محرم ددینه طواف وداع اوکړی نوبیااحلال شی. نومطلب داشو چه ددې ټولو اعمالو منتهی په طواف وداع سره راخی. اوکچرته دشعائرنه مراد بدنه اوهدایا شی نوبیادمنافع نه مراد دنیوی اودینی دواړه مراد کیدیشی نوکچرته دنیوی منافع مرادشی لکه په بدنی باندی رکوب وغیرہ شو نواجل مسمی نه مراد یوم النحرده اوثم دتراخی زمانی دپاره دې او ﴿مَحَلُّهَا﴾ نه مراد دذبح خای دې او ﴿الَّتِي تَلْعَقُ بِهَا﴾ نه مراد تول حرم دې نوبه تول حرم کبس قربانی کول جائزه البته په منی کبس افضل ده. اوکه

دمنافع نه مراد دینی منافع شی نویسنده دتراخی رتبی دپاره دي. یعنی پدیکش ستاسودپاره مختلف دینی منافع دی خو په ټولو کبش عظیمه نفع هغه دذبح دپه حرم کبش

فائده دبدنی اوهدی دحرم نه فائده اغستل جائز دی اوکه ندی؟ نویدیکش د آتمه

محتهدبنو اختلاف دي امام مالک رحمته الله علیه اوامام احمدبن حنبل رحمته الله علیه مطلقا دجواز قائله دي. اوامام ابوحنیفه رحمته الله علیه امام شافعی رحمته الله علیه اوجمهورعلماء دعدم جواز قائله دی البسه دشدید ضرورت په بنیاد په هفی باندی رکوب کول بیاجائز دي اودروایت دبخاری اومسلم نه په بدنی باندی دسورلی کولوکوم اجازت چه معلومیری لکه چه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه مروی دي. فرمائی ان رسول الله صلی الله علیه و آله رای رجلا يسوق بدنة فقال ارکبها، فقال المائدة فقال ارکبها، قال المائدة الخ نوهغه محمول دي په ضرورت شدیده باندی. اودلیل پدی حدیث دجابر رضی الله عنه دي چه امام مسلم وغیره نقل کړيدي فرمائی سمعت النبی صلی الله علیه و آله يقول ارکبها بالمعروف اذا الجنة اليها حتى تجدظها (مسلم باب جواز رکوب البدنة).

«وَلِكُلِّ أُمَةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا» داهم دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی دندرونيازبان دي. خلاصه شی داده چه دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی نذرو نیازورکول. ذبح اوقربانی کول دادستورپه هرامت کبش وو. یوامت هم ددي نه مستثنی نوو (کشاف. روح). «لَيَذْكُرُوا أَنَّمَا اللَّهُ» دافائده بیانیری دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی دندروورکولو اودهغه په نوم باندی دذبح کولو چه دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی نذروورکولو اودهغه په نوم باندی ذبح کولو فائده داده چه په وخت دذبحی کبش دالله صلی الله علیه و آله نوم ذکر اودهغه ادا ددي انسانانوعادت جوړشی

«فَاللَّهُمَّ» فاء، تعلیلیه ده دا علت ذکر کیری په وخت دذبح کبش دالله صلی الله علیه و آله د نوم اغستلودپاره. چه ذبح اوقربانی اودغه شان نورندرونه دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی خکه ورکوئی چه ستاسومعبود اورازق هغه دي «وَنُفِثَ الْمُخَيَّبِينَ» دابشارت دي او «الْمُخَيَّبِينَ» نه مراد تواضع اوعاجزی کوونکی دي. اودعمرورین اوس نه منقول دی چه محبت هغه چاته وئیلې کیری چه ظلم نه کوی اوکجری په ده ظلم اوشی نواتنقام نه اخلی. اوصاحب دروح المعانی فرمائی چه ولايخفی حسن موقع ذلك هنامن حيث ان نزول الحب مناسب للحاج، یعنی لفظ دحبت پدی مقام کبش ذکرکول

دیر مناسب دی دحالت دحاجیانوسره خکه چه دحاجیانواحوال. افعال اوصفات په حالت دحج کښ دعاجزئ دی لکه حالت داحرام کښ گنډلې شوې لباس پریخودل. سرتور سرگرځیدل معمولی غونډې پیزار پخپو کول، عرفات کښ قیام اوزاری کول اوتکلیفونه اومشقتونه برداشت کول وغیره داتول دعاجزئ والاحوال دی نو ددې مناسبت په بنیاد لفظ دمخبین دلته ذکر کړې شو

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمُ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمُ

هغه خلک چه کله یاد کړې شي الله ﷻ او پرېزي زړونه ددوئ اوصبر کوونکی وی به هغه کلکف چه سیدلي وی دوئ به.

وَالْمُعْجِزِينَ الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝ وَالْبُنْنَ جَعَلْنَاهَا

اوباندې کوونکي دموخ دی اودهغه مال نه چه مونږ دوئ ته ورکړېدې خرچ کوي. اواوښان غټ خاړوي گړخولېدی موبړدا

لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا حَظٌّ ۚ قَدْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهَا

ستاسودپاره دخاص نخود الله تعالى نه. ستاسودپاره په هغې خاړو، کښ فاندې دی. پس یادوئ نوم دانله ﷻ به هغې باندې

صَوَافٍ ۚ فَإِنَّا وَجَّهْتُ جُنُوبَهَا فَكَلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْقَائِمِ

چه ولاړوي. پس هرکله چه راوغورځېږي اړخونه دهغوئ خاړو، نو پخپله خوړئ دهغې نه اوخوړوئ صبر کوونکي گذاره کوونکي

وَالْمُعْتَرِ ۚ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

اوبی قراره ته. همدارنگه تابع کړېدی مونږ داخاړوي ستاسودپاره. دې دپاره چه تاسو سگړاوکړئ

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ بِهِدَابِعْضِ عِلَامَاتِ دَمُخْبِتِينَ ذَكَرَ كِبَرِي أَوْ بِهِدَابِعْضِ قُلُوبُهُمْ ۚ كَنِسَ اِشَارَه

ده کمال استحضار او کمال قوت ایمانی ددوئ ته ۚ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ ۚ داترد کمال یقین

دې. ۚ وَالْمُعْجِزِينَ الصَّلَاةِ ۚ کمال عمل ته اشاره ده. او مراد ددینه مداومت او همیشوالی دې په مونږ

باندې په صحیح او کاملې طریقې سره

فَانْدَه فَمَبْرَأ ۚ هرکله چه حالت او کیفیت دزړه بدلېږي رابدلېږي. کله خوف غالب وی او کله

طمع او امید کله بیره وی او کله نوی کماوردل الحديث باحتظة ساعة هذه وساعة هذه. نو ددې وجی نه

دمؤمنانو دزړه کیفیت اوصفت په فعل یعنی وجلت سره ذکر شو خکه چه فعل په تجدد باندې

دلالت کوی اودغه شان اتفاق هم کله وی اوکله نوی هغه هم په فعل سره ذکر شو. اوصبریه مصانبو او اقامت صلوة چونکه هروخت کښ مطلوب دې نوددې وجی نه دا دواړه په اسم سره ذکر کړې شو چه دې په دوام او استمرار باندی دلالت کوی

فائده نمبر ۲: علامه قرطبی رحمۃ اللہ علیہ ددې ایت په ضمن کښ لیکلی دی چه الله ﷻ د مؤمنانو حالت دا ذکر کړیدی چه کله دالله ﷻ ذکر اوشی نوددوی په زړونو کښ دالله ﷻ د عذاب نه خوف اویره پیدا شی. لکه پدی ایت کښ اوپه سورة الانفال ایت نمبر (۲) کښ اوپه سورة المائده ایت نمبر (۳۸) کښ هم دغه شان ذکر دی، اوهغه پیران چه چغی اوباسی اوتوپونه وهی اودیته وجدوانی ددوی داعمل مخالف دې دشریعت نه اومخالف دې دعمل دصحابه کرامونه اوبدعت دې. ددوی حالت اوکیفیت په معرفت دالله ﷻ کښ نه کیفیت ذنبی ﷻ ته رسیدلی دې اونه حالت دصحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته دهغوی حالت ډیر بلنداوعلی وو اودهغی باوجود ذنبی ﷻ اودصحابونه داطریقه اوعمل ندې منقول.

﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا دَاحِمًا لِّذُنْبِهِ﴾ بیان دې بدن جمع ده بدنه ده اودا ماخوژدې دبدانه نه، لغت کښ وئیلې کیږی لونی جسم والاشی ته اوپه عرف کښ ددې اطلاق په هغه خاړوی باندی. کیږی چه په حرم کښ ذبح کیږی، امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نیز اطلاق ددې خاص دې په اوبښ او اوبښی پوری او امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ اطلاق ددې عام دې ټولو غټو خاړووته، که هغه ابل وی یابقروی

﴿مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ دا دبدنی احکامات بیانېږی دانی اول حکم دې چه بدنه دشعائر الله نه، ده نولهذا تعظیم ئی ضروری دې، ﴿لَكَ فِيهَا حَقٌّ﴾ یعنی پدیکښ ستاسودپاره دنیوی اواخروی منفعونه اوفاندې دی، دنیا کښ دهغی دغوښو، خرمنی اویپونه فائده اغستل دی اوپه آخرت کښ اجر او ثواب دې

﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ عَظِيمًا﴾ دابل حکم دې چه دذبحی په وخت کښ په دې باندی بسم الله یا الله اکبر وائی اومفسرین فرمائی چه مستحبه ده چه دقربانی په خاړوی باندی دا کلمات اوئیلې شی. الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر، اللهم منك والیک (بحر، روح) ﴿صَوَافٌ﴾ حال دې دها ضمیر نه، اوصواف اگر چه اسم فاعل دې لیکن دلته په معنی داسم مفعول مصفوف سره دې. یعنی په

قطار کبس پہ دسی حالت سرہ اودرہ ولی شوې وی چه یوه خپه نی ترلی شوی وی. اوپه اوبانو کبس نحر کول په ولاړه باندی مسنون عمل دی

﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾ ووجت په معنی دسقطت سره دي. اودا کتایه ده دمرگ نه. یعنی چه کله

ددې نه روح اوخی نویانی خپله هم خورنی اوقراء و مساکینوته تنه هم ورکوی. ﴿فَكُلُّوا مِنْهَا﴾ امر دندب اواستحباب دپاره دي اوبیدی کبس رددي په مشرکینو باندی چه دوی به ددهې دڅاروی نه خوراک کول جائز نه کنړلو ﴿وَأَطْعَمُوا أَهْلَ الْبُيُوتِ﴾ دلته هم امر دندب اواستحباب دپاره دي قانع هغه فقیرته وئیلې کیری چه قناعت کوونکی وی خان دسوال کولونه. بچ کوی اومعترهغه ته وئیلې کیری چه بی قراره وی. فریاد کوونکی او خان پیش پیش کوونکی وی

﴿كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا﴾ کاف یادپاره دکمال بیان دي. یعنی داڅاروی باوجود ددې چه عظیم

الجثه اوطاقتور مخلوق دي خویاهم مونږ ستاسو تابع کړیدی. یوکمزور انسان لگیاشی اودا طاق تور څاروی رااو غور خوی اودبچه نی کړی. اویاکاف دپاره دتشییه دي مشبه به امردي په نحر سره اومشبه تسخیر دي. یعنی لکه څرنګه چه مونږ تاسوته ددې په نحر سره امر کړیدی نو همدغه شان هغوی مو ستاسو په کنترول کبس راویستلی دي. (مدارک) اوصاحب دجلالین فرمانی چه کاف اسمی دي په معنی دمثل سره اودلک سره اشاره هغه تسخیرته ده چه په صواف کبس مذکور دي او ﴿سَخَّرْنَاهَا﴾ کبس تسخیر دپاره دنحر اورکوب مراد دي

لَنْ يَتَّخِذَ اللَّهُ لِحُومِهَا وَلَا جِمَاطُهَا وَلَكِنْ يَتَّخِذُ الْتَّقْوَى مِنْكُمْ ۚ كَذَلِكَ

هرګونه رسی الله ﷻ ته غوښی ددوی اونه وینی ددوی اولیکن رسی هغه ته اخلاص ساسونه همدارنګه

سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا

تابع ګرځولیدی الله ﷻ داڅاروی ستاسودبار. دي دپاره چه تکبیر اوابی په هغې باندی په هغه طریقی سره

هَذَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ

هه خولې ده الله ﷻ. ساسونه اوزیری ورکړه احسان کوونکوته. بیشکه الله ﷻ دفع کوی جنګ. ضرر. دهغه کسانوته

اٰمِنُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ﴿۵﴾

چه ایمان نمی راوپیدی. بیشکه الله ﷻ محبت نه کوی دهرخبت گر ناسکرده.

﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا﴾ پدیدکین دقربانی اصل فلسفه اوشرط دقبولیت ذکرکیری. خلاصه نی داده چه دقربانی اصل مقصد الله ﷻ رضا. اودالله ﷻ دَعظمت اولونی اقرار اودخیل عبودیت اودعجزاظهاردی اوداصرف په وینی توبولوسره اوغوبنی سره نه حاصلیری. ترخوچه په زړونوکنس اخلاص اوتقوی نوی راغلی. ﴿يَنَالَ اللَّهُ﴾ کنایه ده دقبولیت عندالله نه. اورضادالله ﷻ نه، (ابوسعود) اوددینه معلومه شوه چه کومه قربانی دصحيح نیت نه خالی وی هغه مقبول عندالله نده اونه دیته شرعاً قربانی وئیلې کیری بلکه فقهاء فرمائی کچری داسی کس چه دهغه دقربانی نه مقصدصحيح نیت نوو بلکه محض دغوبنی خوراک یا شهرت اوریا مقصود وه نودی که ذبل چاسره شریک شی نودده دغلط نیت د وچی نه دوجی نه دتولوقربانی فاسده شوه ﴿وَيُتْرَ الْمَخْسِرِينَ﴾ دابشارت دی توحیدمنونکوته محسنین نه مراد موحدین دی یعنی هغه خلک چه خپل خان دهرقسم شرک نه بیج ساتی، خواه که شرک جلی وی یا خفی، اعتقادی وی یا فعلی

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ ددې خائ نه دریم باب شروع کیری تفصیل نی مخکن تیرشویدی. اوهرکله چه ماقبل ایتونوکنس نفی دشرک فی التصرف اونفی دشرک فعلی تفصیلاً اوشوه نواوس جهاد ته ترغیب اوتمهید ذکرکیری، اوتسلی ذکرکیری مؤمنانوته چه ستاسوحفاظت ددبمنانونه. الله ﷻ به کوی، اوداتسلی الله ﷻ دعام الحدیبه په کال چه کله کفارو مسلمانان د عمری اداکولونه، منع کړل، نازله کړه، اوددینه ورسو بیادکفارو په طاقت کس مسلسل کمی راتله اوشکستونه به نی خوړلوختی چه (۵۸) کس لکه فتح شوه

د ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ﴾ دا علت دی دمدافعت دپاره. او ﴿خَوَّانٍ﴾ او ﴿كَفُوْرٍ﴾ دواړه دبالغی صیغی دی. مرادته دلته هغه خلک دی چه دذبحی او قربانی په وخت کس دبتانونوم اخلی اوهغوی ته تقرب حاصله وی، (زاد المسیر، خازن) اوهرکله چه دی انسان دالله ﷻ په ورکړې

شوی مال کښ دالله ﷻ سره بل څوک شریک اوگر څووو اود هغه تقرب ورسره حاصلولو کوشش اوکړو نوڅکه دې ډیر خیانت گر او ډیر ناشکره اوگر څیدلو

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتُلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا

اجازت ورکړې شویدې دڅنگ هغه کسانو ته چه هغوی سره جنگ کیدلی سی به سبب ددې چه دوی باندې ظلم کړې شوي

وَأَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ تَضَرُّعِهِمْ لَقِيدٌ ۝ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ

اویشکه الله ﷻ په مدد کولو ددوی باندې بغضه قادر دي دا هغه کسان دي چه وېسلي شوي دي دځلو کورونو نه بغير دحق جرم نه

إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۚ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ

ماسواودينه چه دوی وائی چه رب زموږ الله ﷻ دي. اوکه نوې اېول دالله ﷻ ځلکولره بعضولره به بعضولره

لَهْتَمَّتْ صَوَامِعُ وَيَبْعُ وَصَلَوْتُ وَمَسْجِدُ يُذَكِّرُ فِيهَا

نوخامخانه دولي شوي به وي گرجي او عبادت خانه نصاري او عبادت گاهونه ديهوديانو او جوماتو نه چه يادولي سي به هغی کښ

اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۚ وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝

نوم دالله ﷻ ډیر. او خامحمد دکوي الله تعالی د هغه چاسره چه مدد کوي ددين د هغه سره. یشکه الله ﷻ قوت والادي زور اوړدي

﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتُلُونَ﴾ دا تر غیب اوتمهید نه ورستو اوس اصل مسئله جهاد بیانیری چه

دشرک او کفر ظالمانه نظام خاتمی دپاره اود توحید عادلانه نظام قائمولو دپاره خپل جان، مال ورکړی. اوهرکله چه دمکی دور دتربیت جهاد، اصلاح نفس اود ریاضت دوروو. نوپه هغی کښ دکفارو په اذیتونو او تکلیفونو باندی دصبر کولو اود صفح او اعراض حکم وو. صحابه کرام ﷺ به حضور ﷺ ته په داسی حالت کښ کله راغلو چه کفارو به وهلی وو، دچابه سرزخمی وو اوپه چابه نور ظلم کړې شوې وو، اودوی به دحضور ﷺ نه دقتال اجازت غوختلو خو حضور ﷺ به ورته اوفرمانیلو چه څمارب ماته دقتال اجازت ندې راکړې، حتی چه څه دپاسه اویا، ۷۰، آیاتونه دصفحی او اعراض اوصبر اوتحمل په باره کښ نازل شو، اوکله چه حضور ﷺ مدینی ته هجرت اوکړو نولړ وخت ورستو دا ایت نازل شو، نوغوره قول دادې چه دا ایت مدنی دي. اود اول ایت دي په باری دقتال کښ، اوپدیکښ اذن دقتال ورکړې شوي دي چه دلالت په اباحت کوی. نولهذا ددې

قول تعارض دهغی روایت سره نیشته دې چه په هغی کښ دې چه دیتولونه اول ایت په باره دجهادکښ وقاتلوا فی سبیل الله الخ نازل شویډي. لکه ابن جریر رحمته الله دابوالعالیم رحمته الله نه نقل کړیدی. ان اول ایت نزلت فيه وقاتلوا فی سبیل الله الخ ځکه چه دهغی نه مراد فرضیت دقتال دې. نو دې ایت ته اولیت حقیقی حاصل دې چه داباحت په اعتبار سره دې او وقاتلوا فی سبیل الله ته اولیت په اعتبار د فرضیت سره دې. اود حضرت شیخ رحمته الله دکلام نه معلومیږی چه دلته ددفاعی جهاد حکم دې، او په وقاتلوا فی سبیل الله کښ اقدامی جهاد حکم دې اود عام مفسرینو په نیزد لته ماذون فيه محذوف دې چه لفظ قتال دې. یعنی اذن فی القتال للذین یقتلون باهم ظلموا او حضرت شیخ رحمته الله فرمائی چه القتال مفعول به دې د «اذن» دپاره یعنی اذن للذین یقتلون القتال. یعنی کوه خلک چه دستاسو سره قتال کوی نو دهغوی سره تاسوته دقتال اجازت درکړې شویډي. نو دادفاعی جهاد شو.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ داسبب د مشروعیت د جهاد دې، چه جهاد او قتال در حقیقت دظلم خلاف دې. او چونکه شرکی او کفری نظام هم په ظلم باندی مبنی دې او اسلامی نظام په عدل او انصاف باندی مبنی دې، نو ددې وجی نه دکفر د نظام خلاف جهاد ضروری شویډي. اود ذات دکافر خلاف جهاد دندې راغلي ذات دپاره صرف دعوت دې.

﴿وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَكِيمٌ﴾ دا وعده د نصرت ده دجانبه دالله عز وجل نه، «الَّذِينَ أُخْرِجُوا» داپه موضع دجر کښ صفت واقع شویډي دما قبل «الَّذِينَ» دپاره، او مقصود پدی سره بیان دظلم دکفار ودې. «بِقَرَحٍ حَقٍّ» دامتعلق دې په اخراج پوری یعنی ددوی د اخراج دپاره څه موجب اوسبب هم نوو. بغیر د موجب اوسبب نه ویستلی شویډي.

﴿إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ بعض علماء فرمائی چه استثناء منقطع ده الا په معنی دلکن سره دې. لیکن غوره خبره داده چه دا استثناء متصله ده، اود اکلام دقبیلی دتاکید المدح بمایشبه الذم نه دې، مقصد دادې چه ددوی د اخراج دپاره هیڅ قسم سبب نوو سیوا ددینه چه دوی دتوحید اقرار کړې وو، او اقرار دتوحید جرم ندې چه سبب د اخراج دپاره او مگر ځی بلکه داخو سبب دتمکین او توقیر دپاره دې.

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ﴾ داحکمت بیانیبری دَمشروعیت دجهاد. چه دجهاد په ذریعی سره دَمراکز دینیه حفاظت کیږی، خومره دینی مراکز او عبادت خانی دی. دا ټول دجهاد په برکت سره محفوظ دی، کچرته جهادنوی نو ددې مراکز و حفاظت به هم نوی. اودغه شان په سورة بقره ایت نمبر (۲۵۱)، کنب هم ذکر دی. او مراد په ﴿دَفْعُ اللَّهِ﴾ سره تسلط و رکول دی بعضولره په بعضو بانندی. اوددی مختلف صورتونه دی کله الله ﷻ مؤمنانولره تسلط و رکړی په کافرانو بانندی په ذریعی دجهاد سره اودامعنی په ټولو کنب مقدمه ده. اودغه شان صورت ددفع دالله ﷻ داهم دې چه دحاکمانو عادلانو په ذریعی سره دظالمانو ظلم منع کوی اودغه شان دگواهانو دگواهی ذریعی سره دیو حقدار ته خپل حق میلاویږی او غیر حقدار دهنه دحق خوړلونه منع کوی. اودغه شان دفع الله صورت داهم دې چه الله ﷻ دصالحینو په دعاگانو سره دفا سقانونه عذاب دفع کوی. اودغه شان دفع دبدعاتو اودفسق اوفجورده په تبلیغ داهل حق سره کوی اودا ټول معانی ابن جریر طبری رحمته الله علیه او آلوسی رحمته الله علیه په خپلو تفاسیرو کنب لیکلی دی

﴿هُدِمَتْ صَوْمِعُ﴾ هدم ظاهری نږدولو د عمارت ته وئیلې کیږی، دلته په معنی د عطلت سره دې. اوتعطیل چه څرنگه ظاهری فساد ته شامل دې نودغه شان معنوی فساد ته هم شامل دې. استعمال دهدم دپاره دمالغی دې په فساد کنب او صوامع جمع دصومعه ده په اصل کنب وئیلې کیږی هغی بناء اوتعمیر ته چه په اوچت ځای بانندی جوړ کړې شوې وی، اوبیانی تخصیص شوی دې په مخصوص، عبادت خانی دراهبانو پوری خانقاه دراهبانو، اویع جمع ددیعۀ ده وئیلې کیږی عام عبادت خانو د نصاری و ته کنیسا، اوصلوة جمع دصلاة ده دیهودیانو عبادت خانی ته مرادی

﴿يَذْكُرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ﴾ ضمیر دلفهیا راجع دې مساجدوته اوداجمله صفت واقع شویده دمساجد دپاره اویا ضمیر راجع دې په تاویل دکل واحد سره مذکور ټول عبادت خانوته، خو پدی اعتبار دمساجدنه علاوه باقی عبادت خانو کنب دالله ﷻ ذکر قبل النسخ، دهغوی په خپلو خپلو ادوارو کنب مراد دې نو خلاصه داده کچرته جهادنوی نوبه دراهبانو خانقاگانی اونه به دعیسیایانو عبادت خانی نه به دیهودیانو عبادت خانی په خپلو ادوارو کنب اونه به دمسلمانانو جماتونه اومدارس محفوظ وی

﴿وَلْيَنْصُرُوا اللَّهَ مَن يَنْصُرُهُ﴾ دا اعلان فتح دې اوالله ﷻ د چا امداد اونصرت ته محتاج ندې اونه ئې ضرورت شته دې خودالله ﷻ د دین خدمت، د اهل حق په صف کښ شاملیدل دالله ﷻ د دوستانو او علماؤ سره محبت او تعلق ساتل، د هغوئ سره تعاون کول داداسی دی لکه چه د الله ﷻ سره امداد کول دی

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ

دا مهاجرین هغه کسان دی کچرته طاقت ورکړو مونږ دوی ته په زمکه کښ پابندی به کوي دموخ او ورکوي به زکوۃ

وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ اللَّهُ غَالِبُ الْأُمُورِ ۝

او حکم به کوي د نیکۍ اومنع کوي به خلك دبدئ نه، او خاص الله ﷻ لره دې انجام دتولوکارونو،

وَأَنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَاقْتُودُ ۝

او کچري دوی د غروژن وائی تاته نوبقینا دروغژن کړلې وو مخکښ ددوی نه قوم نوح ﷺ او عادیانو اوتمودیانو، خپلو پیغمبرانو لره،

وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ۝ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ، وَكَذَّبَ مُوسَى فَأَمَلَيْتُ

او قوم دابراهیم ﷺ او قوم د لوط ﷺ، او اسیدونکو د مدین، اودروغژن کړلې شوې وو موسی ﷺ، پس مهلت می ورکړو

لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْنَاهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝ فَكَانَ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا

کافرانوته، بیا اونیول ماهغوئ پس څرنگه شو عذاب ځماهغوئ لره، پس دیر دکلونه هلاک کړیدی مونږ هغه

وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبُئِيَ مَعْظَلُهَا وَقَصُرَ مَشْيُهَا ۝

او حال داچه هغوئ ظلم کوونکي وونو هغه پریوتلي دی په چتونو خپلویانندی اودیرکوهیان شاو اودیر معلونه پاخه شاردی

﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ﴾ دا ایت د استخلاف دې اوداجمله یابدل واقع شویده د﴿مَن يَنْصُرُهُ﴾

او یابدل واقع شویده د﴿الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ﴾ اویدی کښ دالله ﷻ د دین امداد کوونکو

خلکو اود مجاهدینو، مهاجرینو صفات بیانېږی او ﴿إِنْ مَكَّنَّاهُمْ﴾ شرط دې او ﴿أَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ پورله

جزاء ده او مراد په تمک سره سلطنت او قوه نافذه دې اویدی باندی ترتب دڅلور امور شویدی

﴿۱﴾ أَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ (۲) «وَأَتُوا الزَّكَاةَ» پدیکس دوی انفراد اوداتی اصلاح ته اشاره ده. چه دحکومت میلایدلوپه وجی سره په دوی کښ څه غرور اوتکبرنه راځی. اونه دالله ﷻ په احکاماتوکښ سستی کوی (۳) امر بالمعروف (۴) نهی عن المنکر. ددینه مراد اجراء داحکام شرعیوده په مملکت کښ

اوهرکله چه ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّهُمْ﴾ کښ وقوع دمقدم په اخبارمتواتروسره ثابت دي اوقوع دتالی په نصوص قطعیه سره ثابت دي ځکه چه تالی په حقیقت کښ اخباردي دجانبه دالله ﷻ نه اوددي وجه نه مفسرین فرمائی چه دااگرچه بظاهرجمله شرطیه ده لیکن حقیقه داجمله خبریه ده. نوددي وجی نه داايت دلیل دي په حقانیت دخلافت دخلفاء راشدين باندی. اودادهغوی دپاکیزه سیرت پیشنگوی ده (لعنة الله على اعدائهم) اوجمله شرطیه په ځای دڅیرنی ځکه راوړی شوه چه دشرط شامل شی هرهغه چاته چه الله ﷻ ورله بادشاهی اوحکومت ورکړی. لکه قرطبی رحمه الله دضحاك نه نقل کړیدی چه الله تعالی دشرط لازم کړيدي په هغه چاباندی چه بادشاهی اوحکومت ورله ورکړی وی

﴿وَلِلَّهِ عِقَابُ الْأُمُورِ﴾ داتاکیددي دماقبل دپاره اواشاره ده دیته چه څرنگه حکمرانی ورکول دالله ﷻ په قدرت اواختیارکښ دي نودغه شان دهغی دوام هم دالله ﷻ په قدرت اواختیارکښ دي. ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ داتسلی ده حضور ﷺ اومؤمنانوته چه کچرته داکفارستاتکذیب کوی اوتاسوته اذیت اوتکلیف درکوی نوتاسو زړه مه تنگوی اوصبرکوی الله ﷻ به دوی هلاک کړی لکه څرنگه مخکښنی مکذّب، قومونه نی هلاک کړیدی

﴿وَعَادٌ وَنُعُودٌ﴾ داپه رفع سره عطف دي په ﴿قَوْمٌ﴾ باندی اوتعبیردقوم هود اوصالح نه په علم سره ځکه اوشوچه داقومونه په دي نوم سره مشهور وو اواختصاص هم دي واصحاب مدین ددینه مرادقوم شعب الطخفۃ دي. دلته قوم شعب الطخفۃ اونویلي شوځکه چه شعب الطخفۃ دوه ۲، قومونوته لیږلې شوې وو، یواصحاب مدین وو اوپل اصحاب الایکه وو اصحاب مدین په تکذیب اوهلاکت کښ مقدم ووپه اصحاب الایکه باندی اوهلاکت ددوی مشهورهم وو په عربوکښ نوددي وجی نه دلته ذکرصرف داصحاب مدین اوشو

﴿وَكَذَّبَ مُوسَىٰ﴾ دلته اسلوب د کلام بدل کړې شو او داسې اونه ونيلې شو چه و قوم موسیٰ خکه چه د موسیٰ عليه السلام خپل قوم بنی اسرائیل وو او بنی اسرائیل و د موسیٰ عليه السلام تکذيب نوو کړې. بلکه تکذيب کوونکی د موسیٰ عليه السلام قبطيان و او هغوی غيروو د قوم د موسیٰ عليه السلام نه ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ استفهام د پاره د تقریر دې اونکیر په معنی دانکار سره دې یاء د متکلم محذوفه ده اکتفاء په کسری باندی شویده اونکیر او انکار په اصل کښ تغیر او بدلولو ته و نیلې کیږی دلته تنه مراد عذاب دې. خکه چه پدی سره نعمتونه په زحمتونو سره ژوند په مرگ سره بدل شی

﴿فَكَأَيُّ مَن قَرِيْبٌ﴾ د اتفصیل دې د عذاب د نیوی ﴿وَهُيَ ظَالِمَةٌ﴾ دا جمله حال واقع شویده د ضمیر منصوب د ﴿أَهْلَكْنَهَا﴾ نه او پدی کښ اشاره ده علت د هلاکت ته چه د دې قرنئ خلک ظالمان یعنی مشرکان وو. نو د شرک د وجی نه الله جل جلاله دوی هلاک کړل، (مدارک).

﴿فَهِيَ حَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾ خاویه د خوی الدارنه دې غورخیدلوته و نیلې کیږی، نو مقصد دادې چه د دې کورونو او بنگلو چتونه اول را او غورخیدلو او بیا د پاسه پری دیوالونه را او غورخیدلو او بعض فرمائی چه خاویه د خوی البطن نه دې چه کله گیده خالی شی، نو مقصد دادې چه دا عظیم الشان او خائسته بنگلی په خپلو دیوالونو باندی خالی اولاری وی او اهل نی تول هلاک شوې وو (کبیر).

﴿وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّعْمُورَةٍ﴾ د تعطیل نه دې و نیلې کیږی ابطال د منافعوته، او ﴿مَشِيدَةٍ﴾ یادشید (بالفتح) نه دې و نیلې کیږی او چتوالی او رفعت ته او یادشید (بالکسر) نه دې په معنی د محکم سره. چه په چونی وغیره سره مضبوط کړې شوې وی، او د دینه یا مراد دادې چه د دې هلاک شوی قومونو په کلو، او کورونو کښ کوهیان وو. چه شاری پاتی شواو اوچ شو او د هغوی غتی غتی او مضبوطی بنگلی هم وی، لکه د قوم ثمود چه څرنګه بنگلی وی او قرطبی رحمه الله وغیره نقل کړیدی چه دا کوهی او قصر د واره د حضرت موت په یوی قرنئ چه حاصورا نوم ئی وو په هغی کښ وو، قصر د غره په سر کښ وو او کوهی د غره په لمن کښ وو او دا حاصورا شهر هغه څلور زره مؤمنانو جوړ کړې وو چه د حضرت صالح عليه السلام سره حضرموت ته راغلي وو. دلته را تلونه څه وخت ورستو د حضرت صالح عليه السلام وفات اوشو. او د دې وجی نه دې شهر ته حضرموت و نیلې کیږی چه

دلته حضرت صالح عليه السلام ته مرگ حاضر شوې وو. دده دوفات نه ورسودده متبعينو دخان دپره يوحصاراو وهلو اوحاصورا ئی تعمير كړو اودكوهی خواته ئی فيام او كړو. اويوكس چه نوم ئی جهلست بن جلاس يا علس بن جلاس وو امير ئی مقرر كړو. اودې ديرنيك سيرت اوحسن صورت والاوو. شه وخت ورسوددوئ په نسلونوكېن شرك شروع شو نوانه تعالى ددوئ دهدايت دپاره حنظله بن صفوان عليه السلام پيغمبر راووليږلو خودوئ دهغه خبره اونه منله او هغه ئی شهيد كړو. نوانه تعالى په دوئ باندی عذاب راووليږلو اودوئ ټول هلاك شول اوكوهی اوبنگلی ئی شاپی پاتی شوې

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ

آبانودوئ گرځي نه په ملك كېن. چه بس بيداشي دوئ لږه داسي زړونه چه پوهېږي نه هغی سره غوږونه چه اورېدن كوي

بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ❶

په هغی سره، بيشكه قصه داده چه نه ږنډېږي سترگي اوليكن ږنډېږي هغه زړونه چه په سونكېن دی

وَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ تُخْلَفَ اللَّهُ وَعْدُهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ

آودوئ په جلتی سره غواړي ستانه عذاب اوهرگزخلاف نه كوي الله تعالى دوعدي خپلي نه اوسكه يوه ورځ

كَأَنَّكَ سَنَىٰ يَوْمًا تَعْدُونَ ❷ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْتُ

په تيزدږب ستادورځو داخرت نه پسان دزړو كالوده هغی نه چه ناسونې شماركوي په دناكېن اوډيركلي دی چه مهلب وركړې دي ما

لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ لَّمْ أَخْلَعْهَا وَإِلَى الْمَصِيرِ ❸

هغوی ته احوال داچه ظلم كړونكي دی بيااونيول ماهغوی لږه اواخاص ماطرغ نه راگرځيدل دی

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ داترغيب دې سيروسياحت ته، دپاره دعبرت حاصلولو اوپديكېن اشاره ده چه كوم سيروسياحت دعبرت حاصلولودپاره وی هغه عبادت دې اويوامر مستحبه دي ﴿فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا﴾ يعقلون په معنى ديعلمون سره دي. اومفعول به ئی محذوفه ده

ای یعلمون بما یحب ان یعلم من التوحید (روح) یعنی ددی زېږنو په ذریعې سره دوی به توحید باندی یوه شوی وی

«فَإِنَّمَا لَا تَعْمَى الْأَنْصَرُ» هـا ضمیر قصه دې «لَا تَعْمَى الْأَبْصَرُ» ورله تفسیر دې اود کلام محمول دې په مبالغی فی النفی باندی. اودامقصد دې چه سترگی نه پندیرې. لکه څرنگه چه ظاهر د صیغی د مضارع د آساند تقاضا ده ځکه چه داخل و واقع او حقیقت دې او پدیکې اشاره ده چه پوندوالی فقط د سترگو دومره مضر ندې لکه څومره چه پوندوالی د زړه مضر دې

«وَلَيْكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ» زیادت د فی الصدور د تاکید د پاره دې لکه یقولون

بافواهیم، اوتلت عشرة كاملة وغیره شو، پدیکې اشاره ده چه محل د عقل او علم د پاره زړه دې

فانده پدیکې اختلاف دې چه عقل کوم ځای کښ وی؟ نو اکثر حکماء او بعض متکلمین د دې قائله دی چه محل د عقل دماغ دې. او استدلال ئی په ظاهری اثارو او قرائتوسره کړیدی. مثلاً کله کله د یوکس دماغ خراب شی اوزړه ئی صحیح وی نو د اکس تندرست او صحت مندوی. خو عقل نه لری بلکه پاگل او مجنون وی اودغه شان که یوکس په سرباندی دکاڼې گذارلگیدنو دوجی نه کله کله حافظه خرابه شی یادشی ورنه هیرشی بلکه کله کله ورنه عقل هم زائله ئی اود یروخت یوکس داسی وی چه زړه ئی خراب شی خود هغی باوجود عقل او حافظه ئی تهیک وی اود دې قول نسبت امام ابوحنیفه رحمته الله ته هم کړې شوی دې لیکن قرطبی رحمته الله فرمانی چه امام صاحب ته د دې قول نسبت صحیح ندې

جمهور متکلمین د دې قائله دی چه محل د عقل زړه دې. او استدلال ئی پدی ایت مذکورو اودغه شان نورو آیتونوسره کړیدی چه په هغی کښ محل د عقل د پاره زړه خودلی شوی دې. دبعض متکلمین اود حکماؤ د طرفه د آیت مذکورو وغیره نه جواب کړې شوی دې چه محل د عقل د پاره زړه وئیل دامحمول دی په عرف او په خیال د عربو باندی چه د هغوئ خیال داوو چه محل د عقل زړه دې اود دې وجی نه په عربو کښ به هونیاسرې په باره کښ به وئیلې کیدلو چه دده دوه زړونه دی لیکن مذهب د دې بعضو موافق ندې د نصوصوسره. بلکه د جمهورو مذهب اوفق دی د نصوصوسره او حضرت شاه صاحب رحمته الله وغیره حضراتو په د دې دواړو قولینو کښ تطبیق داسی کړیدی چه د اصل په اعتبار سره محل د عقل زړه دې، اودماغ محل د عقل په اعتبار د تصرف سره دې. نو گویا چه منبع د عقل زړه دې او محافظ ئی دماغ دی

وعندی وجه اخروان لم اجدل الكتب المتداولة والله اعلم بصحته، چه دُزِده دوه، ۲، تاثیر دے. یوظاهری اوبل باطنی. دظاهری تاثیر تعلق دجسم سره دے اوپه جسم کبش ظاهریری اوباطنی تاثیر تعلق ددماغو سره دے. اودماغ ددغی تاثیر محافظ خانه ده اودا تاثیر هلته محفوظ کیری. نوددماغو په فساد سره ځکه سړی پاگل کیری چه محافظ خانه فاسده شی. اوپه فساد باطنی دقلب سره اصل تاثیر ختم شی اوددې وجی نه په ځنوايتونو کبش داسی راغلیدی: «لَمْ يَلْبَثْ قُلُوبٌ يَّعْقِلُونَ» ۱۰۰، اوهر چه دې فساد ظاهری دقلب نوهغه مستلزم ندې فساد باطنی لره. نوددې وجه نه دُزِده په ظاهری بیماری سره په عقل کبش فتور نه راځی، والله اعلم بالصواب.

«وَتَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ» دازجرمع التخويف دې په استعجال دَعذاب سره. چه دامشركين عبرت خونه اخلی بلکه عذابونه په جلتی سره غواړی: «وَلَنْ تَخْلَفَ اللَّهُ وَعْدَهُ» ددینه مراد وعده دَعذاب ده په قرینی د«وَتَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ» سره او عذاب نه مراد عام دې دنیوی وی او که اخروی اودنیوی عذاب وعده الله ﷻ په بدرکبش پوره کره «وَإِنَّ يَوْمًا» داتنبیه ده په حماقت اوجاهالت دکفارو باندی. چه داجاهلان دالله ﷻ عذاب په جلتی سره غواړی حالانکه دهغی نه پناه غوځتل پکار دی ځکه چه داعذاب به دومره سخت او اوږد به وی چه دهغی یوه ورځ به دُزرو، ۱۰۰، کالو برابر وی.

«كَأَلْفِ سَنَةٍ» دنیوی ورځ تشبیه دُزو کالوسره ورکول یاپه عددکبش ده چه دقیامت یوه ورځ ستاسود دُزو، ۱۰۰، کالوسره برابر ده. نودغی ورځی ته الله ﷻ داعذاب مؤخر کړیدی اوددې تائید په هغی حدیث سره کیری چه ابن کثیر رحمه الله ذکر کړیدی چه دحضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه نبی پاک ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه فقراء به دمالدارو خلکو نه نیمه ورځ مخکبش جنت ته داخلیری اونیمه ورځ داخرت پنځه سوه، ۵۰۰، کاله ده، نوددې حدیث نه معلومه شوه چه داخرت یوه ورځ به دُزرو، ۱۰۰، کاله وی. او که څوک اشکال اوکړی چه دسورة المعارج ایت نمبر، ۴، کبش دقیامت ورځ پنځوس زره کاله ویشلی شویده نودا خوتعارض دې؟

یوجواب تنه دادې چه اصل اوږدوالی ددغی ورځی زرکاله دی خو په خلکو باندی دشدت اوسختی دوجی نه به پنځوس زره کاله اوگرځی. نو خلاصه دجواب داده چه پدی ایت ایت

او حديث مذکور کتب اصل او پدوالی مذکور دې او په سورة المعارج کتب د سختی دوجی نه او پدوالی ذکر دې. ۲۰۰ بعضوتته جواب داسی کړیدی چه مواقف دقیامت پنخوس دی او هر موقف زر کاله دې. نویدی آیت کتب زمانه دیو موقف ذکرده او په سورة المعارج کتب د ټولو مواقف مجموعه ذکرده و الله اعلم او باتشبه ده په قدرت او انفاذ دارادي کتب. مراد دادې چه کوم کار تاسو په زر کاله کتب کوئ الله ﷻ نی په یوه ۱۰ ورځ کتب کوی او ذکر د زر کالو د تعیین د پاره ندې بلکه دا کنایه ده د کثرت نه. نو خلاصه داده چه تاسو ته فوراً عذاب در کول یا خه وخت د پاره مهلت در کول. دادوړه حالتونه الله ﷻ ته مساوی او برابر دی. الله ﷻ په هروخت کتب عذاب ور کولو باندی قادر دې او باتشبه ده په شدت د عذاب کتب چه د الله ﷻ عذاب تاسو په جلتی سره غواړئ نو دهغی دیوی ورځی شدت او تکلیف به دومره سخت اوزیات وی لکه زر ۱۰۰۰ کاله ځکه چه تکلیف اود سختی والا ورځ او پدی وی اود راحت او خوشحالی والا ورځی لنډی او مختصری وی «وَكَايْنِ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلُهَا كُفِرُوا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» هم تخويف اخروی ذکر کیری او تمهید دې د ترغیب الی الایمان د پاره. او هر کله چه د دینه مخکې جمله «فَكَأَيُّ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلُهَا كُفِرُوا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» بدل واقع شوی وه د نکیر نه اودوړه په حکم د جملی واحدې کتب وی نو ددې وجه نه هغه په فاء سره ذکر شوه اودلته دواړه مستقلی جملی دی نو ددې وجی نه به دلته په واژه سره عطف کړې شوه

قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝۱۰۰ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

نه او ایه ای خلکو ښکاره ده تاسو ته به در کونکی ښکاره یم. پس هغه کسان چه ایمان نی راوړیدی او عملونه نی کړیدی نیل

لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝۱۰۱ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِيْٓ اٰیٰتِنَا مُعْجِزٰتٍ ۝۱۰۲ اُولٰٓئِكَ

د دوی د پاره بخه او رزق عزت والا دی. او هغه کسان چه کوشش کوي به ایتونوزمونیز کتب مقابلو کونکی دهغی سره دغه کسان

اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ۝۱۰۳ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ وَّلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَتَّيْنَا اِلَيْهِ

اور والا دی. او ندی لیری مونیز سانه مخکې هېڅ رسول اونه یونیز مگر هر کله چه هغه به لوستل کول نو غورځولی به

الشَّيْطٰنُ فِيْٓ اُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ اللّٰهُ مَا يُلٰٓئِي الشَّيْطٰنُ

شیطان وسوسی دخلکو به زړو نو کتب ته وخت دلو سلود هغه کتب. نو وران کړل الله ﷻ هغه شبهات چه احوال شیطان

ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ أَيْتَهُ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥﴾

بیا محکم (کلك) اوسائل اللہ سے ایتونه خپل اواللہ سے پوهه دی حکمونوالادی

﴿قُلْ يَتَّيْمُوا النَّاسُ﴾ دترغیب الی ایمان ذکر کیری اواثبت درسالت کیری سره دجواب داستعجال دَعَذَاب نه، چه تاسوخمانه په جلتی سره عذاب غوایی حالانکه داخماپه اختیار کښ ندې، څه خودالله تعالیٰ دطرف نه رسول یم اویره ورکوونکی اودَعَذَاب خبرورکوونکی یم اودلته ذکر صرف دَنذیر صفت اوشواوصفت بشیر ذکر اوشوڅکه چه مقصود بالخطاب دلته صرف مشرکان اوکافران دی اوهرچه دې ذکر د انعاماتو دپاره د مؤمنانو بالاصاله ندې بلکه دکفارو غیظ غضب دزیاتولو دپاره دې کذاذکره الکشاف، اویاوجه داده چه نذیر صفت عام دې مؤمنانو دپاره هم دې اوکفارو دپاره هم دې، په خلاف د بشیر صفت نه چه هغه خاص دې په مؤمنانو پوری

﴿فَالَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ بشارت دې مؤمنانوته ﴿وَرِزْقٍ كَرِيمٍ﴾ کریم په معنی دَعَزت سره دې نومصداق نی په دنیا کښ مال دغنیمت دې چه هغه دَعَزت والا رزق دې اویا کریم معنی بغیر تعب یعنی چه بغیر دکړاونه وی نومصداق نی بیاجنت دې ځکه چه د دنیا په رزق کښ خامخاکړاوی

﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا﴾ داتخويف اخروی دې او ﴿سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا﴾ مراد کوشش دې په

ابطال دایتونو د الله ﷻ کښ چه هغی ته سحر، شعروغیره وئیل وو، ﴿مُعْجِزِينَ﴾ داحال دې د ﴿سَعَوْا﴾ ضمیر فاعل نه، اوباب مفاعله یاد مشارکت دپاره ده چه دوی صاحب ایت پیغمبر د عاجزه کولو اراده کوی اوایتونه دقرآن دوی عاجزه کوی دمقابلی نه اویا باب مفاعله دمبالغی دپاره ده یعنی ددوی کوشش دادې چه زمونږ د اختیار نه اوخی اویا ﴿مُعْجِزِينَ﴾ په معنی دمبطلین سره دې، یعنی منع کوونکی دی خلکو لره دایمان نه (خازن).

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ دالیت د مشکلاتو دقرآن نه دې پدیکښ څلور مباحث دې ۱، ربط ماقبل ۲، دایت صحیح تفسیر ۳، دایت په سبب نزول کښ یوه غلطه واقعه اودهغی رد ۴، منشاء دغلطی

۱) ما قبل سره ربط دادې چه مخکنی ایا تونو کښ دکافرانو دکفراوانکار بیان وو اوس پدی ایت کښ دهغوئ د نه منلو وجه ذکر کیرې اودغه شان ما قبل ایا تونو کښ نبی پاک ﷺ ته تسلی ورکړې شوې وه وان یکذبوک فقد کذبت قبلهم او پدی ایت کښ بله تسلی ذکر کیرې نبی ﷺ ته

۲) ددې ایت په تفسیر کښ د مفسرینو متعدد اقوال ذکر کړې شویدی لیکن غوره اوصحیح اقوال پکښ دوه ۲) دی. ځکه چه لفظ دتمنی په کلام عرب کښ په دوه ۲) معانیو کښ مستعمل شویدی یو ۱) په معنی دقرائت سره لکه په مرثیه دحضرت حسان ؓ کښ چه دحضرت عثمان ؓ په باره کښ نی ویلی وه

تمی کتاب الله اول لیلۃ - و اخرها لاقی حمام المقادر

نودلته ﴿تَمْنَى﴾ په معنی دقرء سره دې اودویمه ۲) معنی د﴿تَمْنَى﴾ مشهوره اومعروفه ده چه خواش اوآرزو ته ویلې کیرې. دلته که ﴿تَمْنَى﴾ په معنی دقرء سره شی. نو فی به په ﴿فِي آمْنِيَّتِهِ﴾ کښ په معنی دغندسره وی. لکه لبث فینا (الشراء: ۱۸) کښ فی په معنی دغندسره ده اومنیته به په معنی دمتلوسره وی اوشیطان نه مراد عام دې که انسی وی یا جنی وی. نو ذات مقصد دادې چه دایوقدیم عادت دې اوهرنی اورسول سره دامعامله شویده چه کله به هم هغه تلاوت یا وعظ اونصیحت کولو. نوشیطان په دغه وخت کښ دخلکو په زړونو کښ وسوسی اچولی. اومختلف شکوک اوشبهات پیدا کولو کوشش کولو. لکه حرمت علیکم المیته، نه داشبه کول چه دالله ﷻ وژلی شوی څیز ته حرام وائی اوخپل وژلی شوی څاروی ته حلال وائی اودانکم وماتعبدون من دون الله حصب جهنم نه داشبه پیدا کول چه عبادت دحضرت عزیر ؑ او عسی ؑ اودملانکو هم شویدې نولهذا هغوئ به جهنم ته ځی (العبادۃ) اودغه شان د وروح منه نه ابنیت وسوسه اچول وغیره شونو ﴿فَيَنْسَخُ اللَّهُ﴾ یعنی بیا الله ﷻ داسی وحی رانازله کړی چه دهغی په ذریعی سره دشیطان ددغه سطحی اعتراضاتو جواب اودوسو سودفعیه اوکړې شی

﴿يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ اللَّهُ﴾ یعنی الله ﷻ محکم ایا تونه نازل کړی اونبی ﷺ مضبوط اومحکم کړی په دلائلو سره. نو خلاصه داده چه شیطان دمتشابهات ایا تونوظاهری معنی په اعتبار سره عامو خلکو گمراه کولو کوشش کوی. نو الله ﷻ دده داکوشش په آیات محکمت سره ناکام کوی.

اوکه خوک اشکال اوکړی چه الله ﷻ ابتداءً ولی آیات محکمت نه نازله وی او شیطان ته دوسو سواچلولو موقعه ولی ورکوی؟ نوددې جواب او حکمت ذکر په راتلونکی ایاتونوایت نمبر، ۵۳، ۵۴، کښ بیانېږي اودا تفسیر اکثر اهل علمو اختیار کړېدې امام بخاری هم په بخاری شریف کښ دې تفسیر ته ترجیح ورکړیده

اوکه تمنی په خپلی مشهور او معروف معنی سره شی نو بیادایت مقصد دادې چه دهرنې اورسول خوا هاش داوی چه خلک ایمان راوړی. اودې دپاره به چی پیغمبر خپل قوم ته وعظ، نصیحت کولو نو شیطان به دپیغمبر په دې تمنا او خوا هاش کښ رکاوټ پیدا کولو اود خلکو په زړنو کښ به ئی وسوسی اچولی لیکن الله ﷻ دمحکم ایاتونو په ذریعې سره دشیطان وسوسی ختموی

۳) ددې ایت یو بل تفسیر هم شویدې اود هغی تفسیر بناء په یو سبب نزول باندی دې اوهغی سبب نزول کښ یوه واقعه ذکر کېږی چه ابن جریر رحمته الله، بغوی رحمته الله، صاحب دجلالین اوز مخشری رحمته الله وغیرهم ذکر کړیده چه یو خلی نبی پاک ﷺ سورة النجم تلاوت کولو نو چه کله الفرائض اللات والعزى وماتة الفالفة الاخری ته رااوړیدلو نو دنبی ﷺ په زبان مبارکه باندی دالفاظ جاری شو چه تلك الفرائق العلی وان شفاعتهن لترنمی (دایتن بلن دمرتبی والادی بیشکه دوئی نه دشفاعت امید کیدلی شی، نو مشرکینو چه کله داواوړیدلو نو ډیر خوشحاله شو چه نبی ﷺ زموږ دبتانو صفت بیان کړو. دسورت په اختتام باندی چه کله نبی ﷺ سجده اوکړه نو دوئی ټولو مشرکینو هم سجده اوکړه سیوا دیو کس نه چه دیمارئ دوجی نه ئی سجده نشوه کولی نو هغه خاوری خپل تندى ته رااوچتی کړی. شه وخت پس حضرت جبریل ﷺ نبی ﷺ ته ددې واقعی اوالفاظو خبر ورکړ نو نبی پاک ﷺ ډیر خفه شو. نو الله ﷻ تسلی دپاره دامذکوره ایاتونه نازل کړلو. داواقعه اگر چه مشهوره ده لیکن محققین مفسرینو په نیز مردوده ده. امام رازی رحمته الله دې واقعی ته موضوعی وئیلی دی. خازن، ابوسعود، شریینی وغیره هم پدی باندی سخت رد کړېدې بیهقی رحمته الله فرمائی هذه القصة غير ثابت من جهة العقل، محمد ابن اسحاق ددې واقعی په باره کښ فرمائی ان هذه القصة من وضع الزنادقة لا اصل لها چه داواقعه زنادقو ایجاد کړیده شرعاً دې دپاره شه اصل نیشته. اوکوم حضرات چه ددې واقعی داثبات قائله دی نو دهغوی په خپل مینځ کښ ددې الفاظو دمتکله په باره کښ اختلاف دې. چه دالفاظ وئیلی چا وو؟ نو بدیکښ درى، ۳، اقوال

دی ۱، بعض فرمائی چه شیطان دَنبى پاك ﷻ په لهجه كُښ وئیلی وو ۲، بعض فرمائی چه مشركينو كُښ چا وئیلی وو ۳، نبی پاك ﷻ وئیلی وو. په دریم قول كُښ بیادری اقوال دي. عمدائی وئیلی وو، خطاء ئی وئیلی وو. سهوائی وئیلی وو

كو مو حضراتو چه پدی واقعی باندی رد كړیدي او ددې واقعی دَصحت نه ئی انكار كړیدي نو وجوه دَبطلان ئی متعدد ذكر كړیدی ۱، دا واقعہ سنداً ضعیفه ده او ددې په سند كُښ انقطاع ده او متناً مضطربه ده ۲، دا واقعہ منافی دَعصمت ده ځكه چه ددې واقعی دَصحت په بنیاد نبی پاك ﷻ غیروحي ته وحی او قرآن اوئیل لازمیری

۳، دا كلمات وئیل به دوه ۲، حالاتونه خالی نوی. یابه دَدینه ظاهری معنی نبی پاك ﷻ مراد كړی وی او د معبودان باطله صفت او مدحه به ئی اراده كړی وی. داشت باطل دي بده ځكه چه مستلزم دي كفر لره. او یابه ظاهری معنی نوی مراد بلکه یوه بله معنی به مراد وی چه دَهغی بیان ندې شوې، لیکن مشركینو د مطلب فهم كړو چه نبی پاك ﷻ زموږ د بتانو مدحه او كړه اوبیانی پاك ﷻ ددوی د مطلب او مراد رد هم نه كړو بلکه خاموشی اختیار كړه، د صورت هم باطل دي بده ځكه چه د اقرار رد كړدي

۴، ددې واقعی په صحت باندی لازمیری تسلط د شیطان په انبیاء كرامو باندی. او حالانكه شیطان ته په یو عام انسان باندی تسلط طاقت ندې وركړې شوې لكه په سورة النحل ایت نمبر ۹۹، او سورة بنی اسرائیل ایت نمبر ۲۵، كُښ دی، نو په ایسء كرامو باندی تسلط شیطانی محال دي په طریق اولی سره

او كچری څوك دا اوائی چه دا الفاظ شیطان وئیلی وو په لهجه وئیلی كُښ. او دَنبى پاك ﷻ په زبان ئی نوو جاری كړی. نو لهذا تسلط نه لازمیری، نوجواب ته دادي چه الله ﷻ شیطان ته د طاقت هم ندې وركړې چه هغه د پیغمبر لهجه اختیار كړی، لكه څرنگه شیطان ته د پیغمبر په صورت كُښ د تمثیل كیدلو طاقت ندې وركړې شوې او څرنگه چه وحی او قرآن محفوظ دي دغه شان مجالس د وحی هم محفوظ دي لكه سورة الجن ایت نمبر ۲۷، ۲۸، كُښ دي چه فانه یسلکه من بین یدیه ومن خلفه رصدا الخ.

او كه څوك دا اوائی چه دَنبى پاك ﷻ نه دا الفاظ سهواً یا خطاء صادر شوي دي. نو لهذا نه تسلط شیطانی راغی اونه عدم حفاظت راغی د مجالسو د وحی، نوجواب ته دادي چه پدی

صورت کښن تفوّل علی الله الله ته دداسی خبری نسبت کول چه الله نوى فرمانيلى لازمیږي
اگرچه خطا، یاسهوا ده، اویيغبرنه په سلسلی دتبلیغ اویه اموردشرعه کښن خلاف واقع
وینامحاله ده مطلقا خواه عمدا وی یاسهوا یاخطا وی اودغه شان پدی تقدیرقرآن باندی به
اعتماد هم باقی پاتی نشی

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښن پدی زور ورکړیدی چه داواقعۀ ثابته ده
اوصحیح ده، حافظ متعدد طرق اوسندوسره داواقعۀ ذکرکړیده اویه هغی کښن دوه (۲) طرق
صحیح اوموافق دی دشرائطوصحیحوسره اگرچه مرسل دي

۴: منشاغلطی محدثین فرمائی چه منشاء دغلطی دبعض رواطوده چه په حدیث دبخاری
کښن دی سجدة النبی ﷺ بالنجم وسجدة المشركون والخن والانسان یعنی دسورة النجم په اختتام باندی
نبی ﷺ سجده اوکړه محدثین فرمائي چې کله نبی ﷺ سورة النجم تلاوت اوکړواویه آخرکښي
بي سجده اوکړه، اودی مجلس کښي مشرکینوسرداران هم موجودوو، نوهغوی باندی هم
تاثیراوشاوبی اختیاره بي سجده اوکړه نومشرکینوته چې کله روستوددي پته اولگیده چي
مونږخوسجده اوکړه، نوهغوی داپروپیښه اوکړه چي مونږداسجده ځکه اوکړه چي نبی ﷺ
زمونږدابتانومدح بیان کړه اودالفاظ بي ويلي ووچي تلك الغرائق العلی، حالانکه دي خبره کښي
هیڅ حقیقت نووصرف بدنامی اویيغورنه بچ کیدلودپاره بي داخبره خوره کړه اودنبی ﷺ سره
ټولومشرکینواوجناتو اوانسانانو سجده اوکړه، نودې بعضو راویانودافهم کړه چه دشرکینو
سجده دتلك الغرائق العلی الخ دالفاظو ویلودوچی نه وه، اوحالانکه داسجده دټولو مخلوقاتو
ددي وچی نه وه بقول شاه ولی النعم رحمه الله چه الله خلی تجلی قهری ظاهري کړي وي، ددینه
علاوه نورمتعددتوجیهات هم پکښ راغلی دی چه محدثینودکرکړیدی (من شاء فليطالع ثم) والله
اعلم بالصواب.

لَيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ

دی دپاره چه اوگرخوی الله هغه شېی چه اچي شیطان امتحان، هغه کسانولپاره چه پزړونودهغوی کښن مرض دي.

وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۝ وَلَيَعْلَمَ الَّذِينَ

اودسخوزرونووالپاره، اویيځکه ظالمان خامخابه دسمن لري کښن دی اودی دپاره چه یقین اوکړی هغه کسان

أَوْتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ

چه علم ورته ورکړې شويدې چه يقيندا حق دې د طرفه درب ستانه. نو ايمان راوړي پدې باندې نور به به سې دسه زړوبه ددوي

وَأَنَّ لِلَّهِ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ وَلَا يَزَالِ الَّذِينَ

اويشکه الله رسوونکي دې هغه کسانوله چه ايمان لرونکي وي لازي نيسي ته. او هميشه به وي هغه کسان چه

كَفَرُوا فِي مَرِيَّةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ

کفرنی کړيدې په شک کس ددينه سمی لازي نه، تردې پوري چه راشي دوي ته قيامت ناگهانه او باراشي دوي نه عذاب

يَوْمٍ عَقِيمٍ ۝ أَلَمْ يَكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا

دورخي شوي بادشاهي په دغه ورځ صرف دالله ده. فيصله به کوي په مينځ ددوي کس. پس هغه کسان چه ايمان نې راوړي دي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

او عملونه نې کړيدي نيكه موافق دست په جنتونو د نعمتونو کس به وي او هغه کسان چه کفرنی کړيدي او دروغ ژن گنړي

بِأَيْتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝

ابانونه زمونږ پس دغه کسان دوي لره عذاب دليل کوونکي دي

﴿يَجْعَلُ مَا يُنْفِي الشَّيْطَانُ﴾ هرکله چه ماقبل کس دوه ۲، فعلونه ذکر شو ۱، القا دشيطان ۲،

نسخ دالله ﷻ نو اوس پدې باندې دوه ۲، تفریعات ذکر کيږي نو دا جمله مرتبه ده په القاء باندې

او پدې کس شيطان ته دوسو اچولو طاقت او قدرت ورکولو حکمت بيانېږي. چه دا القا

شيطاني دپاره داز مائش ده، پدې سره د منافقينو او مشرکينو زړونه نور هم سخت کيږي. او ددوي

گمراهي ورسره نور هم زياتيږي

﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ دينه مراد منافقين دی. ﴿وَالْقَاسِيَةُ قُلُوبَهُمْ﴾ دينه مراد مشرکين دی.

﴿وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ﴾ د امر تبه ده فيسخ باندې. يعنی اهل ايمان ته پدې باندې فائده رسيږي او ايمان

نې زياتيږي په حق باندې. نو ﴿أَوْتُوا الْعِلْمَ﴾ نه مراد مؤمنان دی او ﴿فَيُؤْمِنُوا بِهِ﴾ نه زياتوالی

دایمان مراد دې په اعتبار د مؤمن به سره او یا د اوتو العلم نه مراد اهل علم د یهودیانو دی. اوفیومونه مقصود د ادې چه کله حقانیت د قرآن ورته معلوم شی نوییاری ایمان راوړی «فَتُخْبِتُ لَهُ قُلُوْبُهُمْ» د دینه مراد انابت اونرم والی دې. «وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ» مراد دادې چه شیطان د مؤمنانو په زړونو کښ وسوسی اچوی لیکن الله ﷻ د دغی وسوسونه د دوی حفاظت کوی

«وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ» دایا فقط تخويف دنیوی دې. کچرته د «عَذَابُ يَوْمِ عَقِيمٍ» نه مراد د جنگ بدر ورح شی او یا تخويف دنیوی اخروی دواړه دی کچرته «يَوْمِ عَقِيمٍ» نه د بدر او د قیامت دواړه ورخی مراد شی. او عقیم شنو ته و نیلې کیږی اوشن د دپاره اولاد نه شی چه هغه دده مثل وی. نو د دې وجی نه عقیم نه مراد لامثل له دې یعنی داسی سخت عذاب به وی چه دهغی دپاره به څه مثل نوی او یا د عقیم نه مراد صرف د قیامت ورځ ده. او قیامت ورځ ته عقیم پدی اعتبار سره هم و نیلې کیږی چه دې دپاره شپه نیشته دې او هو یوم القیمه لایل له (جلالین).

«الْمَلَكُ يَوْمَئِذٍ» غوره خبره داده چه تنوین عوض د جملی نه راغلیدی او هغه محذوفه جمله یوم تزلزل مریتهم وشکهم ده. یعنی چه کوم ورځ دوی په عذاب کښ مبتلا شی او د دوی شک زائله شی چه دابه د قیامت ورځ وی نو په دغه ورځ ټول اختیارات او تصرفات به د الله ﷻ وی. مجازا متصرف به هم څوک نوی، په خلاف د دنیا د زندگی نه چه پدیکښ مخلوقات مجازا متصرف دې

«فَالَّذِينَ ءَامَنُوا» د تفصیل د «تَحْكُمُ بَيْنَهُمْ» دې او د ابشارت اخروی دې مؤمنانوته.

«وَالَّذِينَ كَفَرُوا» د تخويف اخروی دې

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قِيلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا

او هغه کسان چه هجرت نی کړې دې په لاره د الله تعالی کښ بیالو وژلی شویا مه شو خامخا رزق به ورکوي دوی ته الله ﷻ رزق ځانسته

وَأَنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٢٠٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ

اویسکه الله ﷻ ښه روزی ورکونکی دې خامخا داخل به کړی دوی ځای د داخلدلو ته چه دوی به نی خوځوي اویسکه الله ﷻ

لَعَلَّيْمُ حَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ هٰذَاكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوِّبَ بِهِ

پوهه دې صبر کوونکی دی. د ازبیری یقینی دی او چاچه بدل و اغستلو پشان دهغی چه دوی ته نکلف ورکړی سونډی به هغی سره

ثُمَّ يُعَىٰ عَلَيْهِ لِيَصْرِتَهُ اللَّهُ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٥١﴾

بیا ظلم او کړې شي په هغه باندې نو خامخابه مدد کوي دده سره الله بيشکه الله ﷻ خامخامعاني کوونکی بخنه کوونکی دی

﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا ۖ هَدَدِي خَائٍ﴾ نه اخري باب ددې سورت شروع کيږي. تفصيل ئی اول کښ

ذکر شويدي او دامتعلق دي د ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ﴾ سره، چه هلته د مشرکینو سره د جهاد کولو اجازت میلاؤشو نو اوس پدی ایتکښ ترغیب الی الهجرة والجهاد ذکر کيږي یعنی کومو کسانو چه د الله ﷻ د رضادپاره هجرت کړيدي اوبیا په جهاد کښ شهیدان شويدي اوبیا په خپل مرگ باندی وفات شويدي نو دوی دپاره په اخرت کښ رزق حسن یعنی بلامشخته اونه ختمیدونکی رزق به وی.

سبب نزول: ددې ایت سبب نزول قرطبی رحمه الله وغیره داذکر کړيدي چه کله د نبي پاک ﷺ رضاعی رور حضرت عثمان بن مظعون رحمه الله اویوبل صحابی حضرت ابوسلمه بن عبدالاسد رحمه الله وفات شونو بعضو خلکو دا خبره اوکړه چه دوی ته افضل او غوره مرگ چه د شهادت والادي میلاؤشو نو پدی باندی دا ایت نازل شو. چه پدی کښ الله ﷻ د شهید او غیر شهید دواړو دپاره انعام ذکر کړيدي.

ددې ایت د ظاهر نه د مهاجر شهید او غیر شهید په مینځ کښ تسویه معلومیږي او ددې وجی نه بعضی اهل علمو ددې ایت نه استدلال هم کړيدي چه مهاجر مقتول اومیت په ثواب او اجر کښ برابر دي، اودغه شان استدلال ئی کړيدي په ایت سورة النساء نمبر (۱۰۰) سره اودغه شان په حدیث دام حرام رحمه الله سره چه ذکر کړيدي امام بخاری رحمه الله په کتاب الجهاد باب غزوة المرأة فی البحر کښ. چه حضرت ام حرام رحمه الله دسورلئ نه غورخیدلی وه وفات شوې وه شهیده شوې نوه. خو حضور ﷺ هغی ته فرمایلی وو انت من الاولین، لیکن اکثر علما فرمائی چه مقتول ته زیادت فضیلت حاصل دي په میت باندی، او په دي باندی ډیر احادیث دال دی باقی وعده د رزق حسن یا د نفس اجر دال ندې په تفصیل بیا په تسویه باندی، یعنی پدی مذکور ایتونو سره صرف دا ثابت

شوه چه مقتول اومیت دواپو دپاره رزق حسن اواجرشته دې. اوفضیلت دنیو په بل یاددواپو په مینځ کښ تسویه ددې مذکورایاتونونه نه معلومیرې. تفضیل دمقتول په نورو نصوصوره دې اومراد په رزق حسن سره هغه رزق دې چه بی کړاوه اونه ختمیدونکی وی اودارزق به په قبرکښ به هم وی لکه سورة ال عمران ایت نمبر (۱۲۹) کښ دی اوپه جنت کښ به هم وی

﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ رازقین جمع په اعتبار دظاهر سره وئیلې شویده چه خلك یوبل ته ورکړه کوی، نو مخلوق ته رازقین وئیل مجازا دی اوخیرورسره ځکه ذکرکړې شو چه اعطاء یعنی ورکړه دالله ﷻ اصالة او حقیقه ده اودمخلوقاتو ورکړه او اعطاء، تبعا اومجازاده ځکه چه مخلوق پخپله الله ﷻ ته محتاجه دې کچرته الله ﷻ ورته څه شی ورکړې وی نودې به ئی هم بل چاته ورکړی ورنه نشی ورکولی اودغه شان اعطاء دالله ﷻ محض احساناً ده دمخلوق نه ئی طلب دعوض اویاڅه طمع نه کوی، په خلاف دااعطاء دمخلوقاتونه، چه هغه محض احساناً نوی بلکه دپاره دطلب دعوض وی ﴿لَئِنْ خَلَّوْهُمْ مُدْخَلًا﴾ دابشارت اخروی دې په اعتبار د مکان سره اومدخلا اسم مکان دې مراد تنه جنت دې.

﴿ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ﴾ هرکله چه ماقبل ایت کښ دمهاجرینو، اومقتولینو اومواتو دفی سبیل الله ثواب ذکرشونواوس پدی ایت کښ اعاده ذوعدي د نصرت اودفتح کیرې (بحر) او ﴿ذَٰلِكَ﴾ خبردې دمبتدامحذوفی دپاره یعنی الامر ذلک، ﴿بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ﴾ عقاب هغی بدلی ته وئیلې کیرې چه دظلم نه ورستو بطورعوض ورکړې شی، اوابتداء ظلم باندی اطلاق دعقاب نه کیرې اوحالانکه دلته په ابتداء دظلم باندی اطلاق دعقاب شویدي نودایامشکالة دې دماقبل عاقب سره اویامجازا دې دقبیلی دتسمیه السبب باسم المسبب نه دې، ځکه چه ابتداء په ظلم باندی سبب گرځی دپاره دبدلی اوبعض علماء فرمائی چه ابتداء دظلم دپاره لفظ دعقاب استعمالول عرفاً دی. یعنی عرف عام کښ لفظ دعقاب استعمالیرې مطلق تکلیف دپاره. اگرچه په اعتبار داصل سره وضع شویدي دبدلی دتکلیف دپاره.

﴿ثُمَّ بُعِيَ عَلَيْهِمْ تَعْقِيبُ ذِكْرِ دَابَّارِهِ دِي اوياد تراخي زماني دپاره دي نوم مقصد دادې چه اولاً
ئى دوى ته سخت سخت جسماني اذيتونه اوتكليفونه وركړل اويياني د علاقې نه
اويستلو او هجرت ته ئى مجبوره كړو. نو ثم بغي په معنى د ثم اخراجوا سره دي

﴿لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ﴾ يعنى د دې ظالمانو په مقابل كې به الله ﷻ د مظلوم مؤمنانو ضرور امداد كوي
﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ﴾ د دې جملې د مقابل سره ربط اوتعلق دادې چه ماقبل كې ذكر شو كچرته
د مظلوم مؤمن بدله اوانتقام اخلى نواله ﷻ به دده امداد كوي او پدې جمله كې تر غيب دې
عفو او درگذرته. چه الله ﷻ باوجود د دې چه قادر مطلق ذات دې هغه عفو او درگذر كوي.
نوانسان چه دهغه قدرت كامل ندې نوهغه ته په طريق اولى سره عفو او درگذرنه كار اخستل
پكار دي. اويامقصد دادې چه دې مظلوم اگر چه خپله بدله واخستله او جهاد ئى او كړو. ليكن پدې
بدلې اخستلو كې د نفس د طرف نه د انتقام جذبه خامخاوى نودا اگر چه من وجه د نفساني جذبي
تكميل دې خوا الله ﷻ معاف كړيدې او حضرت تهانوى ﷺ فرمائى چه عفو او مغفرت دلته راجع
دى عدم مراعات ته په بدله كې. يعنى دې مظلوم ته دومره بدله اخستل پكارو د خومره چه پدې
باندى ظلم شويدي، خود مظلوم كله كله په اجتهاد د دې مماثلت كې خطاء شى اوزياتى ورنه
اوشى نو پدې اجتهاد دې خطاء باندى دا الله ﷻ د طرف نه څه مواخذه او گرفت نيشته دي

فانده د مماثلت دارعايت په سلسلې د جهاد كې نيشته دى. بلكه داصرف په معاشرتي
معاملاتو كې دي. لكه قصاص وغيره شو. دغه شان د دينه هغه بدلى هم مستثنى دي كوم چه په
هر حالت كې د قبيلې د معصياتو نه دي لكه پلاريچى او وهى يا ورته كنخل او كړى نوبچى ته بدله
ورگرځول حرام دى. يادغه شان د چاسره زنا او كړې شى نودهغى بدله په زنا سره وركول حرام دى

ذٰلِكَ بِاَنَّ لِلّٰهِ يَوْمَُ الْاَيْلِ فِي النَّهَارِ وَيَوْمَُ الْاَيْلِ فِي الْاَيْلِ وَاللّٰهُ

دامدېدي چه دي چه بيشكه الله ﷻ داخله وي شي لره په ورځى كې او ورته باسي ورځى لره په تپه كې اويشكه الله ﷻ

سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ ذٰلِكَ بِاَنَّ لِلّٰهُ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ

خرڅه اوري هرڅه وينى. دامدېدي وجه دي چه بيشكه الله ﷻ برحق معبود دي اويشكه هغه چه دوى بندگى كوي بلنه ورنه كوي

مِنْ كُؤْبِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ

سیوا دالله ﷻ هغه باطل دی اویسکه الله ﷻ بلندی لوی ذات دی. آیا نه گوری نه جه بیسکه الله ﷻ راوړولیدی

مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۚ فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۚ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٢١﴾

داسمان دطرف نه اوبه باران پس شی صاله زمکه تنه بیسکه الله ﷻ مهربان دی خبرداردی. خاص دهغه به اختارکشی دی

مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٢﴾

هغه څه چه په اسمانونو کشی دی اوهغه څه چه په زمکه کشی دی اویسکه الله ﷻ صرف هغه شی حاجته ستایلی توی ذات دی

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُؤَلِّجُ﴾ ذلك سره اشاره ده نصرت اوامداد دمظلوم او مؤمن ته اودادلیل

ای دی په دعوی د نصرت اوفتح باندی. اودچاسره امداد کولو اوهغه ته فتح ورکولو دپاره ددوه (۲) څیزونو ضرورت وی. یو (۱) کمال قدرت او (۲) بل کمال علم. نوکمال قدرت دالله ﷻ ذکر کیری په ایلاج سره. چه دالله ﷻ د قدرت یوه نمونه داده چه شپه په ورځی او ورځ په شپه باندی بدله وی. شپه پسی ورځ او ورځی پسی شپه راوولی. نودغه شان پدی هم قادردی چه یو جماعت په بل باندی غالب کړی. اوشمول وکمال علم دالله ﷻ ثابت شویدی جملی سره چه. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ یعنی الله ﷻ په صفت دسمع او علم سره متصف دی دمظلوم فریاد اوږی.

اود هغه په امداد کولو باندی پوهیږی

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ د ادلیل لمی ذکر کیری په دعوی د فتح اونصرت باندی. یعنی

د امداد اونصرت دپاره اصل علت اولم داخبره ده چه الله ﷻ معبود برحق دی اومشرکین چه دچا عبادت کوی هغه معبودان باطله دی. نو دمعبود برحق عبادت عابدینو ته فائده ورکوی نولهذا ددوی به غالب وی اود معبودان باطلو عبادت عابدینو ته هیش فائده نه ورکوی. اونه شی امداد کولی شی نوځکه به دوی مغلوب وی او یاداعلت دی دمقابل دلیل دپاره چه الله ﷻ په کمال قدرت او په کمال علم باندی ځکه متصف دی چه هغه معبود برحق اومستحق ذالو هیت دی اود مشرکینو معبودان. معبودان باطله دی. نولهذا څوک چه مستحق ذالو هیت وی نوهغه به په هرڅه قادراوعالم وی

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَدَّاهِ يَ خَيْرُ كُنْ يَ خُلَى بِيَانِي دَشْرَكُ اعْتِقَادِي اود دَلَانْلُو عَقْلِيُو اَعَادَه كِبِرِي. نود اول عَقْلِي دَلِيل دُكِر كِبِرِي اود اَدَلِيل عَقْلِي اَفَاقِي جُوي دِي ﴿تُتَصَبِّحُ الْاَرْضُ مُخَضَّرَةً﴾ فاء په فَصِّح كُنْ يَاد مَطْلُق عَطْف دِيَّارَه ده، اوتَصَبِّح په مَعْنَى دَتَصِير سره دِي اويافاء، دَتَعْقِب مَع الوصل دِيَّارَه ده اوتَصَبِّح په خِطْلِي مَعْنَى سره دِي. اود احْكَم مَعْنَى چِه دَشِيي بَارَان اوشِي اوياسَهَار له په زمكه كُنْ شِينَكِي بِنَكَارَه شُوي وِي په نَسَبَت سره بَعْضُو مَقَامَاتو تَه دِي لَكِه دَحَضْرَت عَكْر مَعْرُوفِي تَه مَنقُول دِي چِه په مَكِه اوتَهَامَه كُنْ دَاسِي كِبِرِي اوبان عَظِيمِي تَه فَرَامَانِي چِه دَسُوس عِلَاقَه كُنْ هَم مَادَاسِي لِيدَلِي دِي، اوهركله چِه اَثَر دَبَارَان باقِي تَر دِيروختَه پُوري اوصرف دُورِيدَلُو وخت پُوري خَاص نُوِي نوُدُوي وَجِي تَه عُدُول دَمَاضِي تَه، مَضَارَع تَه اوشواوتَصَبِّح اوتِيلِي شو اوفاصَحَت الارض اوتُونِيلِي شو ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ﴾ هَلَام دَاخِطَصَاص دِيَّارَه دِي اوتَقْدِيم دَخْبَر دِيَّارَه دَحَصْر دِي مَعْنَى زَمَكِي اواسمانونَه اويديكُنْ داتول خِيَزونَه دَالله تَعَالَى په تَصَرَف كُنْ اودَهغَه په قَبْضَه قَدْرَت كُنْ دِي

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجَرِي

آيانه گوري ته چه بيشكه الله ﷻ په كار لگولی دی دپاره دقائدي ستاسوهغه څه چه په زمكه كُنْ دِي او كشتي رواني دي

فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۝ وَتُمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۝

په درياب كُنْ په حَكَم دَالله ﷻ سره، اورا تينگ كړيدي اسمان دَر ايريو تلو نه په زمكه باندي سِيوا دَحَكَم دَهغَه تَه

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَRَعُوفٌ ۝ وَالَّذِي أَحْيَاكُمْ ۝ ثُمَّ

بيشكه الله ﷻ په خلکو باندي شفقت كوونکی رحم كوونکی دي اوالله ﷻ هغه ذات دي چه ژوندي كړي بِن تاسو. بيا به

يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ۝ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا

مړه كوي تاسو بيا به ژوندي كوي تاسو، بيشكه انسان خامخانا شكره دِي دپاره دهرې دلي مقرر كړيده مونږ يوه طريقه دبنديگي

هُم نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَادِرُ عَنْكَ فِي الْأَمْرِ ۝ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ ۝

حه دوي چليري په هغې بس دوي دِي تَه كوي تاسره جگړې په دين كُنْ اوتَه دعوت وركوه دخپل رب طرف ته.

إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿۷۷﴾ وَإِنْ جَدُلُواكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا

یقینانه خامخائی په هدایت برابریاندی او کجری دوی جگړه کوي تاسو پس اوبه چه الله ښه پوهه دي په هغه کارونو

تَعْمَلُونَ ﴿۷۸﴾ اللَّهُ يَخْتَلِفُ عَنْكُمْ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ

چه تاسو کوي. الله ښه فيصله او کړې په مېنځ دستاسو کښ په ورځ د قیامت په هغه خبر کښ چه تاسو یې په هغې کښ

تَخْتَلِفُونَ ﴿۷۹﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ

اختلاف کوونکي. آیاته نه پوهیږي چه یقیناً الله ښه پوهه دي په هغه څه چه په اسمان کښ دی اوزمکه کښ دی

إِنْ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ ۖ إِنْ ذَٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿۸۰﴾ وَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا

یقیناً دانول په کتاب لوح محفوظ کښ دی. بیشکه دابه الله ښه باندی اسان دی اوبندگی کوي دوی سوا دالله ښه نه دهغه چاچه

لَهُ يُزِيلُ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿۸۱﴾

نډې نازل کړې شوي په هغې باندی هیڅ دلیل اودهغه چاچه نیشته دوی لره په هغې باندی علم اونیشته ظالمانوله هیڅ مددگار

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ﴾ داهم دلیل عقلی دي په نفی دشرک فی التصرف باندی اوداعقلی افاقى دي مشتمل دي په علوی اوسفلی باندی. چه دبروبحراواسمان دټولوامورومتصرف الله ښه دي. ﴿لَكُمْ﴾ لام دپاره دانتفاع دي اوتسخیر مطلب په کارباندی لگول اودانسان دپاره قابل انتفاع گرځول دي.

﴿وَنُمِسُّكَ السَّمَاءَ﴾ امساک مطلب دادې چه الله ښه په خپل قدرت سره بغیر دستونو نه. راتینک کړیدی. ﴿أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ﴾ دایا په موضع د نصب کښ بدل اشتمال دي دالسما نه اویامجرور دي په تقدیر دحرف جر سره ای عن ان تقع عی الارض اویامفعوله دي اولفظ د کراهه ورسره مقدر دي یعنی لاجل کراهه ان تقع علی الارض. ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ غوره قول دادې چه مستثنی دحکم دمستثنی منه. نه په درجی دمسکوت عنه کښ وی نولهذا ددې ایت نه دانه ثابتیږي چه

آسمان به قیامت په ورځ په زمکه باندې غورځیږي او که نه؟ ددې ایت دوی سره څه تعلق نېسته دي. البته په نورو نصوصو سره دا ثابت ده چې اسمان به شلېږي او راټولېږي به

﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ﴾ د ادلیل عقلی انفسی دي. درې حالاته د انسان پکې ذکر دي. ان

الانسان لکفور د ازجړدې چې ددې عظیم انعاماتو اود لاندو ذکر کولو باوجود انسان ناشکري

او کفر کوي. ﴿لِكُلِّ أُمَةٍ جَعَلْنَا﴾ دا عاده د مضمون ثاني یعنی نفی د شرک فعلی ده او تشجیع ده په

دعوت د دین باندې، بغوی عليه السلام و غیره ذکر کړېدی چې کفارو به مؤمنانو ته وئیل چې کوم څاروی

تاسو مړ کړئ یعنی ذبحه ئی کړئ نوهغه خوتا سو خورئ. خو کوم څاروی چې الله تعالى ئی

مړ کړی (میته) نوهغه نه خورئ؛ نو دهغی په جواب کښ دا ایت نازل شو. چې د هرامت د پاره الله تعالى

یو مخصوص شریعت اود دذبې یوه طریقه مقرر کړېده چې دهغی مطابق هغوی عمل

کوي؛ نو د مسلمانانو طریقه دذبې جائزه او موافق د شرع ده. او مشرکین چې د کوم شرک فعلی

ارتکاب کوي نو داپه یو مذهب اودین کښ جائزندی، نو جعل نه مراد عام دي تشریعی وی

یا تکوینی وی. صحیح وی او یا غلط وی. نو د کفارو مسلک او طریقه دذبې تکویناً ده او غلطه ده

اود مؤمنانو طریقه دذبې تشریعا اوصحیح ده، اومسک په اصل کښ هغه ځای ته وئیلی کيږي

چې هلته خلک عادة جمع کيږي یاد خیر کار د پاره او یاد بد کار د پاره اوددې وجی نه مناسک حج ته

مناسک وئیلی کيږي چې دغی مقاماتو ته هر کال خلک ځي او جمع کيږي او غوره خبره داده چې دلته

د ﴿مَسْكَ﴾ نه مراد معنی مصدري ده، یعنی په معنی دطریقی او شریعت سره یعنی د هرامت د پاره

خیل خپل شریعت او طریقه دذبې وه چې هغوی به په هغی باندې عمل کولو. لکه امت

د موسی عليه السلام د پاره دین موسوی، امت د عیسی عليه السلام د پاره دین عیسوی وو، او امت محمدیه

علی صاحبها الصلوة والسلام د پاره دین محمدی عليه السلام دي اوباقی پاتی شو مشرکین نو دهغوی

دا طریقه په یو شریعت کښ نیشته دي، او ﴿فِي الْآخِرِ﴾ نه مراد یا ټول دین دي او یا معامله دذبې ده

﴿وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ﴾ هر کله چې په دعوت سره ثبات او استقامت علی الدین حاصلیږي نو ددې

وجی نه د ممانعت د نزاع نه ورسو حکم په دعوت سره اوشو. ﴿إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى﴾ پدیکې اشاره

ده نسخ د باقی ادیانو ته. ﴿وَإِنْ جَدَلُوكَ﴾ یعنی د ظهور حق اولزوم حجت باوجود اوس بیا هم دوی

تاسره جهگړه اوبحث مباحثه کوی نو ددوی داجهگړه اوبحث مباحثه دضد اوعناد په ښېدده نولهدا دمعاند دجهگړی نه خاموش شه. اومعامله نى الله ﷻ ته اوسپاره. «اللّٰهُ يَخْتَكُمُ بَيْنَكُمْ» دا داخال الهی دپاره دتسلی دنبی ﷺ دې. چه دقیامت په ورځ به الله ﷻ ستاسوپه مینځ کښ عملی فیصله اوکړی. اوپدیکښ اشاره ده چه معاند انسان سره بحث ومباحثه نده پکار. ځکه چه بحث ومباحثه دپاره داظهار دحق اوالزام دحجت وی. اومعاندته حق ښه معلوم وی اوالزام دحجت ورباندی هم شوې وی لیکن دضد اوعناد دوجی نه انکار کوی. نودهغه سره دبحث مباحثی څه فائده نوی

«الَّذِي تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ» دادلیل عقلی دې اومتعلق دې ددواړو مضامینو نفی دشرک اعتقادی اونفی دشرک فعلی، سره، «إِنْ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ» په ذلك سره اشاره ده زمکی. اسمانونو اوهغه ټول امورو ته چه پدیکښ واقع اوثابت دې اومراده کتاب سره لوح محفوظ دې. یعنی دازمکی، اسمانونه اوپدیکښ ټول واقع کیدونکی اموریه لوح محفوظ کښ لیکلی شویدی «إِنْ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» پدی ذلك سره اشاره ده نوشته نى تقدیرته. یعنی پدی زمکو، اسمانونو اوپه ټولو امورو باندی علم اوداټول په لوح محفوظ کښ لیکل الله ﷻ ته اسان دی «وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ» دازجر دې اودلانو سابعود دپاره په منزله دنتیجی ده. مالم یوکل به سلطانا ددینه مراد دلیل وحی. نقلی دې. ومالیس لهم به علم ددینه مراد عقلی دلیل دې. یعنی مشرکانوسره په خپل شرک باندی نه نقلی دلیل شته اونه عقلی دلیل شته

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٌ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا

اوکله چه تلاوت کړی شي په دوی باندی ایاونونه زمونږ ښکاره پیرنی نه به مخونه دهغه کسانو کښ چه کفرنی کړیدی

الْمُنْكَرُ ۚ يَكْلَوْنَ ۖ يَسْطُورُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا ۚ قُلْ

هنگان نزدی دې چه دوی حمله اوکړی به هغه کسانو باندی چه لولې به دوی باندی ایاونونه زمونږ نه اوانه

أَفَاتَّبِعْتُمْ بِشِرِّ مِّنْ ذٰلِكُمْ النَّارَ ۚ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِيْنَ

آيا پس خبر در کي به پيريد خبر سره ددي نه چه هغه اوردي. وعده کړېده دهغي الله ﷻ دهغي کسانو سره

كَفَرُوا وَهَيَّئَ الْمَصِيْرَ ۝

چه کفرنی کړېدی. او پيريد خائي دور گرځېدلو ورنللو دي دا اور

﴿وَإِذَا نُتِلَّىٰ عَلَيْهِمْ﴾ داهم زجر او شکوی ده، چه دوی سره خوپه شرک باندی څه دليل نيشته دي خو کله چه قرآن لوستلی کيږي چه په هغی کښ اثبات د توحيد د پاره. واضح دلائل دي نو د دوی په مخونو کښ د خفگان اثرات ظاهر شي. اونزي دي وي چه دوی په دې تلاوت کوونکو باندی حمله او کړی

﴿قُلْ أَفَاتَّبِعْتُمْ بِشِرِّ﴾ د اتخويف اخروی دي، يعني د قرآن تلاوت او د توحيد بيان ستاسو د پاره ذريعه د غيظ و غضب گرځي، ليکن څه تاسو ته د يو بل داسی شی خبر در کوم چه هغه ستاسو د پاره د دينه هم زيات د غيظ و غضب ذريعه گرځي. چه هغه د جهنم اور دي، چه ستاسو د پاره تيار شويدي او ﴿النار﴾ خبر دي د مبتداء محذوفی د پاره چه هو دي

يَكِيْهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٌ ۚ فَاسْتَبِعُوا لَهُ ۚ إِنَّ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ

اي خلکو يانيري يومثال نو غور کيدئ هغي نه. بيشکه هغه معبودان چه تاسو نی عبادت کوئ سيوا د الله ﷻ نه.

لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ ۚ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا

هرگز نشي پيدا کولی دوی يومج اگرکه دوی نول راجمع شي هغي ته. او کچري او تخوی د دوی نه مچ څه خبر

لَا يَسْتَنْقِذُوْهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوْبُ ۝

نوشي خلاصولی دوی هغه څيز د دې مچ نه. کمزورې دي غوڅونکي او دچانه چه غوڅتنه کيدې شي

﴿يَكِيْهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلٌ﴾ د سورة د ابتداء نه تر دې خائي پوري اثبات د توحيد او نفی د شرک اعتقادی اوفعلي اوشوه په دلائل نقلیه، عقليه سره اوس نفی د شرک د يومثال په ذريعی سره

کیږی. اوددې مثال تعلق ددواړو مضامینوسره دې البته تعلق ټی د مضمون اول سره بالذات اومضمون ثانی سره بالتبع دې اومثال مصدر کول کویه حرف نداء سره اوحرف نداء اومنادی له په مینځ کښ فصل په ایها سره راوړل ټول دپاره داستحضار دې. چه ډیر مهمت بالشان مثال ذکر کیږی. ښه په غور سره ئی واورئ، اوضرب په ډیر معنوسره راځی. دلته په معنی د بیان سره دې اومثل یاپه معنی د عجیب اوبدیع سره دې یعنی ددې معبودان باطلویو عجیب حالت بیانیرې. اویامثل په معنی د مثال سره دې. یعنی ذکر د ذباب په طریقې د مثال سره دې خلاصه د مثال داده چه مشرکین چه کوم معبودان باطله دالله ﷻ سره شریکه وی اوعبادت ئی کوی اوامدادتنه غواړی نوهغه دومره کمزوری دی کچرته ټول راجمع شی نوذیومچ غونډې کمزوری مخلوق هم نشی پیدا کولی. پیدا کول خولری خبره ده بلکه داکمزوری مخلوق کچرته ددې معبودنه څه شی په خله کښ یاپه پنجو کښ اوتخته وی نوذدوئ دومره وس اوطاقت نوي چه هغه څیزتنه واخلی. نودومره کمزوری شی ته معبود وئیل اودهغه نه د امداد امید لرل لوی حماقت اوجهالت دې. چه هغه خان دمچ نه نشی بچ کولی نوستاسو امداد به څه اوکړی اود ذباب ته ذباب یاد دې وچی نه وئیلې کیږی چه دامرکب دې د ذب او اب نه ذب معنی ده شړل، اواب معنی ده، انکار کول، نومچ هم خلک دنفرت دوجی نه شری اودې انکار کوی بیابیا به راځی، کلاماذب لاستفاده آب لاستکاره (مدارک) اویا دامشتق دې د ذذبته نه په معنی دمتحرک سره نومچ هم یو طرف ته اوبل طرف ته مسلسل په حرکت کښ وی

اودلته په مثال کښ تخصیص د ذباب دذیرو ووجهاتونه دی^۱، مشرکینوبه بتانوته متبیهانی (شیرنی)، ایخی وه اودهغوئ په جسمونوباندی به ئی زعفران لگولی وو نویه هغی پسی به مچان ډیر راتلو. نوڅکه ذکر د مچانواوشو^۲، مچ قلیل الاعضاء حیوان دې څکه چه دده اعضاء دماشی نه هم کم دې. نوچه دامعبودان باطله قلیل الاعضاء حیوان نه پیدا کولی شی اونه ئی مقابله کولی شی نوستاسوبه څه امداد اوکړی^۳، مچ قلیل الحیوة هم دې دده دزندگي اکثر مدت څلویښت ورځی وی (جمل) نوچه یومعبود دومره کمزوری وی چه هغه قلیل الحیوة حیوان نشی پیدا کولی اونه ئی مقابله کولی شی نوتاسوته به څه فائده درکړی^۴، مچ په ټولو حیواناتو کښ اجهل حیوان دې خپل خان په خپله په هلاکت کښ غورځوی اود مهلکاتونه. خان نه بچ کوی اودغه شان احرص یعنی ډیر حریص هم دې، نوذجهالت اوحرص دوجی نه دې زرهلاک کیږی نوچه

یومعبود دومره کمزوری وی چه هغه ددغه شان اجهل او احرص نه خان نشی یچ کولی نودعابدینو به څه امداد او کړی. ۵. پدیکېن دعابدینو اومنجورانو دم ته اشاره ده چه دامنجوران دمع پشان جاهلان او قابل دنفرت دی

﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ استماع مستلزم دې انصاف لره. اوڅکه حافظ ابن کثیرترجمه داستماع په انصاف سره کړیده ای انصوا وتفهموا (ابن کثیر). ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ﴾ دابیان دمثال دې اوپه ﴿تَدْعُونَ﴾ کېن خطاب کفارو او مشرکینوته دې ﴿ضَعُفَ الطَّالِبُ﴾ طالب نه مراد یاصنم یعنی بت دې او مطلوب نه مراد مچ دې اویا دطالب نه مراد عابد دې او مطلوب نه مرا معبود من دون الله دې یعنی داعابد د عقل په اعتبار سره دومره کمزوری دې چه دغیر محل نه حاجت پوره کول غواړی. او معبود ئی څکه کمزوری دې چه خپل عابد ته هیڅ هم نشی ورکولی

فانده صاحب ذروح المعانی ددې ایت په فوائدو کېن باب الاشارة کېن لیکلی دی. وی قوله تعالى ان الذين تدعون اشارة الى ذم الغالين في اولياء الله تعالى حيث يستغيثون لهم في الشدة غافلين عن الله تعالى، وينذرون له النذور. والعقلاء منهم يقولون انهم وسائلنا الى الله تعالى وانما ننذرهم لله عز وجل ونجعل ثوابه للولى ولا يخفى انهم في دعواهم الاولى اشبه الناس بعبدة الاصنام القائلين انما نعبدهم ليقربونا الى الله زلفى..... ومنهم من يثبت التصرف لهم جميعاً في قبورهم..... ومنهم من يزعم انهم يخرجون من القبور ويتشكّلون باشكال مختلفة. وعلمائهم يقولون انما تظهروا واحمهم مشكلة وتطوف حيث شاءت. ورماتشكلت بصورة اسد او غزال او غوه او غوه، وكل ذلك باطل لا اصل له، في الكتاب والسنة وكلام سلف الامة وقد افسد على هؤلاء على الناس دينهم (روح ص ۲۱۳ ج ۱۲).

يعنی پدی ایت کېن رد دې په هغه خلکو باندی چه غلو او تجاوز کوی په حق د اولياء کېن چه د تکلیف په وخت کېن دهغوئ نه امداد غواړی او د الله ﷻ نه غافل وی او د اولیاءو په نوم باندی نذرونه ورکوی. او پوهه کسان نی داوانی چه دامونږ وسیله گرځوو الله تعالی ته اومونږ خونذر د الله ﷻ دپاره ورکوو او ثواب ئی ولی ته بخو. لیکن دوی په دې خپلی دعوی کېن منسبه دی د مشرکانو سره چه هغوی به دا ویلو چه مونږ ددې بتانو عبادت او د دوی په نوم باندی نذرونیا ز ددې دپاره ورکوو چه الله ﷻ ته خان قریب کړو. اوځنی په دوی کېن داسی کسان هم دی چه اهل فورته به تولو امورو کېن تصرف ثابته وی اوځنی پکېن داسی هم دی چه داوانی چه اولیا.

دَقْبَرُونَنَّهُ، را اوخی او په مختلفو شکلونو باندی ظاهریری، اوگرخی راگرخی چرتہ نی چه خوبه شی، اوکله کله په صورت دز مری اوکله په صورت دغزاله هوسی، کنس اوکله ذبل شی په صورت کنس ظاهره شی، اوداتول باطل خبری دی اوواهیات دی مخالف دی دکناب الله اودست اودامت دبزرگانونه اودغه شان علماؤ دخلکودین اوعقائد خراب کرل

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝ اللَّهُ يَصْطَلِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ

نه دي بیژندلی دوی الله لاتی دیژندلوهغه بیسکه الله قوت والادی زور اوردی الله غوره کوی دملائکوه

رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ يَعْلَمُ مَا

پیغام رسولونکی اودانسانانونه بیسکه الله اوریدونکی کتونکی ذات دی، عالمه دی الله به هغه چه

بَيَّنَّ آيَاتِهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ لَهَا الَّذِينَ آمَنُوا

وراندی ددوی دي اوهغه چه ورستوددوی دي، اوخاص الله ته ورگرخولی شی بول کارونه، ای ایمان والو

ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

رکوع کوئ اوسجودی کوئ اوبندگنی کوئ صرف درب خل اوکوئ دخیرکارونه ددی دپاره چه کمپ شی

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۝ دازجراوشکوی ده مشرکینوته، چه دوی الله پریخی دي

اودهغه صفات اودهغه عظمت عظمت نی هیرکیدی اویو کمزوری مخلوق ته نی معبود ونیلی دي، نو قدر نه مراد معرفت دي اومعرفت په اعتباردکنه سره ندې مراد خکه چه دهغی په نفی کنس موحد اومشرک برابردي یعنی په کنه دالله باندی معرفت نه موحدته حاصل دي اونه مشرک ته، بلکه معرفت په اعتبارداوصافوسره مراددي یعنی هغه اوصاف چه الله خان لره ثابت کړیدی مشرکینوپه هغی باندی ایمان نیشته دي اودهغی معرفت نی ندې حاصل کړي

وَاللَّهُ يَصْطَلِي مِنْ دَادِيوِي خبری اودیوتوهم جواب دي چه بعض خلق وائی چه مونږ

دانبياء، کرامو، ملانکواوداولیاءعبادت اوددوی نه خپل حاجتونه خکه غواړو چه دوی دالله نازه ولیدی اوالله دوی ته اختیارورکړیدی، حاصل دجواب دادې چه ملائک، انبياء، کرام اواولیا، الله دالله منتخب هستی دی، خودای طاق ورتنه ندې حاصل، دوی دصفات

دُخْدَائِ اَوْ مَعْبُودِيَّتِ نَه خَالِي اَوْ عَارِي دِي. صِفَات دَالُوْهِيَّتِ صَرَف دَالله ﷻ پِه ذات کُنْشِ مَنْحَصَرْدِي ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ دَادِر حَقِيقَتِ دَلِيلِ دِي دَمَاقِبِلِ جَوَابِ دِپَارِه. چِه الوهیتِ صَرَف پِه ذات دَالله ﷻ کُنْشِ خُکِه مَنْحَصَرْدِي چِه صِفَات دَالُوْهِيَّتِ پِه الله ﷻ کُنْشِ مَنْحَصَرْدِي. لکِه سَمْع. بَصَر وَغِيْرَه شَو.

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ دَاهَم دَلِيلِ دِي دَمَاقِبِلِ دِپَارِه چِه پِه کُلِ اَمُورِ بَانْدِي عَالَمِ صَرَفِ الله ﷻ دِي بِلِ چَاتِه عِلْمِ کُلِي نَدِي حَاصِلِ نُولَهَذَا مَاسِيوَا دَالله ﷻ بِلِ خُوکِ خُدَائِ هَم نَشِي جُورِيْدِي ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ دَابِلِ دَلِيلِ دِي دَمَاقِبِلِ دِپَارِه چِه قَادِرِ مَظْلُقِ. مَخْتَارِ کُلِ اَوْدَتُولُو اَمُورِو مَتَصَرَفِ صَرَفِ اَوْ صَرَفِ الله ﷻ دِي نُولَهَذَا الوهیتِ هَم صَرَفِ پِه الله ﷻ کُنْشِ مَنْحَصَرْدِي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ دَاپِه اَخِيْرِ کُنْشِ دَسُورَتِ دِمَضَامِيْنُو بِالْاَجْمَالِ اَعَادَه کِيْرِي. ﴿أَتَزَكَّوْا وَتَسْجُدُوا﴾ دَدِيْنِه مَرَادِ تُولِ مَوْنُخِ دِي خُوْهْرِ کَلِه چِه دَا دَوَاْرِه اَعْظَمِ اَرْكَانِ دَمَانْخِه وُو چِه پِه هِيخِ حَالَتِ کُنْشِ دَمَوْنُخِ کُوونْکِي نِه. نِه سَاقِطِيْرِي پِه خِلَافِ دَقِيَامِ اَوْ قِرَآءَتِ نِه چِه دَمَعْذُوْرِنِه سَاقِطِ دِي اَوْ اَفْضَلِ اَرْكَانِ دَمَانْخِه وُو چِه دَعَامُوْمَتِ کَبِيْرِيْنُوْنِه. فَرْقِ پِه رُکُوعِ اَوْ سَجْدِي سِرِه رَاخِي. نِه پِه قِيَامِ اَوْ قِرَآءَتِ سِرِه، نُوْدَدِي وَجِي نِه تَخْصِيصِ دَرُکُوعِ اَوْ سَجْدِي تَخْصِيصِ اَوْ شَو. اَوْ تَخْصِيصِ دَمَوْنُخِ دَوَجِي دَا هَتْمَامِ شَانِ نِه دِي. چِه پِه تُولُو عِبَادَاتِ بَدَنِيَه کُنْشِ مَهْتَمِ بِالْشَانِ مَوْنُخِ دِي

﴿وَأَعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ دَا تَعْمِيْمِ بَعْدِ التَخْصِيصِ دِي بَدَنِي اَوْ مَالِي تُولِ عِبَادَتُوْنِه تَنَه مَرَادِ دِي. يَعْنِي عِبَادَتِ صَرَفِ دَالله ﷻ دِپَارِه کُوِي اَوْنِذِرِ وَغِيْرَه دَهْغِه پِه نُوْمِ بَانْدِي وَرِکُوِي.

﴿وَأَقْعُدُوا الْحَجَرَ﴾ دَا مَزِيْدِ تَعْمِيْمِ دِي حَقُوقِ الله اَوْ حَقُوقِ الْعِبَادِ تُولُوْتِه شَامِلِ دِي اُوْپِه حَقُوقِ الله کُنْشِ فَرْضِي. وَجُوْبِي اَوْ نَفْلِي تُولُو عِبَادَاتُو تَه شَامِلِ دِي. اُوْپِه حَقُوقِ الْعِبَادُو کُنْشِ دَعَامُو مَخْلُوقَاتُو سِرِه اَحْسَانِ کُولِ. بِنِه اخْلَاقِ اَخْتِيَارُولِ وَغِيْرَه تَه شَامِلِ دِي

فَالله پَدِي اَيْتِ کُنْشِ دَسَجْدِي حِکْمِ دِي سُوْپَدِي سِرِه سَجْدِه تِلَاوَتِ وَاجِبِه دِه اَو کِه نَدِه وَاجِبِه؟ پَدِي کُنْشِ اَخْتِلَافِ دِي. دَا مَامِ شَافِعِي رَحْمَه عَلَیْهِ پِه نِيْزِ وَاجِبِه دِه اَوْ اسْتِدْلَالِ نِي کَرِيْدِي پِه رَوَايَتِ دَعْفِه بِنِ عَامِرِ رَحْمَه عَلَیْهِ سِرِه چِه نَبِي پَاک ﷺ اَرْشَادِ اَوْ فَرْمَانِيْلُو چِه سُوْرَةِ الْحَجِّ تَه پِه دُوْدِه ۲، سَجْدُو سِرِه فَضِيْلَتِ

فَاقْبَلُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فِئَعَمَ الْبُلُو

پس پابندی کوی دمنوخ اوور کوی زکوة اوکک شی په دین دالله ﷻ پوری. هغه ستاسو مولی دی پس نه مولی دی هغه

وَلِعَمَ النَّصِيرُ ﴿٥٠﴾

اوبنه مددگار دی هغه

﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ﴾ هدا ترغیب الی الجهاد دې اوجهاد مصدر د مفاعلی نه دې مشتق دې یاد جُهد «بضم الجیم» نه او یاد جَهد «بفتح الجیم» نه جُهد اوجَهد «بالضم والفتح» د بعضو علماؤ په نیز د وار وکنس فرق نیشته دې لیکن اکثر علماء فرمائی چه جُهد «بالضم» وسعت اوطاقت ته و نیلې کیږی اوجَهد «بالفتح» مشقت ته و نیلې کیږی اوباب مفاعله دپاره د مبالغی ده نومعنی ئی ده دیر طاققت خرج کول یادیر مشقت کول او چونکه په جهاد اصطلاحی شرعی کنس هم دیر طاققت خروج کول او دیر مشقت اچتول وی نو د دې وجی نه ورته جهاد و نیلې کیږی.

حافظ ابن حجر رحمه الله او نورو حضراتو د جهاد مختلف اقسام ذکر کړیدی، خلاصه ئی داده چه جهاد په دوه ۲، قسمه دی. یو ظاهری او بل باطنی. بیاد ظاهری جهاد دوه ۲، اقسام دی ۱، جهاد مع الکفار ۲، جهاد مع الفساق. د جهاد مع الکفار عموماً اوصالة اطلاق په قتال باندی کیږی یعنی اعلاء کلمة الله دپاره د کفارو خلاف مسلح قتال کول. او کله کله ئی اطلاق په دعوت باندی هم کیږی. او د جهاد مع الفساق عموماً اطلاق په دعوت او امر بالمعروف ونهی عن المنکر باندی کیږی لکه ابن ماجه په باب د امر بالمعروف ونهی عن المنکر کنس حدیث ذکر کړی دی. افضل الجهاد کلمة عدل عند سلطان جانور.

اوجهاد باطنی هم په دوه ۲، قسمه دې ۱، جهاد مع الشیطان ۲، جهاد مع النفس. د جهاد مع الشیطان مقصد د دې چه شیطان دانسان په زړه کنس مختلف قسم شکوک اوشبهات اچوی. او گناهونه ورته خائسته کوی نوانسان د دغی شکوک وشبهانونه خان بیج اوساتی او گناه باندی آماده نشی او د جهاد مع النفس مقصد د دې چه انسان د خپل نفس په ناجائز امور وکنس اتباع اونکری. او خپل خان د دین په زده کړه کنس او په دین باندی عملی کولو کنس مشغول اومصرف کړی. نو دلته د جهاد نه عامه معنی مراده. که د کفارو یا ظالمانو سره قتال وی یا امر بالمعروف ونهی عن المنکر وی او یا د نفس اوشیطان سره مجاهده اوریاضت وی

﴿حَقُّ جِهَادِهِ﴾ داپه اصل کښ جهاد په حق دې خواصفت دصفت اوشوموصوف ه او حرف جر، حذف کړې شو او اضافت دجهاد ضمير ته اوشوچه راجع دې الله ﷻ نه. دوجی دآنی ملاست نه. چه جهاد محض دالله ﷻ درضادپاره اودهغه دين دااعلاء دپاره کيږی. اوحق الجهاد مقصد دادې چه په جهاد کښ خپل پوره طاقت خرچ کړی شی. جان ومال هرڅه اولکولی شی. اودابن عباس رضی الله عنه نه یوبل روایت کښ دی چه حق الجهاد دادې چه انسان دالله ﷻ په اواورپوره کولوکښ دملامت کوونکی دملامتيانه ویره اونکړی. ومعنی حق الجهاد اسفراغ الطاقه فيه قاله ابن عباس رضی الله عنه، وعنه قال لا تخافوا في الله لومة لائم فهو حق الجهاد (خازن) اوبعض فرمائی چه حق الجهاد. مقصد دادې چه دجهاد ټول افرادپه شرعی طریق سره اداکړې شی. لکه قتال دپاره صحيح نيت او اعلاء کلمه الله عزم کول وغيره شو. ﴿هُوَ أَجَبْنَكُمْ﴾ دامربالجهاد دپاره دپنځو علتونو ذکر دې. نودااول علت دې چه تاسوالله ﷻ دخپل دتائيد اونصرت اودجهاد دپاره منتخب کړی شی. نوځکه تاسوجهاد کوئ. لکه سورة ال عمران ایت نمبر ۱۰۹، کښ دی. کتب خیرامة اخرجت للناس.

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ﴾ دویم علت دې، یعنی په ټول دين کښ چه هغی کښ جهاد هم دې الله ﷻ ستاسودپاره تنگی اوسختی نده پيدا کړې. بلکه ستاسودوس اوطاقت مناسب احکامات نی په تاسوفرض کړيدې. نولهذا حکم دجهاد هم ستاسودوس اوطاقت نه بهرندي

﴿يُؤَلِّمُ آبِيكُمْ﴾ غوره قول دادې چه ملة منصوب دې په فعل مقدر سره چه اتباعو دې ای اتباعوا ملة ايکم الخ اودريم علت دې دامربالجهاد دپاره، یعنی تاسودخپل پلارحضرت ابراهيم عليه السلام دملة اودين اتباع اوکړئ چه هغه خپل جان اومال دالله ﷻ ددين دپاره وقف کړې وو، نوتاسوهم دپلارپه نقش قدم روان شی. ﴿هُوَ سَمْنُكُمْ﴾ داڅلورم علت دې یعنی ستاسونوم مسلمان ايخودلی شويدي اودمسلمان مقصد دادې چه تاسوبه هروخت دالله ﷻ حکم ته غاړه ايځی وی اودهغه په لاره کښ خپل جان ومال قربان کولوته هروخت کښ تياروئ. بعض مفسرين فرمائی چه ﴿هُوَ﴾ ضمير ابراهيم عليه السلام ته راجع دې او ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ بهر مراد قبل هذا الوقت دې اومقصد دادې چه تاسوته مسلمان نوم ابراهيم عليه السلام درکړې وواوتاسودهغه دمقبول

دعا اثرنی۔ **ح** ابراہیم علیہ السلام دعا کری وہ ربنا واجعلنا مسلمین لك ومن دینک امة مسلمة لك الفہ
 ۱۲۸ سخن احمد مفسر۔ برمانی چہ **ہو** ضمیر راجع دی اللہ تعالیٰ نہ او من قتلہ نہ مخکنی
 کذبہ نہ کہ عزات۔ جبل وغیرہ مراد دی او وفی هذا نہ مراد قرآن دی۔ یعنی مخکنی
 کذبہ کہیں ہم اللہ تعالیٰ تاسوہ مسلمان لقب در کړیدی اویدی قرآن کہیں ہم تاسوہ دمسلمان نوم
 در کړی شویدی۔ اوید کہیں اختلاف دی چہ داتسمیہ وصفی دہ او کہ علمی دہ غورہ مسلک دادی
 چہ داتسمیہ علمی نہ یعنی دا علم ندی۔ بلکہ تسمیہ وصفی اوصفتی دہ لکہ پہ روایت دنسانی
 یسیرہ کہیں ددی ایت پہ تفسیر کہیں دحارث اشعری علیہ السلام نہ روایت نقل کړیدی فرمائی چہ رسول
 اللہ ﷺ ارشاد **ا** فرمائیلو چہ **خ**و کہ دجاہلیت پہ نومونوسرہ او ازونہ او بلنہ کوی نوہفہ بہ دجہنم
 خشاک وی نیوکس عرض اوکړو چہ یارسول اللہ ﷺ اگر کہ داکس روژی نیسی اومونخونہ
 کوی۔ نبی کریم ﷺ افرمائیلو ہاؤ۔ اگر کہ دی روژی نیسی اومونخونہ کوی تاسویوبل پہ ہفہ
 نومونوسرہ رابلئ چہ تاسوہ اللہ تعالیٰ ایخودلی دی، مسلمین، مؤمنین، عباد اللہ، نومعلومہ شود
 چہ مسلمان تسمیہ دی امت دپارہ علم ندی بلکہ وصف اولقب دی

لَیْکُنَ الرَّسُولُ شَہِیدًا حضرت شیخ الہند علیہ السلام اوحضرت عثمانی علیہ السلام دلتہ شہید پہ
 معنی دمعلم سرہ اخستی دی اودایت مقصد دادی چہ پدی کہیں پنخم علت دجہاد ذکر کیری چہ
 تاسوجہاد **خ**کہ کوی چہ ستاسویغمبر حضرت محمد ﷺ ہم ددنیا دپارہ معلم وو اوتبلیغی
 جہادنی کوو۔ نولہذا تاسوہم دخیل پیغمبر ﷺ اتباع اوکړئ پیغمبر تاسوہ تعلیم در کړو تاسوئی
 نورو اقواموہ ورکړئ حضرت عثمانی علیہ السلام فرمائی: گویا جو ہر شرف اس کو (امت کو) ملائے ای وجہ ہے کہ یہ
 دنیا کیلئے معلم بنی اور تبلیغی جہاد کریں

عامومفسرینوشہید پہ معنی دگواہ سرہ اخستی دی یعنی تاسوہ دقیامت پہ ورخ پہ
 نورامتونو باندی گواہی ورکوی اودھغوی دانبیاء کراموپہ حق کہیں بہ ستاسوگواہی قبلیری۔
 نوستاسوداگواہی قبلیدل بہ ہم ستاسودپیغمبر دوجی نہ وی، ہفہ بہ گواہی ورکوی چہ تاسوہ
 نی دالہ ﷺ ددین تبلیغ کړیدی نوداعزاز او اکرام ددی وجی نہ دی چہ تاسود اللہ تعالیٰ پہ لارہ کہیں
 جہاد اوکړئ اوددی شہادت تفصیل پہ سورۃ البقرۃ ایت نمبر (۱۴۳) کہیں تیر شویدی

﴿فَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ﴾ داپه اخير کښ دړۍ ۳، امور مصلحه ذکر کړې چې پدې امور ورسره اصلاح د نفس او تثبت في الجهاد حاصلېږي او دغه شان پدېکښ اشاره ده چې مجاهد او مبلغ نه د نورو خلکو د اصلاح سره سره دخپل خان اصلاح هم ضروري ده چې صرف د گفتار حد پورې غازي نوي بلکه کردار هم صحيح پکار دي

د ﴿فَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ﴾ نه عبادات بدنيه مراد دي. ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾ نه عبادات ماليه مراد دي او ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِاللهِ﴾ نه قولي عبادات مراد دي. يعنې تکليف په وخت کښ اعتماد او بهر ورسه په الله ﷻ باندې کوئ او د هغه نه امداد غواړئ او سوال ورنه کوئ. نوهغه به ستاسو امداد کوي. قال ابن عباس رضي الله عنه سلوا ربکم ان يعصمکم من کل مايکره (بحر).

﴿هُوَ مَوْلَانَكُمْ﴾ د سورت ابتداء په تخويف سره شوې وه او اختتام ئې په بشارت سره کړې. نو پدېکښ اشاره ده چې څوک دامذکور امور خپل کړي، يعنې مونږ په پابندئ سره کوي. زکوٰۃ ورکوي او د الله ﷻ دين ئې مضبوط نيولی وي او په سختئ سره ورباندې عمل کوي نو الله ﷻ به په هره سخته کښ دده امداد کوي او دغه شان د قيامت د سختيونه به ئې هم حفاظت او کړي. - اجعلنا من مقيمي الصلوة وموتى الزکوة والمعتصمين بك واجرنا من خزي الدنيا وعذاب الآخرة، انت - يا ناصرنا فنعلم المولى انت ونعم النصير، امين ثم امين يارب العلمين، صلى الله على النبي الامي - رضى الله - وصحه وسلم.

تم تفسیر سورة الحج بفضل الله تعالى وبعنه ۲۱ رمضان المبارک يوم الجمعة سنه (۱۶۳۳هـ) نصابی ۱۰ اگست سنه (۲۰۱۲ء).

دکوع	سورة المؤمنون مکه	آيتونه
۶	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۱۸ ۱۱۹

خاص په نوم د الله سر دجه بيجده مهربان او ډير رحمه کوونکي دې سروع کوم.

رقمها حسب التسلسل (۲۳) وحسب النزول (۱۱۴)

سورة المؤمنون مکی سورت دې. ترتیب نزولی کښ څلور او یایم نمبر سورت دې او په ترتیب قرآنی کښ دیرویشتم (۲۳)، نمبر سورت دې. سورة الانبیاء نه ورستو او سورة السجدة نه مخکښ نازل شویډي، زمانه د نزول ئی دور متوسط دمکی دې. (۱۱۸ یا ۱۱۹)، آیاتونو، شپږو رکوعاتو او (۱۸۴)، کلماتو او (۴۸۰)، حروفو باندې مشتمل دې

رېط: د سورة المؤمنون د مقابل سره رېط اسمی دادې چه په سورة الحج کښ اعلان د حج اوشو عاموخلکو ته. په سورة المؤمنون کښ دغه حکم مونکو اوحج ته راتلونکوخلکو اوصاف بیانیری

رېط معنوی: د سورة المؤمنون د مقابل سره رېط په اعتبار د مضمون سره متعددو وجوهاتو سره دې: (۱) د سورة الحج په اخیر کښ مؤمنانو ته خوا و امر ذکر شو او په هغې باندې امید د فلاح مرتب کړې شوې وو، چه ﴿لَا يَتَّبِعُنَا الْقِيَمَةُ امْنُوا اَوْ كُفُّوا ... لَمَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ﴾ (۷۷)، او په سورة المؤمنون کښ د مؤمنانو یو خوا و اوصاف ذکر کیری او په هغې باندې تحقق د فلاح مرتب کیری چه ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۲)، د سورة الحج په ابتداء کښ تخويف وو په عذاب او زلزلي د قیامت سره. د سورة المؤمنون په ابتداء کښ د سختی او عذاب د قیامت نه د نجات طریقه او علاج بیانیری، په سورة الحج کښ رد وو په شرک اعتقادی او شرک فعلی باندې. په سورة المؤمنون کښ په شرک اعتقادی باندې مزید رد کیری او علی سبیل الترقی ددوی مزید نور غلط عقائد او رسمونه ذکر کیری چه ﴿وَلَكُمْ أَعْمَلٌ مِّنْ ذَٰلِكَ﴾ (۲۶)، او په هغې رد کیری او دغه شان د نفی د شرک فعلی بالاجمال اعاده کیری

خلاصه مضامین دسورت دمضامینو مختصر خلاصه داده چه داسورت دوه، ۲، حصونه منقسم دې یوه حصه دشروع نه ترایت نمبر، ۷۷، پورې ده اوبله حصه دایت نمبر، ۷۸، نه تراخیره پورې ده، په اولې حصې کښ درې، ۳، عقلي دلالت شپږ نقلي دلالت اوبه ابتداء کښ ددعذاب نه بچ کیدلو طریقه اوبه مینځ کښ څه زجرونه ذکر کیږي. اوبه دویمې حصې کښ په نفی دشرک اعتقادی باندې څلور عقلي دلالت چه په هغې کښ یو تفصیلي غیر اعترافی دې اودرې، ۳، پکښ علی سبیل الاعتراف من الخصم دی اوڅه پکښ زجرونه. تخویفونه اوبشارتونه ذکر کیږي اوبه اخیر کښ دسورت خلاصه بیان کړې شویده

تفصیل ئی دادې چه دایت نمبر، ۱، نه ترایت نمبر، ۱۱، پورې ددعذاب نه بچ کیدلو طریقه بیانیری اوایت نمبر، ۱۲، نه تر، ۱۴، پورې اول دلیل عقلي انفسی په توحید باندې ذکر کیږي. په ایت نمبر، ۱۵-۱۶، کښ دأنسان دزندگي مزید دورونه اوتخویف بیانیری. دایت نمبر، ۱۷، نه ترایت نمبر، ۲۰، پورې په توحید باندې دویم دلیل عقلي ذکر کیږي. ایت نمبر، ۲۱-۲۲، کښ دریم دلیل عقلي دې. دایت نمبر، ۲۳، نه ترایت نمبر، ۳۰، پورې اول دلیل نقلي ذکر کیږي دپاره دنفی شرک فی التصرف والبرکة. دایت نمبر، ۳۱، نه تر، ۴۱، پورې دویم دلیل نقلی تفصیلي ذکر کیږي. دایت نمبر، ۴۲، نه تر، ۴۴، پورې دریم دلیل نقلي ذکر کیږي خواجمالی دې. دایت نمبر، ۴۵، نه تر، ۴۹، پورې څلورم دلیل نقلي تفصیلي دې، په ایت نمبر، ۵۰، کښ پنځم دلیل نقلي دې دعیسی علیه السلام نه، اوبه ایت نمبر، ۵۱-۵۲، کښ شپږم دلیل نقلي اجمالی ذکر کیږي دتولو انبیاء. کرامونه. اوبیادایت نمبر، ۵۳، نه تراخرد حصې اولې یعنی ایت نمبر، ۷۷، پورې څه زجرونه دی. د مینځ کښ دکفار وحالات اواوصاف بیانیری اوبیاد مؤمنانوحالات ذکر کیږي اودهغې امور تلامه الله ذکر کیږي کوم چه دسورت په ابتداء کښ دی اوبه اخیر کښ خوتخویفات دی

اودایت نمبر، ۷۸، نه دویمه حصه دسورت ده. نو دایت نمبر، ۷۸، نه ترایت نمبر، ۸۰، پورې اول دلیل عقلي دې. ایت نمبر، ۸۱، نه تر، ۸۳، پورې زجرونه دی. دایت نمبر، ۸۴، نه تر، ۸۹، پورې درې، ۳، دلالت عقلي علی سبیل الاعتراف من الخصم ذکر کیږي، په ایت نمبر، ۹۰، کښ زجر دې. په ایت نمبر، ۹۱-۹۲، کښ تفریع ده په دلالتو او ذکر ددعوی دسورت ده. په ایت نمبر، ۹۳-۹۴-۹۵، کښ تخویف دنیوي دې، په ایت نمبر، ۹۶-۹۷-۹۸، کښ طریقه ددعوت وتبلیغ ذکر کیږي اودایت نمبر، ۹۹، نه تر، ۱۰۱، پورې تخویفات دی، په ایت نمبر، ۱۰۲، کښ مختصر بشارت دې اوبیادایت

نمبر ۱۰۳، نه تر ۱۱۵، پورې تخویفات دی. اوپه اخیری ایاتونو کښ خلاصه دسورت بطور سره ذکر کیري. اوپه ایت نمبر، ۱۱۸، کښ امر په دعاسره ورکولې کیري

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَشِعُونَ ﴿٢﴾

بينا کامياب دي مؤمنان هغه مؤمنان هم دوی یحلو مونځونکي عاجزي کوونکي دي. **قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ** دا اوله حصه دسورت ده. **قَدْ** دپاره دتحقق اودتبتو دمتوقع دي.

لکه څرنگه چه لما دنی دمتوقع دپاره دي اوقد چه په ماضي داخل شي نودتحقق سره سره په قرب دزمانی باندې هم دلالت کوي. یعنی زمانه ماضی حال ته قریب کوي حتی که کله کله ماضی په حکم دحال کښ کړي. لکه قد قامت الصلوة دلته ماضی په حکم دحال کښ ده. ځکه چه اقامت دموځ نه وړاندې کیري نویدی ځائی کښ هم ماضی افلح، په حکم دحال کښ ده. یعنی مؤمنان په فلاح باندې دی اوفلاح وئیلی کیري الظفر بالمطلوب والنجاه من المړوب یعنی مطلوب موندل اومړوب نه نجاه حاصلول. نودفلاح په مفهوم کښ دوه، ۲، څیزونه دي، ۱، بوداچه مطلوب اوموندلې شي، ۲، دویم داچه دکوم څیزنه خطره کیري هغې نه نجات میلوشي اوخطره بانکله ختم شي اوپه حدیث دترمذی کښ دی چه حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی چه کله دا ایاتونه نازل شو اونی پاک صلی الله علیه وسلم قبلي ته مخ کړو اولاسرته ئی پورته کړل اودادعائی اوکره اللهم زدنا ولا تنقصنا واکرمنا ولا تفلنا واعطنا ولا تحرمنا وآثرنا ولا تؤثرنا علينا وارضنا وارضنا اوبیانی ارشاد اوفرمائیلو چه بینسکه ماباندې لس، ۱۰، ایاتونه نازل کړې شويدي. چاچه پدی باندې عمل اوکړو نوجنت ته به داخل شي. نومعلومه شوه چه فلاح نه مراد جنت ته داخلیدل دی اوچونکه جنت ته به داخلیدلو سره انسان ته مرغوب اومطلوب حاصل شي اودخطري اوتکلیف والاځائی یعنی جهنم نه بچ شي اودغه شان جنت ته داخلیدلو نه پس دهرقسم خطري والاامورونه محفوظ شي لکه بیماری، بودهاوالي، مرگ وغیره نوددي وجهې نه اصل اوحقيقي کامیابی جنت ته داخله ده اوداسې ذکر په سورة ال عمران ایت نمبر، ۱۸۵، کښ هم دي چه فمن زحزح عن القار وادخل الجنة فقد فاز اوددینه معلومه شوه چه ددنیا بادشاهی، صدارت، وزارت، ممبری اوعهده موندل څه کامیابی نده بلکه آله زحمت اوعذاب دي چه حاسدين اومخالفين زیات شي اوهر وخت دختمیدلو خطره ئی موجوده وي

﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ دَافِعَاتُ دُمُومَيْنِ ذَكَرَ كِبَرِيَّ جَهْدِي سِرِّهِ فَلَاحَ رَاحِي أَوْصَفَاتُ كُلِّهِ﴾
 احترازيه اومخصصه وي اوكله مادحه غير احترازيه وي. نوکچرته دا صفات احترازيه شي.
 نوالمؤمنون نه به کامل مؤمنان مرادوي. اوفلاح نه به هم کامله فلاح يعني جنت ته دخولي اولی
 يعني ابتداء جنت ته داخلیدل به مرادوي. اومطلق فلاح بيانده مراد. ځکه چه عاصی مؤمن به هم
 جنت ته داخليري. اوکچرته داصفات مذکوره مادحه غير احترازيه شي نوبياد مؤمن نه هم عام
 مؤمن مراددي اودفلاح نه هم مطلق فلاح مرادده. برابره خبره ده که دخول ابتداء وي بيا انتهاء.
 نواول صفت دْمُومَن داذکرشوچه په مونځ کښ خشوع کوونکی وي اوخشوع ونيلي کيږي دزړه
 توجه ته نومحل دخشوع زړه دي اوکله چه په زړه کښ خشوع راشي نواثرني په ظاهري اعضاؤکښ
 ظاهري اوټول بدن په سکون اواطمینان سره وي. اوددي وجهي نه په بوحديث کښ دی چه نبي
 پاک ﷺ يوکس اوکتلو چه مونځ ئی کولو اوپه مانځه کښ ئی په زړه باندې لاس راڅکلو نوبی
 کریم ﷺ اوفرمايلو چه لوخشع قلب هذا خشعت جوارحه ترمذي. يعني کچرته دده په زړه کښ
 خشوع وي نودده ظاهري اعضاء به هم په ارام اوسکون سره وو. اوددي وجهي نه فقهاء کراموچه
 کوم مکروهات دمانځه بيان کړيدي لکه په سترگوسره يعني دمنځ اړولونه بغیر، بوظرف ته بل
 طرف ته کتل، پوزه صفاکول، ارگي کول، ځله پټول، تشي نیول، څادرپه ځان رازېندول. کانري
 لرې کول بلاضرورت، اودگتونه ټکونه ويستل وغيره ټول منافی دی خشوع اوخضوع سره. اوپه
 مانځه کښ اصل مقصود خشوع اوخضوع ده اودې وجهي نه بوحديث کښ دی چه نبي کریم ﷺ
 ارشاد اوفرمايلو چه کم مَن قَامَ حَظَّهُ مَن قَامَ التَّعَبُ وَالتَّصَبُّعُ (انحاف السادة المتقين. يعني ډيرمونځ
 کوونکی داسې دي چه دهنوي په حصي کښ دمانځه نه صرف سترنیا اوستومانتياوي يعني په
 مانځه باندې ورته څه اجراو ثواب نه ميلاويږي. اوخشوع په مانځه کښ هغه وخت حاصليري چه
 زړه دمانځه دپاره فارغ کړې شي. دنوروخيرونو توجه ختم کړې شي اومانځه ته به نورو کارونو
 باندې ترجيح ورکړې شي. نوداسې مونځ دانسان دپاره ذريعه دراحات اوسکون گرځي. لکه په
 حديث دَنَسَانِي وغيره کښ دي چه نبي پاک ﷺ اوفرمايلو جعلت قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ. اوپه يوبل
 روايت کښ دی چه په يوې موقعې باندې نبي پاک ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته اوفرمايل فَبَلَاذَ
 فَارْحًا بِالصَّلَاةِ (ابن کثير) اوکوم مونځ چه دخشوع نه خالي وي نوهغه مونځ ذريعه دراحات نه گرځي
 بلکه مونځ کوونکی ئی په ځان يوبوج گڼي چه انتهاء ئی دمانځه په پريخودلوسره راځي. لکه

دحضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه اول ماتفقون من دینکم الخشوع و اخر ماتفقون من دینکم الصلوة. اودغه شان مضمون په یو حدیث کس هم دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیلو چه قیامت نه قریب ډولونه اول به دمانخه نه خشوع پورته کړي شي. حتی که چه پوره جماعت کس به یو کس هم خشوع سره مونخ کوونکي به نوي اواضافت دمونخ مونخ کوونکوته اوشو یعنی «فِي صَلَاتِهِمْ» اوایی شو اولی الصلوة یا صلوٰة الله اونویلی شو خکه چه مونخ اگرچه دالله تعالی اودبنده په مینخ کس دتعلق یو دزیرعه ده، خوپدې سره فائده صرف مونخ کوونکي ته میلاویږي اوهغه ترینه فائده اخلي اوالله تعالی دقائدي اخستلونه عالی اوبلنددي، نوددې وجهې نه مونخ کوونکوته نسبت اوکړي شو قرطبي رحمته الله علیه اونور حضرات فرماني چه خشوع په مانخه کس فرض ده اگرچه په ټول مانخه کس لږوخت دپاره ولې نوي، لیکن اکثر اهل علم فرماني چه خشوع جز ترکیبی دمونخ ندي، چه ددې په فوت کیدلو سره داعادي دمونخ حکم اوکړي شي البته دقبول کامل اوتام دپاره جزء دي حضرت تهانوی رحمته الله علیه فرماني چه خشوع دصحت صلوٰة دپاره موقوف علیه نه لیکن دقبول صلوٰة دپاره موقوف علیه ده اوظاهر دایت نه هم معلومیږي چه خشوع رکن اوجزه دمانخه ندي اوفرض ند خکه چه دلته مونخ ظرف گرځولې شويدي دخشوع دپاره اوخشوع مظروف ده نو دا دجزئیت تقصانه کوي (والله اعلم)

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝

او هغه کسان چې دوی دبی فاندې خیزونونه مخ گرځوي اوهغه کسان چې دوی زکوٰة لره ورکوونکی دی په پابندی سره

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ

اوهغه کسان چې دوی دخپلو غورتونو حفاظت کوونکی دي. مگر په خپلو بیسیانو باندې یا هغه وینځي چې مالکان دي

أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ

حي لاسونه ددوی پس بیشکه دوی ندي ملامته کړي شوي. پس چاچه اولتووبوره کول دشهوت سیوا ددنه

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعُدُونَ ۝

نودغه کسان دوی ددنه تیریدونکي دي

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِفَافٍ يَدَادُوبِمَ صَفَتِ دُمُومَانُو دِي﴾، اولغو تفسیر بعض حضراتو په معاصی سره کړیدې، او بعض حضراتو په حرام سره کړیدې لیکن غوره خبره داده چه لغوهر عبث اوباطل کار ته اونیلي شي او پدیدکښ ټول معاصی او حرام کارونه لکه شرک، دروغ، غیبت، رقص، کنزل، بدعات رواجونه وغیره پکښ داخل دی. اودغه شان هغه کار چه مباح وي خو عبث اوبلافاندې وي هغې ته هم شامل دي او په مشهور صحیح حدیث کښ دی: من حسن اسلام المرء ترک مالا یغنیه بخاري، او ﴿مُعْرَضُونَ﴾ جمله اسمیه راوړې شوه دپاره دلالت په دوام او ثبات باندې، چه د لغو کار نه خان بیچ کول دادمؤمن دنامی صفت وي، داسې نه چه صرف یوخل یادوه، ۲، خلی خان بیچ کړی

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾ دابل صفت دي اوزکوة نه یازکوة دنفوس یعنی تزکیه نفس مراد ده، یعنی خپل ځان دشرک او بد اعمالونه پاک ساتی اویاترینه زکوة مالیه مراد دي اوتحقیقی قول دادې چه زکوة فرضیت په مکې کښ راغلي وو، اونصاب اومقادیرنی په مدینه کښ سنه ۲هـ، کښ مقرر شوی وواوکهله چه زکوة نه مراد زکوة مالیه وي نو د زکوة نه مخکښ به لفظ د آداء مقدر وي ای لاداء الزکوة فاعلون بحر، اویا ﴿فَعِلُونَ﴾ متضمن دي معنی دمؤدود لره خو مؤدود ذکر نکړې شو ځکه چه ﴿فَعِلُونَ﴾ لفظ په دوام دلالت کوي، په خلاف دمؤدود نه

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَرْزَاقِهِمْ﴾ دابل صفت دَفلاح موندونکو خلکو دي چه دخپل عورتونو حفاظت کوي اوحفاظت دفرج بچوالې دي دحرام کارنه، لکه چاته خپل عورت ښکاره کول یازنا اولواطت کول

﴿إِلَّا عَلَىٰ أَرْزَاقِهِمْ﴾ دآدمقابل نه استثناء ده او پدیدکښ کمال عفت طرف ته اشاره ده چه دوی شهوات لري او خواش نی وي خو بی محله نی نه استعماله وي. په خپل محل کښ استعماله وي او پدی ایت کښ دسړي دپاره ددوه، ۲، قسمه زنانونه خپل حاجت او خواش پوره کولو اجازت دي یوزوجه یعنی په نکاح شرعي سره دي دهغې نه دفاندې اچتولو مالک گرځولې شوې وی اودوبم چه په ملک یمین سره دي مالک گرځیدلې وي یعنی دده وینزه وي نووینزه نه فائده اخستل

بغیر نکاح نه جائز ده اوپه علی کښ دمفسرینو پیراقوال راغلیدی خو غوره قول دادی چه دلته علی په معنی دمن^۱ سره دی یعنی الامن ازواجهم.

«فَمَنْ آتَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ» ذلک سره اشاره ده منکوحه اومملوکه نه. دمنکوحه اومملوکه نه علاوه باقی چه خومره صورتونه دخواست پوره کولودی ټول حرام اونا جائز دی. لکه زنا، لواط، استمناء، بالید، اومتعه اودا ابیت صریح دې په حرمت دمتعی کښ اوشیعه گان داوانی چه چونکه متعه په نکاح کښ داخله ده نوددې وجهې نه ددې ایت نه دمتعی حرمت نه راځي. لیکن ددوی دا خبره ځکه باطله ده چه متعه بالکل نکاح ندې^۱، یو خوددې وجهې نه چه متعه په لفظ داتمع سره وي یعنی یوسرې دبیوې زنانه، نه دمخصوص پیسوپه عوض دیومخصوص وخته پورې په لفظ داتمع سره فائده اخستل طلب کړي اوزنانه ورسره راضي شي. اولفظ دنکاح یاتزویج پکښ نوی اودې وجهې نه حضرت شاه ولی الله علیه اوعلامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه متعه په حقیقت کښ بضع په اجرت باندې ورکول دی.^۲ اویل ددې وجهې نه چه دنکاح اومتعی په مینځ کښ داحکاماتو اوداغراضوپه اعتبار سره هم دیرفرق دې، دنکاح نه غرض توالد اوتناسل وي اودمتعی نه غرض صرف خواش پوره کول دی. دغه شان دنکاح نه غرض حفاظت دنسب وي اوپه متعه کښ اختلاط دنسب وي. دغه شان دنکاح نه غرض غفت اواصلاح دمعاشرې وي اوپه متعه سره فساد په معاشره کښ راځي. وغیرذلک اوددواوپه احکاماتوکښ هم فرق دې په نکاح کښ توارث وي. یعنی کچرته خاوند مړشي نوبنځه دمیراث مستحقه وي اوکه بنځه مړه شي نوسرې به دمیراث دهغې مسنق وي اوپه متعه کښ توارث نه وي بلکه دواړه دیوبل دپاره اجنبی وي. دغه شان په نکاح کښ چه کوم اولاد پیداشي دهغې نسب دځاوندنه وي اوپه متعه کښ اولاد دځاوند سره نه ملحق کیږي. دغه شان په نکاح کښ چه ترڅوځاوند دطرف نه بنځې ته طلاق نوي میلاؤشوي نوبنځه دځاوند د عقد نه نشي بهرکیدلې اوپه متعه کښ مخصوص وخت په

۱، ابن العربی فرمائی چه دالس (۱۰) ایاتونه عام دی په حق دنارینو اوزنانوکښ لیکن دادو^۲ ایاتونه خاص دی په نارینو پورې په دلیل د مملکت ایمانم. سره ځکه چه زنانه دپاره دخپل غلام سره مباشرت کول جائزندی. قرطبی رحمه الله واقع نقل کړیده چه د عمر علیه په دور کښ یوزنانه دظاهر اودعموم دایت نه استدلال اوکړو اودخپل یوخیسته غلام سره ئی زنا اوکړه نو حضرت عمر علیه هغه دصحابه کرامو اوعلماؤ په مشورې سره ځکه رجم نکره چه هغې تاویل کړو او علم ورته نوو قرطبی ج ۲ ص ۸۲،

ختميدلوسره ٻنڻه خود بخود دڌاوندنه لاره شي. دغه شان په نڪاح ڪنن ٻنڻي ته طلاق
ميلا ويدلونه پس په ٻنڻه باندې عدت تيرول ضروري وي. بغير عدت ڏيڻ به لونه ٻنڻه بل خائ
ڪنن نڪاح نشي ڪولې. اوپه متعه ڪنن ٻنڻي ته مڪمل اجازت وي لکه دڌا ورجه يو ڪس ور نه
خپل خواهش پوره ڪړو او مخصوص وخت ختم شي نودا فوراً ڊبل ڪس سره عقد ڪولې شي. نوددي
وجهي نه داپه الا على ازواجهم ڪنن نده داخله. بلکه داپه فمن ابغى وراء ذلك. ڪنن داخله ده. باقي
ڌمتعي متعلق مڪمل بحث دسورة النساء ايت نمبر (۲۴) ڪنن تير شويدي

اودغه شان پدي ايت سره حرمت داستمنا، باليديعنى دخيل لاسر بادخيل بدن په يوې عضوي
سره شهوت پوره ڪرلو حرمت هم ثابت شو. ابن ڪثير رحمه الله روايت نقل ڪريدي جه دحضرت
انس رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي جه نبي ڪريم صلی الله علیه و آله ارشاد اوفرمانيلو جه اوه، ۷ قسمه ڪسان دي جه
دقيامت په ورځ به الله تعالى دوي ته. نه درحمت په نظر اوگوري اونه به ددوي تزكيه معافي او ڪري.
اونه به دوي دنيا ڪو ڪارو خلکو سره جمع ڪري اودوي به اور ته داوول تلونكو خلکو سره به داخل
ڪري. مگر ڪچرته دوي توبه او ڪري اوڅو ڪ جه توبه ڪوي نوالله تعالى دهغه توبه قبولوي ۱. لاس سره
شهوت پوره ڪوونكي ۲. بد ڪاري غلام بازي ڪوونكي فاعل ۳. مفعول يعنى بد ڪاري جه ورسره
کيري ۴. شراب باندې مداومت ڪوونكي ۵. موراويلاروهونكي ۶. ڪاوندی ته تڪليف وړ ڪوونكي
جه هغه پري لعنت اوائي ۷. ڌڪا وندې دزنانه سره زنا ڪوونكي ابن ڪثير،

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رِعُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ

اوهه ڪسان جه دوي دخيلو امانت وړ او دخيلو او ظونولحاظ ڪوونكي دي اوهه ڪسان جه دوي خپلومونخونو باندې

يُحَافِظُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۝ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ ۝

سانه ڪوي دغه ڪسان هم دوي اغستونكي دي هقداران دي هغه وارثان جي ميراث ڪنن به واخلې جنب فردوس

هُم فِيهَا خَالِدُونَ ۝

دوي به په هتي ڪنن هميشه وي

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِهِمْ ۝ دانور ۲. دوه صفات دفلاح موندونكو خلکو ذکر ڪيري جي امانت

ڪنن خيانت نه ڪوي اوپه عهد ڪنن خلاف ورزي نه ڪوي. او امانات ته مراد هغه ٽول اموري دي جه

انسان ني ذمه دارگر خولې شوې وي. كه هغه ديني وي لكه تكاليف شرعيه يا دينوي وي لكه اموال مودعه او عهد ته مرادهغه اموري دي چې انسان ني په ځان باندې لازم او گرځوي. كه هغه حقوق الله وي يا حقوق العباد وي

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ إِذْ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ يَخَافُونَ﴾ او محافظه على الصلوة نه مراد دادي چې مونږ په خپل وخت كېن. ډېوره شرائط او اركان او ادا بډرعايت سره ادا كړې شي او هميشوالي پرې او كړې شي. دمكروهاتو او مفسداتو نه بچ اوساتلې شي. نو خشوع په حالت دمونځ كېن باطني صفت دي. او حفاظت عام دي په حالت دمونځ كېن هم وي او دمونځ نه مخكېن هم وي او دغه شان ظاهري صفت دي دمانځه

﴿أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ﴾ دا بيان د فلاح دي او بشارت دي او ﴿أُولَئِكَ﴾ نه مراد مؤمنان دي چې پدې اوصاف مذكوره باندې متصف وي او ﴿أُولَئِكَ﴾ مبتدا معرفه ده ﴿الْوَارِثُونَ﴾ خبر معرف باللام دي او په مينځ كېن ضمير فصل هم راوړې شونو ټول په حصر باندې دلالت كوي. خود احصر په اعتبار د عظمت شان. سره دي او حصر حقيقي ندي يعني دوى ددې مستحق دي چې وارثين ورته او نيلي شي. الاحقاء بان يسموا وراثا دون من عداهم مدارك او دامقصد ندي چې عصاة مؤمنين به جنت ته نه ځي

﴿الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفِرْدَوْسَ﴾ د اعطف بيان او يا بدل دي د مقابل نه او فردوس په جنتونو كېن اعلى او بهترين جنت دي. او په حديث د بخاري كېن دي ان رسول الله ﷺ قال "اذا سلم الله الجنة فاسأله الفردوس فانه اعلى الجنة واسط الجنة، ومنه تفجر انهار الجنة، وفوقه عرش الرحمن. يعني نبي پاك ﷺ او فرمايلو چې كله تا سود الله ﷻ نه د جنت سوال كوي نو جنت الفردوس ورته غواړي چې دا په ټولو كېن اعلى او بهترين جنت دي. او ددې نه نورو جنتونو ته نهرونه جاري دي او ددې د پاسه د الله ﷻ عرش دي. باقي جنت ته ميراث ولي ويلي شويدي؟ نو ددې تفصيل په سورة مريم آيت نمبر ۷۳، او سورة الاعراف آيت نمبر ۴۳. كېن تير شويدي

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ۖ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ۝

او يقيناً پدې مونږ انسان د جانړ كړې شوى څه نه او بيا او گرځولو مونږ هغه نطفه په ځانې دقارې مضبوط كېن

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا

بیموجود کرده دنفی نه بکره دوشی. بیاموجود کرد و دهکری دوشی نه یوسی س اوگر خورومور یوسی ههوکي والا

فَكَسَوْنَا الْعِظَ لَحْمًا ۖ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَرَّكَ اللَّهُ

بهر غسونه مور یهوکي نه غوشه. بایید اکر و مور هغه نه پیدائش یل سره. س برک ترور کورنکی دی الله ﷻ

أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ۝ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ۝ ثُمَّ إِنَّكُمْ

چی دهر خنه خاشته شکل جوړوونکی دی بیایسکه ن سوور ستو ددی نه خامخه مړه کیږی بیایسکه ن سوه

يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ۝

په ورځ د قیامت دوباره ژوندی کیږی

فَوَلَقَدَ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ ۖ هَذَا أَوَّلُ دَلِيلٍ عَقْلِي دې. پدیکې د انسان د زندگي پنځه ادوار ذکر کړي

شویدی ۱ خالص خاوره ۲ رحم مادر ۳ روح اچولونه پس دنیوی زندگي ۴ برزخي زندگي ۵

اخری زندگي. اوبیا دویم دور یعنی مادر رحم والا دوریه شپږو مراحل باندې مشتمل دې ۱

منی ۲، علقه ۳، مضغه ۴، عظام یعنی ههوکي پیداکیدل ۵، لحم یعنی په ههوکي باندې غوڅه

راتلل ۶ روح اچیدل او بهرته راتلل. او مقصد د دې چه د انسان د زندگي او د وجود ټول تصرفات

او حالات د الله ﷻ په اختیار او قدرت کېږی دی. نو لهذا ستاسو کار ساز او معبود هم صرف هغه دې

او الله ﷻ د کس الف لام د عهد د پاره دې او مراد تنه حضرت ادم (عليه السلام) دې او سلاله هغه خالص

خني ته وئیلی کیږی چه په موتی کېږی او نیولې شي اوزور ورکړې شي نو په گورتونو کېږی

رااوځي او څن من سلفه د کس من ابتدائیه دی او په ټین طین د کس من بیایینه دې او یا بعضیه

دې. نو دا اول دور دې د خلق انسانی. اود حضرت ادم (عليه السلام) د پیدائش اطواره مختلف وو چه

دهغې تفصیل په سورة النحل ایت نمبر ۲۲، کېږی تیر شویدی

ثُمَّ خَلَقْنَا نُطْفَةً ۖ هَذَا دَوِيمُ دُورِ اوله مرحله ده. چه انسان د منی په صورت کېږی دومر به رحم

کېږی وي. او ضمیر راجع دی اولاد ادم (عليه السلام) ته او مرجع اگر چه حقیقه د ذکر خو حکمه ضمن

دالانسان کښن مذکورده، اویاپکښ صنعة الاستخدام دی چه ﴿الْإِنْسَانُ﴾ اسم ظاهره سره آدم عليه السلام مراددی. اویه اسم ضمیرسره ترینه اولاد ادم مراددی او ﴿قَرَارٌ﴾ اگرچه مصدردي خودلته په معنی دظرف یعنی مستقرسره دي او ﴿مَكِينٌ﴾ په معنی دمحفوظ سره دي. دامجازصفت د﴿قَرَارٌ﴾ دپاره واقع شويدي، خکه چه ﴿مَكِينٌ﴾ صفت دذی المکان یعنی نطفی دپاره وي

﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ پدیکښ مزیدپنځه نور مراحل ددویم دورانساني ذکرکیری، علقه منجمدي وینې ته وئیلې کیرې نونطفه په مادررحم کښن څلویښت ورځې پرته وي، اویاپکښ انقلاب راشي نوپه علقه باندې بدله کړې شي

﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ نوبیاڅلویښت ورځې پس په علقه کښن انقلاب راشي اویه مضغه باندې بدله کړې شي اویاڅلویښت ورځې ورستويدي مضغه کښن روح واچولې شي اود هغې نه پس بیادنورو اعضاؤ تکمیل کیرې، نودروح اچولوپورې هره هره مرحله په څلویښت ورځو، یوې چلې، باندې مشتمله وي، یعنی ذیوې چلې نه پس انقلاب راځي اوددې وجهې نه اسلافواو صوفیاء، کرامویوه چله دحالت دبیدلیدلو دپاره نصاب مقرر کړيدي، اودروح اچیدلوپوري داتوله دورانیه په څلورمیاشتوباندې مشتمله ده نوددې وجهې نه بزرگان فرماني چه انسان اصل مقصد ته دراتلودپاره هم کم از کم څلورمیاشتې دالله عز وجل په لاره کښن لگول ضروري دي

﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا﴾ نوبیادنورو اعضاؤ تکمیل کیرې یعنی هډوکي پیداکړې شي ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا﴾ اویاودهډوکي دپاسه غوڅه راخوړه کړې شي، اوپدیکښ اشاره ده چه دآنسان دوجودقوام په هډوکي سره دې اوغوڅه دهډوکي دپاره دلباس حیثیت لري، نوچه هډوکي صحیح وي نوعضوبه کارکوي اوچه هډوکي خراب شي اگرچه غوڅه صحیح وي نوعضو هم معطل شي اوکارکول پريدي

﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا﴾ ددینه اجمالي طورودروح اچولونه پس ترمرگ وخته پورې ټول حالت

﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ دانتیجه ده دذلیل مذکور. او احسن یا په معنی د مضبوط او محکم سره دې، یعنی د حقیر او کمزور نطفې نه الله ﷻ مضبوط انسان پیدا کړو. او یا احسن په معنی د خاښته سره دې او ﴿الْخَالِقِينَ﴾ په معنی د مصورین یا مقدرین سره دې

فائدة نمبر ۱: په حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه کښ دي چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفر مائیلو ان احدکم لیجمع خلقه فی بطن امه اربعین یوماً نطفة ثم یرکون علقه مثل ذلک ثم یرکون مضغه مثل ذلک ثم یرسل الیه الملق فینفخ فیہ الروح . یعنی په تاسو کښ هر یوکس دمور په گیدې کښ څلویښت ورځې د نطفې په صورت کښ وي بیادغه شان یعنی څلویښت ورځې علقه په صورت کښ وي بیادغه شان مضغې په صورت کښ وي بیافرشته را او لیرې شي هغه پکښ روح پو کړي او هغې ته حکم او کړې شي په لیکلو د څلور خبرو سره ۱، دده رزق ۲، دده اجل ۳، دده عمل ۴، او دې به بدبخت وي که نیک بخت. پس څمادې قسم وي په هغه ذات چه نیشته دی حقدار د بندگۍ بل څوک سیوا دهغه نه. چه په تاسو کښ به یوکس عمل کوي د جنتیانو حتی چه دده او د جنت په مینځ کښ به صرف یو گز فاصله پاتې وي نو په ده باندې به تقدیر غالب شي او دده خاتمه به د جهنمیانو په عمل اوشي او جهنم ته به داخل شي او یوکس به په تاسو کښ داسې وي چه دهغه عمل به د جهنمیانو وي حتی که چه دده او د جهنم په مینځ کښ به صرف د یو گز فاصله پاتې وي خو تقدیر به غالب شي او دده خاتمه به د جنتیانو په عمل او کړې شي او دې به جنت ته داخل کړې شي

نوددې ایت او حدیث په مینځ کښ په ظاهر کښ تعارض دې. ځکه چه په حدیث کښ ټول مراحل پېشم، سره ذکر شوی دی چه هغه دلالت کوي په تراخي باندې، نو د حدیث نه د معلومیري چه ددې ټولو مراحلو کښ تراخي ده، او ایت کښ اول او دویمه مرحله په ثم سره ذکر شویده او اخري مرحله په ثم سره ذکر شویده او نور باقی دري ۳، مراحل په فاء، سره ذکر شوی دی چه هغه په وصل و اتصال باندې دلالت کوي؟ نو جواب تنه دادې چه ددې مراحلو په مینځ کښ دورانیه څلویښت ورځې شته دې لکه حدیث کښ تصریح هم ده او ددې وجهې نه حدیث کښ د مراحل په ثم سره ذکر شوی دی، خو هر کله چه د دورانیه د دومره عظیم تبدیلی دپاره په حقیقت کښ څه حیثیت نه لري. نو ددې وجهې نه په کلام الهي کښ ددغې دورانیه اعتبار او نکرې شولیکه خالص د الله ﷻ د قدرت اعتبار او کړې شونو ځکه فاء راوړې شوه چه گوید او دومره معمولي وقفه او دورانیه د دومره عظیم تبدیلی دپاره په منزله د عدم د وقفې ده خو بیا هر کله چه اول دوه ۲، مراحل او اخري مرحله

عقلا ډیر زیات مستبعدوو. په خلاف ددې نورو مراحلونه یعنې ماده سلاله په ماده نطفې سره بدلول او بیانظفه محض څلویښت ورځې پس په علقه باندې بدلول عقلا ډیره مستبعده خبره ده. په خلاف د تبدیلی د علقې نه په مضغې سره چې د اودومره مستبعده نده ځکه چې وینه کله منجمده شي نو ظاهري شکل اوصورت ئې دمضغې شي اودغه شان غوڅه چې اوچه شي نو کلکوالې اومضبوط والې پکښ راشي. نو پدیکښ اگرچه استبعاد شته دې خو ډیرندې اوبیاددې ټول مراحلو نه تیریدلونه پس یو ځایسته اوحسین صورت والا انسان پیدا کیدل عقلا ډیر مستبعدوو.

نو ځکه دادرې ۳، مراحل په ۴ سره ذکر شو، دپاره د دلالت په استبعاد اوبعدرتی باندې **فانده نمبر ۲** ددې ایت نه معتزلو دخپلو دوه ۲، مسائلو د اثبات دپاره استدلال کړیدې اول داچې انسانان دخپلو افعال اختیاریه خالق دی، ځکه چې دلته «الْخَلْقِین» جمع ذکر شویده. نو لهذا د جمعې تقاضه داده چې خالقین ډیردی اوانسان هم خالق دې اودویم داچې ددې ایت نه داهم معلومه شوه چې الله ﷻ خالق دخیردې اودشر اودکفرندې

د اول استدلال نه ئې جواب دادې چې خلق وئیلې کیرې هرغه فعل ته چې دیوفاعل نه قصداً اواراده صادر شوې وي. نو ددې وجهې نه دخلق اطلاق په افعالو دعبادو باندې شویډې لکه حضرت عیسیٰ ﷺ فرمائیلى وو: انا اخلق لکم، اودغه شان الله ﷻ فرمائی: وَتَخْلُقُونَ أَفْكَاءَ عَنكَبُوتَ: ۱۷، لیکن فرق دادې چې کله دخلق نسبت اوشي افعالو دعبادو ته نو هلته بیا خلق په معنی د ایجاد المعلوم سره نه وي، بلکه په معنی دمطلق فعل ایجاد اوصنعت سره وي ځکه چې دتصوصونه ثابته ده چې خلق په معنی د ایجاد المعلوم صفت مختصه دالله ﷻ دې اوددې وجهې نه په عبد باندې اطلاق دخالق بغیر داضافه نه نشي کیدلې، لکه څرنگه چې درب اطلاق بغیر داضافه نه نشي کیدلې، نو ددې وجهې نه احسن الخالقین دلته په معنی د احسن الصانعين سره دې، او یا خلق په معنی د اندازې اوتقدیر سره دې نواحسن الخالقین په معنی د احسن المقدرین سره دې اویا په معنی دمصورین سره دې، اوبعض حضراتو دا کلام د قبیلې د فرض اوتقدیر نه گرځولیدې، یعنې نور خالقین خوښته خوبالفرض کچرته وې نوبیا به هم الله ﷻ په دوی ټولو کښ افضل وو. اوباقی دویمه خبره نوچې کله خالقین په معنی دمصورین یا مقدرین سره شونوڅه قسم اشکال پاتې نشو، اودویم جواب ترینه دادې چې احسن په معنی د اتقن سره دې (والله اعلم)

فائده نمبر ۳ مفسرینو واقعہ ذکر کر پیدہ چہ دینی پاک ﷺ پہ کاتبین کتب یو کاتب وو۔ چہ نوم نی عبداللہ ابن ابی سرح وو۔ نوبی پاک ﷺ پہ ہفہ باندی داایت تلاوت کوو دلیکلو دپارہ نوچہ کلہ تم انشانہ خلقا اخر تہ را اور سیدلو نودہفہ دخولی نہ بی اختیارہ اووتلو چي فبارک اللہ احسن الخالقین نوبی ﷺ ورته او فرمائیلو چہ داهم اولیکہ دا داایت حصہ دہ نوہفہ انکار او کرواویائی ارتداد اختیار کروا و خلکو تہ نی داوئیلو کچرتہ محمد ﷺ تہ وحي راخي اودې نی وې نوماتہ ہم وحي راغلیدہ اوخہ ہم نی یم۔ یعنی موافقت تہ نی عین وحي نوم ور کرواومکې تہ لاہو، نوچہ کلہ فتح مکہ اوشوہ نوبی ﷺ دعام معافی اعلان باوجود خنی کسان واجب القتل قرار کری وو۔ نوددہ پہ بارہ کتب ہم نی ﷺ اعلان کرې ووجې کوم خانی کتب میلاؤ شي نوہلتہ نی قتل کرې۔ بیاد حضرت عثمان رضی اللہ عنہ پہ سفارش سرہ نی ﷺ ورته امان ور کرواودہ بیابہ دغہ ورخ ایمان راوہو او مخلص مسلمان شو، اگرچې پہ بعض روایاتو کتب دي چہ دې پہ حالت دکفر کتب مې شویدي، لیکن اول قول زیات راجح دي۔

بعض مفسرین فرمائی چہ د عبداللہ ابن ابی سرح دارتداد واقعہ پہ مدینہ کتب شوي وہ اودامذکور ایت مکي دي، خکہ چې سورة المؤمنون پہ مکہ کتب نازل شویدي لیکن علامہ الوسی رضی اللہ عنہ ترینہ جواب کریدی چې سورة اوایت اگرچہ مکي دي اوپہ مکہ کتب نازل شویدي لیکن ممکنہ دہ چې پہ مکہ کتب لیکلې شوې نوي اولیکلو حکم دہ تہ نی ﷺ پہ مدینہ کتب ور کرې وو، اودہ تہ داایت یادہم نوو اونہ ورته دنزول پتہ وہ اوداهم ممکنہ دہ چې سورت دي مکي وي اودمذکورہ ایت پکبن مدني وي، لکہ خرنکہ بعضو علماؤ خنی نورایاتو نوڈي سورت پہ بارہ کتب وئیلی دی چہ دآمدنی دي

﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَعِدِيكُمْ﴾ دریم، خلورم دور طرف تہ اشارہ دہ چې دبزرخ زندگی دہ اوپہ ﴿ذَلِكَ﴾ سرہ اشارہ اطوار مختلفہ بدیعہ تہ دہ او اشارہ بعیدہ نی دبعد منزلت دوجہی نہ راوړي شہ، او ﴿لَمَعِدَتُونَ﴾ جمع دہ مِت دہ اوفرک پہ مینخ دمِت (بالتشديد) اودمِت (بالتخفيف) کتب دادې چې پہ تشدید سرہ وئیلی کیڑی ہفہ چاتہ چې مرگ ورته راغلي نوي پہ مستقبل کتب ورته راخي اوپہ تخفیف سرہ ہفہ چاتہ وئیلی کیڑی چې ہفہ مې شوې وي اودمِت یعنی بالتشديد سرہ مراد لفظ دَمَاتِ ہم دي، خودلتہ مانت اونہ وئیلی شو خکہ چې ہفہ دلالت کوي پہ حدوث دَصَفَتِ

دَمُوت باندې، اومیت په دوام او په ثبات باندې دلالت کوي نو لفظ د «لَمَيْتُونَ» تاکید او نیلی شوی دی او دغه شان ددې نه علاوه پدې جمله کس دوه ۲، نور ادوات د تاکید راوړي شوي دي. چمدان دی په ابتداء کس اولام تاکید په دې په «لَمَيْتُونَ» کس «ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ» دادانسان د زندگۍ اخري دورې، چې د مرگ نه پس بیا به د نفخ ثانیه سره رازوندی کیږي

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ۝ وَالزُّلْمَا مِنَ السَّمَاءِ

او یقیناً پیداکړی، مونږ په سته د ستاسو نه اوډه ۷ لارې اونه یو مونږ د مخلوق نه ناخبره او راوړولي دي مونږ د آسمان د طرف نه

مَاءٍ يَقْدِرُ فَاسْكَتَهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ خَهَابٍ بِه لَقِيدُونَ ۝

اوبه په اندازې سره پس اوسولی دي مونږ هغه اوبه په زمکه کس اویشه مونږ په اوچولو دهغې باندې یقینا چې قدرت لرونکي یو

فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاحٍ مَّكِيدَةٌ

پس پیداکړل مونږ ستاسو دپاره په اوبو سره باغونه د کجورو او دانگورو. ستاسو دپاره په هغې کس میوې ډیرې دي

وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝

او بعضې دهغې نه تاسو خوړئ

«وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ» ددویم دلیل عقلي دې په توحید باندې او د دلیل مشتمل دې په

درې ۳، اقسامو باندې، علوی، جوی، سفلی نودا، علوی، دی یعنی ستاسو دپاڅه عظیم الخلق مخلوق یعنی آسمانو نو خالق او متصرف صرف الله ﷻ دې او دهغې په ټولو امورو او حالاتو باندې خبردار هم صرف الله ﷻ دې نو لهذا معبود هم صرف او صرف هغه دې. او د «سَبْعَ طَرَائِقَ» به مراد اوډه ۷، آسمانونه دی او آسمانونو ته طرائق خکه و نیلې کیږي چې دادیوبل دپاڅه دی او کوم څیزونه چې دیوبل دپاڅه وي ته به ته، نو هغې ته طریقه او طرائق و نیلې کیږي (کشاف، اویا طرائق جمع دطریق ده لارې ته و نیلې کیږي نو آسمانونو ته طرائق ددې وجهې نه و نیلې کیږي چې دامتدل دی په لارو دملانکو باندې. یعنی پدیکې دملانکو دپاره دختلو او را کوژیدو لارې دی

﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ خلق په معنى دمخلوق سره دى او غوره خبره داده چې ددينه مراد نول مخلوقات دى او ﴿غَافِلِينَ﴾ په معنى دمهملين سره دى، يعنى دتول عالم او مخلوق الله ﷻ مهمل ندي پريخيې بلکه الله ﷻ دمقتضى حكمت موافق دهر مخلوق حفاظت اوپه هغه كېن تصرف كوي. لكه اسمان شى محفوظ كړيدي د راغور زيدلونه، په مخلوقاتو باندې، دغه شان نور خيزونه دى چې الله ﷻ دحكمت موافق دهغې تدبير كوي

﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً وَادَّوَيْمَهُ حَصَّةً ذَّلِيلَ عَقْلِي ثَانِي دِه داجوى دې اودَ مِنَ السَّمَاءِ﴾ نه مراد جهت دسما، يعنى بلندي مراده اوپه ﴿مَاءً﴾ سره مراد خوږې اوبه دى اوددې خوږو اوبو دپاره اصل ماده دسمندر اوبه دى الله ﷻ دبخاراتو په صورت كېن دسمنرنه داماده اوچته كړى اوپدې رفع او تصعيد كېن الله ﷻ په دې اوبو كېن خوږلت پيدا كړى، اوبياني دمخلوقاتو دتفع دپاره واپس زمكې ته رانازلې كړى ﴿بِقَدَرٍ﴾ جار مجرور دمتعلق سره صفت دماء، دې اوقدر نه مراد مقدار دې يعنى يو معلوم مقدار موافق چې خومره مخلوقاتو ضرورت وى اودهغوى مصلحت پكېن وى

﴿فَأَنشَأْنَهُ دَدِينَهُ﴾ مراد دادې چې اوبه الله ﷻ دپاخه طرف نه رانازلې كړى اوبياني دچينو خوږونو، سيندونو او كويانو په صورت كېن دمخلوقاتو دپاره شى محفوظ كړيدي اودانسان دپاره شى قابل انتفاع گرځوليدى اونسبت داسكان اوسولو، الله ﷻ خپل ذات طرف ته او كړو بديكېن اشاره ده چې دابو طبعى تقاضا جاذبيت اوپه زمكه كېن لاندې تلل دى خوا الله ﷻ به خپل قدرت باهره سره ياخونى مخ په زمكه جارى كړيدي اوياني په كويانو كېن هم پدومره اندازې سره لاندې محفوظ ساتلې دى چې دانسان په قدرت اووس اوطاقت كېن دى

﴿فَوَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهٖ﴾ پديكېن يو قسم تخويف دنيوى دې يعنى الله ﷻ پدې قادر دې چې دغه محفوظ كړې شوې اوبه اوچې كړى اوانسانان اوخاروي دتندې دلاسه هلاك كړى دغه شان ذكر په سورة الملك ايت نمبر (٣٠) كېن هم دې

﴿فَأَنشَأْنَا لَكَ بِهٖ﴾ دادر يمه حصه دذليل عقلى ده داسفلي دې اوتخصيص د ﴿يُجِيلُ وَأَعْتَسِرُ﴾ يعنى دكهجوري اوانگور دوجهې دشرافت او كثر المنفعت نه دې اوخاص طور عربو كېن ددې

طور، سیناء ته ذقبیلی داضافت دعام دې خاص ته، اوبعض فرمائی چې مضاف اومضاف الیه مجموعه علم گرځیدلیدی دمخصوص غردپاره لکه امرؤ القیس پشان

﴿تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ﴾ داجمله صفت د ﴿وَشَجَرَةٍ دُپَارَه دې اوپه ﴿تَنْبُت﴾ کښ دوه ۲، قرانته راغلیدی یوقرامت دابن کثیر رحمه الله دې چې په ضمی دتاء اوپه کسرې دباء سره منقول دې اوداد ثلاثی مزید افعالو نه دې، نوپدې اعتبار بیا په بالدهن کښ زانده ده او الدهن "مفعول د ﴿تَنْبُت﴾ دپاره دې اودویم قرامت دجمهور قراوودې چې په فتحې دتاء اوپه ضمی دباء سره منقول دې دثلاثی مجردنه دې نوپدې اعتبار بیا، یامصاحبت اوملاست دپاره ده اومتعلق ئی محذوف دې چې منبسه یامصوبو دې اوهغه حال واقع شویدې دضمیر فاعل دتبت نه ای تبت منبسه اومصحوبه بالدهن (روح) یعنی چې دااونه پیدا کړی نوتیل هم ورسره وي اوددې دهن اوتیلونه دزیتون مراد دې چې په هغې سره غوړول هم کړی اودخوزاک په خای هم استعمالیږي.

﴿وَصَيِّغَ لِّلْأَكْلَيْنِ﴾ داعطف دې په الدهن باندې اوصیغ په اصل کښ رنگ ته ونیلی کړی، دلته ترینه مراد سالن دې اوصیغ اودهن په اعتبار دذات سره واحد دی اوپه اعتبار د مفهوم سره مغایردی نوځکه صیغ په ﴿بِالدَّهْن﴾ باندې عطف کړې شو، اوپه عربو کښ په بهترین سالن زیتون نیل حسابیدو اوپه احادیثو کښ هم دذیر فضیلت راغلیدی، حضرت ابوهریره رضی الله عنه دنبی پاک صلی الله علیه و آله نه نقل کړیدی چې نبی کریم صلی الله علیه و آله اوفرمانیلو چې کُلُوا الزَّيْتِ وَ ادْهِنُوا بِهِ فَانَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً مِنْهَا الْجَذَامُ، روح بحواله ابونعیم، یعنی تاسو زیتون خوړئ اوپه هغې سره خانونه غوړه وئ داد اوپاؤ ۷۰۰ مرضونو علاج دې چې په هغې کښ یو مرض جذام دې.

﴿وَأَنَّ لِّكُلِّ فِي الْأَنْعِمِ دَادًا﴾ ددیرم دلیل عقلی دې یعنی په څاروو کښ هم ستاسودپاره په توحید باندې دلانل موجود دی ﴿تَنْشِئُكُمْ مِّمَّا فِي بُطُونًا﴾ مایه اصل کښ من ما دې نو من تبعیضیه دې اوماعبارت دې دالبان یعنی پیو نه اوبطن نه مراد حقیقی بطن یعنی صرف خپته نده مراد، بلکه مراد ترینه جوف دې ځکه چې پیو په غولانځو کښ وي اوپه خالص خپته کښ نوي اوکچرته بطن حقیقی معنی مراد شي نوبیا به من ابتدائیه وي اوما به دغه تول خوراک نه عبارت وي چې څاروي ئی کوي اودهغې په نتیجه کښ بیا څاروي پیو ورکوي نوذات مقصد به داسي چې دڅاروو

دختي دغو شانو اوویني نه بالکل صاف ستړي یی تاسو ته الله ﷻ درکوي ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾
یعنی دپيونه علاوه نور پکېن هم ډیرې منافع دي لکه کج. غوړي پشان قیمتي خوراکونه ددینه
دي اودغه شان دڅاروو دڅرمنو، ویختو اووړی نه هم خلک ډیرې فاندې اخلی اودغه شان د
تجارت ذریعه هم ده

﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾^۱ کله نه عام معنی مراده که خوراک وي اویا مطلق تعیش وي لکه مخکېن
تیر شويدي ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾^۲ یوبله غټه فائده دڅاروو ذکر کيږي چې لکه څرنگه په
اوبو کېن ستاسو دپاره الله ﷻ دکشتیو بندوبست کړيدي چې په هغې باندې تاسو خپله هم سورلی
کوئ اوسامانونه پکېن اوړئ نودغه شان په اوچې کېن هم الله ﷻ تاسو ته انتظام کړيدي پدې
څاروو باندې تاسو سورلئ هم کوئ اوسامانونه پرې هم چلئ، اوعلامه قرطبي رحمه الله اوالوسي
رحمه الله وغيره فرمائی چې ﴿وَعَلَيْهَا﴾ ضمیر اگرچه انعام ته راجع دي خو په طریقي د صنعته الاستخدام
سره، مراد ترینه اوبان دی اوټول انعام ندي مراد، ځکه دسورلي فائده داوبانونه اخستلي کيږي
اواوبان سفائن البردی اوغویانونه دسورلي فاندې اخستلونه حدیث کېن اشاره منع راغليده
لکه حدیث کېن دی چې مخکېن زمانه کېن یوکس په غوایاندې سوروو نوالله ﷻ هغې ته
دگویائی طاقت ورکړو نوهغه غواډې سړي ته گویاشوله چې ائلم تخلق لهذا وانما خلقت للحرث یعنی
مونږ دسورلي دپاره نه یو پیدا کړې شوی بلکه مونږ دکاروندې دپاره پیدا کړې شوي یو (قرطبي)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ

اوبقیالربې دې مونږنوحه دهغه قوم ته. پس اوئیل هغه ای ځماقومه بندگي کوئ خاص دالله ﷻ نیشته تاسولره

مِنْ إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٨﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا

حق داربندگي سواد هغه نه آیانو تاسولې نه یربړئ؟ پس اوئیل مشرانو هغوچې کفرنی کړې وو دقوم دهغه نه چې ندي دا

إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

مگر بشر دي ستاسوپه شان غواړي چې غوره والې مشري حاصله کړي په تاسو باندې اوکه غوختلې الله ﷻ رسول

لَا تَزُولُ مِنْكَ مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آيَاتِنَا الْأُولَى ۝

نوحا مخابه نى. نازلې كړې وې ملائكه، ندى اورېدلي مونږ دا خبرې په مشرانو خپلو مخكېنو كښ

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا بِدَلَالَتِنَا عَقِيذًا ذَكَرَ كُولُونَهُ﴾ پس اوس دلائل نقلیه په توحید باندې ذکر کړی نو دا اول دلیل نقلی دې د نوح عليه السلام نه او هر کله چې ما قبل کښ د انعاماتو حیو ذکر وو او پدې ایاتونو کښ انعامات معنویه ذکر دې او دغه شان ما قبل کښ ایت کښ په کشتی باندې د سولې کولو ذکر وو او نوح عليه السلام او د هغه ملگرو ته هم په کشتی سره نجات میلاؤ شوې وو نو د دې مناسبت د وجهې نه دا واقع په و او حرف عطف سره ذکر کړې شوه

﴿فَقَالَ يَتَوَكَّرُ عِبَادُ اللَّهِ﴾ (اعبدوا الله) په معنی د و خدا الله سره دې، یعنی توحید اختیار کړئ او شرک پریدئ، په لفظ د عبادت ذکر کولو کښ اشاره مقصوده چې حقیقتاً عبادت هغه دې چې صرف د الله عز وجل او کړې شي او عبادت سره د شریک جوړولو دینه د سر نه عبادت نشي و نیلې کیدلې. ﴿فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَانُوا فِي الصُّفُوفِ﴾ د دعوت په جواب کښ د قوم مشرانو په حضرت نوح عليه السلام باندې پنځه طعنونه اولگولو او ممکنه ده چې مختلف طعنونه د وجهې د مختلف طبقاتو د قوم نه وو اول طعن نى دا اولگولو چې ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾ ادا طعن په نسبت سره دعوامو طبقې ته وو، چې دې خوستاسو غوندې یو عام انسان دې د غریبې کورنۍ سره تعلق لري دعوامو خلکو پشان خوراک او خکاک کوي نو دې څنگه نې شو؟

﴿يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ﴾ ادا دویم طعن دې او ادا طعن په نسبت سره سرمايه داره طبقې مالدارانو ته دې چې د نبوت په دعوي سره دې ستاسونه مشری اخلي او دا خبره فرعون هم د موسی عليه السلام او هارون عليه السلام په باره کښ کړې وه، لکه سورة یونس ایت نمبر (۷۸) کښ دى. ﴿وَوَلَّى شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزِلَ﴾ ادا دریم طعن دې او ادا طعن د مذهبی طبقې د اطمینان د پاره وو چې رسول بشر ندې بکار بلکه رسول یوه فرشته پکار ده مفعول د مشیت محذوف دې چې (پرسل رسولاً) دې. اي: (لولا) الله ان پرسل رسولاً لانزل ملائكه (بیضاوي) او سابقه دوه (۲) طعنونو کښ انکار د نبوت د نوح عليه السلام وو، او پدې کښ انکار د نبوت د مطلق بشر نه دې

«مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا» داخلووم طعن دي اودا طعن په نسبت دقوم پرست طبقې ته وو. چې دده دادعوى دتوحيد زمونږ درس او رواج نه هم خلاف ده، ځكه چې زمونږ ابا، واجداد، پلار، نيکه، دانعره نوه او چته كړي، نو هدا سره اشاره ده توحيد ته اود دوى د انكار يا د ضد او عناد د وجهي نه وو او يا حقيقت تربيوي او رډې زمانې پورې دوى ته پيغمبر نه ووراعلي، اود سابقه انبيا، كرامو والاتعليمات دوى هير كړى وو.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ ۖ فَتَقَرَّبُوا بِهٖ حَتَّىٰ حِجَابٍ ۖ قَالَ رَبِّ

نه دي دامگريوسري دي په ده باندې ليو تنوب دي نو انتظار كوي په باره دده كېن تربيوخته پورې اونل نوح (عليه السلام) اى په خدا

انصُرْنِي مِمَّا كَذَبُوا ۖ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ

امداد او كړې ځمپه سبب ددې چې دوى ماته دروغ ژن وائى. پس وحى او كړه مونږه ده نه چې جوړه كړه كتنى

بِأَعْيُنِنَا ۖ وَوَحَيْنَا قَارًا ۖ جَاءَ أَمْرًا ۖ وَقَارَ التَّنْزِيلُ

په مخامخ دسترگوز مونږ، نگرانى زمونږ كېن او په وحى زمونږ سره پس كله چې راشي حكم د عذاب زمونږ او څو تكيږي تور

فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ الْكَثِيرِ ۖ وَاهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ

نور وننه باسه په كتنى كېن دهرقم حيوان نه جوړې دوه (۲) او اهل خپل ماسوا د هغه چانه چه مخكېن شويده

عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا

په هغه باندې فيصله د عذاب د دوى نه، اومه كوه خبرې ماسره په باره د هغه كسانو كېن چې ظلم نى كړيدي

إِنَّهُمْ مُفْرَقُونَ ۖ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلْ

بيشكه دوى غرق كولي كيږي پس هر كله چې برابر شي ته او هغه څوك چې ستاسره دي په كتنى باندې نواو ايه ته چې

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنجَيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۖ وَقُلْ

ټول صفات د الوهيت خاص دي الله تعالى لره هغه ذات چې خلاصې راكړيدي مونږ له د قوم ظالمانو نه او او ايه نه

رَبِّ اَنْزِلْنِي مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿۵﴾ اِنْ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

ای ربه خمارا کو زکری ماخلی دکوز بدلو برک والانه اونه غوره نی دکو خوونکونه بیسکه پدیکین خامخا عبرتونه دی

وَاِنْ كُنَّا لَمُبْعِلِّينَ ﴿۶﴾

اوبیسکه مونرا متحان کوونکی بو

﴿اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ مُّدَايِنُكُمْ طَعَنَ دِي اودا طعن دسابقو تولو طعنونونه لوی اود تولو مجموعه ده.

چی دده دعوی دنسوت العباد بالله، دلیونتوب دوجهی نه ده چی دې لیونی دې خکه دا خبرې کوی
اویونی خویغمبر نوي اونه دهغه خبره قابل اعتبار وی اود لیونی نه دخلاصی دوه، ۲، طریقې دی

یوه، ۱، داچی دده لیونتوب ختم شی اوروغ شی، دویم، ۲، داچی مرشی، نودا مقصد دی د﴿فَتَرَكُوا

بِهِ حَتَّىٰ حَبِطَ﴾ چې دومره انتظار او کړی چې یاخو دې روغ شی نو خپله دادعوی به بریدی اویابه
مرشی، نوتاسوبه ترینه په ارام شی.

﴿قَالَ رَبِّ اَنْصُرْنِي﴾ نهه نیم سوه، ۹۵۰، کاله مسلسل دعوت ورکولونه پس حضرت نوح علیه السلام ته

دوحی په ذریعه پته اولگیده چې چایمان راوړو نو هغوی ایمان راوړې دې مزید نور خلک ایمان نه
راوړی لکه سورة هود ایت نمبر، ۳۲، کښ دی، نو حضرت نوح علیه السلام ددغه ازلی بدبختو د هلاکت

بددعا او کړه نوباء په﴿يَمَّا كَذَّبُوْنَ﴾ کښ سببه ده او مانا مصدریه ده، او﴿كَذَّبُوْنَ﴾ په تاویل د

مصدر سره اضافت شی شوی د بقاء د متکلم ته چې په حالت دوقف کښ حذف شویده او اکتفاء، په

کسري باندې شویده، نومعنی شی داشوه بسبب تکذیبهم ایسماعی روح، اویا بقاء موصول ده او﴿

كَذَّبُوْنَ﴾ بجمله ورله صله ده او عائد محذوف دې چې به دې ای انصرنی بالذی کذبونی به(روح،

او موصول عبارت دې د عذاب موعوده نه، یعنی خما امداد په هغې عذاب سره او کړې چې مابه

ترینه دوی ته یوه ورکوله اودوی به دهغې په باره کښ خما تکذیب کولو

﴿فَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ﴾ پدیکښ د حضرت نوح علیه السلام ددعاء قبولیت اود قوم هلاکت اود مؤمنانو د هلاکت

نه د نجات نه بیر ذکر کړی ﴿اِنْ اَصْنَعِ الْفُلْکَ﴾ مغوره قول دادې چې ان مفسره دې یعنی حضرت

نوح عليه السلام ته دالله ﷻ دطرف نه دکشتی جوړولو حکم اوتعلیم ورکړې شو، «يَا نُوحُ اٰمِنْ جَمْعًا» عین ده اوداجمع دپاره دمبالغې ده اومرادرینه حفاظت اونگرانی ده لکه دامنقول دی دابن عباس رضی الله عنه نه اویه ځنې اسرائیلي اوتاریخي روایاتو کښ دي چې الله ﷻ حضرت جبرئیل عليه السلام راولیږلو اوهغه به حضرت نوح عليه السلام ته دکشتی جوړولو طریقه خودله حضرت نوح عليه السلام په دوه (۲) کالو کښ دا جوړه کړه چې ددې اوږدوالې درې سوه (۳۰۰) گزه اوپلن والې پنځوس (۵۰) گزه او اوچتوالې شپږ (۶) گزه وو (والله اعلم) ددې ایت ځنې تفصیل په سورة هود ایت نمبر (۴۰) کښ تیر شویدي

«فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا» یعنې چه کله کشتی جوړه شي نوبیا به زمونږ دطرف نه عذاب راځي نو امرناته مراد امر د عذاب دي، «وَفَازَ الْتَوُرُ» دا علامه وه دنوح عليه السلام دپاره چې ددینه پس بیا په کشتی کښ سوریډل وو «فَأَتٰتٰکَ» مراد ترینه داخلول اوسواره کول دی، «مِنْ کُلِّ زَوْجٍ مِّنْ دَّوْحَةٍ» چه کله داستغراق عرفي دپاره دي اواستغراق حقيقي ندي اوتنوین پکښ عوض دمضاف الیه نه دي یعنې من کل نوع اویه سورة هود کښ تیر شویدي چې اثنین ذکر دتعیین داحد الاحتمالین دپاره دي، ځکه چې د(زوجین) اطلاق کله په څلورو باندې کیږي او کله په دوه (۲) باندې ځکه چې زوجین تشبیه دزوج ده نو ددې زوج یعنی واحد اطلاق کله په مجموعي دهغه دوه (۲) څیزونو باندې اوشي چې یو بل ته محتاج وي، لکه مذکر، مؤنث دایوه جوړه ده پرتوگ، قمیص دایوه جوړه ده نو پدې مجموعي باندې اطلاق دزوج کیږي نو پدې اعتبار سره دزوجین یعنی تشبیه اطلاق په څلور افرادو باندې کیږي او کله دزوج اطلاق صرف په یو (۱) فرد باندې اوشي لکه صرف خاوند ته زوج ونیلي کیږي نو پدې اعتبار سره دزوجین یعنی تشبیه اطلاق صرف په دوه (۲) افرادو باندې کیږي نو دلته دادویمه معنی مراد وه نو ځکه دتعیین دپاره اثنین ذکر شو.

«إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَیْهِ» ددینه یار مراد دنوح عليه السلام کافر بیچي کنعان او کافره بی بی ده اویا ترینه ټول کفار مراد دي، تفصیل په سورة هود کښ تیر شویدي «إِنَّهُمْ مُّغْرَقُونَ» یعنې دوی محکوم علیه بالاغراق دی یعنې دغرق کیدلو فیصله پرې کړې شویده.

﴿إِذَا أَسْتَوَيْتَ﴾ پد یکنس تصریح ده چې د مصائبو او تکالیفونه نجات ورکوونکې صرف الله ﷻ ده. ﴿فَقُلِ اتَّخَذُ لِلَّهِ الَّذِي﴾ هر کله چې نجات د ظالم نه ډیرلوی نعمت وو نو ځکه نوح علیه السلام ته امر په شکر او حمد باندې او کړې شو. او دلته تصریح په هلاکت او نشو بلکه تصریح په نجات باندې او شوه یعنی داسې او نویلی شو: ﴿فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَهْلَكَ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ بلکه ﴿تَجْنَتَا﴾ او نیلې شو اگرچه د امتضمن دې معنی د هلاکت لره. د پاره د اشارې د پته چې محض د چاپه تکلیف باندې خوشحاله کیدل ندی پکار اگرچه دشمن ولې نوي البته د ظالم په مرگ او هلاکت باندې د دې وجهې نه خوشحاله کیدل چې مخلوقاتو ته دده د ظلم نه نجات میلاؤ شو جائز او مستحسن دی او دغه شان پد یکنس اشاره ده چې د ظالم په مرگ او هلاکت باندې الحمد لله و نیل جائز او مستحسن دی.

﴿وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي﴾ پد یکنس تصریح ده چې برکات ورکوونکې ذات هم صرف الله ﷻ ده ﴿مَنْزِلًا﴾ یا مصدر میمی دې په معنی د انزال سره یعنی انزالی انزالا مبارکاً او یا ظرف دې یعنی ځای د کوڅیدلو، ای انزلی موضع مبارکاً او "مبارکاً" مقصد ادې چې هلته د دشمن نه نجات او سلامتیا وي. د رزق کثرت وي او د الله ﷻ عبادت او د هغه د دین اشاعت وي.

قرطبی رحمه الله فرمائی چې پدې ایت کبس تعلیم دې چې څوک کشتی ته څیږي، یا کوزیږي او یا یو ځای ته داخلېږي نو دادعالو ستل پکار دی، د حضرت علی علیه السلام په باره کبس مروی دی چې هغه به جومات ته داخلیدلو په وخت کبس هم دادعالو ستله او حضرت قتاده رحمه الله نه مروی دی چې داویووالا سورل ته ختلو په وخت کبس، بسم الله مجریها هود: ۴۱، او داو چې سورل ته ختلو وخت کبس سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا زَوْفَ ۱۳، او د کوزیدلو په وخت کبس دامذکوره دعایعنی رَبِّ أَنْزِلْنِي مَنْزِلًا اویو ځای ته، کلي او علاقې ته داخلیدلو په وخت کبس رَبِّ ادْخُلْنِي مَدْخَلَ صِدْقٍ (الاسراء: ۸۰، و نیل پکار دی کبیر ص ۲۷۳).

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ په ذلک سره اشاره واقعي مذکورې ته ده چې نجات د مؤمنانو او اهلاک د کفارو دې یعنی پدې واقعي مذکورې کبس د الله ﷻ د کمال قدرت ډیر دلائل دی. "وَأَن كُنَّا لَمِثْلِينَ" ان محققه من المقله دې اسم نى ضمیر شان محذوف دې اولستلین کبس لام فارقه دې یعنی د دې لام په

ذریعې سره ان نافية اوان مخففه په مینځ کېن فرق راځی. او مبتلین "یامشتق دې دبلاء نه په معنی دمعدین سره اوب مشتق دې دابتلاء نه په معنی دمختبرین سره دې یعنی پدې واقعي سره مقصود آزمائش اومتحان وو چې انسانان پدې سره عبرت واخلي اوايمان راوړي

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿۱۰﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ

بیاپدېاکړه مونږ ورسو ددوئ دهلاکت نه نېړئ بله پس اولېلو مونږ په هغوی کښ رسول هود. دهغوی نه

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۖ

داموږته اووئیل چې بندگي کوئ خاص دالله ﷻ نیشته تاسولره هقداردبندگي سوادهغه نه

أَقَلَّا تَتَّقُونَ ﴿۱۱﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

آبابس نه بچ کیړئ تاسو دشرک نه او اوئیل مشرانو دقوم دهغه نه هغه کسانو چې کفرنی کړې وو اودروغژن نی گټلو

بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتَرَفْتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِمَّنْ لَكُمْ

ملاقات داخرت اوبدمسته کړي وومونږ دوی په ژوند ددنیاکښ چې ندې دې مگرینده دې پشان ستاسو

يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿۱۲﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمُ

خوراک کوي دهغې نه چې تاسو خوراک کوئ دهغې نه اوڅکاک کوي دهغې نه چې تاسو نی څکئ. اوکچرې فرمانبرداري اوکړه تاسو

بَشَرًا مِمَّنْ لَكُمْ ۖ إِنَّكُمْ إِذَا تُخْسِرُونَ ﴿۱۳﴾ أَيْعِدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ

دوبنده چې ستاسو پسان وي بيشکه تاسو به یې دغه وخت تاوان والا آیا وعده کوي دې تاسو سره چې يقينا کله مړه شئ اوئ تاسو

ثُرَاتًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ تُخْرَجُونَ ﴿۱۴﴾ هَذِهِكَ هَذِهِكَ لِمَا تُوْعَدُونَ ۝

خاورې او هډوکي نو بيشکه تاسو به بياراويستلې کیږئ لرې ده لرې ده هغه چې تاسو سره نی وعده کيدی سي

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ ددینه مراد قوم عاد وغیره دی. فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا ۖ دادوبسم دلیل

نقلی دې دپاره دنفي دشرک فی التصرف اوغوره قول دادې چې دَرَسُولًا ۖ نه مراد حضرت

هود عليه السلام دې اودا واقعہ د قوم نوح نه بعد قوم عاد د زمکې خلیفگان جوړ کړې شوی وو اودغه شان په سورة الشعراء کښ هم د قوم نوح واقعي نه بعد د قوم عاد واقعہ ذکر کړې شویده. نو معلومه شوه چې دلته هم د ﴿زُتْلَا﴾ نه مراد هود عليه السلام دي. دا قول منقول دي د ابن عباس رضی الله عنهما نه اوديته اکثر و مفسرينو د هاب کړيدې. او بعض فرماني چې د دينه مراد صالح عليه السلام او د هغه قوم ثموديان دی او دليل ئی داپيش کړيدې چې ددې واقعي په اخير کښ عذاب د صيحي، چغې، ذکر دې او عذاب د صيحي په ثموديانو راغلې وو او په عاديانو نه وور اغلې بلکه هغوی د سيلی په عذاب سره هلاک کړې شوی وو، لیکن قرطبي رحمه الله او آلوسی رحمه الله ترينه جواب کړيدې چې ۱، ممکنه ده چې دواړه قسمه عذابونه دي په عاديانو باندې جمع شوی وی سيلی سره سره دې په فرشتې چيغه هم وهلی وي ۲، اوداهم ممکنه ده چې د صيحي نه مراد دلته مصطلحه صيحه نشي، بلکه مراد ترينه مهلکه سزا او سخت ترين عذاب شي او په سخت او مهلك عذاب باندې اطلاق د صيحي کيږي لکه پدي قول د شاعر کښ:

صاح الزمان بآل برمك صيحة- خروا لشدها على الاذقان

۳، او بعضو ترينه د اجواب کړيدې چې مراد د الصيحة نه هغه سخت آواز د سيلی دې لکه سورة الحاقة کښ د دغې سيلی صفت صرصر بيان شويدي او سيلی چې کله ډيره تيزه وي نو آواز کوي نو ددې وجهې نه دلته ئی صفت صيحة بيان شويدي او بعضو وييلي دي چې د دينه مراد شعيب عليه السلام او د هغه قوم دي لیکن دا قول ډير ضعيف دې ځکه چې ددې قصې په اخير کښ دی ﴿ثم ارسلنا رسلنا﴾ يعنی ددې قوم د هلاکت نه بعد پرله پسي ډير رسولان راغلو حتی چې موسی عليه السلام هم راغې نو کچره د دينه مراد حضرت شعيب عليه السلام شي نو بيا د آيت معنى نه صحيح کيږي، ځکه چې د شعيب عليه السلام او د موسی عليه السلام په مينځ کښ نور انبياء کرام ندي راغلي

﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ﴾ د هود عليه السلام د دعوت په جواب کښ هم د قوم مشرانو هغه اوئيل کوم چې نوح عليه السلام ته خپل قوم وئيلي وو ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا﴾ د اوداړه صفات يعنی کفر او تکذيب د پاره د بيان د غلو د کفر دوی او مزيد قباحت د دوی د پاره ذکر کړې شويدي او يا صفات احترازيه دی ځکه چې خنې مشران داسې وو چې کفر او تکذيب ئی نه وو کړي بلکه ايمان ئی راوړې وو.

﴿وَأَرْقَنُهُمْ﴾ داسبب د کفر او تکذیب د دوی بیانیری چې د دنیا په عیش و عشرت کښ افعال او مال باندې حرص د دوی د کفر د پاره ذریعه او گرځیدله ﴿مَا هَذَا إِلَّا بُشْرًا مِّثْلُكُمْ﴾ د اهام هغه اعتراض دې چې قوم نوح عليه السلام په نوح عليه السلام باندې کړې وو.

﴿يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ﴾ مراد ترینه ټول لوازم د بشریت دی او د ﴿فَنُفِثُوا مِنْهُ وَرَسْتُوا عَائِدَ مَنَّهُ﴾ محذوف دې په قربنې د اول مننه سره

﴿وَلَيْنِ أَطَعْتُمْ بَشْرًا﴾ یعنی هود عليه السلام ته په تاسو باندې څه فضیلت ندې حاصل، بلکه ستاسو پشان یو بشر دې چې بیا هم تاسو دده خبره منئ او دخپلو معبودانو عبادت پریدئ نو دا خوستاسو ډیر لوی ذلت دې، اکثر مفسرین فرمائی چې: او دلته قسمیه دې او لام په لښ اطمع کښ موطئه للقسام دې، او ﴿إِنْ كُنْ إِذًا لَّخَسِيرُونَ﴾ جمله جواب قسم دې او جواب شرط ندې ځکه چې د شرط په جواب کښ فاء داخليزې کله چې جمله اسمیه وی، نو جواب شرط محذوف دې چې په هغې باندې جواب قسم دلالت کړې دې

﴿أَيُعَذِّبُ اللَّهُ النَّاسَ﴾ استفهام یا انکاری دې او دا یو بل اعتراض وو د قوم عاد د طرف نه په هود عليه السلام باندې خلاصه ئی داده چې مونږ دده نبوت ځکه نه منو چې دې د بعث بعد الموت قائله دې او بعث بعد الموت خو نښته دې ځکه چې خلاف عقل دې او یا استفهام تقریری دې او مقصود پدې سره د ماقبل جملې یعنی د خسران تقریر او وضاحت دې یعنی که تاسو دده خبره منئ او اطاعت ئی کوئ نو نقصان کښ به وئ ځکه چې دې خود بعث بعد الموت قائله دې او پدې عقیدې سره انسان د دنیا د عیش و عشرت او ازاد زندگۍ تیرولو نه محروم یږي. ﴿إِنْ كُنْ تُحَرِّجُونَا﴾ د اودویم ځلې "انکم" تاکید دې د اول "انکم" د پاره او ﴿إِنْ كُنْ تُحَرِّجُونَا﴾ خبر دې د اول "انکم" د پاره، نو د عامل او معمول په مینځ کښ طول فصل او بعد د وجهې نه تاکید تکرار د ان او شو.

﴿هَیْهَاتَ هَیْهَاتَ﴾ د اسم فعل په معنی د بعد ماضی سره دې او مکرر استعمال د یاد دې وجهې نه دې چې اول هیهات نه مراد عقلاً بعد دې او دویم هیهات نه مراد نقلاً بعد دې، یعنی عقلاً او نقلاً بعث بعد الموت بعیده خبره ده او یا تکرار د پاره تاکید دې یعنی بعث بعد الموت ډیره بعیده خبره ده

د عقل نه، اود الفظ په کلام عرب کښ مکرر استعمال يږي، د بعض شعرا په کلام کښ اگر چې بلا تکرار استعمال شويدي خو هغه شاذ دي او ﴿لَمَّا تُوْعِدُونَ﴾ په کښ لام يا متعلق دي په محذوف پورې چې هغه لفظ د تصديق دي اي هيات هيات تصديق لمانو عدون او يلام د پاره د بيان دي لکه په هيت لك کښ لام د پاره د بيان دي دلته هم لام بيان د مستبعد او کړو، چې هغه بعيد د عقل نه څه شې دي؟ نو ﴿لَمَّا تُوْعِدُونَ﴾ مسره بيان او شو او يلام زانده دي او ﴿لَمَّا تُوْعِدُونَ﴾ مخاغل د ﴿هَيَّا﴾ د پاره دي

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ

نېشنه دي نور ژوند مگر صرف ژوند زمونږ د دنيا دي مړه کيږو مونږ او پيدا کيږو مونږ اونه يو مونږ

بِمَعْمُورِينَ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ

چه دوباره به را ژوندي کړي شو، نن دي دا هو د مگر يو سرې دي چې جوړ کړي نى دي په الله ﷻ باندې دروغ اونه يو مونږ

لَهُ ۝ يَوْمَئِذٍ ۝ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي ۝ مَا

ده لره ايمان لرونکي دده په خبره يقين کوونکي، هو د ﷻ او نيل اي ربه څما مدد او کړې څما په دي وجه

كَذَّبُون ۝ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْبِحُنَّ نَدِيمُونَ ۝ فَأَعْلَهُمُ

چې دوى دروغمن وائى ماته او نيل الله ﷻ چې ورستو د کړوخت نه خامخابه او گرځي دوى پښيمانه . پس او نيو لودوى لره

الضَّيْعَةُ بِالْحَقِّ لِيَجْعَلَ لَهُمْ جَزَاءً ۝ فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝

جيفې هيت ناکې په عذاب حق سره پس او گرځول مونږ دوى څس خاشاک پس هلاکت دي قوم ظالمانو لره

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ۝ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ۝

بيا پيدا کړې مونږ ورستو دوى نه پيرى نورې نه وړاندې کيږي هيڅ امت دخپلې نيښې نه اونه ورستو کيږي

﴿إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا﴾ د ماتا کيد دي د ماقبل د پاره ﴿نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ د مقصد دادې چې ژوندون

صرف دادې چې مونږه نى په سترگو وينو چې بعضې مړه کيږو او بعضې پيدا کيږو، نورې زندگى

نیشته دې اود «تَمُوتُ وَتَحْيَا» مقصد داندې چې مونږه به مړه کېږو او بیا به ژوندي کېږو، ځکه چې دامقصد مخالف دې دسیاق اوسباق دکلام نه، «إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ» یعنی دهود علیه السلام ادعاء نبوت او عقیده دحشر، نشر العیاذ بالله افتراء ده په الله ﷻ باندې

«قَالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي» حضرت هود علیه السلام چې کله دخپل قوم دایمان راورپلونه، مایوسه شونود هغوی د هلاکت بد دعائی او کره اود انصریح ده پدې چې انبیاء کرام محتاجه وو الله ﷻ ته نومعلومه شوه چې مشکل کشا، حاجت روا صرف الله ﷻ دې.

«قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ» الله ﷻ حضرت هود علیه السلام ته ددعا قبلیدلو خبر ورکړ او عن نپه «عَمَّا» کښ په معنی دبعده سره دې او ما زائده ده دتاکید دقلت دپاره ده او قلیل صفت دې دزمن محذوف دپاره اي: بعد من قلیل، اود اهم جائزه ده چې مانکره موصوفه شي او قلیل ورله صفت شي یعنی الله ﷻ ورته اوفر مائلو چې صبر او کره ډیر لږ وخت ورستو په دوی باندې عذاب راتلونکې دې «لَيُصْبِحَنَّ نَدِيمٌ» اکثر عذابونه په وخت دصبا کښ راغلیدی نوځکه لیصبحن او نیلې شواو «تَدْرِمِينَ» مقصد دادې چې کله دوی معاینه او مشاهده دعذاب او کرې نوپه دغه وخت کښ به دوی په دې خپل کفر او تکذیب باندې به نسیمانه شي، لیکن په دغه وخت کښ نسیمانتیا فائده نه ورکوي

«فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ» تفصیل ئی مخکښ تیر شوی دې چې دسیلی سره سره په دوی باندې عذاب دصیحې هم راغلی وو او یاد صیحه نه مراد مهلك عذاب دې او یاترینه مراد صیحه دسیلی ده. «بِالْحَقِّ» جار مجرور متعلق دې په اخذت پورې او حق نه مراد هغه عذاب ثابت دې چې ماسوا دالله ﷻ نه څوک هم دهغې دپاره دفع کوونکې نه وو (روح) او یا حق په معنی دعدل او استحقاق سره دې، یعنی دوی ته عذاب ورکول اودوی هلاکول په عدل سره وو یعنی دوی ئی مستحق وو (کیر) «فَجَعَلْنَاهُمْ غُلَامًا» غناء هغه خس وخشاک ته و نیلې کیرې چې دسیلاب په وخت کښ دابودپاسه روان وي، پدیکښ اشاره ده نسخی دعذاب ته، چې قوم عاد باوجود ددې چې دمن اشد من قوه نعره ئی لگو ئی وه، خود الله ﷻ دعذاب په مخکښ بالکل بی حیثیته وو، لکه څرنگه

جې د سیلاب د پاسه خس و خشاک یې حیثیته روان وي ﴿فَبَعَثْنَا لِقَوْمِ الْفَالِغِينَ﴾ داپه معنی د بدعاسره دي او د دینه مخکې فعل مقدر دي چې بقداوي لکه شکر، سفیا، جدغواغیره شو
 ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ دادریم دلیل نقلی دي. مراد ترینه قوم صالح الطَّيِّبِينَ. قوم لوط الطَّاغُوتِ او قوم شعیب الطَّيِّبِينَ دي ﴿مَا تَشْقَى مِنْ أُمَّةٍ﴾ امة فاعل تسيق دي او من زانددې. یعنی کوم وخت چې د هلاکت دپاره مقرر ووپه هغې کبش څه ردو بدل نه ووراغلي.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا ۖ كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ

بیا اولېرېلومونږ خپل رسولان پرله پسې. هرکله چې راغې یواست ته رسول دهغوئ نو دروغون به اونیل دوی هغه ته

فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثًا فَبِعْنَا لِقَوْمٍ

پس هلاک کړل مونږ بعضي ددوی ورستو د بعضونه او اوگر خولومونږ دوی قصي د غیرت. پس هلاکت دي هغه قوم لره

لَا يُؤْمِنُونَ ۝ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۝

چې ایمان نه لري بیا اولېرېلومونږ موسی او ورود هغه هارون په خپلوشانو دلائلو، سره اوپه دلیل ښکاره سره

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ۝ فَقَالُوا

فرعون نه او دغټانو د قوم هغه ته نولوني اوکړه دوی او وودوی قوم زوراور، پس اونیل دوی

أَنْتُمْ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِدُونَ ۝ فَكَذَّبُوا

آیاخبره او منومونږ دده سر و چې زمونږ پشان دي او قوم ددې دواړو زمونږ بندگی کوونکې دي نو دروغون یې او گنډل

هُمَا فَكَانُوا مِنَ الْهَٰلِكِينَ ۝ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝

مغوئ. نوشول دوی د هلاک کړې شونه. او یقینا ورکړې وو مونږ موسی ته کتاب ددې دپاره چې دوی هدایت او مومي

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّةً آيَةً ۖ وَأَوْتَيْنَاهُمَا

اوگر خولې دي مونږ ځوی د مریم او مور دهغه نخبه او ځای ورکړې وو مونږ دواړو ته

إِلَىٰ رَبُّوۥ ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعْنٰی

په څرې غوندې باندې چې دارام ځای او جینه داروو

﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا﴾ اجمالی طور هغه ټول رسولان مراد دی چې د هود عليه السلام نه تر موسی عليه السلام پورې پرله پسې راغلي وو، ﴿تَتَرَا۟ فِيهِ وَزْنَ دَفْعِلٰی﴾ باندې مأخوذ دې د وتر نه، «او په تاء سره بدل شويدي او د دینه متواتر هم دي او تر» او متواتر وئیلې کیږي هغه پرله پسې والی ته چې سره مهلت او فصل نه وي ﴿كُلِّ مَا جَاءَ اُمَّةٌ﴾ مراد په مجیبت سره دعوت ورکول دی دا حکاماتو د الله عليه السلام ﴿كَذَّبُوهُ﴾ مراد ترینه تکذیب د اکثرودې چونکه اکثر لره حکم دکل وي نو دې وجهې نه نسبت د تکذیب ټولو ته اوشو ﴿وَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِثٌ﴾ د اجمع د «احدوثة» ده، لکه اعاجیب جمع د «عجوبة» ده او «احدوثة» هغې واقعي ته وئیلې کیږي چې بطور تعجب بیانېږي او مقصود ترینه عبرت وي، او اخفش فرماني چې دالفظ په شرکښ استعمالېږي.

﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسٰی﴾ د اخلورم دلیل نقلي دې په نفی د شرک فی التصرف باندې، د موسی عليه السلام او هارون عليه السلام نه او ﴿بِآيٰتِنَا﴾ ځه مراد نه معجزات دی چې په سورة اعراف او سورة اسراء کښ ذکر شويدي او ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِيۡنٍ﴾ ځه مراد یا حجت واضحه دی او یا ورته عصا د موسی عليه السلام مراده او عطف د قبیلې عطف الخاص علی العام نه دې او تخصیص نی د پاره د تعظیم دې ځکه چې دا عصا ام المعجزات وه دیر معجزات پدې سره صادر شوی وو، او بعض فرماني چې ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِيۡنٍ﴾ ځه مراد عرب او د بدبه د موسی عليه السلام وه په دشمن باندې ﴿اِلٰی فِرْعَوۡنَ وَمَلٰٓئِیۡهٖ﴾ د ملا نه مراد یا مشران د قوم دی، او تخصیص د مشرانو ځکه اوشو چې کشران د دوی تابع دی او یا ملا په معنی د مطلق قوم سره دې ﴿فَقَالُوۡا اَنْۢ اُنۡزِلَ عَلَیۡنَا دَۡۤۤۤ﴾ «فأستکبروا» دې او ایمان چې کله متعدی شي په لام سره نو مراد تینه اطاعت او انقیاد وي، یعنی دوی او نیل چې مونږ د دوی خبره او منو دا خوزمونږ پشان بشر دې ﴿وَقَوْمُهُمَا لَنَا عٰبِدُوۡنَ﴾ «ابیان» د «قومًا عَالِیۡنَ» دې یعنی د دوی قوم بنی اسرائیل

خوږمونږ خادمان او غلامان دى ﴿فَكَذَّبُوهُمَا﴾ مراد ترينه استمرار دې په تكذيب او اصرار دې په استكبار.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ﴾ د كتاب نه مراد تورات دې چې موسى عليه السلام ته ورستو ذغرق كيدلو د فرعونيانو نه، وركړې شوې وو.

﴿وَجَعَلْنَا آيَن مَّرِيَمَ﴾ د اپنځم دليل نقلي دې د حضرت عيسى عليه السلام او دهغه د مور حضرت مريم عليه السلام نه چې حضرت مريم عليه السلام حمل جوړيدل، حضرت عيسى عليه السلام بغير د پلار نه پيدا كيدل او وركوالى كېن د مور په غير كېن اعلان توحيد كول، د اتول د الله ﷻ د كامل قدرت د لامل دى.

او هر كله چې د حضرت مريم عليه السلام حامله كيدل بغير د نژديكت د بشرنه او حضرت عيسى عليه السلام پيدا كيدل بغير د پلار نه، دواړه يوه نشاني وه نوځكه آيه مفرد ذكر شو. او ياترينه مراد جنس ايه دې نوپدې اعتبار سره بيا د هريو والا جدا جدا حالاتو ته اشاره مقصوده لكه حضرت مريم بى بى ته بې موسم ميوې راتلل، خلاف عادت غټې دل، بغير د نژديكت د بشرنه حامله كيدل وغيره شو، او حضرت عيسى عليه السلام بغير د پلار نه پيدا كيدل، وركوالى كېن خبرې كول، مړى ژوندى كول، برص مريض او مادر زاد پوند علاج كول وغيره شو.

﴿وَوَاقْنَهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ﴾ او چې سطحې والا سربې زمكې ته وتيلي كيږي، «ابن كثير» او د هذات قرار مقصد دادې چې دغه زمكه د اوسيدلو د پاره صالحه وه، ميوې او فصلونه پكېن وو، او

معين مقصد دادې چې د اوبو والا چينې پكېن وې، يعنى دې موراوځوى ته مونږ په داسې ځاى كېن پناه وركړه چې بلند، ميوو او فصلونو او د چينو والا ځاى وو، قرآن او يا حديث صحيحه كېن ددې تصريح نيسته دې چې د دينه كومه علاقه مراده؟ د دې وجهې نه ددې په تعيين كېن د مفسرينو مختلف آراء دى، چې د دينه مراد بيت اللحم، رمله، مصر، فلسطين، شام وغيره دې، ليكن غوره قول دادې چې د دينه مراد بيت المقدس دې او سبب ددې ايوام پناه دا وو چې يو مجوسى بادشاه هيرودس د حضرت عيسى عليه السلام د قتل اراده وكړه، نو حضرت مريم بى بى د عيسى عليه السلام سره دغې مذكور مقام ته هجرت وكړو، او دولس كاله ورستو چې كله الله ﷻ دغه بادشاه هلاك كړو نو دوى واپس خپلې علاقې ته راغلو.

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝

ای رسولانو خورئ د حلال خیزونونه او عملونه کوئ نیک، بیشکه څه به هغه عملونو چي تاسوئی کوئ یو به به

وَأَنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ۝ فَتَقَطُّوْا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ

او بیشکه دادین ستاسو دې دین یو، او څه ستاسو رب یم پس او بیرئ زمانه، نو ټکړې کړو دوی دین خپل یخبل منځ کبر

زُبْرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝ فَذَرَهُمْ فِي غَمَرِهِمْ

ټکړې ټکړې هره فرقه په هغه دین چي ددوی سره دې خوشحالیږي، پس پرېږده دوی لره په گمراهی ددوی کبر

حَتَّىٰ حِينٍ ۝ اَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُؤْتُهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ مَّالٍ وَبَيْنَ ۝ نُسَارِعُ لَهُمْ

تربو وخته پورې، آیا گمان کوي دوی چي بیشکه هغه چي مونږ زیاته وو دوی لره مال او خامن دازېدله ورکوو دوی لره

فِي الْحَذَرِ مِمَّا لَا يَشْعُرُونَ ۝

د نیک عملونو د وجهي نه، بلکه دوی نه پوهیږي

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا﴾ داشپړم دلیل نقلي اجمالي دې د ټولو انبیاء کرامونه، مخکنی دلائل په نفی

د شرک فی التصرف باندې وو، اود دلیل په نفی د شرک فعلې باندې دې اوداندا، او خطاب ټولو

انبیاء کراموته په خپل خپل دور او خپل خپل وخت کښ وو اود دینه مخکښ (قلنا)، مقدر دې یعنی

مونږ هر پیغمبر ته په خپل خپل دور کښ دا خطاب او حکم کړې چې حلال او پاک خوراک کوئ او

حلال خیزونه ته حرام مه وایئ او ناپاک خیزونه مثلاً نذر لغیر الله وغیره نه ځان بچ ساتئ، نو د

﴿الطَّيِّبَاتِ﴾ نه مراد هغه رزق دې چې د حرمت د شېبې نه هم پاک وي.

﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ هر کله چي رزق حلال ذریعه د برکات علمي او عملي د پاره گرځي یعنی په حلال

خوراک سره انسان ته په عبادت کښ شوق اورغبت میلاوېږي نو د دې وجهې نه د حلال خوراک

حکم ورکولو پسې متصل د عمل صالح حکم ورکړې شو او چونکه حلال خوراک سبب د قبولیت

عمل صالح وو، یعنی حلال خوراک موقوف علیه دې د قبولیت عمل صالح د پاره، نو د دې وجهې نه

دَحَلال خوراك حكم اول ورکړې شو او په مشهور حديث کښ دى ان الله تعالى لا يقبل عبادة من فى جوفه لقمة من حرام، يعنى الله ﷻ د هغه چا عبادت نه قبولوي چې د هغه په گيده کښ يوه لقمة د خرامو وي، او په يوبل روايت کښ دى ايما لحم نبت من سحت فالتاوا لى به يعنى کومه غوښه چې د خرام مال په ذريعه سره شوې وي نو هغه د اور سره ډيره مناسبه ده

حكايت بعض تاريخي کتابونو واقعۀ ذکر کړيده چې يو ځلې امام شافعي رحمته الله عليه خپل شاگرد امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه ته خبر او کړو چې څما ملاقات له مصر ته راشه، نو امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه را روان شو، امام شافعي رحمته الله عليه خپل کور کښ کور والو ته او بچو ته ډير تاکيد او کړو چې يو عظيم شخصيت او د وخت امام به زموږ کور کښ ميلمه وي په ښه شان د هغه ميلمستيا او کړئ، بهر حال امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه چې کله راغې او ما بنام روتئ ډپاره دسترخوان واچولې شو او خوراک شروع شو نو امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه ډير زيات خوراک او کړو، نو د امام شافعي رحمته الله عليه کور والو خلک حيران شو چې دا څرنگه امام دې چې دومره ډير خوراک کوي بيا چې کله د شېبې ارام ډپاره ځائ جوړ کړې شونو د تهجد دکولو ډپاره اودس والاوبه هم ورته کيخودلې شوي، نوسهار چې دکور خلکو او کتلونو هغه اوبه هم هغه شان پرته وي، نو نور حيرانه شو او امام شافعي رحمته الله عليه نه ئى پوښتنه او کړه چې دا څرنگه امام دې چې يو ځونى خوراک ډير زيات او کړو، چې دا د اهل علموشان ندې، اودويم د شېبې ئى تهجد هم ندى کړى امام شافعي رحمته الله عليه د خپل شاگرد امام احمد رحمته الله عليه نه پوښتنه او کړه چې دا تبديلي په تا کښ کوم وخت نه راغليده چې د شېبې تهجد دې هم بريخي دى، نو امام احمد رحمته الله عليه ورته حقيقت حال بيان کړو چې کله ماته خوراک کيخودلې شو نو ما په هغې کښ انوارات محسوس کړل نو ماته پته اولگيده چې دا ډير پاک او حلال مال دې، نو ما پدې بنياد ډير خوراک او کړو چې پته نشته دې چې بيا دغه شان پاک او حلال رزق کله ماته نصيب کيږي او د هغې خوراک برکت وو چې ټوله شپه الله ﷻ ماته د عبادت توفيق را کړو او د قرآن مجيد د آيات نه سل ۱۰۰ هغه مسائل مامستنبط کړو چې تراوسه پورې ماته پکښ مشکلات وو

﴿وَإِنْ هَدَيْتُمْ أُمَّتَكُمْ عَظِفَ دى په کلوا باندې او دا خطاب هم انبيا، کراموته دې او يا خطاب عام دې انبيا، کرامو او غير انبياؤ ټولو خلکو ته دې او په هغه سره اشاره ده مذکور احکاماتوته او ﴿أُمَّةٌ﴾ په معنى د ملت او شريعت سره دې او ﴿أُمَّةٌ وَحِدَةٌ﴾ حال دې د مضمون د ﴿وَإِنْ هَدَيْتُمْ أُمَّتَكُمْ﴾ په اود دې ايت تعلق د ماقبل ټولو د لاتلو عقليو او نقليو سره دې، يعنى د ماقبل ټولو د لاتلو عقليو، نقليو ته

دائسته شوه چې د ټولو انبياء کرامو ملت او شريعت په اعتبار د اصولو سره يو وو، په عقيدې د توحيد او په نفي د شرک اعتقادي او فعلي باندې ټول متفق وو

﴿وَأَنَّا رَبُّكُمْ﴾ د اعطف تفسيري دې د دينه مقصود تفسیر د ﴿هَذِهِ أَمْثَلُ الَّذِي﴾ او ﴿فَأَتَقُون﴾ په منزله د نتيجي دې او هر کله چې دلته په ماقبل کښ ذکر د هلاکت د امتونو وو، نو ځکه ورپسې ذکر د ﴿فَأَتَقُون﴾ او شو چې دا ډير مناسب دې د تحذير او پرې سره او دغه شان ذکر په سورة الانبياء کښ هم دی، خو هلته کښ د ﴿فَأَتَقُون﴾ په ځای د ﴿فَاعْبُدُون﴾ ذکر وو، ځکه چې هلته کښ ماقبل کښ ذکر د انعاماتو او احساناتو وو نو د هغې سره مناسب حکم په عبادت سره وو (بحر).

﴿وَفَقَطُّعُوا أَرْهَمُهُ﴾ د ادب و مقدس سوال جواب دې، سوال دا کيدلو چې هر کله ټول انبياء کرام په عقيدې د توحيد او په نفي د شرک اعتقادي، فعلي وغيره باندې متفق وو نو بيا د شرک اعتقادي او فعلي وغيره څرنگه پيدا شول؟ نو جواب ترينه او شو چې ټولو انبياء کرام او د هغوئ ملتونه په توحيد باندې متفق وو، خو د نيا پرست او خواش پرستو مشرانو او ملايانو د امتفق دين ټکري ټکري کړو نو ﴿وَفَقَطُّعُوا﴾ کښ ضمير راجع دې مشرانو او ملايانو ته، چې په هغې باندې ملت لفظ دلالت کړيدې الضمير لادل عليه الامة من اربابها (روح) په سورة الانبياء کښ داسې ذکر په واوره شويدي يعنې ﴿وَقَطُّعُوا﴾ ويلي شويدي او د زير ا ذکر ورسره هم نيشته دې، وجه داده چې هلته کښ اول ذکر د انعاماتو شوي وو او انعاماتونه ورستو حکم په عبادت سره ورکړي شوو، نو د انعام او احسان نه ورستو عبادت کښ تفرقه را تلل زر (جلتې سره)، نه وی او چې کومه تفرقه راشي نو ډيره زياته نه نوي، نو د دې وجهې نه هلته تفرقې ذکر په واوره او شو، اولفظ د زير ا هم ورسره ذکر نشو، او دلته چونکه په ماقبل کښ نفي د شرک فعلي شوې وه او حکم ورکړي شويدي د حلال خوراک او د حرام نه بچ کيدلو، او د خوراک (درز) په معاملي کښ اختلافات ډير هم دی او زړه پيدا شويدي، نو د دې وجهې نه دلته په فاء سره ذکر او شو او زير ا لفظ هم ورسره ذکر شو.

﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ﴾ يعنې دوی پدې خپل بد اعمالو باندې نېسيما نه نو، بلکه دا بد اعمال نې د ځان د پاره ثواب باعث کړلو او خوشحاله وو ورته، ﴿فَلَذَرْهُمْ﴾ داشکوی بطور زجر ذکر کيږي او د کفارو والايو خو حالات بيان يږي چې موجب د عذاب دی، نو پدې ايت کښ يو حالت ذکر کيږي

چې دالله ﷻ دا احکاماتونه، غفلت او دنایوھي باوجود دپوھي دعوی کول دی. مراد په غمزه سره غفلت، ضلالت او دنایوھي باوجود دپوھي دعوی کول دی

﴿حَتَّىٰ حِينٍ﴾ همدارترینه یاپه دنیا کښ ددوی قتل دې، او یا اخروي عذاب دې، ﴿يُتَحَسَّبُونَ أَنَّمَا﴾ د امریدنور احوال موجب د عذاب دپاره ذکر کيږي چې غلط گمان، او عدم شعور دې. یعنی دوی ته چې کوم دیر مال او اولاد ورکړي شوی دی، ددې په باره کښ ددوی خیال دې چې د زمونږ د اعمالو ښه اثر اوبښه نتیجه او مونږ په حقه یو، حالانکه دادالله ﷻ د طرف نه استدراج دې، خودوی نه پوهیږي نو په ﴿أَنَّمَا﴾ کښ ما موصوله اسم د دان دپاره دې او عائد پکښ محذوف دې چې (به) دې او ﴿لَا يَشْعُرُونَ﴾ د داد ﴿يُتَحَسَّبُونَ﴾ د مضمون نه استدراج دې یعنی ددوی دا گمان غلط دې چې دادوی د ښه اعمالو نتیجه ده بلکه دا استدراج دې خودوی د خارو و پشان دی پدې هم نه پوهیږي چې دا استدراج دې او که مسارعة فی الخیرات دې (کشاف).

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا

بیشکه هغه کسان چې دوی دوجې ډیرې درب خپل ته مینه کوونکي دي دهغه سره او هغه کسان چه دوی په آیاتونو

رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا

درب خپل باندې ایمان لري او هغه کسان چې دوی دخپل رب سره شرک نه کوي او هغه کسان چې ورکوي هغه څه چې

آتَوْا وَقَلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ۝ أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ

ورکوي او زړونه ددوی یره کوونکي وي چې بیشکه دوی خپل رب طرف ته به گرځي دغه کسان منډې وهي نیکوکارونه ته

وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ۝

او دوی هغې ته وړاندې کيږي دیوبل نه

﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ هَذَا عَادَهُ﴾ د صفات د مؤمنینو په مقابله د حالاتو د کفارو کښ یعنی کفار دنیوي وسائل او مادی منفعتونه ذریعه دخیر او دالله ﷻ د رضا گټې چې دامادي منفعتونه څکه مونږ ته میلاؤ شوی دی چې الله ﷻ زمونږ نه راضي او خوشحاله دې، حالانکه دغه مال دولت دوی

دیاره ذخیر اور برکت ذریعہ نده بلکه دوی دیارہ ذریعہ دَعذاب ده. اصل خیر و برکت مومنونہ میلا ویری چی هغوی پدی صفات مذکورہ سرہ متصف دی ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ﴾ کیں اعاده دمضمون ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ﴾ هده او خشية او اشفاق دوارہ جمع کول یاتا کید ا دی معنی ددوار و یوه ده. او یا خشية په معنی دَعذاب سرہ دی. لیکن غوره خبره داده چی خشیت دزړه حالت دی او اشفاق دظاهری بدن او اعضاؤ و حالت دی. ځکه چی اوله زړه کیں خشیت پیدا شي. او چی حد کمال ته اور سیري نو په ظاهری اعضاؤ و کیں ئی اثر ښکاره شي نو بیا ورته اشفاق و نیلی کیږی چی دا کمال مرتبه دخوف خدا ده (کیر).

﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ﴾ پدی کیں دَقَدْ أَلْفَحَ الْمُؤْمِنُونَ دَمضمون اعاده ده او غوره قول دادی چی دایت نه مراد هر قسم ایاتونه دی که هغه تنزیلیه وي لکه قرآنی ایاتونه شو او یا تکیوینیه وي لکه وجود د مخلوقاتو چی ایات او دلائل دی په وجود دخالق او صانع باندې. او ﴿يُؤْمِنُونَ﴾ په معنی دَیصدقون سره دی او ددینه مراد په نفس وجود ددی اشیاؤ باندې تصدیق ندې ځکه چی وجود ددی اشیاؤ ثابت دی بده او حسا. نو پدی باندې تصدیق سبب دمَدَحې ندې. بلکه مراد ترینه تصدیق دی په مدلولاتو ددی اشیاؤ باندې. چی داتول دلائل حق دی او مدلولات ددی ثابت دی ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ﴾ هدا دَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مَعْزُون دَمضمون اعاده ده او دَلَّا يُفْتَرِكُونَ په مراد نفی دهر قسم شرک ده که جلی او یا خفی وي.

﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ﴾ دا دَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ دَمضمون اعاده ده او ﴿يُؤْتُونَ﴾ په معنی ديعطون سره دی او دَمَّا ءَاتَوْا په مراد ټول هغه حقوق دی چی دهغې ایتاء یعنی پوره کول ضروری وي که هغه حقوق الله وي لکه مونخ. زکوة وغیره شو. یا حقوق العباد وي لکه امانات وغیره شو ﴿وَقُلُوبِهِمْ﴾ وَجَلَّةٌ یعنی دنیك کارونو کولو باوجود ددوی په زړونو کیں دا خوف موجود وي چی ددوی دانیک اعمال به قبول کرې شي او که نه؟ او دا د کمال ایمان علامه ده چی انسان ته خپل نیک اعمال ناقص ښکاره شي. او د نه قبولیت خوف او خطر ه ئی په زړه کیں موجوده وي بلکه دمؤمن شان دادی چی هغه دخپل ایمان په باره کیں هم بې فکره نه وي او په خوف کیں وي. امام بخاری رحمه الله پدی باندې

مستقل باب وضع کړېدې په کتاب الایمان کښ باب خوف المؤمن ان یحبط عمله. او په حدیث دترمذی شریف کښ دي چې حضرت عائشه رضی الله عنہا ددې آیت په باره کښ دنبی پاک صلی الله علیه و آله نه پوښتنه اوکړه چې یارسول الله صلی الله علیه و آله ددینه مراد هغه خلک دي چې غلا، زناکوي او شراب څکي خودالله صلی الله علیه و آله نه بیره کوي، نبی پاک صلی الله علیه و آله او فرمائیلو چې نه، بلکه ددینه مراد هغه خلک دي چې روژې نیسي. مونږونه کوي اوزکوة ورکوي خویبهم بیرې چې قبول به کړې شي اوکه نه. او حضرت حسن بصري رحمته الله نه مروی دي چې مؤمن کښ نیکیانې اوخوف جمع وي اوکافرکښ گناه اوامن جمع وي **﴿إِنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ يَدْعُونَ﴾** دماقبل دپاره اودلته لام تعلیلیه مقدردي. یعنی دوی کښ دایره څکه موجوده وي چې ددوی عقیده داوي چې مونږ به دالله صلی الله علیه و آله دربارته واپس کیږو اوحساب وکتاب به راسره کږي، اویادلته من ابتدائیه مقدردي یعنی ددوی خوف ناشي وي ددینه چې ددوی عقیده دقیامت وي، چې مونږ به دالله صلی الله علیه و آله په دربارکښ پیښی ورکوو.

﴿أُولَئِكَ يُسْرِعُونَ﴾ په اولئك سره اشاره ده هغه کسانو ته چې متصف دی په اوصافو مذکوروسره **﴿يُسْرِعُونَ﴾** هباب مفاعله دپاره دمبالغې ده اوخیرات نه مراد طاعات دی یعنی کوم کسان چې پدغه مذکور اوصافوباندې متصف وي نوهغوی دطاعاتو پابندی کوي اوهغې طرف ته جلتی کوي اودخیل وخت نه ئی نه بې وخته کوي (کشاف) اویادخیرات نه مراد برکات اومنافع دنیوي دی، چې هغه یو مؤمن ته دنیك اعمالودوجهې نه په دنیا کښ داخرت نه مخکښ میلاویري، اوپه اخرت کښ ورته بیالوی لوی اجر و نه دی. نو دآیت مطلب دادې چې په دغه مذکور اوصافوسره متصف کسان دنیك اعمالو په ذریعې سره منافع او برکات دنیوي، اخروي حاصلولودپاره مسارعت اوتیزی کوي اودغه شان مضمون ذکرپه سورة ال عمران آیت نمبر ۴۸، کښ هم ذکر دی

﴿وَهُمْ لَهَا سَبِقُونَ﴾ لها کښ لام نیاپه معنی دالی سره دې لکه بان ربك اوخی لها کښ لام په معنی دالی سره دې اویالام اجلیه اوتعلیلیه دې ای وهم لاجلها فاعلون السبق روح، یعنی ددې برکاتو حاصلولودوجهې نه دوی نیک اعمالو ته جلتی کوونکی دی اوبعض فرمائی چې لام زانده دې دپاره دتاکید دې (فتح)

وَلَا تُكَلِّفْ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلِكَيْتَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالنُّفُوسِ

او تکلیف نه ورکوو مونږ هېڅ یونفس ته مگر به قدر دوس دفعه اوز مونږ سره کتاب دې چې گویا به شي په حق و نیلو سره

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٧٧﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرَةٍ مِنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ

اوپه دوی باندې به ظلم نشي کیدې، بلکه زړونه د دوی په غفلت کېن دی دې کتاب نه او دوی لره نور عملونه دي سیوا دې

ذَلِكَ هُمُ لَهَا غِلْمُونَ ﴿٧٨﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ

عملونونه دوی هغې لره کوونکي دی، تر هغې پورې چې کله اونیسو مونږ عیش پرست د دوی په عذاب سره نودغه وخت به

يَجْهَرُونَ ﴿٧٩﴾ لَا تَجْهَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٨٠﴾

دوی کرنجیګي (فریاد به کوي) «اوبه و نیلې شي» به کرنجیګی نن ورځ بیسکه زمونږ د طرف نه هېڅ مدد نشي کیدلې دستاسو

قَدْ كَانَتْ أَيْتِي تُلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ آعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٨١﴾

یقینا وایاتونه ځما چې لوستلې به شوپه تاسو باندې پس وئ تاسوپه پوندو خپلو باندې اوړیدلې

مُسْتَكَبِرِينَ ﴿٨٢﴾ بِهِ سِمَةٌ مِّنْهُمْ فَجَعَلُوا لَهَا فِتْنَةً

لونی کوونکي وئ په دې قرآن یاحرم باندې قصې کوونکي وئ پریخو د به تاسو دي قران لره.

﴿وَلَا تُكَلِّفْ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ اجمله معترضه دپاره د دفع توهم ده چا به توهم کولو چې چه دغه صفات

مذکوره اونیک کارونه کول او درجات حاصلول به ډیر مشکل او گران به وي نو د دې توهم دفعیه

او کړې شوه چې د اصفات مذکوره په ځان کېن راویستل گران ندی ځکه چې دانسان د وسعت

اوطاقت نه بهرندي ﴿وَلَدَيْتَا كِتَابٌ﴾ ادا تسلی ده مؤمنانوته او تخویف دې کافرانوته، او کتاب اسم

جنس دې مراد ترینه عملنامې یعنی صحیفه اعمال دی (قرطبي) ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ یعنی د چا حق

تلفی به نه کیږي چې په نیکیانو کېن شی کمی راوستلې شي او یا په گناهونو کېن اضافه او کړې

شي

﴿بَلْ قُلُوبُكُمْ فِي غَمَرٍ﴾ بَلْ: اضرایبه دې اودار جوع ده حالاتو د منکړینو ته، او یا بَلْ: د پاره د ترقی دې

اودا متصل دې د ﴿بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ سره او په مشارالیه د هَذَا کښ د رې (۳)، احتمالات دی:

(۱) یو دا چې مشارالیه د دې قرآن دې (۲) دویم دا چې مشارالیه د دې عملنامې شي (۳)، اود ریم دا چې

مشارالیه د دې اعمال البریعی صفات د مؤمنانو شي، ﴿وَهُمْ أَعْمَلُ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ په دَٰلِكَ سره

اشاره ده کفر او غمړه طرف ته یعنی د کفر او شکر نه علاوه د دوی د پاره نور هم ډیرید عملونه دی چې

هغه موجب د دخول د نار د پاره دی او یا په دَٰلِكَ سره اشاره ده اعمال د مؤمنانو ته یعنی د دوی د پاره

د مؤمنانو د اعمالو نه علاوه نور اعمال دی یعنی کفر او شرک ﴿هُمْ لَهَا عَمَلُونَ﴾ پدید کیښ اشاره ده

استمرار د دوی ته په بدو اعمالو باندې

﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا﴾ د اتخويف د نیوي دې، حَتَّىٰ حرف ابتداء دې او اِذَا شرطیه دې او جمله شرطیه

غایه د ماقبل ﴿هُمْ لَهَا عَمَلُونَ﴾ د پاره ده، اود دویم اِذَا مفاجاتیبه دې، قائم مقام دَفَا جزایه دې

او دا جمله جزاء ده د شرط او ﴿مسترفیه﴾ کښ اشاره ده سبب عذاب ته چې هغه عیش پرستي ده

او مراد په عذاب سره عام دي، که هغه په جنگ بدر کښ رؤساء مشرکینو قتل وویا په مشرکین مکه

باندې قحط مسلط کیدل وو او یا نور د نیوي عذابونه وو

﴿لَا تَحْزَنُوا آلَیَوْمَ﴾ د دینه مخکښ لفظ دَفَلْنَا مقدر دې اود اور ته ملائک په حالت د نزع کښ وائی

او یا تقدیر ته ضرورت نیشته دې بلکه د ایه ورته په زبان حال سره وئیلې کیږي، چې چیغې او فریاد

مه کوئ د اتاسوته هیڅ فائده نه درکوي او یا مقصود د نهی نه اخبار دې یعنی که تاسو ډیرې چیغې

او هن نو تاسوته به هیڅ فائده نه درکوي (قرطبی)، ﴿إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ﴾ مِنَّا په معنی دَمِنْ عذابنا

سره دې او ﴿لَا تُنْصَرُونَ﴾ په معنی د لَا تَنْصَرُونَ سره دې.

﴿قَدْ كَانَتْ آٰتِیَ﴾ د اعلت دې د ﴿لَا تُنْصَرُونَ﴾ د پاره، ﴿فَكُنْتُ عَلٰی أَعْقَبِکُمْ﴾ د اکنایه ده د اعراض

او عدم قبول نه، یعنی د قرآن آیاتونو تلاوت او اوریدلو وخت کښ به تاسو اعراض کولو.

﴿مُنْتَكِبِينَ﴾ داخل دې ضمیر فاعل د تَنْكُصُونَ نه اوسبب د اعراض د دَوِی ذکر کیري، یعنی تاسو
 بېکړه قرآن نه اعراض ځکه کولو چې تاسو لونی او تکبر کوونکی وئ. ﴿بِهِ﴾ بیا سببیه ده اوضمیر
 راجع دې حرم او یا خانه کعبې ته اودا اگر چه مذکور ندې ماقبل کښ. لیکن د دَوِی تکبر او فخر په حرم
 او خانه کعبه باندې معروف او مشهور وو ځکه چې دَوِی به ډیره فخر سره دا خبره کوله چې مونږ اهل
 حرم یو په مونږ باندې څوک نشي غالب کیدلې. نو د شهرت د وجهې نه بغیر د ذکر نه ارجاع د ضمیر
 ورته او کړې شوه (کشاف) او یا بیا په معنی د غن سره ده اوضمیر راجع دې قرآن ته، چې هغه مفهوم
 کیري د آیتی نه ﴿سَمِرًا﴾ دایا په معنی د تسمرون (جمعې) سره دې اوداد مشرکینو عادت وو چې
 د شپې په وخت کښ به راجمع شول او گپ شپ به نئ لگول نو د قرآن نه به نئ تکبر کولو اود شپې
 فضول گپ شپ لگول خصلت د مشرکانو دې اودې وجهې نه په حدیث کښ د ماسخوتن نه ورسو
 گپ شپ لگول نه ممانعت راغلیدې سواد دین خبرو او دخپل اهل و عیال سره خبرو کولو نه او
 ﴿تَهْجُرُونَ﴾ د هجر (بالفتح) نه دې په معنی د فضول اوبې هوده خبرو سره دې یعنی دَوِی به د قرآن
 خلاف بیهوده خبرې کولې، چا به قرآن ته سحر، چا به شعر او چا به کذب وئیلو او یا ﴿سَمِرًا﴾ مفرداسه
 فاعل دې اود دینه مخکښ عبارت مقدر دې چې تظنون دې یعنی تظنون به سمرای یعنی په دې
 نبی ﷺ باندې تاسو د قصه گو گمان کوئ او تهجرون پدې اعتبار سره یاد هجر (بالفتح) نه دې
 او یا د هجر (بالکسر) نه دې په معنی ډیري خودلو سره او حضرت شیخ رحمه الله رای داده چې ﴿سَمِرًا﴾
 په معنی د واعظا سره دې اودا مفعول به مقدم دې د ﴿تَهْجُرُونَ﴾ ډپاره او ﴿تَهْجُرُونَ﴾ د هجر
 (بالکسر) نه دې ای هجرون واعظا، یعنی تاسو دې قرآن قاري او واعظ لره ډیري خودونکی بن
 اود هغه د وعظ او تلاوت نه اعراض کوونکی یئ

أَفَلَمْ يَتَذَكَّرُوا أَلَمْ يَأْتِ الْآلَاءُ هُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ

ایا بس سوچ نه کوی دوی پدې قرآن یا راغلیدې دوی نه هغه څیز چې نور راغلي مشرانو د دوی مخکې

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٠﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ ۚ بَلْ

آبادوئ نه سیرنی رسول خیل بس دوتی هغه نالشانگړونکي دي آبادوئ وائی جی پده باندې لیونتوب دې بلکه

جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَاکْثَرَهُمْ لِلْحَقِّ كِرْهُونَ ﴿٦١﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ

هغه راوړي دی دوتی نه حق اواکثر ددوتی نه حق لره بدکړونکي دي اوکچري تابع وي موافق وي حق ددوتی دخواهانو

لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ

خامخا خراب توي به وي اسمانونه اوزمکي اوهغه څوک چې پدې کس دي بلکه راوړي دې مونږ دوتی له يادداشت ددوتی

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٦٢﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَقَرْجَاهُ خَيْرٌ ۚ وَهُوَ

بس دوتی د يادداشت خیل نه مخ گرځوي آياته غواړي ددوتی نه آمدن مزدوري پس آمدن بخشش درې ستا دیر غوره دې اوهغه

خَيْرُ الزَّاهِقِينَ ﴿٦٣﴾ وَإِنَّكَ لَتَنذِرُهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٤﴾ وَإِنَّ إِلَيْنَ

دیر غوره رزی ورکوونکي دې اوبیشکه ته یقینا رابلې دوتی سمی نیغې لاري ته اوبیشکه هغه کسان

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّمُنَّ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ

جی یقین نه لري په اخرت باندې دسمې لاري نه خامخا وړیدونکي دي اوکچري رحم اوکر و مونږ به دوتی باندې

وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ظُلٍّ لَّلْجُؤِ فِي ظُلْمَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٦٦﴾

اولري کر و هغه چې په دوتی باندې څه تکلیف وي خامخا بیا به هم ورتنځي به په سرکشی خپله کس سرگردانه به وي

وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٦٧﴾

اوبیسنا نیولي و و مونږ دوتی په عذاب سره پس فرمانبرداری اونکره دوتی درې خیل اونه ئی وره عاجزی اوکره

حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٦٨﴾

تر هغی سوړی جی کله تر ابرو و مره دوتی نه دی غوراوه د سخت عذاب تر لاسه دغه وخت دوتی نه هغی کس نه امه دوتی

﴿أَلَمْ يَذْكُرُوا أَلْقَوْلَ﴾ هدا زجر دې په اعراض ددوئ باندې داتباع حق نه او په غور نه کولو باندې په قرآن کېښ او مراد په قول سره قرآن دې، ﴿أَمْ جَاءَهُمْ﴾ استفهام دلته دپاره دانکار دې خوانکار دواقع نه دې، نه ده وقوع نه، بلکه وقوع ثابت او مقرر دې، نو مقصد دادې چې دوئ ته داسې خبره او داسې مسئله نده راغلې چې ددوئ مشرانو ته نوي راغلې چې دوئ ترینه انکار کوي، بلکه هم هغه مسئله ورته دپیغمبر یانوي کومه چې ددوئ مشرانو ته راغلې وه یعنې مسئله توحید، او دادو مره پخوانی ده چې دآدم عليه السلام نه شی راوونیسې ټولوا نبیاء کرامو دامسئله بیان کړیده

﴿أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا﴾ دلته هم واقع ثابت او وقوع منفي دې یعنې دوئ دپیغمبر ص اوصاف صداقت، دیانت، شجاعت، حسن اخلاق وغیره دمخکېښ نه ښه معلوم دی چې دا اوصاف لائق دی په انبیاء کرامو پورې، لیکن بیا هم دوئ دضد او عناد دوجهې نه ایمان نه راوړي ﴿فَهُمْ لَمَّ مُنْكَرُوتَ﴾ یعنې دوئ ددې پیغمبر نه، څه ناشناخونه دي څلویښت کالو پورې دوئ په ده باندې از میښتونه کړيدي دده ریښتونی اوصدق ورته ښه معلوم دې ﴿أَمْ يَقُولُونَ﴾ بیه چټه مقصد دادې چې دوئ ښی پاک ص ته نسبت دجنون اولیو نتوب کوي، حالانکه دې په عقل، راني او سوچ و فکر کېښ دهر چانه زیات دې ﴿بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ﴾ دا اضراب دې داعتقاد ددوئ نه چې په هغې باندې سابقه کلام دلالت کوي یعنې خبره داسې نده لکه چې دوئ شی کوي بلکه دې پیغمبر حق دین دوئ ته راوړيدي او دوئ دضد او عناد او دخپلو مشرانو غلط تقلید دوجهې نه حق قبولو ته تیار نه دی (قرطی).

﴿وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ﴾ ښه مراد ددوئ اعتقاد دشرک او نسبت دولد دې الله ﷻ ته او اتباع نه مراد حقیقه اتباع ده نو دایت مقصد دادې کچرته الله ﷻ ددوئ دخواهش اتباع او کړی او دځان سره په الوهیت کېښ شریک اونسی، یا اولاد اختیار کړی نو دکائنات دانتظام مشاهدې ټول درهم برهم شي او که دحق نه مراد پیغمبر ص شي نو دایت مقصد به داسې کچرته پیغمبر ص ددوئ دخواهش اتباع او کړی او دوئ به دشرک اجازت ورکړی یا الله ﷻ لره ولد ثابت کړي نو الله ﷻ دغصبي او غضب دوجهې نه به داتول نظام فاسد شي او بادحق نه مراد امر ثابت للواقع یعنې دین ترینه مراد دې او داتباع نه مراد معنی

مجازي ده یعنی موافقت نو دآيت مقصد دادې کچرته دادین ددوئ دخواش مطابق وی اود معبودان باطلو عبادت پکښ جاتزوي. اود ددوئ خرافات ته دین وئیلی شوی وی نو داپوره نظام به فاسد او درهم برهم وی. لکه سورة الانبياء آيت نمبر ۳۳ کښ ذکر دی، ﴿يَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ بِهِمْ لَضْرَابٍ وَانْتِقَالَ دِبَارِهِ دِي اَوْدَانْتِقَالَ دِي وَحَالْت دَهْغَوِي نَه بِل حَالْت اَوْصَفْت طَرَف تَه دِي چې هغه اعراض دې دحق نه اومراد په ذکر سره قرآن دې، چې دادوئ دپاره ذریعه د ذکر، شهرت اوفخروه اویا ذکر نه مراد ددوئ تمنا ده لکه سورة الصفات آيت نمبر ۱۷۸ کښ دی یعنی دوئ چې دکوم ذکر تمنا کوله او غوځلولی هغه ورته راغې خویاهم دوئ هغې نه اعراض کوي اوحضرت شیخ رحمه الله فرمائی چې ذکر په معنی دمذکور سره دې. یعنی هغه خبره چې دوئ ئی په خپل مینځ کښ ذکر کوي، چې هغه دالله ﷻ دوحدانیت اقرار دې. چې دحج په موقعې باندې به دوئ په تبلیه کښ دالله ﷻ دوحدانیت اقرار کولو. اودابه ئی وئیلو چې لیک اللهم لیک لاشریک لک لیک نوالله ﷻ فرمائی چې داخبره دوئ هم کوي خومو نږورته تشریح او وضاحت او کړو نو دوئ ترینه انکار او کړو

﴿أَمْ تَتْلُوهُمْ حَرَجًا﴾ داهم زجر دې یعنی ته ددوئ نه په دعوت او په تعلیم ددین باندې خوڅه نه غواړی، خویاهم دوئ ایمان نه راوړی اوحق نه انکار کوي، ﴿فَخَرَجَ رَبُّكَ حَقِيرًا﴾ خسر داذما قبل یعنی نفی داجرت دپاره دلیل دې اومراد په خراج سره دلته اجرا و ثواب دې یعنی دپیغمبر ﷺ نه دامتصوره نده چې هغه په تعلیم اود دعوت باندې اجرت واخلي، ځکه ددینا معمولی اجرت په مقابل کښ دالله ﷻ د طرف نه میلاویدونکی اجرا و ثواب ډیر غوره دې

فانده خرج په سکون دراء سره او خراج کښ فرق دادې چې خرج هغې اعطاء ته وئیلی کیږي چې تبرعاً یعنی بطور بخشش وي او خراج هغې ته وئیلی کیږي چې لزوماً وي. اودغه شان خرج قلیل اولرېشي ورکولو ته وئیلی کیږي او خراج ډیر شي ورکولو ته اوبار بارور کولو ته وئیلی کیږي. نو په جانب دالله ﷻ کښ خراج ذکر کول دپاره دکمال مبالغې دې اولزوم پکښ تفصلاً او احساناً دې

﴿وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ﴾ یعنی ای پیغمبره ستا مطالبه ددین دوئ نه څه ناجائزه نده چې دوئ ستا خبره نه منی. بلکه کومې لارې اودین طرف ته چې ته دوئ رابلې اود دعوت ورکوي هغه دین صحیح اوحق دین دی ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی ددوئ دایمان راوړلو دپاره دپیغمبر ﷺ دطرف نه اویا څه بل څه مانع

نیشته دي. صرف وجه داده چې ددوي په زړونو کين خوف خدا او حساب و کتاب يقين نيشته دي. وجهي نه دوي اعراض کوي

﴿وَلَوْ رَجَعْنَهُمْ﴾ داتخويف دنيوي دي او په کفر سرکشي باندې ددوي دوام ذکر کيږي چې ددوي کفر او سرکشي دومره حد ته رسيدلي ده چې کچرې ددوي دکفر او بد اعمالو وجهي نه په دوي باندې راغلي عذاب لري کړشي، او په دوي باندې رحم او کړې شي. نو بيا هم دوي ايمان نه راوړي بلکه په کفر او سرکشي کين نوره ترقي کوي

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ﴾ ضمير راجع دي کفار مکه ته او مراد په عذاب سره قحط والا عذاب دي چې د نبي ﷺ د بددعا وجهي نه په دوي باندې تراوه (۷) کالو پورې مسلط وو، نبي پاک ﷺ بددعا وکړه. اللهم اعني عليهم بسنين كسني يوسف (نسائي، يهقي) ترجمه اي الله ﷻ حماد مدد پاره په دوي باندې داسې قحط سالي راولي لکه د يوسف عليه السلام په دور کينې دي راوستي وه او ددې بددعا په وجهي الله ﷻ په دوي باندې داسې قحط مسلط کړو چې دلوري د لاسه به اهل مکه په گندگي کينې به د خرمنې ټکړه ايرته وه هغه به نې راواختله او اوبه نې خوړه، آخر کار ابوسفیان چې لار هغه وخته پورې مسلمان شوې نه وو، يوه ورځ نبي ﷺ ته راغي او عرض ئي او کړو چې آياته رحمة للعالمين نه ئي اوته خلکو ته د صله رحمي حکم نه کوي، نبي پاک ﷺ ورته او فرما ئيلو چې هاؤخه رحمة للعالمين یم او خلکو ته د صله رحمي حکم ورکوم، نو ابوسفیان عرض او کړو چې ستاد قوم مشران په بدر کين په تورې سره هلاک کړي شو او کشران ئي په لوبې سره هلاک کيږي. نو ته دعا او کړه چې دامسلط قحط ختم کړي شي. نو د نبي ﷺ په دعاسره هغه قحط اوچت کړي شونو د دومره سخت عذاب باوجود اهل مکه نه ايمان راوړو او نه ئي الله ﷻ ته سوال اوزاري او کړه.

﴿حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ﴾ غوره خبره داده چې داتخويف اخروي دي او د ﴿عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ نه مراد عذاب د جهنم دي يعنی دوي دخپل رب اطاعت گزاری نه کوی تردې چې جهنم ته ئي داخل کړو ليکن بيا به دوي ايمان نشي راوړلي او د خير نه به نا اميده وي لکه سورة الزمر ايت نمبر (۷۱) کين دي چې کله دوي جهنم ته اور سيږي نو د جهنم دروازې به ورته پرانستي شي. نو ﴿إِذَا هُمْ فِيهِ مُبَسَّلُونَ﴾ يعنی پدې وخت کين به دوي د هر قسم خير نه مايوسه شي او بعض فرماني چې داتخويف دنيوي دي او عذاب نه مراد فتح مکه او باجنگ بد دي

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

اوله ﷻ هغه ذات دی چې سدا کړېدی سنا سودیاره غوږونه او سرګي او زړونه. لږه غوندې شکر ادا کوي تاسو

وَهُوَ الَّذِي خَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي

اوله ﷻ هغه ذات دی چې خواړه کړي یې تاسو په زمکه کې او خاص هغه نه به تاسو جمع کړي نن. اوله ﷻ هغه ذات دی

يُعِي وَيُمِيتُ ۚ لَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ

چې ژوندی کول کوي او مړه کول کوي او خاص دهغه به اختیار کوي دې بدلېدل د شېبې او دورې آبېس عقل نه لرئ تاسو بلکه

قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٦٣﴾ قَالُوا عَرَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَاتًا وَعِظَامًا ۚ إِنَّا

دوئ وانی پشان د وینا دمخکو خلکو دوئ وانی چې آیا کله چې مړه شومونږه او خاوري شومونږه او هډوکي شو آیا مونږه

لَسَبْعُونَ ۚ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ

دوباره ژوندي کړو. یقیناً وعده کړې شویده مونږ سره او د مشرانو زموږ سره دا وعده ده دمخکې راسې، نن دې دامگر د دروغو قصې دي

الْأَوَّلِينَ ﴿٦٤﴾ قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٦٥﴾ سَيَقُولُونَ

دمخکو خلکو، ته اویا به د چاپه اختیار کوي ده زمکه او هغه څوک چې پدیکې دي کچري تاسو یوه لرئ نو خامخابه دوئ وانی

لِلَّهِ ۖ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٦﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ

الله ﷻ لږه اختیار دې اویا به ته آیا پس ولې تاسو نصیحت نه قبلوئ اویا به څوک دې اختیار مندد او ده ۷ اسمانونو

وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٦٧﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۖ قُلْ أَفَلَا

او څوک اختیار منددې د عرش لوی شان والا، نو خامخابه دوئ وانی الله ﷻ لږه اختیار دې اویا به ته آیا پس ولې

تَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ مَنْ بِمِثْلِ مَلَكُوتِ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِزُّ

ځان نه ساتي تاسو د شرک نه ته اویا به د چاپه لاس (قدرت) کوي پوره بادشاهي د هر خیزده او هغه پناهې ورکوي د هر مصیبت نه

وَلَا يُجَارُّ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۵﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ

اوساځي نشي وړكيدې دهغه په مقابلې كېن كجړي ناسويو هيرنې خامخابه دوى اوانى حى الله ﷻ لږه اخيستې

قُلْ فَإِنِّي تُسْحَرُونَ ﴿۶﴾ بَلْ آتَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَآتَيْنَهُمُ لَكِذِبُونَ ﴿۷﴾

نونه ورنه اوبه پس څرنگه اړه ولې شى ناسود حق نه بلكه راوړې دې مونږ دوى ته حق اويشكه دوى خامخادروغ وانى

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ ۖ دَدِي خَائٍ ۖ نَه دويمه حصه دسورت شروع كيږي خلاصه نى په ابتدا، دسورت كېن ذكرشويده، نو دا اول دليل عقلي دې، په نفي شرك اعتقادي باندې، او مراد په سمع، ابصار او افنده سره قوتونه د ادراكاتو دى او تقديم دسمع په بصر او افنده باندې ځكه اوشو چې دسمع منافع پيږدي اودغه شان منافع دسمع اعلى او اولى دى په نسبت دمنافعو دبصرته ځكه چې ځوك دقوت دسمع نه محروم وي نو دپير څيزونو د ادراك نه محروم وي ځكه چې ادراكات دسمع كشيږدي په خلاف دقوت بصارت نه، چې دهغې ادراكات قليل او كم دى ﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ ۶ دهرعضوي شكر دادي چې دالله ﷻ په اطاعت كېن صرف كړې شى اود هغه په معصيت كېن استعمال نكړې شي، مثلاً په بسترگو سره كائنات ته دعبرت په نظر او كتلې شي، په غوږونو سره دلائل قدرت او وحدانيت واوريدلې شي او په زړه اود ماغوسره پرې فكر او غوراو كړې شي، او په ﴿قَلِيلًا مَّا﴾ كېن ما زانده ده، دتاكيد دقلت دپاره ده يعنى دپير لږ شكر ادا كوي او قليل ځكه اوييلې شو چې كفار و به اقرار د نعمتونو كولو سره دشرك نه اوبعض فرماني چې قليل په كلام دغريبو كېن كله كله په معنى دعدم سره راځي نو مقصد دايت دادي چې ناسو بالكل شكر نه ادا كوي.

﴿وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِيهَا﴾ يعنى مختلف اطرافو د زمكې كېن شى ستاسو نسلونه خواره كړيدى اوبيا به تاسو د قيامت په ورځ يو ميدان ته راجع كړي

﴿وَهُوَ الَّذِي يُخَيِّبُ﴾ يعنى انقلابات د احوال دالله ﷻ په تصرف او قبضه، قدرت كېن دى ﴿وَلَهُ أَخْتَلَفَ آلِئَلٍ﴾ يعنى شپه بوتلل او ورځ راوستل يا ورځ بوتلل اوشپه راوستل اودغه شان شپه اوږدول او ورځ لنډه ول، يا ورځ اوږدول اوشپه لنډه ول

﴿يَنْ قَالُوا مِثْلُ ۚ﴾ داشکوی ده اوداجمله عطف ده په مقدر باندې چې په هغې باندې دلالت ماقبل جملې یعنی استفهام انکاری کړيدې. چې فلم یعقلاوې یعنی فلم یعقلاوې قالاوا ﴿واولون﴾ نه مراد ددوی اباؤ واجداددی چې هغوی به هم داسې خبرې کولې لکه ددې سورت په ایت نمبر، ۳۵، کین تیر شوبدی

﴿قَالُوا أَءِذَا ۚ﴾ داتفسیر دماقبل اجمال دې ﴿لَقَدْ وَعَدْنَا﴾ یعنی دبعث بعد الموت وعدي ډیر وخت نه کیري. زمونږ اباؤ واجدادو سره هم شوي وې خوتر اوسه پورې رینستونې شوې
﴿قُلْ لَّيْسَ الْأَرَضُ ۚ﴾ ددویم عقلي دلیل دې اوداعلی سبیل الاعتراف من الخصم دې اومقصود اصلی پدې دلیل سره نفی دشرک اعتقادی دې، خواشاره پدې سره اثبات دحشرونشر بعث بعد الموت، ته هم کیري. اوداستدلال په باره دزمکې اوداوسیدونکو د هغې کین دې، چې ددې زمکې اوددې داوسیدونکو واکدار څوک دې؟ ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ جواب دشرط محذوف دې چې فاخترونی دې.

﴿سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ﴾ دااخبار دې دهغوی داعتراف اواقرار نه اوهرکله چې ددوی دطرف نه دااعتراف اواقرار متقین وو. نو ددې وجهې نه الله ﷻ ددوی دکلام نه اخبار ورکړو ﴿قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ یعنی ددې دلیل نه تاسو وعظ اونصیحت ولې نه اخلئ؟ چې کوم ذات ددې واکدارې دې نوهغه ئی متصرف هم دې اودهغه سره دخدای په صفاتو کین څوک شریک هم نیشته دې اودغه شان کوم ذات ددې خالق دې نوهغه ددې مخلوق په فناء اواعادي هم قادر دې، (کشاف، مدارک).

﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ ۚ﴾ دادریم عقلي دې اوداهم علی سبیل الاعتراف من الخصم دې، یعنی دوی ددې اقرار کوي چې داوه ﴿۷﴾ اسمانونو اودعرش عظیم رب صرف الله ﷻ دې ﴿قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ یعنی ددې اقرار باوجود تاسو دالله ﷻ سره شرک کوئ اود هغه دعذاب نه، نه یریرئ اوخان دشرک نه، نه بچ کوئ؟ (ابن کثیر).

﴿قُلْ مَنْ يَدْعُوهُ مَلَكَوتٌ ۚ﴾ داهم دلیل عقلي علی سبیل الاعتراف دې، یعنی مشرکین ددې اقرار هم کوي چې دکائنات هر څیز دالله ﷻ په ملک کین دې ﴿وَهُوَ يُحْيِي﴾ یعنی هغه چاته خوښه شي

نو دهر قسم تکلیفونو اومصائبونو، ورله پناه ورکړي. ﴿وَلَا تُجَاوِزْ عَلَيْهِ﴾ یعنې چه چا ته څه تکلیف رسول او غواړي نودده په مقابلې کېن څوک دچا امداد نشي کولی. ﴿فَإِنِّي تُتَحَرَّوْنَ﴾ یعنې ددې اعتراف او اقرار باوجود تا سو حق ته باطل او باطل ته حق وایئ داتاسو څرنګه دهوکه کېن مبتلایئ، چې دواضح حق نه اعراض کوی

فانده پدې دلائلو کېن احسن ترتیب اختیار کړې شوی دی ځکه چې انسانانو ته نزدې زمکه ده نو اول تپوس په باره دزمکه کېن اوشو، بیا دزمکې نه پورته اسمان او دهغې نه پورته عرش دې نودویم تپوس دهغې په باره کېن اوشو او بیا دریم تپوس دتول کائنات دبادشاهي په باره کېن اوشو چې هغه دمجموعې داسمان، زمکې وغیرهمانه اوچونکه دزمکې دنزدیکت دوجهې نه دهغې سره یادداشت اوتذکره زیاته مناسبه وه نوددې وجهې نه په اول دلیل باندې تذکره متفرع شوه اوداسمان اوعرش دعظمت شان اورفعت دوجهې نه دهغې سره تقوی اوخوف الهي حاصلیدل زیات مناسب دی نوددې وجهې نه په دویم دلیل کېن تتقون ذکر اوشو اوهرکله چې دوی دالله ﷻ دعظیم قدرت اوبادشاهي اقرار کولو اودمخلوق دعجزاوضعیف اعتراف نی کولو نوددغې اقرار او اعتراف باوجود بیا هم دالله ﷻ سره په ذاتو اوصفاتو کېن شریک جوړول انتهائی حماقت اودبې وقوفی انتهائی درجه ده نوځکه په دریم دلیل کېن ﴿فَإِنِّي تُتَحَرَّوْنَ﴾ په تعجب سره متفرع شو، چې تعجب راشي ددوی په عقلونو باندې

﴿بَلْ أَتَيْنَهُم بِالْحَقِّ﴾ هداضراب دې ددې قول ددوی نه چې ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطُورٌ الْأَوَّلِينَ﴾ هدي یعنې دقرآن مضامین، توحید، رسالت، اوقیامت وغیره دروغ ندی بلکه ددوی خبرې دروغ دی چې منکر دبعث دی یاالله ﷻ لره ولداوشریک ثابته وي

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَتَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ

ندي نیولی الله ﷻ هیڅ قسم ځوی اونیشته دهغه سره برابر څوک واکدار، ګڼې دغه وخت به ییل کړی وژر اختیار مند

بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهُ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٦٠﴾

هغه مخلوق چې ده پیدا کړی دی اوخامخا به زور او روشی به وې په یویل باندې پاک دې الله دهغې نقص عیب نه چې دوی بیانوي

عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّمَ مَا يُشْرِكُونَ ﴿۵﴾ قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِيئِي

عالم دی به هریک اوسکاره باندې پس بلندې دفعې نه چې دوی ئی دفعه سره شریک کوي ته اوبه ای به ځما کجری ته سنی

مَا يُوعَدُونَ ﴿۶﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۷﴾ وَإِنَّا عَلَى

ماته هغه عذاب چه دوی سره ئی وعده کدې شي ای به ځما پس مه گرځوي مایه فوه ظالمانو کښ اوسکه بدی خبره مانجی چې

أَنْ تُرِيكَ مَا وَعَدُهُمْ لَقِيدُونَ ﴿۸﴾ اخْفَعْ بِالَّذِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ

اوخا یو مونږ ته هغه عذاب چې دوی سره ئی وعده کوو خاما قدرت لرونکي یو دفعه کو به معنی طریقی سره چه ځانسه دودئ لره

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿۹﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ﴿۱۰﴾

مونږ به یو هر یو به هغه خبرو چه دوی ئی بیانوي اوت ه اوبه ای به ځما یانه نیسم به تاسره دوسو د شیطانانو نه

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿۱۱﴾

اوپناه نیسم به تاسره ای به ځما د حاضریدلو د دوی نه ماته

﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ﴾ د ادعوی د سورت ده سره د دلیل نه او ﴿إِذَا لَذَقَ﴾ تالی یعنی جزا ده

ځکه چې "اذا" په تالی اوجز ابا ندي داخليري او مقدم شرط، محذوف دی چې هغه لوکان مع الله دي

او ﴿لَذَقَ﴾ په معنی د "انفرد" او "میز" سره دي، خلاصه د دلیل داده کچرته د الله ﷻ سره به

صفاتو د خدای کښ څوک شریک وي نو هغه شریک به قادر وي په خلق و الا لازم به شي

عجز او عاجز خواله نشي جوړې دي، نو خاما به هغه شریک قادر په خلق وي او د هغه د پاره به

بالفعل مخلوق وي، نو دا شریک به خپل مخلوق جدا کوي او ځان ته به ئی مستقل حکومت

جوړولو، یعنی لذهب کل الله بمسا خلق، اود اجدائی او مستقل حکومت او خدای ناممکنه او باطله

ده، ځکه چې لازميري د دي وجهي نه تحارب او جنگ نو په ﴿وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ کښ اشاره

ده بطلان التالی ته او ملازمه پکښ عادیه ده یعنی د باد شاهانو عادت پدي جاري دي چې یو په بل

باندې غلبي حاصلولو کوشش کوي او چې کله د دوی په مینځ کښ جگړه شروع شوې وي نو د انظام

مشاهد بلکه د اتول کائنات به درهم برهم شوې وي لیکن پدي نظام مشاهد کښ څه قسم فتور

او نقصان نیشته دي، نومعلومه شوه چي د (۱) یونه زیات خدايان نیشته دي او الله ﷻ تن. تنه ذات دي اودا دلیل په ظاهر کښ حجت اقتاعي دي. ځکه چي ملازمه پکښ عقلیه نده بلکه عاذبه ده ځکه چي استلزام د تحارب بین الملوك عقلا ندې بلکه عاده دي اودغه شان برهان هم جوړېدې شي علی تقدیر، تفصیل ئی په سورة الانبیاء کښ تیرشویدي ﷻ سُبْحَنَ اللَّهِ ﷻ د اتفریع ده په نتیجې باندې

«عَلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ» د ایا بدل دي دلفظ «الله» نه اویا صفت دي یعنې متصرف او مختار د ټول اشیا و الله ﷻ دي او په هر غیب باندې عالم هغه دي نو لهذا د هر قسم شرک نه هغه پاک دي «قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيكُنِي» د دلالتو او تفریعاتو ذکر کولونه پس ادا د دعا او طریقه د تبلیغ تعلیم وړ کولې کیږي او تخویف ته پکښ هم اشاره کیږي، او «إِمَّا» اصل کښ «إِنْ» ما و، «مَا» زانده ده دپاره د تاکید ده او مقصد دادي چي ای الله ﷻ ته خودوئ نه عذاب خامخاو وړ کونکي ئی یا په دنیا کښ او یا په اخرت کښ خو کچرته د عذاب په دنیا کښ وي نو ځا حفاظت ترینه او کړي

«رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» وضع د اسم ظاهر په ځای د ضمیر دپاره د اشعار دي په سبب د عذاب باندې، چي هغه ظلم او شرک دي اونبی پاک ﷺ باوجود د دې چي معصوم وو خو بیا هم هغه ته د دعا غوختلو حکم او تعلیم وړ کول دپاره د اظهار د کمال عبودیت دي، اودغه شان پدیکښ اشاره ده شدت د عذاب ته اودغه شان پدیکښ اشاره ده چي په دنیوي عذاب کښ عام طور باندې عموم او شمول وي لکه په سورة الانفال کښ دی «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتَصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» اودغه شان د عابه حدیث د ترمذي کښ هم د نبي ﷺ نه منقوله ده چي «إِذَا ارْتَدَّتْ فِي النَّاسِ فِتْنَةٌ فَاقْبَضْ إِلَيْكَ غَرْمَتَهَا»

«وَأَنَا عَلَىٰ أَنْ تُرِيكَ» یعنې الله ﷻ پدې قادر دي چي ستا په ژوندون کښ په دوئ باندې عذاب راوړي لیکن د حکمت د وجهې نه الله ﷻ عذاب مؤخر کوي ځکه چي د الله ﷻ په علم کښ ځنې کسانو ایمان راوړل مقدري دي

«أَذْفَعُ بِأَلْفِي» د اطرېقه د تبلیغ ذکر کیږي. یعنې دا مشرکین اگرچه ستا د دین او توحید دعوت په سخت لهجې سره رد کوي خو ته د نرمی او حسن اخلاق مظاهره کوه. نومراده په «وَأَلْفِي هِيَ أَحْسَنُ»

نرمه لهجه او خانسته اخلاق دی اود ﴿الْشَّيْطَٰنُ﴾ نه مراد دکفارو بد اخلاقي اوسخته لهجه ده. اودغه شان ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ احسن نه مراد عفو. درگزردي اود ﴿الْشَّيْطَٰنُ﴾ نه مراد دکفارو ظلم دي ﴿لَعَنَ أَعْلَمُ﴾ بما يَصِفُوهٗ يعنى ددوى خبري او کارونه زمونږ په علم کښ دی. مونږ به ورته پوره پوره سزا ورکړو

﴿وَقُلْ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ﴾ داد بلې دعاء تعليم دي او مراد ﴿هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ نه شیطاني وسوسې دي چې دانسانانو په زړونو کښ اچوي چې دهغي په ذريعي سره انسان د الله ﷻ ذکر نه غافله کړي اود قبول ايمان نه نى منع کړي او ﴿اَنْ تَحْضُرُوْا﴾ مقصد دادې چې شيطان انسان ته په مختلف اوقاتو کښ حاضرېږي دهغه په امورو کښ خلل واقع کوي دانسان په زړه کښ تکبر. ریا. غضب اونور اخلاق رد بيله پيدا کوي اود ثواب نه نى محرومه کوي، امام مسلم ﷺ د حضرت جابر ﷺ نه روايت نقل کړيدي چې رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائيلو چې شيطان ستاسو هر کار ته په هروخت کښ راځي او په هر کار کښ دگناهونو او بد کارونو وسوسې تاسوته اچوي نو دې دپاره ددې دعا خصوصي تعليم ورکړې شو، امام ترمذي ﷺ د عمرو بن شعيبه ﷺ سند سره حديث نقل کړيدي فرماني چې نبی پاک ﷺ مونږ ته يوڅو کلمات خود ليدى چې دگېرا هت نه دېچ کيدلو دپاره اوده کيدلو په وخت نى مونږه وايو، هغه کلمات دادى: بِسْمِ اللّٰهِ اَعُوْذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التّٰمَةِ مِنْ غَضَبٍ وَعِقَابٍ وَشَرِّ عِبَادَةٍ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ وان بمضرون اوراوي فرماني چې حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ به دادعا په خپلو مشرانو اولاد باندې ياده وله او ماشومانو له به نى اوليکله او په غاړه به نى ورله واچوله

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۚ لَعَلِّي
دوى به انکار کوي تر هغې وخته پورې چې راشي بيوته ددوى ته مرگ نيوانى به اېرېه خما واپس کړي مالړه. دپاره ددې
أَعْمَلُ صَالِحًا ۖ فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ
چې عمل او کړم نيك په بدله دهغې کښ چې ما پرېخودلې دي اوبه ونيلې شي، هيچرې دانه کيږي بېشکه دا يوه خبره ده
هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِم مَّرْجُءٌ إِلَىٰ يَوْمٍ يُبْعَثُونَ ۝
چې دې وائى هغې لره اومخې ددوى ته لويه پرده ده تر هغه ورځ پورې چې دوى به دوباره ژوندي کولې شي

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ

پس هرکله چی سوکی اوکړې شي په شپلي کښ پس نه به وي نسونه په مينځ ددوي کښ په دغه ورځ

وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ۝ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

ونه به دوي نپرسونه کولي شي ديويل نه پس هغه خوک چې درانه شي عملونه دهغه پس دغه کسان هم دوي کامياب دي

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ

او هغه خوک چې سپک وي عملونه دهغه نو دا هغه کسان دي چې تاواني کړي نى دى خانونه خپل په جهنم کښ به وي دوي

خَالِدُونَ ۝ تَلْفَحُ وَجُوهُهُمْ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ۝

هميشه دپاره. سوزوي به مخونه د دوي اور او دوي به په هغې کښ بدشکله وي

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ ۝ داتخويف اخروي دې اوددې تعلق دآيت نمبر (۹۰) کښ ﴿وَأَنَّهُمْ لَكَذِبُونَ﴾ سره

دې، يعنى دوي په تکذيب او غفلت کښ پراته دي او شرک، کفر کښ مشغوله دي ليکن چې کله به

دوي کښ چاته مرگ راشي اود خپل اعمالو سزا او نتيجه اوگوري نوبيا به ارمان کوي اوبارباره

دنياته دواپس کيدلو تمنا اودخواست کوي دپاره دنبيک عمل ليکن ددوي دادرخواست به نه

قبليږي ﴿رَبِّ أَزْجَعُونَ﴾ جمع دپاره دتعظيم دمخاطب ده چې الله ﷻ دې، اوڅرنگه چې

واحد متکلم دتعظيم دپاره صيغه دجمع استعمالږي نودغه شان دمخاطب واحد تعظيم دپاره هم

صيغه دجمعي استعمالږي اوبعض فرماني چې مقصود دجمعي نه تکرار دې، لکه څرنگه چې کله

کله تشبيې نه تکرار مراد کړې شي لکه: قفانېک من ذکرى حبيب ومزل، کښ قفا «ديود»، قول مطابق،

په معنى دقف قف سره دې، نودغه شان «ازجعون» په معنى دارجعنى، ارجعنى، ارجعنى سره دې او

بعض فرماني خطاب په اصل کښ ملائکتوته دې اودکردرب څکه اوشو چې مستغاث په حقيقت

کښ الله ﷻ دې.

قرطبي وغيره فرماني چې داتمنا اودرخواست په کافرپورې ندي مختص، بلکه مؤمن فاسق به هم

داتمناکوي. لکه سورة المنافقون آيت نمبر (۱۰) کښ دى اودغه شان داتمنا به په مختلف

اوقاتو کښ وي، په وخت دمعاينې دموت کښ به وي لکه پدې سورت اوسورة المنافقون کښ دى،

په عالم برزخ کښ به وي لکه په سورت ابراهيم ايت نمبر (۴۴) کښ دی، په وخت د نښور او حشر کښ به وي لکه سورة الاعراف ايت نمبر (۵۳) کښ دی. په وخت د پيښی درب کښ به وي لکه سورة الانعام ايت نمبر (۲۷) کښ دی. او دغه شان د جهنم په اور کښ به هم دغه جیغې او باسي لکه په سورة فاطر ايت نمبر (۳۷) کښ دی

﴿لَعَلِّي أَعْمَلُ﴾ "لعل" د امید او تر دد د پاره ندې، ځکه په دغه وخت کښ به د دوی عزم د نیک عمل وي نو کله د ترجی به دوی تواضعاً استعماله وي، او بعض فرمائی چې د ترجی په نسبت سره د الیاتیته ده یعنی زموږ امید دي چې موږ د نیاته واپس کړي شو نو موږ به ضرور نیک عمل کوو. او بعض فرمائی چې د نیک عمل کولو به د دوی عزم وي خو چونکه د نیاته واپس کیدل او نیک عمل کول د امو رو مستقبلونه دی او علم د هغې بغیر د الله ﷻ نه بل چاته نیشته دي نو د دې وجهې نه. یعنی د وجهې د عدم تیقن د علم نه، دوی خپل کلام کښ به کلمه ترجی استعماله وي او مراد په عمل صالح سره ایمان او طاعات ټول دی او د ﴿ترکت﴾ نه مراد مال، اولاد او بد اعمال دی چې دوی په دنیا کښ پریځي وي او یا ترکت په معنی د ضیعت سره دي، یعنی کوم شی چې ماضانه کړي دي، چې ایمان او نیک اعمال دی.

﴿كَلَّا إِنَّهَا﴾ "کلا" کلمه ردعه ده او دده درخواست مسترد کیدل او د تمنا جواب دي، چې د نیاته واپس کیدل او بیا موقعه میلا ویدل هرگز نشي کیدلې او ها ضمیر راجع دي تمنا ده ته، چې ﴿رَبِّ آرْجِعُونِ﴾ دي. ﴿هُوَ قَائِلُهَا﴾ یعنی د حسرت او ندامت د وجهې نه به دي د اتنا بار بار کوي،

خود اتنا به ئی صرف تمنا پاتې شي او څه فائده به پرې نشي مرتبه ﴿وَمِنْ زَوَاجِهِمْ﴾ د امانع ذکر کړي د واپس راتلو د پاره یعنی دده د نیاته واپس راتلل محال دي ځکه چې اوس خودې برزخ ته رسیدونکې دي او د عالم برزخ نه عالم د نیاته واپس راتلل نشي کیدي. او برزخ په لغت کښ د دوو ۲، خیزونو په مینځ کښ حائل او مانع ته وئیلی کیرئ او په اصطلاح د شرع کښ هغه مدت ته وئیلی کیري چې د مرگ نه پس تر دو باره راژوندي کیدلو پورې دي. او بدې عالم کښ اثرات د سزا او انعاماتو بالذات په روح باندې مرتب کیري او روح بیا په علین کښ وي او بیا په سجن کښ وي او د روح په واسطې بدن او اجزا د بدن ته هغه اثرات رسیږي او بدن او د هغې اجزا، او ذرات ئی

محسوسه وي اگر چي دغه بدن خاورې شوې وي يا غرق شوې وي، ځکه چې دروح د بدن سره تعلق وي او داتعلق کله کله اقوی وي حتی چې هغه بدن باندې ځنې دنيوي احکامات مرتب شي او کله قوي وي، کله ضعیف او کله اضعف وي، لکه څرنگه چې عالم دنیا کښن جزاء او سزا بالذات په بدن باندې مرتبه کيږي او بالواسطه اثری په روح کښن ظاهریږي او په اخرت کښن جزاء او سزا روح او بدن دواړو ته بالذات وي، او ددې وجهې نه په دنیا کښن د نیک عمل یا بد عمل جزاء او سزا پوره بدله نده دغه شان په قبر کښن جزاء او سزا د اعمالو پوره بدله نده، بلکه پوره بدله د اعمالو په اخرت کښن ده چې روح او بدن دواړو ته بالذات میلاويږي، نولهدا دکومواسلافونه چې منقول دي چې دبرزخ نه مراد دادې چې نه داهل دنیا سره وي چې خوراک وڅښکاک او کړي اونه داهل اخرت سره وي چې داعمالو بدله ورته ورکړې شي نو ددینه مراد پوره پوره بدله ورکول دي لکه ابن کثیر رحمته الله علیه داقول د محمد بن کعب رحمته الله علیه نه نقل کړیدی چې البرزخ مابین الدنيا والاخرة، ليسوامع اهل الدنيا باکلون و یشربون، ولامع اهل الاخرة یجازون باعمالهم (ابن کثیر) نولهدا دداسې اقوالونه استدلال کول په نفی د عذاب قبر یا تنعیم قبر باندې غلط دی او هرکله چې په عالم برزخ کښن د تعذیب یا تنعیم، بالذات تعلق دروح سره وي او روح غیر مرئی او غیر محسوس شی وي، نو ددې وجهې نه برزخي زندگي هم غیر محسوسه زندگي ده، ایمان پرې راوړل ضروري دي.

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ هَذَاخَوْفٌ أَخْرَوْي دې او دنفخ نه مراد نفخه ثانیه ده چې په هغې سره به ابتداء د عالم اخرت کيږي﴾ ﴿فَلَا أُنْسَابُ هَذَا دینه د مطلق نسب نفی نده مراد، بلکه نفی د منفعت د نسب ترینه مراده یعنی نسبونه به چاته فائده نشي ورکولې، بلکه هریوکس به دیوبل نه تختي، لکه په سورة عبس ایت نمبر (۳۵)، کښن دی او یا ترینه نفی د تفاخر د نسب ده یعنی فخریه نسبونو باندې به نه وي.

﴿وَلَا يَتَسَاءَلُونَ هَذَا دینه یا نفی د سوال تراحم مراده چې دیوبل نه به درحم سوال نشي کولې ددیردهشت او د خوف وجهې نه او یا دا چې مواقف او مقامات د قیامت دیردی نو په ځنې موافقو کښن به پوښتنه او سوالونه دیوبل نه، به نشي کولی، او په ځنې موافقو کښن به دیوبل نه تپوس کولی شي، بهر تقدیر ددې ایت تعارض د سورة الصافات د ایت نمبر (۲۷)، سره نیشته دې چې هلته دیوبل نه، د تپوس کولو ذکر دې حضرت تهانوي رحمته الله علیه فرمائی چې نفی د منفعت د نسب او نفی

دَسَائِل دواړه مختص دي په کفارو پورې، او هر چې دي مومنان نوهغوی ته به نسب او تعلق فائده ورکوي لکه سورة الطور ایت نمبر (۲۱) او په سورة الزخرف ایت نمبر (۲۷) کښ دي اودغه شان مومنان به ډیوبل سره خبرې هم کوي

﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ د ابشارت اخروي دي او اضافت د موازين ضمير ته د پاره د عهد دي او مراد ترينه موازين الحسنات دی او قرينه پرې دا ورستو مرتبه جمله ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ده. د دي ایت مزیده تشریح حضرت والد صاحب نور الله مرقده په سورة الاعراف ایت نمبر (۸۱) کښ په جامع انداز سره کړیده

﴿وَمَنْ حَقَّتْ مِيزَانُهُ﴾ د اتخويف اخروي دي ﴿تَلْفَحُ وُجُوهَهُمْ﴾ تخصیص د وجه د وجهي د شرافت نه دي چې دا اشراف الاعضاء ده او عام طور باندې د تکلیف په وخت کښ خلک دمخ بچ کولو کوشش زیات کوي. نو چې مخ د عذاب نه بچ شي نو نور اعضاء به په طریق اولی سره نشي بچ کیدلې ﴿كُلُّهُمْ فِي سِوَاهِهَا﴾ د دي تفسیر په حدیث د ترمذی وغیره کښ د نبی ﷺ داسې منقول دي چې د دوی مخونه به په جهنم کښ اوسوی نو بړه شونډه به ئی د ستر تر منځ پورې اور سیري اولاندې شونډه به ئی تر نامه پورې به اور سیري او غاښونه به ئی ښکاره پاتې شي

أَلَمْ تَكُنْ أُولَٰئِكَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ فَاكُنْتُمْ بِهَا تُكَلِّمُونَ ﴿قَالُوا رَبَّنَا

آیا نه وو ایاتونه خماچې لوستلې کیدل په تاسو باندې پس تاسو ئی چې دروغون گنل مو هغې لره وائی به دوی ای ربه زمونږ

غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا

غالبه شوې وه په مونږ باندې بدبختی زمونږه اومونږ وووږه ډله بی لاری ای ربه زمونږ اوباسه مونږه د دي جهنم نه

فَإِنْ عُدْنَا فَنَاظِرًا لِّظَلْمِئُونٍ ﴿قَالَ اخْسُوا فِيهَا

پس کجری وایس شو مونږ اگرا هئ ته مونږ ښکته مونږ به ظالمان یو اوبه وائی الله ﷻ کوری ئی اور سیري به جهنم کښ

وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا

نومیر: حدیث مه کوی ښکته وه یوه ډله دندکابو، موجوده بزما نه چه وبل به هغوی ای ربه زمونږه اسمان راوړي دي مونږ

فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٠﴾ فَاتَّخِذْ مُمُوهُمْ سَيِّئَاتِنَا

په څخه اوکړي مهربانه اورځم اوکړي په مونږ باندې اونه شي زيات مهربان درځم کوونکونه پس نيولي وو ناسو هغوی لره په نوبه سره.

حَتَّىٰ أَسْأَلُكُمْ فِي الْبَنَاتِ وَأَكُنَّ مِنَ الدَّاعِيْنَ قَلِيْلًا ۝١٠٠

نردی حی غافل نی کری دیاد زمانه اووی تاسو حی به هغوی یوری موخند اکوله بیشکه بدله ور کره ماهغوی نه من زورخ

يَمَّا صَبَرُوا ۖ أَتَاهُمْ هُمُ الْفَاقِرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ

په وجه دصبر ددوئې چې بيسكه خاص هم دوئې كامياب دي اوبه وائي الله ﷻ خومره وخت تير كړو تاسو په زمكه كښ

عِنْدَ سَيِّدِنَا ﴿١٧﴾ قَالُوا لَيْسَ بِنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِثِينَ ﴿١٨﴾

په شمار د کالونوسر د دوی به اوائی تیره کړیده مونږه یوه ورځ بیا یوه حصه د ورځ پس نیوس اوکړه د شمار کوونکونه

قُلْ إِنْ لَّمْ يَنْتَهِ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنكُم كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٥

اوبه وائی اللہ ﷻ نہ دے تیرکے تاسومگر دیرکم وخت کچرے تاسو پوھیدی

﴿أَلَمْ تَكُنْ مِنْ آيَاتِنَا مَن مَّنْ جَهَنَّمِ يَأْتِيهِ نَارُهَا مِنْ سَبْعِ آفَافٍ إِنَّهَا سَاحِلٌ مُّجْرٍ ۚ﴾

زجرا اوڻيل شي، ڇي ڄاڻايتونه په تاسو تلاوت ڪيدلو شونو تاسو به ئي تڪذيب ڪولو

﴿عَلَيْتَ عَلَيْنَا نِيقُونَا﴾ ددینه مراد یاشقاوت تقدیری دې او یاتربینه دنیوی خواهاشات مراد دي

هُوَ كُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ۖ هَدَاوَيْنَاهُ دَعْوَىٰ اعْتَدَا أَنَّهُ وَبَلَكَ اِقْرَارًا بِهِ وَيُؤْمِنُ لَكَ سُورَةُ الْمُؤْمِنِ

ایت نمبر ۱۱ کتب تصریح دہ

﴿قَالَ آخِذُوا بِهَا﴾ اخسناوا کلمه دتحقیق و تذلیل ده، په عربو کښ دسپي شړلو او چپ کولو دپاره

استعمال ٻري او ۽ وَلَا تَكْمُونُ ۽ مقصد ادي چي تاسو ددي قابل نه يئ چي رفع د عذاب يادنيا ته د

واپس کیدلو په باره کښ درخواست اوکړې، ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چې جهنمیان به په جهنم

کس سپرسمه درخواست کوی اوهردرخواست به زر (۱۰۰۰) کاله ورکوي کيس به زر
تر مده و ايت مطايع دده: درخواست دده ۱۰۰۰ کاله ورکوي کيس به زر (۱۰۰۰) کاله

[illegible]

مده وي^{۱۱} اول درخواست به او کړی رتبا بصرنا وسمنا (السجدة: ۱۲) نودهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي چې حق القول منى (السجدة: ۱۳)، دويم درخواست به او کړی چې: رتبا امنا اثنين واحيتنا نشير وعرفنا نبؤس^{۱۱}، نودهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: ذلكم بانة اذا دعى الله (المؤمن: ۱۲) ۳. دويم درخواست به او کړی: يمانك ليقتض علينا ربك، دهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: انكم مكتوبون (الحج: ۷۷)، ۴. څلورم درخواست به او کړی: رتبا اخرنا الى اجل قريب نجب، دهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: اولم تكونوا اقسمن من قبل (اسرايم: ۲۴) پنځم درخواست به او کړی: اخرجنا نعمل صالحا نودهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: اولم نعتزكم مائذكرو فيه (فاطر: ۲۷) او شپږم درخواست دامذكور او کړی چې: ﴿رَبَّنَا اخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا﴾، او ددې په جواب کښ به ورته دامذكوره كلام او کړې شي چې: ﴿أَخْسُوا فِيهَا﴾ ددینه ورستو به ييادوئ درخواستونه نشي کولی او په جهنم کښ به دسپواو خروپشان اوازونه به رااوباسي (اعاذنا الله منها بفضل العليم).

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا فَرِيقًا مِّنْ عِبَادِي﴾ حضرت شيخ رحمه الله فرمائی چې دا دخال الهی دې او علت دې دما قبل دپاره يعنی تاسوته داسزاڅکه درکولې کيږي چې تاسوبه په دنيا کښ ددين مونکو خلکو پورې توقې، مسخري او خنداگانې کولې، نو د ﴿فَرِيقًا مِّنْ عِبَادِي﴾ ښه مراد موحدین او دالله ﷻ ددين مونکې ضعفاء، مسلمانان دی، لکه حضرت بلال ؓ، خبيب ؓ، صهيب ؓ، وغيرهم شو (قرطبي، او «سخریا» مصدر دسخرته دې او نيا پکښ دمبالغې دپاره ده

﴿حَتَّىٰ أَنسَوُكُمْ ذِكْرِي﴾ نسبت دانساء مؤمنانوته کول مجازا دی يعنی په هغوی پورې توقې او مسخرو کولو کښ تاسو دومره مشغوله شوئ چې ددغي شغل دوجهې نه ستاسونه ځمادکر او عذاب هيرشو

﴿إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ﴾ يعنی ستاسو حالت خودادي چې دسپویشان په جهنم کښ پراته يئ او هغه ضعفاء، مؤمنان چې تاسوبه ورپورې خنداگانې کولې دهغوی په ايمان باندې صبر او ديني مشقتونو کښ دتحمل دوجهې نه هغوی ته پوره پوره بدله ميلاؤشوه اونن ورځ په کاميابئ او خوشحالي کښ دی

﴿قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ﴾ غوره قول دادې چې داتپوس به دجانبه دالله ﷻ نه وي په واسطه دملانكوسره اومقصوددې سوال نه توبيخ وي. او ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نه مراد دنيوي زندگي ده اوبعض فرماني چې قبرزندگي ترينه مراد ده ځكه چې كفاردنسا دائمي قائله وو، اوپرزي زندگي قائله نه وو. نو توبيخا به ترينه داتپوس او كړې شي ليكن اول قول زيات غوره دې

﴿قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا﴾ داخرت دتكليفونو اوسختي دوجهي نه، به دوي ته ددنيازندگي ډيره كمه ښكاره شي اودغه شان دقيامت دشداندواواوالودوجهي نه، به دوي حواس باخته شي اودنيا والامت به ورته هيرشي، اوډيرهيت اوحيرواوتيا دوجهي نه به اواني چې ﴿قَتَلِ الْعَادِينَ﴾ يعني دشماركړونكونه تپوس او كړي مونږ ته خو هېڅ پته نه لگي، اوددینه مراد يا حساب دان خلك دى اوياترينه ملائكه مراد دى، چې هغوي دانسانانو اعمالوسره سره دهغوي عمرونه هم ليكي

﴿قُلْ إِنْ لَبِئْتُمْ﴾ ان تافيه دې اودايت مقصد دى چې دالله ﷻ دطرف نه به ورته اوښلې شي چې تاسوپه دنيا كېښ ډير لږ وخت تير كړيدې خوتاسو دهغې په قدرنه وي پوهه شوي اودهغې نه موفانده نه وه اغستي

اَلْحَسْبُكُمْ اَمَّا خَلَقْنَكُمْ عَبَا وَاَنْتُمْ اِلَيْهَا

آيايې گمان كړيدې تاسو داچه بيشكه بيدكړي بئ مونږ تاسوپې فائدي اوداچه بيشكه تاسوپه مونږطرف نه

لَا تُرْجَوْنَ ۝ فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ۝

نشي راگرخولي، پس بلنن دې الله ﷻ بادشاه دې حق دې نيسته هقداردېنگي سوادغه نه رب دې دعرش عزت مند

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ

اواچه بلنه اوكره (عبادت نئ او كړو، دالله ﷻ سره بل مددگارته نيسته دليل ده لره به هغې باندې

فَأَمَّا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ۝ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ

پس بيشكه دده يوره حساب درب دده سره دې بيشكه نشي بچ كيدلي كافران اواوايه ته اې ربه خماخښنه او كړي

وَاَزْمُ وَالَّتِ خَلِّدُ الرَّحْمٰنِ ۝

اورجہ اوکری اونه نی زب مہربان درجہ کوکونہ

«أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا دُاجِرْدِي مُنْكَرِيُونَه اوهمزہ پہ مقدر جملی باندی داخل دی او فاء فصیحیہ ده
نوتقدیر عبارت داسی دی اغنتہ و تلاحیت حسب یعنی تاسو پہ غفلت اوبی پرواہی کنس پراتہ یی
پہ دی خیال او گمن چي تاسو عبث پیدا کری شوی یی او عبث و نیلی کیڑی ہر ہفہ خیزتہ چي
داندی نہ خالی وي اویا ہفہ فعل چي مقصد دھنی نہ غرض صحیحہ نہ وي او «عَبَثًا» یا حال دی
ضمیر متکلم نہ، پہ معنی دُعایش سرہ دی اویا مفعول لہ دی دُخَلَق دپارہ یعنی ستاسو گمان دادی
چي ستا سو خلق او پیدائش دُعَبث دپارہ شویدی او تاسو پہ زندگنی تیرہ ولو کنس مکمل ازادی
چي احکامات دثواب و عقاب پہ تاسو باندی نہ دی مقرر کری شوي، لکہ خرنگہ چي بہانہ دي
«وَأَنكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» ہذا عطف دی پہ «أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ» باندی اود «أَفَحَسِبْتُمْ» تحت واقع
شویدی، یعنی حسنتکم الینا لا ترجعون.

«فَتَعَالَى اللَّهُ» ہذا تفریع پہ تہول سورت دہ او پدی سورت کنس بیان شوی دلائل عقلیہ، نقلیہ ثمرہ
اونتیجہ دہ یعنی دتہولو دلائل عقلیو اونقلیونہ داثابتہ شوہ چي اللہ ﷻ لوی ذات دی، اودھر قسم
شریک اود عبث کارونونہ پاک دی «الْمَلِكُ الْحَقُّ» صفت اول دی دَاللہ ﷻ دپارہ یعنی حقیقی
بادشاہ اومتصرف صرف اللہ ﷻ دی «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» صفت ثانی دی یعنی دھغہ نہ علاوہ بل
معبود، حاجت روا او مشکل کشا شستہ دی «رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ» ہدیرم صفت دی او اللہ ﷻ
اگرچہ دتہولو مخلوقاتو رب دی خو تخصیص دعرش ددی وجہ نہ او شو چي عرش پہ
تہولو مخلوقاتو باندی احاطہ کریدہ اود تہولو مخلوقاتو دپارہ پہ منزله دسقف دی اودغہ شان اعظم
المخلوقات دی نو چي دعرش رب شو دنورو مخلوقاتو پہ طریق اولی سرہ رب شو او کریم ورتہ
خکہ و نیلی شوي دی چي دہ تہ لوی شرافت دنسبت استواء اللہ ﷻ حاصل دی، اودغہ شان دا
اعزاز او اکرام ورتہ ہم حاصل دی چي مرکز دتجلیات الہیودی «تہولو رحمتونہ اوفیوضات دعرش
ہ نازلیری اودغہ شان کریم پہ معنی دحسن او خانستہ سرہ د

﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ بِدَاتٍ خَوْفٍ آخِرٍ دِي﴾ لَا بُرْهَنَ لَهُ بِهِ ﴿دَاصَفَتْ لَازِمَهُ دِي﴾ ﴿إِلَهَاهَا آخِرَ﴾
 دپاره یعنی په شرک باندې چاسره څه دلیل هم نیشته دې ﴿فَلَنَمَّا حِسَابُهُ﴾ داجزا ده دشرط دپاره
 او حساب کنایه ده دبدلې ورکولونه او بدله په لفظ دحساب سره ذکر کولو کښ اشاره ده غټوالي
 دعذاب اوسزاته ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلَحُ الْكَافِرُونَ﴾ پدیکښ اجمالاً سزاطرف ته اشاره ده چې دشرک دپاره
 معافي اود جهنم نه خلاصی نیشته دې اودسورت ابتداء په ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ سره شوی وه، او
 اختتام ئی په ﴿لَا يُفْلَحُ الْكَافِرُونَ﴾ سره اوشونوپدیکښ حسن مناسبت دې دابتداء داختتام سره

﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ﴾ داپه اخیر کښ دفلاح او کامیابی دپاره ددعا تعلیم ورکولې کیري چې دالله ﷻ
 نه طلب دمغفرت اورحمت کوئ اومفعولین دمغفرت اودرحمت حذف کړې شوی دی دپاره دشمول
 اوعوم، نوبه مغفرت کښ اشاره ده دفع دمضرت ته، چې هر قسم مضرت وي اوپه رحمت کښ
 اشاره ده جلب منفعت ته، چې هر قسم منفعت وي اودغه شان په مغفرت سره تخلیه عن الرزائل ته
 اشاره ده اوپه رحمت سره تحلیې ته اشاره ده اوددې وجهې طلب دمغفرت مقدم کړې شو په طلب
 درحمت باندې اونبې ﷻ ته حکم دطلب دمغفرت کول باوجود ددې چې نبی ﷺ معصوم دې
 دادپاره دحصول دمراتبودې اودغه شان دپاره ددې چې امتیان هم دنبی ﷺ اقتداء اوکړي

بغوي روایت نقل کړيدي چې دحضرت ابن مسعود ﷺ تیریدل په یو دیر سخت بیمار باندې اوشو
 نو حضرت ابن مسعود ﷺ دهغه په غوړ کښ دامذکور ایاتونه اوئیل اودهغه ئی پرې دم کرو نوهغه
 فوراً صحیح شو، نبی ﷺ دده نه تپوس او وکړو چې تاددې مریض په غوړ کښ څه اوئیل؟ حضرت ابن
 مسعود ﷺ ورته عرض اوکړو چې مادامذکور ایاتونه اوئیل، نبی پاک ﷺ اوفرمانیلو چې ځمادې
 قسم وي په هغه ذات باندې چې دهغه په قبضه کښ ځماروح دې چې یو یقین لرونکې کس دا
 ایاتونه په غریباندې اووانی نوهغه به هم دخپل ځائی نه لرې کړی، دغه شان ابن السنی دابراهیم بن
 حرث نه نقل کړیدی چې نبی ﷺ مونږ په لښکر کښ دجهاد دپاره اولیرلو اومونږ ته ئی حکم اوکړو
 چې سهار اوماښام دامذکور ایاتونه لولئ مونږ به لوستل، نوالله ﷻ مونږ په سلامتیا سره اومال
 غنیمت سره واپس کړو.

- سورة بنی اسرائیل ۱
- ربط، اجمالی او تفصیلی خلاصه، او د عوه د سورة ۲
- د ((سُحْنُ الَّذِي أَشْرَى بِعَبْدِهِ)) د آیاتو نو تفسیر او د واقعی دمعراج سره مباحثه متعلقه.
- معراج روحانی وؤ که جسمانی ۲
- ((وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكَشْبِ)) اول دلیل عقلی په توحید او د آیاتو نو تفسیر ۱۲
- ((وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ)) د آیاتو نو تفسیر او د بنی اسرائیلو د فساد واقعات ۱۸
- ((إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ عَجَبٌ)) دویم آیت معجزه او د آیت تفسیر ۲۴
- ((وَجَعَلْنَا الْيَلَّ وَالنَّهَارَ آيَةً)) دویم عقلی دلیل په توحید او د آیاتو نو تفسیر ۲۶
- ((وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَرَجًا)) د آیاتو نو تفسیر، او تخويف اخروی ۲۹
- ((وَقَطَّيْنَا لَكَ الْآفَاقَ)) د عذاب د دفعیه لپاره امورثله او د آیاتو نو تفسیر ۳۷
- ((إِنَّ رَبَّكَ يَسُطُّ الرُّوحَ لِمَنْ يَشَاءُ)) دریم عقلی دلیل په توحید ۴۲
- ((وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ عَفْوَ إِمْلَاقٍ)) دریم امر د دفعیه عذاب (۷) منهیات، او د آیاتو نو تفسیر ۴۶
- ((وَأَنْ قَدْ نَسَى الْإِسْمَ بَعْضُهُ)) د آیت تفسیر او د تسبیح اقسام ۵۹

- ۲۶ ((اَنْظُرْ كَيْفَ حَصَرَهُ بِوَالِكَ الْاَمَقَالِ)) كفار و ته زجر او حضور ﷺ ته تسلی او د آیات نو تفسیر
- ۲۹ ((وَقُلْ لِّعِبَادِي يَقُولُوا الْاٰمَنَیْ)) بیان د طریقی د دعوت او د آیات نو تفسیر
- ۷۱ ((وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوٰتِ)) خلوره عقلی دلیل په توحید، او د آیات نو تفسیر
- ۷۲ ((قُلْ اَدْعُوا الَّذِیْنَ زَعَمْتُمْ)) دلیل نقلی په توحید د ملائکو او انبیاء سابقونه
- ۷۵ ((وَمَا مَنَعَنَا اَنْ نُّرْسِلَ)) دریم آیت معجزه او دویم سبب د عذاب
- ۸۰ ((وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا)) د شیطان د دشمنی بیان او د آیات نو تفسیر
- ۸۵ ((رَبُّكُمُ الَّذِیْ یُخِیْ لَكُمْ الْفُلْکَ)) پنځم دلیل عقلی په توحید
- تنبیه چی آیا انسان افضل دی او که ملائکه
- ۸۸
- ۹۳ ((وَاِنْ كَاٰدُوْا لَیَفْتِنُوْكَ)) خلورم آیت معجزه او تفسیر
- ۹۸ ((لَکُمُ الصَّلٰوةُ لِدُلُوْکِ الشَّمْسِ)) ذکر د امور مصلحه او د خلورو ادا بو ذکر
- ۱۰۸ ((وَنَسْتُلُوْكَ عَنِ الزَّوْجِ)) د آیت شان نزول او تفسیر
- ۱۱۴ ((قُلْ لِّیْهِ اِجْتَمَعَتِ الْاِنْسِ)) اثبات د صدق د قرآن په طریقی د چلینج
- ۱۲۲ ((عَوَّلَیْهِ وَاَنَّ اللّٰهَ الَّذِیْ)) دلیل عقلی په ثبوت د قیامت، او د آیات نو تفسیر
- ۱۲۵ ((وَلَقَدْ اَتَيْنَا مُوسٰی تِسْعَ اٰیٰتٍ)) پنځم آیت معجزه، او د نهه معجزو بیان

((قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ)) دسورة په آخيره كېن دعوه دسورة اود مشركانو د سوال جواب
د دعا په وخت كېن يا خدا ونييل جانزدي

۱۳۵

سورة الكهف

۱۴۰ ربط، فضيلت، دعوه دسورة او شان نزول او خلاصه دسورت

۱۴۲ ((اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَرْزَلَهُ)) دقرآن مجيد دريمه حصه اود آياتونو تفسير

۱۵۱ ((فَلَعَلَّكَ تَابِعُ فَتَسْكُ)) آيت شان نزول او تفسير ...

۱۵۴ ((اَمْرٌ حَسْبُكَ اَنْ اَصْحَبَ الْكَهْفِ)) دسورة اوله حصه او تفسير

۱۵۹ فائده يو خواهم مباحث اود اصحابو كهفو واقع

۱۶۲ داصحاب كهف غاريه كوم خائ كېن واقع دى

۱۶۶ ((مَنْ نَقَضَ عَلَيْهِمْ ثَبَاتَهُمْ بِالْحَقِّ)) دشبهې جواب اود آياتونو تفسي

۱۷۲ ((وَتَحْسِبُهُمْ اِنْقَاظًا)) داصحاب كهف د خوب كيفيت

۱۸۰ ((وَكُنْزِكَ اَعَزُّ نَاغِيَةً)) داصحاب كهف د بيداړولو حكمت او تفسير د آياتونو ...

۱۸۷ ((وَلَا تَقُولَنَّ لَوْ اَنِّي مُلْكٌ)) دذري ادايو تعليم اود آياتونو شان نزول

۱۹۷ ((وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ)) دريم امر متفرع اود آيت تفسير

۲۰۶ ((وَإِهِمْ بِهِمْ مَقَلًا زُجْلَتِيْ)) اول امر مصلح اود آياتونو تفسير

۲۲۳ ((وَيَوْمَ نُسَوِّدُ السُّجُنَ)) دريم امر مصلح اود آياتونو تفسير

((وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا)) دسورة دويمه حصه. اودشبهی جواب

۲۲۷

((وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا)) دتعارض جوابونه

۲۳۵

((وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ دُكِرَ بِالْبَيْتِ)) اعراض كونكو دقرآن ته زجر

۲۳۹

((وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَتْلِهِ)) دسورة دريمه حصه اوديوى شبهی جواب

۲۴۲

قصه دموسى ﷺ اوخضر ﷺ

۲۴۲

حضرت خضر ﷺ نبى وواوكنه؟

۲۵۴

حضرت خضر ﷺ په حیات كېن اختلاف

۲۵۲

موسى ﷺ زیات عالم وواوكه خضر ﷺ

۲۵۹

((وَسُئِلُوا عَنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ)) دسورة خلورمه حصه اودخلورمى شبهی جواب

۲۷۱

ذوالقرنین ته ذوالقرنین ولى وائى؟ اودده كومه زمانه وه

۲۸۲

ياجوج ماجوج خوك دى؟

۲۹۲

سد(ديوال) سكندر كوم خائى كېن دى

۲۹۷

((الْحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا)) دسورة خاتمه اوتخويف اخروى

۳۰۱

((فَلَا تَعْلَمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا)) تفسير اووزن به دقيامت په ورځ دخه كيږي؟

۳۰۴

سوره مريم

- ۳۱۳ ربط. اجمالی تفصیلی خلاصه
- ۳۱۶ ((كَلِمَاتٍ))، د آیاتونو تفسیر او ترکیب :
- ۳۱۷ ((ذُكِّرُوا خَسِرْتُمْ لَكُمْ عَذَابًا كَرِيمًا)) د اولی شبهی جواب او د آیاتونو تفسیر
- ۳۲۰ ((يَوْمَ يُنْفَخُ عَنْهَا السُّيُوفُ وَتُظْفَرُ أظْفَارُهَا)) د آیت تفسیر او د میراث نه څه مراد دي؟
- ۳۳۰ ((وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ)) د دویمې شبهی جواب او د آیاتونو تفسیر :
- ۳۴۳ ((يَا مَعْشَرَ هَٰؤُلَاءِ)) هارون نه څوک مراد دی، او تفسیر :
- ۳۵۱ ((وَأَلْقَاهُ فِي سَمِّ الْخُمُورِ)) د آیاتونو تفسیر او قیامت ته یوم الحسرة ولی وائی :
- ۳۵۲ ((وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ الْإِسْرَافَ)) دریمې شبهی جواب، او تفسیر :
- ۳۵۸ فائده، کافریان دی ابتداء په سلام سره کول جائز دي او کنه :
- ۳۶۰ ((وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَوْسَىٰ)) ذری انبیاء و اجمالی واقعات او د آیاتونو تفسیر :
- ۳۶۵ ((أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَلَهُمْ أَعْيُنٌ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مَّا كَانَتْ تُعْيِنُهُمْ)) د انبیاءو نه نفی د الوهیت په شېرو طریقو سره :
- ۳۷۰ ((وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ سَاعَةً وَلَا يَوْمًا سَآئِرًا)) جنت ته میراث ولی و نیلی شوی دی :
- ۳۷۲ ((وَمَا تَنَالُوا الْبِرَّ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ)) د ما قبل سره ربط، اوشان نزول :
- ۳۷۵ ((وَلَا تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا)) د آیاتونو تفسیر او د الله ﷻ نومونو اطلاق په بل چا جائز دی او کنه؟ :
- ۳۷۵ ((وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ)) د سورة دویمه حصه، او د آیاتونو تفسیر :

۳۷۸ ((أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا)) د آیاتونو تفسیر اود ایهم په ترکیب کښ د نحویانو اقوال

۳۸۰ ((ثُمَّ لَتَنفِي الْيَقِينِ اتَّقُوا)) د آیت په تفسیر کښ مختلف اقوال

۳۸۵ ((أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ)) د آیت تفسیر او تن نزول

((تَوَهَّ فَتَحْمُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفُلًا)) تفسیر او آیا حشر په دانسانانو بریند کیری؟ آیت د حدیث سره تطبیق

۳۹۱ ((لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ)) د آیت په تفسیر کښ مختلف توجیهات

۳۹۵ ((إِنَّ الْيَقِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)) د آیت په تفسیر کښ څلور توجیهات

۳۹۷ د سورة آخر اول سره ربط

سورة طه

۳۹۸ فضائل. ربط. د عود د سورة او د سورة مختصره او تفصیلی خلاصه

۴۰۱ ((ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا عَلَى الْفُرْقَانِ)) اول آیت د تشجیع او تفسیر

۴۰۲ ((الَّذِينَ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى)) د آیت تفسیر په مطابق د اهل سنت والجماعت

۴۱۰ ((وَهَلْ أَمْلَأُكَ حَدِيثًا مُؤْمَنِي)) دویم د تشجیع او تفسیر د آیاتونو

۴۱۲ ((تُؤَدِّي يَمْؤَنِي)) کوم کلام چه موسی عليه السلام اوریدلی ووهغه کلام لفظی ووکه نفس؟

۴۱۶ ((إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخَوِّدُهَا)) د قیامت ذکر. د آیت په تفسیر کښ مختلف اقوال

۴۲۳ ((أَلْعَبْتَ إِلَىٰ يَوْمِ عَوْفٍ)) موسی عليه السلام ته د نبوت منصب حواله کیدل او د آیاتونو تفسیر

۴۲۳ ((قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي)) دواقي دېم مقام

۴۲۵ فائده دموسی ﷺ دژبی غوټه کولود شوی وه اوکنه؟

۴۲۷ ((قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى)) به موسی ﷺ دپنخوانع مود ذکر اود آیتونو تفسیر

۴۳۵ د ((لَعَلَّه يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى)) دآیت به تفسیر کښ متعدد احوال

۴۳۹ ((قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ)) دربه آیت دتوحید اود آیانونو تفسیر

۴۴۲ ((مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ)) دلیل عقلی په ثبوت دقیامت

۴۴۲ ((وَلَقَدْ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا)) څلورم مقام دواقي

۴۴۷ ((الَّذِينَ لَسَجَرِينَ)) اعراب او ترکیب کښ مختلف اقوال

۴۵۸ ((وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْوَمِنَ الشَّيْءِ)) دآیت تفسیر په ضمن داشکال جواب کښ

۴۵۹ فائده فرعون جادوگرانوته په ایمان راوړلو سزا ورکړی وه اوکنه؟

۴۶۰ ((الَّذِي جُثَّ الْعُلَى)) دجنت څومره درجات دی؟

۴۶۱ ((وَلَقَدْ آوَحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى)) دواقي پنځم مقام او تفسیر

((لَيْسَ إِشْرًا بِأَمَلٍ قَدْ أَتَمَّيْنَاهُ)) دفرعون هلاکت نه ورستوبه نبي 'اسراييلود نعمتونو تذکره

۴۶۴ اود آیاتونو تفسیر

۴۶۶ ((وَمَا آغْنِيكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى)) دواقي سیمه مقام دآیت به تفسیر کښ قول

۴۶۸ فائده سامری څوک وو؟

- ۴۷۳ ((أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ الْيَوْمَ)) خلورم آیت دتوحید
- ۴۸۲ ((أَتَمَّا إِلَهُكُمْ اللَّهُ الَّذِي)) پنخم آیت دتوحید او دآیاتونو تفسیر
- ۴۸۵ ((وَيَسْتَأْذِنُكَ عَنِ الْجِبَالِ)) ماقبل سره ربط او دآیاتونو تفسیر
- ۴۹۱... ((وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ)) دآیت په تفسیر کښ اقول
- ۴۹۲..... ((وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ)) ووم مقام او دما قبل سره ربط کښ یو خوا اقول
- ۴۹۶..... ((وَعَصَىٰ آدَمَ رَبَّهُ فَغَوَىٰ)) دآیت په تفسیر کښ یو خوا توجیهات
- ۴۹۹..... ((وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي)) دآیت تفسیر او معیشته ضنکانه څه مراد دی
- ۵۰۲... ((فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ)) پنخم آیت دتشجیع او پنځه امور مصلحه
- سورة الانبياء**
- ۵۰۸ ربط، تفصیلی او اجمالی خلاصه
- ۵۱۱ ((اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ)) دسورة په ابتداء کښ خلکو ته په غفلت باندی زجر او دآیاتونو تفسیر
- ۵۱۵ ((فَلْيَدْرِكُوا الْقَوْلَ)) دعوه دسورة، او تفسیر دآیاتونو
- ۵۱۸..... ((فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ)) په آیت کښ بیان دی دتقلید دعلماؤ، دتقلید تفصیلی بیان
- ۵۲۲..... ((وَمَا جَعَلْنَاهُمْ حِشْبًا)) دشرکانو ددویم اعتراض جواب، او دآیاتونو تفسیر
- ۵۲۶..... ((وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ)) دسورة دویمه حصه او اول دلیل عقلی په توحید
- ۵۲۶ ((لَوْ أَنَّكَ أَنْتَ الْغَوَّاتُ)) په تفسیر کښ مختلف اقول

۵۲۸.....((وَلَمْ يَكُنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ)) دویم دلیل عقلی، اودآیت تفسیر.....

۵۲۹..... لَوْ كَانَ مِنْهُمْ آلِهَةٌ)) په ایت کنبی لفظی معنوی تحقیق.....

۵۴۰.....((وَأَلْهَمُوا الْفِئْتَنَ نَقَرُوا)) دریم دلیل عقلی په توحید اودآیت په تفسیر کنبی یوخواقوال.....

۵۴۴.....((كُلُّ فِي فِتْنَةٍ يَسْمُومُونَ)) تفسیر اوددی بیان چی مشاهدتول کائنات حرکت کوی.....

۵۵۳.....((وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ)) میزان نه څه مراددی اودالفظ دلته جمع ولی ذکرشویدی مختلف توجیها.....

۵۵۴.....((وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى)) اول دلیل نقلی په توحید.....

۵۵۶.....((وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ)) دویم دلیل نقلی دَرشدنه څه مراددی.....

۵۶۳.....((قَالَ بَلْ فَتَنَّا كَبِيرُهُمْ)) په تفسیر کنبی مختلف توجیها.....

۵۶۶.....((قَالُوا عِزُّنَا)) دآبراهیم ﷺ اورته اچولویان.....

۵۶۸..... کربوړي مړ کولو ثواب.....

۵۷۳.....((وَلَوْ كُنَّا إِتَيْنَهُ هَكُنَّا)) دریم دلیل عقلی تفصیلی په توحید.....

۵۷۳..... دقوم لوط دلسو (۱۰۰) ځبانشو ذکر.....

۵۷۴.....((وَلَوْ كُنَّا إِتَيْنَاهُ)) څلورم دلیل نقلی تفصیلی.....

۵۷۵.....((وَكَاذِبُونَ سُلَيْمَنَ)) پنځم دلیل نقلی، اودداؤد اوسلیمان دتفصیلی واقع.....

فانده دداؤد ﷺ دتفصیلی نه ورستو سلیمان ﷺ ولی دوباره فیصله اوکړه؟

۵۷۷ فائده ۲. ديوکس څاروي د جافصل نه تاوان اورسوي شريعت کښ دهنی حکم

۵۸۰ ((وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُؤٍ مِّنْ لَّكُمْ)) داود عليه السلام د معجزی ذکر اوددی سبب

۵۸۲ ((وَلَيْسَ لِمَنْ مِّنْهُمْ)) د سلمان عليه السلام د معجزی ذکر. د سليمان عليه السلام تخت د څه خيزنه جوړوؤ؟

۵۸۳ ((وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ)) شپږم دليل نقلی د حضرت ابوبکر عليه السلام قوم قبيله اود هغه قابل اعتماد واقع. د صحت د پيدا.

۵۸۶ ((وَأَسْمِعْ يَلْ وَافِرَيْسَ)) ووم دليل نقلی. ذوالکفل نبی وواوکنه؟

۵۸۹ ((وَقَالَ الثَّوْنِي اَذْفَهَبَ)) انه دليل علفی تفصیلی. ديونس عليه السلام د مهي په خيټه کښ تلو واقع.

۵۹۰ ((فَقُلْ اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ)) په مقصد د آيت کښ يو خوا قول ...

۵۹۱ ((اَلَا اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ)) د عافضائل

۵۹۳ ((وَوَكِّرْنَا اِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ)) نه دليل نقلی. اود آياتونو تفسير

۵۹۴ ((وَالَّذِي اُحْصِيَتْ فَرْجَهَا)) لسم دليل نقلی

۵۹۷ ((وَحَزْمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَقْتَمَرُ)) د آيت په تفسير کښ مختلف توجيهات

۶۰۲ ((اِنَّ الَّذِيْنَ سَبَقَتْ)) د آيت شان نزول او تفسير

۶۰۴ ((كَفَىٰ السَّجْلَ لَلْكَتَبِ)) د آيت په تفسير کښ مختلف اقوال

۶۰۷ ((وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً)) حضور ﷺ د کافرانو لپاره هم رحمت وواوکنه؟

((قُلْ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِرَبِّكَ)) دلیل وحی په توحید

۲۰۹.....

سورة الحج

رابطه او خلاصه

۲۱۳.....

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ)) آیت شان نزول او تفسیر

۲۱۲.....

زلزله د قیامت به کله واقع کیږي؟

۲۱۷.....

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنُفَكُمْ)) دوه عقلي دلیلونه په ثبوت د قیامت او د انسان

۲۲۱.....

د پید ایشاو (۷) مراحل

۲۲۸.....

((يَذْعُرُونَ الصَّيْهَ)) په آیت کښ یو خواهم مباحثه

۲۳۱.....

((مَنْ كَانَ يَظُنْ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ)) د آیت په تفسیر کښ یو ختو توجیهات

۲۳۵.....

((أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ)) دویم دلیل عقلي په توحید او د سجدی نه مراد څه دی

۲۳۷.....

((هَلْذِينَ خَصَّصْنَاهُمْ أَفْصَحًا)) کافرانو ته زجر او د هغوی سزاګانۍ او مؤمنانو ته بشارتونه

۲۴۰.....

((إِنَّ الْإِنْفَنَ كَفَرُوا)) د تخويف هغه چاته چی دین نه منی او مسجد حرام نه خلق منع کوی

((وَأَذِّنُوا لِلنَّاسِ بِحُجَّتِهِ)) د سورة دویمه حصه چه نفی د شرک فعلی بیان دی

۲۴۲.....

په دلائلو نقلیو سره

۲۴۴.....

((وَأَذِّنْ لِلنَّاسِ بِالْحُجَّةِ)) اعلان توحید نه ورستو اعلان حج او د آیاتو نو تفسیر

فائده، سوارانی به استطاعت دحج کس ده اوکنه دحج دسپردری قسمونه

۲۴۵ اوپه دال حج فصل دی او که سوار

۲۴۷ ((لَيْسَ لَهُمْ مَتَاعٌ لَهُمْ)) دحج دفوائد و بیان او د آیاتونو تفسیر

۲۵۸ ((أَنَّ يَتَالَ اللَّهُ لَكُمْ مَتَاعًا)) دقربانی اصل فلسفه

۲۵۸ ((أَنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ)) دریم باب دسورة چه دجهاد بیان دی پکښ

۲۶۲ ((الَّذِينَ آمَنُوا مَعَكُمْ فِي الْأَرْضِ)) آیت دستخلاف او دمجاهدینو مهاجرینو صفات

۲۶۲ **فائده** عقل کوم خائی وی

۲۶۷ ((كُلُّهُمْ سَيِّئٌ مَّا تُعْمَلُونَ)) دآیت نورو آیاتونو سره تعارض جوابونه

۲۶۷ ((وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ)) په آیت کښ څلور مباحث ربط، صحیح تفسیر، سبب نزول

۲۶۹ کښ یوی غلطی واقعی رد او منشاء دغلطی

((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا)) څلورم باب دسورة دآیت شان نزول، او آیامهاجر شهید

۲۷۲ او غیر شهید په فضیلت کښ برابر دی

۲۸۱ ((أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَخْتَارُ لَكُمْ)) دلیل عقلی په توحید او د آیاتونو تفسیر

۲۸۴ ((لَا يَكْفِي النَّاسُ طَرِبَ مَقْلٍ)) نفی دشرک یو مثال په ضمن کښ او دهغی تشریح

۲۸۸ ((لَا يَكْفِي الَّذِينَ آمَنُوا إِذْ كُفُّوا)) احنافو په نیزدی آیت کریمه کښ سجده کول واجب ندی

۲۹۰ ((وَجَادُوا فِي الْوَعْدِ جِهَادًا)) په اخیر کښ دجهاد حکم

سورة المؤمنون

- ربط، اجمالی تفصیلی خلاصہ..... (۲۹۴)
- ((قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ)) دسورة اوله حصه اود مؤمنانو شپه صفات..... (۶۹۶)
- ((وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ)) اول دليل عقلی په توحيد، د انسان د ژوند پنځه ادوار..... (۷۰۳)
- فانده، د قرآن او حديث مينځ کښ تعارض جوابونه..... ۷۰۵
- فانده، د يو کاتب وحی واقعه..... ۷۰۷
- ((وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ)) دويم دليل عقلی په توحيد، اود آياتونو تفسير..... ۷۰۸
- ((وَأَن لَّكُمْ فِي الْأَنْعَامِ)) دريم دليل عقلی، اود آياتونو تفسير..... ۷۱۱
- ((وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا)) دلالت نقلیويان، اود آياتونو تفسير..... ۷۱۳
- ((فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا)) دويم دليل نقلی، د قوم هودنه..... ۷۱۹
- ((ثُمَّ أَنْفَذْنَا)) دريم دليل نقلی، د قوم صالح نه..... ۷۲۳
- ((ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَهْلًا)) خلورم دليل نقلی، اود آياتونو تفسير..... ۷۲۴
- ((وَجَعَلْنَا لِمَنْ مَّوَدَّةَ)) پنځم دليل نقلی..... ۷۲۵
- ((إِلَىٰ رُؤُوسِهِ)) په تفسير کښ مختلف اقوال..... ۷۲۵
- ((لَا يَكْفِي السُّلَّيْمَانِ)) شپږم دليل نقلی، درزق حلال خوړلو اهميت او يو حکايت..... ۷۲۶
- ((أَنَّا الْيَقِينُ هُمْ مِّنْ عَاقِلِينَ)) د مؤمنانو د صفت اعاده..... ۷۲۹
- ((وَهُوَ الَّذِي أَنفَلَ لَكُمُ الشَّمْعَ)) د سورة دويمه حصه، او اول دليل عقلی او تفسير د آياتونو..... ۷۳۹
- په وخت د مرگ کښ تمنا د رجوع به هرا انسان کوی، مشرک او منافق پوری نه ده مختص..... ۷۴۶
- ((أَفَلَيْسَ لَهُمُ آيَاتُ خَلْقِنَا لَكُمْ عَذَابًا)) کښ زجر دی منکرينو د حشرته..... ۷۵۲
- ((وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَلَا تَعْزَمْ)) په آخیر کښ د فلاح د پاره دعا تعليم..... ۷۵۴

تمت بالخیر

تم فهرس الكتاب بعون الملك الوهاب

وصلی الله تعالی علی خیر خلفه محمد وعلی اله وصحبه وسلم اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین